

Міністерство освіти і науки України
Полтавський інститут економіки і права
ЗВО «Відкритий міжнародний університет
розвитку людини «Україна»

**Інноваційний потенціал та правове забезпечення
соціально-економічного розвитку України:
виклик глобального світу**

Матеріали
Міжнародної науково-
практичної конференції

м. Полтава, 18–19 травня 2021 року

Полтава 2021

Друкується за ухвалою вченої ради
Полтавського інституту економіки і права закладу вищої освіти
«Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
(протокол № 6 від 15 квітня 2021 р.)

Редакційна колегія:

Мякушко Надія Семенівна – кандидат політичних наук, доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти, директор Полтавського інституту економіки і права, голова організаційного комітету.

Шаравара Роман Іванович – кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри правознавства та фінансів, перший заступник директора з науково-педагогічної роботи, співголова організаційного комітету.

Бацман Ольга Сергіївна – начальник відділу науково-методичної, грантової та міжнародної роботи, в.о. завідувача кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти, співголова організаційного комітету.

Короєд Сергій Олександрович – доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри правознавства та фінансів.

Сайко Наталія Олександрівна – доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти.

Басенко Руслан Олександрович – кандидат педагогічних наук, завідувач кафедри правознавства та фінансів.

Рябокінь Наталія Олександрівна – кандидат філологічних наук, завідувач кафедри філології та соціально-гуманітарних дисциплін.

Інноваційний потенціал та правове забезпечення соціально-економічного розвитку України: виклик глобального світу:
матеріали Міжн. наук.-практ. конф., м. Полтава, 18-19 травня
2021 р. – К.: Університет «Україна, 2021. – 835 с.

Видання розраховане на науковців, аспірантів, викладачів, студентів

СЕКЦІЯ 1. ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ТА СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ

Базиль Т.С.

2 курс, аспірантка Інституту психології
імені Г.С. Костюка НАПН України
наук. керівник: Максименко С.Д.
дійсний член НАПН України, д. психол. н.,
професор, директор Інституту психології
імені Г.С. Костюка НАПН України

ОСОБЛИВОСТІ СФОРМОВАНOSTІ ОСНОВНИХ КОМПОНЕНТІВ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

У результаті емпіричного дослідження з'ясовано, що студенти-магістри українських ВНЗ мають високий і належний помірний рівень сформованості готовності до управлінської діяльності в системі охорони здоров'я та володіють належним управлінським потенціалом особливості.

Ключові слова: психологічна готовність до управлінської діяльності, структурно-змістові компоненти психологічної готовності до управлінської діяльності, майбутні менеджери, система охорони здоров'я.

За теоретичною моделлю основними компоненти соціально-психологічної готовності майбутніх менеджерів системи охорони здоров'я до управлінської діяльності є наступні: мотиваційний, інтелектуальний, комунікативний та особистісний.

Для визначення означених компонентів відповідно сформовано комплекс психодіагностичних методик: «Діагностика мотиваторів соціально-психологічної активності особистості (в інтерпретації Полякової» [4, 69-70]; «Шкала самооцінки метакогнітивної поведінки (ЛаКоста, 1998)» [2]; «Діагностика комунікативно-характерологічних особливостей особистості (Л.І. Уманський, І.А. Френкель, А.Н. Лутошкін, А.С. Чернишов та ін.)» [4, 87-89]; «Багатофакторний опитувальник лідерства (Multifactor leadership questionnaire)», розроблений Б.М. Басс та Б.Дж. Аволіо Avolio, 1990 [3].

Блок методик реалізовано на 30 респондентах студентах-магістрах, які на разі здобувають другу вищу освіту в НаУКМА на спеціальності

«Менеджмент в охороні здоров'я» та КНЕУ «Бізнес – адміністрування у галузі охорони здоров'я». Загальну вибірку склали 24 жінки та 6 чоловіків віком від 21 до 45 років, які мають загальний стаж роботи від 3 до 35 років (у тому рахунку стаж роботи на управлінській посаді від 1 до 15 років). Серед загальної вибірки респондентів 50 % мають медичну освіту. Збір діагностичних даних організовано на засадах добровільності та конфіденційності.

Обробка даних дослідження спрямована на визначення сформованості основних компонентів соціально-психологічної готовності до управлінської діяльності майбутніх менеджерів системи охорони здоров'я. Результати дослідження в цілому показали наявність високого та належного помірного рівнів сформованості у опитаних респондентів.

Потреба в досягненні успіху в усіх без виключення студентів-магістрів на високому рівні. Мотивація досягнення пов'язана з бажанням особистості досягати успіху або уникати невдач. Це один із видів мотивів спонукання особистості до діяльності. Введення поняття «мотив досягнення» належить Г. Мюррею. Мотивація досягнення тісно пов'язана з особливостями соціалізації особистості. Особистості, які, мають високу мотивацію до досягнення, зазвичай активні та ініціативні. Ступінь їх активності та продуктивності їхньої діяльності в меншій мірі залежать від зовнішнього контролю. Такі особистості відрізняються наполегливістю в досягненні мети, при наявності перешкод до її досягнення намагаються шукати способи їх подолання. Цілі, зазвичай, намагаються ставити перед собою реальні, досяжні. При виконанні складних проблемних завдань, а також в умовах дефіциту часу результативність діяльності, як правило, у них покращується [5]. Ці якості вкрай важливі для управлінської діяльності і студенти – майбутні менеджери системи охорони здоров'я володіють цими характеристиками.

Мотив прагнення до влади на високому рівні розвитку мають понад 70 % опитаних студентів, низький рівень цього мотиву не зафіксовано у жодного студента. Потреба у владі – це сукупність прагнень людини отримати вплив на людину або групу людей. Вивчення цього мотиву має давню історію. Ще А. Адлер вказував на прагнення людини до переваги і влади як рушійну силу розвитку особистості [1]. Отже, наявність високого рівня цього мотиву-потреби є сприятливою умовою для сформованості готовності до управлінської діяльності. Втім, мотив прагнення до влади тісно пов'язаний із мотивом суперництва. Мотив суперництва, в

свою чергу, може сприяти неадекватному завищенню самооцінки та сформованості на цій основі самовпевненості, яка може призводити до переоцінки своїх можливостей. З такого погляду, середній рівень мотиву прагнення до влади також є сприятливою передумовою формування готовності до управлінської діяльності. З іншого боку, підвищене прагнення до суперництва відіграє неабияку роль у професійному зростанні особистості, тому, відсутність низького рівня сформованості мотиву прагнення до влади є бажаною умовою формування готовності до управлінської діяльності.

Мотив-тенденція до афіліації як групового визнання і поваги чи прагнення до соціального престижу не займає таких високих рівнів як вище проаналізовані потреби. 40 % студентів-магістрів мають високий рівень її сформованості, та більше половини – середній. Афіліація – це прагнення до підтримки і встановлення позитивних стосунків з іншими людьми, потреба у спілкуванні з ними. Вважаємо, що надмірне прагнення в усьому до позитивних взаємостосунків може шкодити належному виконанню управлінських функцій. Тому, середній рівень такої потреби для сформованості готовності до управлінської діяльності є гарною передумовою. З іншого боку, потреба в афіліації відбиває й прагнення, пов'язані з досягненнями щодо зростання власної значущості, впевненості та самоповаги. Незадоволення потреби у визнанні здатне викликати почуття власної слабкості, безпорадності, приниженості [1]. Тому, відсутність низького і наявність високого рівнів сформованості цієї потреби мотиву також є сприятливою умовою для формування готовності студентів-магістрів до управлінської діяльності. Прагнення до соціального престижу спонукає до формування культури спілкування, що досить важливо в галузі менеджменту.

У сучасних дослідженнях вказується, що мислення й інтелект дорослої людини продовжують свій розвиток, але за іншими закономірностями, ніж у дітей. Розвинений розум розглядається як механізм взаємодії суб'єктно-особистісного і гностичного рівнів, механізм операціональної інтеграції суть якого полягає в синтезі та взаємозв'язку операцій різних видів і рівнів мислення, а також механізм розширення когнітивного забезпечення життєдіяльності людини, формування його сукупного життєвого досвіду (Л.І. Анциферова, Д.Н. Завалішина, Е.М. Рибалко, М.Л. Смульсон та інші). Тому, інтелектуальний компонент дорослої особистості варто розглядати як метакогнітивну поведінку. За отриманими результата-

ми за вказаною методикою можна стверджувати, що інтелектуальна компетентність як один із основних компонентів готовності до управлінської діяльності майбутніх менеджерів системи охорони здоров'я є сформованою у досліджуваних респондентів на належному рівні.

Комунікативний компонент готовності до управлінської діяльності тісно пов'язаний з характерологічними особливостями людини. Показники застосованої методики, яка дозволяє сформувати профіль комунікативно-характерологічних особливостей особистості, проливають світло також і на особистісний компонент готовності до управлінської діяльності. За загальним профілем комунікативно-характерологічних особливостей студентів-менеджерів в системі охорони здоров'я виділяються найбільш вагомими риси характеру, що описують загальну спрямованість особистості, а також інтелектуальні та вольові риси характеру. Більш низьку вагу мають емоційні риси характеру, що характеризує майбутніх менеджерів переважно як більш стриманих в емоційних проявах. Серед трьох фундаментальних блоків ставлення більш низькі значення має ставлення до інших, яке у поєднанні з більш низькими емоційними рисами вказує на індивідуалізм, деяку замкнутість і навіть черствість як спрямованість на результат взаємодії у стосунках з іншими. У цілому, можна тлумачити, що комунікативний компонент готовності до управлінської діяльності майбутніх менеджерів системи охорони здоров'я є сформованим у досліджуваних респондентів на належному рівні.

Лідерство є важливою соціально-особистісною компетенцією, яка входить до основних компонентів соціально-психологічної готовності до управлінської діяльності. Обрана методика в цілому дозволяє визначити сім факторів: вплив, натхнення, інтелектуальна стимуляція, індивідуальний підхід, мотивація, управління, представлення самостійності.

За застосованою методикою не виявлено низького рівня за жодним із факторів. Найбільш високі результати отримані за шкалами «Натхнення», «Вплив» та «Мотивація». Фактор «Натхнення» вимірює ступінь, в якому людина здатна використовувати символи і образи, щоб стимулювати роботу інших, підштовхнути до дій, долати перешкоди на шляху досягнення мети. Фактор «Вплив» указує, чи може людина сформувати довіру до себе і бути авторитетом та за необхідності транслювати свої ідеї. Фактор «Мотивація» діагностує міру, з якою людина мотивує інших на досягнення мети, формує образ результату, позначає його критерії, чітко обу-

мовлює очікування. Ці фактори вказують на високу готовність до прояву лідерських якостей.

Проведене емпіричне дослідження показало належний рівень сформованості основних компонентів соціально-психологічної готовності до управлінської діяльності майбутніх менеджерів системи охорони здоров'я, які навчаються в НаУКМА та КНЕУ.

Список використаних джерел:

1. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы. Санкт-Петербург : Питер, 2006. 512 с.
2. Карпов А.В., Скитяева И.М. Психология метакогнитивных процессов личности. Москва : «Институт психологии РАН». 2005. 352 с.
3. Райгородский Д.Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты: учебное пособие. Самара : Издательский Дом «БАХРАХ-М», 2001. 672 с.
4. Фетискин Н.П., Козлов В.В., Мануйлов Г.М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. Москва : Изд-во Института Психотерапии. 2002. 339 с.
5. Хекхаузен Х. Психология мотивации достижения. Санкт-Петербург : Речь, 2001. 256 с.

Бебик В.М.

доктор політичних наук, професор
Полтавського інституту економіки і права,
голова Всеукраїнської асоціації політичних наук

Мякушко Н.С.

доктор філософії (політичні науки), директор
Полтавського інституту економіки і права

СОЦІАЛЬНА ГЛОБАЛІСТИКА: ОБ'ЄКТ, ПРЕДМЕТ, МЕТОДОЛОГІЯ

Сучасні процеси глобалізації в економічній, політичній, гуманітарній, інформаційній сферах суспільства простимулювали розвиток науки, яка отримала назву **глобалістика**. І хоча ідеї глобального розвитку людства є настільки ж стародавніми, як і світ в цілому, інституалізація цієї науки відбулася лише наприкінці ХХ – початку ХХІ ст.

На нинішньому етапі розвитку суспільних наук ми можемо визначити, що **глобалістика** – це наука, яка досліджує закономірності формування, функціонування і розвитку глобального суспільства в економічній,

політичній, соціальній та гуманітарній сферах, інтегрованих інформаційно-комунікаційною сферою суспільства.

Таке розуміння глобалістики дає нам підстави говорити про *об'єкт дослідження глобалістики* – економічну, політичну, соціальну та гуманітарну сфери глобального суспільства, інтегровані інформаційно-комунікаційною сферою глобального суспільства.

Предметом глобалістики є особливості формування, функціонування та розвитку економічної, політичної, соціальної та гуманітарної сфер глобального суспільства, інтегрованих інформаційно-комунікаційною сферою глобального суспільства.

Під *методологією глобалістики* ми будемо розуміти сукупність пізнавальних принципів і технологій дослідження особливостей формування, функціонування та розвитку економічної, політичної, соціальної та гуманітарної сфер глобального суспільства, інтегрованих інформаційно-комунікаційною сферою глобального суспільства.

Своєю чергою, під *методикою глобалістики* ми будемо розуміти арсенал аналітичних методів (технік) наукового дослідження особливостей формування, функціонування та розвитку економічної, політичної, соціальної та гуманітарної сфер глобального суспільства, інтегрованих інформаційно-комунікаційною сферою глобального суспільства.

Методологія (технологія) глобалістики повинна бути концептуально та ідеологічно вибудованою і об'єднувати методи (техніки) класичних суспільних (економічних, політичних, соціальних, культурологічних, соціально-психологічних) досліджень з методами, процедурами і процесами, технічними прийомами та засобами дослідження, аналізу, перевірки й оцінювання здобутих даних, які використовуються природничо-математичними науками.

Ми розглядаємо *глобалізацію* як процес створення глобального світу, *глобалізм* — як ідеологію світу, що глобалізується, а *глобалістику* – як науку, що досліджує проблеми формування та розвитку глобального світу.

Процеси глобалізації, які є основою формування глобального (світового, взаємозалежного, уніфікованого) суспільства потребують його методологічної декомпозиції та подальшої композиції на основі філософії діалектики і системної методології.

Відтак, ми можемо говорити про специфіку становлення і розвитку глобальних економічної, політичної, соціальної та гуманітарної сфер пла-

нетарного суспільства, що глобалізується, перш за все, на основі формування глобальної інформаційної сфери світового суспільства.

Для зручності ми пропонуємо іменувати глобальні: економічну, політичну, соціальну, гуманітарну та інформаційну сфери планетарного суспільства, які входять до складу **загального глобального суспільства**, наступними термінами:

- глобальним економічним суспільством;
- глобальним політичним суспільством;
- глобальним соціальним суспільством;
- глобальним гуманітарним суспільством;
- глобальним інформаційним суспільством.

За аналогією ми можемо в подальшому використовувати терміни, які характеризують процеси глобалізації в глобальних: економічній, політичній, соціальній, гуманітарній та інформаційній сферах, котрі є складовими процесів **загальної глобалізації**, наступними термінами:

- економічною глобалізацію;
- політичною глобалізацію;
- соціальною глобалізацію;
- гуманітарною глобалізацію;
- інформаційною глобалізацією.

Відповідно до вказаних вище підходів логічним виглядає використання наступних галузевих **видів науки глобалістики**:

- економічної глобалістики;
- політичної глобалістики;
- соціальної глобалістики;
- гуманітарної глобалістики;
- інформаційної глобалістики.

Природа та специфіка функціонування глобальної суспільної сфери потребує наявності системи інфо-комунікації між суб'єктами глобального суспільства: глобальними, цивілізаційно-регіональними, національно-державними і локальними структурами влади та громадянами, як одиницями індивідуального і національно-державного суверенітету, групової та цивілізаційно-регіональної приналежності та ін.

На нашу думку, **соціальна глобалістика** – це наука, яка досліджує соціальні структури, соціальні відносини, соціальну свідомість та соціальну діяльність в умовах формування глобального соціального суспільства.

Об'єкт дослідження соціальної глобалістики - соціальна сфера глобального суспільства, яка розглядається в тісному зв'язку з економічною, політичною, гуманітарною та інформаційно-комунікаційною сферами глобального суспільства.

Предмет соціальної глобалістики - особливості формування, функціонування та розвитку соціальної сфери глобального суспільства, яка розглядається в тісному зв'язку з економічною, політичною, гуманітарною та інформаційно-комунікаційною сферами глобального суспільства.

Методологія соціальної глобалістики - сукупність пізнавальних принципів і технологій дослідження особливостей формування, функціонування та розвитку соціальної сфери глобального суспільства, яка розглядається в тісному зв'язку з економічною, політичною, гуманітарною та інформаційно-комунікаційною сферами глобального суспільства.

Методика соціальної глобалістики - арсенал аналітичних методів (технік) наукового дослідження особливостей формування, функціонування та розвитку соціальної сфери глобального суспільства, яка розглядається в тісному зв'язку з економічною, політичною, гуманітарною та інформаційно-комунікаційною сферами глобального суспільства.

Методологія (технологія) соціальної глобалістики повинна бути концептуально та ідеологічно вибудованою і об'єднувати методи (техніки) класичних соціальних досліджень з методами, процедурами і процесами, технічними прийомами та засобами дослідження, аналізу, перевірки й оцінювання здобутих даних, які використовуються економічними, політичними, соціально-психологічними та природничо-математичними науками.

Зрозуміло, що дослідження соціальної сфери глобального суспільства повинні використовувати, насамперед, базові поняття політології та соціології глобального світу та інших суспільних наук, які (до речі) в західній науковій традиції називаються соціальними науками (Social Sciences).

А управління глобальним соціальним суспільством має здійснюватися на основі соціальних програм, технологій і методів **глобального соціального менеджменту** який розглядають як: а) наукову дисципліну, що досліджує проблеми управління глобальною соціальною сферою; б) систему управління глобальною соціальною сферою, що складається з глобальних соціальних структур, соціальних відносин, соціальної свідомості та соціальної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Бебик В.М., Мякушко Н.С. Соціальна глобалістика: навчальний посібник /В.М. Бебик, Н.С. Мякушко. К.: Талком, 2020. 230 с.
2. Бебик В., Куйбіда В. Депутатська діяльність у системі публічного врядування : навч. посіб. / Валерій Бебик, Василь Куйбіда. Київ : НАДУ, 2017. 372 с.
3. Бебик В. Сучасна глобалістика: провідні концепції і модерна практика / В.Бебик,. С.Шергін, Л.Дегтерьова. К. : Університет “Україна”, 2006. 208 с.
4. Бебик В. Політологія: наука і навчальна дисципліна. К.: Каравела, 2009. 496 с.
5. Валлерстайн И. После либерализма : пер. с англ. /Под ред. Б.Ю. Кагарлицкого. М. : Едиториал УРСС, 2003. 256 с.
6. Гаск Ф. Принцип ліберального соціального порядку / Ф.Гаск // Лібералізм : антологія / [упоряд. О. Проценко, В. Лісовий]. 2-ге вид. К. : Прос-тір : Смолоскип, 2009. С. 20–35.
7. Національна безпека в умовах інформаційних та гібридних війн / за заг. ред. В.Куйбіди і В.Бебика : [Монографія]. Київ: НАДУ, 2019. 384 с.
8. Політична енциклопедія. Редкол.: Ю.Левенець (голова), Ю.Шаповал (заст. голови) та ін. К.: Парламентське видавництво, 2012. 808 с.
9. Bebyk W. Polityczna prakseologia: teoria, metodologia, praktyka // Panstwo i prawo wobec wspolczesnych wyzwan. Teoria i filozofia panstwa i prawa oraz aksjologia demracji i ochrony praw czlowieka. Ksiegajubileuszowa-Profesora Jerzego Jaskierni. Torun, 2012. S. 139-147.

Грабовець І.В., к.соц.н., доцент,

Черноус Л.С., к.соц.н., доцент

Криворізький державний педагогічний університет,
кафедра соціології та масових комунікацій

КОМУНІКАТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ПОТЕНЦІАЛ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО СВІТУ

Сучасний етап становлення інформаційного суспільства супроводжується не лише масштабними технологічними змінами, відбуваються симбіотичні зміни соціальної організації суспільства з одночасною зміною та широким поширенням інформаційних технологій. Вже зараз рівень розвитку виробничих сил суспільства зумовлюється включенням до них нау-

кових та спеціальних знань, рівнем їх інформатизації. Звісно, вступ України до світової інформаційної мережі є життєво важливою і нагальною проблемою, адже комп'ютерні мережі з самого початку свого формування посіли одне з важливих місць в об'єднанні людей, прискоренні і розширенні меж комунікації, обміну досвідом, думками, знаннями, сфери управління. Але у той час, коли у розвинутих країнах світу, зокрема в США та країнах Європейського Союзу, розпочався і поглибився процес комп'ютеризації всіх сфер життєдіяльності, акцентуація українського суспільства на інформатизацію гальмується цілою низкою перешкод економічного, політичного та соціального характеру.

У зв'язку з активним проникненням Інтернету в повсякденне життя людини, в усьому світі сьогодні ведуться дослідження, що стосуються взаємодії Інтернету і соціуму, перспектив і проблем упровадження нових комп'ютерних та інформаційних технологій у різні сфери суспільного життя. Інтернет сьогодні – це вже не експериментальний посередник між людьми, концептуалізація якого ще повинна відбутися, це частина нашого життя, без якої складно уявити роботу, освіту, дозвілля, спілкування тощо. Тому *метою* нашої роботи є визначення шляхів оптимізації впровадження соціальних мереж у систему комунікаційних відносин суспільства.

Говорячи про Інтернет, вважаємо, що в його основі лежить доступ до інформації, обмін інформацією, а також комунікація. Від найпростіших прикладів пасивного інформування (web-сторінки) до активної комунікації як особистісної (електронна пошта), так і групової (соціальні мережі, тощо). Загалом, Інтернет є величезним інструментом пізнання. Саме в цьому аспекті дійсності криється перша з мережних небезпек.

В умовах поширення мережі Інтернет контроль держави за діями громадян, як здається, узагалі нездійсненний. Найкраще це виявляється на прикладі грошей, циркуляція яких вже мало залежить не тільки від уряду і національних банків, але й узагалі від національної економіки. Дійсною революцією є продаж і купівля товарів через всесвітню мережу. Прискорення процесу циркуляції грошей, формування світового фінансового ринку не залишають часу для адекватної політичної реакції й у такий спосіб ідуть від політичного керування. Аналогічна справа з використанням ресурсів і стратегічної сировини. Експлуатація знання для далеких і небезпечних для суспільства цілей теж є серйозною загрозою світу, інша небезпека складається у використанні знання для маніпуляції людьми

(нові політичні технології, медицина, а також різного роду довідники, що включають інформацію про приватне життя і т.п.).

Про можливості Інтернету свідчить і той факт, що намагання його контролювати в світі з'явилися одразу ж після того, як стало зрозуміло, яка це могутня сила. Зараз про таку необхідність говорять усі: від президентів до батьків, що турбуються за своїх дітей, які споживають інформацію в мережі. Влада розробляє механізми впливу на аудиторію Інтернету, а останні – способи відходу від відповідальності. Наприклад, керівництво Ірану заблокувало доступ більш, чим до п'яти мільйонів сайтів, зміст яких було розцінено як аморальний й антисуспільний. В Україні також з метою запобігання розпалювання ворожнечі у суспільстві та заради державної безпеки було заборонено діяльність певних сайтів, включаючи соціальні мережі.

У США та Європі керівництво компаній стежить за поведінкою своїх працівників, звільняючи їх за некоректні висловлення в Інтернеті щодо керівництва компанії і таке інше. Загалом, поки що в мережі людина ще може залишатися вільною, але вже сьогодні всі держави змінюють свою законодавчу базу для уможливлення контролю мережі Інтернет.

Взагалі, анонімність в Інтернеті — це певний міф. Усі дії всіх користувачів відслідковуються з набагато більшою точністю, ніж у звичайному житті. Інша справа, що для них це не так очевидно. Та й додаткову ілюзію створює прийняте використання прізвиськ (nickname) замість звичних імен. Правда, у запобіганні порушення прав користувачів, інформація про «ніки» доступна не усім, але, скажімо, правоохоронні органи за необхідності їх легко отримують. Звичайно, як й у реальному житті, можна робити зусилля для «замітання слідів», та це далеко не так просто, як прийнято вважати. Поки що у більшості випадків ніхто не перевіряє аутентичність даних користувача, введених при початковій реєстрації, але, нікого не здивує, якщо це почнуть робити. Отже, ця частка інформаційного поля залишається ще вільною, що може і правильно, оскільки будь-яке регулювання суспільства – це крок назад в його розвитку.

Фрагменти приватної власності, що ретельно збираються різними інституціями, можуть потрапити до рук аферистів. Відомими прикладами є крадіжки даних кредитних карток. Деякі фірми розробили навіть систему спостереження й збору інформації про те, які веб-сторінки відвідали їх користувачі, що на перший погляд здається несуттєвим. Зібрані до купи такі дані можуть змалювати конкретну особистість, її стать, вік, хобі,

споживчі звички і таке інше. Якщо вдасться з'єднати цю анонімну інформацію з, наприклад, e-mail, то користувача починають атакувати спрямованою рекламою. Це призводить до того, що люди почувають себе позбавленими приватного життя, а саме це ще недавно було головною рисою мережі Інтернет.

Будь-який перехід зі сторінки на сторінку аналізується і використовується для характеристики уподобань користувача. Створюється психологічний портрет адресата, що показує його естетичні, культурні й політичні переваги. Інтернет дозволяє збирати величезну кількість даних, за допомогою, наприклад, коли нас просять про заповнення так званої анкети користувача для реєстрації на якомусь сайті.

Варто підкреслити, що Інтернет і далі буде розвиватися як інформаційна і комунікативна мережа. Головна проблема полягає в тому, чи залишиться вона уособленням свободи і покращить людське суспільство, чи навпаки, суспільний контроль в мережі призведе до остаточної втрати свободи у сучасному світі. Зараз пересічні користувачі й соціальні групи ними створені своїми діями формують обличчя Інтернету при незначній долі втручання офіційної влади. В останні роки ми спостерігаємо, як відбувається інтеграція різних засобів зв'язку. Більше того, кожен новий технічний винахід прагне інтегрувати у свою систему попередній засіб комунікації. Так, сучасний комп'ютер з'єднаний із книгою, мікрофоном, телефоном, Інтернетом, факсом, телевізором, відеокамерою та іншими видами електронної техніки.

Загалом Інтернет - це засіб реструктуризації сучасного суспільства й основних сфер громадського життя (економіки, науки, політики, освіти). Він змінив спосіб життя, стиль мислення людей, трансформував особистість, розширив її межі. Підвищилася соціальна мобільність, виникли нові моделі поведінки. Розвиток нових інформаційно-комунікативних технологій сприяє інтернаціоналізації ринків праці й посиленню їхньої взаємозалежності, індивідуалізації й плюралізації стилів життя, розбудови громадянського суспільства.

Список використаних джерел:

1. Моїсєєва, Н.І. Електронна епоха соціальних комунікацій: структурно-діяльнісні трансформації [Електронний ресурс] Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vkp_2014_3_16.pdf

2. Тортіка, О.О. Інформаційно-комунікаційний простір як відображення сучасного соціокультурного середовища [Текст] /О.О. Тортіка, О.Л. Біличенко // Вісник ХДАК. — Вип. 30. — 2010. — С. 80–88.

Смець С.А.

старший науковий співробітник
Полтавського літературно-меморіального музею
В.Г. Короленка, магістр культурології

СОЦІАЛІЗАЦІЯ УЧНІВСЬКОЇ ТА СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ЗАСОБАМИ ЕКСПОНАТІВ ПОЛТАВСЬКОГО ЛІТЕРАТУРНО- МЕМОРІАЛЬНОГО МУЗЕЮ В.Г. КОРОЛЕНКА

Анотація. У дослідженні розкрито важливість використання менеджера музейної роботи ресурсів Полтавського літературно-меморіального музею В.Г. Короленка (творів письменника, біографічних даних, його листування з членами родини, з більшовицькими лідерами) щодо соціалізації учнівської та студентської молоді, які виступають засобом збагачення знань, гордості, щодо історичного минулого свого народу, підвищення зацікавленості до невідомого, бажання вивчати історію, літературу рідного краю.

Ключові слова: соціалізація, учнівська та студентська молодь, експонати музею

Проблемі соціалізації особистості на сучасному етапі присвятили свої дослідження Є. Кузьмін (про входження особистості в соціум на основі наслідування, навіювання, впливу засобів масової інформації), Б. Ломов (про набуття особистістю в процесі соціалізації більшої самостійності, відносної автономності й індивідуалізації), Г. Андреева (про двосторонню природу соціалізації – засвоєння і відтворення соціального досвіду), Б. Вульф, М. Лукашевич (про адаптаційну природу соціалізації), В. Москаленко (про модифікацію форм соціалізації в ході включення особистості в систему соціальних відносин), А. Мудрик (про тривалість і протяжність процесу соціалізації), А. Капська стверджує: соціалізація нерозривно пов'язана з індивідуалізацією особистості, оскільки її зміст полягає у формуванні особистості. ... Це набуття людьми ціннісних орієнтацій, потрібних для виконання соціальних ролей; засвоєння індивідом певної системи знань і норм, процес становлення його як особистості [4, с. 6-7]. Алла Йосипівна підсумовує: соціалізація – інтерактивний процес,

оскільки має на увазі взаємодію представників старших і молодших поколінь. Старші покоління передають молодшим свої знання, формують у них уміння, необхідні для самостійного життя. При цьому у результаті взаємодії з іншими людьми у індивіда з'являються власні переконання, моральні стандарти... [4, с. 6].

Відвідуючи Полтавський літературно-меморіальний музей В.Г. Короленка, учнівська та студентська молодь дізнається про полтавський період життя Володимира Галактіоновича Короленка. “Совістю інтелігенції”, “адвокатом слабких і пригнічених”, “моральним генієм”, “апостолом дієвої любові” називали сучасники Володимира Галактіоновича, письменника-гуманіста кінця XIX - початку XX століття. Короленко більше 20 років прожив у Полтаві, яку любовно величав “містом-садом”. Мешкаючи в нашому місті в буремні роки Жовтневого перевороту і громадянської війни (1917-1921 р.р.), стверджують сучасні дослідники, великий Праведник рішуче виступив проти терору й насильства, засудив великодержавний шовінізм, послідовно відстоював гуманістичні ідеали. Листовані контакти з лідерами більшовизму – Х.Г. Раковським та А.В. Луначарським – це епістолярно-документальна історія України, – зазначає дослідник В.В. Яременко. У листуванні з різними адресатами В.Г. Короленко все частіше пише “наша Україна”, “наша полтавська земля”, називає себе професійним “спостерігачем полтавського життя”. Письменник стверджував: “Мені доводилося багато писати у найтрудніші часи і про найгостріші питання. Статті мої проходили навіть за царської цензури і жодного разу не були спростовані. Я знаю, що означає стверджувати за будь-які наслідки, коли не говорю і не пишу навмання. Через це розслідування, які проводилися з метою спростування і передання мене до суду, виявляли кожного разу, що я писав навіть менше за те, що міг би написати, але те, що написано, – неспростоване” (Лист перший до Раковського). Саме через це, – зазначає В.В.Яременко, – правду Короленка спочатку замовчували, а з роками замкнули до спеціальних сховищ, щоб подати “правильного”, з боку більшовиків, Короленка, себто в його критиці царизму, гетьманців, денікінців, а про критику більшовиків, викриття більшовицьких злочинів не належало знати [2].

Відомо, особливе місце у творчості письменника посідає проблема зображення злиденного, тяжкого життя бездомних, безпритульних дітей. Словами свого друга В.Г.Короленко у творі "У поганому товаристві" говорить, що не міг собі уявити, щоб діти могли жити без “дому”, ... члени

“лихого товариства” жили в підземеллі. Перед нами з’являються діти з “лихого товариства”: Це був хлопчик років дев’яти, більший за мене, худорлявий і тонкий, як очеретинка. Одягнутий він був у брудну сорочинку, руки тримав у кишенях вузьких і куценьких штанців; з люка в підлозі каплиці ... позаду хлопчика показалося замурзане личко, обрамлене білявим волоссям, блискаючи по-дитячому цікавими голубими очима[1].

Використання менеджером музейної роботи ресурсів Полтавського літературно-меморіального музею В.Г. Короленка (творів письменника, біографічних даних, його листування з членами родини, з більшовицькими лідерами) щодо соціалізації учнівської та студентської молоді виступає засобом збагачення знань, гордості, щодо історичного минулого свого народу, підвищення зацікавленості до невідомого, бажання вивчати історію, літературу рідного краю.

Учнівська, студентська молодь дізнаються, що громадська та літературна діяльність Володимира Галактіоновича – письменника-гуманіста тісно пов’язана саме з українською культурою к. XIX - поч. XX ст. Тісні, дружні стосунки споріднювали В.Г. Короленка й українських письменників-сучасників П. Грабовського, Панаса Мирного, М. Коцюбинського, І. Тобілевича. В.Г. Короленко цікавився українським сценічним мистецтвом і читав п’єси, подаровані І. Тобілевичем. Щоразу, коли І. Тобілевич приїздив у Полтаву з трупою П. Саксаганського, він постійно відвідував Володимира Галактіоновича і приносив йому квитки на спектаклі. У родині Короленків збереглися спогади про те, як вони відвідували театр, захоплювалися прекрасним виконанням українських п’єс і виконавським талантом М. Заньковецької. Софія Русова – громадська діячка, організаторка «Просвіти», одна з найвидатніших засновниць жіночого руху в Україні, член Центральної Ради, авторка концепції національного виховання, згадує: «Одного разу був запрошений до нас милий В.Г. Короленко, – і тут же додає: «У Короленка бували теж журфікси, у нього збиралась уся російська інтелігенція.... На цих журфіксах подавались різні новини з Петербурга, як літературні, так і політичні, і читались листи з різних далеких місць заслання, конспіративно збирались гроші на арештованих та на нелегальну літературу. Взагалі, це було «огнище», так само як і помешкання Русових» [3, с. 51-52].

Відомо, своїми публікаціями в пресі і практичними діями Володимир Галактіонович боровся проти проявів антисемізму як за царського режиму, так і в роки радянської влади. У Полтавському літературно-меморіа-

льному музеї В.Г.Короленка зберігається документ про присвоєння письменнику Єврейським товариством у 1998 році почесного звання “Праведника України” за величезну роль в захисті прав і гідності єврейського населення України (і Росії) [5]. Авторитет Короленка серед полтавських євреїв був величезним, він проявлявся в різних формах: сім’ю Володимира Галактіоновича лікували полтавські лікарі-євреї О.М. Натанзон, І.О. Рабинович, Є.М. Фраймович, а в часи тяжкої хвороби в останні роки життя письменника, до нього приїжджали консультанти-професори Гейманович, Іозефович, Фейншміт. Дні народження Володимира Галактіоновича були поводом для того, щоб писати йому листи, сповнені любові та вдячності. Такі листи зберігаються в Полтавському літературно-меморіальному музеї.

Отже, окрім біографічних даних, творів, листів письменника, дружніх стосунків з діячами культури, фондів музею, менеджери музейної справи Полтавського літературно-меморіального музею В.Г. Короленка використовують подвір’я (відвідувачів зустрічає кущ калини), на садибі ростуть кущі кизилу, посаджені письменником. Навіть гості міста знають про традиції та родинні свята Короленків: про короленківську ялинку, про короленківський запашний чай. Таким чином, Полтавський літературно-меморіальний музей В.Г. Короленка є осередком соціалізації учнівської та студентської молоді, де менеджери музейної справи використовують експонати музею як засоби соціалізації молоді.

Список використаних джерел:

- 1.Володимир Короленко. Сліпий музикант. Повісті та оповідання. – К.:”Молодь”, 1979. – 204с.
- 2.Короленко В.Г. "...Что написано – неопровержимо" – "...Что написано – неспростовне" / Володимир Короленко. – К.: ДП "Видавничий дім "Персонал", 2010, – 468 с.
- 3.Світлана Ємець Про журфікси Короленка і Русової. – С. 51-53 /Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції "Софія Русова та сучасна українська освіта" та науково-практичного семінару "Соціалізація особистості в умовах інноваційного середовища" (Полтава 18-19 травня 2018 р.) / за заг. ред. Куторжевської Л.І. – Полтава: Полтавська спеціалізована школа-інтернат №2 I-III ступенів «Центр освіти та соціально-педагогічної підтримки» імені Софії Русової Полтавської обласної ради, 2018. – 201 с.

4. Соціальна педагогіка. Підручник / За редакцією професора Капської А.Й. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 468 с.
5. Фонди Полтавського літературно-меморіального музею В.Г.Короленка. А-2 № 256.

Заїка Віталій Миколайович

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти

Полтавського інституту економіки і права Університету “Україна”

Гоняйлова Тетяна Іванівна

студентка II курсу магістратури спеціальності «Психологія»

Інституту соціальних технологій Університету “Україна”

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ АГРЕСИВНИХ ТЕНДЕНЦІЙ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Анотація. В статті представлено особливості прояву агресивних проявів осіб підліткового віку. Проаналізовано різні види акцентуацій характеру підлітків та їх зв'язок з рівнями агресивності в міжособистісних стосунках, реакціях на фруструючі ситуації та іншими проявами агресивних інтенцій.

Ключові слова: підлітки, агресія, акцентуації характеру, фрустрації, міжособистісні стосунки.

Вступ. Прояви агресивної поведінки є неприйнятними та неприпустимими в нашому цивілізованому суспільстві. Але зустрічаються поодинокі випадки, коли людина з різних причин не може контролювати свої негативні емоції та, стаючи агресором, намагається знайти слабшу жертву, для того щоб на ній вимістити всі свої внутрішні проблеми та травми, які наболіли. Нажаль, підлітки знаходяться в групі ризику, як в плані осіб на яких можуть бути спрямовані агресивні дії, так і в плані невміння стримувати свої власні деструктивні прояви та можуть самі ставати агресорами.

Результати дослідження. Дослідженням агресивних проявів в суспільстві займалися відомі вітчизняні та зарубіжні вчені: З. Фрейд, Е. Фромм, Ф. Перлз, С. Розенцвейг, Т. Лірі, Б. Крейхі, Р. Берон, Д. Ричардсон, О. Кернберг, Х. Хекхаузен, П. Хок, Д. Коннор, К. Лоренц, Г. Паренс, А. Налчаджян, Г. Бреслав, В. Глебов, О. Гончарова, Т. Дмитрієва, Н. Платонова, В. Сафонов, К. Сельченко, І. Соковня, С. Сукіасян, М. Фу-

рман, С. Чижова, Л. Шипова, І. Фурманов, Д. Жмуров, В. Заїка, Є. Ільїн та ін. [1; 2; 4; 8; 9].

Для з'ясування особливостей прояву агресивних реакцій підлітків та їх взаємозв'язку з індивідуально-особистісними характеристиками нами було проведено емпіричне дослідження. На першому етапі дослідження нами було визначено рівні агресивності підлітків за такими методиками: «Дослідження агресивності» за Бассом-Даркою, «Діагностика фрустрації» за С. Розенцвейгом, «Діагностика стилю міжособистісних стосунків» за Т. Лірі, визначення акцентуацій характеру за модифікованим опитувальником для ідентифікації типів акцентуацій характеру у підлітків "МПДО" (за А. Лічко). На другому етапі емпіричного дослідження було співставлено види акцентуацій характеру підлітків з особливостями прояву агресивної поведінки. Дослідження виконувалось на базі середніх загальноосвітніх шкіл міста Кременчука протягом 2020-2021 н.р. В дослідженні брали участь 80 учнів середніх класів.

Ми аналізували співвідношення акцентуацій характеру з різновидами агресії, екстрапунітивними реакціями та агресивним стилем міжособистісних стосунків. Так ми простежуємо, що найбільші показники агресивності мають: епілептоїдний (20%), істероїдний (17%), астеноневротичний (14%) та гіпертимний (13%) типи. Відповідно у них є такі домінуючі види агресивних проявів: фізична агресія (27%), вербальна агресія (14%), доркори сумління, почуття провини (14%), образа (13%).

Цікавими є дані стосовно прояву зовнішньозвинувачувальних реакцій ворожого прояву, направлених на оточення у відповідь на фруструючі ситуації, що містять у відповіді звинувачення, докір, сарказм. Найбільший показник за даним видом реакцій мають епілептоїдний (28%), гіпертимний (22%) та істероїдний (20%) типи (табл. 1).

Агресивний стиль міжособистісних стосунків значно виражений у гіпертимного (28%), істероїдного (24%) та епілептоїдного (20%) типів. Всі інші типи акцентуацій характеру мають значно менше виражені показники видів агресивних проявів, екстрапунітивних реакцій та агресивного стилю міжособистісних стосунків (рис. 2).

Таблиця 1

**Співвідношення акцентуацій характеру з різновидами агресії, екстрапун-
тивними реакціями та агресивним стилем міжособистісних стосунків**

Види агресії Акцентуації	Фізична	Непряма	Роздратування	Негативізм	Образа	Підозрілість	Вербальна	Докори сумління, почуття провини	Загальний показник агресії	Зовнішньо звинувачувальні реакції (Е)	Агресивний стиль стосунків
Гіпертимність	7%		2%				4%		13%	22%	28%
Циклоїдність	2%			1%					3%	18%	10%
Лабільність					1%			1%	2%	0%	0%
Астеноневротичний					4%	4%		6%	14%	4%	8%
Сензитивний					2%	1%	1%	4%	8%	2%	0%
Психастенічність		1%		2%	2%	1%		1%	7%	4%	6%
Шизоїдність		5%	1%						6%	0%	0%
Епілептоїдність	10%		5%	5%					20%	28%	20%
Істероїдність	8%						9%		17%	20%	24%
Нестійкий								2%	2%	2%	4%
Конформність					4%	4%			8%	0%	0%
Загальний показник агресії	27%	6%	8%	8%	13%	10%	14%	14%	100%	100%	100%

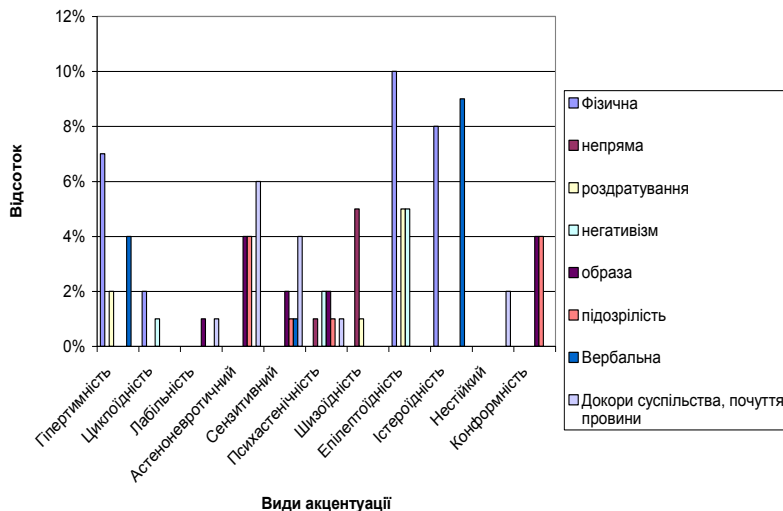

**Рис. 1. Співвідношення акцентуацій характеру підлітків
з різновидами агресії**

Також було з'ясовано, що високий рівень прояву агресії у підлітковому віці корелює з такими індивідуально-психологічними особливостями, як: епілептоїдна, істероїдна, гіпертимна акцентуації характеру у формі фізичної, вербальної видів агресії та докорів сумління і почуття провини (рис. 1). За наслідками методики найбільш типовою формою вияву агресії досліджувані вважають фізичну агресію (27%), дещо меншою мірою – вербальну (14%). Фізична агресія для підлітків є прийнятною і соціально важливою якістю, наявність якої необхідна для встановлення авторитету в групі однолітків. Переважання фізичної агресії пов'язане з певною демонстрацією готовності до застосування фізичної сили, тобто носить певною мірою демонстративний характер і є способом своєрідного психологічного захисту. Середня міра вираженості вербальної агресії носить „фоновий” характер. Вербальна агресія вище переважно у дівчаток. Вона є соціально засвоєною і розглядається як варіант норми. Враховуючи, що вербальна агресія часто виникає при нездатності або неможливості адекватним способом впливати на певну ситуацію, вона виконує функцію психологічного захисту, який може здійснюватися в двох напрямках: як захист від внутрішньої слабкості та як захист від сильніших агресивних і деструктивних імпульсів, прямий вияв яких не є можливим.

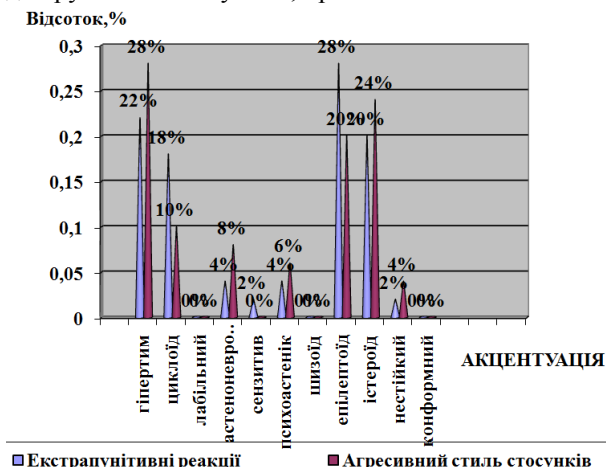

Рис. 2. Співвідношення акцентуацій характеру з екстрапунітивними реакціями на фрустрацію та агресивним стилем міжособистісних стосунків

Значне число досліджуваних, що виявили середній рівень загальної агресивності (77,8%), може бути зумовлене середніми значеннями за показниками фізичної і вербальної агресії, і тому інтерпретація цього показника повинна визначатися залежно від наявності цих двох видів агресії (у поєднанні з роздратуванням). Відзначимо, що середній рівень вираженості загальної агресивності може розглядатися як досить високий, оскільки він демонструє свідоме налаштування на агресивні реакції, які розглядаються як припустимі в досить значному спектрі життєвих ситуацій;

Порівняно високий рівень почуття провини (14%) вказує на наявність різноспрямованих тенденцій у психіці, які відчувають респонденти навіть на декларативному рівні. З одного боку, можна спостерігати тенденцію до зовнішнього реагування шляхом агресії, а з іншого – ми виявляємо рівну за силою тенденцію до спрямування агресії на себе, що також може свідчити про аутоагресивні нахили досліджуваних [3; 5; 6; 7].

Поєднання почуття провини і прямих форм прояву агресії вказує на деяку нестійкість психіки респондентів, їхню імпульсивність. Виявлений нами рівень почуття провини може вказувати на те, що досліджувані докладають певні надмірні зусилля для самоконтролю, відчувають у собі деякий комплекс недостатності, піддаються чужому впливу і залежні від авторитету. Все це вказує на наявність певного підвищеного показника ризику самодеструкції, яка може набувати різних форм вияву: від різного роду фізичних нездужань, психосоматичних проявів до актів суїциду

Висновки. Нами були виділені рівні прояву агресії в підлітковому віці: високий, середній, низький, критеріями визначення яких стали показники шкал опитувальника Басса-Даркі, що являють собою форми прояву агресії. Так, до групи з високим рівнем (16,3%) увійшли підлітки, які демонструють у поведінці або прагнуть до застосування різноманітних форм агресії високої інтенсивності: фізичної, вербальної, побічної, негативізму, образ, підозрілості. Для підлітків з середнім рівнем (77,8%) властиві лише деякі агресивні прояви або їх помірне вираження. Підлітки з низьким рівнем (6,9%) віддають перевагу більш доброзичливим формам взаємовідносин і уникають агресивних проявів у будь-яких ситуаціях. Причому домінування екстрапунітивних реакцій досліджуваних підтверджує попередньо виявлені дані. Перевага агресивно-прямолінійного, владно-домінуючого, недовірливого типів міжособистісної взаємодії говорять про соціально-психологічні чинники прояву агресії в підлітковому віці.

Список використаних джерел:

1. Бэрн Р., Ричардсон Д. Агрессия: Монография. СПб.: Питер, 2001. 352 с.
2. Заїка В.М. Індивідуально-психологічні особливості прояву агресивної поведінки в підлітковому віці. *Інноваційний потенціал та правове забезпечення соціально-економічного розвитку України: виклик глобального світу*: матеріали Міжн. наук.-практ. конф., м. Полтава, 16-17 травня 2018 р. : у 3 т. Т. 1. К.: Університет «Україна», 2018. С. 39 – 49.
3. Заїка В.М. Проблема аутоагресивної поведінки сучасної молоді. *Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі* : Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 9-10 квітня 2020 р.) / редкол.: В.Л. Погребна, В.М. Попович, Н.В. Островська, Т.О. Серга та ін. Запоріжжя : НУ «Запорізька політехніка», 2020. С. 486 – 488.
4. Заїка В.М. Проблема кібернасилля, аутоагресивної та суїцидальної поведінки в сучасному суспільстві. *Молодь: освіта, наука, духовність*: тези доповідей XIV Всеукр. наук. конф., м. Київ, 04–06 квітня 2017 р. У II част., ч. II. К. : Університет «Україна», 2017. С. 80 – 82.
5. Заїка В.М., Самохіна Л.О. Суїцид як крайній прояв аутоагресивної поведінки. *Соціальна робота в сучасному суспільстві: тенденції, виклики, перспективи*: матеріали IV Всеукраїнської наук.-практ. конф., м. Полтава, 28 лютого 2020 р. К.: Університет «Україна», 2020. С. 86 – 88.
6. Заїка В.М., Пробий-Голова Л.Є. Проблема аутоагресивної поведінки сучасної молоді. *Молодь: освіта, наука, духовність. Youth: education, science, spirituality*: тези доповідей XV Всеукр. наук. конф., м. Київ, 17–19 квітня 2018 р. У III част., ч. III. К. : Університет «Україна», 2018. С. 211 – 212.
7. Заїка В.М., Самохіна Л.О. Аутоагресивна поведінка сучасної молоді: визначення дефініцій. *Інноваційний потенціал та правове забезпечення соціально-економічного розвитку України: виклик глобального світу*: матеріали Міжнародної науково-практичної онлайн конференції, м. Полтава, 25-26 березня 2020 р. Полтава: Полтавський інститут економіки і права, 2020. С. 64 – 66.
8. Ипатов А.В. Психология аутодеструктивного поведения подростков: монография. Москва: РУСАЙНС, 2019. 288 с.
9. Крэйхи Б. Социальная психология агрессии. СПб.: Питер, 2003. 336 с.

Заїка Віталій Миколайович

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти
Полтавського інституту економіки і права Університету “Україна”

Денисенко Андрій Олексійович

студент II курсу магістратури спеціальності «Психологія»

Інституту соціальних технологій Університету “Україна”

ОСОБЛИВОСТІ РЕАБІЛІТАЦІЇ ОСІБ ХВОРИХ НА АЛКОГОЛІЗМ МЕТОДАМИ ПСИХОТЕРАПІЇ

Анотація. В статті представлено особливості реабілітації осіб залежних від алкоголю методами психотерапії. Проаналізовано різні методи психотерапії, які мають позитивні результати на перебіг хвороби.

Ключові слова: алкозалежність, реабілітація, психотерапія, сугестія, гіпносугестія, гештальт-терапія, раціональна психотерапія, поведінкова психотерапія, програма „12 кроків”, метод Мюррей.

Вступ. Проблема залежності людей від алкоголю має дуже давні корні, котрі сягають своєю глибиною в тисячолітню історію нашої цивілізації. Саме слово «алкоголь» (араб. الكحل (al-kuhul), лат. alcohol) вперше дійшло до нас від арабських алхіміків, які навчилися отримувати спиртовий дистилат, який і отримав цю назву. Причинами зловживання алкогольними напоями, які містять етиловий спирт, викликають специфічні ефекти з боку організму та психологічну і фізіологічну залежність від діючої хімічної речовини, можна назвати економічні, соціальні, психологічні процеси в суспільстві [1; 3]. Саме подоланням згубної тяги до алкоголю та інших хімічних речовин займається психотерапія, яка розробила ефективні методи психокорекції людей з різними видами залежностей.

Результати дослідження. Алкоголізм – це хронічна хвороба людини, перебіг якої має свою динаміку і специфіку [2]. За визначенням науковців він являє собою комплекс протистояння патологічних (руйнівних) і номативно-компенсаторних (відновлювальних) процесів і ремісія може бути досягнута не стільки через послаблення руйнівних, скільки за рахунок посилення відновлювальних процесів, які випробували С.Д. Саркісова, Ю.В. Валентик [6].

Медико-психологічна реабілітація при залежності від алкоголю – це процес відтворення фізичних і психічних функцій організму та здатності особистості до соціалізації та адаптації, до реалізації нахилів, здібностей, інтересів, до духовного сприйняття світу. Для цього вітчизняна наука ви-

робила і використовувала різні форми психологічно-педагогічного впливу на особистість.

Найбільш поширеними були методи психотерапії, зокрема, застосовувався метод суггестивної та гіпносуггестивної терапії (В.М. Бехтерев, А.І. Слободяник, П.І. Будь, В.Е. Рожнов, О.Р. Довженко). Основні завдання цього методу роботи – це формування установок, підвищення самооцінки, впевненості у своїх силах і можливостях, руйнування небажаних стереотипів поведінки.

Традиційно для лікування хворих алкоголізмом використовуються різні варіанти індивідуальної і групової раціональної психотерапії (Д.В. Панков, І.С. Павлов). Ці методи базуються на когнітивній пізнавальній теорії соціалізації особистості. Основний недолік раціональної терапії – це особливо акцентована пасивність хворих, навіть в деякій мірі їх протест, що в більшості нівелює позитивні результати.

Ще одна група методів лікування алкозалежних – це класичні методи поведінкової психотерапії (І.І. Лукомський, Г.В. Зіневич, С.С. Лібіх, М.С. Лебединський, І.В. Стрельчук). Суть цих методів полягає в маніпулятивній стратегії впливу, використанні принципів умовно-рефлекторного навчання з тим, щоб виробити стійкий негативний рефлекс на алкоголь. Для цього тут використовуються різні стимулятори від хімічних до психологічних і навіть електричних. Нажаль, у цьому процесі теж відсутня особиста участь хворого і його мотивація.

Застосовується при лікуванні алкоголізму і гештальт-терапія, що базується на роботах автора методу Ф. Перлза, в рамках якої діє принцип "тут і зараз". Гештальт-терапія повертає алкоголіка до себе, долаючи захист, що є перепорою для особистісного розвитку і досягнення зрілості. В результаті у пацієнтів формується більш здоровий і прийнятний погляд на своє існування в тверезості.

Сучасні тенденції розвитку процесу реабілітації хворих алкоголізмом полягають у значному урізноманітненні методів і технік, комплексному застосуванні психотерапевтичних і непсихотерапевтичних методик. Чітко визначилась тенденція до інтегративного підходу до цієї проблеми (Б.Д. Карвасарський, В.А. Ташликов, Б.Д. Гузіков, В.Н.Зобнев).

Основною парадигмою сучасної психотерапії алкоголізму стала організація психотерапевтичного впливу в малих групах (J. Luft, І.Д. Валов). При цьому була продемонстрована висока ефективність, зумовлена активною участю в групових процесах самих хворих. В цих групах виконую-

ться самі різноманітні техніки. Внаслідок такого підходу у пацієнтів покращуються комунікації, відбувається корекція образу власного "Я", підвищується самооцінка. Все це реалізується за рахунок позитивного ставлення до пацієнта, поваги до нього, широго сприйняття та емпатійної взаємодії.

Ведучим типом сімейної психотерапії при алкоголізмі є групова терапія сімейних пар, вважає Н. Іванець [6]. В більшість програм групової терапії входять ті чи інші методи, спрямовані на психічну саморегуляцію, аутосугестію, самоуправління, стресууправління, тощо.

Також дуже ефективним методом реабілітації хворих на хімічну залежність є так звана „Мінесотська модель”, в якій використовується терапія програми „12 кроків” [1].

В процесі психологічної реабілітації алкоголіків і їх сімей психотерапевтичні дії відбуваються і в групах самодопомоги. Найбільш поширеним рухом самодопомоги в Україні сьогодні є групи Анонімних Алкоголіків (А.А.) та групи дорослих членів сімей алкоголіків (Ал-Анон). Детальний виклад Програми "12 кроків", по якій працюють ці групи зробили П.Н. Шихирев, Б.Т. Воронович. Дана програма використовує прості, але ефективні прийоми психологічної допомоги і взаємопідтримки. Це програма самокорекції, яка добре враховує особливості психічної структури конкретних особистостей і легко ними приймається.

Програма також добре інтегується з іншими видами терапії, дозволяє більш адекватно усвідомити концепції захворювання, і, що найбільше відрізняє її від інших методик, апелює до вищих духовних цінностей пацієнта та активізує їх. Результативність даної Програми фахівцями Варшавського інституту психології здоров'я і тверезості оцінюється, як найбільш висока. Ця Програма зміщує хворого в поле самореалізації і конструювання власних критеріїв життєздатності при постійній взаємопідтримці один одного, тоді як при інших методиках впливу хворий отримує лише установки і правила такого конструювання і залишається без будь-якої підтримки в процесі їх реалізації.

Останнім часом в нашій країні набуває широкої поширеності Програма психосоціальної реадaptaції за методом Мюррей, заснована на підході американського психотерапевта Мерілін Мюррей (Marilyn Murray) [7]. Комплексний психотерапевтичний метод М. Мюррей «Становлення Здорової Врівноваженої Особистості» охоплює практично всі сторони роботи із особистістю, від внутрішніх переживань до взаємодії з іншими

людьми. Так, він підтвердив свою ефективність в терапії клієнтів, що пережили сексуальне, фізичне, емоційне або духовне насильство; зневагу та емоційну депривацію; проблеми в стосунках; проблеми залежності та співзалежності [4; 5]. Мерілін Мюррей дає терапевтичний інструмент для відновлення і одужання, який спонукає клієнта орієнтуватися на прийняття відповідальності за свій стан, а також знайти зрілість та баланс особистісних сфер: емоційної, духовної, інтелектуальної та фізичної.

Висновки. Таким чином, сучасна наука про алкоголізм та результати застосування різних методик показують, що специфіка хвороби алкозалежності потребує особливої специфіки від процесу психологічної реабілітації хворих. Ця специфіка полягає в участі самих хворих в цьому процесі і все більшого значення в ньому набуває активізація вищих духовних цінностей людини.

Список використаних джерел:

1. Воронович Б.Т. Алкоголізм: природа, лечение, выздоровление (Алкогольный Вадемекум) / Пер. с польского. М.: ИНФОРМ-12, 1999. 192 с.
2. Заїка В.М. Психологічні особливості сімей хворих на алкоголізм. *Молодь: освіта, наука, духовність*: тези доповідей XIV Всеукр. наук. конф., м. Київ, 04–06 квітня 2017 р. У II част., ч. II. К. : Університет «Україна», 2017. С. 84 – 86.
3. Заїка В.М., Р.М. Ільченко. Несприятливі події дитинства як чинник виникнення ризикованої поведінки в майбутньому. *Молодь: освіта, наука, духовність. Youth: education, science, spirituality*: тези доповідей XVII Всеукр. наук. конф., м. Київ, 27–28 травня 2020 р. У III част., ч. III. К. : Університет «Україна», 2020. С. 194 – 196.
4. Ільченко Р.М., Заїка В.М., Моргун В.Ф. Метод Мюррей як засіб психологічної реадaptaції постнаркозалежних дорослих. *International scientific and practical conference «Pedagogy and Psychology in the Modern World: the art of teaching and learning»* : conference proceedings, February 26–27, 2021. Vol. 1. Riga, Latvia : «Baltija Publishing». P. 97 – 101.
5. Ільченко Р.М., Заїка В.М., Моргун В.Ф. Психосоціальна реадaptaція постнаркозалежних за методом Мюррей як основа формування здорової врівноваженої особистості. *Scientific Collection «InterConf»*, (42): with the Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Conference «Theory and Practice of Science: Key Aspects» (February 19-20, 2021). Rome, Italy: Dana, 2021. P. 445 – 455.

- 6.Иванец И.И. Лекции по наркологии. 2-е изд., перераб. и расшир. М.: Нолидж, 2000. 448 с.
- 7.Повернення до здорового способу життядорослих людей, постзалежних від наркотиків, алкоголю та азартних ігор. Програма психосоціальної реадaptaції за методом Мюррей / автор-розробник Р. М. Ільченко; науков. ред. В. Ф. Моргун. Полтава: ПП Астроя, 2020. 56 с.

Заїка Віталій Миколайович

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти

Полтавського інституту економіки і права Університету “Україна”

Ільченко Руслан Миколайович

аспірант кафедри психології

Полтавського національного педагогічного

університету імені В.Г. Короленка

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ М. МЮРРЕЙ В ПРАКТИЦІ ПСИХОКОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ

Анотація. В статті представлено особливості застосування методу Мюррей в психотерапевтичній практиці. Проаналізовано принципи, етапи впровадження методу та сфери його ефективного застосування.

Ключові слова: психотерапія, психокорекція, метод Мюррей, «Яйце травми», «Становлення здорової врівноваженої особистості».

Вступ. Сучасні реалії життя підтверджують актуальність пошуку ефективних методів подолання наслідків насильства та посттравматичних стресових розладів. Саме такий метод був розроблений американським психотерапевтом Мерілін Мюррей (Marilyn Murray) ще в 1981 році та за ці роки набув широкого поширення в багатьох країнах світу (понад 45 країн) [1].

Результати дослідження. У основі методу М. Мюррей лежить універсальний синтез психологічних теорій: системної, емпіричної, когнітивної, поведінкової, психодинамічної, гуманістичної та ін. Даний метод можна застосовувати в індивідуальній роботі, але особливо він ефективний при груповій терапії. Терапевтичний підхід професора М. Мюррей [6] заснований на глибокому зануренні в «море болю» та його осушення в атмосфері любові та підтримки, знятті захисного механізму внаслідок роботи з образами, вираженні, вербалізації негативних емоцій, аналізі пси-

хотравмуючих ситуацій, а також пошуку й розвитку особистих талантів, формуванні здорової врівноваженої особистості, здатної співчувати, проявляти емпатію, захищати себе, не нашкодивши іншим, радіти життю. Основною одиницею аналізу в цьому методі виступає емоційне страждання.

Основними принципами побудови психотерапевтичної взаємодії є: конфіденційність; відкритість учасників та терапевта до самозмін; щирість; повага до себе та інших; активність учасників у виконанні групових та домашніх завдань; пунктуальність; готовність працювати над собою; відповідальність учасників та терапевта за процес особистісного розвитку.

У процесі реалізації комплексного психотерапевтичного методу М. Мюррей виокремлюють наступні етапи:

1. Заповнення опитувальника за «Яйцем травми» - попередня діагностика та відбір учасників для тренінгової програми.

2. Оцінка стану та стилю життя учасників сьогодні, рівня їх необхідності у психотерапевтичній допомозі.

3. Оцінка знань учасників щодо процесів особистісного зростання та роботи з травмою.

4. Реалізація тренінгової програми «Становлення здорової врівноваженої особистості».

5. Проведення пост терапевтичної діагностики досліджуваних та оцінка ефективності програми.

Комплексний психотерапевтичний метод М. Мюррей «Становлення Здорової Врівноваженої Особистості» охоплює практично всі сторони роботи із особистістю, від внутрішніх переживань до взаємодії з іншими людьми. Так, він підтвердив свою ефективність в терапії клієнтів, що пережили сексуальне, фізичне, емоційне або духовне насильство; зневагу та емоційну депривацію; проблеми в стосунках; проблеми залежності та співзалежності. Метод також ефективний в роботі з сімейними парами. Мерілін Мюррей дає терапевтичний інструмент для відновлення і одужання, який спонукає клієнта орієнтуватися на прийняття відповідальності за свій стан, а також знайти зрілість та баланс особистісних сфер: емоційної, духовної, інтелектуальної та фізичної [2; 3; 4; 5; 6].

Висновки. Отже, метод М. Мюррей підтвердив свою ефективність в психологічній практиці при терапії людей: що знаходяться в стресовому або пост-стресовому стані; котрі страждають від різних страхів і фобій;

які страждають некерованим гнівом; які потребують відповідей на питання по вихованню дітей; які потребують опрацювання ефекту професійного вигорання; котрі мають проблеми різноманітних залежностей (залежність від азартних ігор, наркоманії, алкоголізму, сексу, любовних стосунків, їжі, роботи, релігії та ін.) та співзалежності; котрі пережили сексуальне, фізичне, емоційне або духовне насильство, зневагу та депривацію; котрі зіткнулися із серйозними психологічними і фізичними травмами (розлучення, зрада, війна, автокатастрофа, діагноз невиліковної хвороби, таких як ВІЛ, онкологічні захворювання та ін.); охочих поліпшити свою самооцінку; охочих зрозуміти сенс свого життя; охочих попрацювати з цілями життя; охочих навчитися розбиратися з конфліктами; охочих побудувати або поліпшити міжособистісні стосунки тощо.

Список використаних джерел:

1. Ільченко Р.М. Допомога особистісному зростанню повнолітніх, що зазнали травм, насильства та депривації у дитинстві, за психотерапевтичним методом Мерілін Мюррей. Науково-методична розробка / Р.М. Ільченко; за ред. В.Ф. Моргуна; відпов. за випуск М. Мюррей. Полтава: ПНПУ ім. В.Г. Короленка, 2011. 46 с.
2. Ільченко Р.М., Заїка В.М., Моргун В.Ф. Метод Мюррей як засіб психологічної реадaptaції постнаркозалежних дорослих. *International scientific and practical conference «Pedagogy and Psychology in the Modern World: the art of teaching and learning»*: conference proceedings, February 26–27, 2021. Vol. 1. Riga, Latvia: «Baltija Publishing». P. 97 – 101.
3. Ільченко Р.М., Заїка В.М., Моргун В.Ф. Психосоціальна реадaptaція постнаркозалежних за методом Мюррей як основа формування здорової врівноваженої особистості. *Scientific Collection «InterConf»*, (42): with the Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Conference «Theory and Practice of Science: Key Aspects» (February 19-20, 2021). Rome, Italy: Dana, 2021. P. 445 – 455.
4. Мюррей М. Баланс: физическое, эмоциональное, интеллектуальное, духовное здоровье. *Материалы к семинару «Терапия последствий травм, жестокого обращения и депривации»*, М., 2004. 10 с.
5. Мюррей М. Узник иной войны: удивительный путь исцеления от детской травмы / Пер. с англ. М.: Альварес Паблишинг, 2004. 208 с.
6. Мюррей М. Уравновешенная здоровая личность. *Материалы к семинару «Терапия последствий травм, жестокого обращения и депривации»*. М., 2004. 20 с.

Заїка Віталій Миколайович

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти
Полтавського інституту економіки і права Університету “Україна”

Ківшик Ольга Миколаївна

студентка II курсу магістратури спеціальності «Психологія»
Інституту соціальних технологій Університету “Україна”

ЛОГІЧНЕ МИСЛЕННЯ ЯК ОСНОВА САМОРЕГУЛЯЦІЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

Анотація. В статті представлено особливості впливу логічного мислення на саморегуляцію поведінки підлітків. Наведено основні складові саморегуляції: здатність аргументувати свої вчинки, передбачати наслідки прийнятих рішень, здатність аналізувати, виокремлювати, міркувати, робити умовиводи тощо.

Ключові слова: підлітки, мислення, логіка, навіювання, критичність, саморегуляція.

Вступ. Підлітковий вік є сенситивним для розвитку особистості. У підлітків виникає інтерес до себе, якостей своєї особистості, потреба оцінити, порівняти себе з іншими, розібратися у своїх почуттях і переживаннях. Як мисленнєвий процес, самосвідомість нерозривно пов’язана з логічним мисленням, а як відображення у діяльності усе більше починає зумовлювати процес керування дитиною своєї поведінкою. Саме тому вивчення особливостей логічного мислення в саморегуляції поведінки підлітків є актуальним питанням в психології.

Результати дослідження. Проблеми мислення в своїх дослідженнях згадували різні вчені: М. Вертгеймер, А. Матюшкин, В. Моляко, Ю. Петрова, О. Тихомиров, А. Смірнов та ін. [1; 2; 3; 5; 6; 8]. Про зв’язок логічного мислення і поведінки людини М. Вертгеймер писав: «Деякі сучасні дослідники вважають, що традиційна логіка не пов’язана з реальною поведінкою. Це помилково. Бо використання логіки до поведінки можна обґрунтувати таким чином: поведінка буде не розумною, не досягне мети, приведе до негативних наслідків, якщо вона визначається факторами, аналогічними помилкам в традиційній логіці» [1, с. 33].

Логічне мислення необхідне для вирішення питань постійно. З точки зору Ю.А. Петрова можна вивчити наукові закони і визначення, але не володіючи логічним мисленням, зовсім не вміти використовувати їх на

практиці, зокрема для вирішення задач, складання плану твору, відповіді на питання [6, с. 4].

Проведемо аналогію стосовно поведінки: підліток може вивчити правила поведінки, але не вміти вирішувати проблемні ситуації при спілкуванні. Поведінка підлітка також зумовлена мисленнєвими процесами. Якщо в першій половині підліткового періоду дитині властиві некритичне наслідування зовнішніх манер дорослих і відчутна залежність від групи ровесників, то на другому етапі підліток не сумнівається, що він не дитина, починає критичніше оцінювати слово і вчинки, аналізувати поведінку, стосунки, соціальну позицію [7, с. 196].

На цьому етапі логічне мислення, що включає фактор критичності, стає в край необхідним, оскільки відбувається формування «Я – образу», формування ціннісних орієнтирів. Засвоєння цінностей суспільної свідомості та духовної культури не є процесом механічним. Створені і накопичені людством цінності повинні пройти, переломитися через особистий досвід і свідомість індивіда, щоб включитись в його духовний світ. Самі по собі форми духовної культури повинні включатись в живу діяльність людини, по їх засвоєнню і використанню, що передбачає свідоме відношення до засвоюваного матеріалу, фільтрацію його через особистий світогляд і діяльність, критичну його переробку [9, с. 39].

Деякі психологи вважають спілкування провідною діяльністю підлітків. А спілкування завжди містить елементи навіювання. Особливо небезпечне навіювання, коли підліток спілкується з однолітками, яким притаманна девіантна поведінка.

Про співвідношення навіювання і критичності логічного мислення О.К. Тихомиров писав: «навіювання – різновид направленого впливу, однієї людини на іншу, воно є неаргументованим». Виникає думка, що якщо мова йде про неаргументований вплив, то навіювання прямо протилежне мисленню... . А.А. Смірнов пов'язував самостійність мислення з його критичністю, тобто з умінням не піддаватись навіюваному впливу чужих думок, а чітко і правильно оцінювати їх, бачити сильні і слабкі сторони, відкривати те цінне що в них є і ті помилки, що припущенні в них... Навіюваність традиційно вважається протилежною критичності. В числі факторів визначаючих її, називають слабкість логічного мислення суб'єкта. Процес навіювання розуміється як пасивне сприйняття, безпосереднє внесення в психічну сферу нових уявлень, відчуттів, та дій без критики навіюваного, повз його розуміння [8, с.198].

Тобто, логічно мислячи, підліток може аналізувати будь-яке явище чи ситуацію, виокремити позитивні і негативні сторони, прогнозувати наслідки, свідомо зробити власний вибір. А оскільки на заключній стадії підліткового періоду головне значення має саморегуляція поведінки і мотиви своєї поведінки підлітки формують, передусім, на основі власної думки, то важливо згадати, що «що для того щоб уникнути помилок... необхідні не тільки зібраність і уважність, а й культура мислення, знання законів логіки.» Дуже важливо вміти зробити правильні висновки з наявних фактів. Логіка не може в повній мірі відповісти на питання, як потрібно думати в кожному конкретному випадку, вона може чітко сказати, як не треба думати [4, с.81].

Беручи до уваги той факт, що поведінка старшого підлітка зумовлена його особистими переконаннями і ціннісними орієнтирами, формування яких відбувається у процесі осмислення ситуацій явищ і законів, діючих в соціальному середовищі, можна сказати, що логічне мислення підлітка, його здатність аргументувати свої вчинки, передбачати наслідки прийнятих рішень, здатність аналізувати, виокремлювати, міркувати, робити умовиводи і є основою регуляції його особистої поведінки.

Висновки. Таким чином, розвиток логічного мислення в підлітковому віці займає важливе місце при саморегуляції поведінки. Адже саме в цьому віці потрібно вміти контролювати свої інтенції та інтеракції по відношенню до інших людей, вміти стримувати свої негативні емоції, аби не нашкодити собі та оточуючим, розвивати вольові якості, ставити перед собою мету та вміти досягати її тощо.

Список використаних джерел:

1. Вертгеймер М. Продуктивное мышление : Пер. с англ. /Общ. ред. С.Ф. Горбова и В.П. Зинченко. М.: Прогресс, 1987. 336 с.
2. Заїка В.М. Індивідуально-психологічні особливості прояву агресивної поведінки в підлітковому віці. *Інноваційний потенціал та правове забезпечення соціально-економічного розвитку України: виклик глобального світу*: матеріали Міжн. наук.-практ. конф., м. Полтава, 16-17 травня 2018 р. : у 3 т. Т. 1. К.: Університет «Україна», 2018. С. 39 – 49.
3. Матюшкин А.М. Психология мышления. Мышление как разрешение проблемных ситуаций : учебное пособие. М.: КДУ, 2009. 190 с.
4. Менделевич В.Д. Клиническая и медицинская психология. М. Медирес – информ. 2005. 426 с.

5. Моляко В.О. Творча конструктологія (пролегомени). К.: Освіта України, 2007. 388 с.
6. Петров Ю.А. Азбука логического мышления. М.: изд-во Моск-го унив., 1991. 104 с.
7. Савчин М.В., Василенко Л.П. Вікова психологія: Навч. посібник. К.: Академвидав, 2005. 360с.
8. Тихомиров О.К. Психология мышления : Учебн. пос.: Изд. Моск-го унив., 1984. 272 с.
9. Формирование духовного мира человека: Межвузовский сборник научных трудов. Н. В. Сурикова. Критичность мышления как фактор формирования духовного мира человека. Горький, 1989. 166 с.

Калашнікова Л. В.

доктор соціологічних наук, доцент кафедри соціології,
Чорноморський національний університет імені Петра Могили

Чорна В. О.

кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціології,
Чорноморський національний університет імені Петра Могили

ТРЕНДИ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ УКРАЇНЦІВ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ

На сучасному етапі розвитку міжнародної економіки переміщення робочої сили носять масовий характер, що спричинено як глобалізаційними процесами, так і об'єктивною необхідністю задоволення потреб працездатної частини населення у пошуку робочих місць, реалізації свого потенціалу. Нерівномірність розміщення ресурсів економіки детермінує появу центрів тяжіння робочої сили, інтенсивність та напрями міграції. Роль і місце транснаціональної трудової міграції не слід недооцінювати, адже вона впливає на розвиток всіх без винятку сфер соціального буття.

Вивчення переміщень робочої сили у межах транснаціонального підходу актуалізується з огляду на те, що трудового мігранта розглядають не лише як особистість, яка відірвана від своєї країни і вимушена асимілюватися чи інтегруватися, а як та, що представляє дві і більше ідентичностей, будучи включеною до соціального, економічного, політичного життя кількох суспільств одночасно [10].

За оцінками експертів міжнародної організації з міграції ООН транснаціональна мобільність населення України активізувалася після подій

2014 р., набула свого піку у 2017 р. з моменту запровадження безвізового порядку в'їзду до країн ЄС [5, с. 7]. Відбулися не лише кількісні, а й якісні зрушення в орієнтації трудовіміграційних потоків з панівного східного напрямку у бік Росії на західний в ЄС, зокрема Польщу, Чехію, Італію. Активізувалася не лише трудова, а й освітня міграція українців, яка у період 2013-2017 рр. подвоїлася і сягнула 77,6 тис. осіб [5, с. 9]. Освітня міграція тісно взаємопов'язана з трудовими переміщеннями. Адже, з одного боку перша з них частково детермінує появу другої внаслідок тривалого перебування молоді за межами України. З іншого, потоки студентів спрямовані у бік об'єднання з батьками-трудовими мігрантами в країнах їх перебування, що спричиняє збільшення наявних транснаціональних просторів.

Тенденції змінилися кардинально в 2019 р. у зв'язку із світовою епідемією коронавірусу й жорсткими обмеженням прав пересування людей. Мігранти більше за інші групи населення постраждали від впровадження карантинних заходів, адже на ринку праці суттєво зросла конкуренція через масове безробіття, спричинене частковим призупиненням діяльності чи закриттям підприємств у таких галузях, як будівництво, ресторанний і готельний бізнес, оптова та роздрібна торгівля. За оцінками експертів Організації економічного співробітництва і розвитку найближчим часом навіть за умови повного відновлення економіки ситуація лише погіршиться у зв'язку з трансформацією ринку праці і масовим запровадженням віддалених форматів роботи. Наявна залежність економік європейських країн від присутності трудових мігрантів актуалізувала потребу швидких ефективних управлінських рішень проблем, пов'язаних зі необхідністю стабілізації економічної ситуації і захистом прав трудових мігрантів, як з боку країн-реципієнтів, так і країн-донорів.

За даними Міжнародної організації з міграції на кінець 2020 р. кількість міжнародних мігрантів в Україні становила 6, 14 млн. осіб [9, с. 48], що в 1,2 рази більше, ніж у 2019 р. [1, с. 318]). Згідно інформації, яка оприлюднена Радою національної безпеки та оборони України, загальна кількість українських міжнародних трудових мігрантів суттєво вища й сягає 9 млн. осіб, з яких 3,2 млн. осіб працюють за межами країни на регулярній основі [4]. Наявні розбіжності у представлених даних можуть бути пов'язані з використанням різних методологічних підходів щодо обліку трудових мігрантів, зокрема коли йдеться про неврегульовані, разові, по-

вторні, тимчасові чи відносно постійні переміщення української робочої сили за кордон.

Багаторічний міграційний досвід і наявні тенденції трудові міграційних процесів останніх років сприяли формуванню міграційних мереж, які будучи формою соціального капіталу у транснаціональному просторі, суттєво підвищують вірогідність переміщень робочої сили з огляду на можливість мінімізації ризиків, пов'язаних з пошуком місця роботи, проживання тощо. Адже такі мережі як самостійний чинник активізації трудової мобільності незалежно від її першопричин (масового безробіття і зuboжіння населення) стали поштовхом до виїзду українців на заробітки до країн ЄС ще на початку 1990-х рр. і залишаються чинними дотепер.

За підсумками 2019 р. Україна посіла 8 місце серед країн походження міжнародних емігрантів, поступившись Індії, Мексиці, Китаю, Росії, Сирії, Бангладешу і Пакистану [1, с. 31]. З-поміж країн у східній частині Європи Україна замикає четвірку лідерів походження емігрантів в регіоні [1, с. 99].

З моменту початку військового конфлікту 2014 р. кількість українців, що покинули межі країни, різко зросла, також суттєво змінились напрями переміщень. За період 2014-2016 рр. кількість українців, що виїхала на заробітки до країн ЄС збільшилась на 42 %, переважно за рахунок відмови від пропозицій у Росії. У 2017 р. Польща видала іноземцям 660 тис. дозволів на постійне проживання, з них 85 % отримали українці [1, с. 105]. За даними Міністерства іноземних справ Польщі в 2019 р. польські консульства видали українцям більш, ніж 900 тис. віз, з яких 895,7 тис. – національні [8]. У 2019 р. кількість вперше виданих українцям трудових віз тривалістю на 1 рік і більше у Чехії зросла до 33,1 тис. (порівняно з 9,1 тис. у 2017 р.), у Польщі – до 44 тис. (порівняно з 28,1 тис. у 2017 р.), в Угорщині – до 22,9 тис. (порівняно з 5,3 тис. у 2017 р.), Словаччині – до 9,3 тис. (порівняно з 1,6 тис. у 2017 р.) [2, с. 5].

Переважна більшість ухвалених державних рішень, зокрема підписання у 2015 р. Закону «Про зовнішню трудову міграцію», запровадження у 2017 р. дорожніх карт для трудових мігрантів та членів їх родин, були спрямовані на укріплення соціального і правового захисту, спростивши процес офіційного працевлаштування українців за кордоном. Попри суттєві втрати робочої сили, поглиблення демографічної кризи, українська влада зробила ставку на збільшення надходжень до бюджету країни. За даними Національного банку України обсяг приватних грошових перека-

зів у 2020 р. сягнув рекордних 12,1 млрд. дол., що становить близько 10 % ВВП країни [7]. Таке зростання, за умови скорочення потоку транснаціональних трудових переміщень в умовах карантинних заходів, може бути пояснено збільшенням заробітної плати трудових мігрантів та пом'якшенням умов перебування. Адже роботодавці прагнуть утримати мігрантів на якомога більш тривалий термін. Так, влада Польщі, Італії, Іспанії прийняли рішення про міграційну амністію – автоматичне відтермінування візи на 30 діб після її завершення для усіх іноземних працівників, які на момент локдауну знаходилися в країні. Порте ці заходи були неефективними з огляду на те, що подати свої документи могли лише ті працівники, які мали легальне право на працю. Натомість більшість українських заробітчани, які роками були зайняті у сільському господарстві, сфері обслуговування без офіційних дозволів, узаконити своє перебування не змогли. Відновивши роботу, консульства віддавали пріоритет у видачі робочих віз українцям, зайнятим в аграрному секторі. Аналогічні кроки були зроблені з боку урядів інших країн ЄС по відношенню до українських заробітчани у період сезонних робіт.

З іншого боку, подібне нарощення грошових переказів може свідчити про посилення потреби у грошовій підтримці родин трудових мігрантів в Україні. Для обґрунтування однозначної відповіді на це питання, варто проводити додаткові дослідження серед переміщених осіб та представників їх сімей.

Задля організації соціального захисту прав заробітчани у більшості країн ЄС (Данія, Франція, Німеччина, Італія, Нідерланди, Бельгія, Естонія) було запроваджено одноразові екстрені виплати по безробіттю працівникам, які втратили роботу через карантинні заходи. У Польщі реалізовувалася державна програма «Антикризовий щит», в межах якої іноземців, які були врегульовано працевлаштовані, проте втратили джерело доходів через економічну кризу, отримали соціальні виплати у розмірі близько 1400-2080 злотих (10,3-13,5 тис. дол.). Під час закриття дитячих садків додаткову допомогу могли оформити працівники, що мали дітей до 8 років [2, с. 16].

Всеукраїнська асоціація компаній з міжнародного працевлаштування повідомила, що за період березень-травень 2020 р. до України повернулося близько 500 тис. трудових мігрантів (5-10 % від загальної кількості тих, хто перебуває за кордоном), з-поміж них переважно ті, хто мав короткострокові контракти, був зайнятий на сезонних роботах. Натомість ті,

хто мав довгострокові контракти, а також дозвіл на постійне проживання в країн-реципієнтів, навіть втративши роботу через економічну кризу, викликану епідемією, залишалися за кордоном [3].

Як слушно зауважують К. Ніколаєць, Ю. Ясько загальна чисельність тих трудових мігрантів, які повернулися до України залишалася суттєво меншою, ніж кількість тих, хто регулярно перетинав кордон і хто раніше виїхав на постійне місце проживання. Тобто припущення про масове повернення українців з країн ЄС майже не стосувалася сезонних працівників. Відмова від повернення на Україну може свідчити про суттєву зміну мотиваційних чинників транснаціональних трудових мігрантів [6]. Тобто, якщо раніше для українців превалювали економічні (нерівномірність економічного розвитку, прагнення матеріального добробуту) і соціальні (можливість самоствердження, гідні умови праці) мотиви міжнародних переміщень робочої сили, то сьогодні йдеться про зсув у бік політичних (втеча від переслідування, уникнення дискримінації), військових (проведення військових дій на території рідної країни). Адже, поряд із негараздами соціально-економічного характеру актуалізувалися, частково породженими ними, проблеми ксенофобії та нетерпимості. Зокрема, йдеться про висловлювання з боку як представників корінного населення країн-реципієнтів, так і співвітчизників, які звинувачували трудових мігрантів у поширенні коронавірусної інфекції.

К. Кульчицька, П. Кравчук, І. Сушко здійснили моніторинг онлайн-медіа за допомогою інформаційно-аналітичної системи «Семантрум» на предмет появи дискримінаційних за змістом повідомлень протягом січня 2019 р. – серпня 2020 р., що так чи інакше спонукали розпалворожнечі по відношенню до трудових мігрантів чи членів їх родин [2, с. 20].

За результатами аналізу було виявлено, що найбільша частка такого роду повідомлень з'явилася на початку пандемії і поступово зменшувалась по мірі зменшення чисельності зафіксованих інфікованих. У січні 2019 р. зафіксовано 2220 повідомлень, що відповідало піку значень, після певного спаду сплеск було відмічено у травні 2019 р. і у серпні 2020 р. зареєстровано всього лише 813 повідомлень. За оцінками авторів майже третина з числа усіх повідомлень мали негативне емоційне забарвлення. Постає питання щодо методики оцінки тональності згадувань та об'єктивних передумов їх появи. Окрім того, для повноти картини доречно було б вивчати не лише вітчизняний контент, а й повідомлення в європейських засобах масової інформації.

Перші зрушення у трендах транснаціональної трудової міграції, пов'язані з омолодження контингенту заробітчан, адже виїжджає переважнопрацездатне населення – віком до 39 років. Україна продовжує втрачати інтелектуальну еліту, оскільки третина респондентів-мігрантів мають вищу (28,4 %), а кожен другий інформант – професійно-технічну чи середню спеціальну освіту (47,8 %).

Преважна більшість опитаних (68,3 %) у певній мірі задоволені умовами праці в Польщі. З-поміж основних причин, що спонукають залишати їх власні домівки на батьківщині, респонденти акцентували увагу на суттєво вищому рівні заробітної плати порівняно з Україною (80,6 %), наявності стабільної економічної ситуації в Польщі (27,9 %) та можливості отримати робочу візу чи дозвіл на тимчасове перебування відносно простіше, ніж в інших країнах ЄС (25,4 %). Гальмівними факторами повернення додому заробітчани вважають нестачу робочих місць в Україні (70,9 %), погану економічну ситуацію (49 %), відсутність перспектив, можливостей для самореалізації (23,2 %), політичну нестабільність (22,8 %), корупцію (14 %). При цьому, як не дивно, найменше інформантів турбує військовий конфлікт на сході країни (7,2 %), втрата бізнесу (4,1 %), злочинність (1,2 %) чи неякісне медичне обслуговування (3,1 %).

Кожен п'ятий опитаний (18,6 %) невдоволений ставленням поляків до них на роботі, особливо відмічаючи посилення тенденцій дискримінації за умов пандемії.

Говорячи про інтеграційні наміри, зазначимо, що половина опитаних (46,4 %) висловила бажання залишитися жити у Польщі. Понад третина респондентів (35,1 %) взагалі не розглядає можливість повернення до України. Прямим підтвердження означених тенденцій є й намір більшості заробітчан (66,5 % у 2021 р., порівняно до 60% у 2020 р.) отримати дозвіл на постійне перебування в Польщі. Окрім того, 51,7 % (у порівнянні з 2020 р. ця цифра становила 41 %) українців планують перевезти до Польщі свою родину. Також показовим є прагнення українських трудових мігрантів відкрити власний бізнес у Польщі – в 2020 р. такі наміри мали 25 % опитаних, натомість у 2021 р. бажаючих стало суттєво більше (39,8 %). Удвічі збільшилося число тих мігрантів, що розглядають можливість придбання власного житла та іншої нерухомості в Польщі – з 34 % у 2020 р. до 55,5 % у 2021 р.

Помітне збільшення усіх цих показників свідчить про зростання інтеграційних настроїв українців, значне розширення транснаціональних просторів.

Більше половини інформантів (54,1 %) у разі погіршення ситуації в Польщі у зв'язку з пандемією висловили наміри продовжити переміщення до інших країн ЄС у пошуках роботи. Ця тенденція, навіть з огляду на пандемію та локдаун, не змінилася у порівнянні з результатами аналогічних досліджень, проведених у 2020 р. Серед найбільш прийнятних напрямів можливої трудової мобільності українці розглядають Німеччину, країни Скандинавії, Чехію, Канаду, США. Зокрема, інтерес до країн Скандинавії зріс майже вдвічі (42,5 % опитаних у 2021 р. порівняно з 22 % – в 2020 р.).

Зміна трендів транснаціональної трудової міграції українців до початку 2019 р. передбачала зміщення центру тяжіння у напрямку країн ЄС, зокрема Польщі, Угорщини та Чехії, укріплення взаємозв'язку між такими видами переміщень як освітня та трудова міграції, суттєве омолодження заробітчан. Прагнення до тимчасової, маятникової трудової мобільності поступилося бажанню виїхати з України назавжди і оселитися за кордоном всією родиною. Після 2019 р. в умовах пандемії Covid-19 ситуація лише погіршилася, адже повернулося додому не більше, ніж 5-10 % від загальної кількості заробітчан. Що, у свою чергу, засвідчує якісні зміни у мотивації трудових переміщень, навіть попри тимчасове зростання ксенофобії та нетерпимості. Перехід на дистанційний формат роботи та навчання лише посилив бажання працевлаштуватися у закордонних фірмах, навчатися у європейських закладах вищої освіти. Особливо це зіграло «на руку» іноземним роботодавцям, які в умовах пандемії, усвідомивши залежність успіху свого бізнесу від нестачі української робочої сили, швидко реалізували низку запобіжних заходів для утримання заробітчан (надання соціальних гарантій, підвищення рівня заробітної плати, міграційна амністія). За таких умов поки українська економіка не буде генерувати достатню кількість робочих місць, надавати гідні умови праці та високі заробітки, враховуючи наявний людський капітал, вітчизняні роботодавці все більш будуть потерпати від нестачі кваліфікованих працівників, програючи боротьбу за трудові ресурси на світовому ринку праці, а Україна буде залишатись головним постачальником висококваліфікованих працівників для країн ЄС.

Список використаних джерел:

1. Доклад о миграции в мире 2020. Международная организация по миграции. 2020. 550 с. URL :https://publications.iom.int/system/files/pdf/final-wmr_2020-ru.pdf (дата обращения 03.03.2021).
2. Кульчицька К., Кравчук П., Сушко І. Трансформації трудової міграції з України до ЄС під час пандемії Covid-19 / Під ред. К. Ярмолюк-Крюк. Київ : Представництво Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні, 2020, 32 с. URL : <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/17320.pdf> (дата звернення 03.03.2021).
3. Лібанова Е. М., Позняк О. В. Зовнішня трудова міграція з України: вплив COVID-19. Демографія та соціальна економіка. 2020. № 4 (42). С. 25–40. URL :<https://dse.org.ua/archive/42/2.pdf> (дата звернення 12.03.2021).
4. Мелановски Дж. Миллионы украинских трудовых мигрантов вынуждены искать работу в Европе в небезопасных условиях. 12.06.2020. URL :<https://www.wsws.org/ru/articles/2020/06/12/ukra-j12.html> (дата обращения 14.03.2021).
5. Міграція в Україні: цифри і факти. Київ : Фонд розвитку МОМ, 2019. 20 с. URL : https://iom.org.ua/sites/default/files/iom-ukraine_facts-ukr_2019.pdf (дата звернення 18.03.2021).
6. Ніколаєць К. М., Ясько Ю. І., Ніколаєць О. Ю. Мотиваційні чинники зовнішньої трудової міграції населення України. Економіка та держава. 2020. № 10. С. 34–38.
7. Обсяг переказів в межах України за 2020 рік зріс майже на чверть. Національний банк України. 21.02.2021 р. URL :<https://bank.gov.ua/ua/news/all/obsyag-perekaziv-v-mejah-ukrayini-za-2020-rik-zris-mayje-na-chvert> (дата звернення 12.03.2021).
8. Последние тренды трудовой миграции: Польша – лидер в ЕС. Укрінформ. 08.12.2020. URL : <https://www.ukrinform.ru/rubric-economy/3150478-poslednie-trendy-trudovoj-migracii-polsa-lider-v-es.html> (дата обращения 12.03.2021).
9. International Migration 2020. Highlights. United Nations : Department of Economic and Social Affairs. 2021. 60 p. URL : https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/undesa_pd_2020_international_migration_highlights.pdf (date assessed 12.03.2021).
10. Kivisto P. Theorizing transnational immigration: a critical review of current efforts. *Journal of Ethnic and Racial Studies*. 2010. Vol. 24, № 4. P. 549–577.

Куйбіда В.С.

доктор наук з державного управління, професор
Національної академії державного управління

Бурик З.М.

доктор наук з державного управління, доцент
Національної академії державного управління.

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Сучасні підходи до побудови стратегій сталого розвитку характеризуються певними узагальненими ознаками. Чимало держав – членів ЄС розробили стратегії ЄС щодо сталого розвитку ще на початку 2000-х років. Це стало відповіддю на виклики сучасного глобального розвитку, зокрема, сформульовані в документах міжнародної політики, які були узгоджені на Всесвітньому саміті в Ріо-де-Жанейро (1992) і згодом ратифіковані парламентами 178 держав.

Вказуючи на мету щодо сталого розвитку, зазначена програма ХХІ ст. посиляється на визначення сталого розвитку, поданого у звіті Г.Х. Брундтланд, що вже стало класичним. Так, державні стратегії мають «забезпечувати соціально відповідальний економічний розвиток, захист ресурсної бази та навколишнього середовища на користь майбутніх поколінь». Проте, слід зазначити, що й донині майже половина держав світу не мають державних стратегій сталого розвитку.

Гетеборзька стратегія (2001) доповнила Лісабонську стратегію і мала стати каталізатором для політиків та громадської думки в контексті змін поведінки суспільства.

Вказана стратегія ґрунтувалася на наступних керівних принципах:

- захисті основних прав;
- солідарності всередині та між поколіннями;
- гарантіях відкритого та демократичного суспільства;
- залученні громадян;
- залученні бізнесу та соціальних партнерів;
- узгодженні політики й управління;
- інтеграції політики використання кращих наявних знань;
- принципі обережності та принципі «забруднювач платить».

Згодом держави ЄС затвердили «Оновлену стратегію сталого розвитку ЄС» (2006), а за нею - Європейську стратегію розвитку: «Європа 2020: стратегія розумного, сталого та інклюзивного зростання» (2010), яка визначила наступні пріоритети суспільного розвитку:

- розумне зростання (розвиток економіки на основі знань та інновацій);
- сталий розвиток (сприяння більш ресурсоефективному, екологічному та більш конкурентоспроможному розвитку економіки);
- інклюзивне зростання (сприяння розвитку економіки з високим рівнем зайнятості, що забезпечує соціальний і територіальний характер згуртованості).

Метою програми «Erasmus+» став внесок у стратегію Європи для зростання, збільшення кількості робочих місць, розвитку соціальної справедливості. Також зазначена програма мала на меті сприяти сталому розвитку своїх партнерів у сфері вищої освіти та сприянню досягненню цілей Стратегії молоді ЄС.

Конкретні питання програми були зосереджені на: зниженні безробіття, особливо серед молоді; сприянні навчанню дорослих, особливо для нових навичок, які необхідні на сучасному ринку праці; заохоченні молоді до участі в європейській демократії; підтримці інновацій, співробітництва та реформ; скороченні раннього виходу зі школи; сприянні співпраці та мобільності з державами – партнерами ЄС.

Концепцію сталого розвитку як головне завдання спільної політики ЄС було включено до Амстердамського договору (1997). Лісабонська стратегія розвитку (2000) визначила подальший розвиток ЄС за такими напрямками: підтримка знань та інновацій у Європі; реформа політики державної допомоги; удосконалення та спрощення європейської регуляторної бази, у якій діє підприємство; завершення внутрішнього ринку послуг; завершення угоди в Дохського раунду; усунення перешкод на шляху транскордонної мобільності працівників; розроблення єдиного підходу до економічної міграції; підтримка зусиль, які спрямовані на подолання соціальних наслідків глобалізації та реструктуризації економіки; поліпшення координації макроекономічних політик; модернізація європейської соціальної моделі за допомогою інвестування в людський капітал і боротьба з соціальним відторгненням; активна політика зайнятості.

Європейська стратегія сталого розвитку була розроблена з метою розбудови загальноєвропейських політичних меж для забезпечення сталого розвитку, тобто задля задоволення потреб нинішнього покоління без шкоди для можливості майбутніх поколінь задовольняти власні потреби.

Цільовими орієнтирами сталого розвитку в Європі на період до 2020 р. були такі: 75 % населення віком від 20 до 64 років має бути працевлаш-

товано; 3 % ВВП ЄС має бути інвестовано в наукові дослідження та розробки; на 30 % має бути знижене забруднення навколишнього середовища.

На сучасному етапі майже всі держави світу ухвалили певний варіант документа, який визначає засади сталого розвитку. Щоб переконатися в тому, що стратегії сталого розвитку відповідають своїм цілям, ООН та ОЕСР сформулювали відповідні настанови. У керівних принципах стратегії сталого розвитку описано, як тривалі стратегічні процеси поєднують аспекти формального планування та додаткового навчання.

Більшість держав ОЕСР на національному рівні мають стратегії сталого розвитку, презентовані в тій чи іншій формі. Так, 23 держави підготували офіційні стратегії. З-поміж них Австралія, Фінляндія, Франція, Японія, Люксембург, Нідерланди, Швеція, Швейцарія та Велика Британія сформулювали стратегії відносно рано, а тому деякі (наприклад Об'єднане Королівство) згодом переглянули їх.

Австрія, Чеська Республіка, Данія, Німеччина, Греція, Ісландія, Ірландія, Італія, Корея, Нова Зеландія, Норвегія, Польща, Португалія та Словачька Республіка відносно нещодавно підготували свої перші національні стратегії.

Північну стратегію сталого розвитку для європейських країн: Данії, Фінляндії, Ісландії, Норвегії та Швеції було згодом переглянуто (2005). В цей же час ЄС розробив Стратегії сталого розвитку для держав-членів ЄС (2006).

У сучасній практиці регулювання для досягнення сталого розвитку варто виділити і застосувати такі характеристики:

- Особливостями державної політики сталого розвитку ЄС є орієнтованість на громадянина або на забезпечення ключових соціальних цінностей суспільства: високої якості та рівня життя, максимальної доступності послуг, безпечності життєдіяльності для громадян, забезпечення рівного доступу усіх верств населення до соціальних послуг, рівності прав та свобод незалежно від віросповідання, соціальної належності. Особливу увагу у стратегічних документах загальнодержавного і регіонального рівнів приділено адаптації людей з обмеженими можливостями до середовища, їх соціалізації, створення безпечних та комфортних умов для отримання освіти, працевлаштування та комфортного життя у містах, інклюзивності.

- Зміна акцентів у державній політиці сталого розвитку на соціальну складову. Функціонування економічної та екологічної складових має со-

ціальне спрямування, тобто покликане забезпечувати безпечне і комфортне життя для майбутніх поколінь.

- Стратегії сталого розвитку у європейських державах можуть мати різну кількість цілей та завдань, проте більшість із них є гармонізованими до ключових стратегічних документів європейського та глобального рівня.

- Незмінність державної політики та ключових цілей сталого розвитку залежно від впливу політичних та інших чинників.

- Функція щодо формування проекту стратегії, орієнтованої на сталий розвиток, переважно покладається на окремо створений орган влади або окремий консультативно-дорадчий орган. Якщо це діяльність спеціально утвореного органу, то на нього покладені завдання щодо аналізу інтересів стейкхолдерів, проведення ґрунтового аналізу середовища та ключових тенденцій, формування тексту стратегії з врахуванням інтересів ключових сторін, керування процесом розробки, а у деяких випадках – і координування реалізації стратегії.

- Структуризована процедура аналізу, розробки та прийняття стратегії сталого розвитку, яка прописана у методичних рекомендаціях та виконується фактично.

- Широке залучення стейкхолдерів на усіх етапах роботи над стратегією сталого розвитку. При чому виявляється мотивація як органів влади до залучення зацікавлених сторін, так і потреба громадянського суспільства брати участь у формуванні політики та її реалізації.

- Зорієнтованість державної політики щодо сталого розвитку не на виконання окремих заходів та активностей, а на отримання результатів, досягнення цілей та вирішення ключових проблем.

- Особлива увага у забезпеченні виконання стратегії сталого розвитку приділяється її реалізації на регіональному та місцевому рівнях, політиці рівномірного розвитку регіонів та подолання регіональних диспропорцій. Використання в контексті досягнення цілей підходів LEADER (підхід «знизу вгору») та «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду». При цьому застосовуються принципи багаторівневого управління із залученням місцевого населення та інших зацікавлених сторін.

- Затвердження та реалізація будь-яких стратегічних документів у державах ЄС супроводжується проведенням гендерної та екологічної експертизи, причому гендерна експертиза відображає вплив того чи іншого документа чи проекту на різні вікові, соціальні, гендерні верстви населення.

- Безперервний моніторинг ступеня досягнення встановлених цілей та показників, які планово визначаються стратегією. У більшості держав ЄС функціонують статистичні служби, які проводять моніторинг суспільного життя, економічного стану та природного середовища. Окрім того, у деяких державах запроваджено систему нормативних показників, призначених для вимірювання ступеня взаємозв'язків серед таких елементів сталого розвитку, як економічні, соціальні та екологічні.

- Застосування в державному управлінні та у процесі реалізації стратегії ключових показників ефективності (КПІ) з метою якісного та кількісного оцінювання роботи органів державної влади. Використання для побудови політики сталого розвитку новітніх технологій, паралельно застосовуючи вивчення тенденцій розвитку в майбутньому.

- Наявність достатнього та безперебійного фінансового забезпечення для реалізації стратегічних документів та володіння містким потенціалом дозволяють змінювати пріоритети під час досягнення цілей на користь відповідних територій. В сучасних умовах поширеною є практика функціонування агенцій регіонального розвитку, при цьому всі пріоритети щодо сталості узгоджені з загальнонаціональними та глобальними цілями.

- Формування соціальної та екологічної свідомості, яка виражається у застосуванні стратегій як важеля зміни свідомості людей, на орієнтувану на бережливе ставлення до природи і її ресурсів, соціальної рівності, тощо. Найбільший обсяг фінансування та активна політика впровадження поширювались на заходи, які націлені на: одержання підтримки для подальшого розвитку знань та навичок, розвиток населення через підвищення інтелектуального рівня, спричиненого вільним доступом до інформації, та поширенням практики використання інформаційно-комунікаційних технологій в сільській місцевості; спрямування додаткових фінансових ресурсів на розвиток інноваційних технологій, міжрегіональне та міждержавне співробітництво.

Список використаних джерел:

1. Білорус О.Г., Мацейко Ю.М. Глобальний сталий розвиток: монографія. Київ: КНЕУ, 2006. 488 с.
2. Борщук Є.М. Основи теорії стійкого розвитку еколого-економічних систем: монографія. Львів: Растр-7, 2007. 435 с.
3. Браун Л. Р. Экоэкономика: как создать экономику, оберегающую планету: пер.с англ. М.: Весь мир, 2003. 392 с.

4. Веймер Д., Вайнінг Е. Аналіз політики: концепції і практика. Київ: Основи, 1998. 654 с.
5. Вернадский В. Биосфера и ноосфера. М.: Наука, 1989. 258 с.
6. Куйбіда Василь, Бурик Зоряна. Сталій розвиток України: цілі та механізми реалізації: монографія. Київ: НАДУ, 2019. 384 с.
7. King Alexander, Schneider Bertrand. The First Global Revolution: A Report by the Council of The Club of Rome. Pantheon Books; 1st edition (September 3, 1991). 286 p.
8. Klarin, T. The Concept of Sustainable Development: From its Beginning to the Contemporary Issues. *Zagreb International Review of Economics & Business*, Vol. 21, No. 1, pp. 67–94, 2018.
9. Webster's New Collegiate Dictionary (Third Edition, Humngry Mints Inc., New York, 2008), p. 1478.

Куторжевська Л.І.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
соціальної роботи і спеціальної освіти
Полтавського інституту економіки і права
ВНЗ «Відкритий міжнародний університет
розвитку людини «Україна»

СОЦІАЛЬНО-ПОБУТОВИЙ ФОЛЬКЛОР – ЗАСІБ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ МИСТЕЦЬКОГО ЛІЦЕУ

Анотація. У статті розкрито важливість занять гуртка соціально-побутового фольклору в мистецькому ліцеї, які доповнюють базові знання учнів з музики, співу, української літератури, народознавства, історії щодо сфери суспільного життя, соціальних умов життєдіяльності людини, що впливають на її життя, свідомість і поведінку – і є засобом соціалізації здобувачів освіти – процесу входження людини в суспільство разом із її соціальними зв'язками та інтеграцію в різні типи соціальних спільнот, унаслідок чого відбувається становлення соціального індивіда

Ключові слова: соціалізація, мистецький ліцей, соціально-побутовий фольклор, здобувачі освіти

Соціалізація – процес входження людини в суспільство разом із її соціальними зв'язками та інтеграцією в різні типи соціальних спільнот, унаслідок чого відбувається становлення соціального індивіда, стверджують науковці [1, с. 79]. За своїм змістом, – повідомляють дослідники, – соціа-

лізація – це процес двобічний, який містить, з одного боку, засвоєння індивідом соціального досвіду шляхом входження в соціальне середовище, систему соціальних зв'язків, з іншого – активне відтворення індивідом системи соціальних зв'язків за рахунок його діяльності, входження в соціальне середовище [1, с. 79]. Під соціалізацією, – стверджує А.Й. Капська, – потрібно розуміти оволодіння нормами і правилами життя в суспільстві, знаннями і вміннями будувати стосунки, що дозволять особистості здобути такі характеристики: ставлення до іншої людини як до самоцінності; здатність до самовіддачі як умови чи способу реалізації такого ставлення до інших людей; творчий характер життєдіяльності, здатність до вільного волевиявлення; можливість самому проектувати майбутнє; внутрішня відповідальність перед собою, іншими людьми, минулим і майбутнім; прагнення зрозуміти смисл життя [2, с. 7].

Здобувачі освіти мистецького ліцею засобами соціального фольклору мають змогу здобути названі вище якості характеристики, адже фольклорне мистецтво є ефективним засобом втілення поваги до народних традицій, звичаїв та обрядів, духовних цінностей українського народу у життя, оскільки саме фольклорне виконавство допомагає глибше пізнати особливості внутрішнього світу народу, його психології, пізнати секрети народної творчості, яка відображає сукупність соціальних умов життєдіяльності людини та віддзеркалює суспільні стосунки, що мають місце в суспільстві, у якому живе та розвивається особистість.

Заняття гуртка соціального фольклору доповнюють базові знання учнів з музики, співу, української літератури, народознавства, історії щодо сфери суспільного життя, соціальних умов життєдіяльності людини, які впливають на її життя, свідомість і поведінку.

Навчальна програма реалізується в роботі гуртка соціального фольклору, розрахована на вихованців 4-9 класів.

Основні завдання роботи гуртка полягають у формуванні таких компетентностей: *пізнавальна* – ознайомлення з поняттями та знаннями соціального фольклорного жанру, народнопісенної творчості нашого народу; народної манери виконання; під час роботи гуртка здобувачі освіти дізнаються що у соціально-побутовій ліриці відобразилися думки, почуття, настрої народу, викликані явищами, подіями чи обставинами суспільного життя. Узяті в сукупності, ці пісні дають широку, правдиву картину історичного буття народу. У них особливо виразно виявляються його волелюбність, ненависть до насильства й експлуатації, мрії про справедливий су-

спільний лад; *соціальна* – виховання дбайливого та шанобливого ставлення до народних традицій, сценічної культури, національної свідомості; формування естетичного смаку; популяризації фольклорного жанру; *практична* – виконання кращих зразків народнопісенної творчості нашого народу; *творча* – формування творчих здібностей, музичного мислення, вокального слуху та голосу; формування почуття ритму, пластики та грації; розвиток виконавської майстерності.

Робота гуртка соціального фольклору багатогранна. Це, насамперед, вивчення й збереження народнопісенної творчості, ознайомлення з обрядами і звичаями українського народу, народного прикладного мистецтва. Його різножанровість збагачує здобувачів освіти, розвиває їх самодіяльну творчість і фантазію.

Учасники гуртка соціального фольклору вивчають і пропагують кращі зразки народної творчості, а стильові особливості народної імпровізації кожного регіону здобувачі освіти, по можливості, сприйматимуть з фонограми голосу місцевого виконавця. Діалектний говір, використаний у фольклорних програмах, надасть їм особливої неповторності.

У роботі гуртка соціального фольклору зі здобувачами освіти реалізується основний дидактичний принцип індивідуального підходу до дітей, активізації їх сприйняття, образного мислення та творчої ініціативи, комплексного освоєння фольклорного матеріалу на соціальну тематику.

Специфічність роботи гуртка соціального фольклору полягає в тому, що він має багато жанрів і проводиться може в будь-якій формі: заняття-гра, заняття-казка, заняття-пошук, заняття-спів, заняття-бесіда, заняття-інсценізація, концерт, який перетворюється у масовий захід: тематичну програму, календарно-обрядове дійство, вечір-зустріч, вечорниці тощо. Масові заходи, успішно проведені здобувачами гуртка соціального фольклору (Різдвяна програма, свято Миколая, свято Матері, вечорниці, ігрові дитячі програми тощо) є підсумком його діяльності за певний період навчання.

Програма роботи гуртка соціального фольклору передбачає такі теми:

«Фольклор – колективна художня літературна і музична творча діяльність народу»; «Жанри фольклору»; «Типи народних оповідей»; «Специфічні риси соціального фольклору: усність, варіативність, анонімність, імпровізаційність, народність, традиційність»; «Ознайомлення з казками, небилицями, анекдотами та прислів'ями на соціальну тематику («Мудра дівчина», «Казка про дідову та бабину дочку»)); «Звеличення волі, воїн-

ської звитяги, патріотичного духу, безстрашності, відданості справі національного визволення; возвеличення козацької слави у козацьких піснях: «Гомін, гомін по діброві», «Ой на горі та жінці жнуть», «Стоїть явір над водою», «А вже літ більш двісті», «Їхав козак містом», «Козак від'їжджає» та ін.»»; «Найпоширеніші теми чумацьких пісень: від'їзд у дорогу; приготування до тривалої подорожі; прощання з родиною; пригоди чумаків (тяжка зимівля, повернення додому тощо): «Ой у степу криниченька», «Буркун-зілля», «Волики», «Гуляв чумак на риночку», «Їхав чумак із Криму додому», «Над річкою бережком», «Ой у полі криниченька», «Ой ясно, ясно сонечко сходить», «Ох і не стелися, хрещатий барвінку» («Поїхав чумак та в Крим на базар...»), «У Києві на ринку» та ін.»»; «Специфіка рекрутських пісень – зображенні подій, породжених явищем рекрутизації, сповнені сумним настроєм: «На тій горі, на тій горі», «Ой понад морем, понад Дунаєм», «Була мене мати березовим прутом», «А в неділю рано, рано-ранесенько», «А на горі два явори», «Бідна моя головонька» та ін.»»; «Характерні ознаки *кріпацьких пісень*: вираження негативного ставлення селян до тяжкої долі, умов підневільного життя»; «Відсутність романтичних рис (гіперболізації, ідеалізації ліричних героїв, обширних пейзажів, персоніфікації сил природи, фантастичних картин та ін.); народна уява і фантазія поступається місцем змалюванню нелегкої праці, умов селянського побуту, епізодів знущання поміщиків з кріпаків, приниження людської гідності: «Бодай пану в дворі страшно», «В неділеньку рано», «Ой кувала зозулечка, кувати забула», «Із-за гори вітер віє», «На панщину ходжу, ходжу», «Наступає чорна хмара», «Нема в світі правди, правди не зискати», «Ой летіла зозуленька, летячи кувала», «Ой служив би я в війську запорозьким» та ін.»»; «Бурлацькі пісні: туга за рідним краєм, родиною; зображення важкої праці бурлаки й зневажливе ставлення хазяїна до нього»; «*Наймитські й заробітчанські пісні*: зображення долі наймита, якого хазяї зневажають, гонять після тяжкої роботи в полі ще й носити воду, пасти худобу, а буває й віддають наймита в солдати замість свого сина»; «*Жниварські (трудова) пісні*: віддзеркалення календарно-обрядової тематики, звеличення людини праці, радості за зібраний вирощений урожай»

Прогнозованим результатом є те, що вихованці мають знати: значення термінів «соціальний фольклор», «соціальні пісні», «соціальні казки», «традиції», «звичаї», «обряди»; походження і жанри українського фольклору; особливості матеріальної та духовної культури українців; ос-

новні елементи народних свят і обрядів; а також уміти: виконувати українські народні соціальні пісні, переказувати казки, записувати пісенно-музичні й оповідальні фольклорні матеріали; скласти паспорт соціального фольклорного твору.

Таким чином, соціально-побутовий фольклор є засобом соціалізації здобувачів освіти мистецького ліцею, адже заняття гуртка соціального фольклору доповнюють базові знання учнів з музики, співу, української літератури, народознавства, історії щодо сфери суспільного життя, соціальних умов життєдіяльності людини, які впливають на її життя, свідомість і поведінку.

Список використаних джерел:

1. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. – 2-ге видання / За заг. ред. Проф. І.Д. Звереві. – Київ, Сімферополь: Універсум, 2013. – 536 с.
2. Соціальна педагогіка. Підручник / За редакцією професора Капської А.Й. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 468 с.

Лідія Левада

методист Навчально-методичного центру
професійно-технічної освіти у Полтавській області

СОЦІАЛІЗАЦІЯ УЧНІВ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ, ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ В ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті розглянуті актуальні питання щодо умов соціалізації учнів із затримкою психічного розвитку, інтелектуальними порушеннями в закладах професійної освіти Полтавської області, проаналізовані основні напрями провадження інклюзивної практики. Надані актуальні статистичні дані щодо осіб з особливими освітніми потребами, які здобувають первинну професійну підготовку. Представлено способи організації та компоненти корекційно-освітнього середовища.

Ключові слова: заклади професійної (професійно-технічної) освіти, інклюзивні та спеціальні групи, соціалізація.

Одним із пріоритетних напрямів державної політики у сфері освіти є створення умов особам з інвалідністю, дітям з інтелектуальними порушеннями для реалізації їх прав на рівний доступ до якісної освіти, розвиток особистих інтелектуальних і професійних можливостей. У Законі України «Про Освіту» зазначається: «Держава створює умови для здобут-

та освіти особами з особливими освітніми потребами з урахуванням індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів, а також забезпечує виявлення та усунення факторів, що перешкоджають реалізації прав і задоволенню потреб таких осіб у сфері освіти» [2, розділ II. ст. 3]. Відповідно Порядок організації інклюзивного навчання у закладах професійної (професійно-технічної) освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 10.07.2019 № 636 гарантує: «Прийом осіб з особливими освітніми потребами на навчання до закладів професійної (професійно-технічної) освіти, яким не протипоказане навчання за обраною професією, здійснюється з урахуванням прав та гарантій, визначених законодавством» [5, пункт 3].

Станом на 01.01.2021 у закладах професійної (професійно-технічної) освіти Полтавської області первинну професійну підготовку здобувають 319 осіб з особливими освітніми потребами, що складає 3% від загального контингенту учнів. Важливо наголосити, що дані заклади мають забезпечити формування і розвиток професійних компетентностей особи, необхідних для її фахової діяльності, забезпечення конкурентоздатності на ринку праці та мобільності і перспектив кар'єрного зростання впродовж життя [2, розділ II. ст. 15]. Разом з тим для професійної підготовки або перепідготовки осіб з особливими освітніми потребами застосовуються види та форми здобуття освіти, що враховують їхні потреби та індивідуальні можливості [2, розділ II. ст. 19].

Заклади професійної (професійно-технічної) освіти в обов'язковому порядку утворюють інклюзивні та/або спеціальні групи для навчання осіб з особливими освітніми потребами, відповідного запиту: у разі звернення особи з особливими освітніми потребами або її батьків. У 2020/2021 навчальному році у ЗП(ПТ)О Полтавської області створені 25 спеціальних груп для учнів із затримкою психічного розвитку, інтелектуальними порушеннями, складними порушеннями мовлення, іншими складними порушеннями розвитку(у тому числі з розладами спектру аутизму). У таких групах навчаються 164 особи. А також – 5 інклюзивних груп, в яких 12 учнів з особливими освітніми потребами залучені до загального освітнього середовища і навчаються за індивідуальним планом. 143 особи з особливими освітніми потребами здобувають професійну освіту на загальних умовах (старші 18 років і не мають висновків інклюзивно-ресурсних центрів, а також ті, хто відмовився від навчання в інклюзивній групі).

Статистика свідчить, що практично половина учнів з особливими освітніми потребами в закладах професійної (професійно-технічної) освіти – це особи із затримкою психічного розвитку та інтелектуальними порушеннями.

Чому наразі спеціальні групи мають значну чисельну перевагу над інклюзивними?

Спеціальна група – це група, в якій навчаються відб до 12 осіб зі складними порушеннями розвитку. Освітня програма в такій групі не передбачає загальноосвітню підготовку, кількість годин на вивчення спеціальних предметів, виробниче навчання збільшена. З групою працює невелика кількість педагогічних працівників на постійній основі. Для спеціальних груп затверджені навчальні плани лише з тих професій, що можуть опанувати люди із затримкою психічного розвитку та інтелектуальними порушеннями: квітникар, озеленювач, штукатур, кухар та ін. При цьому, за належної організації навчання, рівень засвоєння змісту предметів підвищується. При інтеграції спеціальної групи в освітнє середовище закладу професійної (професійно-технічної) освіти для учнів відкриваються додаткові можливості щодо спілкування, мовленнєвого та загального розвитку, ефективної соціалізації та адаптації до реалій сучасного життя. Відповідно до запиту суспільства спеціальні групи почали функціонувати в ЗП(ПТ)О близько десяти років тому.

Інклюзивна група – група у закладі професійної (професійно-технічної) освіти, в якій поряд з іншими здобувачами освіти навчаються одна або більше осіб з особливими освітніми потребами. Практика створення таких груп бере початок лише із 2019 року, оскільки питання навчання осіб з особливими освітніми потребами в закладах професійної (професійно-технічної) освіти донедавна не було нормативно врегульоване на державному рівні.

Для дітей і молоді з інвалідністю професійну освіту без перебільшення можна вважати найважливішим засобом досягнення самостійності та особистої незалежності, інтеграції у сучасне суспільство. Здобуття професії для них надважливе. Для навчання учнів із затримкою розвитку розроблені навчальні програми, в яких передбачене досягнення вимог Державних стандартів з відповідних професій та врахування спеціальних освітніх потреб, а саме:

- в переведенні професійної освіти інвалідів в рамки активної концепції навчання;
- в додаткових освітніх заходах та підтримці щодо створення індивідуалізованих умов навчання;
- в особливому змісті та методах навчання, а також у медичних, соціальних ресурсах, які забезпечують успішний освітній процес.

Багатьом дітям, особливо першокурсникам, складно зосередитися на навчанні. Наявність хоча б одного друга підвищує самооцінку, нормалізує рівень стресу, сприяє успішній соціалізації та адаптації до нових умов. Тому значну увагу керівники учнівських груп приділяють згуртованості учнівського колективу.

Сучасний випускник закладу професійної (професійно-технічної) освіти має бути не лише гарним фахівцем своєї справи, а й добре вихованою, гармонійно розвиненою та стійкою особистістю, яка знає, чого хоче в житті і як цього досягти. Процес соціалізації пов'язаний із системою інформаційних обмінів між членами суспільства. Допомагаючи усвідомити цінності й пріоритети, педагогічні працівники наставляють учнів на правильний шлях, вчать уникати невиправданих ризиків і створених ними самими проблем. Розвиваючи в учнів професійні навички, майстри виробничого навчання вчать їх всебічно аналізувати ситуації, зважувати альтернативи, робити вибір і брати на себе відповідальність за його наслідки. Педагоги вчать також протистояти негативному соціальному тиску. Своєчасно тренуючи навички відмови, вчать протидіяти маніпуляціям, під-

вищують стійкість до пропозицій, які можуть спричинити проблеми. Розвиваючи навички критичного мислення, вчать довіряти лише достовірним джерелам інформації, ефективно протидіяти негативним інформаційним впливам, пропаганді ненависті і насилля.

Для відновлення психологічної рівноваги в умовах інтенсивного навчального процесу для учнів із затримкою психічного розвитку та інтелектуальними порушеннями особливо важливо уміти розподіляти час, відпочивати і розслаблятися душею і тілом. Учні спеціальних груп є активними учасниками масових виховних заходів, спортивних змагань, різноманітних акцій тощо. Учні різних груп навчаються спілкуватися і розуміти одне одного, набувають досвіду мирного розв'язання конфліктів, пошуку компромісів. Розвиваємо навички позитивної самооцінки. Намагаємося, щоб учні вчилися не для закладу освіти, а для життя, адже випускникам ЗП(ПТ)О потрібно знайти своє місце у житті, працевлаштуватися незалежно від їхніх фізичних і розумових особливостей.

Отже, в умовах дотримання організаційно-методичних основ інклюзивної освіти, можливе успішне навчання осіб із затримкою психічного розвитку та інтелектуальними порушеннями у закладах професійної освіти й здобуття професії, яка є надзвичайно важливим етапом у їх соціалізації і адаптації.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 30, ст. 1011).
2. Закон України «Про освіту» діє з 28.09.2017 [Електронний ресурс]. <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
3. Кравченко Г.Ю. Інклюзивна освіта в ДНЗ / Г.Ю. Кравченко, Г.О. Сіліна. – Х.: Вид-во «Ранок», 2014. – 176 с.
4. Пашенко О.В. Інклюзивна освіта в умовах професійно-технічного навчального закладу: навч.-метод. посіб. / Пашенко О.В., Гриценко І.А., Софій Н.З. — К.: АртЕкономі, 2012. — 184 с.
5. Порядок організації інклюзивного навчання у закладах професійної (професійно-технічної) освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 10.07.2019 № 636 [Електронний ресурс]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/636-2019-%D0%BF#Text>

Непокупна Т. А.

к. е. н., доцент, доцент кафедри політекономії,
Полтавський національний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка

Щурик Н. В.

учитель правознавства Кременчуцького ліцею № 11 «Гарант»
Кременчуцької міської ради Полтавської області

Прищепенко Д. П.

I курс, Інститут прокуратури та кримінальної юстиції
НЮУ імені Ярослава Мудрого

НАСИЛЛЯ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН І МІЖДИСЦИПЛІНАРНА ПРОБЛЕМА

Анотація. Використано міждисциплінарний підхід до з'ясування сутності поняття «насилля». Закцентовано увагу на соціологічному тлумаченні поняття «насилля».

Ключові слова: насилля, соціальна девіація, загроза, фізична сила, влада.

Проблема насилля над дітьми залишається актуальною для нашої країни, незважаючи на те, що на законодавчому рівні будь-які прояви насилля стосовно дитини заборонені [1]. Насилля здійснює руйнівний вплив на особистість не лише при безпосередньому переживанні дитини насильницьких дій та агресії, вона також порушує її соціалізацію, породжує бездоглядність та злочинність серед дітей.

Проблема насилля є психологічною, соціокультурною та правовою. Насильницька поведінка особи складається з різних аспектів, які є предметом дослідження філософії, психології, соціології, кримінології, педагогіки, медицини та інших наук.

Існують різні визначення «насилля», починаючи від визначення в тлумачному словнику, завершуючи філософськими, соціологічними, психологічними та іншими джерелами. У загальноприйнятому значенні під насиллям розуміють незаконне використання сили, тобто примусовий, проти волі іншої особи, вплив на неї. Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) запропонувала таке визначення «насилля» – це «навмисне застосування фізичної сили або влади, дійсне або у вигляді погрози, спрямоване проти себе, проти іншої особи, групи осіб або громади, результатом якого є (або є високий ступінь ймовірності цього) тілесні ушкодження, смерть, психологічна травма, відхилення в розвитку або різного

роду збиток» [2]. Це визначення достатньо ємне й акцентує увагу на наслідках застосування насилля.

Кримінальне законодавство України (зокрема, Кримінальний Кодекс України) в конкретних нормах про відповідальність за насильницькі злочини, оперує категорією «насильство» [3]. У деяких кримінально-правових нормах йдеться про насилля: а) яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого; б) яке є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого; в) фізичне. На практиці термін «насилля» юристи трактують довільно, виходячи з власного досвіду. Відсутність законодавчо закріпленого поняття «насилля» впливає на з'ясування змісту зазначеної категорії та застосування його в юридичній практиці. Поняття «насилля» має юридичні й фактичні ознаки: протиправність насилля; умисний характер діянь; фізичний та/або психічний вплив; предмет впливу – фізична та психічна основи особистості; об'єкт впливу – свідомість та воля потерпілої особи; функція насилля – придушення (знищення) або примус; соціально шкідливі наслідки насильницького впливу у формі суттєвого збитку або небезпека його спричинення [3].

Великий енциклопедичний юридичний словник визначає насилля як умисний фізичний чи психічний вплив однієї особи на іншу, проти її волі, що спричиняє цій особі фізичну, моральну, майнову шкоду або містить у собі загрозу заподіяння зазначеної шкоди зі злочинною метою. Такий вплив на особу здійснюється вчиненням злочинцем певних умисних діянь (дії або бездіяльності) [4]. У словнику української мови вживається термін «насильство» як: 1) застосування фізичної сили до кого-небудь; 2) застосування сили для досягнення чого-небудь; примусовий вплив на когось, щось [5].

Визначення насилля з точки зору науки психології акцентує увагу на цьому негативному явищі як такому, що деструктивно впливає на особистість. Але головним атрибутом насилля, на думку Є.П. Ільїна, доктора психологічних наук, є примусовість. Вимоги, що висувуються до особи, можуть стати насиллям, коли особа не хоче, але змушена їх виконувати [6].

Одне з питань, яке викликає цікавість у педагогів, батьків, але часто суперечливо тлумачиться психологами, це питання співвідношення насилля й агресії. Так, психолог Л. Берковіц розглядає насилля як одну із форм виявлення агресії [7], а психолог С. Ардашева вважає, що поняття насилля більш вузьке і входить до поняття агресії [8]. Доктор психологічних наук А. Налчаджян розглядає насилля як агресивну дію. Він вважав,

що агресивні дії, спрямовані на тварин не можна включати до категорії насилля; дії ж, спрямовані на людину або на групу людей, можна вважати насильницькими, якщо вони чинять фізичний або психологічний тиск [9]. На наш погляд, таке твердження є суперечливим. Але з постулатом про те, що в усіх випадках, коли людину змушують чинити проти її волі, ми маємо справу саме з насиллям, ми погоджуємося.

У філософії насилля розглядається як будь-яке приниження людини, що призводить до обмеження фізичного та духовного потенціалу індивіда, заважає опанувати реально визначену повноту можливостей особистісного розвитку. Науковці наголошують на пануванні однієї людини над волею іншої. У визначенні поняття «насилля» наявні два підходи: а) вузьке розуміння (пряме застосування сили або погроза застосувати силу); б) широке розуміння (застосування будь-якою соціальною групою (класом) засобів примусу щодо іншої соціальної групи (класу), щоб зберегти або завоювати політичне чи економічне панування, права або привілеї) [10].

З філософської точки зору, насилля є формою необмеженого, довільного панування, яке пов'язане з виявом свавілля, зорієнтованого на певну особу у вигляді природної агресії. Але посилення на природну агресію не знімає відповідальності з людини за вияв насилля та його наслідки [11].

У соціальних науках, які досліджують поведінку людини, дефініція «насилля», «жорстокість» і «агресія» розглядаються як синонімічні, і трактуються як: вид поведінки, що завдає шкоди іншій особі; намір з метою нанесення шкоди; демонстрація переваги у силі або застосування сили стосовно іншої особи [12].

У соціології насилля інтерпретується подібно до інших суспільних наук і визначається як застосування сили, різного роду погроз щодо певних соціальних суб'єктів чи їхньої власності з метою залякування або примусу до певних дій [13]. Часто це явище розглядається як загальносуспільне й ідентифікується як один із можливих наслідків зіткнення інтересів [14].

У соціологічній енциклопедії Г. Осипова насилля тлумачиться як застосування індивідом чи соціальною групою різних форм примусу стосовно інших індивідів, соціальних груп з метою набуття або збереження політичного чи економічного панування, часто є методом соціального контролю [15]. Застосування сили або різного роду погроз стосовно певних соціальних суб'єктів або їхньої власності з метою залякування і примусу до певних дій – це також є насиллям [16].

У соціології насилля розглядається як вид соціальної девіації (поведінка людини, яка не відповідає певним загальним стандартам, порушує визначені соціальні норми) та визначається як явище дискримінації людини, утиск та/або обмеження її прав і свобод. У соціологічних теоріях девіантної поведінки [17] відзначають значну роль у формуванні девіантної поведінки соціального навчання та соціального оточення. Соціально-економічна нерівність у суспільстві, диференціація суспільства породжує суперечності і, врешті, боротьбу між класами, стратами, групами, індивідами. Такий підхід до насилля характерний для соціологічних течій [18].

Сьогодні в соціологічних інтерпретаціях можна зустріти поняття «системне насилля», що має своє визначене місце та відіграє певну роль у структурі суспільства. Відповідно до поглядів американського соціолога Т. Парсонса, насиллям є сама соціальна система. А згідно з концепцією систем німецького соціолога Н. Лумана, насилля розглядається як комунікація дій чи реакція на них, визначається цілісною системою та постійним елементом соціальної структури [13].

Соціологи оперують поняттям «структурне насилля», введене у науковий обіг норвезьким соціологом Й. Гальтунгом [19], яке розуміється ним як будь-який вплив, що призводить до обмеження можливостей здійснювати потрібні фізичні або психічні дії. За формою прояву насилля поділяють на фізичне та психічне, правомірне (необхідна оборона, затримання злочинця, крайня необхідність, виконання службового обов'язку тощо) і протиправне (вчинення злочинів із застосуванням насильства).

Таким чином, проведений теоретичний аналіз та узагальнення дає підстави розглядати насилля як навмисне застосування фізичної, психологічної і моральної сили або влади, фактичне або у вигляді загрози, проти іншої особи або групи осіб, результатом якого є або можуть бути тілесні ушкодження, смерть, психологічна травма, відхилення в розвитку або інші збитки і втрати для фізичного, психічного і морального здоров'я та життя людини.

Список використаних джерел:

1. Див. : Закон України «Про попередження насильства в сім'ї». №2789-14 від 28.12.2015. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua>; Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 5, ст. 35. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>; Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)». Відомості Верховної

- Ради (BBP), 2019, № 5, ст. 33. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19>
2. Насилие и его влияние на здоровье. Доклад о ситуации в мире / Под ред. Этьенна Г. Круга и др./ Пер. с англ. М : Издательство «Весь Мир», 2003. 376 с. URL : https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/42495/5777702252_rus.pdf?sequence=4
 3. Кримінальний кодекс України (зі змінами і доповненнями). Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст. 131. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
 4. Великий енциклопедичний юридичний словник. За ред. Ю. С. Шемшученка. К. : Юридична думка, 2012, 518 с.
 5. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980). URL : <http://sum.in.ua/p/5/184/2>
 6. Ильин Е. П. Психология агрессивного поведения. СПб. : Питер, 2014. 368 с. URL : <https://www.klex.ru/h2n>
 7. Берковиц Л. Агрессии: причины, последствия и контроль. СПб. : Прайм–ЕВРОЗНАК, 2002. 198 с.
 8. Ардашева С. В., Борозинец Н. М., Евмененко Е. В., Козловская Г. Ю. Психолого-педагогические проблемы насилия над детьми. Уч.-метод. пос. Ставрополь, 2003. 150 с.
 9. Налчаджян А. А. Агрессивность человека. Монография. СПб. : Питер, 2007. 736 с. URL : [litportal.ru>trial>txt>28073440.a4.pdf](http://portal.ru>trial>txt>28073440.a4.pdf)
 10. Василькова Т. А., Василькова Ю. В. Социальная педагогика: Курс лекций Учебное пособие для студентов высших педагогических учебных заведений. М. : Изд. центр «Академия», 2000. 440 с. URL : https://www.studmed.ru/vasilkova-yuv-vasilkova-ta-socialnaya-pedagogika-kurs-lekcij_91ee932e963.html
 11. Профілактика злочинів: Підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін.; За заг. ред. докт. юрид. наук, проф. О. М. Джужи. К. : Атіка, 2011. 720 с. URL : https://pidruchniki.com/1048030449634/pravo/profilaktika_nasilnitskih_zlochiviv
 12. Синягина Н. Ю., Пазекова Г. Е., Пискунова Е. Ю. Психологическая реабилитация детей и подростков, подвергшихся насилию. М., 2001. 111 с. URL : <https://depobr-molod.admhmao.ru/obrazovanie-v-yugre/vospitanie/metodicheskie-rekomendatsii/1668462/psikhologicheskie-osobennosti-detey-perezvivshikh-nasilie-i-formy-raboty-s-nimi>

13. Криницька І. П. Теоретичні підходи до детермінації феномена насильства над дітьми в сім'ї в соціології. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2016. С. 64–67.
14. Джонсон, Алан Г. Тлумачний словник з соціології : пер. с англ. / Алан Г. Джонсон ; Пер. Яніна Воробель; Літ. ред. Іван Воробель; Наук. ред. пер. Всеволод Ісаїв, Андрій Гнатович Хоронжий. Львів : Видавництво Львівського університету ім. І. Франка, 2003. 479 с. URL : <http://www.library.univer.kharkov.ua/OpacUnicode/index.php?url=/notices/index/IdNotice:294694/Source:default>
15. Социологический энциклопедический словарь / ред. Г. Осипов. М. : Норма, 1998. 480 с.
16. Насилие. URL: <https://gufo.me/dict/dal/насилие>
17. Соціологія: Навч. посіб. для студентів ВНЗ, аспірантів, викладачів. 3-тє вид., перероб. і доп. Рекомендовано МОН / Танчин І. З. К., 2008. 351 с. URL : https://pidruchniki.com/14940511/sotsiologiya/sotsiologichni_teoriyi_deviantnoyi_povedinki_zlochinnosti
18. Бойко О. В. Насильство в сім'ї: соціологічний аналіз явища [Текст] : дис... канд. соціол. наук: 22.00.03 / Бойко О. В.; Національний ун-т внутрішніх справ. Х., 2003. 211 с.
19. Galtung J. Gewalt, Krieg und deren Nachwirkun-gen. Über sichtbare und unsichtbare Folgen der Gewalt. URL : <http://them.polylog.org/5/fgj-de.htm>

Сайко Н.О.

Національний університет «Полтавська
політехніка імені Юрія Кондратюка»,
кафедра психології та педагогіки,
доктор педагогічних наук, доцент

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Розглянуто, конкретизовано, узагальнено основні наукові тенденції розвитку вищої освіти в Україні; доводиться їх сутність та значення для формування конкурентноздатного фахівця. Зазначається необхідність вироблення чіткої траєкторії в інноваційних процесах вищої освіти, що дозволить зберегти вітчизняний досвід підготовки фахівців у закладах вищої освіти.

Ключові слова: вища освіта, сучасні тенденції, принципи.

Сучасна система вищої освіти характеризується появою нових підходів, що забезпечують формування конкурентоспроможних фахівців для високотехнологічного, інноваційного розвитку країни, забезпечення потреб суспільства. Тому стає необхідним конкретизувати наявні тенденції розвитку вищої освіти задля їх чіткого усвідомлення та подальшого удосконалення.

Проблемам розвитку освіти присвячено роботи багатьох науковців, серед яких: Т. Фінікова, В. Андрущенко, Л. Ващенко, І. Гавриш, В. Євдокимова, О. Коваленко, О. Локшина, Т. Спіріної, С. Гончаренка та ін. Науковці виокремлюють різні напрямки розвитку вищої освіти, доводячи їх пріоритетність.

Узагальнюючи наукові погляди та практику освітнього процесу, можна виділити наступні тенденції. *Демократизація* – принцип реформування освіти в Україні на демократичних засадах, який передбачає децентралізацію, регіоналізацію в управлінні освітою, автономізацію навчально-виховних закладів у вирішенні основних питань діяльності, поширення альтернативних (приватних) навчально-виховних закладів, перехід до державно-громадської системи управління освітою (участь батьків, громадськості, церкви), співробітництво учитель-учень, викладач-студент у навчально-виховному процесі [2, с. 85]. Включає такі аспекти: демократизацію управління освітою, демократизацію управління окремим освітнім закладом, демократизацію змісту освіти.

Особливої актуальності набув процес *інформатизації* освіти, який тлумачиться, як сукупність взаємопов'язаних організаційних, правових, політичних, соціально-економічних, науково-технічних, виробничих процесів, що спрямовані на створення умов для задоволення інформаційних потреб здобувачів освіти та викладачів, використання інформаційних систем, мереж, ресурсів та інформаційних технологій в освіті [6]. Обчислювальна та комунікаційна техніка, телекомунікаційні мережі, бази і банки даних та знань, інформаційні технології, система інформаційно-аналітичних центрів різного рівня, системи науково-дослідних установ та підготовки висококваліфікованих фахівців є складовими національної інформаційної інфраструктури і основними чинниками, що забезпечують економічне піднесення. Як показує досвід інших країн, інформатизація сприяє забезпеченню національних інтересів, поліпшенню керованості економікою, розвитку наукоємних виробництв та високих технологій, зростанню продуктивності праці, вдосконаленню соціально-економічних відносин,

збагаченню духовного життя та подальшій демократизації суспільства. Національна інформаційна інфраструктура, створена з урахуванням світових тенденцій і досягнень, сприятиме рівноправній інтеграції України у світове співтовариство.

Індивідуалізація - формування сприятливих умов для індивідуального розвитку особистості в освітньому процесі, її самореалізації в світі. Базується на таких принципах:

- принцип усвідомленої перспективи («зроби себе сам»), згідно якого, кожна людина має можливість брати активну участь у власній освіті; знання автоматично стануть затребуваними, а не нав'язаними жорсткими межами навчального плану, посилюється мотивація навчання і ефективність засвоєння знань;

- принцип гнучкості системи вищої освіти, згідно якому зміст навчання і шляху засвоєння знань і формування професійних навичок відповідають потребам та рівню домагань особистості. В даному випадку виправдовується система багаторівневої вищої освіти при здійсненні можливості зміни спеціалізації або отриманні декількох спеціальностей за період навчання у ЗВО;

- принцип динамічності системи вищої освіти, пов'язаний із здатністю швидко реагувати на зміни в економіці, інформаційній системі в результаті науково-технічного прогресу;

- принцип індивідуального навчання, реалізація якого призводить до виникнення між викладачем і студентами атмосфери співтворчості, що сприяє поліпшенню якості сприйняття інформації і становленню професійної майстерності.

Інтеграція – процес об'єднання будь-яких елементів в єдине ціле, наявність упорядкованих відносин. Україна обрала курс на європейську інтеграцію. Одним із інструментів інтеграції в Європу є Болонський процес, де були започатковані ініціативи щодо формування спільного освітнього і наукового простору, розробки єдиних критеріїв і стандартів у цій сфері. Він має дві складові: формування співдружності провідних європейських університетів відповідно до принципів, викладених у Великій Хартії, та об'єднання національних систем освіти і науки в європейський простір з єдиними вимогами, критеріями і стандартами. Ключова позиція реформування: Болонські вимоги – це не уніфікація вищої освіти в Європі, а широкий доступ до багатоманітності освітніх і культурних надбань європейських держав.

Координація – процес синхронізації зусиль усього колективу, інтеграція їх у єдине ціле, тобто це розподіл діяльності в часі, приведення окремих елементів у таке поєднання, яке дало б змогу найбільш ефективно та оперативно досягати поставленої мети. В економічному вимірі координація разом з централізацією, контролем і контрактами виступає засобом забезпечення оптимального балансування у досягненні ефективності. Проте в управлінському вимірі акцентується увага на децентралізації, структурній деволуції та делегуванні повноважень. Останнє зменшує політичний контроль та вимагає більшого поза- та внутрішньо-організаційного узгодження горизонтально-ієрархічного впливу керівників на розвиток педагогічного професіоналізму [5]. Координація потребує встановлення взаємозв'язку між видами діяльності в освітній організації, що передбачає вибір серед таких загальних *взаємозалежностей*:

1) *спільним фондом* (наприклад, розподіл обладнання й використання ресурсів);

2) *послідовністю*, коли процес залежить від результатів попереднього (наприклад, проблема наступності у змісті й організації освіти);

3) *оберненістю*, що найбільше потребує діадичного та індивідуально-групового реагування (наприклад, у спілкуванні під час аудиторних занять та поза ними) [10].

Інтернаціоналізація останнім часом все більше виявляється у сфері вищої освіти в діяльності університетів, що забезпечує їм місце на міжнародному ринку освітніх послуг шляхом ведення конкурентної боротьби. За визначенням К. Балабанова, інтернаціоналізація освіти – це багатогранний процес, складовими якого є й індивідуальна мобільність студентів та професорсько-викладацького складу, інституційна мобільність на рівні міжнародних освітніх стандартів, інституційне партнерство через освітні альянси та консорціуми [1, с. 7].

Серед стимулів розвитку інтернаціоналізації вищої освіти для країн виділяють: академічні (розширення доступу до вищої освіти, підвищення якості вищої освіти; міжнародне визнання і покращення позицій в міжнародних рейтингах, створення і впровадження знань); – економічні (короткостроковий економічний ефект від прямих витрат іноземних студентів, підготовка кваліфікованої робочої сили з навичками у сфері міжнародної співпраці, умови для довгострокового економічного розвитку); політичні (розвиток публічної демократії, міжнародна співпраця); соціально-культурні (об'єднання провідних науковців для вирішення глобальних про-

блем та досягнення сталого розвитку, підвищення рівня міжнародної комунікації, підвищення толерантності у суспільстві). Основними сильними сторонами цього процесу є підвищення якості освіти, розширення доступу до вищої освіти і наукових досліджень внаслідок активної академічної мобільності, підвищення кваліфікації викладачів і науковців шляхом встановлення зв'язків з міжнародними партнерами, підготовка фахівців з навичками кросс- культурної комунікації, збільшення обсягів фінансування і диверсифікація його джерел, а також, як наслідок, підвищення ефективності діяльності університетів. Через отримання зазначених вище переваг інтернаціоналізація вищої освіти позитивно впливає на національну економіку, забезпечуючи формування людського та інтелектуального капіталу високої якості, інтеграцію у світовий простір і підвищення міжнародної конкурентоспроможності [7].

Транснаціоналізація – стандартне визначення терміна «транснаціональний» (*transnational*), що розміщене в онлайн-версії енциклопедії Мірраем-Вебстер, звучить як «розширення або вихід за межі національних кордонів» [12]. Згідно з визначенням ЮНЕСКО транснаціональними вважаються всі види програм вищої освіти, курсів навчання або освітніх послуг, включаючи дистанційну освіту, при здійсненні яких студенти знаходяться не в тій країні, де виші надають дипломи. Транснаціональна освіта – це не просто нова форма, а результат неминучої адаптації системи освіти до нових умов світового порядку. Для узагальнення суті транснаціональної освіти ЮНЕСКО розробила її структуру, яка складається з чотирьох основних компонентів. *До першого* компоненту транснаціональної освіти належить міжнародне пересування студентів, професорсько-викладацького корпусу, науковців та експертів, тобто особистісна або фізична мобільність індивідів. Студентська мобільність передбачає декілька варіантів, а саме: вони можуть пройти повний курс навчання та отримати ступінь за кордоном, узяти участь у короткостроковому навчанні в іншій країні, зареєструватися на практику або інтернатуру за програмою обмінів тощо. Викладачі, науковці та експерти все частіше проводять закордоном науково-викладацьку діяльність, надають консультаційні послуги. *Другим* компонентом транснаціональної вищої освіти є міжнародна мобільність навчальних програм. Викладання будь-якої програми здійснюється на основі угод про співпрацю між іноземним та локальним закладом вищої освіти, або може бути самостійною ініціативою іноземного провайдера освітніх послуг. Програми можуть надаватися дистанційно, очно та

за змішаною моделлю. У деяких випадках програмно-методичне забезпечення та кваліфікаційне тестування надається іноземним навчальним закладом, а викладання й організаційне забезпечення навчання здійснюється частково або повністю місцевим закладом. *Третій* компонент транснаціональної вищої освіти представлений навчально-освітніми інституціями, тобто провайдерами освітніх послуг, до складу яких входять усі типи закладів вищої освіти, компанії та корпорації, залучених до міжнародної освіти. Ключовою характеристикою цієї категорії є те, що інституції фізично або віртуально переміщуються на територію країни-реципієнта освітніх послуг. За одним сценарієм переміщення інституції передбачає наявність ґрунтового переліку програм та академічно-адміністративної підтримки освітніх послуг, що надаються. До *четвертого* компоненту транснаціональної вищої освіти аналітики ЮНЕСКО зараховують широке коло освітніх проєктів та послуг, що діють у межах міжнародного освітнього простору. До їх переліку входять: проведення досліджень, надання технічної допомоги та асистування, створення платформ для е-освіти, сприяння професійному розвитку та інші види діяльності, що спрямовані на розвиток потенціалу, особливо у сфері інформаційних технологій [11, с. 20].

Транснаціональна освіта є особливо доречною при підготовці іноземних здобувачів вищої освіти. Вона помітно розширює можливості іноземного студента щодо доступу до навчання і професійної підготовки у провідних університетах світу. З іншого боку країна-експортер транснаціональної освіти забезпечує освітнім послугам своїх навчальних закладів велику конкурентоспроможність на світовому ринку та відкриває нові джерела інвестиційних надходжень.

Інструменталізація – це процес перетворення об'єкту в інструмент дії. Дослідницею Н. Тарапатовою наголошується на такій сучасній соціально-економічній тенденції як інструменталізація освіти, тобто перетворення її на товар. Виникнення цієї тенденції вона пов'язує із трансформацією статусно-рольових позицій студентів в університетській організації у напрямку збільшення їх впливу у зв'язку із комерціалізацією сфери освіти. Виявлено, що тенденція до комерціалізації університетських організацій в Україні збігається з аналогічними тенденціями розвитку університетів в інших країнах, що дає підстави кваліфікувати українські університетські організації як такі, що перебувають на шляху поступового перетворення із адміністративних органів держави (з орієнтацією на держа-

мовлення) на соціальні організації особливого типу – освітні корпорації (з орієнтацією на освітній ринок і споживачів освітніх послуг) [8, с. 8]. Процес інструменталізації освіти сприяє демократизації та інтернаціоналізації освіти, взаємопроникненню не лише знань і технологій, а й капіталу. Освіта стає інструментом боротьби за ринок, вирішення геополітичних завдань. На думку С. Домбровської, економічні аспекти, пов'язані з державним регулюванням вищої освіти та наданням її послуг у ринкових умовах, майже не привертають достатньої уваги дослідників, незважаючи на те, що вона формує та відтворює інтелектуальний, духовний та економічний потенціал суспільства. Усе частіше використовується поняття «глобальний ринок освітніх послуг» як якісно новий процес, що проявляється в розвитку міжнародних зв'язків у сфері підготовки кадрів [3].

Комерціалізація – процес залучення додаткових фінансових ресурсів у ЗВО для забезпечення своєї діяльності, на основі використання інноваційних методів навчання. Важливою умовою комерціалізації є взаємодія з промисловістю у процесі підготовки студентів до успішних дій на ринку праці в умовах жорстокої конкуренції та підвищення свого іміджу на ринку освітніх послуг. Комерціалізація, в певній мірі – це перетворення знань у товар; посилення впливу ринкових відносин на мету та завдання вищої освіти, зростання значимості знань як ресурсу економічного розвитку, що фокусується в концепції економіки, заснованій на знаннях.

Однією із провідних тенденцій розвитку сучасної вищої освіти як в Україні так і за її межами є *стандартизація*. На думку С. Терепищого, розглядаючи причини підвищеної уваги до стандартизації вищої освіти варто зазначити, що основною серед них є наявність протиріч як в самій системі вищої освіти, так і між вищою освітою та іншими суспільними сферами, зокрема науковою сферою та сферою праці. Невідповідність між запитом суспільства та реальним станом системи вищої освіти, швидка комерціалізація вищої освіти, наростання регіональних і галузевих відмінностей, зростання кількості різних форм отримання вищої освіти, плюралізм освітніх технологій – все це неминуче веде до збільшення ентропії (хаосу) в освіті, і як наслідок до дезадаптації споживачів освітніх послуг. Практика показує, що хаосу системі вищої освіти породжує зниження якості освітніх послуг та не дозволяє забезпечити рівний доступ до вищої освіти. Стандартизація вищої освіти постає як важливий філософсько-освітній та соціально-культурний феномен у відповідь на замовлення суспільства щодо впорядкування розмаїття способів, форм, технологій

і методів у системі вищої освіти. Завдяки стандартизації сфера освіти стає більш зрозумілою і прозорою для інших суспільних сфер. Висока освіченість, уміння вчитися упродовж усього життя, стають необхідною умовою прогресивного розвитку як окремих індивідів, так і цілих суспільств. Стандартизація вищої освіти покликана забезпечити рівний доступ кожного до гідних умов життя, реалізуючи прагнення людства до високих принципів гуманності [9]. *Стандарт вищої освіти* - це сукупність вимог до змісту та результатів освітньої діяльності закладів вищої освіти і наукових установ за кожним рівнем вищої освіти в межах кожної спеціальності[4]. Стандарти вищої освіти розробляються для кожного рівня вищої освіти в межах кожної спеціальності відповідно до Національної рамки кваліфікацій і використовуються для визначення та оцінювання якості змісту та результатів освітньої діяльності закладів вищої освіти (наукових установ).

Отже сучасна система освіти знаходиться у ситуації багатовекторних змін, що потребує вироблення однієї чіткої стратегії її розвитку, яка б сприяла збереженню набутого досвіду та використання досвіду інших країн.

Список використаних джерел:

1. Балабанов К. Міжнародна діяльність Маріупольського державного університету: досвід упровадження інноваційної моделі / К. Балабанов // Педагогічний процес: теорія і практика: збірник наукових праць / [за ред. чл.-кор. НАПН України С.О. Сисоевої]. – Київ : Вид-во «ЕДЕЛЬВЕЙС», 2011. – Вип. 1. – С. 6 – 17.
2. Гончаренко С. У. Демократизація освіти / С. У. Гончаренко // 3. Енциклопедія освіти. АПН України; гол. ред. В. Г. Кремень. — К.: Юрінком Інтер, 2008. — С. 167–168.
3. Домбровська С. Якість освіти як одна із заporук вдалого державного реформування вищої школи України / С. Домбровська // Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. – Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2011. – № 1 (39). – 436 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/apdu/2011-1/index.html>.
4. Закон України «Про вищу освіту»: розділ II, ст. 5, станом на 20 червня 2016 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

5. Карамушка Л.М. Психологічні основи управління змінами в освітніх організаціях: навч.-метод. посіб. / Л.М.Карамушка. — Біла Церква: КОПОПК, 2008. — 76 с.
6. Маловічко О.В. Організаційний потенціал держави у дискурсі глобалізації й інформатизації: автореф. дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.03 / О.В. Маловічко ; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. — К., 2010. — 20 с.
7. Семенець Ю. О. Інтернаціоналізація вищої освіти: у пошуку перспектив вдосконалення стратегії провідних українських ВНЗ. / Науковий вісник Ужгородського національного університету Випуск 14, частина 2. Ужгород, 2017.- с.65-76.
8. Тарапатова Н. Університетська організація в контексті трансформаційних процесів: Автореферат дис... канд. соціол. наук: 22.00.04 / Наталія Миколаївна Тарапатова // Київський національний ун-т ім. Т.Г.Шевченка. — К., 2007. — 17 с. Режим доступу: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/16847/1>
9. Терепиций С. Деякі питання стандартизації вищої освіти в сучасній філософії освіти / С. Терепиций // Міжнародна науково-практична конференція «Простір гуманітарної комунікації» (19.10.2008) Інституту філософської освіти і науки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. — Київ, 2008 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://iifpo.pp.net.ua/publ/11-1-0-105>
10. Harrison L Learning Networks: A Field Guide to Teaching and Learning On-Line / L.Harrison, R.Hiltz, L.Teles, M.Turoff. — Cambridge, MA: The MIT Press, 1995. — 376 p.
11. Knight J. Higher Education Crossing Borders: a Guide to the Implication of the GATS for Cross-border Education /J. Knight. — Paris: UNESCO; Commonwealth of Learning, 2006. — 76 p.
12. Mariani L. Developing strategic competence towards autonomy in oral interaction / L. Mariani // Perspectives, a Journal of TESOL Italy. — Vol. XX. № 1, 1997. — P. 2836.

Фесенко А. М., к. і. н., доцент,
Чорна В. О., к. соціол. н., доцент
Чорноморський національний університет
ім. Петра Могили, кафедра соціології

СОЦІОЛОГІЧНА КОНЦЕПЦІЯ РЕВОЛЮЦІЇ ПІТИРИМА СОРОКІНА: ОСНОВНІ ПОЗИЦІЇ ТА КРИТИЧНІ ЗАСТЕРЕЖЕННЯ

У часи після Лютневої революції 1917 р. Пітиримом Сорокіним. Вже відомим соціологом, було написано ціла серія соціологічно-політичних нарисів: «Анатомія національності і єдність держави», «Форми правління», «Проблеми соціальної рівності», «Основи майбутнього миру», які містять чимало роздумів про політику та революцію. І вже у 1925 р., за часів еміграції з Радянської Росії до США, виходить фундаментальна праця «Соціологія революції».

Важливим для розуміння соціологічного бачення революції П. Сорокіним є той факт, що П. Сорокін сам довгий час був політиком та брав участь у діяльності російської революційної партії есерів (соціалістів-революціонерів), за що піддавався репресіям з боку царизму; був свідком і учасником перших двох революцій в Росії. Пік його політичної кар'єри прийшовся на літо 1917 р, коли він зайняв посаду секретаря нового голови Тимчасового уряду Росії Олександра Керенського) і радикально не прийняв Жовтневої революції 1917 р., яка й повалила цей уряд Петроградським збройним повстанням. Далі ж, у 1918 р. за антиурядову / антибільшовицьку пропаганду П. Сорокін був заарештований, але згодом відпущений на волю (після листа із покаєнням на ім'я Володимира Леніна як голови радянського уряду, останній, після особистого розпорядження про звільнення, навіть відгукнувся на цю подію спеціальною статтею «Цінні визнання Пітирима Сорокіна»). Після цього він відходить від безпосередньої партійно-політичної діяльності, виходить з есерівської партії та взагалі переходить на позиції еволюціонізму й реформізму. Але з радянською владою він не примирився: хоча радянський уряд запропонував йому роботу у Народному комісаріаті просвіти (це зробив особисто народний комісар Анатолій Луначарський), але П. Сорокін відмовився, посиляючись на збереження розбіжностей із більшовиками. Він до самої еміграції з Радянської Росії займався викладацькою роботою та науковою діяльністю у галузі соціології – але соціології все ж таки політичної; врешті-решт, це призвело його до нового конфлікту із владою та примусової висилки за кордон у 1922 р.

Відтак, його роздуми про революцію мали своїм підґрунтям «включення спостереження» та реальну участь у революційних подіях, де були і піднесення, і поразки.

Отже, у своїй «Соціології революції», написаній вже в еміграції, П. Сорокін докладно розробляє власну концепцію революції як суспільного явища та суспільного процесу, аналізуючи зокрема:

- Соціальні причини революцій;
- Соціальне переструктурування суспільства під час революції;
- Трансформацію соціальної поведінки людей під час революції та форми девіацій, які приносить за собою революційна поведінка мас;
- Типові етапи революції з її «піднесеннями» та «поверненнями»;
- Втрати і руйнування від революційних потрясінь, «соціальну ціну» революції («досвід соціальної катастрофи»);
- Метаморфози революційних вождів та революційних мас.

Так, причини революцій П. Сорокін вбачає у придушенні в суспільстві напередодні революції визначальних потреб (він їх називає базовими інстинктами, включаючи сюди харчування, самозбереження та ін.) й уявляючи, тим самим, ситуацію «так далі жити не можна»; з іншого ж боку, має місце виродження еліт та правлячих кіл, і нарешті, у загальному підсумку – відбувається суцільне послаблення соціального контролю (у термінології Е. Дюркгейма – аномія).

Таке бачення причин П. Сорокіним схоже й на модель революційної ситуації В. Леніна з її класичним «низи не хочуть жити по-старому», а «верхи не можуть правити-по старому».

Однак якщо для марксистів, для В. Леніна революції – це «локомотиви» історії та прогресу, то П. Сорокін займає протилежну позицію (а до самого В. Леніна П. Сорокін ставився із явною ворожнечею).

Це проявилось в наступних твердженнях:

- Революції – це найгірший спосіб «покращення життя», адже рух вперед досягається надто великою ціною: у революції вірують ненависть, звірства, взаємні знищення – загалом, варварство;

• Суспільство, яке не знає, як йому жити, не здатне розвиватися через поступові реформи та охоплюючись через це революцією – «розплачується за свої гріхи» смертю багатьох своїх членів; і лише «сплачуючи цю данину» (якщо воно взагалі не загине) суспільство знову одержує можливість жити й розвиватися – але вже не завдяки смертоносній ворожнечі, а через повернення до джерел, до минулих інституцій традицій, до

продуктивної праці, співробітництва – і тоді революція приходить до свого логічного завершення й «сходить нанівець»;

- Те, що з часом можна записати як позитивні наслідки революції – можна було б досягнути через *продумані реформи*, що обійшлися б без потрясінь та кровопролиття.

Користуючись такою логікою, П. Сорокін робить наступну *етапізацію ходу революції*:

1. Стадія революційного вибуху зі всіма негативними наслідками «варварства» мас та революційних вождів;

2. Стадія реакції, коли на хвилі революції приходить нова еліта, яка «відроджує порядок» та «демобілізує маси».

В будь-якому разі соціальна революція радикально змінює соціальну структуру суспільства та «запускає» нові механізми соціальної мобільності, «прочищає» відповідні канали та відновляє соціальну циркуляцію. Її в цьому плані можна порівняти із землетрусом, який «перемішує» та «вирівнює» весь попередній соціальний порядок.

Тому в контексті уявлення про причини революції П. Сорокін, виходячи зі своєї теорії соціальної мобільності й «соціальних ліфтів», наголошує на тому, що революція може бути відповіддю на «відставання» соціальної мобільності від потреб і запитів суспільства, «закупорку» її каналів та «зупинку ліфтів»; якщо ж революція в цей момент не відбувається, то суспільство далі деградує, занепадає. Однак соціальні революції – це періоди патологічно високого рівня вертикальної мобільності (за принципом «хто був нічим, той стане всім», чи навпаки), і це навряд чи можна оцінювати однозначно позитивно.

П. Сорокін особливо багато уваги приділяв поведінці революційних мас, підкреслюючи, що революції, незважаючи на благородні наміри революціонерів, культивують та швидко привчають до ворожнечі, агресії, ненависті, погромів – і тут його бачення збігається з уявленнями Гюстава Ле Бона та Сципіона Сігеле про «злочинні натовпи»; в революції значно менше героїзму і жертвності (їх проявляють одиниці), й значно більше «звірств» (їх проявляють маси).

П. Сорокін констатує, що під час революцій відбувається суцільне падіння моралі, культури (як серед молодого, так і серед дорослого покоління), внаслідок чого має місце «моральна, інтелектуальна та соціальна деградація», як приклад – виправдання масових вбивств (революційний

терор як новий революційний закон та революційна мораль), знищення пам'ятників, книг та ін.; не працює закони, освіта тощо.

Причому будь-яка революція неодмінно супроводжується громадянською війною.

Також П. Сорокін виводить «закон революційних ілюзій», за яким цінності, ідеали й прагнення революційних мас ілюзорні (за принципом: хочуть швидкий «рай на землі», а одержують «пекло руйнувань»). Натомість у реальності «придушення базових інстинктів» не лише не припиняється, а доводиться до крайності внаслідок хаосу і дезорганізації, безробіття, голоду та війни. Причому про голод в нього є спеціальна окрема праця («Голод як фактор»), в якій доводиться, що спочатку голод викликає революції, що покликана дати владу народу та нагодувати його, – але потім вже сама революція супроводжується голодом, адже все дезорганізовано.

Згодом (на другому етапі революції) маси людей вже втомлюються від революції, прагнуть до спокою, порядку та стабільності, «революційні натхнення видихаються», адже відбувається «прискорене зношення енергетичного запасу людського організму». Тому завершення революції має або контрреволюційний сценарій, або сценарій народження нової тиранії – і те, і інше в ім'я «порядку».

Причому нові революційні властители забувають, що вони боролися за свободу, рівність та справедливість, коли були революційними вождями – та стають новими тиранами (знищують свободу) та наділяють себе привілеями (знищують рівність), й до мас вони тепер ставляться із презирством.

В той же час контрреволюції та революційні мутації / переродження не в змозі здійснити повну реставрацію попередніх соціальних порядків, адже історії все одно притаманний рух, навіть і «по спіралі».

Загалом, сорокінське бачення революції, її потрясінь, протиріч та її сценаріїв дозволяє багато чого прояснити в революційних подіях світової, російської та української історії.

Це зокрема й феномен утворення «революційної імперії» Наполеона Бонапарта у Франції, і Громадянська війна 1918-1922 рр. у Росії та реалії сталінського СРСР у 1930-ті рр. (його іноді теж називають «бонапартистським»), і історичні долі більшовицьких вождів першого періоду російської революції, які «не вписалися» у логіку розвитку на наступних етапах (показовою тут є доля Лева Троцького, який був одним з архітекторів пе-

ремоги радянського проекту у 1917-1922 рр., але вже у 1929 р. був вимушений емігрувати з СРСР, а в 1930-ті рр. кваліфікувався як «контрреволюціонер» та «посіпака» імперіалізму), і попередження В. Леніна про небезпеки бюрократичного переродження радянської влади та більшовицької партії, і «втому» радянських народних мас від радянських же соціальних порядків у 1970-1980-ті рр., а також – чимало з того, що відбувається у новітній українській історії.

Список використаних джерел:

1. Ленин В. И. Ценные признания Пителима Сорокина // Ленин В. И. Полное собрание сочинений. – 5-е изд. – Т. 37. – С. 188-197.
2. Сапов В. В. Пителим Сорокин и В. И. Ленин // Вестник Сыктывкарского университета. Серия гуманитарных наук. – 2017. – Вып. 1. – С. 10-33.
3. Сорокин П. А. Человек. Цивилизация. Общество / Общ. ред. и сост. А. Ю. Согомонов. – М.: Издательство политической литературы, 1992. – 543 с.
4. Сорокин П. А. Социология революции. – М.: Территория будущего, Российская политическая энциклопедия, 2005. – 704 с.

СЕКЦІЯ 2. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ АДАПТИВНОЇ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ, СПОРТУ ТА ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ

Андрійченко В. С., 4 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра соціальної роботи та спеціальної освіти
наук. керівник – Гета А. В.
к.фіз.вих., доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти

МОТИВАЦІЯ ДО ЗАНЯТЬ ФІЗИЧНОЮ КУЛЬТУРОЮ І СПОРТОМ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. Фізична активність та фізична культура є основними чинниками збереження здоров'я молодшої людини, що багатогранно впливає на широкий спектр життєдіяльності, формує ціннісні орієнтації її поведінки, та, в цілому, добробут суспільства. Головним елементом для успішного виконання будь-якої діяльності, у тому числі і фізкультурно-спортивної, є мотивація.

Ключові слова: мотивація, мотив, фізична культура, здоров'я.

Навчальна дисципліна «Фізична культура» на законодавчому державному рівні включена до блоку обов'язкових гуманітарних дисциплін. Її завдання – забезпечити здобувачів вищої освіти всіма аспектами знання життєдіяльності людини, її здоров'я та здоровий спосіб життя, навчити володіти аспектами практичних умінь і навичок, що забезпечують збереження і зміцнення здоров'я, розвиток і вдосконалення психофізичних здібностей і якостей особистості. Головним елементом для успішного виконання будь-якої діяльності, у тому числі і фізкультурно-спортивної, є мотивація [2].

Мотивація – процес формування й обґрунтування наміру щось зробити або не зробити. Мотивація до фізичної активності – особливий стан особистості, спрямований на досягнення оптимального рівня фізичної підготовленості і працездатності [1]. Процес формування інтересу до занять фізичною культурою і спортом – це не одномоментний, а багатоступінчастий процес: від перших елементарних гігієнічних знань і навичок (у дитячому віці) до глибоких психофізіологічних знань теорії і методики фізичного виховання й інтенсивних занять спортом.

Мотив – це сформоване обґрунтування своїх дій, вчинків. Це внутрішній стан особистості, що визначає і спрямовує її дії в кожен момент

часу. Саме мотиваційно-ціннісний компонент відображає активно-позитивне емоційне ставлення до фізичної культури, сформовану потребу в ній, систему знань інтересів, мотивів і переконань, вольових зусиль, спрямованих на практичну і пізнавальну діяльність. У дослідженнях фахівців [2, 3] виявлена важлива роль пізнавальних мотивів для вирішення фундаментальних проблем розвитку та активності особистості, ефективності навчання, формування нахилів та здібностей, що робить особливо актуальним вивчення механізмів формування пізнавальних інтересів. Низький рівень мотивації до занять фізичною культурою у студентів ЗВО і несформованість потреби до занять фізичною культурою, безумовно, викликані слабкою організацією фізкультурно-оздоровчої та спортивної роботи. У зв'язку з цим особливого значення набуває пошук нових організаційних форм, засобів і методів, що дозволяють більш ефективно реалізовувати належний напір у ЗВО [3].

У зв'язку з швидким розвитком і розповсюдженням інформаційних технологій (інтернет) у здобувачів вищої освіти з'явився доступ до глобальних світових інформаційних ресурсів, що дозволяє більш ефективно підходити до вивчення навчальних дисциплін, а також до безліч інших інформаційних ресурсів і мереж, що забирає левову частку вільного часу сучасного студента, а це веде до малорухливого способу життя. Також студенти стикаються з іншими проблемами, пов'язаними зі збільшенням навчального навантаження, відносною свободою студентського життя, проблемами в соціальному та міжособистісному спілкуванні і т.д. У студентів не сформована потреба в самостійних заняттях фізичними вправами, що веде до зниження мотивації до занять фізичною культурою і спортом, призводить до зниження рівня індивідуального здоров'я, розумової та фізичної працездатності, фізичного розвитку і фізичної підготовленості. У зв'язку з цим величезного значення набуває дослідження структури мотиваційної зацікавленості в заняттях фізичною культурою студентської молоді, пошук шляхів її підвищення.

Орієнтуючись на виявлення мотивів до занять фізичною культурою й активно використовуючи індивідуальний підхід, враховуючи різні типи особистості студентів, ставлення до фізичної культури, індивідуальні переваги, а також фактори, що перешкоджають студентам займатися фізичними вправами, необхідно розробити оптимальні форми і методи організації занять, що максимально відповідатимуть інтересам студентства. На даний момент існує мало досліджень, які вивчають механізм формування

здорового способу життя та ціннісних орієнтацій молоді. Використовувані методики підвищення мотивації недостатньо вивчені, систематизовані і не дають належного результату. Нами ця проблема вивчалася на основі аналізу та узагальнення літературних даних. У результаті вивчення, аналізу та узагальнення науково-методичної літератури з теми дослідження встановлено, що в основі виникнення мотивів фізкультурно-спортивних занять лежать як потреби і об'єктивні умови життя, так і внутрішня позиція самої особистості. Фізкультурна активність обумовлена, в основному, емоційними переживаннями привабливості фізкультурно-спортивних занять. Не випадково в якості мотивів таких занять на першому місці є отримання задоволення від самого процесу фізкультурної активності [3].

У результаті аналізу науково-методичної літератури виявлено, що програми з фізичної культури для студентів ЗВО складаються без врахування їхніх інтересів і більшість викладачів проводять заняття суворо за програмою, не вносячи жодних змін, що не сприяє підвищенню інтересу до занять фізичною культурою. Вважається, що великої шкоди заняттям завдає пріоритет нормативного підходу, коли в побудові навчального процесу на перше місце ставлять не інтереси студента, а його зовнішні показники, що характеризуються контрольними нормативами чергової навчальної програми. Далі йде примусова підгонка особистості під усередненні, як правило, зверху спущені, нормативи, що суперечить ідеї свободи особистості та гуманістичних принципів виховання і зовсім не сприяє залученню студентів до сфери фізичної культури. При такому підході цей процес втрачає суб'єктивний початок – людську особистість. Важливий момент – більшість викладачів не є еталоном для студентів, вони не знаходяться в гарній фізичній формі і не можуть належним чином навіть показувати вправи, тобто існує суперечність між постійно зростаючими вимогами до підготовки студентів ЗВО з фізичної культури і відсутністю пізнавального інтересу у студентів до теоретичних і практичних занять з цієї дисципліни, а також обмеженістю використаних методів в освітньому процесі з дисципліни. Все це знижує інтерес і погіршує ставлення до занять фізичною культурою. У той же час, повсюдно розвивається мережа фітнес-клубів, з'являються нові нетрадиційні види занять, які користуються великою популярністю у населення. Для підвищення мотивації до занять фізичною культурою ми намагалися вплинути на внутрішню позицію самої особистості. Під час бесід використовувався психологічний прийом «навіювання», проводилися бесіди зі студентами про здоровий

спосіб життя, користь занять фізичною культурою, її позитивний вплив на організм, негативний вплив шкідливих звичок на здоров'я, де намагалися пояснити, що спорт несумісний з курінням і алкоголем. Оскільки у кожної людини є свій ідеал, за допомогою методу «наслідування» можна сформулювати прагнення до вдосконалення себе за допомогою фізичної культури і спорту. Використання активних методів навчання на теоретичних заняттях сприяє формуванню та розвитку пізнавального інтересу студентів як до освоєння знань і формування умінь, так і до практичних занять фізичною культурою. Так само були проведені бесіди з викладачами фізичної культури про те, як підвищити зацікавленість студентів у заняттях фізичною культурою. Ми дійшли висновку, щоб підвищити мотивацію у студентів потрібно урізноманітнюючи навчальні та секційні заняття, для дівчат вести фітнес, а для юнаків – силові тренування; заняття не повинні проходити монотонно, необхідно активно використовувати ігровий і змагальний методи, активні методи навчання; посилити творчу складову при організації занять фізичною культурою: дати можливість студенту самому вибирати вид фізичної активності на заняттях.

Дослідженням виявлені основні мотиви до занять фізичною культурою і спортом у студентів. Більшість респондентів відзначають, що від занять фізичною культурою вони хочуть отримати здорове й естетично гарне тіло. Завдяки включенню в програму занять різноманітних видів спорту, використанню різних фітнес-напрямів, ігрового і змагального методу, мотивація студентів до занять фізичною культурою і спортом значно підвищилася.

Враховуючи досвід роботи викладачами фізичної культури у ЗВО можемо зазначити, що дуже великою мотивацією студентів для занять фізичною культурою і спортом є особистий приклад викладачів і керівництва закладу освіти. І це не тільки у виді моральної та матеріально-технічної підтримки, а й безпосередньої постійної участі у змаганнях. Це викликає величезний інтерес серед студентської молоді та є великим поштовхом для тих студентів, хто займає відносно пасивну позицію на заняттях з фізичної культури. І більшою мірою саме за цю категорію студентської молоді ми і повинні боротися. Потрібно прищепити їм не тільки любов до фізичної культури, а й постійну та систематичну потребу до неї.

Результати цього дослідження можна враховувати при складанні педагогами ЗВО робочих навчальних програм з дисципліни «Фізична культура» і також позанавчальної фізкультурно-спортивної діяльності студен-

тів. Використання активних методів навчання на теоретичних заняттях сприяє формуванню та розвитку пізнавального інтересу студентів як до освоєння знань і формування умінь, так і до практичних занять фізичною культурою. Фізична культура повинна забезпечити більш повне задоволення духовних інтересів студентів. Знання, отримані при освоєнні обов'язкового мінімуму програмного матеріалу з фізичної культури, повинні скласти базис уявлень про здоровий спосіб життя і забезпечити теоретичну основу формування навичок і вмінь з фізичного самовдосконалення особистості протягом усього життя.

Список використаних джерел:

- 1.Белянічева В. В. Формування мотивації занять фізичною культурою у студентів / Фізична культура і спорт: інтеграція науки і практики. Вип. 2. Стрий: ТОВ Видавничий центр «Наука», 2019. С. 6–9.
- 2.Ільїн Є. Л. Психологія фізичного виховання: підручник для інститутів і факультетів фізичної культури: 2-е вид., випр. і доп.Х.: Вид-во ХГПУ, 2020. 486 с.
- 3.Сирвачева І. С. Мотивація самостійних занять фізичними вправами / Фізична культура, здоров'я: проблеми, перспективи, технології: матер. наук. конф. К: НУФВСУ, 2013. С. 108–111.

Андрущенко А.В., 3 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра соціальної роботи та спеціальної освіти
наук. керівник – Вишар Є. В.
ст. викладач кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти

ОСОБЛИВОСТІ ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ

Анотація. В останні роки спостерігається збільшення числа дітей, що мають прояви аутизму або розлади аутистичного спектру. У статті описані клінічні прояви, діагностичні ознаки РАС та особливості застосування фізичної реабілітації. Простежені найбільш поширені ознаки аутизму у дітей. Проблема розглядається в комплексі: фізіологія, психологія, педагогіка.

Ключові слова: розлад аутичного спектру, центральна нервова система, фізична реабілітація.

Сучасний етап практики корекційної педагогіки та розвитку теорії, психології та психіатрії характеризується посиленою увагою до поглибленого вивчення особливостей психічного розвитку аномальних дітей, їх когнітивних можливостей, виявлення особливостей формування пізнавальних, психічних функцій, соціальних відносин, комунікативної поведінки, розвитку емоційно-вольової сфери, що має велике науковопрактичне значення. Діти аутисти багато років були позбавлені форм медико-психологопедагогічної допомоги, які доступні для інших осіб, оскільки аутизм є дуже складною проблемою як у теоретичному, так і в практичному аспектах.

Проблема аутизму висвітлювалася та вивчалась і в науковій, і в медичній, і в психологічній та педагогічній літературі протягом багатьох століть. В основному це були зарубіжні дослідження (Н. Asperger, L. Bender, M. Bristol, S. Harris, B. Hermelin, L. Kanner etc.). Наукова розробка проблеми аутизму в пострадянському просторі, пов'язана з іменами видатних російських психіатрів, педагогів-дефектологів, психологів (Е. Блейлер, Д.Гіляровський, К. Лебединська, О. Нікольська, Н. Озерецький). В останнє десятиріччя в Україні спостерігається зацікавленість цією проблемою як науковцями, так і практиками (Т. Ілляшенко, С. Конопляста, К. Островська, М. Рождественська, М. Химко, Д. Шульженко).

Поширеність розладів спектра аутизму коливається в межах 4-8 випадків на 10 тис. дітей, тобто приблизно 0,04-0,08% дитячої популяції, а поєднання аутизму з розумовою відсталістю – до 20 на 10000. Показник поширеності цієї патології в Україні, за офіційними статистичними даними, становить 2 на 10 тис. осіб (0,2%), що може свідчити про недосконалу організацію роботи системи надання медичної допомоги дітям із психічними захворюваннями. Слід зазначити, що наведені цифри відбивають лише випадки так званого типового аутизму, відомого як синдром Каннера. Переважає цей розлад у хлопчиків, у співвідношенні 3-4:1.

Ранній дитячий аутизм – це розлад розвитку, що визначається наявністю аномального порушеного розвитку, яке проявляється у віці до трьох років, і відрізняється аномальним функціонуванням у всіх трьох сферах соціальної взаємодії, спілкування і обмеженого, повторюваного поведінки. У хлопчиків розлад виявляється в 3-4 рази частіше, ніж у дівчаток. Постановка діагнозу дитячого аутизму ґрунтується на наявності трьох основних якісних порушень: недолік соціальної взаємодії, недолік взаємної комунікації, а також наявність стереотипних форм поведінки. Це

залежить від загальних рис індивідуального розвитку і виявляється у різних ситуаціях, хоча можуть відрізнятися за ступенем вираженості, але є обов'язковими при даному захворюванні [2].

Особливий асинхронний вид затримки розвитку вважається найважливішою особливістю дитячого аутизму (зокрема РДА Канера). Це проявляється в одночасному прояві ознак уповільнення та акселерації в обмежених галузях (музиці, математиці тощо). Також спостерігається порушення ієрархії психічного, мовленнєвого та емоційного дозрівання дитини з аутизмом. Присутня варіативність аутистичних синдромів (від легких до важких) при різних типах походження. Зазвичай ці особливості проявляються вже на першому році життя, а до третього року стають очевидними. Тільки після третього року життя можна встановити остаточний діагноз [1].

На основі етіопатогенетичного підходу виділено (К. С. Лебединською) декілька варіантів аутизму: 1) дитячий аутизм при різних захворюваннях ЦНС (органічний аутизм); 2) психогенний аутизм виникає переважно у дітей до 3-4 років які зростають в умовах емоційної депривації; 3) діти з аутизмом шизофренічної етіології; 4) аутизм при захворюваннях обміну речовин; 5) аутизм при хромосомній патології [1].

Фізична реабілітація хворих аутичними розладами складається з багатьох методів, але найбільш дієвих є дві програми: АВА та ТЕАСН. Заняття ЛФК будується на ігрових вправах і має як загальне тренування, так і специфічне. При цьому дотримуються принципу поступовості, послідовності збільшення і зменшення фізичного навантаження.

При аутизмі показаний загальний масаж. Використання простирادل і ароматичних масел може дратівливо діяти на таких дітей. Масаж при аутизмі краще починати в положенні лежачи на животі, дозволивши при цьому дитині залишатися повністю одягненим. Робити масаж слід обережно (спочатку тільки руки) з прийнятною для дитини швидкістю.

Допоміжними засобами реабілітації дітей аутистів являються фізіотерапія, холдінг-тепарія, теп-терапія, барабана терапія, йога, плавання, дієта, пісочна терапія, гіпноз, акупунктура та багато інших.

Фізичний терапевт повинен вміти здійснювати реабілітаційні заходи, проводити обстеження, розробляти та впроваджувати комплекси вправ і рекомендацій, співпрацювати з лікарями, педагогами, логопедами та іншими. Виконувати професійні обов'язки в реабілітаційних центрах. Ана-

лізувати хід реабілітаційної програми та вносити корективи. Дотримуватися правил і норм професійної етики.

Список використаних джерел:

1. Антонова, Д. І. // Формування емоційної прихильності дитини з аутизмом до матері в процесі холдинг - терапії // І. Д. Антонова // Дефектологія // 2010// N 2//С. 3-14
2. Базиман Н.В. // Значення музикотерапії для розвитку мовлення у дітей з аутистичними порушеннями // Н.В. Базиман, О.В. Мороз // Журнал «Логопедія» // №3 // 2013 // С. 3-8
3. Пітерс, Т. // Аутизм. Від теоретичного розуміння до педагогічного впливу // Кн. Для педагогів-дефектологів // І. Пітерс. // М. : ВЛАДОС // 2003 // С. 230-238

Банцер Н. А., 5 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра соціальної роботи та спеціальної освіти
наук. керівник – Гета А. В.
к.фіз.вих., доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ СТАВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ДО ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ТА ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Анотація. У статті здійснений теоретичний аналіз відношення студентів до здорового способу життя та занять з фізичного виховання. Визначений рівень знань відносно здоров'язбереження.

Ключові слова: студент, здоров'я, здоровий спосіб життя, анкетування.

В останні десятиріччя проблема здоров'я людини набула нового осмислення. Якщо раніше її вирішення пов'язувалося переважно з медико-біологічними, або санітарно-гігієнічними факторами, то сьогодні доведено, що здоров'я людини – це цілісне, системне явище, природа якого обумовлена як природними та соціальними зовнішніми чинниками, так і внутрішніми, такими, що визначають психологічне ставлення людини до себе і до тих обставин, у яких вона реалізує власне життя [1]. Змінити ставлення студента до власного здоров'я і особистого способу життя можливо за умови розуміння ним цих цінностей, надання пріоритетності збереження фізичного та психічного здоров'я через освіту.

Відомо, що здоров'я – безцінне надбання не тільки кожної людини, але і всього суспільства. При зустрічах, розставаннях із близькими і дорогими людьми ми бажаємо їм доброго і міцного здоров'я, тому що це – основна умова повноцінного і щасливого життя. Здоров'я допомагає втілювати наші плани, успішно вирішувати основні життєві задачі, переборювати труднощі та значні перевантаження. Гарне здоров'я, що розумно зберігається і зміцнюється самою людиною, забезпечує їй довге й активне життя [1].

Наукові дані свідчать про те, що більшість людей при дотриманні ними правил здорового способу життя, мають можливість жити до 90 років і більше. Однак, на жаль, багато людей не дотримуються самого найпростішого, обґрунтованою наукою здорового способу життя. Одні стають жертвами малорухливості (гіподинамії), що викликає передчасне старіння; інші зайвою їжею йдуть до неминучого у цих випадках розвитку ожиріння, склерозу судин, цукрового діабету; треті не вміють відпочивати, відволікатися від виробничих і побутових турбот, вічно неспокійні, нервові, страждають безсонням, що в остаточному рахунку призводить до численних захворювань внутрішніх органів. Деякі люди, піддаючись шкідливій звичці до паління й алкоголю, активно скорочують при цьому своє життя. Тому дуже важливим елементом у збереженні власного здоров'я є компетентність особи у питаннях здоров'я та шкідливості тих чи інших чинників і звичок [7].

Проблему здорового способу життя в Україні сьогодні розглядають як одну з найважливіших умов виживання та процвітання нації, адже так склалося, що в умовах складного економічного становища наша країна посідає одне з останніх місць у Європі за показником здоров'я населення, яким є середня очікувана тривалість життя. Однією з причин зниження рівня здоров'я є відсутність ефективних освітніх програм, спрямованих на формування у молоді культури здоров'я та сприяння профілактиці захворювань. Тому останнім часом зростає увага до здорового способу життя студентів, адже низький рівень їхньої рухової активності впливає на життєздатність систем і функцій організму, а це є основою профілактики захворювань. Також це пов'язано зі стурбованістю суспільства здоров'ям спеціалістів, яких готує вища школа.

Вивчення проблеми формування здоров'язбереження під час навчання студентської молоді передбачає здійснення історико-методологічного аналізу і конкретизацію основних дефініцій, які складають понятійно-тер-

мінологічний апарат. Такими науковими поняттями є терміни «здоров'я», «здоровий спосіб життя», «здоров'язбереження» [5].

На сучасному етапі навчання і виховання молоді особлива увага приділяється проблемам здоров'я і здорового способу життя (ЗСЖ) молоді. Заклади вищої освіти цю проблему вирішують завдяки оновленню відповідних педагогічних технологій, форм, засобів, змісту і методики навчання [2].

Студентський вік характеризується інтенсивною роботою над формуванням своєї особистості, вивченням стилю поведінки. У студентському віці завершується фізичне дозрівання організму. Цей період характеризується розвитком фізіологічних потенціалів (максимальна реактивність організму, оптимальні рівні артеріального тиску та ін.). До 17–18 років процес всебічного вдосконалення рухової функції близький до завершення. Одночасно спостерігається збільшення максимальних показників сили, швидкості рухів та інших показників, що свідчить про розвиток рухового апарату. Молоді люди в цей період мають величезні можливості для навчання, громадської діяльності. Тому фізична культура і спорт стає дійсно найважливішим засобом зміцнення здоров'я, природною біологічною основою для формування особистості, ефективного навчання, успішної суспільної діяльності. Формування здоров'я успішно може проходити в умовах організації здорового способу життя [6].

Здоровий спосіб життя – це комплекс оздоровчих заходів, що забезпечують гармонійний розвиток, зміцнення здоров'я, підвищують продуктивність праці. Здоровий спосіб життя – це спосіб життя окремої людини з метою профілактики хвороб і зміцнення здоров'я. За таких умов стан здоров'я студентів змінюється й однозначно покращується.

Стан здоров'я визначають впливом багатьох факторів. Але до умов, що дозволяють зберегти здоров'я, без сумніву, необхідно віднести і фізичну культуру. Не слід вважати, що заняття фізичною культурою і спортом автономно гарантують відмінне здоров'я. Обов'язковою умовою здорового способу життя студента є відмова від вживання алкоголю, паління, наркотиків [1].

Відношення до ЗСЖ та занять з фізичної культури, а також визначення сформованості знань відносно здоров'язбереження студентів визначалися методом анкетування. Результати проведеного аналізу наукової літератури свідчать, що лише 7 % опитаних студентів вважають себе цілком здоровою людиною і 93 % такими себе не вважають. Встановлено, що у

вільний від навчання час студентів найбільше цікавить комп'ютер – 43 %, музика – 26 %, фізична культура і спорт – 20 % і 11 % – інші вподобання [8].

Таким чином виявлено, що студенти, в основному, розуміють суть і знають компоненти здорового способу життя, усвідомлюють роль фізичної культури та спорту у його дотриманні, позитивно ставляться до ведення ЗСЖ. Однак, разом із тим, ними прикладається мало зусиль для дотримання ЗСЖ, присутня необізнаність із здоров'язбережувальними технологіями.

Можна стверджувати, що студентська молодь вважає здоров'я складовою, яка значною мірою залежить від наступних факторів:

- наявності шкідливих звичок (тютюнопаління, вживання алкоголю, токсикоманія, вживання наркотичних речовин);
- особистого ставлення до здоров'я;
- правильного харчування;
- занять фізкультурою і спортом;
- наявності захворювань [3].

Отже, як бачимо з аналізу педагогічних досліджень та практичного досвіду науковців, інтерес до питань пов'язаних із ЗСЖ студентської молоді постійно зростає, однак все одно залишається проблема з його впровадженням у життя студентів. Студент, як активний учасник збереження здоров'я на державному, суспільному та особистісному рівнях, повинен набути знань відносно здорового способу життя, які є необхідними складовими професійної підготовки майбутнього спеціаліста. Із цієї проблеми напрацьовано багатий теоретичний матеріал, і в той же час практично не розроблена система впровадження ЗСЖ у навчально-виховний процес вищої школи. Проблема формування та впровадження ЗСЖ у побут студентів є актуальною та доцільною. Без її розв'язання неможливо значною мірою націлити студента на вибір активної життєвої позиції, сформувати звичку до систематичної рухової активності й у цілому знизити захворюваність. Особлива значущість здоров'я випускника закладу вищої освіти обумовлена тим, що він належить до вищої категорії виробничих сил – кадрового ресурсу економіки країни і є запасом знань, умінь і навичок.

Список використаних джерел:

1. Бельх С. И., Рыбковский А. Г. Формирование здорового образа жизни в учебном процессе по физическому воспитанию / Опыт и современные технологии в развитии оздоровительной физической культуры, спортив-

- них игр и туризма: матер. междунар. науч.-практ. конф. – Мн.: БГУФК, 2019. С. 44–46.
2. Борисов М.М. Формирование здорового образа жизни будущих учителей в процессе физического воспитания: дис. кан. пед. наук. Мн., 2013. 16 с.
3. Волков В. Ю., Давиденко Д. Н., Новицкий Ю. В. и др. Здоровье и образ жизни студентов: учеб. пособие. СПб.–К.: СПб ГПУ, 2015. 157 с.
4. Воронін Д. Є. Здоров'язберігаюча компетентність студента в соціально-педагогічному аспекті / Педагогіка, психологія та мед.-біол. пробл. фіз. виховання і спорту, 2006. С. 25–28.
5. Грицюк Л. К., Лякішева А. В. Формування здоров'язберігаючої компетентності в майбутніх соціальних педагогів / Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки, Професійна освіта, 2010. № 13. С. 14–19.
6. Кириченко Т.Г. Формування здорового способу життя у студентів педагогічних вузів: Дис. ... канд. пед. наук. К., 2019. 198 с.
7. Раевский Р. Т., Канишевский С. М. Здоровье, здоровый и оздоровительный образ жизни студентов. Одесса: Наука и техника, 2018. 556 с.
8. Яковлев В. Н. Формирование здоровьесберегающей среды для студентов высших учебных заведений: учеб. пособие. Николаев: Издательский дом НГУ, 2010. 50 с.

Біліченко С., 3 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра соціальної роботи та спеціальної освіти
наук. керівник – Вишар Є.В.
старший викладач кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти

КОРЕКЦІЯ ФОНЕТИЧНОЇ СТОРОНИ МОВЛЕННЯ

Анотація. Актуальність корекційної програми обумовлюється реформуванням системи спеціальної освіти в Україні, що вимагає розробки нових ефективних методів корекційнопереджувального та розвивального навчання дітей з особливими освітніми потребами. На часі створення програм з корекції мовленнєвих порушень, які відповідають положенням сучасних концепцій мовної освіти щодо підвищення рівня мовленнєвого розвитку, покращення умов опанування шкільними знаннями.

Ключові слова: корекційна педагогіка, логопедія, мовленнєві вади.

Мовленнєві порушення у дітей із ТПМ проявляються в складних розладах, таких як моторна, сенсорна та сенсомоторна алалії, афазія, заїкання, ринолалія, дизартрія, загальний недорозвиток мовлення, часто обтяжених уповільненим темпом та нерівномірністю розвитку психічних процесів. У значній кількості учнів наявні різні ступені мовленнєвого недорозвитку, в більшості II та III рівнів (за Р.С. Левіною).

При загальному недорозвитку мовлення (ЗНМ) порушено усі сторони мовленнєвої системи: фонетико-фонематична, лексико-граматична та зв'язне мовлення. Зазначений стан усного мовлення ускладнює процес опанування грамоти, та, в свою чергу, призводить до специфічних розладів писемного мовлення (дисграфії, дислексії, дизорфографії). У дітей із порушеннями звукової сторони мовлення (дизартрія, ринолалія) страждають звуковимовна та просодична сторони мовлення, інтонаційна забарвленість, порушуються процеси читання та письма.

Дизартрія, ринолалія справляють негативний вплив на формування фонетичного та фонематичного компонентів мовлення. В учнів спостерігаються поліморфні порушення звуковимови та складової будови слова, несформованість фонематичного сприймання, фонематичних уявлень, а також навичок звуко-складового аналізу та синтезу. Мовлення дітей нечітке, невиразне, у деяких учнів малозрозуміле. Неповіноцінність мовленнєвої моторики, вади побудови артикуляційного апарату призводять до спотвореного артикулювання окремих звуків або їх груп. У дітей з порушенням центральної нервової системи спостерігається недостатня іннервація м'язів мовленнєвого апарату, звуковимова самостійно не вдосконалюється внаслідок того, що не формуються необхідні кінестезії, обмеженість словника, недосконалість граматичної будови, труднощі у формуванні і оформленні власних висловлювань. У школярів виявляються нечіткі і недиференційовані уявлення про синтаксичні зв'язки слів у реченні. В мовленні відсутні складні синтаксичні конструкції, наявні аграматизми в простих синтаксичних конструкціях.

Монологічне зв'язне мовлення ситуативне або повністю відсутнє, або розвивається своєрідно. Школярі з моторною алалією страждають на системні порушення, на фоні яких проявляються недоліки усіх компонентів мовлення: фонетико-фонематичного, лексикограматичного. Вади фонематичних процесів призводять до утруднень оволодіння звуковим аналізом слова: неспроможність виділити заданий звук, труднощі порівняння звукового складу слів, помилки під час відтворення звукового складу

слова, навіть при правильній вимові ізольованих звуків. Словниковий запас обмежений. Діти під час словозміни та словотворення припускаються численної кількості помилок у використанні суфіксів, 6 префіксів, закінчень. Поняття, які використовуються, неповноцінні, неточні, часто помилкові. Спостерігаються заміни за звуковими, смисловими та морфологічними ознаками. У школярів недостатня варіативність у використанні граматичних засобів; розрізнення та використання практично усіх граматичних форм утруднене. Лексико-граматична та лексикосемантична організація речення спотворена, в ній відображається неповноцінність предметних зв'язків, які дитина сприймає з оточення.

Несформованість структури речення при алалії є наслідком незрілості внутрішніх мовленнєвих операцій – операції відбору слів та побудови плану висловлювання. Молодші школярі із ТПМ мають свої психологічні особливості: нестійка увага; недостатня пильність, спостережливість за мовленням; недостатній розвиток словесно-логічного мислення; недостатня вербальна пам'ять; недостатній розвиток самоконтролю за власним мовленням; порушення емоційно-вольової сфери.

Мовленнєві вади негативно впливають на можливість вільного спілкування дитини з іншими дітьми. Усе це поєднується з особливостями психічної діяльності, що значно утруднює спонтанний розвиток комунікативної поведінки. У дітей із заїканням порушено комунікативну функцію мовлення (за умов різних форм заїкання). Склад контингенту дітей із заїканням, у зв'язку із механізмами його виникнення, неоднорідний, тому і підходи до його подолання різні. Мовлення дітей із заїканням характеризується мовленнєвими судомами, порушеннями загальної та мовленнєвої моторики, часто на основі порушень ЦНС. Відмічаються порушення дихання, фонетикофонематичні, лексико-граматичні недоліки, вади розвитку фразового самостійного мовлення; порушуються інтонація, ритм, наголос, сила голосу, емоційний стан.

Педагогічна ланка комплексного підходу складає частину корекційно-педагогічної (логопедичної) роботи, яка включає ряд логопедичних занять, виховні заходи, логопедичну ритміку, які розглядаються як система корекційно-педагогічних заходів, спрямованих на гармонійний розвиток особистості та мовлення дитини з урахуванням особливостей її психічного розвитку, необхідності подолання або компенсації вади. У змісті програми передбачено розвиток у дитини із ТПМ загальних мовленнєвих навичок: звуковимови, дихання, темпу, ритму, виразності; збагачення, акти-

візація та розширення словникового запасу; формування зв'язного мовлення на такому рівні, щоб дитина мала змогу засвоювати граматичні конструкції речень, прийоми словотворення та словозміни за аналогією, використовуючи власний досвід, і як результат – удосконалення мовленнєвої компетентності учнів; подолання порушень писемного мовлення.

У програмі корекційно-розвиткової роботи представлено 9 розділів: Корекція фонетичної сторони мовлення. Корекція та розвиток фонематичних процесів. Корекція темпоритмічної та ритміко-інтонаційної сторін мовлення. Корекція лексичної сторони мовлення. Корекція граматичної сторони мовлення. Корекція зв'язного мовлення. Корекція дислексій. Корекція дисграфій. Корекція дизорфографій.

Корекційно-розвиткова робота за визначеними розділами забезпечує виправлення та розвиток у учнів спеціальної початкової школи порушених чи недорозвинених складових мовленнєвої діяльності, які зумовлюють як засвоєння мовних знань, так і використання їх в актах комунікації, а також упередження можливих труднощів у навчанні, пов'язаних із проявами чи впливами вад мовлення. Ці розділи можуть бути представлені як на одному занятті, так і на декількох. Від творчого підходу педагога до планування і проведення занять залежить ефективність розвитку мовлення та комунікативної компетентності молодших школярів. З кожним наступним роком навчання зазначені види роботи ускладнюються (обсяг учнівських висловлювань збільшується, стає змістовнішим, використовуються різні виражальні засоби мовлення).

У спеціальній загальноосвітній школі передбачено проведення корекційно-розвиткових занять з учнями із тяжкими порушеннями мовлення. Особливість корекційних занять полягає в тому, що методика корекційної роботи та її зміст залежать від віку, мовленнєвих недоліків, особливостей стану мовленнєвої діяльності дітей з тяжкими порушеннями мовлення. Згідно з Типовим навчальним планом, метою корекційно-розвиткових занять для дітей з тяжкими порушеннями мовлення є: компенсація порушень мовленнєвого розвитку та створення умов для формування навичок вільної комунікації, що сприятиме включенню дітей з тяжкими порушеннями мовлення до суспільного життя.

Основними завданнями корекційно-розвиткових занять є:

1. Визначення порушень мовленнєвого розвитку та механізмів їх виникнення.

2. Подолання виявлених порушень з урахуванням механізмів їх виникнення та з опорою на найбільш збережені компоненти мовленнєвої та пізнавальної діяльності.

3. Попередження появи вторинних порушень мовленнєвого (дисграфії, дизорфографії та дислексії) та пізнавального розвитку.

4. Формування здатності здійснювати комунікацію в різних сферах спілкування з урахуванням мотивації, мети та соціальних норм поведінки.

На корекційно-розвиткових заняттях відбувається: – корекція слухового сприймання та формування на цій основі адекватного розрізнення та розпізнавання звуків української мови; – корекція фонематичних уявлень та звуковимови як передумова оволодіння орфоепічними нормами української мови; – корекція темпоритмічної та ритміко-інтонаційної сторін мовлення; – корекція лексичної сторони мовлення на основі розширення словникового запасу, уточнення та диференціації лексичних значень слів, формування різних рівнів лексичних узагальнень, що виражає слово, та лексичної системності; – корекція граматичної будови мовлення на основі формування та уточнення синтаксичних значень слів та значень граматичних категорій, поступового розширення та ускладнення синтаксичної структури речень, що сприймаються та використовуються дітьми, розвиток навичок морфологічного словотвору та словозміни, формування операцій граматичної трансформації; – корекція зв'язного (діалогічного, монологічного) мовлення на основі формування умінь структурувати смислову ситуацію, виділяти в ній основні компоненти і виражати їх у мовній формі, уміння планувати зв'язну розповідь, переказувати почутий чи прочитаний текст, скласти розповіді з опорою на наочність, за уявленнями та уявою; – формування навичок усвідомленого мовного аналізу як основи для оволодіння і розвитку навичок читання та письма; – попередження та корекція дислексій, дизорфографій і дисграфій.

Тривалість занять для школярів у спеціальній загальноосвітній школі розподіляється наступним чином: підгрупові заняття (30 – 35 хв.) вміщують такі структурні моменти, як: формування спрямованості уваги на звукову сторону мовлення (5 – 10 хв.); підготовка артикуляційного апарату до постановки звуків (5 хв.); постановка і автоматизація звуків (5 хв.); фронтальна частина заняття (15 хв.). Для досягнення приблизно однакового рівня засвоєння матеріалу кожного заняття всіма учнями класу у щоденному плані відводиться 10 8 – 15 хв. на індивідуальну роботу з учнями, що мали труднощі під час виконання навчальних завдань. Учителю-

логопед включає в заняття вправи для розвитку загальних мовленнєвих навичок, мовленнєві ігри, творчі завдання щодо подолання вад мовлення.

Список використаних джерел:

1. Аркадьєва О.О. Про стан розвитку компонентів психологічної структури читання в учнів 2-4 класів із ДЦП // Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: наук.-метод. зб. / за ред. В.В. Засенка, А.А. Колупаєвої. – К., 2014. – Вип. 5. Частина 2. – С. 16 – 25.
2. Карелина И.Б. Логопедический массаж при различных речевых нарушениях. – М.: Издательство: ГНОМ, 2014. – 64 с.

Бойко В. С., 5 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра соціальної роботи та спеціальної освіти
наук. керівник – Гета А. В.
к.фіз.вих., доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти

АНАЛІЗ ВПРОВАДЖЕННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕС НАВЧАННЯ УЧНІВ МОЛОДШОЇ ШКОЛИ

Анотація. У статті представлені результати досліджень фізичного розвитку учнів молодшої школи гімназій, його особливості порівняно з учнями загальноосвітніх шкіл. Виявлено ознаки зниження рівня фізичного розвитку, ослаблення функціональних можливостей окремих систем організму учнів. Акцентується увага на ефективності впровадження здоров'язбережувальних технологій в педагогічний процес.

Ключові слова: учні, здоров'я, фізичний розвиток, здоров'язбережувальні технології.

Соціально-економічний розвиток України і інтеграція її у світовий економічний, науковий, культурний і інформаційний простір значною мірою залежать від якості освіти на всіх її рівнях [1, 5]. Сучасна оновлена система шкільної освіти в Україні має забезпечити умови для інтелектуального, духовного, психічного і фізичного розвитку, збереження і зміцнення здоров'я школярів, засвоєння ними соціального досвіду, оволодіння накопиченими у суспільстві способами діяльності. Для цього учні повинні мати гарний рівень здоров'я. Але стан здоров'я дитячого населення України прогресивно погіршується. За даними щорічних звітів МОЗ

України лише за останні роки поширеність захворювань зросла на 6,95 %, первинної захворюваності – на 10,64 % [10].

Існуюча ситуація незадовільного стану здоров'я підростаючого покоління зумовлена рядом чинників: складними соціально-економічними умовами розвитку суспільства, зниженням життєвого рівня більшості сімей, забрудненням довкілля, неповноцінним харчуванням, згортанням фізкультурно-оздоровчої роботи серед дитячого населення, недостатністю медичного обслуговування. Значно негативно позначилися як на стані фізичного і психічного здоров'я, так і на якості підготовленості до шкільного навчання саме дітей 6–7-річного віку масова ліквідація дошкільних навчально-виховних закладів і зниження якості і доступності медичного обслуговування цієї вікової категорії дітей внаслідок реформ в організації систем охорони здоров'я [7, 8].

Навчальні заклади, в яких проводились дослідження, розташовані у типових будівлях, містять необхідний набір приміщень, що відповідає існуючим гігієнічним вимогам з улаштування й утримання загальноосвітніх закладів. Показники стану мікроклімату і повітряного середовища типові для навчальних приміщень освітніх закладів: у теплий період року температура повітря перевищувала оптимальну і становила 23–28° С, відносна вологість – 30–70 %; у холодний період року температура була нижчою за рекомендований оптимум і становила 16,5– 19,5° С, світловий режим приміщень у 45 % вимірювань незадовільний, це стосується зокрема штучного освітлення. Стандартними меблями відповідно до довжини тіла забезпечені 80–90 % учнів.

Робочі навчальні плани закладів складені за типовими навчальними планами, затвердженими наказами МОН України. Фактичне тижневе навчальне навантаження не перевищує гранично допустимого. Мікросоціальні фактори сімейного оточення у більшості дітей сприятливі для нормального розвитку та освіти.

Як відомо, соматичне (фізичне) здоров'я визначають індивідуальні особливості анатомічної будови тіла, рівні розвитку органів і систем організму, його фізіологічні функції. Інтегральні показники стану соматичного здоров'я – захворюваність і фізичний розвиток – були використані нами під час проведення дослідження.

З кола методик характеристики фізичного розвитку ми використали наступні показники: антропометричні (довжина і маса тіла, окружність грудної клітки), їх вимірювання дає змогу оцінити гармонійність фізично-

го розвитку, тобто відповідність маси тіла і окружності грудної клітки наявній довжині тіла; функціональні – м'язова сила (визначається динамометрією м'язів рук), життєва ємність легень (спірометрія у стані спокою), частота серцевих скорочень, рівень систолічного і діастолічного артеріального тиску. Кожний з показників порівнювався з віковими стандартами і шкалами регресії. Показниками функціонального стану серцево-судинної системи слугували: частота серцевих скорочень, пульсовий тиск, подвійний добуток (добуток систолічного тиску і частоти серцевих скорочень, поділений на 100), коефіцієнт економізації кровообігу (добуток пульсового тиску і частоти серцевих скорочень), коефіцієнт витривалості (відношення частоти серцевих скорочень до величини пульсового тиску). Використовувалась стандартна проба серцево-судинної системи з фізичним навантаженням, оцінювався показник якості реакції за ступенем збільшення частоти серцевих скорочень і підвищення артеріального тиску.

Встановлене закономірне вікове підвищення основних антропометричних показників протягом навчання у початкових класах. Середні величини довжини тіла як у хлопців, так і дівчат відповідного віку в обох типах закладів вірогідно не відрізнялися, при цьому питома вага учнів, які мали середні (44,0 % у учнів гімназії і 43 % – школи), вище середніх і високі (відповідно 22,1 % та 24,8 %), низькі і нижче середніх (відповідно 33,9 % і 32,2 %) також суттєво не відрізнялися. Інші співвідношення виявлені для показників маси тіла: учні гімназії у 45,5 % випадків мали середні показники проти 26,6 % у учнів шкіл, питома вага учнів з низькими і нижчими за середній показниками складала відповідно 33,7 % і 49,7 %, з вище середніх і високими – 20,8 % в 23,7 %.

Гармонійний фізичний розвиток за антропометричними показниками був виявлений у 36 % учнів гімназії і 40 % учнів шкіл, група ризику виникнення порушень фізичного розвитку становила відповідно 42 % і 35 %, відхилень фізичного розвитку – 23 % і 25 %.

В динаміці навчання м'язова сила рук зростала на 3,7 кг для правої і 3,9 кг – лівої рук у хлопців і 2,9 кг і 3,1 кг – у дівчат, учнів гімназії. Для учнів загальноосвітньої школи це збільшення становило 3,7 кг і 4,2 кг у хлопців і 2,7 кг і 3,0 кг у дівчат. Розподіл на групи оцінок також був майже однаковим; середнім у 21 % учнів гімназії і 25,5 % учнів школи; нижчі за середні і низькі показники відповідно у 71,6 % і 66,8 %, високі і вищі за середні – у 7,4 % і 7,9 %. Про недостатній розвиток м'язової системи свідчив і показник силового індексу: середній – 8,1 % у учнів гімназії і 9,7 %

- школи, низький і нижчий за середній – відповідно у 88,1 % і 86,5 %; високий і вище середніх показники виявлені тільки у 3,8%.

Дещо кращим був показник життєвої ємності легень. Тут ступінь вікового збільшення показника був майже однаковим: з $1,41 \pm 0,06$ л до $1,68 \pm 0,06$ л у хлопців і з $1,30 \pm 0,05$ л до $1,48 \pm 0,09$ л у дівчат – учнів гімназії; у учнів школи ці величини становили $1,43 \pm 0,08$ л і $1,74 \pm 0,09$ л у хлопців і $1,28 \pm 0,12$ л і $1,51 \pm 0,11$ л у дівчат. Але якщо 54,1 % учнів гімназії і 50,8 % учнів школи за центильними шкалами мали середні показники, то розподіл за іншими групами був діаметрально протилежний: високі і вище середніх показники у 29,4 % учнів школи і лише 11,5 % – у учнів гімназії, і навпаки у 33,4 % учнів гімназії і 19,8 % учнів школи – низькі і нижче середніх показники.

Аналіз показників функціонального стану серцево-судинної системи свідчить про вікове зниження частоти серцевих скорочень на 5,6 уд/хв, цей показник не відрізняється в учнів обох типів закладів, а також у хлопців і дівчат. Показники систолічного тиску виявляють вікове підвищення його на 4–5 мм рт. ст. і відсутність статистичних розбіжностей.

Індивідуальна оцінка частоти серцевих скорочень виявляє середній рівень у 31,1 % учнів гімназії і 38,0 % учнів шкіл; тахікардія відзначається відповідно у 41,2 % і 38,8 % учнів, брадикардія – у 17,6 % і 23,2 %. Середні величини систолічного тиску виявлені у 42 % учнів обох типів закладів; як знижені, так і підвищені показники систолічного тиску з однаковою частотою характерні для учнів гімназії, у школярів переважають підвищені показники – 46,7 %. Індекс подвійного добутку суттєво не змінюється в динаміці навчання, у 54,7 % учнів гімназії і 52,4 % школярів показники на рівні нижче середнього і низьких. Коефіцієнт економізації кровообігу зростає в динаміці навчання за рахунок підвищення пульсового тиску. Значення вегетативного індексу суттєво не змінюються, що відповідає віку обстежених учнів. Показники якості реакції серцево-судинної системи на фізичне навантаження добрі у 46,3 % учнів гімназії і 29,1 % школярів, відсоток незадовільних реакцій практично однаковий.

Узагальнюючи отримані результати, необхідно відзначити, що певні ознаки ослаблення функціональних можливостей серцево-судинної системи за вказаними інтегральними коефіцієнтами виявлялися у учнів обох типів навчальних закладів, але ступінь його був більшим у учнів гімназії.

Показником фізичної працездатності слугували загальні бали фізичної підготовленості учнів. Учні перших класів гімназії мали $19,76 \pm 0,36$

балів проти $19,94 \pm 0,69$ балів у учнів школи ($p > 0,05$). Але вже на другому році навчання розбіжності рівня фізичної підготовленості сягають вірогідності – $16,69 \pm 0,44$ і $20,81 \pm 0,71$ ($p < 0,01$) відповідно; на третьому році навчання ці показники становлять $20,01 \pm 0,57$ і $23,18 \pm 1,18$ балів ($p < 0,01$).

Аналіз показників хронічної захворюваності учнів в динаміці навчання виявив наступне: 1-клас – $77,8 \pm 7,8$ випадків на 100 учнів гімназії і $77,6 \pm 8,0$ – учнів школи; на другому році навчання ці показники становили відповідно $84,5 \pm 8,1$ і $83,7 \pm 8,2$ випадків на третьому році – $94,5 \pm 8,5$ і $89,0 \pm 8,6$. Тобто вірогідних розбіжностей в рівнях захворюваності учнів обох типів навчальних закладів не виявлено.

Інтегральним показником стану здоров'я, який враховує наявність захворювань, стан фізичного розвитку, функціональні можливості провідних систем організму (серцево-судинної, дихальної, м'язової), фізичну працездатність, є визначення для кожного учня групи здоров'я. Розподіл обстежених учнів за групами здоров'я наступний: учні гімназії – I група – 39 %, II група – 47 %, III група – 14 %; учні загальноосвітньої школи – I група – 41,1 %, II група – 50,4 %, III група – 8,5 %.

Процес навчання і виховання у закладах загальної середньої освіти спрямовує педагогічні впливи на психічну, а також соціальну і духовну складові здоров'я, фізіологічним підґрунтям яких є здоров'я фізичне. Представлені вище дані про стан фізичного здоров'я учнів молодших класів сучасних закладів освіти свідчать про необхідність створення стратегії найшвидшого його поліпшення.

Список використаних джерел:

1. Зязюн В. А. Неперервна освіта: концептуальні засади і сучасні технології / Творча особистість в системі неперервної освіти. Х., 2000. С. 8–16.
2. Калашникова Т. П., Корюкина И. П., Кравцов Ю. И. Неврологические и нейропсихологические проявления школьной дезадаптации / Педиатр. журнал, 2001. № 1. С. 13–15.
3. Каубиш В. К., Бердышев И. С., Козлов В. П. Непсихотические нервно-психические расстройства как основа нарушенного поведения у младших школьников / Вопросы психологии, 2009. № 5–12. Т. 92. С. 88–90.
4. Кирпасюк Е. В., Лапина Н. А. Уровень биологической зрелости и особенности развития психофизиологических функций детей перед поступлением в школу / Гиг. и санитария, 2004. № 4. С. 43–45.
5. Кремень В. Г. Пріоритети розвитку освіти України на початку ХХІ століття / Сучасні інформаційні технології та інноваційна методика на-

- вчання і підготовки фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: Зб. наук. праць // Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України, Вінницький держ. пед. ун-т ім. М.Коцюбинського. К.–Вінниця, 2002. С. 3–10.
6. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті // Освіта України, 2002.
7. Поташнюк І. В. Соціально-гігієнічне і психолого-педагогічне забезпечення ефективності формування здоров'я учнів у гімназіях-школах сприяння здоров'я: монографія. Луцьк: Надстир'я, 2009. 245 с.
8. Поташнюк І. В. Школа сприяння здоров'ю: досвід роботи, перспективи розвитку: Посібник для вчителя. Луцьк: Надстир'я, 2006. 228 с.
9. Хамаганова Т. Г., Краснушкіна Н. А., Кантонистова Н. С. Проблемы профилактики нарушений психического здоровья школьников / Гиг. и санитария, 2000. № 1. С. 73–77.
10. Щорічна доповідь про стан здоров'я населення, санітарно-епідемічну ситуацію та результати діяльності системи охорони здоров'я України. К., 2012. Т. І.

Бугасенко В. Ю., 4 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра соціальної роботи та спеціальної освіти
наук. керівник – Гета А. В.
к.фіз.вих., доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти

ОСНОВНІ МЕТОДИ АДАПТИВНОГО ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ З ПОРУШЕННЯМ ЗОРУ

Анотація. На сьогоднішній день досить інтенсивно розвивається та удосконалюється виховний процес. Зважаючи на те, що в Україні багато дітей з вадами зору, відбувається впровадження в освітні програми різноманітних інноваційних технологій, що спрямовані на повноцінний, всебічний, гармонійний розвиток молодшого школяра з цими порушеннями в соціальному середовищі.

Ключові слова: адаптивне фізичне виховання, порушення зору, адаптація.

Адаптивне фізичне виховання – напрям у системі освіти і науки, що вивчає аспекти фізичного виховання дітей, що мають в результаті захо-

рювань або травм різні стійкі порушення життєво важливих функцій організму і обмеження фізичних можливостей [1].

Адаптивне фізичне виховання – це отримання психофізичного розвантаження, великий спектр емоційних переживань, активний відпочинок і розвага, повнота спілкування з ровесниками, самодіяльна творчість. Але без належного інтересу до здійснення діяльності, без усвідомленого мотиву до заняття цей процес неможливий і як результат – оптимальний фізичний стан. Тому саме люди, які оточують дитину, повинні змотивувати її до виконання певних дій та забезпечити нормальні умови для цього.

Сучасне АФВ в Україні має юридичне забезпечення і належить до державної системи реабілітації інвалідів. У світовій спільноті Україна вигідно відрізняється передовою правовою базою, що гарантує державну підтримку та забезпечення фізичного виховання і спорту інвалідів [4].

Метою адаптивного фізичного виховання є формування і розвиток рухової активності, фізичних і психічних здібностей, що забезпечують адаптацію людини до свого стану здоров'я, довкілля, суспільства і різних видів діяльності [1].

У ході адаптивного фізичного виховання вирішуються такі завдання: загальні для всіх, що зумовлені потребами суспільства й відображені в державних програмах для масових і спеціальних (корекційних) освітніх установ, де базовий компонент становить основу освітнього стандарту в сфері фізичної культури; специфічні, що відображають особливості фізичного виховання дітей із певними порушеннями в розвитку, зумовлені наявністю основного дефекту.

В Україні до теперішнього часу сформовані основні контури освітнього, наукового, правового та інформаційного простору адаптивного фізичного виховання, але звичайно присутні певні проблеми які потребують вирішення [1].

У процесі адаптивного фізичного виховання, яке має починатися з моменту народження дитини або з моменту виявлення тієї чи іншої патології, першочергова увага приділяється завданням корекції основного дефекту, що супроводжує захворювання і вторинні відхилення, виробленню компенсаторних механізмів здійснення життєдіяльності, якщо корекція не вдається, профілактичній роботі [2]. Для того, щоб організм дитини з певними особливостями зору міг реалізувати усі свої можливості, необхідний раціональний руховий режим. Виділяють такі завдання адаптивного фізичного виховання:

Загальні задачі АФВ: зміцнення здоров'я; виховання вольових якостей; навчання життєво-важливим руховим вмінням, навичкам; розвиток фізичних якостей. Спеціальні задачі АФВ: охорона і розвиток залишкового зору; розвиток навичок просторового орієнтування; розвиток і використання збережених аналізаторів; розвиток зорового сприйняття: колір, форма, рухи, порівняння, розвиток рухової функції ока; зміцнення м'язової системи ока; корекція скутості і обмеженості рухів; удосконалення м'язово-суглобового відчуття; активізація серцево-судинної системи; зміцнення опоно-рухового апарату; розвиток комунікативної і пізнавальної діяльності.

Одним з основних завдань реабілітаційної роботи з метою розвитку компенсаторних можливостей є кваліфікована допомога дитині. Вчителю адаптивної фізичної культури слід знати, що при втраті зору підвищується компенсаторна функція вібраційної чутливості, діти здатні на відстані відчувати наявність нерухомого, беззвучного предмету. У таких дітей при формуванні основних рухових дій на перший план виходить розвиток навички просторового орієнтування. В результаті комплексної реабілітаційної роботи з інвалідами по зору відновлюється соціальний і психологічний статус особистості, здатної утвердити себе в суспільстві серед людей, які нормально бачать.

Адаптивне фізичне виховання будується з урахуванням індивідуального та диференційованого підходу до регулювання фізичного навантаження, фізичної підготовленості і сенсорних можливостей дітей, а також з урахуванням емоційної насиченості. Емоційність занять залежить від різноманітності вправ, загального тону проведення занять, інтонації і команди викладача. Змінюється тембр звуку з урахуванням психічного стану учнів, їхньої швидкої стомлюваності, специфічних особливостей розвитку та сприйняття навчального матеріалу. При навчанні дітей руховим діям використовуються альбоми з рельєфним зображенням різних поз і рухів, наочні посібники, адаптивний спортивний інвентар [5].

У роботі з цими категоріями дітей використовуються всі методи навчання, проте, враховуючи особливості сприйняття ними навчального матеріалу, є деякі відмінності у прийомах. Вони змінюються залежно від фізичних можливостей дитини, запасу знань і вмінь, наявності попереднього зорового і рухового досвіду, досвіду просторового орієнтування, уміння користуватися залишковим зором. Використовують:

Метод практичних вправ будується на руховій діяльності учнів. Щоб удосконалити у дітей з порушеним зором певні вміння, необхідне багаторазове повторення досліджуваних рухів. Враховуючи труднощі сприйняття навчального матеріалу, дитина з порушенням зору потребує особливого підходу в процесі навчання: в підборі вправ, що викликають довіру в учнів, відчуття безпеки, комфортності та надійної страховки. Досвід роботи дозволяє виділити наступні напрями використання методу практичних вправ: виконання вправ по частинах, вивчаючи кожен етап руху окремо, а потім об'єднуючи їх в ціле; виконання руху в полегшених умовах; виконання руху в ускладнених умовах; використання; використання орієнтирів при пересуванні; використання імітаційних вправ; наслідувальні вправи; використання при ходьбі, бігу лідера; використання страховки, допомоги та супроводу, які дають впевненість дитині при виконанні руху; використання вивченого руху у поєднанні з іншими діями; зміна в процесі виконання вправ таких характеристик, як темп, ритм, швидкість, прискорення, напрямок руху, амплітуда, траєкторія руху і т.д.; зміна вихідних положень для виконання вправи; використання дрібного спортивного інвентарю для маніпуляції пальцями і розвитку дрібної моторики руки; зміна зовнішніх умов виконання вправ: на підвищеній опорі, біг в залі і по траві, пересування на лижах по пухкому снігу і по накатаній лижні і т.д.; варіювання стану учнів при виконанні фізичних вправ в умовах перевірки; у змагальних умовах; використання розучених рухових умінь у повсякденному житті; використання вправ, які вимагають узгоджених і синхронних дій партнерів; зміна емоційного стану [5].

Метод слова: бесіда, опис, пояснення, інструктаж, виправлення помилок, вказівка, команда та ін. Завдяки поясненню учень повинен уявити собі руховий образ. При його описі вчитель не тільки повідомляє учням матеріал, але й дає просторову уяву про предмет і дію. Сприйняття мови на слух дозволяє дитині з порушенням зору спів ставити слова з тими предметами, які вони позначають. Мовна практика за допомогою слухового сприйняття створює умови для розуміння значень все більшого числа слів, термінів, що вживаються при засвоєнні рухів під час АФВ [5].

Метод дистанційного управління також відноситься до методу слова, він передбачає управління діями учня на відстані за допомогою наступних команд: «поверни праворуч», «поверни ліворуч», «йди вперед», «три кроки вперед, праворуч, ліворуч» і т.д. Діти з порушенням зору часто користуються звуковою інформацією. У більшості вправ при взаємодії з

опорою або предметом виникає звук, на підставі якого можна скласти уявлення про предмет. Звуки використовуються як умовні сигнали, що замінюють зорові уявлення [5].

Метод вправи по застосуванню знань, побудований на основі сприйняття інформації при навчанні за допомогою органів чуття. Цей метод спрямовує увагу дитини на відчуття, що виникає в м'язах, суглобах при виконанні рухових дій, і дозволяє зробити перенесення засвоєних знань у практичну діяльність [5].

Метод наочності займає особливе місце в навчанні слабозорих. Наочність є однією зі специфічних особливостей використання методів навчання у процесі ознайомлення з предметами і діями. При розгляданні предметів спочатку пропонується розгляд предмета по частинах, ставиться завдання визначення його форми, поверхні, якості, кольору, а потім робиться спроба цілісного сприйняття предмета чи дії. Вимоги до засобів наочної інформації: великі розміри предметів, насиченість і контрастність кольорів. При виготовленні наочних посібників використовуються переважно червоний, жовтий, зелений, помаранчевий кольори. Щоб сформувати у дітей повноцінне сприйняття навчального матеріалу, необхідно використовувати демонстрацію рухових дій і спортивного інвентарю. Наочність обов'язково повинна супроводжуватися словесним описом, що допоможе уникнути спотвореного уявлення про предмет, а також дозволить активізувати розумову діяльність [5].

Метод стимулювання рухової активності. Відсутність яскравих зорових уявлень збіднює емоційне життя дітей з порушенням зору. Необхідно якомога частіше заохочувати дітей, давати їм відчуття радості рухів, допомагати позбутися комплексу неповноцінності, почуття страху простору, невпевненості в своїх силах. По можливості створювати умови успіху. Бажана участь педагога в грі, що дозволяє зберегти темп і активність дітей. При правильному керівництві діти із зоровою депривацією опановують різні рухові вміння, що формують емоційне сприйняття рухів, особливо в ігровій діяльності, розвиток вольових якостей, сміливості і рішучості, впевненості в собі. При навчанні дітей з порушенням зору вкрай рідко застосовується який-небудь один метод, звичайно відповідно до завдань уроку використовують поєднання декількох взаємодоповнюючих методів. Пріоритет надається тому методу, який найкращим чином забезпечує розвиток рухової діяльності дітей [5].

Враховуючи необхідність оптимізації процесу соціальної адаптації та інтеграції дітей у суспільстві, науково-теоретичного обґрунтування подальшого розвитку адаптивної фізичної активності інвалідів в Україні актуальною є проблема розробки концептуальної моделі використання адаптивного фізичного виховання у процесі їх соціальної інтеграції та адаптації [3].

Отже, адаптивне фізичне виховання – компонент (вид) адаптивної фізичної культури, що задовольняє потреби індивіда з відхиленнями у стані здоров'я у його підготовці до життя, побутової трудової діяльності; у формуванні позитивного і активного відношення до адаптивної фізичної культури. У процесі занять адаптивним фізичним вихованням у дітей із зоровими відхиленнями формується комплекс спеціальних знань, життєво необхідних сенсорно-перцептивних і рухових умінь і навичок; розвиваються основні фізичні і психічні якості; підвищуються функціональні можливості різних органів і систем; розвиваються, зберігаються і використовуються в новій якості збережені зорові характеристики. Адаптивне фізичне виховання, незважаючи на своє відносно молоде походження, зацікавило багато дослідників, які проводять дослідження в цій сфері. Інтенсивний розвиток суспільства призведе до подолання наявних проблем та удосконалисть наявні методики адаптивного фізичного виховання.

Список використаних джерел:

1. Москалець Т. Адаптивне фізичне виховання в системі освіти / Нова педагогічна думка, 2013. № 4. С. 164–166.
2. Соколенко О.І. Адаптивна фізична культура: навч.-метод. посіб. для магістрантів спеціальності «Фізичне виховання». Старобільськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2015. 154 с.
3. Кухаренко О., Воевода Я. Стан, проблеми, перспективи розвитку адаптивної фізичної культури / Полтава: Вид-во Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, 2019. 225 с.
4. Осадченко Т. М., Семенов А. А., Ткаченко В. Т. Адаптивне фізичне виховання: навч. посібник. Умань: ВПЦ «Візаві», 2014. 210 с.
5. Огорелкова Л. Загальні та індивідуальні особливості керування процесом фізичного виховання дітей-інвалідів по зору / Молода спортивна наука України, 2004. Вип. 7. Т. 1. С. 370–372.
6. Огорелкова Л. Особливості адаптивного фізичного виховання сліпих та слабкозорих дітей молодшого шкільного віку з урахуванням рівня фізи-

чного стану / Молода спортивна наука України: Зб. наук. ст. Львів, 2002. Т. 2. Вип. 6. С. 473–477.

Вишар Є.В., старший викладач
кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»

Клеценко Л. В., к.пед.н, старший викладач
кафедри фізичної терапії та ерготерапії,
Національний університет «Полтавська
політехніка імені Юрія Кондратюка»

ЗАСТОСУВАННЯ КІНЕЗОТЕРАПІЇ В ПРАКТИЦІ ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ОСІБ ІЗ НЕВРАЛЬНОЮ АМІОТРОФІЄЮ

Анотація. Розглянуто застосування кінезотерапії в практиці фізичної реабілітації осіб із неавральною аміотрофією та розроблено програму фізичної реабілітації для осіб із неавральною аміотрофією Шарко-Марі-Тута; експериментально підтверджено ефективність розробленої програми

Ключові слова: неавральна аміотрофія Шарко-Марі-Тута, кінезотерапія, програма фізичної реабілітації.

Аміотрофія Шарко-Марі – генетичне захворювання, яке проявляється повільним зменшенням розміру м'язів кінцівок і слабкістю дистальних відділів ніг. Основною ознакою розвитку аміотрофії Шарко-Марі є “півняча” хода. Невральна аміотрофія Шарко-Марі-Тута є одним з найбільш поширених спадкових неврологічних розладів у світі, який зустрічається у 36 осіб із 100000 населення. В Україні на спадкову аміотрофію Шарко-Марі-Тута страждає більше 15000 осіб, що відповідає 1 випадку на 2,5 тисячі населення.

Хвороба Шарко-Марі-Тута є спадковим захворюванням нервів і спричинена мутаціями, які викликають дефекти у білках нейронів, вона характеризується втратою м'язової тканини та сенсорного відчуття у кінцівках. Перші симптоми неавральної аміотрофії виникають ще в підлітковий період – у віці від 15 до 20 років, рідше ознаки проявляються у маленьких дітей. Початок розвитку синдрому Шарко-Марі-Тута поступовий, прогресування як правило стабільно повільне. В даний час не існує специфічного лікування хвороби Шарко-Марі-Тута. Захворювання зазвичай прогресує повільно і тривалість життя не скорочується. Симптоматичне

лікування допоможе контролювати захворювання і значно поліпшити якість життя.

У міру прогресування хвороби Шарко-Марі-Тута розвивається атрофія м'язових тканин, яка поступово посилюється в області гомілки, деформується стопа, кисті. З часом захворювання прогресує далі з ураженням м'язів інших частин тіла, симптоми і перебіг хвороби може варіювати: порушується дихання, слух, зір, шийні та плечові м'язи, з'являється тремор і сколіоз, починаються шлунково-кишкові розлади, з'являється нейропатичний біль тощо.

Загальна патогенетична терапія неавральної аміотрофії Шарко-Марі-Тута відсутня, застосовуються тільки симптоматичні методи лікування. Методи фізичної реабілітації для осіб із наслідками неавральної аміотрофії підбираються для кожного пацієнта індивідуально. Вибір засобів та методів фізичної реабілітації обумовлюється стадією розвитку захворювання, індивідуальними особливостями пацієнта, наявністю супутніх захворювань.

Нами теоретично обґрунтовано та розроблено індивідуальну програму фізичної реабілітації, що передбачає проведення занять з кінезотерапії для пацієнтки віком 14 років з діагнозом «неавральна аміотрофія Шарко Марі Тута». Загалом, курс реабілітації складається з 3 циклів по два місяці занять (загалом 6 місяців), кожен цикл складається з трьох етапів: правильне дихання, розминка, заняття з кінезотерапії. Ефективність розробленої нами програми занять з кінезотерапії перевірялася за допомогою методу електронейроміографії, застосовувалися психодіагностичні методики (для визначення рівнів тривожності, депресій у пацієнтки); педагогічні методи (бесіди, анкетування, педагогічне спостереження). Критеріями оцінки ефективності експериментальної програми було обрано швидкість проведення імпульсу по аферентних та еферентних шляхах, тривалість М-відповіді, кількість рухових одиниць та нижніх кінцівок; рівні тривожності та депресії пацієнтки.

У результаті проведення занять за розробленою нами експериментальною програмою виявлено позитивні зрушення у психофізичному стані пацієнтки віком 14 років з діагнозом «неавральна аміотрофія Шарко Марі Тута», про що свідчить позитивна динаміка показників швидкості проведення імпульсу нижніх кінцівок. Позитивні зрушення функціонального стану нейромоторного апарату, при яких стає можливим гальмування патологічних рухових стереотипів, пояснюються нейрофізіологічним впли-

вом вправ, механізм якого полягає в посиленні припливу нервових імпульсів за провідними шляхами та активації вищих відділів рухового аналізатора. Це сприяло відновленню нервових зв'язків, формуванню компенсаторних механізмів та зумовило корекцію психоемоційної сфери пацієнтки.

Перевірка ефективності експериментальної програми за визначеними критеріями показала, що застосування кінезотерапевтичних занять за розробленою нами програмою сприяло покращенню показників функціонування нервово-м'язового апарату пацієнтки з неавральною аміотрофією Шарко Марі Тута, а також позитивно позначилось на її психологічному стані.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у подальшому вдосконаленні фізичної реабілітації осіб із неавральними аміотрофіями засобами кінезотерапії.

Список використаних джерел:

- 1.Бражник К. В. Методи обстеження в сучасній фізичній реабілітації (гоніометрія і нервово-м'язове тестування) / К. В. Бражник, Т. В. Прокуда // Архив клинической и екпериментальной медицины. – Донецьк, 2005. – Т. 12, №2, приложение. – С. 68 – 75.
- 2.Михайлов В. В. Основы патологической физиологии: руков. для врачей. / В. В. Михайлов // Медицина. М.: 2001.– 704 с.

Гаврись Д. Р., 5 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра соціальної роботи та спеціальної освіти
наук. керівник – Гета А. В.
к.фіз.вих., доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти

ФІЗКУЛЬТУРНО-ОЗДОРОВЧІ СИСТЕМИ У ФІЗИЧНОМУ ВИХОВАННІ СТУДЕНТІВ

Анотація. Враховуючи негативні тенденції в стані здоров'я населення України внаслідок соціально-економічних проблем, державна стратегія в галузі фізичної культури і спорту спрямована на створення умов для забезпечення оптимальної рухової активності кожної людини впродовж усього життя.

Ключові слова: студентська молодь, фізичне виховання, фізкультурно-оздоровчі системи.

Враховуючи проблеми сьогодення, фахівці з фізичного виховання в процесі своєї професійної діяльності повинні спрямовувати власні зусилля не стільки на поліпшення здоров'я тих хто займається, скільки на його відновлення та збереження. Фізичне виховання не повинне наслідувати лише тенденції існуючого буття. Воно повинне орієнтуватись на найближче майбутнє, в якому буде жити молодь. У сучасному фізичному вихованні, поряд з традиційними засобами, слід використовувати найпоширеніші методики відновного оздоровлення, серед яких система індійських йогів, програми оздоровчого бігу Кеннета Купера, дихальна гімнастика, система оздоровлення Бутейко тощо. На нашу думку, комплексне поєднання оздоровчих методик буде позитивно впливати на стан здоров'я студентів. Варто зазначити, що сьогодні ще не знайдено оптимальної комбінації використання та поєднання цих оздоровчих систем. Про це свідчить їх велика різноманітність та спрямованість [3, 5].

Аналізуючи наукову літературу та інформацію у мережі Інтернет для виявлення використання різноманітних фізкультурно-оздоровчих систем у практиці фізичного виховання, визначено, що найчастіше з них використовують вправи на фітболі, йогу, пілатес, парадоксальну дихальну гімнастику Стрельнікової. На особливу увагу заслуговує система оздоровлення кроссфіт (CrossFit) [8].

Кроссфіт – це вид фітнесу, створений Грегом Гласманом. Програма побудована на функціональних рухах, які постійно змінюються і виконуються з великою інтенсивністю. Метою цієї системи є покращення загальної фізичної підготовки і готовності до будь-якої життєвої ситуації, яка потребує активних рухів. Тривалість вправ не більше 20 хвилин. Основними засобами є: біг; гребля на спеціальних тренажерах; стрибки зі скакалкою або з перешкодами; лазіння по канату; робота з гантелями, гириями та штангою [8].

Вправи на фітболі дають унікальну можливість з користю впливати на м'язи спини і хребта. Для здорових людей – це оригінальна форма занять з іншим розподілом акцентів ударного навантаження: з одного боку, практично повна її відсутність на нижніх кінцівках; з іншого – збільшення ролі м'язів спини в підтримці рівноваги на поверхні м'яча. Відомо, що хребет – це головна вісь усього організму, і його стан часто повністю відображає внутрішній стан людини. Науково розроблена і методично обґрунтована система фітбол-занять пропонує широкий комплекс вправ, котрі успішно відновлюють тонус м'язів спини. Ще одна специфічна об-

ласть впливу – вестибулярний апарат. Оздоровчий ефект комплексу вправ на фітболі поширюється на широкий спектр можливих проблемних зон організму: зміцнює серцевий м'яз; покращує роботу з кровопостачання всіх органів тіла; нормалізує кров'яний тиск; покращує роботу дихальної системи, збільшує глибину дихання; підвищує рухливість хребців; забезпечує активну діяльність м'язів спини, плечей, попереку; усуває болі в суглобах. У студентів майбутні умови праці будуть проходити, в основному, в одноманітній робочій позі (частіше за все сидячий), ці види діяльності відрізняє розумова напруга, обмеженість в рухах, навантаження на м'язи спини статичного характеру, велика напруга зорового та слухового аналізаторів, висока рухливість психічних процесів (сприйняття, пам'ять, увага), високий рівень розвитку евристичних (творчих) здібностей. Таким чином, необхідність підвищення ефективності фізичного виховання студентів з допомогою сучасних фізкультурно-оздоровчих систем зумовлюється високою технологічністю та інтенсивністю сучасного виробництва. Від рівня фізичної працездатності працівника, розвитку його професійно важливих якостей залежить фахова дієздатність людини [6].

Оздоровча система індійських йогів міцно увійшла в повсякденне життя багатьох людей у різних країнах, перевершивши майже всі ідеї нинішньої профілактичної медицини. Найкращий час для виконання вправ – ранок. Один з головних принципів виконання вправ – почуття зручності та внутрішнього задоволення, яке при цьому виникає. Напруженими повинні бути тільки ті м'язи, які задіяні в даний момент. Все інше тіло в момент виконання вправи повинно бути максимально розслаблене. Дуже важливо звертати увагу на рівне дихання, концентруватись на працюючих м'язах і розслабленні не працюючих. Головним завданням йоги є гармонійний розвиток організму. Проте розвиток духовної сфери являє собою завершення попереднього розвитку фізичної, емоційної та інтелектуальної сфер. Фізичний розвиток у йозі – перший необхідний крок до гармонізації [1, 6].

В основу дихальної гімнастики О. Стрельнікової покладене виконання спеціальних дихальних вправ. Традиційні варіанти різних систем дихальних гімнастик здебільшого приділяють головну увагу затриманню дихання або видихам. А дихальна гімнастика О. Стрельнікової дає рекомендації, які багато у чому суперечать загальноприйнятим. Дві головні вправи цієї методики: нахил та одночасно різкий і короткий вдих; зведення зігнутих рук і одночасно короткий видих. Ця гімнастика має неспеци-

фізичний оздоровчий вплив на організм людини. Вона спрямована забезпечити, насамперед, високий рівень постачання киснем усього організму. Вправи здійснюють загальнооздоровчий вплив на організм людини. Звичайно, ці прості вправи слід застосовувати з іншими засобами фізичного виховання студентів [3, 5].

Пілатес являє собою комплекс вправ, розроблений Й. Пілатесом. Комплекс вправ простий і безпечний і дозволяє студентам економічних спеціальностей займатись навіть з низьким рівнем фізичної підготовленості. Перевагою пілатесу є те, що ним можна займатися як вдома, так і на заняттях з фізичного виховання. Пілатес розвиває рухливість і значно збільшує гнучкість суглобів. Розробляються глибокі м'язи, ті про існування яких багато хто й не здогадується. Зазначимо, що багато спортивних лікарів рекомендують цей комплекс вправ як відновлювальний [3].

Таким чином, використання найбільш ефективних фізкультурно-оздоровчих методик: кроссфіт, пілатес, йога, вправи на фітболі, дихальна гімнастика О. Стрельнікової дає позитивні результати підвищення та зміцнення здоров'я студентів економічних спеціальностей, підвищить показники рівня розвитку рухових якостей. Зазначимо, всі ці методики варто застосовувати у поєднанні з іншими засобами фізичного виховання студентської молоді. Також варто приділити увагу оптимальній комбінації використання та поєднання цих оздоровчих систем.

Список використаних джерел:

1. Адырхаев С. Г. Физкультурно-оздоровительное и спортивное сопровождение обучения студентов с ограниченными возможностями здоровья в вузе / Физическое воспитание студентов. Х., 2013. № 6. С. 3–8.
2. Василюк В. М. Фізичне виховання студентів: фактори впливу / Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Педагогіка, 2017. № 3. С. 67–69.
3. Гуртова Т. В. Сучасні підходи до фізичного виховання студентів, хворих на ожиріння, які займаються у спеціальних медичних групах ВНЗ / Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія № 15. «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури. Фізична культура і спорт». К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. Том 1. Випуск 7 (33). С. 202–208.
4. Круцевич Т. Ю. Теория и методика физического воспитания: учебник для студ. вузов физ. воспитания и спорта: В 2 т. К.: Олимпийская лите-

- ратура, 2003. Т. 2: Методика физического воспитания различных групп населения. К., 2003. 392 с.
5. Купер К. Новая аэробика. Система оздоровительных физических упражнений для всех возрастов. М.: Физкультура и спорт, 1987. 125 с.
6. Курмаева Е. В. Фитнесс-программы как средство формирования физической культуры личности студентов / Физическое воспитание студентов. Научный журнал. Х., ХООНОКУ-ХГАДИ, 2013. № 1. С. 37–40.
7. Носко М. О. Підвищення рівня рухової активності як чинник зміцнення здоров'я учнів та студентської молоді / Вісник Чернігівського державного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка. Чернігів, 2009. № 69. С. 144–150.
8. <http://ru.wikipedia.org/wiki/Кроссфит>

Гайдідей А.М., 3 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра соціальної роботи та спеціальної освіти
наук. керівник – Вишар Є.В.
старший викладач кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти

АСПЕКТИ КОМПЛЕКСНОГО ПІДХОДУ ДО МЕДИКО-ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ХВОРИХ НА ДЦП

Анотація. Проблема організації індивідуального навчання дітей з порушеннями опорно-рухового апарату є однією з найактуальніших у теорії і практиці спеціальної педагогіки. Це обумовлено передусім зростанням чисельності дітей з церебральним паралічем, неспроможних відвідувати шкільні установи, які перебувають в домашніх умовах та навчаються за індивідуальною формою навчання. Дитячий церебральний параліч за останні роки став одним з найпоширених захворювань нервової системи в дитячому віці в усіх країнах світу.

Ключові слова: спеціальна освіта, корекційна педагогіка, спеціальна педагогіка.

Термін «дитячий церебральний параліч» об'єднує групу станів, за яких порушуються рухи й здатність контролювати положення тіла у просторі. Дитина із церебральним паралічем не може керувати своїми рухами так само, як інші діти, вона не може навчитися самостійно сидіти, стояти, говорити і ходити. Її рухи і хода завжди відрізнятимуться від рухів і ходи інших дітей. Різноманітні рухові порушення можуть виявлятися у вигляді

парезів (обмеження рухових функцій і м'язової сили), гіперкінезів (надмірних мимовільних рухів), порушень координації рухів. Іноді таким дітям взагалі буває важко перебувати в будь-якому положенні через постійні рухи, котрі вони не можуть зупинити. Церебральний параліч часто супроводжується різноманітними порушеннями мовлення, психіки, зору, слуху, інколи — епілептичними нападами. Це захворювання не прогресує, однак залишається стійкою причиною тяжкого фізичного стану дитини.

Виходячи з положень теорій про провідну роль мотивації як основного стимулу рухової активності і нерозривно пов'язаної з нею психічної діяльності, про наявність у дітей дошкільного і молодшого шкільного віку гнучких динамічних зв'язків і значної пластичності нервової системи, вченими обґрунтовується необхідність комплексного підходу до медико-психолого-педагогічної реабілітації хворих на ДЦП дітей (М.Б. Ейдінова, Є.К. Правдіна-Винарська; К.О. Семенова, О.М. Мастюкова, М.Я. Смуґлін; К.О. Семенова, Н.М. Махмудова; Л.О. Бадалян; С.К. Євтушенко; В.І. Козьявкін; W. Phelps, B. Bobath, K. Bobath; V. Vojta; H. Knupfer, F. Rathe; F. Niethard; Т. Проскуріна, М. Сварник, М. Николаєв, Л.Ф. Шестопалова та ін.). Найбільш широко реабілітацією хворих на ДЦП дітей займалися медики (F. Niethard, V. Vojta, K. Bobath, A. Peto та ін.). Зокрема, F. Niethard описав основні, широко розповсюджені в світі методи лікування ДЦП: лікування положенням тіла (K. Bobath); рефлексотерапію (V. Vojta); кондуктивну терапію (A. Peto). В останнє десятиріччя особливо активізувався пошук ефективних методів лікування тих чи інших проявів ДЦП в Україні та країнах пострадянського простору (В.І. Козьявкін, В.Ю. Мартинюк та інші).

В медичній науці на даний час розроблено різні методи і системи лікування дитячого церебрального параліча, які мають позитивні наслідки в подоланні цієї важкої недуги, особистісній реабілітації інвалідів. Удосконалення організації та змісту спеціальної освіти, своєчасної комплексної допомоги дітям з різними порушеннями психофізичного розвитку, в тому числі й з порушеннями опорно-рухового апарату, мають першочергове значення для ефективності їхньої підготовки до школи, своєчасного лікування, корекційного навчання в школі, інтеграції в суспільство.

У вітчизняній і зарубіжній спеціальній педагогіці у зв'язку з цим здійснено ряд розробок питань корекційно-відновлювальної роботи з дітьми, хворими на ДЦП (праці Р.Д. Бабенкової, Е.А. Данілавічюте,

Л.А. Данилової, Л.С. Дробот, Т.Д. Ілляшенко, М.В. Іпполітової, М.Б. Ейдінової, Е.С. Калижнюк, О.М. Мастюкової, М.М. Малофєєва, А.Г. Обухівської, Є.П. Постовойтова, О.В. Романенко, Н.С. Скрипки, Н.В. Симонової, Л.І. Ханзерук та інших дослідників). Зокрема, досліджено основні особливості навчальної діяльності учнів з церебральним паралічем, на основі чого визначено загальні й специфічні вимоги до змісту і методики їхнього навчання, оцінювання знань відповідно до психофізичних особливостей і пізнавальних можливостей.

Принципово важливим для нашого дослідження є акцентування уваги практиків на організації та змісті індивідуальної роботи з корекції порушених функцій в учнів з ДЦП, необхідності здійснення індивідуального підходу до них під час проведення дидактичних ігор, корекції розвитку звукового боку мовлення, рухових функцій, формування елементарних математичних уявлень тощо (М.В. Іпполітова).

Досліджено особливості окремих мовленнєвих і немовленнєвих форм пізнавальної діяльності дітей з церебральним паралічем (Л.А. Данилова). Спроби узагальнення досвіду корекційного навчання і виховання дітей з ДЦП засвідчили важливість і необхідність педагогічного втручання в процес подолання у них адаптаційних утруднень, реалізації індивідуального підходу, розробки оригінальних засобів і прийомів навчання в умовах соціально-реабілітаційного центру (Є.П. Постовойтов, Л.С. Дробот).

Зокрема, у дослідженні Л.С. Дробот переконливо представлено результативність здійснення індивідуального підходу до учнів з ДЦП на уроках соціально-побутового орієнтування.

Однак нами не виявлено спеціальних досліджень, спрямованих на розробку педагогічних умов організації індивідуального навчання дітей з ДЦП. Увага зверталася переважно на необхідність здійснення індивідуального підходу в процесі їхнього навчання та його реалізацію на окремих корекційних заняттях. Таким чином, визначається потреба в науковому обґрунтуванні організаційно-педагогічних умов та апробації багатьох інших проблем індивідуального навчання дітей з порушеннями опорно-рухового апарату в умовах сім'ї.

Список використаних джерел:

1. Здорові діти – здорова нація. Витяг із доповіді міністра освіти і науки України С.М. Ніколаєнка на засіданні підсумкової колегії МОНУ «Про підсумки розвитку загальної середньої та дошкільної освіти у 2006-2007

н.р. та завдання на 2007-2008 н.р.» // Основи здоров'я та фізична культура. – 2007. – № 9. – С. 4–12.

2. Чеботарьова О. В. Корекція розвитку (арт-корекція засобами нетрадиційних видів занять) [Електронний ресурс] / О. В. Чеботарьова, Р. Б. Крисяк // Програми з корекційно-розвиткової роботи для 5-10 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з порушеннями опорно-рухового апарату. 2016. Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/>

Гермашевська Л.В., 3 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра соціальної роботи та спеціальної освіти
наук. керівник – Вишар Є. В.
ст. викладач кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти

ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ У ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ

Анотація. В роботі пропонується застосувати реалізувати методику корекції амбліопії на основі методу тренування зорово-рухової координації із застосуванням універсального засобу візуалізації - графічного планшета. Застосування даного засобу візуального тренування можливо в будь-яких умовах і не потребуватиме витрат на створення спеціального апарату. Передбачається використовувати планшет з автономним живленням, програмним адаптивним формуванням спеціально розроблених контурних малюнків - опототипів, контролем правильності виконання завдання. Для цього обирається графічний планшет зі стилусом для окреслення опототипів.

Ключові слова: фізична реабілітація, порушення зору, амбліопія.

В сучасних умовах реформування системи освіти в Україні соціально-педагогічний супровід дітей з порушеннями зору є одним з найважливіших завдань спеціальної освіти, зокрема тифлопедагогіки, адже мусить забезпечити комплексну педагогічну підтримку та допомогу таким дітям у процесі їх розвитку, корекції порушень і здобуття освіти відповідного рівня з метою соціалізації – входження в суспільство на рівних правах із людиною з нормальним зором. Особливі труднощі виникають у процесі соціалізації дітей зі складними порушеннями розвитку, зокрема глибокими порушеннями зору (Ю. Бондаренко, Т. Гребенюк, В. Кобильченко, І. Моргуліс, В. Ремажєвська, Є. Синьова, М. Федоренко та ін.).

Для корекції зорових порушень в дитячому віці існують ефективні апаратні методики, проте вони часто доступні тільки в спеціалізованих лікувальних установах. У той же час для дітей було б зручно постійно проводити тренування зору в звичайних повсякденних умовах. Тому актуальним завданням є створення доступних технічних засобів корекції зору.

Амбліопія, або «ледаче око» – це захворювання, при якому відбувається зниження гостроти зору, що виникає через бездіяльність одного з очей (око майже або взагалі не задіяне). Амбліопія зазвичай розвивається в результаті косоокості, вродженої катаракти, помутніння рогівки, птозу верхньої повіки, різниці в зорі між очима і некоригованій короткозорості, високих ступенях далекозорості або астигматизму. Поступово дитина починає бачити тільки одним оком, а друге припиняє виконувати свої функції. Супутніми симптомами є: головний біль, відчуття дискомфорту в очах, швидка втома [1].

Ознаками амбліопії є поганий зір в одному або обох очах, відхилення в бік або закриття одного ока під час читання або перегляду телевізора, косоокість, поворот або нахил голови при погляді на цікавий для предмет. Причиною амбліопії може стати відсутність доступу світла до сітківки. У будь-якому з цих випадків різниця в рефракції призводить до того, що мозок сприймає зоровий образ не від обох очей разом, а від кожного окремо. 628 Відмінність образів, отриманих з правого і лівого ока не дозволяє з'єднати всі елементи воедино. Очі бачать занадто різні картинки, і мозок не може поєднати їх в одну, об'ємну. Одне око стає ведучим, а друге око через недостатню активність з часом може «відключитися» від зорового процесу. Через це зір стає монокулярним, значно знижується просторове бачення. Часто при амбліопії розвивається косоокість, тому що око, яке не бере участь в зоровому процесі, з часом зміщується вбік. Відомо, що зорова система людини повністю розвивається до 9-11 років.

Отже, амбліопія вимагає негайної корекції, інакше вона може призвести до незворотних порушень зорової системи дитини у майбутньому. Виправлення цієї патології слід починати в ранньому віці. При амбліопії дуже важливо, з якого віку розпочато лікування, адже з часом зорова система дітей пристосовується до порушень шляхом придушення зорового образу, одержуваного від хворого ока. Якщо виявити амбліопію вчасно, її причина може бути виправлена, і зір відновлено. Однак, приблизно після 11 років дуже складно, якщо взагалі, можливо, навчити мозок використовувати хворе око в нормальному режимі. Корекція амбліопії починається

з виправлення причини, що викликала амбліопію. Якщо це порушення рефракції, то призначають відповідні окуляри, контактні лінзи і навіть лазерну корекцію зору. Вроджена катаракта і опущення (птоз) верхньої повіки лікуються хірургічно. Після усунення причини амбліопії приступають до її безпосереднього лікування. Доктор може призначити перекриття («заклеювання») ока з кращим зором, що змусить дитину користуватися хворим оком і тим самим розвивати його зір. З цією ж метою можуть призначити тривале закапування крапель атропіну в кращий очей. Авторами проведено аналіз медико-технічних аспектів проблеми з метою визначення базового методу і засобів корекції амбліопії.

Метод відео-комп'ютерного аутотренінгу. Поки пацієнт дивиться фільм або мультфільм, за допомогою датчиків знімається інформація про роботу очей, одночасно фіксуючи енцефалограму. При цьому зображення на екрані зберігається тільки під час «правильного» зору і зникає, як тільки воно перестає бути чітким. Таким чином, мозок немов би підсвідомо скорочує періоди неконтрастного зору. Подібний підхід оптимізує роботу нейронів зорової кори, а зір при цьому істотно поліпшується. Метод тренування зорово-рухової координації. Координацією називається здатність поєднувати фізичні і психологічні процеси в єдиному цілеспрямованому русі. Це якість необхідно для успішного проведення більшості фізичних дій, особливо ритмічних рухів і тих, які здійснюються за схемою «око-рука». Тренування зору виконується за принципом «бачу – обожу». Стимуляцію зорового органу забезпечує скоординований рух «око-рука» при наявності емоційної позитивної мотивації. Може застосовуватися при навчанні слабозорих для розвитку навичок розпізнавання і письма. Крім того, розроблені способи стимуляції амбліопічного ока світловими спалахами (фотостимуляція).

Незалежно від того, яке лікування застосовується, найважливішим є своєчасність його початку, до моменту, поки мозок дитини ще не навчився назавжди пригнічувати або ігнорувати амбліопічне ("ледаче") око. Апаратне та фізіотерапевтичне лікування проводиться у вигляді курсів по 5-10 сеансів, в які входить, як правило, кілька методів. Підбираються курси лікування індивідуально в залежності від стану очей пацієнта і вирішуваних завдань. Апаратне лікування – безконтактне та комфортно переноситься навіть у найменших пацієнтів. Для них використовуються програми лікування, які мають ігрову форму. Результати роботи. Основним завданням роботи було створення засобів технічної підтримки корекції

амбліопії на основі застосування універсальних, загальнодоступних комп'ютерних систем, оснащених спеціалізованим програмним забезпеченням, яке має враховувати існуючі медико-технічні вимоги до технічних засобів корекції амбліопії, які нині застосовуються.

У роботі пропонується застосувати реалізувати методику корекції амбліопії на основі методу тренування зорово-рухової координації із застосуванням універсального засобу візуалізації – графічного планшету. Застосування даного засобу візуального тренування можливо в будь-яких умовах і не потребуватиме витрат на створення спеціального апарату. Передбачається використовувати планшет з автономним живленням, програмним адаптивним формуванням спеціально розроблених контурних малюнків – оптотипів, контролем правильності виконання завдання. Для цього обирається графічний планшет зі стилусом для окреслення оптотипів. Маса такого тренажера буде мінімальна, він буде повністю безпечний для дитини. Програмний засіб дозволить реалізувати синтез оптотипів, фіксувати їх обведення, аналізувати правильність виконання завдань. Розробка комп'ютерної системи корекції амбліопії у дітей проводиться в вигляді створення діагностичної біотехнічної системи (БТС).

Першим етапом є формалізація вимог до технічних засобів реєстрації фізіологічних параметрів, їх структури, алгоритмів обробки отриманих даних, аналізу діагностичних показників [2]. Для діагностичної БТС єдність інформаційного середовища означає виділення найбільш інформативних діагностичних показників, що ідентифікують амбліопію у дітей. Також важливою умовою є коректне дотримання принципів адекватності взаємодії і єдності інформаційного середовища [1].

Другий етап розробки комп'ютерної системи як БТС- біологічний. Формується цільова функція системи і визначається можливість біологічної і технічних підсистем. Принцип побудови даної БТС базується на взаємодії дитини з лікарем. Третім етапом побудови діагностичної БТС для даного виду досліджень є побудова функціональної системи, оскільки вона пояснює механізм дії рухового аналізатора при виконанні рухової активності під час корекції зору з використанням різних тренажерів. Цей вид діяльності має дуже широкий діапазон дій – від сприйняття кожним оком графічних оптотипів до виконання дрібних рухів пальцями кисті руки, необхідних для ручних маніпуляцій під час дослідження зору. Візуалізація графічних оптотипів застосовується як засіб дії зовнішніх подразників, які викликають відповідні реакції організму. Цей вплив реєструють

зорові і слухові рецептори (сенсорна система), де, власне, відбувається аферентний синтез, тобто аналіз і створення стимулу для прийняття рішення, який потім включає подальшу зворотню обробку. Функціонування даної системи підпорядковується головному закону: план-програма-виконання, при цьому допускається аналіз отриманого результату і внесення сенсорних корекцій в програму. Наступним етапом для розробки БТС є вивчення принципу взаємодії біологічної та технічної складової у вигляді побудови макета, який демонструє основні характеристики і параметри апаратної і програмної частини [2].

Технічним оснащенням для реалізації методу корекції амбліопії служить цифровий графічний планшет, на якому виконуються тестування з візуалізацією графічних оптотипів. Спеціалізований програмний засіб реалізовано в середовищі об'єктно-орієнтованого програмування Delphi XE3. Програмний засіб має досить простий інтерфейс, не вимагає додаткового адміністрування, налаштований на мінімальні системні вимоги. Також за допомогою автоматизованих ресурсів можна швидко і якісно обробляти інформацію щодо стану зору дітей з занесенням їх в базу даних (БД). Завершальним етапом розробки БТС є процес її формування, який включає докладний опис підсистем і їх елементів із зазначенням прямих і зворотних зв'язків. Реалізована програмна частина системи складається з чотирьох основних блоків: модуль попередньої обробки даних, модуль автоматизованого аналізу, модуль візуалізації даних, модуль формування звіту. На кожному етапі тренування дитини бере участь лікар, який проводить тестування з метою подальшої корекції зору. Модуль формування висновку доступний при перегляді і редагуванні лікарем, перевірки всіх показників і трактуванні вірного діагнозу. Вся інформація про зір дитини, а також процедура тестування і результати дослідження зберігаються в БД. Найближчі аналоги тренажерів зору існують переважно в Росії та США. Російські розробки пристосовані більше для дітей дошкільного віку і представлені у вигляді тренажерів для рук, конструкторів для малювання, пристроїв корекції почерку і діагностики відхилень нервово-психічного розвитку. Розробки в США більше спрямовані на діагностику захворювань зорового аналізатора, при цьому реєструються кількісні параметри досліджень. Як правило, тестові об'єкти (оптотипи) відображаються на моніторах персональних комп'ютерів (ПК).

Таким чином, у роботі були розглянуті питання створення технічних засобів корекції порушень зору у дітей. Проаналізовано особливості ро-

боти зорового аналізатора дитини при амбліопії. Проведено огляд методів і апаратних засобів корекції амбліопії, в результаті якого були визначені основні недоліки існуючих приладів. Запропоновано нове технічне рішення по створенню амбліотренажера на основі графічного планшета, оснащеного спеціально створеним програмним засобом для відтворення графічних оптичотипів. Запропоновано структуру комп'ютерної системи корекції амбліопії, програму аналізу правильності відтворення оптичотипів, розроблено простий графічний інтерфейс.

В результаті дане технічне рішення реалізує всі технічні переваги існуючих приладів та при цьому вигідно відрізняється можливістю гнучкої адаптації тестових завдань з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей кожної дитини. Це досягається шляхом переналаштування товщини ліній, їх кольору і складності контурів оптичотипів. Оскільки для цього використовується програмне середовище, нескладно проаналізувати відхилення намальованого контуру від контуру оптичотипу. Можливо також зберегти результати сеансу тренування і аналізувати її ефективність в часі. Результати роботи можуть бути широко застосовані у дитячих дошкільних закладах та вдома за умови попереднього консультування дитячими офтальмологами та психологами у клінічних умовах

Список використаних джерел:

1. Мустецов Т.Н., Нечипоренко А.С.. Теория биотехнических систем: учеб. пособ. Х.: ХНУ им. В.Н. Каразина, 2015. 188с.
2. Пат. № 104173, Україна, МПК А61В 5/11. Спосіб визначення порушень дрібної моторики рук / Селіванова К.Г., Аврунін О.Г.; заявник та патентовласник Харківський національний університет радіоелектроніки; заявл. 10.08.2015; опубл. 12.01.2016. Бюл. № 1.

Гета А. В., 2 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра соціальної роботи та спеціальної освіти
наук. керівник – Вишар Є. В.
ст. викладач кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти

ІНТЕГРАЦІЯ В СУСПІЛЬСТВО ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ ЗАСОБАМИ АДАПТИВНОЇ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Анотація. Незважаючи на пріоритетність і актуальність соціальної підтримки інвалідів в Україні, ситуація в цій сфері залишається проблем-

ною. Збільшення числа інвалідів, недостатність фінансування програм, соціально-педагогічної підтримки, форм і методів навчання, виховання, адекватних потреб і здібностей людей цієї категорії визначають актуальність обраного дослідження.

Ключові слова: інвалідність, засоби адаптивного фізичного виховання, адаптивне фізичне виховання, реабілітація.

Адаптивна фізична культура і спорт є одним з найважливіших напрямів реабілітації інвалідів та їх інтеграції в суспільство, також як і інтеграція через трудову діяльність і освіту. Заняття інвалідів адаптивною фізичною культурою і спортом у багатьох випадках можна розглядати не тільки як засіб реабілітації, але і як постійну форму життєвої активності – соціальної зайнятості. У державній політиці розвитку адаптивної фізичної культури і спорту серед інвалідів безумовний пріоритет віддається фізкультурно-оздоровчої спрямованості, масовості цього розвитку і пов'язаному з ними вирішенню завдань соціально-психологічної адаптації в суспільстві та вдосконалення рухової активності інвалідів, підвищенню рівня їх фізичного, психічного і соціального добробуту. Систематичні заняття інвалідів адаптивною фізичною культурою не тільки розширюють їх функціональні можливості, оздоровлюють організм, поліпшують діяльність опорно-рухового апарату, серцево-судинної, дихальної та інших систем організму, але і позитивно впливають на психіку, мобілізують волю, повертають людям з обмеженими фізичними можливостями почуття соціальної захищеності та корисності. Тому в рамках програм по соціальному захисту, реабілітації та інтеграції інвалідів доцільно визначати заходи, спрямовані на забезпечення умов включення інвалідів в систему адаптивної фізичної культури і спорту.

Питання розвитку спорту серед інвалідів є актуальним завданням усього суспільства. Розвиток фізичної культури і масового спорту інвалідів вимагає вирішити питання доступності об'єктів спортивної та оздоровчої діяльності для інвалідів, передбачає необхідність адаптованих до індивідуальних особливостей форм і засобів включення в спортивну та оздоровчу діяльність.

Причини недостатнього розвитку адаптивної фізичної культури і спорту інвалідів носять багатоаспектний характер, це такі: відсутність спортивної інфраструктури та фахівців на місцевому рівні; недорозуміння багатьма державними та громадськими діячами і керівниками спортивних організацій важливості вирішення цієї проблеми; розвиток адаптивної фі-

зичної культури і спорту інвалідів не значиться серед пріоритетних завдань фізкультурно-оздоровчих і спортивних організацій; відсутність сервісу, яких сприяє залученню інвалідів до занять адаптивною фізичною культурою і спортом; відсутність професійних організаторів, інструкторів і тренерів зі спеціальною підготовкою; низька мотивація у самих інвалідів до занять адаптивною фізичною культурою і спортом; зайва захопленість спортивних організацій та окремих представників цієї групи населення до досягнення високих спортивних результатів, участі в спортивних змаганнях, тобто спортизації цієї роботи, яка шкодить її фізкультурно-оздоровчої спрямованості.

Закон України «Про фізичну культуру і спорт» [5] визначає умови для розвитку масових та індивідуальних форм фізкультурно-оздоровчої та спортивної роботи в установах, на підприємствах, в організаціях незалежно від їх організаційно-правових форм, виділяє адаптивну фізичну культуру і спорт інвалідів як один із пріоритетних напрямів спортивно-фізкультурної політики. Цей закон (розділ II) [5] покладає встановлення нормативів надання фізкультурно-оздоровчих послуг населенню, створення умов для занять адаптивною фізичною культурою інвалідів на уповноважений орган виконавчої влади в галузі фізичної культури і спорту здійснюється. В даний час нормативи надання даних послуг інвалідам або не відпрацьовані, або практично не діють.

Статтями 15 і 16 закону [5] організація фізкультурно-оздоровчої роботи з громадянами, у тому числі інвалідами, визначається як функція фізкультурно-спортивних об'єднань та фізкультурно-спортивних організацій, що за відсутності відповідних нормативів практично знімає питання інтегрованої участі інвалідів у фізкультурно-спортивних заходах. Цей закон (стаття 17) [5] передбачає, що органи державної влади, освітні установи та інші організації незалежно від форм власності за участю фізкультурно-спортивних, профспілкових, молодіжних та інших організацій реалізують програми розвитку адаптивної фізичної культури і спорту та на їх основі розробляють свої програми спільно з органами місцевого самоврядування. Норма закону закріплює можливість участі організацій інвалідів у розробці регіональних і місцевих програм розвитку адаптивної фізичної культури і спорту і, відповідно, припускає можливість відображення в них потреби інвалідів у спеціалізованих і адаптивних формах занять фізкультурою і спортом. Також у цій статті відображені положення, що за-

кріпляють права інвалідів у сфері адаптивної фізичної культури і спорту, а також відповідальність органів управління [4, 5].

Таким чином, законодавство, з одного боку, визначає вимоги доступності для інвалідів занять фізичною культурою і спортом з метою здійснення оздоровчих заходів, а з іншого боку, орієнтує на розвиток спорту вищих досягнень у рамках спеціального спорту. Допуск інвалідів до занять фізичною культурою і спортом здійснюється на підставі висновку закладу медико-соціальної експертизи. Індивідуальна програма реабілітації передбачає відповідні заходи з реабілітації засобами адаптивної фізичної культури і спорту. Виконавець цих заходів визначається територіальним органом соціального захисту населення, тобто виходячи з можливостей існуючого спортивно-оздоровчого комплексу на даній території, а не з потреби інваліда.

Адаптивна фізична культура і спорт, будучи досить ефективним засобом фізичної реабілітації, соціальної адаптації та інтеграції інвалідів, використовується недостатньо. За даними статистики, різними формами фізичної культури та спорту займається менше 5 % інвалідів, хоча за останні роки число клубів фізичної культури для інвалідів зросла на 20 %, а кількість їх відвідувачів – в кілька разів [3]. Основні напрями цієї роботи: створення відповідних умов для занять адаптивною фізичною культурою і спортом на спортивних спорудах і в місцях масового відпочинку; відкриття спортивних шкіл у системі додаткової освіти для дітей-інвалідів; розробка і виробництво спеціалізованого інвентарю та обладнання; підготовка тренерів, викладачів і фахівців з адаптивної фізичної культури; розробка та видання спеціалізованих методик і програм; підготовка спортсменів-інвалідів до міжнародних змагань, у тому числі Паралімпійських ігор [2]. У паралімпійському русі беруть участь спортсмени-інваліди з ураженням опорно-рухового апарату, з порушенням слуху і зору. Паралімпійська програма вимагає від спортсмена регулярної системи тренування, участі у всіх великих Міжнародних змаганнях, а головне – рівня спортивної майстерності не нижче I–II дорослого розряду. По суті, паралімпійські ігри тільки для інвалідів, тобто вимагають використання всіх резервних можливостей організму як у період змагань, так і в період тренування.

Спортсмени-інваліди з вадами інтелекту стали брати участь в Паралімпійських іграх не так давно, для яких головним спортивним заходом є Спеціальна олімпіада. Вона являє собою особливий вид спортивного ру-

ху, в якому переможцем стає кожен учасник і вона не передбачає високого рівня спортивної майстерності, не вимагає від учасника виконання розрядних нормативів. Застосовуваний у ній принцип поділу на дивізіони дозволяє нагородити медаллю або стрічкою кожного спортсмена-інваліда. Крім змагальних програм, що вимагають певного рівня технічної і тактичної підготовки, існує також розділ «Моторна активність», що дозволяє брати участь у змаганнях і заняттях інвалідів з важкими ступенями ураження ЦНС і опорно-рухового апарату.

Організація змагань для інвалідів відрізняється необхідністю попереднього відбору та класифікації спортсменів за їх функціональними можливостями для формування груп. Для цього використовується спеціально розроблена спортивно-медична класифікація. Поділ учасників за функціональними класами, з урахуванням ступеню ураження дозволяє створювати рівні можливості на перемогу для всіх спортсменів у своїй категорії, а також забезпечує певний рівень безпеки для спортсменів-інвалідів. Представляється, що ця спортивно-медична класифікація може бути використана при діагностиці та визначенні заходів індивідуальної програми реабілітації.

Виходячи з принципу соціальної інтеграції, розвиток адаптивної фізичної культури і спорту інвалідів має акцентуватися на розвитку адаптованих видів спорту. Адаптовані види спорту – це метод адаптивної фізичної культури у хворих з тривалим і стійким порушенням працездатності, що використовує елементи змагання в поєднанні з субмаксимальними фізичними навантаженнями з метою підвищення мотивації, фізичної реадптації та дозволяє підвищити соціальну значимість хворого вже на ранніх етапах реабілітації [3]. Адаптовані види спорту представляють у цьому плані вдале поєднання фізичних, психічних і соціальних впливів, що відповідають основним принципам реабілітації [1, 3]. Причому на відміну від традиційних методів АФК, що впливають на фізичну сферу особистості і опосередковано через неї на емоційну та інтелектуальну сфери, адаптовані види спорту прямо й опосередковано впливають на фізичну, емоційну, інтелектуальну та соціальну сфери, тобто охоплюють у своєму впливові всі структури особистості.

В цілому доцільність використання адаптованих видів спорту в реабілітації укладається в трьох основних положеннях. По-перше, психологічний вплив спортивних ігор і змагань в адаптованому варіанті полегшує компенсацію фізичних, психічних і соціальних змін особистості хворого,

нормалізуючи соціальну значущість, підвищуючи психоемоційну стійкість в умовах стресу. По-друге, дозоване застосування підвищених фізичних навантажень при заняттях спортом виявляє резервні можливості організму, прискорюючи процеси реадaptaції. По-третє, підвищення комунікативної активності, розвиток взаємодії хворих, а також соціальна підтримка в умовах змагань мають велике значення як в сімейно-побутовій сфері, так і в процесі підготовки до трудової діяльності у виробничому колективі або вдома [1].

Досвід створення умов для масових занять інвалідів адаптивною фізичною культурою і спортом досить великий і представлений різними видами і формами. В цілому ж ця робота, що проводиться, носить локальний характер. Можна відзначити виражений акцент на лікувальному компоненті фізкультурно-оздоровчої роботи з інвалідами та, меншою мірою, орієнтацію на соціально-інтеграційний аспект.

Отже, сьогоdnішня проблема використання спортивно-фізкультурної діяльності в інтересах реабілітації та соціальної інтеграції інвалідів полягає в тому, щоб знайти такі види спортивної діяльності, такі форми її організації, які були б придатні для інвалідів, відповідали б не тільки їх фізичному, а й психічному стану і дозволяли б максимально повно і ефективно реалізувати по відношенню до них величезний потенціал цієї діяльності.

Таким чином, процес інтеграції вимагає певних соціально-педагогічних умов, до яких відносяться: гуманізація середовища, що забезпечує зміну ставлення соціального оточення до інваліду, прийняття його як особистості і надання йому рівних можливостей розвитку, освіти, реабілітації; включення їх в багатогранну взаємодію з соціумом, у соціально-реабілітаційний процес; актуалізація особистісного смислового розвитку та саморозвитку через включення їх у різні види соціальної діяльності тощо.

Список використаних джерел:

1. Актуальні проблеми валеології та реабілітації: матеріали всеукр. наук.-практ. конф., 25–26 квіт. 2012 р. / ред.: Ю. О. Буков. Сімф.: Фенікс, 2012. 184 с.
2. Курдыбайло С. Ф. Морфофункциональное обоснование двигательных возможностей инвалидов как основа медико-социальной реабилитации: автореф. дис. ... докт. мед. наук. СПб., 2013. 20 с.

3. Медицинская реабилитация: [пособие] / Т. А. Золотарева, К. Д. Бабов, Б. А. Насибуллин, В. И. Козьявкин, А. М. Торохтин, О. Г. Юшкова. К.: КИМ, 2012. 495 с.
4. Постанова Кабінету Міністрів «Про схвалення концепції ранньої соціальної реабілітації дітей-інвалідів» від 12.10.2004 р. за № 1545.
5. «Про фізичну культуру і спорт» : Закон України № 3808-ХІІ від 24.12.1994 р.; зі змінами і доповненнями № 1021-16 від 15.05.2007 р. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

Гета А. В.

Полтавський інститут економіки і права
Університету «Україна»,
к.фіз.вих., доцент кафедри
соціальної роботи та спеціальної освіти

МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СКАНДИНАВСЬКОЇ ХОДЬБИ НА ЗАНЯТТЯХ АДАПТИВНИМ ФІЗИЧНИМ ВИХОВАННЯМ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Анотація. Одним із нетрадиційних засобів занять адаптивним фізичним вихованням є новий вид оздоровчої ходьби – Nordik Walking. Скандинавська ходьба з кожним роком здобуває все більшої популярності, тому нарізла необхідність дослідження її з метою подальшого використання в практиці адаптивного фізичного виховання студентської молоді.

Ключові слова: скандинавська ходьба, студенти, адаптивне фізичне виховання.

В основному після закінчення загальноосвітньої школи більшість випускників продовжують навчання у закладах вищої освіти. Сучасна вища школа закладає міцний фундамент теоретичних і практичних знань майбутніх фахівців, але повноцінне одержання необхідної інформації можливе за умови високого розвитку психофізичного та психоемоційного стану, а також індивідуального здоров'я молодих людей. Наскільки це відповідає сучасним потребам – говорити не доводиться. Так, за час перебування дітей у школі з 1 по 11 клас (за даними державної статистики) загальна захворюваність збільшується на 26 %, захворюваність хронічними хворобами зростає з 30 до 64 %, гострота зору знижується в 1,5 рази, частота розладів органів травної системи підвищується в 1,4 рази, ендокринної системи – в 2,6 рази. Робочий день сучасних школярів триває 10–12 годин

з урахуванням виконання домашніх завдань. Це викликає у дітей синдром хронічної втоми. Серед дітей за останнє десятиліття суттєво зросли (в 1,5–3 рази) захворювання, які пов'язані з інвалідністю [10].

Маючи низький рівень здоров'я, випускникам шкіл важко включитися в процес навчання у ЗВО. Так 21 % студентів вважають, що незадовільний стан здоров'я обмежує їхні можливості в навчальній роботі. Дані досліджень свідчать [4], що на здоров'я людини впливає спосіб життя – (55–57 %), стан навколишнього середовища – (22–25 %), спадковість – (18–23 %), рівень розвитку системи охорони здоров'я – (9–12 %). Здоров'я віддзеркалює психічне, фізичне, соціальне благополуччя, забезпечує виконання ряду функцій (трудових, соціальних, біологічних) і визначається як нормальний психосоматичний стан людини. Установлено [9], що на рівень здоров'я майбутніх фахівців впливають заняття адаптивною фізичною культурою та спортом (15–30 %), харчування (10–16 %), сон (24–30 %), інші фактори (24–51 %).

У процесі навчання студентів у вищій школі спостерігається тенденція різкого погіршення стану здоров'я як в 41 % дівчат, так і в 21 % юнаків [5]. Результати досліджень свідчать [12], що у студентів, які систематично не займаються різними видами рухової активності у віці 18–22 років, біологічний вік більший, ніж хронологічний, на 7–12 років. Високим рівнем стану здоров'я характеризуються тільки 4 % студентів, середнім – 48 %, близько 90 % студентів мають відхилення в стані здоров'я. Кожний третій студент займається в підготовчій, спеціально-медичній групі або повністю звільнений від занять з фізичного виховання. Крім чисельних захворювань органів дихання, органів зору, травлення, серцево-судинної системи значно зросли показники погіршення психологічного та духовного здоров'я студентів. Необхідно враховувати ще й той факт, що з початком навчального року студенти багато часу проводять в аудиторіях, працюють на комп'ютерах і інших технічних засобах навчання в співвідношенні 80:20 %. Багато студентів після тривалих занять у замкнених приміщеннях скаржаться на головний біль, млявість, розбитість, сонливість, підвищену стомлюваність. Такого обсягу фізичного навантаження недостатньо, щоб задовольнити необхідність у руховій активності, що задовольняється тільки на 10–15 %. Це призводить до «рухового колапсу».

Для збереження та поліпшення здоров'я студентів, профілактики розумової перевтоми та десинхронізації необхідно дотримуватися достатнього обсягу рухової активності. Багато студентів з ослабленим здоров'ям на

початкових етапах занять із недовірою і боязкістю ставляться до різних фізичних вправ, як правило, погано переносять незвичні навантаження, воліючи вести малорухливий спосіб життя. Це обумовлене тим, що значна частина цього контингенту має низький рівень фізичної підготовленості, незначні функціональні резерви через тривалі хронічні захворювання. Тому форми й методи адаптивного фізичного виховання студентів повинні бути спрямовані, насамперед, на поліпшення їхнього функціонального стану [5]. Найбільшою мірою цій вимозі відповідають фізичні вправи із циклічним характером м'язової діяльності, спрямовані на вдосконалювання витривалості: оздоровча ходьба, біг, плавання, їзда на велосипеді, катання на ковзанах, ходьба на лижах та ін. Систематичне фізичне навантаження в аеробному режимі сприяє підвищенню функціональних резервів серцево-судинної та дихальної систем [9].

Активні процеси лібералізації та гуманізації вищої освіти дозволяють із урахуванням особливостей матеріальної бази, традицій, що історично склалися, компетентності професорсько-викладацького складу разом із базовою програмою реалізувати програми з адаптивного фізичного виховання з використанням нетрадиційних оздоровчих засобів, що сприяють розвитку загальної витривалості й інших фізичних якостей студентів, а також підвищують інтерес молодих людей до занять адаптивною фізичною культурою, формують здоровий спосіб життя, вирішуючи основні завдання процесу фізичного виховання студентів у вищій школі.

Проблема ефективності адаптивного фізичного виховання студентів закладів вищої освіти є актуальною протягом багатьох років. Як відомо, методи адаптивного фізичного виховання слід планувати з урахуванням функціонального стану організму, фізичного розвитку й фізичної підготовленості. ВООЗ рекомендує наступну фізичну активність для студентів: щоденна ходьба пішки до навчального закладу і додому; використання будь-якої можливості фізичного навантаження: ходьба по сходах, різна ручна праця; 2–3 рази на тиждень організовані заняття спортом або фізичні вправи, відвідування спортзалу або басейну; тривалі піші або велосипедні прогулянки, плавання, інші спортивні заняття. Загальна фізична активність повинна становити від 6 до 15 годин на тиждень. У державній програмі розвитку фізичної культури й спорту України зазначено про необхідність поступового збільшення рухової активності дітей і молоді до 8–12 годин на тиждень.

Мала питома вага аеробних вправ у фізичній підготовці студентів не дозволяє належним чином розбудовувати в них основні фізіологічні й енергетичні системи, впливати на адаптацію організму до умов, що ускладнюються, освітнього процесу. До теперішнього часу, незважаючи на достатню кількість спеціальної й методичної літератури, що висвітлює багато аспектів підвищення функціональних можливостей організму студентів, у тому числі й на заняттях з адаптивного фізичного виховання, розглянута проблема усе ще далека від свого вирішення.

У вітчизняній і закордонній літературі є відомості про можливість цілеспрямованого впливу вправ аеробної спрямованості на підвищення функціональних можливостей [12], але автори не дають конкретних методичних рекомендацій щодо використання навантажень аеробної спрямованості як засобу профілактики погіршення функціональних можливостей студентів у процесі фізичного виховання.

Аналіз публікацій і виконаних досліджень [2, 6, 8], спрямованих на вивчення засобів і методів підвищення функціональних можливостей студентів показав, що вправи аеробної спрямованості, з одного боку, давно використовуються як ефективний засіб загальнофізичної підготовки, а з іншого – не було виявлено достатньої кількості досліджень, спрямованих на розробку конкретних педагогічних технологій і методик використання вправ аеробної спрямованості, що враховують специфіку занять з адаптивного фізичного виховання. До того ж не повною мірою враховані й сучасні реалії організації навчального процесу з фізичного виховання у ЗВО.

Таким чином, у теорії й методиці адаптивного фізичного виховання студентів склалося протиріччя між об'єктивною необхідністю підвищення ефективності академічних занять шляхом розширення складу використовуваних засобів за рахунок їх збільшення з одного боку, і відсутністю науково обґрунтованих методик з їх використанням в комплексі із традиційними фізичними вправами з урахуванням індивідуальних особливостей розвитку фізичних якостей – з іншого. Виявлене протиріччя дозволило сформулювати актуальну проблему дослідження, суть якої полягає в необхідності розробки ефективної моделі процесу фізичної підготовки студентів з використанням нових засобів адаптивного фізичного виховання, що дозволяють підвищити ефективність академічних занять фізичними вправами в умовах вищої школи.

У цей час усе більшої популярності в усьому світі здобуває новий засіб адаптивного фізичного виховання аеробної спрямованості – сканди-

навська ходьба (Nordik Walking) [11]. Ходьба з палицями – це інтенсивна прогулянка з використанням спеціальних палиць для того, щоб забезпечити тілу повноцінне тренування. Ходити з палицями можуть усі, але, в основному, люди так ходять тому, що їм подобається рухатися, а не тому, що необхідно щось вилікувати. При ходьбі з палицями вперед рухається не тільки нога, але й рука, у такий спосіб задіюється більша частина мускулатури. Навантаження рівномірно розподіляється на все тіло, не перевантажуючи при цьому окремі групи м'язів. Вдається рухатися без особливої втоми, але зі швидкістю, що значно перевищує швидкість ходьби й схожа на темп повільного бігу.

При скандинавській ходьбі можна задіяти до 90 % м'язів, але тільки при правильному виконанні рухів. В основі техніки ходьби з палицями лежить правильна біомеханічна ходьба, комбінуючи ноги та руки виконуються майже такі рухи, як при класичній ходьбі на лижах. На відміну від бігу, у ходьбі з палицями йде більш м'який розподіл навантаження, рухи не такі інтенсивні, тому це не шкодить людям із хронічними захворюваннями серцево-судинної системи, а також не травмуються суглобові зв'язки. Ще одна перевага ходьби з палицями полягає в тому, що це заняття підходить для людей з зайвою вагою, тому що під час бігу в цих людей відбувається дуже велике навантаження на кісточки, колінні чашечки та хребет. Стійкий пульс – це ще одна причина, чому людям із зайвою вагою слід зайнятися ходьбою з палицями [10].

Таким чином, аналіз наукової інформації дозволив встановити, що на даний час майже відсутні дослідження, пов'язані з використанням скандинавської ходьби в оздоровчому процесі студентів з вадами у стані здоров'я закладів вищої освіти, а також не з'ясований вплив цього засобу на фізичне здоров'я. Скандинавська ходьба є інноваційним засобом, який підвищить адаптаційні можливості організму та буде сприяти збереженню та покращенню здоров'я. Тому можлива доцільність використання її на заняттях адаптивним фізичним вихованням студентів, секційних заняттях, масових заходах, походах, сфері туризму із залученням студентської молоді. Скандинавську ходьбу також можуть використовувати люди із проблемами здоров'я в спеціальних медичних групах, тому що вона легко дозується й не вимагає спеціального устаткування. Ті, хто не можуть з яких-небудь причин відвідувати організовані заняття, мають можливість самостійно займатися оздоровленням. Передбачається, що скандинавська ходьба буде підвищувати фізичний стан та здоров'я студентів.

Список використаних джерел:

1. Амельченко И. А. Оздоровительный эффект занятий на свежем воздухе в зимний период со студентами / Сборник статей VIII межд. науч. конфер. Белгород: Изд. БГТУ им. Шухова, 2012. 354 с.
2. Ашмарін Б. А. Теорія і методика фізичного виховання: підручник для вузів. К.: Олімп. л-ра, 2010. 287 с.
3. Богданов О. А. Сравнительный анализ физического развития и физической подготовленности студенток / Теорія і методика фізичного виховання. № 9, 2006. С. 55–56.
4. Галіздра А.А. Характеристика факторів, що впливають на здоров'я студентів / Теорія та методика фізичного виховання. 2004. № 3. С. 41–44.
5. Зайцев В. П., Крамской С. И. Формирование оздоровительной культуры студентов в специальном учебном отделении. Белгород: Изд-во БГТУ, 2003. 232 с.
6. Ильинич В. И. Студенческий спорт и жизнь: пособие для студ. вузов. К.: Аспект Пресс, 2015. 144 с.
7. Кириленко Л. Г., Голуб Л. О. До питання про дослідження фізичного стану студентів у період навчання у вузі: научное издание / Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт: збірник / Чернігівський держ. пед. ун-т ім. Т.Г. Шевченка. Чернігів, 2007. Вип. 44. С. 213–215.
8. Матвеев Л. П. Теория и методика физической культуры и спорт: учебник. Х., 2019. 543 с.
9. Мосенцова И. Н. Роль физического воспитания на современном этапе в повышении уровня здоровья студентов: сборник / Черноморский государственный университет им. П. Могилы. Николаев, 2011. С. 10.
10. Саїнчук О. Переваги застосування скандинавської ходьби у підвищенні рухової активності та профілактиці захворюваності молодших школярів / Теорія та методика фізичного виховання. 2013. № 1. С. 85–90.
11. Полетаева А. Скандинавская ходьба. Здоровье легким шагом. – СПб Питер, 2013. 80 с.
12. Хорошуха М.Ф. Порівняльний аналіз оцінки фізичного здоров'я різних категорій людей за даними визначення біологічного віку / Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт. Чернігів, 2007, Вип. 44. С. 412–414.

Говорун І., 3 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра соціальної роботи та спеціальної освіти
наук. керівник – Вишар Є.В.
старший викладач кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти

КОРЕКЦІЯ ФОНЕТИКО-ФОНЕМАТИЧНОЇ СТОРОНИ МОВЛЕННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

Анотація. У статті розглянуто принципи розвиваючого навчання у загальноосвітньому просторі та корекційно-виховному процесі. Представлено погляди до проблеми організації корекційної роботи вчителя-логопеда з розвитку фонетико-фонематичної сторони мовлення у дітей молодшого шкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення. Наведено принцип поетапної роботи та особливості добору завдань з урахуванням послідовності визначених етапів становлення фонематичних процесів а також формування звуковимови, відповідно до психолінгвістичної періодизації розвитку мовлення.

Ключові слова: корекційна педагогіка, корекція звуковимови, фонематичне сприймання, звуковий аналіз, діти з тяжкими вадами мовлення.

Формування мовленнєвої полікомпетентності у дошкільному віці є однією з найважливіших складових розвитку цілісної гармонійної особистості, оскільки дитина оволодіває словом у першу чергу з метою адекватного використання мовлення у конкретних ситуаціях, застосування мовних і позамовних засобів виразності для висловлювання власних думок, бажань і прохань, ефективного спілкування з оточуючим світом. Базовий компонент дошкільної освіти [1] передбачає переорієнтацію підготовки дітей до шкільного навчання від суто навчального до соціально-розвивального процесу, що забезпечує вміння діяти, спілкуватися й жити у швидко змінюваних сучасних умовах.

У дошкільників із мовленнєвими вадами чи не найпоширенішим логопедичним висновком є фонетико-фонематичний недорозвиток мовлення (ФФНМ), тобто порушення процесів формування звуковимовної системи рідної мови у дітей із різними мовленнєвими розладами (дислалія, дизартрія, ринолалія) внаслідок дефектів сприймання та вимови фонем [2]. Науково-теоретичний аналіз як вітчизняних, так і зарубіжних літературних джерел із проблеми організації та проведення навчально-виховної роботи в умовах логопедичної групи, зокрема з дітьми із фонетикофоне-

матичним недорозвитком мовлення, виявив наявність лише незначної кількості науково-методичних публікацій (О.В. Барінова, А.В. Калініченко, С.В. Коноваленко, О.І. Лазоренко, Н.В. Ніщева, Ю.В. Рібцун, К.М. Слюсар, О.Б. Споришева, Т.В. Туманова, Т.Б. Філічева, А.В. Ястребова та ін.), спрямованих переважно на роботу з дошкільниками, котрі мають загальний недорозвиток мовлення.

Тяжкі порушення мовлення (ТПМ) – це низка розладів мовлення (афазія, дизартрія, ринолалія, заїкання), які супроводжуються загальним його недорозвитком тяжкого ступеня та характеризуються різко вираженою обмеженістю засобів мовленнєвого спілкування в умовах нормального слуху та збереженого інтелекту. Спільні особливості прояву дефекту за умови різних первинних аномалій мовленнєвого розвитку є визначальними для створення методичних систем, а організація всього педагогічного процесу в школах для дітей з ТПМ відбувається з позицій системного підходу, який передбачає взаємопов'язане формування фонетичних, фонематичних і лексико-граматичних компонентів мовлення [1].

Писемне мовлення, як відомо, формується на базі усного, а відхилення в його формуванні перешкоджають успішному опануванню предметів мовного циклу. Для опанування грамотою необхідною основою є психофізіологічна готовність дитини, основними умовами якої є достатній рівень розумового розвитку та усного мовлення, а саме зв'язного мовлення, правильності звукового оформлення мовлення та лексико-граматичної його сторони. Недоліки з боку зазначених компонентів негативно впливають на навчання читання та письма та, в окремих випадках, провокують виникнення стійких розладів у писемному мовленні. На час ознайомлення дітей з графічними образами звуків у них мають бути сформованими вміння виділяти окремий звук у слові та визначати послідовність звуків слова. Ці вміння забезпечуються достатнім рівнем сформованості фонематичних процесів – сприймання, уявлення, звукового аналізу та синтезу слів. Зазначені функції залежать від рівня розвитку слухової уваги, пам'яті та слухового контролю, а також достатнього рівня розвитку розумових операцій.

З метою ефективної організації корекційної роботи ще під час планування та добору завдань вчителю-логопеду необхідно дотримуватись послідовності визначених етапів становлення фонематичних процесів відповідно до психолінгвістичної періодизації розвитку мовлення:

1) фонематичне сприймання;

2) фонематичні уявлення (головною умовою виконання завдань є абсолютне виключення артикулювання слів дитиною, а також виключення опори на слухове сприймання. Тобто дитина має виконувати завдання без проговорювання слів чи то педагогом, чи то самостійно);

3) звуковий аналіз у зовнішньому плані (тобто з опорою на слухове сприймання слова, вимовлюваного педагогом (що є легшим варіантом завдання), або дитиною (більш складний варіант завдання));

4) звуковий синтез у зовнішньому плані;

5) звуковий аналіз у внутрішньому плані (тобто без опори на слухове сприймання слова, без будь-якого проговорювання чи то артикулювання, виключно за уявленнями);

6) звуковий синтез у внутрішньому плані.

На першому корекційному етапі основною умовою виконання завдань з розвитку фонематичних процесів є їх виконання дитиною без опори на власне вимовляння. Робота на заняттях має спрямовуватись на розвиток фонематичних процесів на основі еталонного вимовляння логопеда (фонематичне сприймання, звуковий аналіз та синтез).

На другому корекційному етапі роботу має бути спрямовано на розвиток фонематичного сприймання (з опорою на еталонну вимову педагога), звукового аналізу й синтезу (з опорою на власну вимову) та фонематичні уявлення.

На третьому корекційному етапі роботу має бути спрямовано на вдосконалення фонематичних процесів – уявлення, звукового аналізу та синтезу – лише за уявленнями (без залучення слухової та артикуляційної аналізаторних систем). Завдання до кожного етапу мають добиратись за принципом поступового ускладнення, що, на нашу думку, забезпечить високу гнучкість корекційної методики та, відповідно, сприятиме її ефективності (за умов правильно визначеного механізму порушення). Розглянемо детальніше особливості добору матеріалу та принцип його використання на кожному з корекційних етапів.

Під час роботи над розвитком фонематичного сприймання, простих форм аналізу та синтезу матеріал пропонується лише з еталонного звучання логопеда, максимально уникаючи впливу недоліків вимовляння учнями. До завдань на початковому етапі мають входити найпростіші для сприймання та оперування звуки, звукові комплекси та слова (від односкладових до складніших за будовою – дво-, три- й чотирискладових) [1]. Матеріал має плавно та поступово насичуватись складними для вимов-

ління фонемами. Таким чином, удосконалення фонематичних процесів відбуватиметься за рахунок поступового розвитку фонематичного сприймання (починаючи, за необхідності, з перцептивного рівня) за допомогою опори на правильну вимову логопеда.

На другому корекційному етапі під час роботи з розвитку фонематичного слуху основним стає матеріал, що містить звуки, які діти вимовляють неправильно. Виконуючи завдання з розвитку звукового аналізу та синтезу, діти спираються на власне артикулювання. Такий принцип добору матеріалу та виконання завдань зумовлений тим, що в цей період корекції вимова учнів уже певним чином скомпенсована, більшість раніше неправильно вимовлюваних фонем перебуває на етапі активної автоматизації й вимагає постійного залучення уваги до них дитини. Це не є занадто складним та непосильним завданням для молодших школярів з ТПМ. Таким чином, підвищення складності завдань має відбуватися не лише за рахунок ускладнення самого матеріалу, а й за рахунок зміни опори під час роботи з ним [2].

На третьому корекційному етапі матеріал до завдань з розвитку слухових фонематичних процесів має бути максимально насиченим складними для вимовлення звуками, а також багатоскладовими словами зі збігом приголосних. Такі спеціально створені умови вимагають достатньо високого рівня концентрації уваги до фонемного складу слів, скомпенсованості недоліків звуковимови та певного рівня сформованості фонематичних процесів. Розвиток та вдосконалення останніх відбувається за рахунок зміни умов уже звичних завдань. Так, під час виконання звукового аналізу слів для дітей залишатиметься провідною єдина опора – власне уявлення. Представлена поетапність у роботі з розвитку фонематичного слуху дозволить педагогові реалізувати диференційований підхід відповідно до механізму порушення, тобто дасть можливість організувати роботу з того щабля розвитку, на якому знаходиться дитина.

Отже, корекційно-розвиткова робота за вищезазначеними розділами програми передбачає: формування умінь в учнів з тяжкими порушеннями мовлення вправно, координовано володіти артикуляційним, дихальним і голосовим апаратами, чітко вимовляти та розрізняти звуки, відтворювати складову структуру слів, добирати відповідні слова спираючись на досконало сформовані фонематичні процеси.

Список використаних джерел:

1. Аркадьєва О.О. Про стан розвитку компонентів психологічної структури читання в учнів 2-4 класів із ДЦП // Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: наук.-метод. зб. / за ред. В.В. Засенка, А.А. Колупаєвої. К., 2014. Вип. 5. Частина 2. С. 16-25.
2. Пригода З.С. Аналіз помилок писемного мовлення в учнів 5-6 класів із тяжкими порушеннями мовлення / З.С. Пригода // Особлива дитина: навчання і виховання. К. : «Педагогічна преса», 2014. № 1. С. 68-71

Гребенюк А.В., 3 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра соціальної роботи та спеціальної освіти
наук. керівник – Вишар Є.В.
старший викладач кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти

ФІЗИОТЕРАПІЯ ПРИ ВАРИКОЗНІЙ ХВОРОБІ ВЕН

Анотація. Варикозне розширення вен нижніх кінцівок – розповсюджене захворювання в усіх країнах світу. Хворі з варикозним розширенням вен нижніх кінцівок складають 1–4% хворих хірургічних стаціонарів. Варикозне розширення вен завдяки прогресуючому перебігу є частою причиною важких ускладнень що знижують працездатність та призводять до інвалідності.

Ключові слова: венозна недостатність, фізіотерапія, терапія.

Варикозна хвороба одне з захворювань, здавна відомих людству. Це підтверджують, зокрема, розкопки поховання Мастаби в Єгипті (1595–1580 рр.. До н.е.), де була знайдена мумія з ознаками прижиттєвого лікування венозної трофічної виразки гомілки. За образом висловом J. Van der Sticht (1996), варикозна хвороба стала "платою людства за можливість прямоходіння". Варикозне розширення вен нижніх кінцівок – розповсюджене захворювання в усіх країнах світу. Б.В. Петровський відмічає, що хворі з варикозним розширенням вен нижніх кінцівок складають 1–4% хворих хірургічних стаціонарів. За даними Українського симпозиуму по актуальним питанням флебології варикозне розширення вен спостерігається у 15–17% населення країни. М.І. Кузін зауважує, що варикозним розширенням вен нижніх кінцівок страждають, в середньому, 12–15% населення Європи та США. За даними багатьох, як вітчизняних, так і зарубіжних авторів розбіжність захворюваності на цю патологію, в залежності

від регіонів планети, складає від 10 до 30%. Відомо, що хронічна венозна недостатність – це симптомо- комплекс, що виникає внаслідок природженої або набутої недостатності клапанного апарату поверхневих або глибоких вен нижніх кінцівок [1]. Спеціалісти-флебологи стверджують, що основними причинами хронічної венозної недостатності є варикозна хвороба вен нижніх кінцівок і посттромбофлебітичний синдром. Варикозна хвороба, на думку флебологів [1], є одним із найпоширеніших захворювань венозної системи і спостерігається у 17-25% населення, переважно у осіб молодого та середнього працездатного віку, що може привести до стійкої інвалідизації при неповноцінному лікуванні. Спеціалісти [2] вважають, що лікування хронічної венозної недостатності при варикозній хворобі – це процес хронічний і багато комплексний, при якому важливо чергувати різні методи консервативного та хірургічного лікування.

Основною консервативної та хірургічної терапії варикозної хвороби вен, на їх думку, є усунення хронічної венозної недостатності, профілактика рецидивів захворювання, ліквідація можливих ускладнень, підвищення працездатності та якості життя хворої людини [1]. При консервативному лікуванні варикозної хвороби вен нижніх кінцівок основними провідними ланками є компресійна і медикаментозна терапія разом з фізіотерапією і лікувальною фізичною культурою [1], що і зумовило узагальнити основні напрямки до призначення сучасних фізіотерапевтичних методів лікування і профілактики ускладнень та рецидивів варикозної хвороби.

Дослідженнями ряду авторів [1, 2] доведено, що варикозна хвороба вен нижніх кінцівок характеризується «порушеннями відтоку крові в поверхневій венозній системі внаслідок патологічних рефлюксів та дисфункцій м'язові-венозної помпи нижніх кінцівок». Більшість спеціалістів флебологів [1] стверджують, що виникнення і розвиток варикозної хвороби вен нижніх кінцівок обумовлений одночасним впливом природжених та набутих факторів ризику і детермінуючих факторів, які викликають венозну гіпертензію, зниження тону вен та затруднення відтоку венозної крові. До таких чинників виникнення і розвитку варикозної хвороби відносять спадковість, вагітність, ожиріння, спосіб життя й характер роботи, дисгормональний стан [1].

У клінічному перебігу варикозної хвороби флебологи [2] виділяють три стадії – компенсації, субкомпенсації та декомпенсації. На першій стадії хвороби виражених розладів венозного відтоку в кінцівці не виявля-

ють, в стадії субкомпенсації хворі відчувають непостійний біль у ділянці гомілки та відмічають мінущі набряки при тривалому перебуванні на ногах. На стадії декомпенсації хворі скаржаться на постійне відчуття важкості в ногах, швидку стомлюваність, тупий біль, набряки та появу різноманітних ускладнень: болючий шкірний свербіж, значно виражене розширення вен, пігментацію шкіри, гемосидероз, дерматосклероз, суха або мокнуча екзема, трофічні виразки гомілки, флебіт, тромбофлебіт, кровотечі [1].

Згідно досліджень ряду флебологів [1] компресійна терапія показана при хронічній венозній недостатності будь-якого ступеня незалежно від етіології. Абсолютних протипоказань до неї нема, за винятком відносного протипоказання – наявності хронічного облітеруючого захворювання артерій нижніх кінцівок при регіонарному систолічному тиску у задній великогомілковій артерії нижче 80 мм.рт.ст.

Завданням фізіотерапії і лікувальної фізичної культури, які призначають на початкових стадіях розвитку варикозної хвороби з метою профілактики її можливих ускладнень, а також після хірургічних втручань з метою попередження рецидиву хвороби та післяопераційних ускладнень, на думку реабілітологів [2] є: усунення запальних явищ, набряку та гіпоксії тканин гомілки; ліквідація больового синдрому; покращення тканевої мікроциркуляції; стимуляція венозного відтоку крові та лімфоток; профілактика флебіту, тромбофлебіту і постромбофлебітичного синдрому, трофічних виразок; усунення післяопераційних гематом та інфільтратів; підвищення працездатності та якості життя.

Із широкого арсеналу фізіотерапевтичних чинників фізіотерапевти і реабілітологи [1] рекомендують призначати хворим той чи інший метод апаратної фізіотерапії та бальнеотерапії в залежності від стадії варикозної хвороби, методу лікування, індивідуальних особливостей хворої людини, супутньої соматичної патології та поставлених вищеперерахованих завдань.

Серед фізіотерапевтичних чинників, які здатні покращувати та стимулювати мікроциркуляцію, венозний відток крові та лімфоток, прискорювати регенерацію трофічних розладів та які можливо використовувати в комплексі консервативного лікування, а також у післяопераційному періоді, фізіотерапевти [1] виділяють наступні фізіотерапевтичні методи: лікарський електрофорез з використанням флеботоніків, гіпокоагулянтів, ферментів, дезагригантів (детралюкс, гепарин, трентал, трипсин, хімотри-

псин, лідаза, йодид калію, антибіотики тощо). Лікарський електрофорез можливо призначати на всіх стадіях варикозної хвороби, особливо при наявності таких ускладнень, як трофічні виразки, флебіт, тромбофлебіт, посттромбофлебітичний синдром. Подразнення гальванічним струмом шкірних рецепторів активізує крово-, лімфообіг, покращує трофічні процеси в тканинах гомілки, а лікарські препарати забезпечують специфічну дію на тлі гальванічного струму; електричне поле УВЧ у терапевтичних дозах знижує судинний тонус, значно розширює капіляри, покращує регіонарний кровообіг, сприяє утворенню колатералей, прискорює лімфодинаміку, розсмоктує післяопераційні інфільтрати, призводить до посиленого метаболізму і прискоренню регенеративних процесів у тканинах гомілки.

Електричне поле УВЧ надає протизапальну бактерицидну, антиспастичну, трофічну, репаративну та імуностимулюючу дії. Призначають продольну і поперечну методики в оліготермічному дозуванні, тривалістю процедури до 10 хв., на курс лікування 8-10 процедур [1]. Протипоказаннями до УВЧ-терапії є загальними та гіпотонія [1]; магнітотерапія, лікувальна дія змінного магнітного поля низької частоти обумовлена нормалізацією регіонарного кровообігу, поліпшенням та прискоренням мікроциркуляції у тканинах гомілки, гіпокоагуляційним, протизапальним і безпосереднім ефектами.

Лазерне опромінювання тканин гомілки сприяє покращенню мікроциркуляції, зниженню набряку тканин, стимуляції регенерації трофічних виразок. Для консервативного лікування трофічних виразок гомілки використовують гелій-неонове лазерне опромінювання з довжиною хвилі 632 нм на відстані 80 см. від виразки; тривалість процедури до 5 хв. на одне поле; курс лікування 10-15 процедур [4]; - магнітно-лазерна терапія – сполучення постійного магнітного поля (ПМП) з лазерним опромінюванням в інфрачервоній області. Дослідження ряду авторів [1] вказують на позитивний вплив ПМП на мікроциркуляцію, підвищення рівня вільного гепарину, зменшення антигепаринової активності крові та прискорення фібринолізу під впливом ПМП.

Грязеві процедури покращують кровообіг, активізують обмін речовин, трофічні процеси та оксигенацію тканин кінцівки. Таким чином, широкий арсенал сучасних фізіотерапевтичних чинників відкриває на думку реабілітологів, значні можливості щодо застосування з урахуванням ста-

дії хвороби, методу лікування, супутньої соматичної патології тих чи інших методів фізіотерапії індивідуально для кожного хворого.

Аналіз сучасної науково-медичної літератури свідчить про значне розповсюдження серед осіб похилого віку варикозної хвороби вен нижніх кінцівок, що потребує комплексного підходу до призначення засобів фізичної реабілітації у лікуванні та профілактики рецидиву захворювання. Визначено наявність широкого арсеналу методів апаратної фізіотерапії та бальнеотерапії, які можуть використовуватися як у комплексі консервативного лікування варикозної хвороби вен нижніх кінцівок, так і після хірургічних втручань.

Клінічний досвід спеціалістів-флебологів і реабілітологів свідчить про те, що фізіотерапевтичні методи в комплексному лікуванні варикозної хвороби повинні бути спрямовані на стабілізацію та усунення зовнішніх клінічних проявів хвороби та її трофічних розладів, а також на ліквідацію післяопераційних ускладнень і профілактику рецидиву хвороби.

Список використаних джерел:

1. Мухін В.М. Фізична реабілітація : підручник / В.М. Мухін. К. : Олімпійська література, 2000. 424 с.
2. Лечение тяжелых форм хронической венозной недостаточности нижних конечностей / В. И. Перцов, А. В. Сех, Я. В. Телушко [и др.] // Серце і судини: Актуальні питання судинної та ендovasкулярної хірургії: Додаток. 2006. № 4. С. 368–370.

Гребінець І.М., 5 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра соціальної роботи та спеціальної освіти
наук. керівник – Гета А. В.
к.фіз.вих., доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти

ОСОБЛИВОСТІ ЛІКУВАННЯ ОСТЕОХОНДРОЗУ ЗА ДОПОМОГОЮ ФІЗИЧНИХ ВПРАВ ТА ПЛАВАННЯ

Анотація. Адаптивне фізичне виховання – радикальний засіб лікування остеохондрозу. Правильно підібрані фізичні вправи вирішують задачу декомпресії хребта і укріплення його м'язового корсета, фізичні навантаження діють на різні відділи хребта, позитивно впливають на стан опорно-рухового апарату. Особливо важливе значення має робота м'язів які одночасно скорочуються і натягуються. Найбільш надійний засіб про-

філактики остеохондрозу – це постійна робота над поставою, її збереженням або виправленням. Правильно сплановані заняття фізичними вправами з поступовим зростанням навантаження дають змогу призупинити патологічні зміни хребта.

Ключові слова: остеохондроз, хребет, фізичні вправи.

Тенденція до погіршення здоров'я студентської молоді має чітко виражений прогресуючий характер. Так, наприклад, якщо у 2000 році загальна кількість студентів України віднесених до спеціальної медичної групи становила 84611 осіб, то у 2020 році вже 121353 осіб, тобто збільшилася на 143,4%. Ці тривожні тенденції зростання захворювань серед студентської молоді свідчить не тільки про негативні наслідки їх подальшого всебічного розвитку, а й неутішні перспективи зростання кількості молодих спеціалістів із зниженою працездатністю і ранньою інвалідністю [1].

На сьогоднішній день остеохондроз хребта з морфологічними і клінічними проявами виявляється у 60–70 % працездатних людей старше 25 років. Це обумовлює важливий соціально-економічний аспект цієї патології. Внаслідок обмеження рухової активності, виникає багато різних несприятливих змін в організмі, що призводить не тільки до неузгодженої діяльності усіх систем організму, але й до порушення його взаємодії із зовнішнім середовищем. Знижується імунітет, погіршується функціональна діяльність всіх органів. Тому актуальною проблемою є пошук дієвих факторів рекреаційної відновлювальної спрямованості на зміцнення здоров'я студентської молоді, яка за станом здоров'я віднесена до спеціальної медичної групи, і не може в повній мірі використовувати засоби загальноприйнятої системи адаптивного фізичного виховання [6].

За даними різних авторів, остеохондроз є найбільш частою причиною патології хребта, що викликає різного роду ураження нервової системи [1, 4, 7]. Серед населення України ураження нервової системи, обумовлені остеохондрозом хребта, за частотою посідають друге місце серед причин тимчасової втрати працездатності, поступаючись тільки респіраторним інфекціям.

Спосіб життя сучасної людини, у тому числі й гіподинамія, вплив екзогенних та ендогенних факторів призводять до змін у кістково-хрящовій тканині суглобів і дисках хребта, неминуче в подальшому формуючи дегенеративно-дистрофічний симптомокомплекс, що називається остеохондрозом. Вперше термін «остеохондроз» запропонував німецький вчений Хільдебранд для визначення дегенеративних змін у міжхребцевих дисках.

Наступні дослідження показали, що в окремих випадках більше страждають хребці. Цей вид захворювання позначили як спондиліоз (грецькою «спондилос» – хребець). В інших випадках хвороба вражає міжхребцеві диски, і її назвали дискоз. Але найбільш розповсюдженим залишився термін і назва остеохондроз [3].

Не дивлячись на те, що остеохондроз активно вивчається, єдиного погляду на причини цього захворювання не має, хоча можна виділити деякі основні причини, що призводять до його появи: 1) вроджені дефекти хребта; 2) зниження рухової активності; 3) хронічні або одноразові надперевантаження; 4) травми, які виникають в результаті перевантажень, падінь, ударів; 5) переохолодження, вплив хімічних речовин, а також стресів, які послаблюють захисні сили організму; 6) гормональні порушення [6].

Правильне харчування та кровообіг, профілактика негативної дії осьових навантажень – це запорука тривалого здоров'я і функціонування активності хребта.

Міжхребцевий диск є хрящовою тканиною в якій відсутні кровоносні судини, а тому харчування його залежить від якості кровозабезпечення – чим краще розвинуті м'язи, тим краще кровозабезпечення в тілах і харчування міжхребцевих дисків. Відомо, що недостатні фізичні навантаження впливають більш негативно на функціонування міжхребцевого диска, ніж його перевантаження. Найбільш ефективною формою регулярної активної діяльності є організовані вправи. Саме системно організоване фізичне тренування може позбавити людину від недуги. Однак слід пам'ятати, що неправильне виконання вправи, перевантаження приведуть до зворотного результату [4].

Під час підбору вправ потрібно ставити наступні задачі: збільшення рухливості хребта, зміцнення сили та витривалості м'язів тулуба, покращення кровообігу, розтягування тканин, які огортають хребет, що в результаті призводить до бажаних структурних і функціональних перебудов. Помилково вважати, що хворим на остеохондроз потрібно достатньо динамічна лікувальна гімнастика. Динамічна гімнастика можлива лише при стійкій ремісії, на інших стадіях захворювання гімнастика повинна бути направлена на розтягування, розвантаження хребта, його стабілізацію, на те щоб створити м'язовий корсет, який в повсякденному житті буде захищати хребет при фізичних навантаженнях [5].

Вправи бажано виконувати в статичному режимі в горизонтальному положенні. Слід враховувати, що в вертикальному положенні (стоячи, сидячи) диск знаходиться під тиском всього тіла. В положенні сидячи сила скорочень м'язів тулуба збільшується, внутрішньодисковий тиск збільшується на 25 и% і вище порівняно з положенням стоячи, а загальне навантаження на диск в 1,5 рази перевищує навантаження в положенні стоячи.

Вправи на розтягування хребта зменшують навантаження на диск, створюють умови для відновлення ядра диска і його фіброзного кільця, зменшують спазм поперекових м'язів і сприяють гальмуванню дистрофічних змін хребта [1].

Комплекси оздоровчої гімнастики складаються з трьох частин: підготовчої, основної та заключної.

Підготовча частина – це підготовка хворого до послідовних навантажень на організм і тканини хребта. Ці вправи повинні бути легкими і доступними, вони дають змогу на фоні розігрітого стану в подальшому уникнути травм. Основна частина – включає в себе вправи спрямованої дії. Ці вправи сприяють формуванню м'язового корсету, вихованню правильної постави, піфозіруванню і розтягуванню хребта. Заключна частина – включає в себе вправи на м'язове розслаблення за допомогою спеціальних вправ на розслаблення і дихання. Недостатнє фізичне навантаження при заняттях не сприяє досягненню лікувального ефекту. Передозування, навпаки, веде до загострення захворювання. Тому обов'язково потрібно свідоме ставлення до виконання вправ [6].

Вихідними є положення лежачи на спині, животі, на боку, стоячи на навколішки. Ці пози розвантажують хребет від осьового навантаження і зменшують тиск на диски. Наводимо деякі вправи, рекомендовані при остеохондрозі. Організм і тканини потрібно підготувати до навантажень, які дають ці вправи і виконати їх на фоні розігрітого стану та уникнути мікротравм: 1) вправи з вихідного положення, лежачи на спині, підтягування, нахили і сторони («насос»), перехід із положення лежачи в положення сидячи, нахил зігнутих в колінах ніг вліво і вправо до відмови, кругові оберти ногами, зігнутими в колінах, прогинання спини з опорою на лопатки і таз. 2) вправи з вихідного положення лежачи на животі, потягування, прогинання з опорою на лікті, або прями руки, почергове або одночасне піднімання прямих ніг, прогинання з витягнутими руками і піднятими випрямленими ногами («рибка»). 3) вправи з вихідного положення рачки – «підлізання під паркан»; сісти зліва і справа від п'ят, не ві-

дриваючи рук від опори і не згинаючи рук; оберти тазом, не змінюючи положення рук, почергове піднімання прямих ніг вгору, в сторони, кругові рухи; повзання [7].

Вправи треба виконувати повільно, плавно, без ривків і домагатися як можна більшої амплітуди рухів, щоб у достатній мірі розтягнути м'які тканини, які оточують хребет і стримують його рухливість. Рухи потрібно виконувати в усіх напрямках: вперед, назад, в сторони, по осі. Це забезпечує втягування у роботу всіх м'яких тканин хребта. Напруга м'язів повинна бути великою, щоб забезпечити посилення кровообігу і збільшення сили і витривалості м'язів. Збільшувати навантаження слід поступово. В кінці заняття слід виконувати вправи на розслаблення [2].

Помилки, які допускаються при самостійних заняттях: не слід виконувати вправи уривками; виключити вправи у вертикальному положенні, замінивши їх на горизонтальні, щоб уникнути загострення хвороби і погіршення самопочуття; любі рухи виконувати з максимально прямим хребтом (але тільки не в нахилі); піднімати та опускати вагу слід з положення у напівприсіді з прямою спиною. вагу слід тримати знизу двома руками, притискаючи до грудної клітки, або переносити на тягах (тільки не на витягнутих руках).

Для реабілітації хворих остеохондрозом розроблена велика кількість програм. Одна з них – це програма реабілітації в басейні. Лікувальне плавання – достатньо дієва форма адаптивної фізичної культури. В процесі занять плаванням зміцнюється м'язова система, особливо довгі м'язи спини, м'язи черевного пресу та нижніх кінцівок, покращується постава. В зв'язку зі зниженням ваги тіла у воді на виконання рухів потрібно менше фізичної сили, що значно полегшує засвоєння фізичних вправ і корекцію деформації хребта, дає змогу м'язам краще розслабитись і виконувати такі рухи кінцівками, які на суші або не можуть бути виконані, або дуже втомлюють хворого. При заняттях адаптивним плаванням підвищується його стійкість до негативних факторів навколишнього середовища. Лікувальне плавання сприятливо позначається на настрої студентів, викликаючи позитивні емоції. Після огляду хворого, лікарем АФК призначається одна з трьох реабілітаційних програм рухових режимів АФК [6].

Основними задачами лікувального плавання є: 1) виховання правильної постави; 2) корекція деформації хребта; 3) розвиток м'язової системи; 4) підвищення загальної фізичної підготовки студентів; 5) розвиток функцій апарату дихання; 6) закаливання організму [3].

Отже, розробка та застосування ефективних програм коригувальних вправ є потужним біологічним стимулятором життєвих функцій людини. З лікувальною метою застосовуються спеціально підібрані і методично розроблені фізичні вправи. При призначенні тих чи інших фізичних вправ потрібно обов'язково враховувати особливості захворювання, характер і ступінь змін в системах і органах, етап процесу захворювання. В основі лікувальної та адаптаційної дії фізичних вправ лежить суворо дозоване тренування, під яким необхідно розуміти цілеспрямований процес відновлення організму та окремих його систем та органів. У якості основного стилю адаптивного плавання при остеохондрозі рекомендується «брас» з подовженою паузою ковзання. Його основною рисою є те, що услід за робочою фазою (гребком руками і поштовхом ногами) йде ковзання, яке подовжується до максимально можливих меж. Це призводить до максимального випрямлення і витягування при статичній напрузі м'язів. У результаті систематичного застосування плавання при захворюванні остеохондрозом відбувається функціональна адаптація організму до поступово зростаючих навантажень і корекція (вирівнювання) утворених в процесі захворювання порушень.

Список використаних джерел:

1. Бубновский С. М. Библиотека «ЗОЖ». Оздоровление позвоночника, суставов и всего организма. М., 2010. С. 26–31.
2. Казьмин В. Д. Лечебная гимнастика для вашего здоровья. Одесса, 2017. 198 с.
3. Калюжнова І. А., Перепелова О. В. Лечебная физкультура и оздоровительная гимнастика. Ростов-на-Дону: Феникс, 2009. 163 с.
4. Лукьяненко Т. В., Пенделя А. В. Азбука здоров'я «Болезни спины и позвоночника». Х., Белгород, 2010. 112 с.
5. Малахов Г. П. Оздоровительные системы и практики. СПб., 2019. 213 с.
6. Мухін В. М. Фізична реабілітація. К.: Олімпійська література, 2009. 454 с.
7. Присяжнюк С. І. Фізичне виховання, Підручник. К.: Видавництво «Центр учбової літератури. 2008. 190 с.

Грицай А.Г., 2 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра соціальної роботи та спеціальної освіти
наук. керівник – Вишар Є. В.
ст. викладач кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти

ФОРМУВАННЯ ПСИХІЧНОГО АСПЕКТУ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті розглянуто актуальні проблеми освіти, що потребують інноваційних підходів до вирішення питання збереження та зміцнення здоров'я громади, особливо психологічного аспекту здоров'я; проаналізовані новітні підходи до вирішення даних проблем; визначені завдання розробки таких педагогічних технологій, які спрямовані на формування особистісних установок на здоровий спосіб життя, усвідомлення цінностей здоров'я та вироблення позитивної моделі поведінки.

Ключові слова: здоров'язбережувальні компетентності, здоров'я, здобувачі вищої освіти.

На сучасному етапі розвитку нашого суспільства ООН віднесла Україну до вимираючих країн світу. Так, за даними соціального моніторингу, початкову школу закінчує 20 відсотків здорових дітей, а середню – лише 5-7 відсотків[2]. Однією з причин цього, на наш погляд, є низький рівень культури здоров'я, валеологічна безграмотність, невміння зберігати і зміцнювати здоров'я. У сучасних родинях учнів загальноосвітньої школи поширене куріння, вживання алкоголю, а в деяких – і наркотиків. У сучасних умовах оновлення всіх сфер українського суспільства виникає необхідність зміни стратегічних, глобальних цілей освітнього простору, спрямованих на створення соціокультурного середовища, яке забезпечує розвиток інтелектуальної, етичної та духовної особистості та реалізацію суб'єктності майбутнього фахівця як ініціативної, інноваційної, гармонійної людини. Зростання рівня захворюваності громадян України, зниження їх працездатності, виражене погіршення фізичного психічного, розумового розвитку, радикальна соціально-політична трансформація суспільства актуалізують проблему збереження здоров'я молоді. Для підвищення соціальної активності, засвоєння норм і цінностей, які дозволяють повноцінне функціонування як члену суспільства, людині потрібно формувати навички самозбереження.

Особливості життєдіяльності молоді призводять до дисгармонії та погіршення психічного здоров'я. Тому вирішення нагальної проблеми виховання культури здоров'язбереження, як світоглядної орієнтації сучасної молоді, потребує значної уваги суспільства. Психічне здоров'я, яке без перебільшення можна вважати творчою діяльністю людини в реалізації власного потенціалу у подоланні звичайних життєвих проблем, душевних негараздів та яке є знаряддям продуктивної і плідної праці, гуманної взаємодії з іншими людьми, сьогодні викликає серйозну занепокоєність. Сучасна психологія у контексті самозбереження зосереджує увагу на збереженні себе від зовнішніх впливів, накопиченні життєвої енергії за рахунок внутрішніх психологічних резервів та концентрації свідомості на внутрішньому світі [1].

Дослідженням психічного здоров'я займалися науковці різних гуманітарних наук, зокрема: А. Бушинський, Г. Олпорт, К. Роджерс, А. Маслоу Перлз Ф., Франкл В. та ін. Серед українських вчених ґрунтовно досліджували і досліджують феномен психічного здоров'я Р. Сірко, Н. Колотій, В. Торохтій. Проблема розуміння психологічного та психічного здоров'я постає у працях таких вчених, як: Б. Братусь, Л. Бурлачук, О. Завгородня, В. Лишук, Л. Лушин. Важливою складовою психологічного здоров'я особистості є наявність сенсу життя (І. Дубровіна, А. Маслоу, В. Франкл).

Поведінкові паттерни, соціальні та когнітивні чинники, демографічні зміни, які визначають психічне і фізичне здоров'я особистості, висвітлено в роботах Н. Матейко, А. Антонова, А. Анохіна, І. Гурвич, В. Моросанової, Г. Нікіфорова, Х. Палосуо. Різні аспекти самозбереження як системи дій і відношень особистості досліджували К.В. Пилипенко, Н. В. Перевало, М. Секач, Ж. Сенокосов, В. Климов, А. Маслоу, Є. Потапчук, Тімушкин [1].

За визначенням ВООЗ [1] психічне здоров'я не є просто відсутністю психічного розладу. Це стан емоційного благополуччя, при якому кожна людина може реалізувати свій власний потенціал, впоратися із життєвими стресами, продуктивно та плідно працювати, а також робити внесок у життя своєї спільноти. Інакше кажучи, психічно здоровою є людина, яка не має симптомів та синдромів психічного розладу, соціально адаптована та отримує задоволення від життя. Зазначимо, що теоретичні міркування щодо благополуччя, на нашу думку, весь час зміщуються в об'єктивну площину, тому ми б додали до цих критеріїв концепт «усвідомлення сво-

го стану як благополучного». Щодо сутності психічного здоров'я, то ВООЗ виділяє наступні його критерії [1]: усвідомлення і відчуття безперервності, постійності і ідентичності свого фізичного і психічного «Я»; відчуття постійності і ідентичності переживань в однотипних ситуаціях; критичність до себе, до своєї власної психічної продукції та її результатів; відповідність психічних реакцій силі і частоті навколишніх впливів, соціальним обставинам і ситуаціям; здатність до самоуправління поведінкою відповідно до соціальних норм, правил, законів; здатність планувати власну життєдіяльність і реалізовувати ці плани; здатність змінювати спосіб поведінки залежно від зміни життєвих ситуацій і обставин.

У словнику під редакцією А. Петровського і М. Ярошевського [1] психічне здоров'я розглядається як стан душевного благополуччя, що характеризується відсутністю хворобливих психічних явищ і забезпечує адекватну умовам оточуючої дійсності регуляцію поведінки і діяльності. Психічне здоров'я – повноцінний розвиток і функціонування психічного апарату, яке дозволяє адекватно відображати реальність і керувати власною поведінкою. На думку С. Максименка, психічне здоров'я потрібно визначати як аспект здоров'я загалом, який наголошує на етапі душевного комфорту, відсутності патологічних психічних виявів і здатності до ефективної діяльності й саморегуляції відповідно до власних (відрефлексованих) цілей та інтересів людини [2].

Слід зазначити, що перш за все на стан психічного здоров'я окремих верств населення України та суспільства в цілому негативно впливає багато мікросоціальних та макроекономічних чинників. Погіршення психічного здоров'я обумовлене також стресовими умовами, (тривале проведення активних бойових операцій на сході країни), ситуацією соціальної нестабільності, швидкими соціальними змінами, соціальним відчуженням, нездоровим способом життя, ризиками насильства над фізичним здоров'ям, а також з порушеннями прав людини тощо. Існують також певні психологічні і особистісні чинники, які підвищують уразливість людей перед психічними розладами. І, нарешті, не можна оминати біологічні причини психічних розладів. До зниження захисних функцій організму, позиції здоров'я в загальній структурі цінностей особистості призводить низка чинників [2]: відсутність ефективних державних і суспільних програм по збереженню здоров'я населення в сфері охорони здоров'я; криміналізація суспільства; дефіцит та неповноцінність інформації про здоровий спосіб життя, про небезпеку шкідливих звичок, недостатня пропаган-

да здорового способу життя в ЗМІ, установах освіти, виховних організаціях; відсутність комплексної системи по вихованню, навчанню і розвитку здорової особистості; нерозвиненість самосвідомості; інтенсивність конфліктних взаємин у сім'ях; безвідповідальне ставлення до свого здоров'я і здоров'я близьких; низька культура самозбереження.

Тому першочерговим постає питання збереження психічного здоров'я, формування стресостійкості здобувача вищої освіти та його самозбереження. Емоційна стійкість залежить від вміння свідомо керувати своєю діяльністю, створювати оптимальний режим роботи, вміння дозувати і підтримувати психічне навантаження на рівні, що забезпечує оптимальну працездатність, характер діяльності й успішність її виконання, вміння правильно оцінювати свої сили і знаходити ресурси для впевненої поведінки, свідомо керувати емоційним станом [1].

Сьогодні важливого теоретичного і практичного значення набуває робота з визначення нових граней забезпечення фізичного, психічного, духовного і соціального здоров'я майбутніх професіоналів, формування у них здатності вирішувати складні професійні завдання, вироблення у них професійної стійкості, озброєння механізмами і технологіями самопомоги, самореабілітації, розробки життєвих і професійних стратегій, проєктів [1]. Таким чином, зміцнення психічного здоров'я передбачає дії щодо створення умов життя і довкілля, які підтримують психічне здоров'я і дозволяють особистості вести здоровий спосіб життя. Дослідження останніх років свідчать про серйозні зміни ціннісної свідомості нашого суспільства в цілому і студентства, як його невід'ємної складової частини. Від стану ціннісної свідомості сучасної молоді, її світоглядних життєвих позицій та практичних дій залежить майбутнє країни [2].

Основними етапами психологічного супроводу процесу формування стресостійкості у здобувачів вищої освіти ми визначили: встановлення довіри, дослідження причин непродуктивності у стресі, диференціація та узгодженість конфліктних прагнень у внутрішньо особистісному просторі, диференціація та узгодження конфліктних мотивів, прагнень у міжособистісному просторі, зміна звичних неконструктивних стереотипів взаємодії, сутнісна трансформація. Прийоми самозбереження можуть бути окреслені таким чином: реалізація індивідуальної траєкторії здобувача вищої освіти; витіснення «мотивів хибної самоактуалізації»; активна позиція у науково-освітньому середовищі; готовність до змін у сучасному мілливому суспільстві; знання власної індивідуальності задля посилення

життєвого потенціалу; засвоєння індивідуальної схеми адекватних засобів подолання негативних станів. Адаптивна саморегуляція відіграє важливу роль у підтримці та збереженні психічного благополуччя особистості та сприяє здатності індивіда до повноцінного існування у соціумі [2].

Отже, зазначимо основні напрямки роботи ЗВО щодо здоров'язбереження здобувачів вищої освіти: матеріально-технічна забезпеченість здоров'язберігаючого середовища, її відповідність санітарногігієнічним нормам; підвищення професійної компетентності науковопедагогічного колективу в контексті здоров'язберігаючої діяльності, формування культури здоров'я; змістовну взаємодію всіх суб'єктів науковоосвітнього процесу; моніторинг стану фізичного та психічного здоров'я здобувачів вищої освіти викладачів; гігієнічні заходи; забезпечення оптимальної рухової активності здобувачів вищої освіти; забезпечення психологічної безпеки та комфортності науково-освітнього середовища; забезпечення інформаційно-психологічної безпеки навчального процесу (його відповідністю нормативним вимогам певної спеціальності майбутнього фахівця); розвитку особистості (оволодінням студентами інноваційними способами організації розумової праці, саморефлексією, тайм-менеджментом, індивідуальною освітньою траєкторією); пошук та апробація нових психолого-педагогічних прийомів викладання, адекватних психологічним індивідуальним особливостям здобувачів вищої освіти; вирішення завдання збереження здоров'я здобувачів вищої освіти через навчання здоровому образу життя, культурі здоров'я (тренінги психологічної безпеки, індивідуальні програми з психологічної екології особистості, тайм-менеджмент); пошук засобів формування культури навчально-професійної діяльності студента (якості, ергономічності, раціональності, як способу запобігання інформаційних перевантажень, низької навчальної мотивації).

Саме таке середовище має забезпечувати не лише збереження та зміцнення фізичного та психічного здоров'я студентів, а й формування культури здоров'я, тобто чіткого усвідомлення усіма суб'єктами науковоосвітнього процесу значущості відповідального ставлення до власного здоров'я. Це, в свою чергу, потребує розробки теоретичних і практичних аспектів створення програми управління ВНЗ на засадах здоров'язбережувальних технологій та здоров'язбережувальної психолого-педагогічної системи закладу вищої освіти, яка повинна охоплювати моніторинг стану здоров'я майбутніх фахівців, медичну профілактику, психологічний супровід, профілактичні та оздоровчі заходи, використання сучасних техно-

логії підготовки, що спрямовані на формування готовності до збереження власного здоров'я.

Список використаних джерел:

1. Андрушко Я. Загальнопсихологічний дискурс проблеми психічного здоров'я особистості // Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві // зб. тез II Всеукр. наук.-практ. конф. (20 жовтня 2017 року) / упор. Н.М. Бамбурак. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2017. – С. 14-17.
2. Баранівський В.Ф. Ціннісні орієнтації студентської молоді та їх роль в консолідації українського суспільства // Науковий вісник. Серія «Філософія». – Харків: ХНПУ, 2014. – Вип. 43. – С. 39-52.
3. Варіна Г.Б. Генезис дослідження емоційно-вольового компоненту професійної стійкості майбутнього практичного психолога // Науково-практичний журнал Південного наукового центру АПН України «Наука і освіта». Серія «Психологія і педагогіка. - № 6/СХХІІІ, червень, 2014. – С. 16-21

Губарь Т.В., Коваленко А.О., І курс магістратури,
Полтавський інститут економіки і права,
кафедра соціальної роботи та спеціальної освіти
науковий керівник: к.п.н., доцент **Куторжевська Л.І.**

ЗНАЧЕННЯ ОЗДОРОВЧО-РЕКРЕАЦІЙНОЇ РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ В ЖИТТІ ЛЮДИНИ

Анотація. Стаття присвячена питанню значення оздоровчо-рекреаційної рухової активності в житті людини. Проаналізовано спеціальну літературу про наслідки недостатньої рухової активності, виявлено основні проблеми у стані здоров'я, що виникають при станах гіпокінезії та гіподинамії, а також методи і засоби їх недопущення.

Ключові слова: рухова активність, здоровий спосіб життя, гіподинамія, рекреація, оздоровчо-рекреаційна рухова активність.

Упродовж останніх 10 років міжнародні організації, такі як ООН, Всесвітня організація охорони здоров'я, Рада Європи, керівні органи Європейського Союзу звертають увагу урядів держав на необхідність створення сприятливих умов для заохочення громадян до рухової активності. Для Європи було сформовано 21 завдання для досягнення здоров'я всіх у поточному столітті. В їх числі слід назвати необхідність

забезпечення більш здорового способу життя, при якому збалансований раціон харчування й адекватна рухова активність мають синергетичний ефект для покращення здоров'я [1].

Одним із валеологічних чинників, який сприяє формуванню основ здоров'я і довголіття, є достатня рухова активність. Однак, більшість населення мають гіподинамічний характер побуту, праці та відпочинку.

Гіподинамія - це обмеження рухової активності, зумовлене способом життя, професійною діяльністю, тривалим ліжковим режимом, перебуванням людини в умовах невагомості (тривалі космічні польоти) тощо. Так, у працівників розумової праці, які виконують свою роботу сидячи, це положення тіла діє на м'язи спини, призводить до їх стомлення, що, у свою чергу, викликає зниження тонуусу напруження і, відповідно, розтягнення м'язів спини. Крім того, положення «сидячи» призводить до різних порушень. При тривалому, регулярному застої крові в м'язовому шарі, венозні судини, які втрачають еластичність, розтягуються, що призводить до їх запалення. Також на обсяг кровотоку впливає дихання: чим інтенсивніше дихання, тим сильніша венозна кровотеча. В положенні «сидячи» дихання поверхневе, що обумовлено позою й незначним навантаженням, що, в свою чергу, сприяє виникненню застійних явищ. Так «робоча» поза впливає і на інші органи, провокуючи розвиток ряду хвороб (варикозне розширення вен, холецистит тощо) [2].

Гіпокінезія – стан недостатньої рухової активності зі зменшенням її темпу та об'єму, що призводить до гіподинамії, яка має накопичувальні властивості [2].

Оптимізація рухової активності як базового фактора поліпшення стану здоров'я населення з гіподинамічним характером життя та праці шляхом використання засобів оздоровчого фітнесу є актуальною та соціально вагомою.

Для постіндустріального суспільства характерною є домінанта раціонального використання дозвілля в умовах інформаційного соціуму. Важливо, щоб серед дозвіллевих інтересів особи чільне місце посідали усвідомлені потреби щодо використання активних форм рекреації. Обрання та реалізація дозвіллевої діяльності соціальних суб'єктів обумовлюється його соціально-економічним статусом, рівнем особистого розвитку, станом функціонування сфери дозвілля.

У спеціальній літературі з теорії та методики фізичного виховання зазначено, що рухова активність складається із обсягів рухів, які людина виконує у процесі життєдіяльності [3].

Всесвітня організація охорони здоров'я розглядає рухову активність (physical activity) як будь-який рух тіла людини, що здійснюється завдяки роботі скелетних м'язів та супроводжується додатковими затратами енергії. Практично аналогічне визначення є найбільш поширеним в англомовній спеціальній літературі, де, зокрема, зазначається, що рухова активність – це будь-який рух тіла, зумовлений скороченням скелетних м'язів, яке призводить до витрат енергії[4].

Усі рухи, які виконує людина, умовно можна розділити на мимовільні та довільні. Мимовільні рухи – це рухи, які здійснюються ніби самі по собі без наявної мети і свідомого контролю. Вони мають рефлексорну природу й управління ними здійснюється на рівні підсвідомості. Довільні рухи – це рухові акти, які людина викликає, регулює і спрямовує на досягнення поставленою нею мети, яка відповідає наявній потребі.

Узагальнення даних різних літературних джерел дало змогу диференціювати рухову активність залежно від мети, завдань та функцій на такі види:

- рухова активність освітнього характеру, яка передбачає формування «школи рухів» і забезпечення належного фізичного стану дітей та молоді в процесі сімейного виховання та навчання в закладах освіти (дошкільних, загальноосвітніх, професійних та вищих);
- рухова активність професійного характеру, яка обумовлена виконанням обов'язків та повноважень, передбачених посадовими інструкціями та контрактами;
- рухова активність побутового характеру, яка пов'язана з дотриманням правил особистої гігієни, використанням косметичних засобів, виконанням хатніх робіт, приготуванням та споживанням їжі тощо;
- рухова активність реабілітаційного характеру, яка має забезпечити особам з порушенням функцій через захворювання, травми чи вроджені дефекти відновлення здоров'я, фізичного стану, працездатності та пристосування до нових умов життя в суспільстві;
- рухова активність задля переміщення до місця навчання, роботи, відпочинку, закладів торгівлі тощо (ходьба, їзда на велосипеді);

- рухова активність під час дозвілля (оздоровлення та активний відпочинок, спортивна підготовка на першій стадії багаторічної підготовки, робота в саду, шопінг тощо).

Всесвітня організація охорони здоров'я зазначає, що оздоровча рухова активність – це будь-який вид рухової активності, що є корисною для здоров'я, поліпшує функціональні можливості без зайвої шкоди для організму [4].

У спеціальній літературі наведено таке тлумачення дефініції «оздоровчо-рекреаційна рухова активність» – це спеціально організована рухова активність належного обсягу та оптимальної інтенсивності, форми та види якої добровільно обирає та реалізує людина під час дозвілля з метою відновлення працездатності, сприяння всебічному особистому розвитку, зменшення ризику хронічних захворювань та дотримання здорового способу життя[5].

Система оздоровчо-рекреаційної рухової активності – це сукупність взаємопов'язаних та взаємодіючих між собою суб'єктів для залучення людей до відповідної рухової активності. Цій системі властива визначена ієрархія завдань для формування, підтримки та задоволення інтересу людини до рухової активності; вона забезпечує реалізацію оздоровчих, соціальних, економічних функцій та має власну структуру; конкретна людина є одночасно об'єктом та суб'єктом цієї системи, а інші суб'єкти належать до таких груп: суб'єкти, які організовують та здійснюють заходи із залучення людини до рухової активності; суб'єкти, які сприяють залученню людини до рухової активності; суб'єкти, які забезпечують управління системою; за формою власності та організаційно-правовим статусом суб'єктів першої (основної) групи розділяють на три сектори: державно-муніципальний, громадський та приватний [5].

Отже, одним із валеологічних чинників, який сприяє формуванню основ здоров'я і довголіття, є достатня рухова активність. Оздоровчо-рекреаційна рухова активність вкрай важлива для осіб, які ведуть малорухливий спосіб життя та зайняті в професіях, що відносяться до категорії малорухливих з точки зору рухової активності. Не допустити прогресування гіпокінезії та її подальшого переходу у більш важкий стан – гіподинамію можливо за рахунок використання методів фізичної реабілітації та оздоровчо-рекреаційної рухової активності, зокрема засобів оздоровчого фітнесу.

Список використаних джерел:

1. Воловик Н.І. Основи оздоровчого фітнесу: Навчальний посібник / Н.І. Воловик. – К.: Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2010. – 240 с.
2. Валецька Р.О. Основи валеології. Підручник / Р.О. Валецька. – Луцьк: Волинська книга, 2007. – 348 с.
3. Дудчак М.В. Окремі технології управлінського контролю за фізичною активністю населення в європейських країнах / М.В. Дудчак. // Молода спортивна наука України : зб. наук. ст. – Вип. 4. – Л.: ЛДІФК, 2000. – С. 75-77.
4. Имас Е.В. Стратегия и рекомендации по здоровому образу жизни и двигательной активности: сб. материалов ВОЗ. – / Е.В. Имас, М. В. Дудчак, С.В. Трачук. - К.: Олімп. література, 2013. – 528 с.
5. Степанова І.Ю. Вплив занять степ-аеробікою на морфофункціональні показники дівчат 13-14 років в залежності від рівня статевої зрілості / І. Ю. Степанова // Молода спортивна наука України : зб. наук. праць в галузі фізичної культури та спорту. – 2007. – № 10. – С. 165-168.

Губарь Т.В., Стецюк Т.А., І курс магістратури,
Полтавський інститут економіки і права,
кафедра соціальної роботи та спеціальної освіти
науковий керівник: к.п.н., доцент **Куторжевська Л.І.**

ЛІКУВАЛЬНА ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ЯК СКЛАДОВА РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ПРОГРАМ ХВОРИХ ПІСЛЯ ІНСУЛЬТУ В УМОВАХ КУОРТУ

Анотація. У статті проаналізовано та узагальнено наукову і методичну літературу з питань сучасного стану реабілітаційної допомоги хворим із гострими порушеннями мозкового кровообігу та відомих на сьогодні підходів до фізичної реабілітації цього контингенту. Основну увагу зосереджено на лікувальній дії фізичних вправ як складової програми комплексної фізичної реабілітації хворих після інсульту.

Ключові слова: відновлення рухових функцій, ЛФК, лікувальна дія фізичних вправ, програма реабілітації.

Питаннями відновлення рухових функцій у осіб, які перенесли мозковий інсульт, займалися багато вітчизняних та зарубіжних дослідників. Однак, проблема реабілітації хворих із руховими порушеннями залишає-

ться недостатньо вивченою. У ряді вітчизняних методик відновлювального лікування не враховуються сучасні дані про механізми побудови руху та вироблення стійкої рухової навички, не конкретизовані методи фізичної реабілітації хворих в окремому періоді захворювання тощо [1]. Отже, вдосконалення системи реабілітаційних заходів для осіб, які перенесли мозковий інсульт, оцінка ефективності фізичної реабілітації та можливість прогнозування результатів відновлення порушених чи компенсації втрачених рухових функцій є важливою науковою проблемою [2].

Програма реабілітації після ішемічного інсульту в умовах курорту розробляється завжди індивідуально в залежності від загального стану хворого, наявності супутніх захворювань, характеру неврологічних ускладнень і може включати в себе масаж, лікувальну фізичну культуру, рефлексотерапію. Використовуються різноманітні методи бальнеотерапії: родонові ванни (відновлюють функцію нервової системи, корегують вегетативний дисбаланс), вуглекислі ванни (тонізують діяльність кори головного мозку, стимулюють процеси обміну речовин та кровообігу в тканинах мозку, покращують сон та координацію рухів). Крім того, для нормалізації процесів збудження-заторможення в корі головного мозку широко застосовуються гідротерапія: контрастні душі, обтирання, обкутування. Використовуються і фізіотерапевтичні методики: лазеротерапія, КВЧ-терапія, магнітотерапія, електросон тощо [3].

Лікувальна фізична культура (ЛФК) - метод лікування, що використовує засоби фізичної культури з лікувально-профілактичною метою для більш швидкого відновлення здоров'я та працездатності хворого і запобігання наслідкам патологічного процесу.

ЛФК є методом активної функціональної терапії, оскільки засоби ЛФК здатні збільшувати функціональні резерви органів і систем, підвищувати функціональну адаптацію хворого і забезпечувати профілактику функціональних розладів.

Засоби ЛФК є в основному неспецифічними подразниками. Вони не мають етіологічної специфічності, оскільки не впливають на етіологію – причину захворювання, чого досягають шляхом застосування фармакологічних засобів. Однак, засобам ЛФК властива деяка біологічна специфічність, адже завдяки їм з'являється певний вибірковий фізіологічний і терапевтичний ефект.

Розрізняють *чотири основні механізми лікувальної дії фізичних вправ* на організм хворого: тонізуючу дію, трофічну дію, формування компенсацій, нормалізацію функцій.

Лікувальну дію фізичних вправ ілюструє концепція моторно-вісцеральних рефлексів.

Тонізуюча дія фізичних вправ. Спеціально підібрані вправи здатні посилювати процеси гальмування чи збудження у центральній нервовій системі та тим самим сприяють відновленню нормальної рухливості та врівноваженості нервових процесів. Це покращує регулюючі властивості, активізує діяльність ендокринних залоз і стимулює вегетативні функції та обмін речовин за механізмом моторо-вісцеральних рефлексів.

Трофічна дія фізичних вправ. У процесі руху виникають пропріоцептивні імпульси, що йдуть у вищі відділи нервової системи та вегетативні центри і перебудовують їх функціональний стан, що сприяє покращенню трофіки внутрішніх органів та тканин за механізмом моторо-вісцеральних рефлексів. М'язова діяльність стимулює обмінні, окисно-відновні та регенеративні процеси в організмі.

Формування компенсацій. Фізичні вправи сприяють якнайшвидшому відновленню або заміщенню порушеною хворобою функції органа або системи. Формування компенсації зумовлене рефлексаторними механізмами. Фізичні вправи сприяють збільшенню розмірів сегмента тіла або парного органу, підвищуючи їх функції та ураженої системи в цілому.

Нормалізація функцій виникає під впливом постійно зростаючого фізичного навантаження, внаслідок чого поступово вдосконалюються регуляторні процеси в організмі, усуваються тимчасові компенсації, відновлюються моторно-вісцеральні зв'язки та рухові якості людини.

Розрізняють *чотири методи проведення процедур лікувальної гімнастики*: індивідуальний, малогруповий, груповий і консультативний.

Індивідуальний метод застосовують до більш тяжких хворих з обмеженими руховими можливостями, яким необхідна стороння допомога при рухах.

При *малогруповому методі* заняття проводяться у палаті з групою хворих (6-8 осіб) зі схожим функціональним станом.

Груповий метод є найбільш поширеним, при ньому, як правило, прагнуть добирати в одну групу хворих з однорідними захворюваннями і, що особливо важливо, зі схожим функціональним станом. Чисельність хворих у групі сягає 13-15 осіб.

Консультативний самостійний метод застосовують тоді, коли хворого виписують із лікарні та він займається лікувальною гімнастикою вдома, періодично відвідуючи лікаря з метою повторного огляду та одержання вказівок щодо подальших занять.

Ранкова гігієнічна гімнастика виводить організм хворого після нічного сну зі стану загальмованості фізіологічних процесів, підвищує загальний тонус людини, додає йому бадьорого настрою і допомагає організму перейти у діяльний стан. Ранкова гігієнічна гімнастика є також важливим лікувально-профілактичним засобом за умови регулярного застосування як невід'ємної частини режиму дня та повинна тривати не більше 10-30 хв. У комплекс включають 9-16 вправ; протипоказані статичні вправи, що спричиняють напруження і затримку дихання. Усі гімнастичні вправи слід виконувати у вільному темпі з поступово зростаючою амплітудою, із залученням у роботу спочатку дрібних м'язів, а потім більш крупних. Рекомендується починати гімнастику повільною ходьбою, яка спочатку заняття викликає рівномірне посилення дихання і кровообігу, налаштовує на заняття, а в кінці заняття сприяє рівномірному зниженню навантаження, відновленню дихання.

На санаторно-курортному етапі реабілітації ішемічного інсульту використовують бальнеотерапевтичні процедури. Бальнеотерапія - це застосування з лікувальною метою природних або штучно виготовлених мінеральних вод.

Лікувальними мінеральними водами є природні води, які містять в підвищених концентраціях ті чи інші мінеральні (рідше органічні) компоненти, які володіють певними фізичними властивостями (радіоактивність, реакція середовища та ін.), завдяки чому ці води діють на організм людини інакше, ніж діє прісна вода. При реабілітації використовують такі бальнеотерапевтичні процедури: сірководневі ванни, перлинні ванни, йодобромні ванни та підводний душ-масаж.

Сірководневі ванни. В ванну з температурою 34-35 °С вливають 500 мл 10% розчину сірчаного натрію, потім 25 г двовуглекислої соди і 1000 г повареної солі. Потім, в суміш, обережно вливають 130 мл технічної соляної кислоти. За кількістю вільного сірководню в 1 л води розрізняють ванни слабкої концентрації - до 50 мг, середньої - 50-100 мг і високої концентрації - більше 100 мг сірководню. Ванну накривають простиралом, голова хворого залишається непокритою. З кожною процедурою температуру підвищують і доводять до 37°C. Процедура продовжується 8-12 хв.,

відпочинок після неї 30 хв. Процедури проводять через день. Курс лікування 10-15 ванн.

Перлинні ванни. Змійовик разом з дерев'яною решіткою викладають на дно ванни і з'єднують з металевою трубкою з компресором або балоном із стиснутим повітрям. Ванну наповнюють водою температурою 35-34°C. Відкривають вентиль, через який стиснуте повітря від компресора надходить до змійовика та виходить у ванну через систему отворів. Тривалість процедури 10-15 хв., через день або щодня. Курс лікування 15-20 ванн.

Йодобромні ванни. У ванну з водою температурою 35-37°C наливають 100 мл розчину (у 1 л прісної води розчиняють 100 мл йодиду натрію чи калію і 250 мл броміду натрію чи калію; розчин зберігають у темному посуді). Тривалість процедури 10-15 хв. Курс лікування 12-15 ванн через день.

Підводний душ-масаж. При підводному душі-масажі хворий знаходиться у великій ванні, наповненій теплою водою (36-37°C). За допомогою шланга вода зі спеціального апарату, що складається з електронасоса, компресора і змішувача, прямує у ванну. Процедура полягає в тому, що струмінь води при тиску 2-5 атм. направляють на ділянки тіла хворого, що знаходиться у воді. М'які тканини, особливо м'язи, розслабляються під водою більше ніж поза нею. Сила струменя душу, що представляє собою поєднання механічного і теплового факторів, має більш здавлювану дію на розслаблені тканини. Тривалість процедури від 5 до 10-12 хв. щодня. Курс лікування 10-15 процедур.

Магнітоакустична терапія - це лікування з допомогою пульсуючого (синусоїдально-усіченого) електромагнітного поля у сполученні з акустичним полем однієї й тієї ж частоти 50 Гц. У порівнянні з постійним магнітним полем, змінне має більш виражений біологічний ефект дії. Серед інших факторів, які визначають клінічну дію магнітних полів, ведучою є форма току та його частота. Магнітні поля під час лікування викликають у тканинах і органах людини протизапальну, трофічну дію, покращують кровообіг тканин та їх регенерацію, сприяють епітелізації виразок, прискорюють процеси саногенезу.

Низькочастотна магнітотерапія у наш час широко застосовується у комплексній терапії хворих на ішемічний інсульт. Для її проведення використовують апарат "Мавр" - портативне джерело пульсуючого магнітного поля, що має протимікробну та протизапальну дію.

Низькоінтенсивне лазерне опромінювання використовують для посилення біоелектричних процесів у тканинах, стимуляції обміну речовин, регенерації епітелію та кісткової тканини (протизапальна, бактеріостатична, знеболююча дія).

Рефлексотерапія - лікувальний метод дії на біологічно активні точки (БАТ), які зв'язані з певними органами і системами нейрорефлекторними механізмами. Крім акупунктурних голок, на БАТ діють фізичними факторами: постійним й імпульсним струмами (електропунктура), СВЧ і КВЧ-випромінюванням (мікрохвильова пунктура), сфокусованим ультразвуком (ультрафонопунктура), термічними стимулами (термопунктура або цзю-терапія) тощо. Введення голок в БАТ проводить лікар з використання різних прийомів і методів дії. В основі вибору і поєднання БАТ лежать принципи біоритмології, традиційної східної медицини і сегментарної іннервації. Топографію БАТ визначають по спеціальних умовних лініях, зонах їх проєкцій на шкіру (меридіанах), а також відстанях від різних анатомічно виражених утворень, які визначаються за проєкцією мірних відрізків. Параметри акупунктури лікар підбирає за результатами діагностики стану БАТ. Застосовують сталі, золоті, платинові, срібні та інші голки довжиною 10-150 мм і діаметром 0,1-0,5 мм, розміри і форма визначаються їх призначенням. Для вушної раковини застосовують мікроголки довжиною 1-15 мм. Лікувальні ефекти: анальгетичний, спазмолітичний, судинорозширювальний.

При адекватно підібраній програмі реабілітації після інсульту в санаторії відбувається відновлення мови, рухової активності, проходять розлади чутливості, покращується загальний стан нервової системи, нормалізується сон, підвищується розумова та фізична працездатність, покращується настрій [4].

Отже, у наукових літературних джерелах детально розглянуто клінічну характеристику осіб, які перенесли мозковий ішемічний інсульт. Багато літератури присвячено чинникам ризику виникнення гострих порушень мозкового кровообігу. Досить широко висвітлені також наслідки перенесеного мозкового ішемічного інсульту, які призводять до неповносправності та створюють перешкоди для занять фізичною реабілітацією, зокрема: рухові порушення (парези і паралічі), зміна тону м'язів паретичних кінцівок, постінсультні, трофічні порушення, відлежани, порушення чутливості, центральний больовий синдром, проблеми ковтання

(дисфагії), мовні порушення (афазії), зорові порушення, просторово-зорові порушення та розлади психіки.

Встановлено, що у працях, присвячених фізичній реабілітації хворих, що перенесли мозковий ішемічний інсульт, багато уваги приділяється складанню реабілітаційних програм з урахуванням періодів захворювання і рухових режимів, але недостатньо висвітлюється процес індивідуалізації реабілітаційних заходів для хворих з гострим порушенням мозкового кровообігу. У літературі є лише епізодичні рекомендації щодо обстеження рухової та психоемоційної сфери хворих після перенесеного мозкового ішемічного інсульту. Відсутня методика навчання основним переміщенням та правильного догляду за хворими після ішемічного інсульту в гострому періоді для рідних та опікунів.

Список використаних джерел:

1. Григорова І.А. Роль змін клітинних показників ліпідного обміну у хворих з ішемічним інсультом // І.А. Григорова, С.С. Дубівська, Є.Т. Шевченко. - Український вісник психоневрології. - 2004. - Т. 12, вип. 1(38). - С. 54-55.
2. Попова С.Н. Физическая реабилитация: Учебн. для академий и институтов физ. культ, под. ред. / С.Н. Попова .- Ростов н/д: "Феникс", 1999. – 608 с.
3. Голик В.А. Рухова реабілітація після інсульту / В.А. Голик, А.П. Півник. - Мат-ли наук.-практ. конф. «Карпатські читання»: тези доп. - Ужгород, 2009. - С. 7-8.
4. Єрмакова С.С. Обстеження функціонального стану осіб другого зрілого віку після мозкового ішемічного інсульту в процесі реабілітації // С.С. Єрмакова, О.Ю. Білянський. - Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: Зб. наук. пр. За ред. С.С. Єрмакова. - Х., 2006. - №9. - С.20-22.

Дейнека О. М., 5 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра соціальної роботи та спеціальної освіти
наук. керівник – Гета А. В.
к.фіз.вих., доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Анотація. Формування, збереження й зміцнення здоров'я студентів України є однією з важливих проблем нашого суспільства. Глобальна вагомість і актуальність проблеми викликала необхідність ґрунтовних досліджень феномена здоров'я людини і його складників. У статті визначені сутність та поняття здорового способу життя, виокремлено основні компоненти, що стосуються всіх сфер здоров'я – фізичного, психічного, емоційного, соціального і духовного.

Ключові слова: фізичне здоров'я, духовне здоров'я, психічне здоров'я, емоційне здоров'я, соціальне здоров'я, здоровий спосіб життя, студенти.

Сьогодні стан здоров'я молоді є найважливішою складовою здорового потенціалу нації, тому збереження і розвиток здоров'я студентів і формування у них здорового способу життя сьогодні має пріоритетне значення [1]. Невипадково педагоги останнім часом виявляють глибокий інтерес до проблеми здоров'я студентів, виховання у них відповідального ставлення до свого здоров'я, до здоров'я оточуючих і здоров'ю майбутніх поколінь [3].

У способі життя студентів часто спостерігається відсутність турботи про здоров'я: невпорядкованість, хаотичність, що виражаються в несвоєчасному прийомі їжі; систематичному недосипанні; недостатньому перебуванні на свіжому повітрі; недостатньому обсязі рухової активності; відсутності загартувальних процедур; виконанні самостійної навчальної роботи у призначений для сну час; наявності шкідливих звичок. Накопичуючись протягом навчального року і всього навчання у ЗВО, негативні наслідки істотно впливають на стан здоров'я студентів.

Формування, збереження та зміцнення здоров'я студентів України є однією з важливих проблем нашого суспільства. Глобальна вагомість і актуальність проблеми викликала необхідність ґрунтовних досліджень феномена здоров'я людини і його складників.

Здоров'я – це перша і найважливіша потреба людини, що визначає здібність її до праці і забезпечує гармонічний розвиток особистості. Воно є найважливішою передумовою до пізнання оточуючого світу, до самоствердження і щастя людини. Світова наука розробила цілісний погляд на здоров'я як феномен, що інтегрує його сфери або складові:

- фізичну;
- психічну (розумову);
- емоційну;
- соціальну (суспільну);
- духовну.

Фізичне здоров'я – це природний стан організму, зумовлений нормальним функціонуванням усіх його органів і систем. Якщо добре працюють усі органи й системи, то і весь організм людини правильно функціонує й розвивається. Процес розвитку фізичного здоров'я передбачає: удосконалення саморегуляції в організмі; гармонійну взаємодію фізіологічних процесів; максимальну адаптацію до навколишнього середовища.

Психічне здоров'я – стан психічної сфери, основу якої складають: статус загального психічного комфорту; адекватна поведінка особистості. Психічне здоров'я містить високий рівень свідомості, розвитку мислення, великі внутрішні та моральні сили, що спонукають особистість до творчої діяльності. Психічне життя індивіда складається з:

- потреб; інтересів;
- мотивів;
- стимулів;
- установок;
- цілей;
- уявлень;
- почуттів.

Емоційне здоров'я – це наявність лише позитивних емоцій або рівновага позитивних і негативних емоцій, психологічна емоційна рівновага.

Соціальне здоров'я – оптимальні, адекватні умови соціального середовища, що перешкоджають виникненню соціально обумовлених захворювань, соціальної дезадаптації та визначають стан соціального імунітету, гармонійний розвиток особистості в соціальній структурі суспільства.

Духовне здоров'я – комплекс потреб, мотиваційної та інформативної сфер життєдіяльності, основу якого визначає система цінностей, настанов і мотивів поведінки людини в суспільстві. Духовне здоров'я залежить від

духовного світу особистості, зокрема складових духовної культури людства – освіти, науки, мистецтва, релігії, моралі, етики [2].

Здоров'я є складним динамічним процесом, який тісно пов'язаний зі способом життя людини. Взаємозв'язок між способом життя і здоров'ям найбільш повно відображає поняття «здоровий спосіб життя».

Здоровий спосіб життя – це поведінка людини, яка відображає життєву позицію, спрямовану на збереження та зміцнення здоров'я, і націлену на виконання певних норм і правил.

Успішність залучення студентів до здорового способу життя суттєво залежить від знань ними його складових. До основних складових здорового способу життя насамперед відносять:

- харчування;
- побутові умови;
- рухову активність;
- умови праці [2].

Таким чином, складові здорового способу життя – комплекс компонентів, що забезпечують високий рівень фізичної, психічної, духовної та соціальної складових здоров'я людини.

Сучасні дослідники уточнили і розширили перелік складових здорового способу життя і вважають, що здоровий спосіб життя студентської молоді повинен в обов'язковому порядку включати наступні основні практичні компоненти, що забезпечують здоров'я:

- рухова активність (ранкова гігієнічна гімнастика, фізичні вправи, оздоровчий біг, швидка ходьба, рухливі ігри, заняття спортом);
- раціональне харчування (правильний баланс білків, жирів, вуглеводів, вітамінів, щоденне вживання фруктів та овочів, режим харчування);
- особиста гігієна (виконання гігієнічних процедур);
- оптимальний режим праці та відпочинку (сон тривалістю не менше 7 годин на добу, чергування розумової і фізичної активності, володіння основами релаксації та аутотренінгу), загартування (водні процедури, повітряні, сонячні ванни);
- відмова від шкідливих звичок (профілактика шкідливих звичок, відмова від вживання тютюну, алкоголю, наркотичних речовин);
- організація дозвілля і активного відпочинку (прогулянки, туризм, екскурсії, відвідування культурних закладів, заняття улюбленими справами (хобі);

- оптимальні міжособистісні стосунки (методи психічної саморегуляції і корекції, засоби зняття нервово-емоційних напружень);
- безпечна сексуальна поведінка (протидія розповсюдженню ХПСШ, СНІДу); можливості реалізації здорового способу життя (усвідомлення необхідності здорового способу життя, створення необхідних умов);
- проживання в умовах чистого навколишнього середовища (санітарногігієнічні вимоги до умов проживання) [2].

Будь-який з названих компонентів активно впливає на одну або кілька функціональних систем організму, але тільки разом вони створюють позитивні умови для нормального функціонування організму і захист його від несприятливих факторів життя і зовнішнього середовища.

Таким чином, головним завданням на період навчання у ЗВО є вдосконалення, збереження і зміцнення здоров'я кожного студента. Успішність залучення студентів до здорового способу життя суттєво залежить від знань ними його складових. Складові здорового способу життя – комплекс компонентів, що забезпечують високий рівень фізичної, психічної, духовної та соціальної складових здоров'я людини. Здоров'я є складним динамічним процесом, який тісно пов'язаний зі способом життя людини. Отже, змінюючи спосіб життя, людина сама може впливати на своє здоров'я.

Список використаних джерел:

1. Державна цільова соціальна програма «Молодь України» на 2009–2015 роки. Кабінет Міністрів України. Постанова від 28 січня 2009 р. № 41.
2. Маценко Л. М., Сопівник Р. В. Методичні рекомендації наставникам студентських груп щодо виховання здорового способу життя. К.: ДАК-ККиМ, 2009. 40 с.
3. Національна доктрина розвитку фізичної культури і спорту України. К., 2004. 9 с.
4. Раевский Р. Т., Канишевский С. М. Здоровье, здоровый и оздоровительный образ жизни студентов. Одесса: Наука и техника, 2008. 556 с.
5. Смолякова І. Д. Формування здорового способу життя студентів у системі фізичного виховання вищого технічного навчального закладу: дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.02. К.: Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 2010. 238 с.

Дмитренко М.В., 3 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра соціальної роботи та спеціальної освіти
наук. керівник – Вишар Є. В.
ст. викладач кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти

ЗАСОБИ ТА МЕТОДИ РОЗВИТКУ ФІЗИЧНИХ ЯКОСТЕЙ ДІТЕЙ, ЯКІ ЗАЙМАЮТЬСЯ СТРИБКАМИ У ВОДУ

Анотація. Однією з необхідних умов реформування освіти в Україні й інтеграції до Європейського Союзу є постійне вдосконалення методів навчання й розвитку учнів початкових класів. Особливо це стосується фізичного розвитку у дитячому віці, де з кожним поколінням виникають усе більші складнощі та вимоги до організму й психіки людини. Зокрема, за період навчання дітей у школі зменшується кількість здорових дітей, збільшується нестача рухової активності, що затримує розвиток таких фізичних якостей, як сила, швидкість, витривалість, гнучкість, спритність.

Ключові слова: засоби адаптивного фізичного виховання, фізичні якості, стрибки у воду.

Сьогодні в Україні фіксують високий рівень захворюваності населення, особливо серед дітей молодшого шкільного віку. Зокрема, за період навчання дітей у школі зменшується кількість здорових дітей у 3-4 рази, збільшується нестача рухової активності, що затримує розвиток таких фізичних якостей, як сила, швидкість, витривалість, гнучкість, спритність тощо. Тому, збереження і зміцнення здоров'я дітей, підвищення рівня їх рухової активності, розвиток та удосконалення фізичних якостей є головними завданнями фізичного виховання дітей молодшого шкільного віку та пріоритетними напрямками розвитку суспільства [1].

У дошкільному та молодшому шкільному віці найбільш ефективно будуть сприяти фізичному розвитку дитини заняття в басейні. Водне середовище, без перебільшення, підходить всім без обмеження та завдяки водним процедурам у дітей виробляється хороша постава, міцні м'язи та йде загартовування [1].

Водна гімнастика може стати першою сходинкою у заняттях будь-яким іншим видом спорту, не дарма її називають матір'ю всіх спортивних занять. Такий спорт як стрибки у воду поєднує в собі заняття як у басейні так і спортивній залі. Стрибки у воду включають в себе заняття в залі: підготовчі, гімнастичні, акробатичні вправи, стрибки на батуті і «сухому» трампліні, ЗФП і СФП, спортивні та рухливі ігри, а також заняття у ба-

сейні: знайомство з водним середовищем, навчання плаванню та стрибкам з трампліна. Заняття стрибками у воду є ефективним засобом виховання фізичних, моральних і вольових якостей, таких, як самостійність, наполегливість, сміливість, спритність, особистість [1].

Стрибки у воду відносяться до видів спорту з ранньою спортивною спеціалізацією (5-7 років). У зв'язку з цим період активної спортивної діяльності (навчання і становлення спортивної майстерності) збігається з бурхливим фізичним розвитком організму [1]. Систематичне заняттям фізичною культурою сприяє розширенню рухливих можливостей дітей, які перетворюються у необхідні життєві уміння та навички. Тому нині фізична культура і спорт покликані компенсувати дефіцит рухів, попередити негативні наслідки гіподинамії, раціоналізувати спосіб життя майбутнього нашого покоління. Здорове та щасливе дитинство – це дитинство, яке дружить з фізичною культурою [1].

Отже, дана тема не втрачає з роками своєї актуальності хоч би тому, що з ходом часу змінюються організаційно-методичні підходи до розвитку фізичної і спеціальної підготовки. Сучасний розвиток стрибунів у воду вимагає більш ефективної підготовки, яка направлена на різнобічний розвиток дітей починаючи з початкової підготовки, засвоєння і удосконалення техніко – тактичних прийомів. Розвиток фізичних якостей дитини залежить від багатьох чинників, а насамперед від вроджених можливостей дитини [1]. Тому, ми вважаємо, що представлена тема є актуальною для дослідження.

Стрибки у воду – це прикладний навик. Необхідність в кінці кожного стрибка занурюватися у воду привчає не боятися води, вдосконалювати навички плавання та пірнання [1]. Багаторазове виконання стрибків з обертаннями сприяє тренуванню вестибулярного апарату, удосконалює почуття часу [1]. Систематичне перебування у воді на заняттях надає заспокійливу дію на нервову систему дитини, підвищуючи емоційну стійкість, забезпечуючи міцний, спокійний сон. Заняття вдосконалюють роботу вестибулярного апарату, підвищують статокінетичну стійкість, покращують відчуття рівноваги [1]. Завдяки симетричним рухам і горизонтальному положенню тулуба, розвантажує хребет від тиску на нього ваги тіла, плавання після стрибка є прекрасною коригуючою вправою, яка усуває такі порушення в поставі, як сутулість, сколіоз, кіфоз. Також забезпечує рівномірне переміщення крові по судинах, що важливо для функціонування серцево-судинної системи. Безперервне чергування напруження і розсла-

блення створює умови для розвитку кістково-м'язової системи. Додаткова витрата зусиль на подолання опору води розвиває дихальний апарат, збільшує місткість легенів та об'єм грудної клітини [1].

На етапі початкової підготовки заняття проводяться з дітьми, відібраних у дитячих садках. Оптимальний вік для початку початкової підготовки у стрибках у воду становить 5-6 років. Тривалість етапу – 1-2 роки. Дошкільний та молодший шкільний вік є вельми сприятливим періодом для розучування нових рухів. Приблизно 90% загального обсягу рухових навичок, набутих протягом усього життя людини, освоюється у віці від 6 до 9 років. Тому розучування більшої кількості нових різноманітних рухів є основною вимогою до змісту фізичної підготовки дітей цього віку. Чим більше різноманітних рухів буде освоєно в цей період, тим краще надалі будуть освоюватися складні технічні елементи [1]. У цьому віці у дітей спостерігається нестійка увага. Для підтримки стійкої уваги слід створювати на заняттях підвищений емоційний рівень, використовуючи при цьому ігрові форми ведення уроку, оцінку дій кожної дитини, метод заохочення. Для дітей 5-6 річного віку властиво конкретнообразне мислення. Тому особливо важливим на заняттях є доступний для розуміння образний показ і наочний метод пояснення [1].

Провідне місце серед засобів навчання займають вправи з загальної фізичної і спеціальної підготовки. До вправ загальної фізичної підготовки відносяться різні гімнастичні вправи, біг, стрйові та загальнорозвиваючі вправи, спрямовані на розвиток сили м'язів, рухливості в суглобах, рухливі ігри для розвитку спритності, орієнтування, перемикування уваги [1]. Засобами загальної фізичної підготовки вирішуються завдання всебічного фізичного розвитку та розвитку функціональних можливостей організму як передумови спеціальної роботоспроможності. Тому, до загальнорозвиваючих вправ відносять стрйові вправи, рухливі та спортивні ігри та вправи циклічного характеру. Засобами спеціальної підготовки стрибунів у воду є гімнастика, акробатика, хореографія, стрибки на батуті, «сухому» трампліні, стрибки у воду. Тиждневий режим передбачає триразові тренування з тривалістю занять по 3 академічні години. У своїй роботі ми широко використовували наочні і словесні методи, пояснюючи рухові завдання і домагаючись від дітей їх розуміння, такі як: словесне пояснення, образний показ, імітаційні вправи, показ прикладу на відео.

Метою початкової підготовки є створення міцного фундаменту для подальшого зростання спортивної майстерності стрибунів у воду. Під цим

слід розуміти різнобічний розвиток дітей, освоєння ними правильних основ техніки стрибків у воду та прищеплення інтересу до занять цим видом спорту. Завдання нашої методики:

- 1) зміцнення здоров'я і гармонійний розвиток зростаючого організму;
- 2) різнобічна рухова підготовка, в процесі якої виявляються і розвиваються спритність, швидкість рухів і їх координація, гнучкість і рухливість в суглобах, зміцнюється м'язово-з'язковий апарат, створюються початкові навички в гімнастиці, акробатиці, хореографії, стрибках на батуті та «сухому» трампліні;
- 3) формування правильної постави;
- 4) навчання основам техніки стрибків у воду;
- 5) прищеплення дисципліни, самостійності, організованості, вміння правильно розподіляти час.

Одне з головних завдань початкової підготовки стрибунів у воду – різнобічна рухова підготовка – здійснюється шляхом використання, в основному, наступних допоміжних засобів: стройових, порядкових, загально-розвиваючих, прикладних, акробатичних і хореографічних вправ, стрибків на батуті, «сухому» трампліні, рухливих ігор, розваг та естафет на суші і на воді, народних стрибків у воду. Правильна організація занять і дисципліна дуже важлива при виконанні стрибків у воду та має особливе значення для забезпечення техніки безпеки [1]. Лікарський допуск до занять на воді є обов'язковим. Медичний контроль за станом здоров'я дітей є обов'язковим. Допуск до занять стрибками у воду можливий лише за наявності медичної довідки з дозволом займатися в плавальному басейні. Необхідно пам'ятати, що особам, які мають хронічні нервові захворювання (епілепсія, спазматичні стани, викликані нервовими напруженнями), займатися стрибками у воду категорично забороняється.

При медичному огляді дітей слід звертати особливу увагу на стан органів зору, слуху та носоглотки, так як саме вони відчують підвищені навантаження при виконанні стрибків у воду. У дослідженні були використано тести загальної та спеціальної фізичної підготовки. Результати за всіма нашими тестами були переведені в 10-ти бальну систему. Це пов'язано з тим, що у дошкільному та молодшому шкільному віці дітям буде краще орієнтуватись у динаміки своїх досягнень.

Список використаних джерел:

1. Микитчик О.С. Розвиток координаційних здібностей стрибунів у воду 5-7 років на етапі початкової підготовки: Автореф. дис. ... канд. наук з фіз. виховання і спорту: 24.00.01. – К., 2007. – 20 с.

Калініченко А., 2 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра соціальної роботи та спеціальної освіти
наук. керівник – Вишар Є.В.
старший викладач кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти

ЗАСТОСУВАННЯ ДИХАЛЬНИХ ВПРАВ ОСОБАМИ З ВАДАМИ СЛУХУ ПРИ СУПУТНИХ ЗАХВОРЮВАННЯХ

Анотація. Аналіз науково-методичної літератури довів, що особи з вадами слуху мають зниженні показники функціонального резерву дихання, а саме: значно нижчі показники життєвої ємності легень, форсованої життєвої ємності легень і максимальної об'ємної швидкості під час видиху у порівнянні із своїми однолітками зі слухом. Отримані результати вказують на необхідність застосування обов'язкових дихальних вправ під час проведення фізичної реабілітації у даного контингенту осіб. Ми пропонуємо в програму фізичної реабілітації осіб з вадами слуху долучати спеціальну дихальну гімнастику із 4 блоків: спеціальні дихальні вправи; дихальні вправи з проголошенням мовного матеріалу; активні дихальні вправи в узгодженості з рухами; рухливі ігри з елементами дихально-мовної гімнастики.

Ключові слова: дихальні вправи, особи з порушеннями слуху, резерв дихання.

Функціональний стан є результатом динамічної взаємодії організму із зовнішнім середовищем. Цей стан характеризується проявами якостей і властивостей організму людини, які прямо або опосередковано визначають її діяльність. Функціональний стан визначають як стан організму і його систем, тобто він відбиває рівень функціонування організму в цілому чи в окремих його системах, а також виконує функції адаптації до даних умов існування. Зміни функціонального стану залежать від збудливості, реактивності, лабільності та інших властивостей головного мозку. Близько 278 мільйонів осіб у світі, за даними ВООЗ, мають помірні або важкі порушення слуху. В Україні налічується близько 300 тис дітей та

одного мільйону дорослих глухих та слабочуючих осіб [2]. Відомо, що слухова сенсорна система відіграє важливу роль у формуванні та реалізації психофізіологічної діяльності людини. Уроджена, або набута до лінгвального віку втрата слуху впливає не тільки на психофізіологічний розвиток людини, але призводить до функціональних змін у більшості систем організму (Гасюк О. М., Тарасова О. О., 2008; Белова О. А., 2011; Заставна О. М., 2016; Zebrowska A., Zwierzchowska A.; 2016).

Доведено, що основна патологія може викликати порушення, які ведуть до вторинних змін у функціонуванні інших систем. Рядом дослідників встановлено, що втрата слуху у дітей супроводжується дисгармонійним фізичним розвитком у 62% випадків, та викликає у 43,6% випадків опорно-рухові дефекти (сколіоз, плоскостопість, тощо). У дітей дошкільного віку у 80% випадків спостерігається затримка моторного розвитку. Супутні захворювання встановлені у 70% глухих дітей [2].

Вилучення слуху із системи аналізаторів означає не просто ізолюване «випадіння» однієї сенсорної системи, адже такий дефект, в свою чергу, дає своєрідний «відбиток» на загальний розвиток людини. Відомо, що між порушенням слуху, мовленнєвою функцією і руховою системою існує тісна функціональна взаємозалежність. Тому втрата слуху вкрай негативно впливає на кінестетичний аналізатор, причому саме в тій його частини, яка ближче інших пов'язана зі слухом. Мовлення потребує розвинутого дихального апарату і, зі свого боку, сприяє його розвитку. Німота ж негативно позначається на кінестезії дихального апарату [2].

Ряд авторів навіть припускали, що відсутність достатньої слухової аферентації може відбитися на взаємодії нейронів у слуховій зоні кори головного мозку. Але сучасні дослідження Striem-Amit, Caramazza (2016) довели, що архітектоніка слухової зони кори великих півкуль практично ідентична як у глухих осіб так і у тих, що мають нормальний слух. Таким чином, слухова депривація не впливає на будову та кількість нейронів, просторові співвідношення між нервовими клітинами, волокнами та нейроглією у слуховій зоні кори головного мозку. Тісний зв'язок між мовленням і руховою системою може бути результатом спільних нейронних ресурсів обробки у премоторній корі [1].

Зниження рівня сенсорної імпульсації сприяє розвитку у кіркових нейронах гальмівних фазових станів: при цьому послаблюється регулюючий вплив кори на підкоркові структури. Тобто, в умовах сенсорної депривації, у неокортексі переважають процеси гальмування, а у лімбічній

системі – збудження, які впливають як на центр дихання, так і безпосередньо на тонус м'язових елементів бронхів [1].

В дослідженнях Панченкової Т. Ф. (1983) при аналізі спірографічних показників були встановлені функціональні порушення зовнішнього дихання, ступень вираженості яких залежала від віку глухих дітей. Було показано, що гіпервентиляція у стані спокою найбільш часто зустрічається у дітей з вадами слуху у віці 4–7 років. Хвилинний об'єм дихання (ХОД) у дівчат цього віку перевищує належну величину на 54,5%, а частота дихання – на 62,6%. Тобто гіпервентиляція здійснюється за рахунок зростання частоти дихання. У хлопчиків цього віку ХОД збільшений на 92,5%, частота дихання – на 43,75%. Виявлену гіпервентиляцію можна вважати компенсаторною реакцією на гіпоксію, яка викликана деформацією та обмеженою рухливістю грудної клітки [2].

Гасюк О. М. (2004), при дослідженні показників функцій зовнішнього дихання у молодших школярів з вадами слуху, не було виявлено суттєвих відмінностей між показниками спокійного дихання в експериментальній та контрольній групах. У дівчаток з вадами слуху форсована життєва ємність легень (ФЖЕЛ) становила у середньому $1,54 \pm 0,3$ мл, що достовірно менше ніж у осіб контрольної групи – $1,86 \pm 0,4$ мл. Також у них достовірно нижчими були показники життєвої ємності легень (ЖЕЛ) (відповідно $1,2 \pm 0,2$ мл та $1,6 \pm 0,6$ мл) та показники об'єму форсованого видиху за першу секунду (ОФВ1) (відповідно, $1,19 \pm 0,4$ мл та $1,48 \pm 0,3$ мл). При аналізі даних експериментальної та контрольної груп за статевою ознакою значущих відмінностей не було виявлено. Основні розбіжності дослідником були зафіксовані при виконанні функціональних проб у режимі «ФЖЕЛ». Так, у хлопчиків з вадами слуху, індекс Тіфіно становив 82,7%, що достовірно вище ніж у чуючих дітей – 71,7%. При порівнянні даних функціональних проб у експериментальній та контрольній групах з'ясовано, що у глухих дітей достовірно менше показники ФЖЕЛ (відповідно, $1,5 \pm 0,36$ мл та $1,86 \pm 0,39$ мл), ЖЕЛ ($1,2 \pm 0,27$ мл та $1,59 \pm 0,6$ мл) [1]. Голозубец Т. С. (2005) стверджує, що найбільш виражено відставання дітей молодшого шкільного віку із порушенням слуху від здорових однолітків у показниках об'єму грудної клітки (ОГК) і ЖЕЛ. Значне зниження ЖЕЛ у глухих школярів відзначається в 7–8 річному віці. Ці відмінності автор пояснює відсутністю або обмеженням словесної мови глухих дітей, слабкістю «м'язового корсету». В дослідженнях Могиленко В. В. (2012) показано, що показники ЖЕЛ у глухих підлітків були значно нижчими за

показники осіб, якічують. У дівчат ця розбіжність становить – 14,8%, у хлопців – 9,21%. А. Zebrowska, A. Zwierzchowska (2016) досліджували три вікові групи дітей з вадами слуху у межах 10–11 років, 12–13 років та 16–17 років. Вони також виявили несприятливі зміни у спірометричних показниках глухих, вказуючи на можливість сповільненого функціонального розвитку легень у порівнянні із дітьми, якічують. Глухі підлітки показали значно нижчі показники ЖЄЛ, форсованої життєвої ємності легень і максимальної об'ємної швидкості під час видиху у порівнянні із своїми однолітками зі слухом. При порівнянні показників спірографії між глухими підлітками та підлітками після кохлеарної імплантації, у останніх спостерігались більш високі показники максимальної швидкості видиху та середнього потоку форсованого видиху (FEV 25–75). Таким чином, сенсорна депривація у прелінгвальних глухих підлітків впливає на функцію дихальної системи. В роботі показано, що використання усного спілкування має благотворний вплив на дихальну продуктивність у глухих підлітків [2].

Дихання поза мовлення (вітальне дихання) у людей з патологією слуху не має будь-яких відхилень від норми, проте дихання під час промови (так зване мовленнєве дихання) характеризується суттєвими особливостями. Глухі діти після спеціального навчання усного мовлення не завжди опановують в достатній мірі навичками, які необхідні для нормального мовленнєвого дихання (короткий вдих, подовжений видих, економне витрачання повітря). У більшості осіб із слуховою депривацією і під час промови зберігається співвідношення між фазами вдиху і видиху, власне дихання поза мовою (тривалість вдиху і видиху майже однакова, видих короткий). У зв'язку з цим мова звучить як «рубана», тобто переривається паузами для вдиху після кожного слова [2].

Аналіз даних свідчить про те, що сенсорна депривація глухих дітей у різному віці впливає на функціональні можливості моторної та дихальної системи. Тому необхідно заохочувати глухих дітей до участі у реабілітаційних програмах з дихальними і систематичними фізичними вправами. Функціональний стан центральної нервової системи залежить від рівня потоку аферентації. Обмежене надходження аферентних подразників із раннього дитинства сприяє формуванню деприваційних змін не тільки у відповідному аналізаторі, а і у інших системах, зокрема, впливає на власності нервової системи, на респіраторну систему, а також на загальний функціональний стан організму людини. У зв'язку з цим значну цікавість

викликає пошук шляхів раннього виявлення функціональних змін у дитячому віці, на етапі «перехідних» або «граничних» станів, коли ще нема симптомів серйозних розладів. Саме в цьому віці проведення реабілітаційних заходів є найбільш ефективним, і правильно сплановані, вони можуть запобігти виникненню соматичних хвороб. Найбільш ефективними вправами для розвитку дихання є такі, які викликають посилену потребу у кисні.

Отже, необхідно розробити нові, більш ефективні, засоби і методи для корекції наявних недоліків у глухих і слабочуючих, в тому числі формування мовлення за допомогою лікувальної фізичної культури. Ми пропонуємо в програму фізичної реабілітації осіб з вадами слуху долучати також спеціальну дихальну гімнастику, розділену на 4 блоки вправ: спеціальні дихальні вправи; дихальні вправи з проголошенням мовленнєвого матеріалу; активні дихальні вправи в узгодженості з рухами; рухливі ігри з елементами дихально-мовленнєвої гімнастики.

Такі спеціальні дихальні вправи включають в себе елементи систем йогів, Стрельникової, Бутейко тощо). При виконанні дихальних вправ з проголошенням мовленнєвого матеріалу дитині пропонується озвучити німу артикуляцію, вимовити звук на тривалому видиху. При активних динамічних вправах повинна бути певна узгодженість темпу і амплітуди між дихальними органами і кінцівками. Повинен дотримуватися певний ритм і глибина дихання. Якщо буде відсутня узгодженість амплітуди та ритму з рухом тіла, то буде порушуватися динаміка дихального акту. При таких вправах не можна затримувати дихання, воно має бути спокійним і вільним. Вдих має здійснюватися одночасно з підніманням кінцівок, випрямленням тулуба, розведенням рук в сторону і т.п., в ті моменти, коли грудна клітка розширюється. Видих проводиться, навпаки – при опусканні кінцівок, згинання тіла і т.д., коли грудна клітка стискається. Дихальна гімнастика повинна розроблятися з урахуванням психофізичних особливостей осіб з вадами слуху. Всі вправи повинні бути прості і доступні, не можна застосовувати завдання великої інтенсивності і тривалості, монотонного характеру з гіпервентиляцією і тривалими гіпоксичними станами. Підбір засобів повинен здійснюватися в залежності від завдань і спрямованості ЛФК та етапу підготовки. Обсяг і інтенсивність навантаження поступово повинен збільшуватися: завдяки ускладненню вихідного положення, в якому виконується вправа; збільшення кількості м'язових груп,

які залучаються до виконання фізичної вправи; ступеня м'язового зусилля; кількості повторень вправи, темпу і ритму рухів.

Аналіз науково-методичної літератури виявив ряд особливостей респіраторної системи у осіб різного віку з вадами слуху що вказує на необхідність застосування обов'язкових дихальних вправ під час проведення фізичної реабілітації у даного контингенту осіб. Існує необхідність розробки комплексних програм фізичної реабілітації для дітей різної вікової категорії з депривацією слуху з урахуванням особливостей розвитку респіраторної системи.

Список використаних джерел:

1. Заставна О. М. Фізична реабілітація слабочуючих дітей старшого дошкільного віку після кохлеарної імплантації : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. наук з фіз. вихов. та спорту : спец. 24.00.03 «Фізична реабілітація» / О. М. Заставна; ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». – Івано-Франківськ, 2016. – 20 с.
2. Таштариан М. Формирование функций речевого и дыхательного аппарата бадминтонистов 8–10 лет депривированных по слуху / М. Таштариан, Е. Е. Жигун, Ю. Л. Щербинина // Международный научно-исследовательский журнал. – 2016. – № 7 (49), Ч. 2. – С. 58–60.

Корбаньова Ю., 3 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра соціальної роботи та спеціальної освіти
наук. керівник – Вишар Є.В.
старший викладач кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СПЕЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ

Анотація. У статті розглянуті основні тенденції реформування спеціальної освіти в Україні, акцентовано увагу на складнощі, пов'язаних з цим процесом. Висвітлюється коло питань щодо подальшого удосконалення системи освіти осіб з порушеннями психофізичного розвитку.

Ключові слова: спеціальна освіта, реформування, освітні галузі, державний стандарт, законодавча база.

Соціально-економічний розвиток України на сучасному етапі зумовлює визначення нових пріоритетів і перспектив розвитку спеціальної

школи та висуває високі вимоги до змісту навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку, до розроблення нових технологій педагогічної корекції властивих їм порушень.

Визнання Україною Конвенції ООН про права дитини та Всесвітньої декларації про забезпечення виживання, захист і розвиток дітей посилює увагу до проблем дітей, які мають ті чи інші відхилення в розвитку, і зумовило потребу у розробленні цілеспрямованих дій держави для створення найсприятливіших умов їх інтеграції у систему сучасних відносин. Останнім часом в Україні вживаються заходи для того, аби не лише зберегти набутий досвід спеціальної освіти, але й примножити його, виробити сучасні технології корекційно-компенсаторної роботи з цією категорією дітей, створити умови для реалізації їхнього права на вибір типу навчального закладу та змісту і форм освіти.

Започатковано новий напрям пошукової роботи, який відбиває вимоги сьогодення і спрямований на оновлення змісту та розроблення науково-методичного забезпечення початкової загальної освіти дітей з обмеженими можливостями здоров'я відповідно до Державного стандарту спеціальної освіти, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України.

Треба зазначити, що цьому передувала тривала й копітка робота. Як результат глибокого науково-теоретичного аналізу та різноаспектних експериментальних досліджень, було розроблено концептуальні засади розвитку теорії та практики спеціальної педагогіки, що має своє відображення в таких документах, як:

- Концепція реабілітації дітей-інвалідів;
- Концепція спеціальної освіти осіб із фізичними та психічними вадами в Україні на найближчі роки та перспективу;
- Концепція державного стандарту освіти дітей з особливими потребами.

Як наслідок втілення концептуальних засад у практику навчання дітей із порушеннями психофізичного розвитку, співробітниками Інституту спеціальної педагогіки із залученням практичних працівників було розроблено Державний стандарт спеціальної освіти.

Розроблення Державного стандарту початкової освіти для дітей із порушеннями психофізичного розвитку базувалося на:

- концептуальних положеннях Державного стандарту загальної середньої освіти в Україні;

- концепції змістових компонентів (освітніх ліній) Державного стандарту початкової загальної освіти;
- концепції Державного стандарту спеціальної освіти дітей із порушеннями психофізичного розвитку;
- концептуальних ідей щодо освіти, програмного забезпечення, потенційних можливостей дітей із порушеннями психофізичного розвитку, які випрацьовувалися в наукових дослідженнях зарубіжних і українських учених у галузі дефектології;
- сучасних прогресивних ідей і досягненнях навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

Реалізація основної мети передбачала окреслення та вирішення низки специфічних завдань, зумовлених особливостями розвитку вказаної категорії дітей, що принципово важливо з погляду забезпечення особистісного підходу до їхнього навчання.

Основними завданнями передбачено:

- попередження, корекцію відхилень у фізичному та психічному розвитку;
- формування компенсаторних способів діяльності як підготовки до навчання в основній школі;
- урахування в навчально-виховному процесі індивідуальних відмінностей і потенційних можливостей особистості, перспектив використання збережених аналізаторів;
- розвиток навичок саморегуляції та саморозвитку через соціальну взаємодію на основі знань, умінь і навичок мовленнєвої, зокрема комунікативної діяльності та творчості;
- формування психологічної та методичної готовності педагогічного колективу до реалізації освітнього стандарту як кінцевого результату навчання учнів з порушеннями психофізичного розвитку.

Особливу увагу в Державному стандарті спеціальної освіти приділено корекційному блокові, а саме: власне корекційно-розвивальним заняттям і корекційним змістовим лініям, що наскрізно пронизують усі освітні галузі та враховують потреби і можливості кожної категорії дітей.

Сьогодні спеціальна освіта в Україні становить складну, розгалужену і диференційовану систему корекційних закладів, реабілітаційних і медико-психологічних центрів, навчально-виховних комплексів, спеціальних класів при масових школах тощо.

Водночас, у зв'язку зі зростанням кількості дітей з порушеннями психофізичного розвитку в різних регіонах країни, відсутністю потрібної кількості спеціальних (корекційних) закладів, кваліфікованих кадрів тощо, чинна система спеціальної освіти потребує якісних змін.

Цільова настанова подальшого вдосконалення системи спеціальної освіти полягає в тому, щоб створити оптимальні умови для розвитку й реалізації освітніх потреб дітей із проблемами в розвитку на основі урахування можливостей конкретної особистості. Для цього важливо було окреслити вимоги, які суспільство висуває до освіченості кожної особистості з порушеннями психофізичного розвитку, тобто розробити стандартні державні нормативи їхньої освіченості.

Як результат, розроблено нові навчальні програми для підготовчого — 4-тих класів всіх спеціальних (восьми типів) загальноосвітніх навчальних закладів.

Розробка зазначених програм має принципово важливе значення, оскільки це дало змогу перейти початковій ланці спеціальної освіти (всім типам шкіл) на новий зміст навчання.

Наразі триває навчально-методичне забезпечення цієї ланки освіти. Принципово важливим є забезпечення наступності серед ланок навчання, яка досягається на основі, знову ж таки, Державного стандарту спеціальної освіти, оскільки ценовий рівень дає змогу випускникам спеціальних шкіл-інтернатів (за наявності об'єктивних можливостей психофізичного розвитку) здобувати навіть вищу освіту.

Варто зауважити, що в більшості розвинутих країн світу (Канада, США, Швеція тощо) акцент зроблено на інклюзивній освіті, де для осіб з обмеженими можливостями здоров'я створено хороші умови в загальноосвітніх навчальних закладах. Водночас для окремих категорій дітей зі складними порушеннями зберігаються спеціальні школи-інтернати (Нідерланди, Данія та ін.).

Українські вчені, обстоюючи позиції осіб з обмеженими можливостями здоров'я як повноцінних і повноправних членів громади, проводять значну роботу щодо розроблення нормативно-правової бази, навчально-методичного забезпечення інклюзивного навчання (проводять роботу на громадських засадах у 16 областях України; розроблено Положення про інклюзивне навчання, форми індивідуального планування, окремі методики, посібники та ін.). Водночас цей процес потребує підкріплення на рі-

вні законодавчої бази, забезпечення відповідного фінансування. При цьому жодним чином не йдеться про руйнацію системи спеціальної освіти.

Як відомо, стратегію реформування галузі спеціальної освіти дітей з обмеженими можливостями здоров'я визначено Державною національною програмою «Освіта» (Україна — XXI століття), Законами України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», низкою національних і державних програм тощо. Водночас окремі положення цих державних документів і дотепер мають декларативний характер. Зокрема повільно розробляються нормативна база цієї галузі, питання реабілітації дітей, їхніх прав, міжвідомчого фінансування, державно-громадської співпраці, що блокує апробацію та впровадження інноваційних програм.

Далеко не повністю задовольняють потреби спеціальних навчальних закладів матеріально-технічна і навчально-методична бази, що гальмує впровадження єдиної системи реабілітації, яка б мала різноаспектний характер і охоплювала медичний, соціальний, фізичний, професійний та інші напрями.

Отже, стратегічними пріоритетами розвитку спеціальної освіти повинні стати:

- теоретичні та методичні засади навчання дітей з обмеженими можливостями здоров'я у загальноосвітньому просторі та надання їм спектра психологічної, соціальної та медичної допомоги;

- проблеми психолого-педагогічної підтримки дітей із тяжкими та комбінованими порушеннями психофізичного розвитку;

- розроблення освітніх стандартів дошкільної освіти та основної ланки шкільної освіти дітей із обмеженими можливостями здоров'я різних категорій;

- розроблення системи допомоги батькам у догляді, навчанні та вихованні дітей з обмеженими можливостями здоров'я.

Неабияке значення має:

- розроблення на державному рівні механізмів працевлаштування випускників з обмеженими можливостями здоров'я відповідно до індивідуальних показників кожного;

- виготовлення та забезпечення вітчизняними компенсаторними технічними засобами колективного та індивідуального користування дітей з порушеннями слуху, зору, опорно-рухового апарату тощо. Ці заходи не з легких і швидкоплинних. Їх втілення потребує об'єднаних зусиль держави, наукових установ, громадських фондів, педагогів і батьків.

Список використаних джерел:

1. Здорові діти – здорова нація. Витяг із доповіді міністра освіти і науки України С.М. Ніколаєнка на засіданні підсумкової колегії МОНУ «Про підсумки розвитку загальної середньої та дошкільної освіти у 2006-2007 н.р. та завдання на 2007-2008 н.р.» // Основи здоров'я та фізична культура. – 2007. – № 9. – С. 4–12.
2. Концепція 12-річної середньої загальноосвітньої школи // Документи про школу / Упоряд. Н. Мурашко. – К.: Ред. загальнопед. газ., 2004. – С. 4–27.

Кочерга А.В., 3 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра соціальної роботи та спеціальної освіти
наук. керівник – Вишар Є. В.
ст. викладач кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти

ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ У ФОРМУВАННІ, ЗБЕРЕЖЕННІ ТА ЗМІЦНЕНІ ЗДОРОВ'Я

Анотація. Дотримання здорового способу життя впливає на формування, збереження та зміцнення здоров'я, сприяє інтелектуальному і духовному розвитку особистості, успішному навчанню. Здоровий спосіб життя дитини позитивно впливає на стан її здоров'я, на її духовність, моральні орієнтири, формування певних рис характеру, полегшує переборювання психоемоційних навантажень, стресових ситуацій, що свідчить, у свою чергу, про високий рівень її психічного здоров'я. «Здоров'я створюється і втрачається людьми у ситуаціях їхнього повсякденного життя: там, де вони навчаються, працюють, розважаються і кохають. Здоров'я створюється в процесі піклування про себе та про інших, умінням приймати рішення й здобувати контроль над обставинами власного життя і забезпечувати таке становище, щоб суспільство, в якому людина живе, створювало умови для доброго здоров'я всіх його членів».

Ключові слова: спосіб життя, здоров'я, фізична активність, життєдіяльність, психічне здоров'я.

Проблема здоров'язбереження та здоров'яформування підростаючого покоління набула гостроти за останні 10–15 років. Зросла захворюваність серед дітей і підлітків, відбувається збільшення кількості хронічних захворювань, підлітки й молодь усе частіше хворіють на хвороби, які ра-

ніше були характерними для зрілого віку. На фоні несприятливої демографічної та соціально-економічної ситуації особливої актуальності набувають якісні характеристики життєздатності суспільства, зокрема стан здоров'я нації. Для характеристики стану здоров'я населення в медико-статистичній службі найчастіше використовують такі показники, як поширеність хвороб (частота випадків усіх хвороб за рік) та захворюваність (сукупність захворювань, що вперше виявлені протягом року). Статистичні дані 9 представляються за віком: діти (0-14 років), підлітки (15-17 років), дорослі (18 років і старші). Аналіз даних показників дитячого населення свідчить про подальше їх погіршення. Так, науковці констатують, що лише за рік загальна поширеність хвороб серед дитячого населення зростає приблизно на 15 випадків на 100 дітей від 0 до 14 років, а первинна – на 10. Зростання рівнів поширеності спостерігається по багатьох класах хвороб, зокрема, первинна захворюваність новоутвореннями та хворобами нервової системи збільшується за рік приблизно на 4 %, хворобами крові – на 1,5 %, частота травм та отруєнь зростає на 3 %. Поняття «спосіб життя» є складова частина діалектичної взаємодії матеріальних умов, особливостей життя, поведінки людини в конкретному суспільному середовищі. Це певний характер життєдіяльності, зумовлений об'єктивними процесами розвитку суспільства. Розрізняють виробничий, суспільно-політичний, невиробничий і медичний аспекти способу життя.

Спосіб життя – це діяльність і активність людей за певних матеріальних і нематеріальних умов життя та реакція на дані умови. Ще Гіппократ говорив, що більшість захворювань залежить від дій, вчинків людини, умов її життя, природних факторів тощо. Серед найбільш дієвих факторів, які безпосередньо впливають на стан здоров'я населення, виокремлюють: характер розподілу та використання матеріальних ресурсів сім'ї, її психологічний клімат і особливості внутрішньосімейних стосунків (між подружжям, батьками та дітьми), склад сім'ї (повна чи неповна), регламент роботи, режим і порядок дня вдома, рівень загальної гігієнічної культури, характер харчування, фізична активність, мотивація до збереження здоров'я, настанова на тривале життя та ін. Визначення безпосередніх причин несприятливої динаміки здоров'я дозволяє активно впливати на цей процес. Постановка проблеми. На сьогодні поняття здорового способу життя (ЗСЖ) трактується як типова сукупність форм і способів культурної щоденної життєдіяльності особистості, що об'єднує норми і цінно-

сті керованої діяльності і сприяє повноцінному виконанню навчально-трудових, соціальних і біологічних функцій [2].

Дотримання здорового способу життя впливає на формування, збереження та зміцнення здоров'я, сприяє інтелектуальному і духовному розвитку особистості, успішному навчанню. Здоровий спосіб життя дитини позитивно впливає на стан її здоров'я, на її духовність, моральні орієнтири, формування певних рис характеру, полегшує переборювання психоемоційних навантажень, стресових ситуацій, що свідчить, у свою чергу, про високий рівень її психічного здоров'я.

Вивченням даної проблеми займалися і продовжують займатися спеціалісти різних галузей науки – це і психологи, і соціологи, і педагоги; серед них найбільш відомі – Л. І. Божович, В. І. Нефедов, М. І. Буянов, А. Е. Личко, Б. В. Алмазів та ін. Мета роботи – проаналізувати основні аспекти формування здорового способу життя. Аналіз останніх досліджень і публікацій. Численними науковими дослідженнями доведено, що пріоритетність має, по-перше, визнання і пропагування фізичної активності як життєво необхідної функції людини, як основи ідеології ЗСЖ [1]; по-друге, адекватність змісту і умов фізичної підготовки індивідуальному стану дитини, гармонізація і оптимізація фізичного тренування, свобода вибору форм фізичної активності [1], по-третє, специфічність впливу природних факторів на розвиток фізичного потенціалу людини, дія яких може посилюватися або зменшуватися відповідно до активності самої людини [2].

Виділяють 3 основні групи факторів, що приводять до появи шкідливих звичок, а саме: соціально-психологічні, індивідуально-психологічні та особисті. До перших належить увесь комплекс звичаїв, традицій тощо. Навіть у порівняно благополучних сім'ях традиція вживати алкоголь у свята здатна закласти у дитини готовність у майбутньому реагувати на подібну ситуацію за «алкогольним сценарієм». Слід пам'ятати, що в підлітковому віці пробуджуються нові біологічні та соціальні інтереси. Як раз цей період найбільш небезпечний щодо вживання алкоголю як способу проведення відпочинку. Тому необхідно спрямовувати самоствердження молодшої людини в соціально корисному напрямі (спорт, художня самодіяльність, клуби за інтересами, література, музика тощо).

В основі індивідуально-психологічних факторів формування звички лежить психотропний ефект. Особи, які не дотримуються морально-етичних норм та цінностей суспільства, ставлять себе в опозицію до нього та легко втягуються в пияцтво й інші форми антисоціальної поведінки. Се-

ред профілактичних заходів, що запобігають розвитку алкогольної залежності, варто виокремити такі: утвердження ставлення до здоров'я як до найвищої цінності людини, орієнтація особистості на культурний розвиток, формування широкого кола інтересів, організація здорового відпочинку. Настанова на тривале здорове життя – категорія суб'єктивна, але вона може стати важливим об'єктивним фактором здоров'я. Вона мобілізує резерви здоров'я, мотивує поведінку, орієнтовану на позитивні емоції, пов'язані головним чином з працею та творчістю. Цей процес супроводжується самонавіюванням, тобто утвердженням визначеної програми поведінки. При цьому у свідомості програмується уявлення про настання бажаного ефекту. Фізичну активність можна розглядати як філогенетично детермінований фундамент для широкого кола морфофункціональних характеристик і властивостей організму людини.

Фізична активність, як стверджує В. К. Бальсевич, має подвійний та суперечливий характер. Ці характеристики визначаються перш за все тим, що за своєю сутністю фізична активність є соціальним і біологічним явищем. Фізична активність детермінується фізіологічними, морфологічними субстратами локомоторних систем, генетичними передумовами їх формування і розвитку та значним впливом, який здійснюють фактори соціального походження на становлення і розвиток рухової функції, на її мотивацію у процесі діяльності особистості [2].

У природі відбувається так, що напруження має змінюватися розслабленням, неспання – сном, праця – відпочинком. Але одні відпочивають уміло, зі смаком, інші ж відпочивати не люблять і не вміють. До другої групи належать люди, які завантажують себе роботою та завжди поспішають, намагаючись зробити більше – у них, як кажуть, понеділок починається з суботи. Ці люди швидко витрачають своє здоров'я, частіше хворіють. Утомлення – суб'єктивне переживання. Почуття втоми може виникнути і без реального виснаження, і це не залежить від виду діяльності, тобто фізичної чи розумової праці. Для розумового утомлення характерне зниження рівня інтелектуальної праці, порушення уваги. А фізична втома виявляється порушенням функцій м'язів, зниженням сили, швидкості рухів тощо. Почуття виснаження – попереджуючий сигнал, сила якого, звичайно, не відповідає дійсному рівню втоми. За сприятливих умов в організмі завжди залишаються резервні сили, які можуть бути вивільнені в надзвичайній ситуації за допомогою напруження волі, емоційного спалаху (жах, гнів) чи хімічних речовин (наприклад – кофеїн).

Працездатність може бути знижена не тільки в результаті виконаної роботи, але і внаслідок захворювання або незвичних умов праці (інтенсивний шум, спека тощо). У таких випадках зниження працездатності є наслідком порушення функціонального стану організму. Швидкість втомлення залежить від специфіки праці, яку супроводжують стала поза, напруження м'язів і т. д. Важливу роль у виникненні почуття стомлення відіграє ставлення людини до праці. Відомо, що в період емоційного напруження не виникає ознак та почуття виснаження, людина витрачає додаткові сили та енергію – знижуються показники окремих функцій організму.

Організація відпочинку залежить від віку, статі, здоров'я, професії, сімейного стану, інтересів, захоплень людини та ряду інших факторів. Але є декілька загальних принципів, дотримання яких, з погляду гігієни, є раціональне. Відпочинок має бути не тільки регулярним і достатнім за часом, але і безпечним для здоров'я.

Проблема здоров'я в широкому його розумінні як в особистому, так й у суспільному вимірі набула в наш час загальнопланетарного значення і розглядається як така, що становить небезпеку подальшому розвитку людства. Відвернути імовірну небезпеку можливо шляхом формування здорового способу життя осіб, громад, країн, світу в цілому. Формування здорового способу життя – складний, багатогранний процес, що потребує спільних зусиль якомога більшої кількості людей, різних організацій, і передовсім – відповідної державної політики. Одночасно формування здорового способу життя є науково-практичною дисципліною зі своєю теорією, методологією, методикою і засобами. Знання і практичні навички з формування здорового способу життя мають бути якомога ширше розповсюджені в суспільстві, ними потрібно керуватися при розробці і прийнятті управлінських рішень на всіх рівнях усіх гілок влади, усіх галузей державного сектора.

Потрібно також всіма засобами впливати на приватний сектор і громадські організації у напрямку моніторингу, контролю, сприяння і спрямування діяльності на користь здоров'я населення. Найбільш ефективний спосіб втілення світоглядних цінностей здоров'я в свідомість населення – це ініціація з боку органів державної влади і місцевого самоврядування різноманітних локальних проєктів, обмежених місцевими масштабами, зокрема масштабами первинних адміністративно-територіальних структур і окремих організацій. Такі проєкти, якщо вони розроблені і впроваджуються з урахуванням основних положень теорії і практики формуван-

ня здорового способу життя, можуть бути достатньо ефективними, незважаючи на певну нестачу ресурсів, що має місце сьогодні в Україні.

Список використаних джерел:

1. Теория и методика физического воспитания. Под редакцией Круцевич Т. Ю. Киев: Олимпийская література, 2003. С. 213-218.
2. Формування здорового способу життя молоді: Проблеми і перспективи / О. Яременко, О. Балакірева, О. Вакулєнко та ін. К. : Український інститут соціальних досліджень, 2000. 15 с

Кулініч Ж. С., 4 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра соціальної роботи та спеціальної освіти
наук. керівник – Гета А. В.
к.фіз.вих., доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти

БОДІПОЗИТИВ У АДАПТИВНОМУ ФІЗИЧНОМУ ВИХОВАННІ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ПСИХОЕМОЦІЙНИЙ СТАН ОСІБ З ПОРУШЕННЯМ СЛУХУ

Анотація. Бодіпозитив в Україні як соціальна течія виник відносно недавно, ідеї якого були запозичені у США. На початку виникнення бодіпозитив вважався прийняттям людей з інвалідністю або порушенням в стані здоров'я суспільством. На сьогоднішній час течія лише набуває поширення і значимість не тільки прийняттям суспільством осіб з інвалідністю, а й як цінність фізичного і психологічного здоров'я людини в цілому, права вибору способу життя, права кожної людини на самовизначення, вибір особистих інтересів і пріоритетів тощо. Деякі концепції бодіпозитиву присутні і у адаптивному фізичному вихованні, які сприятливо або негативно впливають на психоемоційний стан осіб з різними нозологіями, особливо людей з порушенням слуху.

Ключові слова: бодіпозитив, психоемоційний стан, люди з порушенням слуху, самооцінка.

Бодіпозитив (body positivity) – соціальна течія, яка вчить позитивно ставленню до свого тіла, його тотальному прийняттю і вільному самовираженню. Вона вважається одним з відгалужень фемінізму. Концепція цієї течії – бодіпозитиву полягає в тому, що будь-яке тіло прекрасне, що люди повинні сприймати і любити себе, такими які вони є. Особливо стоується тих, хто не може змінити у собі щось і має порушення в стані

здоров'я через різні причини: набуті та генетичні захворювання, надлишкова вага, ампутація кінцівок, напади, що спричинили зовнішні зміни тіла тощо. Але потрібно розуміти що бодіпозитив не виступає проти догляду за собою, знехтування здоров'ям, занять спортом і т.д.

Вважається, що люди з з різними фізичними особливостями, не повинні піддаватися осуду і образам (бодішеймінгу). Шеймінг (від англ. *shame* – ганьба) – дискримінація людини за будь-якою ознакою. Бодішеймінг – це дискримінація людини за зовнішніми ознаками.

У адаптивному фізичному вихованні бодіпозитив ототожнюється з психологічними аспектами розвитку самооцінки особистості та соціалізації людей з різними нозологічними групами, в тому числі і з порушенням слуху.

Соціалізація – це процес і результат входження індивіда в соціальне середовище і становлення його як соціальної особистості під впливом усієї сукупності факторів соціального середовища як цілого. Проблема соціалізації осіб із порушенням слуху актуальна на даному етапі розвитку сучасного суспільства та є однією із найголовніших і складних при організації навчання та налагодження міжособистісних стосунків. Втрата слуху, навіть часткова, створює бар'єр між людиною і суспільством, утруднює оволодіння знаннями і спеціальністю, обмежує трудову і суспільну діяльність, затримує розвиток особистості, спричиняє труднощі в формуванні адекватної самооцінки. Відсутність слуху серйозно обмежує й естетичне виховання особи, адже людина позбавляється можливості нормально сприймати звуки. Однією з нерозв'язаних соціально-педагогічних проблем на сьогодні є забезпечення соціалізації, інтеграції у суспільство осіб з вадами слуху.

Розглянемо бар'єри, які ставить перед людиною інвалідність, виділені О. І. Холостовою та Н. Ф. Демет'євою. У першу чергу можна говорити про фізичне обмеження, або ізоляції інваліда, – це обумовлено або фізичними, або сенсорними, або інтелектуально-психічними недоліками, які заважають йому самостійно пересуватися й (або) орієнтуватися в просторі. З іншого боку, фактори зовнішнього середовища можуть збільшити або, навпаки, компенсувати вплив цих індивідних недоліків.

Другий бар'єр – це трудова сегрегація, або ізоляція інваліда: через свою патологію індивід з обмеженими можливостями має вкрай вузький доступ до робочих місць або не має його зовсім.

Емоційний бар'єр також є двостороннім, він може складатися з непродуктивних емоційних реакцій навколишніх із приводу людини з інвалідністю - цікавості, глузування, незручності, почуття провини, гіперопіки, страху та фруструючих емоцій особи з інвалідністю: жалість до себе, недоброчинність стосовно навколишніх, очікування гіперопіки, прагнення обвинуватити когось у своєму дефекті, прагнення до ізоляції й таке інше. Подібний комплекс ускладнює соціальні контакти в процесі взаємин людини з інвалідністю і його соціального середовища. І сам індивід з порушенням слуху, і його найближче оточення гостро мають потребу в тому, щоб емоційний фон їх взаємин був нормалізований.

Нарешті, комплексний характер має комунікативний бар'єр, що обумовлений кумуляцією дії всіх перерахованих вище обмежень, що деформують особистість людини. Розлад спілкування, одна з найбільш важких соціальних проблем людей з порушенням слуху, є наслідком і фізичних обмежень, і емоційної захисної самоізоляції, і випадання із трудового колективу, і дефіциту звичної інформації.

Наразі поступово реалізують проекти, пов'язані з інтеграцією у суспільство людей з порушенням слуху, видозмінюють сприйняття масою осіб з інвалідністю.

Отже, бодіпозитив має дещо розгалужену теорію прийняття людини собою суспільством такою яка вона є подібністю у адаптивному фізичному вихованні як соціальна адаптація людини з порушенням слуху, його психологічні аспекти та самооцінки особи.

Список використаних джерел:

1. Чому прийняти себе так важливо [електронний ресурс] <https://zaholovok.com.ua/tse-%E2%80%93-moje-tilo-chomu-priinyati-sebe-i-lyubiti-%E2%80%93-vazhlivo>
2. Богданова Т. Г. Сурдопсихология: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. М.: Академия, 2002. 224 с.
3. Бочелюк В. Й., Турубанова А. В. Психологія людини з обмеженими можливостями: навч. посібник. К.: Центр учбової літератури, 2011. 264 с.
4. Зотова А. М. Интеграция ребёнка-инвалида в среду здоровых сверстников как метод социальной адаптации / Дефектология, 2007. № 6. С. 21-25.
5. Мудрик А. В. Соціальна педагогіка. М., 2002. 378 с.

Лінде Н. В., 5 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра соціальної роботи та спеціальної освіти
наук. керівник – Гета А. В.
к.фіз.вих., доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти

АДАПТИВНА ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА В СОЦІАЛЬНО-ПОБУТОВІЙ СФЕРІ

Анотація. За оцінками ВООЗ, в Україні понад 2 мільйони 800 тисяч людей мають статус інваліда, де майже 80 % – люди працездатного віку. На цьому фоні одним із підсумків гуманізації суспільного розвитку стало зростання значущості практик, що стосуються осіб з інвалідністю. У числі найважливіших напрямів роботи з цією категорією населення є адаптивна фізична культура. Із цим явищем сьогодні пов'язані численні очікування в розвитку системи комплексної реабілітації і перспективи забезпечення умов для адаптації осіб з інвалідністю в соціально-побутову сферу.

Ключові слова: адаптивна фізична культура, адаптивний спорт, фізкультурно-оздоровча діяльність.

Адаптивна фізична культура – складова частина загальної культури суспільства, що спрямована на зміцнення здоров'я, розвиток фізичних, морально-вольових та інтелектуальних здібностей людини з метою гармонійного формування її особистості. Адаптивна фізична культура є важливим засобом підвищення соціальної і трудової активності людей, задоволення їх моральних, естетичних і творчих запитів, життєво важливої потреби взаємного спілкування, розвитку дружніх стосунків [5].

Адаптивний спорт є органічною частиною адаптивної фізичної культури, особливою сферою виявлення та уніфікованого порівняння досягнень людей у певних видах фізичних вправ, технічної, інтелектуальної та іншої підготовки шляхом змагальної діяльності. Соціальна цінність адаптивного спорту визначається його дійовим стимулюючим впливом на поширення адаптивної фізичної культури серед різних верств населення [2].

Основними завданнями адаптивної фізичної культури й адаптивного спорту є постійне підвищення рівня здоров'я, фізичного та духовного розвитку населення, сприяння економічному і соціальному прогресу суспільства, а також утвердження міжнародного авторитету України у світовому співтоваристві [2].

Сферами впровадження адаптивної фізичної культури є виробнича, навчально-виховна, соціально-побутова сфери. Держава створює необхідні умови для підготовки наукових і викладацьких кадрів, розвитку наукових досліджень у галузі адаптивної фізичної культури та стимулює впровадження їх у суспільну практику. Основними напрямками впровадження адаптивної фізичної культури є фізкультурно-оздоровча діяльність, фізичне виховання та розвиток масового фізкультурно-спортивного руху [1].

Мета гармонійного (всесічного) розвитку особистості є продуктом історії розвитку людства. Але умови для її реалізації особистість одержує лише на певному етапі історичного розвитку. Всесічний розвиток людині необхідний для того, щоб мати можливість брати участь у всіх напрямках діяльності (професійній, громадській, спортивній, художній та ін.), але для цього потрібно розвинути структуру особистості, зробити її комунікативною, здатною до перетворювальної діяльності, сформувати ціннісні орієнтації. Це можливо за умови різноманітності змісту, форм і способів діяльності людини та їх оптимального поєднання у процесі її культурного розвитку [5].

У процесі культурного розвитку людина послідовно діє у трьох напрямках. Перш за все, вона засвоює культуру, виступаючи об'єктом її впливу. Іншими словами, під впливом культури формується людська особистість, розвиваються її здібності. По-друге, у процесі творчої діяльності особа створює нові культурні цінності, виступаючи в цьому випадку як суб'єкт культурної творчості (пошук нових шляхів, засобів, раціональних методів адаптивного фізичного виховання тощо). Нарешті, третій аспект культурного розвитку полягає в тому, що культура інтегрується в суті самої особи, яка функціонує в культурному середовищі як конкретний носій культурних цінностей, поєднуючи в собі загальне, властиве культурі в цілому, і особисте, привнесене в культуру на основі індивідуального життєвого досвіду, рівня знань, світогляду тощо [6].

Специфічною основою змісту адаптивної фізичної культури як особливої і самостійної галузі культури є раціональна рухова активність людини як фактор її підготовки до життєдіяльності через оптимізацію фізичного стану. Вона виникла і розвинулась одночасно з загальною культурою людства. Майже одночасно виник і один з її основних компонентів – адаптивне фізичне виховання; пізніше виникають адаптивний спорт і адаптивна фізична рекреація [6].

В більш особистому аспекті адаптивна фізична культура є тією частиною загальної культури людини, яка виражається ступенем розвитку її фізичних сил і рухових навичок та здоров'я. Вона дозволяє з допомогою своїх специфічних засобів і методів розкривати потенційні фізичні можливості людини.

Діяльність у галузі адаптивної фізичної культури має і матеріальні, і духовні форми вираження. Впливаючи на біологічну сферу людини комплексом засобів і методів, адаптивна фізична культура неминує впливає на інтелектуальну, емоційну, духовну сфери особистості в силу єдності та взаємообумовленості функціонування матеріального і духовного в людині [6].

З матеріальною культурою адаптивна фізична культура пов'язана процесом рухової діяльності, яка є її головним змістом, що матеріалізується у фізичних якостях людини. Крім того, вона спирається на матеріальну базу.

Група оздоровчих завдань спрямована на:

- забезпечення оптимального розвитку властивих людині фізичних якостей і на їх основі вдосконалення фізичного розвитку;
- зміцнення і збереження здоров'я;
- удосконалення будови тіла і формування постави;
- забезпечення творчого довголіття як наслідок вирішення попередніх завдань [7].

В єдності з реалізацією розглянутих специфічних завдань у процесі адаптивного фізичного виховання вирішуються і загально-педагогічні – виховні завдання.

Основні напрями щодо організації фізкультурно-оздоровчої діяльності у соціально-побутовій сфері визначаються в державній програмі розвитку адаптивної фізичної культури і адаптивного спорту в Україні. Кабінет Міністрів України за участю громадських організацій розробляє систему заходів щодо підтримання та зміцнення здоров'я різних категорій населення в соціально-побутовій сфері та забезпечує умови для її впровадження в життя, використання адаптивної фізичної культури і адаптивного спорту як засобу профілактики і лікування захворювань.

Створення умов для занять адаптивною фізичною культурою населення покладається на місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування за рахунок коштів відповідних бюджетів на основі державних нормативів фінансування фізкультурно-оздоровчих програм.

Вони надають громадським організаціям фізкультурно-спортивної спрямованості та фізкультурно-спортивним закладам допомогу у виділенні місць для фізкультурно-оздоровчих занять [5].

Адаптивне фізичне виховання є головним напрямом впровадження адаптивної фізичної культури і становить органічну частину загального виховання, покликану забезпечувати розвиток фізичних, морально-вольових, розумових здібностей і професійно-прикладних навичок людини. Адаптивне фізичне виховання шляхом проведення обов'язкових занять здійснюється в дошкільних виховних, спеціальних загальноосвітніх і вищих навчальних закладах відповідно до навчальних програм, затверджуваних у встановленому порядку.

В спеціальних загальноосвітніх навчально-виховних закладах уроки з адаптивної фізичної культури є обов'язковими і проводяться не менше трьох разів на тиждень. Періодичність проведення занять з адаптивної фізичної культури, вимоги до складання заліків встановлюються за погодженням з центральним органом виконавчої влади з адаптивної фізичної культури. Спеціальні загальноосвітні навчально-виховні заклади з урахуванням місцевих умов, інтересів і запитів учнів самостійно визначають зміст, форми і засоби їхньої рухової активності, методи проведення занять з адаптивної фізичної культури, а також організовують позанавчальну фізкультурно-спортивну роботу за участю позашкільних навчально-виховних закладів, громадських організацій фізкультурно-спортивної спрямованості.

Місцеві органи виконавчої влади можуть вводити додаткові уроки адаптивної фізичної культури за умови виділення коштів відповідних бюджетів [6].

Центральний орган виконавчої влади з адаптивної фізичної культури і адаптивного спорту разом з національним Олімпійським комітетом забезпечує підготовку та участь інвалідів у Паралімпійських іграх і міжнародних іграх інвалідів. На фінансування фізкультурно-оздоровчих і спортивних заходів для інвалідів, створення та розширення їх спортивної бази виділяються кошти з державного бюджету та бюджетів місцевого самоврядування [3].

Власники та уповноважені ними органи підприємств, установ, організацій зобов'язані створювати працівникам відповідні умови для реалізації їх права на заняття адаптивною фізичною культурою.

Фізкультурно-оздоровча діяльність у виробничій сфері здійснюється на основі встановлених законодавством вимог щодо режиму праці і відпочинку шляхом проведення реабілітаційних та професійно-прикладних занять в режимі робочого дня, після трудового відновлення, профілактичних занять, спортивно-масової роботи тощо.

Порядок створення і використання матеріальної бази для занять адаптивною фізичною культурою, фінансування, забезпечення спеціалістами для індивідуальних і колективних занять працівників визначаються законодавчими, іншими нормативними актами та колективними договорами. Державна програма розвитку адаптивної фізичної культури і адаптивного спорту в Україні розробляється центральним органом виконавчої влади і затверджується Кабінетом Міністрів України. Державна програма передбачає вимоги щодо організації підтримки та зміцнення здоров'я різних категорій громадян, вимоги до навчальних програм щодо адаптивного фізичного виховання, систему програмно-оціночних нормативів і вимог щодо фізичного розвитку і підготовленості різних вікових груп населення, основні напрями розвитку масового адаптивного спорту, а також основні засади організаційного, матеріально-технічного, кадрового, інформаційного, нормативно-правового та іншого її забезпечення [5].

Отже, адаптивна фізична культура є важливим засобом підвищення соціальної і трудової активності людей, задоволення їх моральних, естетичних і творчих запитів, життєво важливої потреби взаємного спілкування. Основними напрямками впровадження адаптивної фізичної культури є фізкультурно-оздоровча діяльність, адаптивне фізичне виховання та розвиток масового фізкультурно-спортивного руху. Специфічною основою змісту адаптивної фізичної культури як особливої і самостійної галузі культури є раціональна рухова активність людини як фактор її підготовки до життєдіяльності через оптимізацію фізичного стану. Фізкультурно-оздоровча діяльність у виробничій сфері здійснюється на основі встановлених законодавством вимог щодо режиму праці і відпочинку шляхом проведення реабілітаційних і професійно-прикладних занять у режимі робочого дня, після трудового відновлення, профілактичних занять, спортивно-масової роботи.

Список використаних джерел:

1. Бойко О. В. Становлення та розвиток поняття «здоровий спосіб життя» / Морально-духовний розвиток особистості в сучасних умовах: зб. наук. праць. Книга І. К., 2018. С. 117–124.

2. Бріскін Ю. А. Спорт інвалідів: [підручник]. К.: Олімпійська література, 2006. С. 5–124.
3. Ведмеденко Б. Ф. Теоретичні основи і практика виховання молоді засобами адаптивної фізичної культури. К., 2013. С. 74.
4. Кравчук О. В. Нетрадиційні методи й системи оздоровлення: навч. посіб. Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. 196 с.
5. Осадченко Т. М., Семенов А. А., Ткаченко В. Т. Адаптивне фізичне виховання: навч. посіб. Умань: ВПЦ «Візаві», 2014. 211 с.
6. Трояновська М. М. Адаптивна фізична культура: навч.-метод. посіб. для студентів факультетів фізичного виховання.. Чернігів: Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, 2018. 104 с.
7. Шанина Г. Е. Адаптивная физическая культура как фактор социального здоровья лиц с ограниченными возможностями. Теория и практ. физ. культуры. 2003. № 1. С. 56–57.

Ліплява С., 3 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра соціальної роботи та спеціальної освіти
наук. керівник – Вишар Є.В.
старший викладач кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти

МЕТОДИКА ЗАНЯТЬ З АДАПТИВНОГО ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ЗІ ЗДОБУВАЧАМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ, ЯКІ МАЮТЬ НЕЙРОЦИРКУЛЯТОРНУ ДИСТОНІЮ

Анотація. У роботі представлено огляд сучасних поглядів на проблему фізичної терапії здобувачів вищої освіти з вегето-судинною дисфункцією. Розглянуто етіологію, патогенез, форми вегето-судинної дисфункції, засоби і методи фізичної терапії здобувачів вищої освіти із вегето-судинною дисфункцією. Серед факторів, що спричиняють виникнення ВСД в осіб підліткового й юнацького віку, окрім спадково-конституційної схильності, виокремлюють постійні психофізичні перенапруження, гормональні розлади в пубертатний період, нездоровий спосіб життя, хронічні соматичні та інфекційні захворювання, наслідки черепномозкових травми та ін.

Ключові слова: вегето-судинна дисфункція, здобувачі вищої освіти, фізична терапія, реабілітація, лікувальна фізична культура.

Аналіз динаміки стану здоров'я населення України свідчить про погіршення якості та скорочення тривалості життя. Сьогодні фактично кожен четвертий пацієнт та п'ятий громадянин працездатного віку в країні має серцево-судинне захворювання [1]. Вегетативні розлади є однією з актуальних проблем сучасної медицини. За даними епідеміологічних досліджень біля 80% популяції страждають на ті чи інші порушення, що клінічно проявляються у вигляді вегетативної дисфункції. Вегетативна нервова система бере активну участь у процесах адаптації та патогенезі більшості соматичних захворювань, тому оцінка її стану відіграє важливу роль у комплексній терапії практично усякої соматичної патології.

Синдром вегетативної дисфункції включає різноманітні за походженням і проявами порушення соматичних (вегетативних) функцій, які обумовлені змінами нейрогенної регуляції. Це вегетативні розлади різних рівнів. Велика актуальність, медичне і соціальне значення проблеми ВД, особливо у осіб молодого віку, обумовлені значною поширеністю, а також патогенетичним впливом її на виникнення цереброваскулярної і соматичної патології.

Вегетативна дисфункція зазвичай характеризується симптомами з боку серцево-судинної, дихальної, травної систем, а також терморегуляторними та вестибулярними порушеннями. Соматичні ознаки супроводжуються загальною слабкістю, підвищеною втомлюваністю, дратівливістю, плаксивістю та розладами сну. Причинами розвитку синдрому часто є спадковість, проблеми перинатального періоду, інфекційні та алергічні захворювання. Психоемоційне напруження на фоні конституційних особливостей дитини, неправильного виховання, сімейних проблем тощо формує неадекватну відповідь регуляторних систем.

Наукові дослідження свідчать, що напружена інтелектуальна діяльність приводить до зменшення часу, який використовується для рухової активності, викликає погіршення стану здоров'я, зменшує загальну опірність організму до впливу несприятливих чинників (Вейнберг Р.С., Гоулд Д., 2015; Карвасарский Б.Д., 2016; Левандовський О.С., 2007; Паффенбаргер Р., Ольсен Е., 2016; Филиппов М.М., 2017).

Нейроциркуляторна дистонія (НЦД) – одне з найбільш розповсюджених захворювань серцевосудинної системи в осіб молодого віку, причому жінки хворіють у 2–3 рази частіше, ніж чоловіки. У структурі серцево-судинних захворювань підлітків вегетативні розлади серцевої діяльності займають перше місце й складають 75 % [1]. Залежно від переважного про-

яву нейроциркуляторної дистонії – розладу серцевої діяльності або регуляції артеріального тиску з патологічним його підвищенням або зниженням – виділяють три її типи: кардіальний, гіпертензивний і гіпотензивний [2]. Кардіологічний синдром (біль у ділянці серця) 100 % хворих на НЦД [1]. Вираженість больових відчуттів різноманітна – від–трапляється у 80 просто неприємних до сильних і нестерпних, що позбавляють людину сну й відпочинку. Часто ці болі супроводжуються страхом смерті.

Синдром вегетативної дисфункції (СВД) – це поліетіологічний синдром, що характеризується дисфункцією вегетативної (автономної) нервової системи (ВНС) і функціональними (тобто неорганічними) порушеннями з боку практично всіх систем організму [2].

В медичній літературі наразі бракує чітких критеріїв щодо термінології, патогенезу, класифікації, діагностики та лікування вегетативних розладів, а також не визначено їхнє місце в низці патологічних станів [1]. У чинній міжнародній класифікації хвороб 10-го перегляду (МКХ-10) згадки про вегетативні розлади з'являються в різних рубриках.

На даний час немає розгорнутих та повних класифікацій вегетативних розладів. Зокрема, в основу класифікації вегетативних порушень покладено принцип розподілення патології надсегментарних і сегментарних розладів, а також їхню первинність і вторинність [2].

Периферичні вегетативні порушення виникають у результаті ураження периферичних (сегментарно-периферичних) вегетативних структур, що входять до складу симпатичної або парасимпатичної нервової системи. Вони проявляються дисфункцією вісцеральних систем (синдром периферичної вегетативної недостатності) чи вегетативно-трофічними розладами (ангіотрофалгічні синдроми) [2].

Серцево-судинна система людини є чітко налагодженим механізмом, який постійно діє. Серце, скорочуючись, поштовхами подає кров в аорту, а потім в артерії, які, у свою чергу, теж скорочуючись і розслабляючись в певному ритмі, направляють кров далі по всьому організму.

Для нормальної доставки поживних речовин до тканин потрібна підтримка певного рівня кров'яного тиску. Величина кров'яного тиску залежить від сили, з якою кров тисне на стінки судин або на потік крові від центру до периферії. У різних судинах значення тиску буде неоднаковим. Так, тиск крові в капілярах (капілярний тиск) значно нижчий, ніж у великих артеріях. Висота артеріального тиску залежить від сили серцевих

скорочень і об'єму крові, яка викидається в аорту, а також від скорочення дрібних артерій і капілярів, еластичності великих судин [1].

Звуження або розширення судин залежить від надходження в організм мінеральних речовин – калію, кальцію і магнію. Наприклад, недолік калію призводить до підвищення артеріального тиску, великий вміст вільного кальцію в крові може спричинити збільшення опору стінок судин і, як наслідок, підвищення тиску.

Фізична активність – одна з неодмінних умов життя, що має не тільки біологічне, а й соціальне значення. Вона розглядається як природно-біологічна потреба живого організму на всіх етапах от ноегенезу і регламентована відповідно до функціональних можливостей індивіда та є найважливішим принципом здорового способу життя людини.

Дозовані фізичні вправи є неспецифічним патогенетичним засобом терапії осіб з ознаками нейроциркуляторної дистонії. Дозовані фізичні вправи благотворно діють на весь організм взагалі і на серцево-судинну систему зокрема. Цей вплив зумовлений мобілізацією не тільки кардіальних, а й екстракардіальних факторів кровообігу, до яких належать прискоткувальна функція грудної клітки, кардіоваскулярна функція діафрагми, м'язовий і суглобний “насоси”. в основі розвитку функціонального пристосування хворого до фізичних навантажень лежить процес дозового тренування.

Розроблена нами методика занять з адаптивного фізичного виховання зі здобувачами вищої освіти, які мають нейроциркуляторну дистонію містить в собі орієнтовний комплекс гімнастичних вправ при нейроциркуляторній дистонії за гіпертонічним типом. Комплекс гімнастичних вправ, що входить до методики, включає вправи для всіх груп м'язів, вправи на гнучкість і рухливість, дихальні вправи. Заняття гімнастичними вправами проходить в чотири етапи, кожен з яких триває три тижні; на кожному етапі вправи поступово ускладнюються шляхом підвищення навантаження за рахунок збільшення кількості повторень, інтенсивності виконання кожної вправи, а також включенням до комплексу додаткових вправ.

Виходячи з отриманих даних можна стверджувати, що для хворих на нейроциркуляторну дистонію медикаментозного лікування недостатньо, необхідне постійне тренування організму шляхом фізичних вправ: зміцнення, адаптація і тренування організму, які сприяють підтримці фізично-

го і психоемоційного стану на рівні норми, тим самим досягаючи тривалої ремісії протягом захворювання.

Список використаних джерел:

1. Колодяжна О. І. Визначення втрачених років здорового життя від професійних захворювань за методом DALY / О. І. Колодяжна, А. М. Нагорна // Український журнал з проблем медицини праці. 2013. № 2. С. 11-15.
2. Круцевич Т. Ю., Безверхня Г. В. Рекреація у фізичній культурі різних груп населення: навч. посіб./ Т. Ю. Круцевич, Г. В. Безверхня. К.: Олімп. літ., 2010. 248 с.

Максименко М., 3 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра соціальної роботи та спеціальної освіти
наук. керівник – Вишар Є.В.
старший викладач кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти

ДИЗОНТОГЕНЕЗ РОЗВИТКУ ЗА АУТИЧНИМ ТИПОМ

Анотація. Діти з розладами аутичного спектра суттєво вирізняються як від дітей з нормальним типом розвитку, так і від дітей, які мають інші психофізичні вади. Їм незрозуміло й нецікаво те, що роблять звичайні люди. Навколишня дійсність для них – розмаїття непов'язаних між собою, мінливих звуків, образів, подій, що зумовлюють тривогу і страх.

Ключові слова: аутизм, порушення психіки, реабілітація.

Аутизм – це комплексне порушення розвитку, для якого властиві різноманітні прояви, що відзначаються з раннього віку і мають сталий перебіг. Симптоми зазвичай залишаються і в дорослих, хоча часто – у пом'якшеній формі (Rapin I, Tuchman R.F., 2008). Одного симптому недостатньо для визначення аутизму, потрібна наявність характерної тріади: вади соціальної взаємодії; порушеність взаємної комунікації; обмеженість інтересів і повторювальний репертуар поведінки. Окремі симптоми “тріади” трапляються і в людей з нормальним типом розвитку; це, наприклад, аутизм як стан, який характеризується домінуванням замкненого внутрішнього життя, активним усуненням від довкілля, бідністю вираження емоцій, що спостерігають у разі шизоїдного типу особистості. У процесі дослідження аутизму відбувалася певна трансформація розуміння цього явища, його сутності й меж. Так, виявилось, що не всі аутичні діти

(подібно до пацієнтів Л.Канера) уникали соціальної взаємодії; серед них траплялися такі, які були просто пасивними, або виявляли соціальну активність, але якимось дивним чином.

Окрім цього, клінічна картина аутизму варіювалася як між різними людьми, так і в одній людині, залежно від інтелектуальних здібностей та віку. Так з'явилася поняття “аутичний спектр” (autistic spectrum), щоб зафіксувати ідею про те, що те саме порушення може виявлятися різним чином [1].

Дитячий аутизм, класичний аутизм або синдром Каннера – розлад загального психічного розвитку, який виявляють у дітей у віці до 3 років без попереднього періоду нормального розвитку, який характеризується такими трьома групами ознак: якісними порушеннями соціальної взаємодії, якісними порушеннями спілкування, а також обмеженою, стереотипною поведінкою.

Вітальні функції. Батьки можуть відзначати особливості поведінки й реагування дитини у грудному віці. Це можуть бути труднощі годування, коли дитина відмовляється від грудей або в'яло смокче, або ж навпаки, смокче груди дуже жадібно і не може насититися. Апетит може бути поганим, нерідко він вибірковий, коли якісь продукти дитина категорично відкидає, наприклад, молоко, м'ясо, рибу. У багатьох дітей є проблеми зі шлунково-кишковим трактом, окрім того досить часто відзначається схильність до алергічних проявів. Можливі порушення сну: дитина може практично не спати, а може, навпаки, спокійно і багато спати, або лежати у ліжечку годинами з розплющеними очима без ознак занепокоєння. Є різні варіанти реагування на зовнішні подразники: від підвищеної лякливості та страху щонайменших шерехів до практично зовсім браку реакцій.

При цьому дитина може справляти враження глухого і сліпого. Реакція на дискомфорт теж може бути різною: від бурхливих проявів невдоволення в разі щонайменшої незручності до відсутності реакції на голод, мокрі пелюшки, холод. Нерідко батьки вважають свою дитину дуже “зручною”, спокійною, безпроблемною. Досить частими є вегетативні розлади, особливо пронос, закріп, блювота, відрижки без видимих причин. До кінця дошкільного віку порушення сфери інстинктів і прояву соматовегетативної недостатності згладжуються. Серед дітей з розладами аутичного спектра приблизно у двох третинах випадків спостерігають відхилення в харчовій поведінці, до такого ступеня помітні, що раніше цю ознаку вважали діагностичною.

Найпоширеніша проблема – вибірковість у виборі страв, проте також можуть відзначати ритуали й відмову від їжі (Dominick K.C., Davis N.O., Lainhart J., Tager. – Flusberg. H., Folstein S., 2007); при цьому не спостерігають недоїдання. Хоча в деяких аутичних дітей також можуть відзначати симптоми порушення роботи шлунковокишкового тракту, у наукових публікаціях немає впевнених доказів теорії, що припускає підвищену частоту чи особливий характер таких проблем у аутистів (Erickson C.A., Stigler K.A., Corkins M.R., Posey D.J., Fitzgerald J.F., McDougale C.J., 2005). Результати досліджень відрізняються, і зв'язок проблем травлення з розладами аутичного спектра залишається нез'ясованим (Myers S.M., Johnson C.P., Council on Children with Disabilities, 2007).

Соціальна взаємодія. З раннього віку виявляють, що діти не тягнуть-ся на руки, а перебуваючи на руках у матері – не туляться, не обіймаються. Зазвичай можна спостерігати такі два типові прояви – або напруженість і відстороненість дитини (особливо це помітно на рівні контакту голівки і плечового поясу дитини), або її пасивність, млявість. У такої дитини порушена реакція на емоції інших. Вона рідко плаче, коли їй боляче, а коли неприємно, може дряпати, кричати і навіть кусати, або бити і кусати себе. Вона практично не звертається за співчуттям чи з проханням про допомогу до інших. Характерним є те, що в аутичної дитини не формуються потрібні для спілкування рухи (вказівні жести, рухи головою (згода/заперечення), привітання, прощання тощо).

Спроби “проникнути” у світ дитини, залучити до контакту призводять до спалаху тривоги, агресивних і самоагресивних проявів. Часто буває так, що коли батьки наближаються до дитини, вона не реагує на їхній голос, не посміхається у відповідь, а якщо посміхається, то у простір: її посмішка ні до кого не звернена. Важко упіймати погляд дитини, залучити її увагу. І надалі встановити очний контакт буває складно, дитина дивиться неначе повз людину, її погляд плинний, відчужений, водночас може справляти враження дуже розумного, осмисленого. Ставлення до близьких загалом часто байдуже, їх поява і відхід не зумовлюють жодної реакції у дитини, але з часом таке ставлення може змінитися підвищеною прихильністю, симбіотичною єдністю з ким-небудь з близьких, частіше за все – з матір'ю, коли навіть короткочасна її відсутність є нестерпною, спричинює паніку.

Аутичні діти також дивно сприймають інших людей. За висловами батьків, їхні діти “ходять повз людей, дивляться крізь людей, здаються

сліпими, глухими». У літературі навіть засвідчено уявлення, що вони ставляться до людей, як до предметів, неживих носіїв тих або інших властивостей, що цікавлять їх [1]. Дитина використовує людину як продовження, частину свого тіла, наприклад, коли користується рукою дорослого, щоб щось дістати або зробити для себе, або лізе по ньому, щоб щось дістати. До інших дітей ставлення також незвичайне. Часто дитина їх просто не помічає, ставиться, як до меблів, може їх розглядати, чіпати, немов неживий предмет. Іноді їй подобається грати поряд з іншими дітьми, дивитися, що вони роблять, що пишуть у зошиті, у що грають, при цьому найбільше цікавлять не діти, а те, чим вони займаються. У спільній грі дитина не бере участі. Іноді є прагнення до спілкування з дітьми, навіть захват з бурхливими проявами почуттів, яких діти не розуміють і навіть побоюються, оскільки обійми можуть бути задущливими, і дитина, з великих радощів може заподіяти біль. Привертає увагу дитина до себе часто незвичайним способом, наприклад, штовхнувши або ударивши іншого. Іноді вона боїться дітей і за їх наближення з криком тікає. Буває, що якщо її беруть за руку, не чинить опір, а коли женуть від себе – не звертає на це уваги. Варто усвідомлювати також, що аутизм – це не просто брак стосунків з іншою людиною, а особлива форма стосунків із самим собою (Генрі Елленбергер).

Багатьом дітям з аутизмом властиве пізнє формування поняття “Я” і затримка адекватного користування ім. Детальний збір анамнезу і ретельне клінічне спостереження показують, що адекватному використанню “Я” послідовно передують: ехололійна інверсія займенників (дитина означає довкілля поняттям “Я”, а себе - поняттями “ВІН” або “ТИ”), формування понять “ВІН”, “ВОНИ”, “мама”, “тато”. При цьому, якщо в разі шизофренії має місце власне патологія “Я” (дисоціації й дезінтеграція сформованої особистості), то дитячий аутизм спричинює затримку формування понять, що означають навколишніх людей.

Щодо соціальної та побутової адаптації можна зазначити, що аутичні діти надзвичайно довго лишаються інфантильними, начебто не здатними до самообслуговування. Вони можуть свідомо використовувати дорослих для досягнення власних цілей, але також дивним чином. Так, типове таке: є речі, які дитина відмовляється брати своїми руками й вимагає, щоб тільки дорослий тримав їх, наприклад, пляшку з соком або ложку тоді, коли вона п’є чи їсть. Комунікативні проблеми: дитина може не говорити або говорити щось сама собі. При цьому вона не використовує ні звуки, ні

жести для спілкування. Мовлення стереотипне і найчастіше звучить як безпосередня чи відтермінована ехологія, характерні прояви певної повторювальної вокалізації, скандована вимова, тягуча інтонація, лепет. Дитина часто не реагує на звернення мовлення, не відгукується на своє ім'я. Надалі, залежно від збереження інтелектуального потенціалу, розуміння мовлення може бути досить хорошим.

Головною ж проблемою є брак або виражена недостатність комунікативної функції мовлення дитини. Гуління і лепет з'являються пізніше або їх нема взагалі; лепет не звернений до дорослого, дитина не повторює почуті звуки, слова. У багатьох дітей мовлення взагалі не розвивається або дитина відтворює своє власне, "пташине", зрозуміле тільки їй мовлення. Якщо ж слова з'являються, то відбувається це раніше або пізніше звичайного строку. Це можуть бути якісь складні, рідкісні слова, причому дитина вимовляє їх дуже чітко. Деякі слова можуть з'являтися, а потім надовго зникати зі словника. Мовлення може бути монотонним, немає мелодійності, швидко або повільне, неритмічне, з проспівуванням слів, або слова вимовляються по складах, немов видавлюються, при цьому немає супровідної жестикуляції. Словник може бути великим, але слова часто не пов'язані між собою. Затримка розвитку мовлення в одних осіб має певний і виражений характер, у інших – імітується відмовою користуватися мовленням, у третіх – має плинний характер і швидко долається, у деяких з них виявляється, навпаки, ранній розвиток мовлення.

Надзвичайно характерне жорстке закріплення певних мовленнєвих висловів за конкретними ситуаціями. Так, дитина начебто запитує (судячи за інтонацією): "Не хочеш? Не хочеш?" Насправді, вона відтворює те запитання, з яким до неї звертаються, коли прагнуть дізнатися про її бажання, і за цим виразом приховане значення "я не хочу". Цікаве також застосування слова "Так?" у значенні ствердження, але з питальною інтонацією. Подібні слова відтворюють те, що дитина частіше за все чула стосовно себе і за чим у неї закріпилися відповідні значення. Змінити щось у подібних вилловлюваннях (хоча б інтонацію), навіть за умови достатньо розвиненого інтелекту аутичної дитини зовсім непросто.

Список використаних джерел:

1. Колупаєва А.А. Педагогічні основи інтегрування школярів з особливостями психофізичного розвитку у загальноосвітні навчальні заклади. К.: Педагогічна думка, 2007. 458 с.

2. Марценковський І.А. Вимоги до програмно-цільового обслуговування дітей з розладами зі спектра аутизму: методичні рекомендації / І.А. Марценковський, Я.Б.Бікшаєва, О.В.Ткачова. К., 2009. 46 с.

Маник А., 3 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра соціальної роботи та спеціальної освіти
наук. керівник – Вишар Є.В.
старший викладач кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти

КОРЕКЦІЙНО-ВІДНОВЛЮВАЛЬНА РОБОТА З ДІТЬМИ, ЯКІ МАЮТЬ РОЗЛАДИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ

Анотація. Актуальність дослідження обумовлюється щорічним збільшенням народжуваності дітей, які мають ті чи інші порушення психофізичного розвитку різного ступеня тяжкості та потребують ефективних форм і методів корекційної роботи з ними.

Ключові слова: розлади аутистичного спектру, нейрокорекція, сенсомоторний і пізнавальний розвиток.

Питання аутизму почало розглядатись ще з 1867 р., коли Г. Моцці вперше описав цей розлад [1]. З того часу дослідження аутизму не припинялось: багато українських і зарубіжних вчених (Ф. Аппе, Е. Р. Баєнська, С. Барон-Коуен, К.С. Лебединська, М.М. Люблінг, О.С. Нікольська, Т. Пітерс, Д. Шульженко та ін.) продовжують вивчати аутизм і сьогодні. Хоча і проведено безліч досліджень, але вчені досі не прийшли до єдиного висновку, що ж є основою патогенезу цього розладу. Питання про причини патогенезу не є єдиними, що можуть цікавити дослідників.

Аутизм займає особливу позицію серед дитячих патологій у зв'язку з важкістю, тривалістю та впливом на всю родину. Підвищення інтересу до проблеми аутизму та аутистичних проявів в Україні за останні десятиліття відображається у працях відомих науковців у сфері корекційної педагогіки, спеціальної психології, психіатрії, медицини та генетики. Діти з розладами спектру аутизму потребують різносторонньої та цілеспрямованої допомоги, підтримки, корекції, що забезпечується поєднанням цілого комплексу індивідуальних та підгрупових, групових заходів.

За отриманими результатами дослідження встановлено, що більшість дітей з аутизмом мають відсутні та мінімальні показники сформованості соціальних вмінь і навичок. У них спостерігаються труднощі при вико-

нанні завдань, пов'язаних із функціональною грою з предметами, не сформовані навички звертання і прохання. Майже в половини дітей із аутизмом діагностовано дефіцит невербальної комунікативної поведінки, соціально-емоційної взаємодії, ритуалізовані зразки вербальної та невербальної поведінки чи надмірний опір змінам; надзвичайно обмежені, зациклені інтереси.

Визначено найбільш характерні особливості сенсорних систем таких дітей, а саме: гіперчутливість вестибулярної і тактильної систем, гіпочутливість смакової системи, малорухливість і пасивність, труднощі планування і виконання завдань, проблеми саморегуляції; вони важко переносять будь-які зміни. Відповідно до результатів констатувального експерименту, підтверджено ефективність використання засобів нейрокорекції в процесі надання допомоги дітям дошкільного віку з діагнозом «аутизм».

Аутизм займає особливу позицію серед дитячих патологій у зв'язку з важкістю, тривалістю та впливом на всю родину. Підвищення інтересу до проблеми аутизму та аутистичних проявів в Україні за останні десятиліття відображається у працях відомих науковців у сфері корекційної педагогіки, спеціальної психології, психіатрії, медицини та генетики – С. Коноплястої, О. Літвінової, І. Логвінової, І. Марценківського, К. Островської, Т. Скрипник, В. Тарасун, М. Шермет, Д. Шульженко та ін., які приділили свою увагу вивченню причин виникнення та розробці методів діагностики аутизму, його диференціації від інших порушень; вдосконаленню підходів до виховання і навчання таких дітей; пошуку ефективних методів корекції аутистичних проявів у дітей.

Проблемам розвитку, навчання та соціалізації дітей з аутистичними порушеннями присвятили свої дослідження Н. Базима, Я. Крет, З. Ленів, А. Обухівська, М. Рождественська, О. Романчук, Х. Сайко, Т. Сак, В. Синьов та ін. Термін «аутизм» ввів у психологічну науку швейцарський психіатр Л. Каннер у 1943 р. Вчений вперше дав цілісний опис синдрому, який він визначив як ранній дитячий аутизм (РДА). Однак глибинні медико-психологічні дослідження дітей із аутизмом були проведені зовсім нещодавно (Н. Базима, А. Обухівська, К. Островська, В. Синьов, Т. Скрипник, Г. Хворова, Д. Шульженко).

В міжнародній системі класифікацій МКБ-10, дитячий аутизм входить у рубрику «Загальні розлади розвитку» (F84) як частина розділу «Порушення психологічного розвитку» (рубрики F80-F89). Тут виокремлено форми загальних аутистичних розладів: дитячий аутизм (F84.0);

атиповий аутизм (F84.1); синдром Ретта (F84.2); інший дезінтегративний розлад дитячого віку (F84.3); гіперактивний розлад, що поєднується з розумовою відсталістю і стереотипними рухами (F84.4); синдром Аспергера (аутична психопатія) (F84.5). За МКХ-11, аутизм відноситься до розділу «06. Розлади психічні, поведінкові та нейророзвитку. Розлади нейророзвитку». У версії МКБ-11 2018 р. з'явилася діагностична одиниця «розлад аутистичного спектру» (код 6A02). При цьому, відповідно до МКХ-11, розлад аутистичного спектру ділиться на підтипи із зазначенням наявності / відсутності розладу інтелекту і зазначенням здатності людини використовувати «функціональну мову» (усну чи письмову), тобто мову як засіб для вираження особистих потреб або бажань. Для діагностики аутизму, К. Островська пропонує використовувати критерії порушення функціонування дитини в трьох основних сферах: соціальна взаємодія, комунікація, активність та зацікавлення дитини [1, с. 61].

У зв'язку з переглядом класифікації розладів аутистичного спектру, в МКХ-11 і DSM-V діагностичні межі даного розладу розширені, введені діагностичні характеристики порушення інтелектуального розвитку та порушення функціональної мови. Тепер усі діти зі значним дефіцитом соціальних навичок і реципрочної соціальної взаємодії відносяться до категорії розладів спектру аутизму. РАС класифікується за наявністю або відсутністю порушень інтелектуального розвитку та порушень функціональної мови. Останній перегляд DSM-V (Діагностичний та статистичний посібник із психічних розладів, США, 2014) визначає центральним порушенням при розладах аутистичного спектру стійкий дефіцит соціальної комунікації та соціальної взаємодії. Труднощі в сфері міжособистісної взаємодії стають вагомою перешкодою в процесі соціально-психологічної адаптації цих дітей. І особливо гостро постає ця проблема на початковому етапі входження дитини до нового соціального оточення. Правильна діагностика аутизму пов'язана з великими труднощами.

Основна проблема полягає в умінні віддиференціювати аутистичні розлади від інших розладів розвитку. Аналізуючи різні наукові та методичні джерела, Т. Галах виділяє такий спектр порушень, зумовлених розладами аутистичного спектру: інфантильний аутизм, аутистичні розлади, синдром Каннера, синдром Аспергера, нетиповий аутизм [2, с. 7]. За даними О. Нагорної, постановка діагнозу аутизму ґрунтується за наявності трьох основних якісних порушень: недолік соціальної взаємодії; недолік взаємної комунікації; а також наявність стереотипних форм поведінки.

Дані якісні порушення є загальними рисами індивідуального розвитку і виявляються у всіх ситуаціях, хоча можуть варіювати за ступенем вираженості, але є обов'язковими при даному розладі [2, с. 33].

Д. Гошовська зауважує, що синдром раннього дитячого аутизму характеризується вираженою недостатністю або повною відсутністю потреби в контакті з оточуючими, емоційною холодністю або байдужністю до близьких, страхом новизни, будь-якої зміни в оточенні, хворобливою прихильністю до рутинного порядку, одноманітної поведінки зі схильністю до стереотипних рухів, розладами мови, іноді до повної «мовної блокади». Першою ознакою раннього дитячого аутизму часто виступає відсутність властивого здоровим дітям «комплексу поживавлення», а потім з'являються порушення здатності диференціювати людей і неживі предмети, небажання вступати в контакт, беземоційність або паратимія (неадекватні афективні реакції) у сполученні зі страхом новизни [1, с. 215].

В ранньому дитинстві, до перерахованих клінічних проявів приєднуються одноманітні маніпуляції з предметами у ході ігор, використання нетрадиційних для ігрової діяльності предметів. Типовими є і порушення психомоторики у вигляді незграбності, нерозмірності довільних рухів, незграбності, відсутності злагоджених рухів, а також розладу мови (від відсутності до переваги «автономної мови» – розмови із самим собою). Найхарактерніші поведінкові проблеми аутистичних дітей: труднощі зі сном; самокалічення; агресія; стереотипна поведінка; деструктивна поведінка [2, с. 216]. Описуючи характерні особливості мовленнєвого розвитку дітей із аутизмом, науковець С. Головченко звертає увагу на те, що їх більшість не починають говорити не тільки у 2-3 роки, а й у 4-6 років. При цьому діти з аутизмом становлять неоднорідну групу з точки зору розвитку мовлення, серед них є діти, які зовсім не володіють мовленням; діти, які володіють невеликим обсягом слів та простих фраз; діти з формально добре розвиненим мовленням. Проте всіх дітей з аутизмом об'єднує обмежене розуміння зверненого мовлення, прив'язаність до ситуації, з одного боку, та відірваність мовлення від діяльності – з іншого [1, с. 88].

Також для дітей з аутизмом характерні специфічні прояви розвитку емоційної сфери. За свідченням О. Нагорної, у таких дітей дуже часті неадекватні подразники, часто невмотивовані, некеровані спалахи люті і агресії. Ця агресія може бути спрямована на себе, коли діти кусають свої руки, б'ються головою об підлогу, меблі чи б'ють себе кулаками по обличчю. Іноді агресія спрямовується на інших, і тоді діти кусають, дряпа-

ють або б'ють своїх батьків. Більшість батьків дітей з аутизмом скаржаться на те, що їм важко справлятися з ними, на їх низьку толерантність до фрустрації і реагування навіть на найменшу перешкоду або заборону вибухом люті [2, с. 34].

Крім того, як вказують Н. Базима, М. Шеремет, діти з аутизмом досить швидко перенасичуються навіть приємними враженнями; часто дійсно не можуть почекати обіцяного; самостійно безпорадні у ситуації вибору; потребують більше часу для того, щоб пережити отримане враження або інформацію. Усе перераховане провокує відстрочені реакції на ті чи інші подразники та прагнення стереотипізувати взаємодію з навколишнім світом [1, с. 374]. Дослідниця Н. Базима уточнює, що патологічні особливості психічного розвитку у дітейаутистів виступають не тільки у вигляді окремих порушень психічного тону, афективної сфери, сприймання, моторики, мовлення, але і як пов'язана з цими порушеннями асинхронія розвитку у цілому, спотворення нормальної взаємодії при формуванні психічних функцій. Також у дітей з аутизмом недостатньо розвиваються всі сторони психічної діяльності, спрямовані на оволодіння соціальними відносинами [1, с. 90].

Психологічна нейрокорекція є одним із сучасних методів корекційно-відновлювальної роботи з дітьми-аутистами, що передбачає вплив на функціонування та нормальну роботу мозку, налагодження міжпівкульної взаємодії, активізацію в розвитку всіх ВПФ (вищих психічних функцій). Нейрокорекція, як один з ефективних методів допомоги дітям із аутизмом, надає змогу подолати: порушення розумової діяльності; підвищену стомлюваність, неуважність; не сформованість просторових уявлень; недостатність саморегуляції і контролю в процесі діяльності. Через рухливі та ігрові вправи, нейрокорекція в роботі з аутистичними дітьми вирішує наступні завдання їх розвитку: формування зорово-моторної координації (око-рука, здатність точно направляти рухи), правильної взаємодії рук і ніг; відчуття тіла і простора навколо нього; розвиток слухової та зорової уваги; навчання послідовно виконувати дії, розбиваючи їх на ряд завдань, тощо.

Комплексний підхід до корекційно-відновлювальної роботи з дітьми-аутистами, забезпечення тісної співпраці лікарів, психологів, корекційних педагогів з батьками таких дітей сприяє вирішенню завдань їх компенсаційного розвитку, оптимального функціонування та соціальної адаптації у суспільстві.

Список використаних джерел:

- 1.Базима Н. В. Формування мовленнєвої активності у дітей з аутистичними порушеннями старшого дошкільного віку : автореф. дис. канд. пед. наук / Н. В. Базима.- К., 2014. 21 с
- 2.Галах Т. В. Діагностика і корекція дітей з Раннім Дитячим Аутизмом / Т. В. Галах.- Нетішин, 2016. 49 с.
- 3.Головченко С. М. Корекційно-відновлювальна допомога дітям з аутичними проявами в поведінці / С М. Головченко // Таврійський вісник освіти. 2015.№ 2(50). Ч. I. С. 86-91.

Маник О., 3 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра соціальної роботи та спеціальної освіти
наук. керівник – Вишар Є.В.
старший викладач кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти

КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИТКОВА РОБОТА ПРИ ДИЗОРФОГРАФІЯХ

Анотація. Дизорфографія як специфічний розлад мовних здібностей школярів характеризується наявністю різних типів орфографічних помилок, що мають тенденцію до стійкого прояву. Зазначена мовна патологія є складним, поліморфним порушенням, що обумовлено недорозвитком ряду мовних та психічних функцій.

Ключові слова: корекційна педагогіка, логопедія, дизорфографія.

Корекційно-розвиткова робота передбачає: формування умінь в учнів з тяжкими порушеннями мовлення (ТПМ) вправно, координовано володіти артикуляційним, дихальним і голосовим апаратами, чітко вимовляти та розрізняти звуки, відтворювати складову структуру слів, добирати відповідні слова і граматично правильно будувати речення та зв'язні висловлювання; подолання специфічних помилок читання та письма.

Аналіз писемної продукції молодших школярів із ТПМ засвідчує значну кількість помилок, серед яких провідне місце посідають морфологічні; вони носять стійкий характер і не мають тенденції до зменшення їх кількості відповідно до року навчання. Дослідниками встановлено, що більша кількість дизорфографічних помилок обумовлена недостатньою сформованістю орфографічної пильності, орфографічного контролю та невмінням виконувати орфографічні дії.

Сформованість орфографічної навички передбачає виконання низки орфографічних дій, у структурі яких лежать, прості уміння, такі як: помітити орфограму, визначати її тип, актуалізувати правило її написання, вміння виконувати алгоритм згідно з орфографічним правилом і, насамкінець, записувати і перевіряти правильність написаної орфограми.

У реалізації першої структурної складової (помітити орфограму) важливу роль відіграє орфографічна пильність, яка є складним психологічним утворенням, що формується на достатньому рівні розвитку всіх мовних і мовленнєвих систем.

У другому структурному компоненті (визначити тип орфограми) на чільне місце виходить рівень сформованості як орфографічної пильності, так і морфологічного аналізу. На етапі актуалізації відповідного правила вирішального значення набувають теоретичні знання. Застосування правила потребує від учня не тільки володіння безпосередньо теоретичними знаннями, а й сформованості навчально-практичної діяльності в ході оволодіння орфографічними вміннями як основою навчання. На провідне місце останньої структурної складової орфографічної навички (записати орфограму) виходить сформованість усіх видів самоконтролю (попереднього, поточного та опосередкованого) на довільному та мимовільному рівнях. Відбувається порівняння написаного результату з еталонним і прийняття кінцевого рішення (правильне написання слова).

Недостатня сформованість орфографічної навички негативно впливає на процес опанування грамотного письма. Програма корекції дисорфографій містить три етапи.

І етап діагностичний, вчитель-логопед у першу половину вересня обстежує учнів із ТПМ за такими показниками: – фонетична сторона мовлення; – лексико-граматична будова мовлення; – писемна мовленнєва діяльність (письмо, читання); – психічні функції і операції, які відповідають за процес письма; – стан сформованості орфографічної навички (на матеріалі орфографічних правил). На основі проведеного обстеження вчитель-логопед розробляє на кожного окремого учня план корекційної роботи.

Наступний етап – корекційно-розвивальний – включає формування: - фонематичного рівня; - психологічних процесів та психічних функцій, які беруть участь у процесі письма; - морфологічного рівня; - лексико-граматичного рівня; орфографічної навички на матеріалі таких орфографічних правил, як: - умінь написання букв, слів з дотриманням правил написання; - умінь та навичок написання великої літери на початку речення, кра-

пки, знаків питання, оклику в кінці; орфографічної пильності щодо написання: слів з великої літери; - слів з використанням букв для позначення м'якості приголосних звуків; - слів із сумнівною вимовою ненаголошених е, и у коренях слів; - слів із сумнівним звучанням дзвінких та глухих приголосних; - слів з префіксами роз-, без-, з- (с-); - слів з подвоєнням та подовженням приголосних; - не з дієсловами; - слів з апострофом. Контрольно-підсумковий етап учитель-логопед проводить у другу половину травня.

На зазначеному етапі здійснюється перевірка рівня сформованості орфографічно грамотного письма в учнів з ТПМ шляхом різних письмових вправ (словниковий, текстовий диктант, самодиктант, списування, письмовий переказ, твір).

Список використаних джерел:

1. Аркадьєва О.О. Про стан розвитку компонентів психологічної структури читання в учнів 2-4 класів із ДЦП // Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: наук.-метод. зб. / за ред. В.В. Засенка, А.А. Колупаєвої. К., 2014. Вип. 5. Частина 2. С. 16-25.
2. Пригода З.С. Формування компонентів орфографічної навички у школярів із тяжкими порушеннями мовлення // Український логопедичний вісник: зб. наук. праць. К.: ПП «Актуальна освіта», 2013. №4. С. 40-44.
3. Трофименко Л.І. Механізми засвоєння лексико-граматичних одиниць мови учнями молодшого шкільного віку із нерізко вираженим загальним недорозвитком мовлення. Дефектологія. Особлива дитина: навчання і виховання. 2013. С. 9-13.

Михайлова А., 3 курс,

Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра соціальної роботи та спеціальної освіти

наук. керівник – Вишар Є.В.

старший викладач кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти

АСПЕКТИ КОРЕКЦІЇ ГРАМАТИЧНОЇ СТОРОНИ МОВЛЕННЯ

Анотація. Розвиток граматичної компетенції у молодших школярів з мовленнєвими порушеннями відбувається з великими труднощами. Це обумовлено тим, що граматичні значення більш абстрактні, ніж лексичні, а граматична система мовлення організована на основі великої кількості мовних закономірностей. Граматичні операції є досить складними і при-

пускають певний рівень розвитку аналітико-синтетичної діяльності в цілому.

Ключові слова: корекційна педагогіка, граматична компетенція, мовленнєві вади.

У молодших школярів із ТПМ наявні особливості формування граматичних, перш за все морфологічних знань. Внаслідок недостатньої сформованості фонематичної, лексикограматичної та синтаксичної систем мови у школярів не утворюються мовні узагальнення, необхідні для теоретичного вивчення граматики, у тому числі оволодіння різними видами лінгвістичного аналізу.

У школярів виникають труднощі засвоєння предметів мовного циклу, розуміння умови арифметичної задачі, що, у свою чергу, перешкоджає оволодінню повноцінними навичками навчальної діяльності в цілому. До числа найбільш поширених помилок у граматичній складовій мовлення відносяться: помилки на ненаголошений голосний, особливо кореневий; недостатнє врахування чергування приголосних в корені слова; помилки в закінченнях слів (іменників, прикметників); змішування та уподібнення різних за значенням морфем; неправильне утворення прикметників від іменників; ненормативне вживання словоформ; труднощі засвоєння парадигми відмінювання тощо.

Психолінгвістичний аналіз виявлених граматичних помилок у молодших школярів із ТПМ показує, що в їх основі лежать наступні причини: недостатня сформованість спрямованості уваги на граматичне оформлення мовлення; недостатнє формування, особливо у дітей з моторною алалією, словозмінної та словотворчої моделей внаслідок недостатнього формування операції переносу; недостатнє розуміння значень граматичних морфем; недостатнє відтворення фонетичного складу закінчення слова; недоліки формування практичного морфологічного аналізу; труднощі оперування морфологічним складом слова у процесі його граматичної зміни; недостатнє засвоєння смислових зв'язків між словами та їх граматичне оформлення, а також труднощі одночасного охоплення всієї системи смислових зв'язків слів у реченні, що, як відомо, визначається рівнем розвитку симультанних синтезів. Іншими словами, у процесі конструювання власного висловлювання на рівні словосполучення, речення дитина має правильно вибрати тільки ту форму, яка необхідна для вираження певного змісту, оскільки цей зміст передається не тільки за допомогою лек-

сичних одиниць мови, але і смислового зв'язку слів, що оформлюється за допомогою граматичних морфем.

Особливою категорією в цьому плані є учні з моторною алалією, в яких порушені різні механізми мовлення. Одна група характеризується порушенням морфологічної системи мови при відносній збереженості семантичної структури речення: при цьому не порушується порядок слів у реченні, але відсутні морфологічні засоби зв'язку між словами. У іншій групі дітей спостерігаються не тільки порушення морфологічної системи мови, але й недоліки синтаксичної структури речення. Методи формування граматичної сторони мовлення у дітей розроблені з урахуванням психологічних закономірностей засвоєння мовленнєвого матеріалу, характеру труднощів, які спіткають дітей, природи допущених помилок, а також можливостей оволодіти певними поняттями.

Корекційна робота над граматичною стороною мовлення передбачає формування уявлень про морфологію (зміна слів за родами, числами, відмінками), способів словотворення і синтаксису (засвоєння різних типів словосполучень і речень). У ході роботи над складом слова здійснюється пропедевтика уявлень про словотвір, про роль префіксів і суфіксів у творенні слова. Опанування граматичних форм відбувається шляхом виконання граматичних вправ, засвоєння мовних узагальнень, користування граматичними навичками й уміннями у мовленнєвому спілкуванні.

Корекційна робота на заняттях, спрямована на розвиток граматичної сторони мовлення, відбувається як в усному, так і писемному мовленні, змістом якої є: – формування граматичних навичок: диференціація предметно-синтаксичного значення граматичних морфем, спрямованості уваги на граматичне оформлення мовлення, розвиток уваги до зміни граматичних форм слів (шляхом порівняння і співставлення іменників однини і множини, зміни відмінкових закінчень тощо); – розвиток граматичного оформлення мовлення шляхом оволодіння словосполученнями відповідно до синтаксичних значень, зв'язком слів у реченні, модулями різних синтаксичних конструкцій; – практичне засвоєння словотворення та словозміни; – формування вміння добирати споріднені слова; – навчання складати прості непоширені речення, поширені додатком, із прийменниками, виокремлювати слова з речень за допомогою питань; – привертання уваги на порядок слів та зміни форм слів у простому поширеному реченні шляхом: складання речень із прийменниками та без прийменників; поши-

рення речень за допомогою запитань; складання речень із заданими словосполученнями; – привертання уваги до речення з однорідними членами.

У молодших класах на корекційних заняттях під час роботи над реченням необхідно формувати уміння виконувати синтаксичні трансформації: – розширення та ускладнення обсягу синтаксичної конструкції; – спрощення, згортання синтаксичної конструкції; – перестановка слів у реченні; – зміна однієї конструкції на іншу. Шляхом синтаксичних операцій відбувається утворення та передача змісту речення, коли учні вчаться оперувати лексичним складом речення, морфологічними елементами слова при збереженні смислу речення; перетворювати речення шляхом зміни головного члена речення, часу події до моменту мовлення, стану, виду (іти по дорозі – іти дорогою, кіт умиває мордочку – кіт умивається, хлопчик ловив рибу – хлопчик зловив рибу).

Учні вправляються в упорядкуванні синтаксичного значення слова у деформованому реченні за наочною опорою та без неї, засвоєнні синтаксичної синонімії. Учитель-логопед обов'язково включає завдання на виправлення чи послаблення помилок на письмі, які мають на меті: вправлення у виявленні та аналізі правописних, дисграфічних помилок; формування орфографічної навички, орфографічної пильності; попередження та корекцію дислексій, дисграфій, дизорфографій; Корекційна робота з подолання порушень граматичної системи мови проводиться поетапно у залежності від проявів та ступеня мовленнєвих порушень. Адже в одному класі можуть навчатися діти з різними мовленнєвими порушеннями (алалія, дизартрія, заїкання, ринолалія, загальний недорозвиток мовлення), у яких темпи корекції мовних систем різні. До уваги, у першу чергу, беруться рівень розвитку граматичної сторони мовлення та засвоєння граматичних норм та правил, успішність засвоєння теоретичних та практичних знань з мови як шкільного предмету.

На першому етапі робота спрямовується на розвиток слухової уваги в процесі сприйняття мовлення і мимовільного оперування морфологічним складом слова як підґрунтя для практичного засвоєння морфологічної системи словозміни. Спершу практична робота організовується так, щоб орієнтування на звукову сторону слова виявлялося вирішальною умовою успішності виконання розвивальних вправ та завдань. Для засвоєння морфологічних засобів першорядне значення має залучення уваги дітей до звукової та смислової сторони слова, до звучання і значення граматичних форм. Педагог добирає відповідні вправи на розвиток уваги до

зміни граматичних форм слів залежно від роду, числа, відмінка, часу дії. Учитель-логопед спрямовує свою роботу на розвиток синтаксичної складової мовлення, завданням якої є: розвиток розуміння смислових зв'язків у реченні; формування та уточнення синтаксичних значень слів; розвиток навичок побудови простих речень з опорою та без опори на наочність, запитання вчителя; формування у школярів вміння складати прості непоширені та поширені речення; розвиток вміння вживати створені речення у зв'язному мовленні, зв'язно і послідовно висловлюватися з використанням на практиці набутих мовленнєвих умінь. Дітей вже на перших заняттях навчають розуміти, а потім використовувати різні синтаксичні моделі, при цьому велику увагу приділяють роботі над словосполученням як будівельним матеріалом речень. Робота над формуванням морфологічного компоненту передбачає: роботу над розвитком слухової уваги до морфологічного оформлення слів; розвиток розуміння значень словотворчих морфем; визначення спільних словотворчих афіксів в словах із різним лексичним значенням (хлопчик, стільчик, олівчик); визначення значення словотворчих афіксів (наближення): приїхав, прибіг, прийшов; (вмісти-лища): цукорниця, салатниця, цукерниця; співвідношення значення і звучання морфем (коренів слів); диференціювання словотворчих афіксів за значенням і звучанням.

На другому етапі проводиться робота над практичним засвоєнням дитиною розгалуженої системи граматичних категорій: числа іменника, дієслова, прикметника; виду, часу дієслова; роду іменника, прикметника, дієслова; відмінка іменника. Опанування граматичних форм відбувається шляхом виконання граматичних вправ, засвоєння мовних узагальнень, користування граматичними навичками й уміннями у мовленнєвому спілкуванні. Великого значення надається мовному зразку як засобу попередження граматичних помилок. Роботу спрямовано на: вироблення умінь користуватися словом і його правильною граматичною формою залежно від її значення у складі речень; засвоєння граматичних форм (утворення форми множини іменників із закінченням -а (-я) і дієслів теперішнього і минулого часів; узгодження прикметника з іменником у називному, знахідному та орудному відмінках однини і множини тощо); складання і вживання простих речень з іменниками і дієсловами в однині і множині; складання і вживання в мовленні речень (три-, п'ятичленних) із сполученнями, що означають перехідність дії на предмет (їв хліб, печиво); ви-

користання слів у різних конструкціях простого поширеного речення (відповідно до теми програми).

На зазначеному етапі (як на попередньому, так і на наступних) відбувається формування розумових операцій з мовними одиницями (словами, морфемами): порівняння, узагальнення, співвіднесення, перенос та генералізація правил морфологічного оформлення слів (утворення похідних слів за аналогією, самостійно), систематизація слів на основі спільності морфем у процесі засвоєння різних видів словотворення; конструювання слів на основі продуктивних моделей словотворення; розвиток та удосконалення навичок морфологічного аналізу префіксів, суфіксів, кореня, закінчення.

На третьому етапі починається робота над формуванням знань про будову слова, які забезпечуються розумовими діями і операціями з мовними одиницями: орієнтування на звукову форму слова; порівняння слів за звучанням та значенням; морфологічний аналіз; присвоєння морфемі певного значення; утворення за аналогією; перенос; генералізація (узагальнення). Також проводиться робота над спільнокореновими словами: відбір споріднених слів з текстів, порівняння їх за звучанням і значенням; уточнення та диференціація значення словотворчих морфем (практично); формування умінь добирати слова з однаковим коренем і різними морфемами (суфіксом, префіксом) та слова з однаковими морфемами, але різним коренем, розвиток орфографічної пильності щодо написання слів з ненаголошеними звуками[е], [и] в корені.

Учитель-логопед продовжує розпочату роботу над розвитком синтаксичної сторони мовлення: формування умінь самостійно та з допомогою вчителя складати прості непоширені та поширені речення за участю слухових, зорових опор; розвиток умінь визначати межі речення у письмовому тексті та правильно оформлювати речення під час письма; формування практичних умінь визначати синтаксичне значення слів у реченні з опорою на запитання та самостійно; ставити запитання до різних членів речення (головних, другорядних); формування навичок синтаксичних трансформацій (розширення, звуження, відновлення деформованого речення); вправлення у правильному використанні розділових знаків у кінці речення (крапка, знак питання, знак оклику); розвиток уміння правильно інтонувати речення у власному мовленні та під час читання; розвиток зорової, слухової уваги, контролю.

На четвертому етапі корекційна робота над синтаксичною структурою мови спрямована на удосконалення та розвиток навичок оперування синтаксичними елементами та зв'язками між ними в різних по структурі реченнях (суб'єкт, об'єкт, предикат); визначення слів, які відносяться до групи підмета, присудка; розвиток сукцесивного синтезу (комбінування елементів в послідовний комплекс; правильний вибір морфем при програмуванні мовленнєвого висловлювання; морфологічне оформлення схеми висловлювання; розвиток навичок поширення речення другорядними членами (з опорою та без опори на запитання); коригування за необхідності навички роздільного написання слів у реченні (у тому числі написання прийменників з наступним словом).

Корекційна робота над формуванням морфологічної системи передбачає розвиток спостереження за різними граматичними формами слів; розвиток навички морфологічного аналізу префікса, суфікса, кореня; розвиток навичок добору спільнокореневих слів; уточнення та диференціювання значень суфіксів, префіксів та похідних слів з ними; розуміння ролі закінчення у зв'язках слів у реченні; формування орфографічної пильності щодо написання слів з різними орфограмами у правильній граматичній формі.

На п'ятому етапі синтаксична система мови переходить на вищий щабель розвитку. Корекційна робота спрямована на: закріплення умінь ставити запитання до всіх слів у реченні; встановлювати зв'язки між словами та словосполученнями у реченні; ділити речення на окремі словосполучення; розвиток умінь поширювати речення однорідним членами; розвиток розуміння безсполучникових та сполучникових складних речень з сурядним і підрядним зв'язком; розвиток навички побудови складних речень із заданих простих чи самостійно з опорою та без опори на наочність, запитання; вправляння учнів у вживанні складних речень в усному та писемному мовленні.

На п'ятому етапі вчитель-логопед проводить роботу із: закріплення умінь групувати різні частини мови, встановлювати граматичний зв'язок між ними; формування та узагальнення знань про морфемну будову слова; орієнтування у морфемній будові слова; розрізнення форм одного і того ж слова та спільнокореневих слів; розвиток спостережень за значенням слів, що відповідають на питання різних частин мови; розпізнавання та розрізнення частин мови за різними ознаками; розвитку умінь групувати різні частини мови, встановлювати граматичний зв'язок між ними; за-

кріплення навичок визначати лексико-граматичне значення різних частин мови; розвитку орфографічної пильності до написання слів у правильній граматичній формі.

Список використаних джерел:

1. Грибань Г.В. Дослідження особливостей оволодіння дієслівною лексикою молодшими школярами з ТВМ // Теорія і практика сучасної логопедії: Збірник наукових праць: Вип. 2. – К.: Актуальна освіта, 2005. С. 47-52.

Нечмоглад В. І., 5 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра соціальної роботи та спеціальної освіти
наук. керівник – Гета А. В.
к.фіз.вих., доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ЗДОРОВ'ЯФОРМУВАННЯ В ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНИХ ВІДДІЛЕНЬ

Анотація. Сьогодні турбота про здоров'я молодого покоління – це актуальна проблема українського суспільства. Вона включає сукупність взаємопов'язаних аспектів, які характеризують різні напрями, а саме: організацію професійної діяльності, заняття фізичними вправами, дозволя, харчування, спорт, медичне обслуговування тощо. Однією зі складових цієї сукупності є організація фізичного виховання студентської молоді з вадами здоров'я.

Ключові слова: порушення стану здоров'я, спеціальна медична група, здоров'яформування, фізичне виховання.

Серед чинників, що негативно впливають на здоров'я підростаючого покоління, слід розглядати погіршення соціально-економічних показників, санітарно-епідеміологічної та екологічної ситуації в країні. Згідно зі статистичними даними, за останні роки суттєво збільшилася кількість студентів, які відносяться до спеціальних медичних груп (СМГ) [5]. Вихід з цього можливий лише при комплексному вирішенні завдань фізичного, морального та духовного виховання молоді, насамперед, студентської [8, 9]. Фізичне виховання повинне передбачати раціональне поєднання нових підходів до педагогічного процесу з дисципліни «Фізичне виховання» і нових технологій здоров'яформування [1, 5].

Незважаючи на значну кількість робіт, присвячених використанню здоров'язбережувальних технологій у навчальному процесі, це питання залишається недостатньо розробленим [4]. В даний час недостатньо досліджень, присвячених розробці алгоритмів оздоровлення студентів спеціальних медичних груп у навчальному процесі [7, 10]. Як свідчать статистичні матеріали МОЗ України, спостерігається тенденція до зростання загальної захворюваності студентської молоді, збільшення поширеності неінфекційних хронічних захворювань [9]. За даними вибірових досліджень, 70 % студентів мають низький і нижче середнього рівні фізичного здоров'я, більше половини (52,6 %) мають морфо-функціональні відхилення різного характеру, а у 36–40 % відзначаються хронічні неінфекційні захворювання [5].

На жаль, стабільно збільшується кількість студентів, які відносяться до спеціальної медичної групи. У зв'язку з цим виникає необхідність впровадження системи заходів щодо підвищення рівня здоров'я студентів та організації їхнього належного відпочинку протягом навчального року з урахуванням ризиків для здоров'я молоді, характерних для України.

В даний час процес навчання у ЗВО характеризується засвоєнням великого обсягу інформації в короткі терміни, технізацією навчального процесу, частими інноваціями педагогічного процесу. Безумовно, це не може не позначитися на психоемоційному та психофізичному стані студентів. Статистичні дані свідчать про збільшення кількості студентів, які відносяться до спеціальної медичної групи за останні роки, що природним чином впливає на зниження рівня психоемоційного стану, професійно-прикладних якостей майбутнього фахівця і, в кінцевому рахунку, на його конкурентноспроможність на ринку праці.

В вищій школі України за останні роки простежується чітка тенденція до збільшення кількості студентів, які мають відхилення у стані здоров'я. За період з 2015 до 2020 року кількість студентів СМГ збільшилась з 5,1 % до 7,4 %. Узагальнений аналіз результатів досліджень способу життя і стану здоров'я свідчить, що одним з основних чинників ризику розвитку функціональних розладів у обстеженого контингенту є низька рухова активність (33 % юнаків і 74,6 % дівчат), що, в поєднанні з нераціональним харчуванням (43,8 % і у 55,2 % осіб відповідно), призводить до надлишкової маси тіла (31,3 % юнаків і 62,7 % дівчат). Задовільно оцінили стан свого організму 88,9 % юнаків і 61,6 % дівчат. Значно менша кількість студентів була не задоволена станом свого організму, це – 11,1 %

юнаків і 31,4 % дівчат. В даний час регулярно займаються фізичною культурою 16,7 % юнаків і 8,1 % дівчат, епізодично – переважна кількість студентів: 83,3 % юнаків і 66,3 % дівчат. Не займаються фізичною культурою 25,6 % дівчат, юнаків з такою оцінкою виявлено не було [5].

Говорячи про низький рівень фізичного здоров'я основної маси студентів і, зокрема, студентів, які належать до СМГ, пропонується використовувати термін «здоров'яформуючі технології». В даний час процес фізичного виховання з традиційним підходом до навчання не вирішує проблеми корекції фізичного стану. Як стверджують дослідники [2, 6] створення здоров'язформуючого освітнього середовища є головною передумовою поліпшення здоров'я студентської молоді, що передбачає раціональне планування навчального навантаження; гармонійне поєднання її рухової активності з розумовою діяльністю; організацію збалансованого харчування тощо. Головними ознаками такого середовища має стати оптимальне поєднання методів, форм, засобів навчання, їх відповідність здібностям та віковим особливостям студентської молоді; проведення експериментального впливу нових навчально-методичних засобів на здоров'я студентів, дотримання режиму рухової активності, створення емоційно сприятливої атмосфери навчання, культивування здоров'я тощо.

Дослідження, проведені зі студентами спеціальної медичної групи, встановили, що 59,5 % оцінили свій стан здоров'я як поганий. Студентами визначені основні причини, які перешкоджають участі у регулярних заняттях фізичними вправами. Серед основних визначені: відсутність вільного часу 75,7 %; власна недисциплінованість 43,2 %; погане самопочуття 32,4 %; скрутне фінансове становище 13,8 %; відсутність бажання, інтересу 10,8 % тощо.

Більшість респондентів (59,5 %) обирають тільки організовані форми занять руховою активністю (в режимі навчальних або позанавчальних занять).

У здоров'яформуючих технологіях метою є підвищення рівня фізичного здоров'я, мотивації до здорового способу життя, організації свого рухового режиму, що адекватний власному стану не тільки у навчальних заняттях з фізичного виховання, але і у позанавчальний час. Для студентів спеціальних медичних груп важливими є не тільки систематичні заняття фізичними вправами, але й адресна корекція порушених функцій організму за алгоритмами оздоровлення, забезпечуючи при цьому дію на організм лікувально-оздоровчого впливу, яка зростає. Розробка та засто-

сування здоров'я формуючих технологій у фізичному вихованні студентів, які належать до спеціальних медичних груп, що враховує індивідуальні особливості студентів і передбачає чітке дозування фізичного навантаження щодо поставленого діагнозу спільно з профілактичними і оздоровчими засобами відновлення організму, робить даний напрям актуальним.

Таким чином, вивчення стану питання про використання здоров'я формуючих технологій у процесі фізичного виховання студентів за даними літературних джерел свідчить, що у більшості закладів вищої освіти слабо використовується наявний потенціал для збереження та зміцнення здоров'я студентів, формування ціннісного ставлення до здоров'я і здорового способу життя. Фізичне виховання у ЗВО донині орієнтоване на досягнення нормативних вимог, реалізацію декларованої державної програми, а не на задоволення потреби у руховій активності кожного студента, без урахування його інтересів та мотивів. У результаті цього з кожним роком збільшується кількість студентів, які мають порушення у стані здоров'я і належать до спеціальних медичних груп. Це дозволяє вважати, що розробка і обґрунтування здоров'я формуючих технологій у фізичному вихованні студентів спеціальних медичних груп є сучасною й актуальною.

Список використаних джерел:

1. Анікеєв Д. М. Рухова активність у способі життя студентської молоді: автореф. дис. ... канд. фіз. вих. : 24.00.02. К.: НУФВСУ, 2012. 20 с.
2. Герчак Я. М. Формирование готовности к здоровьесбережению студентов высшего профессионального образования: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Х., 2017. 225 с.
3. Захарина Е. А. Формирование мотивации к двигательной активности в процессе физического воспитания студентов высших учебных заведений: автореф. дис. ... канд. наук по физ. воспитанию и спорту: 24.00.02. – К.: НУФВСУ, 2018. 23 с.
4. Кашуба В. А., Андреева Е. В., Футорный С. М. К проблеме формирования основ здорового образа жизни студентов в процессе физического воспитания / Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту, 2011. № 2. С. 127–130.
5. Малахова Ж. В. Методические аспекты занятий по физическому воспитанию студентов специальной медицинской группы / Спортивний вісник Придніпров'я, 2011. № 1. С. 16–17.

6. Мещерякова Г. П. Организационно-педагогическое обеспечение реализации здоровьесберегающих технологий в образовательном процессе вуза: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Ставрополь, 2016. 190 с.
7. Присяжнюк С. І. Використання здоров'язбережувальних технологій у фізичному вихованні студентів спеціального медичного відділення. Теорія і практика К.: ЦП «КОМПРИНТ», 2012. 464 с.
8. Про затвердження заходів, спрямованих на системи фізичного виховання учнів та студентської молоді у навчальних закладах України: наказ Міністерства освіти і науки України від 27.11.2008 р. № 1078.
9. Про реформування системи фізичного учнів та студентської молоді у навчальних закладах України: спільне рішення колегії МОН, МОЗ, Мінсім'ї молоді та спорту від 11 лист. 2008 р. № 13/1-2/10/11/1.
10. Рыбачук Н. А. Теория и технология формирования культуры здоровья студентов: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.08. Красноград, 2013. 519 с.

Пашко Н., 3 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра соціальної роботи та спеціальної освіти
наук. керівник – Вишар С.В.
старший викладач кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти

ПСИХОКОРЕКЦІЯ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ

Анотація. У статті розкриваються теоретичні основи психологічної корекції. На основі аналізу літературних наукових джерел представлені засоби психологічної корекції, встановлені її особливості. Зазначені протиріччя з проблеми застосування методів психокорекції у закладах освіти. Представлені різні підходи щодо класифікації засобів психологічної корекції та їх обґрунтування. Виділені 5 основних елементів психокорекційної ситуації, а також обґрунтовано причини розширення сфери використання психологічної корекції в роботі із здоровими дітьми.

Ключові слова: психокорекція, психологічний вплив, заклади освіти, психокорекційна ситуація.

На сьогодні не існує єдиного методичного підходу до психокорекції практично здорових дітей в умовах дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладів, а також недостатньо розроблені принципи застосування різних видів і засобів психокорекції. Недостатньо розроблені методичні

прийоми індивідуальної корекційної роботи у дошкільному навчальному закладі та молодшій школі, що є перспективою подальших досліджень.

Сьогодні, психокорекція – це система заходів, спрямованих на виправлення недоліків психологічного розвитку чи поведінки людини за допомогою спеціальних заходів психологічного впливу. Науковці зазначають, що засоби психологічної корекції мають певні особливості, серед яких найважливішими є наступні: психокорекція орієнтована на клінічно здорову особистість, на здорові сторони особистості незалежно від ступеня їх порушень; у психокорекції орієнтуються на теперішнє і майбутнє людини; психокорекційні впливи спрямовані на зміну поведінки і розвиток особистості; психокорекція відрізняється від психологічного розвитку тим, що психокорекція має справу з вже сформованими якостями особистості чи видами поведінки і спрямована на їх переробку, в той час як основна задача розвитку полягає в тому, щоб при недостатньому розвитку сформувати у людини психологічні якості.

Сьогодні психологічна корекція широко використовується в системі психологічної допомоги дітям і підліткам. Але, незважаючи на широкий спектр застосування поняття психологічної корекції, існують розбіжності відносно її використання. Наприклад, деякі автори розглядають психологічну корекцію як спосіб профілактики нервово-психічних порушень у дітей (А.С. Співаковська, 1988). Інші розуміють її як метод психологічного впливу, спрямований на створення оптимальних можливостей і умов розвитку особистісного та інтелектуального потенціалу дитини (Г.В. Бурменська, О.А. Караванова, А.Г. Лидерс, 1990), або як сукупність прийомів, які використовуються для виправлення психіки чи поведінки психічно здорової людини (Р.С. Немов, 1993).

За сучасними уявленнями, психокорекційні заходи класифікують: За характером спрямованості на симптоматичну та каузальну. Симптоматична корекція передбачає короткотривалий вплив з метою зняття гострих симптомів відхилень у розвитку, які заважають перейти до корекції каузального типу. Каузальна (причинна) корекція спрямована на джерела і причини відхилень. Цей тип корекції більш тривалий у часі, вимагає значних зусиль, але є більш ефективним. За змістом розрізняють корекцію пізнавальної сфери, особистості, афективно-вольової сфери, поведінкових аспектів, міжособистісних відносин, внутрішньогрупових взаємовідносин (сімейних, подружніх, колективних), дитячо-батьківських відносин.

В практиці психологічної допомоги дітям і підліткам з проблемами у розвитку розрізняють наступні блоки психологічної корекції: корекція емоційного розвитку дитини; корекція сенсорноперцептивної та інтелектуальної діяльності; психологічна корекція поведінки дітей і підлітків; корекція розвитку особистості. За формою роботи розрізняють корекцію: індивідуальну, групову, у закритій природній групі (сім'я, клас), у відкритій групі зі схожими проблемами, індивідуальногрупову (змішана група). За наявністю програм: програмовану, імпровізовану.

За характером керування коригуючими впливами: директивну, недирективну. За тривалістю: надкоротку (хвилини, часи, вирішення актуальних ізольованих проблем, конфліктів), коротку, або швидку (декілька годин, днів – запускає процес виміру, який продовжується після завершення зустрічі), тривалу (місяці, в центрі уваги – особистісний зміст проблеми), довготривалу (продовжується роки, стосується сфери свідомого і несвідомого. Багато часу приділяється досягненню розуміння суті переживань. Ефект розвивається поступово, носить тривалий характер). За масштабом вирішувальних задач розрізняють корекцію: загальну, спеціальну. Загальна передбачає заходи загальнокорекційного порядку, що нормалізують спеціальне мікросередовище людини, які регулюють психофізичне, емоційне навантаження у відповідності з віковими та індивідуальними можливостями. Спеціальна – комплекс прийомів, методик і організаційних форм роботи з особою чи групою осіб, які є найбільш ефективними для досягнення конкретних задач формування особистості, окремих її властивостей чи психічних функцій, що проявляються у девіантній поведінці і ускладненій адаптації (невпевненість, агресивність, тривожність, аутичність, схильність до стереотипів, конфліктність). Спеціальна корекція виправляє наслідки неправильного виховання, що порушило гармонійний розвиток, соціалізацію особистості. Слід пам'ятати, що впливу психокорекційних заходів підлягає фізично і психічно здорова людина, у якої в житті виникли проблеми психологічного чи поведінкового характеру. Психокорекційна ситуація включає 5 основних елементів:

1. Людина, яка потребує психокорекційної допомоги.
2. Людина, яка допомагає (психолог, валеолог).
3. Теорія, яка використовується для пояснення проблем людини.
4. Набір процедур (технік, методів), що використовуються для вирішення проблем.

5. Спеціальні соціальні відносини між людиною, яка потребує психокорекції і спеціалістом, який її здійснює.

З розвитком практичної валеології та практичної психології поняття «корекція» стало все ширше використовуватися у віковій психології і психологічній допомозі не тільки дітям з проблемами у розвитку, але і з нормальним психічним розвитком. Розширення сфери використання психологічної корекції в роботі із здоровими дітьми обумовлене наступними причинами:

а) активним впровадженням в систему навчання нових освітніх програм, успішне засвоєння яких вимагає максимального розвитку творчого та інтелектуального потенціалу дитини;

б) гуманізацією процесу освіти, яка неможлива без диференційного підходу до навчання дитини і вимагає врахування індивідуально-психологічних особливостей кожного учня і, у відповідності до цього, різноманітних способів психолого-педагогічної корекції.

У зв'язку з цим відбулися принципові зміни характеру задач і напрямків корекційних впливів – від виправлення дефектів при порушеному розвитку до створення оптимальних можливостей і умов для психічного розвитку здорової дитини. Сьогодні найбільш популярними у психокорекційній практиці дітей є наступні методи: арттерапія (ізотерапія, звукотерапія, колортерапія, казкотерапія, глинотерапія тощо), ігротерапія, аутогенне тренування, психогімнастика тощо. У наукових джерелах арттерапію вважають методикою психокорекції за допомогою художньої творчості. Арттерапія сьогодні вважається одним з найбільш м'яких, але ефективних методів, що використовуються в роботі психологами, практичними валеологами і психотерапевтами. Дана методика належить до найдавніших і природних форм корекції емоційних станів. Важливо, що людина з раннього дитячого віку самостійно, без допомоги фахівця, може займатися арттерапією. Це допомагає розслабитися і зняти напруження [1, с. 25].

Сучасні науковці виділяють різні моделі арттерапії. Дуже важливо відзначити, що дана методика не має протипоказань і обмежень. Вона застосовується майже всіма напрямками психокорекції. Знайшла вона також досить широке застосування у педагогіці, соціальній роботі. Арттерапія будь-якій людині дає можливість виразити свій внутрішній світ через творчість. Слід відмітити, що класична арттерапія включає в себе тільки візуальні види творчості, такі, як: живопис, графіка, фотографія, малю-

вання та ліплення. Але сучасна арттерапія налічує більше видів методик. До неї відносять також бібліотерапію, маскотерапію, казкотерапію, орігамі, драматерапію, музикотерапію, колоротерапію, відеотерапію, пісочну терапію, ігротерапію тощо. Був розроблений і комплексний метод – арт-сінтезтерапія. Він заснований на використанні поєднання живопису, віршування, драматургії і театру, риторики і пластики. Причому, кількість методик весь час збільшується.

Арттерапія в останні роки набула педагогічного спрямування. Так у навчальному закладі вона виконує наступні функції: виховну, корекційну, психотерапевтичну, діагностичну та розвиваючу. Не дивлячись на простоту і доступність методу це глибока і серйозна форма психотерапії, що має свої показання, до яких відносяться: неврози, підвищена тривожність, страхи, низька самооцінка, труднощі взаємин з оточуючими, депресії, стресові ситуації (в т.ч. родинні) тощо. Аналіз літературних наукових джерел дозволив встановити завдання арттерапії, основними з яких є наступні: дати соціально прийнятний вихід агресивності та іншим негативним почуттям; отримати матеріал для інтерпретації і діагностичних висновків; пропрацювати думки і почуття, які дитина звикла подавляти; сконцентруватися на відчуттях і почуттях; розвивати художні здібностей і підвищення самооцінки [2, с. 25].

Арттерапія також використовується для дослідження внутрішньосімейних проблем. Прийомами арттерапії є малювання, моделювання з папером, фарбами, деревом, образні розмови, написання розповідей, спів, музика, виразні рухи тіла тощо [1].

Враховуючи розбіжності у наукових колах щодо проблеми психокорекції, проведення корекційної роботи в умовах навчально-виховного процесу вимагає від спеціаліста, що її проводить певної підготовки: знання теоретичних основ; знання загальних закономірностей психічного розвитку дітей в онтогенезі; періодизації психічного розвитку; знання проблеми співвідношення навчання і розвитку; уявлення про основні теорії, моделі і типи особистості; знання про соціально-психологічні особливості групи; знання умов, що забезпечують особистісний ріст і творчий розвиток, а також психофізіологічне методичне обґрунтування застосування методів психокорекції. Не достатньо вивченою залишається проблема психофізіологічного обґрунтування різних видів психологічної корекції граничних невротичних розладів дітей дошкільного і молодшого шкільного віку, що і є перспективою подальших досліджень.

Список використаних джерел:

1. Здорові діти – здорова нація. Витяг із доповіді міністра освіти і науки України С.М. Ніколаєнка на засіданні підсумкової колегії МОНУ «Про підсумки розвитку загальної середньої та дошкільної освіти у 2006-2007 н.р. та завдання на 2007-2008 н.р.» // Основи здоров'я та фізична культура. – 2007. – № 9. – С. 4–12.
2. Концепція 12-річної середньої загальноосвітньої школи // Документи про школу / Упоряд. Н. Мурашко. – К.: Ред. загальнопед. газ., 2004. – С. 4–27.

Подробаха А. О., 5 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра соціальної роботи та спеціальної освіти
наук. керівник – Гета А. В.
к.фіз.вих., доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти

ОСОБЛИВОСТІ ЗАНЯТЬ АДАПТИВНИМ ФІЗИЧНИМ ВИХОВАННЯМ ІЗ ДІТЬМИ З ПОРУШЕННЯМИ У СТАНІ ЗДОРОВ'Я

Анотація. Останнім часом ситуація зі здоров'я дітей наблизилась до критичної: підвищується рівень загальної захворюваності та поширеність захворювань окремих органів і систем. Цьому сприяє зростання інтенсивності впливу на здоров'я дітей, фактори екологічного та медико-соціального ризику, погіршення структури харчування, зниження ефективності проведення традиційних профілактичних заходів. Важливою особливістю сучасності є стрімке зростання кількості та зміна співвідношень факторів ризику, що впливають на гомеостатичні, імунологічні показники, розвиток і стан здоров'я дитини.

Ключові слова: порушення стану здоров'я, спеціальна медична група, адаптивне фізичне виховання.

У сучасних умовах стан здоров'я дітей має неабияке значення, оскільки саме від стану здоров'я підростаючого покоління залежить розвиток суспільства у майбутньому. Результати різноманітних досліджень свідчать про наявну тенденцію погіршення показників здоров'я дітей в Україні [1, 3]. Спостерігається кількісне зростання функціональних розладів, гострої та хронічної соматичної захворюваності, синдрому дезадаптації вроджених вад розвитку, морфофункціональних відхилень, зростає число

дітей-інвалідів, викликає чималу стурбованість і той факт, що збільшується кількість дітей із розладом психіки та поведінки, відповідно зменшується група здорових дітей. Це може пов'язуватися не тільки з погіршенням екологічної ситуації, зниженням рівня соціального забезпечення та медичної культури населення, а і з недостатніми можливостями поширених методик оцінки стану здоров'я дітей для виявлення патологічних відхилень у дитини на донозологічному етапі. Наявність виражених несприятливих тенденцій у стані здоров'я підростаючого покоління зумовлює потребу у прийнятті якісно нових рішень під час організації та проведення медико-профілактичних заходів. Найбільш пріоритетним завданням сучасної педіатрії є розробка нових та удосконалення існуючих технологій щодо збереження здоров'я здорової дитини [4, 6].

Протягом тривалого часу основним соціально-детермінуючим фактором життєдіяльності дітей виступає школа. У вітчизняній і зарубіжній літературі зазначається, що незамінним та практично єдиним (після сім'ї) органом, який спроможний впливати на стан здоров'я дітей, є навчальний заклад.

У сучасній школі спостерігається висока інтенсифікація навчального процесу за рахунок істотного відновлення змісту освітніх програм, форм і методів навчання, створення нових моделей загальноосвітніх навчальних закладів. У той же час навчальна діяльність здебільшого залишається неадаптованою до особливостей розвитку і стану здоров'я сучасних школярів. Педагоги недостатньо підготовлені до діяльності з формування і збереження здоров'я учнів. Зберігається пасивна позиція самих дітей, їхніх батьків стосовно власного здоров'я.

Руховий режим або активний руховий режим, його розуміють як регламентовану за інтенсивністю фізичного навантаження, яке задовольняє необхідну потребу в рухах, відповідає всім функціональним можливостям систем організму, що росте, сприяє зміцненню здоров'я та гармонійному розвитку дітей. Потреба в русі – найважливіша біологічна особливість дитячого організму. Однак недолік рухів є однією з головних причин порушень постави, погіршення функцій стопи, появи надлишкової ваги тіла та інших відхилень у фізичному розвитку, причиною уповільнення рухового розвитку – зниження функціональних можливостей ССС і ДС. Обмежена рухова активність не тільки уповільнює розвиток організму, а й призводить до того, що у подальшій руховій діяльності зовсім не зможе оволодіти іншими руховими навичками, які життєво необхідні. У дітей

вона призводить до відставання у фізичному розвитку. У хронічно хворих дітей зустрічається недостатній розвиток серця: його обсягу, м'язової маси, клапанного апарату. Недостатньо розвиваються центральні і периферичні судини. Низька рухова активність формує загальні особливості лікарсько-педагогічної характеристики учнів, а саме: 1. Відставання в розвитку, статевому дозріванні, фізичному та інтелектуальному розвитку. 2. Недостатній розвиток рухових якостей. 3. Зниження імунітету, висока схильність до захворювань. 4. Ослаблення працездатності, що виявляється в низьких показниках навчальної діяльності. 5. Неприятливі особливості особистості [4].

Організація адаптивного фізичного виховання дітей з ослабленим здоров'ям має велике значення в охороні здоров'я підростаючого покоління. Створений під час занять фізичними вправами активний руховий режим не тільки стимулює ріст і розвиток організму, а й удосконалює фізіологічні механізми вегетативних функцій. Від організації рухового режиму залежить розвиток багатьох систем та працездатності організму.

Дітей з ослабленим здоров'ям прийнято розподіляти по групах. Основним критерієм відбору в групи є стан здоров'я учнів. Цим займається лікар з обов'язковою участю педагога. При оцінці стану здоров'я слід перевірити характер відхилення у діяльності організму. Методика обстеження включає розділи: детальне опитування батьків учня з метою уточнення характеру та клінічного перебігу, раніше перенесених захворювань, оцінка загального стану поведінки, розумової та фізичної працездатності дитини [2, 4]. За отриманими даними проводиться розподіл учнів по групах. Виділяють три групи здоров'я.

Основна медична група. До неї включені діти без відхилень у стані здоров'я (або з незначними відхиленнями), що мають достатню фізичну підготовленість. В якості навчального матеріалу в цій групі слід використовувати обов'язкові види занять (відповідно до навчальної програми) у повному обсязі, а також складання контрольних нормативів; рекомендують додаткові види занять в обраному виді спорту.

Підготовча медична група. Включені діти, які мають незначні відхилення у фізичному розвитку та стані здоров'я, а також недостатню фізичну підготовленість. В цій групі можна використовувати обов'язкові види занять, але за умови поступового освоєння вправ, що вимагають підвищені вимоги до організму. Заняття адаптивним фізичним вихованням у цій групі проводяться разом з основною групою за навчальною програ-

мою, обидві групи разом складають контрольні нормативи. При цьому діти, віднесені до підготовчої групи, мають потребу в деяких обмеженнях навантаження і поступовому засвоєнню комплексу рухових навичок і вмінь. Також мають потребу в додаткових тренувальних заняттях для підвищення фізичної підготовленості.

Спеціальна медична група включає учнів, які мають такі відхилення у стані здоров'я, що є протипоказанням до підвищеного фізичного навантаження. Заняття в цій групі повинні проводитися за спеціально розробленою програмою в умовах звичайного режиму школи. Діти зі значними відхиленнями у стані здоров'я потребують занять ЛФК. Результати лікарських досліджень показують, що при багатьох захворюваннях у школярів, віднесених до спеціальних груп, є подібні порушення в організмі: однаково знижений рівень працездатності, функціональні можливості ССС та ДС. Тому для них можна організувати групові заняття, незважаючи на різний характер захворювань. При значних порушеннях функцій ОРА, а також при відхиленнях у здоров'ї вкрай необхідні заняття ЛФК. При визначенні медичної групи необхідно передбачити доступність фізичних навантажень, а також створення необхідних умов для одужання. У випадках загострення хронічних захворювань вчитель обмежує фізичні навантаження, беручи до уваги характер перебігу, частоту, тяжкість і причину загострень. При деяких захворюваннях протипоказані заняття в несприятливих метеорологічних умовах [4].

Учні, віднесені до СМГ, займаються за спеціальною програмою. В її основу покладений зміст загальної програми, з практичного розділу включені засоби адаптивного фізичного виховання. У програмі передбачаються такі практичні розділи: гімнастика, рухливі ігри, легка атлетика, плавання тощо. Крім того, у навчальний матеріал додані вправи оздоровчого характеру (вправи для коригування постави, дихальні та ін.). Спеціальні вправи не містять нормативних вимог, хоча передбачають досягнення рівня фізичної підготовленості, забезпечують фізичний розвиток.

Урок в СМГ будується за стандартною схемою (підготовча, основна і заключна частини), однак, на відміну від звичайних уроків, має свої особливості [3, 6].

У підготовчій частині уроку (до 20 хв) включаються загальнорозвивальні вправи, чергуючись з дихальними. Інтенсивність навантаження підвищується поступово; застосовуються вправи, які забезпечують підготовку всього організму до виконання основної частини уроку. В підготовчій

частині уроку не слід використовувати багато нових вправ, а також інтенсивні навантаження.

В основній частині уроку (20–22 хв) ознайомлюють і навчають основним руховим навичкам, отримують максимальне фізичне навантаження. Підбір вправ у цій частині передбачає вирішення наступних завдань: оволодіння найпростішими руховими навичками, всебічний розвиток (у межах можливостей учнів) основних фізичних якостей: швидкості, сили, витривалості, спритності. Значна уваги приділяється розвитку гнучкості та координації рухів. Вправи на швидкість, а також нових і складних для учнів рухів на координацію слід навчати на початку основної частини уроку. Це пов'язано з тим, що при стомленні ЦНС знижується швидкість змін процесів збудження і гальмування, створюються надскладні умови для розмежування подразників. Вправи, котрі дають сильне навантаження (ігри, біг тощо) та сильне емоційне перенапруження, доцільніше використовувати наприкінці основної частини уроку. Сильне збудження та втома ускладнюють оволодіння технікою рухових вмінь, виховання швидкості та спритності. Необхідно враховувати чергування вправ, враховуючи особливості її структури, вплив на групи м'язів та функцій організму в цілому з тим, щоб створювати сприятливі умови для вивчення подальших вправ. Для зняття втоми, між виконанням різних завдань бажано застосовувати вправи на відновлення.

В заключній частині уроку (3–5 хв) використовуються вправи на відновлення після фізичного навантаження. Урок завершується повідомленням результатів занять і домашнім завданням. Вправи, котрі виносяться на домашнє завдання, спрямовані на розвиток рухових якостей та іноді на повторення найпростіших елементів техніки рухів. Завдання на домашнє опрацювання не повинне містити теоретичний матеріал, а також складні вправи, які потребують спеціальних умов [4].

Фізичне навантаження має співпадати та відповідати структурі уроку, функціональним ті адаптаційним можливостям учнів.

Основними завданнями адаптивного фізичного виховання дітей, віднесених до СМГ, є: зміцнення здоров'я, сприяння гармонійного фізичного розвитку і загартування організму; підвищення функціонального рівня органів і систем ослаблених хворобою; підвищення розумової та фізичної працездатності; підвищення імунітету організму; формування правильної постави; навчання раціональному диханню; вивчення основних рухових

умінь і навичок; виховання морально-вольових якостей; виховання у дітей заохочення до самостійних занять.

Отже, одним із провідних механізмів, що формують загальні характерні особливості організму при відхиленнях у стані здоров'я школярів, є знижена рухова активність. Вона виявляється як у формі недостатності загальної суми активності, так і у вигляді обмеженості інтенсивних навантажень. При тривалому обмеженні рухової активності у дітей спостерігається зниження рівня всіх життєвих функцій, погіршення або переключення пластичних процесів, що супроводжуються розвитком атрофії і дегенеративних змін у тканинах і органах, погіршення гомеостазу і реактивності, зниження опірності і неспецифічної стійкості організму. Збільшується кількість школярів з декількома діагнозами. Вивчення науково-методичної літератури дозволив встановити, що рухова активність для дітей з відхиленнями у стані здоров'я вкрай необхідна, але зі своїми особливостями організації занять, особливостями їх проведення, особливостями дозування навантажень. Комплексне використання засобів, методів і форм організації занять з дітьми з ослабленим здоров'ям не тільки сприятиме його зміцненню, підвищенню розумової й фізичної працездатності, а й формуванню особистості в цілому.

Список використаних джерел:

1. Бальсевич В. К. Фізична культура для всіх і для кожного. К., 2018. 208 с.
2. Булич Е. Г. Фізичне виховання в спеціальних медичних групах. К.: Вища школа, 2016. 255 с.
3. Велитченко В. М. Організація занять з учнями, віднесених до спеціальних медичних груп. Х., 2019. С. 60–66.
4. Кліндух Т. І. Особливості занять фізичною культурою з дітьми з ослабленим здоров'ям / Актуальні проблеми розвитку традиційних і східних єдиноборств: Збірн. наук. праць Х міжн. Інтернет наук.-метод. конф. Вип.10. Х.: Національна академія Національної гвардії України, 2016. С. 353–358.
5. Лук'яненко О. М. Проблеми здоров'я здорової дитини та наукові аспекти профілактики його порушень / Мистецтво лікування, 2005. № 2. С. 6–15 с.
6. Ріпа М. Д. та ін. Заняття фізичною культурою з школярами віднесених до СМГ. К.: б/в, 2018. 175 с.

Попелюх С. А., 4 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра соціальної роботи та спеціальної освіти
наук. керівник – Гета А. В.
к.фіз.вих., доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти

ФІЗИЧНА РЕКРЕАЦІЯ ЯК ОСНОВНИЙ ЕЛЕМЕНТ ЗАГАЛЬНОЇ РЕКРЕАЦІЇ

Анотація. Розвиток постіндустріального суспільства, глобалізаційні зміни економіки, культури та науки спричинилися у значній мірі до інформатизації життєдіяльності сучасної людини, яка, у свою чергу, суттєво обмежила параметри натуральної фізичної активності. Саме рекреаційна активність може стати ефективним профілактичним засобом, який протидіятиме негативним наслідкам розвитку сучасної цивілізації – урбанізації, підвищенню стресових впливів, гіподинамії, індустріалізації.

Ключові слова: рекреація, рекреаційна поведінка, здоров'я.

Усі різновиди людської діяльності, а одним із них є рекреаційна активність людини, характеризуються необхідністю визначення кінцевої мети та способів її досягнення. Кінцевий результат рекреаційної діяльності виступає як специфічний продукт, який, залежно від мети, може конкретизуватись, по-перше, у вдосконаленні психічних і фізичних якостей, по-друге, у задоволенні біологічної потреби людини у фізичній (руховій) активності, по-третє, у відновленні потенціалу організму, по-четверте, у зміцненні, збереженні та відтворенні здоров'я, по-п'яте, у отриманні задоволення від реалізованої психофізичної активності під час дозвілля [4].

Рекреаційна діяльність людини передбачає у своїй структурі наявність суб'єкт-об'єктних взаємовідносин, зв'язків і кореляцій. Сутність суб'єкт-об'єктних взаємовідносин полягає у тому, що суб'єкт – конкретна людина, у процесі рекреаційної діяльності оволодіває надбаннями цивілізації у галузі рекреації (засобами, методами, формами рекреації, системою знань), тобто споживаючи (присвоюючи) їх, своєю активністю спричиняється до певних соціальних, психічних, біологічних змін свого індивідуального статусу. Таким чином, рекреація у діяльнісному аспекті розглядається як процес або спосіб раціонально організованої психофізичної активності людини, спрямованої на досягнення системи цілей [1].

Іншим аспектом розгляду рекреації є аспект предметно-ціннісний. Рекреація, як сукупність предметних цінностей, охоплює цілу низку матеріальних і духовних досягнень, створених у суспільстві з метою задово-

лення рекреаційних потреб сучасної людини. Кожний етап розвитку рекреації (мета, засіб, результат, активність психічна, активність фізична; сприймання – відображення інформації; мотивація – потреби суб'єкта; фізичні вправи – сили природи – гігієнічні чинники; суб'єктні відносини; суб'єкт-об'єктні відносини) характеризується своєрідним ціннісним змістом, і у цьому аспекті цей зміст є для кожної людини, яка проявляє рекреаційну активність, предметом засвоєння, використання, своєрідною формою споживання рекреаційних послуг. Мова йде, у першу чергу, про багаточисельні популярні у сучасному суспільстві системи атлетичної гімнастики, бодібілдинг, шейпінг, аеробіку, стретчинг, дансінг, а також системи здорового способу життя, засадами яких виступають різноманітні чинники психотренінгу, релаксу, комплекси дієтичних рекомендацій, загартовування організму, а також рекомендації із застосування традиційних фізичних факторів у сучасній рекреаційній практиці. Поряд із адекватними досягненнями людства у використанні різноманітних систем психофізичної рекреаційної активності, які складають специфічний зміст рекреації, значну цінність мають і наукові знання, що узагальнюють сутність цієї галузі адаптивної фізичної культури, принципи, форми, методи та методики використання фізичних вправ у рекреаційній діяльності; організаційні, матеріально-технічні та інші умови, що спеціально створюються для ефективного функціонування рекреаційної сфери (медико-біологічне, інформаційне забезпечення, якість і доступність спортивних споруд, інвентарю та обладнання). Таким чином, предметно-ціннісний аспект рекреації полягає у сукупності науково-методичного, організаційного та матеріально-технічного забезпечення рекреаційної діяльності людини [2].

І, нарешті, рекреацію слід розглядати в аспекті персоніфікованого результату діяльності, що може характеризуватися сукупністю корисних змін, досягнень, ефектів, які відбулися у сфері психічної, духовної та фізичної життєдіяльності людини. До таких необхідно зарахувати формування основ здорового способу життя, зміцнення здоров'я, оптимізацію антропометричних параметрів тіла людини, покращення фізичної підготовленості, оптимізацію психічного стану [5].

Рекреація – це система заходів, пов'язана з використанням вільного часу людей для їхньої оздоровчої, культурно-ознайомчої та спортивної діяльності на спеціалізованих територіях, що розташовані поза їх постійним помешканням. Рекреація охоплює всі види відпочинку, відновлення здоров'я та працездатності шляхом відпочинку на лоні природи або під

час туристичної поїздки. У поняття «рекреація» включають: розширене відтворення фізичних, інтелектуальних та емоційних сил людини; розширене відтворення фізичних, інтелектуальних та емоційних сил та етикету способом очищення, відновлення та будувannya природного середовища; розширене відтворення фізичних, інтелектуальних та емоційних сил та етикету способом збереження місцевостей з культурно важливим значенням; будь-яка гра, розвага, що використовується для відновлення фізичних і розумових сил; найбільший сегмент індустрії дозвілля, що швидко розвивається, пов'язаний з участю населення в активному відпочинку на відкритому повітрі, проводиться переважно на вік-енд; перебудова організму та людських популяцій, що забезпечують можливість активної діяльності за різних умов характеру і змін навколишнього середовища; цивілізований відпочинок, що забезпечується різними видами профілактики захворювань в стаціонарних умовах екскурсійно-туристичними заходами, в процесі занять фізичними вправами [1]. Розрізняють: короткотермінову рекреацію (з поверненням на ночівлю в постійне місце проживання) та тривалу.

Надзвичайно важливо, щоб рекреаційна активність становила певні цінності в наступних вимірах: культурному – як суспільна цінність, яка є бажаною та важливою для суспільства; суспільному – як діяльність, що має встановлені інституції та структури серед різноманітних груп суспільства; індивідуально-психологічному – як цінності, отримані особистістю в результаті рекреаційної активності, які є орієнтиром здорового способу життя [3].

Рекреація повинна стати загальною цінністю якнайширших верств людей у сучасному суспільстві. Доволі часто для практичних потреб розрізняють дві категорії рекреації: рекреацію пасивну та рекреацію активну. До пасивної рекреації відносяться наприклад такі її форми, як слухання музики, перегляд телепередач, засмагання. До активної рекреації зараховують форми, в яких переважають розумово-психічні навантаження та форми, у яких домінують елементи фізичного навантаження. Слід зазначити, що запропонований поділ форм рекреації є відносним, адже у реальній рекреаційній практиці виділення у чистому вигляді одного із зазначених різновидів рекреації практично є неможливим, швидше власне рекреаційна практика свідчить про комплексність її форм.

Згідно нових наукових даних оптимальною формою рекреаційної діяльності вважається комплексне застосування різноманітних (із домінацією

психічного та фізичного компонентів) форм рекреаційної активності [4].

Рекреаційна активність у системі галузі науки про адаптивне фізичне виховання і спорт розглядається як специфічна форма життєдіяльності людини, що реалізується на дозвіллі у вільний від основних професійних, громадських і родинних обов'язків час.

Важливими системоформуючими чинниками рекреації виступають: добровільність рекреаційної активності, яка забезпечується свободою вибору та можливостями задоволення рекреаційних потреб вільно, без примусу, в залежності від особистих цінностей, потреб, мотивів та інтересів; відмінність змісту та форм рекреаційної активності від професійної, побутової та громадської активності, що зумовлено ієрархією цілей, засобів та методів, які побутують в рекреації, а також їх специфічністю; незацікавленість рекреаційної активності, що зумовлюється, у першу чергу, відсутністю економічної мотивації під час проведення дозвілля; розважальність рекреаційної активності, яка дає можливість створення атмосфери умовних цінностей, в якій багато дій реалізуються з метою задоволення автотелічних потреб [1, 2].

У сучасній науковій літературі прийнято розрізняти наступні форми рекреації: рухова (фізична) рекреація, головною метою якої виступає оптимізація соматичної складової структури особистості людини, і яка об'єднує всі різновиди рекреаційних занять, системоформуючим чинником в яких, окрім категорії вільного часу, виступає рухова активність, реалізована у формі фізичних вправ, а також використання низки чинників фізичного походження для цілеспрямованого впливу на організм людини; творча (креативна) рекреація, головною метою якої виступає вдосконалення особистості за посередництвом впливу різноманітних форм культури; культурно-розважальна рекреація, метою якої виступає інтелектуальне вдосконалення особистості у процесі інтелектуальних розваг, інтелектуальних ігор, колекціонування; суспільно-громадська рекреація, метою якої є допомога у тій чи іншій сфері іншим людям, і, яка реалізується у вільний від основних обов'язків час [1].

Бурхливий розвиток рекреаційної індустрії протягом останніх десятиліть спричинився до становлення відносно нового різновиду – екстремальних форм рекреації, до яких відносяться дельтапланеризм, гірський туризм (у тому числі альпінізм), купання у льодяній воді, стрибки з парашутом [1, 5].

Необхідно зазначити, що за всіма ознаками до рекреаційної активності є всі підстави зарахувати також велику кількість хоббістичних різновидів діяльності людей з метою як гедоністичною (отримання задоволення від зазначеної діяльності) або ж оздоровчою. До таких різновидів рекреаційно-хоббістичної активності відносяться – рибальство, полювання, збирання грибів, колекціонування.

Фактично, всі зазначені різновиди рекреації, відрізняючись структурними та змістовними елементами активності людини, мають одну спільну характеристику – всі вони можуть розглядатися як активний, цілеспрямований спосіб проведення дозвілля [4].

Дефініція фізичної рекреації полягає на визначенні цього явища (процесу) як системи різноманітних занять, яка ґрунтується на використанні спеціально-організованої рухової активності у формі фізичних вправ із застосуванням природних та гігієнічних факторів протягом вільного часу людини добровільно та з метою відпочинку, відновлення власних сил, отримання задоволення, креації (вдосконалення) своїх психічних і фізичних здібностей, відтворення та зміцнення здоров'я. Фізичну рекреацію у цьому плані розглядають як органічну складову сучасної адаптивної фізичної культури – процес використання фізичних вправ, ігор, а також природних сил середовища з метою активного відпочинку, розваги, отримання задоволення від занять фізичними вправами [2].

Слід зазначити, що рекреаційна активність може бути спрямована як на задоволення власних зацікавлень, з метою самореалізації (автотелічний аспект рекреації), або ж може бути трактована інструментально як спосіб досягнення визначених цілей (зміцнення та відтворення здоров'я, підвищення та оптимізація фізичної підготовленості, формування естетичної поведінки).

Отже, головними класифікаційними ознаками фізичної рекреації виступають наступні ознаки, які й складають її зміст: фізична рекреація ґрунтується на руховій (фізичній) активності; головними засобами фізичної рекреації виступають фізичні вправи; фізична рекреація реалізується у вільний час; фізична рекреація включає у себе культурно-ціннісні аспекти; фізична рекреація складається із інтелектуальних, емоційних та фізичних компонентів; фізична рекреація здійснюється на добровільних, самодіяльних засадах; фізична рекреація оптимально впливає на організм людини; фізична рекреація у своєму змісті має виховні та освітні аспекти; фізична рекреація носить переважно розважальний (гедоністичний) характер; фі-

зична рекреація реалізується переважно в натуральних (природних) умовах.

Список використаних джерел:

1. Бердус М. Г., Чувилин В. В., Боген М. М., Бердус Г. И. Физкультурная рекреация и «спорт для всех» / Международный научный конгресс «Современный олимпийский спорт и спорт для всех». Варшава, 2012. С. 223–224.
2. Выдрин В. М., Джумаев А. Д. Физическая рекреация – вид физической культуры / ТиПФК, 2019. № 3. С. 2–3.
3. Евстафьев Б. В. Аналіз основних понять в теорії фізичної культури. 2009. Львів: ВІФК. 118 с.
4. Жданова О. М., Тучак А. М., Поляковський В. І., Котов І. В. Організація та методика оздоровчої фізичної культури і рекреаційного туризму. Луцьк: Вежа, 2020. 240 с.
5. Хьюз Э. Работа и досуг / Американская социология. М: Прогресс, 2017. С. 68–81.

Степанова І., 2 курс,

Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра соціальної роботи та спеціальної освіти

наук. керівник – Вишар Є.В.

старший викладач кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ КОМП'ЮТЕРНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ДІТЕЙ

Анотація. Проблема адиктивної поведінки стала гостроактуальною в останнє десятиліття. У статті подані результати дослідження формування комп'ютерної залежності молоді. У сучасну психологію не так давно увійшли такі поняття, як «віртуальна реальність», «віртуальна адикція», «інтернет-залежність», «залежність від комп'ютерних ігор». Комп'ютерна ігрова залежність характеризується порушенням психічного стану, а саме: зниженням настрою, самопочуття, активності, що привертає увагу батьків і стає помітним для самих дітей. Тому дана проблема є досить актуальною як для теоретичних, так і для практичних досліджень.

Ключові слова: комп'ютерна залежність, порушення психіки, депресія.

У час стрімкого розвитку науково-технічного прогресу, невинного потоку інформації все більш актуальним стає питання збереження здорової психіки особистості. Останнім часом невід’ємною частиною нашого життя став комп’ютер. Неможливо переоцінити позитивне значення цього науково-технічного досягнення. Однак навіть недовгий період масового користування комп’ютером виявив немало випадків його негативного впливу на людину, особливо це стосується неповнолітніх, психіка яких є більш незахищеною, а тому й уразливішою порівняно з дорослими.

В Україні за рядом причин (мода, доступність, зацікавленість тощо) віртуальна адикція поширюється, в основному, серед дітей і підлітків, особливо чоловічої статі. Для них у формуванні комп’ютерної пристрасті велику роль відіграють гіперактивні детермінантні структури свідомості [2]. Комп’ютер для них стає фетишем (відбувається процес фетишизації), складовою частиною того чи іншого ритуалу, замінюючи собою наркотик, азартні ігри та колекціонування водночас. Користувач комп’ютера, схильний до адикції, під час його використання перебуває у зміненому стані свідомості – психологічному трансі. Застигле обличчя, зосереджене на екрані монітора, уповільнена реакція (навіть її відсутність) на зовнішні подразники – характерний вигляд деяких користувачів, схильних до адиктивної поведінки. Реальність як осмислена частина світу переломлюється через особливий стан свідомості. Із часом виникають ознаки залежності, що характеризуються психічним та психофізичним станом дискомфорту у разі відсутності спілкування з комп’ютером і відновленням комфорту з початком роботи з ним. Першими звернули увагу на компульсивне бажання людей повторювати досвід спілкування з віртуальною реальністю.

Термін «комп’ютерна залежність» уперше був використаний 1990 року. Психологи її класифікують як форму емоційної «наркоманії». Для залежного підлітка стає важливим не результат гри, а її процес, у якому він утрачає контроль над часом [1].

Термін «інтернет-залежність» уперше був запропонований американським лікарем Голдбергом у 90-х роках ХХ століття. Під цим поняттям він розумів непереборний потяг до Інтернету, що характеризується згубною дією на побутову, навчальну, соціальну, робочу, сімейну, фінансову сфери діяльності. За ступенем відходу від реальності інтернет-залежність вельми нагадує потяг до наркотиків, алкоголю, азартних ігор.

Світова медицина зіткнулася сьогодні з невідомим досі для неї явищем – хворобами, породженими комп’ютерними іграми. З’явився навіть

новий термін – «комп'ютерозалежність». Діти готові просиджувати, не відходячи від комп'ютера, годинами й навіть по кілька діб. Вони не їдять, а інколи навіть не ходять у туалет, аби лише не перервати гру. У європейських країнах, де статистика ведеться ретельніше, ніж в Україні, зафіксовано випадки, коли молоді люди помирилися перед комп'ютерами: спочатку в них змінювалася свідомість, потім порушувалися фізіологічні процеси, відключався мозок, вони непритомніли, а пальці в передсмертній агонії продовжували стукати по клавішах.

Скільки дітей в Україні вже догралося до стану «ігроголіка», ніхто не підраховував, але що їх багато – уже факт. Від 5% до 14% осіб, які користуються Інтернетом, страждають комп'ютерною залежністю. Найчастіше це підлітки й люди молодого віку. Важливою особливістю залежної поведінки осіб молодого віку є можливість легкого переходу від однієї адикції до іншої.

Головною причиною виникнення комп'ютерної залежності в дітей психологи вважають недостатнє спілкування й відсутність взаєморозуміння з батьками й однолітками. Ігри для них – це шлях самоствердитися, бо у віртуальному світі все залежить тільки від твого уміння грати, а не від особистих якостей та умінь. Виникає ілюзія, що ти чогось досягаєш, а в житті може бути навпаки.

У структурі комп'ютерної залежності виділяють 5 типів: нав'язливий серфінг; пристрасть до онлайн-ових біржових торгів; віртуальні знайомства без прагнення перевести їх у реальність; кіберсекс (захоплення порно-сайтами); комп'ютерні ігри.

Виділяють ряд психологічних і фізичних симптомів, характерних для комп'ютерних адиктив:

а) психологічні симптоми: гарне самопочуття або ейфорія за комп'ютером; неможливість зупинитися, збільшення кількості часу, проведеного за комп'ютером; неповага до батьків і друзів; відчуття порожнечі, депресії, дратівливості в період скорочення або припинення використання Інтернету; надання неправдивих даних роботодавцям або членам родини про свою діяльність; проблема з роботою або навчанням, використання Інтернету як шлях утечі від проблем або полегшення важких емоцій;

б) фізичні симптоми: синдром карпального каналу (тунельна поразка нервових стовбурів руки, пов'язана із тривалою перенапругою м'язів); сухість в очах; головний біль за типом мігрені; біль у спині; нерегулярне

харчування; нехтування особистою гігієною; порушення сну, зміна режиму сну.

Аналізуючи випадки психологічного дослідження ситуацій, коли захоплення підлітка комп'ютерними іграми стає проблемою, ми дійшли висновку, що тут варто говорити про залежність, оскільки такі діти не здатні самостійно перервати гру, після припинення гри їх не покидає бажання її продовжити.

На наш погляд, наведені нами дані дають можливість говорити про те, що причиною формування залежності від комп'ютерних ігор є переважно психологічні проблеми, які криються в несприятливому психологічному кліматі сімей, у недоліках сімейного виховання, у необізнаності батьків з даного питання. Якщо ці психологічні проблеми поєднуються з певними особливостями особистості, такими, як замкнутість, аутизм, інфантильність, – у такому випадку ризик формування залежності зростає.

Стає очевидним, що залежні від комп'ютерних ігор підлітки потребують кваліфікованої психотерапевтичної допомоги. У більшості ж випадків залежні підлітки заперечують свою аддикцію, відмовляються від консультації психотерапевта. Тому ми вважаємо, що найефективнішим способом боротьби з різними формами аддикції є профілактика. Профілактичні заходи слід проводити ще в дошкільний період, бо з приходом до школи дитина в основному вже сформована як особистість. На наш погляд, першим етапом профілактичної роботи повинно бути раннє інформування дорослих не тільки про можливий негативний вплив комп'ютера на психіку дитини, а й про психологічні умови формування схильності до залежності. Необхідно виробити адекватні рекомендації для батьків, педагогів, вихователів. Профілактичні методи для дітей повинні базуватися на психологічних законах, вони мають бути емоційно значимими, відповідати віковим особливостям. Ефективними будуть ігрові методи, тренінги.

Звичайно, найвагоміша роль у профілактиці комп'ютерної залежності належить психологічній службі. На нашу думку, необхідно залучити психологів до розробки навчальних тренінгів профілактики залежностей, у тому числі комп'ютерної, якими могли б оволодіти після спеціальної підготовки не тільки практичні психологи, а й педагоги. Тому вже сьогодні потрібним є комплексний інтегративний підхід до проблеми вивчення психологічних особливостей залежності підлітків від комп'ютерних ігор, з погляду як медичних психологів, практичних психологів, педагогів, так і психіатрів, для напрацювання методів профілактики і лікування комп'ю-

терної адикції. Можна припустити, що основним методом «лікування» такого роду залежності стане психотерапія і, зокрема, екзистенційна психотерапія. Така корекція повинна бути поетапним формуванням настанов особистості, ціннісних орієнтацій, мотивації поведінки.

Список використаних джерел:

1. Понагушина О. Є. Соціально-педагогічна робота з учнями підліткового віку / О. Є. Понагушина. К., 2006. 46 с.
2. Чарушникова В. М. Комп'ютерна залежність. Вигадки чи реальна загроза / Чарушникова В. М., Гарагуля М. В. // Психологічна служба Харківщини. Соціологічне дослідження. 2006. № 2. С. 25-33.

Стрельнік Г. Ю., 4 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра соціальної роботи та спеціальної освіти
наук. керівник – Гета А. В.
к.фіз.вих., доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти

ІПОТЕРАПІЯ ЯК ЗАСІБ ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ТА ЛІКУВАЛЬНОЇ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Анотація. У роботі представлені основні напрями іпотерапії, наведення короткий огляд становлення іпотерапії як засобу фізичної реабілітації та лікувальної фізичної культури.

Ключові слова: іпотерапія, лікувальна верхова їзда, рухові функції, рухова сфера, опорно-руховий апарат, координаційні здібності.

Іпотерапія – це метод фізичної реабілітації за допомогою лікувальної верхової їзди (далі ЛВІ). Механізм дії іпотерапії на організм людини такий самий, як і у будь-якої форми лікувальної фізичної культури (далі ЛФК). По суті іпотерапія – це форма ЛФК, де як інструмент реабілітації виступає кінь, процес верхової їзди і фізичні вправи, що виконуються людиною під час верхової їзди [2]. Лікувальний ефект досягається за рахунок природних циклічних вібрацій, що виникають в процесі верхової їзди [6].

Сприятливий вплив верхової їзди на організм полягає в активізації рухової і дихальної функцій, кровообігу, поліпшується координація руху, збільшується концентрація уваги.

На кроці (основному алюрі, що застосовується в іпотерапії) кінь здійснює близько 110 різноспрямованих коливальних рухів, що передаю-

ться спиною коня при його русі на хребет, суглоби і навколишні тканини вершника [1].

Рухи м'язів спини коня, що складаються з безлічі елементів, надають масажуючий і м'який розігрівуючий (температура коня на 1,5° Свище, ніж у людини) вплив на м'язи ніг вершника й органи малого тазу, що підсилює кровообіг у кінцівках. При оптимальному навантаженні навколо хребта створюється сильний м'язовий корсет, поліпшується кровообіг, нормалізується обмін речовин у міжхребцевих дисках [3].

Коло захворювань, при яких застосовують лікувальну верхову їзду, дуже широкий:

- дитячий церебральний параліч;
- порушення з спастичними і гіпотонічними компонентами, поряд з порушеннями правильної рухової активності тулуба, голови, рук і ніг;
- порушення рухової сфери в результаті паралічів, поліомієліту;
- захворювання опорно-рухового апарату, сколіози 1–2 ступеня, остеохондроз;
- психічні захворювання – аутизм, неврози, деякі форми шизофренії, афазія, затримка психічного розвитку;
- розумова відсталість – олігофренія, синдром Дауна й ін.;
- шлунково-кишкові захворювання і хвороби системи кровообігу, в тому числі постінфарктні стани, артеріальна гіпертензія 1 і 2 ступенів;
- грижі, якщо не турбують клінічні ознаки;
- втрата зору, втрата слуху;
- епілепсія (при рідкісних нападах);
- відсутність кінцівок;
- різні порушення соціальної адаптації;
- післяопераційна реабілітація [6].

Іпотерапія впливає на організм за допомогою двох основних чинників: психогенного і біомеханічного [4]. Співвідношення питомої ваги цих механізмів в кожному окремому випадку залежить від захворювання і завдань, що вирішуються за допомогою іпотерапії.

Так, при лікуванні неврозів, ДЦП, розумової відсталості, дитячого аутизму основним чинником впливу є психогенний, а при лікуванні постінфарктних пацієнтів, пацієнтів з порушеннями постави, сколіозами, остеохондрозами і т.д. провідним фактором впливу є біомеханічний, хоча ні в одному з цих випадків не слід недооцінювати жоден із них, тому що

іпотерапія – це метод, який надає одночасний вплив на фізичний і психо-емоційний стан хворого [4].

Психогенний фактор передбачає ряд функцій, а саме:

1. Психофізіологічна функція. Взаємодія з конем може знімати стрес, покращувати емоційний стан, нормалізувати роботу нервової системи.

2. Психотерапевтична функція. Взаємодія з конем може істотним чином сприяти гармонізації міжособистісних відносин людини і тварини.

3. Реабілітаційна функція. Контакти з тваринами є додатковим каналом взаємодії особистості з навколишнім світом, сприяє як психічної, так і соціальної її реабілітації.

4. Функція задоволення потреби в компетентності.

5. Функція самореалізації. Розкриття своїх потенційних можливостей.

6. Функція спілкування. Спілкування з конем на мові емоцій викликає боязнь людини здатися смішною, незграбною, що характерно для людського спілкування.

Біомеханічний фактор виконує наступні функції:

1. Вплив коливань, що виникають і йдуть від спини коня в трьох взаємоперпендикулярних площинах. Коливання мають середню амплітуду і нав'язуються хворому, будучи різними при різних аллюрах. Утримання тіла хворого на коні під час руху обумовлюється ритмічними коливаннями, які викликають почергову напругу і відносне розслаблення м'язів тулуба.

2. Біомеханічний фактор сприяє створенню у хворих нових рефлексів, розвитку рівноваги, координації рухів. Розвиток рівноваги супроводжується в людському організмі розвитком симетрій, а саме симетричного розвитку м'язів тулуба, кінцівок, суглобово-зв'язкового апарату, тобто всього опорно-рухового апарату, а також симетричних внутрішніх органів. Розвиток рівноваги відіграє вирішальну роль при лікуванні деяких форм сколіозу (нефіксованих), початкових формах остеохондрозу, при асиметричних кінцівках і асиметрично розвинених в зв'язку з цим м'язам [5].

Що стосується медичних критеріїв впливу іпотерапії на організм, то можна виділити наступні: а) відбувається зміцнення і тренування м'язів тіла людини, причому особливістю впливу є те, що відбувається одночасно тренування слабких м'язів і розслаблення спастичних; б) відбувається поліпшення рівноваги: цей ефект досягається через те, що під час ЛВІ вершник прагне зберегти рівновагу протягом усього заняття; в) поліпшує-

ться координація рухів і просторова орієнтація: ЛВІ дає повноцінне відчуття руху тіла в просторі, можливість відчути роботу своїх м'язів; г) поліпшується психоемоційний стан, підвищується рівень самооцінки особистості.

До соціальних критеріїв відносяться: а) поліпшення комунікативних функцій хворого: цей результат досягається за рахунок того, що під час занять люди спілкуються і діють спільно з іпотерапевтом і один з одним; б) за допомогою поліпшення фізичного, психоемоційного стану іпотерапія сприяє поліпшенню ефективності й якості процесу соціалізації особистості хворих; в) проведення змагань з кінного спорту серед осіб з особливістю розвитку сприяє підвищенню рівня самооцінки самого себе, своїх можливостей і свого потенціалу, проведення таких змагань також сприяє зміні ставлення суспільства до людей з обмеженими можливостями; г) за рахунок спільної діяльності іпотерапія сприяє інтеграції дітей і дорослих з особливостями розвитку в суспільство, розширює горизонти їхніх можливостей, допомагаючи долати бар'єри інвалідності [2, 6].

Перший етап занять лікувальною верховою їздою спрямований на активізацію рівня польової реактивності (цей рівень бере участь у вирішенні базальних задач адаптації організму до зовнішнього світу), що забезпечує можливість формування навичок управління тілом. Страх висоти і великої тварини, які забезпечуються інстинктом самозбереження, змушують дитину самостійно шукати вихід з ситуації. Внаслідок цього відбувається активізація моторної (рухової) регуляції, біоритмізація вегетативних функцій організму дитини (зміна частоти серцевих скорочень, швидкості перебігу нервових процесів), температурних і м'язово-суглобових відчуттів.

Другий етап будується на основі навичок і автоматизмів – за рахунок накопичення дитиною поведінкових звичок, пов'язаних з заняттями іпотерапією. При цьому базові рівні продовжують відігравати важливу роль в придбанні нових навичок. На цьому етапі вводяться нові вихідні положення, пов'язані з їздою (лежачи животом на шиї коня, лежачи спиною на крупі коня). Більшу частину часу задіюються мимовільні когнітивні (пізнавальні) функції (сприйняття, мимовільна увага і запам'ятовування, просторові подання на рівні тіла і взаємини тіла і зовнішніх об'єктів).

Третій етап відрізняється від попереднього більшою динамічністю зміни завдань. Він сприяє підготовці дитини до переходу на наступний рівень, на якому закріплюються старі і формуються нові моторні навички

утримання рівноважного положення тіла (за рахунок введення різноманітних вихідних положень їзди). Активізується нюхове, слухове і зорове сприйняття, розвиваються увага і пам'ять. Як і раніше, людина засвоює свої відчуття на мимовільному рівні.

Четвертий етап спрямований на закріплення рухових навичок, розширення можливостей довільного управління власним тілом, корекцію просторових уявлень на рівні взаємодії тіла і зовнішніх об'єктів, розвиток здатності до вербалізації просторових уявлень і сенсорних можливостей. Лише на цьому етапі роботи включають завдання, пов'язані з довільною психічною активністю в сфері моторної регуляції. Основною характеристикою цього етапу роботи є «вихід» індивіда «за межі власного тіла». На цьому етапі стає найбільш важливою завдання активізації дистанційних систем аналізаторів систем (зір, слух, нюх) і уявлень, пов'язаних з освоєнням простору за межами власного тіла, актуалізується мовна функція. Вводиться їзда риссю.

П'ятий етап відповідає за активізацію емоційного контролю, придбання нових рухових навичок, пов'язаних з посадкою в сідло і навчанням самостійної посадки з землі або з низької підставки, вербалізацію просторових уявлень і розвиток імпресивної мови і мислення. Когнітивні функції, задіяні на цьому етапі, носять конкретний характер (опора у виконанні завдань на наочно-дієве і наочно-образне мислення, вживання мови як засобу задоволення потреб).

Шостий етап спрямований на розвиток рівня емоційного контролю, придбання нових рухових навичок, пов'язаних з управлінням конем, закріпленням навичок самостійної посадки на коня, навчанням поїздам полегшеної риссю. На цьому етапі здійснюється вербалізація складних просторових уявлень, розвиток мови і мислення. Це завершальний етап іпотерапевтичної програми, відмінною стороною якого є активізація довільної когнітивної регуляції, що включає аналіз і синтез власних уявлень, зіставлення їх з уявленнями інших, введення складних в граматичному плані інструкцій, встановлення причинно-наслідкових залежностей (на матеріалі управління конем) шляхом логічних міркувань [5].

Таким чином, регулярні заняття іпотерапією позитивно впливають на організм людини в цілому, нормалізуючи діяльність центральної нервової системи. Особливо ефективною ЛВІ виявилася в реабілітаційній практиці з дітьми, які страждають такими важкими захворюваннями, як дитячий церебральний параліч, ранній дитячий аутизм, синдром Дауна, де основ-

ним важелем впливу є психоемоційний фактор. Іпотерапія позитивно впливає на фізичну, емоційну, інтелектуальну і соціальну сферу людини, допомагає поліпшити кровообіг в зоні ураження, зміцнити ослаблені м'язи, нормалізувати м'язовий тонус, виробити навик рівноваги і координації рухів у просторі, активізувати роботу фізіологічних процесів в організмі. Крім того, іпотерапія сприяє створенню мотивації самостійно стояти та ходити, що у багатьох ослаблене або відсутнє. А так само в процесі реабілітації відбувається послідовне перенесення придбаних фізичних, комунікативних та інших навичок з іпотерапевтичного середовища в повсякденне життя.

Список використаних джерел:

1. Штраус И. Иппотерапия. Нейрофизиологическое лечение с применением верховой езды. М., 2000. 254 с.
2. Джосвик Ф. Вопросы и ответы. Пособие по терапевтической верховой езде. М: Изд-во МККИ, 2000. 268 с.
3. Терешкова Т. Е. [и др.] Особенности применения средств иппотерапии с учетом эндозкологического статуса организма детей и подростков. Гродно: ГрГУ, 2015. 37 с.
4. Горбунова Е. А., Косарева А. Н., Архипова Е. В. Иппотерапия при заболеваниях опорно-двигательного аппарата. Х., 2019. 29 с.
5. Максимова М. В. Иппотерапия как средство коррекции психического развития умственно отсталых учащихся младшего школьного возраста. М., 2005. 112 с.
6. Иоффе С. Н. Иппотерапия: история, особенности, основные направления и методики. Гродно: ГрГУ, 2020. 174 с.

Тимошенко А. В., 5 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра соціальної роботи та спеціальної освіти
наук. керівник – Гета А. В.
к.фіз.вих., доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти

УМОВИ КОРЕКЦІЇ ПОРУШЕНЬ ПОСТАВИ НА ЗАНЯТТЯХ У СПЕЦІАЛЬНИХ МЕДИЧНИХ ГРУПАХ ЗАСОБАМИ ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ

Анотація. Зростаючі вимоги до фізичного здоров'я молоді, яка у майбутньому має складати працездатну частину населення країни, роз-

ширення стійкості організму людини до небезпечних факторів навколишнього середовища, цілеспрямоване підвищення фізичної працездатності людини за допомогою засобів фізичної реабілітації є складовими елементами здорового способу життя та має важливий соціальний сенс. Одна із причин відхилень від нормального фізичного розвитку і навіть розвитку патологій організму молодій людині є порушення умов є порушення формування правильної постави.

Ключові слова: порушення постави, спеціальна медична група, фізична реабілітація.

Відомо, що постава – це навичка або система визначених умовних рухових рефлексів, що забезпечує в статичності та динаміці правильне положення тіла у просторі. Відхилення від нормальної постави називають порушенням або дефектами постави [6].

Наявні причини, що сприяють порушенню постави, можна поділити на 3 групи. До першої групи відносяться фактори загального ендогенного характеру (обмінно-гормональні дисфункції, різні захворювання внутрішніх органів), послаблюючих нервово-м'язовий апарат. Другу групу складають фактори екзогенного характеру – несприятливі умови навколишнього середовища, ультрафіолетова недостатність, зниження рухового режиму, недостатнє перебування на свіжому повітрі і т.ін.. До третьої групи відноситься сукупна дія ендотаж екзогенних факторів. У багатьох випадках порушення постави не розглядається як хвороба, але загальновідомо, що вони створюють несприятливі умови для функціонування різних органів, та, як наслідок, приводять до різних патологій [1].

Близько 60 % студентів-першокурсників закладів вищої освіти мають різні порушення постави. Основною формою порушення постави є сутулість (збільшення грудного кіфозу і зменшення поясного лордозу), яка відмічається у 64,1 % випадків; кругла спина (тотальний кіфоз) зустрічається у 6,6 % випадків; кругло-ввігнута спина – 5,4 %, плоска спина – 6,2 %; асиметрична постава – 18,7 %. Зустрічаються комбінації сутулості й асиметричної постави [3].

Не можна недооцінювати важливість того, що правильна постава дає економію сил у роботі м'язів, сприяє правильному положенню і нормальній діяльності внутрішніх органів, укріплення здоров'я і працездатності. Правильна постава обумовлюється не тільки силою м'язів, що утримують тіло в вертикальному положенні, а і рівномірним нервово-м'язовим напруженням, що залежить від діяльності кори великого мозку [3]. Таким

чином, провідною причиною у розвитку неправильної постави є утворення умовно-рухового рефлексу неправильного утримання тіла (корпусу, голови), що переходить у динамічний стереотип.

У спеціальній літературі [2, 5] розглядаються питання корекції постави, розробки загальних питань рухомих режимів для конкретних контингентів, вибору та пояснень щодо засобів фізичної реабілітації, які сприяють виправленню окремих дефектів постави, розробки комплексів гімнастичних вправ, що сприяють формуванню правильної постави. Але разом з цим недостатньо з'ясована проблема профілактики та корекції порушень постави у студентської молоді на обов'язкових заняттях фізичним вихованням.

За даними наукових досліджень [1, 2, 6], за розповсюдженістю порушень постави серед студентської молоді ідуть сутулість, кругла спина, кругло-ввігнута спина, плоско-ввігнута спина, плоска спина, асиметрична постава. Сутулість виникає при викривленні хребта в передньо-задньому напрямку і призводить до утворення круглої спини. Сутулість частіше за все виникає і прогресує із-за слабкості спинної мускулатури, що швидко втомлюється при довгому сидінні і втрачає здатність тримати спину прямою. При таких дефектах постави зв'язки і м'язи спини розтягнуті, а грудні м'язи вкорочені. Це, разом з ослабленими м'язами живота, впливає на дихальну екскурсію грудної клітки і утруднює роботу серця. При кругло-ввігнутій спині у верхній частині тіла спостерігаються майже такі самі зміни, що і при круглій спині. Разом із тим у нижній частині тіла через занадто збільшений поперековий вигин спини збільшується нахил таза, живіт відвисає, його м'язи розтягуються, коліна максимально розігнуті, м'язи задньої поверхні стегон, що кріпляться до сідничного горба, розтягнуті порівняно з м'язами передньої поверхні. Плоска спина – грудний кіфоз згладжений, поперековий лордоз сплюснений, грудна клітка сплюснена, вузька, плечі звисають, лопатки крилоподібні, нахил таза зменшений, низ живота вип'ячений. Через зменшення вигинів порушується рессорна функція хребта, що негативно відбивається на його амортизаційних властивостях і збільшує стрясання головного та спинного мозку при стрибках, бігові, інших пересуваннях. Такий дефект є початком розвитку сколіозу. Плоско-ввігнута спина – зменшення грудного кіфозу при нормальному або дещо збільшеному поперековому лордозі [1, 2].

Перелічені порушення постави є не захворюваннями, а функціональними розкладами опорно-рухового апарату. Однак вони змінюють стій-

кість хребта до деформуючих впливів, послаблюють виснажені групи м'язів, порушують взаєморозташування внутрішніх органів і несприятливо діють на їх функцію, що робить хребет та організм у цілому схильним до різних захворювань, що є причиною для профілактики та корекції порушень постави [4].

Загальна та/або спеціальна фізична підготовка поєднує природні, розповсюджені вправи, характеризується великою різноманітністю виконуваних вправ і значною кількістю способів та варіантів їх виконання. Все це робить обов'язкові заняття фізичною культурою саме у відділеннях спеціальної медичної групи (СМГ) оптимальними для вирішення завдань профілактики та корекції порушень постави студентів, як загальних, так і спеціальних.

Відповідно до даних [3, 6], що представлені в наявній літературі, для вирішення проблеми профілактики та корекції порушень постави слід поставити загальні і спеціальні задачі. Загальні: покращення і нормалізація протікання нервових процесів та емоційного тону, стимуляція діяльності органів і систем, підвищення рівня фізичного розвитку, оптимізація неспецифічного опору організму; активізація загальних і місцевих (у м'язах тіла) процесів обміну, вироблення достатньої силової і загальної витривалості м'язів тіла, укріплення «м'язового корсету». Спеціальні: формування та закріплення правильної постави; виправлення її дефектів. Загальні задачі вирішуються шляхом широкого використання загально розвиваючих вправ, які відповідають віку та фізичній підготовці, що підтверджується даними літератури [2, 6].

Виправлення різних порушень постави – процес довготривалий. Формування нового, правильного стереотипу постави і ліквідація виробленого негативного вимагають особливо суворого підходу до організації занять фізичним вихованням. На кожному занятті у студентів необхідно виробляти уявлення про правильну поставу і шляхом підбору спеціальних і загальнорозвивальних вправ створювати фізіологічні умови для її формування.

Виправлення дефектів постави досягається за допомогою спеціальних вправ. Їх застосування дає можливість змінювати та нормалізувати кут нахилу таза, нормалізувати порушення фізіологічних згинів хребта, виправити положення та форму грудної клітки, а також положення голови, добитися симетричного стояння плечового поясу, зміцнити м'язи черевного пресу. Правильне положення частин тіла під час рухів, роботи і

при важливих позах закріплюється шляхом створення натурального м'язового корсету, при якому можливе максимальне розвантаження хребта по осі, що співпадає з традиційними завданнями занять загальної фізичної підготовки [1].

Отже, порушення постави не розглядається як хвороба, але загально-відомо, що вони створюють несприятливі умови для функціонування різних органів та систем органів, та, як наслідок, призводять до розвитку різних патологій. Оптимальний фізичний розвиток і повноцінне здоров'я можливі тільки при збереженні правильної постави. На заняттях у СМГ використовуються природні, розповсюджені вправи, що характеризуються великою різноманітністю виконуваних вправ і значною кількістю способів і варіантів їх виконання, що робить заняття фізичним вихованням з використанням засобів фізичної реабілітації оптимальними для вирішення завдань профілактики та корекції порушень постави студентів, як загальних, так і спеціальних. Цілеспрямоване, регулярне використання у кожному обов'язковому занятті фізичним вихованням у відділенні СМГ вправ, спрямованих на профілактику та корекцію порушень постави, дозволить сформувати у студентів уявлення про правильну поставу і шляхом підбору спеціальних і загальнорозвивальних вправ створити фізіологічні умови для її формування. Спрямованість, різноманітність, доступність у виконанні та дозуванні навантаження вправ, що використовуються на заняттях СМГ, дозволяють відібрати вправи для профілактики та корекції порушень постави.

Список використаних джерел:

- 1.Грейда Н. Б., Грицай О. С., Кренделева В. У. Корекція постави підлітків засобами фізичної реабілітації / Слобожанський науково-спортивний вісник, 2011. № 4. С. 119–123.
- 2.Десятнікова Н. В. Корекція порушень постави на заняттях з фізичної реабілітації у спеціально медичних групах / Актуальні проблеми розвитку традиційних і східних єдиноборств: Збірн. наук. праць X міжн. Інтернет наук.-метод. конф. Вип.10. Х.: Національна академія Національної гвардії України, 2016. С. 310–313.
- 3.Епифанов В. А. Лечебная физическая культура: учеб. пособ. для студ. вузов физической культуры. Донецк: Издательский дом «ГЭОТАА МЕД», 2012. 560 с.
- 4.Мурза В. П. Фізична реабілітація: навч. посібник. К.: Орлан, 2004. 559 с.

5. Мухін В. М. Фізична реабілітація: навч. посібник. К.: Олімпійська література, 2009. 471 с.
6. Пешкова О. В., Авраменко О. М. Комплексна фізична реабілітація при сколіотичній поставі / Слобожанський науково-спортивний вісник, 2009. № 2. С. 84–88.

Тушна В.В., 3 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра соціальної роботи та спеціальної освіти
науковий керівник - старший викладач **Златопольська Н.В.**

АДАПТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЛІКУВАЛЬНОЇ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ПРИ ПОРУШЕННІ ДІЯЛЬНОСТІ СЕРЦЕВО- СУДИННОЇ СИСТЕМИ ЛЮДИНИ

Вступ. Серцево-судинні захворювання, незважаючи на прогрес медичної науки, нині продовжують охоплювати широкі верстви населення різного віку: спостерігається тенденція до більшого ураження молоді. Під впливом науково-технічного прогресу у всіх галузях життя різко скоротилася рухова активність (гіпокінезія) і сучасна людина відчуває на собі вплив дисгармонії нервових і фізичних подразників зі значною перевагою нервових факторів, що в умовах гіпокінезії є одним із важливих етіологічних факторів, здатних спричинити зниження природної опірності організму і порушення функції нервової та серцево-судинної систем.

Адже при зниженій фізичній активності сучасної людини виникає дефіцит пропріоцептивних подразнень, унаслідок чого знижується здатність внутрішніх систем пристосовувати свою реактивність до зовнішніх подразників навколишнього життя, що, у свою чергу, може спричинити низку функціональних порушень із боку внутрішніх органів або систем [1]. Саме тому значна когорта науковців: Г. Л. Опанасенко, В. В. Волков, Р. Г. Наumenко, В. А. Єпіфанов, В. І. Дубровський, Л. Ф. Миколаєва, Д. М. Аронов, В. П. Зайцев, у своїх дослідженнях відводять провідну роль у профілактиці та лікування серцево-судинних захворювань лікувальній фізичній культурі.

При різних захворюваннях системи кровообігу і розвитку серцево-судинної недостатності до патологічного процесу залучаються різні механізми, що регулюють кровообіг. Тому дані захворювання характеризуються розвитком функціональних відхилень не тільки з боку центрально-

го апарату кровообігу, але й різних систем, що функціонують із ним у тісній взаємодії. У зв'язку з цим майже вся терапія хвороб системи кровообігу є функціональною [2].

Основна частина. Ідеї функціональної терапії особливо яскраво виражені при використанні лікувально-фізичної культури, коли діючий на хворого фактор – фізична вправа – через нервову систему і подальші гуморальні зрушення активізує всі ланки системи кровообігу. Нервова регуляція не тільки підтримує на певному рівні артеріальний тиск, але й здійснює швидкий перерозподіл крові, зокрема при переході організму від спокою до діяльного стану [2, с. 21]. При фізичних вправах значно збільшується приплив крові у коронарну систему, розширюються судини міокарда, збільшується кількість функціонуючих капілярів, посилюються окисно-відновні процеси, що приводить до поліпшення трофічних процесів у м'язі серця. При підвищенні артеріального тиску на 50 % через вінцеві судини протікає втричі більше крові, ніж у спокої, розширення ж судин міокарда зумовлено як нервовими, так і гуморальними впливами (вуглекислий газ, адреналін, молочна кислота та ін.). Стимуляція центральних впливів також є дією гуморальних речовин (переважно білкової природи, що утворюються при м'язовій діяльності), які сприяють посиленню скорочувальної функції серцевого м'яза. Отже, збільшення систолічного об'єму в хворих при заняттях фізичними вправами є наслідком збільшення як сили скорочення серцевого м'яза, так і припливу до нього крові [3].

Внаслідок скорочення лівого шлуночка, хвиля крові, розподіляючись по судинах, зазнає опору. Останнє зумовлено в'язкістю крові, тертям об судинні стінки її формених елементів, подоланням маси гідростатичного стовпа та іншими причинами. Через це при віддаленні хвилі у периферичному напрямку артеріальний тиск поступово спадає. Це спадання особливо виражене в зоні дрібних артеріальних судин, що передують капілярам. Зі зниженням дії на рух крові кардіального фактора посилюється вплив судинного фактора. Екстракардіальні впливи на гемодинаміку зумовлені пружністю й еластичністю артеріальної стінки. Остання, розширюючись під дією хвилі крові, накопичує потенційну енергію, яка через пружність стінки судини переходить у кінетичну, і судина повертається у вихідний стан, здійснюючи посилюючий вплив на просування хвилі крові у периферичному напрямку [4].

У методиці занять лікувальною гімнастикою з хворими на серцево-судинні захворювання особливо важливого значення набувають правиль-

ний добір вправ у комплексах та їх дозування. При цьому протягом усього курсу лікувальної гімнастики важливу роль приділяють дихальним вправам, вони не тільки удосконалюють функцію самого дихального апарату, але і в кінцевому підсумку впливають на весь організм і мають велике значення для встановлення у процедурах лікувальної гімнастики необхідного рівня навантаження, тобто є засобом активного відпочинку [5, с. 35]. На початку курсу лікувальної гімнастики застосовують неглибоке довільне дихання, без затримки. Вчать правильному видиху, носовому диханню. Важливе значення при профілактиці гіпостазів у нижніх відділах легень має діафрагмальне дихання. Слід врахувати, що поглиблення дихання впливає на кровонаповнення серця та загальний кровотік, тому дозування має бути індивідуальним [6]. У практиці лікування та реабілітації хворих із серцево-судинними захворюваннями використовують хронотерапію - оптимізацію терапевтичного ефекту тих чи інших лікувальних впливів за рахунок добору часу їх надання, її здійснюють шляхом дослідження біоритмів фізіологічних функцій хворих і визначення, у які години кожна з них найбільше відхиляється від норми.

До поліклінічного відділення надходять для подальшої реабілітації дві категорії хворих: особи, що пройшли санаторний етап реабілітації (ця група є найбільш численною), і пацієнти, що надійшли зі стаціонару, минаючи кардіологічний санаторій. Загальний стан хворих другої категорії, як правило, тяжкий. У переважній більшості випадків вік цих хворих — більше 60–65 років, і всім їм потрібні індивідуальні заняття з ЛФК під керівництвом методиста упродовж найближчих 2–3 тижнів лікування. Далі таких хворих включають до групи пацієнтів, які пройшли санаторний етап реабілітації та працюють за програмою поступово зростаючих навантажень [7].

В умовах поліклініки, крім основних форм ЛФК широко використовують і додаткові: лікувальне плавання і заняття лікувальною гімнастикою у воді, катання на водних велосипедах, спортивні та рухливі ігри (волейбол, настільний теніс та ін.), трудотерапія. Вибір тієї чи іншої форми ЛФК визначається руховим режимом, рівнем фізичної активності хворого, динамікою клінічного стану, характером професійної діяльності [7, с. 43]. Помічено, що при оздоровчому тренуванні достатньо трьох занять на тиждень. До кінця періоду реабілітації хворий повинен засвоїти дистанцію ходьби до 4 км при швидкості 4–5 км/год. В останні роки значну роль у системі фізичної реабілітації хворих відіграють заняття на велотрена-

жерах. Цей вид тренувань приваблює можливістю точного дозування навантаження і зручністю контролю за реакцією хворого на виконуване навантаження.

Особи, що перенесли інфаркт міокарда, проходять реабілітацію в умовах поліклініки з урахуванням клінічної картини, наявності ускладнень і супровідних захворювань і розрахована на період від 4–8 до 8–12 тижнів.[5]. Пацієнти, які мають гіпотонічну хворобу (захворювання, пов'язане з порушенням функціонального стану нервової системи і нейроендокринної регуляції судинного тонуусу і супроводжуване артеріальною гіпотензією) і скаржаться на знижену витривалість і непристосованість до фізичних навантажень, а у зв'язку з цим на швидко стомлюваність і слабкість, серцебиття, задишку, порушення сну, хитливу ходу, долучаються до усіх доступних форм ЛФК, серед завдань якої: нормалізація основних нервових процесів, удосконалення регуляції системи кровообігу, а також вісцеральних і вісцеромоторних рефлексів, підвищення скорочувальної функції міокарда, нормалізація судинного тонуусу; поліпшення функціонального стану серцево-судинної системи шляхом активізації екстракардіальних факторів кровообігу, підвищення скорочувальної функції міокарда, нормалізації судинного тонуусу; інтенсифікація обмінних і трофічних процесів; - підвищення м'язового тонуусу, навчання довільному скороченню і розслабленню м'язів; навчання правильному диханню; підвищення загальної витривалості організму; трудова реабілітація [6, с. 44].

Протипоказанням до призначення лікувальної гімнастики при гіпотонічній хворобі можуть бути виражені розлади суб'єктивного стану (сильний головний біль і запаморочення, пригнічений настрій, небажання хворого тренуватися), а також колаптоїдний стан типу гіпотонічного кризу. Однак ці протипоказання тимчасові й при зменшенні їх виразності ЛФК здійснюється у повному обсязі. При цьому рекомендується зробити функціональні проби (ортостатичну, кліноротостатичну, Мартіне — Кушелевського), які дозволяють судити про адаптаційні можливості пацієнта [8, с. 21-25].

При постільному режимі у комплекс ЛФК входять лікувальна гімнастика, ранкова гігієнічна гімнастика, самостійні заняття, побудовані за індивідуальним планом, елементи трудотерапії, масаж [7, с. 67-70]. Заняття лікувальною гімнастикою проводять у палаті. Вони можуть бути індивідуальними або мало груповими. Вправи виконують із вихідних положень лежачи або сидячи в постелі, сидячи і стоячи. Комплекс фізичних вправ

розрахований на роботу всіх груп м'язів. Тривалість заняття лікувальною гімнастикою зростає до 20–30 хв. Процент вправ, що мають пресорний ефект, становить 25–40 % від використовуваних у комплексі [8, с. 44–60].

Після адаптації хворих до умов палатного режиму їх переводять на вільний режим. Розширюється обсяг спеціальних вправ із використанням гантелей, та інших приладів. Збільшується темп виконання вправ, амплітуда зростає до максимально можливої, кількість повторень сягає 10–12 разів. Тривалість процедури — від 25 до 40 хв. Повітряні процедури проводять при температурі 18–19 °С (до 15 хв). Дозування сонячних ванн — 0,5–3 біодози. Купання і плавання у відкритих водоймах при температурі 16–17 °С протягом 20 хв, у басейні — при температурі 22–24 °С тривалістю 15–20 хв. У комплекс входить дозована ходьба на дистанцію 6–8 км зі швидкістю 5–6 км/год з переходом на біг (від 6 до 15 хв у темпі 140 кроків/хв, через 3 хв знову переходять на ходьбу). Крім того, використовують маршрути теренкуру з кутом підйому 12–15°. Дозволяються всі рухливі ігри, лікувальне веслування в темпі 30–35 гребків/хв протягом 40–60 хв, їзда на велосипеді до 10 км 2–3 рази на тиждень, катання на ковзанах і ходьба на лижах протягом 40–60 хв. Тривалість режиму — 3–4 тиж [9, с. 55–60]

Висновок. Лікувальна фізична культура повинна базуватися на педагогічних принципах, а її ефективність можлива лише при активному ставленні хворого до занять, під час яких застосовуються фізичні вправи помірної або великої інтенсивності і викликають у хворого відчуття бадьорості, приливу сил, поліпшення настрою. Тренуючі дозування застосовуються в період одужання і в період відновного лікування, коли необхідно нормалізувати всі функції організму хворого, підвищити його працездатність або добитися високого ступеня компенсації. Фізичні навантаження при виконанні як загально розвиваючих, так і спеціальних вправ від заняття до заняття підвищуються за рахунок різних методичних прийомів і дозуються так, щоб викликати стомлення. Фізіологічні зрушення в діяльності основних систем, як правило, значні, але залежать від захворювання і стану хворого. Тренуючу дію в певні періоди захворювання можуть чинити і вправи помірної інтенсивності при дозуванні, що поступово збільшується. Для визначення обсягу фізичних навантажень, що надають тренуючу дію, проводять різні тести.

Список використаних джерел:

1. В.А. Єпіфанов. Лікувальна фізкультура і масаж. –2004.– 554 с.

2. В.І. Дубровский. Лікувальна фізична культура. – 2007. – 602 с.
3. В.А. Спіфанов Лікувальна фізична культура і спортивна медицина: Збірник. — М.: Медицина, 2009. — 304 с.
4. Зайцев В. П. Фізична реабілітація хворих, перехворівши інфаркт міокарда. — Харків: ХГИФК, 2005. — 147 с.
5. Лікувальна фізкультура і лікарський контроль. Під ред. проф. В.А. Спіфанов і проф. Г.Л. Опанасенко. - 2010.
6. Лікувальна фізкультура в санаторно-курортних закладах. За ред. Л.І. Фісенко. – Київ. - 2015. – 402 с.
7. Лікувальна фізкультура та спортивна медицина. За ред. проф. В.В. Клапчука. - Київ. - 2005.
8. Медична реабілітація. Під ред. В.А. Спіфанова. – 2009. – 326 с.
9. Миколаєва Л. Ф., Аронов Д. М. Реабілітація хворих ішемічною хворобою серця. — М.: Медицина, 2008. — 288 с.

Фуркайло В. В., 5 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра соціальної роботи та спеціальної освіти
наук. керівник – Гета А. В.
к.фіз.вих., доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти

ФОРМУВАННЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ І ЗМІЦНЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ЗДОРОВ'Я МАЙБУТЬОГО ВЧИТЕЛЯ З ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Анотація. У статті розкриваються актуальні проблеми підготовки майбутніх учителів до збереження і зміцнення свого професійного здоров'я, шляхи вирішення поставлених завдань, аналізується система і досвід роботи у цьому напрямі.

Ключові слова: професійне здоров'я, майбутні учителі, досвід роботи.

В успішній педагогічній діяльності велике значення належить фактору здоров'я. Здоров'я вчителя з фізичного виховання є необхідною умовою компетентнішого виконання ним функціональних обов'язків і важливою складовою його професійної придатності. Стан здоров'я педагога позначається на результатах всієї навчально-виховної роботи, впливає на стабільність результатів праці, забезпечує високий рівень професіоналізму, визначає самоефективність його особистості. Психічне здоров'я вчителя з фізичного виховання є вирішальним в ієрархії чинників його осо-

бістісного і професійного зростання. Воно впливає на всі аспекти становлення особистості педагога – мотиваційні, когнітивні, емоційні, поведінкові. Крім того, від здоров'я педагога великою мірою залежить стан здоров'я учнів, їхнє соціально-психологічне благополуччя, рівень «життєстійкості». Створення в навчальному закладі безпечного освітнього середовища можливе за умови, коли педагог буде орієнтований на збереження і зміцнення свого професійного здоров'я, володітиме системою умінь і навичок, що забезпечують розумний спосіб життя [4].

Професію вчителя вже давно відносять до професій підвищеного ризику за частотою виникнення невротичних і психосоматичних розладів. У працівників системи освіти відзначено найбільш високий рівень «накопичення» важких форм неврозу [1]. Серед педагогів поширеними є синдром професійного вигорання, емоційна нестійкість, дисгармонійність особистості. Чинниками ризику для професійного здоров'я вчителя з фізичного виховання виступають висока емоційна затратність і стресовість педагогічної діяльності, відсутність у школах умов для зняття психоемоційної втоми, недостатня компетентність у питаннях збереження і зміцнення здоров'я. Більшість із опитаних студентів – майбутніх педагогів відзначають, що не вміють протистояти стресам, долати негативний вплив дистресу на власну особистість, не володіють інформацією про способи формування стійкості до стресу, технологією збереження і зміцнення свого професійного здоров'я, тому питання підготовки педагогів до збереження і зміцнення свого професійного здоров'я повинні бути важливими на етапі фахової підготовки у ЗВО.

Майбутніх педагогів з фізичного виховання потрібно спеціально готувати до збереження, зміцнення і відновлення свого професійного здоров'я. Важливо формувати у майбутніх учителів з фізичного виховання ставлення до свого здоров'я як необхідної умови успішного здійснення педагогічної діяльності, сприяти усвідомленню учнями значимості професійного здоров'я для здоров'язберігаючої спрямованості педагогічної діяльності. Потрібно формувати компетентність здоров'язбереження, стійкість до несприятливих факторів, які супроводжують професійну активність. Необхідно підвищувати рівень їхньої усвідомленості про істинний стан здоров'я, причини його погіршення і способи, шляхи зміцнення. Учителю з фізичного виховання корисно знати свої сильні і слабкі сторони адаптаційно-компенсаторних реакцій, адекватно оцінювати справжній рівень фізичних і психічних можливостей [3]. Майбутній фахівець пови-

нен чітко усвідомити самоцінність свого здоров'я і використовувати для його збереження сучасні оздоровчі системи і технології. Він повинен виробляти власний досвід підтримання оптимального стану професійного здоров'я, свою стратегію щодо його збереження і зміцнення. Щоб майбутній педагог активно займався своїм професійним здоров'ям, потрібні зміни в його ціннісних установках, мисленні, поведінці.

На наш погляд, програма підготовки педагога з фізичного виховання до збереження і зміцнення свого професійного здоров'я повинна передбачати формування у майбутніх вчителів: професійної самосвідомості, педагогічної спрямованості; ціннісного ставлення до свого здоров'я; психолого-педагогічної компетентності; професійної стресостійкості; саногенного мислення; емоційної гнучкості, навичок психічної саморегуляції; творчої індивідуальності педагога; готовності до самореабілітації.

У майбутніх учителів з фізичного виховання необхідно формувати систему знань про особливості професії в контексті здоров'язбереження, починаючи з етапу вибору професії, продовжуючи у процесі фахової підготовки, а також удосконалюючи і поглиблюючи її протягом всієї професійної кар'єри. Це дозволить знизити втрати здоров'я за час педагогічної діяльності, тобто ще на етапі професійного відбору на педагогічні професії необхідно включити до програми обстеження абітурієнтів пункти на вияв у них природних передумов, що зумовлюють схильність до більш вираженого емоційного компоненту, стабільності, контролю емоційного ресурсу тощо. Робота в цьому напрямі повинна знайти цілеспрямоване продовження у період підготовки студентів у ЗВО, коли формується професійно-творчий потенціал їх особистості. Її важливими аспектами є:

- лекційно-просвітницька робота, що переслідує мету розширення рівня теоретичної компетентності студентів у сфері професійного здоров'я, формування у них позитивної мотивації на самовдосконалення у визначеному напрямі;
- індивідуальна консультативно-методична робота, спрямована на вияв та аналіз соціально-психологічних, індивідуально-психологічних й особистісних детермінант професійного здоров'я педагогів, які для конкретного студента сприяють формуванню оптимальної стратегії здоров'язбереження або, навпаки, можуть призводити до специфічних труднощів у цій сфері;
- формування внутрішньої картини професійного здоров'я;

- тренінгова практика, побудована на принципах активного психологічного навчання з метою корекції у майбутніх педагогів з фізичного виховання індивідуальних способів спілкування, формування аутопсихологічної, комунікативної компетентності, активізації духовно-творчого потенціалу, гармонізації їх особистості;

- самостійна робота студентів з метою вироблення комунікативної лінії поведінки, індивідуального стилю діяльності і спілкування, пошуку ресурсів збереження психологічної стійкості, власних систем оздоровлення, проектування програм збереження і зміцнення професійного здоров'я.

Найкоротший шлях до збереження і зміцнення професійного здоров'я, найкращий психологічний захист і засіб гармонізації особистості – це оволодіння майбутнім педагогом з фізичного виховання саногенним типом мислення. Таке мислення зменшує внутрішній конфлікт, напруженість, попереджує захворювання, зміцнює здоров'я. На відміну від патогенного, саногенне мислення сприяє оздоровленню психіки, усуненню застарілих образ, комплексів, усуває труднощі у спілкуванні, дарує успіх у діяльності і житті [2]. Тому теоретична і практична підготовка вчителя з фізичного виховання повинна сприяти формуванню його саногенного мислення. Вагоме значення при опануванні курсу має ознайомлення майбутніх вчителів із психологічними методами збереження і відновлення професійного здоров'я, психотехнологіями само оздоровлення.

У науковій літературі вказується, що кожна людина володіє індивідуальною структурою трьох рівнів психіки, які розвиваються, збагачуються, тренуються. Надсвідомість тренується грою, а згодом мистецтвом. Свідомість збагачується в процесі навчання, а потім – освітою і мисленням. Підсвідомість наповнюється шляхом наслідування, пізніше – практичним досвідом, що контролюється свідомістю [8]. Саме тому у процесі викладання курсу ми використовуємо комплекс різноманітних методів і засобів, що спрямовуються на розвиток внутрішніх сил майбутнього вчителя, розширення його професійної самосвідомості, послаблення психічної напруги, формування саногенного мислення, гармонізацію його внутрішнього світу.

Корисним, на нашу думку, є читання і обговорення студентами психолого-педагогічної літератури, перегляд фільмів з проблем збереження і зміцнення професійного здоров'я педагога, підвищення його стресостійкості.

Майбутні педагоги з фізичного виховання, які брали участь у роботі психолого-педагогічного тренінгу, продемонстрували високий рівень стресостійкості (77,1 % з числа обстежених). Більшості (87,5 %) не загрожує нервовий зрив. У конфліктних ситуаціях в них виявлені такі домінуючі тенденції до прояву форм поведінки: співпраця (27,1 %), компроміс (39,6 %), уникнення (16,7 %). Усі вони проявляють конструктивні копінг-стратегії.

Отже, вся робота, що проводиться, спрямовується на розробку превентивних заходів щодо збереження, зміцнення професійного здоров'я педагога з фізичного виховання, активізацію механізмів його особистісної саморегуляції, формування стратегії збереження професійного здоров'я, гармонізацію його особистості. Такий педагог буде відповідальним за своє психологічне благополуччя, усвідомлювати цінність здоров'я як життєвого і професійного пріоритету, уміти підтримувати свою «професійну форму». Це дасть змогу йому продуктивно реалізувати свій творчий потенціал, досягти вершин досконалості у педагогічній діяльності, забезпечить професійне довголіття. Відкритим залишається питання розробки теоретичних засад створення ЗВО здоров'язберігаючого освітнього простору, ролі психологічної служби вищої школи у вирішенні поставлених завдань, створення і втілення в життя на державному рівні (із залученням психологів, медиків, психотерапевтів, педагогів) комплексної програми збереження професійного здоров'я працівників освітніх установ.

Список використаних джерел:

1. Вурлачук Л. Ф., Коржова Е. Ю. Психология жизненных ситуаций: [учебное пособие]. М.: Рос. пед. агенство, 2018. 262 с.
2. Коррекционно-обучающие программы повышения уровня профессионального развития учителя: [учебно-методическое пособие]. М.: Изд-во Московского психолого-социального института, 2001. 304 с.
3. Коцан І. Я., Ложкін Г. В., Мушкевич М. І. Психологія здоров'я людини. Луцьк: РВВ «Вежа» Волинського національного університету ім. Л. Українки, 2009. 316 с.
4. Маркова А. К. Психология профессионализма. М.: Просвещение, 2016. 306 с.
5. Мешко Г. М. Програма навчального курсу «Професійне здоров'я педагога» для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Тернопіль: Вид-во ТИПУ, 2009. 34 с.

6. Митина Л. М. Концепция профессионального долголетия / Директор школы, 2018. № 5. С. 31–36.
7. Сластенин В. А., Исаев И. Ф., Мищенко А. И., Шиянов Е. И. Педагогика: [учебное пособие]. К.: Школа-Пресс, 2017. 512 с.
8. Трусков И. В. О механизме оздоровительной коррекции психики в свете учения о высшей нервной деятельности / Здоровье человека: технологии формирования здравоохранителя в системах образования и здравоохранения: материалы научной конференции [сборник научных трудов]. Днепропетровск, 2015. Выпуск 2. С. 34–37.

Хмеленко Д. О., 5 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра соціальної роботи та спеціальної освіти
наук. керівник – Гета А. В.
к.фіз.вих., доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти

ЗДОРОВИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ ЯК ОСНОВНИЙ ЧИННИК ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ЗМІЦНЕННЯ ЗДОРОВ'Я СТУДЕНТІВ

Анотація. Враховуючи зниження рівня життя, погіршення екологічних умов, скорочення медичних і соціальних державних програм на перший план висуваються проблеми фізичного здоров'я студентської молоді. Успішне оволодіння вищою освітою можливе лише за умови достатньо високого рівня здоров'я, тому врахування особливостей способу життя, зокрема фізичної активності, і позитивне ставлення до фізичної активності і фізкультурно-спортивної діяльності є важливим елементом організації фізичного виховання студентської молоді.

Ключові слова: здоровий спосіб життя, фізичне виховання, фізична активність.

Проблема здорового способу життя студентської молоді набула такої актуальності, що сьогодні ми говоримо про неї, як глобальну загрозу всієї нації. Для її вирішення слід усвідомити, для кожного з нас значущість самого поняття «здоровий спосіб життя». Поступове усвідомлення на державному рівні значущості профілактики, збереження, підтримки та відновлення здоров'я нації передбачає знаходження шляхів підвищення у студентів усвідомлення цінності здоров'я, здорового способу життя. На сьогодні, в умовах розбудови українського суспільства, проблема стану фізичного, психологічного здоров'я студентської молоді набуває особливої

гостроти, оскільки сучасна ситуація обтяжується високими показниками захворюваності молоді, погіршенням екологічної ситуації, морально-духовною кризою.

Багаторічний досвід показує, що низька фізкультурна грамотність виражається в нерозумінні студентами ролі фізичної культури в процесі життєдіяльності кожної людини, у недостатності теоретичних знань і практичних умінь у виборі засобів і методів фізичного самовдосконалення [3].

Аналіз значної кількості наукових праць дає підстави констатувати, що в другій половині XX століття широко розроблялися питання формування навичок здорового способу життя особистості, зміст і методика фізичного виховання молоді. З кожним роком все більше науковців звертають увагу на проблему здорового способу життя людини. Проблема здорового способу життя була предметом дослідження науковців різних галузей знань: медичної, психологічної. У педагогічних працях проблема способу життя розглядалася в контексті підвищення ефективності системи фізичного виховання молодого покоління.

Відповідальність за своє здоров'я кожна людина повинна нести сама. Людина має стати незалежною від хвороб. В цьому величезну роль відіграє спосіб життя. Здоровий спосіб життя – це правильно організована побудова часу свого життя, послідовність своїх дій, визначена система праці і відпочинку, характер спілкування з людьми і стиль життя. Складові здорового способу життя є визначальними чинниками забезпечення тривалості активного життя, соціального, біологічного та психологічного благополуччя студентської молоді, передбачають оптимальну рухову активність, раціональне харчування, здоровий сон, дотримання гігієнічних правил, відмову від тютюнопаління, вживання наркотиків і зловживання алкоголем [1].

На сьогоднішній день в Україні склалася критична ситуація із станом здоров'я молоді. Майже 90 % підлітків мають відхилення у стані здоров'я, 50 % – незадовільну фізичну підготовку, близько 60 % юнаків та дівчат – низький рівень фізичного розвитку.

Регулярні заняття фізичними вправами не дуже поширені і популярні серед українських дітей та молоді: лише 26 % займаються фізичними вправами регулярно, трохи більше половини (57 %) роблять це час від часу, 14 % – не займається ними взагалі. Дефіцит рухової активності школярів України складає від 60 до 75 % необхідного для підтримання нормального рівня здоров'я та фізичної кондиції. Гіподинамія характерна для

більшості людей працездатного та літнього віку. Лише 13 % українців мають необхідний, фізіологічно обумовлений рівень рухової активності, тоді як в країнах ЄС – 40–60 %, а і Японії – 70–80%.

Систематизувавши чинники, що впливають на погіршення здоров'я, підвищення захворюваності, інвалідності та смертності дітей та молоді України, ми відокремили такі найважливіші: відсутність педагогічної та соціальної діяльності щодо запобігання нещасним випадкам; незадовільний стан здоров'я вагітних і дівчат – майбутніх матерів, поширення серед них гінекологічних захворювань; поширення гострих кишкових інфекцій з причин нехтування основними санітарно-гігієнічними нормами; зменшення можливостей природного фізичного розвитку і послаблення роботи з масового фізичного виховання; незадовільний стан статевого виховання, наслідком чого є небажана вагітність і венеричні хвороби; слабка ефективність традиційних методів протидії поширення ВІЛ/СНІДу і хімічних залежностей; поширення туберкульозу.

Більшість чинників значною мірою пов'язані зі способом життя студентської молоді, соціальними складовими вітчизняних реалій. Тому найбільш ефективним шляхом позитивного впливу буде використання засобів з арсеналу системи формування здорового способу життя.

Аналіз літератури [2, 3] дав можливість узагальнити причини, що негативно впливають на формування здорового способу життя молоді. Зокрема, були відокремлені такі: нездоровий, а нерідко й соціальний спосіб життя батьків, відсутність родинного виховання; обмежені матеріальні можливості дітей, молоді та дорослих; недосконалість профілактичної роботи в системі охорони здоров'я; недосконалість навчально-виховної діяльності в системі освіти; нестача знань та інформації, що повинні надаватися з інших державних і суспільних структур засобів масової інформації, позанавчальних молодіжних осередків, соціальних служб для молоді, громадських організацій тощо.

Молодіжна політика в Україні визнана одним із пріоритетних напрямів державної політики. Для суспільства це має принципове значення, адже саме молодь, зокрема студентська, є тією соціальною групою, яка вирішальним чином визначає зміст і характер майбутнього, концентрує в собі перспективні тенденції суспільного розвитку.

Проблема управління процесом формування здорового способу життя засобами фізичної культури є важливим фактором, оскільки він безпосередньо пов'язаний із підвищенням та оптимізацією здоров'я сту-

дентської молоді, причому повинен враховувати специфіку навчання та майбутню професійну діяльність.

Аналіз стану фізичного виховання студентської молоді свідчить про те, що більшість з них неналежно піклується про своє здоров'я. Заняття фізичною культурою у ЗВО не зацікавлюють, а навпаки – викликають негативні емоції. Багато фахівців відзначають що стратегічною метою вищої освіти має стати створення середовища, що сприяє фізичному і моральному оздоровленню студентів, підтриманню рівня наявного здоров'я, його зміцненню та вихованню культури здоров'я.

Сучасне підростаюче покоління послаблено фізично, дезорієнтоване духовно і, як наслідок неадаптоване до труднощів реальної дійсності. Сьогодні це явище масове, тому і не викликає у більшості людей особливого занепокоєння. Кожен заклад вищої освіти на перше місце повинен ставити питання про залучення студентської молоді до здорового способу життя [2].

Важливим чинником, який впливає на становлення особистості студента та на його ставлення до власного здоров'я, є навчально-виховний процес. Тому впровадження ідей особисто-орієнтованого навчання і виховання, що зберігають неповторність і унікальність молоді людини, повинні відбуватися на засадах нової педагогічної етики. Реалізація оздоровчої функції вищої школи повинна передбачати посилення ролі тих дисциплін, що формують у студентів необхідне коло знань щодо можливостей людського організму, психіки, розвивають уміння і навички здорового способу життя. Проте, на цьому шляху необхідно подолати суперечності, що існують у підходах до фізичного виховання, які склалися у ЗВО і зорієнтовані лише на поліпшення рухових здібностей та вимоги щодо необхідності навчити студентів використовувати набуті знання, рухові вміння та навички.

Процес формування у студентської молоді потреби в знаннях про фізичну культуру складається з низки взаємопов'язаних напрямів: виховання позитивного ставлення та інтересу до знань фізичними вправами; озброєння студентів спеціальними знаннями і вироблення на їх основі переконань у необхідності систематичних занять фізичною культурою; формування відповідних умінь і навичок; залучення студентів до щоденних занять фізичною культурою.

Для досягнення цілеспрямованих змін необхідна віра в те, що студентська молодь здатна змінитися і що такі зміни зумовлять результати, які

необхідні їй. Одним із пояснень цього феномену є знання про те, що всі системи організму людини мають певний запас, який допомагає впоратися з повсякденними життєвими негараздами – стресами, палінням, вживанням алкоголю, захворюваннями [2].

Фізична культура – єдина навчальна дисципліна, яка навчає студентів зберігати і зміцнювати своє здоров'я, підвищує фізичну підготовленість, розвиває й удосконалює психофізичні здібності, необхідні в майбутній професійній діяльності. Суспільству потрібні особи активні, творчо обдаровані, здорові і фізично розвинені, які прагнуть до всебічного розвитку, а саме від викладача і його ідейної переконаності, професійної майстерності, ерудиції і культури у вирішальній мірі залежить виховання студентської молоді.

Заняття фізичною культурою є необхідною частиною способу життя студентів, оскільки вона є невід'ємною часткою загальнолюдської культури, сферою задоволення життєво необхідних потреб у руховій діяльності, забезпечує методи та засоби реалізації стратегічного завдання становлення гармонійної особистості та її фізичної досконалості, відіграє одну з головних ролей у вирішенні проблеми розвитку та раціонального використання вільного часу [1, 3].

На базі деяких ЗВО працюють багато спортивних секцій. Але не кожен студент має час і бажання відвідувати їх за будь-яких умов. Через це значно підвищується потреба формування ціннісного ставлення до занять фізичною культурою та спортом, головне завдання яких: поліпшення здоров'я; збереження оптимального рівня життєдіяльності і працездатності організму; профілактика захворювань.

Самостійні заняття студентів фізичною культурою та спортом у вільний час мають свої специфічні завдання, найважливішим з яких є забезпечення високої працездатності та навчально-трудової активності студентів, при цьому під час проведення таких занять слід враховувати такі умови: заняття спортом спрямовані не тільки на досягнення перемоги але й на формування таких цінностей особистості: соціальні, культурні та індивідуальні; проведення такої спортивної діяльності повинно відповідати індивідуальним можливостям студента; місця занять спортом повинні відповідати санітарно-гігієнічним вимогам; необхідно здійснювати спортивний відбір і надавати можливість студентам, які бажають займатися обраним видом спорту на високому рівні, підвищувати свою спортивну майстерність і кваліфікацію.

Організація і структура самостійних занять студентської молоді повинна передбачати комплексний розвиток провідних функціональних систем і фізичних якостей організму. Встановлено, що досягнути оздоровчого ефекту в процесі самостійного виконання фізичних вправ можна лише при дотриманні основних принципів: поступовості, систематичності, адекватності і різнобічної спрямованості тренувань. Залежно від інтересів, пори року, технічного оснащення кожний студент підбирає певний вид фізичної активності і тренується три рази на тиждень [3].

Раціональне харчування, вітамінізація, відмова від шкідливих звичок, гігієнічно обґрунтований режим праці і відпочинку, правильно організовані заняття фізичними вправами сприяють найшвидшому виведенню радіонуклідів із організму, зниженню захворюваності, покращенню фізичного стану організму, підвищенню розумової та фізичної працездатності студентської молоді.

Отже, здоровий спосіб життя студентської молоді, будучи координуючим елементом культури молодої людини, сприяє формуванню здоров'я, підвищенню рівня загальної працездатності і творчої активності молоді. Його відмінною рисою є гармонійний прояв фізичних і духовних можливостей особистості студента, пов'язаних з соціальною і психофізичною активністю в навчальній, трудовій, суспільній і інших сферах корисної діяльності. Цікавість до самого себе повинна стати справою дуже серйозною і дуже відповідальною, оскільки дозволить краще пізнати себе. Сьогоднішня молода людина не має права вважати себе самодостатньою, не освоївши культуру здоров'я.

Список використаних джерел:

1. Виленский М. Я., Горшков А. Г. Физическая культура и здоровый образ жизни студента. Одесса: Гардарики, 2017. 218 с.
2. Дугчак М. В., Благий О. Л. Теоретичні аспекти впливу способу життя на здоров'я молоді / Вісник ЧДПУ ім. Т.Г.Шевченка. Серія: Пед. науки: [науковий журнал]. Чернігів: ЧДПУ, 2011. Вип. 91 Т.1. С. 175–178.
3. Заплишний І. І., Сипченко Ф. С., Бойко М. П. Шляхи оптимізації формування у студентів здорового способу життя засобами фізичного виховання / Вісник ЧДПУ ім. Т. Г. Шевченка. Серія: Пед. науки: [науковий журнал]. Чернігів: ЧДПУ, 2007. Вип. 44. С. 180–183.

Циганок Л. О., 3 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра соціальної роботи та спеціальної освіти
наук. керівник – Вишар Є.В.
старший викладач кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти

ОЗДОРОВЧИЙ ВПЛИВ АЕРОБІКИ НА ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ СТАН ОРГАНІЗМУ

Анотація. За останні роки стала особливо помітною поява інтересу до занять різними видами спорту і рухової активності для відпочинку і відновлення сил. Серед цих оздоровчих тренувань особливе місце зайняла аеробіка. Систематичні заняття аеробікою не тільки дозволяють підвищити рівень м'язової тренуваності, а й покращити стан серцево-судинної системи та отримати велике задоволення від занять.

Ключові слова: аеробіка, спорт, оздоровлення.

Сучасний період життя України, що характеризується критичним станом здоров'я і низьким рівнем рухової активності населення, а також сучасної молоді, потребує сьогодні пошуку нових засобів для забезпечення доброго стану здоров'я, покращання самопочуття і відновлення внутрішніх резервів організму. На сьогодні в Україні оздоровча фізична культура набуває поширення ідеї необхідності оздоровлення населення. У наш час більшість студентів малорухомі. Це пов'язано з тим, що вони більшість часу проводять сидючи на заняттях, за комп'ютером, в громадському транспорті та ін., ще й не дуже тішать себе фізичними навантаженнями. А недолік рухів погано позначається і на стані здоров'я, і на можливостях людини у всіх сферах життя.

На думку науковців, рухова активність у студентів складає 30-40%. Передбачені навчальною програмою заняття з фізичної культури задовольняють лише 25-30% від загальної добової потреби студентів у руховій активності [1, 2]. Це обумовлюється у більшості студентів відсутністю інтересу до занять фізичною культурою. Підвищення зацікавленості студентів до занять фізичними вправами, багато в чому залежить від форми і змісту навчальних занять, використання популярних видів рухової активності.

Одним із найпоширеніших видів рухової активності є аеробіка, яка є ефективним способом схуднення та підтримки роботи серцево-судинної та дихальної систем. Тому велику роль у професійній підготовці фахівців фізкультурно-оздоровчого напрямку відіграє фахова підготовка саме з

оздоровчої аеробіки, яка необхідна для розвитку та збереження здоров'я людини.

Аеробні вправи – це метод тренування серцево-дихальної системи шляхом виконання фізичних вправ, збільшуючи потреби м'язів в кисні на досить тривалий час. Така форма навантаження (вправ) підвищує здатність серцево-судинної і дихальної систем забезпечувати працюючі м'язи киснем і забирати у них вуглекислоту. Оскільки безперервне навантаження тренує серце, воно набуває здатності з кожним скороченням викидати більше крові, чим нетреноване серце. Чим інтенсивніші вправи і чим більше людина їх виконує, тим вищі стають функціональні здібності його організму.

На сьогоднішній день найбільш правильне визначення аеробіки надала О. Іванова: «Аеробіка» – це гімнастика оздоровчої направленості, основним засобом якої є комплекси гімнастичних вправ, різноманітних по своєму характеру, які виконуються переважно поточним чином під сучасну музику, які базуються на основних елементах оформлених танцювальними стилями. У широкому розумінні до аеробіки відносяться: хода, біг, плавання, катання на ковзанах, лижах, велосипеді й інші види рухової активності. У більш вузькому сенсі аеробіка – це один з напрямків фізкультурно-оздоровчих фітнес-програм танцювального напрямку, побудованих на основі базових аеробних елементів, які являють собою комбінації (зв'язки) різновидів кроків. інтенсивний комплекс вправ, що включає поєднання ациклічних рухів зі складною координацією, а також різноманітні по складності елементи різних структурних груп і взаємодія між партнерами Прикладна (допоміжна) аеробіка – це додатковий засіб у підготовці спортсменів інших видів спорту (аеробоксинг), а також у продуктивній гімнастиці, у лікувальній фізичній культурі (кардіофанк) і в різних рекреаційних заходах (шоу-програмах, черлідінгу) [1, 2].

Оздоровча аеробіка – одна з форм масової фізичної культури з регулюванням навантаженням. Характерною рисою оздоровчої аеробіки є наявність аеробної частини заняття, впродовж якого на певному рівні підтримується робота серцево-судинної, дихальної та м'язової систем. В підготовці фахівців даного напрямку важливе значення має зміст навчальної програми та забезпечення основних засобів інвентарю. В оздоровчій аеробіці можна виділити достатню кількість програм, що відрізняються змістом і побудовою заняття: – програми з використанням предметів і спеціального устаткування: степ, слайд, фітбол, обручі, обважнювачі, гумові

амортизатори (Step-up, Slide, Fitbol та ін); – програма без предметів, танцювальні напрямки (базова, класична), Funk, street dense, City (street)-jam, Salsa, програма для вагітних ті ін.) ; – програми з використанням елементів інших видів спорту (aeroboxing, каратебіка, йога-аеробіка, бокс-аеробіка) [1, 2].

Існує велика кількість основних напрямків оздоровчої аеробіки: – танцювальна аеробіка. Укріплює м'язи, особливо в нижній частині тіла, стимулює роботу серцево-судинної системи, покращує координацію рухів і поставу, спалює зайву вагу. – степ аеробіка. Служить для профілактики і лікування остеопорозу і артриту, для зміцнення м'язів і відновлення після травм коліна. – кік-аеробіка. Необхідна для поліпшення загальної і силової витривалості, спритності і координації. Розвиває силу і гнучкість м'язів. – аква(водна)-аеробіка. Укріплює тіло, покращує гнучкість, розтягує м'язи і зв'язки, спалює зайві калорії, успішно відновлює після травм, корисна для всіх віків і для вагітних жінок. – тай-Бо – аеробіка. Служить для зняття стресу, підвищує тонус і настрій, регулює роботу серця, покращує загальне самопочуття. – кі-Бо - аеробіка. Розвиває силу і витривалість, тренує дихальну систему, розвиває гнучкість і координацію, і допомагає скинути зайву вагу. – кік-аеробіка. Необхідна для поліпшення загальної і силової витривалості, спритності і координації. Розвиває силу і гнучкість м'язів. – тай-Кік – аеробіка. Рекомендується для охочих максимально спалити підшкірні жирові відкладення. – памп-аеробіка. Направлена на корекцію фігури і зміцнення м'язів. – слайд-аеробіка. Найоптимальніший вид аеробіки для жінок, охочих позбавитися від жирових відкладень в області стегон. Служить для зміцнення основних м'язів тіла. – бокс-аеробіка і карате-аеробіка. Спрямована на удосконалення фігури [2]. Необхідна і для чоловіків, і для жінок для зняття стресу і роздратування. Розвиває координацію, швидкість реакції, витривалість. резист-Бол. Допомагає скоректувати фігуру, розвиває координацію рухів, гнучкість. Сприяє виправленню постави і зміцненню серцево-судинної і дихальної системи. Призначений і для дітей, і для дорослих. – трекінг-аеробіка. Необхідна для поліпшення загального фізичного стану організму. Покращує роботу серцево-судинної і дихальної систем. – йога-аеробіка. один з найбільш популярних видів тренувань, що базуються на елементах йоги. – фітбол-аеробіка.

Заняття фітбол-аеробікою дають можливість тренування вестибулярного апарату, розвитку координації рухів, а також знімає додаткове нава-

нтаження на хребет, що дозволяє людям з проблемами хребта, людям з надмірною вагою, відчувати себе досить комфортно при заняттях фітболом. Головна функція фітболу – розвантажити суглоби, коли це необхідно. Гімнастика на фітболі, який м'яко пружинить, корисна при варикозному розширенні вен, остеохондрозі і артритах.

Фахівці з реабілітації в своїй діяльності повинні чітко знати і розуміти вплив використання різновидів оздоровчої аеробіки на організм людини та вміння відновити його після фізичного навантаження. Вміння правильно розраховувати навантаження на людей різної вікової категорії та тілобудови. Не всі можуть однаково переносити одні й ті ж навантаження, тому підхід має бути індивідуальний. Лише в такому випадку на заняттях відбудуться ефективні зміни. Не дарма аеробіка входить у програму всіх фітнес-центрів., де відвідувачам забезпечують правильне і ефективне самовдосконалення, надають наснагу і впевненість в собі, а разом з тим здоров'я, красу та чудовий настрій. Найважливіше завданням в підготовці фахівців з фізичної реабілітації, виявити бажання у населення займатися спортом і самовдосконаленням та зробити час занять аеробікою пріоритетним.

Список використаних джерел:

- 1.Мякінченко Є. Б. Аеробіка. Теорія і методика проведення занять: навч. посібник для студентів вузів фізичної культури / Є.Б. Мякінченко, М.П. Шестакова. М., 2002. 304 с.
- 2.Тихонов В. М. Сучасний стан і розвиток видів гімнастики: навч. посібник для студентів вузів фізичної культури / В. М. Тихонов. Малаховка, 2007. 174 с.

Чернова Є., 3 курс,

Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра соціальної роботи та спеціальної освіти

наук. керівник – Вишар Є.В.

старший викладач кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти

АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННСВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ ДІТЕЙ

Анотація. Мовно-мовленнєва система була та є предметом аналізу низки суміжних дисциплін: психології, логопедії, нейролінгвістики, психолінгвістики й мовознавства. Досі залишаються відкритими питання

щодо порозуміння з боку представників названих дисциплін стосовно певних і важливих проблем, пов'язаних із вивченням мовно-мовленнєвих явищ. Комплексний підхід до проблеми мовно-мовленнєвих процесів на сучасному рівні враховує складність зв'язків між двома словесними структурами: взаємообумовленістю та діалектичною поєднаністю мови й мовлення, з одного боку, та їх різними змістовими характеристиками та внутрішньою організацією, – з іншого.

Ключові слова: корекційна педагогіка, логопедія, мовленнєві вади.

На сучасному етапі реформування системи освіти процес діагностики, формування та/або корекції мовленнєвої діяльності, розвиток навичок мовленнєвого спілкування в дітей з ООП, адаптація їх до умов освітнього середовища набуває ще більшої гостроти і стає пріоритетним напрямом. Вирішення цієї проблеми пов'язано зі здійсненням індивідуального, диференційованого та поетапного корекційно-розвивального впливів; з удосконаленням методичних систем, які мають ураховувати неоднорідність контингенту дітей з ООП, провідні тенденції оновлення змісту освіти, пов'язані зі створенням нового освітнього простору – інклюзивної освіти.

До сьогодні, у різних галузях як вітчизняної, так і зарубіжної системи спеціальної освіти питанню вивчення порушень мовлення присвячені дослідження провідних науковців: при сенсорних порушеннях, а саме слухового аналізатору (Т. Зикова, В. Кондратенко, К. Коровін, С. Кульбіда, К. Луцько, О. Мартинчук, В. Назарина, О. Таранченко, Л. Тігранова, І. Тимошенко, Л. Фомічова, О. Черкасова, М. Шеремет, Ж. Шиф та ін.); при порушеннях зору – А. Арушанова, Ю. Бондаренко, Л. Вавіна, Т. Дегтяренко, О. Жильцова, В. Кобильченко, Н. Крилова, Р. Левіна, Т. Пічугіна, Т. Свиридюк, Є. Синьова, С. Федоренко, В. Феоктістова та ін.; при порушеннях опорно-рухового апарату (ДЦП) – Л. Данілова, Е. Данілавічюте, М. Іпполітова, О. Мастюкова, С. Притиковська, О. Приходько, К. Семенова, І. Смирнова, В. Тищенко, Г. Хворова, О. Чеботарьова, А. Шевцов та ін.; при порушеннях поведінки та спілкування – у дітей із порушеннями аутистичного спектру (О. Аршатська, Н. Базима, В. Башина, В. Каган, С. Конопляста, І. Логвінова, О. Нікольська, В. Тарасун, В. Тищенко, Т. Скрипник та ін.); при затримці психічного розвитку – Н. Борякова, Т. Сак та ін.; при тяжких порушеннях мовлення – В. Галущенко, Н. Голуб, Е. Данілавічюте, Л. Журавльова, О. Качуровська, Ю. Коломієць, С. Конопляста, Н. Лопатинська, А. Савицький, Є. Соботович, В. Тарасун, В. Тищенко, Н. Чередніченко, Т. Швалюк, М. Шеремет та ін.

Специфіка порушень мовленнєвої діяльності (ПМД) у дітей з інтелектуальними порушеннями (ДІП) визначається, насамперед, особливостями вищої нервової діяльності (ВНД) та психічного розвитку, до яких належать: слабкість замикальної функції кори головного мозку, слабкість процесів внутрішнього гальмування, інертність нервових процесів, порушення взаємодії першої та другої сигнальних систем, зниження регулюючої функції мовлення, яка в нормі відіграє важливу роль у розвитку дитини. Названі особливості є основними чинниками недорозвитку мовлення цієї категорії дітей (Н. Баль, Л. Баряєва, С. Геращенко, І. Дмитрієва, А. Єгорова, С. Ільїна, Г. Каше, Н. Кравець, Р. Лалаєва, В. Ліпакова, В. Лубовський, О. Лурія, О. Мамічева, М. Матвєєва, С. Миронова, І. Омелянович, М. Певзнер, В. Петрова, Г. Піонтківська, І. Позднякова, О. Проскурняк, М. Савченко, В. Синьов, Є. Соботович, М. Стразулла, В. Тищенко, О. Хохліна, Д. Шульженко тощо).

Порушення мовленнєвої діяльності у ДІП характеризуються складністю патогенезу та симптоматики (Синьов В., 2007, 2010), оскільки можуть бути зумовлені як загальним психічним недорозвитком, так і іншими чинниками: зниженням слуху, порушеннями будови артикуляційного апарату та/або мовленнєвої моторики тощо. На думку Г. Дульнева, І. Єременка, В. Синьова, Г. Сухарєвої, Т. Ульянової, М. Феофанова, О. Хохліної та ін., мовлення відіграє провідну роль у психічному розвитку учнів із інтелектуальними порушеннями, у розвитку їх мислення та психічної діяльності в цілому.

Включення мовлення в пізнавальну діяльність перебудовує психічні процеси, мисленнєві операції, які розвиваються й удосконалюються по мірі оволодіння мовленням. Загальній характеристиці ДІП притаманні стійкі ознаки недорозвитку вербальних можливостей. Як зазначає В. Петрова, на цьому наголошують і зарубіжні дефектологи (Р. Азелінд (R. Aselind), Х. Лілівейт (H. Lilliveyt), М. Рошка (M. Roshka), Р. Шифелба (R. Shifelba)).

У контексті проблеми психокорекційної педагогіки дослідники А. Аксьонова, Л. Баряєва, В. Воронкова, С. Геращенко, М. Гнезділов, І. Дмитрієва, І. Єременко, С. Ільїна, Н. Кравець, В. Ліпакова, С. Миронова, Д. Орлова, В. Петрова, Г. Піонтківська, І. Позднякова, В. Синьов, 10 З. Смирнова, Н. Сорокіна, Н. Тарасенко, Т. Ульянова та ін. зазначають, що мовленнєвий розвиток учнів спеціальних закладів загальної середньої освіти (СЗСО) – шкіл, шкіл-інтернатів для дітей із інтелектуальними порушен-

ними передбачає всебічний розвиток мовлення: збагачення й активізацію словника (як активного, так і пасивного), удосконалення граматичної будови, розвиток морфологічної та синтаксичної складових і, як результат, – формування комунікативних умінь і навичок у різних формах зв'язного мовлення: як усного, так і писемного.

Пошук ефективних шляхів формування й корекції мовленнєвої діяльності ДІП обумовив необхідність подальшого поглибленого вивчення її особливостей, які виявляються в обмеженості словника, домінуванні одних частин мови над іншими; неточному вживанні слів, труднощах їх актуалізації та вербалізації (С. Геращенко, І. Дмитрієва, А. Єгорова, В. Ліпакова, Л. Руденко, та ін.).

Поширеними є труднощі засвоєння синтаксичних норм під час вживання словосполучень, оволодіння простими та складними реченнями (А. Аксьонова, Л. Вавіна, К. Омірбекова, Г. Савельєва, О. Федченко, Т. Чебикіна та ін.). Одночасно спостерігаються своєрідні порушення змісту й мовного оформлення діалогічного та монологічного мовлення (К. Бектаєва, Л. Логвінова, Р. Луцкіна, В. Петрова, І. Позднякова, М. Шишкова та ін.). Процес розвитку мовлення РВД як дошкільного, так і молодшого шкільного віку характеризується порушенням глибинного та поверхневого синтаксування (О. Гордієнко, О. Гопіченко, І. Дмитрієв, Р. Лалаєва, В. Тищенко та ін.).

Порушення мовленнєвої діяльності ДІП мають системний характер. Їм притаманний недорозвиток мовлення як цілісної функціональної системи, наявні порушення всіх його компонентів: фонетико-фонематичного, лексикосемантичного, логіко-граматичного, характерні порушення як імпресивного, так і експресивного, як усного, так і писемного мовлення. В обраній категорії 11 дітей несформовані всі операції мовленнєвої діяльності: має місце слабкість мотивації, зниження потреби в мовленнєвому спілкуванні, грубо порушене програмування мовленнєвої діяльності, створення внутрішньої програми мовленнєвих дій, реалізація мовленнєвої програми та контроль за мовленням, порівняння отриманого результату з попереднім задумом, його відповідність мотиву й меті мовленнєвої діяльності (А. Аксьонова, Л. Баряєва, Л. Вавіна, В. Воронкова, С. Геращенко, О. Граборов, І. Дмитрієва, Г. Дульнев, І. Єременко, С. Конопляста, Н. Кравець, Р. Лалаєва, О. Мамічева, С. Миронова, М. Певзнер, В. Петрова та ін.).

При інтелектуальних порушеннях порушені операції та рівні породження мовленнєвого висловлювання (смысловий, мовний, сенсомоторний), найбільш недорозвиненими є високоорганізовані, складні рівні (смысловий, мовний), які вимагають високого рівня сформованості розумових операцій мислення (Р. Лалаєва, М. Матвєєва, В. Синьов, Є. Собо-тович, В. Тищенко, О. Хохліна та ін.). Сучасний етап наукових досліджень ПМД у дітей із розумовою відсталістю різного ступеню тяжкості у вітчизняній і зарубіжній теорії та практиці логопедагогіки, психокорекційної педагогіки характеризується домінуванням психолого-педагогічного напрямку, у якому переважають пошуки технологій корекції та розвитку мовлення (І. Алієва, Н. Демченко, І. Дмитрієва, Л. Дмитрієва, А. Єгорова, А. Зікєєва, С. Ільїна, К. Казанцева, Г. Кузнєцова, Р. Лалаєва, В. Ліпакова, Л. Матвєєва, О. Нізевич, Л. Парамонова, Г. Піонтківська, І. Позднякова, В. Тищенко, Л. Ханзерук, О. Хохліна, Д. Шульженко та ін.).

Подані в першоджерелах відомості про порушення мовленнєвої діяльності, напрями корекційно-розвивальної роботи, стосуються, переважно, ДІП дошкільного віку. Особливості порушень мовлення в більш старших за віком дітей і, відповідно, напрями, методи, прийоми й засоби 12 його формування та/або корекції, сьогодні залишаються недостатньо вивченими. Зокрема це стосується дітей молодшого шкільного віку: період від 6–7 до 10–11 років, оскільки в цьому віці саме ця категорія дітей має певний потенціал розвитку, як пізнавальної, так і мовленнєвої діяльності.

Саме в молодшому шкільному віці є можливість охопити весь контингент дітей із розумовою відсталістю легкого та помірного ступенів тяжкості, оскільки серед цих дітей зустрічаються діти, які не відвідували спеціальні заклади дошкільної освіти, і ці випадки не є поодинокими; є діти, які за вибором батьків відвідували заклади дошкільної освіти (ясла-садки), де в силу тих чи інших причин по-відношенню до них не використовувалися спеціальні прийоми корекційно-розвивальної роботи, які б ураховували структуру, зумовленість порушень мовлення інтелектуальними порушеннями. Ураховуючи те, що синдетивним періодом розвитку мовлення є дошкільний вік, на нашу думку, потрібно враховувати те, що інертність психічних процесів, властива ДІП, розширює вікові межі цього періоду саме в цієї категорії дітей, чому також сприяє здійснення цілеспрямованих педагогічних впливів з метою формування та/або корекції мовленнєвої діяльності.

Сьогодні в Україні, в системі спеціальної освіти дітей із розумовою відсталістю легкого та помірного ступенів тяжкості відсутня загальноприйнята система формування та корекції мовленнєвої діяльності, яка б ґрунтувалася б з урахуванням диференційованого впливу на всі її компоненти. До існуючих проблем у системі спеціальної освіти додаються проблеми пов'язані із запровадженням інклюзивної освіти, відповідно до вимог якої діти з легким ступенем розумової відсталості поступово інтегруються в загальноосвітній навчальний простір. Труднощі використання багаторічного практичного досвіду системи спеціальної освіти щодо зазначеної категорії дітей в умовах інклюзивної освіти зумовлені великою кількістю чинників як професійно-педагогічного, так і програмно-методичного забезпечення. Разом із тим, на сучасному етапі розвитку вітчизняної спеціальної освіти – логопедагогіки та психокорекційної педагогіки (олігофренопедагогіки) існує лише дуже незначна кількість досліджень, що розкривають сучасне уявлення про характер порушень мовлення, особливості формування й корекції мовленнєвої діяльності при інтелектуальних порушеннях: формування лексичної сторони мовлення та комунікативних навичок дітей із розумовою відсталістю дошкільного віку (Г. Блеч), формування граматичної сторони мовлення (Є. Соботович), формування інтелектуального компонента мовленнєвої діяльності розумово відсталих дошкільників (В. Тищенко), профілактика та корекція фонетикофонематичного недорозвитку мовлення в розумово відсталих учнів (І. Алієва), розвиток діалогічного мовлення в розумово відсталих учнів (С. Геращенко), формування читацької діяльності розумово відсталих учнів (Н. Кравець), формування звукової структури слова (Є. Кузьмінська, С. Соботович, В. Тищенко), організаційні аспекти роботи логопеда з батьками цієї категорії дітей (С. Геращенко, І. Дмитрієва, С. Миронова, А. Тарасевич).

Низка зарубіжних досліджень, присвячених вивченню ПМД обраної категорії дітей висвітлюють поодинокі методики їх виправлення (Н. Баль, В. Коркіна, І. Корнев, Р. Лалаєва, В. Ліпакова, І. Позднякова, О. Попова, О. Ремізова, Л. Смирнова та ін.).

Аналіз сучасного стану спеціальної освіти в Україні (логопедії, психокорекційної педагогіки), впровадження інклюзивної освіти, вивчення передового практичного досвіду, опрацювання спеціальної педагогічної, науково-методичної літератури щодо порушень мовлення, формування та корекції мовленнєвої діяльності в дітей із легким і помірним ступенями

розумової відсталості дозволяє виокремити такі актуальні питання з цієї проблеми:

1) останні роки в Україні спостерігається стійка тенденція поширення нових варіантів поєднання порушень розвитку на тлі або в сукупності з інтелектуальними порушеннями – розумовою відсталістю різного ступеня тяжкості, що ускладнює здійснення корекційно-розвивальних впливів, вимагає модернізації існуючих, розробки нових психолого-педагогічних дій у процесі педагогічної взаємодії, загострює проблему вдосконалення освітнього процесу;

2) інклюзивна освіта, яка стрімко поширюється у вітчизняних закладах освіти, передбачає включення дітей із легким ступенем розумової відсталості в загальноосвітній навчальний простір, що вимагає створення відповідного освітнього середовища, його професійно-педагогічного, програмно-методичного забезпечення;

3) нові вимоги до життєдіяльності сучасної дитини: розширення інформаційного простору, зниження соціально-економічних умов життя на тлі підвищення вимог сучасного соціуму до дитини роблять ДІП більш вразливими, вимагають від них мобілізації та підвищення рівня мовленнєво-комунікативної діяльності, що безпосередньо впливає на становлення комунікативно міжособистісних стосунків які сприяють, а при недостатній їх сформованості – унеможливають інтеграцію такої дитини в соціум;

4) порушення мовленнєвої діяльності різного ступеню тяжкості серед дітей як із легким, так і помірним ступенями розумової відсталості стають більш складними, неускладнені варіанти порушень як мовленнєвого, так психічного дизонтогенезу зустрічаються все рідше;

5) до сьогодні повною мірою не визначені рівні, критерії порушень мовлення в ДІП, з урахуванням ступеню тяжкості;

6) відсутня диференціація якісно різних варіантів порушень мовленнєвої діяльності в обраної категорії дітей;

7) загально прийняті логопедичні класифікації не висвітлюють усього спектру симптоматики, механізмів порушень мовленнєвої діяльності зумовлених інтелектуальними порушеннями, тим самим гальмуючи логокорекційний процес, створюючи термінологічні розбіжності й невідповідності;

8) невизначений повною мірою зміст корекційно-розвивальної роботи щодо диференціальної діагностики, формування й корекції мовленнє-

вої діяльності в контексті впливів на всі її рівні та компоненти з урахуванням взаємозв'язків із розвитком мисленнєвої діяльності, тяжкістю проявів інтелектуальних порушень;

9) низький рівень навчально-методичного забезпечення корекційно-розвивального процесу формування та корекції мовленнєвої діяльності дітей із легким і помірним ступенями розумової відсталості молодшого шкільного віку як у спеціальних закладах загальної середньої освіти, так і в закладах інклюзивної освіти вимагає його вдосконалення.

Вищезазначене вказує на актуальність і необхідність розв'язання проблеми діагностики, формування та корекції мовленнєвої діяльності молодших школярів із легким і помірним ступенями розумової відсталості, розробки відповідної диференційованої системи та методики її впровадження в навчально-корекційний процес закладів як спеціальної, так і, за вимогами сьогодення, інклюзивної освіти.

Список використаних джерел:

1. Тарасун В. В. Логодидактика. Навчальний посібник для вищих навчальних закладів. К.: Видавництво Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 2004. 348 с.

Чучуй О. Г., 4 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра соціальної роботи та спеціальної освіти
наук. керівник – Гета А. В.
к.фіз.вих., доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти

МОЖЛИВОСТІ КОРЕКЦІЇ ПОСТАВИ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ

Анотація. За статистичними даними МОЗ України, захворювання опорно-рухового апарату (ОРА) посідають третє місце після серцево-судинних й онкологічних захворювань. Питання фізичної реабілітації в дітей із порушеннями опорно-рухового апарату залишаються актуальною й на сьогодні. Їх розв'язання можливе за участі різних фахівців, і, насамперед, спеціалістів у галузі фізичної реабілітації, тому що засоби адаптивного фізичного виховання є одним із головних та найбільш дієвих методів фізичної реабілітації.

Ключові слова: захворювання опорно-рухового апарату, оздоровчо-корекційна гімнастика, фізична реабілітація.

В сучасних умовах в Україні склалася критична ситуація зі станом здоров'я дітей, різко зросла їхня захворюваність. Дуже часто в дітей у ранньому віці трапляються такі захворювання як сколіоз, лордоз, кіфоз і багато інших [5]. Причинами порушення постави є недостатній розвиток м'язів спини та живота. Усі форми порушень постави частіше виникають і розвиваються у фізично слабких дітей із послабленим станом здоров'я. Їх причиною є надзвичайно еластичний хребет і слабкість м'язів, які швидко втомлюються та піддаються негативним впливам зовнішнього середовища [4]. Не залишається непомітним і той факт, що в дітей 4–6 років хвороби кістково-м'язової системи займають перше місце (порушення постави, сколіози, плоскостопість). Це приводить до занепокоєння як фахівців, які займаються цією проблемою, так і батьків підростаючого покоління.

Правильна постава – звичне положення тіла під час стояння, сидіння, ходьби та іншої діяльності. При правильній поставі фізіологічні вигини хребта добре виявлені й мають рівномірно хвилеподібний вигляд, тулуб і голова тримаються вертикально, контури клітки виступають уперед при вертикально розташованій лінії живота, ноги випрямлені [2, 6].

Постава та форма стопи не є природженим здобуттям, а формується в процесі росту, розвитку й виховання дитини. У різні періоди життя дітей під впливом умов побуту, навчання постава може змінюватися. Постава формується в дітей у процесі розвитку їхньою організму в тісному зв'язку із формуванням рухових функцій. Постава має нестійкий характер у період посиленого росту тіла дитини, що припадає на старший дошкільний вік. Це пов'язано з неодночасним розвитком кісткового, суглобово-зв'язкового апаратів і м'язової системи дитини. Кістки та м'язи збільшуються в довжині, а рефлeksi статки ще не пристосувалися до цих змін [6].

Порушення постави не є захворюванням, це стан, що при вчасно розпочатих оздоровчих заходах не прогресує. Проте порушення постави поступово може призвести до зниження рухливості грудної клітки, діафрагми, погіршення ресорної функції хребта. Неправильне положення тіла порушує легеневу вентиляцію, зменшує надходження кисню до мозку, утруднює приплив крові до нього. Порушення постави може навіть спричиняти розвиток захворювань ССС (інсульт, інфаркт, гіпертонічна хвороба) та дихальної системи (bronхіт, бронхіальна астма, запалення легень). Через неправильну поставу порушується робота нервової системи, оскільки в міжхребцевих отворах проходять численні нерви, що регулюють

роботу окремих органів та організму в цілому. Організм стає супутником багатьох хронічних захворювань унаслідок прояву загальної функціональної слабкості дитини [2, 6]. При порушенні постави можуть виникнути короткозорість, остеохондроз хребта та інші захворювання. Правильне ж положення тулуба залежить від рівномірного натягнення м'язів його задньої, передньої й бокових поверхонь.

Формування правильної постави дитини залежить, насамперед, від раціонального режиму; умілого чергування праці та відпочинку, сну, розумного розпорядку дня, повноцінного харчування, виконання фізичних вправ і загартовування організму. У регламентованому режимі передбачають також заняття коригувальними вправами [5]. За відсутності профілактичних і корекційних заходів, деформація постави ускладнюється й може перейти в сколіотичну хворобу [6].

Використання профілактичних заходів при порушеннях функцій ОРА та визначення змісту засобів корекції її вад вимагають знань про причини порушень правильного звичного положення тіла для їх усунення.

Є низка внутрішніх і зовнішніх причин порушень функцій ОРА у дітей старшого дошкільного віку. До внутрішніх (ендогенних) причин відносять генетичну спадковість; вроджені вади фізичного розвитку; період першого скелетного витягання у 5–7 років; фізіологічно обумовлений недостатній розвиток м'язової системи, ослаблений м'язовий тонус основних м'язових груп тулуба й кінцівок (м'язів спини, черевного преса та верхнього плечового пояса); функціональна недостатність зв'язково-суглобового апарату, що призводить до деформацій кісток унаслідок неправильних поз тощо. Зовнішніми (екзогенними) причинами є нераціональний руховий режим, що призводить до слабкості м'язово-суглобового апарату; незбалансований режим харчування; забрудненість зовнішнього середовища; недостатній рівень теоретично-методичної підготовленості батьків і вихователів для ефективного проведення корекційно-профілактичної роботи як у школі, так і в домашніх умовах.

Для підтримки правильної постави велике значення має сила м'язів спини (особливо розгиначів хребта), сідничних м'язів і м'язів черевного преса. Міцні м'язи верхньої частини спини та шиї утримують у правильному положенні верхню частину тулуба, що запобігає деформації грудної клітки. Формуванню фізіологічних вигинів хребта сприяє гарний тонус глибоких м'язів спини. Ураховуючи значення сили м'язів для профілактики й корекції функціональних порушень ОРА, а також для розширення

спектра використання методик і засобів фізичної реабілітації дітей, розроблено новітню методику розвитку сили й силової витривалості м'язової системи [3, 4].

Під корекцією постави слід розуміти профілактичні та лікувальні заходи, спрямовані на усунення цих вад. Корекція буває активна та пасивна. До активної корекції належать заняття лікувальною фізичною культурою, активне випрямлення пози, дотримання режиму праці й відпочинку та інші заходи, які здійснюються за активної участі самої дитини. Пасивна корекція передбачає використання спеціальних пристосувань (носіння спеціальних корсетів, ортопедичних вкладок тощо). Розрізняють також загальну та спеціальну корекцію. За допомогою першої досягають оздоровлення дитини загалом через застосування різноманітних засобів адаптивної фізичної культури, а спеціальна корекція сприяє локальному виправленню дефекту [1].

Аналіз літературних джерел дав змогу стверджувати, що своєчасне виявлення хвороби та правильно організована фізична реабілітація з дітьми дошкільного віку із порушеннями постави запобігають неприємним наслідкам захворювання. Особлива увага під час застосування різних форм і засобів фізичної реабілітації повинна звертатися на сучасні наукові досягнення в цій галузі. Характерною рисою різних форм занять є їх добровільність, тому необхідно піклуватися про те, аби викликати в дітей зацікавлення до них [3].

Призначення різних засобів фізичної реабілітації, послідовність застосування її форм і методів визначається характером перебігу захворювання, загальним станом хворого, періодом та етапом реабілітації під час деформацій опорно-рухового апарату.

Аналіз різних класифікацій корекції постави дає змогу об'єднати їх у три групи. До першої належать вправи для вдосконалення розвитку рухових здібностей із метою зміцнення м'язового корсета. Друга група включає спеціальні вправи для формування правильної постави. Третю групу становлять коригувальні вправи, включені в систему фізичних вправ для профілактики дефектів постави. Коригувальні вправи змінюють м'язи тулуба (особливо розгиначі), вигинають хребет у напрямі, протилежному викривленню, та розвивають статодинамічну функцію хребта та грудної клітки [2].

Для покращення розвитку рухових якостей, корекції порушених функцій ОРА, активізації рухового режиму та стимуляції мотивації дітей до

занять фізичними вправами розроблено й запатентовано серію компактних, простих для використання та цікавих для дитини поролонових тренажерів і гумово-поролонових еспандерів. Виконуючи вправи на цих тренажерах, діти розвивають силу й силову витривалість як за рахунок вправ із подоланням опору гумово-поролонових тренажерів (ізотонічний режим), так і за рахунок короткотривалого (2–5 с) статичного напруження м'язів у кінці динамічної фази вправи (ізометричний режим). Тренажери розроблені з урахуванням необхідності гармонійного розвитку м'язів (синергістів та антагоністів) для різних сегментів тулуба та кінцівок. Гумово-поролонові пристосування дають змогу виконувати вправи з точно дозованим опором як для окремих м'язових груп, так і на весь організм у цілому.

Кожен рух повинен приносити дитині радість, тому для активації в дітей мотивації виконувати спеціальні вправи оздоровчо-корекційної гімнастики розроблені комплекси ігрових вправ для розвитку координації, рівноваги, гнучкості та комплекси коригувальних вправ для активного формування стереотипу правильної постави. Для більшого зацікавлення дітей у виконанні комплексів спеціальних коригувальних вправ розроблено й виготовлено казково-ігровий інвентар. Отже, оздоровчо-корекційна гімнастика спрямована на оздоровлення дитячого організму та корекцію деформацій ОРА із застосуванням ЛФК із поролоновими тренажерами. Ці засоби розроблені з урахуванням необхідності гармонійного розвитку м'язів для різних сегментів тулуба та кінцівок. Вони дають змогу виконувати вправи з точно дозованим опором як для окремих м'язових груп, так і на весь організм у цілому.

Застосування тренажерів і казково-ігрового інвентарю сприяє покращенню психоемоційного стану дітей та мотивує бажання виконувати фізичні вправи оздоровчо-корекційної гімнастики, що не спостерігається під час виконання звичайних вправ лікувальної гімнастики. Фізичні вправи дають позитивний результат під час проведення оздоровчо-реабілітаційних заходів лише в тому випадку, якщо вони, по-перше, адекватні до можливостей дитини, по-друге, виконують тренувальну дію на її організм.

Загальна методика оздоровчо-корекційної гімнастики включає комплексний підхід до фізичної та функціональної підготовки дитини завдяки використанню низки різноманітних видів вправ: комплексу ігрових коригувальних вправ; спеціальних коригувальних силових вправ для м'язів-розгиначів і відвідних м'язів кінцівок із використанням гумово-по-

ролонових еспандерів і м'язів-згиначів і привідних м'язів кінцівок із подоланням опору поролонових тренажерів; комплексу вправ для формування стереотипу правильної постави, під час якого використовують вправи біля стіни, із м'ячем, що дає змогу стимулювати мотивацію дитини виконувати цей вид коригувальних вправ.

Для ефективної корекції на основі цих видів вправ рекомендується застосовувати комплекси коригувальних силових вправ для дітей з окремими видами порушень ОРА: із різними формами порушень постави: плоска, кругла, кругло-ввігнута та плоско-ввігнута спина, сколіотична постава.

У процесі проведення оздоровчо-корекційної гімнастики слід дотримуватись основних фізіологічно обумовлених педагогічних принципів: індивідуального підходу; свідомого виконання вправ; поступового збільшення фізичного навантаження; систематичності занять; новизни та різноманітності засобів; поєднання загального та спеціального впливу на весь організм дитини й на ослаблені м'язові групи, урахуовуючи клінічні особливості кожної ортопедичної патології. Ця методика урахуовує кожен із цих принципів [3, 4] та її можна застосовувати і для дітей молодшого шкільного віку, тільки змінюючи навантаження за рахунок збільшення кількості повторень і тривалості виконання вправи.

Проаналізувавши спеціальну та науково-методичну літературу, визначено, що проблема порушень функцій ОРА дітей старшого дошкільного віку стає все гострішою на сьогодні й зазнає тенденції на зростання. Практичний досвід фахівців показує, що профілактику та корекцію функціональних порушень ОРА потрібно проводити якомога раніше. Саме в старшому дошкільному віці діти вже можуть свідомо виконувати реабілітаційні комплекси гімнастики. Вважаємо, що однією з найкращих сучасних методик для корекції й профілактики порушень ОРА дітей дошкільного віку є оздоровчо-корекційна гімнастика із застосуванням гумово-поролонових тренажерів.

Список використаних джерел:

1. Жилка Н. Я. Здоров'я дітей в Україні / Матеріали Всеукраїнського форуму «Здоров'я дітей – майбутнє України». К.: Основи здоров'я та фізична культура, 2007. С. 4–22.
2. Звіряка О. М., Корж Ю. М. Практикум з теорії і методики лікувальної фізичної культури. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2007. 184 с.

3. Корж Ю. М. Експериментальна авторська методика оздоровчо-корекційної гімнастики «Богатир» для дітей старшого дошкільного віку з порушеннями функцій опорно-рухового апарату: навч. посіб. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2010. 76 с.
4. Славів М. Постава як фактор відображення здоров'я людини / Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві: зб. наук. пр. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки (Т. 3). Луцьк, 2008. С. 138–141.
5. Фридлянд М. О. Ортопедия. К.: Медицина, 2004. 507 с.
6. Хребет – основа здоров'я: метод. рек. для самостійної роботи студ. пед. вузів / уклад. Т. В. Кохановська. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2021. 25 с.

Юренко В., 3 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра соціальної роботи та спеціальної освіти
наук. керівник – Вишар Є.В.
старший викладач кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти

КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИТКОВА РОБОТА ПРИ ДИСЛЕКСІЯХ

Анотація. Розлади читання складають одну з найбільш розповсюджених форм мовленнєвої патології дітей шкільного віку з тяжкими мовленнєвими розладами. Рівень сформованості навички читання у переважної частини молодших школярів з ТПМ є недостатнім, про що свідчать знижені за всіма параметрами показники технічної сторони читання, недосконалість розуміння та усвідомлення прочитаного матеріалу, а також впізнавання та розрізнення друкованого варіанта графем.

Ключові слова: корекційна педагогіка, логопедія, мовленнєві вади.

Дислексією вважають наявність різноманітних стійких помилок під час читання, таких як: пропуски букв та складів, різні типи заміन (змішування букв, які позначають фонетично близькі звуки; змішування букв, звуки яких близькі за артикуляцією; заміни графічно схожих букв), додавання зайвих букв та складів, перестановки, недочитування, злиття або роз'єднання слів, спотворення, перекручування звуко-складової структури, семантичні помилки (помилкове прогнозування). Завданням вчителя-логопеда є своєчасне виявлення та подолання (або попередження) стійких розладів читання в учнів з ТПМ. Таким чином, насамперед, необхідно виокремити дітей так званої групи ризику, щодо появи стійких розладів пи-

семного мовлення, а також школярів з ТПМ із дислексією. З цієї метою рекомендовано не обмежуватись перевіркою техніки читання.

Необхідним є проведення обстеження стану сформованості передумов щодо опанування навички читання (що можливо зробити навіть у добукарний період). Це дасть можливість визначити механізм порушення в кожному окремому випадку, згрупувати дітей за рівнями розвитку та відповідно вплинути на недостатньо сформовані психологічні ланки зазначеної навички. Таким чином, вчитель-логопед буде в змозі застосувати повною мірою диференційований підхід і, відповідно, досягти якнайкращих результатів у корекційно-попереджувальній та корекційно-розвивальній роботі. Становлення навички читання базується на розумінні її психолінгвістичної природи. Саме тому зміст програми становлять три напрями:

- 1) розвиток слухових функцій та операцій;
- 2) розвиток зорових функцій та операцій;
- 3) розвиток операцій прогнозування.

Корекційно-розвиткова робота складається з трьох за складністю етапів. Таким чином, педагог може розпочинати роботу з необхідного щабля, групуючи дітей відповідно до рівня сформованості передумов щодо опанування навички читання.

На першому етапі основною умовою виконання завдань з розвитку слухових функцій та операцій (загальних слухових функцій та фонематичних процесів) є їх виконання без опори на власне вимовляння дитини. Для завдань з розвитку зорових функцій та операцій, як найскладніших для цього рівня, має використовуватись матеріал букв та їхніх елементів.

На першому етапі роботу на заняттях має бути спрямовано на розвиток: слухових функцій та операцій – сприймання, уваги, пам'яті та контролю (лише на індивідуальних заняттях, за можливості, логопед має уводити до завдань слова, що містять звуки, які дитина вимовляє неправильно); фонематичних процесів на основі еталонного вимовляння логопеда (фонематичне сприймання, аналіз і синтез); зорових функцій та операцій – сприймання, уваги, пам'яті, контролю, зоровопросторової орієнтації – на простому абстрактно-логічному картинному матеріалі; зорових функцій та операцій – сприймання, уваги, пам'яті, контролю, зоровопросторової орієнтації – на матеріалі букв та їхніх елементів.

На другому етапі роботу має бути спрямовано на розвиток: слухових функцій та операцій – сприймання, уваги, пам'яті, контролю (матеріал

має містити звуки, які учні вимовляють неправильно); фонематичних процесів – сприймання (з опорою на еталонну вимову педагога), аналізу й синтезу (з опорою на власну вимову) та уявлення; ієрархічно вищого рівня зорових функцій та операцій – сприймання, уваги, пам'яті, зорово-просторової орієнтації, контролю – на матеріалі елементів слів (складів) та окремих словах із залученням читання вголос. На третьому етапі має проводитись робота, спрямована на вдосконалення: слухових функцій та операцій (логопед має вводити до завдань слова, фонетично насичені акустико-артикуляційно близькими звуками, а також складними за вимовлянням); фонематичних процесів – уявлення, аналізу та синтезу – лише за уявленням (без залучення слухової та артикуляційної аналізаторних систем); зорових функцій та операцій – сприймання, уваги, пам'яті, зорово-просторової орієнтації, контролю – на матеріалі словосполучень, речень та уривків з тексту.

Наповнення програми демонструє її гнучкість. Можливість залучити школяра на будь-якому з етапів до процесу корекції за умов визначення механізму порушення, що сприяє високоефективній роботі усунення розладів читання у дітей з тяжкими порушеннями мовленнєвого розвитку.

Список використаних джерел:

1. Пригода З.С. Формування компонентів орфографічної навички у школярів із тяжкими порушеннями мовлення // Український логопедичний вісник: зб. наук. праць. К.: ПП «Актуальна освіта», – 2013. – №4. – С. 40–44.
2. Трофименко Л.І. Механізми засвоєння лексико-граматичних одиниць мови учнями молодшого шкільного віку із нерізко вираженим загальним недорозвитком мовлення. Дефектологія. Особлива дитина: навчання і виховання. – 2013. – С. 9 – 13.

Яременко О.В., 3 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра соціальної роботи та спеціальної освіти
наук. керівник – Вишар Є. В.
ст. викладач кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти

ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ

Анотація. Нині важливим завданням системи освіти є навчання під-ростаючого покоління відповідального ставлення до здоров'я як до най-

вищої суспільної та індивідуальної цінності. Заклад дошкільної освіти має забезпечувати засвоєння дітьми комплексу конкретних знань про здоровий спосіб життя, зокрема, про прості та дійові заходи протидії організму інфекціям; значення гігієни, дотримання чистоти, правильного харчування для здоров'я людини. Саме формування у дітей дошкільного віку здоров'язбережувальної компетентності на основі дванадцяти життєвих навичок впродовж чотирьох років їх перебування у всіх вікових дошкільних групах.

Ключові слова: здоров'язбережувальні компетентності, основи здоров'я, дошкільники.

В умовах погіршення екологічного стану довкілля, у зв'язку із зростанням рівня механізації, автоматизації, комп'ютеризації трудових процесів і урбанізацією середовища гостро постає проблема збереження здоров'я людини, яка стає однією з глобальних проблем сучасності, так як має життєво важливе значення для всього людства. Основними екологічними факторами, що діють на людей у великих містах, є: забруднення водних об'єктів, забруднення ґрунтів шумове забруднення, забруднення атмосферного повітря, збільшення рівня вібрації, геопатогенні зони, геохімічні бар'єри. Зважаючи на зазначене, одним із пріоритетних завдань дошкільної освіти є формування у дітей здоров'язбережувальної компетентності. Дуже важливо з дошкільного дитинства сформувати у вихованців валеологічний світогляд, мотивацію на здоровий спосіб життя; дати дітям знання про здоров'я та чинники його збереження; забезпечити можливість набувати досвід здоров'язбережувальної діяльності.

Аналіз наукових досліджень свідчить про значимість робіт, які присвячені питанням надання дітям знань про основи здоров'я (Л. Лохвицька, С. Юрочкіна та ін.), формування у дошкільників ціннісного ставлення до власного здоров'я (Т. Андрющенко, Г. Беленька, М. Машовець та ін.), особливостям формування фізичного здоров'я дошкільників (О. Богініч, Е. Вільчковський, Н. Денисенко, О. Дубогай, Л. Сварковська та ін.) та основ здорового способу життя (Н. Андрєєва, Т. Овчиннікова та ін.), забезпечення в закладах дошкільної освіти здоров'язбережувального середовища (О. Богініч, Н. Левінець, Петрова Ж. та ін.). Однак, маємо зазначити, що проблема формування здоров'язбережувальної компетентності у дітей дошкільного віку залишається не вирішеною. Ми робимо акцент на компетентнісному підході до проблеми здоров'язбереження, оскільки він є одним із стратегічних напрямів розвитку системи освіти України, її новим

концептуальним орієнтиром. Компетентнісний підхід вимагає перенесення акценту із засвоєння дітьми нормативно визначених знань, умінь і навичок на формування і розвиток у них здатності самостійно діяти, адекватно застосовуючи знання та індивідуальний досвід у різноманітних життєвих ситуаціях [2]. Нами зроблено акцент на дванадцяти життєвих навичках, які доцільно формувати в дітей дошкільного віку. У структурі технології враховано належність життєвих навичок до певних сфер здоров'я. Відповідно до зазначеного, змістовий матеріал технології об'єднаний у три блоки:

I. «Життєві навички, що сприяють фізичному здоров'ю»: навички раціонального харчування; санітарно-гігієнічні навички; навички рухової активності; навички дотримання режиму діяльності та відпочинку.

II. «Життєві навички, що сприяють соціальному здоров'ю»: навички ефективного спілкування; навички співчуття; навички поведінки в умовах тиску; навички спільної діяльності.

III. «Життєві навички, що сприяють психічному і духовному здоров'ю»: навички самоусвідомлення та самооцінки; навички аналізу проблем та прийняття рішень; навички самоконтролю; навички успішного досягнення мети.

Для ефективності процесу формування здоров'язбережувальної компетентності дошкільників у технології подано дванадцять змістоводіяльних модулів відповідно до кількості обраних для формування у дошкільників життєвих навичок. Для реалізації кожної із двадцяти п'яти тем дібрано відповідні форми і методи. Технологія формування здоров'язбережувальної компетентності дошкільників передбачала проведення з ними цілеспрямованої роботи впродовж трьох послідовних та взаємопов'язаних етапів: мотиваційно-стимулювального, освітньо-змістового, операційно-процесуального.

Метою мотиваційно-стимулювального етапу був розвиток мотиваційноціннісної сфери дошкільників, виховання бережливого ставлення дітей до власного здоров'я, привчання до здорового способу життя, збагачення досвіду здоров'язбережувальної поведінки дітей. Провідними завданнями першого етапу визначено:

1. Створення системи ціннісних уявлень дошкільників про здоров'я. Формування у дітей ставлення до власного здоров'я і здоров'я інших людей, як до найвищої цінності, потреби бути здоровим.

2. Розвиток і підтримка інтересу дошкільників до чинників збереження здоров'я, усвідомлення необхідності здобуття знань щодо життєвих навичок, які сприяють фізичному, соціальному, психічному та духовному здоров'ю.

3. Забезпечення позитивної мотивації вихованців на здоровий спосіб життя на основі вмінь визначати мотиви його дотримання. Створення умов для перетворення зовнішньо сформульованих цілей щодо дотримання здорового способу життя у внутрішні потреби особистості. Змістово-організаційними засадами на цьому етапі виступили: перегляд відеороликів, спостереження за здоров'язбережувальними діями дорослих і дітей, читання утішок, примовок, перегляд плакатів, картин, ігри-бесіди, валеохвилинки, міні-заняття; проблемно-ігрові завдання, ігрові вправи, моделювання здоров'язбережувальних ситуацій, ситуації успіху, ігри-уяви, фотовиставки, придумування закличок; перегляд презентацій, спостереження, аналіз ситуацій, проблемне завдання, виготовлення індивідуальної карти-схеми «Я хочу...», віртуальні подорожі, валеологічний ланцюжок, «атракціон ідей», вистава-шоу. У процесі формування здоров'язбережувальної компетентності дошкільники мають отримати необхідні фундаментальні відомості з основ здоров'я, які представлені у визначеній логічній послідовності; усвідомити їх і використовувати в адекватних життєвих ситуаціях.

Освітньо-змістовий етап передбачав озброєння дітей необхідними знаннями щодо збереження і зміцнення власного здоров'я, здорового способу життя, усвідомлення необхідності його дотримання, формування у дітей життєвих навичок, які сприяють фізичному, соціальному, психічному і духовному здоров'ю. Провідними завданнями другого етапу визначено:

1. Забезпечення обізнаності дітей з ознаками здоров'я, надання інформації про чинники здоров'язбереження, з якими вони стикаються у процесі життєдіяльності, про правила здорового способу життя.

2. Насичення здоров'язбережувальним змістом різних видів діяльності дітей. Забезпечення інтеграції знань про основи здоров'я та чинники його збереження з інформацією, яка стосується інших сфер життєдіяльності дитини, а також застосування отриманих знань на практиці.

3. Засвоєння дітьми норм і національних традицій збереження і зміцнення здоров'я, які зумовлюються рівнем розвитку суспільства.

Змістово-організаційними засадами на цьому етапі виступили: заняття, дидактичні ігри, образотворча діяльність; спостереження, бесіди, розповіді, читання художніх творів під час різноманітних режимних моментів відповідно до життєвої навички, що формується; збагачення словникового запасу дітей словами-назвами ознак здоров'я та чинників збереження здоров'я; вивчення пісень і віршів за темами, настільні ігри, ігри-драматизації, інсценування, театралізовані ігри, рухливі ігри та вправи, вивчення мирилок, пісочна терапія, музикотерапія, індивідуальна робота; екскурсії; тематичні творчі розповіді дітей, відгадування загадок, складання діалогу з метою оцінювання ситуацій з позиції здорового способу життя, логічні завдання, дослідницька діяльність, конструктивно-будівельні ігри, колективне конструювання та аплікація, рухливі вправи, дидактичні вправи, складання казок, малювання стопами та пальцями ніг, створення альбому дитячих малюнків, «Країни добра»; розповіді дітей із власного життєвого досвіду, тематичні проекти, тренінги, інтерактивні методи навчання, створення «Країни добрих вчинків», колективний колаж «Планета Здоров'я», графічні вправи.

Акцентування на операційно-процесуальному етапі пояснюється розумінням того, що дітям потрібні не лише знання, а й навички, що допомагають робити життєвий вибір, досягати мети, коригувати поведінку, оцінювати ризики, зберігати і покращувати здоров'я та якість життя. Психологи Л. Божович, Л. Венгер, Л. Виготський, Г. Костюк, В. Мухіна відстоювали думку про те, що поведінка дитини формується під впливом сукупності таких факторів, як соціальні умови, спілкування та сфера діяльності, у яких вона живе і розвивається. Особистість не є пасивним продуктом взаємодії спадковості і середовища.

Отже, поведінкові реакції і здоров'язбережувальна діяльність виступають одними з показників сформованості здоров'язбережувальної компетентності у дітей дошкільного віку. Метою операційно-процесуального етапу визначено активізацію та закріплення здоров'язбережувальних життєвих навичок у дітей дошкільного віку у спеціально створеному розвивальному здоров'язбережувальному середовищі. Провідними завданнями третього етапу визначено:

1. Створення розвивального здоров'язбережувального середовища дошкільного навчального закладу на засадах врахування вікових та індивідуальних особливостей дітей, реалізації права вихованців на вибір гри, видів і засобів здоров'язбережувального способу дії.

2. Забезпечення дітям можливості для оволодіння різними видами здоров'язбережувальної діяльності, активізації та закріплення здоров'язбережувальних життєвих навичок та застосування їх в адекватних життєвих ситуаціях.

3. Формування у дітей уміння під час самостійної дослідницької та ігрової діяльності визначати доцільність виконання гігієнічних та оздоровчих процедур, закріплювати назви і функції органів тіла, оцінювати власну 326 поведінку і поведінку інших людей з позиції здорового способу життя, навички моделювання поведінки в соціумі і контролю власних емоцій.

4. Забезпечення можливості отримання дітьми прикладів здорового способу життя з найближчого оточення, свідомої здоров'язбережувальної позиції значущих для них дорослих.

Змістово-організаційними засадами на цьому етапі були: позитивний приклад здоров'язбережувальної діяльності дорослих, рухливі ігри та вправи, сюжетно-рольові ігри, стежинки здоров'я, фізкультурні свята і розваги, різні види масажу, імпровізація рухів; ігри-подорожі, ігри-інсценівки, рухливі вправи-імпровізації, змагання, вправи із психогімнастики, практичні завдання і вправи, доручення, фітбол-гімнастика, кольоротерапія, сміхотерапія, створення «Екрану настрою», оформлення плакатів, прийом перевтілення, моделювання ситуацій, Дні дорослих, «Тиждень радості», банкомат приємних слів, зустрічі зі спортсменами та довгожителами, степ-аеробіка, конкурси для родин, піклування про мешканців куточка природи; вправи для релаксації, складання реклами, включення нових елементів у відомі ігри, завдання парадоксального характеру, створення портфоліо «Я здоровий ?», етюди-пантоміми на запропоновану тему, стретчинг, мудри, бестінг. Впровадження в освітній процес закладів дошкільної освіти технології формування здоров'язбережувальної компетентності дошкільників забезпечує вихованців знаннями щодо різноманітних форм підтримки здоров'я, сприяє формуванню у них ціннісного ставлення до власного здоров'я і здоров'я оточуючих, надає можливість реалізації отриманих знань у практичній діяльності, набуття здоров'язбережувальних життєвих навичок.

Список використаних джерел:

1. Андрющенко Т.К. Теоретико-методичні засади формування здоров'язбережувальної компетентності в дітей дошкільного віку: дис. д-ра пед. наук: 13.00.08. Умань, 2015. С. 263–272.

2. Базовий компонент дошкільної освіти // Вихователь-методист дошкільного закладу. 2012. Спецвипуск. С. 1-29. С. 4
3. Варіна Г.Б. Генезис дослідження емоційно-вольового компоненту професійної стійкості майбутнього практичного психолога // Науково-практичний журнал Південного наукового центру АПН України «Наука і освіта». Серія «Психологія і педагогіка. № 6/СХХІІІ, червень, 2014. С. 16-21.

Ярмоленко О., 3 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра соціальної роботи та спеціальної освіти
наук. керівник – Вишар Є.В.
старший викладач кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЛЕКСИЧНОЇ СТОРОНИ МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ІЗ РОЗУМОВОЮ ВІДСТАЛІСТЮ

Анотація. У статті розглядається стан розвитку лексичної сторони мовлення молодших школярів з розумовою відсталістю.

Ключові слова: розумова відсталість, порушення мовлення, лексична сторона мовлення.

Сучасна система освіти в Україні характеризується зміною освітньої парадигми, активним пошуком шляхів, створення нових напрямів, технологій, методик навчально-виховного процесу. Ознакою сьогодення є трансформація, удосконалення існуючого змісту освіти на всіх її рівнях. У зв'язку зі змінами нормативно-законодавчої бази та гуманізації відносин в освітньому просторі виникає потреба в подальшому вдосконаленні процесу навчання, виховання та розвитку дітей з особливими освітніми потребами, одне з провідних місць серед яких займають діти з інтелектуальними порушеннями – розумовою відсталістю різного ступеню тяжкості. Це обумовлено стійкою тенденцією поширення нових варіантів поєднання порушень на тлі, або в сукупності з інтелектуальними порушеннями, значним збільшенням кількості дітей із цими порушеннями в закладах як спеціальної, так і інклюзивної освіти (В. Бондар, І. Дмитрієва, А. Колупаєва, С. Миронова, В. Синьов, М. Супрун, А. Шевцов, Д. Шульженко та ін.).

Мовленнєвий розвиток дітей з особливими освітніми потребами (ООП) залишається для вітчизняної логопедичної науки однією з найгос-

тріших проблем, яка потребує термінового вирішення. Педагогічна ситуація у вітчизняній освіті в останні десятиріччя склалася таким чином, що перед педагогами-практиками постала необхідність у вдосконаленні та розробці адекватних, дієвих шляхів впливу на особистість дитини з порушеннями психічного та (або) фізичного розвитку (ППФР). Можливості впливу логопедії на особистість, на формування соціально важливих та соціально потрібних навичок безперечна. Задовільний рівень сформованості мовлення у дітей з ППФР забезпечує їх розумовий розвиток, сприяє формуванню адекватної самооцінки, утворенню цілеспрямованої та критичної поведінки. Під час корекційно-логопедичної роботи накопичуються та змінюються стани та якості особистості залежно від того, як відбувається засвоєння дитиною соціального досвіду; відбувається сприяння розвитку та проявів позитивних і усунення негативних сторін особистості; розвивається розумова, фізична, моральна саморегуляція, емоційна сфера, мовлення та комунікативні здібності, здатність організовувати та регулювати свою діяльність, навички соціально-трудового орієнтування. Серед існуючих нозологій осіб із ППФР особливе місце займають діти з порушеннями інтелектуального розвитку – розумовою відсталістю.

Стійкі порушення пізнавальної діяльності дітей, внаслідок органічних уражень головного мозку, негативно впливають на розвиток мовлення в дошкільному та шкільному віці. В свою чергу, недорозвинення мовлення, властиве розумово відсталим дітям (РВД), позначається на пізнаванні оточуючої дійсності, засвоєнні знань, необхідних для життя та практичній діяльності. Як відомо, корекція порушень мовлення розширює можливості розвитку пізнавальної діяльності дітей, сприяє більш успішному формуванню їх мислення та особистості (С. Конопляста, Р. Левані, В. Тарасун, В. Тищенко, В. Синьов, М. Шеремет та ін.).

Особливе місце в структурі порушень психічного розвитку займають порушення мовлення, які в більшості випадків віддзеркалюють глибину порушень інтелектуального розвитку. Питанням недостатньої регуляційної функції мовлення в організації та розвитку психічної діяльності РВД присвячені роботи О. Граборова, Д. Ісаєва, О. Маллера, М. Матвеевої, М. Певзнер, С. Рубінштейна, В. Синьова, О. Хохліної та ін. Доведено, що дітям із порушеннями інтелектуального розвитку (розумовою відсталістю) притаманні стійкі труднощі формування усного мовлення та якісне його різноманіття.

Особливості мовленнєвого розвитку РВД найбільш ґрунтовно представлені в дослідженнях А. Аксьонової, В. Воронкової, М. Гнєзділова, Л. Занкова, Н. Кравець, Р. Лалаєвої, В. Петрової, М. Савченко, Є. Соботович, Т. Ульянової. В цих дослідженнях науковців-практиків розкриті особливості опанування РВД мовленням, представлені навчально-корекційні методики навчання РВД мові та читанню в умовах навчальнокорекційного процесу. Порушення мовлення у РВД різноманітні і залежать від ступеня розумової відсталості, від наявності важкої локальної патології мовленнєво-рухової та мовленнєво-слухової систем, від ряду типологічних особливостей дітей цієї нозології. В учнів молодших класів спеціальної школи зустрічаються всі ті порушення мовлення, що і у дітей з нормальним розвитком. Проте, до цього часу, досі немає достатньо науково обґрунтованої класифікації порушень мовлення у РВД і залишається відкритим питання, щодо використання логопедичної термінології для їх діагностики.

Для того щоб розкрити семіотику порушень мовлення у РВД ми поставили за мету дослідити закономірності і специфіку їх мовленнєвого розвитку, визначити особливості мовленнєвої діяльності за її складовими компонентами і, відповідно до результатів, розробити цілісну методику формування та корекції мовленнєвої діяльності цієї нозології дітей. Об'єктом нашого дослідження було обрано мовленнєву діяльність РВД молодшого шкільного віку, оскільки, враховуючи інертність процесу дозрівання провідних морфофункціональних систем при розумовій відсталості, старший дошкільний та молодший шкільний вік, на нашу думку, є сенситивним для її формування і не є пізнім для здійснення результативної логокорекційної роботи.

Семіотика дизонтогенетичних порушень мовленнєвої діяльності у РВД передбачає дорівневий аналіз: симптомологічний (описовий) і синдромологічний (інтегративний і інтерпритативний). Ураховуючи особливості логіки діагностичного процесу, ми дотримувалися принципу роздільності опису лінгвопатологічних симптомів і синдромів порушень мовлення при розумовій відсталості, оскільки вивчення, опис і класифікація клініко-психолого педагогічних симптомів і синдромів, безперечно, вимагає урахування вікового та онтогенетичного аспектів такого аналізу. Даний аспект був урахований під час розробки стратегії і тактики діагностичного етапу констатувального дослідження.

Ураховуючи складність порушень мовленнєвого розвитку, обумовленого розумовою відсталістю, ми розробляли діагностичний етап дослідження з урахуванням дисциплінарного комплексного підходу до вивчення особливостей мовленнєвого розвитку РВД, що в свою чергу передбачало дослідження всього спектру патологічних проявів, які супроводжують розвиток дитини і характеризують її особистість (включаючи неврологічні, логопедичні, психологічні характеристики). Зокрема, сьогодні залишається невирішеною проблема міждисциплінарного дослідження мовлення РВД та визначення місця порушень мовлення при розумовій відсталості у сучасній систематичі мовленнєвих порушень. Визначення структури мовленнєвого порушення при розумовій відсталості – одна з надзвичайно складних проблем логопедичної науки, обумовлена тим, що ця патологія мовлення має безліч характеристик: морфо-функціональні, психоневрологічні (неврологічні), лінгвістичні, соціальні. На нашу думку, системне недорозвинення мови (СНМ) є окремою, самостійною групою порушень, яку потрібно розглядати в межах психолого-педагогічної (симптомологічної) класифікації порушень мовлення.

У нашому дослідженні ми визначаємо системне недорозвинення мовлення (СНМ) як різні складні мовленнєві розлади, при яких порушено формування всіх компонентів мовленнєвої системи. Ці компоненти, що відносяться до його звукової і смислової сторін при супутніх порушеннях розвитку обумовлені порушеннями інтелекту, або призводять до його порушення. За основу розробки і обґрунтування експериментальної методики констатувального етапу дослідження були покладені модифіковані методики досліджень О. Корнєва, 2006 («Системний аналіз психічного розвитку дітей з недорозвиненням мовлення») [2]; С. Коноплястої, 2010 («Дослідження мовленнєвого і психічного розвитку дітей з вродженими аномаліями губи і піднебіння») [1].

Мета і загальна спрямованість етапів діагностичного процесу:

I етап – етап симптомологічної діагностики. Мета: визначити факти наявності/відсутності відхилень у мовленнєвому розвитку РВД (ураховуючи норми мовлення на певному віковому етапі).

II етап – етап діагностики мовленнєвої діяльності.

Мета: встановити загальні характеристики дизонтогенезу на підставі результатів клінічного та логопедичного аналізу (враховуючи висновки фахівців медичного профілю (невропатолога, психіатра), а також психолога, логопеда, корекційного психопедагога).

Ураховуючи дослідження цієї проблеми з системних позицій, на цьому етапі дослідження, передбачалося визначення рівня мовленнєвого розвитку дитини з РВ; визначення масштабів, структури, ступеня прояву дизонтогенетичних порушень і місця мовленнєвої симптоматики в загальному контексті дизонтогенезу. Принципово важливим на цьому етапі дослідження було тлумачення стану немовленнєвих функцій не як фону, на якому відбувається мовленнєвий розвиток, а як системного контексту виявлених мовленнєвих симптомів. На нашу думку, мовленнєва система є структурованим, складно організованим утворенням, що поєднує в собі якісно різні компоненти, підсистеми, вимагаючи при цьому дослідження цих компонентів з урахуванням їх певної автономності у розвитку. За основу дослідження мовленнєвої діяльності РВД нами була взята функціональна система мови та мовлення визначена та обґрунтована О. Корневим [2].

Саме тому, алгоритм констатувального дослідження на цьому етапі передбачав роздільну діагностику якісного та кількісного оцінювання фонетики і фонології (сегментарного та супрасегментарного рівнів), їх артикуляційної бази, синтаксису і морфології (оцінювання ступеня сформованості за кількісною та якісною шкалою).

III етап – етап синдромологічної діагностики, ставив за мету здійснення синдромологічного аналізу всієї сукупності виявлених симптомів, виявлення механізмів порушень мовленнєвого розвитку, виділення факторів, що визначають той чи інший варіант мовленнєвого дизонтогенезу.

Ураховуючи інертність процесу дозрівання провідних морфофункціональних систем при розумовій відсталості, старший дошкільний та молодший шкільний вік, на нашу думку, є сенситивним для її формування і є сприятливим для здійснення результативної логокорекційної роботи. Розробка цілісної методики формування та корекції мовленнєвої діяльності розумово відсталих дітей молодшого шкільного віку вимагає міждисциплінарного комплексного підходу до вивчення особливостей мовленнєвого розвитку, що в свою чергу передбачає дослідження всього спектру патологічних проявів, які супроводжують розвиток дитини і характеризують її особистість. Обстеження мовленнєвої діяльності розумово відсталих дітей молодшого шкільного віку засвідчило наявність порушень за усіма провідними компонентами мовно-мовленнєвої системи, сталість та важкість цих порушень які не зникають самостійно і вимагають цілеспрямованого логокорекційного впливу.

Список використаних джерел:

1. Аркадьєва О.О. Про стан розвитку компонентів психологічної структури читання в учнів 2-4 класів із ДЦП // Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: наук.-метод. зб. / за ред. В.В. Засенка, А.А. Колупаєвої. К., 2014. Вип. 5. Частина 2. С. 16-25.
2. Пригода З.С. Аналіз помилок писемного мовлення в учнів 5-6 класів із тяжкими порушеннями мовлення / З.С. Пригода // Особлива дитина: навчання і виховання. К. : «Педагогічна преса», 2014. № 1. С. 68-71
3. Боряк О.В. Методика логопедичного обстеження розумово відсталих дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку / О. В. Боряк / Теоретичні та методичні аспекти корекційно-реабілітаційної діяльності : монографія / за заг. ред.: Т. М. Дегтяренко, Ю. А. Картавої. Суми: ВВП «Мрія», 2015. С. 133-152.

СЕКЦІЯ 3. ПРАВОВІ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНІ ВИМІРИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО СВІТУ

Аванесян Г.М., доцент,
кафедра правознавства та фінансів,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»

КОНКУРЕНЦІЯ В ГОСПОДАРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ: СУТНІСТЬ ТА КОНЦЕПЦІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ

***Анотація.** Тези присвячені конкуренції як засобу забезпечення ефективності господарської діяльності. Проаналізовано різні наукові підходи щодо еволюції поглядів на конкуренцію.*

***Ключові слова:** конкуренція, господарська діяльність, поведінкова категорія, конкурентні переваги.*

Ключовим поняттям, що виражає сутність ринкових відносин, є поняття конкуренції. Ефективність господарювання суб'єктів економіки значним чином залежить від розуміння природи конкуренції, форм її прояву, методів конкурентної боротьби і чинників, що визначають готовність суб'єктів економіки до такої боротьби.

В умовах існування значної кількості різних наукових підходів особливого значення набуває дослідження еволюції поглядів на конкуренцію, оскільки саме таким шляхом можна систематизувати рекомендації щодо підвищення рівня конкурентоспроможності як окремого економічного суб'єкта, так і економіки країни в цілому.

У науковій літературі не існує єдиного загальноприйнятого визначення конкуренції, а тому доцільним є проведення аналізу основних найпоширеніших її визначень, сформульованих відомими науковцями. Слово "конкуренція" (від. лат. — *concurrentia*) визначається як змагання або суперництво. За класифікацією Ф. Шерера і Д. Росса, критерії конкуренції можуть бути поділені на типи: поведінкова, структурна, функціональна.

У наукових працях І. Ансоффа та М. Портера закладено теоретичні основи щодо розуміння понять «конкуренція», «конкурентоспроможність», «конкурентні переваги», їх взаємозв'язок та вплив на процеси планування та стратегічного управління підприємством.

Ще А. Сміт визначав конкуренцію як поведінкову категорію, коли досліджував її як спробу різних продавців встановити контроль на ринку товарів. Він характеризував конкуренцію як суперництвом, що відбуває-

тяться між продавцями та покупцями за найбільш вигідні умови продажу товару.

Захищаючи ідеї вільної конкуренції А. Сміт засуджував привілеї торгових компаній, закони про учнівство, цехові постанови, закони про бідних, вважаючи, що вони обмежують ринок праці, мобільність робочої сили та масштаби конкурентної боротьби.

Взагалі прихильниками поведінкової концепції можемо вважати усіх економістів (класиків: К. Маркса, Т. Мальтуса, Дж.С. Мілля, Д. Рікардо, Ж.Б. Сея, А. Сміта. Для усіх вільна конкуренція, що панувала протягом XVIII—XIX століть, була нездоланною. Слідом за економістами класиками прихильниками поведінкової концепції стають економісти першої хвилі маржинальної революції К. Менгер, О. фон Бем-Баверк, Ф. фон Візер, В.С. Джевонс, Л.М. Вальрас. На їх думку, конкуренція полягає у врахуванні реальних і можливих дій інших людей. Сьогодні до поведінкової концепції можна віднести теорію еволюційної конкуренції, основними прихильниками якої є Р. Нельсон та С. Уінтер. Конкурентну боротьбу вони тлумачать як еволюцію фірм у процесі продуктивної діяльності. Такий підхід до розуміння динаміки фірми у ринковій системі, порівняно з традиційною моделлю рівноваги, що відносить технологічні та інші інновації до екзогенних факторів, безумовно, є новаторським.

Неокласики продовжили працювати у межах поведінкової концепції та доповнили економічний аналіз гіпотезою раціонального економічного агента. Вони пов'язували конкуренцію із боротьбою за рідкі економічні блага, а також за гроші споживачів, на які їх можна придбати. Зокрема А. Маршалл, засновник неокласичного напрямку, вважав, що "конкуренція полягає у тому, що одна людина змагається з іншою, особливо при продажу або покупці будь-чого". Згідно з неокласичною теорією поведінкове тлумачення конкуренції пов'язується з боротьбою за обмежені економічні блага. Логіка такого підходу полягає в тому, що більшість благ є рідкісними в тому розумінні, що їх кількість менша за потенційну потребу. "Конкуренція — це прагнення якнайкраще задовольнити критеріям доступу до рідкісних благ", — вважає П. Хейне.

Таким чином, у межах поведінкової концепції економісти розглядають конкуренцію як постійно діючий механізм вільної змагальності, суперництва товаровиробників, підприємств, фірм за найбільш вигідні умови виробництва та збуту товарів з метою досягнення найкращих результатів своєї підприємницької діяльності. У вказаному контексті основ-

ний зміст конкуренції — боротьба (змагання, суперництво) за споживача та більш повне задоволення його потреб, за більш вигідні умови прикладення капіталу, за долю на ринку, досягнення якої залежить від дешевизни та якості товару.

Проте у поведінковій концепції конкуренції був практично проігнорований факт, що конкурентна боротьба ведеться також за монополізацію ринків збуту, кваліфікованої робочої сили, джерел сировини, результатів науковотехнічного прогресу, вигідних умов отримання кредиту.

У цей час поряд з поведінковим, одержало розповсюдження структурне трактування. Його джерелами є роботи А. Курно, Дж. Робінсон, Е. Чемберлена, які заклали фундамент сучасного поняття конкуренції, монополістичної конкуренції, олігополії та монополії. Згідно з структурним трактуванням конкуренції акцент робиться на аналізі структури ринку, а також на тих умовах, що домінують на ньому. К. Макконел і С. Брю визначають конкуренцію як наявність на ринку великої кількості незалежних продавців та покупців, які мають можливість вільно входити та виходити з ринку. Х. Зайдель та Р. Теммен визначають конкуренцію як "центр ваги всієї системи ринкового господарства, в якому і продавці, і покупці конкурують на ринку між собою з метою досягти кожен своєї мети за рахунок конкурентів". А. Портер стверджує, що конкуренція — це динамічний процес, який розвивається та безперервно змінюється, на якому з'являються нові товари, нові шляхи маркетингу, нові виробничі процеси та нові ринкові сегменти.

У залежності від комбінації наведених вище факторів загально прийнято розрізняти чотири моделі ринку: ринок досконалої конкуренції, монополістичної конкуренції, олігополії та монополії. Слід зазначити, що особливістю структурного підходу є визначення конкуренції як певного рівноважного стану ринку, базові характеристики якого статичні.

Досконала конкуренція у межах даного підходу розглядається як ситуація на ринку, коли жоден з господарюючих суб'єктів не в змозі чинити відчутний вплив на загальні умови контрактів у тому чи іншому ринковому сегменті.

Третій, функціональний підхід до тлумачення конкуренції, представниками якого можна назвати Х. Заделя, В. А. Новікова, Р. Теммена, Ф. фон Хайека, Й. Шумпетера, розглядає конкуренцію з боку виконуваних нею функцій та ролі, що вона грає у ринковому процесі. Цей підхід, який розглядає конкуренцію в динаміці, протилежний статичній рівноважній

моделі неокласичного аналізу. Згідно з функціональним підходом конкуренція примушує підприємства постійно шукати та знаходити нові види продукції, саме вона сприяє виробництву продукції високої якості, спонукає реагувати на потреби споживачів, сприяє розвитку науки та техніки, інформаційних систем і технологій. З іншого боку, конкуренція призводить до нестабільності бізнесу, у певних випадках є причиною інфляції та безробіття, банкрутства підприємств тощо. Й. Шумпетер визначав конкуренцію як суперництво старого з новим. Нововведення скептично приймаються ринком, але якщо новатору вдається їх здійснити, саме механізм конкуренції витісняє з ринку підприємства, що використовують старі технології. Він стверджує, що конкуренція — це тривалий процес, заснований на інноваціях, при якому присутність монополій або домінуючого стану на ринку є вірогідним результатом їхньої ефективності в минулому і вони є безкінечно уразливими нападкам з боку їх більш інноваційних конкурентів.

Як визнавав ще багато десятиріч тому назад Й. Шумпетер у своїй теорії інноваційного розвитку, конкуренція — це безперервно мінливий ландшафт, на якому з'являються нові товари, нові шляхи маркетингу, нові виробничі процеси й нові ринкові сегменти. Для того, щоб зберегти переваги у конкурентній боротьбі, компанія повинна практикувати по відношенню до самої себе "будівне руйнування": вона повинна своєчасно руйнувати свої старі переваги шляхом створення нових.

Розвиваючи погляди Й. Шумпетера, Ж.Ж. Ламбен стверджував, що "конкуренція є процедурою відкриття, пізнання нового... саме за рахунок зростаючої конкуренції підвищується поступово наша ефективність ... справа не лише у тому, що уся еволюція тримається на конкуренції; неперервна конкуренція необхідна навіть для збереження досягнутого". Він вважає, що конкуренція — це процес, за допомогою якого люди отримують і передають економічні блага і тільки за допомогою конкуренції на ринку все приховане стає явним.

Для представників функціонального підходу характерним є розгляд конкуренції як процедури відкриття нових можливостей існуючих ресурсів, а також створення нових ресурсів. Конкуренція, на їх думку, виявляється у вдосконаленні продуктів й технологій, формуванні нових ринків, нових джерел сировини або нових типів організації виробництва.

У правовому аспекті вважаємо найбільш важливою класифікацію конкуренції залежно від використання конкурентами певних методів і

способів конкурентної боротьби. За цим критерієм конкуренція може бути поділена на добросовісну і недобросовісну.

Список використаних джерел:

1. Про захист від недобросовісної конкуренції: Закон України від 07.06 1996 р. № 236/96-ВВР.
2. Валітов С. С. Конкурентне право України: Навч. посібник. К.: Юрінком Інтер, 2006. 432 с.
3. Віхров О. Господарське право. Спеціальна частина: Навч. посібник. К.: Видавничий Дім "Слово", 2004. 344 с.
4. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
5. Проблеми конкурентоспроможності національної економіки сучасні проблеми економічного розвитку (матеріали «круглого столу»). URL: http://www.niurr.gov.ua/ukr/publishing/panorama%203~4_99/11.htm.

Барабаш І.В., 3 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра правознавства
наук. керівник – Маліннікова Д.К.
старший викладач кафедри правознавства

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС ІНШИХ УЧАСНИКІВ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ТА ЇХ ФУНКЦІЇ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Не зважаючи на численні теоретичні дослідження, законодавчого закріплення поняття суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин, учасників судового процесу, окремих учасників справи немає у жодній з редакцій Цивільного процесуального кодексу України, а це безперечно дало б змогу чіткого розуміння складу учасників судової справи, їх правового статусу, мети участі в процесі, адже у науці цивільного процесуального права теж немає єдиного бачення цих питань. Крім учасників справи, учасниками судового процесу є інші учасники судового процесу. Вказана категорія осіб, як і інші суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин, відіграє важливу роль у здійсненні правосуддя та забезпеченні виконання завдань цивільного судочинства. Не зважаючи на важливу роль, яку відіграють інші учасники судового процесу, у юридичній літературі відсутні відповідні ґрунтовні напрацювання щодо розуміння їх правового статусу.

Інші учасники цивільного процесу — це особи, які надають суду та особам, які беруть участь у справі, організаційну, інформаційну та іншу допомогу, чим сприяють належному судовому розгляду та вирішенню справи[4]. Відповідно до ст. 47 ЦПК України до них відносяться секретар судового засідання, судовий розпорядник, свідок, експерт, перекладач, спеціаліст, особа, яка надає правову допомогу [1,2]. Статтею визначається коло осіб, які віднесені до інших учасників процесу, але перелік цих осіб, зазначений у ст. 47 ЦПК України, не є вичерпним. До інших учасників також можна віднести педагогів, помічника судді, лікарів тощо. Від осіб, які беруть участь у справі, інші учасники цивільного процесу відрізняються тим, що вони не мають (і не можуть мати) юридичної зацікавленості в результатах розгляду справи. Серед науковців, які досліджували це питання, можна виділити таких: В. Кравчук, О. Гриновська та А.Коваленко, які надавали власну кваліфікацію цих учасників.

Метою статті є загальний огляд та систематизація наявних наукових напрацювань щодо інших учасників цивільного процесу.

Статтею 65 Цивільного процесуального кодексу України визначається коло осіб, які віднесені до інших учасників судового процесу, але перелік цих осіб не є вичерпним. Це свідчить про певну специфіку вказаної групи осіб та значення їх участі в цивільній справі для повного, всебічного та об'єктивного встановлення всіх обставин. Інші учасники судового процесу становлять окрему групу суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин, до яких відповідно до статті 65 ЦПК України віднесені помічник судді, секретар судового засідання, судовий розпорядник, свідок, експерт, експерт з питань права, перекладач, спеціаліст. Вперше у новій редакції ЦПК України як учасник процесу визначений помічник судді, що безперечно є важливим фактором у правовому регулюванні його статусу. Водночас на думку багатьох науковців, перелік осіб, зазначений у статті 65 ЦПК України, не є вичерпним[1,2]. До прикладу, В. Кравчук та О. Угриновська відзначають, що до складу інших учасників процесу необхідно віднести і таких суб'єктів як педагоги та лікарі. Така точка зору є слушною, адже на практиці участь таких суб'єктів як педагоги, психологи, лікарі є необхідною, зокрема, у випадках допиту малолітніх і неповнолітніх свідків (ст. 232 ЦПК України). Всіх осіб, визначених статтею 65 ЦПК України як інших учасників справи, у науковій літературі поділяють на дві групи. До першої групи відносять осіб, які в силу своїх професійних обов'язків здійснюють організаційно-технічне забезпечення цивіль-

ного процесу (помічник судді, секретар судового засідання, судовий розпорядник), ці учасники процесу знаходяться в штаті суду, тому іноді їх відносять до осіб, діяльність яких пов'язана з правосуддям. До другої групи відносять осіб, які сприяють розгляду і вирішенню цивільної справи по суті (свідок, експерт, спеціаліст, перекладач, експерт з питань права), і саме ці учасники процесу виконують функцію сприяння здійснення правосуддя у цивільних справах[3]. Свою класифікацію учасників процесу пропонує А. Коваленко, який поділяє таких учасників на тих, участь яких обов'язкова, і на тих, які залучаються до розгляду цивільної справи за потреби. Так, автор наголошує на тому, що секретар судового засідання та судовий розпорядник є обов'язковими учасниками при розгляді будь-якої цивільної справи, адже вони є працівниками суду, а їх участь у розгляді цивільної справи є виконанням службових (функціональних) обов'язків. В той сам час участь осіб, які сприяють розгляду і вирішенню справи по суті, на відміну від секретаря судового засідання і судового розпорядника, має необов'язковий (факультативний) характер, оскільки ці учасники процесу залучаються судом до участі у справі залежно від обставин 159 конкретної цивільної справи. Така класифікація інших учасників судового процесу є правильною та мотивованою. Потребує законодавчого закріплення поняття учасників процесу, окремих учасників справи, які відсутні й в чинній редакції Цивільного процесуального кодексу України.

Таким чином, нормативне закріплення у ЦПК визначення таких понять, за прикладом КАС України, дало б змогу чіткого розуміння складу учасників процесу, у тому числі інших учасників судового процесу, їх правового статусу, мети участі в процесі, адже у науці цивільного процесуального права теж немає єдиного бачення цих питань.

Список використаних джерел:

1. Науково-практичний коментар до Цивільного процесуального кодексу України. / В.М. Кравчук, О.І. Угриновська. Харків : Фактор, 2010. 800 с.
2. Цивільне процесуальне право України : навчальний посібник / за заг. ред. С.С. Бичкової. Київ : Атіка, 2006. 384 с.
3. Цивільний процес (загальна частина) : навч. посібник. – 2-е вид., доп. і перероб. / А.В. Коваленко та ін.. Дніпро. Дніпроп. держ. ун-т внутр. Справ. Ліпа ЛТД, 2017. 192 с.
4. https://pidru4niki.com/1924070154590/pravo/inshi_uchasniki_tsivilnogo_pratsesu

Барабаш І., 3 курс
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра правознавства та фінансів
науковий керівник – старший викладач кафедри
правознавства та фінансів **Лісний І.А.**

МИТНИЙ РЕЖИМ ТРАНЗИТУ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена визначенню митного режиму транзиту, умовам застосування, існуючим обмеженням, встановленим вимогам, статусу товарів, що знаходиться під цим режимом.

Ключові слова: митний режим, митний режим транзиту, митний контроль, митне оформлення, декларування.

Система адміністративного регулювання товаропотоків через митну територію України базується на застосуванні митного режиму «транзит». У випадку транзиту товари переміщуються через територію України з метою доставки з однієї іноземної країни до іншої. Даний режим забезпечує завантаження транспортних артерій країни, формування внутрішньої доданої вартості, стимулює розвиток транспорту та його інфраструктури. Здійснюється транзит відповідними автомобільними, залізничними, водними та повітряними шляхами в прямому або змішаному сполученні.

Відповідно чинного Митного кодексу України (далі - МК України) (ст. 90) транзит - це митний режим, відповідно до якого товари та/або транспортні засоби комерційного призначення переміщуються під митним контролем між двома митними органами України або в межах зони діяльності одного митного органу без будь-якого використання цих товарів, без сплати митних платежів та без застосування заходів нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності [1]. Митний режим транзиту - це багатогранне поняття, яке містить різні елементи. В основі його виділення лежить низка ознак, що є утворюючими й для інших митних режимів: мета переміщення, походження товару; його статус після завершення митного оформлення; напрямок переміщення; сплата мита тощо. як і будь-який інший митний режим, транзит має власний зміст, у якому визначені умови його використання, заборони та обмеження на здійснення певних дій. Причому, умови, заборони й обмеження можуть бути як загального характеру, так і відноситися до окремих видів товарів. Розміщуючи товари під певний митний режим, його користувач зобов'язується дотримуватися всіх установлених законодавством обмежень і вимог.

Митний режим транзиту має складну правову природу й поєднує в собі різні елементи регулювання. МК України встановлює відповідальність за здійснення порушень митних правил, що посягають на порядок застосування митних режимів (статті 477-481). До числа питань стосовно митного режиму транзиту входять і такі основоположні аспекти, як митне оформлення, митний контроль.

Поняття транзиту міститься у низці міжнародних угод і конвенцій. Згідно зі ст. V Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ) 1994 р. «товари (включаючи багаж), а також судна та інші транспортні засоби повинні вважатися такими, що знаходяться в транзиті через територію сторони, якщо проходження через таку територію, з перевантаженням, складуванням, дробленням чи зміною виду транспорту або без таких операцій, є лише частиною повного шляху, який починається і завершується за межами кордонів сторони, через територію якої проходить рух. Рух такого характеру в цій статті називається «транзитний рух». Угодою передбачено, що при транзиті товарів не робитися жодна різниця, основана на прапорі суден, місця походження, відправлення, в'їзду, виїзду чи призначення або на будь-яких обставинах, що стосуються власності на товари, судна чи інші транспортні засоби [10].

Визначення митного транзиту в Міжнародній конвенції про спрощення і гармонізацію митних процедур (Конвенція Кіото, 1973 р.) охоплює транзит в межах єдиної митної території і транзит більше ніж через одну митну територію. У випадку, коли товари переміщуються від одного митного органу до іншого в межах однієї митної території, таке переміщення названо «національним митним транзитом», якщо ж переміщення здійснюється більше ніж через одну митну територію - «міжнародним митним транзитом». Спеціальний додаток Е визначає, що

а) митний транзит - це митний режим, відповідно до якого товари транспортуються під митним контролем з одного митного органу в інший митний орган;

б) операція митного транзиту - транспортування товарів під режимом митного транзиту з митного органу відправлення в митний орган призначення;

в) від внутрішнього митного органу до пункту вивозу;

г) від одного внутрішнього митного органу до іншого внутрішнього митного органу [10].

Київська конвенція містить рекомендоване правило, згідно з яким договірні сторони повинні ретельно розглядати можливість приєднання до міжнародних угод, які стосуються митного транзиту. Якщо приєднання до таких міжнародних угод є неможливим, при розробці двосторонніх чи багатосторонніх угод для встановлення міжнародної схеми митного транзиту договірні сторони мають враховувати Стандартні правила та Рекомендовані правила Конвенції.

У МК України 2012 р. визначено, що під митний режим транзиту поміщують іноземні товари (зберігають статус іноземних товарів) та українські товари (зберігають такий статус) [1, ст. 101]. Застосовується режим транзиту як до товарів та транспортних засобів комерційного призначення, що безпосередньо ввозяться на митну територію України, так і до таких, що перебувають на митній території України. Переміщення товарів та транспортних засобів комерційного призначення у митному режимі транзиту здійснюється як: а) прохідний, б) внутрішній, в) каботаж.

Прохідний транзит починається з моменту ввезення товарів на пункті пропуску на митній території України і завершується фактичним вивезенням за її межі через пункт пропуску (у тому числі в межах одного пункту пропуску через державний кордон України). Поміщення товарів та транспортних засобів комерційного призначення під митний режим транзиту здійснюється в місці їх прибуття на митну територію України в пункті пропуску через державний кордон.

Ще одна вимога щодо поміщення товарів та транспортних засобів комерційного призначення у митний режим транзиту є вимога щодо їх збереження у незмінному стані, крім природних змін їх якісних та/або кількісних характеристик за нормальних умов транспортування і зберігання та невикористання з жодною іншою метою, крім транзиту. Ця вимога забезпечується ідентифікацією переміщуваних товарів. При каботажних перевезеннях дозволяється розміщення іноземних товарів разом з українськими тільки за умови їх надійної ідентифікації. У разі неможливості виконання цієї умови українські товари розміщуються а борту морського (річкового) судна окремо від іноземних товарів[1, ст. 98]. Разом із тим законодавець дозволяє здійснювати з транспортними засобами комерційного призначення операції з технічного обслуговування й ремонту, якщо така потреба виникла під час знаходження їх на митній території України.

Завершується митний режим транзиту:

а) вивезенням товарів, транспортних засобів комерційного призначення, поміщених у цей митний режим, за межі митної території України;

б) поміщенням товарів, транспортних засобів комерційного призначення в інший митний режим;

в) у разі конфіскації товарів;

г) повної втрати товарів внаслідок аварії або дії обставин непереборної сили (за умови підтвердження факту аварії або дії обставин непереборної сили у порядку, встановленому Міністерством доходів і зборів України).

Припинення митного режиму транзиту можливо у разі переміщення товарі, заборонених законодавством для ввезення та/або транзиту через митну територію України.

Отже, використання митного режиму транзиту дає можливість застосовувати до нього різні інструменти правового регулювання, що дозволяє більш повно враховувати інтереси учасників зовнішньоекономічної діяльності й сприяє розвитку зовнішньоторговельному обміну. В певному сенсі будь-який митний режим виявляється у визначеному поєднанні адміністративно-правових і фінансово-правових засобів регулювання, встановлених митним законодавством. Не є винятком і митний режим транзиту. Він є митною процедурою, яка складається з вимог та умов застосування. Давно назріла необхідність прийняття положення відносно кожного режиму, передбаченого МК України. Вважаємо, що в практиці зовнішньої торгівлі такі документи можуть зіграти позитивну роль.

Список використаних джерел:

1. Митний кодекс України від 13 березня 2012 р. // Офіц. вісник України. - 2012. - № 32. - Ст. 1175.

2. Гребельник О. П. Митне регулювання зовнішньоекономічної діяльності : підруч. / О. П. Гребельник. - К. : Центр навч. літ-ри, 2005. - 696 с.

3. Митний контроль та митне оформлення : навч. посіб. / за ред. М. М. Каленського, П. В. Пашка. - К. : Т-во «Знання», КОО, 2002. - 284 с.

4. Терещенко С. Основи митного законодавства в Україні: теорія та практика : навч. посіб. / С. Терещенко, В. Науменко. - К. : АТ «Август», 1999. - 296 с.

5. Митний кодекс України: наук.-практ. коментар / А.Т. Комзюк, О.О. Погрібний, Р. А. Калюжний та ін. - К. : Всеукр. асоціація видавців «Правова єдність», 2008 р. - 757 с.

6. Коментар до Митного кодексу України / за ред. П. В. Пашка, М. М. Каленського. - К. : Юстініан, 2004. - 736 с.

7. Митне право України : навч. посіб. / за заг. ред. В. В. Ченцова та Д. В. Приймаченка. - Вид. 2. - К. : Істина, 2008. - С. 124-140.

8. Дудчак В. І. Митна справа : навч. посіб. / В. І. Дудчак, О. В. Мартинюк. - К. : КНЕУ, 2002. - С. 147-165.

9. Про транзит вантажів : Закон України від 20.10.1999 р. // Відом. Верхов. Ради України. - 1999. - № 51. - Ст. 446.

10. <http://www.kmu.gov.ua/docs/agreement/AnnexXV to Agreement.pdf>.

11. <http://tamoj.ru/customshpor/251-procedura-st-t1t2.html>.

12. <http://www.traceca-ora.ota/uploads/media/07uacustomsCode06-11-12rus.pdf>.

13. Про затвердження переліку товарів, на які встановлено обмеження щодо переміщення через митний кордон України : постанова Кабінету Міністрів України від 21.05.2012 р. № 436 // Офіц. вісн. України. - 2012. - № 40. - Ст. 1531.

14. Про встановлення граничних термінів прохідного митного транзиту товарів : постанова Кабінету Міністрів України від 13.12.2002 р. № 1908 // Офіц. вісн. України. - 2002. - № 51. - Ст. 2322.

15. Про затвердження Порядку виконання митних формальностей при здійсненні митного оформлення товарів їх застосуванням митної декларації на бланку єдиного адміністративного документа : наказ Міністерства фінансів України від 30.05.2012 р. № 631 // Офіц. вісн. України. - 2012. - № 64. - Ст. 2627.

16. Про затвердження Порядку виконання митних формальностей при здійсненні транзитних переміщень : наказ Міністерства фінансів України від 09.10.2012 р. № 1066 // Офіц. вісн. України. - 2012. - № 99. - Ст. 4027.

Барабаш І., 3 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра правознавства та фінансів
наук. керівник – доцент Аванесян Г.М.

САМОЗАХИСТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Анотація. *Тези присвячено самозахисту цивільних прав як засобу забезпечення відновлення порушених прав в умовах сучасного політико-правового розвитку держави.*

Ключові слова: *самозахист, самоуправство, самосуд.*

Вступ. Як відомо, виникнення цивільних правовідносин ґрунтується на рівності учасників відносин, свободи договору, недопустимості втручання сторонніх у приватні справи, забезпечення відновлення порушених прав, захист їх у судовому порядку. У сучасному житті правопорушення – це явище, що зустрічається доволі часто. І торкатися воно може безпосередньо цивільних правовідносин. Виходячи з цього можна сказати, що проблема самозахисту цивільних прав є доволі актуальною на сьогоднішній день. В умовах сучасного політико-правового розвитку держави актуальним є право на захист передбачене, перш за все, ст. 55 Конституції України, адже нормальний цивільний оборот передбачає забезпечення функціонування ефективного механізму захисту.

Стаття 19 Цивільного Кодексу України визначає, що особа має право на самозахист свого цивільного права та права іншої особи від порушень і протиправних посягань. Сучасні правові тенденції пов'язують дієвість механізму захисту з його оперативністю. Особлива увага приділяється дослідженню питання самозахисту цивільних прав, як неюрисдикційної форми захисту, яка полягає в певних діях учасників цивільних правовідносин, без звернення до компетентних органів.

Інститут самозахисту є відносно новим для українського законодавства, тому багато науковців присвятило час дослідженню цього питання. Проаналізувавши наукову літературу можна сказати, що такими людьми є А. П. Сергєєв який визначає, що захист цивільних прав – комплекс злагоджених організаційних заходів щодо захисту суб'єктивних прав, які охороняються законом. Тобто, на його думку самозахист цивільних прав не є способом, а є формою. Г. А. Свердлик і Е. Л. Страунінг, в свою чергу, зазначають, що феномен самозахисту не можна зводити тільки до форми захисту. На їх думку, самозахист – це не тільки форма, але і спосіб.

Мета даної статті зробити поглиблений аналіз поняття самозахисту, окреслити його характерні ознаки та дослідити заходи самозахисту.

Результати досліджень. Доволі поширеною є класифікація форм захисту на : превентивні та оперативні . Превентивна форма – це така форма захисту, за якої протиправний вплив попереджається. Оперативна ж – це безпосередні дії під час посягання на певне право . Проте, на мою думку, однією з найважливіших форм захисту є самозахист. То ж потрібно визначити де закінчується самозахист та починається самоуправа і самосуд? Самоуправство – це прояв особистого свавілля, коли особа діє на власний розсуд, всупереч порядку вирішення певного питання, що встановлений законом або договором.

Захист особою свого права за допомогою самоуправства не можна вважати самозахистом . Самосуд – протиправне застосування до особи, яка вчинила правопорушення, засобів фізичного покарання, самочинної розправи. Особа, яка вчинила самосуд над порушником своїх прав чи прав членів своєї сім'ї, сама є правопорушником. Самосуд також не є способом самозахисту . На відміну від самоуправства та самосуду, дії визначені статтею 19 ЦКУ є правомірними . Оскільки самозахист власних цивільних прав є правомірною дією, спричинення самозахистом шкоди відповідно до ст. 1169 ЦКУ виключає відповідальність за нанесену нею шкоду.

Певним недоліком чинного законодавства є те, що, самозахист отримав певну перевагу відносно можливості відшкодування заподіяної шкоди, тобто, створені всі умови для визнання самостійних дій, направлених на припинення неправомірної поведінки, зловживанням правом.

Якщо розглядати в якості способів самозахисту дії не лише фактичного, а і юридичного характеру, то в такому разі необхідно констатувати, що притримання речі має всі ознаки самозахисту, у зв'язку з чим відноситься до способів неюрисдикційного захисту.

По-перше, притримання на відміну від більшості способів забезпечення виконання зобов'язання, які виникають за договором, виникає безпосередньо в силу закону. Тому для реалізації права притримання, встановленого ст. 594 ЦКУ, не вимагається, щоб воно було передбачено договором, що відмежовує його від інших способів забезпечення зобов'язань. По-друге, притримання реалізується фактичним утримуванням речі у особи, чії права порушені. По-третє, притримання здійснюється лише після вчинення правопорушення, тобто як реакція на нього. По-четверте, дії

особи з фактичного притримання речі кваліфікуються як притримання юридичне в розумінні ст. 594 ЦКУ лише після повідомлення потерпілим боржника. В такому випадку приватноправовий примус на порушника вчиняється як повідомленням, так і самим фактом притримання, що позбавляє порушника можливості користуватися відповідною річчю. Такий спосіб наділений високого рівня стимулюючим впливом, що сприяє припиненню порушення й поновленню вже порушених прав, зокрема у зв'язку з можливістю звернення потерпілою особою стягнення на предмет притримання.

Систему способів самозахисту складають способи впливу на правопорушника в абсолютних і відносних правовідносинах. До першої групи відносяться необхідна оборона і дії у стані крайньої необхідності, а до другої – одностороння відмова від зобов'язання, притримання й засоби претензійного характеру, пов'язані з приватноправовим примусом (претензії, листи, повідомлення тощо).

Висновки. Отже, можна сказати, що дуже важливо чітко визначати межу, за якою замість захисту свого права, відбувається перевищення меж необхідної оборони, що призводить до утиску прав іншої особи. Право на самозахист – це можливість учасників цивільних правовідносин при порушенні цивільного права чи інтересу застосувати певну протидію, що не заборонена законом і не суперечить моральним засадам суспільства та спрямована на попередження або припинення цього. Право на самозахист блага є природним правом людини. Це є певна новела в українському законодавстві.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: від 28 черв. 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Цивільний кодекс України. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356.
3. Гражданское право: учебник. Ч. 1. Изд. 2-е, перераб. и доп./под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. М.: Теис, 1996. С. 268–270.
4. Свердлык Г.А., Страунинг Э.Л. Защита и самозащита гражданских прав: учебное пособие. М.: Лекс-книга, 2002. С. 179.
5. Азімов Ч. Здійснення самозахисту в цивільному праві / Ч. Азімов // Вісн. Акад. прав. наук. України. – 2001. – № 2 (25). – С. 135 – 141.

6. Антонюк О. І. Деякі аспекти визначення місця самозахисту цивільних прав у системі правового захисту / О. І. Антонюк // Пробл. правозн. та правоох. діяльності. – 2002. – №3. – С. 314 – 321.
7. Антонюк О. Заходи самозахисту цивільних прав та інтересів / О. Антонюк // Підприємництво, госп-во і право. – 2003. – № 6. – С. 23 – 27.
8. Антонюк О. Право на самозахист учасників цивільних правовідносин – ще один крок у напрямі ствердження людини найвищою соціальною цінністю / О. Антонюк // Підприємництво, госп-во та право. – 2003. – № 10. – С.98 – 102.
9. Антонюк О.І. Право учасників цивільних правовідносин на самозахист : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03. «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / О. І. Антонюк. – Х., 2004. – 20 с.
10. Баранов В. М. Гражданская самозащита в правозащитной системе государства / В. М. Баранов // Социология и право. – 2011. – № 1(7). – С. 86 – 102.

Бардіна П. О., І курс,
Полтавський фаховий коледж Університету „Україна”,
циклової комісії правознавства
Науковий керівник – ст. викладач **Стрілко Д. Л.**

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ НЕТИПОВИХ ФОРМ ЗАЙНЯТОСТІ

Ключові слова: зайнятість, самозайнятість, аутсафінг, аутсорсинг, лізинг персоналу, дистанційна робота.

Однією із сучасних вимог трудового права виступає процес флексабілізації трудових відносин. Бурхливий розвиток сучасного суспільства, процеси глобалізації економічних відносин, інноваційні перетворення, соціально-економічні, політичні зміни, що відбулися у нашому суспільстві, викликали появу нових форм організації праці, які відрізняються від «класичних» форм зайнятості.

Поява нових форм праці, які відрізняються від наявних своєю організацією, гнучкістю, застосуванням ІТ-технологій, змусила фахівців об'єднати їх усі під назвою «нестандартна зайнятість» на противагу зайнятості стандартній. У літературі вона також іменується нетиповою, не традиційною зайнятістю, або нетиповою трудовою діяльністю. Сьогодні це питання набуло широкого розповсюдження, спричинивши низку проблем пра-

вового характеру, пов'язаних із браком правового регулювання нестандартної зайнятості чинним національним законодавством.

Як справедливо відзначав І. Кисельов, одним із нововведень в правовому регулюванні праці є зростаюча увага до нетипових форм зайнятості, посилення тенденції до легалізації об'єктивно необхідних та корисних для розвитку економіки, нормального функціонування ринку праці, задоволення потреб певних груп працівників видів цієї зайнятості, розробка нормативної бази для її гнучкої регламентації, та передусім, для захисту прав та інтересів працівників, що зайняті у цій сфері [1, с. 128].

Відсутність концептуальних напрямів забезпечення балансу інтересів між роботодавцями, працюючими та державою у трудовій сфері, свідчить про необхідність переосмислення соціально-економічної природи праці та її ролі у соціально-економічному розвитку держави, зокрема й через впровадження нетипових форм зайнятості.

Виникнення нетипових форм зайнятості можна обґрунтувати через такі чинники: зростаюче залучення жінок, молоді, у тому числі студентів, до активного економічного життя; підвищення добробуту домогосподарств; комп'ютеризація та зростання технічного оснащення домогосподарств; поступове перетворення «людини економічної» на «людину творчу»; підвищення значущості нематеріальних мотивів у поведінці людей та їх життєдіяльності загалом [2, с. 20]

Явище нетипових форм зайнятості відоме чинному законодавству про працю, оскільки ним регулюється, зокрема, самозайнятість, праця на умовах строкових трудових договорів або неповного робочого часу. Ці види зайнятості досліджувалися наукою трудового права й отримали належне правове забезпечення. Однак, ними зміст категорії нестандартної зайнятості не вичерпується.

Сьогодні існує ряд нових форм нестандартної праці, які не регламентовані чинним трудовим законодавством, що призводить до обмеження конституційного принципу, закріпленого в ст. 43 Основного Закону (право на працю). Серед них варто відзначити запозичену працю та її види: бутсаффінг, аутсорсинг та лізинг; дистанційну роботу, роботу за викликом.

Зокрема, у Конвенції № 181 і Рекомендації № 188 МОП, спрямованих на регулювання діяльності приватних агентств зайнятості, позикова праця була визнана припустимою формою трудових відносин [3]. Конвенція № 181, наразі не ратифікована Україною, допускає найм працівників спеціально для надання їхньої праці третім особам. А норми Директи-

ви ЄС №2008/104/ЄС про працю в агентствах тимчасової зайнятості (ст.ст 2, 5) прямо встановлюють заборону дискримінації позикових працівників по відношенню до «класичних» [4].

Сьогодні у більшості країн запозичена праця регулюється такими актами: цивільно-правовим договором між агентством зайнятості і підприємством-замовником та специфічним трудовим договором (контрактом) між агентством зайнятості і працівником. При запозиченій (залученій) праці працівник, залишаючись оформленим в одного роботодавця, передається в розпорядження іншого. За сучасних умов у межах запозиченої праці виокремлюють аутсорсинг, аутстафінг та лізинг персоналу.

Окрему увагу викликає лізинг персоналу як вид запозиченої праці, за якого працівники відповідної кваліфікації та профілю тимчасово залучаються до виконання певних видів завдань (проектів) іншої компанії (фактичного роботодавця).

Використання такого виду організації праці в умовах високого безробіття дає можливість хоча б тимчасово заробляти тим верствам, які не мають роботи. Також її використання пов'язане з потребою в працевлаштуванні окремих категорій громадян, для яких повна постійна зайнятість з певних причин ускладнена або небажана (студенти, громадяни пенсійного віку, інваліди), або пов'язана із специфікою окремих професій (моряки, громадяни творчих професій, виставкова діяльність та ін.). Позикова праця також дає можливість поєднувати роботу по найму з виконанням сімейних обов'язків, участю в громадському житті, підтримкою здоров'я.

До переваг лізингу персоналу відносять: отримання кваліфікованого персоналу в потрібній кількості і за короткий термін; вибір кращих та найбільш ефективних співробітників; скорочення адміністративних витрат, в тому числі і кадрового діловодства; гнучкість та мобільність використання персоналу; зменшення витрат на компенсаційні пакети (для тимчасових працівників вони або не передбачені взагалі, або мінімальні); гарантування повного дотримання діючих норм трудового та податкового законодавства України.

Негативні наслідки запозиченої праці проявляються у спробі роботодавця ухилитися від певних зобов'язань, зазначених у трудовому законодавстві; зменшенні розміру заробітної плати; відсутності гарантій і пільг, притаманних постійним працівникам; посиленні соціального демпінгу, оскільки праця запозичених працівників дешевша, і є загрозою звільнення для постійних працівників; втрата можливості створення нових робочих

місць тощо. За таких умов саме перед профспілками постає задача постійного захисту працівників в ході розвитку постіндустріальних форм зайнятості шляхом реалізації гнучкого правового регулювання процесу праці, контролю за дотриманням її соціально-економічних, соціально-технічних та правових норм.

Деякі з видів нестандартної зайнятості вже існують у рамках цивільного права, однак на такі відносини не поширюються вплив трудового права, яке покликано захищати працівників та забезпечувати загальновизнані права. Тому можна вести мову не про імплементацію, а про належне оформлення існуючих законодавчих норм щодо нетипових форм зайнятості.

Відзначимо, що поняття трудового договору, закріплене у вітчизняному законодавстві, потребує зміни в умовах виникнення нових видів трудових договорів. Належне законодавче оформлення, детальне роз'яснення питань щодо відповідних договорів дозволить знизити рівень безробіття, підвищити рівень соціального захисту найбільш вразливих верств населення, скорочення тіньового сектору нелегально найманих працівників.

Держава повинна просуватися вперед шляхом розвитку соціального діалогу у сфері зайнятості населення безпосередньо через забезпечення права кожного на вільно обрану зайнятість. У цьому напрямку державі належить здійснити низку заходів для заповнення прогалини правового регулювання нетипової трудової діяльності. Тим більше дослідження цих процесів в Україні засвідчили їх актуальність і масовість. Зволікання з вирішенням цієї проблеми може посилити напругу в соціально-трудовій сфері та негативно позначитися на ринку праці.

Список використаних джерел:

1. Киселев И.Я. Сравнительное трудовое право : учебник для ВУЗов. Москва : Велби, 2005. 360с.
2. Туленков М.В. Ринок праці та зайнятість населення: проблеми теорії та виклики практики. Київ : ІПК ДСЗУ, 2010. 363 с.
3. Конвенція про приватні агентства зайнятості від 19.06.1997 № 181 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_046
4. Директива ЄС №2008/104/ЄС про працю в агентствах тимчасової зайнятості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:327:0009:0014:EN:PDF>.

Басенко Р. О.,
Полтавський інститут економіки і права
ЗВО «Відкритий міжнародний університет
розвитку людини «Україна»,
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри правознавства та фінансів

ОРДЕН ЄЗУЇТІВ ТА ЙОГО ВЧЕННЯ ПРО ЛЮДИНУ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ЦІННОСТЕЙ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

У статті автор розглядає антропологічне вчення Товариства Ісуса у контексті формування ідейних засад єзуїтського досвіду заснування вищої педагогічної освіти на теренах Європи XVI-XVII ст. Головна увага приділена розкриттю основних тенденцій розвитку ренесансно-гуманістичної педагогіки в системі орденської підготовки професорів вищих студій для реалізації ранньомодерної молодіжної політики Товариства Ісуса.

Ключові слова: орден єзуїтів, антропологічне вчення, молодіжні ініціативи, ренесансний гуманізм, вищі студії єзуїтських колегіумів, професори вищих дисциплін.

Розвиток сучасної європейської цивілізації позначений глибокими трансформаційними процесами соціально-політичного, морально-правового, духовно-релігійного та ціннісно-сміслового змісту. Особливо чутливими до таких змін виявилися ціннісно-нормативні координати молодого покоління, у середовищі якого значного поширення набули «негативні вектори» ціннісного каркасу – моральний релятивізм, гедонізм, утилітаризм, байдужість і поверховість у ставленні до значимих викликів часу, безпідставна амбіційність та доволі не скромна претензійність. Крім того, мисленнєвій парадигмі сучасної молоді загрожує небезпека втрати необхідних основ морального ригоризму та цінності діяльного життя.

Відтак, молодь все частіше зіштовхується із труднощами у процесі світоглядного визначення, ціннісним хаосом, врешті – із проблемою «екзистенційного вакууму». Такий стан речей є головним джерелом агресивності та ворожості частини молоді до суспільства, актуалізації деструктивних намірів та суїцидної спрямованості молодого покоління.

З огляду на це, виняткову важливість у контексті ціннісно-орієнтаційної підтримки сучасної молоді становить вивчення релігійно-філософського вчення католицького ордену єзуїтів, яке вирізнялося новизною та цілісністю семантичних, аксіологічних і нормативних конструкцій. У ньо-

му окреме місце належало антропологічному дискурсу, зміст якого був не лише співзвучним сучасному модернізаційній епосі XVI-XVII століть мисленню європейців, але й відіграв вагомий роль в інтелектуальному супроводі переходу західноєвропейського суспільства, передусім – молоді, від середніх віків до Нового часу.

Відомо, що орден єзуїтів – католицька, чернеча, духовно-світська організація, яка була заснована 1540 року іспанцем Ігнатієм Лойолою для боротьби із Реформацією та поширення католицького віровчення шляхом освітньо-виховної, соціальної, проповідницької та місіонерської роботи. Водночас, окреме місце в інтелектуальній спадщині ченців-єзуїтів належало розробці власної, співзвучної католицькій доктрині, філософської системи, у якій етико-антропологічний дискурс набув цілісного та завершеного вигляду.

Засадничі положення етико-антропологічного вчення ордену єзуїтів були закладені його засновником іспанцем Ігнатієм Лойолою, ім'я якого, цілком виправдано, поповнило перелік лідерів, які змінили світ [1, с. 183]. Принципи антропології першого єзуїта детермінувалися абсолютними смисловими та ціннісно-нормативними координатами теоцентричного змісту: "Людина, – підкреслював Лойола, – створена для того, щоб хвалити Господа Бога свого, шанувати його та слугувати Йому, через що врятувати свою душу" [2, с. 424]. Для засновника єзуїтів, Бог – головна спрямовуюча та цілеформуюча сила: "Господь, – згадував іспанець про свій життєвий шлях у третій особі, – допомагав йому, спонукаючи його до думок... приносячи велику втіху та даруючи рішучість" [3, с. 6, 39].

Втім, визнаючи, що Бог спрямовує життя і діяльність людини, єзуїти активно захищали ідею свободи волі, яка, в їхній інтерпретації, фактично набула фокусу антропологічного вчення Товариства Ісуса [4, с. 288]. Такий дискурс був всебічно обґрунтований у філософському вченні єзуїта Луїса де Моліна. У трактаті "Згода вільної волі із дарунками благодаті..." він стверджував, що Бог і Людина співвідносяться один з одним як "перша причина" і "друга причина". *Causa prima* та *causa secunda* діють узгоджено, доповнюючи одна одну. Бог – підтримує, задає вектор руху, визначає межі, тобто реалізовує загальну підтримку. В той же час, за людиною залишається право на власний конкретний вибір та вільну дію [5, с. 92-93].

Як видно із наведеного антропологічного ландшафту, єзуїти винятково важливу роль у бутті людини відводили її розумному власному вибо-

ру. З цього приводу вітчизняний релігієзнавець В. Слободян констатував: "Розумові приписувалася вирішальна роль у скоєнні чи нескоєнні людською гріховного діяння. Для гріховного вчинку необхідний акт свідомого вибору. Отже, шлях зцілення людини уявлявся як підпорядкування її пристрастей і волі розумові та свідомості" [6, с. 80].

Більше того, антропологічна рефлексія Товариства Ісуса виробила власну модель діяльності людини, головними компонентами якої були дії, воля і розум. У її межах Ігнатій Лойола сформулював наступну інтенцію ціннісно-орієнтаційного змісту: "Щоб кожна людина зуміла перемогти саму себе та впорядкувати своє життя [вчинити дії – Р.Б.] власним вольовим [засобом волі – Р.Б.] рішенням, яке було б позбавленим від невпорядкованих пристрастей [на основі раціональності – Р.Б.]" [2, с. 423].

У такій антропологічній моделі особлива роль відводилася волі людини. У цьому розрізі, антропологічний дискурс єзуїтів був співзвучним нормативним та аксіологічним конструкціям релігійно-філософського вчення Ж. Кальвіна. Зокрема, російський філософ Д. Мережковський підкреслював, що католицького Лойола та протестантського Кальвіна зближувала популяризація трьох схожих типів волі, де перший – воля до спасіння, не лише особистого, але й суспільного, другий – воля до порядку і третій – воля до всесвітності та глобальності проєктів [7, с. 80]. Втім, до вказаних типів волі слід додати ще два: воля до "діяльної побожності" та воля до модернізації й оновлення моделі діяльності.

Саме останні два типи волі й обумовили обґрунтування єзуїтами нової етико-праксеологічної моделі життя людини, зміст якої полягав у необхідності облаштування власного життя на принципах діяльності та активності, особистої ініціативи спрямованої на модернізацію суспільної дійсності.

Для розвитку вольової сфери, єзуїти здійснювали реколекції – виконання "Духовний вправ" Ігнатія Лойоли: молитву, споглядання, читання, самовипробування, які тривали упродовж декількох тижнів під керівництвом священника. Метою такої єзуїтської аскези було створення умов для діяльного та осмисленого буття людини [8, с. 203].

Крім того, вагому роль в організації успішного життя людини єзуїти відводили правильному формулюванню цілей та спрямуванню усіх зусиль на їхню реалізацію. Таку світоглядну установку вони демонстрували упродовж своєї місійної діяльності. З цього приводу німецький історик, культуролог та соціолог М. Вебер, аналізуючи організаційно-ідеологічні

засади Товариства Ісуса, писав: "В єзуїтському ордену усяляка аскеза, будь-яке усамітнення – тільки засіб для досягнення цілі. Усамітнення дозволяється настільки, наскільки воно допомагає досягти ціль" [9, с. 156].

З огляду на викладене вище можна констатувати, що етико-антропологічне вчення ордену єзуїтів містило кілька смислових вимірів: теологічний (як проблема теологічної детермінації людського існування), телеологічний (як необхідність визначення чіткої мети життя людини), праксеологічний (як необхідність діяльного життя), когнітивний (як проблема "мислення дії") та волюнтаристський (як необхідність внутрішньої волі для втілення визначеної мети). Проголошення необхідності користування людиною своєю свободою волі для упорядкування власного життя – ключова інтенція антропологічного вчення ордену єзуїтів.

Екстраполюючи антропологічний дискурс Товариства Ісуса на сучасність слід відзначити, що його положення, без сумніву, становлять виняткову актуальність для молодого покоління, яке, з огляду на свої вікові особливості, зіштовхується із необхідністю вибору власного стилю життя. Зокрема, ціннісно-орієнтаційне навантаження містять ідеї єзуїтів щодо необхідності чіткого визначення мети власного життя, організацію якого слід здійснювати за допомогою власного розуму та вольових рішень. Більше того, саме орден єзуїтів не лише засобами філософсько-релігійного вчення, але й своїм практичним служінням засвідчив життєву необхідність постійного вияву людиною особистої ініціативи, перспективність прийняття нею вольових та відповідальних рішень.

Список використаних джерел:

1. Бачинин В.А. Социальная теология Жана Кальвина / В.А. Бачинин // Verbum. Альманах Центра изучения средневековой культуры. Вып. 10. Религиозно-нравственные трансформации европейской культуры: от Средних веков к Новому времени / под ред. О.Э. Душина, А.Г. Погоняйло. СПб. : Санкт-Петербургский государственный университет, 2008. С. 71 – 83.
2. Вебер М. Религиозные идеи и интересы. *Религия и общество. Хрестоматия по социологии религии* : [учеб. изд. для высш. учеб. завед.; сост. В.И. Гараджа, Е.Д. Руткевич]. М. : Наука, 1994. С. 198 – 208.
3. Гарнак А. Монашество в восточном и западном обществе. *Религия и общество. Хрестоматия по социологии религии* : [учеб. изд. для высш. учеб. завед.; сост. В.И. Гараджа, Е.Д. Руткевич]. М. : Наука, 1994. С. 148 – 157.

4. Заповіт прочанина: Автобіографія святого Ігнатія Лойоли, засновника Єзуїтів / [пер. з англ. А. Маслюх]. Львів : Свічадо, 2003. XX+98 с. (Ігнатіянська серія).
5. Лойола И. Духовные упражнения. *Орден иезуитов: правда и вымысел* : [сб. / сост. А. Лактионов]. М. : АСТ : АСТ МОСКВА, 2007. – С. 423 – 424.
6. Моно Г. Об истории Общества Иисуса / [пер. с нем. Н. Попова]. *Орден иезуитов: правда и вымысел* : [сб. / сост. А. Лактионов]. М. : АСТ : АСТ МОСКВА, 2007. С. 261 – 332.
7. Муни Б. Лидеры, которые изменили мир / [пер. с англ. М. Фербера]. М. : Манн, Иванов и Фербер, 2013. С. 183 – 185.
8. Слободян В. Контрреформація і українське християнство. *Історія релігій в Україні* : у 10 т. / голов. редкол. : Колодний А. (голова) [та ін.]. К. : Світ знань, 1996-2002. Т. 4 : Католицизм / [за ред. П. Яроцького]. 2001. С. 79 – 91.
9. Шмонин Д. В. В тени Ренессанса: вторая схоластика в Испании. СПб. : Изд-во С.-Петербург. ун-та, 2006. 277 с.

Бойчук Андрій Юрійович

Приморський районний суд міста Одеси,
доктор юридичних наук, доцент, суддя

ДІЯЛЬНІСТЬ ОДЕСЬКОЇ СУДОВОЇ ПАЛАТИ (ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ)

Анотація: Розглядається структура, компетенція, процесуальний порядок розгляду справ Одеською судовою палатою в другій половині XIX ст. Аналізуються нормативно-правові акти, які визначали організацію і діяльність Одеської судової палати. Розкриваються вимоги до кандидата на посаду судді.

Ключові слова: суд, Одеська судова палата, правосуддя, судова реформа.

У рамках здійснення судової реформи в другій половині XIX ст. в Російській імперії було сформовано струнку систему судів, що складалася з мирових суддів і загальних судів, до яких належали окружні суди, судові палати і касаційні департаменти Урядуючого сенату.

Одним із визначних здобутків реформи стало запровадження судових палат. З цією метою вся територія Російської імперії була поділена на су-

дові округи, очолювані судовими палатами. Зауважимо, що до початку ХХ ст. було створено 14 судових округів, їх очолювали Санкт-Петербурзька, Московська, Харківська, Одеська, Казанська, Саратовська, Київська, Віленська, Новочеркаська, Варшавська, Тифліська, Іркутська, Омська, Ташкентська судові палати. Їх утворення стало важливим елементом зміцнення авторитету судової влади. У зв'язку із строкатістю губерній в основу поділу на округи судових палат заклали наступні критерії: територію та населення, транспортну інфраструктуру та «средоточение образованности» населення, попередню чисельність судових справ тощо. Кожна судова палата була вищою інстанцією по відношенню до 8-10 окружним судів, яких всього на той момент налічувалося 106 [1, с. 23].

На території українських земель, які входили до складу Російської імперії було засновано три судові палати: Харківська (округ охоплював Харківську, Полтавську, Курську, Орловську і Воронежську губернії та деякі повіти Катеринославської і Тамбовської губерній), Одеська (Херсонська, Катеринославська, крім окремих повітів, Таврійська, Подільська губернії та Бессарабська область), а також Київська (Київська, Волинська, Чернігівська і Могильовська губернії). В межах кожного округу судової палати створювалися окружні суди, кількість яких у різний проміжок часу була різною. Станом на 1888 р. існували такі окружні суди: в окрузі Харківської судової палати – Харківський, Ізюмський, Сумський, Курський, Орловський, Таганрозький, Воронежський, Острогозький, Полтавський, Лубенський, Новочеркаський, Усть-Медведицький; в окрузі Одеської судової палати – Одеський, Херсонський, Катеринославський, Сімферопольський, Кишинівський, Єлисаветградський, Кам'янець-Подільський; в окрузі Київської судової палати – Київський, Уманський, Житомирський, Луцький, Чернігівський, Ніжинський, Стародубський, Могильовський [2, с. 214-215].

Розробники судової реформи 1864 року пояснювали таку судово-територіальну структуру тим, що кожен окремих повіт не володів необхідною кількістю юристів з достатньою кваліфікацією. Перевагою даної організації правосуддя стала незалежність судів від адміністративних органів. Така структура позбавляла можливості керівництво повіту та інших осіб, що володіють високим статусом на даній території впливати на діяльність суду. Якщо ж говорити про суддів другої інстанції, то і вони тепер були позбавлені тиску на них з боку губернської бюрократії.

30 червня 1868 року була створена Одеська судова палата [2, с. 215]. Указом від 30 червня 1868 року створювався округ Одеської судової палати. До складу округу увійшли Херсонська, Катеринославська, Таврійська, а згодом і Подільська та Бессарабська губернії [3, с. 893]. У їхній структурі знаходились Одеський, Херсонський, Таганрогський, Катеринославський і Сімферопольський, окружні суди, а згодом були приєднані Кишинівський (1869) Єлисаветградський (1874), Кам'янець-Подільський (1880), Вінницький (1909) суди.

Діяльність Одеської судової палати регламентувалась документом «Учреждение судебных установлений», згідно якого палата складалася з департаментів – цивільного і кримінального. У кожному з них розглядалися відповідні справи. Про введення в окрузі Одеської судової палати судових статутів йдеться в документі «Узаконения, изданные в пояснение и дополнение к Судебным уставам 20-го ноября 1864 года». Зокрема зазначається: «Государственный Совет, в соединенных департаментах законов, гражданских и духовных дел и государственной экономии и в общем собрании, рассмотрев представление министра юстиции о дальнейшем введении в действие судебных уставов 20-го ноября 1864 года, мнением положил: 1) Предоставить министру юстиции ввести в действие судебные уставы 20-го ноября 1864 года, в течении первой трети 1869 года, в округе одесской судебной палаты, с отнесением к нему на первое время губерний Херсонской, Екатеринославской (за исключением уездов Бахмутского и Славяносербского) и Таврической...». Статуту паралельно вводились в Полтавській губернії, яка приєднувалась до харківської судової палати та Нижньогодській губернії, яка приєднувалась до округу московської судової палати. Згодом до Статуту додавалось спеціальне Положення з доповненнями та роз'ясненнями до нього від 19 жовтня 1865 року [4, с. 64].

30 червня 1868 року було офіційно затверджено «Временное расписание окружных судов в округе Одесской судебной палаты и в губерниях Полтавской и Нижегородской».

Станом на момент утворення Одеської судової палати до її округу входили Херсонський, Одеський, Катеринославський, Таганрогський і Сімферопольський окружні суди.

З 1869 року до округу Одеської судової палати увійшла Бессарабська губернія. Відповідно до імператорського Указу від 3 листопада 1869 р., з 20 грудня 1869 року в Бессарабії запроваджувались нові судові установи. Таким чином у Кишиневі створювався окружний суд, який увійшов до

округу одеської судової палати. Відкриття Кишинівського окружного суду доручалось старшому голові одеської судової палати сенатору О. Шахматову. Згодом до складу округу Одеської судової палати увійшли Єлисаветградський (1874), Кам'янець-Подільський (1880), Вінницький (1909) окружні суди. Зауважимо, що в 1883 р. Таганрогський, а в 1897 р. Катеринославський окружні суди були переведені до відання округу Харківської судової палати.

Важливим питанням, яке необхідно розглянути є порядок організації та діяльності Одеської судової палати. Порядок формування корпусу суддів судових палат, вимоги до кандидатів на ці посади і ряд інших структурно-організаційних питань визначалися «Заснуванням судових установлень». Відповідно до глави третьої «Про судові палати» другого розділу «Про загальні судові місця» судова палата засновувалася в кожному окрузі, який включав у відповідності з особливим розкладом кілька губерній або областей (ст. 110). Такий принцип було закладено у діяльність Одеської судової палати.

Одеська судова палата мала у своїй структурі три цивільні й один кримінальний департамент та розглядала апеляції по кримінальних та цивільних справах, розглянутими окружними судами. Проте, кримінальні справи, що розглянуті окружними судами за участі присяжних засідателів до судової палати не поступали, оскільки їхні вироки вважались остаточними і підлягали касації виключно у Сенаті.

До основних функцій, що покладалися на Одеську судову палату відносилася діяльність, яка пов'язана з: прийняттям рішень про віддання під суд, в тому числі подекуди по справах, що розглядалися в окружних судах за участю присяжних; в якості суду першої інстанції розглядом справ про державні злочини і «злочини за посадою»; в якості суду апеляційної інстанції здійсненням перевірки законності і обґрунтованості судових актів окружних судів (рішень у цивільних справах, вироків у кримінальних справах, винесених без участі в процесі присяжних засідателів або станових представників [1, с. 29].

Кожен департамент Одеської судової палати складався з голови і встановленої штатами кількості членів. Очолював судову палату старший голова, який за посадою був головою одного з департаментів. Старший голова мав право в будь-який час обирати для постійного головування той чи інший департамент палати. Для вирішення особливо важливих питань старшим головою скликалися загальні збори всіх департаментів су-

дової палати. Посада голови судової палати могла заміщуватися особами, що як мінімум три останні роки перебували на посадах не нижче прокурора чи члена судової палати, або ж голови чи товариша голови представника окружного суду. В загальних зборах всіх департаментів судової палати головував призначений для цього один з голів департаментів. Цей голова іменувався старшим. Старший голова судової палати контролював правильність та своєчасність розгляду справ у підвідомчих палаті окружних судах і за точним виконанням своїх обов'язків всіма посадовими особами цих судів. Довідавшись про упущення чи відступ від законного порядку зі сторони окружного суду чи посадових осіб при суді старший голова або повідомляв про недоліки голові підлеглого суду, або безпосередньо від себе здійснював зауваження відповідальним особам, або ж виносив дане питання на розгляд судової палати.

До складу членів судової палати могли входити по-перше – особи, які служили не менше як три останні роки на посадах не нижче членів і прокурора окружного суду, по-друге – присяжні повірені, що мали даний статус не менше десяти років при наявності атестатів ради присяжних повірених про сумлінне і неухильне виконання своїх обов'язків. Відзначимо, що особами, які мали право замінювати посади по судовому відомству в Російській імперії, могли бути тільки російські піддані. Необхідною умовою для кандидата на посаду судді була наявність освіти, підтвердженої атестатом університету або іншого вищого навчального закладу про закінчення курсу юридичних наук або про складений іспит з юридичних наук. Допускалася і можливість кандидатом довести свої знання з судової частини на практиці. Важливо відзначити, що незалежність судових установ забезпечувалась також досить високою оплатою [5, с. 34].

Водночас законом було встановлено перелік осіб, які не могли замінювати посади по судовому відомству. В першу чергу до них відносились особи, що перебували під слідством або судом за злочини або проступки, які відбувають термін ув'язнення в тюрмі за вироком суду за протизаконні діяння. Особлива увага надавалася відповідних високому статусу моральним якостям, які мали бути у претендентів на суддівську посаду. Ті, хто був виключений з морально-етичних підстав зі служби у суді, або з духовного відомства, або з середовища товариств і дворянських зборів не могли розраховувати на посаду судді. Також до вказаних категорій належали особи, які були оголошені неспроможними боржниками і перебували під опікою за марнотратство. Крім того, Циркуляром Міністерства юстиції

для керівників судової палати і судових відомств з метою охорони судового відомства від потрапляння в нього осіб, які не проявляють належної поваги до закону, було наголошено на необхідності взяти за правило щоб особи, які мають намір працювати у судовому відомстві, надавали спеціальні посвідчення від керівництва університетів про неприйняття участі у протизаконних проявах, що демонструють неповагу до закону чи встановленим правилам [1, с. 36-37].

Судді судової палати, голови департаментів суду, а також старший голова призначалися імператором за поданнями міністра юстиції. У разі відкриття в судовій палаті вакантної посади негайно скликалися загальні збори палати для обговорення кандидатів. За її підсумками формувалися подання на затверджених кандидатів, які відправлялися міністру юстиції, який, у свою чергу, здійснював подання відповідних кандидатур Імператору.

Список використаних джерел:

1. Крайнова Е. Р. Апелляционное судопроизводство в России: история и современность. Владим. гос. ун-т им. А. Г. и Н. Г. Столетовых. Владимир: Изд-во ВлГУ, 2019. 124 с.
2. Судова влада в Україні: історичні витоки, закономірності, особливості розвитку / За редакцією І. Б. Усенка. Київ: Наукова думка. 2014. 502 с.
3. Шандра В. С. Судові палати. Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. К.: Наук. думка, 2012. Т. 9: Прил–С. С. 893.
4. Фойницкий И. Я. Источники русского уголовного судопроизводства. Курс уголовного судопроизводства. 4-е изд. СПб., 1912. Т. 1. С. 39–66.
5. Карпачев М. Д. Судебная реформа 1864 г. в России: шаг на пути к правовому государству. *Судебная власть и уголовный процесс*. 2014. № 3. С. 29-40.

Бондаревський М., 3 курс
Полтавський фаховий коледж Університету „Україна”,
циклова комісія правознавства
науковий керівник – Басенко Р. О.
завідувач кафедри, канд. пед. наук, доцент

ПРИНЦИПИ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

У статті розкрито теоретичні та нормативно-правові засади прав та обов'язків учасників провадження у справі про адміністративні правопорушення. Проаналізовано поняття та принципи провадження у справі про адміністративні правопорушення; охарактеризовано систему прав та обов'язків «основних» учасників провадження у справах про адміністративні правопорушення.

Ключові слова: адміністративні правопорушення, принципи провадження у справі про адміністративні правопорушення, права та обов'язки «основних» учасників провадження у справах про адміністративні правопорушення.

Адміністративний процес є специфічною діяльністю щодо вирішення індивідуально-конкретних справ у сфері державного управління, яка регулюється нормами адміністративного права. У ньому можна виділити декілька складових частин або проваджень: щодо справ про адміністративні порушення; щодо застосування заходів адміністративного припинення чи відновлення; щодо застосування заходів дисциплінарного примусу на основі норм адміністративного права (КУпАП). У структурі адміністративного процесу провадження у справах про адміністративні правопорушення є важливим елементом. Його можна розглядати як діяльність уповноважених суб'єктів щодо застосування адміністративних стягнень і сукупність виникаючих при цьому відносин, врегульованих нормами адміністративного права. Загальні норми, що регулюють виробництво, містяться в КУпАП. Особливості провадження в окремих категоріях адміністративних порушень встановлюються спеціальними нормами. Особливу групу становить ряд уточнюючих КУпАП положень, що містяться в підзаконних актах (інструкції різних міністерств і відомств).

Неодмінною умовою нормального функціонування будь-якого демократичного суспільства є належний рівень організації державної боротьби зі злочинністю та іншими протиправними виявами. Серед засобів державного примусу, завдяки яким забезпечується зміцнення правової основи

державного та громадського життя й неухильне дотримання законності та правопорядку, важливе місце посідає адміністративна відповідальність. Адміністративна відповідальність як вид юридичної відповідальності спрямована на запобігання правопорушенням, їх припинення, виховання громадян у дусі виконання й дотримання вимог закону [2, с. 24].

За даними статистики, адміністративні правопорушення становлять найбільшу частку в загальній масі правопорушень. На сьогодні на один учинений злочин припадає більш як сто скоєних адміністративних проступків. Отже, у сферу адміністративно-деліктних правовідносин об'єктивно втягнута значна кількість населення нашої країни, причому внаслідок не стільки зниження рівня правової свідомості громадян, скільки значного розширення кола суспільних відносин, які підпадають під охорону адміністративного законодавства. На момент прийняття Кодексу України про адміністративні правопорушення його Особлива частина містила 172 склади адміністративних правопорушень, нині їх налічується понад 270, а за проектом нового кодексу має бути 346. Розширюється також і коло суб'єктів адміністративної відповідальності, до якого ввійшли суб'єкти підприємницької діяльності. Реформування системи органів виконавчої влади, здійснення адміністративної реформи та реформи адміністративного права спричинюють зміни в адміністративному законодавстві, зокрема щодо адміністративних стягнень, повноважень органів адміністративної юрисдикції, юридичного складу правопорушень і порядку накладення адміністративних стягнень за їх скоєння. Тому потрібно постійно стежити за змінами в чинному адміністративному законодавстві та практиці його застосування [3, с. 176].

Відомо, що адміністративний процес та провадження у справах про адміністративні правопорушення співвідносяться як загальне і частина. Порядок притягнення осіб, що вчинили адміністративні проступки, до адміністративної відповідальності врегульований переважно нормами процесуальної частини КУпАП. Норми цього Кодексу визначають адміністративно-процесуальний статус учасників провадження у справах про адміністративні проступки, предметну підвідомчість справ про порушення норм адміністративного права, порядок розгляду справ цієї категорії, винесення за результатами такого розгляду рішень, їх оскарження або опротестування, виконання постанов про накладення адміністративних стягнень тощо.

Як складова адміністративного процесу провадження у справах про адміністративні правопорушення вирізняється серед інших проваджень за низкою критеріїв. До них належать: особливості органів, які здійснюють провадження, специфіка актів, якими оформляється процесуальна діяльність, процедури їх оформлення, його швидкість та економічність. У ст. 245 КУпАП визначено завдання провадження у справах про адміністративні правопорушення, а саме: своєчасне, всебічне, повне і об'єктивне з'ясування обставин кожної справи; вирішення її в точній відповідності з законом; забезпечення виконання винесеної постанови; виявлення причин і умов, що сприяють вчиненню адміністративних правопорушень; запобігання правопорушенням; виховання громадян у дусі дотриманням законів, зміцнення законності [4, с. 220].

Провадження у справах про адміністративні правопорушення ґрунтується на наступних принципах: законності (точне виконання чинного законодавства всіма учасниками провадження; цей принцип гарантує захист інтересів суспільства, держави, прав і свободи громадян, а також відповідальність органу (посадової особи) за належне ведення провадження); об'єктивної істини (органи (посадові особи), які проводять розслідування і розгляд справи, зобов'язані досліджувати всі обставини та їх взаємозв'язки в тому вигляді, в якому вони існували насправді; дотримання цього принципу виключає односторонній, суб'єктивний підхід до винесення рішення справи); презумпції невинності (особа, яка притягується до адміністративної відповідальності, вважається невинною доти, доки його винність не буде доведена у встановленому законом порядку; цей принцип передбачає також, що тягар доказування лежить на органі або особі, які притягають до відповідальності; особа, що притягується до відповідальності, не зобов'язана доводити свою невинність, хоча й має на це право; з презумпції невинуватості витікає і таке важливе положення: будь-які сумніви тлумачуються у рахунок особи, яка притягується до відповідальності); рівності громадян перед законом (громадяни мають права рівні конституційні і свободи, та є рівними перед законом; не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного походження, майнового стану, місця проживання, за мовними чи іншими ознаками; цей принцип дублюється у ст. 248 КУпАП, згідно з якою розгляд справи про адміністративне правопорушення здійснюється на засадах рівності перед законом і органом (посадовою особою), який розглядає справу); гласності (справа про

адміністративне правопорушення розглядається відкрито); оперативності (швидкості) (адміністративне провадження полягає в тому, що законодавство встановлює конкретні строки розгляду справ) [5, с. 175].

Законодавством встановлено поетапне просування справи про адміністративне правопорушення. Ці етапи називаються стадіями. На кожній стадії здійснюються відповідні дії, результати яких оформлюються адміністративно-процесуальним документом, який підводить підсумок цього етапу провадження. Стадії провадження органічно пов'язані між собою, здійснюються у логічній послідовності і загалом становлять систему провадження. Процесуальна діяльність розвивається послідовно, стадійно і кожна зі стадій має свої особливості. Розрізняють такі стадії: порушення справи про адміністративне правопорушення; розгляд справи й винесення щодо неї постанови; оскарження й опротестування постанови; виконання винесеної постанови. Слід зауважити, що процесуальна стадія є відносно відмежованою, виділеною у часі й логічно пов'язаною сукупністю процесуальних дій, спрямованих на досягнення намічених цілей і розв'язання відповідних завдань, функціонально узгодженою з ними, з визначеним колом суб'єктів і закріпленням у відповідних процесуальних актах.

Провадження, що розглядається тісно пов'язане з цивільним судочинством, особливо на стадії перегляду і при виконанні майнових стягнень. Залежно від обсягу та складності процесуальної діяльності можна розрізняти спрощене (прискорене) провадження (наприклад, коли штраф накладається прямо на місці порушення), звичайне і особливе (розгляд суддями справ про дрібне розкрадання, дрібне хуліганство тощо). Завданнями провадження у справах про адміністративні правопорушення є: своєчасне, всебічне, повне і об'єктивне виявлення обставин кожної справи; вирішення її в точній відповідності з законодавством; забезпечення виконання винесеної постанови; виявлення причин і умов, що сприяють вчиненню адміністративних правопорушень; виховання громадян у дусі дотримання законів. Адміністративне провадження є різновидом виконавчорозпорядчої діяльності, в якому діють її загальні принципи: законності, демократизму, оперативності [6, с. 74].

Адміністративне провадження здійснюється на основі загальних норм і принципів адміністративного права. Одночасно тут діють і специфічні, зумовлені завданнями даної діяльності, принципи: об'єктивної істини, забезпечення права на захист. Провадження справ про адміністративні правопорушення складається з дій певних органів та осіб. Одну з

головних ролей у даній діяльності відіграють державні та громадські органи, посадові особи цих органів, уповноважені здійснювати відповідно до закону заходи, що сприяють виявленню та попередженню адміністративних проступків, застосуванню і виконанню стягнень. У провадженні справ про адміністративні правопорушення беруть участь й інші учасники. Одні з них стоять на захисті своїх інтересів, інші ж можуть бути притягнуті лише при провадженні певних процесуальних дій для сприяння виробництву.

Всіх суб'єктів адміністративного можна розділити на кілька груп. Перша – компетентні органи та посадові особи, наділені правом прийняття владних актів і складання правових документів, що визначають просування і долю справи (лідруючі суб'єкти) [1, с. 124].

Друга – суб'єкти, що мають свою особисту зацікавленість у справі, зокрема: особа, яка притягається до відповідальності; потерпілий – особа, якій адміністративним правопорушенням був заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоду; законні представники, якими є громадяни, в силу закону виступають у всіх установах, в тому числі і судових, на захист особистих і майнових прав та законних інтересів недієздатних, обмежено дієздатних осіб або дієздатних, але через свій фізичний стан (по старості, хвороби і т. п.) позбавлених можливості особисто здійснювати свої права і виконувати свої обов'язки; законними представниками можуть бути батьки, усиновителі, опікуни або піклувальники; адвокат – юрист, який надає професійну правову підтримку або допомогу особі, залученій до адміністративної відповідальності; представники цієї групи на відміну від першої групи, не користуються владними повноваженнями [1, с. 125].

Третя – особи і органи, які сприяють здійсненню провадження, зокрема свідки – особи, які мають інформацію про обставини, які підлягають встановленню по даній справі; експерти – особи, які володіють певними спеціальними знаннями і які можуть бути залучені органами або посадовими особами, у віданні яких перебувають справи про адміністративні правопорушення, в певних випадках, при яких може виникнути необхідність в їх знаннях; перекладачі – особи, які беруть участь в судовому процесі, які володіють мовами, необхідними для перекладу матеріалів справи, представлених в суді документів, а також даних в судовому засіданні заяв, показів, пояснень; поняті – це незалежні, зовсім не зацікавлені в цій справі особи, запрошені в якості свідків і спостерігачів під час огляду, обшуку, виїмки кореспонденції, при проведенні очної ставки, а так само

інших слідчих діях. Всі учасники провадження, що проходять у справах про адміністративні правопорушення мають різні права та обов'язки.

Список використаних джерел:

- 1.Александрова Н. В. Основи адміністративного судочинства в Україні (навчальний посібник для юридичних факультетів та юридичних клінік) / за заг. редакцією Н. В. Александрової, Р. О. Куйбіди. Київ : Конус-Ю, 2006. 256 с.
- 2.Бородін І. Л., Бортник В. А. Адміністративна відповідальність : навч. посіб. Київ : Персонал, 2011. 136 с.
- 3.Ківалов С. В. Кодекс адміністративного судочинства України: Науково-практичний коментар / за заг. ред. С. В. Ківалова, О. І. Харитонової. Харків : ТОВ «Одіссей», 2005.552 с.
- 4.Колпаков В. К. Адміністративне право України: підручник. Київ, 1999. 430 с.
- 5.Основи адміністративного судочинства в Україні : навчальний посібник для юридичних факультетів та юридичних клінік) / за заг. ред. Н. В. Александрової. Київ : Конус Ю, 2006. 256 с.
- 6.Смітюх А. Треті особи в адміністративному судочинстві: особливості статусу. *Журнал юристів України «Юридичний радник»*. 2008. № 22.

Бунча А., 5 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра правознавства та фінансів,
наук. керівник – доцент **Аванесян Г.М.**

ОСОБЛИВОСТІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ШКОДУ, ЗАВДАНУ ДЖЕРЕЛОМ ПІДВИЩЕНОЇ НЕБЕЗПЕКИ

Анотація. *Тези присвячено особливостям відповідальності за шкоду, джерелом підвищеної небезпеки та аналізу правозастосовної практики щодо врегулювання спорів.*

Ключові слова: *відповідальність, джерело підвищеної небезпеки, страхування.*

Вступ. Питанню відшкодування шкоди, заподіяної джерелом підвищеної небезпеки, приділено недостатньо уваги, і не всі питання регулюються законодавством України.

У наші дні вчені не висвітлювали таких питань, як умови відповідальності у випадку зіткнення транспортних засобів; відшкодування шкоди,

коли витрати на ремонт автомобіля перевищують залишкову вартість автомобіля в кілька разів тощо.

Вітчизняні науковці вивчали цю тему з позицій цивільного права, кримінального, адміністративного, цивільного процесу, кримінального процесу.

Відшкодування шкоди, заподіяної джерелом підвищеної небезпеки, досліджували такі науковці, як А.І. Бубіна, Д. Боброва, С.О. Шевцов, К.В. Дубонос, А.М. Белякова, О. Красавчиков, Г. Пендяга, С. Приступа, А. Собчак, В. Смирнова, С.С. Алексіїв, К.О. Лібіх, А. Веніамінова, Л.Є. Гузь, В. Нори, Є. Полякова, П. Рабіновича, О. Рибак, С. Шимона.

Однак правозастосовна практика виявила цілий комплекс питань, які в подальшому необхідно врегулювати. Це, наприклад, спори, пов'язані з деліктною відповідальністю за шкоду, заподіяну транспортними засобами, визначення поняття моральної шкоди, порядку її відшкодування фізичним та юридичним особам. Саме цю категорію справ досить часто розглядають у суді.

Результати дослідження. Правове регулювання відшкодування шкоди, заподіяної джерелом підвищеної небезпеки, особливості якої визначає насамперед Цивільний Кодекс України, Закон України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів», Спільний Наказ Міністерства юстиції України та Фонду державного майна України «Про затвердження Методики товарознавчої експертизи та оцінки дорожніх транспортних засобів» та інші нормативно-правовими актами.

Крім того, існує також Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди» №№ 6 від 27 березня 1992 р. (далі — Постанова), яка не є нормативним актом, але формує судову практику в таких справах[2].

Нормативні акти постійно вдосконалюються та змінюються. Наприклад, новий Цивільний кодекс України містить дві підстави відповідальності за шкоду, заподіяну джерелом підвищеної небезпеки, які передбачені в ст. 1187, 1188, 1166 ЦК України. Ці статті є незалежними та одночасне їх застосування не допускається. Однак однозначного регулювання умов досі немає відповідальність у разі випадкового зіткнення транспортних засобів та відшкодування шкоди, коли вартість ремонту автомобіля перевищує залишкову вартість у кілька разів.

Джерелом підвищеної небезпеки є діяльність, пов'язана з використанням, зберіганням або утриманням транспортних засобів, механізмів та обладнання, використанням, зберіганням хімічних, радіоактивних, вибухо- і вогнебезпечних та інших речовин, утриманням диких звірів, службових собак та собак бійцівських порід тощо, що створює підвищену небезпеку для особи, яка цю діяльність здійснює, та інших осіб (ч.1 ст. 1187 ЦК України)[1].

Особливість відповідальності за шкоду, завдану джерелом підвищеної небезпеки, полягає і в тому, що зобов'язання з відшкодування шкоди завжди покладається на володільця цього джерела підвищеної небезпеки. Володільцем джерела підвищеної небезпеки, який несе перед потерпілим відповідальність за завдану шкоду, визнається юридична чи фізична особа, якій належить джерело підвищеної небезпеки на певній правовій основі і яка здійснює його експлуатацію (володіння, користування, зберігання, транспортування тощо).

А.І. Бубіна зазначила, що володільцем джерела підвищеної небезпеки є той, хто здійснює експлуатацію джерела підвищеної небезпеки на підставі належного йому права власності (права спільної власності), права володіння та користування джерелом підвищеної небезпеки на підставі договору підряду, оренди, доручення та інших договорів. Права володіння й користування таким джерелом ґрунтуються на адміністративному акті чи іншій правовій підставі [4, с. 181].

Особою, відповідальною за завдання шкоди джерелом підвищеної небезпеки, також визнається особа, яка самочинно (протиправно і винно) заволоділа джерелом підвищеної небезпеки. Якщо особа, яка керувала джерелом підвищеної небезпеки, не є його володільцем, а виконувала ці функції через трудову угоду з володільцем (наприклад, водій бензовоза, експедитор), то вона не відповідає безпосередньо перед потерпілим за завдану шкоду. Так, у разі дорожньо-транспортної пригоди перед потерпілим пішоходом відповідальність буде нести не водій підприємства, який безпосередньо заподіяв шкоду, а саме підприємство як володільець джерела підвищеної небезпеки. Безпосередній винуватець (водій) несе відповідальність перед володільцем джерела підвищеної небезпеки. Така вимога кредитора до боржника (водія) про повернення грошової суми, яку кредитор сплатив потерпілому за вини боржника третій особі (пішоходу), називається в цивільному праві регресним позовом.

Вирішуючи питання про відповідальність за шкоду, що виникла в результаті зіткнення автотранспортних засобів, насамперед треба звернутися до загальних підстав відповідальності за шкоду, а саме до ч. 1 ст. 1166 Цивільного кодексу, згідно з якою майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала. Розмір відшкодування буде залежати від вини кожного володільця джерела підвищеної небезпеки.

Розглядаючи позови про відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки, суди мусять мати на увазі, що відповідно до статей 1166, 1187 ЦК шкода, завдана особі чи майну фізичної або юридичної особи, підлягає відшкодуванню в повному обсязі особою, яка її завдала. Обов'язок відшкодувати завдану шкоду виникає у її задавача за умови, що дії останнього були неправомірними, між ними і шкодою є безпосередній причинний зв'язок та є вина зазначеної особи, а коли це було наслідком дії джерела підвищеної небезпеки, – незалежно від наявності вини [1].

На думку А.М. Белякова, ще однією проблемою правового регулювання відшкодування шкоди, завданої автотранспортним засобом — джерелом підвищеної небезпеки, є реалізація права на відшкодування шкоди, завданої дорожньо-транспортною пригодою, особою, що володіє автомобілем за довіреністю [3, с. 103].

Це положення також викладене в п. 9 Постанови. Слід зазначити, що ця Постанова називає довіреність як одну з правових підстав володіння майном (ч. 2 п. 4 Постанови). До того ж саме на такого володільця за довіреністю, а не на власника автотранспортного засобу, покладається обов'язок по відшкодуванню шкоди у випадках, коли шкода заподіяна тимчасовим володільцем [2].

На даний момент не має єдиної судової практики у вирішенні цього питання. В одних випадках суди відмовляють позивачам, які є власниками автотранспортних засобів за довіреністю, мотивуючи це тим, що довіреність не передбачає права повіреного на звернення до суду. В інших — задовольняє позовні вимоги, прирівнюючи осіб, які уповноважені на володіння та розпорядження автотранспортним засобом, до власників.

Висновки. Таким чином можна зробити висновок, що питання відшкодування шкоди, заподіяної джерелом підвищеної небезпеки потребує

подальшого удосконалення та розвитку, що в майбутньому призведе до покращення механізму та порядку відшкодування шкоди, заподіяної транспортним засобом як джерелом підвищеної небезпеки.

Особа, яка керує транспортним засобом без належного оформлення письмової форми угоди, не є власником даного транспортного засобу. Рішення проблеми, яка витікає зі співвідношення зобов'язань внаслідок заподіяння шкоди до договірних зобов'язань, можливо шляхом виключення норм, що передбачають відповідальність особи, що передала транспортний засіб іншій особі на договірних засадах, що підвищить персональну відповідальність власника транспортного засобу і дозволить конкретизувати особу, що зобов'язана відшкодувати шкоду.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України від 01.01.2021 року №435-IV// [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>;
2. Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 6 від 27 березня 1992 р. // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0006700-92#Text>;
3. Белякова А.М. Відшкодування заподіяної шкоди : навч. Посіб. Київ, 2007. 103 с.;
4. Бубіна А.І. Деякі проблеми правового регулювання відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки. Актуальні проблеми держави і права. 2008. Вип. 38. С. 180–184.

Бунча Г., 1 курс,
група ЗПЗ-20-1м-рл
Полтавського інституту економіки і права Університету «Україна»
науковий керівник Кравченко А.П.
к.ю.н., доц. кафедри правознавства та фінансів

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРАВОВИХ ЗАСАД ТА ПОНЯТЬ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА

***Анотація:** у статті проаналізовано правові основи та поняття господарської діяльності, розкрито підходи щодо трактування сутності господарського права, досліджено теоретичні погляди щодо концепцій розуміння поняття та змісту господарського права.*

Ключові слова: *правове регулювання, корпоративні відносини, інститут банкрутства, антимонопольне регулювання, державне замовлення.*

Одним із важливих завдань України є створення ефективної правової системи. Прийняття конституції заклало фундамент для організації та розвитку законодавства. Але для цього потрібно вирішити багато проблем. Тому для досягнення стабільного розвитку економіки та її інтеграції у світове співтовариство необхідним є повне законодавче забезпечення господарських процесів. Ці чинники зумовлюють важливість не тільки відповідного правового регулювання, але й вивчення правових засад та понять господарської діяльності. Теоретичним проблемам розвитку та поняття господарського права присвятили свої дослідження чисельні вітчизняні та зарубіжні вчені, серед яких, насамперед, потрібно відмітити таких дослідників як: О. М. Вінник, Д. В. Задихайло, В. М. Пашков, Р. П. Бойчук, Д. В. Задихайло, В. М. Пашкова, В. С. Щербина, М. К. Галантич, Г. Л. Знаменський, С. М. Грудницька, О. М. Міхатуліна, В. О. Джуринський, С. В. Несинова, В. С. Воронко, Т. С. Чебікіна, Л. Л. Нескороджена, П. С. Борцевич, Є. В. Петров, Р. Б. Прилуцький, В. С. Щербина, О. А. Беяневич та ін. Водночас, попри значну увагу з боку науковців, деякі питання господарського права все ще залишаються маловивченими. Це, насамперед, пояснюється швидкоплинністю господарських відносин в сучасному світі, необхідністю адаптації вітчизняного законодавства до стандартів ЄС, тощо. Саме тому в царині господарського права постійно з'являються нові проблеми, які потребують розв'язання. Насамперед потрібно зазначити, що в сучасній правовій науці існує два основних підходи щодо трактування сутності господарського права: підхід представників цивільного права і підхід представників господарського права. На думку Є. В. Петрова, раціональне зерно є і в першому і в другому підходах [4, с. 188]. Так, представники науки цивільного права мають рацію у тому, що суспільні відносини, які регулюються господарським правом, власне, нічим принципово не відрізняються від суспільних відносин, що складають предмет цивільного права. Що ж до представників науки господарського права, то з ними можна погодитися у тому, що господарські правовідносини, володіючи певною специфікою, пов'язаною із їх суб'єктом складом та змістом, справді можуть бути відмежовані від цивільних правовідносин.

Дослідження сучасної наукової літератури, яка присвячена з'ясуванню предмета господарського права, показує, що і серед представ-

ників господарського права немає єдності щодо названого питання. Як пише В. С. Щербина, ситуація у цій сфері така, що у глобальних, так би мовити, напрямках, визначення загальних тенденцій предмета усі одностайні [5, с. 35]. Однак коли справа доходить до визначення конкретних меж предмета, кожного разу з'являються нові пояснення та їх інтерпретації. Досить чітко, на наш погляд, описав стан справ з визначенням предмета господарського права О. М. Вінник, який зазначає, що у вітчизняній юридичній літературі щодо питання про господарське право як галузь права сформувалися три основні позиції. Коротко розглянемо кожен з них [3, с. 26]. Перша з них негативна. Її прихильники вважають господарське право несамостійною галуззю права, а простим поєднанням цивільно-правових та адміністративно-правових норм, що діють у сфері господарювання. Однак, заперечує їм О. М. Вінник, попри те, що історичне коріння господарського права лежить у сфері і публічного, і приватного права, господарські правовідносини не можна розкласти на цивільно-правові й адміністративно-правові. Крім того, господарське право має значний за обсягом власний нормативний матеріал, що не належить ні до цивільного, ні до адміністративного права. Одним з таких інститутів, що зумовили виділення господарського (торгового, комерційного) права в окрему галузь права, на думку вченого, є інститут банкрутства [2, с. 31-32]. Друга позиція щодо господарського права — позитивна, — полягає у визнанні господарського права самостійною галуззю права, яка не має нічого спільного з іншими галузями. На думку О. Є. Петрова, цей підхід теж не є правильним, оскільки господарське право, хоча і є специфічним явищем, проте пов'язане з іншими галузями права, наприклад: з цивільним, оскільки, за усталеною думкою, підпорядковується, скажімо, загальним засадам зобов'язального права; з адміністративним, оскільки використовує, зокрема, такі методи правового регулювання, як метод владних приписів, та правові форми керівництва економікою — управління у вузькому розумінні (видача дозволів, ліцензій, патентів), контроль [5, с. 190]. Згідно з третьою точкою зору, яка, на переконання О. М. Вінника, найбільш відповідає життєвим реаліям, та є, на наш погляд, найбільш поширеною, господарське право є комплексною галуззю права, в якій зібрані правові норми основних галузей права, приурочені до одного предмета правового регулювання — господарської діяльності. Господарське право, за словами вченого, крім запозиченого з інших галузей, має досить об'ємний власний (оригінальний) нормативний матеріал (інститут внут-

рішньогосподарських, у тому числі корпоративних, відносин, інститут банкрутства, інститут антимонопольного регулювання господарської діяльності, інститут державного замовлення та ін.) [2, с. 35]. При цьому, Є. В. Петров, досліджуючи теоретичні погляди щодо концепцій розуміння поняття та змісту господарського права робить декілька принципових висновків: більшість дослідників, вирішуючи проблему правової природи господарського права, роблять це без врахування теорії поділу права на приватне та публічне; встановлення меж правового регулювання господарського права у всіх без винятку випадках здійснювалося через призму концепції предмета та методу правового регулювання, яка є далеко не найкращим здобутком радянської правової науки; вивчення сучасного стану та перспектив розвитку господарського права реалізується майже без врахування історичного та зарубіжного досвіду становлення та розвитку названого правового утворення [5, с. 191]. Неврахування названих вище аспектів є, на погляд вченого, єдиною причиною, яка пояснює той факт, що вже протягом більше ніж півстоліття вітчизняні вчені не спроможні дати відповідь на питання про правову природу господарського права [5, с. 192]. Визначення правової природи господарського права не може бути здійснено без врахування теорії поділу права на приватне та публічне. Недооцінювання цієї аксіоми є найпершим чинником, який заважає розбудові досконалої системи вітчизняного права. Аналіз історичної правової літератури показав, що теорія поділу права на приватне та публічне у нашій державі розвивалася непослідовно.

З огляду на це, можна з впевненістю стверджувати, що на господарське право у його сьогоденнішньому вигляді очікують ґрунтовні перетворення, пов'язані з його поділом щонайменше на дві частини: приватне господарське право та публічне господарське право, кожна з яких відповідно повинна бути визнана самостійною галуззю українського права.

Список використаних джерел:

1. Господарський кодекс України від 27.02.2021 р. № 436-IV [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>;
2. Вінник О.М. Господарське право: навч. посіб. / О.М. Вінник. – К.: Правова єдність 2009. – 766 с.
3. Господарське право: підручник /Д.В. Задихайло, В.М. Пашков, Р.П. Бойчук та ін.; за заг. ред.. Д.В. Задихайла, В. М. Пашкова. – Х.: Право, 2013. - 696 с.;

4. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України. – 2-ге вид., переробл. і доповн. / за заг. ред. Г.Л. Знаменського, В.С. Щербини; кол. авт.: О.А. Беляневич, О.М. Вінник, В.С. Щербини та ін. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 720с.
5. Щербина В.С. Господарське право: підруч. / В.С. Щербина. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 480 с.

Varga Cs., Philosophy of law
Pazmany Peter Catholic University
Philosophy of Law Department (Budapest)
Professor Emeritus

TECHNOLOGICAL PROGRESS AND THE CHALLENGE TO THE LAW'S MUTABILITY

ABSTRACT. Socio-technological development can bring not only step-by-step progress, but also leaps and bounds that can go beyond the conditions in which law has rested in modernity or even in the habits of millennia. Even prevailing legal principles may need reformulation.

KEYWORDS: principles of law, social preconditions of law, law as instrumental value

1. Introduction

As an agent in action, law is never detached from the human component and the latter's sociality. Taken as an aggregate of abstract conceptual categories, law reflects intersubjective relations as universally typifiable social relations transformed into jural relations, the formulation of which serves as self-justification within its own system of fulfilment as a quasi-logical consequence with questioning excluded. Thereby social order is mediated by legal order as the final and supreme factor of social integration.

What needs (re)solution here is the bunch of human interests with tensions arising amongst them. Karl Marx and Carl Schmitt equally described how human interests have ever been universalised in history, and how laws have been legitimised by reference to godly roots or natural law foundations, or through deduction from human rights. Human manipulation and ideological detorsion notwithstanding, our intellectual world is ours: we are at home in and routinised within it.[1] It is acquired through premisses shaped by education and socialisation ceaselessly,[2] the framework of which is outlined by universalised moral principles lived as the natural condition of human existence, although it

is moulded by human imagination within the bounds of what is conceived as normality.[3]

Globalism is a politically motivated process the new potentialities of which are afforded by contemporary scientific and technological revolution. Without prophesising on possible outcomes, it can now be said with certainty that our present law's conceptual network, axiomatised by conventionalised principles within an ideally coherent system, will be wholly or partly shaken with consequences unforeseen.

2. Challenges in Need of a Direct Response

Technological development ceaselessly raise challenges that are to be responded instantly. Biotechnics, nanotechnics, physical and chemical reconsiderations on both macro and micro level from armament to pharmacology and, last but not least, social explosion that may arise from new achievements of information technology may all become the source of new dangers, crying for regulation on a global scale—such as what to do with space or atomic garbage or with technologies that make information multiplication and distribution uncontrollable, for instance.

Accordingly, foundational values and basic principles are eminently targeted, with an urge to reconsider them. Well, how to react if, by having invented easy-to-use facilities, personality can already be manipulated, programmed, changed all through? if abortion can be achieved through (as replaced by) organic regression? if undetectable arms will be developed with long delayed or very far reaching effect? if chemical, radioactive, or cyber warfare is made available on a mass scale, which is easy to operate by single persons in isolation, under conditions when there will remain no chance to identify the wrongdoer? if life expectations of human groups, either genetically or racially targeted, can be worsened or changed, almost at please and with no trace posteriorly successfully detectable? or, if there will be no reason any longer for copyright regulation at all, as technological innovation will by itself exclude the very chance of control?

Technology is mostly seen as merely instrumental and quite neutral a function. However, lessons that can be drawn from 20th century brutalities show parallel development between technological achievement in producing bulldozer-like earth moving machines and genocides perfected on almost an industrial mass scale. It is almost as if the humans' tendency to kill were realised as soon as earthmoving machines to clear the remains were found. Perhaps it is not by chance that philosophy of history visions like Oswald Spengler's

The Decline of the West (1931) have for long been associated with the fear from technological self-development, that is, with technical processes becoming autotelic as a motive force leading to the death of civilisations.

Who is then to decide in technology issues? Following the direction of developing from post legal positivism to legal socio-positivism (transubstantiating judicial process into a multi-actor intercultural and multi-criterial discourse), decision will certainly be prepared or made by experts' panels with lawyerly assistance in channelling, drafting, and coherence testing—unless American-type re-juridification intervenes again, wedging the lawyers' cast in the process again to regain monopoly of control, diverting the socially all-inclusive trend into American-specific jurisprathy.[4]

3. New Dimensions of Law

Due to ongoing technological revolution, the legal phenomenon may gain new dimensions if it is given, among others, multiplied presence, higher level of orderliness (as arranged 'in books') and/or more centralised focus (as practiced 'in action'), complemented—as the main goal or a side effect—technics that may enhance and intensify the scope and depth of regulation.

Let's just take a moment to see how was the law objectivated and legal texts distributed in early times. *Codex Hammurapi* was once carved; the *Leges Duodecim Tabularum* was versed for and memorised by pupils (as the child Cicero was expected to do); the *Magna Carta* was placarded on church gates once a year; the pre-revolutionary French *cahiers de doléance* as penny literature were printed and sold at markets; and the total mass of the empiedom's laws was card-indexed by the once All-Soviet Institute of Legislation in Moscow, in order to make it possible for them to establish authoritatively what exactly and with what wording had been in force; ending by the *eGovernment* of Austria, prepared to giving automated computerised documents in public administration. What about the future of laws' coherence? of new instrumentalities globally radiating laws and legal change? with means enabling such law to rule society alone? with such exclusivity that nothing of morality, tradition, or common sense can seep into this law anymore?

It is hard to assess how much the human kind retarded since Jean-Jacques Rousseau's answer to the quest priced by the Academy of Dijon: "Has the restoration of the sciences and arts contributed to the purification of morals?" Anyhow, warfare brutality have been reacted to by the birth of international humanitarian law. Here it is not facts legally defined constitute a case in law, but

the posteriorly reconstruable intent and foresight in tactical planning and commanding.

Law is frequently forced to act as a demiurge, a substitute to genuine social reform, spirited by political voluntarism. Albeit making laws instead of all social reforms made is sham action. It is bound to fail, moreover, it degrades the law's prestige, too, at least on the long run.

And the post-1968 Western world has already dissolved social normativity by the aegis of libertinist individualism, with only law to remain reduced to a mediator' role amongst duellers in social atomisation looking as neutral and unconcerned at law-breakers and law-enforcers alike, just as if none of them were else and more than rivalling partners in a free-time sporting event.

4. Changes in Law

The ways humans are organised into society and the technology their conduct is conditioned by can over a longer period of time change, and this may provoke changes in law as well.

In the near future, information technologies will be developed enabling humans to process and taxonomise the opinion of millions; to directly call masses for public actions; and to grow civil society up to the point of becoming ready to manage politically organised society with the chance of definitively replacing state machinery. American research shows that random representation of civic opinion may prove to be more prudent, grounded, responsive and responsible as compared to commissioned expert opinions. And though random reaction is characteristically fuzzy or spread and scattered, in statistical probability their effect is by far foreseeably certain.

Hardly can anyone foresee what technics for influencing human behaviour will be operated in the future. In the near past, even our (self-)image of personality has already been shocked by novations like organ transplantation and biotechnics. The sheer technical ability to create mass danger, perhaps mortal to the earth itself has also to challenge classic freedoms to be heavily narrowed or limited, as they are by now required, too, by antiterrorist measures, among others.

Our most foundational principles can easily be shaken once scientific-technical revolution improves organic reproductive processes, disperses information in the electronic space, creates further virtual realities by projection (including instrumental ideas like rule of law) or scatter our human environment with chemicals or radioactive materials, making life on earth impossible.

5. New Paradigm in Understanding Social Order

Until the middle of the 19th century, the physical world outlook (once built by Nicolaus Copernicus and Isaac Newton) was adapted to the social world: one was to search for causes and effects (and isolate them for analytic purposes as much as possible) in the chain of processes. However, by the turn of the 19th to 20th centuries, the investigation into individual factors (i.e., causes/energies/effects) in those chains of (quasi-)causality was replaced in thermodynamics and the sciences of elementary particles by a vision built on the average of what can be experienced in case of statistic masses on their probabilities. This led to the image of systems half closed and half open, named as autopoietic processes, in case of which the coordinates (or laws) of any ongoing operation are getting defined through (and while and for) the operational process itself, individually in each case. As a result, the idea of ‘order out of chaos’ became the theoretical framework with explanatory force for micro-physics and, step by step, to anthropology, sociology, and law alike. This became identified as the operational principle making the European Union work as well: the union and the national states, i.e., union laws and domestic laws challenging and responding to one another, and creating eventually, from apparent diversity (sheer anarchy for micro-analysis), an unprecedentedly high level of the desired and patterned law and order (at macro-level). Normative information is issued by a union agency and, then, reacted to by some domestic agency, which then gets reacted/disputed/retorted to by any union or another state agency calling on domestic/union reconsideration, to be responded to by a second piece of normative information issued by a union agency—a process which looks like a game itself, playable and perhaps also played to infinity.[5]

In contemporary public speech, buzzwords like ‘natural law’, ‘constitutionality’, ‘human rights’, and ‘the Rule of Law’, are highly popularised and defended as highest-valued goals themselves, although none of them can be an exception to the main—ontological—rule. For they stand for nothing but instrumental values within the realm of law. Consequently, their genuine value is a function of what fundamental values they mediate. Or, in the subsequent era of scientific-technological revolution, they may also be exposed to transformation hitherto unimagined and plainly unimaginable.

Summing up, even some decades ago visions of future could be outlined through present tendencies extrapolated, for the future was only be contemplable as the extension of present tendencies in accumulation of the variations in their shifts of emphasis. As to the present dénouements—the fact notwithstand-

ing that 20th century interwar period was already imprinted with the wide-spread feeling of *Weltkrise*—, not event directions can be taken as granted. The future will emerge from actions still to be carried out. In conclusion, a long series of alternatives is the only help to preview anything—and, necessarily, less than something genuinely of a directive force—from the future.

Sources

1. Baecker D. *Wozu Kultur?* Berlin: Kadmos Kulturverlag. 2001. 203 P.
2. Varga Cs. *The Paradigms of Legal Thinking*. 2nd enlarged edition. Budapest: Szent István Társulat. 2012. 418 P. <http://mek.oszk.hu/14600/14657/>
3. Schmitt C. *Politische Theologie*. Berlin & Leipzig: Duncker & Humblot. 1922. 56 P. <http://de.scribd.com/doc/81214206/schmitt-politische-theologie>
4. Varga Cs. *Mentality as a Component of Law in the Comparison of Laws. Порівняльне правознавство: Сучасний стан і перспективи розвитку*. Ред. Ю. С. Шемшученко et al. Львів–Київ: Львівський державний університет внутрішніх справ. 2012. P. 56–59 <http://new.volsu.ru/download.php?id=00000014464-1.pdf>
5. Варга Ч. Структура європейського права у порівняльній перспективі. *Європейське право: Науково-практичний фаховий журнал*. Київ. 2012. No. 1. P. 48–54. & // Варга Ч. *Порівняльне правознавство як Філософія права – Філософія права як Порівняльне правознавство*. Будапешт: Угорська електронна бібліотека. 2019. <http://mek.oszk.hu/19200/19263/> P. 136–141.

Волошина К.В., 4 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра правознавства та фінансів,
наук. керівник – ст. викладач **Стрілко Д.Л.**

ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ОПТИМІЗАЦІЙНОГО ВПЛИВУ НА КАПІТАЛЬНЕ БУДІВНИЦТВО

Анотація. Стаття присвячена аналізу юридичної природи капітального будівництва. Проаналізовано визначення поняття капітального будівництва в законодавстві України та науці. Встановлено господарсько-правові засоби впливу на капітальне будівництво.

Ключові слова: капітальне будівництво, визначення поняття капітального будівництва, будівництво, оптимізація капітального будівництва.

Аналіз юридичної літератури та положень чинного господарського законодавства України свідчить про відсутність єдиних і уніфікованих підходів до розуміння поняття капітального будівництва.

У чинному ГК України закріплено основний підвид господарської будівельної діяльності – капітальне будівництво, яке, виходячи із ст. 317 ГК України, включає будівництво об'єктів виробничого та іншого призначення, підготовку будівельних ділянок, роботи щодо завершення будівництва, прикладні та експериментальні дослідження і розробки тощо, які виконуються суб'єктами господарювання для інших суб'єктів або на їх замовлення та здійснюються на умовах підряду [2].

У п. 2 «Порядку державного фінансування капітального будівництва», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2001 р. № 1764, капітальне будівництво дефініційоване як процес створення нових, а також розширення, реконструкція, технічне переоснащення діючих підприємств, об'єктів виробничого і невиробничого призначення, пускових комплексів (з урахуванням проектних робіт, проведення торгів (тендерів) у будівництві, консервації, розконсервації об'єктів, утримання дирекцій підприємств, що будуються, а також придбання технологічного обладнання, що не входить до кошторису об'єктів) [5].

Науковець О. М. Вінник поглиблено зазначив про те, що термін «капітальне будівництво» вживається у двох значеннях:

– як комплексна галузь економіки сфери матеріального виробництва, завдання якої – інвестування, відтворення основних фондів, перетворення інвестицій у будівельну продукцію;

– як форма інвестиційної діяльності, а саме: господарської діяльності щодо виробництва основних фондів народного господарства, що полягає у здійсненні суб'єктами інвестиційної діяльності практичних дій щодо реалізації інвестицій у будівельну продукцію [1, с. 531-532].

В.Г. Олюха дає змогу виокремити ознаки капітального будівництва, до яких слід віднести такі:

1) мета капітального будівництва – господарська (створення основного капіталу, здійснення капітальних інвестицій, пряме отримання прибутку) або задоволення потреб суспільства в цілому (будівництво лікувального комплексу, навчальних закладів, оборонних споруд);

2) замовник капітального будівництва завжди є суб'єктом господарської діяльності або владним органом (місцевого самоврядування або

державної влади), наділений господарськими повноваженнями. Також за певних обставин замовник може бути одночасно й забудовником.;

3) роботи, що виконуються під час капітального будівництва, є комплексним та можуть включати в себе не тільки роботи, пов'язані безпосередньо з будівництвом, а й роботи, визначені цільовим призначенням збудованих об'єктів;

4) внаслідок капітального будівництва зводяться капітальні будівлі або відновлюється нормальний технічний стан капітальних будівель. Якщо збудованому об'єкту не може бути присвоєна одна з п'яти категорій складності, якщо він не є капітальний, то навіть за наявності всіх інших ознак таке будівництво не можна вважати капітальним;

5) вищезазначене зумовлює ще одну ознаку капітального будівництва – велику кількість технічних та організаційних форм, дозволів, необхідних для капітального будівництва. Як правило, воно здійснюється за допомогою підрядних відносин саме тому, що роботи, які мають бути виконані, є дуже різними та замовник не є компетентним у їх виконанні, не має відповідного устаткування, а частина необхідних робіт потребує обов'язково ліцензування [4, с. 15-27].

Науковець В.Г. Олюха виділяє 4 групи господарсько-правових засобів оптимізації капітального будівництва.

Першу групу складають господарсько-правові засоби загального нормативного регулювання господарської діяльності у сфері капітального будівництва: 1) типові договори, спрямовані на обмеження прав природних монополій при підключенні новозбудованих об'єктів до мереж постачання енергетичних та інших ресурсів через приєднану мережу приєднання; 2) вдосконалення норм законодавства про договори у капітальному будівництві; 3) гармонізація будівельних технічних норм з Єврокодами.

До другої групи можна віднести програмні засоби, які застосовуються за безпосередньої участі держави в основному на макроекономічному рівні: 1) довгострокові взаємоузгоджені плани територіального розвитку всіх рівнів (населений пункт, район, область, країна), оскільки капітальне будівництво є органічним напрямом містобудування, яке забезпечує розвиток економічного простору країни; 2) державні цільові програми оптимізації будівельної галузі, а також інші програми соціально-економічного спрямування, що забезпечують розвиток капітального будівництва опосередковано, як інструменту вирішення програмних завдань; та мікроеко-

номічному рівні: 1) державно-приватне партнерство; 2) державне замовлення; 3) державні закупівлі.

Третя група – господарсько-правові засоби стимулювання підвищення ефективності господарської діяльності будівельних підприємств: 1) лізинг будівельного обладнання та устаткування, що закуплене за державні кошти; 2) масштабна реконструктивна будівельна діяльність; 3) випереджальна забудова; 4) освітня підтримка з навчання спеціалістів; 4) транспарентність та електронне урядування; 5) інформаційна підтримка для забезпечення доступу будівельних підприємств до фінансування європейськими державними та недержавними установами і організаціями. Держава застосовує такі господарсько-правові засоби безпосередньо як на мікроекономічному так і макроекономічному рівнях.

У четвертій групі господарсько-правові засоби забезпечення легітимації господарської діяльності у будівельній сфері, що застосовуються безпосередньо державою на рівні конкретних суб'єктів господарської діяльності у будівництві: 1) ліцензування; 2) сертифікація спеціалістів та будівельних матеріалів; 3) акредитація спеціалістів [3, с. 86-87].

Господарсько-правова оптимізація капітального будівництва має проводитись з дотриманням наступних принципів: 1) програмність, 2) економічність, 3) системність.

Принцип програмності при застосуванні господарсько-правових засобів для оптимізації капітального будівництва полягає у визначенні стратегії розвитку будівельної галузі та її подальшої формалізації у довгострокових стратегіях, програмах, планах розвитку для досягнення цілей його сталого розвитку у рамках проведення державою будівельної економічної політики.

Економічність у застосуванні господарсько-правових засобів для оптимізації капітального будівництва полягає у забезпеченні ефективності, яка полягає у співвідношенні об'єктивно необхідних та обґрунтованих та фактичних витрат ресурсів, що обумовлює необхідність оптимізації таких витрат.

Системність у застосуванні господарсько-правових засобів для оптимізації капітального будівництва вимагає сумісності 4 елементів між собою: філософського, загальнонаукового, конкретно-наукового та методології прикладних досліджень. Оскільки це обумовлюється єдністю та взаємним зв'язком цілей оптимізації капітального будівництва.

Проведене дослідження дає змогу зробити наступні висновки:

1. На сьогодні ні в науці, ні в законодавстві України немає єдиного визначення поняття «капітальне будівництво».

2. ГК України врегульовує не сферу капітального будівництва, а зміст договору підряду на капітальне будівництво. Капітальне будівництво – це провідний вид господарської діяльності, спрямований на створення та реновацію основного капіталу у вигляді нерухомих об'єктів, забезпечення сталого розвитку територій країни шляхом проведення капітальних будівельних робіт. Закріплення цієї категорії у ГК України дозволить проводити спеціальні заходи державної політики у будівельній галузі.

3. Завдання господарсько-правової оптимізації капітального будівництва на початковому етапі полягають у виведенні будівельної галузі з кризового стану шляхом підвищення рівня прибутковості такої господарської діяльності та залучення інвестицій у будівельну галузь, а у стратегічній перспективі у забезпеченні її переходу до сталого інноваційного розвитку та здатності виконувати будівельні роботи за стандартами ЄС з безпечності, надійності, комфортності, ресурсозбереження, екологічності.

Список використаних джерел:

1. Вінник О.М. Господарське право : навч. посібник. Київ : Правова єдність, 2009. 542 с.
2. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003 р. № 18. Ст. 144.
3. Олюха В.Г. Господарсько-правові засоби оптимізації капітального будівництва у сучасній Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.04. Одеса, 2015. 473 с.
4. Олюха В.Г. Оптимізація капітального будівництва: господарсько-правові проблеми : монографія. Київ : Центр учбової літератури, 2015. 304 с.
5. Про затвердження Порядку державного фінансування капітального будівництва : Постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2001 № 1764. / Кабінет міністрів України. *Урядовий кур'єр*. 2002 р. № 111.

Волошина К. В., 4 курс
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра правознавства та фінансів,
наук. керівник – ст. викладач, адвокат **Товста С.П.**

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ПАРЛАМЕНТУ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ

Анотація. У статті аналізується досвід сучасного парламентаризму Великобританії. Досліджуються місце і роль парламенту Великобританії у державотворчих процесах.

Ключові слова: парламент, парламентаризм, досвід парламентаризму Великобританії, Палата Лордів, Палата Громад.

Виклад основного матеріалу. Парламент Великобританії – це унікальний у своєму роді державно-правовий інститут, який є центральним елементом Вестмінстерської моделі державного управління. Його сутність і конституційно-правовий статус характеризується низкою особливостей, що зумовлені специфікою британської правової системи та своєрідністю конституції Сполученого Королівства.

Британський парламент належить до групи парламентів з абсолютно необмеженою законодавчою компетенцією. За словами британців, ця компетенція «обмежується лише прерогативами Творця».

Як зазначає О.Ю. Бруслик, слово «parliament», на думку У. Лембарда, вперше було вжито у 1275 році в одному із статутів короля Едуарда I і увійшло в англійську мову після нормандського завоювання в XIII ст. [1, с. 13].

Англійський парламент XVI ст. заснував основні принципи, які почали брати за основу інші парламенти, а саме:

- 1) законотворчість є функцією виключно парламенту;
- 2) закон – це акт, який приймався палатами, затверджувався королем і мав найвищу силу серед усіх актів державної влади;
- 3) парламент мав контрольні повноваження над сферою державного управління (парламент запровадив процедуру імпічменту прем'єр-міністра наприкінці XVI ст.);
- 4) Палата Лордів була вищим судом країни;
- 5) парламент мав право втручатися в зовнішньополітичні справи [2, с. 2].

На думку О.Ю. Бруслик, під конституційно-правовим статусом Великобританії слід розуміти сукупність політико-правових характеристик,

які ґрунтуються на основоположних принципах не кодифікованої конституції Сполученого Королівства, містяться в статутному, прецедентному праві, парламентських звичаях, конституційних угодах та фундаментальних правових трактатах, і визначають правову природу Парламенту, його місце в системі органів державної влади, порядок формування, структуру, принципи організації та діяльності, функції та компетенцію, а також особливості його функціонування [1, с. 28].

Британський парламент складається, згідно із законодавчими актами, з: Корони, Палати лордів та Палати громад. Саме Палата лордів є прикладом британського консерватизму, адже розподіл парламенту на дві палати відбувся ще у 1330 році на основі Вестмінстерського статуту [3, с. 2-3].

На сьогодні Палата лордів складається із трьох категорій осіб: 1) спадкові пери; 2) довічні пери; 3) єпископи. Тривалий час найбільш чисельною групою Палати лордів були спадкові пери та переси. Нині в Палаті лордів налічується 606 перів та 207 перес [1, с. 151, 157].

Статутне право Сполученого Королівства передбачає певні обмеження для потенційних членів Палати лордів. Згідно з актом про престолонаслідування 1701 р. та Актом про британське громадянство 1981 р. іноземець, який навіть володіє британським дворянським титулом, не має права засідати в Парламенті. Разом з тим, особи, що мають подвійне громадянство, одне з яких британське, мають право засідати в Палаті лордів [1, с. 155].

У 2001 р. Палатою лордів схвалений Кодекс поведінки членів палати лордів, метою якої є відкритість, гласність та виборність. Палата лордів працює на безоплатній основі (виняток складають ординарні лорди з апеляцій та лорд-канцлер) [4, с. 13].

До компетенції Палати лордів входять законодавчі, контрольні та судові функції. Законодавча функція верхньої палати обмежена, адже Біль про права 1689 р. встановив верховенство Палати громад у цій сфері. У руках верхньої палати є тільки право затримати прийняття закону на один рік (Палата громад долає вето Палати лордів простою більшістю голосів на наступній сесії), а фінансових законопроектів – лише на місяць.

Нижня палата парламенту Великобританії – Палата громад – формується шляхом проведення виборів на основі мажоритарної системи відносної більшості. Відповідно до Акта про парламент 1911 р. строк повноважень Палати громад не може перевищувати 5 років. Чисельно кількість депутатів складає 650 осіб (коммонерів) [3, с. 2].

Особа, яка бажає балотуватися на виборах до Палати громад, має надати «виборчому чиновнику» документ про балотування і внести виборчу «нетривіальну заставу обсягом 500 фунтів». За проведення виборів до британського Парламенту відповідає низка органів та посадових осіб. Актом про політичні партії, вибори і референдум 2000 р. було передбачено створення Виборчої комісії, основними завданнями якої є забезпечення цілісності та ефективності демократичного процесу, розширення участі населення в політичному житті країни, вдосконалення виборчої системи.

Пасивне виборче право на виборах до Палати громад характеризується значними правовими обмеженнями. Відповідно, до ст. 17 (7) Акту про застосування виборів 2006 р. було підвищено віковий ценз на виборах до Палати громад до 21 року. Разом з тим, Акт про престолонаслідування 1701 р. передбачає недопущення членства в Палаті громад слуг Корони, осіб, які перебувають на утриманні монарха, осіб, що займають державні посади і отримують дохід від держави [1, с. 139-140]

Актом про фіксований термін функціонування Парламенту 2011 р. вперше в історії британського конституціоналізму було встановлено фіксовану дату проведення чергових парламентських виборів і передбачено вичерпний перелік підстав для дострокового розпуску законодавчого органу. Відповідно до ст. 1 (3) вказаного Акту чергові парламентські вибори проводяться в перший четвер травня п'ятого року повноважень Парламенту. Вперше в умовах фіксовано строку повноважень чергові парламентські вибори відбулися 7 травня 2015р.

У ст. 2 Акту про фіксований термін функціонування Парламенту передбачено дві умови його дострокового розпуску: 1) якщо Палата громад винесе вотум недовіри Уряду і після цього протягом 14 днів не прийме нову резолюцію, якою висловить підтримку цьому ж Уряду, або протягом даного терміну не сформує новий Уряд; 2) якщо за розпуск Парламенту проголосує 2/3 членів Палати громад (включно з вакантними місцями). Лише на підставі вищевказаного чинний Прем'єр-міністр може рекомендувати Її Величності розпустити Парламент і призначити дострокові вибори. В свою чергу монарх призначає дату дострокових виборів шляхом видання прокламації [1, с. 145-146]. Дострокові вибори, після прийняття вищезазначеного Акту, до Палати громад відбулися 12 грудня 2019 р.

Порядок і умови престолонаслідування у Великобританії були незмінними протягом більше ніж 310 років. Так, у 2013 р. Парламентом було прийнято Акт про спадкування Корони, однак набрав чинності лише 26

березня 2015 р. Даний Акт містить в собі три новели. По-перше, відповідно до ст. 1 вказаного статуту всі члени королівської сім'ї чоловічої статі, які народилися після 28 жовтня 2011 р., більше не можуть випереджати свої старших сестер в лінії успадкування британського престолу. По-друге, згідно зі ст. 2, шлюб з католиком більше не є підставою для виключення зі списку претендентів на Корону. По-третє, Акт про королівські шлюби 1772 р. визнаний таким, що втратив чинність [1, с. 158].

Підсумовуючи вищезазначене, слід зробити наступний висновок. Статутне закріплення положення щодо формування персонального складу палат Парламенту та законодавче визначення способу престолонаслідування мають важливе значення для конституційно-правового статусу Парламенту Великобританії. Усі три елементи британського Парламенту мають відмінний порядок формування: монарх наслідує престол, члени Палати лордів входять до її складу за своїм спеціальним статусом, а Палата громад є виборною. Найбільш швидкому й радикальному оновленню було піддано найконсервативніший британський інститут – інститут монарха. Натомість реформа Палати лордів, розпочата ще в 1911 р., досі не завершена.

Список використаних джерел:

1. Бруслик О. Ю. Конституційно-правовий статус парламенту Великобританії : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2017. 233 с. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/download/diss/Bruslik/d_Bruslik.pdf (дата звернення: 19.04.2021).
2. Гончар В. Становлення парламентаризму: досвід Великобританії для України. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2017. № 3(34). С. 12-16. URL: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2017/2017_03\(34\)/4.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2017/2017_03(34)/4.pdf) (дата звернення: 19.04.2021).
3. Француз-Яковець Т.А. Парламент Великобританії в системі поділу влади. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2011. №3. С. 69-75. URL: https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvsvy/03_2011/11fyataspv.pdf (дата звернення: 19.04.2021).
4. Яцишин М. Основи конституційного права Великої Британії: Відкрита лекція. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2013. Серія науково-методичних видань “Відкриті лекції”. № 2. 24 с. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/1367/1/konst_prav_lekc.pdf (дата звернення: 19.04.2021).

Гладкий С.О.,
ВНЗ Укоопспілки «Полтавський
університет економіки і торгівлі»,
кафедра правознавства, д.ю.н., професор

МАСОВІЗАЦІЯ ЯК КОНТРТЕНДЕНЦІЯ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті в контексті процесу масовізації розглядаються соціокультурні та правові аспекти проблеми становлення громадянського суспільства в Україні. Образ людини маси конструюється на основі ідей фундаторів філософської концепції масового суспільства (суспільства споживання) та поглядів розробників психології натовпу. Формування масової людини в Україні розглядається ретроспективно і проспективно.

Ключові слова: громадянське суспільство, масовізація, масове суспільство, людина маси, масова свідомість.

Проблеми модернізації українського суспільства за європейськими стандартами є однією з найактуальніших і найдискусійніших предметних сфер наукової рефлексії. Масштабність і комплексність цих проблем перетворюють їх на засіб комунікації представників ледве не всіх соціально-гуманітарних наук. Політичні події нерідко загострюють дискусії. Так, 15 квітня 2021 р. Президент України В. Зеленський в інтерв'ю французькій газеті *Le Figaro* заявив, що реформи в Україні проводити складно через вплив «рейдерів» з 90-х, російські пропаганду та дезінформацію, а також війну, на яку витрачаються кошти [1]. Зі сказаним не можна не погодитися, але тільки в найближчій перспективі, яка вочевидь вимірюється строком перебування Глави держави на посаді. Три десятиліття життя незалежної Української держави виявили й більш глибокі та потужні чинники, що гальмують демократичну трансформацію суспільства. Головним серед них є підстави вважати соціокультурний. Оскільки ж йдеться про побудову суспільства і держави, в яких панує принцип верховенства права (ст. 1 Конституції України), то фокус уваги об'єктивно зміщується на проблему правової культури українців.

Культурність «правової людини» є тим чинником, який визначає спрямованість реальних змін у правовій системі, її розвиток чи деградацію. Правова культура громадян країни об'єктивується у їх правовій поведінці та соціальних взаємодіях, «кристалізується» в соціальних інститутах, а в історичній перспективі – і в менталітеті народу. Правове грома-

дянське суспільство та його політична форма – правова держава є результатом цього процесу.

В українських пострадянських реаліях зазначений процес розвивається повільно і важко. Нормальний розвиток громадянського суспільства перервався в Україні ще в 1920-ті роки, коли радянська влада остаточно відмовилася від «нової економічної політики» (ринкових відносин, приватної власності, приватного права). На початку 1990-х відновлення цього процесу було ускладнене як соціально-психологічною спадщиною попереднього режиму, так і обраним суспільством способом соціально-економічних перетворень, обличчям якого стали згадані українським Президентом «рейдери» (нинішні «олігархи» як найуспішніші з них). Переважна більшість населення країни була фактично усунута від розподілу державної власності, яка мала б стати, зокрема, й економічною основою нового українського середнього класу та, відповідно, мережі громадських інституцій, з яких складається громадянське суспільство. Пересічний громадянин України власне й не опирався такому перебігу подій, оскільки в соціально-психологічному сенсі являв собою людину маси (в радянській її «модифікації»), звичну до інертного існування в соціумі.

Концепція масової людини (масової свідомості, масової культури, масового суспільства) має тривалу історію становлення і розвитку та являє собою широку палітру не в усьому узгоджених між собою поглядів. Їх авторами є Г. Арендт, Г. Лебон, К. Мангейм, С. Московічі, Ф. Ніцше, Х. Ортега-і-Гассет, Г. Тард, З. Фройд, Е. Фром, О. Шпенглер, К. Юнг, К. Ясперс та інші.

В центрі уваги філософських і наукових студій згаданих дослідників перебуває масовізація – тенденція розвитку суспільства, яка виразно виявилася ще століття тому внаслідок становлення масового виробництва та масового споживання і різко посилилася в умовах інформаційного суспільства. Масовізація спричинюється до формування і панування спрощеної, стереотипної системи цінностей і відповідних моделей мислення та поведінки. Людські групи, які втратили вірування й природні для нормального розвитку цивілізації основоположні ідеї, стають духовно «порожніми» та інертними.

Масове суспільство формує й відтворює людину маси, яка, на думку прибічників однойменної концепції, позбавлена індивідуальності, внутрішньо задоволена почуттям своєї однаковості з усіма, поборжлива до себе та самовдоволенна. Вона категорична в судженнях, нетерпима до чужих

думок і аргументів та водночас потребує зовнішнього керівництва. Не маючи духовних ідеалів і прагнень, людина маси не здатна до творчості та самотворення, не намагається пізнати і змінити себе.

Зокрема, Х. Ортега-і-Гасет зазначав, що масу утворюють пересічні люди, які «пливуть за течію», майже не відрізняються один від одного, живуть та думають однаково, і, нарешті, задоволені всім цим. Ось такі маси, на думку мислителя, є небезпечними, бо вони, по суті, є неоварварами. Небезпеку іспанський філософ вбачає в тому, що «людина маси» інфантильна, безвідповідальна, і в той же час самовпевнена, прагне лише необмеженого споживання та «експансії власної натури» [2, с. 12-13, 43, 51, 74, 79].

Відповідних змін зазнає і правова культура масового суспільства. Принципи абсолютної свободи, гедонізму та конформізму, які є визначальними для формування свідомості людини маси, витісняють гуманістичні ідеали і принципи, що свого часу стали підмурів'ям концепцій прав людини, верховенства права, правової держави і правового громадянського суспільства. Можна вважати, що основний вектор розвитку масового суспільства взагалі є протилежним напрямку, в якому громадянське суспільство може розвиватися і досягати зрілості, адже масовізація породжує «натовп індивідуалістів».

Егоцентризм, невігластво і нігілізм масової людини набувають у світі права характеру відповідних за змістом деформацій правосвідомості, але поступово втрачають ціннісного статусу останніх, тобто стають новою нормою життя. Демократичні інституції за усталеними формально-юридичними шатами приховують поступову соціально-психологічну деградацію.

Масове суспільство небезпідставно розглядається дослідниками як альтернатива громадянському суспільству, адже маса є продуктом послаблення чи розпаду нормальних для цивілізації соціальних інститутів, деградації організованого й чітко структурованого людського співтовариства. Право є владою такого співтовариства і антиподом деспотизму вождя (незалежно від ідеологічного забарвлення образу останнього). Психологія юрб переконливо доводить, що вожді в історії з'являються як відповідь на психологічне убогство мас [3].

Таким чином, сучасне масове суспільство – це суспільство високих технологій, розвиток яких набирає обертів, і низьких вимог до духовно-культурного рівня пересічного громадянина. Закономірно, що високі сус-

пільні ідеали, на основі яких сформувалися й одержали в Західній Європі певне інституційне втілення концепції правової держави і соціальної держави, «розмиваються» в масовій свідомості, втрачають свою силу.

Разом з тим, для сучасної України окреслена вище проблема постає як актуальна в дещо іншому світлі: для трансформаційного (посттоталітарного) суспільства, в якому продовжується становлення інститутів громадянського суспільства, демократії, правової держави, нагальним є не деформація цих інституцій, які в країнах західної демократії вже досягли зрілості, а лише їх формування. Відповідно, подальша масовізація українського суспільства ставить під сумнів успішність його демократичної трансформації. Це означає, що національна еліта мала б, по-перше, постійно зосереджуватись на цій проблемі як на одній з визначальних для долі суспільства і, по-друге, працювати над розробкою і впровадженням заходів, які мінімізували б для України негативний вплив цієї, вочевидь, загальноцивілізаційної тенденції. У цій перспективі своєю чергою виявляються інші проблеми, одна з яких має загальноцивілізаційний характер і полягає у відмові національних еліт більшості країн світу від обов'язків перед демократією, а друга є актуальною для трансформаційних суспільств і полягає у незрілості, несформованості національної еліти.

Не маючи функціонально повноцінної еліти, масове суспільство стає легкою здобиччю для «вождів» різного ґатунку, що породжує тенденцію до деспотизму в тих чи інших його формах. С. Московічі неодноразово наголошував у своїх працях на тому, що масові суспільства варіюють від демократичного деспотизму до деспотичної демократії [3]. Слід зауважити, що трансформаційні суспільства частіше варіюють від деспотизму до анархії, що притаманно й українцям. Складається враження, що українське суспільство чекає на появу вождя (наприклад, президента-«месію»), який би дивним чином безболісно (не вдаючись до комплексних «непопулярних» заходів) перетворив інертну масу (всупереч її природі, схильностям і тенденціям існування) на успішну європейську націю, і водночас має побоювання щодо його приходу. Зважаючи на охарактеризовані представниками психології юрб закономірності соціогенезису такі побоювання є небезпідставними.

В пошуках шляхів виходу з окресленої вище проблемної ситуації важливо відокремити важкодосяжне від утопічного. До останнього вдаються прибічники повернення до «старовини» в тих чи інших її проявах. У минуле вороття немає. Реалістичні підходи також не вельми продуктивні,

бо через масштабність проблеми вкрай важко виявити ключовий (системотворчий) аспект механізму деградації суспільної свідомості та соціальних інститутів у процесі масовізації (наприклад, споконвічні протиріччя між ідеалістичними і матеріалістичними світоглядними установками гуманітарною наукою зняті з порядку денного, але не розв'язані). Втім в площині історичної ретроспективи чітко виявляється взаємозв'язок між масовізацією суспільства та десеєралізацією людського буття. Цілком прогресивна тенденція звільнення суспільної свідомості від диктату церковної ідеології історично трансформувалась у нищення релігійності як такої (на українських теренах – «войовничо-атеїстичними» методами). Під гаслом звільнення від релігійних забобонів відбулося нищення духовних цінностей і найбільш вразливих шарів людської культури, наслідки чого яскраво простежуються й у змісті сучасної освіти, в тому числі вищої. Як видається, саме в цій царині українська педагогічна спільнота могли б найбільше прислужитися своєму суспільству.

Список використаних джерел:

1. Українська правда. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2021/04/16/7290430/> (дата звернення: 16.05.2021).
2. Ортега-и-Гассет Х. Восстание масс ; [Пер. с исп.]. Москва : АСТ, 2005. 269 с.
3. Московичи С. Век толп. Исторический трактат по психологии масс / Пер. с фр. Т.П. Емельяновой. Москва : Академический проект, 2020. 396 с.

Роман Гожий

Здобувач першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти, спеціальність 081 „Право”,
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Дмитро Піддубний
Старший викладач кафедри правознавства
Полтавський інститут економіки і права

ЗНАЧЕННЯ МЕДІАЦІЇ У ВИРІШЕННІ КОНФЛІКТІВ

“Ти ніколи не вирішиш проблему, якщо думатимеш так само, як ті, хто її створив”. **Альберт Ейнштейн**

Однією із складових конфлікту є наявність двох і більше учасників. З огляду на це, конфліктна ситуація створюється за участі сторін конфлікту.

Для того, щоб зрозуміти сутність конфлікту, сторонам слід зрозуміти насамперед одна одну. А для “вирішення проблеми”² слід поставити себе на місце іншої сторони.

Ми живемо в такому суспільстві й у такий час, що конфлікти стали буденними явищами які є невід’ємною частиною нашого життя.

Підставийх виникнення різні при чому кожна сторона спору прагне відстояти та досягнути реалізації власної мети, цілей, думок та завдань. У даному контексті метою держави виступає завдання не просто вирішити ці конфлікти, але й знайти найоптимальніші та найефективніші варіанти їх подолання.

Відповідно до ст. 2 Цивільного процесуального кодексу України завданнями цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.[1] Із змісту вказаної норми вбачається, що для забезпечення ефективної охорони прав особи має бути створено таку процесуальну процедуру провадження у справах, яка б не лише здійснювалась на вказаних засадах, а й надавала можливість досягти вирішення правового питання (спору про право, спору про факт), яке стало предметом судового розгляду. Натомість у сучасній практиці правозастосування непоодинокими є випадки, коли через довготривалість судового процесу питання, з яких подавалися судові позови, втрачають свою актуальність, а сторони несуть суттєві матеріальні збитки та моральну шкоду і втрати часу. Навіть у випадку прийняття довгоочікуваного сторонами судового рішення, його виконання теж затягується на роки, а часто і не виконується.

Правові засоби розв’язання спірних питань і конфліктів необхідні в суспільстві й можуть бути ефективним, особливо якщо випадок підпадає під дію юридичних норм. Однак недосконалість законів, неможливість передбачити в них всю специфіку і складність ситуації, відставання від реальної практики, перевантаження судів, тривалість судового розгляду, труднощі у реалізації судових рішень свідчать про обмеженість такого підходу щодо ефективності вирішення спорів. Досить часто винесення судового рішення не означає дійсного розв’язання конфлікту а навпаки провокує його ескалацію. І тому виникає потреба пошуку альтернативних шляхів розв’язання юридичних конфліктів.[2]

У сучасному процесі демократизації суспільних відносин чітко простежується пріоритет принципів гуманізму, справедливості, добра і моралі, що вимагають пошуку інших підходів щодо розв'язання конфліктів. Які б давали змогу задовольняти потреби його сторін.

Звідси походить визначення соціального конфлікту—це найвища стадія розвитку суперечностей у відносинах між людьми, соціальними групами, суспільства в цілому, яка характеризується зіткненням протилежно спрямованих інтересів, цілей, позицій суб'єктів взаємодії. Конфлікти можуть бути прихованими або явними, але в їх основі завжди лежить відсутність згоди між двома або більше сторонами.[3] Одним з альтернативних способів їх вирішення вбачається в медіації.

На сьогоднішній час медіація є одним із найпопулярніших альтернативних способів врегулювання спорів (конфліктів) у розвинених країнах світу. Вона передбачає залучення посередника (медіатора), який допомагає сторонам налагодити процес комунікації, проаналізувати ситуацію таким чином, щоб сторони самостійно змогли обрати той варіант рішення який задовольнить інтереси і потреби обох учасників спору. [4]

Наразі медіація активно розвивається в країнах Європи, Австралії, США, де запроваджено цей інститут і визначено правові засади надання послуг з медіації, практики мирного врегулювання спорів позасудовими методами, що забезпечує баланс взаємовідносин між судовою системою та інститутом альтернативного вирішення спорів.

Згадуючи світові приклади застосування медіації, не можна оминати випадки її застосування в політичних сферах, як способу вирішення міжнародних та внутрішньодержавних конфліктів. Так, зокрема, в міжнародних відносинах є успішний приклад політичної медіації – це Кемп-Девідські угоди підписані в 1978 році ізраїльським прем'єр-міністром Менахемом Бегіном і президентом Єгипту Анваром Садатом у Кемп-Девіді, Меріленд, США, у присутності американського президента Джиммі Картера, який виконував роль міжнародного посередника свого роду політичного медіатора. Підписані представниками конфліктуючих сторін угоди стосувались виводу ізраїльських військ з території Синай, який завершився до 1982 року, і створення на територіях західного берега ріки Йордан і в секторі Газа палестинського самоврядування. [5]

Ефективність медіаційної процедури визнана Європейським Співтовариством, яке рекомендує її впровадження в якості основного методу альтернативного вирішення спорів на досудовому етапі та під час судово-

го розгляду, що знаходить своє відображення в підписаній Україною Угоді про Асоціацію України з Європейським Союзом та Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами. Так, згідно зі статтею 1 даної Угоди Україна і ЄС мають посилювати співпрацю в сфері правосуддя, свободи та безпеки, з метою забезпечення верховенства права та поваги до прав людини і основоположних свобод. Країни Європейського Союзу дали згоду на те, що забезпечення верховенства права та кращого доступу до правосуддя повинно включати доступ як до судових, так і до позасудових методів врегулювання спорів. Європейська Рада на своєму засіданні в Тампері 15 жовтня 1999 року закликала держав-членів до запровадження альтернативних позасудових процедур, серед яких медіація є основним методом врегулювання спорів. [6]

В Україні медіація набуває все більшої популярності. Наше суспільство потребує її майже в усіх видах правовідносин, у тому числі і політичних. У зв'язку з цим, медіація за останні роки починає здійснювати свій активний розвиток. Свідченням тому є створення низки громадських організацій, які здійснюють розповсюдження медіації на території України.

Також, слід відмітити, що створення при Національній асоціації адвокатів України Комітету з питань медіації говорить про зацікавленість з боку адвокатського товариства цією процедурою.

Успішне поширення серед адвокатської спільноти процедури медіації надасть можливість опанувати нові професійні навички по врегулюванню спорів в позасудовому порядку шляхом застосування процедури медіації.

Це дає можливість розвантажити суди, зберегти відносини між учасниками конфлікту та продемонструвати альтернативний метод вирішення, врегулювання конфліктів суспільству, зробивши великий крок наблизившись до гуманізму, справедливості й моралі в розвитку суспільних відносин.

Список використаних джерел:

1. Цивільно процесуальний кодекс України: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
2. Практичне застосування медіації: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2018/05/Curriculum_Mediation_print.pdf
3. Визначення «Соціальний конфлікт»: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
4. Визначення «Медіація»: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
5. Кемп-Девідська угода: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
6. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b17#Text

Гожий Р., 3 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра правознавства та фінансів,
наук. керівник – ст. викл. Коваленко В. Ф.

ПРАВОВІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ

***Анотація:** Розглянуто особливості однієї з небезпечних груп проти-правних діянь, що посягають на здоров'я населення, є злочини у сфері обі-гу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекур-сорів, поширення наркоманії та зростання злочинності, пов'язаної з не-законним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Визначено чинники, які сприяють наркозлочинності в умовах сьогодення, та окреслено деякі напрями діяльності правоохорон-них органів щодо протидії цьому виду злочинності.*

***Ключові слова:** злочин; наркотичні речовини; кримінальна відповіда-льність; кваліфікація.*

Поширення наркоманії та наркозлочинності в Україні за останнє де-сятиліття стало однією з найгостріших суспільних проблем, не розв'язання якої призводить до заподіяння шкоди здоров'ю людини, її не-гативний вплив на суспільство та національну безпеку країни.

Враховуючи вище вказане слід зазначити, що наркоманія і незакон-ний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів нале-жать до суспільно небезпечних явищ, які тісно пов'язані з організованою злочинністю і мають глобальний характер. Щороку особами, які перебу-вають у стані наркотичного чи токсичного сп'яніння, вчиняється 10-14 тис. злочинів, серед яких переважають вбивства, розбої, грабежі і крадіж-ки. Суспільно небезпечність наслідків викликали потребу поряд із вжит-тям соціальних, економічних, медичних та інших заходів спрямованих на покращення ситуації в суспільстві, але й вдосконалення законодавства, щодо боротьби проти незаконного обігу наркотичних засобів.

Вилікуватися від наркоманії практично неможливо, адже вона нале-жить до хронічно-рецидивуючих захворювань. Часто той, хто був виписа-ний із одужанням, через рік-два знову потрапляє в наркологічний заклад з рецидивом. Перша спроба лікування закінчується повним одужанням, тобто утриманням від вживання наркотиків протягом всього життя, лише в 5-10 % випадків. Офіційно зареєстрована смертність від наркотиків (як правило – передозування) є відносно малою – близько 200 випадків на

рік. Однак це число не враховує кількості тих осіб, що загинули від асоційованих із наркотизацією хвороб: СНІД, гепатити, туберкульоз тощо.

15 лютого 1995 р. Верховна Рада України прийняла Закони: “Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів”, “Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними”. [1]

Також підтримала ініціативу міжнародної спільноти щодо боротьби з незаконним розповсюдженням зазначених засобів і речовин. Ратифікувала Конвенції ООН 1961, 1971, 1988 років. А саме: Єдина конвенція про наркотичні засоби від 30.03.1961 року підписано Україною 27.09.2001 року, Конвенція про психотропні речовини від 21.02.1971 року ратифіковано 27.10.1978 року, Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин від 20.12.1988 ратифіковано від 25.04.1991 року. [2]

Так у Розділі XIII Особливої частини Кримінального кодексу України “Кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров’я населення” (ст.305-327). [3]

В розділі йдеться про те, що суспільна небезпека злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів визначається, насамперед, поширенням та згубним впливом наркоманії і токсикоманії на свідомість психічно нестійких людей, їх мораль і спосіб життя, що призводить до поступового занепаду, деградації особистості не лише для здоров’я конкретної особи, а й для здоров’я населення, економіки та суспільства в цілому.

Обов’язковою ознакою злочинів є наявність предметів, що становлять підвищену небезпеку для здоров’я людей:

- 1) наркотичні засоби (ст. 305–309, 313–320 КК);
- 2) психотропні речовини (ст. 305–309, 313–315, 317–320 КК);
- 3) прекурсори наркотичних засобів і психотропних речовин (ст. 305, 306, 311, 312, 318, 320 КК);
- 4) аналоги наркотичних засобів і психотропних речовин (ст. 305–309, 313–315, 317, 320 КК);
- 5) снотворний мак і коноплі (ст. 310 КК);
- 6) отруйні і сильнодіючі речовини (ст. 321 КК);
- 7) одурманюючі засоби (статті 322, 324 КК);
- 8) мікробіологічні та інші біологічні агенти, токсини (ст. 326 КК);

9) допінг (ст. 323 КК);

10) радіоактивно забруднені продукти та інша продукція (ст. 327 КК).

Поняття перших чотирьох із вказаних предметів визначаються в ст. 1 ЗУ «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» в редакції від 23.12.2015 р. При цьому ці предмети (крім аналогів) передбачені Переліком, який затверджений Постановою КМУ від 06.05.2000 р. № 770 зі змінами станом на 26.10.2016 р. Перелік складається з чотирьох таблиць (Таблиця I, II, III і IV), кожна з яких включає Список № 1 і Список № 2, а Таблиця I – ще й Список № 3. Ці списки містять перелік наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, обіг яких в Україні або взагалі заборонений або обмежений, але щодо якого встановлюються заходи контролю різної суворості.[4]

З об'єктивної сторони ці злочини вчинюються, як правило, шляхом дії, і лише деякі з них – бездіяльністю (наприклад, порушення правил зберігання і обліку наркотичних засобів, отруйних і сильнодіючих речовин, мікробіологічних та інших біологічних агентів або токсинів).

Водночас деякі злочини проти здоров'я населення сконструйовані як матеріальні склади (статті 325–327 КК), які передбачають два види наслідків:

1) створення загрози заподіяння шкоди здоров'ю населення;

2) фактичне заподіяння такої шкоди (наприклад, шкода здоров'ю потерпілого).

Суб'єктивна сторона злочинів з формальним і більшості злочинів з матеріальним складом характеризується прямим умислом. Для злочинів, передбачених ст. 325–327 КК характерна необережна форма вини до наслідків, хоч самі дії (бездіяльність) у вигляді порушення правил, можуть бути вчинені як умисно, так і через необережність.

Суб'єкт – як правило загальний.

За ст. 308 КК (викрадення (крадіжку, грабіж, розбій) і вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів) передбачена відповідальність осіб, які досягли 14-річного віку. [5]

Виходячи з вище викладеного матеріалу можна зазначити те, що правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення є поширеним явищем у суспільстві. На даний час це проявляється, як у вживанні наркотичних речовин неповнолітніми так і особами, що впливає на свідомість людини, їх моральний спосіб життя,

поступового занепаду, деградації особистості не лише для здоров'я конкретної особи, а й для здоров'я населення, економіки та суспільства в цілому.

Список використаних джерел:

1. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/60/95-вр#Text>
2. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_096#Text
3. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
4. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/60/95-вр#Text>
5. <https://ips.ligazakon.net/document/KK004501>

Голубицька К., 6 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра правознавства та фінансів,
наук. керівник – доцент Пономаренко В.В.

**ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У РАМКАХ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ)**

Анотація: Поява інституту «електронних доказів» в окремих актах процесуального законодавства України пов'язується з ухваленням Закону України № 2597-VIII від 03.10.2017 року, у положеннях якого, зокрема, було розтлумачено вищезгадане поняття – інформація в електронній (цифровій) формі, яка містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема, електронні документи (в тому числі текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), веб-сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних й інші дані в електронній формі, які можуть зберігатися, зокрема на портативних пристроях (картах пам'яті, мобільних телефонах тощо), серверах, системах резервного копіювання, інших місцях збереження даних в електронній формі (в тому числі в мережі Інтернет).

Ключові слова: докази, електронні докази, цифрові докази, електронний документ.

Постановка проблеми. Виникнення цифрової ери та пов'язаною з нею кіберпростору або кіберландшафту актуалізують проблеми широкого використання інноваційних технологій у різних сферах життєдіяльності суспільства. Глобальна автоматизація та діджиталізація диктують умови

навіть для таких консервативних галузей, як кримінальне процесуальне право.

Сучасний стан злочинності, зокрема транснаціональної, і тенденції її розвитку ставлять на порядок денний питання науково-технічного забезпечення діяльності органів правопорядку у протидії неї. Досягнення науково-технічного прогресу завжди були і залишаються одним з основних джерел вдосконалення засобів доказування в кримінальному провадженні, постійної модернізації наявних і розробки нових технічних засобів виявлення, фіксації, вилучення, дослідження та використання в процесі доказування слідів кримінального правопорушення та інших доказів.

Новели, яких зазнав кримінальний процес у зв'язку із прийняттям КПК України стосується різних аспектів, а саме: з'явився новий різновид кримінальних процесуальних документів – електронний документ; зазнав змін порядок (процесуальна форма) здійснення окремих слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, а також порядок фіксації ходу окремих процесуальних дій (зокрема, слідчих (розшукових) дій) та етапів кримінального провадження (його стадій) (зокрема, судового розгляду) тощо.

Більшість із зазначених змін є по суті змістом концепції «електронне правосуддя», яка вже декілька років впроваджується в Україні. Відповідно до Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015– 2020 роки до системи завдань, заходів та результатів включено заходи, спрямовані на підвищення ефективності правосуддя та оптимізацію повноважень судів різних юрисдикцій.

Тим не менш, незважаючи на суттєві наукові доробки, чимало проблем як теоретичного, так і суто прикладного характеру станом на сьогодні залишаються дискусійними або взагалі не вирішеними, що і спонукало здійснити аналіз судової практики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню дослідження електронних доказів та електронних засобів доказування присвячені роботи В. М. Бугузова, С. Й. Гонгало, В. В. Лисенка, М. Ю. Літвінова, В. О. Мецєрякова, М. В. Салтевського, В. Ю. Шепітька та ін. Зважаючи на те, що нормативне регулювання електронних доказів лише розпочато, багато питань як наукового, так і нормативного характеру залишаються невирішеними.

Мета статті – полягає у дослідженні окремих аспектів використання у якості засобів доказування електронних доказів.

Виклад основного матеріалу. Метою діяльності сторін кримінального провадження є забезпечення відповідності будь-яких відомостей, які використовуються для доказування того чи іншого факту у кримінальному провадженні вимогам кримінально-процесуального законодавства та викриття недоліків доказової бази іншої сторони у суді. Така властивість доказів, як допустимість, відображає відповідність формування доказової інформації закріпленій законодавством процесуальній формі. В чинному законодавстві існують недоліки нормативно-закріпленої законодавчої конструкції, які зумовлюють виникнення проблем в питаннях забезпечення допустимості доказів. Це призводить до неможливості здійснення ефективного правозастосування та формування неоднозначної судової практики. Тому, актуальним є питання допустимості доказів, які формуються шляхом використання електронних доказів у кримінальному провадженні.

Електронні документи як докази можуть бути отримані під час слідчих дій та негласних слідчих дій у процесі досудового слідства.

Відповідно до частини 1 та 2 статті 223 Кримінального процесуального кодексу України, слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Підставами для проведення слідчої (розшукової) дії є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети [1]. До слідчих дій, які використовуються для отримання електронного документу, можна віднести огляд, обшук, судову експертизу, слідчий експеримент.

Згідно зі статтею 246 Кримінального процесуального кодексу України, негласні слідчі (розшукові) дії – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених цим Кодексом [1]. Також правила проведення негласних слідчих дій більш детально описані у Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх у кримінальному провадженні [6]. Враховуючи вище викладені положення, можна зробити висновок, що отримання електронного документу для доказування, за допомогою негласних слідчих дій можливе при аудіо- відеоконтролі особи, знятті інформації із електронних інформаційних систем.

Сторона розслідування під час проведення будь-яких слідчих дій отримує докази, у тому числі і електронні документи, які переміщуються

на носії інформації (флеш-накопичувачі, переносні жорсткі диски, карти пам'яті), про що повинно бути вказано у протоколі. При копіюванні інформації, яка відображена у електронному документі, на носій вже не можна сказати, що це є оригіналом. У даному випадку, це вже копія. На цій стадії має виникнути питання: а яким чином затвердити цю копію як точне відображення оригіналу доказу, який було отримано під час слідчих дій? Звичайно, що той електронний документ, який можна завірвати електронним підписом, не потребує такого підтвердження. Але нами вже було з'ясовано, що специфіка електронних документів у кримінальному судочинстві дещо відрізняється від того, що вказано у Законі України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22.05.2003 р. №851-IV [2]. Це поняття є більш контекстуально наповненим, ніж у вище зазначеному законі, а, отже, підтвердити, наприклад, справжність листування в месенджері електронним підписом неможливо.

Тому слід звернути увагу на той факт, що процесуальне законодавство не визначило критеріїв, на підставі яких можна було б установити – оригінал чи копія електронного документу перед слідчим чи суддею. Існують труднощі у доведенні дати та часу створення оригіналу електронного документу.

Крім цього, закон не визначає порядок збирання та забезпечення таких доказів як електронний документ, способи їх дослідження. З практичної точки зору виникає багато проблем, не тільки юридичних, а ще й технічних.

Незважаючи на неврегульованість цих питань законом, судова практика намагається їх вирішувати.

Так, враховуючи політичну ситуацію в Україні, стали непоодинокими випадки, коли особи мають відверто антиукраїнську позицію і тому створюють матеріали, які в подальшому можна вважати електронними документами. Як, наприклад, у ухвалі Херсонського міського суду Херсонської області від 05.04.2019 р. у справі №766/21240/18: «Слідчий звернувся до суду з клопотанням в якому просив: накласти арешт (шляхом тимчасової заборони володіння, користування, розпорядження) на майно, що належить громадянину України ОСОБА_3, ІНФОРМАЦІЯ_1. В обґрунтування клопотання посилався на те, що громадянин України ОСОБА_3, ІНФОРМАЦІЯ_1, протягом 2014 року сповідував антиукраїнські погляди, підтримував ідею створення не передбаченого чинним законодавством та не визнаного у світі фактично незалежного від України

квазідержавного утворення «новоросія», яке б мало бути створене шляхом незаконного, без проведення передбаченого ст. 73 Конституції України всеукраїнського референдуму, виходу зі складу України та подальшого об'єднання Луганської, Донецької, Харківської, Дніпропетровської, Запорізької, Херсонської, Миколаївської та Одеської областей, а також окупацію та анексію Російською Федерацією півострова Крим. Крім того, у вказаний період часу ОСОБА_3 активно займався публіцистичною діяльністю, а саме готував статті на суспільно-політичні теми для їх подальшого продажу та публікації у засобах масової інформації. При цьому, дані статті відображали вищеописані погляди ОСОБА_3 та носили антиукраїнський та проросійський характер. ...Реалізуючи описані вище власні антиукраїнські погляди, ОСОБА_3, у період з 19 год. 17 хв. 11.03.2014 по 13 год. 30 хв. 16.03.2014 написав статтю антиукраїнського спрямування «Референдум в Криму: не уход, а возвращение», яка містила такі заклики та легітимізувала окупацію та анексію півострова Крим Російською Федерацією. Продовжуючи реалізовувати описаний вище злочинний умисел, направлений на розповсюдження матеріалів із закликами до зміни меж території та державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, ОСОБА_3, діючи з корисливих мотивів за попередньою змовою з громадянином України ОСОБА_8, 16.03.2014 о 20 год. 58 хв. зі своєї електронної поштової скриньки з адресою «ІНФОРМАЦІЯ_2» переслав на електронну поштову скриньку ОСОБА_8 з адресою «ІНФОРМАЦІЯ_3» файл «Doc1.doc», який містив у собі вказану статтю, з тим, щоб останній розмістив її на підконтрольному йому, як фактичному керівнику представництва МІА «Росія сьогодні» в Україні, Інтернет-ресурсі «РІА Новости Украина» (посилання - ria.com.ua). При цьому, ОСОБА_3 усвідомлював описані вище особливості змісту вказаної статті, а також що ОСОБА_8 опублікує її на вказаному сайті, та зробить таким чином доступною необмеженому колу користувачів мережі Інтернет, у тому числі жителів України» [7].

Цікавим, з огляду на електронні документи як засіб доказування, є вирок Царичанського районного суду Дніпропетровської області від 14.05.2019 у справі № 196/736/17: «ОСОБА_2, в порушення вимог цього Закону, будучи співвиконавцем злочину 26.10.2016, в приміщенні інтернет-центру «В МЕРЕЖІ», розташованому за адресою: АДРЕСА_3, займався забороненим видом господарської діяльності - гральним бізнесом, тобто діяльністю, пов'язаною з наданням можливості доступу до азартних

ігор на комп'ютерних симуляторах, у тому числі: приймав від гравців гроші, надавав гравцю доступ до гри на комп'ютерах з спеціалізованим гральним програмним забезпеченням, забезпечуючи діяльність з надання можливості доступу до азартних ігор на комп'ютерах. Згідно висновку комп'ютерно-технічної експертизи №15/10.9/197 від 16.11.2016 на накопичувачах на жорстких магнітних дисках системних блоків персональних комп'ютерів, вилучених в ході санкціонованого обшуку, відмічених в ході дослідження цифрами 2,6-10,13, виявлені файли, що містять налаштування мережевих адрес з назвами «Superomatik» та «igrosoft». В ході дослідження програмного забезпечення «Superomatik» та «iConnect» встановлено, що на досліджуваному комп'ютерному обладнанні є всі необхідні налаштування для роботи даних програм, які є спеціальними ігровими програмами та надають можливість проводити азартні ігри, обов'язковою умовою участі в яких є внесення гравцем грошової ставки, що дає можливість отримати грошовий виграш і результат якої повністю або частково залежить від випадковості, тому відвідувачі вказаного інтернет-центру мали можливість брати участь в азартних іграх, вносити грошові кошти для здійснення ставок та, в залежності від результату гри, отримувати від адміністратора закладу грошовий виграш» [8]. Отже, у наведеному рішенні суду електронним документом і, відповідно, доказом виступає програмне забезпечення, за допомогою якого можна було грати у азартні ігри. І в мотивувальній частині суд погоджується із цим, при цьому спираючись на висновок експерта, а також інші документи, якими підтверджено проведення слідчих дій.

Електронний підпис на електронному документі є тим елементом, який засвідчує справжність такого документу. Закону України від 14.10.2014 №1700-VII «Про запобігання корупції» зі змінами та доповненнями, починаючи з 1 січня до 1 квітня особи зазначені у пункті 1, підпунктах «а» і «в» пункту 2, пункті 5 частини першої статті 3 цього Закону (далі – суб'єкти декларування), зобов'язані щорічно подавати шляхом заповнення на офіційному веб-сайті Національного агентства з питань запобігання корупції (далі – НАЗК) декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, за минулий рік [9]. Для подання декларації за минулий рік суб'єкт декларування має використовувати особистий ключ електронного цифрового підпису отриманий для виконання своїх службових обов'язків.

Отже, виходячи із теоретичних положень нашого законодавства, а також із аналізу сучасної судової практики, можна стверджувати, що електронний документ у межах кримінального судочинства використовується досить часто. Але відсутність нормативного відображення у спеціальних актах не дає можливості ні слідчим, ні суддям прийняти до виконання єдині правила щодо його використання у процесі доказування.

Суди звертають увагу на те оригінал чи копія електронного документа їм надається в якості доказу, у ряді проаналізованих рішень, судді відхиляли висновки експертів у разі, якщо розуміли, що експертиза проведена з копією і не мала електронного підпису. А враховуючи те, що на сьогодні поняття електронного документу є ширшим, ніж те, що висвітлено у профільному Законі, а особливо для кримінального провадження, то це, на нашу думку, не є правильним, оскільки цифровий підпис не може засвідчити достовірність, наприклад, листування у інтернет-мережі та інше.

Висновки. Отже, у проаналізованій практиці судів України містяться найбільш розповсюджені випадки використання електронних доказів у рамках кримінального провадження. До них відноситься: аналіз вмісту веб-сторінок, насамперед, у контексті інформації, розміщеної на сторінках соціальних мереж обвинуваченого; дослідження відеозаписів події кримінального правопорушення, отриманих з камер спостереження, відеореєстраторів, оперативна зйомка тощо; огляд інформації, яка стосується історії відвідування веб-сторінок обвинуваченим; вивчення змісту інших файлів, що стосуються незаконних дій або бездіяльності обвинуваченого та збережені на відповідних вилучених матеріальних носіях інформації.

Варто зазначити, що обов'язковою ознакою проаналізованих випадків дослідження електронних доказів є наявність у матеріалах провадження носію інформації - матеріального об'єкту, призначеного для запису, передачі та зберігання інформації з оптичним або магнітним записом, так і суто електронних носіїв інформації (карта пам'яті, флеш-пам'ять тощо).

З аналізу положень ст. 99 КПК України, яка застосовується при процесуальному оформленні електронних доказів у межах кримінального провадження вбачаємо, що законодавець, не виділяючи окремого нормативного регулювання використання електронних доказів, включає їх до поняття одного з процесуальних джерел доказів - «документу».

Таким чином, з огляду на результати проведеного аналізу та положення правової доктрини з цього питання доцільно виділити такі ознаки «електронних доказів», які можуть бути використані у межах криміналь-

ного провадження: існують у нематеріальному вигляді; створюються як людиною власноруч або є результатом діяльності інформаційної системи; не здатні до існування поза межами технічного носія або інформаційної системи; вільно переміщуються в інформаційній мережі без технічного носія; безпосереднє сприйняття та дослідження таких доказів (за відсутності технічних засобів і спеціалізованого програмного забезпечення) неможливе; потребують специфічного порядку збирання, перевірки та оцінки; можуть бути скопійовані або переміщені на інший технічний носій без втрати своїх характеристик.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. №4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2256>
2. Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22.05.2003 р. №851-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15>
3. Коваленко А. М. Особливості тактики огляду електронних документів під час досудового розслідування посягання на життя та здоров'я журналіста / А. М. Коваленко // Вісник Національної академії правових наук України. – №1(88). – 2017 – С. 182-191.
4. Алексєєва Д. О., Брисковська О. М. Електронні докази в кримінальному судочинстві: поняття, ознаки та проблемні аспекти їх застосування / Д. О. Алексєєва, О. М. Брисковська // Науковий вісник публічного та приватного права. – №2. – 2018 – С. 247-253.
5. Пчеліна О. В. Особливості огляду електронного документа / О. В. Пчеліна // Актуальні питання розслідування кіберзлочинів. Матеріали науково-практичної конференції. – Х., 2013 р. – С. 159-162.
6. Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх у кримінальному провадженні. Затверджена Наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12>.
7. Ухвала Херсонського міського суду Херсонської області від 05.04.2019 р. у справі №766/21240/18. Єдиний державний реєстр судових рішень URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81002669>.

8. Вирок Царичанського районного суду Дніпропетровської області від 14.05.2019 у справі № 196/736/17 URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81716767>.

9. Закону України від 14.10.2014 №1700-VII «Про запобігання корупції».

Гресь В., 2 курс

Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра правознавства та фінансів,
науковий керівник – Басенко Р. О.
завідувач кафедри, канд. пед. наук, доцент

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС УЧАСНИКІВ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

У статті розкрито теоретичні та нормативно-правові засади прав та обов'язків учасників провадження у справі про адміністративні правопорушення. Проаналізовано поняття та принципи провадження у справі про адміністративні правопорушення; охарактеризовано систему прав та обов'язків «основних» учасників провадження у справах про адміністративні правопорушення.

Ключові слова: адміністративні правопорушення, принципи провадження у справі про адміністративні правопорушення, процесуальний статус, права та обов'язки «основних» учасників провадження у справах про адміністративні правопорушення.

Адміністративно-процесуальна правосуб'єктність є найважливішим елементом процесуального статусу учасників провадження у справах про адміністративні правопорушення, однак в науковій літературі розгорнута характеристика як поняття, так і елементів зазначеної категорії відсутня. Відштовхуючись від загальних теоретико-правових уявлень про правоздатність, поняття адміністративно-процесуальної правоздатності визначається як передбачена нормами адміністративного права здатність особи мати процесуальні права і обов'язки в провадженні у справах про адміністративні правопорушення. Беручи до уваги той факт, що категорія «учасники провадження у справах про адміністративні правопорушення» об'єднує в собі досить неоднорідне коло суб'єктів, при вирішенні питання про умови виникнення адміністративної процесуальної правоздатності необхідно брати до уваги ту правову мету, яку переслідує суб'єкт, беручи участь у провадженні по справі про адміністративне правопорушення.

Тут виділяється ряд варіантів визначення умов виникнення адміністративної процесуальної правоздатності [3, с. 232].

Для особи, щодо якої ведеться провадження у справі про адміністративне правопорушення необхідною умовою адміністративної процесуальної правоздатності є наявність адміністративної деліктоздатності. Відсутність останньої означає відсутність складу адміністративного правопорушення, що відповідно до КУпАП є обставиною, що виключає провадження у справі про адміністративне правопорушення.

Потерпілим у провадженні у справах про адміністративні правопорушення є особа, якій завдано фізичну, майнову чи моральну шкоду, тобто особа, чиї суб'єктивні (майнові чи немайнові) права порушені адміністративним правопорушенням. Володіння вказаними суб'єктивними правами неможливо без наявності в особи правоздатності в матеріальних правовідносинах, з чого випливає висновок, що наявність адміністративної процесуальної правоздатності потерпілого необхідно пов'язувати з наявністю у нього адміністративної матеріальної правоздатності.

Особи, процесуальною метою участі в провадженні у справах про адміністративне правопорушення яких є захист прав і законних інтересів інших осіб (захисник і представник) зможуть адекватно виконувати свої процесуальні завдання тільки при наявності у них повної адміністративної дієздатності, яка й буде умовою виникнення адміністративної процесуальної правоздатності даних суб'єктів [1, с. 45].

Адміністративно-процесуальна правоздатність прокурора є елементом спеціальної компетенції прокурора як посадової особи. Незважаючи на те, що безпосереднім носієм прокурорських повноважень виступає фізична особа, здатність брати участь у провадженні у справі про адміністративне правопорушення в даній якості виникає у неї з моменту затвердження на посаді прокурора.

Виникнення процесуальної правоздатності осіб, які сприяють провадженню у справі про адміністративне правопорушення, до яких ми відносимо свідка, експерта, спеціаліста, перекладача, понятого обумовлено наявністю у конкретної особи фактичних або спеціальних знань, відповідного рівня психофізичного розвитку, який дозволяє виконувати їй відповідні процесуальні функції [2, с. 54].

Значення категорії адміністративної процесуальної дієздатності по-різному реалізується для окремих учасників провадження у справі про адміністративне правопорушення. Для організацій момент виникнення

процесуальної дієздатності збігається з моментом виникнення процесуальної правоздатності, бо і той і другий обумовлені фактом державної реєстрації юридичної особи. Що стосується громадян значення дієздатності для участі в провадженні у справі про адміністративне правопорушення диференційовано в залежності від тієї процесуальної форми, в яку «одягається» відповідний суб'єкт. Так, наявність повної дієздатності не потрібно для особи, щодо якої ведеться провадження у справі про адміністративне правопорушення і потерпілого. Відносно таких суб'єктів як прокурор, захисник і представник, свідок, експерт, спеціаліст, перекладач здатність мати процесуальні права і обов'язки в провадженні у справі про адміністративне правопорушення передбачає наявність здатності власними діями їх реалізовувати.

Справи про адміністративні правопорушення розглядаються: 1) адміністративними комісіями при виконавчих комітетах сільських, селищних, міських рад; 2) виконавчими комітетами сільських, селищних, міських рад (п. 3 ст. 213 виключений на підставі Закону № 244/94-ВР від 15.11.94); 3) районними, районними у місті, міськими чи міськрайонними, районними в містах комісіями у справах неповнолітніх; 4) районними, районними у місті, міськими чи міськрайонними судами (суддями); 5) органами внутрішніх справ, органами державних інспекцій та іншими органами (посадовими особами), уповноваженими на те КУпАП [4, с. 127].

Адміністративні комісії при виконавчих органах сільських, селищних, міських рад вирішують усі справи про адміністративні правопорушення, за винятком віднесених КУпАП до відання інших органів (посадових осіб). Виконавчі комітети сільських, селищних, міських рад, судді районних, районних у місті, міських чи міськрайонних судів, органи внутрішніх справ, органи державних інспекцій та інші уповноважені органи (п. 5 ст. 213) утворюються відповідними органами місцевого самоврядування у складі голови, заступника голови, відповідального секретаря, а також членів комісії. В адміністративних комісіях при виконавчих органах міських рад є посада звільненого відповідального секретаря комісії. Порядок діяльності адміністративних комісій встановлюється цим Кодексом та іншими законодавчими актами України. Адміністративні комісії при виконавчих комітетах районних у містах рад утворюються у разі надання районній у місті раді та її виконавчому комітету відповідних повноважень міською радою.

Порядок утворення інших колегіальних органів, уповноважених розглядати справи про адміністративні правопорушення, а також порядок розгляду справ у цих органах визначаються законами України [5, с. 56].

Посадові особи, уповноважені розглядати справи про адміністративні правопорушення, можуть накладати адміністративні стягнення, передбачені КУпАП, у межах наданих їм повноважень і лише під час виконання службових обов'язків. Перелік посадових осіб, які від імені органів, згаданих у п. 5 ст. 213 цього Кодексу, розглядають справи про адміністративні правопорушення, встановлюється законами України. Адміністративні комісії мають право розглядати справи про адміністративні правопорушення при наявності не менш як половини членів їх складу, а виконавчі комітети сільських, селищних, міських рад – при наявності не менш як двох третин від загального складу виконавчого комітету. Правомочність засідань інших колегіальних органів, уповноважених розглядати справи про адміністративні правопорушення, встановлюється законодавством України [1, с. 55].

Список використаних джерел:

1. Бородін І. Л., Бортник В. А. Адміністративна відповідальність : навч. посіб. Київ : Персонал, 2011. 136 с.
2. Ківалов С. В. Кодекс адміністративного судочинства України: Науково-практичний коментар / за заг. ред. С. В. Ківалова, О. І. Харитонової. Харків : ТОВ «Одіссей», 2005. 552 с.
3. Колпаков В. К. Адміністративне право України: підручник. Київ, 1999. 430 с.
4. Основи адміністративного судочинства в Україні : навчальний посібник для юридичних факультетів та юридичних клінік) / за заг. ред. Н. В. Александрової. Київ : Конус Ю, 2006. 256 с.
5. Смітюх А. Треті особи в адміністративному судочинстві: особливості статусу. *Журнал юристів України «Юридичний радник»*. 2008. № 22.

Гресь В., 2 курс
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра правознавства та фінансів,
науковий керівник – Лісний І.А.
старший викладач кафедри правознавства та фінансів

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОЧАТКУ СТРОКІВ ПОЗОВНОЇ ДАВНОСТІ

Стаття присвячена проблемним питанням застосування норм матеріального права, зокрема правильного визначення початку перебігу позовної давності. Останнім часом правничий інформаційний простір заповнили публікації, автори яких надають коментарі різноманітних положень нових процесуальних кодексів, що є цілком зрозумілим, виправданим і заслуговує на схвалення. Разом з тим поза увагою дослідників залишаються проблемні питання застосування норм матеріального права, яких і надалі залишається чимало.

Ключові слова: позовна давність, віндикаційний позов, позивач, порушник, строк.

Однією з таких проблем є правильне визначення початку перебігу позовної давності. Насправді проблем з правильним визначенням початку перебігу позовної давності є чимало. У цій публікації хочеться привернути увагу лише до однієї з них, яка з особливо гостро постала після 1 січня 2004 року, коли набрав чинності новий Цивільний кодекс України. Тим більше з огляду на те, що в науковій літературі вона до сих пір залишається достатньо не дослідженою, а судовою практикою не відпрацьованою. У той же час правильне визначення початку перебігу позовної давності має важливе правозастосовне значення, адже від нього нерідко залежить сама можливість захисту порушеного матеріального права.

Стаття 76 Цивільного кодексу Української РСР 1963 року встановлювала правило, за яким строк позовної давності починався з дня, коли особа дізналася (або повинна була дізнатися) про порушення свого права. Деякі науковці радянського періоду вже тоді піддавали таку норму критиці, вказуючи на те, що порушене право не може бути відновлене судом, якщо позивачу невідомо про особу порушника. Так, відомий тогочасний вчений І.Б.Новицький зазначав, що «поки власнику не відомо, хто є порушником його прав, він позбавлений можливості пред'явити позов до порушника його права; зараховувати йому цей період (необізнаності про особу порушника права) в строк позовної давності було б неправильним,

оскільки така норма все рівно не стимулювала б до якнайшвидшого пред'явлення позову» [1].

Натомість судова практика того періоду пропуск строку позовної давності через те, що позивачу не було відомо про особу порушника його права, зазвичай визнавала поважною причину такого пропуску.

І справді, скажімо, водій транспортного засобу збив пішохода і зник з місця пригоди. Або інший приклад: припаркований біля будинку транспортний засіб вночі було пошкоджено невідомими особами. Такі випадки сьогодні є непоодинокими. Однак далеко не завжди правоохоронним органам вдається встановити особу заподіювача шкоди впродовж трьох років з дня її заподіяння, що за наведеним вище правилом призводить до впливу позовної давності для відшкодування потерпілому через суд завданої шкоди.

Не завжди потерпілому від поширення щодо нього недостовірної інформації одночасно з фактом такого поширення стає відомо і про особу, яка її поширила.

Це ж стосується і віндикаційних позовів, адже загальновідомо, що належним відповідачем в такій справі є фактичний володілець майна, яке вибуло з володіння його законного власника поза волею останнього. Якщо ж автомобіль викрадено і впродовж трьох років особу, яка тепер ним володіє, не встановлено, то чи справедливо позбавляти законного власника права на витребування свого майна лише тому, що правоохоронним органам вдалося відшукати його поза межами трирічного строку?

Можливо, саме тому український законодавець в статті 261 ЦК України 2003 року початок перебігу позовної давності визначив дещо по-іншому. За цим правилом перебіг позовної давності починається від дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила.

Разом з тим в судовій практиці ця новела не знайшла свого належного відображення. В усякому разі мені, як практикуючому юристу, за весь час дії нового Цивільного кодексу України не доводилося бачити жодного судового рішення, в якому б початок перебігу позовної давності пов'язувався з обізнаністю позивача про особу порушника його прав.

Та і у відомих на сьогодні науково-практичних коментарях Цивільного кодексу України ця новела авторами або коментується вельми поверхнево, фактично лише відтворюючи норму закону, або залишається поза їх увагою взагалі.

Разом з тим, вона є достатньо важливою з правозастосовної точки зору, аби приділити їй більше уваги.

Отож, як вже зазначалося вище, стаття 261 Цивільного кодексу України встановлює, що перебіг позовної давності починається від дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила. Таким чином, законодавець запровадив альтернативний принцип для визначення початку перебігу позовної давності: тепер цей перебіг починається або 1) з дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права, або 2) коли особа довідалася або могла довідатися про особу, яка порушила її право. Така наявність двох альтернативних умов фактично зводить нанівець прогресивність зазначеної вище новели, адже залишає можливість для обчислення перебігу позовної давності не звертати увагу на те, відомо чи не відомо позивачу про особу порушника його прав. Можливо, саме тому її застосування не знайшло поширення в судовій практиці. У зв'язку з цим підтримую пропозицію українського вченого П.Д.Гуйвана про необхідність заміни сполучника «або» на «та» [2], що дало б можливість перебіг позовної давності обчислювати з дня, коли особа довідалася не лише про сам факт порушення його права, а і про особу порушника, адже саме за наявності двох цих складових відкривається реальна можливість відновити порушене право в судовому порядку.

Та, як бачимо, з часу набрання чинності Цивільним кодексом України вже пішов п'ятнадцятий рік, а законодавець удосконалювати зазначену норму не поспішає.

На мою думку, цю проблему можна і потрібно вирішувати шляхом судового розсуду, адже суд повинен не формально, не поверхнево підійти до тлумачення і застосовування норми права, постановивши в результаті несправедливе рішення, а підійти до тлумачення і застосовування норми закону змістовно, системно, з тим, щоб його рішення було справедливим по своїй суті і, крім того, відповідало вимогам закону.

Відповідно до статті 256 Цивільного кодексу України, позовна давність — це строк, у межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу. Фактично це строк для захисту порушеного права в судовому порядку. Слід погодитися з професором Луцем В.В., який зауважує, що «наведена норма є дещо невдалою, адже дає підстави вважати, що зі спливом позовної давності особа не може звертатися з позовом до суду» [3].

На думку практиків, під терміном «може звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права» мається на увазі таке звернення, яке стане підставою для його розгляду по суті, незалежно від строку подачі.

Так, аналіз змісту вже цитованих вище статей 256 та 261 Цивільного кодексу України засвідчує, що початок перебігу позовної давності — це фактично момент виникнення в особи права на судовий позов.

Пункт 1 статті 6 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод гарантує кожному право на звернення до суду з позовом щодо його прав та обов'язків цивільного характеру. Тобто він втілює «право на суд», яке, згідно з усталеною практикою Європейського суду з прав людини, включає в себе не тільки право ініціювати провадження, але й право розпочати провадження в суді за цивільним позовом та отримати його вирішення (наприклад, п. 25 рішення у справі «Кутіч проти Хорватії», п. 50 рішення у справі «Стаббінгс та інші проти Сполученого Королівства», п. 52 рішення у справі «Меньшакова проти України»).

Відповідно до статті 175 Цивільного процесуального кодексу України, яка встановлює вимоги до форми та змісту позовної заяви, в ній, серед іншого, має бути вказане повне найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по-батькові для фізичних осіб) відповідача, його місце знаходження (для юридичних осіб) або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб), поштовий індекс, ідентифікаційний код юридичної особи в Єдиному державному реєстрі підприємств і організацій України (для юридичних осіб, зареєстрованих за законодавством України), а також реєстраційний номер облікової картки платника податків (для фізичних осіб) за його наявності або номер і серію паспорта для фізичних осіб — громадян України (якщо такі відомості позивачу відомі), відомі номери засобів зв'язку, офіційної електронної адреси та адреси електронної пошти. У разі відсутності зазначених даних в позовній заяві суддя відповідно до статті 185 Цивільного процесуального кодексу України постановляє ухвалу про залишення позовної заяви без руху, в якій зазначаються недоліки позовної заяви, спосіб і строк їх усунення. Якщо позивач не усунув недоліки позовної заяви у строк, встановлений судом, заява вважається неподаною і повертається позивачеві.

Отже, відсутність у позивача даних про особу — порушника його прав фактично унеможливує прийняття судом його позовної заяви до розгляду по суті. Якщо ж такі відомості про особу відповідача позивач

вкаже в позовній заяві, то тоді вона буде розглянута судом по суті, навіть якщо буде подана після спливу позовної давності.

Виходячи з аналізу прецедентної практики Європейського суду з прав людини щодо застосування пункту 1 статті 6 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод в аспекті «права на суд», системного тлумачення статей 256, 261 Цивільного кодексу України та статей 175, 185 Цивільного процесуального кодексу України, доходжу висновку, що початок перебігу позовної давності слід обчислювати від дня, коли особа довідалася або могла довідатися про обидві обставини: і про порушення свого права, і про особу, яка його порушила. Ці обставини можуть стати відомі позивачу одночасно. Якщо ж ні, то початок перебігу позовної давності слід обчислювати від дня, коли позивач довідався або міг довідатися про другу з них, якою зазвичай є відомості про особу порушника. Що ж до першої обставини, то вона завжди є обов'язковою, адже без порушення права позивача в нього не виникає і права на позов з метою його судового захисту. Наявність у позивача відомостей лише про одну з цих обставин — як правило, це обізнаність про сам факт порушення його права — не призводить до початку перебігу позовної давності.

Досліджуючи проблему початку перебігу позовної давності, не можна оминати увагою і підхід Європейського суду з прав людини щодо завдань позовної давності, який зводиться до того, що позовна давність покликана не лише сприяти захисту порушеного права позивача, але і забезпечувати юридичну визначеність та остаточність, запобігаючи порушенню прав потенційних відповідачів, які можуть статися в разі прийняття судом рішення на підставі доказів, що стали неповними із плином.

Висновки, зроблені в цьому дослідженні, не суперечать такому підходу Європейського суду з прав людини, адже такий підхід Страсбурзький суд сформував у справах, за обставинами яких позивачі звернулися до суду за захистом порушеного права після спливу позовної давності, хоча про особу порушника їм було відомо своєчасно.

Захисту потенційних відповідачів від несправедливого притягнення до відповідальності сприяють і встановлені в статті 3 Цивільного кодексу України такі загальні засади цивільного законодавства, як справедливість, добросовісність та розумність. Відповідно до цих принципів, якщо судом буде встановлено, що позивачу було відомо, або за обставинами справи він мав можливість раніше довідатися про особу порушника своїх прав, але не зробив цього через власне недбальство чи з причини зловживання

своїм правом на позов, то за таких обставин суд повинен стати на бік відповідача. До такого висновку наштовхують положення частини третьої статті 16 та частини третьої статті 13 Цивільного кодексу України, відповідно до яких суд може відмовити у захисті порушеного права особи у разі зловживання нею своїм правом, що є недобросовісною поведінкою такої особи. У системному взаємозв'язку це правило узгоджується з частинами четвертою та п'ятою статті 267 Цивільного кодексу України, згідно з якими вплив позовної давності без поважних причин на її пропущення є підставою для відмови в позові.

Отож, саме таке тлумачення і застосування зазначеної новели статті 261 Цивільного кодексу України, на мою думку, призведе до більш ефективного захисту порушених прав осіб і, відповідно, до підвищення рівня суспільної довіри до судової системи України.

Список використаних джерел:

1. И.Б.Новицкий. Избранные труды по гражданскому праву. В двух томах. Том 1. – М., Статут, 2006 – с. 375.
2. П.Д.Гуйван. Позовна давність. – Х., Право, 2012 – с. 176.
3. В.В.Луць. Строки і терміни в цивільному праві. – К., Юрінком Інтер, 2013 – с. 65

Дергільова Т., 6 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра правознавства та фінансів,
наук. керівник – доцент **Аванесян Г.М.**

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ

Анотація. *Стаття присвячена проблемним питанням теоретичного і практичного характеру щодо засобів захисту права власності в Україні*

Ключові слова: *право власності, віндикація, негаторний позов, самозахист.*

Постановка проблеми: В цивільному обороті доволі часто виникають проблемні питання, пов'язанні з захистом права власності в Україні, відшкодування збитків, повернення майна, виправлення недоліків, відшкодування шкоди та ін. Аналіз законодавства, виявлення його прогалин та

шляхів їх усунення, що регулює це питання, є необхідним та заслуговує окремої уваги з боку законодавця.

Ступінь наукової розробки теми. У цивілістичній науці більше уваги приділялося загальним питанням захисту права власності щодо відшкодування шкоди та повернення безпідставно набутого майна. Вони досліджувалися такими вченими, як: С.Є. Донцов, С.Є. Суханов, І.О. Дзера [1, с. 77]. Правові проблеми права власності на об'єкти нерухомості також завжди були у центрі уваги. Але питання набуття (виникнення) та передачі права власності на новостворене нерухоме майно мало досліджувалося науковцями [2, с. 1-2].

Метою цієї статті є вирішення практичних та теоретичних проблем з шляхом виявлення та усунення прогалин та недоліків чинного законодавства.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання:

- дослідити правове регулювання відносин щодо захисту права власності і України;

- виявити колізії законодавства, що спричиняють практичні проблеми захисту права власності в Україні;

- запропонувати шляхи усунення виявлених прогалин законодавства для подолання цих проблем.

Викладення основного матеріалу. З набуттям незалежності в Україні було запроваджено інститут права приватної власності, який за досить короткий час набув масового поширення та знайшов своє відображення у різноманітних формах. Зокрема, протягом останніх років в Україні спостерігаються проблеми захисту права власності, у зв'язку з чим з'явилась потреба належного правового регулювання нового виду правовідносин.

Конституцією України передбачено, що право приватної власності набувається в порядку, визначеному законом. Питання набуття та передачі прав власності на майно регулюються Цивільним Кодексом України (далі ЦК України) та іншими нормативно-правовими актами.

Поняття «захист права власності» у спеціальному сенсі охоплює комплекс правових засобів, які застосовуються судом, уповноваженими органами держави або самим власником для забезпечення реалізації і поновлення порушеного суб'єктивного права власності. За своєю сутністю захист права власності забезпечується нормами саме цивільного права і саме тими, як і спеціально призначені для його захисту.

Поняття «захист права власності» у спеціальному сенсі охоплює комплекс правових засобів, які застосовуються судом, уповноваженими органами держави або самим власником для забезпечення реалізації і поновлення порушеного суб'єктивного права власності. За своєю сутністю захист права власності забезпечується нормами саме цивільного права і саме тими, які спеціально призначені для його захисту.

Допоміжні речово-правові засоби захисту це позови про: визнання права власності; виключення майна з опису; захист прав співвласника у разі виділу, поділу та продажу спільного майна.

Зобов'язально-правові засоби це способи права захисту: власності в договірних відносинах (відшкодування збитків, заподіяних не виконанням чи неналежним виконанням договору; повернення речей, наданих у користування за договором); власності в деліктних зобов'язаннях; повернення безпідставно отриманого чи збереженого майна.

У зв'язку з цим слід зазначити, що чільне місце серед інших актів законодавства, які визначають засади, підстави та порядок захисту права власності, належить Конституції України. Відповідно до її ст.13 держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності. Це означає, що кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, і ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності (ст.41 Конституції).

Отже, характерними рисами цивільно-правового захисту права власності є:

- 1) його гарантованість державою;
- 2) його загальність (можливість отримати такий захист існує для усіх суб'єктів права власності (на це вказує також ст.13 Конституції);
- 3) його рівність для усіх суб'єктів;
- 4) повнота захисту (власник, права якого порушені, має не тільки право вимагати відновлення стану, який існував до порушення, та припинення порушення, а й право на відшкодування завданої йому майнової та моральної шкоди на підставах, встановлених ст.ст.22, 23 ЦК). [6].

Особливість природи цивільного права полягає в тому, що виконання зобов'язання може бути забезпечено не лише шляхом державного примусу, а і шляхом використання спеціальних забезпечувальних форм. Такі гарантії належного виконання цивільно-правових зобов'язань розглядаються в науці цивільного права і в законодавстві і як види (способи) забезпечення виконання зобов'язання [8, с. 44].

В більшості випадків контрагенти виконують взяті на себе договірні зобов'язання вчасно і в повному обсязі. Якщо ж боржник буде ухилятися від виконання зобов'язання, то свій майновий інтерес кредитор може задовольнити і з частини майна кредитора. В той же час майна боржника може не вистачити для задоволення претензій кредитора, у боржника на час виконання стягнення майно може бути відсутнє взагалі або процедура стягнення буде пов'язана з певними труднощами практичного характеру.

Кредитори намагаються забезпечити задоволення своїх вимог додатковими гарантіями – порукою третіх осіб за виконання зобов'язання, відокремлення певної частки майна боржника. Цій меті слугують такі види забезпечення зобов'язання як порука, банківська гарантія і застава.

Забезпечувальні властивості правових засобів, які використовуються в договірних відносинах, виявляються в конкретних способах впливу на поведінку контрагента або шляхом отримання задоволення від майна боржника (застава, завдаток, притримання) або через процедуру вилучення належних боржнику коштів. Тим самим кредитор задовольняє свої майнові інтереси, які постраждали внаслідок не виконання договірних зобов'язань.

На думку В.В. Вітряньського, поруч з наведеним, способи забезпечення зобов'язання повинні також запобігти і зменшити розмір негативних наслідків, які можуть настати у випадку невиконання зобов'язання.

Головна мета кредитора – не лише забезпечити відшкодування можливих збитків, а за допомогою певного передбаченого договором правового механізму не допустити невиконання договору, зробити порушення зобов'язання для боржника край не вигідним для останнього.

Проблема захисту прав власності в мережі Інтернет і протидію таким діям носить комплексний характер. Отже, для вирішення проблем як існують в Україні з приводу захисту авторських прав в Інтернеті, що потребують негайного вирішення, на нашу думку, потрібно:

По-перше, у разі виявлення неправомірного розміщення об'єктів авторського права в Інтернеті виникає потреба забезпечення доказів. А це зробити вкрай важко. З огляду на те, що файл може бути знищено протягом декількох хвилин, докази мають вживатися не гайно.

По-друге, безкордонний характер Інтернету ускладнює питання визначення місця подачі позову. Реальність є такою, що захист прав у Інтернеті в індивідуальному порядку є неможливим і потребує вирішення через системи колективного управління майновими правами.

По-третє, порушення авторських прав в Інтернеті сьогодні мають масовий характер. І при визначенні правопорушника в Інтернеті технічні труднощі його пошуку все ще залишаються на першому місці.

По-четверте, спостерігається недостатня ефективність використання технічних засобів захисту об'єктів авторських прав (кодування, шифрування, паролі, контроль доступу тощо), якщо піратство є настільки поширеним явищем.

Кожен позов – це лише вимога про захист, звернена до суду; це лише перша сходинка на шляху захисту права, вінцем якого буде виконання рішення суду. Тому способом захисту права власності має вважатися віндикація та припинення дії, яка порушувала право, здійснені на підставі рішення суду.

Під видами забезпечення виконання зобов'язання необхідно розуміти такий правовий механізм, який надає кредитор передбачені договором додаткові права, загроза реалізації яких примусить боржника виконати договірне зобов'язання належним чином.

Такими додатковими правами кредитор має право скористатися у випадку, коли боржник не виконав зобов'язання в цілому або почав виконувати його неналежним чином чи з порушенням строків виконання.

Позивачем позову про визнання права власності (суб'єктом вимог про визнання права власності) може бути будь-яка особа (фізична, юридична, держава, територіальна громада), яка вважає себе власником (суб'єктом права повного господарського відання або права оперативного управління) певного майна, однак не може належно реалізувати свої правомочності у зв'язку з наявністю щодо цього прав сумнівів зі сторони третіх осіб, претензіями на це майно третіх осіб, необхідністю одержати правостановлюючі документи. Відповідно відповідачем даного позову (суб'єктом обов'язку визнати право власності позивача) може бути будь-яка особа, яка сумнівається у приналежності майна позивачу, або не визнає за позивачем права здійснювати правомочності володіння, користування і розпорядження таким майном, або має власний інтерес в межах існуючих правовідносин.

Слід звернути увагу і на прикру помилку, яка є у ч. 1 ст. 261 ЦК: для початку позовної давності мають існувати дві обставини: наявність відомостей про порушення права і про особу, яка його порушила. Тому в останньому рядку частини 1 слово «або» слід замінити на слово «і». Інакше ця норма не буде розумною.

Список використаних джерел:

- 1.Ромовська З. В. Українське цивільне право . Загальна частина. — 2-ге вид., доп. — К. : Правова єдність ; Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2019. — 594 с.
- 2.Зубков С.О. Цивільно-правове регулювання набуття права власності на новостворене нерухоме майно: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / С. О. Зубков; Наук.-дослід. ін-т приват. права і підприємництва Нац. акад. прав. наук України. — К., 2011 — 20 с.
- 3.Титикало Р.С. Проблемні питання визнання права власності та реєстрації права власності на новостворене нерухоме майно // Юридична газета. — № 31_32 (250) — 17серпня 2010 р.
- 4.Гетьманцев Д. Деякі питання виникнення права власності на новозбудоване нерухоме майно // Правовий тиждень. — 2008. — № 21. — 20-26 травня.
- 5.Нескороджена Л.Л. Реєстрація права власності громадян на новостворене нерухоме майно// Юридична наука. - №2/2011 — 90-98 с.
- 6.Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар: У 2 ч./ За заг. ред. Я.М. Шевченко. — К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. — Ч. 1. — 692 с.
- 7.Спасибо І.А. Набуття права власності в цивільному праві України : автореф.дис. на здобут. наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03. — К., 2009. — 18 с.
- 8.Голосніченко І. П. Попередження корисливих проступків засобами адміністративного права: [монографія]. — К.: «Вища школа», 1991. — 212 с.
- 9.Дзера О.В. Розвиток права власності громадян в Україні) : автореф. дис. на здобут. наук. ступеня докт. юрид. наук : спец. 12.00.03. — К., 1996. — 47с.
- 10.Майданник Р. Судовий захист прав іноземних інвесторів на нерухомість:державна реєстрація, експропріація, гарантії іноземних інвестицій, оспорування правових актів органів державної влади // Право України. — 2009. — № 9. —С. 40-45.
- 11.Романюк Я. М. Захист прав добросовісного набувача у разі визнання правочину не дійсним / Я.М. Романюк // Вісник Верховного Суду України. — 2015. — № 6 (106).
- 12.Кравчук О. Л. Поняття охорони та захисту права власності / О. Л. Кравчук // Лех. — 2017. — 30 травня. — С. 4-8.
- 13.Дзера І.О. Цивільно-правові засоби захисту права власності в Україні. — К.: Юрінком Інтер, 2001. — 256 с.

Дніпров Олексій Сергійович

Науково-дослідний інститут публічного права,
відділ науково-правових експертиз та законопроектних робіт,
доктор юридичних наук, старший науковий співробітник

СТАТУС КАБІНЕТУ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТА ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ

Анотація: Досліджується статус Кабінету Міністрів України як суб'єкта здійснення публічного адміністрування. Аналізуються повноваження Кабінету Міністрів України, реалізація яких є безпосереднім проявом здійснення даним суб'єктом публічного адміністрування. Обґрунтовано, що місце Кабінету Міністрів України в системі суб'єктів здійснення публічного адміністрування розкривається крізь призму правового статусу Кабінету Міністрів України як вищого органу виконавчої влади в Україні.

Ключові слова: Кабінет Міністрів України, публічне адміністрування, суб'єкт, компетенція, статус.

В Україні протягом останніх років відбуваються трансформаційні зміни, зумовлені низкою нових концепцій, які зумовлюють відповідні реформи, що спрямовані на впровадження принципово нової системи органів державної влади. Означені реформи можна спостерігати в системі судових, правоохоронних органів, а також органів виконавчої влади. Змінюючи структурно-організаційну складову державних органів, змінюється й їх діяльність. Це пов'язано зі створенням нових органів, які, реалізуючи свої повноваження, мають належним чином взаємодіяти з уже існуючими суб'єктами влади. Серед усього вказаного, цікавим видається місце Кабінету Міністрів України в сучасній системі органів публічної влади, а також його роль під час здійснення публічного адміністрування.

Особливого значення набуває безпосередньо виконавчо-розпорядча, або ж публічно-управлінська діяльність, адже саме в реалізації даного виду публічного адміністрування знаходить своє місце Кабінет Міністрів України. Однак перед розглядом публічно-управлінської діяльності вищого центрального органу виконавчої влади доцільно окрему увагу зупинити на системі суб'єктів публічного адміністрування.

Звертаючись до сучасної теорії адміністративного права, можна зробити висновок про так звану специфічність суб'єктів публічного адміністрування. Зокрема, якщо раніше усталеним було розуміння того, що державне управління здійснюють органи виконавчої влади та місцеве самов-

рядування, то на сьогоднішній день перелік цих суб'єктів значно розширений. До вказаних двох груп суб'єктів було додано третю – суб'єктів делегованих повноважень, які наділені компетенцією здійснювати публічне адміністрування (або надавати адміністративні послуги, або здійснювати виконавчо-розпорядчу діяльність).

В свою чергу, вищий рівень зазначеної системи займає Кабінет Міністрів України. Саме йому належить головна роль та місце в процесі здійснення виконавчо-розпорядчої діяльності як різновиду публічного адміністрування.

При визначенні місця Кабінету Міністрів України в системі суб'єктів публічного адміністрування необхідно зупинити увагу на компетенції даного органу публічної влади. Перш за все зазначимо, що ключові аспекти діяльності, зокрема, його компетенційні повноваження визначені Основним Законом. Зокрема, ст. 116 Конституції України визначає, що Кабінет Міністрів України: забезпечує державний суверенітет і економічну самостійність України, здійснення внутрішньої і зовнішньої політики держави, виконання Конституції і законів України, актів Президента України; забезпечує реалізацію стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору; вживає заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина; забезпечує проведення фінансової, цінової, інвестиційної та податкової політики; політики у сферах праці й зайнятості населення, соціального захисту, освіти, науки і культури, охорони природи, екологічної безпеки і природокористування; розробляє і здійснює загальнодержавні програми економічного, науково-технічного, соціального і культурного розвитку України; забезпечує рівні умови розвитку всіх форм власності; здійснює управління об'єктами державної власності відповідно до закону; розробляє проект закону про Державний бюджет України і забезпечує виконання затвердженого Верховною Радою України Державного бюджету України, подає Верховній Раді України звіт про його виконання; здійснює заходи щодо забезпечення обороноздатності і національної безпеки України, громадського порядку, боротьби зі злочинністю та ін.

Тобто з означеного випливає, що у Конституції закріплені лише базові, фундаментальні повноваження, які переважною мірою стосуються зовнішньоекономічної, політичної, а також загальнодержавної діяльності. Однак, законами та підзаконними нормативно-правовими актами України

визначено низку інших повноважень вищого органу виконавчої влади в Україні. Ключову роль серед усієї системи нормативно-правових актів, які тим або іншим чином регламентують повноваження Кабінету Міністрів України, відіграє Закон України «Про Кабінет Міністрів України» від 27.02.2014 № 794-VII, який визначає організацію, повноваження і порядок діяльності даного публічного органу.

Основні повноваження Кабінету Міністрів України визначені ст. 20 вищевказаного Закону та репрезентуються за окремими сферами/галузями життєдіяльності. Так, Кабінет Міністрів України наділений повноваженнями у наступних сферах: 1) у сфері економіки, фінансів, трудових відносин, зайнятості населення, трудової міграції, оплати та охорони праці; 2) у сферах соціальної політики, охорони здоров'я, освіти, науки, культури, спорту, туризму, охорони навколишнього природного середовища та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій; 3) у сферах правової політики, законності, забезпечення прав і свобод людини та громадянина; 4) у сфері зовнішньої політики; 5) у сфері національної безпеки та обороноздатності; 6) у сфері вдосконалення державного управління та державної служби.

Також необхідно підкреслити, що Кабінет Міністрів України у межах кожної із названих сфер здійснює спрямування й координацію діяльності центральних органів виконавчої влади, які, відповідно до чинного законодавства, наділені повноваженнями щодо забезпечення проведення державної політики в окремій сфері суспільного життя. В свою чергу, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади відповідальні перед Кабінетом Міністрів України, підзвітні та підконтрольні йому.

Окрім того, за Законом України «Про Кабінет Міністрів України» Кабінет Міністрів України також координує діяльність місцевих державних адміністрацій щодо виконання Конституції та законів України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, органів виконавчої влади вищого рівня, здійснення на відповідній території інших наданих місцевим державним адміністраціям повноважень.

Таким чином, аналізуючи місце Кабінету Міністрів України в системі суб'єктів здійснення публічного адміністрування можна зробити такі висновки.

1. Змістовна сутність категорії «публічне адміністрування» показує, що її доцільно розглядати в широкому та вузькому розумінні. В рамках адміністративного права, а також при дослідженні адміністративної дія-

льності Кабінету Міністрів України доцільно використовувати вузький підхід до вказаної категорії.

2. Система суб'єктів, до повноважень яких належить здійснення публічного адміністрування на сьогоднішній день є досить розгалуженою та складається з трьох рівнів, кожен з яких містить свої підрівні та структурні елементи, які в єдності утворюють взаємоузгоджену систему суб'єктів публічного адміністрування в Україні.

3. Місце Кабінету Міністрів України в системі суб'єктів здійснення публічного адміністрування розкривається крізь призму правового статусу Кабінету Міністрів України як вищого органу виконавчої влади в Україні. Виходячи із специфіки предмету адміністративного права, а саме – здійснення виконавчо-розпорядчої діяльності, доцільно вказати, що важливе значення в даному контексті відіграють повноваження Кабінету Міністрів України, реалізація яких є безпосереднім проявом здійснення даним суб'єктом публічного адміністрування.

Дурнов Євген Сергійович

Міністерство внутрішніх справ, департамент персоналу,
доктор юридичних наук, професор,
заступник начальника управління

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

Анотація: Досліджується сучасний стан нормативно-правового регулювання інноваційної діяльності загалом та діяльності з надання послуг в інноваційній сфері в Україні зокрема. Встановлено, що нині законодавство України приводиться у відповідність з нормами європейського законодавства, гармонізується з нормами міжнародних угод і конвенцій у зв'язку з приєднанням України до багатосторонніх договорів, вступом до СОТ та підписанням Угоди про асоціацію з ЄС.

Ключові слова: інноваційна система, нормативно-правове регулювання інноваційної сфери, послуги в інноваційній сфері, інноваційне законодавство.

Одним з найбільш дієвих механізмів державного впливу на забезпечення інноваційної перебудови структури економіки є законодавче стимулювання інноваційної діяльності на всіх її етапах і створення нормативно-правового середовища, найбільш сприятливого для високотехнологі-

чних галузей виробництва, становлення та розвитку специфічної інфраструктури інноваційної діяльності.

Обраний Україною шлях інтеграції до Євросоюзу вимагає зближення та інтеграцію національної економічної системи до систем країн ЄС. Це ставить Україну перед вибором запровадження тієї моделі розвитку, яка прийнята ЄС за базову, тобто моделі інноваційного розвитку.

Вихідні правові передумови державної інноваційної політики закладено в Конституції України. Зокрема, стаття 54 гарантує громадянам свободу наукової і технічної, а також інших видів творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав. Також ця стаття визначає, що держава сприяє розвитку науки, встановленню наукових зв'язків України зі світовим співтовариством [1].

Нормативно-правове регулювання сфери інноваційної діяльності України спирається на широкий спектр законів і підзаконних нормативно-правових актів, прийнятих на основі Конституції України, зокрема законів України «Про інноваційну діяльність», «Про наукову та науково-технічну діяльність», «Про інвестиційну діяльність», «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності», «Про наукову та науково-технічну експертизу» тощо. Загалом забезпечення інноваційної діяльності безпосередньо регулюється більше ніж 200 правовими актами, які не тільки мають безпосередній вплив на розвиток інноваційних процесів, проте й опосередковано впливають на них і роблять вагомий внесок у стимулювання інноваційної сфери, наприклад, такі як Податковий кодекс України, Бюджетний кодекс України та інші.

У вищезазначених законах і підзаконних нормативно-правових актах встановлюються державні пріоритети, визначаються засади наукової, науково-технічної та інноваційної політики, процедура фінансування і державної підтримки науково-технічної діяльності, регламентуються питання охорони прав інтелектуальної власності, створення та фінансування інноваційних структур [2, с. 5]. Нині законодавство України приводиться у відповідність до норм європейського законодавства, гармонізується з нормами міжнародних угод і конвенцій у зв'язку з приєднанням України до багатосторонніх договорів, вступом до СОТ та підписанням Угоди про асоціацію з ЄС.

Водночас, слід зауважити, що в законодавстві України є численні прогалини та суперечності законодавчої бази України з питань правового забезпечення інноваційної діяльності, що унеможливорює досягнення го-

ловної мети – забезпечення повномасштабного регулювання суспільних відносин, пов’язаних з інноваційними процесами. Здійснюється порушення принципів систематизації та стабільності нормативно-правового регулювання інноваційної сфери. Принцип систематизації має на увазі те, що нормативні акти та закони повинні мати цілісність предмета нормативно-го регулювання та узгодженість норм, а принцип стабільності передбачає швидке та адекватне реагування законодавця на зміни у сфері інновацій задля ефективного розвитку інноваційних процесів, однак, наразі, в Україні це відбувається несвоєчасно та дещо хаотично. Разом з тим, існує неузгодженість термінології чинних законодавчих актів, що зумовлює можливість різного трактування закону та викривлює статистичну звітність у сферах наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності.

Отже, основним нормативно-правовим актом, що створює засади правового забезпечення функціонування інноваційної системи країни, є прийнятий Верховною Радою України 4 липня 2002 р. Закон України № 40-IV «Про інноваційну діяльність», який вперше визначив правові, економічні та організаційні основи державного регулювання інноваційної діяльності України, встановив форми стимулювання державних інноваційних процесів.

Зокрема, державне регулювання інноваційної діяльності, як передбачено статтею 6 Закону України "Про інвестиційну діяльність", здійснюється шляхом:

- визначення і підтримки пріоритетних напрямів інноваційної діяльності державного, галузевого, регіонального і місцевого рівнів;
- формування і реалізації державних, галузевих, регіональних і місцевих інноваційних програм;
- створення нормативно-правової бази та економічних механізмів для підтримки і стимулювання інноваційної діяльності;
- захисту прав та інтересів суб’єктів інноваційної діяльності;
- фінансової підтримки виконання інноваційних проектів;
- стимулювання комерційних банків та інших фінансово-кредитних установ, що кредитують виконання інноваційних проектів;
- встановлення пільгового оподаткування суб’єктів інноваційної діяльності;
- підтримки функціонування і розвитку сучасної інноваційної інфраструктури.

Одним із основних документів, який задекларував і визначив інноваційний вектор України, потрібно назвати прийняту Верховною Радою України Концепцію науково-технічного та інноваційного розвитку України. Концепція містить основні цілі, пріоритетні напрями та принципи державної науково-технічної політики, механізми прискореного інноваційного розвитку, орієнтири структурного формування науково-технологічного потенціалу та його ресурсного забезпечення. Вона визначає засади взаємовідносин між державою та суб'єктами наукової та науково-технічної діяльності, які ґрунтуються на потребі у пріоритетній державній підтримці науки, технологій та інновацій як джерела економічного зростання, складника національної культури, освіти та сфери реалізації інтелектуального потенціалу громадян [3, с. 52]. Дія Концепції розрахована на період стабілізації економіки та досягнення постійного її розвитку.

Сучасний етап переходу економіки України на інноваційну модель розвитку потребує комплексного досконалого законодавства через призму повного, узгодженого та системного правового забезпечення функціонування національної інноваційної системи [4, с. 141]. Постає необхідність поєднання норм права, що регулюють інноваційну діяльність і є в багатьох законах і підзаконних нормативно-правових актах, в єдиний систематизований кодифікований акт – Інноваційний кодекс України.

Українські науковці намагались вирішити питання недосконалості та фрагментарності інноваційного законодавства шляхом його кодифікації. Як результат було представлено проект Інноваційного кодексу України, підготовлений робочою групою, що була створена спільним розпорядженням Адміністрації Президента України та президії Національної академії правових наук України. Відповідно до ч. 2 ст. 5.5.3. вищевказаного проекту інноваційними є послуги, які надаються з використанням нових розробок, що набули ролі інновацій. Тобто «інноваційність» цієї послуги розглядається саме в способі її надання (нові технології, методи та інструменти). Хоча, на наш погляд, дане визначення не повною мірою розкриває сутність інноваційних послуг та є недостатнім, оскільки розпливчато окреслює правову природу цієї категорії та потребує розширення [5].

Отже, підсумовуючи, слід зазначити, що для переходу економіки країни на інноваційний шлях розвитку необхідне досконале нормативно-правове забезпечення. Норми про інноваційну діяльність, що містяться в багатьох актах різних галузей законодавства України і за якими інновації є складовими інвестиційного процесу, утворюють в Україні законодавчу

базу для здійснення і розвитку науково-технічної та інноваційної діяльності, яка має досить виразні ознаки постійного вдосконалення, але результативність її впливу на розвиток інноваційних процесів ще недостатня.

Список використаних джерел:

1. Конституції України. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 1996. № 30. Ст. 141.
2. Адамюк Д. І. Інноваційний продукт як об'єкт правового регулювання за законодавством України та ЄС: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2016. 20 с.
3. Шевчук С. В. Економіко-правові засади регулювання інноваційної діяльності в Україні. *Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право)*. 2013. № 3. С. 51-58.
4. Кравець Н. І. Законодавство про інноваційну діяльність: проблемні аспекти. *Інноваційне підприємництво: стан та перспективи розвитку*: зб. матеріалів II Всеукр. наук.-практ. конф., 29–30 березня 2017 р. / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана» та ін. Київ : КНЕУ, 2017. С. 140–142.
5. Атаманова Ю. Є. Концептуальні підходи до систематизації інноваційного законодавства та розроблення проекту Інноваційного кодексу України. *Вісник Академії правових наук України*. 2011. № 2. С. 123–131.

Журавльова Зоря Владленівна

Науково-дослідний інститут публічного права,
відділ проблем публічного права,
кандидат юридичних наук,
провідний науковий співробітник

СЛУЖБА СУДОВОЇ ОХОРОНИ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ТА НОРМАТИВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ

Анотація: Розглядаються функції Служби судової охорони щодо забезпечення охорони та підтримання громадського порядку в судах. Розкривається правовий статус Служби судової охорони як суб'єкта адміністративно-правових відносин. Дається характеристика адміністративно-правового статусу Служби судової охорони та його складовим елементам.

Ключові слова: Служба судової охорони, адміністративно-правовий статус, адміністративна правосуб'єктність, суд.

Процес судочинства в Україні характеризується наявністю конституційного принципу незалежності суддів, реалізація і дотримання якого підкреслює важливу роль судової системи в процедурі захисту прав, свобод і законних інтересів громадян. Незалежність суддів, при здійсненні правосуддя, є обов'язковою складовою їхнього статусу. Законодавчо визначеними засобами забезпечення такої незалежності суддів є заборона будь-якого впливу на суддів; забезпечення державою особистої безпеки суддів та їхніх сімей; притягнення до юридичної відповідальності осіб винних за неповагу до суддів і суду. Реалізовувати зазначені засоби в Україні покликана новостворена Служба судової охорони, яка відповідно до статті 161 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII, є державним органом у системі правосуддя для забезпечення охорони та підтримання громадського порядку в судах.

Тож нагально важливим завданням держави та органів публічної влади є формування належного адміністративно-правового забезпечення питань функціонування Служби судової охорони та визначення її адміністративно-правового статусу для організації підтримання громадського порядку в судових органах.

Стаття 160 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII визначає, що підтримання громадського порядку в суді, припинення проявів неповаги до суду, а також охорона приміщень суду, органів та установ системи правосуддя, виконання функцій щодо державного забезпечення особистої безпеки суддів та членів їхніх сімей, працівників суду, забезпечення у суді безпеки учасників судового процесу здійснює Служба судової охорони.

Отже реалізація Службою судової охорони своїх функцій щодо охорони та підтримання громадського порядку в судах забезпечується її правовим статусом, передусім адміністративно-правовим, оскільки воно є органом публічної влади.

О.М. Музичук під правовим статусом суб'єкта адміністративно-правових відносин пропонує розуміти систему закріплених у нормативно-правових актах ознак, які визначають його роль, місце та призначення в системі правовідносин, вказують на його відмінність від інших суб'єктів і порядок взаємовідносин між ними [1, с. 319].

За результатами наукових пошуків змісту терміна «адміністративно-правовий статус», більшість науковців розглядають його як різновид правового статусу, комплекс конкретно визначених суб'єктивних прав і обов'язків, які закріплені за відповідним суб'єктом нормами адміністративного права [2, с. 194].

З наведених дефініцій адміністративно-правового статусу стає зрозумілим, для того щоб Служба судової охорони наділялась нормами адміністративного законодавства таким статусом, вона повинна бути учасником адміністративно-правових (управлінських) відносин.

Враховуючи зміст норм ст.ст. 160, 161, 162 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII, Служба судової охорони є державним органом у системі правосуддя, що забезпечує охорону та підтримання громадського порядку в судах, особисту безпеку суддів та членів їхніх сімей, працівників суду, безпеки учасників судового процесу, реагує на порушення громадського порядку при розгляді справ судом, вживає заходів до припинення проявів неповаги до суду, припинення протиправних дій в приміщеннях суду. Зазначені завдання Служби судової охорони реалізуються через особливий вид адміністративно-правових відносин, а саме правоохоронних. Дана обставина дає право стверджувати, що Служба судової охорони є суб'єктом адміністративно-правових відносин та наділяється адміністративно-правовим статусом.

О.І. Безпалова та Д.О. Горбач визначають, що основою адміністративно-правового статусу є адміністративна правосуб'єктність. Складовими адміністративної правосуб'єктності є потенційна здатність мати права і обов'язки у сфері державного управління (адміністративна правоздатність), реалізовувати надані права і обов'язки у сфері державного управління (адміністративна дієздатність) [3, с. 6].

Узагальнюючі погляди науковців щодо переліку складових елементів адміністративно-правового статусу органу державної влади, варто виділити наступні: завдання, права та обов'язки, а також відповідальність за вчинені дії.

З приводу складових елементів правового статусу В.Б. Авер'янов зазначає, що поняття «адміністративно-правовий статус» охоплює комплекс конкретно визначених суб'єктивних прав і обов'язків, які закріплені за відповідним суб'єктом нормами адміністративного права. Тобто необхідною ознакою набуття особою адміністративно-правового статусу є наявність у неї конкретних суб'єктивних прав і обов'язків, які реалізуються

даною особою як в адміністративних правовідносинах, так і поза ними [2, с. 194].

В.В. Береза доходить висновку, що юридичну категорію «адміністративно-правовий статус» характеризують такі ознаки: права та свободи, що становлять основу адміністративно-правового статусу, не можуть реалізовуватись без інших його компонентів – обов'язків і відповідальності [4, с. 60].

За результатами дослідження можемо дійти висновку, що Служба судової охорони в питаннях забезпечення охорони та підтримання громадського порядку в судах виступає суб'єктом адміністративно-правових відносин, у зв'язку з чим наділяється адміністративно-правовим статусом, складові елементи якого вирізняють її з поміж інших державних органів, покликаних реалізовувати правоохоронну функцію.

Отже, під адміністративно-правовим статусом Служби судової охорони в питаннях забезпечення охорони та підтримання громадського порядку в судах, слід розуміти визначену нормами адміністративного права юридичну категорію, що структурно включає в себе складові елементи, за допомогою яких визначаються її завдання, функції, мета створення та діяльності, права і обов'язки в системі правовідносин охорони та громадського порядку в судах, що вирізняють її з поміж інших правоохоронних органів, та відповідальності, що дозволяє їй бути повноцінним учасником адміністративно-правових відносин в питаннях забезпечення захисту прав, свобод та законних інтересів учасників судового процесу.

Список використаних джерел:

1. Музичук О. М. Уточнення сутності категорії «правовий статус» суб'єкта адміністративно-правових відносин та його елементного складу. *Форум права*. 2008. № 1. С. 316–321.
2. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник: у 2 т. Т. 1. Загальна частина / Ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова). К.: Видавництво «Юридична думка», 2004. 584 с.
3. Безпалова О. І., Горбач Д. О. Поняття та структура адміністративно-правового статусу Національної гвардії України. *Форум права*. 2017. № 5. С. 31–38. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2017_5_5.
4. Береза В. В. Поняття та зміст адміністративно-правового статусу департаменту кіберполіції Національної поліції України. *Прикарпатський юридичний вісник*. Випуск 3 (24). 2018. С. 58–61. URL: http://www.pjv.nuoua.od.ua/v3_2018/14.pdf.

Задорожна Анастасія Петрівна

Приватний вищий навчальний заклад «Університет сучасних знань»,
кафедра приватно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, в.о. доцента кафедри

СПОРИ ПРО ПІДСУДНІСТЬ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ПРАВІ

Анотація: Розглядаються спори між судами про підсудність в цивільному судочинстві України. Наводиться законодавче регулювання зазначеного питання. Звертається увага на можливе існування на практиці суперечок між судами щодо підсудності цивільної справи. Здійснюється аналіз судової практики. Виділяються так звані змішані спори про підсудність.

Ключові слова: підсудність, суд, спори про підсудність, цивільний процес.

Спори про підсудність в цивільному процесі – це спори про визначення належного суду, який за законом повинен розглянути цивільну справу в якості суду першої інстанції. В науці цивільного процесу спори про підсудність визначають як об'єктивовану в процесуальних діях зацікавлених осіб і суду (судів) розбіжність в думці щодо підсудності конкретної справи [1, с. 189]. Вважаємо, що подібне визначення позбавлене універсальності та дещо не точне. Воно не враховує того, що спори про підсудність можуть виникати не тільки між судом та заінтересованою особою, але й між судами. Також спір про підсудність повинен стосуватися проблем із визначенням суду першої інстанції, а не інших судових інстанцій.

Залежно від суб'єктного складу учасників спорів про підсудність у цивільному процесі їх можна поділити на дві групи: спори про підсудність між судом та учасниками справи, та спори про підсудність між судами.

Порядок вирішення спорів про підсудність між учасниками справи і судом детально регламентований чинним цивільним процесуальним законодавством. Такі спори виникають внаслідок оскарження ухвал, які пов'язані з визначенням підсудності, учасниками справи. До ухвал суду, які пов'язані з визначенням підсудності, можна віднести: ухвалу про відкриття провадження у цивільній справі та ухвалу про передачу справи на розгляд іншому суду.

Відповідно до ст. 353 ЦПК допускається апеляційне оскарження ухвали про відкриття провадження у цивільній справі, якщо відповідач вважає, що відбулося порушення правил підсудності (п. 8 ч. 1) та ухвали про передачу справи на розгляд іншому суду при зміні підсудності (п. 9 ч. 1).

Деякі з вищевказаних ухвал можуть бути оскаржені як в апеляційному, так і в касаційному порядку. Зокрема, не підлягають оскарженню в касаційному порядку ухвали про передачу справи на розгляд іншому суду при зміні підсудності (п. 2 ч. 1 ст. 389 ЦПК).

При касаційному оскарженні спір про підсудність буде вирішуватися судом касаційної інстанції. Це вказує на те, що в учасників справи може виникнути спір про підсудність не тільки з судом першої інстанції, але й судом апеляційної інстанції. Якщо в першому випадку даний спір буде вирішувати апеляційна інстанція, то в останньому – касаційна.

Говорячи про те, що між судом та учасником справи виникає спір про підсудність, не слід змішувати даний спір з тим спором, який притаманний сторонам справ позовного провадження. Спір про право, навколо якого побудоване вирішення справ позовного провадження, націлений на вирішення матеріально-правових вимог щодо захисту порушеного, оспореного або невизнаного суб'єктивного матеріального права, свободи чи інтересу. В той час як спір про підсудність націлений на вирішення процесуального питання, пов'язаного з правом особи на розгляд її справи судом, визначеним законом. Такий спір жодним чином не стосується вирішення цивільної справи по суті, а завданням його вирішення є встановлення підсудності цивільної справи певному суду.

Також нерідко виникають спори про підсудність з приводу оскарження ухвали суду про відкриття провадження у справі у зв'язку з порушенням правил підсудності. При оскарженні подібного роду ухвали учасниками спору будуть виступати суд та всі сторони справи. Причому, інтереси суду першої інстанції та особи, яка звернулася до нього із заявою, співпадають, в той час як їм протистоїть протилежна сторона справи, що не погоджується з цим. В цьому випадку в суді апеляційної інстанції можуть бути представлені в якості активних учасників спору про підсудність обидві сторони, інтереси яких не співпадають щодо вибору суду для їхньої цивільної справи. Суд першої інстанції буде представлений пасивно у вигляді своїх доводів і міркувань, викладених в ухвалі про відкриття провадження у справі.

Ухвала суду про відкриття провадження може бути оскаржена виключно з мотивів невідсудності цивільної справи. Наводити інакші мотиви, наприклад, існування договору про вирішення спорів між сторонами третейським судом чи порушення правил юрисдикції, не допускається. У такому разі суд першої інстанції взагалі не повинен передавати апеляційну скаргу з матеріалами справи до суду апеляційної інстанції. Якщо цивільна справа судом вже розглянута, подавати апеляційну скаргу на ухвалу суду про відкриття провадження по справі у зв'язку з порушенням правил підсудності заборонено, оскільки в такому разі вже відсутній предмет спору [2].

Ухвала апеляційного суду про задоволення чи відмову у задоволенні апеляційної скарги на ухвалу суду про відкриття провадження у справі з порушенням правил підсудності підлягає касаційному оскарженню. До редакції ЦПК в жовтні 2017 р. такого роду ухвали не можна було оскаржувати, що підтверджується матеріалами судової практики [3]. На той час це було проявом процесуального фільтру для касаційного оскарження ухвал суду.

Можливість оскарження ухвали суду про відкриття провадження у цивільній справі з порушенням правил підсудності може виступити причиною затягування цивільної справи.

Наразі оскарження ухвал суду про передачу цивільної справи на розгляд іншому суду зустрічаються в судовій практиці не так часто. Зумовлено це тим, що свого часу найбільше оскаржували ухвали суду про повернення позовної заяви. Оскільки наразі суду заборонено виносити такі ухвали та самому здійснювати передачу цивільної справи до іншого суду, прогнозовано, що ухвала суду про передачу справи з одного суду в інший займе перше місце по кількості оскаржень серед тих ухвал, які можуть визначати питання підсудності справи. Поки ще не сформована істотна судова практика по оскарженню цього виду ухвал суду, але свого часу загалом апеляційні скарги по цьому виду ухвали подавалися в зв'язку з тим, що було задоволено клопотання відповідача, зареєстроване місце проживання або перебування якого раніше не було відоме, про передачу справи за місцем його проживання (перебування) [4]. За редактивним ЦПК така підстава передачі справи з одного суду до іншого вже не передбачена.

Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 389 ЦПК можна оскаржувати в касаційному порядку ухвалу суду про передачу цивільної справи до іншого суду, оскільки дана ухвала суду першої інстанції передбачена серед тих ухвал,

які виступають об'єктом касаційного оскарження окремо від рішення суду. Свого часу її не можна було оскаржувати, оскільки існувала пряма законодавча заборона на такі процесуальні дії, що наочно підтверджується матеріалами судової практики тих років, де задоволені апеляційні скарги та передано вирішення питання на новий розгляд до суду першої інстанції. Аналогічні наслідки наставали при незадоволенні апеляційним судом скарги на ухвалу суду про передачу цивільної справи до іншого суду. Тепер, незважаючи на те, що ухвала суду про передачу цивільної справи не створює перепон в її розгляді, в силу прямої вказівки законодавця, таку ухвалу можна оскаржити до суду касаційної інстанції.

Суд самостійно вирішує чи підсудна йому цивільна справа. Всі сумніви з цього приводу суддя, якому направили в порядку розподілу цивільну справу, повинен вирішити самостійно. Наразі він не має права офіційно звертатися до вищестоящего суду з тим, щоб той допоміг вирішити чи підсудна йому цивільна справа. Разом з тим у зацікавлених учасників процесу можуть виникнути цілком реальні побоювання щодо порушення їх права на розгляд справи судом, визначеним законом. Ось такі побоювання і повинна вирішити вищестояща судова інстанція, зумовлюючи фактично спір між учасником справи, та судом щодо підсудності. Але в цьому випадку не слід її плутати з таким видом територіальної підсудності, як підсудність, яка визначається ухвалою вищестоящего суду, оскільки в останньому разі питання підсудності тільки вирішується, а не відбувається розгляд спору з цього приводу.

Що ж до спорів про підсудність між судами, то чинне законодавство чітко й однозначно забороняє виникнення спорів про підсудність між судами в цивільному процесі (ч. 1 ст. 32 ЦПК). Саме тому чинне законодавство не передбачає механізм вирішення прямих спорів про підсудність між судами. З огляду на це складається враження, що подальший розгляд цього питання нібито позбавлений сенсу, оскільки не має жодних нормативних підстав говорити про спори про підсудність між судами.

Така заборона пов'язується з авторитетом судової влади. Якщо особи будуть спостерігати за тим, як суди відмовляються один за одним відкривати провадження та розглядати справу, вони втратять будь-яке бажання звертатися до суду. Довіру до судової влади буде підірвано.

Тим не менше такі спори на практиці виникають. Але вони виникають не прямо, а опосередковано, коли суди приймають прямо протилежні

один одному процесуальні акти, якими визначається підсудність цивільної справи.

В науці цивільного процесу всі спори про підсудність між судами ділять на дві групи: позитивні та негативні [1, с. 189–190].

Позитивні спори про підсудність – це такі спори, коли кожен із судів вважає, що цивільна справа підсудна саме йому. Подібна ситуація можлива, коли вимога заявника може бути подана за правилами альтернативної підсудності. Але не виключається ситуація, що особа одночасно може звернутися по одному й тому самому питанню в різноманітні суди, виходячи не з правила альтернативної підсудності.

Аналізуючи процесуальні наслідки, які настають при відкритті провадження в одній і тій же цивільній справі двома судами, пріоритет надається тому суду, до якого звернення хронологічно було зроблено першим, оскільки він почав пересилати процесуальні документи протилежній стороні, вказуючи місце та дату судових засідань у справі.

Негативні спори про підсудність – це такі спори, коли кожен із судів першої інстанції вважає, що цивільна справа йому не підсудна.

Найбільш поширеними випадками негативних спорів про підсудність були ситуації, коли особі спочатку один суд виносив ухвалу про повернення позовної заяви (заяви), в зв'язку з порушенням правил підсудності та вказати належний суд, куди потрібно звертатися. Проте особа, звертаючись до такого суду, також могла наštтовхнутися на винесення аналогічної ухвали. Фактично в цій ситуації два різні суди виносили суперечливі одна одній ухвали, і тим самим позбавляли особи права на судовий захист. Недопустимість винесення наразі ухвали про повернення позовної заяви (заяви) при порушенні правил підсудності, ліквідує цілу групу негативних спорів про підсудність. В цьому плані нововведення в редактованому в 2017 році ЦПК, звичайно, відіграли позитивну роль. Проте, такі законодавчі зміни не змогли повністю ліквідувати можливість виникнення на практиці негативних спорів про підсудність.

Поряд з двома вищевказаними видами спорів про підсудність між судами – позитивним і негативним, на нашу думку, є підстави виділити так звані змішані спори про підсудність.

Змішані спори про підсудність – це такі спори між судами, коли один суд вважає, що справа йому підсудна, а інший це заперечує. На відміну від позитивних і негативних спорів про підсудність, які виникають між

судами однієї ланки, змішані спори про підсудність між судами стосуються судів однієї ланки або судів різних ланок.

Список використаних джерел:

1. Гражданский процесс: учебник / Отв. ред. проф. В.В. Ярков. 5-е изд., перераб. и доп. М.: Волтерс Клувер, 2004. 720 с.
2. Ухвала колегії суддів судової палати з розгляду цивільних справ апеляційного суду Дніпропетровської області від 6 жовтня 2016 р. в цивільній справі № 2-2944/11. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/61818485> (дата звернення: 15.04.2017).
3. Ухвала колегії суддів судової палати з розгляду цивільних справ апеляційного суду Івано-Франківської області від 06 травня 2015 р. в цивільній справі № 348/694/15-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/44054885> (дата звернення: 15.04.2017).
4. Ухвала колегії суддів судової палати з розгляду цивільних справ апеляційного суду Чернігівської області від 27 травня 2011 р. в цивільній справі № 22-ц-1349/2011. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/16032278#> (дата звернення: 15.04.2017).

Зварич Роман Васильович

Заклад вищої освіти «Університет Короля Данила», кафедра права,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри

РОЛЬ РЕГУЛЯТИВНОЇ ФУНКЦІЇ ПРАВА В МЕХАНІЗМІ ДЕРЖАВНО-ВЛАДНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Анотація: Розглядається регулятивна функція права в сучасних умовах як особлива форма взаємозв'язку та взаємодії держави, права і суспільства, що проявляється у формуванні, гарантуванні, стимулюванні розвитку і стабільності суспільних відносин, а також забезпеченні прав і законних інтересів громадян.

Ключові слова: регулятивна функція, право, державно-владні відносини.

В сучасних умовах трансформації українського суспільства важливе значення мають способи та методи правового впливу на суспільні відносини з метою їх упорядкування, стабілізації та стимулювання до розвитку. Особлива роль в активізації цих процесів належить праву, а саме його регулятивній функції в механізмі державно-владних відносин.

Здатність права бути регулятором суспільних відносин є однією з найважливіших його властивостей. В основі механізму правового регулювання є вплив права на свідомість людей та їх поведінку. Завдяки моделюванню такої поведінки у відповідності до правових вимог розкривається основний зміст правового регулювання [1, с. 47].

Основні напрямки та види впливу права на суспільні відносини здійснюються за допомогою функцій права. Як слушно зауважує В.Ф. Погорілко, в функціях права виражається роль і призначення права в суспільстві й державі, його соціальна цінність та найважливіші риси. В цілому функції права поділяють на дві основні групи: загальносоціальні, які визначаються сферами впливу права на суспільні відносини, та спеціальні – власне юридичні [2, с. 313].

Отже, регулятивна функція права є основним різновидом спеціально-юридичних функцій права, вона спрямована на врегулювання суспільних відносин шляхом закріплення бажаної поведінки в тих чи інших галузях чи інститутах права [1, с. 106].

На думку О.Ф. Скаун, регулятивна функція права – це впорядкування суспільних відносин, визначення лінії поведінки людей, наділення їх певними правами та обов'язками [3, с. 262].

Як бачимо, регулятивна функція права впливає з соціального призначення права, тобто регулювання суспільних відносин. Її реалізація передбачає встановлення позитивних правил поведінки задля належної організації суспільних відносин та координації соціальних взаємозв'язків. Дана функція права спрямована на закріплення суспільних відносин, забезпечення або гальмування їх розвитку. Закріплення суспільних відносин являє собою статичну, а забезпечення чи гальмування – регулятивну динамічну підфункцію.

Регулятивна статична функція права виражається у дії права на суспільні відносини шляхом закріплення у правових приписах вже існуючих відносин. В цих випадках, право завжди закріплює та врегульовує суспільні відносини, що є основою нормального і стабільного функціонування будь-якого суспільства. Такими відносинами можуть бути: відносини власності, політичні відносини, права особи і держави тощо. Регулятивна статична функція права спрямована на закріплення у правових приписах тих відносин, які склалися у суспільстві на конкретному етапі його історичного розвитку і відповідають розвитку цього суспільства, наприклад закріплення прав власника, структури форми держави тощо.

Регулятивна динамічна функція права виражається у можливостях права впливати на суспільні відносини з метою їх розвитку в певному напрямку, який з погляду суспільства чи правлячої еліти є доцільним та необхідним. Прикладом цього є закріплення стимулюючих норм про державну допомогу, що сплачується матері при народженні дитини.

Основними першочерговими шляхами здійснення регулятивної функції права є визначення правового статусу людини і громадянина, юридичних осіб, компетенції державних органів і посадових осіб, правового змісту конкретних правовідносин та оптимального типу правового регулювання [4, с. 155–156].

Отже, об'єктами впливу регулятивної функції права, як визнають провідні вчені-теоретики, є нормальні позитивні, корисні суспільні відносини, які право впорядковує шляхом: закріплення сталих розвинутих відносин в нормативних актах, у такий спосіб гарантуючи їх недоторканість (статична функція); заохочення стимулювання розвитку тих суспільних відносин, що, відображаючи певні соціальні цінності, знаходяться на етапі свого становлення (динамічна функція).

Досліджуючи розуміння регулятивної функції права необхідно відмітити, що її здійснення в певній мірі залежить від реалізації суб'єктами правових норм.

Так, забезпечення регулятивної статичної функції права здійснюється за допомогою дозвільних і заборонних юридичних норм, які спричиняють правовідносини пасивного типу. А регулятивна динамічна функція права в основному здійснюється за допомогою зобов'язуючих норм, наслідком чого є правовідносини активного типу [3, с. 263].

Активна реалізація та застосування регулятивної функції права в різних сферах суспільного та державного життя є одним з визначальних чинників розбудови правової держави в Україні.

Отже, регулятивна функція права в сучасних умовах є особливою формою взаємозв'язку та взаємодії держави, права і суспільства, що проявляється у формуванні, гарантуванні, стимулюванні розвитку і стабільності суспільних відносин, а також забезпеченні прав і законних інтересів громадян.

Розуміння загальносоціальної сутності регулятивної функції права має важливе значення як для пізнання самого права, так і для вирішення важливих практичних завдань суспільно-правового життя. Важливою умовою побудови в Україні громадянського суспільства та правової дер-

жави є можливість прояву ціннісних властивостей права при здійсненні його регулятивної функції.

Основними загальнолюдськими цінностями, які були вироблені людиною як соціальною істотою, що жила і розвивалась в суспільстві є життя, гідність, власність, свобода, справедливість тощо. Головним інструментом, завдяки якому дані загальнолюдські цінності покликані реалізовуватись в суспільстві є право. Саме право робить зазначені цінності правовими. Вищезазначені базові цінності є важливими регуляторами людської поведінки. Стосовно людини цінності служать об'єктами її інтересів, а для свідомості виконують роль повсякденних орієнтирів у предметній і соціальній діяльності, позначень різних відношень людини до навколишніх предметів і суспільних явищ, в тому числі і правових. Отже, право є тим інструментом соціального регулювання суспільних відносин, який діє через волю та свідомість людей. Завдяки регулятивній функції право охоплює практично всю соціальну систему, до якої входять об'єкти та параметри управління, а також внутрішнє життя суб'єкта який управляє, тобто держави та її органів [5, с. 148–149].

Таким чином, існує очевидний взаємозв'язок між суспільною сферою та регулятивною функцією права, які мають спільну соціально-юридичну природу.

Список використаних джерел:

1. Гусарев С. Д. Теорія держави і права: *навчальний посібник* / С. Д. Гусарев, А. Ю. Олійник, О. Л. Слюсаренко. К.: Всеукраїнська асоціація видавців “Правова єдність”, 2008. 270 с.
2. Погорілко В. Ф. Функції права. Юридична енциклопедія: В 6 т. редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К.: Укр. енцикл., 1998. Т. 6: Т–Я. 2004. С. 313.
3. Скакун О. Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс): *підручник*. Харків: Еспада, 2006. 776 с.
4. Загальна теорія держави і права: *Підручник* для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків: Право, 2011. 584 с.
5. Левицька І. О. Ціннісні орієнтири сучасного українського суспільств. *Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені*

Т.Г.Шевченка. Серія: педагогічні науки: Збірник. Чернігів: ЧДПУ, 2009.
№ 67. С. 147–149.

Івашко Т., 1 курс,
група ЗПЗ-20-1м-рл

Полтавського інституту економіки і права Університету «Україна»
науковий керівник Кравченко А.П.
к.ю.н., доц. кафедри правознавства та фінансів
Полтавського інституту економіки і права Університету «Україна»

ПРОБЛЕМИ ПРИПИНЕННЯ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Анотація: у статті розкрито поняття припинення суб'єктів господарювання, проаналізовано нормативні акти, які регулюють припинення суб'єктів господарювання, охарактеризовано юридичні умови, за яких господарські організації та фізичні особи - підприємці позбавляються можливості здійснювати господарську діяльність та втрачають статус суб'єкта господарювання.

Ключові слова: суб'єкт господарювання, реорганізація, ліквідація, злиття, перетворення.

Актуальність проблеми припинення суб'єктів господарювання обумовлена суспільною значимістю цього правового інституту. Про це свідчить постійне вдосконалення відповідних норм господарського та цивільного законодавства шляхом внесення змін і доповнень до чинного Господарського та Цивільного Кодексів. Припинення суб'єкта господарювання регулюється значною кількістю нормативних актів, до яких, насамперед, належать Цивільний кодекс, Господарський кодекс, Закони України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» та інші нормативні акти, в тому числі відомчі.

Припиненням діяльності суб'єкта господарювання є настання таких юридичних умов, за яких господарські організації та фізичні особи - підприємці позбавляються можливості здійснювати господарську діяльність та втрачають статус суб'єкта господарювання. Відповідно до статті 59 Господарського Кодексу України припинення суб'єкта господарювання здійснюється відповідно до закону [1]. Також відповідно до статті 104 Цивільного кодексу України юридична особа припиняється в результаті реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення) або ліквідації. У разі реорганізації юридичних осіб майно, права та обов'язки переходять

до правонаступників[2]. В свою чергу припинення діяльності підприємства, відповідно при якому його права, обов'язки і майно переходять до інших діючих чи знову створюваних підприємств, які приймають на себе виконання функцій і завдань реорганізованого підприємства чи реорганізованих підприємств, що припинили свою діяльність, визначається як реорганізація суб'єктів господарювання [3, с.87]. Реорганізація здійснюється шляхом злиття, приєднання, поділу і перетворення суб'єктів господарювання. При цьому обов'язки не зникають, а переходять до нового суб'єкта [4, с. 225]. При злитті створюється новий суб'єкт господарювання з одночасним припиненням двох або більшої кількості інших, які раніше існували. Їх майно, права та обов'язки переходять до суб'єкта, що виник. Приєднання одного або кількох суб'єктів господарювання до іншого приводить до набуття останнім всіх особистих та майнових прав і обов'язків приєднаних. При приєднанні припиняють своє існування лише ті суб'єкти, які приєднуються до іншого. Відбувається своєрідне «поглинання» слабкого сильнішим, що характерно для ринкової економіки.

Особливістю законодавчого регулювання в сфері державної реєстрації бізнесу в Україні є те, що реєстрація підприємства – одна з найшвидших спрощених процедур, а його ліквідація – справа значно складніша. Одною з основних проблем є прогалини та колізії нормативно-правової бази, регулюючої проведення процедури ліквідації. Внаслідок цього власники господарюючого суб'єкта, які вирішили припинити свою діяльність, нерідко опиняються перед проблемними моментами, які затягують процедуру ліквідації, і тим самим створюють додаткові надлишкові витрати. Господарський та Цивільний кодекси України також не передбачають конкретні підстави для припинення юридичних осіб (окрім однієї підстави для ліквідації за рішенням суду, яка закріплена в п. 1 ч. 1 ст. 110, а саме через допущені під час створення юридичної особи порушення, які не можна усунути). У спеціальному законодавстві (крім акціонерного), яке встановлює повноваження різних державних органів, також не зазначаються повноваження зі звернення до суду щодо припинення юридичної особи та конкретна підстава для такого звернення. Тобто сьогодні законодавство визначає єдину можливу підставу для примусової ліквідації юридичної особи, яка пов'язана з порушеннями, що мали місце під час реєстрації. Нормативне закріплення можливості примусової ліквідації юридичної особи у зв'язку з порушеннями, що вчиняються під час діяльності такої особи, фактично відсутні.

Ліквідація юридичної особи в умовах ведення бізнесу в Україні досить часто розглядається як легальний спосіб уникнути відповідальності за борговими зобов'язаннями. Так само сприймається та використовується процедура оголошення банкрутом. Але такі тенденції підлягають корегуванню для повернення визначального сенсу та призначення вказаних процедур[5, с.160]. Також у процесі припинення юридичної особи та фізичної особи-підприємця повинні враховувати безліч нормативних актів. Тобто, однією із найголовніших проблем правового регулювання реорганізації суб'єктів господарювання в українському законодавстві є відсутність одного кодифікованого акта, який би містив усі положення щодо регулювання цього питання. Це твердження аргументується тим, що положення щодо реорганізації розкидані по різних нормативно-правових актах, а це, в свою чергу, значно ускладнює цю процедуру. Слід зазначити, що така підстава для ліквідації, як визнання судом недійсною реєстрації суб'єкта господарювання у зв'язку з тим, що під час створення цього суб'єкта було порушено закони чи інші правові акти, якщо ці порушення не можна усунути чи такі, яких не можна позбутися, не є достатньо чітко визначеною, оскільки не всі порушення закону під час створення суб'єкта господарювання можна усунути. Зокрема, неможливо переукласти установчий договір про створення акціонерного товариства, якщо його засновники вже не є акціонерами, наприклад у зв'язку зі смертю. Також таке поняття «не можна усунути» або такі, «яких не можна позбутися», має відносний і оцінний характер. Це знову може призвести на практиці до прийняття рішень про ліквідацію суб'єкта господарювання, коли це не відповідає бажанню власників цього суб'єкта, а також його працівників, які позбавляються робочих місць. Тому більш правильним є визнання підставою для ліквідації відмову суб'єкта господарювання внести зміни до установчих документів або вчинити дії, які необхідно було зробити до її реєстрації, наприклад сплатити вартість акцій [9].

Отже, аналізуючи вищенаведене, можна дійти висновку, що в чинному українському законодавстві є ряд проблем щодо правового регулювання реорганізації суб'єктів господарювання. Відсутність чіткої відпрацьованості правового механізму ліквідації, наявність розбіжностей і суперечностей у законодавстві стали причиною чисельних зловживань і проблем у процесі припинення господарської правосуб'єктності. В Україні кожного року відбувається припинення значної кількості підприємств, водночас зазначені процеси спричиняють неоднозначну реакцію серед

представників державних органів, учасників і кредиторів таких суб'єктів господарювання. Інтенсивна законотворчість в останні роки так і не усунула наявні в цій сфері прогалини. Наведені недоліки потребують усунення шляхом ухвалення окремого нормативно-правового акта «Про ліквідацію юридичних осіб в Україні» або включення відповідного підрозділу до структури Господарського кодексу України. Для вирішення цих проблем потрібно створити єдиний кодифікований акт, який би містив усі положення щодо регулювання реорганізації суб'єктів господарювання.

Список використаних джерел:

1. Господарський кодекс України [Електронний ресурс] / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
2. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
3. Господарське право України : [підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих закладів освіти] / [В.М. Гайворонський, В.П. Жушман, Н.В. Погорецька та ін.] ; за ред. В.М. Гайворонського, В.П. Жушмана. – Х. : Право, 2005. – 384 с.
4. Господарське право: Навч. посібник у схемах і таблицях / За заг. ред. канд. юрид. наук, доц. Шелухіна М.Л. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 616 с.
5. Масло М.Н. Проблеми ліквідації підприємств // Юридичний науковий електронний журнал/ 2019.- № 6.-С. 159.
6. Господарське право / Підстави припинення діяльності суб'єктів господарювання// [Електронний ресурс]. – режим доступу: <https://uchil.net/?cm=47951>

Кальян О.С., к.ю.н., доцент,
Полтавська державна аграрна академія,
кафедра підприємництва і права

Кальян С.Є., д.політ.н., професор,
Полтавська державна аграрна академія,
кафедра соціальних та гуманітарних дисциплін

ОКРЕМІ ПРАВОВІ ТА ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ МИРНОГО ВИРІШЕННЯ СПОРІВ ЗА СТАТУТОМ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ

Безумовно, що в системі мирного вирішення спорів, провідне місце займає нормативно обґрунтована функціональна діяльність, що здійснюється відповідно до статті 24 Статуту ООН таким важливим органом як Рада Безпеки ООН, яка за власною ініціативою має право розглянути будь-який спір з метою подальшого визначення ступеню загрози міжнародному миру та безпеці.

Відповідний орган має досить широкі повноваження, в тому числі й вимагати від сторін вирішення спору одним з мирних шляхів, що перелічені у Статуті (ч. 2 ст. 33); вести розслідування спору або ситуації з метою подальшого визначення наявності або відсутності загрози міжнародному миру та безпеки (ст. 34); рекомендувати процедуру або способи врегулювання спору на будь-якій стадії її розвитку (ч. 1 ст. 36) та інше [2, ст. 381].

Також при виконанні своїх повноважень Рада Безпеки може виконувати функцію надання добрих послуг, посередництва, обслідування або примирення.

Також, слід відзначити, що Манільська декларація активно закликає держав - членів ООН зміцнювати провідну роль Ради Безпеки з метою забезпечення нею повного, всебічного та ефективного виконання своїх обов'язків [3].

З метою забезпечення реалізації вище визначеної мети державам необхідно неухильно дотримуватися нижченаведених положень:

1) усвідомлювати обов'язок передачі спору до Ради Безпеки в тому випадку, коли жоден із засобів статті 33 Статуту не приніс результатів;

2) повідомляти Раду про будь-які обставини, які можуть потягнути за собою міжнародні конфлікти чи суперечки;

3) заохочувати Раду використовувати запропоновані Статутом можливості вирішення загрозливих суперечок;

4) використовувати всі інструменти, передбачені Статутом, задля дослідження фактів;

5) заохочувати Раду використовувати допоміжні органи, що створені для виконання функцій Ради Статуту ООН;

6) враховувати, що Рада має повне право направляти рекомендації щодо методів та процедур вирішення суперечок;

7) заохочувати Раду невідкладно вживати заходів щодо суперечок, які переходять у збройні конфлікти [4].

Напрямки мирного врегулювання суперечок Організацією Об'єднаних Націй:

1) підтримка миру – забезпечення присутності ООН у міжнародних конфліктах, що тягнуть за собою використання військового, поліцейського чи цивільного персоналу;

2) миротворча діяльність – переконання противника використовувати практично главу 6 Статуту ООН;

3) Постконфліктне підтримання миру – виявлення та усунення причин конфліктів та підтримка структур, які прагнуть сприяти миру;

4) Превентивна дипломатія – дії, що попереджають, запобігають та обмежують.

Можна зазначити, що система мирного врегулювання спорів дає позитивний відклик, так як відтепер в рамках ООН почали обговорюватись найсерйозніші конфлікти, що виникають між державами [1].

До міжнародної процедури примирення належить діяльність слідчих і погоджувальних комісій, які допомагають у розв'язуванні спору шляхом угоди між сторонами.

Слідча процедура (обстеження) складає собою міжнародно-правовий метод мирного врегулювання, що являє собою розслідування міжнародним органом. Серед повноважень погоджувальних комісій є рекомендація варіантів вирішення спору. Однак остаточне обґрунтоване рішення у відповідній справі приймається за обов'язкової участі сторін і не має нічого спільного з висновком комітету.

У міжнародному праві сучасності був розроблений принцип мирного врегулювання спорів, згідно якого всі суперечки повинні вирішуватись виключно мирним шляхом [64, с. 489].

Згідно з правовими положеннями п. 3 ст. 2 Статуту: «всі Члени Організації Об'єднаних Націй зобов'язані розв'язувати свої власні міжнародні суперечки за допомогою мирних засобів таким чином, щоб в жодному ви-

падку не ставити під загрозу міжнародний мир і безпеку та справедливість» [2].

Серед деяких видів суперечок Статут містить «суперечка, продовження якої могло б загрожувати підтримці міжнародного миру і безпеки» (ст. 33); «міжнародна суперечка» (п. 3 ст. 2); «будь-яка суперечка», тобто суперечка, яка може і не представляти собою прямої загрози підтримці міжнародного миру (ст. 38); «місцеві суперечки» (пп. 2 і 3 ст. 52); «суперечки юридичного характеру» (п. 3 ст. 36) [2].

Отже, інститут мирного врегулювання суперечок є одним із найважливіших міжнародно-правових засобів підтримки миру та забезпечення мирного співіснування націй. Хоча все таки і сьогодні держави налаштовані використовувати силу та зброю для вирішення суперечок, що призводить до величезних жертв, економічного занепаду цих держав і, зрештою, погіршення міжнародних відносин.

Система мирних засобів урегулювання спорів у рамках ООН, ґрунтується на дотриманні положень міжнародного права і є частиною універсальної світової системи мирного урегулювання спорів. Більша частина спорів безпосередньо вирішується в органах ООН та засвідчує дотримання умов концепції належного застосування принципів мирного урегулювання, якими визначено, що мирному урегулюванню підлягає не лише міждержавні спори, але і різні суперечки, незалежно від предметів спору, часу та місця його виникнення, ступеню гостроти та небезпеки для підтримання міжнародного і регіонального миру та безпеки.

Вищевикладене підтверджує, що рамках ООН створений ефективний механізм мирного урегулювання спорів, що забезпечує, при наявності політичної волі сторін у спорі, розв'язання суперечок як політичного, так і правового характеру.

Список використаних джерел:

1. Кучинський В. П. З розумінням потреби історичних змін (ООН та геополітичні виклики сучасності: роль та ефективність організації у розв'язанні глобальних проблем). *Політика і час*. 2004. №3. С. 3 – 8.
2. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду від 26.06.1945. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text
3. Манільська декларація про мирне вирішення міжнародних спорів від 15 листопада 1982 року, прийнята резолюцією ГА ООН № 37/10. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_568. (дата звернення: 20.04.2021).
4. Ліпкан В. А. Міжнародне право : підручник. К.: КНТ. 2009. 752 с.

Кармаза Олександра Олександрівна

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
кафедра цивільного процесу,
доктор юридичних наук, професор, професор кафедри

МЕДІАЦІЯ У ВИБОРЧОМУ ПРОЦЕСІ

Анотація: Розглядається медіація у виборчому процесі, розкривається її специфічна процедура та особливе коло учасників, а також суб'єктів, уповноважених виконувати роль медіатора. Обґрунтовується висновок, що адаптивність інституту медіації дозволяє належним чином пристосувати медіацію до вимог виборчого законодавства, перетворивши її на дієвий засіб врегулювання юридичних спорів.

Ключові слова: медіація, виборчий процес, виборчі спори, оскарження.

Ідеального виборчого процесу без виборчих спорів у світі не існує. Україна не є виключення. Спори, які виникають у виборчому процесі, є складним правовим явищем, яке у науці розглядається під різними кутами зору. Запровадження ефективного правового механізму врегулювання виборчого спору є запорукою зниження суспільної напруги у виборчому процесі та здійснення народного волевиявлення відповідно до принципів, визначених в Конституції України.

Відповідно до ст. 19 Кодексу адміністративного судочинства України спори щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму розглядаються в суді. Статтею 63 Виборчого кодексу України (далі – ВК) передбачено, що рішення, дії чи бездіяльність, що стосуються виборчого процесу, можуть бути оскаржені не тільки до суду, але й до виборчої комісії. Таким чином, станом на квітень 2021 року скарги у сфері виборчого процесу розглядаються виборчою комісією чи судом, а медіатор не має права врегульовувати виборчі спори. Разом з тим, згідно із ст. 55 Конституції України гарантується право кожного будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань. Таким чином громадянин має право обрати судовий чи позасудовий порядок захисту своїх прав та свобод тощо. Тож Конституція допускає врегулювання спорів загалом та у виборчому процесі зокрема за допомогою процесу медіації. Однак, на нашу думку, процедура "такого допуску" має бути визначена в законі (законів про медіацію та ВК України). Зважаючи на відсутність правового механізму врегулювання виборчих спорів шляхом медіації, допустимість

такого механізму нормами Конституції, актуальність цієї роботи не викликає сумнівів.

Інститут медіації привертає увагу дослідників та практиків [1; 2; 3; 4; 5; 6]. Що ж стосується досліджень медіації у виборчому процесі України, то робіт дуже мало, оскільки, як правило, наукові результати відображаються в контексті наукової праці. Це, зокрема, стосується дисертації О. Лещенко "Виборчі спори в Україні: конституційно-правовий аспект" (2020), С. Корінний "Впровадження медіації в адміністративний процес України" (2019) та ін.

Загальновідомо, що кількість спорів у виборчому процесі на кожному із типів виборів в Україні зростає. Науковцями розглядається це питання під кутом залучення медіатора. Наприклад, О. Лещенко розглядає медіацію виборчих спорів як альтернативний спосіб врегулювання виборчих конфліктів, а також добровільну, позасудову, конфіденційну, структуровану процедуру, під час якої сторони за допомогою професійного і неупередженого медіатора (медіаторів) намагаються досягти взаємоприйнятого і стійкого рішення для обох сторін шляхом переговорів [7]. Таке визначення є дискусійним, оскільки розкриття змісту цього поняття через конструкцію "намагаються досягти" породжує ряд уточнень, зокрема, як буде оформлено таке рішення, які вимоги до медіаторів, що розуміється під терміном "стійке рішення" тощо.

Разом з тим, очевидним є факт того, що одним з дієвих шляхів вирішення окресленої проблематики є імплементація інституту медіації у виборче право. Медіація як вид альтернативного врегулювання спорів виступає інструментом їх вирішення із залученням посередника – медіатора, – який допомагає сторонам конфлікту вирішити ситуацію таким чином, щоб вони самі змогли обрати той варіант рішення, який би задовольнив інтереси усіх учасників конфлікту. При цьому роль медіатора полягає у наданні фахових юридичних консультацій сторонам з метою забезпечення належного розуміння ними конфліктної ситуації та адекватної оцінки власних позицій у розрізі спору.

Слід відзначити, що питання медіації безпосередньо у виборчому процесі є малодослідженим в межах вітчизняної юридичної науки. Водночас варто додати, що медіація у царині приватного права вже встигла продемонструвати свою ефективність як дієвого інструменту врегулювання спірних правовідносин в Україні, хоча галузевого законодавства про інститут медіації й досі не прийнято. Слушно буде вказати на те, що саме

специфіка виборчого права дозволяє говорити і про доцільність, і про допустимість використання медіації при вирішенні виборчих спорів. Більше того, проектом Закону України «Про медіацію» за № 3504, що перебуває на розгляді Верховної Ради України, передбачена можливість застосування медіації в адміністративних правовідносинах, себто у сфері публічного права.

Вочевидь, медіація у правовідносинах, котрі складаються з приводу участі суб'єктів виборчого права у конкретному виборчому процесі, належить до таких, що потребують встановлення специфічного порядку їх провадження, в тому числі щодо договірних засад проведення медіації та укладання угоди за результатами медіації, а також відносно кола суб'єктів, що можуть виступати медіаторами в процесі вирішення виборчих спорів.

У практичній площині виборчого права медіацію слід розглядати як засіб, що надає можливість сторонам – суб'єктам відповідного виборчого процесу – якнайшвидше вирішити юридичний конфлікт на засадах добровільності, незалежності та нейтральності медіатора, неупередженості медіатора та рівності прав сторін медіації. У той же час медіація жодним чином не обмежує доступ сторін до загального адміністративного або ж судового порядку врегулювання спорів. Відтак ключовою рисою медіації у виборчих правовідносинах є її добровільність. Разом з тим, варто згадати, що саме у виборчому процесі не йдеться про прямі відносини субординації між різними учасниками процесу, окрім вертикалі органів адміністрування виборів. Звідси – їх рівність та високий ступінь самостійності, які роблять можливим та адекватним застосування інституту медіації до виборчих спорів.

Специфіка виборчого процесу дозволяє визначити особливе, властиве лише цьому виду медіації, коло осіб, уповноважених здійснювати цю процедуру. Оскільки за своїм змістом діяльність медіатора спрямована не на безпосереднє вирішення спорів, а на роз'яснення сторонам їх правових позицій, вимог законодавства та можливих шляхів вирішення конфлікту, очевидно стає вимога високої галузевої кваліфікації особи медіатора.

Відповідно до частини першої ст. 63 ВК України розгляд на скарг на рішення, дії чи бездіяльність, що стосуються виборчого процесу, уповноважені провадити суди та виборчі комісії. Щодо медіаторів, то до них переважно ставиться вимога щодо наявності вищої освіти та успішного проходження фахової підготовки у сфері медіації за встановленими зако-

нодавством стандартами. З огляду на практичний аспект проблем, котрі виникають з приводу здійснення суб'єктами виборчого процесу своїх прав та обов'язків, їх прикладний характер, вбачається доцільним залучити в якості медіаторів членів виборчих комісій, які проходять належні підготовку й навчання під час виборчого процесу, передбачені законодавством (зокрема, ст.ст. 87, 144, 206 ВК – щодо членів дільничних виборчих комісій, а також положеннями частини одинадцятої ст. 17 Закону України «Про Центральну виборчу комісію» – щодо членів виборчих комісій усіх рівнів). Щоправда, така підготовка не є спеціалізованою щодо вирішення виборчих спорів. До того ж, вимога щодо наявності вищої освіти, а тим паче конкретно юридичної, для членів виборчих комісій не встановлена. Більше того, прийнята в Україні модель формування виборчих комісій з відповідних виборів за партійним методом, себто коли правом подання кандидатур до складу таких комісій наділені політичні партії та кандидати на виборні посади, жодним чином не співвідноситься з вимогою нейтральності чи неупередженості до медіатора, адже члени комісій апріорі є представниками конкретних кандидатів чи політичних партій.

Слід вказати на те, що в умовах швидкоплинності виборчого процесу доцільно вести мову лише про усну форму медіації – з моменту її початку й до моменту прийняття сторонами компромісного рішення, адже такі рішення в подальшому мають виконуватися невідкладно. Звідси – ще одна сутнісна характеристика інституту медіації у виборчих правовідносинах, котра вимагає встановлення конкретних особливостей для цього виду медіації. Адже в іншому разі постає справедливе питання про ефективність застосування медіації саме як інструменту якнайшвидшого врегулювання спірних правовідносин в умовах, коли час на таке врегулювання є вкрай обмеженим.

Отже, медіація у виборчому процесі є процедурою зі специфічним характером та особливим колом учасників, а також суб'єктів, уповноважених виконувати роль медіатора. В той же час адаптивність цього інституту дозволяє належним чином пристосувати медіацію до вимог виборчого законодавства, перетворивши її на дієвий засіб врегулювання юридичних спорів.

Список використаних джерел:

1. Біцай А. В. Участь адвоката в медіації у кримінальному провадженні у контексті реалізації права на справедливий суд. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 2. С. 8-15.

2. Karmaza O. O., Koucherets D. B. Comparative and legal analysis of the Institute for settlement of dispute with the participation of the judge and the Mediation Institute in Ukraine. *Scientific achievements of countries of Europe in the field of legal science. Collective monograph*. Riga: Izdevnieciba "Baltija Publishing". 2018. P. 159–178.
3. Кармаза О. О., Прудкий Б. О. Перспективи становлення інституту медіації у виборчому процесі. *Juris Europensis Scientia*. 2020. Вип. 3. С. 94–98.
4. Крисюк Ю. П. Медіація як позасудовий спосіб вирішення спорів: історія впровадження в зарубіжних країнах та перспективи для України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. 2016. Вип. 38. Том 2. С. 154–157.
5. Мазаракі Н. А. Теоретико-правові засади запровадження медіації в Україні: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.01. К. 2019. 42 с.
6. Притика Ю. Д. Зміст та класифікація принципів медіації. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 10. С. 86–92
7. Лещенко О. Виборчі спори в Україні: конституційно-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Одеса, 2020. 210 с.

Клименко Д., 2 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра правознавства та фінансів,
наук. керівник – ст. викл. Коваленко В. Ф.

НЕПОВНОЛІТНІЙ ЯК СУБ'ЄКТ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ

Анотація: Розглянуто особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх як спеціального суб'єкта кримінальної відповідальності та проаналізовано законодавство щодо цього питання. Визначено способи зниження кримінальних проступків неповнолітніх.

Ключові слова: кримінальне право; кримінальна відповідальність; скода злочину; неповнолітні; суб'єкт злочину.

На сьогодні в Україні, як і в усьому світі, найвищою цінністю визнано забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Особливу увагу приділено неповнолітнім, які є однією з найнезахищеніших верств населення, що зумовлює необхідність створення особливих умов для забезпечення та реалізації їхніх прав [1, с. 95–98].

Міжнародно-правові принципи та норми закріплюють особливий статус неповнолітнього, у тому числі й того, який порушив закон, і вимагають більш лояльного, у порівнянні з дорослими, ставлення всіх держав, що прийняли відповідні зобов'язання, у тому числі й Україна. Останніми роками питання притягнення до кримінальної відповідальності неповнолітніх, звільнення їх від відповідальності й покарання досліджували й вивчали такі вчені: Н.Л. Березовська, Ю.В. Баулін, В.М. Бородін, В.М. Бурдін, І.П. Васильківська, В.О. Глушкова, Т.О. Гончар, Л.С. Дубчак, Я.М. Квітка, С.Г. Киренко, А.О. Клевцов, Н.Я. Ковтун, В.Я. Тацій та ін.

Відповідно до ч. 1 ст. 2 Кримінального кодексу (КК) України, єдиною і достатньою підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, що містить склад злочину, передбаченого КК України. У доктрині кримінального права загально визнаним є поділ складу злочину на чотири елементи: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона. Відсутність одного з цих елементів або однієї з обов'язкових ознак цих елементів унеможливує притягнення особи до кримінальної відповідальності. Безумовно, усі елементи складу злочину є рівними у своєму загально змістовому визначенні [2, с. 3].

Нові підходи до вивчення цього питання вимагають окремого наукового аналізу впливу психофізіологічних та інших особливостей неповнолітнього на можливість визнаватися суб'єктом кримінальної відповідальності [2, с. 3].

А з огляду на те, що неповнолітні є спеціальним суб'єктом такої відповідальності, існує низка особливостей, притаманних процедурі притягнення їх до кримінальної відповідальності. Безумовно, зазначені вище положення застосовуються до будь-яких категорій осіб, які вчинили злочини. Проте особистісні особливості цих осіб, наприклад, пов'язані з віком, станом здоров'я, рівнем соціального розвитку впливають на їх психічне ставлення до діяння та його наслідків, сприйняття фактичних обставин, що виражають юридичну сутність того чи іншого злочину. Тому доцільно приділити увагу вивченню впливу ознак суб'єктивної сторони злочину на розв'язання питань, що виникають при реалізації інституту кримінальної відповідальності неповнолітніх.

Своєрідність неповнолітніх як спеціального суб'єкта кримінальної відповідальності, передусім, полягає в тому хронологічному віці, який зумовлює психічний та фізіологічний розвиток особистості, набуття нею

певних знань, навичок та вмінь, що дає змогу усвідомлювати суспільну небезпечність своїх дій та керувати ними.

Відповідно до міжнародної Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 р., що була ратифікована Постановою Верховної Ради України від 27 лютого 1991 р. № 789-ХІІ, дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку [3, с. 42].

Проте в Україні законодавчо встановлено градацію віку дитини в таких вікових категоріях: малолітньою вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років, неповнолітньою – у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років. На нашу думку, слушною є позиція О. В. Марцеляка, який зазначає, що поняття “дитина” ширше за поняття “неповнолітній”, оскільки містить характеристику важливого періоду життя людини, тоді як останнє акцентує увагу на відсутності в людини певної риси, а саме: досягнення особою віку повноліття [4, с. 48].

Діти віком до 11 років перебувають поза сферою кримінально-правового впливу і не можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності; неповнолітні віком від 11 до 14 років притягуються до кримінальної відповідальності лише за вичерпний перелік злочинів, за умови підтвердження висновком експертизи відповідальності фактичного рівня розвитку їх хронологічному віку, достатнього для винної відповідальності.

Труднощі в досягненні цих цілей зумовлені віковими соціально-психологічними рисами неповнолітніх. Передусім під часу удосконалення норм кримінального права має бути враховано такі характеристики: незрілість мислення; достатність соціального досвіду; нестабільність психіки; підвищена емоційність; підвищена навіюваність і самонавіюваність; схильність до фантазій. Зважаючи на викладене, слід зазначити, що для нормального функціонування системи правосуддя в справах про притягнення до кримінальної відповідальності неповнолітніх, вона має охоплювати:

- врахування вікових особливостей неповнолітнього;
- юридичні гарантії;
- захисту прав і законних інтересів неповнолітніх;
- вибір індивідуального заходу впливу та його виконання.

При цьому з метою виконання принципу індивідуалізації кримінального покарання та з урахуванням вікових особливостей неповнолітніх притягнення їх до кримінальної відповідальності потребує детального законодавчого закріплення.

Список використаних джерел:

1. Гончар Т. О. Неповнолітній як суб'єкт відповідальності за кримінальним правом України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец.12.00.08 Т. О. Гончар. О., 2005. 20 с.
2. Конвенція про права дитини 1989 р. : зб. міжнар. док. Та норм.-прав. актів України з питань соціально-правового захисту дітей. К. : Логос, 2001. Ч. 1. С. 42–63.
3. Марцеляк О. Омбудсман з прав дитини: проблеми формування та розвитку у світі і в Україні О. Марцеляк . Право України. 2003. № 10.с.44-48.
4. Юзікова Н. Періодизація віку, з якого настає кримінальна відповідальність неповнолітніх : вітчизняна практика та європейський досвід [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://do.gendocs.ru/docs/index-24101.html?page=27>.

Клименко Д., 2 курс

Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра правознавства та фінансів
науковий керівник – Басенко Р. О.
завідувач кафедри, канд. пед. наук, доцент

ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ «ОСНОВНИХ» УЧАСНИКІВ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

У статті розкрито теоретичні та нормативно-правові засади прав та обов'язків «основних» учасників провадження у справі про адміністративні правопорушення. Проаналізовано поняття та принципи провадження у справі про адміністративні правопорушення; охарактеризовано систему прав та обов'язків «основних» учасників провадження у справах про адміністративні правопорушення.

Ключові слова: адміністративні правопорушення, принципи провадження у справі про адміністративні правопорушення, процесуальний статус, права та обов'язки «основних» учасників провадження у справах про адміністративні правопорушення.

Особи, які беруть участь у провадженні, наділяються комплексом процесуальних прав і обов'язків. Умовно учасників провадження у справах про адміністративні правопорушення можна розділити на дві групи:

«основні» і «факультативні». До «основних» слід віднести: особу, щодо якої ведеться провадження у справі про адміністративне правопорушення; потерпілого; захисника або представника; прокурора.

У роботі розкрито теоретичні та нормативно-правові засади прав та обов'язків учасників провадження у справі про адміністративні правопорушення. Виявлено, що для повноцінного захисту своїх прав, свобод та інтересів в адміністративному суді особи, які беруть участь у справі, наділені цілим комплексом процесуальних прав, які умовно можна поділити на диспозитивні та змагальні. Диспозитивні права – це визначені законом можливості сторони на свій розсуд розпоряджатися предметом адміністративного позову. В адміністративному судочинстві позивач наділений такими диспозитивними правами: звернутися до адміністративного суду з адміністративним позовом; змінити підставу або предмет адміністративного позову, збільшити або зменшити розмір позовних вимог, якщо вони мають кількісний вираз (до закінчення судового розгляду у першій інстанції); відмовитися від позову повністю або частково (до закінчення судового розгляду у першій інстанції, а також до закінчення апеляційного чи касаційного розгляду); досягнути примирення (у тому числі укласти мирову угоду з боржником або відмовитися від примусового виконання судового рішення). Диспозитивними правами позивача наділені і треті особи, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору. Відповідач має право: не визнавати адміністративний позов чи визнати його повністю або частково; подавати заперечення проти адміністративного позову; досягнути примирення (у тому числі укласти мирову угоду зі стягувачем в процесі виконання судового рішення). До диспозитивних прав можна віднести також право на оскарження судового рішення, право передати повноваження, право вимагати виконання судового рішення [3, с. 202].

Первинним диспозитивним правом є право на звернення до адміністративного суду за захистом, тобто право ініціювати адміністративний процес. Це право доцільно відрізнити від права на судовий захист, адже право на звернення до суду може реалізувати особа, яка є процесуально дієздатною, а право на судовий захист має кожен, чий права, свободи або інтереси порушені. Це, однак, не означає, що особа може вимагати надання судового захисту порушеним інтересам будь-якої іншої особи. Звернення до адміністративного суду в інтересах іншої особи можливе лише на основі договору або закону. Захисту в адміністративному суді може вимагати не будь-яка особа, а лише та, яка переконана, що рішенням, ді-

єю чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень порушено її право, свободу чи інтерес [1, с. 45].

До змагальних прав можна віднести насамперед такі права: знати про дату, час і місце судового розгляду справи, про всі судові рішення, які ухвалюються у справі та стосуються інтересів відповідної особи, яка бере участь у справі; знайомитися з матеріалами справи; заявляти клопотання і відводи; давати усні та письмові пояснення, доводи та заперечення; подавати докази, брати участь в дослідженні доказів; висловлювати свою думку з питань, які виникають під час розгляду, задавати питання іншим особам, які беруть участь у справі, свідкам, експертам, спеціалістам, перекладачам; подавати заперечення проти клопотань, доводів і міркувань інших осіб; знайомитися з технічним записом та журналом судового засідання і подавати письмові зауваження до них; робити із матеріалів справи виписки, знімати копії з матеріалів справи, одержувати копії судових рішень; оскаржувати судові рішення у частині, що стосується їхніх інтересів. Адміністративний суд повинен всіляко сприяти сторонам у реалізації змагальних прав. І не лише шляхом роз'яснення цих прав. Так, якщо сторона чи третя особа не може самостійно подати докази, але знає про них, то вона повинна повідомити суд, де вони знаходяться чи можуть знаходитися, а суд зобов'язаний витребувати ці докази [2, с. 76].

Особа, притягнута до адміністративної відповідальності, має право: ознайомлюватися з матеріалами справи, давати пояснення, надавати докази, заявляти клопотання, при розгляді справи користуватися юридичною допомогою адвоката, виступати рідною мовою й користуватися послугами перекладача, якщо не володіє мовою, якою ведеться провадження; оскаржити постанову в справі. Справа про адміністративне правопорушення розглядається у присутності особи, притягнутої до адміністративної відповідальності. За відсутності такої особи справу може бути розглянуто лише у випадках, коли є дані про своєчасне її повідомлення щодо місця й часу розгляду справи і якщо від неї не надійшло клопотання про відкладення розгляду справи. У ст. 268 КУпАП передбачено також випадки обов'язкової присутності особи, притягнутої до відповідальності, при розгляді справи.

Суддя, орган, посадова особа, на розгляді якого знаходиться справа про адміністративне правопорушення, має право вимагати обов'язкової присутності при розгляді справи особи, щодо якої ведеться провадження. У разі розгляду справи про адміністративне правопорушення, яке тягне за

собою адміністративний арешт, або адміністративне видворення за межі країни іноземного громадянина, або особи без громадянства, особиста присутність особи, щодо якої ведеться провадження у справі, є строго обов'язковим. Щодо неповнолітньої особи, яку притягнуто до провадження у справі про адміністративне правопорушення, може бути винесено ухвалу про видалення її на час розгляду обставин справи, обговорення яких може негативно вплинути на зазначену особу [1, с. 24].

Як самостійна процесуальна постать виступає потерпілий, тобто особа, якій адміністративним правопорушенням заподіяно моральної, фізичної чи майнової шкоди. Потерпілий має право на ознайомлення з усіма матеріалами справи про адміністративне правопорушення, давати пояснення по справі, подавати докази, заявляти клопотання, відводи, користуватися юридичною допомогою захисника або представника, оскаржити постанову у даній справі, а так само користуватися іншими процесуальними правами відповідно до КУпАП. Справи про адміністративні правопорушення повинні розглядатися у присутності потерпілого. У його відсутність справа може бути розглянуто лише у випадках, якщо є дані про належне повідомлення потерпілого про місце і час розгляду справи і якщо від потерпілого не надійшло клопотання про відкладення розгляду справи або якщо таке клопотання залишено без задоволення. Потерпілий може бути допитаний в якості свідка у справі про адміністративне правопорушення [4, с. 176].

Для надання професійної юридичної допомоги особі, щодо якої ведеться провадження у справі про адміністративне правопорушення, в провадженні у справі має право брати участь захисник, а для представлення інтересів потерпілого – представник. В якості захисника чи представника до участі в провадженні у справі про адміністративне правопорушення залучається адвокат або інша особа. Захисник і представник повинні бути допущені до участі в провадженні у справі про адміністративне правопорушення з моменту складання протоколу про адміністративне правопорушення. А в разі адміністративного затримання фізичної особи яка вчинила адміністративне правопорушення, захисник повинен бути допущений до участі в провадженні у справі про адміністративне правопорушення з моменту адміністративного затримання. Захисник, а так же представник, які були допущені до участі в провадженні у справі про адміністративне правопорушення, мають право на ознайомлення з усіма матеріалами справи, а так само надавати докази, заявляти клопотання і відводи,

брати участь в розгляді справи, можуть оскаржити застосування заходів забезпечення провадження у справі, рішення у справі, а так само користуватися іншими процесуальними правами відповідно до чинного Кодексом [2, с. 48].

Інтереси особи, притягнутої до адміністративної відповідальності, і потерпілого, якщо вони є неповнолітніми або через фізичні чи психічні вади не можуть самі здійснювати свої права у справах, мають право репрезентувати їх законні представники (батьки, усиновителі, опікуни, піклувальники). Законні представники мають право ознайомлюватися з матеріалами справи; заявляти клопотання; від імені особи, інтереси якої вони репрезентують, подавати скарги на рішення органу (посадової особи), який розглядає справу [3, с. 125].

До «основних» учасників провадження у справі про адміністративне правопорушення належить прокурор. Він межах своїх повноважень має право: порушувати провадження у справі про адміністративне правопорушення; брати участь у розгляді справи про адміністративне правопорушення, подавати докази, заявляти клопотання, давати висновки з питань, що виникають під час розгляду справи; заявляти протест на постанову по справі про адміністративне правопорушення незалежно від участі у справі, а також здійснювати інші, передбачені чинним КУпАП, дії. Прокурор сповіщається про місце і час розгляду справи про адміністративне правопорушення.

Список використаних джерел:

1. Бородін І. Л., Бортник В. А. Адміністративна відповідальність : навч. посіб. Київ : Персонал, 2011. 136 с.
2. Ківалов С. В. Кодекс адміністративного судочинства України: Науково-практичний коментар / за заг. ред. С. В. Ківалова, О. І. Харитоновой. Харків : ТОВ «Одіссей», 2005. 552 с.
3. Колпаков В. К. Адміністративне право України: підручник. Київ, 1999. 430 с.
4. Основи адміністративного судочинства в Україні : навчальний посібник для юридичних факультетів та юридичних клінік) / за заг. ред. Н. В. Александровой. Київ : Конус Ю, 2006. 256 с.
5. Смітюх А. Треті особи в адміністративному судочинстві: особливості статусу. *Журнал юристів України «Юридичний радник»*. 2008. № 22.

Клименко Д., 2 курс
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра правознавства та фінансів,
науковий керівник – Лісний І.А.
старший викладач кафедри правознавства та фінансів

СПАДКОВЕ ПРАВО ОКРЕМИХ КРАЇН ЄС

Стаття присвячена аналізу норм спадкового права окремих країн Європейського Союзу, нормативно-правових актів які врегульовують процедури спадкування, а також у разі відсутності волі спадкодавця (якщо в померлого не було шлюбу та дітей; якщо батьки вже померли; якщо померлий не був одружений але мав дітей; якщо померлий залишив другу половинку з подружжя; якщо покійний залишив чоловіка/дружину та дітей), в яких би були зазначені правила, однакові для всіх держав незалежно від того, хто людина за національністю.

Ключові слова:спадкоємець; спадкування; заповіт; спадкове право; момент відкриття спадщини.

У ХХІ столітті мільйони осіб є суб'єктами спадкових відносин, які виникають незалежно від їхнього громадянства, країни перебування чи постійного місця проживання. В разі смерті громадянина, який перебуває за кордоном, або якщо його майно чи майнові права знаходяться за межами країни постійного проживання, виникає низка правових проблем, серед яких важливе місце належить питанням правового регулювання спадкових відносин.

Історія досліджень та вивчення зарубіжного спадкового права обумовлюється потребами вирішення проблемних питань, які виникають у спадковому праві України та показують, що потрібно удосконалювати законодавство за допомогою детального аналізу міжнародно-правових норм спадкового права. Так підвищиться рівень правової культури та захист інтересів осіб у процесі реалізації спадкових прав.

Відносини зі спадкування є складовою частиною майнових відносин будь-якого суспільства (феодального, капіталістичного й навіть соціалістичного), заснованого незалежно від форми власності.

Іноземцям в Україні стосовно спадкування ніяких обмежень не встановлено. Їм надається національний режим незалежно від того, проживають вони в Україні чи ні. Права спадкування, які виникли за кордоном, повністю визнаються в Україні, відповідно виникає необхідність дослі-

дження принципів та порядку спадкування за законодавством держав-членів Європейського Союзу.

З юридичної точки зору розрізняють системи спадкового права, які діють у зарубіжних країнах континентальної Європи (до них прилягає японська система права), та системи спадкового права, які властиві країнам з англосаксонським правом, головно Великобританії та США. Основна відмінність між ними полягає в тому, що в континентальних європейських країнах спадщина переходить безпосередньо до спадкоємців, а у Великобританії та США вона переходить спочатку до третьої особи, а вже потім - до спадкоємців. Крім того, в континентальній Європі можна виділити країни, які загалом дотримуються французького зразка, та країни, для яких зразком є німецьке право [1, с. 115].

У рамках Європейського Союзу проводиться робота щодо створення єдиних європейських колізійних норм у галузі спадкового права. Спадкування, як один із центральних інститутів цивільного права, одержало закріплення в законодавстві більшості держав.

На сьогодні одні правові держави вирішують колізійні питання у галузі спадкування розподілом спадкової маси на рухоме та нерухоме майно, тоді як інші встановили загальну для всіх видів майна колізійну прив'язку.

Українська практика виходить із визнання в Україні всіх прав спадкування, які виникли на підставі відповідних іноземних законів. Наприклад, якщо американський суд визнає відповідно до законів США українського громадянина, що проживає в Україні, спадкоємцем, то і в Україні він буде розглядатись як спадкоємець.

Законодавство держав-членів Європейського Союзу (далі ЄС) у спадковому праві по-різному зазначає вирішення питань щодо відсутності заповіту, хто у такому разі успадковує майно і в яких частках, обмеження щодо розпорядження права на правонаступництво, як і коли можна стати спадкоємцем і який податок мають сплатити спадкоємці. Так, наприклад, в Австрії за відсутності волі спадкодавця, тобто заповіту, за різних обставин застосовують такі принципи:

- якщо померлий не був одружений та не мав дітей, то батьки померлого успадковують однакові частки майна;
- якщо батьки вже померли, то в такому разі успадковують брати і сестри;
- якщо померлий не був одружений але мав дітей, то діти успадковують однакові частки;

- якщо померлий залишив другу половинку з подружжя: чоловік/дружина стає єдиним спадкоємцем, не маючи нащадків, батьків, братів і сестер, бабусь і дідусів;

- якщо померлий залишив чоловіка/дружину та дітей: 1/3 переходить до чоловіка/дружини, решту ділиться однаково серед дітей [3].

Австрійське право не надає автоматичного права на спадщину, якщо шлюб не був зареєстрований. В такому випадку чоловік/жінка тільки мають право стати спадкоємцями у порядку внесення їх до заповіту.

Обов'язкова (резервна) частина майна, яка обмежує свободу заповіту, становить половину частки законної спадщини для нащадків, за відсутності нащадків близько 1/3 частки юридичної спадщини відходить спадкоємцям.

Чоловік/дружина отримує половину своєї юридичної частки. Існує можливість знизити резервну частину за відсутності сім'ї.

Спадкоємці резервної частини можуть відмовитися від резерву до відкриття правонаступництва за контрактом (нотаріальний документ), укладеним між спадкодавцем і спадкоємцем або спадкоємцями [4].

Право на спадкування настає в момент відкриття спадщини (смерть особи), проте передача спадщини спадкоємцям вимагає судового розпорядження наприкінці конкретної процедури яка здійснюється нотаріусом від імені суду.

У бельгійському законодавстві зазначено: якщо померлий не був одружений і не мав дітей, спадкоємцями, які першими мають право на спадкування, будуть найближчі родичі (брати і сестри). Так батько і мати отримують по чверті, а брати/сестри - решту спадку. Якщо один із батьків помер, то його частка передається братам і сестрам. Якщо немає батьків, братів і сестер, половина спадкоємності переходить до материнської лінії, а друга половина переходить до батьківської лінії (дядько, тітка, двоюрідний брат). Якщо покійний не був одружений, але мав дітей, це виключає всіх інших членів сім'ї. Вони мають повне право власності на майно порівну. Проте, якщо дитина вже померла, залишаючи нащадків, останні успадковують право представництва померлої дитини. Якщо померлий мав чоловіка/дружину та дітей, то ця особа успадковує (право власності на власність) всі активи, що включають спадщину. Діти успадковують спадщину рівними частками. Частка дитини, яка вже померла, належить до нащадків цієї дитини за принципом представлення [5].

Форма зареєстрованого партнерства визнана в Бельгії “законним співжиттям”. На правонаступництво має право кожен із партнерів, тобто користуватися нерухомістю, в якій подружжя проживало разом, а також право на майно у зазначеній власності. Але одна сторона має право позбавити іншу права на користування у випадку волі або подарунку на користь іншої особи.

У незареєстрованому шлюбі друга сторона може стати спадкоємцем тільки тоді, коли померлий це передбачив у заповіті. Бельгійський закон не надає автоматичного права на успадкування другій стороні [3].

Бельгійський закон визнає принцип резервних частин, згідно з яким мінімальна частина (зарезервована частина) спадщини повинна передаватися дружині, дітям, батькам загиблого. Ця резервна частина становить половину спадщини, якщо є одна дитина (або її нащадки), $2/3$ - якщо є дві дитини, і $3/4$ - якщо є троє або більше дітей. Якщо немає нащадків або подружнього партнера, тоді батько і мати мають право на чверть спадщини кожен.

Друга сторона завжди отримує право на користування принаймні половиною активів, що входять у спадщину. Ця половина буде містити, майно, до якого належать будинок та речі домашнього вжитку.

Якщо заповідач вирішив не враховувати резервної частини до свого заповіту, а спадкоємці погоджуються, поважаючи його бажання, то заповіт може бути правомірний. Але спадкоємці, резервна частина яких не була дотримана, і які мають намір вимагати її, мають право порушити справу у порядку зменшення спадщини на розмір резервної частки.

Бельгійський закон регулюється принципом, згідно якого майно (активи та зобов'язання) належать спадкоємцям із моменту смерті власника, також існує система правонаступництва [6].

Спадкоємці несуть відповідальність за борги, пов'язані з правонаступництвом, але вони мають можливість обмежувати свою відповідальність, прийнявши спадщину без відповідальності за винятком активів. Умови (винятки, надбавки) та податкові ставки значно відрізняються в різних регіонах (Валлонія, Фландрія, Брюссель-Капітал). Податкові ставки залежать від ступеня спорідненості і можуть становити до 80 %, коли немає сімейних відносин.

У Болгарії якщо немає заповіту, за різних обставин застосовуються різні принципи.

Якщо померлий був не одружений і не мав дітей, батьки стають спадкоємцями. Якщо покійний залишив лише другий ступінь спорідненості або спорідненість в більш високому ступені, ті, хто з найближчого ступеня, успадковують рівними частками. Коли в покійного залишилися тільки брати і сестри, вони успадковують в рівних частках. Коли в покійного залишилися тільки брати і сестри, а також хтось із вищого ступеня спорідненості, що набувають другого ступеня або першого, отримують $\frac{2}{3}$ майна, а спадкоємці отримують $\frac{1}{3}$. Якщо покійний не був одружений, а мав дітей, між останніми ділять майно порівну [7].

Болгарське законодавство не визнає незареєстрований шлюб, тому тільки в заповіті сам спадкодавець може вказати про право такої особи бути спадкоємцем майна. В Болгарії послідовність переходить до спадкоємця, коли останній приймає правонаступництво. Це прийняття може бути мовчазним. Чоловік/жінка, нащадки та батьки покійного звільняються від сплати податку на спадщину [8].

Згідно чеського законодавства, якщо немає заповіту, тоді до різних випадків застосовують такі принципи:

- якщо померлий був неодружений і не мав дітей, то майно передається батькам, якщо вони ще живі, та особам, які жили разом з померлим в одному приміщенні, протягом одного року щонайменше, до самої смерті;
- якщо померлий не був одруженим але мав дітей, то правонаступництво ділиться порівну між дітьми [9].

Закріплена резервна частина може становити усю нерухомість. Розмір резервної частини залежить від віку бенефіціара (неповнолітнього/ дорослого) та кількості спадкоємців. Бенефіціари резервної частини не можуть відмовитися від частки резервної частини. У них є лише можливість прийняти або відмовитися від всієї спадщини. Але в межах угоди про право правонаступництва між спадкоємцями одержувач резервної частини може погодитися на отримання меншої частини майна, ніж він/вона має право. Друга сторона подружжя не має права на будь-яку резервну частину.

Спадкоємець набуває цього статусу за рішенням нотаріуса, який виступає в ролі судового уповноваженого. Дія цього рішення вступає в силу з дня смерті, навіть якщо рішення буде видано пізніше. Спадкоємець несе особисту відповідальність за борги померлого відповідно до вартості майна, отриманого ним [10].

У Франції за відсутності заповіту застосовують такі принципи:

а) померлий був неодружений і не мав дітей - батьки разом із його братами та сестрами, якщо такі є, в день смерті загиблого беруть участь у правонаступництві;

б) померлий був неодружений але мав дітей - діти успадковують рівні частки.

Відповідно до французького права лише нащадки померлого та чоловік/жінка мають право на резервну частину. Ця резервна частина, яка обмежує право спадкодавця вільно розпоряджатися своїм майном у заповіті, не може перевищувати $\frac{3}{4}$ майна. Спадкоємці не можуть відмовитись від резервної частини (якщо вони не відмовляються від правонаступництва) [11].

За французьким правом послідовність спадкування відкривається зі смертю. Спадкоємець повинен зробити вибір щодо реалізації права на спадщину протягом 10 років після відкриття правонаступництва.

Якщо спадщину було прийнято спадкоємцем, тоді він несе відповідальність за заборгованість померлого, яка може стосуватись навіть власного майна спадкоємця [12].

Отже, аналізуючи законодавство спадкового права держав-членів Європейського Союзу, варто зазначити, що охорона особистих інтересів громадян та їхнього майна регулюється на найвищому рівні та великою кількістю нормативно-правових актів, а Україна потребує оновленого інституту спадкування. Цивільний кодекс має відповідати всім вимогам нового суспільства, що стоїть на засадах ринкової економіки.

Відповідно, необхідно врахувати деякі негативні моменти у національному законодавстві та усунути окремі прогалини: на законодавчому рівні потрібно спростити оформлення прийняття спадщини, для цього потрібно реформувати спадкове законодавство; потрібно удосконалити та наблизити національне законодавство до європейських стандартів, а також ввести чітке розмежування отримання спадщини у традиційному шлюбі, у цивільному шлюбі, у одностатевому шлюбі і у фактичному шлюбі; детально проаналізувати закони європейських держав, такі як “Про міжнародне приватне право”, “Про нотаріат”, цивільне законодавство в сфері спадкових відносин та дії нотаріуса, як основного правового суб’єкта.

Список використаних джерел:

1. Валах В. В. Спадкове право зарубіжних країн. Міжнародне та зарубіжне право. - 2002. - № 4. - С. 115-122.

2. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23 червня 2005 року. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2709-15>.
3. Successions in Europe - Succession law in 27 European countries, The Council of the Notariats of the European Union, accessed 20.11.2014. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.successions-europe.eu/en/home>.
4. Austria International Estate Planning Guide Individual Tax and Private Client Committee, accessed 20.12.2016. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <file:///C:/Users/Roman/Downloads/Austria.pdf>.
5. Inheritance Law in Belgium. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.angloinfo.com/how-to/belgium/money/pensions-wills/inheritance-law>.
6. Private law codifications in Belgium, [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.law.kuleuven.be/personal/mstorme/taiwan2012HeirbautandSt>.
7. Code of civil procedure, in force from 01.03.2008. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.lawoffice-bg.net/userfiles/Code%20of%20Civil%20Procedure.pdf>.
8. Inheritance Law in Bulgaria. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.angloinfo.com/how-to/bulgaria/money/pensions-wills/inheritance-law>.
9. ACT the Civil Code of the Czech Republic of 3 February 2012. [Електронний ресурс] / Режим доступу <http://obcanskyzakonik.justice.cz/images/pdf/Civil-Code.pdf>.
10. Inheritance tax and law in Czech Republic. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.globalpropertyguide.com/Europe/Czech-Republic/Inheritance>.
11. Французький цивільний кодекс 1804. [Електронний ресурс] / Режим доступу: www.ipsub.udsu.ru/download/kafedra.../fgk.doc.
12. Про статус нотаріуса: Ордонанс Франції від 02.11.1945 р. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://mirnot.narod.ru/index.html>.

Коба С., 3 курс
Полтавський фаховий коледж Університету „Україна”,
циклова комісія правознавства
науковий керівник – Басенко Р. О.
завідувач кафедри, канд. пед. наук, доцент

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАНІСТЬ ОСОБИ

У статті розкрито нормативно-правові та структурно-процесуальні основи організації та здійснення права особистої недоторканості, недоторканості житла чи іншого володіння особи. Висвітлено сутність забезпечення права на особисту недоторканість, недоторканість житла чи іншого володіння особи; розглянуто шляхи забезпечення права особистої недоторканості особи у кримінальному провадженні.

Ключові слова: особиста недоторканість особи, види особистої недоторканості особи, право на особисту недоторканість особи.

Перш ніж характеризувати особисту недоторканність, потрібно встановити співвідношення понять «недоторканність» та «свобода», а також права на свободу та права на недоторканність. Враховуючи вищенаведені аспекти філософського розуміння свободи та етимологічне визначення недоторканності як гарантії від усяких посягань з боку кого-небудь, вважаємо, ці поняття співвідносяться як частина і ціле відповідно.

Невизначеним є застосування в законодавстві термінів «право свободи та особистої недоторканності» (у такому формулюванні вживається в Конституції України), «право на свободу», «право на особисту недоторканність» (у таких формулюваннях вживається в Цивільному кодексі України).

Немає однозначної позиції щодо цього і серед науковців. Зокрема, вчені вважають, що право на свободу і право на особисту недоторканність не потрібно сплутувати – це два різні природні права людини. Аналогічної позиції дотримуються автори Науково-практичного коментарю до Цивільного кодексу України, зазначаючи, що в першій редакції нового Цивільного кодексу право на свободу та особисту недоторканність також містились в одній статті – ст. 280. Під час підготовки проекту до другого читання автори правильно підійшли до розуміння цих прав і відокремили їх, створивши дві статті [3, с. 32].

Водночас поняття «свобода» і «особиста недоторканність» не можна тлумачити відокремлено, оскільки вони є складовими одного права на

свободу й особисту недоторканність, котре треба розуміти як неподільний конгломерат [1, с. 68].

Враховуючи наведене співвідношення між свободою та недоторканністю, вважаємо право на свободу та право на недоторканність окремими особистими правами, які є синергетичними та які закріплюють різні аспекти свободи у філософському розумінні.

Вчені вважають, що у розвитку забезпечення особистої недоторканності існує декілька етапів. Перший етап передбачав забезпечення особистої, передовсім, фізичної недоторканності за допомогою особистої фізичної сили або сили роду. Другий етап забезпечення особистої недоторканності охоплює вже і фізичну силу, і силу соціальної влади. На цьому етапі розвитку родового суспільства з'являються привілеї, пов'язані з виконанням владних функцій, виникають зачатки вольової і духовної недоторканності. Третій етап характеризується забезпеченням особистої недоторканності за допомогою правових засобів, які закріплюють нерівність, обумовлену становими або класовими привілеями. І лише на четвертому етапі забезпечення особистої недоторканності простежується рівність для всіх членів суспільства. Привілеї та імунітет у цій сфері пов'язані не із соціальним статусом особи, а з характером виконуваних нею державних функцій [4, с. 125].

У науковій літературі немає єдиного розуміння права на особисту недоторканність. Усі визначення права на особисту недоторканність можна поділити на три групи: 1) у яких недоторканність ототожнюється із заборonoю свавільного обмеження волі; 2) у яких недоторканність розкривається через два-три аспекти (здебільшого фізичну, психологічну); 3) у яких недоторканність розкривається через досить велику кількість аспектів.

При вузькому тлумаченні недоторканність особи пов'язується із свободою від свавільних арештів. У такому значенні це право вживається в тексті Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 р., Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Конституції України, КПК України. Таку позицію підтримує більшість українських вчених: В. Маляренко, М. Михеєнко, В. Шибіко, А. Дубинський, С. Коваленко, Л. Удалова, В. Рожнова, В. Назаров, М. Руденко [5, с. 60].

Ми підтримуємо думку, що положення Конституції України та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, у яких йдеться про особисту недоторканність та свободу, більшою мірою пов'язані з категорією свободи (законне ув'язнення особи після засудження її компете-

нтним судом; законний арешт або затримання особи за невиконання законного припису суду або для забезпечення виконання будь-якого обов'язку, встановленого законом тощо).

Вчені визначають конституційне право на особисту недоторканість як особисте суб'єктивне право українських громадян, яке гарантує їх свободу від протиправних посягань на життя, здоров'я, індивідуальну безпеку з боку кого б то не було, не допускає незаконних і безпідставних дій посадових осіб державних органів та громадських організацій щодо особистої недоторканності при виконанні ними своїх обов'язків і надає можливість відновлення порушеного права.

Крім того дослідники вважають, що поняття особистої недоторканності охоплює фізичну і психічну недоторканність особи. Під недоторканністю особи розуміють суб'єктивне право громадянина, яке складається з багатьох правомочностей, що забезпечують фізичну (тілесну) та моральну недоторканність людини, свободу її самовизначення [2, с. 98].

Дослідники вважають, що під особистою недоторканністю потрібно розуміти право людини на її тілесну, статеву і психологічну захищеність від будь-якого неправомірного посягання на її свободу, життя, здоров'я, честь і гідність, зокрема право не бути свавільно позбавленим волі взагалі і шляхом незаконного затримання чи арешту зокрема.

Вчені наголошують, що недоторканність особи полягає в захисті людини не тільки від незаконних та необґрунтованих арештів і затримань, але й взагалі від усіляких неправомірних посягань на її свободу, життя, здоров'я, майно, честь та гідність. Недоторканність особи – це забезпечення усіх виявів свободи за умови її правомірної поведінки [1, с. 68].

Дослідники пропонують взагалі розглядати поняття «право на особисту недоторканність» у декількох варіантах. По-перше, в державно-правовому розумінні – як проголошення самого права та установлення загальних гарантій його здійснення. По-друге, у кримінально-процесуальному розумінні – як систему засобів, що дозволяють забезпечити реалізацію цього права у випадку здійснення державою кримінального переслідування проти якої-небудь особи. Водночас не викликає сумнівів та обставина, що існує і цивільно-правовий аспект права на особисту недоторканність, що виявляється в існуванні права на недоторканність зовнішнього обліку [4, с. 125].

На думку вчених, до структури принципу особистої недоторканності можна внести такі поняття: фізична недоторканність – припускає захист

від насильства, небезпечного для життя і здоров'я, насильства, що не є небезпечним для життя і здоров'я, охорону статеві свободи; моральна недоторканність – захист честі і гідності особистості; психічна недоторканність – захист нормального перебігу психічних процесів; індивідуальна свобода – захист права на свій розсуд визначати місце перебування, свободу пересування, право на відсутність спостереження або охорони; загальна свобода дій – захист дій, не охоплених формалізованим правом; особиста безпека – забезпечення відсутності загрози завдання шкоди.

Дослідники вважають, що принцип недоторканності особи може розглядатися як неприпустимість (заборона) будь-якого протиправного посягання на фізичну, моральну і психічну цілісність, індивідуальну свободу, спільну свободу дій та особисту безпеку при здійсненні кримінального судочинства.

Вчені, розглядаючи право на особисту недоторканність у сфері кримінального судочинства, виділяють це право в широкому і вузькому розумінні. У широкому розумінні особиста недоторканність має на меті забезпечити індивідуальну свободу та правовий захист кожного від свавілля інших. У вузькому розумінні особиста недоторканність спрямована на захист громадянина від свавільних та незаконних арештів і затримань.

Під правом на особисту недоторканність розуміють гарантовану державою особисту безпеку людини, що полягає в недопущенні, припиненні і караності посягань з боку інших членів суспільства або посадових осіб держави на життя, здоров'я, тілесну недоторканність і статеву свободу (фізична недоторканність); честь, гідність, моральну свободу (моральна недоторканність); нормальну течію психічних процесів (психічна недоторканність); індивідуальну свободу людини, що виражається в наданій їй можливості мати у своєму розпорядженні себе, свій вільний час, на власний розсуд визначати місце перебування, не бути під наглядом або охороною (індивідуальна недоторканність) [1, с. 68].

Тому вважаємо, що право на особисту недоторканність – це закріплені в нормативно-правових актах заборони втручатися в певні сфери людського буття з боку держави, будь-яких організацій чи інших осіб. Право на недоторканність розкривають його через наявність заборон втручатися в певні сфери людського буття. На нашу думку, враховуючи визначення людини, які ми аналізували в попередніх розділах, такими сферами є фізична, психічна, моральна, соціальна та духовна.

Право на фізичну недоторканність особи – це право на гарантовану законом заборону посягання на життя, здоров'я і тілесну недоторканність. Дослідники, описуючи зміст цього права, відзначають, що право на фізичну недоторканність містить заборону будь-яких актів, що посягають на життя і здоров'я індивіда, зобов'язання забезпечити людяне поводження, а також заборону певних видів практики, що може завдати фізичне страждання або призвести до знищення індивіда, як-то: вбивство, катування, тілесні покарання, каліцтво, медичні або наукові досліді, не викликані необхідністю лікування особи, та інше грубе насильство з боку представників влади.

Дослідники визначають такі заборони: щодо завдання людині тілесних ушкоджень, побойв або іншого застосування щодо неї фізичної сили, насильницького введення в її організм наркотичних засобів, сильнодіючих чи отруйних речовин. Тілесна недоторканність також передбачає, що стосовно людини (за загальним правилом, без її згоди) забороняється втручання медичними методами діагностики, профілактики, лікування, примусове взяття донорської крові, органів та інших анатомічних матеріалів.

Список використаних джерел:

- 1.Новиков В. Право гражданина на неприкосновенность жилища. *Уголовное право*. 1999. № 1. С. 68-69.
- 2.Олійник А.Ю. Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини та громадянина в Україні. К. : Алеута. 2008. 472с.
- 3.Рудинский М. Ф. Неприкосновенность жилища как правовой институт. *Советское государство и право*. 1976. № 8. С. 31-32.
- 4.Кучинська О. П. Принцип недоторканності житла чи іншого володіння особи у кримінальному процесі. *Вісник Академії адвокатури України*. 2012. № 2(24). С. 125-129.
- 5.Літвінова І. Ф. Щодо визначення поняття права особи на недоторканність житла чи іншого володіння особи. *Право і суспільство*. 2012. № 2. С. 59-64.

Коваленко В. Ф., ст. викладач,
кафедра правознавства та фінансів,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ФОРМУВАННЯ ПІДОЗРИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Анотація: Розглянуто повідомлення про підозру, яке обов'язково здійснюється у випадках: затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення. Досліджено способи обрання до особи одного з передбачених КПК України запобіжних заходів. Визначено наявність достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення.

Ключові слова: підозра; кримінальний процес; докази; обвинувачення.

Повідомлення про підозру є одним з визначальних етапів стадії досудового розслідування, що повинен обумовлюватися формуванням законної та обґрунтованої підозри, а також забезпеченням підозрюваній особі можливості захищатися усіма дозволеними законом засобами і способами.

КПК встановлює три випадки набуття особою статусу підозрюваного у кримінальному провадженні. При цьому підозрюваною особа стає лише у разі здійснення щодо неї усіх передбачених Кодексом процедур з дотриманням встановленого порядку їх вчинення, що обумовлено вимогами ч. 1 ст. 8 та ч. 1 ст. 9 КПК[1].

Слідчий має право повідомляти особі про підозру лише за погодженням з прокурором, за умов: 1) здійснення досудового розслідування у кримінальному провадженні, виключно віднесеного ст. 216 КПК до підслідності такого слідчого, та 2) визначення цього слідчого, у порядку п. 1 ч. 2 ст. 39 КПК, керівником органу досудового розслідування для здійснення досудового розслідування у даному кримінальному провадженні.

Відповідно до ст. 278 КПК письмове повідомлення про підозру вручається в день його складення слідчим або прокурором (оскільки після слова «складення» немає коми, воно має читатися, як складення самим слідчим або прокурором, пов'язаними словами є «складення слідчим або прокурором», а не «вручення слідчим або прокурором»), а у випадку неможливості такого вручення – у спосіб, передбачений КПК для вручення повідомлень.

Якщо у день складення повідомлення про підозру не вручено належною процесуальною особою або належним чином не відправлене для

вручення, відповідний слідчий, прокурор втрачає право на його вручення, а це повідомлення вже не може бути вручено особі.

Повідомляти про підозру спеціальним суб'єктам, визначеним у ст. 480 КПК, може лише прокурор – процесуальний керівник, але не будь-який прокурор, визначений у п. 15 ч. 1 ст. 3 КПК України, а виключно вказаний у ст. 481 КПК. У даному випадку відсутня будь-яка колізія правових норм. Норми ст. 481 КПК є спеціальними по відношенню до викладених у п. 15 ч. 1 ст. 3 та п. 11 ч. 2 ст. 36 цього Кодексу лише в частині визначення конкретних службових осіб органів прокуратури як прокурорів, що є процесуальними керівниками у відповідному кримінальному провадженні, повноважних здійснювати відповідну процесуальну дію. При цьому не можна ст. 481 КПК вважати взагалі спеціальною щодо ч. 2 ст. 36 КПК України.

Прийняття процесуальних рішень у кримінальному провадженні іншим прокурором не процесуальним керівником можливе лише у випадках, передбачених частинами 4-5 ст. 36, ч. 3 ст. 37, ст. 313 КПК[2, с.12].

Роз'яснити зміст підозри та права підозрюваного має виключно слідчий, прокурор, який прийняв процесуальне рішення – склав, тобто здійснює, повідомлення. Вручення повідомлення про підозру як процесуальну дію не може вчиняти особа, яка не складала повідомлення про підозру. Це впливає з ч. 2 ст. 276 КПК, за якою до осіб, що не наділені правом повідомляти про підозру але мають право повідомляти права затриманій особі – підозрюваному, віднесені лише службові особи, які згідно із законом затримали таку особу. Інші випадки роз'яснення прав підозрюваного службовою особою, що не здійснює повідомлення, Кодексом не передбачені. Відповідно до ч. 3 ст. 276 КПК після повідомлення про права слідчий, прокурор або інша уповноважена службова особа (йдеться про особу, якій законом надано право здійснювати затримання, авт.) на прохання підозрюваного зобов'язані детально роз'яснити кожне із зазначених прав. Таким чином ст. 276 КПК не передбачає можливості роз'яснення прав підозрюваному будь-якою службовою особою, окрім тієї, що склала відповідне повідомлення про підозру або затримала таку особу.

Повідомлення про підозру особі може скласти лише належний слідчий у відповідному кримінальному провадженні, що віднесено до його підслідності, за погодженням з прокурором – процесуальним керівником, або прокурор – процесуальний керівник у даному кримінальному провадженні. Повідомлення про підозру спеціальному суб'єкту може скласти

лише відповідний прокурор, визначений у ст. 481 КПК за умов, що цей прокурор є процесуальним керівником у даному кримінальному провадженні.

У випадку неналежного здійснення повідомлення особі про підозру і не набуття нею процесуального статусу підозрюваного у кримінальному провадженні така особа, враховуючи викладені обставини, не може набутти статусу обвинуваченого і підсудного навіть за умов складення щодо неї обвинувального акта.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Фараон О. В. Повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення: авто-реф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: спец. 12.00.09. Київ, 2016. 20 с.

Ковальчук К., 5 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра правознавства та фінансів,
наук. керівник – доцент **Аванесян Г.М.**

НАУКОВІ ТЕОРІЇ ЩОДО СУТНОСТІ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ

Анотація. *Стаття присвячена теоретичним засадам юридичної особи як суб'єкта цивільно-правових відносин. Представлено аналіз основних теорій щодо ключових ознак юридичних осіб.*

Ключові слова: *юридична особа, теорія фікції, статус юридичної особи.*

Вступ. У зв'язку з реформуванням економіки, з'явилась потреба у створенні нової системи законодавства, це все потребує сучасних теоретичних досліджень та подальшого розвитку правових категорій, які обслуговують ринкову економіку, та в першу чергу такої категорії, як юридична особа.

На теперішній час сучасну ринкову економіку не можливо уявити без категорії юридичної особи і досить широкого спектра організаційно-правових форм суб'єктів цивільного обігу. Ці правові інститути з'явилися по тим самим причинам, що і виникнення і генезис права, а зокрема ускладненням соціальної організації суспільства, розвитком економічних,

і далі ринкових відносин і, як наслідок цього - змінилась суспільна свідомість. На визначеному етапі суспільного розвитку правове регулювання відносин за участю одних тільки фізичних осіб як єдиних суб'єктів цивільного обігу виявляється недостатнім для суспільних і економічних відносин, які розвиваються дуже швидкими темпами.

Інститут юридичної особи в цивільному законодавстві визначений становленням товарно-грошових відносин саме у ринковій економіці, суспільним розподілом праці, необхідністю включення до цивільного обороту майна держави, кооперативів, громадських та інших організацій. Щоб найбільш ефективно і раціонально використовувати державне майно, в загальному, це майно розподіляється та закріплюється за загальним правилом за окремими державними підприємствами, установами та організаціями. Підприємства наділяють та об'єднують майном, вони отримують господарську самостійність, і це стає передумовою здійснення господарського розрахунку, вчинюються акти по реалізації продукції, розпоряджання, як висновок – виступ в обороті як суб'єкт цивільних прав та обов'язків.

На сьогоднішній день не існує стійкої точки зору щодо появи поняття «юридична особа», хоча теорій досліджено досить багато. Наприклад: теорія фікції, персоніфікованої цілі, органічна теорія, реалістична, теорія колективу, держави, директора. Найголовніше питання, через яке ведуться дискусії вже більше чим 150 років – хто ж все-таки є представником властивостей юридичної особистості.[4].

Поняття юридичної особи у новому ЦК України визначає ст. 80, відповідно до якої юридичною особою є організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку, наділена цивільною правоздатністю і дієздатністю, яка може бути позивачем і відповідачем у суді. У цій статті визначено перелік ознак, які характерні юридичній особі. Але аналіз природи юридичної особи та законодавства, яке регулює порядок створення, функціонування і припинення юридичних осіб, дозволяє виділити низку ознак юридичної особи, які не знайшли належного відображення у ЦК.[1][2].

У правовій науці ознаки юридичної особи прийнято поділяти на дві категорії. Одні автори виділяють матеріальні та правові ознаки, інші – сутнісні та правові.

Щодо першої категорії, то ми приходимо до висновку, що матеріальні ознаки юридичної особи – внутрішня організаційна, економічна та функціональна єдність, самостійність, відокремленість майна юридичної

особи від майна інших суб'єктів, а також наявність одного чи кількох органів, які здійснюють управління юридичною особою.

Якщо ж ми подивимось на другу категорію, то тут визначними ознаками юридичної особи є похідний характер, наявність легальної мети, відповідність юридичної особи певній організаційно-правовій формі, легальність створення юридичної особи та наявність найменування. Прихильники цієї категорії вважають, що до правових ознак даного інституту потрібно віднести державну реєстрацію, самостійну участь у цивільному обігу, майнову відокремленість та самостійну майнову відповідальність.[2].

Взагалі питання про сутність юридичної особи є дискусійним. В теорії цивільного права існує безліч теорій юридичної особи. Ще Л.Л. Герваген розділив їх на 5 груп.

Теорія фікції (уособлення) - Інокентій ІУ, Ф.К. Савіньї, Г. Пухта, Г.Ф. Шершеневич, І.М. Тютрюмов, Д. І. Мейер і др. Розроблена в 12 в. і є загальновизнаною і в сучасній науці. Відповідно до теорії фікції корпорація суцільна сукупність окремих людей, яка за допомогою фікції як особливо-наукового прийому, розглядається в якості особи, тобто держава за допомогою фікції на підставі закону створює штучного суб'єкта права для досягнення цілей, поставлених окремими людьми або майно персоніфікується для досягнення соціальних цілей.

Теорія цільового або безсуб'єктного майна - Б. Віндшайд, А.Брінц, Е.А.Суханов і др. Автори цієї теорії визнають, що в деяких випадках суб'єктивні права існують незалежно від суб'єкта або без суб'єкта (Віндшайд) або суб'єктом насправді виступає поняття або мета (Брінц). Дійсним суб'єктом майнових прав корпорації по Брінцев є мета її створення. По суті заснована на тій же фікції юридичної особи, що і теорія уособлення.

Теорії реального суб'єкта - О. Гірке, І.А.Покровский, Б.Б.Черепанін, В.А. Ахміловіч, О. А. Красавчиков та ін. Відповідно до цієї теорії юридична особа є реальним суб'єктом права, хоча і не фізичною особою, а «безтілесним», діє через свої органи в межах їх компетенції, дії яких вважаються діями самої юридичної особи.

Теорії, спрямовані на пошуки людського субстрату юридичної особи - Р. Іерінга, Н.М. Коркунов, Ю.К. Толстой, А.С. Аскназій, А.В. Венедиктов, М.І. Брагінський, В.А. Ойгензіхт і ін. Сутність юридичної особи представниками цієї теорії розкривається за допомогою пошуку природного суб'єкта, що стоїть за ширмою юридичної особи. За фігурою

юридичної особи ховаються його керуючі (Гельдер), держава (А.С. Аскназій), директор (Ю.К. Толстой), певним чином організований колектив працівників (А.В. Венедиктов, С.Н. Братусь, В.П. Мозолин і ін.).

Негативна теорія - В.В.Лаптев. Розроблено в радянський період стосовно до планової економіки для господарської системи з переважанням державної власності і державних підприємств, які не є власниками належного їм майна. В.Лаптев запропонував відмовитися від поняття «юридична особа», замінивши його на господарський орган [3].

Висновки. Існуючі в даний час теорії, тлумачать суть юридичної особи, в тій чи іншій мірі вони систематизовані навколо стрижневого питання: виявляється чи юридична особа дійсно наявним суб'єктом права або це фікція. Залежно від цього всі теорії юридичних осіб можуть бути розбиті на дві основні групи: теорії фікції та теорії реальності юридичної особи. В особливі групи теорій потрібно зарахувати підходи, які, по-перше, мають у своєму розпорядженні метою виявити осіб, які є реальними суб'єктами прав юридичної особи (теорії «зняття покривів», «проколювання корпоративної вуалі», теорії «субстрату» юридичної особи), а по-друге, розглядають юридичну особу як персоніфіковане майно. Взагалом розглянуту класифікацію юридичних осіб необхідно вдосконалити, не забуваючи, що юридичні особи публічного права – це державні органи, на які законом покладено владні повноваження, та органи місцевого самоврядування. А Решта юридичних осіб, зокрема, й державні та комунальні підприємства, слід віднести до юридичних осіб приватного права.

Саме тоді в ст. 191 ЦК України можна буде передбачити, що об'єктом цивільно-правових угод може бути будь-яка юридична особа приватного права, що як єдиний майновий комплекс, є нерухомістю.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України від 2 серпня 2018 року, № 435-IV.
2. О.Кравчук „Майновий аспект правового статусу юридичних осіб за новим Цивільним кодексом України” // Право України, 2003р., № 12.
3. Цивільне право України: Підручник / Є.О. Харитонов, Н.О.Саніахметова. К.: Істина, 2003. 776с.
4. В.Ніколаєв. Про інститут юридичної особи// Право України, 1997р., №7.

Короєд Сергій Олександрович

Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра правознавства та фінансів,
доктор юридичних наук, професор, професор кафедри

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ПІДСТАВИ ВІДСТУПЛЕННЯ ПРАВА ВІНДИКАЦІЙНОЇ ВИМОГИ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Анотація: Здійснюється науково-практичний аналіз підстав укладення та подальшого виконання договору відступлення права власника на витребування нерухомого майна з чужого незаконного володіння, тобто договору цесії віндикаційної вимоги. Обґрунтовується юридична спроможність відступлення на підставі договору цесії віндикаційної вимоги, а також визначаються істотні умови такого договору цесії.

Ключові слова: віндикація, відступлення права, цесія, майно, право власності.

Зазначене питання може виникнути зокрема тоді, коли неволодіючий власник з різних причин не бажає або фізично не в змозі вчиняти дії щодо витребування свого майна (зокрема нерухомого) з чужого незаконного володіння, проте має бажання здійснити відчуження такого майна третій особі. Водночас така третя особа (потенційний покупець), яка заінтересована в придбанні зазначеного майна, буде згодна взяти на себе всі ризики неотримання майна в своє володіння і водночас здатна (за рахунок своїх сил і ресурсів) ініціювати та супроводжувати шляхом пред'явлення віндикаційного позову судовий процес щодо повернення майна з чужого незаконного володіння. Звісно ж неволодіючий власник на підставі укладеного договору доручення може видати на потенційного покупця довіреність на вчинення всіх необхідних дій для пред'явлення позову та представництва неволодіючого власника в суді і захисту його прав та інтересів на майно та його витребування з чужого незаконного володіння. Проте в такому випадку потенційний покупець лише виконуватиме функцію представництва і захисту в суді прав неволодіючого власника від імені та в інтересах останнього, не маючи при цьому жодних самостійних прав на витребуване в результаті задоволення судом віндикаційного позову нерухоме майно, яке буде повернуто у власність неволодіючого власника, а останній в подальшому може відмовитись його відчужувати потенційному покупцю на раніше погоджених умовах (звісно ж, що такі умови можна погодити в укладеному попередньому договорі купівлі-продажу, проте

негативні наслідки для продавця будуть зводитись лише до штрафних санкцій, а не до примусового виконання обов'язку відчужити майно потенційному покупцеві). Оскільки нерухоме майно вибуло із володіння власника незаконним шляхом поза його волею (підтвердженням чому буде лише слово неволодіючого власника та документи, які підтверджували його право власності), що унеможливило відчуження такого майна на підставі нотаріально посвідченого договору купівлі-продажу (оскільки право власності в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно буде зареєстроване за іншою особою), що може підтверджуватись, зокрема постановою нотаріуса про відмову у вчиненні нотаріальної дії з посвідчення договору купівлі-продажу, та враховуючи відсутність у неволодіючого власника знань і можливостей займатись питанням повернення (витребування з чужого незаконного володіння або від добросовісного набувача) нерухомого майна, а також бажання потенційного покупця набути права на таке нерухоме майно, то виходом із такої ситуації може бути відступлення неволодіючим власником потенційному покупцеві на підставі договору цесії (відступлення права вимоги) права власника на витребування нерухомого майна з чужого незаконного володіння.

В Україні відсутнє пряме законодавче регулювання можливості укладення такого виду договору та наукові праці з цього питання, що не сприяє поширенню в українській нотаріальній практиці випадків укладення таких договорів, чим звужується договірна свобода учасників приватноправових відносин та можливість задоволення інтересів як неволодіючого власника, так й потенційного покупця майна. Хоча згідно із позицією, висловленою в постанові Верховного Суду від 03.06.2020 в справі № 916/1410/19, під час цесії може бути відступлено право як грошової, так і негрошової (роботи, товари, послуги) вимоги; при цьому віндикаційна вимога не входить до переліку зобов'язань, в яких заміна кредитора не допускається [1].

Аналіз наукових праць свідчить, що серед науковців одні вважають, що цесія віндикаційної вимоги належить до зобов'язального права, а інші вважають, що вона має речово-правовий характер (тобто не є зобов'язальним правовідношенням, та розглядають цесію віндикаційної вимоги розпорядженням правом власності, а відтак виключають можливість її відступлення за договором цесії). Ми не погоджуємось з речово-правовим характером цесії віндикаційної вимоги та водночас підтримуємо аргументи окремих вчених щодо того, що право власника витребувати шляхом він-

дикації річ являє собою зобов'язальне право, так як воно характеризується всіма ознаками останнього, а саме: а) є відносним суб'єктивним правом; б) зобов'язує боржника до вчинення певної позитивної дії; в) носить майновий характер [2].

На нашу думку, сам по собі той факт, що на момент відступлення віндикаційної вимоги власник не володіє майном і майно фактично не передається набувачеві, не може виступати запереченням можливості укладення договору цесії віндикаційної вимоги, адже при укладенні звичайного договору купівлі-продажу нерухомого майна останнє може перебувати в оренді у третіх осіб, тобто продавець не зможе здійснити традицію покупцеві (зокрема, згідно з ч. 1 ст. 770 ЦК України у разі зміни власника речі, переданої у найм, до нового власника переходять права та обов'язки наймодавця). Крім того, продавець взагалі може продати за договором купівлі-продажу нерухоме майно, яке буде створене або набуто продавцем в майбутньому (ч. 1 ст. 656 ЦК України); тобто на момент відчуження таким майном не володітиме ані продавець, ані покупець.

Цесія (відступлення права вимоги), будучи підставою заміни кредитора в зобов'язанні, є різновидом правонаступництва, тобто таким самим правонаступництвом, як й, наприклад, у спадкових правовідносинах, в яких спадкоємець, який прийняв у спадщину нерухоме майно, ще до його державної реєстрації має право витребувати це майно від його добросовісного набувача з підстав, передбачених статтею 388 ЦК України, зокрема у разі, якщо воно відбуло з володіння спадкодавця поза волею останнього. На цьому в одній зі справ наголосив Верховний Суд [3].

Отже вважаємо юридично спроможним відступлення віндикаційної вимоги на підставі договору цесії, який буде укладатися через неможливість вчинення договору купівлі-продажу у зв'язку з реєстрацією в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно права власності за іншою особою (а не за неволодіючим власником), що має підтверджуватись постановою нотаріуса про відмову у вчиненні нотаріальної дії з посвідчення договору купівлі-продажу такого нерухомого майна.

Укладений договір цесії відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 512 та ч. 1 ст. 514 Цивільного кодексу України буде підставою заміни цедента (неволодіючого власника) на цесіонарія (покупця) у всіх правовідносинах та зобов'язаннях стосовно нерухомого майна та всіх прав на нього, включаючи право будь-яких вимог до третіх осіб, пов'язаних із цим нерухомим майном, а також право на його витребування із чужого незаконного володін-

ня або від добросовісного набувача відповідно до ст. 387 і 388 Цивільного кодексу України та реєстрацію права власності на витребуване нерухоме майно за цесіонарієм.

Список використаних джерел:

1. Постанова Верховного Суду від 3 червня 2020 року в справі № 916/1410/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89625064>.
2. Вошатко А. В. К вопросу об уступке виндикационного притязания. *Правоведение*. 2000. № 3. С. 141–145. URL: <https://uristy.ucoz.ru/publ/2-1-0-43>.
3. Постанова Верховного Суду від 20 травня 2020 року в цивільній справі № 303/6974/16-ц, провадження № 61-39511св18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89508947>.

Кравченко А.П.

к.ю.н., доц. кафедри правознавства та фінансів
Полтавського інституту економіки і права Університету «Україна»

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація: у статті проаналізовано поняття підприємницької діяльності, досліджено сутність державного регулювання, визначено засоби і механізми регулювання господарської діяльності, окреслено організаційно-правові форми підприємницької діяльності.

Ключові слова: підприємницька діяльність, державне замовлення, ліцензування, патентування і квотування, технічне регулювання.

На сьогоднішній день питання державного регулювання підприємницької діяльності як самостійного правового інституту, його правової природи і основних функцій та правових форм потребує ретельного дослідження. Це зумовлено місцем, яке державне регулювання займає у функціонуванні господарського правопорядку в Україні. Існує необхідність організації державного регулювання економіки такого рівня, який би відповідав якісно новим явищам структурних зрушень у народному господарстві України, розвитку його в напрямку переходу до ринково регульованої економіки, цивілізованих ринкових відносин. Державою для реалізації економічної політики, виконання цільових економічних та інших програм і програм економічного і соціального розвитку застосовуються різноманітні засоби і механізми регулювання господарської діяльності. Основними

засобами регулюючого впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання є: державне замовлення, ліцензування, патентування і квотування, технічне регулювання, застосування нормативів та лімітів, регулювання ціни тарифів, надання інвестиційних, податкових та інших пільг, надання дотацій, компенсацій, цільових інновацій та субсидій. Обмеження щодо здійснення підприємницької діяльності, а також перелік видів діяльності, в яких забороняється підприємництво, встановлюються Конституцією України та законом [1]. Виходячи з визначення підприємницької діяльності, вона може здійснюватися в двох формах: без утворення юридичної особи (індивідуальна підприємницька діяльність) і з утворенням юридичної особи (підприємницька діяльність в передбачених ГК України організаційно-правових формах). Поняття «організаційно-правова форма» вживається стосовно юридичних осіб, тому, коли йдеться про підприємницьку діяльність з утворенням юридичної особи, можна говорити про підприємницьку діяльність в різних організаційно-правових формах. Відповідно під організаційно-правовою формою підприємницької діяльності розуміють сукупність майнових та організаційних відмінностей, способів формування майнової бази, особливостей взаємодії власників, засновників, учасників, їх відповідальність один перед одним і контрагентами. Майнові відмінності виявляються в залежності від того, на якій формі власності або на базі якого речового права здійснює свою діяльність організація. Якщо майно є державним, то мова йде про державні підприємства, що знаходяться в республіканській або комунальній власності. В основі господарських товариств, господарських товариств, виробничих кооперативів, приватних унітарних підприємств лежить приватна форма власності. Залежно від обсягу прав самої організації на яке використовується нею майно можна виділити три відмінних один від одного моделі майнових відносин: організації, що володіють правом оперативного управління на майно, зокрема казенні підприємства, організації, які мають право господарського відання на майно, унітарні підприємства; організації, які мають право власності на майно: всі інші організації. Організаційні відмінності відображають особливості внутрішньої структури управління діяльністю господарської організації. Так, в унітарних підприємствах дана структура представлена відносинами керівника і власника майна, заснованими на контракті, в господарських товариствах - взаємовідносинами учасників, в господарські товариства і виробничих кооперативах - взаємовідносинами загальних зборів учасників і виконавчих орга-

нів [3,ст.8]. Особливості взаємодії власника майна і засновників (учасників) проявляються, в першу чергу, в їх правах на участь в управлінні діяльністю організації. Так, власник унітарного підприємства визначає цілі діяльності підприємства, затверджує статут і призначає керівника, але в подальшому не втручається в оперативну діяльність підприємства. У командитному товаристві управління діяльністю здійснюється тільки повними товаришами, вкладники в управлінні справами товариства не беруть участь. Конструкція відповідальності також є характерною ознакою організаційно-правових форм. Так, учасники повного товариства солідарно несуть субсидіарну відповідальність за боргами товариства всім своїм майном. У господарських товариствах, за винятком товариства з додатковою відповідальністю, учасники не відповідають за боргами товариства, а лише ризикують своєю часткою в капіталі товариства. Учасники виробничого кооперативу крім ризику своїм паєм відповідають за боргами кооперативу субсидіарно, в межах, визначених статутом, що характерно і для учасників товариства з додатковою відповідальністю. Виходячи з перерахованих ознак можна виділити наступні організаційно-правові форми підприємницької діяльності: господарські товариства (повні і командитні), господарські товариства (з обмеженою відповідальністю, з додатковою відповідальністю, акціонерні), виробничі кооперативи, державні та приватні унітарні підприємства. Зазначені організації відповідно до законодавства є комерційними. Основною метою їх діяльності є отримання прибутку і (або) розподіл її між учасниками. Організації, які мають одержання прибутку як основну мету своєї діяльності і не розподіляють отриманий прибуток між учасниками, є некомерційними (п.1 ст. 52 ГК України). Некомерційні організації можуть створюватися у формі споживчих кооперативів, громадських або релігійних організацій (об'єднань), фінансованих власником установ, благодійних та інших фондів, а також в інших формах, передбачених законодавством. Ці організації можуть здійснювати підприємницьку діяльність лише остільки, оскільки вона необхідна для їх статутних цілей, заради яких вони створені, відповідає цим цілям і відповідає предмету діяльності некомерційних організацій [2,ст.29]. Фондові і товарні біржі, банки і небанківські кредитні організації та інші суб'єкти господарювання не є самостійною організаційно-правовою формою підприємницької діяльності. Формою державного впливу на господарські відносини доречно визнавати зовнішній вираз дії державних органів, що виникає в процесі реалізації їх специфічних завдань і функцій у разі засто-

сування обраного методу державного впливу на економіку. Розрізняють такі основні правові форми: планування (директивне й індикативне), індивідуальне управлінське рішення, контроль, нагляд, координація, формування звітності, інформаційне забезпечення суб'єктів господарських відносин, припинення правопорушень, поновлення правового становища, покарання винних у порушенні господарського законодавства, нормативне регулювання тощо.

Отже, можна зауважити, що перелік засобів державного регулювання господарської діяльності громадян потребує детального перегляду та удосконалення з урахуванням сучасних умов господарювання. На сучасному етапі розвитку економічних відносин вбачається відставання державного регулювання від реального стану відносин у цій сфері. Потреба державного регулювання господарської діяльності має бути і вимагає термінового удосконалення за умови врахування сучасних аспектів господарювання. Інтеграція України до Європейського Союзу передбачає створення і використання як ринкових, так і суто державних інститутів, які забезпечать дотримання стандартів сталого розвитку. При цьому стає зрозуміло, що тільки таким шляхом можна забезпечити здорові суспільні відносини і гарантувати довгострокове економічне зростання та стабільність. Крім того, держава повинна здійснювати державне регулювання господарської діяльності за допомогою організаційно-правових засобів, спрямованих на стимулювання підприємницької ініціативи і підтримку діяльності суб'єктів господарювання з метою створення сприятливих умов для їх успішної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Господарський кодекс України від 27.02.2021 р. № 436-IV [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
2. Гарагонич О. Теоретичні питання державного регулювання господарської діяльності / О.Гарагонич [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://bnc.in.ua/pravove-zabezpechennya-gospodarskoi-diyalnosti/teoretichni-pitannya-derzhavnogoregulivannya-gospodarskoi-diyalnosti/>
3. Лаптев В. Проблеми удосконалення підприємницького законодавства. Правове регулювання підприємницької діяльності. 2015. № 5. С.4–17.

Кресіна Ірина Олексіївна

доктор політичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії правових наук,
завідувач відділу правових проблем політології
Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України

Кресін Олексій Веніамінович

доктор юридичних наук,
член-кореспондент Міжнародної академії порівняльного права
керівник Центру порівняльного правознавства
Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК ЕЛЕМЕНТ КОНЦЕПЦІЇ ПЕРЕХІДНОГО ПРАВОСУДДЯ

Анотація: Розглянуто питання амністії у міжнародному праві. Аналізуються причини та обмеження застосування амністій. Розкрито принципи правового забезпечення звільнення від покарання або пом'якшення покарання в Україні, а також еволюція підходів в умовах війни Російської Федерації проти України.

Ключові слова: перехідне правосуддя, звільнення від покарання, звільнення від кримінальної відповідальності, амністія, помилування, пом'якшення покарання.

Перехідне правосуддя – це інтегративний концепт, який об'єднує правові й неправові засоби відновлення повноцінної життєдіяльності суспільства після періоду масових грубих порушень права і демократичного розвитку. Частина цих засобів, і насамперед ті, що пов'язані з кримінальним переслідуванням і покаранням порушників, мають тривалу історію застосовування в національному і міжнародному праві. Інші є недавніми і спрямовані на доповнення чи навіть часткове заміщення кримінального переслідування і покарання.

Одним із шляхів «врегулювання правопорушень», як зазначає Г. Верле, є відмова від кримінального переслідування, що може реалізовуватися як амністія або реальна відсутність такого переслідування внаслідок бездіяльності уряду. «Амністія і відсутність переслідування часто є ціною, яку необхідно заплатити за зміну системи, коли правлячі кола погоджуються завершити конфлікт чи створюють можливості для демократії лише за умови, що злочини, скоєні за їх режиму, залишаться безкарними». Якщо до зміни правлячого режиму привела не воєнна поразка, а переговори, а порушення були надзвичайно масовими і порушники становлять знач-

ний сегмент населення, то можливості здійснення кримінального переслідування дуже вузькі [1, с. 101-104]. Слід нагадати, що Г. Верле при цьому має на увазі ситуації в умовах переходу від «репресивних порядків управління» до демократії або припинення внутрішнього конфлікту. Але Г. Верле піддає сумніву легітимність амністій у міжнародному праві. Загальне звільнення від кримінальної відповідальності неприйнятне й може бути підставою для подальшого здійснення кримінального переслідування міжнародними судами і трибуналами або третіми державами. Крім того, зазначає він, «амністія є легітимною лише тоді, коли вона абсолютно необхідна для завершення триваючого насилля». Вчений виокремлює досвід амністій після вироків судів та за рішеннями комісій з встановлення правди (за умови повного визнання вини правопорушниками та їх співробітництва з метою відновлення правди – «істина замість покарання») [1, с. 102-106].

Слід наголосити, що ООН, зокрема у Керівних принципах ефективного посередництва 2012 р., активно заохочує й надалі амністії щодо всіх злочинів, окрім геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів та грубих порушень прав людини, а також сексуального й гендерного насильства, у ситуаціях неміжнародних збройних конфліктів. На думку Л. Малліндера, це зумовлюється тим, що на перехідному етапі «обмеження правового статусу значної кількості людей через кримінальне минуле стає перешкодою для об'єднання» суспільства [2, с. 4-5]. На думку українських учених, «За виняткових обставин та за наявності суворих умов може бути застосована обмежена амністія за воєнні злочини, якщо її незастосування становить реальну загрозу збереженню миру і безпеки, підриває мирну угоду або провокує повалення недавно обраного демократичного уряду» [3, с. 76].

Амністії після завершення неміжнародних воєнних конфліктів заохочуються і міжнародним гуманітарним правом. Зокрема, згідно з Другим Додатковим протоколом до Женевських конвенцій 1949 р.: «Під час припинення воєнних дій органи, що перебувають при владі, прагнуть надати якомога ширшу амністію особам, які брали участь у збройному конфлікті, та особам, позбавленим волі з причин, пов'язаних із збройним конфліктом, незалежно від того, були вони інтерновані чи затримані» [4]. На міжнародні воєнні конфлікти дія цього Протоколу не розповсюджується. За підрахунками українських авторів, у 1946–2020 рр. людство пережило 259 збройних конфліктів та застосувало 650 амністій [3, с. 14].

Позиція ЄСПЛ щодо амністій учасників воєнних конфліктів була висловлена у рішенні по справі «Маргуш проти Хорватії» (2014) «застосування амністії щодо вбивства або жорстокого поводження з цивільними особами само суперечить зобов'язанням держави відповідно до статей 2 і 3 ЄКПЛ, оскільки воно перешкоджає розслідуванню таких діянь та обов'язково створить ситуацію безкарності винних осіб». Водночас, амністії загалом можуть вважатися легітимними лише у випадку, якщо без них не обійтися при досягненні миру і національного примирення, і держава може це довести. В іншому випадку правопорушників може бути притягнуто до відповідальності міжнародним судом чи судом третьої держави [5].

У рішенні Міжнародного трибуналу щодо Югославії 1998 р. по справі *Prosecutor v. Anto Furundžija* зазначено, що амністовані за національним законодавством особи (у конкретному випадку – за катування) можуть бути знову притягнені до кримінальної відповідальності у цій же або іноземній державі, якщо така амністія порушує міжнародне право – що відповідає принципам Нюрнберзького трибуналу, а також праву будь-якої держави розглядати справи щодо міжнародних злочинів [6, с. 18, 24-25].

Як зазначають українські вчені, на початку ХХІ ст. загальні й безумовні амністії, незалежно від обставин, стали сприйматися як неефективні, а також такі, що можуть вести до повторення порушень і підривають довіру до судів та інших інститутів держави. Тому в мирних угодах і законодавстві дедалі частіше вказуються переліки злочинів, скоєння яких за жодних умов не підлягає амністії, та злочинів, за скоєння яких порушники не переслідуватимуться. Серед останніх, зокрема, політичні й службові злочини. Крім того, до осіб, які претендують на амністію, висувається низка умов (умовна амністія). На думку вчених, амністії не повинні порушувати обов'язкові для держави міжнародні умови, позбавляти постраждалих надії на відплату і засудження винних, а також провокувати громадські заворушення через свою несправедливість [3, с. 22, 76].

У законодавстві України докладно розроблено питання щодо звільнення від покарання. Згідно з Кримінальним кодексом України звільнення засудженого від покарання або подальшого його відбування, заміна більш м'яким, а також пом'якшення призначеного покарання, крім звільнення від покарання або пом'якшення покарання на підставі закону України про амністію чи акта про помилування, може застосовуватися тільки судом у випадках, передбачених цим Кодексом (ст. 74).

Питання амністії регулюються законами «Про застосування амністії в Україні» і «Про амністію в поточному році», а також законами щодо одноразової амністії (наприклад, «Про амністію у 2014 році»). У перший з них вносилися зміни в умовах агресії РФ у травні 2014 р., що допускають надання амністії особам, стосовно яких здійснюється досудове розслідування або судове провадження до постановлення судом обвинувального вироку. Водночас збережено норму щодо неможливості надання амністії за злочини, що тривають чи продовжуються [6, с. 28-29].

Згідно із Законом України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей» 2014 р. гарантовано недопущення кримінального переслідування, притягнення до кримінальної та адміністративної відповідальності та покарання учасників подій на території Донецької, Луганської областей».

Закон України «Про недопущення переслідування та покарання осіб – учасників подій на території Донецької та Луганської областей» 2014 р. (не набув чинності) передбачає звільнення від відповідальності «учасників збройних формувань», членів самопроголошених органів у Донецькій і Луганській областях, а також людей, які протидіяли проведенню антитерористичної операції. Сепаратисти звільняються від кримінальної відповідальності за умови, що вони протягом місяця з моменту набрання чинності цим Законом: звільнили або не утримують заручників; добровільно здали зброю і вибухівку; не займають адміністративні та інші будівлі; не блокують органи державної влади та організації. Проти них мають бути закриті всі кримінальні справи, скасовані адміністративні штрафи. Водночас дія Закону не поширюється на тих, хто скоїв тяжкі злочини, причетний до падіння малайзійського літака чи перешкоджав розслідуванню цієї трагедії [6, с. 18, 34-36].

Служба безпеки України починаючи з 2015 р. здійснює програму «На тебе чекають вдома», що передбачає звільнення від кримінальної відповідальності в судовому порядку осіб, які добровільно відмовилися від участі в діяльності терористичних груп та незаконних збройних формувань, не брали участі у вбивствах, тортурах, згвалтуваннях, нападках на підприємства, установи, організації та інших тяжких злочинах; щиро готові сприяти в розкритті злочинів, вчинених у зв'язку із створенням або діяльністю такої групи чи формування, та припиненні їх діяльності. Вона поширюється на такі злочини, як: створення терористичної групи чи терористичної організації, створення не передбачених законом воєнізованих

або збройних формувань. Але вона не поширюється на такі поширені у зв'язку з агресією РФ та створенням окупаційних режимів злочини, як фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України, державна зрада, шпигунство, створення злочинної організації, фінансування тероризму, незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами, можливість звільнення від відповідальності за які передбачена у КК України [7, с. 28, 103-104, 211-213].

На думку колективу українських учених, суттєвою проблемою є втрачання державою ресурсів на притягнення до відповідальності осіб за правопорушення, скоєні вимушено, зокрема і в умовах загрози життю, що приводить також до перевантаженості судової системи – що може суттєво зрости після деокупації ОРДЛО. Йдеться, наприклад, про справи щодо незаконного перетину державного кордону України в офіційно закритих пунктах пропуску. Тим часом значна кількість осіб змушена задля уникнення проїзду через лінію зіткнення діставатися з тимчасово окупованих територій через Росію. Суди відкривають тисячі справ, а згодом їх закривають у зв'язку із закінченням строків притягнення до адміністративної відповідальності, але це перевантажує і поглинає ресурси Державної прикордонної служби і судів. Таких прикладів багато – і порушення валютного законодавства (використання як засобу платежу іноземної валюти) як адміністративне правопорушення, і фінансування тероризму (сплата «податків» на користь «ДНР» і «ЛНР») чи участь у діяльності терористичних організацій (робота в комунальних підприємствах, школах «ДНР» і «ЛНР») як кримінально карані злочини. Отже, значна частина населення нині тимчасово окупованих, а згодом реінтегрованих територій, яке є жертвою збройної агресії РФ, може бути кваліфікована як правопорушники, навантаження на судову систему стане непосильним, застосування покарань може стати вибірковим, а саму реінтеграцію в очах людей може бути дискредитовано [7, с. 102-103].

Механізм звільнення від кримінальної відповідальності осіб, які добровільно відмовилися від злочинної діяльності в рамках програми «На тебе чекають вдома» автори вважають недосконалим, адже він усе рівно передбачає використання ресурсів правоохоронних органів і судів, а також охоплює дуже вузьке коло злочинів – звільнення за які передбачене у ст. 258³ і 260 Кримінального кодексу (участь у терористичній групі чи те-

рористичній організації, участь у діяльності не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань), ігноруючи інші, передбачені кодексом (фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України; державна зрада; шпигунство; створення злочинної організації; фінансування тероризму; незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами) [7, с. 211-213].

Натомість амністія в дуже широкому розумінні як звільнення від відповідальності без вироків судів, передбачена у Мінських угодах і Законі України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей», сумнівна з огляду на українське законодавство та міжнародне право, може призвести до безкарності й свавілля, провокувати подальшу злочинну діяльність. Теоретично можливі й спеціально розроблені заходи – порозуміння або прощення, запропоновані в деяких законопроектах. Вони зводяться фактично до встановлення осіб, причетних до збройної агресії РФ, сприяння тимчасовій окупації та діяльності органів окупаційної адміністрації, їх звільнення від відповідальності за нетяжкі злочини та натомість їх люстрація, що має здійснюватися або судом, або спеціальною комісією з порозуміння [7, с. 104-105].

Отже, звільнення від кримінальної відповідальності часто є предметом політичних угод. Вони заохочуються в актах ООН, а також Другому Протоколі до Женевських конвенцій 1949 р., але, що важливо, щодо конфліктів неміжнародного характеру. Безумовна амністія (як звільнення від кримінального переслідування) щодо «учасників подій» у ОРДЛО прописана у Мінських угодах та законі, що так і не набрав чинності. Натомість чинне законодавство України передбачає звільнення від покарання, а також пом'якшення покарання судом на визначених підставах і з визначеними умовами, а також актами про індивідуальне помилування. Українські вчені вказують на можливість і необхідність звільнення від кримінальної та адміністративної відповідальності громадян за правопорушення, скоєні вимушено у зв'язку із збройною агресією РФ. Але законність здійснення цього без судових рішень у нас викликає сумніви. Звільнення від відповідальності також не повинне ставати перепорою для відновлення прав постраждалих.

Список використаних джерел:

- 1.Верле Г. Принципы международного уголовного права / Пер. с англ. С. В. Саяпина. Одесса: Фенікс; Москва: ТрансЛит, 2011. 910 с.
- 2.Малліндер Л. Амністії та інклюзивне політичне врегулювання. Київ: Український незалежний центр політичних досліджень, 2020. 90 с.
- 3.Амністія та люстрація: механізми перехідного правосуддя для майбутнього України. Огляд міжнародної практики та національного законодавства: Наук.-практ. вид. / Мартиненко О. А., Семьоркіна О. М. Київ, 2020. 84 с.
- 4.Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text.
- 5.Marguš v. Croatia. Application No. 4455/10. 2014. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-144276%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-144276%22]}).
- 6.Постконфліктне врегулювання для України / Центр постконфліктного врегулювання. Київ, 2016. 80 с.
- 7.Правосуддя на сході України в умовах збройної агресії Російської Федерації. Звіт за результатами дослідження спроможності судової системи забезпечувати правосуддя в умовах збройного конфлікту на сході України. 2016 – 2017. Київ, 2018. 340 с.

Кушерець Дарина Василівна

Університет штучного інтелекту та цифровізації,
доктор юридичних наук, професор, ректор

АКТУАЛЬНІ ІНСТРУМЕНТИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ЮРИДИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація: Досліджуються інструменти штучного інтелекту, що використовуються наразі в юридичній діяльності, такі, як: електронне відкриття; автоматизація експертизи; юридичні дослідження; управління документами; аналіз та генерація договорів та судових документів; прогнозована аналітика; популяризація іміджу та висвітлення результатів.

Ключові слова: юридична діяльність, штучний інтелект, інструменти.

Світовий юридичний ландшафт стрімко змінюється, і одним із важливих чинників, що на нього впливають є інструменти штучного інтелекту. З кожним днем дедалі більше юристів використовують інструменти

штучного інтелекту у юридичній діяльності, а саме: в наданні юридичних консультацій, при підготовці позову, зборі та обробці даних, у встановленні показників ефективності та здійсненні оплати праці, у контролюванні юридичними процесами, у менеджменті юридичної діяльності, при популяризації власного іміджу тощо.

Загалом існує сім способів використання штучного інтелекту на юридичній арені: (1) електронне відкриття; (2) автоматизація експертизи; (3) юридичні дослідження; (4) управління документами; (5) аналіз та генерація договорів та судових документів; та (6) прогнозована аналітика [3]; (7) популяризація іміджу та висвітлення результатів.

Першим інструментом штучного інтелекту, що був і залишається задіяним в юриспруденції є – Електронне відкриття, або E-Discovery. По суті, електронне відкриття - це програмне забезпечення, яке дає змогу обстежувати величезну кількість документів, а також інформації, що має відношення до критеріїв пошуку. Електронне відкриття – значно мінімізує час отримання необхідної інформації та максимізує доступ до неї (інформації).

Автоматизація експертизи. Це локалізація правових знань, що дозволяє в першу чергу юристам, а також і самим клієнтам знаходити відповіді на запитання, використовуючи програмне забезпечення, розроблене для певних галузей правової інформації, яке колись вимагало взаємодії з адвокатом.

Юридичні дослідження . Велику роль у формуванні нового юридичного ландшафту відіграють компанії, що сконцентровані на юридичних ІТ розробках: LexisNexis, Westlaw, JP Morgan Software, ЛІГА:ЗАКОН (національна компанія) тощо. Вони мають величезні бази даних, включаючи закони та нормативні акти різних юрисдикцій. «Юридичні ІТ магнати» - розробили програмні пакети, які дозволяють юристам проводити швидкі, точні і, отже, дешеві дослідження. Деякі з них навіть пропонують послуги, які дозволять відповідати на питання за допомогою програмного забезпечення та надавати рішення безпосередньо юридичним відділам клієнтів без стороннього юриста чи адвоката.

Управління документами. Корпорації, компанії, товариства та асоціації часто мають тисячі або десятки тисяч подібних документів, таких як контракти, протоколи, корпоративні та господарські документи, якими потрібно керувати для узгодженості та забезпечення виконання. Ще у 2017 р. Американська асоціація адвокатів публічно зазначила, що JP Mor-

gan Software робить за лічені секунди, те, що зайняло б у юристів 360 000 годин [1]. Читачі, які відвідують веб-сайти Штучного юриста [2] будуть бачити майже щоденні анонси нових програмних пакетів, призначених допомогти корпораціям досягти подібних результатів.

Аналітика та генерація документів. Наразі існує велика кількість інструментів штучного інтелекту, які допомагають юристам складати послідовні, відповідні та сучасні документи, як у сферах транзакцій, так і в судових процесах, посилаючись на величезні бази даних прецедентних випадків [3]. Крім того, зростає група постачальників штучного інтелекту, які надають юридичні фірми та корпорації, по суті, набори інструментів «зроби сам» для створення власних програм аналітики, адаптованих до їхніх конкретних потреб [4].

Предиктивна аналітика. Існує дві основні групи засобів штучного інтелекту, які входять до цієї категорії. Перший - це інструменти штучного інтелекту, що дозволяють попередньо розглянути позов до суду та визначити прецедент, критичні моменти, повноваження, яких бракує в позові, справі тощо. Другий – до них відносяться інструменти, що дозволяють проаналізувати всі рішення в певній сфері, передбачити конкретні запитання у справі, які окремих суддя, що призначений для розгляду справи, може поставити [5]. У такий спосіб можна забезпечити прогнозування ймовірних результатів. Однак, варто зауважити, що наразі Євросоюз займає активну позицію проти інструментів цієї групи засобів штучного інтелекту.

Популяризація іміджу та висвітлення результатів. Епоха штучного інтелекту характеризується розвитком інформаційних систем – з'явилися особливі можливості популяризації юристами та адвокатами власних досягнень. Соціальні мережі – є ефективним інструментом, щоб охопити безліч людей, більшість з яких вам особисто не знайомі та вийти на нові об'єми та рівні замовлень. Ставши активною частиною мережевої спільноти юристи та адвокати мають можливості користуватись колективним досвідом та знаннями широкого кола людей з котрими особисто не знайомі. В тому числі, важливо соціальні мережі використовувати для спостереження.

Використання інструментів штучного інтелекту юристами та адвокатами дає поштовх у формуванні нового ландшафту юридичної діяльності, в тому числі й через появу нових професій: “Менеджер з юридичних операцій та бюджету”, “Директор з юридичного управління” та “Аналітик з

юридичних операцій», «Юрист з предиктивного правосуддя» тощо. І це лише початок ери штучного інтелекту!

Список використаних джерел:

1. Келлі Чу, Доундре Еспехо, Дуранка Джаясінге. Прогнозована судова аналітика: наслідки для верховенства права та юридичної професії: березень 2020 року. URL: <https://www.suls.org.au/citations-blog/2020/9/25/predictive-judicial-analytics-implications-for-rule-of-law-and-the-legal-profession>.
2. Звіт LexisNexis: січень 2021 року. URL: <https://www.lexisnexis.com/en-us/products/lexis-plus.page>.
3. The flip report: The future of law and innovation in the profession: 2017. The law society of new south wale. URL: <https://www.lawsociety.com.au/sites/default/files/2018-03/1272952.pdf>.
4. Американська асоціація адвокатів, 2021 рік. URL: https://www.americanbar.org/groups/professional_responsibility/publications/professional_lawyer/27/1/the-future-law-firms-and-lawyers-the-age-artificial-intelligence/.
5. Інтернет-бюлетень для юристів за редакцією Ніка Холмса: 2021 рік. URL: <https://www.infolaw.co.uk/newsletter/2019/06/case-prediction-analytics-enhancing-litigators-armoury/>.

Лебедик Л. В.

доктор педагогічних наук, доцент
кафедра спеціальної освіти і соціальної роботи,
Полтавський національний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ДО ЗАСТОСУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Автор розглядає особливості підготовки майбутніх фахівців у сфері соціальної роботи до застосування соціально-педагогічних технологій. У дослідженні уточнено поняття «професійна компетентність майбутніх соціальних працівників, необхідна для застосування соціально-педагогічних технологій» та виокремлена їхня класифікація. Зроблено висновок про чинники, що впливають на поглиблене засвоєння матеріалу в ході означеної підготовки: співзвучність її структури, змісту і обсягу із потребами і завданнями майбутньої діяльності з застосування соціально-педагогічних

технологій; фундаментальність набутих знань для майбутньої діяльності; формування готовності майбутніх соціальних працівників до застосування соціально-педагогічних технологій з використанням глобальної мережі Internet; досягнення активності майбутніх фахівців у сфері соціальної роботи через інтерактивне спілкування.

Ключові слова: соціальна робота; бакалавр із соціальної роботи; професійна компетентність; соціально-педагогічні технології

Підготовка майбутніх фахівців у сфері соціальної роботи до застосування соціально-педагогічних технологій розглядалася нами на основі виділених дослідниками у структурі компетентності педагога таких основних компонентів: мотиваційно-ціннісного; системи професійно важливих якостей; системи здібностей педагога (насамперед, педагогічних і здібностей вченого, які зумовлюють наукову обдарованість); когнітивного (знання); афективного (позитивне емоційно-оцінне ставлення до предмета і його важливості в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців, здатність до емоційно-вольової регуляції поведінки); конативного (уміння, навички, педагогічна техніка, поведінка) [3, с. 122–124].

У підготовці майбутніх фахівців у сфері соціальної роботи до застосування соціально-педагогічних технологій слід зважати на ту обставину, що поки-що загальноприйнятої класифікації соціально-педагогічних технологій не існує, хоча її необхідність зумовлюється потребами: а) за певними критеріями упорядкувати означені технології, що уможливить ситуацію їх кращого вибору і практичного використання; б) створення банку означених технологій, у якому б ураховувалися їхні специфічні особливості, придатність для тієї чи іншої категорії соціально-педагогічних об'єктів, умови їхнього найкращого застосування.

Виокремимо підстави для класифікації соціально-педагогічних технологій, до застосування яких слід здійснювати підготовку майбутніх фахівців у сфері соціальної роботи: вид технології, тип; рівні, сфери застосування; призначення, суб'єкт і об'єкт застосування; місце застосування; способи і методи, які використовуються у технології; спосіб реалізації; диференціація об'єктів.

На основі аналізу літературних джерел [1–5 та ін.] нами застосовувалися такі соціально-педагогічні технології: а) глобальні (такі, що пов'язуються з вирішенням проблем усього людства, наприклад, екологічні проблеми чи проблеми збереження миру), які сприяють розв'язанню світових тенденцій розвитку, з'ясуванню взаємозв'язків суспільства і природи; за-

провадження їх прямо чи опосередковано стосується життя людей, їхньої соціальної захищеності та діяльності; б) інноваційні (спрямовані на впровадження інновацій та нововведень у суспільстві, наприклад, соціальний захист дітей, професійне навчання безробітних), покликані реалізувати ініціативи, що викликають якісні зміни в різних сферах соціального життя і сприяють раціональному використанню природних, матеріальних, людських та інших ресурсів у соціумі; в) регіональні (спрямовані на вивчення, планування змін, реалізацію закономірностей соціально-педагогічних аспектів устрою певної території); г) універсальні, різновидом яких є технологія глобального моделювання; д) інтелектуальні (спрямовані на розвиток і стимулювання інтелектуальної і креативної діяльності окремих людей і соціуму в цілому); е) історичні (передбачають вивчення й осмислення політичного, економічного, духовного і соціального історичного досвіду – на цій основі можуть створюватися, наприклад, за зразком українських селянських сімей XVII – XIX століть, сучасні дитячі будинки сімейного типу); є) демографічні (спрямовані на вивчення й аналіз механізмів відтворення населення і вироблення способів позитивної динаміки щодо його чисельності, соціального складу, територіального розміщення тощо); ж) технології згоди (полягають у застосуванні шляхів, методів, прийомів досягнення згоди і взаємодії більшості населення у вирішенні найбільш актуальних питань життя громад); з) технології вирішення конфліктів; к) адміністративно-управлінські (полягають у застосуванні методів і прийомів безпосереднього оперативного впливу на об'єкт управління); л) психологічні (полягають у застосуванні методів, прийомів, способів впливу на психологічні явища, процеси і відносини, на установки особистості, її погляди, характер, реакції, волю, міжособистісну взаємодію); м) психофізіологічні (спрямовані на зміну параметрів процесів, які відбуваються у психофізіології людини; використовуються, зокрема, у наданні медично-соціальних послуг, наприклад, вакцинації під час пандемії).

Підготовка майбутніх фахівців у сфері соціальної роботи до застосування соціально-педагогічних технологій має зважати на універсальний інтегрований характер соціально-педагогічної діяльності, доцільним є застосування соціально-психологічних, соціально-медичних і, власне, соціальних технологій.

У підготовці майбутніх фахівців у сфері соціальної роботи до застосування соціально-педагогічних технологій застосовуються різні рівні їхньої складності: прості (доступні навіть не фахівцям), складні (застосову-

вати їх може кваліфікований фахівець), досить складні (застосовування яких вимагає кваліфікації фахівців різних галузей).

Слід застосовувати соціально-педагогічні технології, які прийнятні для роботи з людьми, які проживають на території певної країни, і ті, що розраховані на окремих людей, групи людей, які опинились, через ті чи інші причини, за її межами (наприклад, переселенці).

Готуючи майбутніх фахівців у сфері соціальної роботи до застосування соціально-педагогічних технологій, слід включати їх у діяльність з: а) діагностики (вивчення соціальних процесів і можливого прогнозування їхнього розвитку); б) конструювання, планування, моделювання і проєктування розвитку тих чи інших соціальних об'єктів; в) реалізації соціальних проєктів, програм та впровадження соціальних інновацій.

Також у підготовці майбутніх фахівців у сфері соціальної роботи до застосування соціально-педагогічних технологій важливим є відпрацювання таких типів соціально-педагогічних технологій, які повертають індивідам здатність повноцінного соціального функціонування – технології соціальної реабілітації і адаптації (означені технології використовуються в роботі з певними категоріями клієнтів – військовослужбовцями, сім'ями, дезадаптованими дітьми та ін.).

Важливо дотримуватися принципів розробки й упровадження соціально-педагогічних технологій соціальним педагогом: конфіденційність; індивідуально-особистісний підхід до клієнта; опора на позитивні сторони особистості; командна робота різних фахівців у ході вирішення проблеми [4, с. 19–46].

Підготовка майбутніх фахівців у сфері соціальної роботи до застосування соціально-педагогічних технологій передбачає оволодіння ними технологіями: а) навчання необхідним новим професіям, способам забезпечення життя своєї сім'ї і власного існування за допомогою засобів, що відповідають умовам, які змінилися (ними є бізнес-інкубатори, школи виборців, лідерів тощо); б) сприяння сім'ям у подоланні труднощів їхніх дітей у закладах освіти (здійснюється це за допомогою діагностики особистості й аналізу навчальних труднощів, а також організації, на основі застосування інноваційних авторських навчальних методик, груп і класів вирівнювання, що уможливорює подолання ускладнень); в) супервізорства, професіонального наставництва досвідчених фахівців соціальної роботи і соціальної педагогіки над колегами, які розпочинають працювати; г) взаємодії із сім'єю важкої дитини, виявлення її проблем, надання допомоги

дитині та її батькам; д) орієнтованими на певну категорію об'єктів (соціально-орієнтованими; віковими; груповими; індивідуально-орієнтованими); е) орієнтованими на використання можливостей спеціалізованих центрів, медичних установ, освітніх організацій та ін.

Соціально-педагогічні технології є системою знань про оптимальні способи перетворення і регулювання процесів у життєдіяльності людей і соціальних відносин; способи втілення діяльності; методи управління соціальними процесами, які забезпечують систему їх відтворення в певних параметрах, таких як обсяг, якість, цілісність діяльності, властивості, тощо. Під професійною компетентністю майбутніх соціальних працівників, необхідною для застосування соціально-педагогічних технологій розуміємо сукупність професійних умінь, знань, навичок і особистісних характеристик, що забезпечують ефективне виконання ними своїх обов'язків і завдань, є мірою й основним критерієм відповідності майбутніх соціальних працівників означеній діяльності [4, с. 19–46].

Отже, отримання фахової підготовки, набуття високого рівня підготовленості майбутніх соціальних працівників до застосування соціально-педагогічних технологій буде, на нашу думку, більш ефективним, якщо її структура, зміст, обсяг будуть співзвучними потребам і завданням майбутньої діяльності з застосування соціально-педагогічних технологій, а набуті знання створюватимуть фундамент для майбутньої діяльності. Для формування готовності майбутніх соціальних працівників до застосування соціально-педагогічних технологій значні перспективи надає глобальна мережа Internet, уможливилоє доступ до гігантських об'ємів різноманітної інформації, дозволяє вивчати й слідкувати за досвідом застосування соціально-педагогічних технологій, бути активним учасником інтерактивного спілкування.

Список використаних джерел:

1. Лебедик Л., Стрельников В. Інтерактивні технології навчання майбутніх фахівців у сфері соціальної роботи. *Імідж сучасного педагога*. 2020. № 4 (193). С. 49–53. URL : http://isp.poippo.pl.ua/article/view/212383/pdf_76
2. Стрельников В. Ю. Можливості модульної освіти для інтенсифікації навчання. *Підготовка соціального педагога на засадах партнерства* : матеріали наук.-практ. конф. 24 листоп. 2015 р. / За ред. М. П. Васильєвої. Харків : ХНПУ імені Г.С. Сковороди. 2015. С. 25–27.
3. Стрельников В. Ю. Підготовка магістрів спеціальності «Педагогіка вищої школи» до соціальної діяльності. *Професійна підготовка фахівців*

соціальної сфери : надбання, проблеми, перспективи : Матеріали Все-укр. наук.-практ. конф. (23–24 берез. 2012 р.) / ред. колегія : Романовська Л. І. (голова) та ін. Хмельницький : ХНУ, 2012. С. 122–124.

4. Стрельников В. Ю. Професійний розвиток майбутнього фахівця як складник його соціальної діяльності у контексті сучасної соціокультурної ситуації. *Соціально-педагогічна діяльність в умовах трансформації суспільства : теоретичні та прикладні проблеми* : монографія / С. П. Архипова, Т. М. Десятов, І. І. Кругляк та ін. ; за заг. ред. С. П. Архипової. Черкаси : Вид. ФОП Гордієнко Є. І., 2014. С. 19–46.
5. Стрельников В. Ю. Соціально-психологічний тренінг у формі ділової гри ефективна технологія навчання у вищій школі. *Нові технології навчання* : Наук.-метод. зб. / Кол. авт. К. : Наук.-метод. центр вищої освіти, 2004. Вип. 38. С. 168–176.

Леонтович О., 4 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра правознавства та фінансів,
наук. керівник – ст. викладач, адвокат **Товста С.П.**

РОЛЬ ПРЕЦЕДЕНТНОГО ПРАВА У ЗАХИСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ В США

Анотація. Процес життєдіяльності людини – це процес користування нею певними соціальними благами, що забезпечуються або охороняються державою. Можна виділити три групи факторів у сфері соціально-економічних відносин особи й держави, що безпосередньо впливають на можливість реалізації її прав. Це, по-перше, рівень соціально-економічного розвитку суспільства, принципи соціальної політики, що проводиться державою; по-друге, рівень злочинності; по-третє, комплекс заходів, що вживаються державою з метою створення максимально можливих гарантій прав і свобод людини.

Ключові слова: прецедентне право, права людини, способи захисту прав людини

Аналізуючи організаційно-правові, або інституціональні гарантії захисту особистих прав і свобод людини у США, слід наголосити, що, як зазначають науковці, організаційно-правові гарантії – це система державних органів і організацій та діяльність держави і всіх її органів, посадових

осіб, громадських організацій щодо створення сприятливих умов для реального користування громадянами своїми правами.

Деякі дослідники пропонують вживати інший термін – «інституційно-організаційні гарантії» [1, с. 6]. Інші науковці називають цей вид гарантій державно-юридичним захистом прав людини. Під ним вони розуміють провозастосовну юрисдикційну діяльність компетентних органів, спрямовану або на примусове здійснення юридичного обов'язку, необхідного для реалізації права людини, або на відновлення такого права, або на попередження чи припинення його порушення [2, с. 44].

У системі цього виду гарантій найбільш ефективною гарантією прав і свобод людини і громадянина є правосуддя. Про зростання ролі правосуддя свідчить той факт, що деякі українські високопосадовці обґрунтовують необхідність збільшення судового бюджету, оскільки, за їхнім твердженням, правоохоронна функція за останні 10 років цілком перейшла до судової системи [3, с. 6].

Норми матеріального права реалізуються лише за допомогою спеціально організованого процедурного механізму. Саме на цій технологічній стадії діяльності суду чи іншої державної установи можлива або повна реалізація конституційного права, або часткова, або знехтування конституційним правом. Саме тому американська правова система приділяє підвищену увагу безпосередньо самій процедурі судового розгляду звернень громадян до суду, небезпідставно вбачаючи у цьому той спосіб захисту прав людини, який не є можливим в інших структурах державної влади. Враховуючи такий філософський підхід, США фактично кодифікували і регламентували процедуру звернення до суду не гірше, ніж у країнах кодифікованого права, а якщо порівнювати з процесуальним правом України, то у деяких напрямках зробила це краще.

У деяких працях вітчизняних вчених вже застосовується спеціальний термін – «прецедентне право з прав людини». На їхню думку, воно покликано відіграти особливу роль при проведенні правової реформи в Україні. Більше того, його визнання та ефективне застосування правотворчими та правозастосовними органами у процесі захисту та реалізації фундаментальних прав і свобод дозволить перейти від панування позитивістської правової моделі до сприйняття природно-правового підходу [5, с. 32].

Особлива роль судової системи США у законотворчій і правозастосовчій діяльності відбивається у численних судових рішеннях, про частину яких уже йшлося вище. Тому варто обмежитися, як уявляється, лише

деякими такими важливими констатаціями. Так, на сьогодні суди США мають більшу владу і користуються великою повагою в американській системі, оскільки в процесі реалізації принципу поділу влад суд почав нести відповідальність за прийняття багатьох важливих рішень із суспільних питань. Американцям здавна притаманна схильність звертатися зі скаргами до суду. Сьогодні ця дарована їм можливість порушити судову справу призвела до «буму захисництва».

Повноваження судової влади США досить повно закріплені у Конституції (розд. I – II ст. 3), згідно з якою вся судова влада належить одному Верховному суду і нижчестоящим судам. Судова влада поширюється на всі справи, засновані на праві і справедливості, що виникають на основі чинної Конституції, законів Сполучених Штатів та міжнародних договорів, які укладені або будуть укладені від їхнього імені. справи про всі злочини, за винятком тих, що переслідуються в порядку імпідменту, підлягають розгляду судом присяжних. Із цього приводу VI Поправка гарантує підсудному право на «швидкий і публічний суд безпристрасних присяжних того штату, або округу, де було скоєно злочин».

Враховуючи вищевикладене, слід зробити висновок, що серед інституціональних гарантій конституційних особистих прав і свобод людини у США винятковою є діяльність судової гілки влади на чолі з Верховним судом, значний вплив на персональне формування якого здійснює президент; зосередження функцій конституційної юстиції у Верховному Суді; відсутність парламентського уповноваженого з прав людини на федеральному рівні.

Список використаних джерел:

1. Васьковська В. П. Право людини на безпеку та конституційно- правовий механізм його забезпечення: Автореф. ... дис. канд. юрид. наук: 12.00.02 / Ін-т законодавства Верховної Ради України. – К., 2006. – 20 с.
2. Пашук Т. І. Державно-юридичний захист прав людини: поняття та ознаки // Бюл. М-ва юстиції України. – 2004. – № 11. – С. 32-47.
3. Примаченко А. Стратегія на десять лет // Зеркало недели. – 2006. – № 20. – С. 1, 6.
4. Пустовіт Ж. М. Основні соціальні права та свободи людини і громадянина в Україні: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук / 12.00.02. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. – 20 с.
5. Шевчук С. Порівняльне прецедентне право з прав людини. – К.: Вид-во «Реферат», 2002. – 344 с.

Лісний І.А.

Полтавський інститут економіки і права
ЗВО «Відкритий міжнародний університет
розвитку людини «Україна»,
старший викладач кафедри правознавства та фінансів

ВПЛИВ РИНКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ НА ІНВЕСТИЦІЇ В СФЕРІ ЕКОНОМІКИ

У статті досліджуються особливості фінансування реального сектору економіки через використання інструментів та механізму ринку цінних паперів, а також розглянуто можливість формувати в Україні інвестиційну базу за рахунок фінансових джерел залучених на ринку цінних паперів.

Ключові слова: *ринок цінних паперів, фінансування інвестиційної діяльності, реальний сектор економіки, потенціал ринку цінних паперів.*

Структурна перебудова національної економіки, загострення конкуренції за інвестиційні ресурси на міжнародному ринку капіталу та глобалізація фінансових ринків вимагають негайного виконання національних планів розвитку основних галузей, включаючи ринок цінних паперів та різних складових національної економіки. ринку. У наш час залучення необхідних фінансових ресурсів через фондовий ринок є одним із пріоритетних напрямків ринкової реформи в українській економіці. Необхідність використання фондових інструментів для залучення та запозичення капіталу пояснюється не лише постійним тиском у формуванні коштів державного бюджету, але й зростанням ділової активності у корпоративному секторі.

Сучасна ринкова економіка вимагає принципового формування нового інвестиційного механізму, який передбачає поступове зменшення ролі держави як безпосереднього інвестора та підвищення ролі ринку цінних паперів в економічних інвестиціях. На сучасному етапі розвитку українського ринку цінних паперів можна визначити багато факторів, які дозволяють стверджувати, що ринок цінних паперів є механізмом, який може виконувати макроекономічну функцію перетворення заощаджень в інвестиції. Фондовий ринок є джерелом довгострокових інвестицій. За сучасних обставин вітчизняні компанії активно використовують ринок цінних паперів як один із інструментів залучення довгострокових інвестицій [1].

Проте, не всі інструменти ринку цінних паперів можуть розглядатися як такі, що мають інвестиційну природу. Насамперед, це пов'язано з тим, що не всі інструменти одночасно відповідають ознакам інвестицій, зокрема, приносять вигоди у майбутньому при одночасному забезпеченні процесу розширеного відтворення. Інвестиційними цінним паперами доцільно визначити такі інструменти ринку цінних паперів, які емітуються з метою подальшого розвитку емітента, забезпечують процес розширеного відтворення та дають можливість інвестору отримувати вигоди від здійсненого за його кошти приросту капіталу емітента. Цінними паперами, за допомогою яких підприємство мобілізує фінансові ресурси є акції та корпоративні облігації. Залучення інвестицій за допомогою випуску корпоративних цінних паперів, на відміну від банківського кредитування, дозволяє підприємствам залучати кошти на більше тривалий строк з меншими витратами серед більше широкого кола потенційних інвесторів і забезпечує інвесторам більшу гарантію повернення коштів, знижуючи рівень системного ризику. На відміну від акумулювання та перерозподілу грошових коштів через банківську систему, ринок цінних паперів орієнтується на перерозподіл довготермінових грошових ресурсів, які спроможні забезпечити процес розширеного відтворення. Разом з тим, вторинний обіг розміщених цінних паперів дозволяє емітенту управляти боргом (капіталізацією компанії) через проведення операцій із власними цінними паперами, залежно від зовнішніх кон'юнктурних і внутрішньо корпоративних факторів, що неможливо реалізувати у випадку залучення банківських кредитів. Банківський кредит завдяки високим відсоткам, є недосяжним для переважної більшості підприємств, тому використання важелів фондового ринку для залучення "дешевих" грошових коштів є найбільш раціональним вирішенням цієї проблеми. Ринок цінних паперів має бути альтернативним джерелом інвестиційних ресурсів і конкурувати з банківською сферою, забезпечуючи економіку відносно дешевими та довгостроковими фінансовими ресурсами.

Інвестиційний капітал компанії походить із двох джерел - власних коштів та позикових коштів. Власні кошти компанії - це нерозподілений прибуток та амортизаційні відрахування та є тимчасово позиковими вільними коштами (утримуючими фондами) для суб'єктів господарювання та фізичних осіб. Тільки власні кошти можуть бути безпосередньо перетворені в інвестиції, а позикові кошти повинні пройти певний непрямий шлях через ринок цінних паперів. Інвестиційна спрямованість

фінансового потенціалу ринку цінних паперів, як правило, повинна бути основним ринком для розвитку локомотивів. За рахунок випуску та успішного розміщення цінних паперів довгострокові фінансові ресурси будуть безпосередньо використовуватися для розвитку підприємств та підприємств. Фізична промисловість. На сьогоднішній день український ринок цінних паперів відірвався від потреб реальної економіки і розвивається у напрямку спекуляцій, що видно з операційних переваг вторинного ринку цінних паперів над первинним. Так, за 2014 рік обсяг біржових контрактів з цінними паперами на вторинному ринку становив 448,83 млрд грн або 96,85% від загального обсягу торгів. В той час як на первинному ринку обсяг біржових контрактів з цінними паперами у 2019 році становив 14,605 млрд грн. [6].

Як бачимо обсяг таких інвестицій характеризується недоотриманням додаткового фінансування економіки через емісію по суті інвестиційних цінних паперів, адже більшість емісії акцій і облігацій за різними видами економічної діяльності мають фінансову спрямованість. Спрямованість цих інвестицій в реальний сектор економіки можна оцінити за допомогою показника емісії акцій та облігацій підприємств реального сектору економіки, яка є джерелом поповнення фінансових ресурсів підприємств. Але в Україні 50% загальної емісії акцій належить компаніям, які займаються фінансовою та страховою діяльністю і лише 14% припадає на підприємства реального сектору економіки. Та 58,26% загальної емісії корпоративних облігацій належить також компаніям, які займаються фінансовою та страховою діяльністю і лише 12,56% припадає на підприємства реального сектору економіки [6]. Такий низький показник емісії інвестиційних цінних паперів пояснюється тим, що доцільність емісії акцій і облігацій для підприємств визначається не лише їх вартістю, але й цільовою необхідністю. Фінансова криза останніх років спричинила скорочення споживання, а, відповідно, й виробництво основних видів товарів та послуг, збільшення ризиків у сільському господарстві та зупинку більшої частини українських підприємств добувної і переробної промисловості. Перед підприємствами реального сектору економіки виникла проблема недоцільності розширення виробництва через зниження купівельної спроможності наявних та потенційних споживачів. Отже, можна стверджувати, що в Україні використовується механізм залучення інвестицій в економіку через інструменти фондового ринку, проте структура емісії цінних паперів не сприяє розвитку інвестування реального сектору економіки. Найбільшу частку

емісій здійснюють банківські установи, для яких випуск акцій є однією з вимог НБУ до рівня капіталізації банків. А підприємства все ще віддають перевагу банківському кредитуванню для фінансування своєї діяльності. Значною є, також, частка таких джерел залучення додаткових коштів, як бюджетне фінансування, торговий кредит, власні кошти підприємств. Фондовий ринок України занадто обмежено реалізує функцію інвестиційного каталізатора, практично не сприяє перетоку капіталу в конкурентоспроможні галузі і підприємства. При збереженні зазначених обставин фондовий ринок в найближчому майбутньому може мати суттєві проблеми з ліквідністю, оскільки попит на акції часто обумовлений прагненням отримати важелі корпоративного контролю, а не доходи від вкладень у цінні папери. Основним пріоритетом інвестиційної спрямованості фінансових ресурсів ринку цінних паперів має стати мобілізація тимчасово вільних коштів суб'єктів економіки, перерозподіл цих коштів у ті сектори реального сектору економіки, що потребують додаткового фінансування для подальшого розвитку та сприятимуть зростанню ВВП країни. Завдання ринку цінних паперів полягає в тому, щоб забезпечити більш повне та швидке переливання заощаджень за ціною, яка влаштовує обидві сторони. Але в сучасних умовах операції з цінними паперами не набули в Україні належного розвитку. Це можна пояснити рядом причин: по-перше, це дуже низький рівень ліквідності більшості вітчизняних цінних паперів; по-друге, це те, що зараз дуже велике число фірм та підприємств, які знаходяться на межі банкрутства або вже збанкрутували і тобто не мають можливостей здійснювати операції з цінними паперами; по-третє, в Україні зараз дуже високий "індекс зневіри" населення різноманітним фінансовим посередникам багато з яких займалося просто фінансовими махінаціями [2].

Отже, ринок цінних паперів повинен стати інвестиційним ресурсом економіки, сприяти залученню інвестицій в оновлення виробничого потенціалу для забезпечення подальшого зростання виробництва та забезпечити економіку довгостроковими фінансовими ресурсами. Основними цілями формування ліквідного, надійного і прозорого фондового ринку є забезпечення реалізації національних інтересів України, сприяння зміцненню економічного суверенітету та підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Світовий досвід показує, що в періоди криз, а також в умовах перехідних економік держава повинна грати активну конструктивну роль у розвитку фінансових ринків, і особливо, ринку цін-

них паперів. Активна роль держави повинна проявлятися в сприянні формуванню сприятливого інвестиційного клімату, удосконаленні законодавства й лібералізації регулювання ринку цінних паперів, розвитку ринків державних, муніципальних цінних паперів, а також цінних паперів підприємств. Сприяння розвитку ринку цінних паперів може здійснюватися державою через систему адміністративної підтримки й економічного стимулювання.

Список використаних джерел:

1. Інституціонально-інформаційна економіка: [підручник] / [А.А. Чухно, П.М. Леоненко, П.І. Юхименко]; за ред. А.А. Чухна. – К.: Знання, 2010. – 687 с.
2. Калач Г.М. Напрями удосконалення інституційної інфраструктури фондового ринку / Г.М.Калач // Науковий вісник Національної академії Державної податкової служби України (економіка, право). – 2007. – №1 (36). – С.45-51
3. Краснова І.В. Фондовий ринок в Україні: стан та перспективи розвитку / І.В. Краснова // Проблеми економіки. – 2014. – №1. – С.129-134.
4. Терещенко Г.М. Проблеми становлення та напрями удосконалення функціонування ринку цінних паперів в Україні / Г.М. Терещенко // Фінанси України. – 2013. – №6. – С.97-104.
5. Стратегія розвитку фондового ринку України на середньострокову та довгострокову перспективу (проект). [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.aust.com.ua/defaultStrategy.aspx>.
6. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.nssmc.gov.ua/activities/annual>.
7. Healey A. Making the trade: stocks, bonds, and other investments [текст] / Aaron Healey. – Chicago, Ill: Heinemann Library, 2011. – 56 p.
8. Івахненко І.С. Фінансовий потенціал ринку цінних паперів та його інвестиційна спрямованість: Автореф. дис. ... кандидата економ. наук : 08.00.08 / І.С. Івахненко / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2012. – 20 с.

Лісовець Марія Андріївна, 3 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
Кафедра правознавства,
наук. керівник – Маліннікова Д.К.
старший викладач кафедри правознавства

ПОКАЗАННЯ СВІДКІВ ЯК ЗАСІБ ДОКАЗУВАННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Показання свідка, як один з основних та найбільш важливих засобів доказування, відіграють дуже важливу роль у процесі доказування. Засобами доказування, які є підставами заперечень та вимог сторін в цивільному процесі можуть бути письмові і речові докази, зокрема аудіо- і відеозаписи та висновки експертів. Але в більшості випадків найбільш дієвими і найбільш популярними засобами доказування виступають покази свідків.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженням даного питання в різні часи підходили дослідники як теоретичних, так і процесуальних наук: В. В. Молчанов, С. С. Алексеев, Р. С. Белкін, С. С. Бичкова, С. В. Васільєв, А. П. Вершинін, Ю. К. Осипов, В. В. Комаров, С. В. Курильов, Д. Д. Луспеник, І. В. Решетнікова, Т. В. Сахнова, В. І. Тертишніков, М. К. Треушніков, та інші.

Водночас низка питань залишається спірною. Вони вимагають подальшого дослідження, в тому числі із використанням окремих нових підходів.

Мета даної роботи. Дана робота присвячена дослідженню питання поняття свідків та їх показань у цивільному процесі та використання цих показань як засіб доказування в суді.

Виклад основного матеріалу. Згідно ст. 69 ЦПК України, свідок – особа, якій відомі будь-які обставини, що стосуються справи. Свідком, для належного виконання своїх функцій, повинна бути особа, яка здатна правильно сприйняти обставини, які причетні до справи і давати правильні показання [3].

Потрібно розрізняти показання свідка, як докази і показання свідка, як засоби доказування. Показання свідків як докази – це відомості про факти і самі фактичні дані, про які свідок повідомляє суд, а показання свідка як джерело, з якого суд отримує ці фактичні дані – це засіб доказування.

Отже, показання свідків як засоби доказування - це повідомлення про обставини, що входять до предмета доказування, тобто про юридичні фа-

кти складу вимог і заперечень сторін та інші обставини, що мають значення для справи, які повідомляються суду в установленому законом процесуальному порядку і формі, а можливість свідчення про факти, що мають значення для справи, є підставою для визнання їх належними до справи і виклику свідків у судові засідання.

Здатність свідка виступати учасником правовідносин не залежить від наявності у нього дієздатності. Показання можуть давати і малолітні, і неповнолітні, якщо не можна обійтися без притягнення їх до участі в процесі у справі і без їхніх свідчень. Але в такому випадку обов'язково враховується рівень їх розвитку і здатність правильно сприймати реальну дійсність.

Слід розуміти, що не всі особи можуть бути допитані в якості свідків. Осіб, які не можуть бути допитані в якості свідків можна поділити на дві категорії:

- Особи, які не здатні реально і правильно розуміти обставини та давати адекватні показання внаслідок своїх фізичних та психічних вад (недієздатні особи, а також особи, які перебувають на обліку чи на лікуванні у психіатричному лікувальному закладі).
- Особи, які не можуть допитані як свідки внаслідок своїх службових обов'язків. (перелік зазначений ст. 70 ЦПК [3]. Ця категорія свідків характеризується тим, на них покладений службовий обов'язок, який не дозволяє розкривати певного роду інформацію. А також особи, які мають дипломатичний імунітет, не можуть бути допитані як свідки без їхньої згоди, а представники дипломатичних представництв- без згоди дипломатичного представника)[5].

Притягнення свідка до участі в процесі у справі можливе за ініціативою сторін, інших осіб, які беруть участь у справі.

Суд, при оцінці і дослідженні показань свідків, повинен урахувати й те, що на повноту і об'єктивність свідчень можуть впливати не правові зв'язки між сторонами і свідками, наприклад товариські, родинні, моральні та психологічні фактори. Тому в ЦПК України передбачено, що перед допитом свідка потрібно встановити його особу, вік. Рід занять, відношення до даної справи і стосунки з сторонами. (ч.3 ст. 230 ЦПК України), а лише після цього попередити його про кримінальну відповідальність за статтями 384, 385 Кримінального кодексу України за дачу неправдивих показань і за відмову давати показання та привести його до присяги під розписку. Але існує виняток, тобто відповідно до ст. 63 Конституції

України особа не несе відповідальності за відмову давати показання щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом [1]. У ст. 71 ЦПК наведено перелік членів сім'ї та близьких родичів [3].

Допустимість показань свідків обмежується Цивільним кодексом для підтвердження певних угод й інших дій, що мають юридичне значення. Не можна підтверджувати показаннями свідків: уступку вимоги і переведення боргу, що ґрунтуються на угоді, виконаній в письмовій формі, договір доручення та інші договори, урегульовані статтями ЦК [2].

Допит неповнолітніх свідків має свої особливості, які визначають віковим рівнем, їх розумовим розвитком та психологічним станом, який викликається процесуальною формою судового засідання. Свідки, що не досягли 16-ти річного віку, не попереджаються про кримінальну відповідальність. Допит всіх малолітніх і неповнолітніх свідків обов'язково проводиться в присутності педагога або близьких для свідка осіб, якщо вони незаінтересовані у справі [4, ст. 135].

При постановленні запитань свідку слід враховувати те, що питання мають відповідати певним вимогам, оскільки головуючий має право заявою осіб, які беруть участь у справі, знімати питання, поставлені свідку, якщо вони за змістом ображають честь чи гідність особи, є навідними або нестосуються предмета розгляду. Слід звернути увагу, що суд може знімати запитання лише у випадку, коли сторони заявляють про необхідність їх зняття відповідно до даних підстав, а не за власною ініціативою. Це, зокрема, забезпечує принцип змагальності сторін. Однак, у частині того, що суд лише заявою сторони повинен знімати запитання, які не стосуються предмета позову, законодавець не врахував, що ч. 2 ст. 160 ЦПК на головуючого покладено зобов'язання усувати із судового розгляду все, що не має істотного значення для вирішення справи, зокрема і запитання, які не стосуються предмета спору [3].

Обставини, щодо яких дає показання свідок, повинні бути відомі йому особисто. У разі, якщо свідку відомі певні факти з певних джерел, то варто ставити запитання, з яких саме джерел свідок брав дану інформацію, оскільки показання свідка, який не може назвати джерела своєї обізнаності щодо певної обставини, не мають доказової сили. Характеризуючи природу показань свідків як засобу доказування, доцільно вказати сукупність неточностей найбільш притаманних даному засобу доказування та проблем, які найчастіше виникають при його використанні.

Що стосується діяльності суду, за словами І.В. Решетнікової, при дослідженні показань свідків суди допускають ряд однотипних помилок: не завжди виконують вимоги закону про з'ясування відносин між свідком і особами, які беруть участь у справі; не з'ясовують джерело обізнаності свідка; часто саме суди, а не сторони задають всі необхідні питання свідку. Ці помилки можуть привести до неправильного рішення справи і, тому їх потрібно уникати.

Поряд з цим, однією з найбільших проблем при допиті свідка є умисна або мимовільна недостовірність показань свідка. Люди можуть з різних міркувань перекручувати істину. І хоч свідки підлягають покаранню за неправдиві показання, випадки притягнення їх до відповідальності бувають досить рідко. Основним при лжесвідченні є те, що свідок, даючи показання, усвідомлює їх завіdomу неправдивість, невідповідність дійсності, протилежність істинні. Даючи такі показання, свідок намагається обманути суд, добитися прийняття необ'єктивного рішення. Такими діями він здійснює злочин і тому підлягає притягненню до кримінальної відповідальності. Проте неправда показань свідків не завжди є умисною. Буває, свідки при дачі показань просто помиляються. В такому випадку відповідальність за лжесвідчення особи не несуть.

Дослідивши показання свідків, можна зазначити, що вказаний засіб доказування характеризується такими основними ознаками як: свідок є юридично незацікавленою особою; він є носієм відомостей про обставини, що мають значення для розгляду справи; закон не встановлює вік, з досягненням якого особа може бути допитана як свідок. У зв'язку з тим, що свідки в результаті збігу обставин або безпосередньо сприймають події, що є обставинами справи, або отримують ці відомості від інших осіб – їх показання є важливим засобом доказування.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року, – №254/96 –ВР. 20
2. Цивільний Кодекс України. // Відомості Верховної Ради (ВВР), – 2003, – NN 40-44.
3. Цивільний процесуальний Кодекс України. // Відомості Верховної Ради (ВВР), – 2004, – N 40-41, 42.
4. Белков О. Теоретичні і практичні аспекти прав свідка відмовитись свідчити стосовно себе членів сім'ї та близьких родичів Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали ІХ регіональної

науково-практичної конференції 13-14 лютого 2003р. – Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2003.

5. Казаренко М. Право свідка на імунітет та підстави його застосування // Право України. – К. 1998, №2.

Лісовець М., 3 курс
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра правознавства та фінансів
науковий керівник – Лісний І.А.
старший викладач кафедри правознавства та фінансів

ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ МИТНИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ

Ця стаття спеціально аналізує зміни в структурі українського митного органу. Увага була зосереджена на роках, коли злиття відбулося у відділі податкової та митної служби. Відсутність консенсусу щодо напрямку митної реформи та необхідності підготовки довгострокових проектів з реорганізації її діяльності.

Ключові слова: митний орган, структура митного органу, післямитний аудит, стандарти ВМО.

Експерти, міжнародні організації, керівники тієї чи іншої країни, державні органи інших країн, митні служби інших країн, учасники зовнішньоекономічної діяльності, фізичні та юридичні особи, представники різних соціальних організацій зацікавлені в успішній роботі митниці. [13, с.126].

Успіх можна визначити як здатність державних установ виконувати свої цілі швидко, просто та економічно ефективно. Зміни у функції та структурі системи та організації вітчизняного митного органу є постійними. Водночас експерти вважають, що митна система України пройшла довгий шлях: з кожним етапом реорганізації зміни наближаються до загальноприйнятих європейських стандартів [14].

Загалом, можна погодитись на позитивну оцінку змін у митній системі та зазначаємо, що рекомендації Світової митної організації та Європейської Комісії активно виконуються. Ми хочемо сказати, що з грудня 2012 року вітчизняні митні органи не завжди так реформовані та вдосконалені (у сенсі вдосконалення, на вищий рівень, щоб стати кращими), але почали змінювати їх структуру. Відповідно до семантики терміна, конверсія вважається зміною, формою, конвертацією основних властивостей

чогось, а синонімами є відродження, руйнування, перевтілення, реорганізація [15].

Якщо розглянути хронологічний порядок української митної структури за 30 останні роки, можна підкреслити період з 1991 по 2012 рр., Коли зміни в структурі, підпорядкуванні та внутрішній організації діяльності здійснювались у чітко визначених сферах вдосконалення з урахуванням враховувати поступове пристосування до вимог стандартів ВМО. Тому, за словами Є. В.Додіна, у 2008 р. поточна операційна тенденція міжнародного співтовариства поставила перед Генеральним митним управлінням України багато нових викликів, що вимагало ретельності та, нарешті, завершило остаточну модернізацію системи митної служби, як сподівалися вчені. Через сім років, у 2015 році, ситуація виглядає не такою оптимістичною: реорганізація митниць ДФС того самого автора вважається затяжною і заплутаною, що не може не нагадувати їм про їх реорганізацію, але протилежна оптимізація, помножена на нескінченний процес обертання та деморалізація працівників.

Погано продумані та погано організовані реформи, Міністерство фінансів намагається позиціонувати його як найкращий досвід податкових та митних служб у Європі та світі (зарубіжні експерти вважають, що це базується на моделі спільної операції податкових та митних органів, (у Великобританії), і це не призвело до краху митниці в 2013 році, лише тому, що в більшості відомств юридичні чиновники все ще продовжують працювати, а закон переданий співробітникам головного управління Міністерства фінансів в регіоні. Вони все ще залишаються на митниці на території. І "напівлегальні" підрозділи (або окремі посадові особи) для забезпечення безперебійної роботи програмного забезпечення та супутникового зв'язку, обслуговування комп'ютерного обладнання, управління митними платежами та статистика зовнішньоторговельної діяльності.

Функція документообігу (як форма митного контролю) була передана департаменту головного управління, а в структурі департаменту було створено відділ податкового та митного аудиту разом із зупиненням комерційних перевірок, фактично підриваючи аудит після роботи. Система контролю вважається належним балансом для спрощення та прискорення митних процедур.

Експерти вважають, що це спричинило дисбаланс у системі митного нагляду, оскільки спрощення митних процедур повинно проводитися одночасно із забезпеченням ефективного митного контролю під час та після

митного оформлення, оскільки ефективність митних процедур пов'язана з ефективністю митних процедур процедури. Потрібно уточнити централізовані функції, наприклад, пов'язані з управлінням тарифами в різних структурних підрозділах, але всередині "митної групи". Про це свідчить досвід іноземців у будівництві організаційних структур, зокрема податкових та митних органів [1, с. 127].

Такий підхід до митної реформи дуже важливий для експертів та науковців. Тому колишній глава Державної адміністрації митниці Макаренко сказав: «З моменту поглинання митниці податковою, а саме до цього призвело так зване «об'єднання» двох служб, усі подальші роки ми спостерігали за стагнацією митниці, ліквідацією основного напрямку її діяльності, професійного складу і нівелюванням ідеї митної справи і митної безпеки країни. З моменту об'єднання двох служб ми втратили головне, що відрізняє митні органи інших держав від української митниці, - потужну правоохоронну складову».

Тому сьогодні необхідно пояснити відсутність ясності у шляху подальшого реформування митного органу: зробити його частиною ДФС або відновити незалежний орган. На тлі невизначеності в процесі стратегічних реформ формується занадто багато різних ідей:

-2013 рік - Беручи до уваги досвід Великобританії, податкові та митні органи були об'єднані;

-2014 рік - Ліквідація Міністерства податків і митниці та відновлення незалежності митних органів були реорганізовані з Міністерства фінансів у Національне бюро фінансів;

-2015 рік - Повністю ліквідувати митницю як юридичну особу та передати окремі митниці підрядникам іноземним компаніям;

-2016 рік - Незалежна українська митна служба та Міжвідомчий цільовий центр та Група дій були створені для боротьби з митною корупцією, і їм було запропоновано розробити план реформ для реформування митних служб Спеціальної місії США в Україні. це, на відміну від Сполученого Королівства, митний департамент поєднується з податковим департаментом та департаментом прикордонної служби.

Існує ситуація, коли версія реформи не була завершена (оцінена її ефективність та відповідні висновки), але введена нова версія. Через цю неповну зміну ні суспільство, ні митний персонал не зазнають позитивних змін, а нестабільність системи призведе до змін у пріоритетах через

відсутність перспектив. Це, безсумнівно, недостатня мотивація для серйозної роботи.

Отже за необхідне вважати, що нам не слід вдаватися до експериментів в інституційній системі, яка забезпечує половину національного бюджету. В контексті імплементації "Угоди про асоціацію" з ЄС реформування українських митниць вимагає не ситуативного чи політичного рішення, а зваженого та науково обґрунтованого підходу. Ми вважаємо, що доцільно розробити сучасну концепцію реформування митних органів України, яка розробляється щонайменше 10 років.

Список використаних джерел:

1. Войцешук А.Д. Вплив інституційних реформ системи митного регулювання на ефективність діяльності митних органів / А.Д. Войцешук // Дослідження теоретичних аспектів та розробка системи оцінювання ефективності митних процедур : збірник тез науково-практичної заочної конференції (м. Хмельницький, 25 вересня 2014 року). - Хмельницький, 2014. - С. 26-30.
2. Додін Є.В. Сучасна система та структура митних органів України : [навчальний посібник] (спеціальний випуск журналу «Митна справа») / Є.В. Додін, О.П. Федотов. - Львів : Митна газета, 2008. - 168 с.
3. Коломоець О.В. Митна система у механізмі сучасної держави / О.В. Коломоець // Науковий вісник Херсонського державного університету. - Серія Юридичні науки. - 2014. - Випуск 3. - Том 2. - С. 172-175.
4. Комзюк В.Т. Шляхи удосконалення нормативного визначення адміністративно-правового статусу митних органів / В.Т. Комзюк // Право і Безпека. - 2013. - № 4. - С. 33-38.
5. Про утворення Державної фіскальної служби : Постанова Кабінету Міністрів України від 21 травня 2014 року № 160.
6. Про ліквідацію Міністерства доходів і зборів : Постанова Кабінету Міністрів України від 1 березня 2014 року № 67.
7. Про Державну фіскальну службу України : Постанова Кабінету Міністрів України від 21 травня 2014 року № 236.
8. Деякі питання затвердження граничної чисельності працівників апарату та територіальних органів центральних органів виконавчої влади, інших державних органів : Постанова Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2014 року № 85.
9. Про Національну митну службу України : Проект Закону від 13 січня 2016 року № 3763.

10. Про внесення змін до Митного кодексу України щодо оптимізації територіальних органів державної фіскальної служби : Проект Закону України від 30 червня 2015 року № 2177а.
11. Про деякі заходи з оптимізації системи центральних органів виконавчої влади : Указ Президента України від 24 грудня 2012 року № 726.
12. Федотов О.П. Концепція здійснення державної митної справи в площині організації митного оформлення за принципом «єдиного вікна» / О.П. Федотов // Митна справа. - 2015. - № 3. - С. 28-44.
13. Чеверс А. Определение таможенных функций в условиях экономической интеграции и глобализации / А. Чеверс. // Таможенный научный журнал. - 2013. - №2. - С. 123-134.
14. Ченцов В.В. Этапы институционального развития таможенной системы Украины: на пути к стандартам Европейского Союза / В.В. Ченцов, Е.В. Гармаш // Таможенный научный журнал ТАМОЖНЯ. - 2015. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу : ccjournals.eu/ojs/index.php/customs/article/download/498/510.
15. Чи бути незалежній митниці [Електронний ресурс]. -Режим доступу : <http://robotodavets.in.ua/2016/02/25/chy-buty- nezalezhnij-mytnytsi.html>.

Лісовець М., 3 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра правознавства та фінансів
наук. керівник – доцент **Аванесян Г.М.**

БЕЗГОТІВКОВІ ГРОШІ ЯК ОБ’ЄКТ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

Анотація. У статті здійснено аналіз місця і роль безготівкових грошей в цивільно-правових відносинах.

Ключові слова: безготівкові гроші, банки, об’єкт цивільного права.

В теорії цивільного права точиться давня дискусія щодо правової природи безготівкових грошей, і до цього часу вчені не дійшли однозначної думки. Існують дві протилежні точки зору. Одна полягає в тому, що це не що інше, як право вимоги, адресоване до банку. Представники іншої обґрунтовують існування речового права власності на безготівкові грошові кошти, що належить клієнту (особі, на ім’я якої відкрито рахунок).

Вбачається, що першим кроком на шляху до завершення існуючої дискусії є визначення поняття безготівкових грошей як об’єкта цивільних прав.

1. Для досягнення поставленої мети застосуємо правила мовного тлумачення, з якого, як загальновизнано в юридичній літературі, необхідно розпочинати дослідження змісту будь-якого поняття. Такий підхід не потребує доказів, оскільки мислення і мова нерозривні.

У загальному вигляді ці правила можна сформулювати таким чином: якщо в законі чи праві не визначено тим чи іншим способом значення термінів, використаних у законі, їм надається те значення, яке вони мають у спеціальній галузі знань чи повсякденній літературній мові.

Законодавство України не дає прямого легального визначення безготівкових грошей. Воно розкривається фінансистами та економістами, які найчастіше розуміють під ними фінанси, розташовані на банківських рахунках, закріплених за фізичними або юридичними особами [1]. Це гроші, які банківська система переводить з готівкових у безготівкові або навпаки [2].

Наведені поняття хоч і формують лише загальне уявлення про безготівкові гроші, але дозволяють виокремити їх певні ознаки. По-перше, поруч з готівкою, це один із видів грошей (фінансів). По-друге, вони здатні вільно трансформуватися у готівкові гроші і навпаки. По-третє, вказана трансформація відбувається лише за допомогою банківської системи. По-четверте, безготівкові гроші розташовуються, закріплюються на банківських рахунках, відкритих на ім'я фізичних або юридичних осіб.

2. Застосовування системного методу тлумачення дозволяє звизити уявлення про безготівкові гроші. Так, на підставі аналізу законодавства України можна дійти висновку, що поняття безготівкових грошей розкривається через поняття грошей, а останнє – через поняття «кошти». Під останнім, відповідно до ст. 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність» [3], необхідно розуміти гроші у національній або іноземній валюті чи їх еквівалент. Отже, кошти – це або гроші, або еквівалент грошей. Наведене дозволяє сформулювати поняття грошових коштів, яке часто використовується законодавцем і є родовим по відношенню до безготівкових грошових коштів. Так, якщо кошти – це або гроші, або еквівалент грошей (не гроші), то справедливим є твердження, що грошові кошти – це лише гроші, а еквівалент грошей необхідно розуміти, як еквівалентно-грошові кошти. Підтвердження зробленого висновку знаходимо й у ст. 192, ст. 1046 ЦК України, де терміни «гроші» та «грошові кошти» використані як тотожні.

Зважаючи на те, що кошти, відповідно до ст. 3 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» [4], можуть існувати або у готівковій, або у безготівковій формах, то і грошовим коштам (грошам) ці форми характерні. Причому безготівкові гроші, відповідно до наведеної норми, існують у вигляді записів на рахунках у банківських установах.

Таким чином, безготівкові – це гроші (грошові кошти), які існують у вигляді записів на рахунках у банках. Наведене поняття дозволяє визначити їх місце в системі об'єктів цивільного права. Вони, разом із готівковими грошима, які існують у вигляді банкнот і монет, входять до такого родового поняття, як грошові кошти (гроші).

Але подібне поняття все ще потребує уточнення, адже зрозуміло, що не самі по собі записи на рахунках є грошима. За своєю суттю банківський рахунок є методом (інструментом) обліку руху грошових коштів клієнта і способом контролю виконання перед ним зі сторони банку своїх договірних зобов'язань [5]. Це бухгалтерський документ, облікова одиниця, яка використовується банками з метою врахування права грошової вимоги клієнта до банку, що виникають з договору банківського рахунку, а також для обліку виконання банківських операцій, здійснюваних відповідно до виду банківського рахунку [6]. Отже, банківський рахунок – це метод (інструмент) обліку, спосіб контролю, бухгалтерський документ, облікова одиниця, а записи на таких рахунках являють собою лише елемент обліку чи контролю, спосіб фіксації. Очевидно, що гроші – це те, що обліковується на рахунку, а не сам запис. Даний висновок підтверджується і результатами мовного тлумачення, наведеними вище.

3. Дослідження змісту ст. 3 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» дає можливість дійти висновку, що вирази «готівкова форма» та «безготівкова форма» використані у ній законодавцем для позначення двох альтернативних форм існування грошей. Принаймні, на це вказує розділовий сполучник «або», який поєднує такі два однорідні члени речення, як «готівковій» і «безготівковій». Подібного висновку доходимо, звертаючись і до правил застосування «або» в логіці. Для останньої «або» – це мовний вираз логічної операції, що виражає альтернативність категорій (понять, явищ).

Такі поняття називаються суперечливими (контрадикторними) і являють собою дихотомічну пару. Інакше кажучи, законодавець поділив усі форми існування грошей на дві взаємовиключні групи. Вони можуть бути або готівкові, або безготівкові. Застосовуючи до понять «готівкові гроші»

та «безготівкові гроші» правила дихотомії, доходимо висновку, що якщо готівкові гроші традиційно визнаються речами [7, с. 290], то безготівкові гроші – це не речі. Наведений умовивід може бути додатково підтверджений наступним чином.

3.1. Готівкові грошові кошти, які існують у вигляді банкнот і монет, дійсно мають всі ознаки речей. Вони є предметами зовнішнього по відношенню до людини матеріального світу, здатні задовольняти потреби суб'єктів, доступні до володіння. Як речі, вони здебільшого характеризуються родовими ознаками та є замінними. Таке їх розуміння є не тільки теоретичним, а відображено й у законодавстві України. Так, у ст. 1046 ЦК України вирази «грошові кошти або інші речі, визначені родовими ознаками», «передання грошей або інших речей, визначених родовими ознаками» вказують на те, що у наведеній нормі грошові кошти (гроші) віднесені до речей, визначених родовими ознаками. Той факт, що гроші розглядаються як різновид речей, свідчить, що мова йде про готівкові гроші.

3.2. При передачі речей, визначених родовими ознаками, до яких зазвичай належать готівкові гроші, до набувача переходить і право власності на них. Такий підхід є не тільки загальноновизнаним у теорії цивільного права, а й відображений у чинному законодавстві України. Так, у ст. 1046 ЦК України вирази «передає у власність другій стороні», «повернути ... таку ж суму грошових коштів», вказують на перехід до набувача права власності на передані йому готівкові гроші. [8].

Отже, при передачі банку готівкових грошей до нього переходить і право власності на ці речі.

3.3. Виникнення в отримувача готівкових грошей права власності на них одночасно припиняє таке право у особи, яка їх передала. Разом з тим, якщо передача не була пов'язана з договором дарування (пожертви), то у клієнта в результаті такого відчуження виникає майнове право вимоги. Так, відповідно до законодавства України, за договорами банківського рахунку або банківського вкладу (депозиту) у клієнта виникає право вимагати від банку: приймати, зараховувати, виконувати розпорядження про перерахування і видачу відповідних сум, проведення інших операцій за рахунком, виплачувати проценти тощо. Цьому праву майнової вимоги кореспондують відповідні обов'язки банку. Висловлюючись мовою економістів (фінансистів), у обох сторін баланс не змінюється. У однієї особи припиняється право власності на передані нею готівкові кошти (пасив),

але виникає право вимоги (актив). У іншої особи виникає право власності на отримані гроші (актив), але виникає обов'язок, борг (пасив).

Зважаючи на те, що банківський рахунок – це метод (інструмент) обліку, спосіб контролю, бухгалтерський документ, про що зазначалося вже вище, то записи на таких рахунках є фіксацією зміни правових вимог (активу) та відповідних їм обов'язків (пасиву) у відносинах між банком і клієнтом. Власне кажучи, правові вимоги клієнта та кореспондуючі правам обов'язки банку і є безготівковими грошима, які фіксуються, обліковуються у вигляді записів на рахунках у банках. А точніше, фіксується вартість таких вимог клієнта і обов'язків банку.

Зроблений висновок відповідає результатам тлумачення терміну «безготівкові гроші», що наведено вище. Зокрема, ним позначаються об'єкти цивільних прав, які, поруч з готівкою, є одним із видів грошей. Вони здатні вільно трансформуватися у готівкові гроші і навпаки. Така трансформація відбувається за допомогою банківської системи, а тому банки її закріплюють, фіксують шляхом записів на банківських рахунках, відкритих на ім'я клієнтів. Безготівкові гроші не є речами, на відміну від готівкових, які визнаються речами.

Таким чином, безготівкові гроші (грошові кошти) – це правові вимоги клієнта та кореспондуючі правам обов'язки банку, які фіксуються та обліковуються шляхом записів на рахунках у банках.

Список використаних джерел:

1. Безготівкові гроші – це що таке, і як вони працюють? // Все про все: сайт. URL: <http://hair2014.ru/bezgotivkovi-groshi-tse-shho-take-i-yak-vony-pratsuyut/>.
2. Безналичные деньги // Банк справка: сайт. URL: <http://bankspravka.ru/bankovskislovar/beznalichnyie-dengi.html>.
3. Про банки і банківську діяльність: закон України. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 5–6. Ст. 30.
4. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні: закон України. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 29. Ст. 137.
5. Банковский счет: определение, структура и виды // Счета-в-банке: сайт. URL: <http://schetavbanke.com/schet-v-banke/informaciya/bankovskij-schet.html>.
6. Банковский счет // Discovered: деньги, банки, страхование, экономика и бизнес: сайт. URL: <http://discovered.com.ua/glossary/bankovskij-schet/>.

7. Харьковская цивилистическая школа: объекты гражданских прав: монография/ И. В. Спасибо-Фатеева, В. И. Крат, О. П. Печеный и др.; под общ. ред. И. В. Спасибо-Фатеевой. Харьков: Право, 2015. 720 с.
8. Постанова Судових палат у цивільних та господарських справах Верховного Суду України від 06.04.2016 // Верховний Суд України: офіц. веб-сайт. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/395E8278AA315356C2257F8F00431B6B](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/395E8278AA315356C2257F8F00431B6B).

Луцька Галина Василівна

Заклад вищої освіти «Університет Короля Данила», кафедра права,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри

НАПРЯМИ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНІЙ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Анотація: Визначаються напрями формування цивільно-правової політики держави на тимчасово окупованій території України. Обґрунтовується, що цивільно-правова політика має розвиватись передусім в напрямку забезпечення доступності як нотаріальної, так й судової форми здійснення і захисту цивільних прав мешканців тимчасово окупованих територій.

Ключові слова: цивільно-правова політика, мешканці, тимчасово окупована територія України, цивільні права, охорона.

Одним із основних наслідків збройної агресії Російської Федерації проти України стала тимчасова окупація частини території України (спочатку території Автономної Республіки Крим, а пізніше й окремих територій в Донецькій і Луганській областях). Ухвалені українським парламентом Закон України "Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України" від 15 квітня 2014 року № 1207-VII та Закон України "Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях" від 18 січня 2018 року № 2268-VIII закріпили основні вектори політики держави України щодо охорони і захисту прав, свобод і законних інтересів громадян, які мешкають на тимчасово окупованих територіях.

При цьому закон встановлює особливості правового регулювання та приділяє окрему увагу забезпеченню саме цивільних прав громадян на цих територіях, зокрема: забезпеченню реалізації права на спадкування; гарантуванню права власності та правовому режиму майна на тимчасово

окупованій території і вчиненню правочинів щодо нерухомого майна на цій території; забезпеченню відшкодування матеріальної та моральної шкоди, заподіяної внаслідок тимчасової окупації; забезпеченню розгляду підсудних розташованим на тимчасово окупованих територіях судам цивільних справ іншими місцевими загальними судами на підконтрольній території. Законом також визначено судову (цивільно-процесуальну) та нотаріальну форми охорони і захисту цих цивільних прав, що свідчить про "цивілістичний" напрям їх забезпечення як один із векторів цивільно-правової політики держави на тимчасово окупованій території України. Проте, як ми вже неодноразово звертали увагу в своїх попередніх публікаціях, механізми такого забезпечення чітко не визначено, так само як й недосконалий механізм реалізації форм охорони і захисту зазначених цивільних прав, який не може забезпечити, по-перше, оперативний і доступний (оскільки дістатися до розташованих на підконтрольній території судів і нотаріусів є проблематичним, а отримати швидкий захист прав чи оперативно здійснити їх є неможливим), а по-друге, остаточний і повний захист цивільних прав та інтересів громадян на тимчасово окупованих територіях (оскільки через недосконалість правових механізмів громадянин може знадобитися використання кількох форм захисту своїх прав, наприклад, спочатку встановити в судовому порядку факт смерті особи – родича на тимчасово окупованій території, а потім в нотаріальному або судовому порядку здійснювати право на спадкування після померлої особи). Це вимагає формулювання нових наукових поглядів та переосмислення векторів щодо такої політики держави, адже, як слушно зауважив Є.О. Харитонов, цивільно-правову політику можна розглядати як результат наукових досліджень, як їхню передумову, предмет [1, с. 9], а відтак саме доктринальні підходи мають стати визначальними в цьому питанні.

Аналіз положень законів України "Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України", "Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях", "Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції", "Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції", окремих положень ЦПК України свідчить, що саме зазначені нормативно-правові акти визначають особливості цивільно-правового регулювання забезпечення, гарантування, охорони і захисту цивільних прав громадян

на тимчасово окупованій території України (як мешканців цих територій, так й тих громадян, які мають на цих територіях нерухоме майно і вчиняють правочини з ним, або реалізують своє право на спадкування, якщо спадкодавець проживав на зазначеній території або мав там нерухоме майно), а також особливості здійснення права на судовий захист в частині доступу до правосуддя (якщо відповідний юридичний факт – факт народження або смерті мав місце на тимчасово окупованій території або громадянин проживає на цій території чи там знаходиться його нерухоме майно, щодо якого виник цивільно-правовий спір).

Закріплені в законодавстві засоби охорони і захисту цивільних прав громадян на тимчасово окупованих територіях варто визнати відображенням основних ідей стратегічного характеру, сформованих українським парламентом, і покликаних врегулювати цивільні правовідносини, які виникли і існують у зв'язку із тимчасовою окупацією частини території України.

Вектором формування цивільно-правової політики на тимчасово окупованій території України є розробка практично необхідних напрямів вдосконалення цивільного і цивільно-процесуального законодавства, з урахуванням виявлених правозастосовчої практикою прогалин, що знижують дієвість регулюючого впливу на цивільні правовідносини. Ефективність такого цивільно-правового регулювання визначатиме ефективність цивільно-правової політики в цілому.

У зв'язку з цим вважаємо, що цивільно-правова політика має розвиватись передусім в напрямку забезпечення доступності як нотаріальної, так й судової форми здійснення і захисту цивільних прав мешканців тимчасово окупованих територій, зокрема шляхом: запровадження електронного (дистанційного) судочинства та нотаріального провадження; використання штучного інтелекту для встановлення (підтвердження) особи громадянина України – мешканця тимчасово окупованої території при дистанційному зверненні до нотаріусів чи центрів надання адміністративних послуг та органів РАЦС; ведення нотаріального діловодства (документообігу загалом) в електронному вигляді; надання можливості автоматично (на підставі виконавчого листа) стягувати кошти з карткових рахунків боржників з метою захисту та охорони порушених прав громадян України, які мешкають на тимчасово окупованих територіях України; надання повноважень органам місцевого самоврядування вчиняти дії як органи опіки та піклування щодо дітей, у разі коли відбувається перехід права власності на нерухоме майно, розташоване на тимчасово окупованій те-

риторії; визнати електронний нотаріальний акт рівноцінним паперовому нотаріальному акту, виданому нотаріальними органами з метою охорони та захисту прав громадян України, які проживають на тимчасово окупованій території України; врегулювання відносин щодо складення усного заповіту та заповіту, складеного у електронній формі з цифровим підписом тощо.

Таким чином, цивільно-правову політику на тимчасово окупованій території варто розглядати як різновид цивільно-правової політики, – як систематичну, послідовну, системну правотворчу і стабільну правозастосовчу діяльність держави Україна, спрямовану на впорядкування цивільно-правових і цивільно-процесуальних відносин за допомогою формування ефективного механізму цивільно-правового регулювання шляхом прийняття цивільно-правових норм і створення ефективних механізмів їх застосування на тимчасово окупованій території, а також практичного забезпечення (здійснення, охорони і захисту) цивільних прав громадян на тимчасово окупованій території. Кінцеву мету цивільно-правової політики на тимчасово окупованій території ми вбачаємо в забезпеченні за допомогою юридичних засобів реальної гарантованої державою можливості громадянам у здійсненні і захисті їхніх цивільних прав у зв'язку із тимчасовою окупацією та на тимчасово окупованій території, а також створенні ефективної системи цивільно-правового регулювання цивільних відносин, в яких один з елементів має місце на тимчасово окупованій території (або громадянин проживає на зазначеній території; або громадянин має нерухоме майно на цій території, щодо якого вчиняється правочин; або громадянин приймає спадщину, якщо спадкодавець помер на цій території або мав там нерухоме майно; або мав місце факт народження або смерті особи на вказаній території) та оптимізації цивільної процесуальної та нотаріальної форми охорони і захисту зазначених цивільних прав.

Список використаних джерел:

1. Харитонов Є. О. До визначення поняття та системи цивілістики (науки цивільного права). Актуальні проблеми держави і права. 2009. Вип. 51. С. 7–13.

Махінчук Віталій Миколайович

Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва
імені академіка Ф.Г. Бурчака
Національної академії правових наук України,
доктор юридичних наук, професор,
заступник директора з наукової роботи

Корось Сергій Олександрович

Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра правознавства та фінансів,
доктор юридичних наук, професор, професор кафедри

ПОЗОВИ ЗАСНОВНИКІВ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ЯК ФОРМА РЕАЛІЗАЦІЇ ДОКТРИНИ ЗНЯТТЯ КОРПОРАТИВНОЇ ВУАЛІ: АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Анотація: Розкриваються особливості здійснення правосуб'єктності юридичних осіб як учасників справи. Розглядається можливість представництва і захисту прав та інтересів юридичної особи її засновниками (учасниками). Обґрунтовується, що засновники можуть діяти в судовому процесі від власного імені, захищаючи права та інтереси юридичної особи та додатково відстоювати свої юридичні інтереси (похідний позов).

Ключові слова: похідний (непрямий) позов, юридична особа, засновник, корпоративна вуаль, суд.

Судова процесуальна діяльність (в цивільному, господарському, адміністративному судочинстві) порушується зазвичай за зверненнями до суду осіб за захистом ними своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів, шляхом вчинення ними так званого прямого позову (позову на захист своїх прав та інтересів). Такі особи можуть здійснювати в суді свої процесуальні права як безпосередньо, так й через представника (законне представництво – для дітей та недієздатних осіб, і договірне представництво). У випадках, встановлених законом, процесуальна діяльність порушується також за зверненнями до суду органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб або державних чи суспільних інтересах, шляхом вчинення ними позову на захист прав та інтересів інших осіб. При цьому останні, звертаючись до суду від власного імені, не є учасниками справи, тобто не є безпосередніми учасниками спірних матеріальних правовідносин та не мають матеріально-правової заінтересованості в результаті вирішення судом справи; рішення суду для них юридичних (матеріально-правових) на-

слідків не створює; мета їх звернення до суду не пов'язана із захистом їх власних прав чи інтересів.

Процесуальним законодавством передбачено, що юридична особа незалежно від порядку її створення бере участь у справі через свого керівника, члена виконавчого органу, іншу особу, уповноважену діяти від її імені відповідно до закону, статуту, положення, трудового договору (контракту) (самопредставництво юридичної особи), або через представника. Тобто, за загальним правилом, захист в суді прав та законних інтересів юридичних осіб здійснюється або за допомогою прямого позову (позову на захист власних прав та інтересів) або позову на захист прав та інтересів інших осіб.

Судова практика тривалий час спиралась на Рішення Конституційного Суду України від 1 грудня 2004 року № 18-рп/2004 (справа про охоронюваний законом інтерес), в абз. 2 п. 4.2. мотивувальної частини якого передбачено, що законодавство України (ст.ст. 110, 112, 113 ЦПК, ст. 28 ГПК та інші) не виключає й можливості звернення акціонера до суду за захистом охоронюваних законом інтересів акціонерного товариства, учасником якого він є, але за належно оформленим уповноваженням цього товариства або якщо таке право надається йому статутом останнього. Верховний Суд України в своїх правових позиціях також зазначав, що приписи ст. 124 Конституції України про поширення юрисдикції судів на всі правовідносини, що виникають в державі, не знімають обмежень щодо кола осіб, які можуть звертатися до суду щодо прав і інтересів інших (п. 1 Листа Верховного Суду України від 01.12.1997 "Правові позиції, висловлені судовою колегією в цивільних справах Верховного Суду України в зв'язку з аналізом причин перегляду судових рішень у цивільних справах у 1996 році). Отже, судова практика йшла таким шляхом, що представництво засновником (учасником) інтересів товариства можливе лише на засадах уповноваження учасника цим товариством на вчинення такого представництва або довіреністю або статутом.

Водночас захист прав та законних інтересів юридичних осіб її засновниками (учасниками) все ж можливий завдяки доктрині зняття корпоративної вуалі – за допомогою пред'явлення похідного (непрямого) позову особою (учасником юридичної особи), яка не є безпосереднім учасником спірних матеріальних правовідносин (яким є юридична особа). В юридичній літературі поняття "похідний позов" (що ототожнюються із "непрямим" позовом) стосується передусім захисту учасників корпоративних ві-

дносин. Також такі позови розглядають як засіб захисту прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку посадових осіб їх органів управління. Похідний позов визначається як правовий засіб захисту, що дозволяє учасникам або кредиторам юридичної особи заявляти та підтримувати позови в інтересах юридичної особи, якщо юридична особа не ініціює розгляд самостійно, в силу зацікавленості осіб, які входять до складу органів управління юридичної особи або контролюють такі органи управління в операціях, які стали підставою для подання позову [1, с. 4]. Вченими зауважується, що інститут похідних позовів становить значний інтерес в аспекті дослідження можливостей його використання для судового захисту прав і законних інтересів юридичної особи, яка потерпіла внаслідок неналежної управлінської діяльності його менеджерів, а також для опосередкованого захисту майнових та інших інтересів учасників юридичної особи. Такі позови визначають різновидами позовів на захист інтересів інших осіб [2, с. 4, 9]. Запроваджено такі “непрямі” позови (хоча така їх назва офіційно не застосовується) було згідно із Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав інвесторів» від 7 квітня 2015 року № 289-VIII.

На сьогодні розвиток доктрини зняття корпоративної вуалі дозволяє зробити висновок, що засновники (учасники) юридичної особи можуть виступати в суді безпосередньо як представники відповідної юридичної особи (діючи як від власного імені, так й від імені юридичної особи), захищаючи права та інтереси останньої, а також при цьому виступати додатково (побічно) на захист власних юридичних інтересів.

В літературі звертається увага на те, що основні принципи ЄСПЛ стосовно застосування доктрини “проникнення під корпоративну вуаль” були сформовані у Рішенні в справі “Агротексім та інші проти Греції”, в якому Суд підтримав раніше встановлену Міжнародним Судом Справедливості ООН у рішенні в справі *Barcelona Traction, Light and Power Company Limited* від 5 лютого 1970 року позицію, відповідно до якої “... проникнення під “корпоративну вуаль” або нехтування правосуб’єктністю юридичної особи може бути виправданим тільки у виняткових випадках, наприклад, коли точно встановлено, що компанія не може звернутися до конвенційних установ через органи, створені згідно з її статутом, або, у випадку ліквідації, через її ліквідаторів...”. В іншій справі “Фельдман та банк “Слов’янський” проти України” ЄСПЛ встановив, що перебування банку-заявника під контролем посадових осіб територіальних

управлінні НБУ та працівників місцевої податкової інспекції, які входили до складу ліквідаційної комісії, свідчить про неможливість акціонерів та виконавчих органів банку-заявника здійснювати управління діяльністю юридичної особи і є виключною обставиною, яка надає його мажоритарному акціонеру право виступати в суді в інтересах банку-заявника. У Рішенні в справі "Губієв проти Російської Федерації" ЄСПЛ встановив, що єдиний власник компанії може вимагати визнання його "жертвою" у значенні ст. 34 Конвенції тією мірою, якою це стосується оспорюваних дій, вчинених стосовно його компанії, оскільки у справі, де фігурує єдиний власник, відсутній ризик розбіжності у думках між акціонерами або між акціонерами і радою директорів з питання про порушення охоронюваних Конвенцією прав. За таких обставин ЄСПЛ вважав, що заявник (засновник юридичної особи) може стверджувати, що є "жертвою" порушення ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції [3, с. 113–115, 118].

В національній судовій практиці вищезазначені рішення ЄСПЛ, зокрема "Фельдман та банк "Слов'янський" проти України", застосовуються Верховним Судом лише в аспекті існування виключних обставин, які б виправдовували звернення учасника товариства до суду в інтересах останнього, зокрема, позбавлення товариства можливості самостійно звернутися до суду за захистом своїх прав (постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 28 лютого 2019 року у справі № 904/4669/18).

При цьому в одній зі справ Верховний Суд визнав обґрунтованим висновки судів попередніх інстанцій про відсутність підстав для звернення ТОВ "Фав-Україна" в інтересах ТОВ "Легалплейс" про визнання такими, що припинилися, прав кредитодавця нараховувати проценти та вимагати їх сплати (погашення) (постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 08 вересня 2020 року у справі № 910/17599/19).

Прояви доктрини зняття корпоративної вуалі простежуються й в інших рішеннях Верховного Суду у справах, в яких засновники товариства, яке було учасником справи, оскаржували судові рішення. Наприклад, в одній зі справ за позовом Товариства до податкового органу про визнання протиправним та скасування податкових повідомлень-рішень щодо Товариства, апеляційний суд, з яким погодився Верховний Суд, задовольнив позов на підставі апеляційної скарги, поданої фізичною особою – власником 100 % статутного капіталу Товариства (тобто є кінцевим бенефіціар-

ним власником цього Товариства). При цьому апеляційний суд прийняв до розгляду апеляційну скаргу особи – засновника Товариства, яка хоч й не брала участь у справі, але оскільки предметом спору у даній справі було 121 податкове повідомлення-рішення, якими Товариству донараховано суму грошових зобов'язань на суму понад 1,6 млрд. грн. та штрафних (фінансових) санкцій на суму більше 340 млн. грн., тому, на думку апеляційного суду, наявність грошових зобов'язань Товариства у такій сумі суттєво впливає на обсяг корпоративних прав та обов'язків особи-апеланта як єдиного власника Товариства, зокрема на його право щодо участі в розподілі прибутку Товариства та одержанні його частки, тобто право на майно, яке закріплено у статті 1 Протоколу № 1 до Конвенції (постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 19 лютого 2019 року в справі № 810/4438/16). Отже, як бачимо, адміністративний суд обґрунтував своє рішення необхідністю захисту прав як самого товариства, так й його учасника (засновника).

Водночас варто зауважити, що в господарському судочинстві в одній зі справ Верховний Суд заперечив можливість особи одночасно звертатися з позовом як у власних інтересах, так і в інтересах юридичної особи, учасником якої є (постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 08 вересня 2020 року у справі № 910/17599/19)

Таким чином, національна судова практика в одних випадках визнає засновників (учасників) товариства їх представниками, які діють на захист прав та інтересів останніх від імені товариства (тобто мова йде про самопредставництво юридичної особи), а в інших випадках засновники (учасники) діють від власного імені, але на захист прав і інтересів товариства (позов на захист прав та інтересів інших осіб). Також бачимо, що засновники (учасники) можуть діяти в судовому процесі від власного імені, захищаючи права та інтереси юридичної особи та додатково відстоювати свої юридичні інтереси (похідний позов).

Існування на практиці трьох різних форм участі в процесі засновників (учасників) юридичної особи зумовлено законодавчою неврегульованістю цього питання та водночас застосуванням національними судами практики ЄСПЛ як джерела права. Це, в свою чергу, не сприяє правовій визначеності і передбачуваності в застосуванні судами єдиних підстав і форм захисту засновником (учасником) прав і інтересів юридичної особи,

а відтак ускладнює повноцінну реалізацію в Україні доктрини зняття корпоративної вуалі.

В цій ситуації першість має бути віддано розвитку процесуального регулювання цього питання, адже підстави процесуального представництва або дії по захисту прав інших осіб мають бути закріплені в процесуальному законодавстві як форми реалізації процесуальної правосуб'єктності учасника справи.

Список використаних джерел:

1. Островська Л. А. Непрямі (похідні) позови: міжнародний досвід та законодавство України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2008. 20 с.
2. Чугунова Е. И. Производные иски в гражданском и арбитражном процессе: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Екатеринбург, 2003. 23 с.
3. Махінчук В. М. Субсидіарна відповідальність кінцевих бенефіціарних власників (засновників, учасників, акціонерів) і посадових осіб за зобов'язаннями юридичної особи – боржника: проблеми теорії і практики реалізації доктрини зняття корпоративної вуалі: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 280 с.

Нагайник С., 3 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра правознавства та фінансів,
наук. керівник – ст. викл. Коваленко В. Ф.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЙНИМ ЗЛОЧИНАМ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОГО ОБОРОННОГО ЗАМОВЛЕННЯ

Анотація: Розглянуто корупційні ризики, пов'язані з державним замовленням для Збройних Сил України. Досліджено отримання результатів показників зниження корупції шляхом застосування комплексного підходу.

Ключові слова: корупція; кримінальна відповідальність; Збройні Сили України; держані закупівлі.

Корупція – є реальною національною загрозою безпеці, а тому до пріоритетних напрямів протидії корупції необхідно відносити розробку нового та удосконалення чинного антикорупційного і кримінального законодавства. Варто зазначити, що в чинному кримінальному законодавстві відсутнє поняття корупційного злочину, тоді як передбаченні у примітці до статті 45 КК України надається перелік злочинів, які можуть бути

віднесенні до корупційних. Зазначені у цьому переліку злочини не охоплюють всі види корупційних злочинів. Так, службове підроблення, підкуп особи, яка надає публічні послуги, зловживання впливом, а інші не вказані у примітці ст. 45 КК.

Протидія корупції є важливим напрямом сучасної кримінальної політики держави, а тому центральне місце займають кримінально-правові засоби протидії найбільш небезпечними корупційними діями, до яких необхідно відносити службове підроблення, підкуп особи, яка надає публічні послуги, зловживання впливом, зловживання військовою службовою особою владою або службовим становищем, перевищення військовою службовою особою владою чи службових повноважень та інші.

Поширена корупція і у сфері державного оборонного замовлення. За даними Стокгольмського Міжнародного Інституту Дослідження Миру SIPRI, корупційна складова оборонних замовлень всіх держав за 2019 рік становить близько 20 %, а це 400 мільярдів доларів. У країнах, які воюють (Україна – одна з них) корупційна частка є ще більшою, визнають дослідники [2].

Державне оборонне замовлення – є засобом державного регулювання економіки для задоволення наукових та матеріально-технічних потреб із забезпечення національної безпеки і оборони шляхом планування обсягу фінансових ресурсів, визначення видів та обсягів продукції, робіт і послуг, а також укладення з виконавцями державних контрактів на постачання (закупівлю) продукції, робіт і послуг [1]. Так, у 2015 році між концерном «Військторгсервіс та Міністерством оборони України укладено 13 договорів постачання речового майна на загальну суму 31,8 мільйонів гривень. Поставку здійснено тільки на підставі 9 договорів. Концерн «Військторгсервіс не повернув бюджетні кошти за не постачання речового майна. Слід зазначити, що військові службові особи Міноборони навмисно не проводили конкурсні процедури при закупівлях, концерну «Техвоєнсервіс» незаконно сплатили винагороду в сумі 28,9 мільйонів гривень за оформлення посередницьких договорів [3]. Зазначені факти свідчать про вчинення корупційних злочинів військовими службовими особами.

Аналіз чинного законодавства з питань оборонного замовлення свідчить про те, що в окремих нормах мають місце прогалини, які сприяють корупційним проявам у сфері оборонного замовлення. Слід зауважити, що в статті 12 Закону України «Про державне оборонне замовлення» пе-

редбачені підстави відповідальності за порушення законодавства про оборонне замовлення. Вона повинна наставати згідно із законом, при цьому відсутні відсильні норми щодо кримінальної відповідальності за порушення положень вказаного закону [1].

Вищевказане свідчить про відсутність у чинному законодавстві дієвого механізму юридичної відповідальності за зловживання військових службових осіб владою або службовим становищем при виконанні державного оборонного замовлення. З метою протидії корупції у сфері державного оборонного замовлення, необхідно внести зміни до законодавства, а саме:

1) Викласти пункт 1 ст. 12 Закону України «Про державне оборонне замовлення» у наступній редакції: «Військовослужбові особи та інші, які порушили норми цього Закону чи інших нормативних правових актів України у сфері державного оборонного замовлення, можуть бути притягнутими до дисциплінарної, цивільно-правової, адміністративної та кримінальної відповідальності згідно до вимог чинного законодавства».

2) Доповнити статтю 423 КК частиною четвертою, яку викласти у наступній редакції «Незаконне використання військовою службовою особою фінансових ресурсів, визначення видів та обсягів продукції, робіт і послуг, укладення з виконавцями державних контрактів на постачання (закупівлю) продукції, робіт і послуг, якщо такі діяння спричинили істотну шкоду».

Список використаних джерел:

1. Про державне оборонне замовлення : Закон України від 03.03.1999 №464-XIV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/464-14> (дата звернення: 05.09.2019).
2. Громадськість пропонує Зеленському зробити державне оборонне замовлення більш відкритим // Радіо свобода : сайт. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-hromadskist-zelenskyi/30008325.html> (дата звернення: 05.09.2019).
3. За критеріями визначення ефективності управління Міноборони отримало оцінку «незадовільно» – Рахункова палата // Рахункова палата : офіц. сайт. URL: <https://rp.gov.ua/PressCenter /News/?id=85> (дата звернення: 05.09.2019)

Піддубний Д.І., ст. викладач,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра правознавства та фінансів

ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ЯК ОБОВ'ЯЗКОВИЙ ЕЛЕМЕНТ МЕДІАЦІЇ У ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИХ СПОРАХ

У сучасному світі виникає велика кількість правових спорів, які потребують вирішення як судовою системою так і позасудовими способами. Поява конфліктів між людьми є неминучим явищем. Під конфліктом розуміється зіткнення протилежних потреб, інтересів, світоглядів тощо як окремих індивідів, так і їх груп чи спільнот. Право – це основоположний (потребовий) спосіб співжиття індивідів у суспільстві. Звідси очевидно, що конфлікти та право мають єдине джерело свого походження – людину, людське суспільство та їхні потреби. Вони взаємопов'язані та зазвичай існують парно як причина і наслідок. Праву належить місія найефективнішого, найцивілізованішого інструменту замирення людських спільнот [1, с.50]. Аналізуючи конфлікт крізь призму права, не можна оминати такого виду конфліктів, як правові конфлікти. За визначенням С. В.Бобровник, «правовий конфлікт – це стан двостороннього зв'язку суб'єктів, який заснований на правових протиріччях, що характеризуються порушенням або перешкодою в реалізації ними своїх інтересів і є причиною розвитку або кризи суспільних відносин» [2,с.181].

Традиційним способом вирішення правових спорів був і залишається судовий порядок. Він закріплений в законодавстві більшості держав і є гарантією дотримання прав людини і громадянина. Однак судова система не досконала, а практика її функціонування має ряд недоліків, зокрема, випадки обмеження доступу до правосуддя, перевантаженість судів справами, тривалість судового процесу, проблеми забезпечення змагальності та рівноправності сторін, несправедливість судових рішень, що призводить до негативної оцінки й несприйняття сторонами рішення суду, і як наслідок проблеми з його виконанням. У результаті судового розгляду конфлікт не завжди розв'язується, цим зумовлене невиконання великої кількості судових рішень. Також низьким залишається рівень довіри до судової системи. Саме явище довіри до чогось дуже складне та багатогранне, на нього може впливати велика кількість зовнішніх та внутрішніх факторів (чинників): початкові уявлення, попередні стереотипи, особливості комунікації, характер взаємодії і т.п. Довіра до суду не є винятком. Її не можна прирівнювати лише до задоволеності роботою судів, але і не

можна списувати лише на стереотипи. Скоріше, ці два фактори однаково сильно впливають на загальний рівень довіри населення до судової системи. У рамках Програми реформування сектору юстиції «Нове правосуддя» Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) у квітні 2020 року проведено дослідження рівня довіри до суду, яким встановлено, що лише кожен шостий українець довіряє вітчизняним судам [3]. Найбільший рівень довіри має Конституційний Суд, якому довіряють трохи більше чверті українців. Так як він є тим рівнем судової вертикалі, до якого люди не мають широкого доступу, то можна припустити, що довіра до Конституційного Суду (також це стосується і Верховного Суду) формується на основі інформації зі ЗМІ. Цікавими є показники довіри до місцевих судів, які є найнижчими серед усіх судів і є практично ідентичними загальній довірі. Можна припустити, що саме довіра до цих судів, з якими українці стикаються самі, або стикаються їхні родичі/знайомі, і формує їх загальне ставлення до судової системи.

Враховуючи існуючі проблеми традиційного судового порядку вирішення правових спорів доцільним є розгляд альтернативних способів вирішення конфліктів. Альтернативне врегулювання спорів (надалі – АВС) – це група процесів, за допомогою яких вирішуються спори і конфлікти без звернення до формальної системи судочинства. Вони не замінюють судочинства і не позбавляють зацікавлених осіб права на судовий захист. Навпаки, особам надається можливість вибору між державною чи недержавною формами врегулювання правових конфліктів, дозволяється сторонам самим вирішувати, який вид процедури найкраще підходить для вирішення конкретного правового спору. Основними видами альтернативного врегулювання спорів є переговори, арбітраж та медіація.

Медіація є одним з найпоширеніших у світі альтернативних способів урегулювання конфліктів. Упровадження медіації в Україні на сьогодні є одним з актуальних напрямів реформування системи доступу громадян до справедливого правосуддя та ефективним засобом зниження конфліктного потенціалу суспільства в цілому.

Щодо законодавства України, то окремого законодавчого акта про медіацію сьогодні ще немає. На розгляді Верховної Ради України знаходяться два законопроекти – проект Закону України про медіацію № 3665 від 17 грудня 2015 року, поданий народними депутатами України А.І. Шкрум, О. І. Сиройд, В.Ю. Пташник, Б.Б. Березою, О.С. Сотник, С.О. Алексєєвим та Л.

О. Смцем [4] та проект Закону України про медіацію № 3665-1 від 29 грудня 2015 року, поданий народним депутатом України С. В. Ківаловим [5].

Законодавче визначення медіації сьогодні міститься лише у Наказі Міністерства соціальної політики України від 23 червня 2020 року №429 «Про затвердження Класифікатора соціальних послуг»: «посередництво – допомога у врегулюванні конфліктів; ведення переговорів; опрацювання шляхів та умов розв'язання конфлікту за місцем, визначеним посередником/медіатором і погодженим з усіма учасниками посередництва (медіації)» [6].

Механізм процедури медіації виражається у системі певних принципів, які враховують досвід застосування процедури медіації у різних державах, менталітет та правові традиції держави [7, с.205].

Принцип добровільності розкривається в тому, що сторони не можуть бути примушені до участі в процедурі медіації (окрім випадків, коли медіація є обов'язковим досудовим порядком вирішення спору); сторони в будь-який момент, на будь-якій стадії мають право відмовитися продовжувати процедуру медіації; вибір медіатора погоджується сторонами.

Принцип рівноправності наголошує на тому, що учасники мають рівні права як у висловленні своїх інтересів так і у вираженні своїх точок зору щодо процедури медіації та вирішення самого конфлікту.

Принцип конфіденційності передбачає, що сторони, які беруть участь у процедурі медіації, зобов'язані зберігати в таємниці, не розповсюджувати, не використовувати в інших цілях отриману інформацію. Це дозволяє учасника обговорювати свої реальні інтереси.

Принцип незалежності та неупередженості медіатора характеризується тим, що медіатор (посередник) не повинен мати із сторонами відносин, які б могли б вплинути на результат медіації. Як неупереджений, медіатор не може нав'язувати будь-якій із сторін свою точку зору щодо рішення у спорі (конфлікті).

Принцип структурованості та гнучкості медіації. Структурованість даної процедури означає, що медіатор будує переговори в чіткій послідовності. Практика, як вітчизняна так і зарубіжна, показують, що існують певні стадії медіації, а тому медіатор має рухатися послідовно від одної стадії до іншої. Завдяки структурованості медіаційної процедури можна досягти бажаного результату у врегулюванні спору або конфлікту. На відміну від судового процесу, медіація є гнучкою, тобто має довільний та довірливий характер самого процесу. Гнучкість надає сторонам бути го-

товими до вислуховування і розуміння, а також у розумінні інтересів і потреб іншої сторони.

Незважаючи на те, що доцільність проведення медіації в основному досліджують і описують у приватно-правових відносинах, мотивація, яка спонукає інших учасників до АВС, однаково очевидна у публічно-правових відносинах. У сфері публічних інтересів можна відмітити загальні для процедури медіації переваги: зменшення часових та фінансових ресурсів, збереження стосунків між сторонами, спільна зацікавленість у виконанні рішення, у випадку успішної медіації. З іншої сторони спеціально-дозвільний тип правового регулювання, що ґрунтується на загальній забороні, в межах якої закон або інше джерело права встановлює конкретні дозволи найчастіше застосовується у публічному праві потребує чіткого впорядкування та послідовного дотримання принципу законності. Загалом усталеною є практика визнання законності складовою частиною загальноправового принципу верховенства права. Так, Європейська комісія «За демократію через право» («Венеційська комісія») у своїй Доповіді №512/2009 2009 року визначає такі складові елементи принципу верховенства права [8]:

- a. Законність, включаючи прозорий, підзвітний та демократичний процес введення в дію приписів права;
- b. Юридична визначеність;
- c. Заборона свавілля;
- d. Доступ до правосуддя, представленого незалежними та безсторонніми судами, включно з тими, що здійснюють судовий нагляд за адміністративною діяльністю;
- e. Дотримання прав людини;
- f. Заборона дискримінації та рівність перед законом.

Конституція України, у свою чергу, у статті 8 закріплює, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права[9]. За визначенням наданим Конституційним Судом України верховенство права – це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднують-

ся якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України. Таке розуміння права не дає підстав для його ототожнення із законом, який іноді може бути й несправедливим, у тому числі обмежувати свободу та рівність особи. Справедливість – одна з основних засад права, є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права. Зазвичай справедливість розглядають як властивість права, виражену, зокрема, в рівному юридичному масштабі поведінки й у пропорційності юридичної відповідальності вчиненому правопорушенню [10].

Враховуючи елементи принципу верховенства права, які наведені як Європейською комісією «За демократію через право», так і Конституційним судом України можна стверджувати, що цей принцип може застосовуватись при проведенні медіації у публічно-правових відносинах. Так, законність, юридична визначеність, заборона свавілля, дотримання прав людини, рівність та заборона дискримінації накладають суб'єктів владних повноважень, як на учасників медіаційної процедури, обов'язок діяти у межах закону, а також використовувати поруч із нормами писаного права також норм моралі, традиції і звичаї для досягнення ідей соціальної справедливості, пріоритету прав та свобод людини. Навіть при відсутності законодавчо закріплених принципів медіації, при її проведенні доцільно та необхідно застосовувати як загальновизнані принципи медіації, так і принцип верховенства права.

Список використаних джерел:

1. Медіація у професійній діяльності юриста: підручник/авт. кол.: Т. Білик, Р. Гаврилюк, І. Городиський [та ін.]; за ред. Н. Крестовської, Л. Романадзе. — Одеса : Екологія, 2019. — 456 с.
2. Бобровник С. В. Компроміс і конфлікт у праві: антрополого-комунікативний підхід до аналізу : монографія. Київ : Юридична думка, 2011. С. 181.
3. Барометр довіри до суду: (звіт за результатами Iї фази онлайн-опитування за методом SAWI/ Міжнародний фонд «Відродження» у партнерстві з Ініціативою відкритого суспільства для Європи (OSIFE) за фінансової підтримки Посольства Швеції в Україні, та сприяння програми USAID «Нове правосуддя»; Громадська організація «Інститут прикладних гуманітарних досліджень»: – Харків, 2020. https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2021/03/Public_Trust_Barometer_Report_1st_Stage_2020_UKR.pdf
4. Проект Закону України про медіацію [реєстрац. номер 3665 від

- 17.12.2015][Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57463.
5. Проект Закону України про медіацію [реєстрац. номер 3665-1 від 29.12.2015] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57620.
6. Наказ Міністерства соціальної політики України від 23 червня 2020 року №429 «Про затвердження Класифікатора соціальних послуг», [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0643-20#Text>
7. Мазаракі Н. А. Теоретико-правові засади запровадження медіації в Україні: дис. ... докт.юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2019. 470 с;
8. Доповідь про правовладдя. Ухвалено Європейською Комісією “За демократію через право” (Венеційська Комісія) на її 86-му пленарному засіданні (CDL-AD(2011)003rev, Венеція, 25–26 березня 2011 року), [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev-ukr)
9. Конституція України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-17#Text>
10. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text>

Парфенюк О. В., 6 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра правознавства та фінансів,
Осташова В.О., к.ю.н., доцент,
Полтавська державна аграрна академія,
кафедра підприємництва і права

ОКРЕМІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНСТИТУТУ КОМПЕНСАЦІЙ ЗА ПОРУШЕННЯ ПАТЕНТНИХ ПРАВ У НІМЕЧЧИНІ

Анотація. Тези присвячені аналізу становлення правового регулювання інституту компенсації за порушення патентних прав у Німеччині.

Звернено увагу на використання досвіду зарубіжних країн у вітчизняному правовому просторі.

Ключові слова: патент, правове регулювання, патентні права, ліцензія.

Порядок реалізації відповідних питань регулюється п. 139 Закону Німеччини про патентні права. Згідно з цією нормою власник патенту має право вимагати від порушника його прав на винахід припинення неправомірного використання винаходу, а також утримання від такого використання при наявності відповідної загрози. У разі навмисного або необережного (винного) порушення патентних прав власник патенту має право вимагати відшкодування завданих йому збитків, при встановленні розміру яких судом може бути прийнято до уваги розмір отриманих порушником доходів. Крім того, збитки патентовласника можуть бути розраховані і вимагатися в розмірі плати, яку порушник мав би надати, якби отримав відповідну вигоду.

У сформованій німецькій правовій доктрині наголошується, що проблема недокомпенсації збитків патентовласнику в разі порушення їхніх прав стоїть дуже гостро. Оскільки звичайний розмір збитків, що стягуються за порушення інтелектуальних прав дорівнює розміру середньоринкових ліцензійних платежів за використання відповідного нематеріального об'єкта, особа, яка приймає рішення про здійснення використання без згоди правовласника, несе тільки ризики, пов'язані з судовим розглядом (в першу чергу - процесуальними витратами), - з урахуванням того, що максимум суми присудження обмежується тим, що він і так мав би) заплатити.

Правовласнику ж, в свою чергу, доводиться нести тягар необхідності в будь-який момент ініціювати судове провадження щодо порушника і брати участь в ньому, ризикуючи отримати несприятливе рішення, - включаючи, наприклад, визнання його патенту нікчемним на підставі невідповідності права що охороняються щодо винаходу критерію винахідницького рівня або новизни внаслідок неприйняття патентними експертами до уваги окремих релевантних елементів рівня техніки.

В останньому випадку порушник не тільки не буде зобов'язаний судом до сплати компенсації, а й буде звільнений від обов'язку відшкодувати процесуальні витрати. У зв'язку з цим спроби особи, зацікавленої у використанні охороняється чужими інтелектуальними правами нематеріального об'єкта, а тому вступ в контакт з правовласником і укладення лі-

цензійного договору можна розглядати «не більше ніж акт пристойності виключно добровільного характеру».

Хоча правова природа компенсації, багато в чому внаслідок складнощів з розрахунком її розміру, не отримала поки однозначної оцінки ні в доктрині, ні в судовій практиці (в більшості випадків констатується висновки про те, що компенсація яка справляється являє собою щось на зразок витребування (безпідставного) збагачення, але з урахуванням суб'єктивної сторони порушника та визначається загальними нормами, які розглядаються в якості базових, оскільки, регулюють відносини з приводу відновлення інтелектуальних прав після їх порушення. Такими є відповідно норми ГГУ про відшкодування шкоди (Schadensersatz) [1].

Відповідно, застосовується і принцип відшкодування шкоди в першу чергу в натурі, що має на увазі ліквідацію зі зворотною силою всіх зобов'язань, що виникли у порушника інтелектуальних прав перед третіми особами в результаті вчинення неправомірних дій (анулювання договорів, що оформляють неправомірне здійснення інтелектуальних прав). Однак оскільки внаслідок неможливості встановити всіх контрагентів порушника відновлення інтелектуальних прав в натурі на практиці не реально, єдиною формою такого відновлення є відшкодування збитків. З цього випливає - обумовлена труднощами доведення наявності та розміру збитків - проблема недокомпенсації володарів інтелектуальних прав в разі порушення останніх.

Відповідно до усталеної судової практики правовласнику у разі порушення його прав доступні три види вимог про відшкодування збитків у залежності від використовуваного способу їх розрахунку. Ці вимоги не можуть бути заявлені одночасно (кумулятивний розрахунок) [2], хоча при цьому зміна способу розрахунку (тобто зміна типу вимоги) не розглядається в якості зміни (предмета) позову [3].

По-перше, правовласник може вимагати відшкодування порушником збитків у вигляді неoderжаних доходів (прибутку) (Entgangene Gewinn; § 252 ГГУ) - доходів, які були б отримані ним в результаті нормального здійснення ним економічної діяльності з використанням відповідних порушених інтелектуальних прав, включаючи збитки внаслідок зниження цін [4] на товари, в яких тим чи іншим чином втілені (або в процесі введення в оборот яких використані) охоронювані нематеріальні об'єкти. Вимога про відшкодування збитків, відповідна такому способу їх розрахунку, пов'язана з великими труднощами доведення і не вигідними для

правоволодільця правилами. Так, недостатньо загального посилання на зниження ціни на комерціалізовані позивачем товари в результаті дії відповідача, а також на понесені в процесі здійснення пов'язаних зі створенням релевантних об'єктів розробок витрати. При цьому з розміру збитків, що підлягають відшкодуванню віднімається пов'язана зі зменшенням суми податку (в результаті зниження доходів).

Крім того, суди пред'являють досить суворі вимоги до обсягу і якості доведення причинно-наслідкового зв'язку між діями відповідача і неодежжаних доходів позивача, вимагаючи розрахунки саме щодо товарів, при комерціалізації яких використовується інтелектуальні права, що захищаються а не порівнянних інших товарів. Навіть можливість для позивача-правовласника скористатися передбаченим § 252 ГГУ полегшенням тягара доведення причинного зв'язку, пов'язаних з достатністю демонстрації розумної вірогідності (Wahrscheinlichkeit) отримання доходів, необхідних в процесі в якості збитків, в ході звичайної діяльності або в якості результату зроблених приготувань, пов'язана зі значними труднощами. Судова практика йде по шляху покладання на позивача обов'язку довести, що йому самому вдалося б забезпечити здійснення спірних прав угоди, що захищаються в тому ж обсязі, в якому це вдалося відповідачу-порушнику [5]. Це крім технічної складності це пов'язано з необхідністю розкриття в процесі (і таким чином по відношенню до відповідача) відповідних відомостей про здійснювану позивачем економічну діяльність. Внаслідок зазначеного даний вид вимог про відшкодування збитків, завданих порушенням інтелектуальних прав, використовується недосить часто [6].

На даний час принциповою проблемою залишається те, що в результаті історично обґрунтованого еволюційного розвитку практики правозастосування вищезазначене виняткове право багато в чому втрачає свій абсолютний і монопольний характер, а те, що за загальним правилом повинен порушник компенсувати правовласнику, сприймається як нормальна ліцензійна плата. З цього закономірно випливає і сумнів в обґрунтованості розгляду подібного розміру в якості відправної точки в подальшому для його збільшення.

Список використаних джерел:

- 1 Heerman P.W. *Schadensersatz und Bereicherungsausgleich bei Patentrechtsverletzungen* // GRUR 1999, 625.
- 2 BGH GRUR 1962, GRUR Jahr 1962 Seite 509, GRUR Jahr 1962 Seite 511 f.
- Dia-Rähmchen II; BGH GRUR 1962, GRUR Jahr 1962 Seite 580, GRUR

- Jahr 1962 Seite 582 - Laux-Kupplung II; BGH GRUR 1977, GRUR Jahr 1977 Seite 539, GRUR Jahr 1977 Seite 543 - Prozeßrechner.
3 RGZ 43, RGZ Band 43 Seite 56, RGZ Band 43 Seite 61; 50, RGZ Band 50 Seite 111, RGZ Band 50 Seite 115; BGH GRUR 1991, GRUR Jahr 1991 Seite 60, GRUR Jahr 1991 Seite 61 - Roleximitation; BGH GRUR 1993, GRUR Jahr 1993 Seite 55, GRUR Jahr 1993 Seite 57 - Tchibo / Rolex II.
4 Rogge in Benkard (Fußn. 6), § 139 Rdn. 62; Mes (Fußn. 6), § 139 Rdn. 32.
5 BGHZ 29, BGHZ Band 29 Seite 393, BGHZ Band 29 Seite 398.
6 Heerman P.W. Schadensersatz und Bereicherungsausgleich bei Patentrechtsverletzungen // GRUR 1999, 625

Пилипенко В., 3 курс

Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра правознавства та фінансів
науковий керівник – Лісний І.А.
старший викладач кафедри правознавства та фінансів

**ПРОБЛЕМИ СПРАВЛЯННЯ ПОДАТКУ НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ В
УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЙОГО ПОДОЛАННЯ**

Розглянуто суть та значення податку на додану вартість, як одного з основних доходних джерел державного бюджету України. Охарактеризовано обсяги надходження ПДВ до бюджету держави. Розглянуто комплекс заходів щодо вирішення проблем адміністрування податку на додану вартість. Запропоновано підходи для забезпечення ефективного справляння ПДВ як складової системи податкового регулювання соціально-економічного розвитку країни.

Ключові слова : податок на додану вартість, платники ПДВ, адміністрування ПДВ, відшкодування ПДВ.

Податок на додану вартість - один із наймолодших і найсуперечливіших податків. Лише в середині XX століття його включили до західно-європейської податкової системи. Введення податку на додану вартість було зумовлене необхідністю отримання додаткових стабільних доходів бюджету після Другої світової війни для сприяння економічному відновленню. Зокрема, Римський договір про заснування Європейського економічного співтовариства (ЄЕС) у 1957 р. Передбачав формулювання та застосування низки заходів, спрямованих на гармонізацію системи непрямих податків держав-членів ЄЕС та існування податку на додану вартість

у податковій системі як передумовою для вступу до ЄЕС. Ідея запровадження ПДВ належить Морісу Лоре, співробітнику французького податкового департаменту. Він описав схему податку на додану вартість і довів її переваги. Першою країною, яка запровадила ПДВ, була Франція. Процес запровадження податку на додану вартість пройшов три етапи:

Першим етапом (1937 - 1948) був перехід від податку на бізнес до єдиного податку на виробництво.

Другий етап (1948-1954) - створення окремої платіжної системи, згідно з якою, кожен виробник повинен сплачувати податок, виходячи із загального обсягу продажів за мінусом податку, який входить у ціну придбаних деталей.

Третій етап (з 1954 р. По теперішній час) - запровадити практику оподаткування замість накладення єдиної ставки податку на виробництво ПДВ, вдосконалюючи тим самим механізм управління ПДВ [9].

За останні десятиліття податок на додану вартість був введений у 136 країнах / регіонах. Практика його відновлення показала багато проблем.

Податок на додану вартість - це непрямий податок і одна з основних сум, що формують бюджет. Він був запроваджений в Україні 1 січня 1992 року. До 1 січня 2011 року процедури збору та сплати податку на додану вартість регулювались українським «Законом про ПДВ» [1], прийнятим 3 квітня 1997 року. Сьогодні процедура адміністрування податку на додану вартість регулюється розділом 5 українського податкового закону, який вніс багато змін до механізму збору. Отже, згідно з визначенням українського податкового закону [2329], з 1 січня 2014 року ставки податку для певних видів операцій становлять 20% та 0%.

Зниження податкової ставки та звільнення від сплати податків зменшить податковий тягар платників податку на додану вартість, а також означає послаблення фіскальної функції оподаткування. Певною мірою це позитивне явище, оскільки для забезпечення розвитку підприємницької діяльності державі важливо вжити заходів щодо підвищення функції податкових стимулів.

Податок на додану вартість включається у ціни товарів, проєктів та послуг і повністю сплачується кінцевими споживачами товарів, проєктів та послуг. Податок охоплює найбільшу кількість юридичних осіб і становить значну частку оподаткування (50% і більше).

Повернення ПДВ займає особливе місце у списку питань, які необхідно терміново вирішити. Оскільки механізм погашення податків ство-

рив серйозну перешкоду для його ефективної роботи. Особливо у 2010 р. Сума компенсації перевищила 82% загальних податкових надходжень. З урахуванням погашення простроченого відшкодування податку на додану вартість, загальної суми відшкодування податку на додану вартість у державному бюджеті 2011 року, який був сформований у 2009-2010 роках відповідно до статті 25 українського «Про Державний бюджет України 2011 рік », становив 40 671,8 млн. Грн., Збільшившись на 17,8% порівняно з 2010 р. (Приріст на 6,1 млрд. Грн.). Станом на 1 січня 2012 року залишок простроченого відшкодування ПДВ зменшено до 900 млн. Грн., Станом на 1 січня 2015 р. Загальна сума відшкодування ПДВ заборгованості становила 14,89 млн. грн. [8].

Основними причинами несвоєчасного сплати ПДВ є: -У разі погіршення економічної кон'юнктури, дефіциту бюджету та збільшення внутрішньої та зовнішньої заборгованості уряд може використовувати кошти, що використовуються для погашення заборгованості з ПДВ, як тимчасові позики;

-Контрагент експортера, що вимагає повернення податку на додану вартість, може бути неетичним фіктивним підприємством. Працівники податкового органу перевіряють, чи відповідає діяльність усіх партнерів експортної компанії вимогам чинного податкового законодавства, та відмовляються від повернення податку на додану вартість до закінчення перевірки. Це призвело до виникнення заборгованості з вимогою відшкодування податків [5].

Існує спосіб полегшити ситуацію з поверненням ПДВ, тобто випуск облігацій з ПДВ. Цими облігаціями можна торгувати на вторинному ринку, так що частина боргу може бути погашена, як тільки облігації отримані. Однак облігації можуть лише зменшити серйозність корпоративних проблем відмивання грошей, але не можуть вирішити проблему боргу [5, 11].

Дефіцит національного бюджету України вимагає суттєвого підвищення фіскальної ефективності податку на додану вартість. З метою аналізу фіскальної ефективності збору ПДВ розроблено набір показників та коефіцієнтів, а саме:

-доходи від ПДВ та їх частка у зведеному бюджеті та податкових надходженнях України;

-Повнота та своєчасність виконання платником податків бюджетних зобов'язань;

-Ступінь відповідності між фактичною цільовою ставкою податку та запланованою цільовою метою;

-Порівняно з попереднім періодом абсолютне та відносне збільшення оподаткування[4, 97].

Для вдосконалення системи збору ПДВ можна вжити низку заходів, серед яких:

-Вдосконалити податковий менеджмент, прийняти нові методи аналізу фінансово-господарської діяльності платників податків, контролю їх діяльності та виявлення підприємств, що належать до категорій ризику;

-Посилити контроль за повнотою декларування та своєчасністю сплати податку;

-Всебічно перевірити та проаналізувати фінансово-господарську діяльність підприємств, які мають відмінності в результатах автоматичного порівняння податку на додану вартість та податкових кредитів, з метою запобігання необґрунтованому формуванню податкових кредитів;

-Вдосконалити систему прогнозування надходжень податку на додану вартість та суми відшкодування податку на додану вартість з державного бюджету, щоб знайти джерело додаткового бюджету та зарезервувати бюджет для відшкодування податку;

З метою вдосконалення управління податком на додану вартість необхідно вирішити такі проблеми:

-визначити найкращий рівень податкової ставки;

-Перехід на диференційовані ставки податку;

-Посилити контроль за виконанням відшкодування ПДВ у бюджеті;

-Удосконалити інтерактивну систему управління ПДВ між Державним фінансовим управлінням України та платниками податків.

Отже, слід застосовувати систематичний підхід відповідно до відповідної нормативної бази для повного впровадження окреслених заходів для забезпечення відчутних наслідків.

Список використаних джерел:

- 1.Покатаєва О.В. Справляння податку на додану вартість у контексті Податкового кодексу України / О.В. Покатаєва // Держава та регіони. - 2011. - № 1. - С. 48-53.
- 2.Податковий кодекс України : станом на 1 жовтня 2015 р. - К.: MyBook, 2015. - 592.
- 3.Молдован О. ПДВ: скасувати не можна реформувати / О. Молдован // Економічна правда. - 2010. - Березень.

4. Чижова Т.В. Сучасні реалії адміністрування ПДВ та вирішення проблем його гармонізації / Т.В. Чижова // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. - 2011. - № 1 (13). - С. 96-99.
5. Газізуллін І. Аналіз адміністрування ПДВ в Україні з прикладами з металургії, машинобудування та легкої промисловості / І. Газізуллін, О. Жолудь, Г. Чередниченко // Аналітична записка. - К. : Оптима, 2011. - 19 с.
6. Лист Державної податкової адміністрації України від 14.06.2007 № 891/7/16-1417 Основні схеми ухилення від оподаткування [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1008.8390.0>
7. Мороз А.С. Основні методи виявлення схем мінімізації в оподаткуванні платників ПДВ / А.С. Мороз, О.С. Червінська, І.П. Могиляк // Науковий вісник НЛТУ України : збірник науково-технічних праць. - 2011. - Вип. 21.8. - С. 257-262.
8. Офіційний сайт Державної фіскальної служби України [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://sfs.gov.ua>
9. Кузьмінський Ю. Податок на додану вартість в Україні та деяких країнах СНД // Бухгалтерський облік і аудит. - 2004. - № 6. - С. 43-50

Плескач О. В., 4 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра правознавства та фінансів,
наук. керівник — ст. викладач, адвокат **Товста С.П.**

ПОНЯТТЯ ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ ТА ЙОГО МОДЕЛІ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

Анотація. Парламентаризм — це система представницьких органів влади, де чітко розподілені функції законодавчих і виконавчих органів і в якій вирішальну роль відіграє парламент як постійно діючий представницький орган влади.

Ключові слова: парламентаризм, конституціоналізм, європейська модель.

Виклад основного матеріалу. Слід підкреслити, що історія політичного розвитку залишила великий досвід організації політичного життя, тобто різних форм і моделей управління державами, однак класичними прийнято вважати визначені три моделі, але всі вони зазнають постійних змін. Для вестмінстерської моделі характерно: двопалатність у яких різні

повноваження – верхня (палата лордів) є своєрідним балансом, здійснюючи деякий контроль за нижньою палатою та монархом; різний спосіб формування: верхня - через наслідування; нижня (палата общин) – через прямі вибори і більш короткий термін повноважень. Вона більш впливова. В нижній палаті засідає Прем'єр – міністр; уряд завжди підконтрольний і підзвітний парламенту; чітке співвідношення влада – опозиція, навіть місце в парламенті – опозиція завжди сидить справа від спікера, члени уряду – зліва; у цій моделі – особливе місце займає спікер.

Мажоритарний принцип, як одна з основних ознак, у формуванні коаліційного або однопартійного уряду, дозволяє партії, що перемогла на виборах, обрати прем'єра. З кінця 90-х рр. XX ст. мажоритарна модель почала поступатися місцем плюральній. Результати виборів 2005 р. підтвердили дану тенденцію і вона продовжує посилюватися.

Є доцільним також з'ясувати особливості американської моделі, у якій головне місце займає Конгрес як тип парламенту і законодавчої влади в загальній системі конституційного устрою. Основні принципи побудови цієї системи – це розподіл влади та принцип стримувань і противаг. Верхня палата Конгресу – Сенат і нижня – Палата представників обираються американським народом. Для прийняття закону потрібна згода обох палат і Президента. Президент має право вето, але Конгрес може його відхилити, хоча для цього звичайної більшості замало. Баланс забезпечується саме Конгресом, тобто самим складом і функціями палат. Кожна палата має право вето, зокрема при прийнятті податкових законопроектів. Судова влада незалежна і є балансом. Сенат затверджує або не затверджує склад федеральних суддів, які призначаються Президентом. В той же час судді мають право перегляду законодавчих актів і дій уряду. Проведення імпічменту теж поділено між палатами: Сенат проголошує імпічмент, нижня палата вирішує «так» - «ні». Навіть така сторона діяльності Конгресу як слухання є елементом контролю за діяльністю урядового апарату. Незмінною характеристикою цієї моделі є класична двопартійність. Однак партія більшості не завжди означає, що вона правляча. Партія меншості теж приймає участь у законодавчому процесі та має неабиякі повноваження.

Парламентаризм — це широке за змістом поняття, яке охоплює і форму організації державної влади, і конкретний спосіб управління державою, і механізм взаємодії парламенту з інститутами виконавчої і судової гілок влади, і систему взаємодії держави і суспільства.

У досить розгорнутому визначенні поняття парламентаризму зазначено, що парламентаризм — це система представницьких органів влади, за якої чітко розподілені функції законодавчих і виконавчих органів і в якій вирішальну роль відіграє парламент як постійно діючий представницький орган влади.

У двох підходах (широкому і вузькому) пропонує нам розглянути визначення парламентаризму політологічний словник за редакцією М.Ф. Головатого та О.В. Антонюка. Зокрема, у широкому значенні парламентаризм — це система державної влади, за якої вельми суттєва роль належить народному представництву (парламенту), у вузькому значенні — це система владних відносин, за якої чітко розподілено функції законодавчих і виконавчих органів, коли провідну роль відіграє парламент як постійно діючий представницький, законодавчий і контролюючий орган влади.

Проте сутність парламентаризму сучасні науковці трактують по-різному, не втрачаючи змісту його призначення. Так, відомий український вчений Ю. Шемшученко трактує парламентаризм як систему організації державної влади, що базується на активній ролі парламенту в її здійсненні. Парламент і парламентаризм, на думку науковця, є обов'язковими атрибутами демократичної і правової держави, показниками розвитку громадянського суспільства. Цікава також пропозиція Ю. Шемшученка визначати парламентаризм як систему організації і функціонування державної влади з особливою роллю парламенту. Він наголошує, що місце парламенту серед інших державних органів і його діяльність "визначають характер і зміст парламентаризму". А. Мішин розглядає парламентаризм як систему державного управління суспільством, що характеризується поділом законодавчої і виконавчої діяльності в умовах привілейованого становища парламенту. В. Шаповал у своїх дослідженнях зазначав, що парламентаризм треба сприймати передусім як парламент у дії, тобто насамперед його функціональні характеристики. До них необхідно додати ще й структурно-організаційні чинники. Можна погодитися з такою оцінкою українським ученим парламентаризму, за якою це поняття відображає, з одного боку, місце парламенту в механізмі поділу влад і в цьому значенні наближене до поняття політичного режиму, а з іншого — принципи устрою парламенту. Саме з урахуванням цього і на основі функціональних і структурно-організаційних характеристик парламенту можливе визначення парламентаризму.

Цікавим, безумовно, є підхід до розуміння парламентаризму в умовах перехідного суспільства, який пропонує відомий науковець М. О. Седін. У своєму дослідженні учений пропонує аналізувати парламент як у правовому, так і в політичному аспектах. У першому випадку йдеться про роль парламенту, який визначається конституційно-правовими нормами, у другому — про фактичну його участь у політичному процесі, що інколи не передбачено нормами конституції. Такий підхід відображає ускладнення суспільного життя, яке не можна регулювати тільки за допомогою законів та адміністративних методів з боку держави. Така ситуація є наслідком посилення ролі громадянського суспільства. А коли його "агентами впливу" на державу є партії, то держава для таких цілей змушена звертатися по допомогу до парламенту, рекрутуючи в якості "агентів впливу" парламентаріїв.

Максимально наближають поняття парламентаризму до самого парламенту також автори енциклопедичного довідника з державного права ФРН, які стверджують, що парламентаризм — це форма представництва народу, коріння якої із Середньовіччя, яка набуває вигляду обраних чи скликаних зборів.

І хоча існує класична інтерпретація, яка характеризує парламентаризм як розподіл влад на законодавчу, виконавчу і судову, варто коректніше підходити до такого визначення. На думку автора, доцільніше використовувати словосполучення "поділ влади". Так, відомий німецький філософ і політолог Р. Дарендорф зазначав, що поділ влади — це розмежування функцій єдиної державної влади, розмежування повноважень між відповідними державними органами, забезпечення їх балансу і взаємного стримування.

Отже, парламентаризм — це широке за змістом поняття, яке охоплює і форму організації державної влади, і конкретний спосіб управління державою, і механізм взаємодії парламенту з інститутами виконавчої і судової гілок влади, і систему взаємодії держави і суспільства.

Список використаних джерел:

1. Аналітична записка до круглого столу «Парламентська служба: реформування, засади функціонування, гарантії діяльності Апарату Верховної Ради України» (24 листопада 2017 року, м. Київ). - Режим доступу: <https://radaprogram.org/content/analitychna-zapyska-do-kruglogo-stolu-parlamentskasluzhba-reformuvannya-zasady>.

2. Делькамп А., Порівняльний огляд організації та законодавчого забезпечення парламентської служби. Експертний звіт Ради Європи, 2018, 13 с. – Режим доступу: <https://radaprogram.org/content/analitichna-zapyska-do-kruglogo-stolu-parlamentskaskluzhba-reformuvannya-zasady>.

Прилуцький Сергій Валентинович

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
кафедра правосуддя,
доктор юридичних наук, професор кафедри

ПРИНЦИП ПРИРОДНОГО СУДУ ТА ЙОГО ВІДОБРАЖЕННЯ У ПРАВІ НА ПОВНОВАЖНИЙ СУД

Анотація: Розглядається принцип природного суду як фундаментальне конституційно-правове надбання цивілізованого людства, який покликаний забезпечити людину, її правова та свободи від свавілля держави та використання судів як інструменту терору й неправомірного переслідування особи.

Ключові слова: природний суд, повноважний суд, принципи.

Принцип природного суду (судді) (ісп. – *juez natural*) становить фундаментальну гарантію права на справедливий судовий розгляд. Цей принцип означає, що жодна особа не може бути засуджена інакше, ніж звичайним, раніше встановленим, компетентним судом або суддею. Як наслідок цього принципу, не допускається створення *екстрених, ad hoc, надзвичайних судів і судів*, створених *ex post facto* (постфактум) [1, с. 8].

Вбачається, що принцип природного суду було вперше закріплено у *Великій хартії вольностей* (1215 р.), який відображався у «праві на суд рівних відповідно до законів країни». Водночас, у період Великої французької революції принцип природного суду знайшов своє відображення у Главі V «Судова влада» *Конституції Франції* (1791 р.) де встановлювалось, що громадяни не можуть бути позбавлені законної підсудності ніякими спеціальними указами, ні іншими розпорядженнями про передачу чи вилучення їх справ, крім випадків передбачених законом.

Концепція «природного суду» є визначальною для конституційного ладу багатьох сучасних країн світу. Так, згідно *Доповіді Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанської комісії) щодо незалежності судової системи*, частина I: незалежність суду (прийнята Венеціанською комісією на 82-му пленарному засіданні (Венеція, 12-13 березня

2010 р.) зазначається, що багато європейських конституцій містять суб'єктивне право особи на розгляд її справи «законним суддею» (у законодавчих положеннях часто визначається як «суддя природного права, попередньо встановлений законом»). Найчастіше такі гарантії формуються через заперечувальне речення, наприклад, у Конституції Бельгії: «Жодна особа не може без власного бажання бути позбавлена можливості розгляду її справи суддею, що призначений їй законом» (ст. 13) або Італії: «Жодна особа не може бути позбавлена можливості розгляду її справи суддею природного права, встановленим законом». Інші конституції визначають «право на розгляд справи суддею, встановленим законом» у стверджувальний спосіб, наприклад, Конституція Словенії: «Кожна особа має право на своєчасне винесення рішення щодо її прав та обов'язків або висунутих проти неї обвинувачень судом, встановленим законом. Тільки суддя, призначений за правилами, заздалегідь встановленими законодавством, та відповідними судовими регламентами, може судити цю особу»¹.

У Висновку цієї доповіді вказується, що базові принципи, які стосуються незалежності судової системи, повинні бути закріплені у Конституції чи текстах еквівалентної юридичної сили. Серед них головними є наступні: судова система є незалежною від інших органів державної влади, судді у своїй діяльності підпорядковуються тільки закону, розрізняються тільки за функціями, які вони виконують, включно з принципом того, що *суддя природного права чи суддя за законом попередньо встановлюється законом та є незмінюваним* [2, с. 103].

¹ Див. також § 24 Конституції Естонії: «Жодна особа не може бути без власного бажання переведена з юрисдикції одного суду до юрисдикції іншого суду»; Ст. 8 Конституції Греції: «Жодна особа не може без власного бажання бути позбавлена права на розгляд її справи суддею, встановленим законом»; Ст. 33 Конституції Ліхтенштейну: «Жодна особа не може бути позбавлена права на розгляд її справи відповідним суддею; створення спеціальних трибуналів заборонене»; Ст. 13 Конституції Люксембурга: «Жодна особа не може бути позбавлена права на розгляд її справи суддею, встановленим законом»; Ст. 17 Конституції Нідерландів: «Жодна особа не може бути без власної волі позбавлена доступу до суду, до якого вона має право звертатися згідно з законом»; Ст. 83 Конституції Австрії: «Жодна особа не може бути позбавлена права на розгляд її справи суддею, встановленим законом»; Ст. 32 п. 9 Конституції Португалії: «Жодна особа не може бути позбавлена доступу до суду, що вже мав відповідну юрисдикцію за раніше діючим законом»; Ст. 48 Конституції Словаччини: «Жодна особа не може бути виключена з юрисдикції судді, що був визначений для неї законом. Юрисдикція суду встановлюється законом»; Ст. 101 Основного закону Німеччини: «Жодна особа не може бути виключена з юрисдикції свого законного судді».

Водночас, переживши епоху тоталітарного терору, масових репресій та каральної юстиції, на теренах сучасної України сформувалось чітке усвідомлення того, який суд є не допустимий в демократичному суспільстві та правовій державі.

На вітчизняному конституційно-правовому ґрунті концепт «природного суду» передусім знайшов своє відображення саме в конституційних положеннях (ч. 6 ст. 125), як імперативній нормі заборони. Неприпустимість утворення надзвичайних чи особливих судів є своєрідним запобіжником від «неприродного суду».

Як зазначили з цього приводу В.В. Комаров та Н.В. Сібільва, у ст. 125 Конституції України «міститься імперативна норма щодо заборони створення надзвичайних та особливих судів. При цьому зміст цих понять ні у Конституції України, ні у Законі України «Про судоустрій і статус суддів» не розкрито. Застосування ретроспективного інструментарію приводить до висновку про те, що й у законодавстві, й у науці *під особливими судами розуміють відокремлені судові установи зі своєю системою інстанцій для розгляду виділених із загального масиву певних категорій справ (як правило, тільки кримінальних)*. Надзвичайними судами вважаються суди, які утворюються одноразово, для розгляду конкретної (як правило, кримінальної) справи на підставі спеціального акта відповідного органу державної влади. Таке значення наведених понять означає, що навіть закріплення у законі можливості існування таких судів і визначення певного порядку їх утворення не позбавляє їх статусу особливих чи надзвичайних, оскільки вони за своєю природою суперечать закладеним у Конституції вимогам [3, с.873].

Водночас, згідно ст. 8 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (2016 р.) було закріплено норму, яка встановлює право на повноважний суд. Дане право встановлює, що ніхто не може бути позбавлений права на розгляд його справи в суді, до юрисдикції якого вона віднесена процесуальним законом. Суддя розглядає справи, одержані згідно з порядком розподілу судових справ, установленим відповідно до закону. На розподіл судових справ між суддями не може впливати бажання судді чи будь-яких інших осіб.

Вбачається, що в праві на повноважний суд розкривається позитивна складова принципу природного суду (судді). Разом з тим, в основі права на повноважний суд лежить принцип законного (легального) суду. Законність суду (судді) це установлення, яке гарантує особі бути судимим та

захищеним тим судом і тим суддею, під законною юрисдикцією якого знаходиться ця особа. Принцип законного суду (судді) має забезпечувати особу від свавільної та безпідставної зміни суду (суддів), які по закону мають здійснювати судовий розгляд у її справі. Тим самим принцип законного суду (суді) виступає невід'ємною гарантією права на справедливий судовий захист, а також запроваджує режим правової визначеності щодо юрисдикційного органу, установи та її складу.

Тим самим, право на повноважний суд тісно пов'язане із заборонаю створювати в Україні надзвичайні чи особливі суди.

Відповідно до законодавчих установлень ніхто не може бути позбавлений права на розгляд його справи в суді, до юрисдикції якого вона віднесена процесуальним законом. Водночас, суддя розглядає справи, одержані згідно з порядком розподілу судових справ, установленим відповідно до закону. На розподіл судових справ між суддями не може впливати бажання судді чи будь-яких інших осіб.

З даних положень закону можна встановити, що повноважним судом щодо розгляду конкретної судової справи є суд:

- юрисдикція якого чітко встановлена процесуальним законом;
- розподіл справи відбувався відповідно до порядку встановленого законом;
- такий розподіл відбувався без жодних неправомірних впливів чи втручань як у середині суду так і ззовні.

Окрім організаційної складової, не менш вагомою є й «процесуальна» законність суду. Тому буде справедливим сказати, що повноважний суд – це той суд, законність юрисдикції якого чітко встановлена процесуальним законом.

Вченими різних часів та поколінь загострювалась увага та виокремлювались критерії, якими визначалась законність суду. В сучасних наукових працях пропонується зміст законного судді, який полягає у наступному:

- Ніхто не може бути позбавлений права на розгляд його справи у тому суді і тим суддею, до підсудності якого вона віднесена законом.
- Кожна людина заздалегідь має право знати, який суд і в якому складі у відповідності із законом може розглядати справу, якщо така виникне.
- Суд не тільки вправі, а й зобов'язаний ухилитися від розв'язання справ, йому не підсудних, і навпаки суд не вправі ухилитися від

розв'язання підсудних йому справ і зобов'язаний прийняти їх до свого провадження; тільки при наявності законних підстав, відкривається шлях до переносу справи до іншого суду.

- Цьому праву та обов'язку суду відповідає обов'язок сторін підкоритися вимогам «належного» суду, тобто компетентного суду, а також право вимагати суду незалежного і неупередженого.

- Питання про підсудність можуть бути порушені не тільки сторонами, а й судом.

- Вказані питання можуть бути порушені в будь-який момент провадження.

- Взаємна згода сторін на зміну законної підсудності справи, як загальне правило, не може мати ніякого процесуального значення.

- Закони, що визначають межі (обсяг) влади суду, не повинні тлумачитись розширено.

- Суд може прийняти до свого розгляду лише ті справи, до розгляду яких він уповноважений законом. Підсудність повинна бути точно встановлена в законі, а не визначатися стосовно конкретної справи, наприклад, за ознакою її «особливої складності», «виняткового громадського значення» або «доцільності».

- Суд сам повинен вирішувати, чи підсудна йому справа, що надійшла на його розгляд, не звертаючись до посередництва або вказівок вищого суду. Кожен суд повинен знати закони.

- В основі рішення суду про підсудність повинен бути той акт, який визнається законним приводом до початку справи. До перевірки цього акту по суті, як і обставин, що в ньому викладені, суд може приступити тільки попередньо, отже до визнання справи підсудної саме цьому суду, він сприймає на віру викладенні обставини, не розпочинаючи їх дослідження на достовірність.

- Підсудність справи може бути змінена тільки на підставі об'єктивних чинників, встановлених в процесуальному законі і не повинна залежати від суб'єктивного угляду суду чи прокурора.

- Справу може розглянути тільки суд створений на підставі закону із задалегідь визначеною юрисдикцією [4].

Варто звернути увагу, що вказана норма Закону з'явилась під впливом ст. 6 ЄКПЛ та практики її застосування, відповідно до якої в поняття «суд, встановлений законом», входить лише той суд, до підсудності якого віднесений розгляд тієї чи іншої справи.

З метою усунення суб'єктивізму та особистої зацікавленості на розподіл судових справ, коли «необхідна» справа потрапляла до «необхідного» судді, в Україні запроваджено автоматизовану систему документообігу, існування якої має на меті нівелювати (мінімізувати) такий негативний вітчизняний досвід. Так, згідно ч. 3 ст. 35 КПК України: «Визначення судді (запасного судді, слідчого судді) або колегії суддів для конкретного судового провадження здійснюється автоматизованою системою документообігу суду під час реєстрації відповідних матеріалів, скарги, клопотання, заяви чи іншого процесуального документа за принципом вірогідності, який враховує кількість проваджень, що знаходяться на розгляді у суддів, заборону брати участь у перевірці вироків та ухвал для судді, який брав участь в ухваленні вироку або ухвали, про перевірку яких порушується питання, перебування суддів у відпустці, на лікарняному, у відрадженні та закінчення терміну їх повноважень. Після визначення судді (запасного судді, слідчого судді) або колегії суддів для конкретного судового провадження не допускається внесення змін до реєстраційних даних щодо цього провадження, а також видалення цих даних з автоматизованої системи документообігу суду, крім випадків, установлених законом».

Вбачається, що принцип природного суду – є фундаментальним конституційно-правовим надбанням цивілізованого людства, який покликаний убезпечити людину, її правова та свободи від свавілля держави та використання судів як інструменту терору й неправомірного переслідування особи.

Список використаних джерел:

1. Международные принципы, касающиеся независимости и подотчётности судей, адвокатов и прокуроров. Практическое руководство № 1. Международная комиссия юристов. 2007. 239 с.
2. Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства. Київ, 2015. 708 с.
3. Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В. Я. Тацій (голова редкол.), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін.; Нац. акад. прав. наук України. 2-ге вид., переробл. і допов. Х.: Право. 2011. 1128 с.
4. Оверчук С. В. Принцип законного судді в судовому праві. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 2. С. 230–234.

Серік Д. М., 4 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра правознавства та фінансів
наук. керівник – ст. викладач, адвокат Товста С.П.

ОСОБЛИВОСТІ МОНАРХІЧНОЇ ФОРМИ ДЕРЖАВНОГО ПРАВЛІННЯ

Анотація. Форма державного правління є одним з найважливіших, фундаментальних державо утворюючих правових елементів, тому пошук відповіді на питання, як найкраще її організувати, є одним з провідних та актуальних у працях філософів та учених-правознавців з давніх-давен й донині. Аналіз історичного матеріалу, як і вивчення сучасного державного ладу багатьох європейських держав, також доводить, що еволюція форм державного правління – це аж ніяк не заміна монархії республікою, а збереження в розвинутих європейських країнах саме обмеженої монархії.

Ключові слова: форма правління, монархія, парламентська монархія, дуалістична монархія.

Виклад основного матеріалу. У XXI столітті питання дослідження монархічної форми правління, її природи, сутності та інститутів не втратило своєї актуальності. Монархія – це одна з найдавніших форм правління, що бере свій початок з епохи єгипетських фараонів і шумерських правителів (III–II тисячоліття до н.е.) і зберігається донині. Це свідчить про її здатність існувати в різних історичних, економічних, політичних і світоглядних умовах розвитку суспільства. Натепер кількість монархій у світі досить велика, які не лише існують у сучасних умовах, але й продовжується відновлюватися. Тому про занепад монархічної форми правління у сучасному світі говорити не варто. Вона залишається непорушною та традиційною формою правління як для європейських країн, так і для країн усього світу.

Як відомо, монархія існує на основі трьох основних принципів: безстроковості (довічності), престолонаслідування та непогіршеності трону (безвідповідальності).

Безстроковість означає, що влада монарха не обмежується певним строком повноважень. Є лише два способи припинення повноважень монарха: смерть чи зречення. Останнє означає, що монарх добровільно припиняє свої повноваження і більше не вважається главою держави.

Престолонаслідування означає, що монарх, як правило, здобуває свою владу у спадок від попередників. З цієї точки зору безумовний інте-

рес становить Ватикан. Як відомо, «князі церкви» обирають Папу. Водночас вважається, що Папа, обираючи собі нове ім'я, позбавляється минулого, успадковуючи свій трон від апостола Петра. Така система є в Малайзії й Об'єднаних Арабських Еміратах, своєрідних федеративних виборних монархіях. У кожній із цих держав глава держави переобирається раз на п'ять років. Це зближає главу держави – монарха з президентом, а монархічну форму правління з республіканською. Однак обидві держави залишаються монархіями, тому що главою держави не може бути обраний будь-який громадянин, що відповідає виборчим вимогам, а тільки один з «місцевих монархів» – правителів складових частин федерації. У Малайзії дев'ять із 13 суб'єктів федерації очолюються спадкоємними султанами (керування в чотирьох інших організоване інакше), тільки ці дев'ять утворюють Раду правителів, що раз на п'ять років обирає главу держави.

Історії також відомі декілька випадків, коли обирали монарха: у наддержаві Середньовічної Європи – Речі Посполитій, коли монарх (король) обирався на засіданнях сейму, у Візантії, в Екваторіальній Африці дотепер рада старійшин обирає племінних королів строком на рік, а через рік ця рада знову підтверджує або не підтверджує повноваження обраного правителя. Саме такі факти дають підстави деяким науковцям виділяти виборну монархію.

Третій принцип – непогіршність трону – означає, що монарх не несе відповідальності перед своїми підданими. Не буде помилкою зазначити принципи доповнити такими ознаками, як первинність, володарювання за власним правом, наявність символів монаршої влади. Сучасна юридична наука визначає, що у світі нині існує більше 40 монархій. За деякими джерелами їх усього 45: у Європі – 12 (Андорра, Бельгія, Ватикан, Великобританія, Данія, Іспанія, Ліхтенштейн, Люксембург, Монако, Нідерланди, Норвегія, Швеція), в Америці – 10 (Канада, Антигуа й Барбуда, Багамські Острови, Барбадос, Беліз, Гренада, Сент-Вінсент і Гренадіни, Сент-Кітс і Невіс, Сент-Люсія, Ямайка), в Австралії та Океанії – 6 (Австралія, Нова Зеландія, Папуа-Нова Гвінея, Соломонові Острови, Тонга, Тувалу); в Азії – 13 (Бахрейн, Бруней, Йорданія, Малайзія, Непал, Камбоджа, Кувейт, Катар, Об'єднані Арабські Емірати, Оман, Саудівська Аравія, Таїланд, Японія); в Африці – 3 (Лесото, Марокко, Свазіленд).

До цього переліку можемо додати в Азії – Бутан, в Океанії – Острови Кука та Ніуе. Слід акцентувати увагу на тому, що вищенаведений перелік

монархічних держав і їх видовий поділ відображає сучасну державно-правову дійсність досить умовно, оскільки не всі вони володіють необхідними ознаками для їх віднесення до монархічного типу. Навіть зазначені традиційні для монархії ознаки (спадковість, безстроковість та безвідповідальність глави держави) не характерні для всіх без винятку цих держав. Тому цілком беззаперечною доречно вважати тезу про те, що реальною монархією є лише та держава, де зосереджена в руках її глави (монарха) політична влада «поширюється на всі сфери державної діяльності, є рушійною силою всього державного».

Отже, проаналізувавши теоретичні проблеми монархічної форми правління, а також розглянувши ідеї вітчизняних та зарубіжних дослідників одноособових моделей організації публічної влади у державі, необхідно відзначити, що принцип єдиновладдя являє собою досить вагомий альтернативу сучасній парламентській демократії у її республіканському оформленні, оскільки навіть «розподіл влади є початком боротьби», – зазначав Г. Гегель, який закінчується тим, що одна влада підпорядковує собі іншу, створює перш за все за допомогою такого підпорядкування єдність, який би характер останнє не мало, і тільки таким чином рятує існування держави. Властивості, якими має бути наділена верховна влада, співпадають із природними характеристиками монархії: сильна влада, політична єдність, існування поза партіями та приватними інтересами, високий ступінь моральної відповідальності, впевненість у своїй силі, що надає мужність на протидію всім випадковим впливам, здатність до масштабних перетворень. Все це дає змогу вирішувати її основне соціальне завдання, яке передусім полягає у тому, щоб захищати та гарантувати права індивідів.

Список використаних джерел:

1. Терещук М.М. Різновиди монархічної форми правління: порівняльна характеристика. Держава і право. Юридичні і політичні науки : зб. наук. праць. Київ : Ін-т держави і права НАН України ім. В.М. Корецького, 2007. Вип. 38. С. 139–148.
2. Хаустова М.Г. Форма правління та політико-правові фактори, які впливають на становлення форми правління: теоретичний аспект. Електронне наукове фахове видання «Порівняльно-аналітичне право». 2018. № 4. С. 59–62.

Синяговський А., 1 курс,
група ЗПЗ-20-1м-рл
Полтавського інституту економіки і права Університету «Україна»
науковий керівник Кравченко А.П.
к.ю.н., доц. кафедри правознавства та фінансів
Полтавського інституту економіки і права Університету «Україна»

ОБМЕЖЕННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Анотація: у статті здійснено аналіз основних понять у сфері регулювання підприємництва, досліджено нормативно-правові акти що регулюють підприємницьку діяльність, охарактеризовано юридичну основу обмеження прав людини, визначено принципи обмеження права на зайняття підприємницькою діяльністю.

Ключові слова: підприємницька діяльність, форми власності, державні стандарти, контроль, якість продукції.

Правове регулювання підприємництва в Україні здійснюється цілою низкою нормативно-правових актів, що пов'язано з досить широкою сферою регулювання цієї галузі. Нормативно-правові акти з питань підприємницької діяльності утворюють єдину внутрішню узгоджену систему, яка забезпечує її правове регулювання в Україні. Сучасна ринкова економіка формується й функціонує на основі підприємницької діяльності. Конституцією України надається можливість всім громадянам України, а також громадянам інших країн чи особам без громадянства займатися підприємництвом на території України, за винятком випадків, передбачених законом. Тож право на зайняття підприємницькою діяльністю підлягає певним обмеженням. Обмеження права на зайняття підприємницькою діяльністю привертало увагу багатьох учених, проте в науковій літературі немає визначення поняття «обмеження права на підприємницьку діяльність». Правовою основою обмеження прав людини є загальне визнання його суспільної необхідності, існування настійної потреби визначення меж здійснення суб'єктивного права з урахуванням інтересів інших осіб [4, с. 23]. Встановлення державою обмежень певних прав і свобод громадян, що викликане нормальним процесом функціонування і розвитку суспільства, є одним із способів регулювання меж свободи індивіда в суспільстві. Обмеження прав і свобод людини з боку держави передбачає вирішення наступних завдань: підтримка правопорядку, забезпечення особистої безпеки; забезпечення внутрішньої і зовнішньої безпеки суспільства і держави; створення сприятливих умов для економічної діяльності та

охорони всіх форм власності, врахування мінімальних державних стандартів за основними показниками рівня життя, культурний розвиток громадян [5, с. 27]. У ст. 64 Конституції України зазначається, що права і свободи людини та громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених нею. Додатковою умовою окремих обмежень визначається воєнний чи надзвичайний стан із зазначенням строку дії цих обмежень. При цьому чітко визначено перелік прав, що не можуть бути обмежені ні за яких умов. Таким чином, головною метою обмежень є захист основних цінностей у суспільстві, до яких належать життя, свобода, гідність тощо. Для обмеження прав і свобод існує соціальна, чи економічна та політична обумовленість. Встановлені Конституцією України основи для правового обмеження прав і свобод людини та громадянина є необхідним елементом у сфері правового регулювання суспільних відносин [7, с. 27]. Обмеження прав людини державою повинні встановлюватися не довільно, не інтуїтивно, а на підставі строго зазначених критеріїв, які забезпечують баланс прав окремих громадян і соціальних спільнот. Установлення границь і меж дії прав громадян – одна з найбільш складних проблем юриспруденції. Вирішуючи, законодавець повинен мати на увазі не тільки існуючу систему міжнародного й національного законодавства, але й норми моралі, ментальність народу й саму сутність права [7, с. 35]. Не тільки в Україні, а і в інших європейських країнах існують обмеження прав людини. Насамперед, треба відзначити, що більшість країн Європи додержується позиції, згідно з якою обмеженню можуть підлягати тільки деякі права (Люксембург, Швейцарія). Межі обмеження прав можуть бути передбачені: конституцією (Україна) чи законом (Люксембург, Швейцарія). У Люксембурзі гарантовані права людини не можуть бути об'єктом інших обмежень. Обмеження, які можуть бути встановлені: за нормального стану справ у країні з певною законною метою; за надзвичайних ситуацій щодо певних прав. Обмеження прав і свобод в європейських країнах може бути пов'язане з особливостями правового статусу деяких категорій осіб: іноземці або особи без громадянства (Іспанія) та державні службовці і/або особи, наділені іншими публічними повноваженнями (Україна, Іспанія) [6, с. 41]. Спільним для всіх країн є те, що обмеження прав і свобод розглядається як виняток із загального правила про необхідність найбільш повного та ефективного їх захисту. Обмеження прав і свобод допускається тільки тією мірою, якою вони передбачені законом конкретної держави та повинні відповідати нормам міжнародного права. Обмеження

прав і свобод людини знайшли відображення у багатьох міжнародно-правових актах (зокрема, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права та Міжнародний пакт про громадянські та політичні права). Якщо порівняти положення Конституції України з положенням вищезгаданих нормативних актів, можна зробити висновок, що всі вони включають у себе однакові підстави обмеження прав людини. Іншою підставою обмеження економічних прав є служба у збройних силах, поліції або адміністрації держави. Порівняння засвідчують, що Конституція України має не більше, а навіть менше підстав обмеження прав людини і громадянина, ніж згадані вище міжнародні нормативні акти.

Встановлено, що принципами обмеження права на зайняття підприємницькою діяльністю є припустимості обмеження відповідно до Конституції та законів України; рівність усіх осіб у правообмеженні; припустимість обмеження права на підприємницьку діяльність визначеного кола осіб; наявність судового захисту права підприємницької діяльності; припустимість обмеження у разі зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірного обмеження конкуренції та недобросовісної конкуренції [3]. Слід погодитися з думкою П. П. Андрушко, що в Конституції України говориться про право на зайняття підприємницькою діяльністю, яка не заборонена законом, що є доволі сумнівним: підприємницька діяльність не може бути забороненою, оскільки така діяльність у ринковому суспільстві соціально корисна, а державою можуть лише встановлюватися обмеження щодо здійснення її окремих видів та/або певними суб'єктами. У ч. 2 ст. 42 Конституції України йдеться про обмеження підприємницької діяльності перерахованих у ній осіб, а не про її заборону. Обмеження підприємницької діяльності може бути у двох формах: повне обмеження, при якому певним особам забороняється здійснення будь-яких видів підприємницької діяльності, тобто має місце заборона здійснення її взагалі; часткове обмеження, при якому не забороняється певним особам здійснювати окремі види підприємницької діяльності [1, с. 16]. Обмеження в державному регулюванні права на зайняття підприємницькою діяльністю виражаються у встановленні різних правових обтяжень суб'єктів підприємництва [3]. Перш за все це необхідність легітимізації суб'єктів підприємницької діяльності, обов'язок сплачувати податки і збори. Особи, яким суд заборонив займатися певною діяльністю, не можуть бути зареєстровані як підприємці з правом здійснення відповідного виду діяльності до закінчення терміну, встановленого вироком суду [6, с.

111]. Також дослідник В. М. Бесчасний зауважує, що: «Державні органи мають право вимагати від підприємця фінансову звітність, не порушуючи при цьому комерційної таємниці. Ці й низка інших обмежень необхідні в інтересах всієї національної економіки, але мають спиратися на законодавчу базу» [5, с. 85]. Відповідно до ст. 43 Господарського кодексу України перелік видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, а також перелік видів діяльності, підприємництво в яких забороняється, встановлюється виключно законом [2]. Автори науково-практичного коментаря Конституції України також вважають ст. 42 суперечливою. Адже відсутність посилання у Конституції України на можливість обмежень підприємницької діяльності поточним законодавством, керуючись тими чи іншими публічними інтересами, призводить до колізії з положенням ст. 64 Конституції України щодо того, конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією. Наявність простого застереження у тексті Конституції щодо можливості заборонити або обмежити право на зайняття підприємницькою діяльністю без посилання на визначений публічний інтерес, захист якого має бути підставою для таких обмежень, практично призводить до безконтрольного обмеження поточним законодавством наданого Конституцією України цього права, що не є допустимими [6, с. 223-224].

Таким чином можна зазначити, що більшість дослідників не дають конкретного визначення поняття «обмеження права на зайняття підприємницькою діяльністю», обмежуючись лише констатацією його ознак та функціонального призначення, обмеження права здійснення підприємницької діяльності встановлюється, по-перше, безпосередньо Конституцією України (статті 42, 78, 120, 123, 127, 141, 146); по-друге, кодексами, законами України та іншими нормативно-правовими актами. Зважаючи на специфіку та комплексність нормативно-правових актів в сфері підприємницької діяльності, то можемо казати про те, що всі нормативно-правові акти в цій галузі є спеціальними, оскільки регулюють низку досить вузьких питань (ліцензування господарської діяльності, оподаткування суб'єктів підприємницької діяльності, державна реєстрація суб'єктів підприємницької діяльності тощо), а специфікою законодавства про підприємницьку діяльність є велика кількість підзаконних нормативно-правових актів (положень, інструкцій, правил тощо), що ускладнює можливість його систематизації. Існує велика кількість засобів обмеження права на зайняття підприємницькою діяльністю, одним з яких є захист конкуренції

та протидія зловживанням монопольним становищем на ринку. Численні заборони щодо здійснення підприємницької діяльності встановлені, законами: забороняється зловживання монопольним становищем на ринку; вчинення антиконкурентних дій органами влади, місцевого самоврядування, органами адміністративно-господарського управління і контролю та ін. Захист прав споживачів та необхідність здійснення контролю за якістю і безпечністю продукції, усіх видів послуг і робіт. Що ж стосується самих заборон та обмежень на здійснення господарської діяльності і проблем їх регулювання, то за загальним правилом державне регулювання господарської діяльності розкривається через сукупність інструментів, механізмів, засобів впливу держави на організацію, здійснення та припинення відносин у сфері господарювання. Державне регулювання господарської діяльності є тісно пов'язаним із державним регулюванням економічної та соціальної сфер. Зважаючи на сутність та значення такого регулювання, визнаючи його недосконалість державою приймаються різноманітні програми та концепції з метою вдосконалення впливу держави.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 01.01.2020 року №254к/96BP [Електрон. ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>;
2. Господарський кодекс України від 27.02.2021 р. № 436-IV [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
3. Цивільний кодекс України від 01.01.2021 року № 435-IV: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
4. Господарське право: підручник /Д,В, Задихайло, В.М. Пашков, Р.П. Бойчук та ін.; за заг. ред.. Д.В. Задихайла, В. М. Пашкова. – Х.: Право, 2013. -696 с.
5. Науково- практичний коментар господарського кодексу України / О.А. Беляневич, О.М. Винник, В.С. Щербина (та ін.): за заг. ред. Г.Л. Знаменського, В.С. Щербини. -3. те вид., перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2012. – 776 с.
6. Науково- практичний коментар Господарського кодексу України. – 2-ге вид., переробл. і доповн. / за заг. ред. Г.Л. Знаменського, В.С. Щербини; кол. авт.: О.А. Беляневич, О.М. Вінник, В.С. Щербини та ін. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 720 с.
7. Вінник О.М. Господарське право: навч. посіб. / О.М. Вінник. – К.: Правова єдність 2009. – 766 с.

Скляр В.С., 1 курс,
Полтавський фаховий коледж Університету „Україна”,
циклова комісія правознавства
наук. керівник – ст. викладач Стрілко Д.Л.

МІСЦЕ ПРАВОВОЇ ДОКТРИНИ В СИСТЕМІ ДЖЕРЕЛ ПРАВА

Анотація. Стаття присвячена визначенню природи правової доктрини, з'ясуванню її сутнісних ознак і структури, місця в системі джерел права, встановленню й загальній характеристиці умов набуття нею значення форми права, формулюванню на цій підставі загальнотеоретичного поняття «правова доктрина».

Ключові слова: правова доктрина; юридична наука; практика цитування; джерело права; правова система.

Постановка проблеми. Представники науково-експертного середовища неодноразово акцентували увагу на незадовільній якості актів, що приймаються суб'єктами нормотворчості. У зв'язку з цим наголошується на важливості й необхідності наукового (доктринального) забезпечення юрисдикційної діяльності Конституційного Суду України, інших органів державної влади та місцевого самоврядування. Правова доктрина має відігравати важливу роль у правовому житті суспільства, активно впливати на процеси формування права і правореалізації. А з другого, – цей феномен залишається малодослідженим у вітчизняній юридичній літературі, що зумовлює актуальність і своєчасність наукових розвідок у цій предметній галузі.

Виклад основного матеріалу. Правова доктрина створюється в результаті проведення фундаментальних наукових досліджень, що пов'язані з глибоким і всебічним аналізом сутності державно-правових явищ і процесів, з'ясуванням закономірностей їх виникнення й розвитку. Це є основною причиною її високого авторитету, передумовою для легітимації доктринальних положень у правосвідомості правників і, як наслідок, – сприйняття юридичною практикою.

Загальнозначущий характер правової доктрини проявляється у тому, що, з одного боку, вона формується відповідно до ідейно-ментальних особливостей правової системи, відображає національні правові традиції, а з іншого, — відображає потреби соціально-економічного, політико-правового розвитку конкретної держави та її правової системи, пропонує конкретні шляхи вирішення проблем, що виникають у процесі розвитку останніх. Правова доктрина не тільки статично віддзеркалює державно-

правову дійсність, формуючи знання про право та його реалізацію, а й має *прескриптивний* характер, позаяк містить бачення права яким воно має бути, тобто його уявний ідеальний образ, обґрунтовує необхідності доцільність закріплення норм права, формування нових галузей та інститутів права, їх удосконалення чи реформування. Вважливою складовою правової доктрини є оціночно-прогностичний компонент, що містить програмні положення рекомендаційно-орієнтуючого характеру і становить результат критичного аналізу практики державо- і правотворення.

Правова доктрина виступає необхідним інтелектуальним підґрунтям професійного юридичного мислення та правосвідомості юристів, чим забезпечується результативне функціонування нормотворчої, правозастосовної, правотлумачної практики. За її допомогою здійснюється перехід вироблених юридичною наукою понять, принципів, конструкцій, без яких неможливе розуміння й ефективне використання правових інститутів, у сферу нормативних настанов свідомості юристів. Це дозволяє правовій доктрині через професійну діяльність останніх активно впливати на всі складники правової системи.

Правова доктрина як практично зорієнтований комплекс наукових знань про право має складну багаторівневу структуру. Це, по-перше, *частова правова доктрина* – рівень галузевих доктринальних розробок, у яких ґрунтовно досліджуються певні галузі права: вивчається їх природа, особливості формування, тенденції розвитку, вдосконалюється понятійно-категоріальний апарат. У межах галузевих правових доктрин розробляються доктрини підгалузей та інститутів права. Як правило, виникнення галузевої правової доктрини за часом передує формуванню відповідної галузі права. Так, виокремленню трудового права з цивільного передували тривалі дискусії правознавців щодо існування у новій галузі власного предмета і методу правового регулювання. У підсумку розмежування цивільного і трудового права законодавцем сталося тоді, коли в юридичній спільноті було досягнуто згоди з цього приводу, а відповідна ідея набула доктринального характеру. По-друге, на основі систематизації галузевих доктринальних розробок, їх рефлексії та узагальнення формується *загальна правова доктрина*, положення якої сформульовані у абстрактній, найзагальнішій формі. Її стрижневим елементом є вчення про джерела права та тлумачення правових норм. [4, с. 197-198].

Правова доктрина – це не просто сукупність поглядів окремих учених, а до певної міри продукт їх спільної інтелектуальної творчості. У

результаті створюється цілісне, концептуальнота методологічно, логічно узгоджене вчення (знання) про право, його галузі та інститути, яке певною мірою редуковане до внутрішньо несуперечливого ядра [5, с. 35]. У силу своєї *переконливості, логічної обґрунтованості, наукової істинності* воно отримує підтримку і загальне визнання правників, що є необхідною умовою для набуття науковими положеннями ознак доктринальності й їх подальшого втілення на практиці. [1, с. 201]. Світовий досвід державо- і правотворення свідчить, що фахівці, беручи участь у розробці проектів нормативно-правових актів, підготовці експертних висновків на запити з конкретних питань застосування права юрисдикційними органами, використовують, як правило, наукові положення, які асоціюються з поглядом більшості, що у західній юриспруденції позначається такими поняттями як «домінуючий погляд» (нім. – *herrschende Meinung*), «доктрина більшості» (англ. – *the doctrine of the majority*). Суди, звертаючись до правової доктрини, у своїх рішеннях використовують такі конструкції: «за загальним доктринальним підходом», «відповідно до усталеної в юридичній літературі думки», «згідно з визнаними підходами у юридичній науці» тощо. Своєрідним підсумком складного процесу формування правової доктрини є інтеграція доктринальних положень до текстів законів чи результатів судової нормотворчості.

Слід визнати, що закріплення доктринальних положень на законодавчому рівні (чи відтворення доктринальних положень у змісті інших формальних джерел) хоча і свідчить про визнання практичної цінності правової доктрини на офіційному рівні, проте не означає набуття нею юридичної сили, загальної обов'язковості, тобто таке визнання не робить її формально-юридичним джерелом права. У цьому разі фактичним джерелом права, що буде використовуватися правозастосовними органами, стане закон чи судовий прецедент, а не правова доктрина (доктринальні праці тих чи інших учених як форма її об'єктивізації). У зв'язку з цим видається непереконливою позиція тих дослідників правової доктрини, які, ймовірно, намагаючись підкреслити значущість і новизну власних розвідок, визначають доктрину як первинне джерело права, що «знаходиться на вершині юридичної піраміди джерел права» [2, с. 45–47].

У сучасних правових системах романо-германського та англо-американського права правова доктрина – невід'ємний, хоча й ненормативний елемент механізму правового регулювання. Вона виконує насамперед роль ідейного фундаменту й теоретичного стрижня нормотворчості, сприяє

правильному розумінню і застосуванню юридичних приписів. Правова доктрина виступає сполучною ланкою між юридичними нормами та юристами-практиками. Результати нормотворчої діяльності юрисдикційних органів доходять до юристів через «решето» інтерпретаційної діяльності науковців, які не тільки мовою доступних і зрозумілих термінів з'ясовують і доводять до користувача зміст юридичних приписів. У разі необхідності вони доповнюють, удосконалюють, «очищують» їх від різноманітних дефектів – суперечностей, двозначності чи розпливчатості формулювань у юридичних актах тощо. Судді часто звертаються до науково-практичних коментарів законодавчих актів, які за природою є результатом доктринального тлумачення, що дозволяє сформувати їх суддівське уявлення у конкретних справах щодо правових явищ, правовідносин, правового статусу суб'єктів права тощо. У багатьох випадках офіційне тлумачення норм права ґрунтується на висновках учених, тобто за змістом є доктринальним, а за формою вираження – офіційним. Значним є вплив правової доктрини на нормотворчу діяльність, що пов'язаний з розробкою понятійно-категоріального апарату, яким користується законодавець, удосконаленням юридичної техніки, залученням науковців до опрацювання проектів нормативно-правових актів (обґрунтування актуальності розробки таких актів, участь у складі робочих груп з їх розробки, проведення науково-правових експертиз, порівняльно-правових досліджень вітчизняного і зарубіжного досвіду, обговорення проектів розроблених актів тощо). Доктринальне обґрунтування проекту нормативно-правового акта значною мірою впливає на позицію нормотворчого органу в питанні визначення змісту, своєчасності та доцільності його прийняття.

На правозастосування правова доктрина впливає у двох основних формах. По-перше, коли доктринальні положення стають частиною правосвідомості суб'єктів правозастосування у ході вивчення ними наукових праць. У цьому разі йдеться про опосередкований вплив правової доктрини на прийняття юристами юридично значущих рішень. По-друге, за умови неоднозначної практики застосування норм права, наявності прогалин у законодавстві, колізійності юридичних приписів судові органи використовують доктринальні положення (насамперед *часткову правову доктрину*) як засіб додаткової аргументації, посилаючись у своїх рішеннях на авторитетні праці юристів. Це робить їх правову позицію більш переконливою, логічною й обґрунтованою. У такому разі правова доктрина виступає як переконливе (авторитетне) джерело права, але (за відсутності

офіційного санкціонування) не є достатньою юридичною базою для винесення юридично значущих рішень. Така практика (*citation practice*) поширена в країнах англосаксонського права, де судді найчастіше звертаються до правової доктрини при вирішенні так званих складних справ (*hard cases*). Юристи вільні у використанні та цитуванні наукових праць: вони можуть звертатися до них, але не зобов'язані цього робити. Часто судді не наводять детальну аргументацію сформульованих науковцями положень (що, до речі, може займати десятки сторінок), а коротко цитують зроблені на основі викладених аргументів висновки визнаних авторів. Проте навіть у цій сфері, де судді мають свободу вибору і фактично нічим не обмежені, вони схильні дотримуватись певних неформальних правил, негласних конвенцій, що склалися в суддівському середовищі.

Висновки. Правову доктрину можна визначити як зумовлену характером правової культури суспільства цілісну і логічно узгоджену сукупність визнаних юридичною (насамперед академічною) спільнотою ідей та наукових поглядів на право, що є основою професійної правосвідомості і концептуальним підґрунтям нормотворчої, правозастосовної, правотлумачної діяльності. Доктрина є невід'ємною складовою частиною будь-якої розвинутої правової системи, де сформований клас професійних юристів, створений комплекс спеціальних правових текстів, існують відиференційовані від інших сфер суспільної діяльності професійні юридичні практики. Разом з тим ступінь і форми впливу правової доктрини на правове життя суспільства залежать від стану розвитку правової системи, наявних правових традицій, характеру системи джерел права. У більшості сучасних правових систем правова доктрина має значення авторитетного (переконливого) джерела права і використовується насамперед як додатковий засіб для обґрунтування юридично значущих рішень.

Список використаних джерел:

1. Васильев А. А. Правовая доктрина: вопросы теории и истории. Москва: Юрлитинформ, 2009. 272 с.
2. Емелин М. Ю. Правовая доктрина в системе источников общего права: на основе анализа правовой системы Соединенных Штатов Америки : дис. канд. юрид. наук : 12.00.01. Пенза, 2015. 201 с.
3. Максимов С. І. Правова доктрина: філософсько-правовий підхід. *Право України*. 2013. № 9. С. 43–54.

4. Пузиков Р. В. Юридическая доктрина в сфере правового регулирования (проблемы теории и практики) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Тамбов, 2003. 213 с.
5. Щербанюк О. Правові доктрини як фундамент розвитку юридичної науки. *Право України*. 2015. № 9. С. 201–203.

Steblianko W.S.

starszy wykładowca Departamentu Prawa i Finansów
Instytutu Ekonomii Poltawskiej

ZINTEGROWANY FUNKCJONALNY SYSTEM ROZWOJU INNOWACJI SPOŁECZNOŚCI TERYTORIALNYCH

Streszczenie: decentralizacja, czyli reforma decentralizacyjna, to zapoczątkowana w 2014 roku reforma samorządu terytorialnego i organizacji władzy na Ukrainie, której głównym celem jest stworzenie warunków dla powstania efektywnego i odpowiedzialnego samorządu lokalnego, zdolnego do zapewnienia wygodnego i bezpiecznego środowiska życia na terenach Ukrainy. Reforma zakłada nie tylko przekazanie uprawnień i środków z organów państwowych do organów samorządu lokalnego, ale także stworzenie podstawowego podmiotu samorządu terytorialnego - zdolnej wspólnoty terytorialnej.

Słowa kluczowe: decentralizacja, gospodarka, rozwój, państwo, innowacje, biznes, władza, ludzie, reforma.

Pragnienie nowoczesnej mocy do ustabilizowania sytuacji w kraju, jak najszybciej, orientacja do benchmarków integracji europejskiej rozwoju innowacji, a także do europejskich norm i zasad administracji publicznej, w szczególności na poziomie lokalnym i regionalnym, coraz bardziej aktualizowane. Potrzeba zwiększenia skuteczności lokalnych organów samorządowych do zarządzania innowacyjnym rozwojem społeczności terytorialnych. Na poziomie lokalnym, biorąc pod uwagę najnowsze dokumenty normatywne i działania współczesnych władz dotyczących reformy samorządu lokalnego, decentralizację budżetową, tworzenie zdolnych społeczności terytorialnych, ich stowarzyszenia na zasadzie dobrowolności i współpracy, taki model ogólnoustrojowy innowacji w zakresie zarządzania państwem może być tylko ograniczony. Stworzenie na obecnym etapie rozwoju kompetencji, klimatu biznesowego i wdrażające innowacyjne pomysły w społecznościach terytorialnych jest uważany za zadanie priorytetowe, które wymaga realizacji systemowych decyzji gospodarczych zgodnie z najlepszymi praktykami europejskimi i światowymi

obejmującymi polityki, procesy, metodologie i narzędzia. Aby wesprzeć dostęp do środowiska informacyjnego na podstawie modelu połączeń rozmieszczonych systemów Open Systems (Interconnection Open Systems, OSI) i określa łączą sieciowe z innymi systemami.[1]

Technologie informacyjne i komunikacyjne są teraz "mądrzejsze" w branży IT. Tworzenie skutecznych stosunków rynkowych obejmuje zrównoważony rozwój zarówno rynku usług, jak i infrastruktury sieciowej, która może podłączyć wszystkie sektory sektorów serwisowych do jednego. Ze względu na wykorzystanie sztucznej inteligencji można zoptymalizować zawartość społeczną każdego konsumenta i przekształcić te statystyki do szablonu dla dostawców usług finansowych leżących u podstaw funkcji innowacyjno-procesowej. Ważnym wejściem do jego wdrożenia jest istniejąca pozycja środowiska zewnętrznego i jego zmiany, które mogą tworzyć lub pozytywne informacje zwrotne lub negatywne. Oznacza to, że środowisko przyczynia się do innowacyjnego rozwoju społeczności terytorialnych. Nowoczesna sytuacja jest przejściowym środowiskiem zewnętrznym do pozytywnego. Lokalne reformy samorządowe w oparciu o ideologię decentralizacji władzy, tworzą potencjał i zachęty do rozwoju wspólnotowego. Wynika to z procesów stowarzyszenia wspólnot terytorialnych, decentralizację budżetową, tworzenie ram regulacyjnych dla współpracy wspólnotowej itp. W takich warunkach "popyt" do innowacji różnych typów - z technicznego technologicznego do kierownictwa i społecznego - zdecydowanie rośnie. Zadaniem lokalnych organów samorządowych na terytorium jest rozpoczęcie wykorzystania innowacji, promujących atrakcję innowacji, ich akumulacji, replikacji.

Funkcja innowacyjno-procesowa jest bezpośrednio związana z systemem spożycia w tworzeniu strategii rozwoju społeczności terytorialnych. Wiadomo, że docelową podstawą wyboru strategicznego jest zidentyfikowanie misji i strategicznej wizji rozwoju. Strategiczna wizja jako pewny idealny model, który odzwierciedla podstawowe punkty rozwoju społeczności terytorialnej, powinny być opierane nie tylko na rzeczywistych możliwościach finansowych i gospodarczych wspólnoty, ale także na możliwościach rozwoju technicznego i kierowniczego, to znaczy obecny nie tylko pożądaný, ale także możliwy stan społeczności. Definicja takich możliwości opiera się na istniejącej innowacyjnej (naukowej i technicznej) potencjale. Oznacza to, że rozwinięty innowacyjny potencjał terytorium jest warunkiem wstępnym do określenia rzeczywistych celów, których osiągnięcia są zapewnione przez poziom jego rozwoju.[2]. Funkcja innowacji-infrastruktura, jako jedna z najlepszych, ma zadanie instytu-

cejonalizacji działalności innowacyjnej na terytorium, a wynikiem jego realizacji jest utworzenie odpowiedniej infrastruktury terytorialnej. Funkcja innowacji-infrastruktura musi być organicznie związana z innowacyjnym procesem, aw czasie są przeprowadzane równolegle, wspierając się nawzajem. Oczywiście innowacyjna infrastruktura jest częściowo przecinająca się z infrastrukturą rynkową na terytorium, ale obejmuje również jednostki strukturalne należące do sfery administracji publicznej. Odpowiednie jednostki władz na terytorium, organizacje badawcze, organizacje edukacyjne i ośrodki do zaawansowanego szkolenia urzędników państwowych i lokalnych urzędników samorządowych, środków państwowych i międzynarodowych na rzecz wsparcia innowacyjnego, centra zasobów i banków innowacji, biura projektowe mogą być przypisane do takich jednostki., Agencje konsultingowe i informacyjne, firmy prawne, agencje rozwoju regionalne, organizacje publiczne z misją ułatwiają wprowadzenie innowacji itp.

Opracowana infrastruktura innowacji zapewnia atrakcyjność inwestycyjną terytorialnie, przyciągając dodatkowe zasoby do przygotowania i wdrażania innowacyjnych projektów w strategiach rozwoju, nagromadzenie innowacyjnych pomysłów i tworzenia banków innowacyjnych w różnych formach. Jego istotą innowacyjna infrastruktura terytorium stwarza podstawy do transformacji opisanego modelu innowacyjnego rozwoju społeczności terytorialnych do partnerii, co zapewnia pojawienie się efekt synergiczny na współpracy, interakcji i wzajemne wsparcie przedmiotów rozwoju terytorialnego. Funkcja informacji i komunikacji jest ustanowienie systemu komunikacji i wymiany informacji w procesie zarządzania innowacyjnym rozwojem społeczności terytorialnych i jest cały proces zarządzania innowacyjnym rozwojem społeczności terytorialnych. Według treści, głównym celem tej funkcji jest tworzenie i dowód odbiorców docelowych informacji o istniejących i potencjalnych (oczekiwanych) innowacjach, aby wziąć pod uwagę je podczas planowania perspektyw i intencje strategiczne. Ważnym sposobem wdrażania tej funkcji obejmuje ukierunkowane środki komunikatywne, czyli konferencje, okrągłe stoły, odległość wydarzenia edukacyjne i naukowe. Szczególną rolę odgrywa taki nowoczesny sposób wymiany informacji jako społeczności praktykujących - forma manifestacji wspólnej działalności lokalnych menedżerów, dobrowolne wirtualne stowarzyszenie profesjonalistów zaangażowanych we wspólne działania lub zainteresowane strony do omówienia i rozwiązania problemów praktycznych (częściej - na pilocie dzięki zastosowaniu platform elektronicznych.). W pewnym sensie jest to uwzględnione w rozwiązywaniu problemów informacyjnych i komuni-

kacyjnych publicznego monitorowania wdrażania strategii, jej obecnych i końcówek i konsekwencji, które są zasadniczo ujawnieniem pewnych ważnych celów strategicznych i priorytetów, które osiąga się interesy pewnej wspólnoty terytorialnej i do przyjemności. Jego zbiorowe potrzeby. Szczególna rola w zapewnieniu sprzeczności i odpowiedzialności władz lokalnych opiera się dziś na temat monitorowania publicznego. W odniesieniu do procesu uznania, przede wszystkim o monitorowaniu społeczeństwa planowanych wyników wdrażania strategii ze względu na zaspokojenie potrzeb społeczności terytorialnej. W ten sposób zintegrowany model funkcjonalny innowacyjny system rozwoju społeczności terytorialnych zapewnia synergiczny wpływ zarządzania poprzez wdrażanie odpowiednich funkcji, a także zapewnia holistyczną reprezentację procesów, zasobów, obiektów (infrastruktury) działań innowacyjnych, które tworzą innowacyjne podstawa rozwoju istotnych strategii rozwoju.

Bibliografia:

1. Sharov Yu nauka. PR. - D.: Nadu Nadd. - 2015.
2. Chicarenko I. A. Formacja systemu zarządzania innowacyjnym rozwojem społeczności terytorialnych: monografia / I. A. Chikarenko. - D. Nadu Nadu, 2014 - 338 p.

Стрельников В. Ю.

доктор педагогічних наук, професор
кафедра спеціальної освіти і соціальної роботи,
Полтавський національний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ФАСИЛІТАТОРА У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СФЕРИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Автором узагальнено власні практичні напрацювання з формування навичок фасилітатора у майбутніх фахівців сфери соціальної роботи. Розкрито суть фасилітаційного підходу і запропоновано систему ефективних навичок фахівця сфери соціальної роботи як фасилітатора. Показано можливості застосування на засадах фасилітації сучасних технологій навчання. Доведено, що використання фасилітаційного підходу у навчальному процесі кафедри спеціальної освіти і соціальної роботи є перспективним і актуальним напрямом для формування професійних компетентностей майбутніх фахівців сфери соціальної роботи.

Ключові слова: фасилітація, формування, майбутній фахівець сфери соціальної роботи.

У наших попередніх дослідженнях [4, с. 49–53; 5, с. 45–51] з'ясовано, що професійна фасилітація є: 1) організацією процесу групової роботи, спрямованої на прояснення і досягнення групою поставлених цілей; 2) процесом, який підвищує ефективність групової роботи, сприяє залученню та зацікавленості учасників, розкриттю і максимальному включенню їхнього потенціалу; 3) простором, у якому виявляються проривні рішення, інсайти, актуалізується колективний інтелект; 4) мистецтвом залучення розуміння, мислення й енергії усіх учасників до колективної творчості; 5) набором практик, які полегшують виконання завдань групи, оптимально використовують відведений час та індивідуальні здібності кожного її учасника; 6) не простою сумою зусиль членів групи, а синергією у кращих своїх проявах; 7) способом допомогти групі якнайкраще мислити; 8) мирною революцією або колективною еволюцією.

Для формування навичок фасилітатора у майбутніх фахівців сфери соціальної роботи важливо розуміння, що фасилітаційний підхід докорінно відрізняється від традиційного обговорення у студентській групі з використанням інформаційних технологій [1; 2, с. 60–64; 3, с. 42–45]. Так, традиційній роботі з групою властиві: 1) узурпація більшої частину часу активними майбутніми фахівцями сфери соціальної роботи, які швидше міркують; 2) сприймання запитань як викликів («хіба я сказав чи зробив неправильно?»); 3) перебивання, втручання в розмову; 4) уникнення відмінних точок зору, які розглядаються як конфлікти; 5) відсутність уваги до думки інших, зайнятість кожного формулюванням власної; 6) вирішення проблеми настає тоді, коли хтось сформулює правильну відповідь.

За фасилітаційного підходу ці ж ознаки мають відмінне, і, навіть, протилежне значення: 1) у пошуку рішення беруть участь усі майбутні фахівці сфери соціальної роботи; 2) запитання застосовуються для заохочення членів групи, прояснення суті висловленої пропозиції; 3) кожен може вільно висловити свою думку; 4) співіснування протилежних точок зору, складність обговорюваного питання потребує думки кожного учасника; 5) слухання думки кожного як важливої для вирішення обговорюваної проблеми; 6) вирішення проблеми настає, коли всі зрозуміють найкращу аргументацію і погодяться з нею.

Майбутній фахівець у сфері соціальної роботи, як фасилітатор, експерт з методів групової взаємодії, має *вміти: організувати* навчальний

процес, залучити до нього клієнтів, структурувати роботу групи для досягнення спільної мети; *створювати* навчальне середовище, у т. ч. віртуальне, де ефективним є процес групової взаємодії, де нові ідеї, знання, інсайти генеруються через креативну взаємодію учасників (колективна мудрість); *слідкувати* за виконанням завдання і за взаємозв'язками клієнтів, їхніми позитивними відчуттями і світосприйняттям.

Нами виділені уміння, які можуть бути відшліфовані до рівня навички майбутнім фахівцем у сфері соціальної роботи як фасилітатором, важливі в умовах комп'ютерно-орієнтованої освіти. Серед них такі:

- навичка прояву віртуального терпіння, поваги до різних стилів спілкування клієнтів, для прикладу – авторитарного, ділового, зверхнього, конформного, байдужого, відчуженого, формально-толерантного, агресивного; «спільної творчості», «дружньої прихильності», «загравання», «залакування», «дистанції», «менторський»;

- навичка перефразування сказаного клієнтом: повтор його думки іншими словами; цим майбутній фахівець у сфері соціальної роботи дає зрозуміти, що почув клієнта і цим підтверджує його право на власну думку;

- навичка розпитування – для уточнення позиції клієнта, прояснення суті його рішення проблеми, допомога йому у формулюванні власної ідеї;

- навичка віддзеркалення того, що сказав клієнт, – для прискорення темпу повільних дискусій, покращення роботи шойно сформованих мікрогруп, появи довіри між учасниками дискусії;

- навичка фіксування ідей – спочатку записуються, а потім обговорюються й аналізуються;

- навичка стекингу (від англ. *stacking* – «укладання в стопку») – встановлення послідовності висловлювань клієнтів, черговості, якщо бажаючих висловитися декілька;

- навичка трекінгу (від англ. *tracking* – «відслідковування, супровід») – відслідковування декількох ліній обговорення у випадку розгалуження ідей вирішення проблеми; пізніше організовується їхнє обговорення у групах чи парах;

- навичка підбадьорення учасників дискусії, яка дає можливість їм висловитися, залучає до діалогу («Хто ще бажає поділитися своїми ідеями? Чи є у вас якісь приклади?»);

- навичка урівноваження напрямку дискусії, якщо вона задана першими учасниками і йде в одному «руслі», слід подати альтернативні позиції, розширити дискусію («Чи є з цього питання інші погляди?»);

– навичка залучення до розмови затятих «мовчунів», для чого треба бути уважним до невербальних проявів, які засвідчують готовність клієнта включитися в процес дискусії, розуміти появу в нього бажання висловитися, постійно наголошувати на важливості думки кожного;

– навичка визнання почуттів учасників дискусії, «приєднання» до їхнього внутрішнього світу («Ви маєте право демонструвати свої почуття...», «Мені прикро, що Ви, напевно, засмучені зараз», «Напевно, досить образливо (чи страшно, прикро, принизливо, соромно), коли говорять...»);

– навичка прийняття іншої точки зору, адже будь-яка з них має право на існування; визнавати різні точки зору, не переходячи на якусь із них;

– навичка емпатії (розуміння відносин, почуттів, психічних станів інших у формі співпереживання) – подумки перебувати на місці іншої людини («Відчуваю, як вам на цю тему складно говорити ...»);

– навичка навмисного мовчання, тримання паузи (за потреби зупинити дискусію – «Давайте зробимо паузу, щоб ми зрозуміли, які наслідки матиме те, що відбувається ...»);

– навичка лінування (компонування), тобто вміння всі «недокомпоновані» частини обговорюваного проєкту довести до кінця і пов'язати між собою у зрозумілий довершений формат («Як Ваша пропозиція стосується проєкту, який ми зараз обговорюємо?»);

– навичка пошуку точок перетину для вирішення проєкту, яка необхідна в умовах поляризації дискусії, пошуку чогось спільного, об'єднуючого, хоча й не очевидного;

– навичка уважного слухання, навіть за наявності своєї, навіть протилежної, точки зору; це необхідно для позначення певних позицій, виходячи з конкретних ролей учасників дискусії (лідера групи, керівника, активного учасника, спостерігача);

– навичка підведення підсумків дискусії, адже в груповій роботі важливо її узагальнити, зробити резюме, перефразувавши своїми словами те, що відбувалося, у до чого прийшли в процесі дискусії;

– навичка структурування висловлених ідей на вкрай важливі, необхідні й частково доречні та встановлення порядку їх подальшого обговорення й реалізації («Означені питання стосуються різних тем, давайте будемо розглядати окремо в такій послідовності ...», «Запропоновані рішення стосуються різних рівнів узагальнення, кожному варто приділити увагу ...», «Як можна описати структуру вирішення обговореної проблеми?»);

– навичка формулювання висновку («Якими словами можна описати найточніше висновок з обговорення?», «Сформулюємо висновок таким чином...», «Можливо, є інші формулювання?», «Які переваги означеного формулювання?»).

Це не повний перелік навичок майбутнього фахівця у сфері соціальної роботи як фасилітатора, які застосовуються умовах комп'ютерно-орієнтованої освіти.

Однак, масове застосування означених складників формування професійних компетентностей майбутніх фахівців у сфері соціальної роботи в сучасних умовах є досить проблематичним через матеріальні, психологічні й організаційні чинники. Однак, у навчальному процесі кафедри спеціальної освіти і соціальної роботи використання фасилітаційного підходу в інформаційно-комунікаційних технологіях довело їхню перспективність і актуальність для формування професійних компетентностей майбутніх фахівців у сфері соціальної роботи. У майбутньому на їх основі вони будуть прагнути ствердитись як професіонали, доводитимуть своє право на подальшу творчість і новаторство, кращі умови праці та її оплати.

Список використаних джерел:

1. Гуманізація педагогічного процесу у вищій школі: колективна монографія / керівник колективної монографії д. пед. н. Л. В. Лебедик. Полтава : ПУЕТ, 2020. 196 с. URL : [dspace.puet.edu.ua/bitstream/123456789/9284/1/Кафедральна тема ПСН моногр. 2.pdf](https://dspace.puet.edu.ua/bitstream/123456789/9284/1/Кафедральна%20тема%20ПСН%20моногр.%202.pdf)
2. Лебедик Л. В. Проектування інформаційних технологій фахової підготовки майбутніх педагогів. *Педагогічні науки*. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2018. Вип. 71. С. 60–64. URL : <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/10124/1/Lebedyk.pdf>
3. Лебедик Л. В. Професійний розвиток майбутніх фахівців у сфері соціальної роботи засобами інформаційних технологій. *Проектування індивідуальної траєкторії професійного розвитку педагога в контексті Концепції «Освіта впродовж життя»* : зб. тез доп. наук.-практ. конф. з міжнародною участю, м. Краматорськ, 10 грудня 2020 р. / відп. ред. Д.В. Малєєв. Вінниця : Європейська наукова платформа, 2020. С. 42–45. URL : <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/conferences/issue/view/10.12.2020>.
4. Лебедик Леся, Стрельников Віктор. Інтерактивні технології навчання майбутніх фахівців у сфері соціальної роботи. *Імідж сучасного педагога*

га. 2020. № 4 (193). С. 49–53. URL : http://isp.poippo.pl.ua/article/view/212383/pdf_76

5. Стрельніков Віктор, Іленко Наталія, Литовченко Ірина, Ніколішина Елла. Навички викладача-фасилітатора для формування професійних компетентностей лікарів-стоматологів в умовах комп'ютерно-орієнтованої освіти. *Імідж сучасного педагога*. 2021. № 1 (196). С. 45–51. URL : <http://isp.poippo.pl.ua/article/view/224351>

Стрілко Д.Л.

викладач кафедри правознавства та фінансів
Полтавського інституту економіки і права
Університету «Україна»

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ

Системний аналіз чинного законодавства щодо інвестиційної діяльності в аграрному секторі економіки України довів, що стверджувати про цілісну та взаємоузгоджену систему нормативно-правових актів у цій галузі передчасно. Чинне законодавство потребує подальшого вдосконалення з метою активізації належного рівня інвестиційної діяльності, підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва та прискорення його розвитку, вирішення соціальних проблем на селі для забезпечення конкурентоспроможності аграрного сектору економіки України в цілому.

Ключові слова: інвестиційна діяльність; законодавство; сільськогосподарське виробництво; аграрний сектор економіки України.

Постановка проблеми. Сільськогосподарське виробництво значною мірою залежить від кліматичних умов та сезонності. Нестача капіталу та матеріальних ресурсів, втрата висококваліфікованих робітників, відсутність якісного обладнання та механізації сільськогосподарського виробництва, занепад соціальної інфраструктури негативно позначились на підвищенні конкурентоспроможності вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників.

Для ефективного здійснення сільськогосподарського виробництва необхідно оновити та вдосконалити основні методи технології виробництва та технічного забезпечення, а також впроваджувати наукові розробки, що вимагає інвестицій у сільське господарство. Тому правове регулюван-

ня інвестиційної діяльності у вітчизняному секторі економіки та сільсько-го господарства є важливим та актуальним як в теорії, так і на практиці.

Основний виклад. Термін «інвестиція» («invest») – слово латинського походження, що в перекладі означає «вкладення коштів». У вітчизняній спеціальній літературі найпоширенішим є розуміння інвестицій як вкладення капіталу з метою подальшого його збільшення, а ось у зарубіжних джерелах його ототожнюють переважно з рухом цінних паперів.

Так, Законом України «Про інвестиційну діяльність» від 18 вересня 1991 р. закріплено, що інвестиціями визнаються усі майнові й інтелектуальні цінності, що вкладаються в об'єкт підприємницької та інші види діяльності, внаслідок чого інвестор отримує прибуток (доход) або досягається соціальний ефект, а інвестиційною діяльністю є сукупність практичних дій громадян, юридичних осіб і держави щодо реалізації інвестицій [1]. Очевидно, що інвестиційна діяльність пов'язана як з науковими дослідженнями, науково-дослідними розробками, підготовкою висококваліфікованих фахівців, так і з придбанням необхідних засобів виробництва, транспортних засобів, будівництвом об'єктів нерухомості, різноманітних інженерних споруд тощо.

Науковці виділяють такі стадії інвестиційного процесу: мотивація; прогнозування та програмування інвестицій; обґрунтування доцільності інвестицій; страхування; державна реєстрація; проектування та ціноутворення; забезпечення матеріально-технічними ресурсами; освоєння інвестицій; підготовка до виробництва продукції; попередня здача в експлуатацію; кінцева здача в експлуатацію. При цьому одні автори інвестиційний процес ототожнюють з інвестиційним циклом, дехто вважає, що він ідентифікується з механізмом реалізації капіталовкладень [2, с. 486].

Зазначимо, що інвестиційний процес в аграрному секторі економіки України розглядається як система конкретних заходів щодо проведення наукових досліджень, розробка і створення інновацій та їх провадження у виробництво з метою отримання нової або покращеної сільськогосподарської продукції, відповідне ресурсне забезпечення вказаних процесів за рахунок залучення інвестицій.

Правове ж втілення цих заходів потребує осмислення та опрацювання сучасного законодавства. Адже національна правова система містить значну кількість нормативно-правових актів, спрямованих на впорядкування відносин, що виникають у зв'язку з організацією та здійсненням інвестиційної діяльності.

Першим кроком у правовому забезпеченні інвестиційної діяльності в аграрній сфері було прийняття Верховною Радою України Закону України «Про інвестиційну діяльність» від 18 вересня 1991 р., що закріпив загальні правові, економічні та соціальні умови інвестиційної діяльності на території України, визначив загальні положення та порядок здійснення інвестиційної діяльності, державного регулювання інвестиційної діяльності, гарантії прав суб'єктів інвестиційної діяльності, захист інвестицій тощо.

З метою подальшого удосконалення законодавчого врегулювання у зазначеній сфері було прийнято й інші нормативно-правові акти. Законом України «Про захист іноземних інвестицій на Україні» від 10 вересня 1991 р. [3] та «Про режим іноземного інвестування» від 19 березня 1996 р. [4] було визначено правовий режим діяльності іноземних інвесторів та гарантії держави щодо здійснення інвестиційної діяльності на території України, державної реєстрації та контролю за здійсненням інвестицій, діяльності підприємств з іноземними інвестиціями, розгляду спорів тощо. Надалі було прийнято Закон України «Про усунення дискримінації в оподаткуванні суб'єктів підприємницької діяльності створених з використанням майна та коштів вітчизняного походження» від 17 лютого 2000 р., спрямованого на захист конкуренції між суб'єктами підприємницької діяльності, створеними без залучення коштів або майна (майнових чи немайнових прав) іноземного походження, та суб'єктами підприємницької діяльності, створеними за участю іноземного капіталу, забезпечення державного захисту вітчизняного виробника та конституційних прав і свобод громадян України.

Зважаючи на важливість інвестиційної діяльності у забезпеченні ефективного розвитку аграрного сектору економіки України, посилення конкурентоспроможності сільськогосподарських товаровиробників Державною цільовою програмою розвитку українського села на період до 2025 р., затвердженою Постановою Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2020 р., передбачено формування інноваційно-інвестиційної моделі розвитку сільського господарства.

Реалізація такої моделі розвитку сільського господарства передбачає необхідність постійного удосконалення державної інвестиційної політики як складової державного регулювання сферою економіки. Саме здійснення державного управління шляхом державної підтримки сприятиме інвестиційному розвитку аграрного сектору економіки України.

У наукових джерелах поняття інвестиційної політики трактується по-різному, наприклад, інвестиційну політику розглядають як комплекс правових, адміністративних та економічних методів держави, спрямованих на розширення та активізацію інвестиційних процесів, або як комплекс цілеспрямованих заходів, які проводить держава щодо створення сприятливих умов для всіх суб'єктів господарювання з метою пожвавлення інвестиційної діяльності, підйому економіки, підвищення ефективності виробництва та вирішення соціальних проблем [5, с. 133].

Отже, головною метою державної інвестиційної політики як важливої складової аграрної політики в Україні є створення організаційно-правових, соціально-економічних умов для ефективного відтворення, удосконалення, розвитку і використання науково-технічного потенціалу країни з метою не тільки поліпшення структури і якості виробництва, а й покращення соціальної сфери, спрямованої на формування сприятливого інвестиційного клімату, за допомогою раціонального поєднання методів та форм державного регулювання інвестиційної діяльності.

Так, Концепцією Державної цільової економічної програми розвитку інвестиційної діяльності на 2016–2021 рр., схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29 вересня 2016 р. визначено, що оптимальним варіантом проведення активної державної політики із стимулювання розвитку інвестиційної діяльності в Україні є її здійснення на засадах розвитку системи державних інвестицій, підвищення ефективності та посилення прозорості функціонування механізмів державно-приватного партнерства та стимулювання залучення приватних інвестицій у реальний сектор економіки.

Початком реформування відносин в інвестиційній сфері став Закон України «Про державно-приватне партнерство» від 1 липня 2010 р., що визначає організаційно-правові засади взаємодії державних партнерів з приватними партнерами та основні принципи державно-приватного партнерства на договірній основі, що сприяє стимулюванню розвитку співпраці між державним та приватними секторами з метою залучення інвестицій та підвищення конкурентоспроможності економіки країни в цілому.

Необхідно враховувати, що правове регулювання відносин в інвестиційній сфері, у тому числі у сфері сільського господарства, здійснюється за допомогою значної кількості підзаконних нормативно-правових актів. Серед них можна виділити такі: Указ Президента України «Про план першочергових заходів у сфері інвестиційної діяльності» від 10 квітня

2006 р., постанови Кабінету Міністрів України «Про вдосконалення формування інвестицій на соціальний розвиток села та агропромислового комплексу» від 29 липня 1992 р., «Про затвердження Положення про порядок державної реєстрації договорів (контрактів) про спільну інвестиційну діяльність за участю іноземного інвестора» від 30 січня 1997 р., розпоряджень Кабінету Міністрів України «Про схвалення Програми «Інвестиційний імідж України» від 17 серпня 2002 р., «Про схвалення Концепції створення індустріальних (промислових) парків» від 1 серпня 2006 р. та ін.

До міжнародних нормативно-правових актів, що спрямовані як на захист іноземних інвестицій, так і на врегулювання інших питань інвестиційної діяльності, належать багатосторонні міжнародні угоди, конвенції. Так, можна назвати Конвенцію про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами від 18 травня 1965 р., що була ратифікована Законом України від 16 березня 2000 р.

Міжурядові угоди про сприяння та взаємний захист інвестицій, що укладаються урядом України із урядами інших країн та які містять у собі питання взаємин сторін такого договору в галузі інвестиційної діяльності, гарантії експропріації або націоналізації інвестицій, теж є джерелом правового забезпечення цієї сфери.

Законодавство України, що врегульовує відносини, які виникають у процесі інвестиційної діяльності, охоплює правові норми різних галузей права, характеризується наявністю чималої кількості законів та підзаконних нормативно-правових актів, що часто призводить до їх неузгодженості між собою, наслідком чого є низька ефективність їх застосування.

Зважаючи на таку розгалуженість системи нормативно-правових актів в інвестиційній сфері України, говорити про цілісну та взаємоузгоджену систему законодавства наразі передчасно. Досліджуване законодавство потребує подальшого вдосконалення, адже досить значна кількість нормативно-правових актів, що регулюють інвестиційні відносини в аграрному секторі економіки України, не закріплюють організаційно-правових механізмів та чіткої взаємодії між органами державної влади щодо їх реалізації.

Як зазначається у правовій доктрині, забезпечення системної і ефективної правової регламентації відносин в інвестиційній сфері потребує вдосконалення правового механізму їх регулювання зі встановленням рівня відповідальності, відбиття стану, системи й особливостей суспільних

відносин, що складаються у зв'язку зі створенням, впровадженням та розповсюдженням інтелектуальних та інноваційних продуктів, а також з окресленням спрямування їх розвитку згідно з визначеними державою стратегічними цілями. Йдеться про виконання правом регулятивно-динамічної функції, коли розвиток відповідних суспільних відносин стимулюється випереджальним розвитком їх законодавчого забезпечення.

Висновки. Для вирішення питань належного правового регулювання інвестиційної діяльності в аграрному секторі економіки України з метою підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських товаровиробників та національної інвестиційної привабливості нашої країни доцільно: усунути недоліки в інвестиційному законодавстві, закріпити організаційно-правові механізми реалізації норм інвестиційного законодавства та чіткої взаємодії між органами державної влади, підвищити рівень державної підтримки щодо інвестиційної діяльності в галузі сільського господарства, здійснити належне інституційне забезпечення розвитку інвестиційного ринку тощо.

Саме це дозволить сприймати Україну як соціально розвинену державу з належним правовим забезпеченням та сприятливим економічним середовищем для ефективної діяльності суб'єктів аграрного сектору.

Список використаних джерел:

1. Про інвестиційну діяльність : Закон України від 18.09.1991 р. № 1560-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 47. – Ст. 646.
2. Роздайбіда О. В. Державне регулювання інноваційно-інвестиційного процесу в аграрному секторі економіки України / Інноваційний розвиток України: наукове, економічне та правове забезпечення : тези Всеукр. наук.-практ. конф. (27-28 жовтня 2006 р.). – Харків : Видавничий дім «ІНЖЕК», 2007.
3. Про захист іноземних інвестицій на Україні : Закон України від 10.09.1991 р. № 1540а-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 46. – Ст. 616.
4. Про режим іноземного інвестування : Закон України від 19.03.1996 р. № 93/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 19. – Ст. 80.
5. Чисов С. М. Державне регулювання економіки : навч. посіб. / С. М. Чисов, А. Є. Никофоров, Т. Ф. Куценко. – Київ : КНЕУ, 2000.

Тимченко Геннадій Петрович

Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України,
відділ проблем цивільного, трудового та підприємницького права
доктор юридичних наук, провідний науковий співробітник

Менюк Дарина Олегівна

Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України,
відділ проблем цивільного, трудового та підприємницького права,
аспірантка

ПЕРЕГЛЯД СУДОВИХ РІШЕНЬ, ЩО НАБРАЛИ ЗАКОННОЇ СИЛИ, ЯК ЕЛЕМЕНТ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД

Анотація: Досліджується такий механізм реалізації мети і завдань цивільного судочинства, як перегляд судових рішень, що набрали законної сили, який розглядається як один із елементів змісту права на справедливий суд. Обґрунтовується висновок, що практика ЄСПЛ свідчить про можливість перегляду судових рішень за певних обставин, і ця можливість має забезпечуватись державами задля ефективності здійснення правосуддя.

Ключові слова: суд, судові рішення, перегляд, право на справедливий суд, ефективне правосуддя.

Прийняття Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (надалі за текстом – «Конвенція»), яка у ст. 6 закріпила право кожного на справедливий суд, стало визначною подією, оскільки сприяло створенню у європейських державах незалежної, неупередженої судової системи та запровадженню ефективних судових процедур.

Свою чергою, ратифікація 17 липня 1997 року Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод Верховною Радою України охарактеризувала шлях України до утвердження правової демократичної держави та визначила новий етап для її розвитку, у тому числі, у сфері здійснення ефективного судочинства. Так, Консультативна рада європейських суддів у Висновку № 6 (2004) від 24 листопада 2004 року наголошує на тому, що ст. 6 Конвенції викликала появу низки положень процесуального права у системах національного законодавства держав, а також потребу у розробленні та закріпленні принципів, призначених забезпечувати право доступу до суду [1, с. 270].

На законодавчому рівні нашої держави є низка норм, що передбачає право на справедливий суд, зокрема, стаття 7 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», за якою доступ до правосуддя для кожної особи забезпечується відповідно до Конституції України та у порядку, встанов-

леному законами України. У цивільному судочинстві, ст. 4 Цивільного процесуального кодексу України (*надалі за текстом – «ЦПК України»*) визначає, що кожна особа має право у порядку, встановленому кодексом, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів.

Ураховуючи важливість судового захисту прав, свобод та інтересів осіб, необхідним є дослідження змісту права на справедливий суд. Структурно право на справедливий суд, що визначено ст. 6 Конвенції, включає у себе елементи, які сприяють покращенню процедур судочинства: право на суд і доступ до суду; інституційні вимоги, що стосуються питань організації системи судів та їх юрисдикцію; процесуальні вимоги, зокрема принципи справедливості, публічності та розумності строків [2].

У доктрині цивільного процесуального права існують різноманітні думки стосовно елементів права на справедливий суд та наголошується, що ця категорія є багатоаспектною та включає у себе всі механізми, які забезпечують захист прав людини у судову процедуру. Дискусійним та неоднозначним продовжує залишатись включення до змісту права на справедливий суд права на перегляд судового рішення та виконання судового рішення, яке набрало законної сили.

Стосовно першого слід, насамперед, зазначити, що відповідно до принципу правової визначеності, рішення, яке набрало законної сили, не може бути переглянутим задля забезпечення принципу верховенства права. При цьому, оскільки саме остаточність судового рішення має наслідком можливість його виконання, а, відтак, забезпечує повну реалізацію права на справедливий суд та є гарантією здійснення правосуддя, його слід також вважати елементом права на справедливий суд.

Разом із цим, враховуючи те, що об'єктивно забезпечити постійно високу якість судових рішень не вбачається можливим, за певних обставин і дотримуючись встановлених умов, судові рішення, які набрали законної сили, можуть і навіть, на це звертає увагу Європейський суд з прав людини (*надалі за текстом – «ЄСПЛ»*), повинні бути переглянуті, задля реалізації права на справедливий суд. Із метою визначення можливості для перегляду судових рішень та його врегулювання, кожною державою мають чітко встановлюватись: підстави для перегляду судових рішень, що набрали законної сили; особи, які мають право звернутись за переглядом судового рішення – учасники справи, а не суд або органи державної влади; строки звернення та перегляду таких справ; процесуальна форма

такого перегляду судових рішень. У випадку дотримання вказаних умов, перегляд судового рішення не може вважатись порушенням принципу правової визначеності та, відповідно, ст. 6 Конвенції.

За цивільним процесуальним законодавством України перегляд судового рішення, що набрало законної сили, можливо у випадках касаційного оскарження (ст. 389 ЦПК України), а також за наявності нововиявлених або виключних обставин (ст. 423 ЦПК України). При цьому, такий перегляд, відповідно до практики ЄСПЛ, не може вважатись таким, що суперечить принципу правової визначеності, якщо відбувається у порядку, передбаченому процесуальним законодавством [3].

Аналізуючи положення нормативно-правових актів, а також практику, сформовану ЄСПЛ, можна стверджувати, що право на перегляд судового рішення, яке набрало законної сили, є одним із механізмів, які дозволяють реалізувати суб'єктам права їх право на судовий захист. Так, при перегляді судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами, про які стало відомо після набрання судовим рішенням законної сили, суд, беручи до уваги всі обставини справи, може ухвалити законне, справедливе та обґрунтоване рішення, а відтак, повною мірою захистити права, свободи та законні інтереси осіб.

Таким чином, оскільки перегляд судових рішень, що набрали законної сили, є механізмом реалізації мети і завдань цивільного судочинства, його слід розглядати як один із елементів змісту права на справедливий суд. З огляду на вказане, можна зробити висновок, що практика ЄСПЛ також свідчить про можливість перегляду судових рішень за певних обставин, і ця можливість має забезпечуватись державами задля ефективності здійснення правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Documents of the Consultative Council of European Judges = Документи Консультативної ради європейських суддів: [офіц. вид.] / упоряд. А. О. Кавакін. 2-ге вид., допов. Київ: Ін Юре, 2017. 772 с.
2. Практичний посібник із статті 6. Право на справедливий суд (Цивільна частина) / Дослідницький підрозділ Європейського Суду з прав людини. URL: http://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_UKR.pdf.
3. Рішення по справі «Желтяков проти України» від 9 листопада 2011 року (заява № 4994/04). URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_708; Popov v. Moldova (no. 2), no 19960/04; § 46, 06 December 2005. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-71507>.

Світлана Товста

ст. викладач кафедри правознавства і фінансів, адвокат
Полтавський інститут економіки і права

ПРОБЛЕМИ САМОЧИННОГО БУДІВНИЦТВА В РОЗРІЗІ ЮРИДИЧНОЇ ПРАКТИКИ

Анотація. Проблема самочинного будівництва є досить актуальною в українських реаліях, існує широка і розповсюджена практика самочинного будівництва нерухомості, зокрема, часто виникає ситуація, коли особа самостійно збудувала об'єкт нерухомості, без відповідних правових підстав (дозволів і документів) і не знає що з цим робити, як це узаконити.

Ключові слова: самочинне будівництво, ознаки самочинного будівництва, загальна процедура легалізації самочинного будівництва.

Виклад основного матеріалу. Що ж таке самочинне будівництво? Відповідно до ч. 1 ст. 376 ЦК України передбачено, що житловий будинок, будівля, споруда, інше нерухоме майно вважаються самочинним будівництвом, якщо вони збудовані або будуються на земельній ділянці, що не була відведена для цієї мети, або без відповідного документа, який дає право виконувати будівельні роботи, чи належно затвердженого проекту, або з істотними порушеннями будівельних норм і правил.

В той же час не слід забувати про статтю 152 ЖК України яка зазначає, що виконання власниками робіт з переобладнання та перепланування жилого будинку і жилого приміщення приватного житлового фонду, які не передбачають втручання в несучі конструкції та/або інженерні системи загального користування, не потребує отримання документів, що дають право на їх виконання. Після завершення зазначених робіт введення об'єкта в експлуатацію не потребується.

Слід звернути увагу і на постанову Кабінету Міністрів України від 7 червня 2017 р. № 406 яка вказує на перелік будівельних робіт, які не потребують документів, що дають право на їх виконання, та після закінчення яких об'єкт не підлягає прийняттю в експлуатацію.

Отже, для того щоб об'єкт нерухомості підпадав під поняття самочинного будівництва він повинен відповідати одній із вказаних ознак:

- якщо вони збудовані або будуються на земельній ділянці, що не була відведена для цієї мети;
- якщо вони збудовані або будуються без відповідного документа, який дає право виконувати будівельні роботи, чи належно затвердженого проекту;

- якщо вони збудовані з істотними порушеннями будівельних норм і правил.

Виходячи із судової практики, варто вказати і наявні способи легалізації самочинного будівництва: позасудовий і судовий. Позасудовий шлях легалізації самочинного будівництва передбачає проходження всієї законодавчо передбаченої процедури легального будівництва, при цьому обов'язково потрібно враховувати місцеву специфіку підзаконних правових актів органів місцевого самоврядування на території яких здійснено самочинне будівництво, а також враховувати загальні норми законодавства.

Він складається з таких стадій:

- звернення до органів місцевого самоврядування з заявою та належним пакетом документів (ч.4 ст.376 ЦК України) для вирішення питання щодо збереження самочинного будівництва;

- прийняття органом місцевого самоврядування рішення про збереження самочинного будівництва (ч. 4 ст. 376 ЦК України) та надання пропозиції звернутися до ОМС з приводу відведення земельної ділянки;

- процедура відведення земельної ділянки для обслуговування житлового будинку (ч.3 ст. 376 ЦК України). Якщо земельна ділянка перебуває у власності заявника, то дана стадія пропускається;

- отримання відповідних умов та будівельного паспорту, подання повідомлення про початок будівельних робіт, закінчення будівництва. За необхідності визнання права власності на об'єкт самочинного будівництва в судовому порядку;

- введення самочинного будівництва в експлуатацію.

Чинне законодавство визначає правові підстави, які дозволяють визнати право власності забудовника на самочинно збудований об'єкт нерухомого майна. Це так званий судовий спосіб легалізації самочинного будівництва. Зокрема, ч. 3 ст. 376 ЦК передбачає, що право власності на самочинно збудоване нерухоме майно може бути за рішенням суду визнане за особою, яка здійснила самочинне будівництво на земельній ділянці, що не була їй відведена для цієї мети, за умови надання земельної ділянки у встановленому порядку особі під уже збудоване нерухоме майно. Проте існує також ряд перешкод у реалізації даного положення.

Норми законодавства України, що існують на сьогодні, передбачають відповідальність фізичних і юридичних осіб в області землеустрою і будівництва за самовільне будівництво (перепланування) і самовільне за-

няття земельних ділянок. Отже, існує ризик бути притягненим до цивільної (ст. 376 ЦК), адміністративної (ст. ст. 96,96-1, 150 КУпАП) або кримінальної (ст. 197-1 КК України) відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.
2. Житловий кодекс Української РСР: Закон України від 30.06.1983 р. № 5665-X // Відомості Верховної Ради. – 1983. – № 28. – Ст. 573.
3. Про затвердження переліку будівельних робіт, які не потребують документів, що дають право на їх виконання, та після закінчення яких об'єкт не підлягає прийняттю в експлуатацію: Постанова Кабінету Міністрів України від 7 червня 2017 р. № 406 // Відомості Верховної Ради України. – 2017. – № 48. – Ст. 363.

Цибанєв О., 3 курс
Полтавський фаховий коледж Університету „Україна”,
циклова комісія правознавства
науковий керівник – Басенко Р. О.
завідувач кафедри, канд. пед. наук, доцент

СТАДІЇ ПРОЦЕДУРИ ПЕРЕГЛЯДУ ПОСТАНОВ У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

У статті розкрито теоретичні та нормативно-процесуальні засади процедури перегляду постанов у справах про адміністративні правопорушення. Проаналізовано поняття та сутність адміністративного правопорушення, охарактеризовано процедуру перегляду постанов у справах про адміністративні правопорушення, висвітлено зміст правового регулювання процедури перегляду постанов у справах про адміністративні правопорушення.

Ключові слова: адміністративне правопорушення, ознаки адміністративного правопорушення, процедура перегляду постанов, стадії процедури перегляду постанов.

Сучасні дослідники вважають, що стадія перегляду постанови у справі про адміністративні правопорушення містить кілька складових (етапів), а саме: оскарження (опротестування) постанови; перевірка законності постанови; ухвалення рішення; реалізація рішення.

Кодекс України про адміністративні правопорушення (КУпАП) не містить вимог до скарги на постанову по справі про адміністративне правопорушення, але зрозуміло, що така скарга, як мінімум, має бути подана у письмовій формі та бути мотивованою. Крім того, відповідно до ст. 287 КУпАП, суб'єктами оскарження постанови можуть бути лише особа, щодо якої її винесено, а також потерпілий [3, с. 187].

За загальним правилом скарга подається до органу (посадовій особі), який виніс постанову у справі про адміністративне правопорушення, якщо інше не встановлено законодавством України. Скарга, що надійшла, протягом трьох діб надсилається разом із справою органу (посадовій особі), правомочному відповідно до цієї статті її розглядати. Тобто визначення органу (посадовій особи), що має здійснювати перегляд постанови у справі про адміністративне правопорушення, відноситься до компетенції органу (посадовій особи), що розглядала справу про адміністративне правопорушення.

Наступним етапом стадії перегляду постанови у справі про адміністративне правопорушення, що здійснюється в адміністративному порядку, є перевірка законності прийнятого рішення.

У результаті аналізу норм КУпАП можна припустити, що перевірка законності та обґрунтованості постанови по справі про адміністративне правопорушення має здійснюватись в тому самому порядку, в якому розглядається справа про адміністративне правопорушення. Таке припущення ґрунтується на тому, що відповідно до ст. 293 КУпАП, орган (посадова особа) при розгляді скарги або протесту на постанову у справі про адміністративне правопорушення перевіряє законність і обґрунтованість винесеної постанови і ухвалює одне з таких рішень: залишає постанову без зміни, а скаргу або протест без задоволення; скасовує постанову і надсилає справу на новий розгляд; скасовує постанову і закриває справу; змінює захід стягнення в межах, передбачених нормативним актом про відповідальність за адміністративне правопорушення, з тим, однак, щоб стягнення не було посилено [4, с. 76].

При цьому, незважаючи на мотивацію скарги або протесту, предметом перевірки є законність і обґрунтованість винесеної постанови. Проте, для перевірки законності та обґрунтованості постанови і прийняття одного із зазначених рішень, необхідно з'ясувати ті самі обставини, що підлягають з'ясуванню при розгляді справи про адміністративні правопорушення. Зокрема, відповідно до ст. 280 КУпАП, необхідно з'ясувати: чи

було вчинене адміністративне правопорушення, чи винна дана особа в його вчиненні, чи підлягає вона адміністративній відповідальності, чи є обставини, що пом'якшують або обтяжують відповідальність, чи заподіяно майнову шкоду, а також з'ясувати інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи.

Виходячи із принципу процесуальної економії, перегляд постанови у справі про адміністративне правопорушення має здійснюватись від найпростіших за змістом дій, які дають можливість прийняти одне із рішень, перелічених у ст. 293 КУпАП, до найскладніших. Перш за все, перевіряється, чи мала особа, яка прийняла постанову у справі про адміністративне правопорушення повноваження щодо розгляду відповідної справи про адміністративне правопорушення. Якщо буде встановлено, що постанову винесено органом (посадовою особою), неправомочним вирішувати цю справу, то така постанова скасовується і справа надсилається на розгляд компетентного органу (посадової особи).

Далі перевіряється, чи були в наявності на момент розгляду справи про адміністративне правопорушення підстави для закриття цієї справи. Виключний перелік таких підстав визначено у ст. 247 КУпАП.

У межах ст. 247 КУпАП перевіряється наявність за тим самим фактом щодо особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, постанови компетентного органу (посадової особи) про накладення адміністративного стягнення, або не скасованої постанови про закриття справи про адміністративне правопорушення, а також порушення за даним фактом кримінальної справи. Очевидно, що всі ці обставини мають бути підтверджені відповідними процесуальними документами, які мають бути додані до скарги на постанову у справі про адміністративне правопорушення або протесту прокурора. Наступним кроком є перевірка факту закінчення на момент винесення постанови у справі про адміністративне правопорушення строків, передбачених ст. 38 КУпАП. У контексті перегляду постанови у справі про адміністративне правопорушення в адміністративному порядку перевіріці підлягають лише строки, зазначені у частинах 1 та 3 ст. 38 КУпАП. Відповідно до частини першої цієї статті адміністративне стягнення може бути накладено не пізніше як через два місяці з дня вчинення правопорушення, а при тривалому правопорушенні - два місяці з дня його виявлення. Відповідно до частини 3 – у разі відмови в порушенні кримінальної справи або закриття кримінальної справи, але за наявності в діях порушника ознак адміністративного правопорушення

адміністративне стягнення може бути накладено не пізніш як через місяць з дня ухвалення рішення про відмову в порушенні кримінальної справи або про її закриття [1, с. 45].

Далі перевіряється чинність акта, що встановлює адміністративну відповідальність, а після цього – наявність акта амністії, який усуває застосування адміністративного стягнення. Подальші дії щодо перевірки законності та обґрунтованості постанови у справі про адміністративне правопорушення стосуються оцінювання параметрів самого адміністративного правопорушення. У контексті оцінювання наявності підстав для закриття справи про адміністративне правопорушення перевіряються ознаки суб'єкта правопорушення, зокрема його вік та осудність, суб'єктивної сторони правопорушення, зокрема наявність вини, та об'єктивної сторони правопорушення – відповідне діяння.

Якщо подія і склад адміністративного правопорушення є в наявності, перевіряється наявність ознак стану крайньої необхідності та необхідної оборони. При цьому слід зазначити таке: якщо наявність стану крайньої необхідності може бути цілком реальною, то стан необхідної оборони невластивий для адміністративних правопорушень, про що вже зазначено у спеціальній літературі [2, с. 135].

Якщо підстав для закриття справи немає, перевіряється наявність обставин, які можуть бути підставою для зміни заходу стягнення. В цьому разі перевіряється дотримання загальних правил накладення стягнення за адміністративне правопорушення. Відповідно до ст. 33 КУпАП, стягнення за адміністративне правопорушення накладається у межах, установлених цим Кодексом та іншими законами України. При накладенні стягнення враховують характер вчиненого правопорушення, особу порушника, ступінь його вини, майновий стан, обставини, що пом'якшують чи обтяжують відповідальність.

Оскільки зміна заходу стягнення може здійснюватись лише у бік його зменшення, то у першу чергу підлягають з'ясуванню обставини, що пом'якшують відповідальність. До таких згідно зі ст. 34 віднесені такі, як щире розкаювання винного; відвернення винним шкідливих наслідків правопорушення, добровільне відшкодування збитків або усунення заподіяної шкоди; вчинення правопорушення під впливом сильного душевного хвилювання або при збігу тяжких особистих чи сімейних обставин; вчинення правопорушення неповнолітнім; вчинення правопорушення вагітною або жінкою, яка має дитину віком до одного року [4, с. 345].

Наступним етапом стадії перегляду постанови у справі про адміністративне правопорушення, є винесення одного із зазначених у ст. 293 КУпАП рішень. Форму рішення за скаргою або протестом законом не визначено, але можна констатувати, що таке рішення виноситься обов'язково у письмовій формі, оскільки відповідно до ст. 295 КУпАП копія рішення за скаргою або протестом на постанову у справі про адміністративне правопорушення протягом трьох днів надсилається особі, щодо якої її винесено.

Що стосується реалізації зазначеного рішення, то зміст цього етапу залежить від змісту прийнятого рішення. Так, якщо уповноваженим органом (посадовою особою) рішення про залишення постанови у справі про адміністративне правопорушення без змін, а скарги або протесту - без задоволення, реалізація такого рішення полягає у зверненні оскаржуваної постанови у справі про адміністративне правопорушення до виконання відповідно до вимог КУпАП.

Якщо уповноваженим органом (посадовою особою) ухвалено рішення про скасування постанови та надіслання справи на новий розгляд, то реалізація рішення полягає у втраті чинності постановою у справі про адміністративне правопорушення і поверненні на стадію розгляду справи про адміністративне правопорушення [2, с. 135].

Якщо уповноваженим органом (посадовою особою) ухвалено рішення про скасування постанови і закриття справи, то реалізація такого рішення полягає у втраті чинності постановою у справі про адміністративне правопорушення, а також відповідно до ст. 296 КУпАП це тягне за собою повернення стягнених грошових сум, оплатно вилучених і конфіскованих предметів, а також скасування інших обмежень, пов'язаних з цією постановою. У разі неможливості повернення предмета повертається його вартість. Відшкодування шкоди, заподіяної громадянину незаконним накладенням адміністративного стягнення, провадиться в порядку, встановленому законом.

Якщо уповноваженим органом (посадовою особою) ухвалено рішення про зміни заходу стягнення, то реалізація такого рішення полягає у зверненні до його виконання аналогічно з відповідною постановою про застосування адміністративного стягнення за правилами, визначеними КУпАП для відповідного виду стягнення.

Список використаних джерел:

- 1.Александрова Н. В. Основи адміністративного судочинства в Україні (навчальний посібник для юридичних факультетів та юридичних клінік)

- / за заг. редакцією Н. В. Александрової, Р. О. Куйбіди. Київ : Конус-Ю, 2016. 256 с.
2. Ківалов С. В. Кодекс адміністративного судочинства України: Науково-практичний коментар / за заг. ред. С. В. Ківалова, О. І. Харитонової. Харків : ТОВ «Одіссей», 2019. 552 с.
3. Коліушко І. Б. Адміністративна юстиція: європейський досвід і пропозиції для України / автори-упорядники І. Б. Коліушко, Р. О. Куйбіда. Київ : Факт, 2013. 536 с.
4. Комзюк А. Т., Бевзенко В. М., Мельник Р. С. Адміністративний процес України : навч. посіб. Київ : Прецедент, 2007. 531 с.

Чубенко І., 1 курс
група ЗПЗ-20-1м-рІ

Полтавського інституту економіки і права Університету «Україна»

науковий керівник Кравченко А.П.

к.ю.н., доц. кафедри правознавства та фінансів

Полтавського інституту економіки і права Університету «Україна»

ДЕРЖАВНЕ ЗАМОВЛЕННЯ ЯК ФОРМА СПІВРОБІТНИЦТВА ДЕРЖАВИ І ПІДПРИЄМСТВ

Анотація: у статті розкрито поняття державного замовлення, проаналізовано його значення для економіки ринкового типу, досліджено аналіз ролі та співвідношення плану і ринку, монополії і конкуренції як наукової основи, що дозволяє зрозуміти застосування державного замовлення в механізмі регулювання економіки.

Ключові слова: державне замовлення, регулювання господарських зв'язків, обсяги продукції, попит, пропозиція.

Значення державного замовлення є досить важливим в економіці ринкового типу, оскільки за його допомогою реалізують суспільні потреби, ведуть будь-яку пріоритетну політику. Державне замовлення в умовах ринку є базою для добровільної угоди між державою і підприємством. Такий підхід дає змогу не тільки реалізувати ідею свободи для підприємств, а й ставить держзамовлення в один ряд із важелями державного регулювання тільки економічного походження. Державне замовлення є засобом прямого державного регулювання господарських зв'язків між державою-замовником і підприємством-виконавцем, спосіб реалізації суспільних і державних потреб, концентрації та ефективного витрачання

державних ресурсів, форма співробітництва держави і підприємств під час вирішення стратегічних завдань особливої важливості. Воно полягає у формуванні на контрактній (договірній) основі складу та обсягів продукції, необхідної для державних потреб; розміщенні державних контрактів на її поставку (закупівлю) серед підприємств, організацій та інших суб'єктів господарської діяльності країни всіх форм власності. Ідею договору між державою і підприємством можна реалізувати за допомогою створення контрактної системи управління держзамовленням за наявності законодавчих гарантій прав підприємств на самостійність та ініціативу. [1,62].

Науковою основою, що дозволяє зрозуміти застосування державного замовлення в механізмі регулювання економіки, служить аналіз ролі та співвідношення плану і ринку, монополії і конкуренції. Взаємозв'язок "ринок - конкуренція - монополія - план" став об'єктом уваги економістів лише в минулому столітті, та й то не одразу і не в повному обсязі. Тривалий час, продовжуючи традиції Адама Сміта та інших класиків, політична економія присіплювало розглядала тільки стосунки двох ланок: "ринку" і "конкуренції". Сучасний стан даної проблеми відбито у неокласичних моделях "цілковитої конкуренції", де досліджується певний тип ринкової структури, якому притаманні такі установчі принципи та характерні риси: принцип атомістичності; вільне ціноутворення; однорідність товарної маси; принцип екстремальності [3]. Такі економічні важелі, як прейскуранти, вексельні курси, розвиток поштово-телеграфного зв'язку, удосконалення засобів транспортування підвищили інформованість і надали змогу розробляти сценарії поведінки ринкових контрагентів. Поява ж державної статистики і приватного ринку інформації про ринкову кон'юнктуру дозволили підприємцям черпати її не тільки з власного досвіду, не після того, як товар виготовлено і відправлено на ринок, а ще до початку його виробництва. З цього моменту ринок сам віддзеркалює передбачливість, продукує планованість. Отже, свідоме регулювання пропорцій обміну, в тому числі за допомогою державного замовлення, узгодження контрагентами рівноважних цін, обсягів попиту та пропозиції стають властивими товарній організації суспільного виробництва на певному ступені її розвитку. Якщо до цього регульовані, планові відносини існували тільки в межах фабрики, де йшов свідомий розподіл ресурсів згідно з "залізним законом суворо визначених пропорцій та відносин", то удосконалення ділової інформації, надання державою інформації щодо планів закупівлі товарів та послуг дозволило підприємцям поширити сферу раціо-

нальної організації безпосередньо на мінові операції. А породжена таким чином "прозорість" зв'язків закладає підвалини змін ринкової організації як такої. Широкого розповсюдження набуває робота за замовленням, контрактна система, безпосередню участь в якій приймають державні органи регулювання економіки. Ареал "виробничої" часткової плановірності, притаманний організації виробництва в межах окремого підприємства, доповнюється частковими плановірностями сфери обігу. Відбувається нарощування масиву планів і, як наслідок, підвищення якості планової діяльності.

З поширенням ареалу свідомого регулювання починається відхід капітанів бізнесу від вихідного ствердження, що успіх підприємства визначається перш за все раціональною внутрішньою організацією виробництва продукції: зниженням витрат за рахунок виявлення внутрішньовиробничих резервів, підвищенням продуктивності та скороченням збитків усіх видів ресурсів. Фабричний раціоналізм поступово відходить на другий план як обмежений. Зростаюча відкритість виробничо-торговельних ланок, інтенсифікація їх зв'язків призводить до принципово нової картини передумов комерційного успіху. Тепер ставка робиться на здатність підприємства своєчасно передбачати розвиток зовнішніх для нього процесів і подій у ринковому та науково-технічному оточенні, розпізнавати майбутні загрози і переваги, нові ділові можливості та, зробивши з цього відповідні висновки, негайно пристосуватися до нових умов, в тому числі і по використанню можливостей виконання державного замовлення на свою продукцію. Утворення співнапружжя неповних плановірностей фірм дає змогу підтримувати між постачальниками та клієнтами довгострокові зв'язки, які забезпечують усталеність процесу господарювання та ефективно примушення співучасників кооперації. Економляться й кошти: замість того, щоб знову шукати на ринку контрагента, кожен виходить на свого "старого" партнера. Більше гарантій добросовісного дотримання кооперантами усіх умов контракту, в тому числі сталості цін, високої якості продукції, своєчасності постачання сировини та комплектуючих в передбачених угодою обсягах і т. ін. Формується нова ділова етика тощо. А головне - в умовах усталених тривких зв'язків закономірно складаються нові можливості для поглиблення суспільного поділу праці: зростає чисельність часткових робіт, яка неминуче призводить не тільки до помітного зростання продуктивності праці, але й до розтращення атрибутів суцільної конкуренції. Разом з появою диференціації продукту зникає однорід-

ність товарної маси, виникають чималі витрати входу і виходу з галузі. Як наслідок, суттєво ускладнюються господарські зв'язки, мов лавина насувається неузгодженість, розбіжність інтересів контрагентів. Отже, на порядку денному постало питання про зміну вільної конкуренції таким економічним механізмом, який би відповідав новим умовам. І конкуренція поступилася своєю монополією на регулювання ринкової економіки на користь новому економічному утворенню - монополії. Поступилася так, тоді й настільки, де, коли і наскільки виявилася або не ефективною, або взагалі відсутньою. Тобто відступ вільної конкуренції і просування монополії - це результат руху певних об'єктивних обставин. [2]

Як феномен виробництва, монополія являє собою групу підприємств, пов'язаних між собою, по-перше, технологічною залежністю, взаємним постачанням продукції тощо; по-друге, належністю одному акціонерному товариству або перебуванням під його контролем. В межах монопольної фірми виникає єдність власності з єдністю розгалуженого виробничого процесу. Завдяки цьому монополія здійснює суворий облік ресурсів, свідомий їх розподіл між окремими видами виробництва, привносячи тим самим часткову планомірність у відтворювальний процес. У порівнянні з поодиноким підприємством, особливо періоду вільної конкуренції, монополістичне об'єднання на порядок підносить планку планомірності, оскільки обсяг виробництва у дрібних фірмах не досягає критичної маси, яка дає змогу суттєво впливати на параметри ринкового процесу. До того ж, внутрішньофірмове планування у дрібних компаніях розвинуто менше, ніж у великих, хоча б тому, що вони не мають засобів, достатніх для довгострокового планування. Особливо це стосується інвестиційних процесів та стосунків з державою. Але за межами монополії і, частково, усередині її продовжують діяти закони конкуренції. Це обумовлює неоднорідність механізму впливу монополії на відтворення капіталу і продукту, оскільки ступінь її панування над різними фазами кругообороту капіталу, що їй належить, неоднакова. На стадії виробництва при визначенні пропорцій розподілу праці усередині своїх підприємств та між ними монополістична компанія звичайно дотримується послідовної планової організації всіх операцій. На стадії ж реалізації товарного капіталу, а іноді й на стадії перетворення грошового капіталу в уречевлені та особисті фактори виробництва, окрема монополія може лише прагнути ефективного регулювання сфери обігу у своїх інтересах.

Як правило, монополістична компанія поділяє ринок з іншими компаніями, тому її влада над пропозицією, попитом і цінами на ринках товарів і капіталу не абсолютна, а відносна. Як наслідок, товарна та грошова фази кругообороту монополістичного капіталу, на відміну від продуктивної, регулюються і плановим, і конкурентним механізмами одночасно.

Врешті-решт, монополістична планомірність вимушена адаптуватися до спонтанних ринкових процесів, прямувати за їх диктатом, перебудовуватися залежно від зміни ситуації на ринку. Також, з часом звичайна конкуренція виготовлених і викинутих на ринок товарних мас витискується у другий ряд конкуренцією виробничих потенціалів; панівною стає конкуренція не товарного, а продуктивного капіталу, що виявляється у хронічному недовикористанні виробничих потужностей як наслідок їх "перевиробництва". Остання, у свою чергу, поступається місцем конкуренції капіталу у грошовій формі. Особливо цьому сприяє процес інтернаціоналізації. Отже, об'єктивно склався такий ланцюжок: монополістична фінансово-організаційна структура - потужні підприємства - масове виробництво продукції - задоволення основних потреб. Однак об'єднаний механізм конкуренції і неповної планомірності за якихось причин, буває, не спрацьовує або дає небажані ефекти. Тоді його функції - формування суспільних пропорцій через виявлення інформації і узгодження інтересів, бере на себе держава, застосовуючи інструменти по регулюванню виробництва, потоків товарів та послуг. Як носій планомірності, держава, по-перше, насаджує економічне середовище інформацією щодо наявності державних замовлень та контрактів, яка сприяє повній реалізації часткових планомірностей, їх стикуванню і спряжинню. По-друге, державне замовлення ставить часткову планомірність у певні рамки, задаючи припустимі параметри приватному інтересу та засобам його досягнення. По-третє, держава безпосередньо регулює господарські пропорції на інших ринках.

В цілому розвиток ринкової економіки прямує шляхом посилення її організованості, планомірності, своєчасного втручання держави в процеси виробництва та обміну, пропонуючи державні замовлення та контракти [2]. А у теперішніх умовах складного економічного становища в Україні державне регулювання господарських зв'язків (насамперед його основні елементи – державне замовлення та державні контракти) сприяє стабілізації економіки України, Виконанню Державної програми економічного і соціального розвитку України. А підтримка за допомогою державних замовлень таких пріоритетних напрямків розвитку економіки, як

розробка новітніх технологій у сфері науки, техніки, виробництва, впровадження нових земельних відносин, підготовка і перепідготовка фахівців, наукових кадрів, використання запасів корисних копалин, реформування охорони здоров'я та соціальної системи, розвиток культури, з часом дадуть змогу стати повноправним членом Європейського Союзу та мати статус розвинутої країни.

Список використаних джерел:

1. І. Михасюк, А. Мельник, М. Крупка, З. Залога. Державне регулювання економіки. – ЛНУ ім. Франка, Львів: “Українські технології”, 1999. – 640с.
2. Трансформація моделі економіки України Інститут економічного прогнозування; за ред. Академіка НАН України В.М. Гейця. – К.: Логос, 1999. – 500с.
3. Постанова Кабінету Міністрів України (від 29 лютого 1996 р. N 266) “Про Порядок формування та розміщення державних замовлень на поставку продукції для державних потреб і контролю за їх виконанням”.

Шабуневич С.Н.

доцент кафедри соціально-гуманитарних дисциплін
Академії управління при Президенті Республіки Беларусь,
кандидат юридических наук, доцент

ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА КАК ОСНОВА РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННОГО ПРАВОВОГО ГОСУДАРСТВА

В статье анализируются концепции верховенства права, их распространение в международном праве и национальном законодательстве, основные подходы к их соотношению в правовой науке и проблемы практического воплощения.

Верховенство права, правовое государство, международное законодательство, национальное законодательство, правовая доктрина.

В современных условиях концепция верховенства права и ее практическое воплощение находятся в центре мирового правового и политического мышления. Как отмечает С. Р. Бекишиева «верховенство права становится своего рода индикатором демократического развития современных государств» [1, с. 18]. В настоящее время принцип верховенства права в соответствии с общепринятым концептом выступает основным компонентом как национальной, так и международной жизни государств.

Существуют разные подходы в рассмотрении принципа верховенства права, которые отражены как в научных трудах, так и в национальном и международном законодательстве.

В правовой литературе, несмотря на определенные смысловые различия, термины «верховенство права», «господство права», «правление права» используются как синонимы. При этом, безусловно, верховенство права предполагает, прежде всего, приоритетную роль права в регулировании общественных отношений во всех сферах жизнедеятельности общества и государства. Термин «господство права» («правление права») чаще всего употребляется в смысле имеющейся определенной особенности и специфики права, которые наделяют его свойствами принуждения как явления, имеющего универсальный характер. А. В. Дайси понимал под господством права «абсолютное верховенство или преобладание обыкновенного права над любым произволом или дискреционной властью правительства» [2, с. 230]. Отметим, что какими бы смысловыми различиями не наполняли исследователи содержание принципа верховенства права, главный смысловой аспект при этом заключается в утверждении ведущей роль права в системе социальных регуляторов общественной жизни.

Разные подходы наличествуют и в воплощении принципа верховенства права в международном и национальном законодательстве. Во Всеобщей декларации прав человека 1948 года принципу верховенства права отводится центральное место. В данном международном акте говорится о необходимости, чтобы права человека охранялись властью закона в целях обеспечения того, чтобы человек не был вынужден прибегать, в качестве последнего средства, к восстанию против тирании и угнетения. Концепция верховенства права закреплена в Уставе Организации Объединенных Наций, в преамбуле которого в качестве одной из целей Организации Объединенных Наций указывается о стремлении создать условия, при которых могут соблюдаться справедливость и уважение к обязательствам, вытекающим из договоров и других источников международного права. Кроме того, одна из основных целей Организации Объединенных Наций состоит в том, чтобы проводить мирными средствами, в согласии с принципами справедливости и международного права, улаживание или разрешение международных споров или ситуаций, которые могут привести к нарушению мира. Важно отметить, что принцип верховенства права относится в равной степени не только ко всем государствам, но и междуна-

родным организациям, включая Организацию Объединенных Наций и ее главные органы, что свидетельствует о том, что уважение и поощрение верховенства права и правосудия должны служить руководством во всех видах их деятельности и обеспечивать предсказуемость и легитимность их действий.

Общим среди всех вышеотмеченных подходов в понимании принципа верховенства права является признание за правом роли необходимого эффективного и оптимального социального регулятора, способного обеспечить наиболее целесообразную регламентацию экономических, государственно-политических, организационных и иных отношений, а также ценностного идеала в установлении правил активности и ответственности всех без исключения участников общественных отношений. Так, в сфере взаимоотношений государства и личности, деятельности государства и его органов – принцип верховенства права сегодня рассматривается современными конституционалистами как ключевой. Согласно этому принципу все субъекты конституционно-правовых отношений, в том числе государство, в осуществлении своей деятельности и взаимодействии друг с другом связаны правом. В. Е. Чиркин относит конституционный принцип верховенства права к «неотъемлемому признаку государства, деятельность которого ограничена правом» [3, с. 10]. По мнению А. В. Баранова, «личность взаимодействует с государством именно через право. Право определяет принципы взаимоотношений личности с государством и обществом, меру ее юридической свободы, гарантии осуществления прав и обязанностей, способы защиты прав и законных интересов» [4, с. 145]. На необходимость признания ведущей роли права в регулировании отношений государства и личности указывал М. А. Краснов, отмечавший, что «лишь такой подход способен обеспечить тот устойчивый баланс, который позволяет рассматривать государство и личность в качестве самостоятельных субъектов правовых отношений и предъявлять к государству притязания по нарушению законных интересов личности» [5, с. 41]. Отметим, что главенствующая роль права во взаимоотношениях государства и личности означает не просто формальную законность и порядок в обществе, но наличие в нем свободы, равенства и справедливости, основанных на признании и обеспечении высшей ценности человеческой жизни. Таковую трактовку принципа верховенства права, закрепленного ст. 7 Конституции, дал Конституционный Суд Республики Беларусь, обозначив такие необходимые элементы принципа верховенства права, как «закон-

ность, правовая определенность, запрещение произвола, доступ к правосудию в независимых и беспристрастных судах, соблюдение прав человека, равенство всех перед законом».

Полагаем, что значимость конституционного принципа верховенства права в сфере взаимоотношений государства и личности заключается в такой организации государственной власти, деятельность которой ограничена посредством признаваемых за человеком и гражданином неотъемлемых прав и свобод как высшей ценности и цели общества и государства. А. Шайо называл такой подход в конституционно-правовой регламентации деятельности государства самоограничением деятельности государственной власти.

Важно отметить, что положения о связанности деятельности государственных органов и должностных лиц правами и свободами человека как непосредственно действующим правом встречаются в разных формулировках практически во всех конституциях, однако непосредственно принцип верховенства права в конституционном законодательстве постсоветских государств закреплен только в Конституции Республики Беларусь (ст. 7) и Конституции Украины (ст. 8).

Резюмируя вышесказанное, заключим, что принцип верховенства права выступает идейно-правовой основой жизни общества и необходимым условием развития современных правовых государств, при объективной реализации которого наличествует возможность нормативно закреплять и реализовывать в жизни общества и государства демократическое правление, законность и правопорядок, воплощать такие ценностные категории как свободу и справедливость, высшую ценность человеческой жизни и высокий статус личности.

Перечень научных источников информации:

1. Бекишиева С. Р. Правовое государство и верховенство права: проблемы соотношения и практического воплощения в российской правовой системе / Юридический вестник ДГУ. – 2017. – № 3. – С. 18 – С. 18–25.
2. Дайси, А. В. Основы государственного права Англии: введение в изучение английской конституции / А. В. Дайси ; пер., доп. по 6-му англ. изд. О. В. Полторацкой ; под ред. П. Г. Виноградова. – М. : Тип. т-ва И. Д. Сытина, 1905. – 658 с.
3. Чиркин В. Е. Правовое государство и верховенство права: язык и содержание / В. Е. Чиркин // Государство и право. – 2016. – № 9. – С. 5–10.

4. Баранов А. В. Теория государства и права : учеб. пособие / А. В. Баранов. – Томск : Эль Контент, 2012. – 188 с.
5. Краснов М. А. Ответственность в системе народного представительства: методологические подходы / М. А. Краснов. – 2-е изд. – М. : Ин-т государства и права Рос. акад. наук, 1995. – 56 с.

Яременко М. О., І курс,
Полтавський фаховий коледж Університету „Україна”,
циклова комісія правознавства
Наук. керівник – ст. викладач **Стрілко Д. Л.**

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ У ТРУДОВИХ ВІДНОСИНАХ

Ключові слова: гендер, рівність, трудові правовідносини, роботодавець, працівник, гарантії, дискримінація.

Рівність у трудових правах та заборона дискримінації у сфері праці за ознакою статі гарантуються національним законодавством, зокрема, Конституцією України (ст.ст. 21, 24, 43), Кодексом законів про працю України (ст.ст. 2-1, 22), Законами України “Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні”, “Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків” тощо. Україною ратифіковані Конвенції МОП про рівну винагороду чоловіків і жінок за працю однакової цінності, про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок та ін. Навіть Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії (їхніми державами-членами) містить статтю 420 щодо співпраці з метою забезпечення гендерної рівності та рівних можливостей для чоловіків і жінок у сфері зайнятості, освіти та навчання, економічної та суспільної діяльності, а також у процесі прийняття рішень.

Однак у реальному житті ситуація з гендерною рівністю у трудових відносинах далека від ідеалу. Жінки порівняно з чоловіками мають менше можливостей у працевлаштуванні на високооплачувану роботу, у професійному просуванні. Більшість роботодавців продовжують віддавати перевагу чоловікам, оскільки ймовірність переривання жінками часу роботи й втрати кваліфікації через народження дітей або догляд за ними у разі хвороби досить висока. Жінки першими підпадають під звільнення при скороченні штатів та змушені шукати роботу у тіншовому секторі економіки, виконувати неprestижну, низькооплачувану роботу без дотримання їхніх соціальних гарантій, визначених законодавством дер-

жави, або ж шукати роботу за кордоном, наражаючись на небезпеку і припинення й позбавляючи при цьому уваги і виховання своїх дітей [1].

У світовому рейтингу дотримання гендерної рівності від Всесвітнього економічного форуму Україна посіла 65 місце серед 149 країн. У топ-5 увійшли скандинавські країни: Ісландія, Норвегія, Швеція та Фінляндія, а також латиноамериканська країна Нікарагуа (5 місце).

За даними Державної служби статистики України середня заробітна плата чоловіків в Україні є на 26,6 відсотка вищою, ніж середня зарплата жінок [2].

Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 229-р від 5 квітня 2017 р. було схвалено Концепцію Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року [4]. Серед шляхів і способів розв'язання проблеми недостатнього рівня впровадження принципу рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в усі сфери життєдіяльності суспільства Уряд визначає, зокрема, удосконалення відповідної нормативно-правової бази.

Прикладом для України у вирішенні цієї проблеми може стати позитивний досвід скандинавських країн. Так, шведський Закон про забезпечення рівних можливостей чоловіків і жінок у сфері праці 1991 р. зобов'язує підприємців забезпечувати рівний розподіл робочих місць між чоловіками й жінками. На підприємствах, де число працюючих чоловіків і жінок не є приблизно рівним, необхідно прийняти на роботу додатково представників недостатньо представленої статі. Якщо, наприклад, на одне робоче місце претендують два кандидата, то при рівних умовах повинен бути прийнятий кандидат тієї статі, яка недостатньо представлена підприємстві [4, с. 70].

У Преамбулі Закону України від 08.09.2005 р. № 2866-IV «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» наголошується, що його метою є досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства шляхом правового забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації дискримінації за ознакою статі та застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати рівні права, надані їм Конституцією і законами України [5].

Відповідно до частини 5 ст. 16 цього Закону для досягнення збалансованого представництва жінок і чоловіків на державній службі та службі в органах місцевого самоврядування з урахуванням категорій посад служ-

бовців дозволяється застосування позитивних дій. А частиною 4 ст. 17 цього Закону передбачено, що роботодавці можуть здійснювати позитивні дії, спрямовані на досягнення збалансованого співвідношення жінок і чоловіків у різних сферах трудової діяльності, а також серед різних категорій працівників.

На мій погляд, необхідно внести зміни до зазначених норм Закону України “Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків”, закріпивши у них не право, а обов’язок керівників органів державної влади й місцевого самоврядування та роботодавців здійснювати позитивні дії, спрямовані на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати своє конституційне право на працю.

Список використаних джерел:

- 1.Круглий стіл. Гендерну рівність у сфері праці — під профспілковий контроль! URL: <https://fpsu.org.ua/napryamki-diyalnosti/80-gumanitarna-roboata-genderni-pitannya/12320-kruglij-stil-gendernu-rivnist-u-sferi-pratsi-pid-profspilkovij-kontrol> (дата звернення: 22.04.2021).
- 2.Чоловіки в Україні заробляють на чверть більше, ніж жінки, 05.09.2017. URL: <https://www.dw.com/uk/чоловіки-в-україні-заробляють-на-чверть-більше-ніж-жінки/a-40365784> (дата звернення: 13.03.2019).
- 3.Про схвалення Концепції Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 229-р від 05.04.2017 р. Офіційний вісник України. 2017. № 31. Ст. 951.
- 4.Киселев И.Я. Зарубежное трудовое право. Учебник для вузов. М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА М, 1998. 263 с.
- 5.Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України № 2866-IV від 08.09.2005 р. Офіційний вісник України. 2005. № 40. Ст. 2536.

СЕКЦІЯ 4. ТЕНДЕНЦІ ТА ПРІОРИТЕТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ РИНКОВИХ ВІДНОСИН

Артюх-Пасюта О.В.

доцент кафедри правознавства та фінансів
Полтавського інституту економіки і права Університету «Україна»,
к.е.н., доцент

ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСОМ ЗМІЦНЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СТОВ «УДАЙ-АГРО»

У статті запропоновано та охарактеризовано складові організаційно-економічного механізму управління процесом зміцнення економічної безпеки СТОВ «Удай-Агро».

Ключові слова: економічна безпека, організаційно-економічний механізм, управління.

Управління процесом зміцнення економічної безпеки СТОВ «Удай-Агро» має ґрунтуватися на базових положеннях теорії управління, відповідно до яких до основних елементів системи управління можна віднести мету, об'єкт і суб'єкт, принципи, процес та функції управління, а формування ефективного організаційно-економічного механізму управління має відбуватися одночасно з формуванням відповідної системи її обліково-аналітичного забезпечення.

В рамках цього, метою формування та практичної реалізації організаційно-економічного механізму управління процесом зміцнення економічної безпеки досліджуваного товариства являється забезпечення її необхідного рівня задля досягнення тактичних і стратегічних цілей. Досягнення поставленої мети здійснюється завдяки вирішенню наступних організаційно-економічних заходів: організація служби економічної безпеки; формування бюджету служби економічної безпеки; планування мети, завдань, функцій, принципів управління процесом зміцнення економічної безпеки; фінансове забезпечення функціонування системи управління процесом зміцнення економічної безпеки; контроль за дотриманням планових показників і аналіз відхилень рівня економічної безпеки досліджуваного товариства від заданих нормативів; діагностика стану рівня економічної безпеки тощо.

Відповідно, під організаційно-економічним механізмом управління процесом зміцнення економічної безпеки СТОВ «Удай-Агро» слід визначати як сукупність взаємозалежних організаційних, економічних і адміністративно-правових важелів і методів цілеспрямованого впливу на об'єкт управління, які у взаємодії забезпечують реалізацію комплексних цільових програм і планів досягнення певного рівня його економічної безпеки. Також, механізм повинен забезпечувати моніторинг, аналіз, удосконалення, прогнозування та планування рівня економічної безпеки, який досягло досліджуване товариство за певний час.

На рис. 1 запропонована структура організаційно-економічного механізму управління процесом зміцнення економічної безпеки СТОВ «Удай-Агро».

Відповідно до запропонованої структури, умовно механізм управління можна поділити на два блоки: до першого блоку віднесені економічні та організаційні складові, до другого - його тактичне і стратегічне забезпечення.

Набір засобів, методів, принципів і функцій управління та відповідних заходів щодо його забезпечення, що формують організаційно-економічний блок механізму управління, дозволяють підвищити (зміцнити) рівень економічної безпеки СТОВ «Удай-Агро» в довгостроковій перспективі.

У свою чергу, тактичне забезпечення управління процесом зміцнення економічної безпеки досліджуваного товариства полягає в ефективному та раціональному використанні потенціалу його подальшого розвитку за визначеними напрямками, забезпеченні стійкості стану його економічної безпеки та адаптація до поточних нововведень.

Стратегічне ж забезпечення управління процесом зміцнення економічної безпеки СТОВ «Удай-Агро» полягає у формуванні його здатностей реалізувати власні стратегічні економічні інтереси при певних зовнішніх умовах завдяки захисту від існуючих і потенційних загроз та використанні можливостей, що надає зовнішнє середовище.

Моніторинг реалізації організаційно-економічного механізму управління процесом зміцнення економічної безпеки СТОВ «Удай-Агро» необхідно здійснювати у двох площинах: відносно його організаційної та економічної складових, які практично пронизують механізм, виступаючи платформою для інших складових. Самостійний моніторинг та оцінка складових спрямований на пошук приватних ресурсів, але вони не надають цілісної характеристики механізму. Тому їх повинна завершувати ін-

тегрована оцінка ефективності організаційно-економічного забезпечення економічної безпеки СТОВ «Удай-Агро», яка спирається на ряд індикаторів (розвиток управлінських компетенцій, ефективне використання потенціалу розвитку досліджуваного товариства та підвищення ефективності управління).

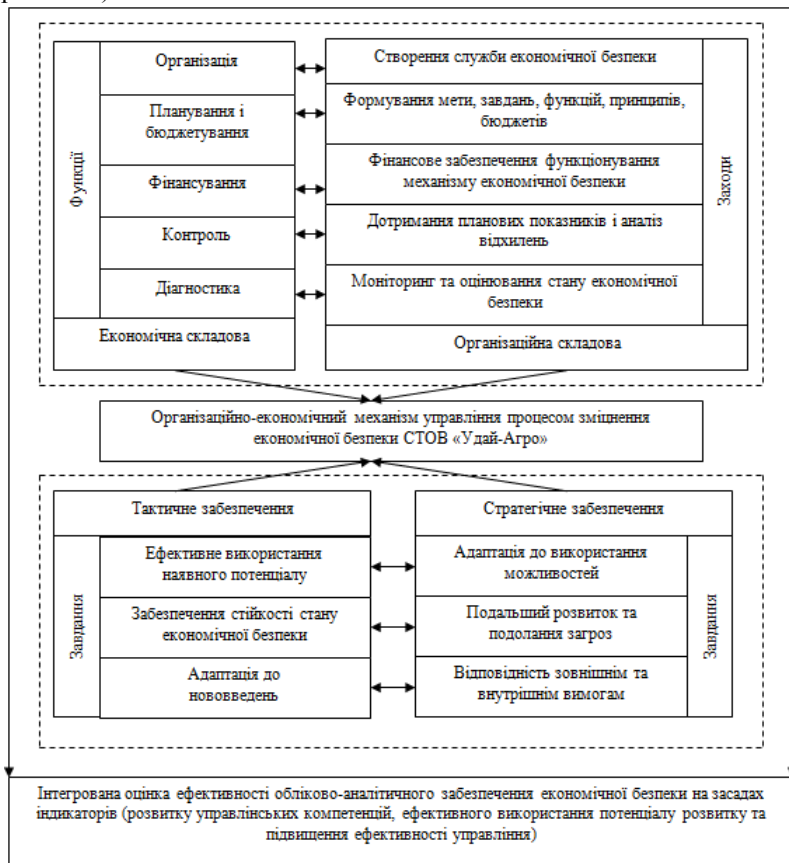

Рис. 1. Структура організаційно-економічного механізму управління процесом зміцнення економічної безпеки СТОВ «Удай-Агро» [запропоновано автором]

В рамках цього, моніторинг та оцінювання рівня економічної безпеки, що інтегрований з комплексною оцінкою потенціалу розвитку СТОВ «Удай-Агро» пропонується здійснювати на основі поєднання статичного та динамічного підходів, визначення пріоритетності використання кількісних показників, створення системи показників і критеріїв як єдиної інформаційної бази для формування обліково-аналітичного забезпечення потреб управління процесом зміцнення економічної безпеки СТОВ «Удай-Агро», вибору комплексу методів, впровадження і використання аналізу та оцінки на всіх етапах процесу управління.

Усі показники в рамках формування удосконаленого аналітичного інструментарію моніторингу й оцінювання рівня економічної безпеки СТОВ «Удай-Агро», слід розподілити між двома відокремленими, але послідовно взаємопов'язаними етапами, що сформують структурну модель її організаційно-економічного забезпечення: формування механізму управління процесом обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки, що здійснюється в зовнішньому середовищі, тобто з урахуванням дії зовнішніх чинників впливу на економічну безпеку; реалізація механізму управління процесом обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки, безпосередньо пов'язаної з побудовою ефективної системи з урахуванням дії внутрішніх чинників впливу.

Оснoву дії механізму управління становить ув'язування цілей і завдань системи обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки СТОВ «Удай-Агро» з методами, засобами досягнення цілей і управлінських рішень, які є елементами управління. Моніторинг процесу створення системи обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки досліджуваного товариства можна уявити як моніторинг етапів: оцінка початкового рівня економічної безпеки; визначення цілей і завдань стратегії забезпечення економічної безпеки; виявлення видів управлінської діяльності, задіяних у забезпеченні економічної безпеки; проектування системи обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки; реалізація механізму управління процесом обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки.

Для оцінки початкового рівня економічної безпеки СТОВ «Удай-Агро» необхідно провести комплексну діагностику його стану із метою встановлення стратегічних і тактичних факторів її підвищення.

В якості основних етапи моніторингу та оцінювання складових організаційно-економічного механізму управління процесом зміцнення економічної безпеки СТОВ «Удай-Агро» запропоновані: визначення об'єктів

моніторингу та подальшого оцінювання з врахування обмежень у часі, ресурсах та інше; вибір критеріїв та системи показників щодо оцінювання рівня економічної безпеки; вибір методу оцінювання; безпосередній моніторинг; безпосередня оцінка (розрахунки, порівняння, висновки та рекомендації).

Таким чином, аналізуючи зовнішні та внутрішні загрози, управлінський персонал СТОВ «Удай-Агро» повинен спрогнозувати найбільш небезпечні з них та розробити систему відповідних заходів щодо їх своєчасного виявлення, попередження або послаблення їх впливу на обліково-аналітичну систему забезпечення економічної безпеки.

З метою формування ефективного механізму управління процесом зміцнення економічної безпеки СТОВ «Удай-Агро» необхідно визначити алгоритм дій щодо формування ефективного процесу забезпечення економічної безпеки, який реалізується за наступними етапами:

1) оцінка можливостей (напрямоків та резервів) щодо зміцнення рівня економічної безпеки - здійснюється оцінка здатностей СТОВ «Удай-Агро» його управлінських компетенцій та потенціалу розвитку за визначеними напрямками;

2) аналіз впливу чинників на середовище функціонування економічної безпеки СТОВ «Удай-Агро» - здійснюється аналіз зовнішнього середовища та внутрішніх можливостей з метою визначення можливих загроз за складовими безпеки;

3) моніторинг поточного стану економічної безпеки СТОВ «Удай-Агро» та формулювання місії, визначення системи цілей та завдань стратегії подальшого розвитку досліджуваного товариства з метою зміцнення його економічної безпеки;

4) розробка відповідних заходів захисту в рамках реалізації обліково-аналітичного забезпечення механізму управління процесом зміцнення економічної безпеки СТОВ «Удай-Агро» та формування комплексної системи їх організації;

5) планування та координація реалізації запропонованих заходів;

6) контроль результатів практичної реалізації запропонованих заходів;

7) внесення корективів існуючу стратегію розвитку СТОВ «Удай-Агро» в рамках зміцнення його економічної безпеки;

8) стимулювання результатів діяльності персоналу, задіяного в процесі зміцнення економічної безпеки СТОВ «Удай-Агро», зокрема в рамках підвищення його вартості;

9) оцінка ефективності впровадження запропонованих заходів.

Підводячи підсумки, слід зазначити, що автором визначено структуру та основні складові організаційно-економічного механізму управління процесом зміцнення економічної безпеки досліджуваного товариства в рамках організації його обліково-аналітичного забезпечення.

Список використаних джерел:

1. Приходько В. П. Управління економічною безпекою підприємства. *Економіка та держава*. 2013. № 10. С. 10-12.
2. Чикуркова А. Д., Фень К. С. Теоретичні аспекти формування механізму економічної безпеки підприємств харчової промисловості : зб. наук. праць *Подільського аграрно-технічного університету*. 2014. № 22. С. 126-130.

Веретіна Ю. В., 4 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
наук. керівник - к.е.н., доцент Артюх-Пасюта О.В.

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО СТРАТЕГІЧНОГО ОЦІНЮВАННЯ ІННОВАЦІЙ НА ПІДПРИЄМСТВІ

У статті розглянуто наукові підходи до стратегічного оцінювання інновацій на підприємстві та охарактеризовано її етапи.

Ключові слова: інноваційна діяльність, етапи, підприємство.

Вітчизняним підприємствам, що функціонують у складному соціально-економічному середовищі слід постійно створювати й впроваджувати різноманітні інновації для забезпечення ефективної діяльності.

В науковій літературі описано велику кількість підходів до визначення поняття «інновація». Наприклад, деякі автори розглядають інновацію як процес, в якому винахід чи ідея набувають економічного змісту [1, с. 121]. Теоретичною основою міркувань щодо дефініції «інновація» можуть слугувати погляди Й. Шумпетера, який розглядав інновацію як неперервне проведення нових комбінацій у випадках впровадження нового товару, нового методу виробництва, відкриття нового ринку, оволодіння новим джерелом сировини або напівфабрикатів і проведення нової організації. Інновацією є не кожне нововведення, а лише таке, яке зумовлює вдосконалення технології, її перехід на новий, вищий ступінь розвитку [5]. Отже, можна запропонувати узагальнене визначення поняття «інно-

вація» - результат інноваційної діяльності у вигляді нової техніки продукції, технології, нового методу, що впроваджується на ринку.

Інновації в кінцевому результаті мають забезпечити економічний, соціальний, науково-технічний або інший вид ефекту, що сприятиме підвищенню прибутковості та конкурентоспроможності підприємства на ринку. Але, щоб досягти лідируючих позицій, перш за все, слід визначити необхідність впровадження інновацій та їх вплив на економічне становище організації, саме тому важливо проводити стратегічне оцінювання інновацій на підприємстві.

Стратегічне оцінювання інновацій на підприємстві полягає у визначенні цінності нововведень, з'ясуванні можливостей більш ефективного застосування ресурсів та встановленні рівня відповідності ефективності інноваційної діяльності визначеним цільовим пріоритетам функціонування та розвитку підприємства [4, с. 224].

Науковці виділяють декілька підходів до стратегічного оцінювання інновацій на підприємстві. Відповідно до першого підходу, проводиться комплексне оцінювання, яке включає:□

1) науково-технічне оцінювання - передбачає визначення відповідності прийнятих технічних рішень сучасним технологіям, рівня і масштабу новизни, наскільки перспективними є закладені в проект технології й технічні засоби, на який ринок зовнішній чи внутрішній розрахована нова продукція;

2) економічне оцінювання - охоплює систему показників, які відображають відношення результатів і витрат кожного учасника інновації вихідними даними для їх визначення є ринкова потреба в інновації, прогнозна ціна інновації, величина реальних грошових потоків, що визначається сумою поточних витрат, інвестицій;

3) ресурсне оцінювання - здійснюється з метою визначення впливу інновації на обсяги споживання певного виду ресурсу й подолання проблеми його обмеженості, розрахунку показників підвищення ефективності їх використання, підвищення ефективності використання трудових та технічних ресурсів;

4) соціальне оцінювання - полягає у визначенні внеску інновації у поліпшення якості життя працівників підприємства (чи населення, якщо йдеться про масштабні інновації);

5) екологічне оцінювання - враховує вплив інновації на розв'язання проблем охорони довкілля, що особливо важливо при реалізації іннова-

ційних проєктів, які можуть змінювати рівень екологічної безпеки території [2].

За другим підходом, стратегічне оцінювання інновацій на підприємстві включає оцінювання інноваційного потенціалу підприємства, показників технологічного оновлення під час інноваційної діяльності підприємства, ринкової віддачі активів та частки фірми на ринку інновацій [3].

Для отримання достовірних результатів стратегічного оцінювання інновацій на підприємстві слід також розраховувати можливий обсяг зростання доходів, розрахунковий період впровадження інновацій, термін корисного використання інновацій, інтегральний ефект від створення виробництва та експлуатації нововведень, застосовувати систему оціночних показників, які враховують інтереси різних учасників інноваційного проєкту, державні інтереси виробників та споживачів інноваційної продукції, визначати, які чинники сприяють чи перешкоджають інноваційній діяльності підприємства.

Отже, інновації - це новий підхід до конструювання виробництва, збуту товарів, завдяки якому підприємство здобуває перевагу над конкурентами. Для того, щоб інновації забезпечували приріст доходів підприємства, слід детально досліджувати його середовище, проводити стратегічне оцінювання інновацій та факторів, які можуть впливати на них. Здійснення стратегічного оцінювання інновацій на підприємстві за різними напрямками та підходами сприятиме підвищенню ефективності його інноваційного розвитку.

Список використаних джерел:

1. Загородній А. Г., Чубай В. М. Інновації як об'єкт стратегічного аналізу. *Актуальні проблеми економіки*. 2010. № 9 (111). С.120-126.
2. Маслак О.І. Система показників оцінки інноваційного потенціалу промислового підприємства. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/> (дата звернення: 26.04.2021).
3. Післявоз Т. М. Методологічні підходи щодо оцінювання інноваційного розвитку підприємства. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/> (дата звернення: 25.04.2021).
4. Сенів Б. Оцінка ефективності інноваційної діяльності підприємства: проблеми і шляхи розв'язання. *Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє*. 2010. № 14 (15). С. 243-250.
5. Шумпетер Й. Теория экономического развития. М : Прогресс, 1982. 456 с.

Воробйова Ольга Олександрівна
ст. викладач кафедри правознавства та фінансів
Полтавський інститут економіки і права

ІНСТИТУТ БАНКРУТСТВА НЕВІД'ЄМНИЙ ЕЛЕМЕНТ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ

Актуальність дослідження. В Україні поняття банкрутства неминуче ототожнюється з такими негативними явищами, як перерозподіл власності, корпоративні конфлікти, ухилення від сплати податків, невикплата зарплатні тощо. Однак у цивілізованому світі банкрутство є важливим інструментом функціонування ринкової економіки. Вимоги ЄС щодо реформування інституту банкрутства в Україні є виправданими, оскільки в країні з ринковою економікою основою надійного функціонування ринкової інфраструктури виступає система встановлення неспроможності суб'єктів господарювання та режим регулювання відносин між кредиторами й боржниками. В зв'язку з цим надзвичайно актуальним питанням є виявлення недоліків у функціонуванні діючої системи банкрутства в Україні та розробка ефективних механізмів їх усунення.

Проблема банкрутства є актуальною для підприємств України незалежно від їх організаційно-правових форм та форм власності. Ця проблема має загальнодержавне та соціальне значення, оскільки життєвий рівень громадян України, соціальний мир та злагода у суспільстві визначаються стійким фінансовим станом підприємств, тоді як банкрутство суб'єктів господарювання зумовлює безробіття, низький рівень життя та соціальну напругу у суспільстві, конфлікти між роботодавцями та найманою робочою силою. Тому обґрунтування сутності банкрутства, поглиблення його економічного трактування, визначення основних причин виникнення, набуває особливого значення.

Постановка завдання. Метою автора є дослідження вдосконалення системи банкрутства в сучасних умовах розвитку економіки України, а наукове завдання полягає у виявленні основних тенденцій розвитку, проблем та недоліків у розбудові правової і методологічної бази для створення та функціонування якісно нової системи банкрутства суб'єктів господарювання.

Отже, об'єктом даного дослідження є інститут банкрутства підприємств як елемент ринкової економіки, а його предметом виступають правові і фінансові відносини, пов'язані зі становленням системи банкрутства в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Е. Альтмана, І.А. Бланка, А.П. Градова, В.В. Ковальова, Л.О. Лігоненко, Г.В. Савицької, Л.С. Ситника, О.О. Терещенка, М.І. Тітова, З.Є. Шершньової та інших вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів.

Незважаючи на досить широкий спектр наукових розробок у даній сфері, на сучасному етапі не всі аспекти цієї багатогранної і складної проблеми з'ясовано та обґрунтовано. Так, потребують удосконалення теоретико-методологічні засади дослідження проблеми банкрутства, відкритим залишається питання його класифікації та причин виникнення. Багато положень праць дослідників висвітлені недостатньо, носять суперечливий та дискусійний характер.

Щодо статистичних моделей, то найбільш привабливими з позицій результативності є моделі багатофакторного дискримінантного аналізу (БДА-моделі). Серед них найбільш відомими є моделі як зарубіжних авторів (Е.Альтмана, Дж.Фулмера, Ж.Конана і М.Голдера, Р. Ліса, Р. Таффлера і Г.Тішоу, Ж.Лего і Г.Спрінгейта та інших); російських (Г.Давидової і А.Белікова, О.Зайцевої, А.Шеремета і Р.Сайфулліна, В.Ковалева і .Волкової, Г.Савицької, Є.Мізіковського, О.Челишева та інших); так і українських (О.Терещенка, Л. Лігоненко тощо).

Результати дослідження. Найбільш несприятливою кризовою ситуацією на підприємстві є його банкрутство. Банкрутство суб'єкта господарювання – останній етап розвитку кризової ситуації, яке, на думку більшості науковців, зароджується ще в період фінансового здоров'я підприємства.

Пріоритетним у системі правового забезпечення антикризового фінансового управління є законодавство про фінансову неспроможність і банкрутство підприємств. Закон про банкрутство є складовим елементом економічної інфраструктури країни, без якого неможливе функціонування ринкової економіки як такої.

Існування будь-якої економічної системи у середовищі із ринковим забарвленням, логічно пов'язана з ризиком. Ймовірність відхилення результативного показника від прогнозного (планового та/або нормативного) до неприйнятної значення, опосередкована цілою низкою чинників, що є невід'ємною частиною бізнес-процесів. Як наслідок, це приводить до виникнення у господарюючого суб'єкта такого фінансового стану, який може нести ознаки неплатоспроможного чи, навіть, банкрута. Окреслена ситуація обумовлює необхідність створення повноцінного інструментарію оцінки та діагностики ймовірності банкрутства підприємства.

Створення ефективної процедури банкрутства й відновлення платоспроможності підприємств – одне з найскладніших завдань у сфері законодавчого врегулювання практично в усіх країнах світу. Історія інституту банкрутства в нашій державі нараховує понад десять років. Негативний досвід функціонування прийнятого у 1992 р. Закону України «Про банкрутство» обумовив прийняття Верховною Радою України 30 червня 1999 р. Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», відповідно до якого процедуру банкрутства було кардинально змінено. Однак у відповідному українському законодавстві все ще залишається надто багато системних суперечностей.

Чинний сьогодні Закон передбачає виконання триєдиної задачі. По-перше, припинення непродуктивного використання виробничих потужностей. По-друге, запобігання розбазарюванню майна неплатоспроможних підприємств. По-третє, задоволення вимог кредиторів.

Слід відзначити, що у формуванні інституту банкрутства бере участь більшість країн світу. У світовій практиці законодавство про банкрутство розвивалося у двох принципово різних напрямках: британська модель, яка розглядала банкрутство як засіб повернення боргів кредиторам, що супроводжувалося ліквідацією боржника; американська модель, основна мета якої полягала в реабілітації підприємства і відновленні його платоспроможності. Інформацію про особливості даного законодавства деяких країн подано в табл. 1.

У світі існують дві правові доктрини інституту банкрутства, які засновані на принципах неоплатності та неплатоспроможності боржника. У тих правових системах, де інститут банкрутства будується за принципом неоплатності, провадження у справах про банкрутство порушується у тому випадку, коли розмір зобов'язань боржника перевищує вартість його активів. При використанні принципу неплатоспроможності провадження у справах про банкрутство порушується у тому випадку, коли боржник призупиняє виконання своїх зобов'язань.

Розрізняють абсолютну та відносну неплатоспроможність. Абсолютна неплатоспроможність – це неспроможність боржника повернути борги кредиторам без застосування процедур банкрутства. Відносна неплатоспроможність – це неспроможність боржника повернути борги кредиторам внаслідок тимчасових фінансових труднощів, проте активи боржника перевищують суму заборгованості.

Таблиця 1

Досягнення та особливості законодавства про банкрутство зарубіжних країн

Назва країни	Особливості законодавства про банкрутство
Франція	У 1985 р. у Французькій Республіці були прийняті і нині діють Закон «Про відновлення підприємств і ліквідацію їх майна в судовому порядку», декрет з такою ж назвою і Закон «Про конкурсне управління, ліквідаторів та експертів по визначенню стану підприємства». Дане законодавство є радикально проборжникове, так як закони Франції передбачають більший захист підприємств порівняно із законодавством інших країн. Акцент в законодавстві зроблений на тому, щоб попередити, а не лікувати. З точки зору збереження робочих місць найкращою серед реорганізаційних процедур є здача підприємства в оренду з правом викупу на термін не більше двох років, а серед ліквідаційних – продаж підприємства як виробничої одиниці. Соціальний аспект проявляється і при визначенні пріоритету виплат: перевага надається видачі заробітної плати персоналу підприємства-боржника, а не виплатам іншим категоріям кредиторів. Особлива роль в процесі проведення процедури банкрутства приділяється представнику працівників підприємства-боржника, думка якого враховується судом при прийнятті рішення.
Німеччина	Нове законодавство про банкрутство в об'єднаній Німеччині з'явилося в 1999 р., яке спрямоване на збереження бізнесу боржника і пропорційне задоволення вимог кредиторів. Визначальна роль у визначенні долі боржника належить кредиторам, які через півтора місяця після введення процедури банкрутства повинні прийняти рішення або про продаж майна, або про санацію. Санація неплатоспроможного підприємства може здійснюватися без зміни власника шляхом вкладання коштів у бізнес боржника та зі зміною власника – продаж бізнесу.
Велика Британія	У 1914 р. був прийнятий Закон «Про банкрутства», який у 1986 р. Перетворився в Закон «Про неспроможність і банкрутство». Пізніше парламентом внесені значніправки в цей документ: він став називатися Законом «Про відновлення», ціль якого переорієнтовано вбік збереження підприємства шляхом застосування заходів з покращення його фінансового стану. При встановленні факту неплатоспроможності боржника до нього можуть застосовуватися наступні процедури: реорганізаційні (добровільне урегулювання боргів і адміністрування доходів компанії) і ліквідаційні (примусова і добровільна ліквідація). Основна увага законодавства зосереджена на тому, щоб повернути гроші кредиторам і погасити борги за рахунок розпродажу майна банкрута. Новий Федеральний закон «Про неспроможність (банкрутство)» від 26 жовтня 2002 р. і правова система відносяться до радикально прокредиторської групи.
США	З 1979 р. почав діяти новий закон, відповідно до якого до боржників можуть застосовуватися наступні заходи: реорганізація у формі перебудови фінансів, погашення боргів, виплаті дивідендів; ліквідація; заходи, передбачені спеціальними нормативними актами, відносно страхових і банківських корпорацій, будівельних і кредитних установ, які є боржниками. Законодавство розглядає банкрутство як «неминуче зло підприємництва». Ціллю його являється не ліквідація, а реабілітація, відновлення підприємства. Законодавство належить до радикально проборжникової групи.

Для швидкого виявлення потенційної загрози банкрутства підприємства та своєчасного розроблення заходів для його попередження використовують спеціальні методи та моделі його прогнозування, останніх цього-

дні налічують понад 200. Їх умовно можна поділити на дві групи: до першої групи відносять статистичні методи та моделі, до другої – моделі, які базуються на штучному інтелекті. Причому, за результатами проведених досліджень, при побудові моделей ризику банкрутства у 64 випадках із 100 використовують статистичні моделі, у 25 випадках – штучний інтелект, решту – 11, припадає на інші методи та моделі.

Статистичні методи і моделі побудовані на основі дискримінантного аналізу та logit-моделей. Для їх побудови використовують фінансові показники підприємства, як правило, ті, інформація щодо яких є публічною і розкривається у фінансовій звітності. З-поміж показників обирають лише ті, що мають найбільшу діагностичну цінність для прогнозування банкрутства, з мінімальним рівнем кореляції між собою. Вони формують основу регресійної моделі, яка доповнюється дискримінантною вагою кожного показника, що на «виході» відображає залежність інтегрального показника оцінки ймовірності банкрутства з фінансовими показниками діяльності цього суб'єкта.

У той же час, моделі, створені на основі штучного інтелекту, на відміну від статистичних, ефективно «працюють» лише із нечітко визначеними, неповними та неточними даними, є надміру трудомісткими у побудові, і, тим самим, не завжди відповідають принципу «затрати = результати».

На практиці logit-моделі дозволяють зробити висновки не лише щодо відношення підприємства до групи банкрутів, але й отримати значно ефективні оцінки ймовірності ризику банкрутства, ніж БДА-моделі. До основних переваг logit-моделей також, відносимо: достатньо високу точність результатів; можливість урахування галузевої специфіки діяльності підприємства; «помірні» вимоги до нормальності вхідних даних, (у порівнянні з БДА - моделями); у тому числі, простота інтерпретації результатів оцінки для управління підприємством.

Висновок. Таким чином, можна зробити висновок про те, що банкрутство суб'єктів господарювання характеризується неспроможністю підприємств відновити фінансову стійкість та платоспроможність внаслідок суттєвих фінансових збитків, що не дозволяють нормально здійснювати виробничо - господарську діяльність.

Варто зазначити, що існує проблема з ідентифікації ознак і причин виникнення банкрутства підприємств, так як вони часто носять прихований характер, що і визначає напрямки подальших досліджень.

Інститут банкрутства є одним з інструментів регулювання розвитку ринку. Саме ринок щоденно змушує одних власників поступатися місцем іншим, сильнішим конкурентам. Звільняючи ринок від банкрутів, держава захищає суб'єктів ринку від фінансових втрат, навмисного нанесення збитків. Процес банкрутства повинен бути спрямований на стимулювання розвитку бізнесу і зростання ефективності економіки, очищення ринку від недієздатних учасників, створення умов для відновлення бізнесу у випадку доцільності та бажання власників підприємств.

Однак, незважаючи на численні недоліки, інститут банкрутства в Україні має набути свого подальшого розвитку, передусім у частині: по-перше, в частині внесення змін до законодавства щодо забезпечення погодження інтересів боржників та кредиторів з метою відновлення платоспроможності життєздатних підприємств; по-друге, удосконалення нормативно-методичної бази здійснення процедур банкрутства з метою їх спрощення; по-третє, забезпечення прозорості механізму банкрутства шляхом публікації щорічних, а, можливо, й більш деталізованих за часом звітів Агентством з питань банкрутства.

Список використаних джерел:

1. Беззуб І. Кодекс України з процедур банкрутства: переваги, недоліки та перспективи [Електронний ресурс] / І. Беззуб // Громадська думка про правотворення. – 2019. – № 17 (182). – С. 16–24. – Режим доступу: <http://nbuviar.gov.ua/images/dumka/2019/17.pdf>.
2. Благун І. Проблеми банкрутства підприємств в економіці України // Економіст. – 2004. – № 9. – С. 46–48.
3. Денисюк О. Банкрутство як спосіб приватизації підприємств // Економіст. – 2005. – № 8. – С. 58–59.
4. Крутова А.С. Управління фінансовою санацією підприємства: навч. посібник / А.С. Крутова, Л.І. Лачкова, В.М. Лачкова. – Х.: Видавець Іванченко І. С., 2017. – 189 с..
5. Ларіонова К. Л. Реформування системи банкрутства // Вісник ХНУ. Економічні науки. – 2005. – № 3.
6. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради. – 1999. – № 42-43. – С. 378-425. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
7. Салига С.Я., Ляшенко Є.І., Дацій Н.В., Корецька С.О., Нестеренко Н.В., Салига К.С. Антикризове фінансове управління підприємством: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 208 с.

8. Терещенко О.О. Фінансова санація та банкрутство підприємств: [навч. посіб.]. / О.О. Терещенко. - К.: КНЕУ, 2008. - 412 с.

Данілішіна Анна Василівна, 3 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра правознавства та фінансів
наук. керівник - ст. викладач Черкас В. В.

ЦИФРОВЕ ЗОЛОТО, ЯК ПОТЕНЦІАЛ СВІТОВИХ ГРОШЕЙ

Програмне забезпечення, що кодує інформацію, дає змогу безпечно передавати дані чи грошові кошти в будь-яку країну світу, причому гроші чи інші види активів можуть бути переміщені за мінімальну вартість. Обмін грошових коштів на товари та послуги можна проводити без використання матеріальних символів. Сьогодні вже є можливість купувати золото за допомогою електронної торгівлі, розроблено низку систем, які дають змогу купувати та продавати дорогоцінний метал. З розвитком комп'ютерної техніки та засобів телекомунікацій, винайденням нових засобів передачі цифрової інформації з'явилися цифрові грошово-кредитні і торгові системи. Відтепер фінансові трансакції можна проводити в режимі реального часу, коли контрагенти знаходяться на далекій відстані.

Сучасний етап розвитку платіжних систем характеризується ідеєю запровадження для розрахунків між країнами світової валютної одиниці (СВО). Ця ідея базується на двох чинниках, що визначають напрямки розвитку фінансової системи в умовах обмеженості ресурсів. По-перше, введення СВО припускає страхування валютних ризиків. По-друге, при користуванні СВО відсутні витрати на конвертацію валют. При переведенні вкладу в будь-якій національній валюті у СВО можна без витрат на конвертацію мати доступ до будь-яких парціальних валют. Це надає користувачам СВО гнучкість у застосуванні будь-якої валюти. Запровадження СВО разом із розвитком систем цифрового золота сприятиме розвитку кредитних відносин і надасть можливість використовувати золото як світову цифрову валюту. Таким чином, дорогоцінний метал можна буде використовувати для удосконалення міжнародних розрахунків через електронні платежі та Інтернет з допомогою старт-карт.

Застосування золота в майбутньому як СВО має дві основні переваги. Перша пов'язана з тим, що люди віддавна цінують і довіряють цьому дорогоцінному металу, до того ж він матеріально не залежить від контро-

лю уряду. Отже, золото у вигляді цифрової валюти може сприйматися автоматично, маючи переваги в умовах конкуренції за народну довіру порівняно з іншими видами валют.

Друга важлива перевага застосування золота як цифрової СВО пов'язана з тим, що існує велика потреба у зберіганні золотих активів не з метою проведення грошово-кредитних операцій, а в інших цілях. Деякі приватні власники золотих активів зацікавлені в побудові з допомогою цифрового золота чи інших фінансових активів, що ґрунтуються на ньому, грошового ринку. Крім того, деякі банки та основні власники золота, які обслуговують цей ринок, могли би збільшити привабливість своїх послуг, якби сальдо дочірніх рахунків, на яких вони зберігають золото, стало ліквіднішим. Узагалі цифрові золоті активи надають значні переваги перед іншими конкурентами, крім основних валют економічно розвинутих країн. За домовленістю з емітентами золотих грошей банк, відповідно до інструкцій своїх клієнтів, мав би можливість переміщувати золото з рахунку клієнта на рахунок електронного постачальника грошей.

Крім того, значна кількість дорогоцінного металу використовується для приватних інвестиційних цілей. Загалом у світі, в офіційних резервах зберігається понад 33 000 тонн золота. Тоді як попит на цей метал у розвинутих країнах обмежений, інвестиційний попит на нього – приблизно 400 тонн на рік [1]. Тоді як багато власників золота не мають доступу до Інтернету, а отже, не мають змоги конвертувати своє золото в електронну форму, є приватні особи, котрі можуть інвестувати наявне золото в цифрове, а їхні заощадження – стати основою для будь-якої цифрової системи. Оскільки е-золото приваблюватиме нових користувачів, попит на нього спочатку зростатиме. Тому гроші на 100 % повинні бути забезпечені матеріальним золотом чи фінансовими інструментами, забезпеченими цим дорогоцінним металом.

Запровадження цифрового золота як світових грошей пов'язане з низкою проблем. Ось основні з них[2]:

1. У електронній торгівлі на світовому бізнесі неохоче приймають цифрове золото в обмін на товари та послуги.

2. Більшість клієнтів недовіряють електронному золоту як валюті (у фінансовому плані).

3. Операційні витрати повинні бути конкурентоспроможними порівняно з існуючими методами оплати.

4. На сьогоднішній день фактично відсутні ліквідні боргові інструменти в золото для вкладення капіталу.

5. Цифрове золото має бути технічно безпечним, а користувачі повинні бути впевнені, що як власники золота в електронній формі вони не збанкрутують через недоліки в проекті системи.

6. Цифрове золото в ролі грошей має бути легким у користуванні.

Відповідь на питання, бути чи не бути цифровому золоту, залежить від спроможності золотодобувної галузі і фінансової індустрії наситити ринки золотими виробами, які могли б використовуватися для підтримки валют та інших фінансових інструментів чи хеджування зобов'язань по золоту, а також від того, чи визнають розрахунки цифровим золотом вигіднішими, ніж будь-якою іншою валютою.

У сучасному суспільстві обсяги контрактів у цифрових системах золота при купівлі дорогоцінного металу за іноземну валюту перевищують обсяги угод, що укладаються в цифровій доларовій системі. Електронне золото придатне для застосування як у матеріальному, так і у віртуальному світах.

Список використаних джерел:

- 1.Бездітко, Ю. М. Валютне регулювання [Текст] : навчальний посібник / Ю. М. Бездітко, О. О. Мануйленко, Г. А. Стасюк. – Херсон : ОЛДІ-плюс, 2017. – 272 с.
- 2.Беляєв, Д. О. Структура класів активів золотовалютних резервів / Д.О. Беляєв // Актуальні проблеми економіки. – 2012. - №5.- С. 139-145.

Жарова О. В., 4 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»
наук. керівник - к.е.н., доцент Артюх-Пасюта О.В.

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА: ТЕОРЕТИЧНИЙ ПІДХІД

У статті розглянуто наукові підходи до тлумачення поняття «інноваційна діяльність підприємства» та запропоновано авторське визначення досліджуваного поняття.

Ключові слова: інноваційна діяльність, підприємство, процес.

На сучасному етапі розвитку ринкових відносин в Україні інноваційна діяльність виступає важливою складовою процесу забезпечення успішного функціонування та розвитку підприємства.

Інноваційна діяльність - нове поняття як у науково-теоретичній сфері, так і у вітчизняній практиці господарювання. У економічній літературі «інноваційна діяльність» як поняття з'явилося наприкінці 80-х років минулого століття і набуло значення процесу науково-технічної, організаційно-економічної діяльності, спрямованої на створення прогресивної техніки і технологій на основі досягнень науково-технічного прогресу.

Наразі в розумінні інноваційної діяльності відсутня єдність поглядів. Здійснені автором дослідження свідчать, що найбільш жвава наукова дискусія точиться між двома напрямками щодо розуміння сутності поняття інноваційної діяльності. Одні автори наголошують на тому, що це вид діяльності, інші - процес.

Так, на думку Гордієнко С. Г., «інноваційна діяльність - вид діяльності, пов'язаний із трансформацією ідей у технологічно нові або вдосконалені продукти або послуги, впроваджені на ринку, у нові вдосконалені технологічні процеси або способи проведення (передачі) послуг, використані в практичній діяльності. Інноваційна діяльність припускає цілий комплекс наукових, технологічних, організаційних, фінансових і комерційних заходів, і саме у своїй сукупності вони приводять до інновацій» [1, с. 27].

Коюда П. М., Шейко І. А. вважають, що «інноваційна діяльність - це діяльність, спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень і розробок для розширення і оновлення номенклатури і поліпшення якості продукції (товарів, послуг), вдосконалення технології їх виготовлення з наступним впровадженням і ефективною реалізацією на внутрішньому і зарубіжному ринках» [2, с. 23]. При цьому інноваційна діяльність розглядається як комплекс наукових, технічних, організаційних, фінансових, комерційних заходів, які у своїй сукупності призводять до здійснення інновації.

Аналіз робіт Поліщук О. О. дає підстави зробити висновок, що «інноваційна діяльність - це процес, спрямований на розробку інновацій, реалізацію результатів завершених наукових досліджень або певних науково-технічних досягнень в новий чи вдосконалений продукт, що реалізується на ринку, у новий або вдосконалений технологічний процес, що використовується в практичній діяльності, а також пов'язані з цим процесом наукові розробки та дослідження» [3, с. 169].

Заслужовує на увагу підхід до розуміння інноваційної діяльності Денисенко М. П. та Риженко Я. В.: «інноваційна діяльність пов'язана з перетворенням наукових досліджень і розробок, а також винаходів та відк-

риттів у новий продукт, або новий технологічний процес, що впроваджуються у виробничий процес» [4, с. 11].

Різні підходи науковців щодо тлумачення поняття «інноваційна діяльність» обумовлені багатоаспектністю цього економічного терміну, його складністю та різноманітністю сфер застосування.

Розглянуті вище визначення інноваційної діяльності в найбільш загальному вигляді розглядають її як вид діяльності, спрямованої на одержання інновацій. Тобто науковий, винахідницький та інші види сфер, без яких неможлива поява інновацій, не відносяться до інноваційної діяльності.

Така трактовка звужує рамки даного поняття, так як виключає діяльність, що забезпечує здійснення інновацій, але безпосередньо не ведуть до їх появи. Якщо ті чи інші результати наукової, винахідницької діяльності не використовуються в даний момент для здійснення інновацій, то це не означає, що вони не будуть затребувані через деякий час.

На основі проведених досліджень запропоновано поняття «інноваційна діяльність підприємства» як складної динамічної системи заходів з використання результатів закінчених науково-технологічних досліджень, організаційно-економічних розробок або інших науково-технічних досягнень, яка функціонує під впливом факторів середовища всіх рівнів (зовнішнього та внутрішнього) з метою задоволення постійно мінливого індивідуального попиту і потреб суспільства в цілому в конкурентоспроможній продукції (товарах, послугах).

Список використаних джерел:

1. Гордієнко С. Г. Інноваційна діяльність: проблеми, сутність, змістовні складові та напрями удосконалення. *Часопис Академії адвокатури України*. 2014. Т. 7. № 2. С. 15-32.
2. Коюда П. М., Шейко І. А. Ефективність інноваційної діяльності підприємств: теорія та практика : монографія. Х. : ХНУРЕ, 2013. 337 с.
3. Поліщук О. О. Сутність поняття «інноваційна діяльність» як соціально-економічної категорії. *Економічний вісник Донбасу*. 2010. № 3(21). С. 169-171.
4. Денисенко М. П., Риженко Я. В. Стратегічна місія інноваційної діяльності та шляхи її активізації в Україні. *Проблеми науки*. 2007. № 6. С. 10-16.

Dr.oec. **MargaŽivitere**, Academician, prof.,
Researcher of the Centre for Entrepreneurship,
Innovation and Regional Development (CEIRD),
Ventspils University College, Latvia.

АНАЛИЗ ФИНАНСОВОГО СОСТОЯНИЯ ПРЕДПРИЯТИЯ: ОСНОВНЫЕ ЭТАПЫ ПРОВЕДЕНИЯ

В статье проведена сравнительная оценка этапов проведения анализа финансового состояния предприятия, раскрыты их преимущества.

Ключевые слова: анализ, предприятие, финансовое состояние.

Деятельность каждого предприятия неразрывно связана с решением определенных задач и проведением различных хозяйственных операций. Руководитель предприятия должен обладать полным объемом достоверной информации о результатах и особенностях его деятельности, что способствует в дальнейшем принятию эффективных управленческих решений. Для оценки сильных и слабых сторон деятельности предприятия, поддержания его стабильного развития и прогнозирования будущих результатов финансово-хозяйственной деятельности используется анализ финансового состояния.

Экономическое значение понятия «финансовое состояние» экономисты трактуют по-разному.

По мнению О. А. Толпегинной, финансовое состояние - это способность предприятия развиваться во внутренней и внешней среде, а также его конкурентоспособность, потенциал в деловом сотрудничестве [4]. Г. В. Савицкая, в свою очередь, считает, что это категория, которая показывает состояние капитала в процессе его кругооборота и способность субъекта хозяйствования к саморазвитию [3]. Как возможность противостоять негативным воздействиям внешней среды без потери прежнего уровня платежеспособности финансовое состояние предприятия понимает Т. И. Григорьева. Она также отмечает, что устойчивое финансовое состояние - это способность предприятия осуществлять финансирование деятельности и отвечать по платежным обязательствам за счет и собственных, и заемных средств [2]. По мнению В. И. Бариленко, финансовое состояние - это комплексное понятие, с помощью которого учредители компании имеют возможность контролировать соотношение собственных и привлеченных источников, во-время принимать верные управленческие решения, что дает экономическому субъекту возможность успешно развиваться в динамичных условиях [1]. А. Д. Шеремет в своих работах говорит о

том, что финансовое состояние предприятия - это экономическая категория, которая определяется составом и размещением средств, структурой их источников, скоростью оборота капитала, наличием у предприятия достаточного объема денежных средств для погашения обязательств в установленный срок и в полном объеме [5].

Трактовка термина «финансовое состояние», предложенная В. И. Бариленко, является более целостной, поскольку она определяет это состояние не только как «способность», но и в качестве «комплексного понятия», которое показывает эффективность использования капитала предприятия [1]. Таким образом, можно сказать о том, что финансовое состояние - это одна из наиболее важных характеристик хозяйствующего субъекта, которая отражает его способность финансировать свою деятельность за счет различных ресурсов, а также обуславливает его конкурентоспособность, деловую репутацию и инвестиционную привлекательность.

Подходы авторов относительно количества и содержания этапов анализа финансового состояния имеют отличия.

О. А. Толпегина указывает на необходимость экспресс-оценки основных статей бухгалтерского баланса (в текущих ценах, а также с учетом темпов инфляции) и оценки стоимости чистых активов [4].

В соответствии с разработками В. И. Бариленко, анализ финансового состояния предприятия предусматривает проведение следующих мероприятий. Во-первых, необходимо оценить надежность информации, представленной в бухгалтерской отчетности. Во-вторых, - произвести расчет финансовых показателей и дать экономическое обоснование полученным результатам. На третьем этапе осуществляется углубленный анализ, который подразумевает детальное исследование внутренней и внешней информации. Заключительным мероприятием является сравнение фактических результатов с плановыми и составление прогнозов дальнейшего развития предприятия [1].

В свою очередь, Т. И. Григорьева выделяет два этапа проведения анализа финансового состояния: экспресс-анализ и детализированный анализ. Экспресс-анализ дает возможность оценить слабые и сильные стороны деятельности предприятия, детализированный – предполагает более глубокое изучение выявленных проблем и разработку мероприятий по их предотвращению [2].

А. Д. Шеремет выделяет следующие этапы финансового анализа [5]:

1) анализ состава, структуры и динамики имущества предприятия;

2) анализ состава, структуры и динамики источников имущества предприятия;

3) анализ финансового состояния предприятия по данным бухгалтерской (финансовой) отчетности;

4) расчет показателей, характеризующих финансовое состояние предприятия.

Г. В. Савицкая предлагает осуществлять анализ финансового состояния предприятия по следующим этапам [3]:

1) анализ финансовой устойчивости;

2) анализ ликвидности и платежеспособности;

3) общая оценка и прогнозирование финансового состояния.

Сравнительная оценка позволяет сделать вывод о схожести методик анализа финансового состояния предприятия О. А. Толпегинной и Г. В. Савицкой. Преимуществами методик данных ученых-экономистов является то, что они дают возможность провести более глубокий анализ финансового состояния экономического субъекта, который позволяет выявить слабые места в его деятельности и разработать комплекс мероприятий по обеспечению устойчивости предприятия в отрасли. Для получения точных и объективных результатов О. А. Толпегина считает необходимым производить корректировку статей бухгалтерского баланса с учетом темпов инфляций путем их группировки на денежные (монетарные) и немонетарные. Не менее важным является то, что авторы значительную роль уделяют прогнозированию будущих результатов деятельности предприятия и диагностики вероятности банкротства [3-4].

Источники информации:

1. Бариленко В. И. Анализ финансовой отчетности : учебное пособие. М. : КНОРУС, 2018. 234 с.
2. Григорьева Т. И. Финансовый анализ для менеджеров : оценка, прогноз: учебник. М. : Издательство Юрайт, 2019. 486 с.
3. Савицкая Г. В. Комплексный анализ хозяйственной деятельности предприятия : учебник.. М.: ИНФРА-М, 2018. 608 с.
4. Толпегина О. А. Комплексный экономический анализ хозяйственной деятельности предприятия : учебник. М. : Издательство Юрайт, 2019. 364 с.
5. Шеремет А. Д. Анализ и диагностика финансово-хозяйственной деятельности предприятия : учебник. М. : ИНФРА-М, 2017. 374 с.

Кушніренко Тамара Вікторівна
Лубенський лісотехнічний коледж,
завідуючий відділенням

НАЦІОНАЛЬНА ЕКОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Анотація. Україна визнає забезпечення екологічної безпеки одним із основних напрямів державної політики. По своїй суті державна екологічна політика, серед іншого, спрямована на вирішення існуючих екологічних проблем, що призводять до негативних екологічних, соціальних та економічних наслідків, а також на попередження їх виникнення й поширення. Протягом тривалого часу економічний розвиток держави супроводжувався незбалансованою експлуатацією природних ресурсів, низькою пріоритетністю питань захисту довкілля, що унеможливлювало досягнення збалансованого розвитку.

Першопричинами екологічних проблем України є: підпорядкованість екологічних пріоритетів економічній доцільності; неврахування наслідків для довкілля у законодавчих та нормативно-правових актах; переважання ресурсо- та енергоємних галузей у структурі економіки із здебільшого негативним впливом на довкілля; фізичне та моральне зношення основних фондів у всіх галузях національної економіки; низький рівень розуміння в суспільстві пріоритетів збереження довкілля, недосконалість системи екологічної освіти та просвіти; незадовільний рівень дотримання природоохоронного законодавства та екологічних прав і обов'язків громадян; недостатнє фінансування природоохоронних заходів [3].

Процеси глобалізації та суспільних трансформацій підвищили пріоритетність збереження довкілля, а отже, потребують від України вжиття термінових заходів.

Ключові слова: державна екологічна політика, економічний розвиток держави, законодавчі та нормативно-правові акти, екологічна безпека, екологічні проблеми.

Державна екологічна політика – це діяльність державних органів, спрямована на забезпечення конституційного права кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди.

28 лютого 2019 року було прийнято Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року», який визначив основні засади, принципи та інструменти дер-

жавної екологічної політики, а також її стратегічні цілі та завдання (рис. 1). На першому етапі (до 2025 року) передбачається стабілізація екологічної ситуації шляхом реформування системи державного управління, а на другому етапі (до 2030 року) – досягнення істотних зрушень щодо покращення стану навколишнього природного середовища.

Даний нормативний документ, спрямований на збереження і відновлення навколишнього середовища шляхом запровадження екосистемного підходу до всіх напрямів соціально-економічного розвитку України. У ньому визначено п'ять стратегічних цілей державної екологічної політики, які наша держава планує досягти до 2030 року. До них належать такі: 1) формування в суспільстві екологічних цінностей і засад сталого споживання та виробництва; 2) забезпечення сталого розвитку природно-ресурсного потенціалу України; 3) забезпечення інтеграції екологічної політики у процес прийняття рішень щодо соціально-економічного розвитку України; 4) зниження екологічних ризиків з метою мінімізації їх впливу на екосистеми, соціально-економічний розвиток та здоров'я населення; 5) удосконалення та розвиток державної системи природоохоронного управління[1].

Цілі Стратегії державної екологічної політики України можуть переглядатися кожні 5-6 років залежно від ефективності їх впровадження. На її виконання також буде розроблено Національний план дій, як того вимагає чинне законодавство.

В Україні питання захисту довкілля регулюють понад 40 законів та сотні підзаконних нормативно-правових актів. Проте чинне законодавство переважно застаріле, його норми ґрунтуються на тому, що природа є звичайним інструментом для збагачення людини. І як наслідок, відсутність системи відповідальності за екологічні правопорушення.

Незважаючи на певні недоліки державної екологічної політики України, доцільно звернути увагу на позитивні кроки, зроблені на шляху реформування природоохоронної галузі. Слід зауважити, що одним із основних напрямків державної екологічної політики є протидія зміні клімату та адаптація до її наслідків. Тож, 7 грудня 2016 року розпорядженням Кабінету Міністрів України було схвалено Концепцію реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року, а 6 грудня 2017 року було затверджено План заходів щодо її реалізації до 2030 року. Розвиток кліматичної політики як складової екологічної політики в цілому обумовлений необхідністю виконання Україною міжнародних зобов'язань.

зань за Угодою про асоціацію з ЄС 2014 р. і Паризькою угодою 2015 р. З метою наближення українського законодавства до законодавства ЄС у сфері охорони довкілля 12 грудня 2019 року було прийнято Закон України «Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів» і Закон України «Про регулювання господарської діяльності з озоноруйнівними речовинами та фторованими парниковими газами».

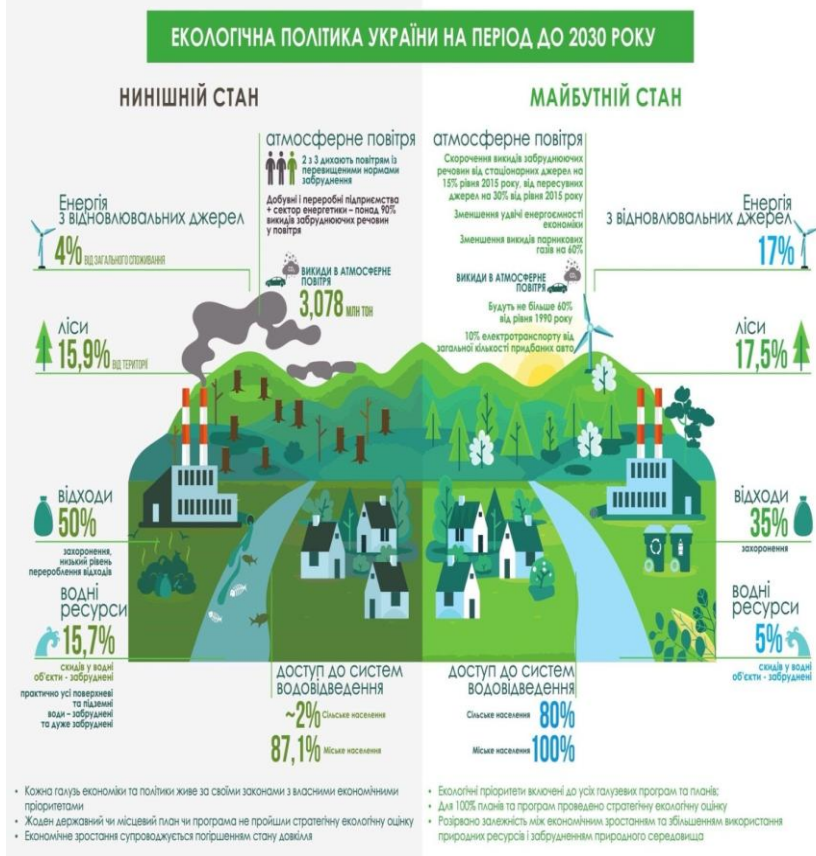

Рис.1. Цілі та завдання екологічної політики України до 2030 р.

Стратегії екологічної політики передбачає зростання площі природно-заповідного фонду до 10 % території України, скорочення викидів за-

бруднюючих речових від стаціонарних та пересувних джерел, мінімізацію використання одноразового пластику та поліетилену і зростання лісистості із 16% до майже 18%. Україна потребує заліснення, а для цього необхідний потужний законопроект про національну лісову політику.

Ще один важливий аспект – створення Національного екологічного фонду України.

Одна з основних цілей стратегії є вкрай актуальною – це формування в суспільстві сталих європейських екологічних цінностей, зокрема шляхом впровадження екологічної освіти та виховання, здійснення широкої просвітницької діяльності.

Значна роль в вирішенні екологічних проблем в останні роки належить Європейському союзу. Україна впевнено рухається шляхом євроінтеграції і тому прагне брати участь у Європейській зеленій угоді (European Green Deal), яка є частиною реформ та економічного зростання нашої держави. Європейська зелена угода передбачає здійснення комплексу заходів, за допомогою яких Європа має стати кліматично-нейтральним континентом до 2050 року. У березні 2020 року Європейська Комісія оприлюднила проект Європейського закону про клімат, спрямований на досягнення поставленої глобальної мети – нульового рівня викидів парникових газів. Зауважимо, що 24 січня 2020 року Кабінетом Міністрів України було створено міжвідомчу робочу групу з питань координації подолання наслідків зміни клімату в рамках вищевказаної ініціативи. На відміну від ЄС, Україна не позиціонує себе як глобального лідера у питаннях захисту довкілля. Натомість Україна позиціонує себе як країну, яка готова активно співпрацювати з ЄС у питаннях боротьби зі зміною клімату та подоланні екологічних проблем та, фактично, приєднуватись до ініціатив ЄС.

Глобальні тенденції розвитку людства пред'являють серйозні вимоги до політики, підприємництва та науки у всіх країнах світу. На сьогоднішній день основними відповідями країн Європейського Союзу на виклики глобальних проблем розвитку людства є розвиток Sustainable business – сталий бізнес та Sustainable economic growth – стабільне економічне зростання, яке реалізується наступними шляхами: Green Technology – зелені технології; Green Business – зелений бізнес; Green Transformation – зелена трансформація. Розвиток, виробництво та впровадження зелених технологій є рушійною силою стабільного економічного зростання за рахунок впровадження технологій охорони довкілля, ефективного ресурсозберігаючого виробництва і послуг[5].

День екологічного боргу (Overshoot Day) в 2020-му припав на 22 серпня. Решту місяців ми використовували річні ресурси планети «в борг». Ще 50 років тому такої «заборгованості» не існувало. Нинішній стан справ відобразив Глобальний звіт Всесвітнього економічного форуму про ризики (The Global Risks Report 2020). Вперше за десять років існування цього звіту до п'ятірки головних ризиків для світу потрапили екологічні: неспроможність урядів та бізнесу призупинити зміну клімату або адаптуватися до неї; значні природні лиха, втрата біорізноманіття та руйнування наземних і водних екосистем із незворотними наслідками для довкілля; екологічні збитки та катастрофи, спричинені людиною; водна криза[4].

Країни ЄС витрачають на захист довкілля 2% ВВП. У бюджеті України на відповідні цілі передбачається вдсятеро менше, але і ці кошти витрачаються неефективно. З року в рік структура та склад видатків майже не змінюються.

На даний час до Верховної Ради був поданий законопроект про державний екологічний контроль, який буде враховувати всі вимоги Угоди про асоціацію з ЄС. Впевнена, що в Україні нарешті запрацює дієвий орган, який забезпечуватиме дотримання норм природоохоронного законодавства.

Незважаючи на розуміння глобальної та європейської стратегії в екологічній сфері, в Україні існують проблеми, які потребують негайного вирішення: недостатня увага основних політичних сил до екологічних проблем; недооцінка екологічної складової у стратегіях розвитку країни; неналежне виконання зобов'язань, взятих Україною у зв'язку з підписанням міжнародних угод у природоохоронній сфері; недостатнє інформування експертів та громадськості з екологічних питань; відсутність системного моніторингу стану навколишнього природного середовища з використанням сучасних технологій; проблеми з адаптацією економіки України до глобальних змін клімату; недостатня гармонізація національної системи звітності суб'єктів господарювання різних форм власності з екологічних та економічних показників.

Реалізація Основних засад (стратегії) державної екологічної політики дасть змогу: створити ефективну систему доступу до публічної інформації, підвищити рівень екологічної свідомості громадян України; поліпшити стан навколишнього природного середовища з урахуванням європейських вимог; ліквідувати залежність процесу економічного зростання від збільшення використання природних ресурсів і енергії; зменшити втрати біо- та ландшафтного різноманіття; удосконалити систему екологічно не-

виснажливого використання природних ресурсів; мінімізувати забруднення ґрунтів; забезпечити перехід до системи інтегрованого екологічного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища та розвиток природоохоронної складової в галузях економіки; перейти на систему комплексного державного моніторингу стану навколишнього природного середовища.

Важливим інструментом реалізації національної екологічної політики є розвиток партнерства між секторами та залучення до планування і реалізації політики усіх зацікавлених сторін (органи виконавчої влади, приватний сектор, виробники, науковці, громадські організації, органи місцевого самоврядування[3].

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2019, № 16, ст. 70).
2. Від практики реалізації природоохоронних заходів до екологічної політики в Україні: шляхи і проблеми / В.Г. Потапенко, А.Б. Качинський [та ін.] ; за ред. Ю.М. Скалецького, В.Г. Потапенко. Київ: НІСД, 2011. 31 с.
3. Державне управління: удосконалення та розвиток. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.dy.nauka.com.ua.
4. «Європейський зелений курс: можливості та загрози для України». Аналітичний документ. – Ресурсно-аналітичний центр «Суспільство і довкілля» (2020). [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.rac.org.ua>.
5. Міністерство екології та природних ресурсів України. Офіційний веб-сайт. – Режим доступу: <https://menr.gov.ua>.

Ладутько В.К.

кандидат юридических наук, доцент,
заместитель начальника центра системного анализа
Белорусского государственного экономического университета,
Минск, Республика Беларусь

ОЦЕНКА РЕГУЛИРУЮЩЕГО ВОЗДЕЙСТВИЯ КАК ИНСТРУМЕНТ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ НОРМОТВОРЧЕСТВА В НАЛОГОВОЙ СФЕРЕ

Аннотация. В статье представлено научное обоснование необходимости отнесения актов налогового законодательства к объектам оценки

регулирующего воздействия на осуществление предпринимательской деятельности как основополагающей составляющей создания правовых условий ведения бизнеса. На основе анализа зарубежного опыта сделан вывод о целесообразности внедрения нового инструмента повышения эффективности нормотворчества – оценки фактического воздействия законодательства в налоговой сфере. Автором разработана система показателей, по которым возможно определить последствия принятия и действия актов налогового законодательства.

Ключевые слова: Налоговое законодательство, оценка регулирующего воздействия, оценка фактического воздействия

Налоговая система в современном понимании должна быть построена таким образом, чтобы налоги не только обеспечивали мобилизацию денежных средств в государственный бюджет, но и стимулировали деловую активность субъектов предпринимательской деятельности. Эффективное нормотворчество и правоприменение в сфере налогообложения являются важным показателем при формировании и реализации налоговой политики государства. Нормотворческая деятельность с усложнением налоговых отношений претерпевает определенные изменения. Ежегодная трансформация налогового законодательства является также ключевым вопросом при создании стабильных и понятных правовых условий ведения бизнеса.

С целью стимулирования предпринимательской и деловой инициативы, недопущения введения необоснованных ограничений, оказывающих влияние на предпринимательскую деятельность, а также включения в государственное регулирование действенных инструментов, позволяющих оказывать поддержку субъектам хозяйствования, большое число современных государств вводит процедуру оценки (анализа) регулирующего воздействия нормативных правовых актов (далее – ОРВ, АРВ). В основе разработок национальных методик проведения ОРВ/АРВ положены материалы Организации экономического сотрудничества и развития.

Безусловно, для Беларуси в первую очередь важен опыт стран-партнеров в рамках интеграционных связей. В целом в государствах-участниках СНГ институционализация и развитие ОРВ/АРВ происходит с учетом социально-экономических и правовых особенностей. Следует отметить, что Беларусь являлась последней страной на постсоветском пространстве, которая присоединилась к данной процедуре и закрепила данный инсти-

тут в новом Законе Республики Беларусь от 17 июля 2018 г. «О нормативных правовых актах» (далее – Закон о НПА).

Законом о НПА впервые был введен такой важный правовой инструмент повышения эффективности нормотворчества, как прогнозирование последствий принятия (издания) нормативных правовых актов (далее – НПА). При прогнозировании осуществляются оценка финансово-экономических, социальных, экологических последствий принятия (издания) НПА, ОРВ проекта НПА на условия осуществления предпринимательской деятельности, а также оценка иных последствий, которые возникнут в результате принятия (издания) НПА.

Несмотря на нормативное закрепление процедуры ОРВ, при реализации норм Закона о НПА возник ряд теоретических и практических вопросов, в том числе определение объектов, субъектов ОРВ, а также качество такой оценки, соотношение с другими правовыми средствами повышения эффективности нормотворчества.

В настоящее время в нашей стране предусмотрена только ОРВ проекта НПА и только на условия осуществления предпринимательской деятельности. При этом проекты НПА, которыми осуществляется установление, введение, изменение и прекращение действия республиканских налогов, сборов (пошлин) и местных налогов и сборов, не подлежат ОРВ.

В то же время во многих странах ОРВ является обязательной процедурой, в том числе в отношении актов налогового законодательства. В последние годы в некоторых странах СНГ стали применяться новые инструменты повышения эффективности нормотворческой деятельности, в частности, оценка фактического воздействия (далее – ОФВ) НПА, которая проводится в целях анализа достижения целей регулирования для определения фактических положительных и отрицательных последствий реализации НПА.

В качестве аргумента целесообразности проведения ОРВ проектов НПА в сфере налогообложения в нашей стране необходимо отметить, что налоговое законодательство напрямую затрагивает права и обязанности граждан и юридических лиц, устанавливает новые либо принципиально изменяющие существующие подходы к правовому регулированию налоговых отношений и которые действительно оказывают существенное влияние на условия осуществления предпринимательской деятельности. Уплата налоговых платежей представляет собой налоговую обязанность субъектов предпринимательской деятельности. При установлении налога

необходимо соблюдение Налогового кодекса по закреплению в проекте НПА обязательных элементов правовой конструкции налога, к которым, наряду с плательщиками, объектом налогообложения, налоговой базой и др., относятся налоговые льготы, порядок исчисления и уплаты налогов. Это обстоятельство позволяет отнести уплату налогов и сборов к обязанности субъектов предпринимательства, которая существенно влияет на их деятельность. Таким образом, полагаем, что проекты НПА в налоговой сфере также должны подвергаться ОРВ на условия осуществления предпринимательской деятельности.

В данном контексте следует обратить внимание на зарубежный опыт относительно проведения ОРВ НПА в налоговой сфере, где отсутствуют ограничения по проведению ОРВ законодательства в налоговой сфере.

Тенденцией в мировой практике следует обозначить широкое применение такого нового инструмента повышения эффективности нормотворческой деятельности, как ОФВ НПА, которая представляет собой способ получения объективной информации о последствиях установленного правового регулирования. Как отмечают многие ученые, по сути, – это ОРВ ex post. ОФВ проводится в целях анализа достижения целей регулирования для определения фактических положительных и отрицательных последствий реализации НПА. Например, ОФВ НПА законодательно закреплена в России, Казахстане, Кыргызстане, Армении.

В настоящее время практика проведения ОФВ налогового законодательства в Республике Беларусь отсутствует, однако по сути некоторые смежные правовые явления в настоящее время предусмотрены в национальном законодательстве, например, правовой мониторинг, оценка эффективности налоговых льгот. Для совершенствования регулятивных требований и процедур, исполнения международных обязательств, улучшения социально-экономического состояния, повышения конкурентоспособности и инвестиционной привлекательности экономики, в том числе за счет расширения возможностей для бизнеса, представляется целесообразным предусмотреть проведение процедуры ОФВ НПА в налоговой сфере в нашей стране.

Не менее важным вопросом является разработка показателей (индикаторов), по которым возможно оценивать эффективность налогового законодательства, последствия принятия НПА при проведении ОРВ, ОФВ, положительное влияние не только для доходной части бюджета, но и для субъектов предпринимательской деятельности. Такими индикаторами в

сфере налогообложения для достижения баланса государственных и частных интересов, по нашему мнению, могут выступать следующие:

- частота внесения изменений в налоговую норму;
- объем налоговых платежей, поступивших в бюджет;
- оценка эффективности налоговых льгот и целесообразности их использования субъектами предпринимательства;
- отсутствие (снижение количества) обращений субъектов хозяйствования за получением от налоговых органов письменных разъяснений актов налогового законодательства;
- эффективность налогового администрирования, в том числе налогового контроля;
- снижение количества правонарушений в сфере налогообложения;
- освобождение от административной ответственности и административных взысканий за нарушение налогового законодательства;
- отмена постановлений о привлечении к административной ответственности за нарушение налогового законодательства.

Таким образом, полагаем целесообразным расширение перечня объектов проведения ОРВ на условия осуществления предпринимательской деятельности путем отнесения к ним проектов НПА в сфере налогообложения, поскольку налоговое законодательство напрямую затрагивает права и обязанности граждан и юридических лиц, устанавливает новые либо принципиально изменяющие существующие подходы к правовому регулированию налоговых отношений и которые действительно оказывают существенное влияние на условия ведения бизнеса. Кроме того, считаем необходимым внедрение нового инструмента повышения эффективности нормотворчества – оценки фактического воздействия НПА в налоговой сфере.

Внедрение полного цикла ОРВ проектов НПА и ОФВ НПА в сфере налогообложения позволит выявить взаимосвязь между результатами ОРВ проектов таких актов и тем эффектом, который получен после их принятия и вступления в силу, а также будет способствовать повышению качества регуляторной среды для субъектов предпринимательской деятельности.

Опыт зарубежных государств, а также изучение теоретических разработок показывают, что введение ОРВ и ОФВ способно гарантировать более гибкий и взвешенный подход к принятию и введению в действие новых регуляторных инструментов, однако только при условии разработки научно обоснованной методологической основы, позволяющей учитывать особенности данной процедуры применительно к разным видам общественных

отношений. Предлагаем разработать методику и определить систему показателей, по которым возможно оценивать эффективность налогового законодательства, последствия принятия НПА при проведении ОРВ, ОФВ.

Левитская Алла Петровна

доктор экономических наук,
доцент кафедры экономики государственного университета,
Республика Молдова

АУДИТ ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ НА БАЗЕ МСА

Проанализирован порядок организации процесса аудиторской проверки финансовой отчетности с учетом перехода отечественной стандартизации аудиторской деятельности на международные стандарты. Изучены вопросы организации, технологии и методики аудита финансовой отчетности на базе МСА.

Ключевые слова: аудит, аудиторская деятельность, финансовая отчетность, аудиторский цикл, стандартизация аудита.

На международном уровне вопросами стандартизации аудиторской деятельности занимается Международным комитетом по аудиторской практике. Целью разработки Международных стандартов аудита (МСА) является с одной стороны развитие профессии аудитора, а с другой - унификация общих требований к осуществлению аудиторской деятельности.

Аудит финансовой отчетности состоит из нескольких этапов, каждый из которых регламентируется соответствующими МСА. В целом весь процесс проверки финансовой отчетности с целью выражения мнения о ее достоверности можно разделить на следующие этапы: преддоговорные мероприятия и заключение договора; планирование аудиторской проверки финансовой отчетности; проведение аудиторской проверки финансовой отчетности; формирование аудиторского мнения о достоверности финансовой отчетности и составление аудиторского заключения. Кроме того, на каждом из этапов должен осуществляться внутрифирменный аудиторский контроль качества выполнения аудиторских работ.

Первый этап - преддоговорные мероприятия и заключение договора - включает в себя несколько взаимосвязанных последовательных мероприятий, а именно - получение предложения на проведение аудита: предварительное планирование аудита; подготовка письма-обязательства и его подписание; подписание договора.

С точки зрения МСА, этот этап регламентируется: МСА 200 «Общие цели независимого аудитора и проведение аудита в соответствии с международными стандартами», который регламентирует для данного этапа: понимание целей и задач аудита обеими сторонами, т.е. аудиторской организацией и клиентом - аудируемым лицом; выявление возможностей проведения аудита в соответствии с требованиями международных стандартов; порядок определения аудитором степени своей ответственности за результаты проведенной аудиторской проверки; выявление факторов, которые могут повлиять на отказ аудитора от предоставления независимого мнения; выбора методов экспресс-исследования; профессионального скептицизма в отношении финансовой отчетности клиента; порядка осуществления запроса клиенту; применение концепции существенности при первоначальной проверке финансовой отчетности; МСА 210 «Согласование условий заданий по аудиту» в части ответственности аудитора при согласовании условий задания по аудиту между аудитором и управленческим персоналом и теми, кто наделен наивысшими полномочиями; МСА 220 «Контроль качества аудита финансовой отчетности» в части регламентации вопросов по принятию и продолжению взаимоотношений с клиентом и заданий по аудиту, а также регламентируются вопросы в части процедур оценки риска; МСА МСА 315 «Выявление и оценка рисков существенного искажения через изучение деятельности и коммерческого окружения организации» в части определения объема аудиторских процедур, процедур по сути и средств контроля; ознакомления аудитора со спецификой деятельности клиента; изучения влияния отраслевых особенностей на деятельность клиента, применения процедур оценки рисков; МСА 320 «Существенность в планировании и проведении аудита» в части применения концепции существенности на стадии заключения договора с клиентом; МСА 330 «Аудиторские мероприятия по противодействию выявленным рискам» в части использования аудиторских процедур в ответ на оцененные риски; МСА 402 «Особенности аудита предприятия, пользующегося услугами обслуживающей организации» в части порядка использования материалов предыдущих аудиторских проверок [1].

В ходе реализации данного этапа аудита финансовой (бухгалтерской) отчетности формируются следующие рабочие документы аудитора: документы, запрашиваемых у потенциального клиента; таблица показателей, характеризующих потенциального клиента; отчет по результатам

експресс-обследования; письмо-обязательство на проведение аудита; договор на проведение аудита.

Второй этап - планирование аудиторской проверки руководителем группы - включает в себя также комплекс взаимосвязанных последовательных мероприятий, а именно - установление приемлемого уровня существенности и точности; оценка аудиторских рисков руководителем проверки; составление общего плана; проведение аналитических процедур, выявление областей, значимых для аудита; составление общей программы аудиторской проверки; распределение обязанностей между членами группы.

В части МСА это этап аудиторской проверки финансовой отчетности регламентируется следующими стандартами: МСА 300 «Планирование аудита финансовой отчетности» в части разработки общей стратегии аудиторской проверки; МСА 320 «Существенность в планировании и проведении аудита» в части применения концепции существенности на стадии планирования работ по проведению аудита финансовой отчетности; МСА 330 «Аудиторские мероприятия по противодействию выявленным рискам» в части определения степени ответственности аудитора при разработки плана аудита проверки, а также использования аудиторских процедур по сути и тестов средств контроля; МСА 520 «Аналитические процедуры» в части применения аналитических процедур на этапе разработки общей стратегии аудиторской проверки; МСА 530 «Аудиторская выборка» в части использования аудитором статистической и нестатистической выборки для целей планирования объемов работы и времени проведения аудита [1]. На данном этапе аудита финансовой отчетности руководителю аудиторской группы необходимо сформировать следующий комплект документов аудитора: таблицу определения уровня существенности; таблицу оценки внутрихозяйственного риска в отношении баланса и отчетности; типовой общий план аудита; таблицу коэффициентов экспресс-анализа; программу аудита; задания аудиторам и ассистентам.

Третий этап - непосредственное проведение аудиторской проверки - состоит из комплекса взаимосвязанных последовательных мероприятий, а именно - тестирование системы внутреннего контроля; построение выборки в отношении аудиторских процедур; выполнение аудиторских процедур в отношении элементов выборки; оценка результатов выборки; документирование полученных результатов; осуществление аналитической проверки (аналитических процедур); выполнение других аудиторских

процедур (выполнение специальных требований); уточнение мнения аудитора; написание отчета по объекту аудита.

В части МСА данный этап регламентируется следующими стандартами: МСА 450 «Оценка исправлений, идентифицированных во время аудита» регламентирует процесс взаимоотношений аудитора и руководства аудируемого лица в части исправлений выявленных нарушений в ходе аудиторской проверки; МСА 540 (пересмотренный) «Аудит расчетных оценок, в том числе оценок по справедливой стоимости, и связанной с ними раскрываемой информации» регламентирует действия аудитора в ходе изучения принятой на предприятии политики учетных оценок; МСА 610 «Использование внутренних аудиторов» в части ответственности аудитора за порядок использования информации предоставляемой службой внутреннего аудита клиента; МСА 620 «Использование привлеченных экспертов аудитора» в части ответственности и взаимодействия аудитора с привлекаемым экспертом [1]. В процессе реализации третьего этапа аудиторской проверки формируются следующие аудиторские документы: таблицы тест - контроля; таблицы выборки; таблица оценки результатов выборки; документальные аудиторские доказательства; таблица показателей финансового анализа; письменные заявления руководства клиента; письменные разъяснения руководства аудируемого лица; отчет аудитора (ассистента) по объекту проверки.

Четвертый этап - формирование мнения аудитора и составление аудиторского заключения - состоит из следующих взаимосвязанных мероприятий: анализа влияния всей совокупности выявленных нарушений на достоверность отчетности; проведения финансового анализа (осуществление аналитических процедур); оценки допущения непрерывности деятельности предприятия; оценки событий, произошедших после подписания бухгалтерской отчетности; составления письменной информации аудитора руководству экономического субъекта по результатам аудита; составления аудиторского заключения.

С позиций МСА данный этап регламентируется использованием следующих основных стандартов: 700 (пересмотренный) «Формирование мнения и составление заключения о финансовой отчетности», МСА 705 «Виды модифицированного аудиторского заключения», МСА 706 «Пояснительный раздел и раздел "прочие вопросы" аудиторского заключения», МСА 710 «Сравнительные данные: сравнительные показатели и сравнительная финансовая отчетность», МСА 720 «Ответственность аудитора за прочую

информацию в документах, содержащих аудированную финансовую отчетность» [1] - весь комплекс этих стандартов регламентирует действия аудитора в отношении процесса изложения сформированного мнения относительно достоверности финансовой (бухгалтерской) отчетности.

В ходе реализации этого этапа аудитор должен сформировать следующий комплект документов: итоговая таблица существенности выявленных нарушений и уровня аудиторского риска; таблица обнаруженных отклонений; таблица показателей финансового анализа; вывод о соблюдении принципа продолжающейся деятельности в течении ближайших 12 месяцев; отчет о событиях после отчетной даты; письменная информация аудитора руководству экономического субъекта по результатам аудита (отчет аудиторской фирмы); Аудиторское заключение.

Проведенные исследования показывают, что в современных условиях договорные взаимоотношения организаций по инвестициям, страховым, арендным, кредитным операциям должны опираться на достоверную финансовую информацию. Подтверждение такой достоверности может обеспечить независимая форма контроля - аудит.

Источники информации:

1. Международные стандарты контроля качества, аудита, обзора, другого предоставления уверенности и сопутствующих услуг. Ч. I, II и III (издание 2016-2017 годов). URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/> (дата обращения: 26.04.2021).

Лісконог М.Р., 6 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра правознавства та фінансів
наук. керівник - ст. викладач Черкас В. В.

ШЛЯХИ ПОЛІПШЕННЯ СТАНУ ТА СТРУКТУРИ МАЙНА ПІДПРИЄМСТВА І ДЖЕРЕЛ ЇХ УТВОРЕННЯ

Анотація. Для ефективного функціонування вітчизняних підприємств у сучасних умовах важливою ланкою є управління фінансовою діяльністю, як однієї зі складових господарського механізму, що охоплює процеси формування та використання фінансових ресурсів, підтримку стратегії розвитку. Необхідність посилення фінансової діяльності підприємств спричиняють процеси реформування вітчизняної економіки для сприяння управління підприємством та адаптацією до зовнішнього середовища. На-

лежне формування інформації, пошук нових методів її відображення дозволить підвищити якість управління фінансовими ресурсами, конкурентоспроможністю, прибутковістю, фінансовою стійкістю аграрних підприємств.

Ключові слова. Стратегія, активи, прибуток, ресурси, резервний потенціал.

Результати дослідження. Основною метою формування активів підприємства є виявлення та задоволення потреби в окремих їх видах для забезпечення технологічного процесу, а також оптимізації складу щодо забезпечення умов ефективної господарської діяльності.

При формуванні активів підприємства необхідно враховувати:

1. Перспективи розвитку діяльності підприємства та можливі зміни щодо його об'єктів. Тому сформовані активи підприємства повинні мати певний резервний потенціал, який би забезпечував можливості приросту обсягів господарювання та зміни об'єктів діяльності в майбутньому періоді.

2. Забезпечення оптимального співвідношення обсягів та структури активів, обсягів та структури об'єктів господарської діяльності. Таке співвідношення повинно забезпечуватись через розробку бізнес-плану щодо визначення потреби в окремих видах активів.

3. Ефективність використання активів, що характеризує зв'язок між їх кількістю і обсягом отриманого чистого доходу у результаті використання об'єктів майна. Збільшення обсягів господарювання при даному обсязі активів означає підвищення ефективності їх використання. І навпаки, зменшення обсягів чистого доходу, який одержують із даної величини залучених активів, свідчить про зменшення ефективності їх використання.

Ефективне використання активів передбачає досягнення:

а) повної зайнятості активів;

б) повного обсягу об'єктів господарської діяльності.

Повна зайнятість означає використання усіх наявних для господарювання активів. У підприємства не повинно бути активів, які не використовуються.

Однак використання усіх наявних активів не гарантує певного рівня ефективності. Слід ще забезпечити повний обсяг господарської діяльності, що означає використання активів так, щоб вони найповніше задовольняли потреби. Якщо підприємство не досягло повного обсягу господарювання, то кажуть, що активи недовикористовуються. Повний обсяг господарювання формується за наявності двох видів ефективності — роз-

подільної та виробничої. Розподільна ефективність означає, що активи залучають до виробництва саме тих об'єктів господарювання, які найбажаніші й найпотрібніші для підприємства. Повний обсяг виробництва передбачає досягнення виробничої ефективності, тобто використання найсучаснішої технології, яка забезпечує максимальну віддачу від активів та виробництва об'єктів господарювання з найнижчими витратами. [2]

В процесі формування активів підприємства здійснюють оптимізацію їх співвідношення щодо:

- сукупних розмірів необоротних і оборотних активів;
- активних (безпосередньо задіяних в технологічному процесі) і пасивних (обслуговують технологічний процес) необоротних активів;
- об'єктів оборотних активів (запасів, дебіторської заборгованості і грошових коштів).

Водночас, при управлінні активами підприємство ставить завдання щодо:

- отримання найбільшого прибутку за найменшого ризику;
- забезпечення правильної структури;
- своєчасного отримання коштів;
- збільшення обсягів реалізації;
- раціональної інвестиційної стратегії;
- оптимізації залучення фінансових ресурсів для розміщення в активах.

Капітальні вкладення, як спосіб відтворення основних фондів. Капітальні вкладення - довгострокові втрати, що забезпечують розширене відтворення засобів у заздалегідь обраній формі і складі. Капітальні вкладення - витрати на будівельно-монтажні роботи, придбання устаткування, інструмента, інвентарю, дослідницькі, геологорозвідувальні і бурові роботи, відвід земельних ділянок у зв'язку з будівництвом, підготовка кадрів для знову споруджуваних підприємств.

Капітальні вкладення - це процес відтворення матеріальних цінностей, що складають основні фонди підприємства. За допомогою капітальних вкладень виробничого призначення може здійснюватися як просте, так і розширене відтворення основних засобів. [3]

Технологічна структура капітальних вкладень відбиває співвідношення наступних витрат: на будівельні роботи, монтаж устаткування, бурові роботи, придбання устаткування, потребуючого монтажу, придбання устаткування, не потребуючого монтажу, інструмента, інвентарю, проєк-

тно-дослідницькі роботи, інших витрат, збитків, що включаються у вартість основних фондів.

Капітальні вкладення можуть здійснюватися за наступними напрямками - на нове будівництво, розширення, реконструкцію і технічне переозброєння діючих підприємств. Такі роботи здійснюються шляхом впровадження нової техніки і технології, механізації й автоматизації виробничих процесів, модернізації і заміни застарілого устаткування.

Реконструкція і технічне переозброєння діючих підприємств дозволяють поліпшити їхні техніко-економічні показники, екологію, конкурентоздатність продукції, причому з меншими витратами і при скороченні термінів будівництва в порівнянні з будівництвом нових підприємства.

Капітальні вкладення можуть фінансуватися за рахунок будь-яких фінансових ресурсів. Однак, при цьому дотримується "золоте" правило фінансування: Основний капітал бажано фінансувати за рахунок власного капіталу чи за рахунок довгострокових кредитів, а оборотний капітал - бажано за рахунок короткострокових позик.

Ефективне використання основних фондів здійснюється шляхом підтримування їх в справному стані в процесі експлуатації.

Чим швидше обертаються оборотні активи, тим менше їх потрібно для виконання плану виробництва й реалізації продукції, тим за інших рівних умов більше прибутку одержить підприємство. При прискоренні оборотності оборотних активів із запасів підприємств вивільняються величезні суми коштів, які можна додатково направляти на фінансування розширення виробництва.

У сфері обертання прискорити обіг оборотних активів можна шляхом прискорення реалізації продукції, розрахунків за реалізовану продукцію і надані послуги, недопущення створення дебіторської заборгованості та ін. Оборотні активи є складовою, що створює матеріальну основу процесу виробництва. Від ступеня їх використання залежать кінцеві результати виробництва, фінансове положення всього підприємства. Поліпшення використання оборотних активів сприяє підвищенню рентабельності підприємств, і навпаки, погіршення їх використати і відволікання на позапланові цілі знижує ефективність використання оборотних активів, створює важке фінансове становище. Тому на підприємствах повинний бути організований систематичний контроль за використанням наявних у них оборотних активів. [1]

З метою забезпечення на підприємствах запланованого рівня оборотних активів у них не повинні допускатися наднормативні вкладення в оборотні активи, нецільове їх використання. Ефективність використання оборотних активів підвищується при скороченні часу перебування їх у виробничих запасах, скороченні виробничого процесу, прискоренні реалізації продукції й засобів у розрахунках, збільшенні виробництва продукції й прибутку (чистого доходу) у розрахунку на кожну гривню обігових активів.

Фінансовий стан підприємства значною мірою залежить від структури формування джерел фінансування господарських засобів. Тому аналізу формування господарських засобів надається особлива увага. Основними напрямками такого аналізу є вивчення та оцінка змін, що відбулися в структурі джерел формування капіталу та показників, що характеризують фінансову стійкість підприємства.

Для аналізу зміни структури джерел формування капіталу визначають питому вагу власних і позикових коштів у загальній їх сумі.

При цьому необхідно враховувати, що власний капітал повинен бути основою самостійності і незалежності підприємства. Проте фінансування лише за рахунок власних коштів не завжди виправдане. Особливо це стосується підприємств, що мають сезонний характер. В цих підприємствах і окремі періоди часу на рахунках у банку будуть накопичуватися значні суми коштів, а в інші періоди підприємство відчуватиме їх нестачу. В даному випадку необхідно реально враховувати ціни на фінансові ресурси та віддачу власного капіталу. Так, якщо ціни на фінансові ресурси високі, а підприємство може забезпечити більш високий рівень віддачі на вкладений капітал, то залучення позик банку є вигідним.

Висновок. З цієї метою розраховується величина виторгу від реалізації, величина чистого прибутку та рівень рентабельності у двох варіантах: з використанням кредитів банку і без використання кредитів банку. Залучення кредитів банку буде раціональним лише тоді, якщо процентна ставка на них буде нижчою ніж рентабельність вкладеного капіталу.

При аналізі кредиторської заборгованості будь-який факт простроченої заборгованості необхідно розглядати як негативне явище, що призводить до погіршення фінансового стану підприємства.

Список використаних джерел:

1. Матвійчук Л. О. Методологічні підходи до формування сутності поняття «фінансова діяльність підприємства» / Л. О. Матвійчук // Вісник Хмельницького національного університету. – 2016. – № 6. – С. 193 – 196.

2. Хрипун А. В. Теоретичні та практичні аспекти управління фінансовою діяльністю підприємства : [Електронний ресурс] / А. В. Хрипун // Вісник Вінницького національного технічного університету, 2016. – Режим доступу : <https://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/11302/247.pdf>.
3. Скакун Н. В. Теоретичні підходи до трактування понять «капітал» та «фінансові ресурси» / Н. В. Скакун // Матеріали третьої Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених [«Наукове забезпечення розвитку національної економіки : досягнення теорії та проблеми практики»] (м. Полтава, 1 грудня 2016 року). – Полтава, 2016. – С. 137-138.

Мілька А. І., доцент кафедри
бухгалтерського обліку та аудиту
Полтавського університету економіки та торгівлі, к.е.н., доцент

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ КОНСОЛІДОВАНОЇ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ

У статті розглядаються особливості нормативно-правового регулювання консолідованої фінансової звітності в Україні в сучасних умовах.

Ключові слова: консолідована фінансова звітність, нормативно-правове регулювання консолідованої фінансової звітності.

Консолідована фінансова звітність призначена для характеристики загального фінансового стану та спільного фінансового результату діяльності групи підприємств як єдиної економічної одиниці. При цьому вона відображає всі економічні взаємозв'язки між суб'єктами господарювання групи та виконує функцію контролю для материнського підприємства (на етапі складання консолідованої фінансової звітності).

Науковці зазначають, що в основі консолідованої фінансової звітності лежить концепція контрольованого капіталу [1], тобто зв'язки, що будуються на відносинах власності. В той же час основою консолідованої фінансової звітності є концепція збереження капіталу [1]. Ці дві концепції є взаємодоповнюючими та такими, що не виключають одна одну.

Консолідована фінансова звітність пов'язана з виникненням потужних холдингових компаній, промислово-фінансових груп, концернів та інших видів об'єднань підприємств, які мають розгалужену систему залежних підприємств, філій та інших структурних підрозділів. Причиною їх появи є притаманні ринковій економіці інтеграційні процеси, суть яких зводиться до об'єднання економічних суб'єктів, поглиблення їх взаємодії,

розвитку відносин між ними на основі організаційно-правових, виробничо-технічних, комерційних та фінансових зв'язків.

У відповідності зі ст. 3 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [2] метою ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності є надання користувачам для прийняття рішень повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансове становище, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства. Таким чином, метою складання фінансової звітності взагалі та консолідованої фінансової звітності зокрема є її використання як інформаційного ресурсу при обґрунтуванні та прийнятті управлінських рішень.

Консолідована фінансова звітність відображає фінансовий стан, результати діяльності та рух грошових коштів головного (материнського) підприємства та його дочірніх підприємств як єдиної економічної одиниці.

З огляду на складність самих процесів консолідації даних та правового статусу суб'єктів групи підприємств, система нормативно-правового регулювання консолідованої фінансової звітності є також складною.

Система нормативно-правового регулювання консолідованої фінансової звітності є сукупністю нормативно-правових документів (табл. 1).

Таблиця 1

Нормативно-правове регулювання консолідованої фінансової звітності

[складено автором за [3-5]]

<i>Міжнародні стандарти щодо регулювання консолідованої фінансової звітності</i>	
МСФЗ 2	Платіж на основі акцій
МСФЗ 3	Об'єднання бізнесу
МСФЗ 7	Фінансові інструменти: розкриття інформації
МСФЗ 9	Фінансові інструменти
МСФЗ 10	Консолідована фінансова звітність
МСФЗ 11	Спільна діяльність
МСФЗ 12	Розкриття інформації про частки участі в інших суб'єктах господарювання
МСБО 1	Подання фінансової звітності
МСБО 27	Консолідована та окрема фінансова звітність
<i>Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку в державному секторі 6 (МСБОДС 6)</i>	<i>Консолідовані фінансові звіти та облік контрольованих суб'єктів господарювання</i>
МСБО 28	Інвестиції в асоційовані підприємства
<i>Тлумачення КТМФЗ (Комітет з тлумачень Міжнародної фінансової звітності) та ПКТ (Постійний комітет тлумачень)</i>	
КТМФЗ 1	Зміни в існуючих зобов'язаннях з виведенням з експлуатації, відновленням та подібних зобов'язаннях
КТМФЗ 2	Частки учасників кооперативних суб'єктів господа-

	рювання та подібні інструменти
КТМФЗ 12	Послуги за угодами про концесію
КТМФЗ 16	Хеджування чистих інвестицій в закордонну господарську одиницю
КТМФЗ 19	Погашення фінансових зобов'язань інструментами власного капіталу
<i>Національні стандарти (положення) бухгалтерського обліку щодо регулювання консолідованої фінансової звітності</i>	
НП(С)БО 2	Консолідована фінансова звітність
П(С)БО 6	Виправлення помилок і зміни у фінансових звітах
П(С)БО 12	Фінансові інвестиції
П(С)БО 13	Фінансові інструменти
П(С)БО 19	Об'єднання підприємств
П(С)БО 21	Вплив змін валютних курсів
НП(С)БО в державному секторі 102	Консолідована фінансова звітність
НП(С)БО в державному секторі 134	Фінансові інструменти
НП(С)БО в державному секторі 133	Фінансові інвестиції

Примітка. Підкреслено курсивом, жирним основні нормативно-правові документи

Отже, нормативно-правове регулювання консолідованої фінансової звітності в Україні здійснюється за Міжнародними та Національними стандартами. З огляду на специфіку та складність процедур консолідації даних ці процеси забезпечуються великим обсягом нормативно-правових документів. На нашу думку, для більш досконалого та ефективного складання консолідованої фінансової звітності необхідно розробити методичні рекомендації та положення, що будуть враховувати специфіку галузей та містити конкретні інструкції.

Список використаних джерел:

1. Куцик П. О. Призначення консолідованої фінансової звітності: теоретичний аспект. URL: http://donduet.edu.ua/attachments/article/2013/Tezis_28_11_13.pdf (дата звернення 20.04.2021).
2. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України № 996-XIV від 16 липня 1999 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (дата звернення: 20.04.2021).
3. Міжнародні стандарти фінансової звітності. URL: <https://mof.gov.ua/uk/mizhnarodni-standarti-finansovoi-zvitnosti> (дата звернення: 20.04.2021).
4. Національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку URL: <https://buhgalter911.com/uk/normativnaya-baza/instr-plan-rah/standart-buhgalterskogo/> (дата звернення: 20.04.2021).

5. Національні положення (станданти) бухгалтерського обліку в державному секторі. URL: <https://buhgalter.com.ua/zakonodavstvo/natsstandarti-buhobliku-v-derzhavnomu-sektori/> (дата звернення: 20.04.2021).

Московець Ж. М., 4 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»
наук. керівник - к.е.н., доцент Артюх-Пасюта О.В.

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «КОМПЛЕКСНА ДІАГНОСТИКА ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА»

У статті розглянуто наукові підходи до тлумачення поняття «діагностика підприємства» та запропоновано авторське визначення «комплексна діагностика інноваційної діяльності підприємства».

Ключові слова: інноваційна діяльність, підприємство, процес.

На сучасному етапі розвитку ринкових відносин в Україні комплексна діагностика інноваційної діяльності підприємства виступає важливою складовою процесу забезпечення успішного функціонування та розвитку підприємства.

Наукові дослідження з формування та розвитку діагностики результатів діяльності та перспектив функціонування підприємств проводили закордонні та вітчизняні вчені. Серед них вагомий внесок здійснили: Воронкова А.Е., Казачков І.О., Коваленко В.В., Скриньковський Р.М., Ткаченко О.О. та інші. Попри ґрунтовність проведених досліджень у цій сфері, сучасна наукова думка досі не пропонує єдиного підходу до розуміння сутності комплексної діагностики інноваційної діяльності підприємства.

У сучасних умовах поняття «діагностика» використовується в медичній, технічній, технологічній, політичній, соціальній та економічній сферах. Тенденція щодо перенесення категорій біології у сферу економіки та інші сфери людської діяльності пояснюється, насамперед, теоріями, які аналізують аналогії між біологічними утвореннями та соціальними системами.

Так, Казачков І. О., Ткаченко О. О. [1, с. 148], розглядають економічну діагностику підприємства як оцінку показників діяльності підприємства на основі вивчення окремих результатів, неповної інформації з метою виявлення можливих перспектив його розвитку і наслідків ухвалення поточних управлінських рішень.

У дослідженні Воронкової А. Г. [2, с. 9] діагностика діяльності підприємства розглядається як різновид управлінської діяльності, спрямованої

на встановлення та вивчення ознак, оцінку внутрішнього стану управління підприємством (або стану організаційної системи), виявлення проблем і формування шляхів їх вирішення в контексті ефективного функціонування та розвитку підприємства.

Лук'янова В. В. дотримується думки, що діагностика підприємства - це процес розпізнавання і виявлення на основі визначених ознак (ключових оціночних показників, вивчення окремих результатів, неповної інформації) проблем у функціонуванні об'єкта з метою оцінки наявних тенденцій і виявлення можливих перспектив його розвитку та аналіз варіантів найкращого вирішення виявлених проблем [3, с. 55]. У такому значенні діагностика виконує як функцію оцінки, так і функцію аналізу та є інформаційним базисом передбачення функціонування і розвитку підприємства в майбутньому, тому істотно впливає на якість управлінських рішень. Отже, діагностику можна вважати не просто обов'язковим елементом сучасного менеджменту, але й основою стратегічного розвитку підприємства.

На основі результатів аналізу літературних джерел [1-6] та практики функціонування вітчизняних підприємств запропоновано під комплексною діагностикою інноваційної діяльності підприємства розуміти процес ідентифікування, аналізування та оцінювання поточного стану, проблем та перспектив здійснення його інноваційної діяльності на основі системи показників з метою формування структурованої інформаційної бази для прийняття обґрунтованих управлінських рішень, спрямованих на активізацію інноваційної активності, цілеспрямоване формування інноваційного потенціалу, використання можливостей інноваційного клімату та інноваційної позиції підприємства.

Список використаних джерел:

1. Казачков І. О., Ткаченко О. О. Сучасні підходи до проведення економічної діагностики підприємства. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2013. С.148-153.
2. Діагностика стану підприємства: теорія і практика : монографія / за заг. ред. проф. А. Е. Воронкової. Х. : ВД «ІНЖЕК», 2006. 448 с.
3. Лук'янова В. В. Сучасний стан теоретичних основ діагностики діяльності підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2009. № 3. С. 52-58.
4. Коваленко В. В. Теоретичні підходи у визначенні сутності діагностики підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2016. № 2(1). С. 17-20.

5. Скриньковський Р. М. Система діагностики інноваційної діяльності підприємства: концепція та інструменти. *Вісник Миколаївського національного університету ім. В. О. Сухомлинського*. 2014. Вип. 2. С. 705-708.
6. Артюх-Пасюта О. В. Огляд наукових позицій на сутнісну характеристику терміна «діагностика підприємства». *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Економічні науки*. 2013. № 4. С. 172-179.

Нагорний Є.О., 6 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра правознавства та фінансів
наук. керівник - ст. викладач Черкас В. В.

ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ АНАЛІЗУ КРЕДИТОСПРОМОЖНОСТІ

Анотація. В останній час роль кредитування підприємств набуває все більшої актуальності. Пов'язано це з тим, що всі суб'єкти господарювання прагнуть ефективно функціонувати, а без розвитку всіх напрямків банківської інфраструктури, насамперед кредитування, не можливий нормальний їх розвиток. Але отримання кредиту без визначення кредитоспроможності позичальника стає неможливим.

В наш час, коли економіка України знаходиться в перехідному стані ця тема стає все більш актуальною. Свідченням цього є кредитний бум, який спостерігався в нашій країні останні кілька років. Зрозуміло, що без якісної системи оцінювання кредитоспроможності позичальників (суб'єктів господарювання) банки можуть опинитися в скрутному фінансовому стані спричиненому неповерненням кредитів, що також може призвести до послаблення фінансової системи всієї країни. [2].

Ключові слова. Інфраструктура, кредитоспроможність, ризики, прибутковість.

Результати дослідження. Беззаперечним є твердження, що правильна організація процесу кредитування, розробка ефективної і гнучкої системи управління кредитними операціями виступає основою фінансової стабільності і стійкості комерційних банків. У сучасних умовах з метою забезпечення організації ефективної кредитної діяльності комерційні банки розробляють власну кредитну політику і застосовують практичні механізми її реалізації.

Кредитна політика комерційного банку є системою грошово-кредитних заходів, що проводиться банком для досягнення певних фінансових результатів, і є одним з елементів банківської політики. Кредитна політика банку визначає завдання і пріоритети кредитної діяльності банку, засоби і методи їх реалізації, принципи і порядок організації процесу кредитування.

Кредитна політика розробляється з урахуванням стратегії і тактики банку у сфері управління активними операціями і визначає основні напрями кредитної діяльності:

- стандарти і критерії діяльності банківських працівників, що відповідають за видачу кредитів;
- основні дії менеджерів, які ухвалюють стратегічні рішення про кредитування;
- принципи оцінки і контролю за якістю управління кредитною діяльністю в банку.

У загальному вигляді кредитна політика повинна відображати такі ключові моменти: організація кредитної діяльності; управління кредитним портфелем; контроль за кредитним процесом; ліміти по окремих видах кредитування; механізм супроводу кредитного договору (кредитний моніторинг); формування резерву для відшкодування втрат по кредитних операціях.

Найважливішою задачею кредитної політики є ефективна оцінка кредитоспроможності позичальника. Вибір методу оцінки кредитоспроможності позичальника вимагає ретельного розгляду. Українські комерційні банки розробляють власні внутрішні положення і методики аналізу кредитоспроможності позичальників, в основу яких встановлені методичні рекомендації НБУ відносно оцінки комерційними банками кредитоспроможності і фінансової стабільності позичальника. [4].

Практика роботи з Положенням “Про порядок формування і використання резерву для відшкодування можливих втрат по кредитних операціях банків” свідчить про наступне: самостійно розроблені банками критерії оцінки кредитоспроможності позичальників часто завищують їх клас, що приводить до штучного поліпшення реального фінансового стану позичальника і зменшення суми розрахунку резерву; класифікація одного і того ж позичальника в різних банках істотно відрізняється.

Головною проблемою при складанні методик оцінки якості потенційних позичальників в Україні, по-перше, є якісний підбір показників,

необхідних для проведення об'єктивної оцінки потенційних позичальників, оскільки саме від них залежить результат аналізу фінансової звітності підприємства, а, отже, і група ризику, до якої будуть надалі віднесені позичальники. По-друге, інформація, на підставі якої проводиться аналіз позичальників, представлена в Україні формою №1 "Баланс" і формою №2 "Звіт про фінансові результати", які надаються за певний звітний період (квартал, півріччя, 9 місяців і рік), як правило, передуючий аналізу і складаються на певну дату. Таким чином, дані носять статичний характер і при першому обігу позичальника в банк визначити тенденції поліпшення або погіршення в його діяльності практично неможливо. По-третє, коефіцієнти, використовувані для аналізу, не завжди можуть дати об'єктивну характеристику фінансового стану позичальника у зв'язку з інфляцією, особливостями перехідного стану в економіці України, специфікою діяльності позичальника залежно від галузевої приналежності, що вимагає порівняння з середньо галузевими показниками за відсутності необхідної для порівняння інформації. Крім того, бухгалтерська звітність дуже часто не підтверджена аудиторською перевіркою і може містити явно спотворену інформацію, внаслідок чого її достовірність ставиться під сумнів.

В цілому, методика визначення фінансового стану і кредитоспроможності позичальника не завжди дає можливість зробити однозначний висновок про кредитоспроможність, оскільки різні показники можуть відповідати різним класам і достатньо розпливчати є критерії їх оцінки. Через ці недоліки слідством застосування вказаних методик на практиці є високий рівень помилковості фінансових рішень. Підтвердженням цього є значна кількість проблемних кредитів в кредитному портфелі банку. Зрозуміло, по кожній позиції існує ризик неповернення кредиту через непередбачені події. Банк може проводити політику видачі кредитів тільки надійним позичальникам, але тоді він упустить багато прибуткових можливостей. В той же час, якщо виникнуть труднощі з погашенням кредиту, це обійдеться банку дуже дорого. Тому розумна кредитна політика направлена на забезпечення балансу між обережністю і максимальним використанням всіх потенційних можливостей прибуткового розміщення ресурсів. [3].

Всі ці аспекти ретельніше враховані і зважені банками зарубіжних країн, де використовуються сучасніші підходи в оцінці кредитоспроможності позичальників, які базуються на використуванні MDA – моделі прогнозування банкрутств; і моделі комплексного аналізу (на основі екс-

пертних оцінок аналізу економічної доцільності надання кредиту: “правила шести Сі”, “CAMPARI”, “PARTS”, “PARSER” і ін.)

Крім того, з метою удосконалення управління кредитними ризиками при оцінці кредитоспроможності позичальника українським банкам, необхідно врахувати і розробку нових підходів вивчення людського чинника, який є однією з серйозних перешкод. Співробітники банку, відповідальні за конкретний кредит, можуть не доповідати про тривожні сигнали, через страх бути покараним за те, що вони створили для банку складну ситуацію. Більш того, практика показує, що дуже часто кредитні ризики, навіть після того, як вони були виявлені і привели до появи проблемних кредитів, виявляються більш негативними, чим вважали співробітники кредитного відділу. Таким чином, витрачається дорогий час. Але ситуація може виявитися ще гірше, якщо керівництво банку, знаючи про виникнення проблеми, приховує їх і одночасно намагається компенсувати втрати шляхом видачі нових ризикованих (проблемних) кредитів.

Крім вищенаведеного (людського) чинника, який необхідно враховувати при управлінні кредитними ризиками і в методиках оцінки кредитоспроможності позичальника за фінансовими показниками, також необхідно відстежувати і не фінансові тривожні сигнали виникнення проблемних кредитів. Слід звернути увагу на наступні не фінансові сигнали: припинення контактів позичальника з працівниками банку, а також не обґрунтовані затримки, в отриманні фінансової звітності особливо тоді, коли кредитний договір містить умову, яка вимагає надання інформації впродовж певного періоду часу; різкі зміни в планах діяльності позичальника, несподівана радикальна зміна в керівництві компанії або несприятливі умови на ринку позичальника.

Саме такий круг позначених напрямів повинен стати предметом досліджень подальшого удосконалення методик оцінки потенційного позичальника українськими банками, та і кредитної політики в цілому.

Відомий ланцюжок зв'язаних подій: чим менше ризикує банк при наданні кредиту, тим менше відсоткова ставка, запропонована цим банком; чим менше відсоткова ставка, тим більше клієнтів звернеться саме в цей банк; чим більше клієнтів звернеться в банк, тим більший прибуток він одержить. І це – одна з основних ідей комерційної діяльності. Ризик, пов'язаний з неповерненням суми основного боргу і відсотків, можна значно знизити, маючи інформацію про те, чи виплатить позичальник гроші чи ні. Тому один з ключових моментів в кредитуванні – визначення кредито-

спроможності потенційного позичальника. Рішення про надання кредиту повинне бути результатом обґрунтованого аналізу і оцінки. Реальні висновки і пропозиції за наслідками оцінки кредитоспроможності позичальників дозволяють уникнути в процесі банківської діяльності невиправданих ризиків при здійсненні кредитних операцій.

Оцінка кредитоспроможності рейтинговим способом дозволяє кількісно виразити вплив кожного чинника і з достатнім ступенем точності визначити клас клієнта. Кожному чиннику в системі оцінки кредитоспроможності привласнюється певний бал (вага), який виражає значущість його в цій системі в цілому і щодо інших чинників. Оцінка кожного показника визначається шляхом множення показника на його рівень. А сукупна характеристика кредитоспроможності одержує кількісний вираз у вигляді суми оцінок всіх показників. На основі цього кількісного виразу визначається клас позичальника. [1].

У той же час дана методика оцінки кредитоспроможності позичальника має ряд недоліків. Зокрема до них відносяться: значне ранжирування позичальників по класах кредитоспроможності (5 класів: “А”, “Б”, “В”, “Г”, “Д”). Крім того, позичальників класів “Г” і “Д” недоцільно розглядати на предмет видачі кредиту. Їх слід об’єднати в один клас. Таким чином досить чотирьох класів кредитоспроможності “А”, “Б”, “В”, “Г”; по деяких фінансових коефіцієнтах бали завищені у зв’язку з тим, що шкала нарахування балів спрощена, причому різниця балів максимальна – 10, мінімальна – 0.

Дана методика оцінки кредитоспроможності позичальника, звичайно ж, не може повністю виключити кредитний ризик, але все таки дає можливість глибше і всебічно вивчити потенційного позичальника, є оптимальним, і значення фінансових коефіцієнтів об’єктивніше характеризують фінансовий стан клієнтів.

Не дивлячись на всі недоліки, цей спосіб є жорсткішим при проведенні оцінки фінансового стану позичальників, а, отже, і ефективнішим, оскільки шляхом ретельного відбору потенційних клієнтів знижує, тим самим, ступінь ризику, властивого кредитній діяльності банку.

Висновок. Отже, при оцінці кредитоспроможності позичальника ми пропонуємо збільшити кількість фінансових коефіцієнтів, які комплексно характеризують фінансове положення. До них необхідно віднести показники, які характеризують фінансову стійкість позичальника, його платоспроможність, ефективність використання власних засобів, рентабель-

ність або прибутковість. Також повинна братись до уваги інформація, яка отримана із зовнішніх джерел, що характеризує положення суб'єкта господарювання на ринку, морально-етичні та професійні якості керівництва підприємства і його провідних спеціалістів. Таким чином, запропонована нами методика оцінки кредитоспроможності є ранжируванням позичальників по чотирьох класах “А”, “Б”, “В”, “Г” зі збільшеною сумою балів, а визначення класу позичальника повинно базуватись не лише виходячи зі значень отриманих коефіцієнтів, а й із всебічного аналізу підприємства

Список використаних джерел:

1. Денисенко М.П., Домрачев В.М. та інші. Кредитування та ризики. Навч. посібник. – К.: “Видавничий дім “Професіонал”, 2015. – 480 с.
2. Єпіфанов А., Міщенко В. Проблеми кредитування та оцінки кредитоспроможності клієнтів банку // Банківська справа. – 2017. – №5. – С. 23-24
3. Резніков Л. Фінансовий стан і фінансова політика виробничих підприємств // Економіка України. – 2014. – №7. – С. 11–14
4. Тиводар Т.М. Методика комплексної оцінки кредитоспроможності позичальника при наданні товарних кредитів // Економіка. Фінанси. Право (укр.). – 2016. – № 5. – С.19–23

Онищенко Алла Миколаївна, 3 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра правознавства та фінансів
наук. керівник - ст. викладач **Черкас В. В.**

ІНСТРУМЕНТИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ В СИСТЕМІ ПОДАТКОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

В умовах ринкової економіки податкова політика завжди розглядалася як важливий регулятор впливу - протидії негативним явищам і тенденціям ринку та стимулювання бажаних напрямів розвитку.

Інтеграція економіки у світову, участь у блоках та об'єднаннях між країнами потребує реформування національної податкової системи відповідно до загальних тенденцій уніфікації й гармонізації податкових структур різних країн, а також швидкого розвитку міжнародного податкового законодавства.

Як правило, реформування податкових систем у країнах, що створювали ринкові економіки, пов'язувалося зі зниженням ставок податків. В основі таких ідей було прагнення скоріше звільнитися від надмірного, як

це вважалося, втручання держави в економіку, а також розуміння простих і очевидних причинно-наслідкових зв'язків: існує механізм ухилення від сплати податків – значить необхідно знижувати мотивацію такого ухилення; підприємництву вигідні низькі податки – слід стимулювати бізнес, розглядаючи саме це безперечним пріоритетом і важелем соціального розвитку [1]. І навпаки, актуалізація завдань реалізації певних соціальних програм асоціюється із зростанням значення перерозподільної функції податків з такими ж очевидними причинно-наслідковими зв'язками.

Добре відомо, що встановлюючи певні податки, впливаючи на сферу дії суб'єктів та об'єкти оподаткування, податкові бази, змінюючи ставки податків, запроваджуючи або скасовуючи пільги чи певні санкції, взагалі змінюючи умови оподаткування, держава стимулює або дестимулює бажані чи небажані явища, ефекти й тенденції.

Податки є не просто одним із економічних важелів, за допомогою яких держава впливає на ринкову економіку ззовні, реалізуючи функції соціального балансування, забезпечуючи певний перерозподілений мінімум і підтримуючи діяльність суспільних інститутів. Податкова система в сукупності інструментів та регулятивно-владних інститутів є потужним механізмом управління економікою в умовах ринку й забезпечення обраних пріоритетів розвитку.

Оптимізація оподаткування не є самоціллю. Наявність функціональних взаємозв'язків з бюджетуванням, соціальною, технологічною політикою тощо доповнюється іншими інструментами регулювання, які можуть розглядатися як функціональні аналоги податків.

Мало того, постійне оподаткування як стабільний інститут державної влади встановилося не відразу, воно зазнавало змін, піддавалося спробам модифікації і навіть ліквідації. Податкове регулювання може доповнюватися іншими інструментами економічної політики, що можуть давати аналогічні результати. Інакше кажучи, податки не є безальтернативним джерелом поповнення держбюджету. Різним країнам властиві свої підходи й механізми мобілізації ресурсів, використовуваних на потреби загальнонаціонального розвитку або з іншою метою, угодною розпорядникам суспільних фінансів, тобто владі.

Ключовою теоретичною, навіть світоглядною, складністю щодо сучасного оподаткування є уточнення пріоритетів впливу. У цьому плані важливою проблемою є з'ясування системного зв'язку між податками й максимізацією багатства, створеного на національній території продукту

[2]. І, звичайно, головне в зв'язку з цим те, що податкова система пов'язана зі станом справ у реальному секторі економіки, фінансів підприємств, власної ресурсної бази. Тому необхідно впровадити таку модель податкової політики, яка сприяє поживавленню ділової активності, її якісному вдосконаленню й економічному зростанню.

Коли йдеться про вдосконалення податкової політики, слід насамперед подумати про нові явища, а також про ті чинники, які визначають необхідність діяти і щось змінювати.

На наш погляд, з методологічної точки зору, принципово нові явища у підходах до оподаткування найбільшою мірою пов'язані з двома ключовими змінами. Одна з них стосується необхідних змін у регулюванні інвестиційних ресурсів, потоків капіталів і, відповідно, режимів комерційної діяльності, а інша – новачий техногенного порядку, інформатизації соціально-економічної сфери як податкової бази, з одного боку, і самого механізму оподаткування – з іншого [3].

Якщо підійти до питання буквально, можна констатувати, що найчастіше у зв'язку з цим вдаються до маніпулювання податковим законодавством шляхом внесення змін до податкових законодавств, нормативних регулятивних систем, процедур реєстрації для поліпшення режиму роботи власників капіталів або навпаки — усунення небажаних для відповідних економічних агентів положень, правил, вимог.

Таке навантаження на податкові механізми – явище не нове. Водночас в останні десятиліття, і насамперед у зв'язку із загостренням глобальної конкуренції за ресурси, в тому числі й фінансові, його бачимо в дещо іншому контексті. Боротьба за капітали набула зв'язків, з одного боку, з боротьбою за кадри як носії капіталу, а з другого – прагненням захопити контроль над інформаційними масивами й технологіями.

Список використаних джерел:

1. Василюк П.О. Теорія фінансів - Навч. посібник «Знання», 2007
2. Податкове регулювання в системі інструментів соціально-економічного розвитку: питання методології / В. Новицький // Сіверянський літопис. — 2008. — № 1. — С. 149-159.
3. «Наукова електронна бібліотека періодичних видань НАН України». — [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.nbuv.gov.ua>

Пазушан Анна Василівна

Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
старший викладач кафедри правознавства та фінансів

СУТНІСТЬ МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Анотація. Історія розвитку маркетингу свідчить про тривалу еволюцію маркетингової діяльності, внаслідок якої змінюється сутність, основні функції та цілі, які відображаються у концепціях маркетингу. У сучасній економічній літературі зустрічається велика кількість трактувань поняття «маркетинг», що зумовлено різнобічністю самого об'єкта дослідження. Науковці унікають прямого визначення маркетингової діяльності, оскільки одним поняттям неможливо обґрунтувати сутність маркетингу та його роль у ринковій економіці. На сьогодні існує ряд різноманітних методичних підходів до трактування поняття «маркетинг», що вимагає аналізу та систематизації даних підходів з метою кращого розуміння сутності маркетингової діяльності.

Ключові слова. Маркетинг, ринок, діяльність, споживач, асортимент

Маркетингова діяльність – це діяльність підприємства, яка в першу чергу пов'язана з плануванням та охоплює всі види діяльності, які мають прямий зв'язок з товарами і послугами, метою діяльності маркетингу є вплив на споживача для забезпечення максимального споживання за оптимальної ціни та одержання в результаті цього довгострокового прибутку [1, с. 12].

Суть і зміст маркетингової діяльності відображають об'єктивні умови розвитку ринку, який певною мірою втрачає хаотичність і підпадає під регулюючий вплив завчасно встановлених господарських зв'язків, де особлива роль відводиться споживачу. Споживач висуває свої вимоги до продукту, його техніко-економічних характеристик, кількості, якості, строків поставки, що призводить до розподілу ринку між виробниками, саме тому боротьба за споживача є дуже важливою. А тому виробники змушені глибше та конкретніше вивчати потенційних споживачів та потреби ринку, який ставить жорсткі вимоги до спроможності конкурувати продукції, а також до її якості. Виходячи з цього підприємство зацікавлене в розробці нових науково - технічних розробках та вимагає, щоб ці проекти відповідали певним умовам, розраховує витрати, які будуть понесені, рівень цін, вибирає найбільш раціональну технологію виробництва, використовуючи навіть міжгосподарське і внутрішньогосподарське кооперування.

Здійснення маркетингової діяльності виступає як об'єктивна необхідність орієнтації науково-технічної, виробничої та збутової діяльності підприємства з урахуванням ринкового попиту, потреб і вимог споживачів. Тут відображається і постійно посилюється тенденція до планомірної організації виробництва з метою підвищення ефективності функціонування підприємства вцілому та її господарських підрозділів.

Маркетингова діяльність підприємства спрямована на те, щоб ґрунтуючись на потребах ринку, встановлювати конкретно поточні і довгострокові (стратегічні) цілі, пошуки шляхів їх досягнення та наявні джерела ресурсів діяльності підприємства, визначати асортимент і якість продукції, її переваги, оптимальну структуру виробництва і прибуток, який вона принесе.

Як роль управління маркетинг має велике значення, не менше ніж будь-яка інша діяльність, яка пов'язана з фінансами, виробництвом, науковими дослідженнями, матеріальним постачанням.

З точки зору якості концепції маркетинг вимагає, щоб компанія розглядала споживання як процес вільного вибору, при якому споживачі мають право «голосувати» за потрібний їм продукт за рахунок власних коштів. Це вказує на успіх компанії і дає можливість задовольнити потреби споживача в оптимальній мірі.

Маркетинг – це функція організації, яка включає сукупність процесів зі створення, просування і постачання споживчих цінностей на основі управління зв'язками зі споживачами, внаслідок чого організація несе ризики та отримує вигоду [2, с. 18].

Із сутності маркетингу випливають основні принципи. Проте в українській та зарубіжній літературі під «принципами маркетингу» розуміються різні речі. Маркетинг як спосіб підприємницької діяльності та унікальний підхід до ведення господарського життя за ринкових умов ґрунтується на відповідних принципах. Серед них насамперед треба назвати такі:

1) досягнення кінцевого практичного результату виробничо-збутової діяльності відповідно до довгострокових завдань підприємства, тобто одержання прибутку від реалізації запланованої кількості та асортименту товарів;

2) орієнтація не лише на поточний, а й на довгостроковий результат діяльності підприємства, що надає особливого значення прогностичним дослідженням виробництва й ринку;

3) застосування у взаємозв'язку стратегії та тактики активного пристосування до вимог споживачів;

4) цілеспрямований вплив на попит споживачів з метою його належного формування;

5) комплексність, тобто здійснення різноманітних маркетингових дій як системи взаємозалежних заходів. [3, с. 25]

Поява маркетингу як певної системи господарювання, методу вирішення виробничо-ринкових проблем - «передбачає широке використання найвигідніших ринкових можливостей. Він залежить від виробництва і забезпечує випуск лише тих товарів, які можуть бути реалізовані. Звідси випливає важливість маркетингу як процесу, що пов'язує виробника зі споживачем через торгівлю і забезпечує зворотні зв'язки між ними». [2, ст. 11].

Отже, маркетинг необхідно розглядати з точки зору системного підходу і вкладати зміст складного соціально-економічного явища, фундамент якого закладений у використанні системного аналізу, програмно-цільового методу розробки і прийняття управлінських рішень, теорії управління, соціальної психології, програмування, елементів математичної статистики. Крім того, в маркетингу зосереджений цілий набір форм і методів організації, планування і стимулювання збуту продукції, дослідження і прогнозування ринку, потреб і попиту. [3, ст. 14]

Проаналізувавши визначення маркетингової діяльності можна стверджувати, що головною ідеєю є орієнтація на споживача. Проте завданням маркетингу є не тільки збільшення попиту, а також намагання вплинути на нього так, щоб він відповідав пропозиції.

Залежно від маркетингової діяльності підприємства встановлюють поточні та довгострокові цілі, пошук шляхів їх реалізації та реальні джерела ресурсів ведення господарської діяльності; визначати асортимент і якість продукції, її пріоритети, оптимальну структуру виробництва і бажаний прибуток. Іншими словами, виробник покликаний випускати таку продукцію, яка знайде збут, принесе прибуток. А для цього потрібно вивчати суспільні та індивідуальні потреби, запити ринку як необхідна умова і передумову виробництва. Тому все більше поглиблюється розуміння того, що виробництво починається не з обміну, а зі споживання. Ця концепція знайшла своє втілення в маркетингу [4, с. 72].

Маркетингова діяльність являє собою комплекс заходів, орієнтованих на дослідження таких питань, як:

- аналіз зовнішнього (стосовно підприємства) середовища, до якого входять ринки, джерела постачання і багато іншого. Аналіз дозволяє виявити фактори, що сприяють комерційному успіху або створюють перешкоди цьому. У результаті аналізу формується банк даних для прийняття обґрунтованих маркетингових рішень;
- аналіз споживачів, як актуальних (діючих, що купують продукцію підприємства), так і потенційних (яких ще потрібно переконати стати актуальними). Даний аналіз полягає в дослідженні демографічних, економічних, географічних і інших характеристик людей, що мають право приймати рішення про покупку, а також їхніх потреб у широкому сенсі цього поняття і процесів придбання як нашого, так і конкуруючого товарів;
- вивчення існуючих і планування майбутніх товарів, тобто розробка концепцій створення нових товарів або модернізації старих, включаючи асортимент їх і параметричні ряди, упакування і т.д. застарілі, що не дають заданої прибутку товари, знімаються з виробництва та експорту;
- планування товароруку і збуту, включаючи створення, якщо це необхідно, відповідних збутових мереж із складами і магазинами, а також агентських мереж;
- забезпечення формування попиту і стимулювання збуту шляхом комбінації реклами, особистого продажу, престижних некомерційних заходів і різного роду економічних стимулів, спрямованих на покупців, агентів і безпосередніх продавців;
- забезпечення цінової політики, що полягає в плануванні систем і рівнів цін на експортовані товари, визначенні «технології» використання цін, термінів кредиту, знижок і т.д.;
- задоволення технічних і соціальних норм країни, що імпортує товари підприємства, що означає обов'язок забезпечити належні рівні безпеки використання товару і захисту навколишнього середовища; відповідність морально-етичним правилам; належний рівень споживчих властивостей товару;
- керування маркетинговою діяльністю (маркетингом) як системою, тобто планування, виконання і контроль маркетингової програми й індивідуальних обов'язків кожного учасника роботи підприємства, оцінка ризиків і прибутків, ефективності маркетингових рішень [4, с. 48].

Для реалізації зазначених заходів, потрібно брати до уваги тих, від кого і залежить ефективність проведення маркетингової стратегії, до них входять суб'єкти маркетингу, які включають постачальників та виробни-

ків, організації, які займаються оптовою та роздрібною торгівлею, спеціалісти з маркетингу і різних споживачів. Варто звернути увагу на те, що при виконанні маркетингових функцій вони можуть делегуватись і розділяти між працівниками відділу різними способами, проте вони обов'язково мають виконуватись, тому нехтувати ними не можна.

Ринок, на якому діють суб'єкти маркетингу, ділиться на ринок продавця, на якому реалізується власна продукція підприємства та ринок покупця, на якому продукція набуває необхідних виробничих властивостей. Отже, зазначимо, що маркетинг є вигідним і продавцям, і покупцям товару.

Найважливішою частиною маркетингу є зв'язок та ділове спілкування з фактичними та можливими партнерами.

Очевидно, що тип маркетингу визначає і спосіб управління ним. Управління маркетингом, за визначенням Ф. Котлера - це аналіз, планування, втілення в життя і контроль за проведенням заходів, розрахованих на встановлення, зміцнення і підтримку вигідних обмінів з цільовими покупцями заради досягнення певних завдань організації, таких, як одержання прибутку, зростання обсягу збуту, збільшення частки ринку і т. ін. [5, с. 46].

1. Практична реалізація маркетингових функцій пов'язана з процесом управління маркетингом, що включає:

аналіз ринкових можливостей підприємства; відбір цільових ринків; розробку комплексу заходів по виходу на ринок; більш глибоке впровадження в традиційний ринок з існуючим товаром (наприклад, за рахунок збільшення обсягів випуску товарів); вихід з новим товаром на традиційний ринок; вихід з існуючим товаром на новий ринок; вихід з новим товаром на новий ринок.

2. Маркетингові дослідження безпосередньо пов'язані з:

3. виробничим потенціалом підприємства; гнучкістю і структурою виробничих потужностей; фінансовими ресурсами.

Висновок. В умовах управління економікою, яка характеризується централізованим механізмом, державні органи здійснюють основну частину прогнозування і маркетингових досліджень.

Підприємства, особливо великі, які беруть участь у цих дослідженнях, конкретизують отримані дані, розглядаючи їх як допоміжні.

Список використаних джерел:

1. Балабанова Л.В., Управління маркетинговим потенціалом підприємства: Навчальний посібник. – К.: ВД «Професіонал», 2010. – 288 с.

2. Балацький Є. О. Маркетинг [Текст] : навчальний посібник / Є. О. Балацький, А. Ф. Бондаренко ; Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2015. – 397 с.
3. Григоришена Н. Маркетинговий контроль як складова маркетингової діяльності підприємства [Електронний ресурс] /
4. Морохова В. О. Маркетинговий аналіз: навч. посіб. / В. О. Морохова, О. В. Бойко, Н. В. Герасимяк. – Луцьк: РВВ ЛНТУ, 2011. – 340 с
5. Турченко М. Маркетинг [Текст] : підручник / М. Турченко, М. Швець – К. : Знання, 2017. – 318 с.

Рудь Ніна Валеріївна, 3 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра правознавства та фінансів
наук. керівник - ст. викладач Черкас В. В.

ДІАГНОСТИКА ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА

Актуальність теми зумовлена нагальною потребою удосконалення методичних підходів до фінансової діагностики підприємств та необхідністю подальшого розвитку функції інформаційного забезпечення прийняття фінансових рішень.

В Україні значного поширення набули дві групи методик аналізу фінансового стану, які й репрезентують вітчизняний підхід до фінансової діагностики підприємств. Перша група ґрунтується на однофакторному аналізі показників фінансової звітності; друга - заснована на бальній системі оцінювання з визначенням індексу (класу) ризиковості фінансового стану підприємства. Спільним для методик обох груп є те, що вони передбачають вивчення простих математичних зв'язків між окремими позиціями фінансової звітності на основі обчислення певної вибірки показників (коефіцієнтів) та порівняння їх значень з нормативними та в динаміці [1, с.55].

Передовий досвід фінансової діагностики показує, що найбільш об'єктивними є аналітичні моделі, розроблені з використанням економетричних методів обробки фінансової інформації. До таких моделей належать: моделі кредитного скорингу, моделі оцінки ймовірності банкрутства та моделі рейтингової оцінки підприємств. Однак, у вітчизняній практиці цей методичний підхід використовується у недостатній мірі, оскільки для розробки моделей та їх практичного впровадження потрібно до-

сить об'ємний каталог інформації щодо фінансово-стійких та фінансово-нестійких підприємств.

Фінансова діагностика, що ґрунтується на вивченні кількісних показників фінансової звітності підприємства із застосуванням стандартних методів та прийомів репрезентує класичний або традиційний підхід. Огляд науково-практичних видань у сфері економіки показує, що серед вітчизняних фінансистів переважає саме традиційний підхід до фінансового аналізу та фінансової діагностики. Підхід полягає у застосуванні стандартних аналітичних прийомів: горизонтальний та вертикальний аналіз, трендовий аналіз, аналіз відносних показників, порівняльний аналіз, факторний аналіз. Характерним для традиційних методик діагностики фінансового стану є те, що вони передбачають вивчення формалізованих зв'язків між окремими позиціями фінансової звітності на основі обчислення певної вибірки показників (коефіцієнтів) та порівняння їх значень з нормативними, середньогалузевими та в динаміці. Згідно з традиційним підходом до фінансової діагностики, аналіз ґрунтується на розрахунку чотирьох, п'яти чи шести груп фінансових показників.

Методики фінансового аналізу, оцінки кредитоспроможності та фінансової діагностики, в основу яких покладено традиційний підхід широко представлені в теоретичних розробках, а також на практиці у вигляді офіційно затверджених „положень”, „порядків” та „методик”.

Більшість авторів обґрунтовують методики фінансового аналізу з використанням показників офіційної звітності. Водночас, досліджуючи шляхи удосконалення фінансової діагностики вітчизняних підприємств слід враховувати також функціонування характерної для українських реалій системи отримання надприбутків, яка включає:

- тіньові схеми виробництва і реалізації продукції;
- тінізацію фінансово-господарської звітності щодо ненадання інформації зі структури цін і факторів впливу на них;
- фактичне законодавче, урядове блокування створення прозорої системи надання статистичної інформації щодо реальних рівнів конкуренції на ринках збуту товарів і послуг;
- відсутність системного дослідження конкурентного середовища в Україні, проблем конкурентного виробництва іноземними ТНК та вітчизняними ФПГ (фінансово-промисловими групами) [2, с.36].

Одним із новітніх аналітичних методів обробки економічної інформації є метод штучних нейронних сіток, який дозволяє прослідкувати

зв'язок між якісними та кількісними характеристиками позичальника та можливостями його фінансування. Побудова нейронних сіток ґрунтується на емпірично-індуктивних методах. Штучні нейронні сітки є інструментом класифікації і можуть використовуватися для удосконалення управління та забезпечення високої точності прогнозування. Попередній етап запровадження нейронних сіток для цілей фінансової діагностики полягає в настройці системи. На цьому етапі в систему вводиться значна кількість прикладів фінансового стану для кожного з яких задається відомий сценарій розвитку ситуації. Якщо система реагує на черговий приклад неадекватно, то внутрішня структура нейронної сітки має дещо коригуватися з урахуванням нової інформації. Як правило, корекції підлягають ваги окремих показників. За своєю природою нейронні сітки є нелінійними і базуються на біологічній моделі нервової системи. Нейронна сітка дозволяє віднести кожен новий аналізований елемент до сегмента, який схожий за основними характеристиками на так звану взірцеву вибірку і використати при цьому оцінку ймовірності дефолту, яка розрахована для вказаної вибірки. Побудова нейронної сітки для цілей фінансової діагностики потребує значного обсягу навчальної вибірки показників фінансової звітності фінансово-стійких та фінансово-неспроможних підприємств. Отримані результати оцінюються на основі тестової вибірки.

Цей метод дозволяє враховувати кредитну історію позичальника, а також має здатність до самоудосконалення. Метод характеризується достатньо високою точністю прогнозів, однак потребує спеціальних навичок, значних трудових та фінансових витрат для його постановки та використання. Саме тому його практичне використання є досить обмеженим.

Окремими вітчизняними та російськими авторами (Внукова Н., Матвійчик А., Недосекин А., Свободин Ю., Штиркова М.) для вирішення завдання діагностики фінансового стану пропонуються моделі, побудовані на основі методів нечіткої логіки (англ. *fuzzylogic*). На відміну від традиційної формальної логіки, яка оперує точними і чіткими поняттями типу „так - ні”, „вірно - невірно”, „нуль - один”, нечітка логіка оперує величинами, які знаходяться у деякому неперервному (дискретному) діапазоні. Функція належності елементів до заданої множини являє собою не заданий чіткий поріг, а плавну залежність (суб'єктивну ймовірність), яка проходить усі значення, наприклад, від нуля до одиниці. Теорія нечіткої логіки дозволяє виконувати над такими величинами весь спектр логічних операцій: об'єднання, віднімання, поділ тощо. Причому будь-яка матема-

тична система може бути апроксимована системою, яка базується на теорії нечіткої логіки.

Досить відомими у практиці фінансової діагностики підприємств є такі економетричні методи обробки фінансової інформації як дискримінантний аналіз та логістична регресія. Особливості використання цих методів будуть детально описані у другому розділі дисертаційного дослідження при розробці методичного забезпечення моделювання рейтингової оцінки підприємств.

Фінансові служби сучасного підприємства мають у своєму розпорядженні численні методики та науково-практичні розробки, які обґрунтовують розрахунок численних показників фінансового стану. Метою фінансової діагностики є інформаційне забезпечення управлінських рішень на основі оцінки майбутньої спроможності підприємства генерувати грошові потоки для виконання своїх зобов'язань, отримувати прибуток та створювати додану вартість, а також виявлення слабких сторін чи додаткових можливостей.

Список використаних джерел:

1. Терещенко О.О. Управління фінансовою санацією підприємств: Підручник. - К.: КНЕУ, 2014. – 552 с.
2. Корнійчук О. Вплив макроекономічного середовища на розбудову конурентоспроможності моделі фондового ринку України // Ринок цінних паперів України. - 2013. — №1-2. – С.27—42.

Самойлік Тетяна Анатоліївна, 3 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра правознавства та фінансів
наук. керівник - ст. викладач **Черкас В. В.**

БІЗНЕС-ПЛАНУВАННЯ ТА ЙОГО МАРКЕТИНГОВІ ЕЛЕМЕНТИ

Важливе значення під час здійснення інвестиційної діяльності, яка в ринковій економіці є надзвичайно складною і ризикованою справою, набувають маркетингові послуги. Дослідження ринку збуту майбутнього продукту є важливим фактором подальшої ефективної реалізації інвестиційного проекту з метою отримання максимального прибутку.

Маркетингові дослідження ринку майбутнього продукту (послуг) інвестиційного проекту є визначальними у структурі маркетингу бізнес-плану. Під час складання бізнес-плану необхідно враховувати, що фірми

можуть проводити маркетингові дослідження для різних цілей: власних потреб; власних потреб і для потреб клієнтів; потреб окремих клієнтів тощо. Маркетингові дослідження першого виду проводяться виробничими підприємствами, організаціями сфери послуг, торговими асоціаціями. Вони використовують результати маркетингових досліджень для прийняття управлінських рішень, що стосуються кожного з етапів маркетингової діяльності – вибору ринкового сегмента, розробки товарів, вибору каналів розподілу, системи просування. Зацікавлені в результатах маркетингових досліджень компанії можуть проводити їх як самостійно, так і звертатися за послугами до інших організацій. Широко розповсюджений варіант, за якого деякі маркетингові дослідження проводяться фахівцями фірми (відстеження ситуації в галузі, зворотний зв'язок зі споживачами), а для деяких (аналіз попиту на ринку, визначення споживчих переваг) залучаються сторонні організації. До другої групи входять організації, що проводять маркетингові дослідження для власних потреб і одночасно як експерти – для клієнтів. Типовим прикладом таких організацій є рекламні агентства. Суб'єкти третьої групи, до якої входять консалтингові фірми, займаються збором маркетингової інформації для замовників, що є їхньою спеціалізацією. Ці фірми можуть надавати повний цикл послуг з проведення маркетингових досліджень, починаючи з визначення проблеми, розробки опитувальних анкет, проведення вибіркового дослідження, обробки інформації і до впровадження рекомендацій.

Маркетинговий розділ має розроблятися з урахуванням забезпечення життєздатності проекту, тобто здатності підприємства домогтися успіху на ринку. Тому завданням маркетингових досліджень є довести, що запланована в бізнес-плані продукція або послуги мають ринок збуту. Особливо важливою є оцінка конкурентоспроможності цього підприємства на основі дослідження основних конкурентів, їх слабких і сильних сторін, досягнутого ними рівня технології і стратегії маркетингу, а також можливої їх реакції на появу на ринку нового конкурента. Структура маркетингового розділу може бути різною залежно від виду бізнесу і складності ринку. Водночас обов'язковим у бізнес-плані є відображення таких аспектів маркетингу: визначення попиту і можливостей ринку; аналіз конкуренції та інших чинників впливу на розвиток цього бізнесу; опис стратегії маркетингу цієї компанії, включаючи опис стратегії збуту, реклами і просування товару, ціноутворення, стимулювання продажів тощо; результати дослідження ринку; прогнози обсягів продажу.

Процес маркетингових досліджень має складатися з таких етапів: 1) дослідження зовнішнього середовища повинно охоплювати не тільки ринок, але й політичні, соціальні, культурні та інші умови; 2) аналіз реальних та потенційних споживачів має ґрунтуватись на основі дослідження демографічних, економічних, соціальних, географічних та інших характеристик і потреб людей, що спонукають здійснити купівлю товару чи послуги; 3) розробка концепцій створення нових товарів і/або модернізації старих має включати їхній асортимент, параметричні ряди тощо; 4) дослідження і планування товарообороту і збуту має включати створення власних збутових мереж зі складами і магазинами та/або агентських мереж; 5) дослідження попиту і стимулювання збуту доцільно проводити шляхом рекламування, особистого продажу, некомерційних престижних заходів та різного роду матеріальних стимулів, спрямованих на покупців, агентів і конкретних продавців; 6) дослідження ринкових цін і на цій основі формування цінової політики має за мету планування систем і рівнів цін на товари, визначення механізмів використання цін, кредитів, знижок тощо; 7) управління маркетинговою діяльністю як системою має охоплювати планування, виконання і контроль маркетингової програми, оцінку ризиків, прибутків та ефективності маркетингових рішень.

Усі маркетингові дослідження здійснюються для даного моменту часу і у вигляді прогнозів. Їх потрібно розглядати як частину постійно діючого процесу збору інформації, тому що результати слугують тією інформаційною базою, на основі якої має прийматися остаточне рішення щодо обсягів та методів збуту продукції та розроблятися основна концепція маркетингу.

Основна концепція маркетингу переважно охоплює: 1) стратегію маркетингу (концепція маркетингу може розроблятися на одній з таких чотирьох альтернативних стратегій, вибір яких залежить від ступеня насиченості ринку та можливостей підприємства щодо постійного інноваційного розвитку): а) удосконалення ринку; б) розробка товару; в) розвиток ринку; г) диверсифікація діяльності; 2) оперативні заходи (збирання, оброблення і систематичне оцінювання інформації про ринок і ринкове середовище для використання окремих інструментів маркетингу в короткотривалій перспективі); 3) цілі в сфері збуту продукції (обсяг товарообороту; частка ринку збуту; репутація фірми; розмір прибутку).

На основі розробленої концепції проекту формується програма маркетингу проекту. Вона охоплює такі елементи: управління збутом; управ-

лінійна просуванням; управління ціною; управління продукцією. За кожним структурним елементом розробляється детальний план, де встановлюються види, терміни, виконавці та вартість передбачених цим етапом заходів. Під час розроблення програми маркетингу відбувається формування вартісних характеристик робіт, на їх основі складається узагальнений бюджет маркетингового проекту. Він містить витратну та дохідну частини. Оцінка маркетингових витрат має зводитися до визначення: цін реалізації продукції; витрат, пов'язаних з просуванням продукції (реклама, індивідуальний продаж); витрат після продажного обслуговування продукції. Прибутки (доходи) маркетингу доцільно визначати з врахуванням: оптимальної виробничої потужності; застосовуваної технології; технічно доцільної виробничої програми; альтернативної стратегії маркетингу з урахуванням характеру і типу продукції.

Узагальнення усіх видів робіт з маркетингу завершується складанням плану маркетингових дій, у якому важливо визначити схеми розповсюдження продукту, ціноутворення, рекламні заходи та методи стимулювання продажу, організацію обслуговування покупців. Визначальним в цьому процесі є дотримання чіткої маркетингової орієнтації на споживача, що передбачає знання його запитів, унікальності й адресності продукції, високоякісний сервіс, доступні ціни, своєчасність, надійність та стабільність поставок. Доцільно врахувати можливість адаптації підприємства до мінливих ринкових ситуацій, пріоритетів споживачів. Ступінь опрацьованості і деталізованості маркетингового розділу бізнес-плану залежить від цільового характеру інвестиційного проекту – створення нового підприємства, розширення його діяльності або організація виробництва нових видів продуктів чи послуг. Метою маркетингових досліджень може бути розроблення для замовника концепції проекту. Головною метою розробки концепцій є вироблення комплексного рішення щодо максимально ефективного використання досліджуваних об'єктів. У маркетинговому розділі бізнес-плану повинно бути висвітлено: початковий стан підприємства; бажаний стан і найефективніший шлях досягнення мети. Розроблена концепція проекту дає змогу інвестору прийняти точне й обґрунтоване інвестиційне рішення стосовно досліджуваних об'єктів, що може бути фінансовим орієнтиром для інвестора. Якість розроблених концепцій має ґрунтуватися на системному підході, що складається з таких розділів: комплексного вивчення економічних чинників, ринку та об'єкту інвестиційного дослідження; визначення найкращого варіанта інвестування; виз-

начення концептуальних технічних і економічних показників проекту; визначення параметрів економічного оточення та витратних (дохідних) складових проекту; оцінки ризиків проекту; проведення фінансового аналізу й оцінки ефективності проекту.

Розроблення обґрунтованого маркетингового плану в межах бізнес-плану є запорукою досягнення високої ефективності реалізації інвестиційного проекту в майбутньому. Становлення ж процесу маркетингу як невід'ємного елемента бізнес-планування на початку третього тисячоліття має стати могутнім інструментом управління, що істотно впливає на успішне функціонування економічних суб'єктів.

Список використаних джерел:

- 1.Македон В. В. Бізнес-планування :навч. пос. / В.В. Македон. — К.: Центр учбової літератури, 2016. — 236 с.
- 2.Кириченко Т.В. Особливості використання інструментів маркетингу на підприємстві[Електронний ресурс] / Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/molv_2014_10\(13\)\(1\)_13.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/molv_2014_10(13)(1)_13.pdf)

Стадніченко С. М., 6 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра правознавства та фінансів
наук. керівник - ст. викладач Черкас В. В.

НАПРЯМИ ТА МЕТОДИ ОПТИМІЗАЦІЇ ГРОШОВИХ ПОТОКІВ ПІДПРИЄМСТВА

Анотація. Ефективне управління активами вирішує цілий комплекс проблем стратегічного розвитку підприємства й забезпечує високі кінцеві результати всієї поточної господарської його діяльності. Одним з найбільш важливих і складних етапів управління грошовими потоками підприємства для активів є їхня оптимізація.

Ключові слова. Оптимізація, активи, грошові потоки, збалансованість.

Результати дослідження. Оптимізація грошових потоків являє собою процес вибору найкращих форм їхньої організації на підприємстві з урахуванням умов й особливостей здійснення його господарської діяльності.

Основними напрямками оптимізації грошових потоків підприємства є [2] (рис. 1):

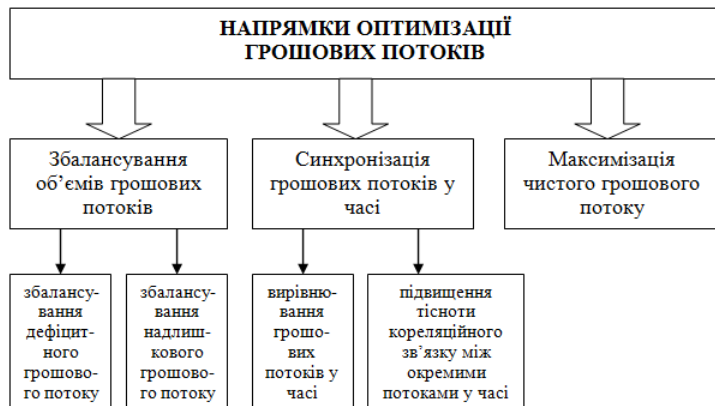

Рис. 1. Основні напрямки оптимізації грошових потоків підприємства

1. Збалансування обсягів грошових потоків. Цей напрямок оптимізації грошових потоків підприємства покликаний забезпечити необхідну пропорційність обсягів позитивного і від'ємного їх видів.

На результати господарської діяльності підприємства негативно впливати як дефіцитний, так і надлишковий грошові потоки.

Негативні наслідки дефіцитного грошового потоку проявляються в зниженні ліквідності й рівня платоспроможності підприємства, збільшенні простроченої кредиторської заборгованості постачальникам сировини й матеріалів, підвищенні долі простроченої заборгованості по отриманих фінансових кредитах, затримках виплати заробітної плати (з відповідним зниженням рівня продуктивності праці персоналу), збільшенні тривалості фінансового циклу, а в остаточному підсумку - у зниженні рентабельності використання власного капіталу й активів підприємства.

Негативні наслідки надлишкового грошового потоку проявляються у втраті реальної вартості тимчасово вільних коштів від інфляції, втраті потенційного доходу від невикористаної частини грошових активів у сфері короткострокового їхнього інвестування, що в остаточному підсумку також негативно позначається на рівні рентабельності активів і власного капіталу підприємства.

Методи збалансування дефіцитного грошового потоку спрямовані на забезпечення росту обсягу позитивного й зниження обсягу від'ємного їхніх видів.

Ріст обсягу позитивного грошового потоку в перспективному періоді може бути досягнутий за рахунок наступних заходів:

- залучення стратегічних інвесторів з метою збільшення обсягу власного капіталу;
- додаткової емісії акцій;
- залучення довгострокових фінансових кредитів;
- продажу частини (або всього обсягу) фінансових інструментів інвестування;
- продажу (або здачі в оренду) не використовуваних видів основних засобів.

Зниження обсягу від'ємного грошового потоку в перспективному періоді може бути досягнуте за рахунок наступних заходів;

- скорочення обсягу й складу реальних інвестиційних програм;
- відмови від фінансового інвестування;
- зниження суми постійних витрат підприємства.

Методи збалансування надлишкового грошового потоку підприємства пов'язані із забезпеченням росту його інвестиційної активності. У системі цих методів можуть бути використані:

- збільшення масштабів розширеного відтворення операційних необоротних активів;
- прискорення періоду розробки реальних інвестиційних проектів і початку їхньої реалізації;
- здійснення регіональної диверсифікованості операційної діяльності підприємства;
- активне формування портфеля фінансових інвестицій;
- дострокове погашення довгострокових фінансових кредитів.

2. Синхронізація грошових потоків у часі. Цей напрямок оптимізації грошових потоків підприємства покликаний забезпечити необхідний рівень його платоспроможності в кожному з інтервалів перспективного періоду при одночасному зниженні розміру страхових резервів грошових активів.

У процесі синхронізації грошових потоків підприємства в часі вони попередньо класифікуються за наступними ознаками:

1) за рівнем "нейтралізуємості" (термін, що означає здатність грошового потоку певного виду змінюватися в часі) грошові потоки підрозділяються на ті, що піддаються й не піддаються зміні. Прикладом грошового потоку першого виду є лізингові платежі, період яких може бути встановлений за узгодженням сторін. Прикладом грошового потоку другого виду є податкові платежі, строк сплати яких не може бути підприємством порушений;

2) за рівнем передбачуваності грошові потоки підрозділяються на повні-

стю передбачувані й недостатньо передбачувані (абсолютно непередбачені грошові потоки в системі їхньої оптимізації не розглядаються).

Об'єктом синхронізації виступають передбачувані грошові потоки, що піддаються зміні в часі. У процесі синхронізації грошових потоків у часі використовуються два основних методи - вирівнювання й підвищення тісноти кореляційного зв'язку між окремими видами потоків.

Вирівнювання грошових потоків спрямоване на згладжування їхніх обсягів у розрізі окремих інтервалів періоду часу, який розглядається. Цей метод оптимізації дозволяє усунути в певній мірі сезонні й циклічні розходження у формуванні грошових потоків (як позитивних, так і негативних), оптимізуючи паралельно середні залишки коштів і підвищуючи рівень ліквідності. Результати цього методу оптимізації грошових потоків у часі оцінюються за допомогою середньоквадратичного відхилення або коефіцієнта варіації, які в процесі оптимізації повинні знижуватися.

Підвищення тісноти корелятивного зв'язку між потоками досягається шляхом використання "Системи прискорення - уповільнення платіжного обороту" (або "Системи ліде енд легс"). Суть цієї системи полягає в розробці на підприємстві організаційних заходів щодо прискорення залучення коштів й уповільненню їхніх виплат в окремі інтервали часу для підвищення синхронності формування позитивного і від'ємного грошових потоків.

Прискорення залучення коштів у короткостроковому періоді може бути досягнуте за рахунок наступних заходів:

- збільшення розміру цінових знижок за готівку по реалізованій покупцям продукції;
- забезпечення одержання часткової або повної передоплати за зроблену продукцію, що користується високим попитом на ринку;
- скорочення строків надання товарного (комерційного) кредиту покупцям;
- прискорення інкасації простроченої дебіторської заборгованості;
- використання сучасних форм рефінансування дебіторської заборгованості - обліку векселів, факторингу, форфейтингу;
- відкриття "кредитної лінії" у банку, що забезпечує оперативне надходження засобів короткострокового кредиту при необхідності термінового поповнення залишку грошових активів;
- прискорення інкасації платіжних документів покупців продукції (часу знаходження їх у шляху, у процесі реєстрації, у процесі зарахування грошей на розрахунковий рахунок і т.п.).

• уповільнення виплат коштів у короткостроковому періоді може бути досягнуте за рахунок наступних заходів:

• використання флоуту. Флоут являє собою суму коштів підприємства, пов'язану вже виписаними їм платіжними документами - дорученнями (чеками, акредитивами й т.п.), але ще не інкасовану їхнім одержувачем. Флоут по конкретному платіжному документі можна розглядати як період часу між його випискою по конкретному платежу й фактичній його оплаті. Максимізуючи флоут (період проходження виписаних платіжних документів до їхньої оплати) підприємство може відповідно підвищувати суму середнього залишку своїх грошових активів без додаткового вкладення фінансових засобів. У закордонній практиці фінансового менеджменту флоут є одним з ефективних інструментів управління залишком грошових активів компаній і фірм;

• скорочення розрахунків з контрагентами готівкою. Наявні грошові розрахунки збільшують залишок грошових активів підприємства й скорочують період використання власних грошових активів на строк проходження платіжних документів постачальників;

• збільшення за узгодженням з постачальниками строків надання підприємству товарного (комерційного) кредиту;

• заміни придбання довгострокових активів, що вимагають відновлення, на їхню оренду (лізинг);

• реструктуризації портфеля отриманих фінансових кредитів шляхом перекладу короткострокових їхніх видів у довгострокові.

Результати цього напрямку оптимізації грошових потоків у часі оцінюються за допомогою коефіцієнта кореляції, що у процесі оптимізації повинен прагнути до значення " + 1".[3]

3. Максимізація чистого грошового потоку. Цей напрямок оптимізації є найбільш важливим і відбиває результати попередніх її етапів. Ріст чистого грошового потоку забезпечує підвищення темпів економічного розвитку підприємства на принципах самофінансування, знижує залежність цього розвитку від зовнішніх джерел формування фінансових ресурсів, забезпечує приріст ринкової вартості підприємства.

Підвищення суми чистого грошового потоку підприємства може бути забезпечене за рахунок здійснення наступних основних заходів:

- зниження суми постійних витрат;
- зниження рівня змінних витрат;

- здійснення ефективної податкової політики, що забезпечує зниження рівня сумарних податкових виплат;
- здійснення ефективної цінової політики, що забезпечує підвищення рівня прибутковості операційної діяльності;
- використання методу прискореної амортизації використовуваних підприємством основних засобів;
- скорочення періоду амортизації використовуваних підприємством нематеріальних активів;
- продажу не використовуваних видів основних засобів і нематеріальних активів;
- посилення претензійної роботи з метою повного й своєчасного стягнення штрафних санкцій.

Результати оптимізації грошових потоків підприємства одержують своє відбиття в системі планів формування й використання коштів у майбутньому періоді.

Список використаних джерел:

1. Л. Селіверстова Фінансовий аналіз Видавництво: Центр навчальної літератури 2019 рік
2. Т. Говорушко Управління фінансовою санацією підприємства Видавництво: Центр навчальної літератури; 2019
3. Г. О. Партин, Н. Є. Селюченко - «Фінансовий менеджмент» Видавництво Львівська політехніка 2018

Стельмах О. М., 6 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра правознавства та фінансів
наук. керівник - ст. викладач Черкас В. В.

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ МОНІТОРИНГУ КРИЗОВИХ ЯВИЩ У ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація. Сучасна ситуація розвитку агропромислового виробництва та фінансово-економічної стан суб'єктів господарювання аграрної сфери дозволяють наголошувати на тому факті, що для подальшого його розвитку є суттєво актуальним формування ефективної фінансової політики як в масштабах даної сфери бізнесу, так і для окремих суб'єктів господарювання.

Ключові слова. Моніторинг, криза, рентабельність, інтегральні показники, ліквідність, фінансовий стан.

Результаті дослідження. Проведені дослідження дали змогу виявити значну кількість негативних факторів, що погіршують стан окремих підприємств, а їх комплексне поєднання може призвести й взагалі до банкрутства. В системі цих негативних факторів слід відмітити значну невідповідність показників платоспроможності та фінансової стійкості їх нормативним й оптимальним значенням, що не дає змогу таким суб'єктам господарювання забезпечувати надходження інвестицій (через недовіру з боку інвесторів) та дотримуватися платіжної дисципліни.

Специфічні особливості бізнесу у сфері АПК, на відміну від інших сфер народного господарства, передбачають велику тривалість операційних циклів. Навіть, в тому випадку, коли результати досліджень вказують на високі показники ефективності виробництва окремих видів продукції сільського господарства, немає впевненості, що отриманий фінансовий результат перекриє динаміку цін та дасть змогу вчасно розпочати новий операційний цикл діяльності.

Неабияким недоліком у ході організації фінансово-економічної діяльності підприємств АПК є їх неспроможність ефективно управляти заборгованістю дебіторів, що призводить до породження прострочених її видів, резерву сумнівних боргів та пролонгацію в довгострокову дебіторську заборгованість. Все вище наведене веде до вилучення частки оборотного капіталу підприємства, зниження цінності грошових коштів та, в результаті, погіршення фінансово-економічного становища як вказаного суб'єкта господарювання, так і аграрної сфери у цілому. Отже, в системі формування ефективної фінансово-економічної політики значне місце повинно належати комплексу взаємопов'язаних заходів, що поєднують в свої системі управління фінансовою стійкістю, платоспроможністю, прибутковістю, ліквідністю та діловою активністю на основі розрахунку окремих їх показників, що дасть змогу оцінити ступінь загрози прояву кризових явищ та визначити комплекс оздоровчих заходів щодо зменшення їх негативних наслідків.

Відповідно до вищевказаних складових формування фінансово-економічної політики окремого суб'єкта бізнесу з метою оперативного управління станом його господарської діяльності, як ми вважаємо, повинно відбуватися наступним чином (рис. 1).

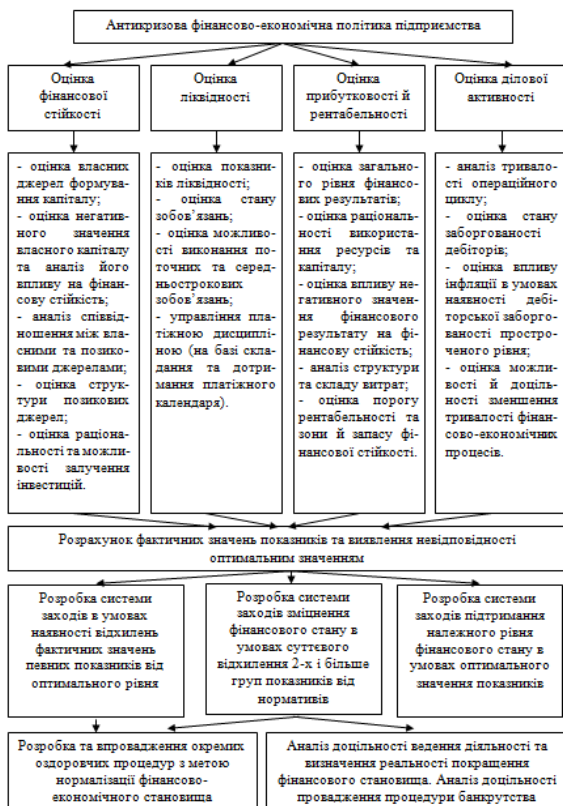

Рис. 1. Схема формування антикризової фінансово-економічної політики

Важливою частиною вказаних напрямів антикризового моніторингу в системі формування фінансової оздоровчої політики підприємства є не лише аналіз окремих показників та оцінка відповідності їх нормативам, а й виявлення ефекту «синергізму» від поєднання негативних проявів у цілому в діяльності кожного суб'єкта господарювання. Так, безперечно в умовах низького рівня стійкості та тимчасової відсутності належного прибутку, може мати місце випадок ініціювання провадження справи про його банкрутство від кредиторів, адже саме за таких умов у них виникає невпевненість у поверненні своїх вкладень та ймовірність втрати їх частини в результаті розвитку інфляційних процесів. Точно так само можна

говорити й про результати поєднання кризи фінансової стійкості й платоспроможності, а також платоспроможності й прибутковості [1].

Отже, у випадку наявності 2-х і більше видів криз в один і той самий момент в умовах окремого підприємства організація системи заходів стосовно раціоналізації окремих напрямів діяльності суб'єкта господарювання не матиме ефекту.

На основі опрацювання системи показників оцінки фінансового стану та методом експертних оцінок ми виокремили систему фінансово-економічних показників, на основі яких можна оцінити поточний стан суб'єкта бізнесу (табл. 1).

Таблиця 1

Система індикаторів комплексної оцінки фінансового стану підприємства

Показники ліквідності
Коефіцієнт швидкої ліквідності
Загальний коефіцієнт ліквідності
Показники фінансової стійкості
Коефіцієнт автономії
Коефіцієнт забезпеченості запасів власними оборотними коштами
Показники функціонального стану основних засобів
Коефіцієнт придатності основних засобів
Показники прибутковості
Рентабельність витрат операційної діяльності, %
Чиста рентабельність сукупного капіталу, %
Показники ділової активності
Тривалість одного обороту оборотних активів, днів
Тривалість одного обороту дебіторської заборгованості, днів
Тривалість одного обороту кредиторської заборгованості, днів

Вказана система показників включає в себе найбільш вагомі, на нашу думку, індикатори різносторонніх аспектів фінансово-економічного становища суб'єкта бізнесу і базується на співставленні фактичних даних суб'єкта господарювання з нормативними або оптимальними для агропромислової галузі значеннями.

Врахувавши велику кількість й різноманітність показників фінансової стійкості, відмінності їх нормативних значеннях і виникаючі в зв'язку з цим труднощі стосовно оцінки ризику банкрутства, велика кількість вітчизняних і зарубіжних економістів вказують на доцільності проводити інтегральну бальну оцінку фінансової стійкості. З метою оцінки досягнутого значення в контексті окремих показників доцільно застосовувати шкалу градації їх фактичних значень та визначення певної кількості балів залежно від фактичної величини значень.

На основі врахування прийнятих нормативів на нашу думку раціональною є наступна шкала оцінювання досліджуваних показників (табл. 2).

Таблиця 2

**Шкала оцінювання основних показників фінансово-економічного
становища агропромислових підприємств**

Показник-індикатор	Бали					
	0	1	2	3	4	5
Коефіцієнт швидкої ліквідності	<0,1	0,1-0,2	0,2-0,4	0,4-0,6	0,6-0,8	≥0,8
Загальний коефіцієнт ліквідності	<0,5	0,5-0,8	0,8-1,0	1,0-1,3	1,3-1,5	≥1,5
Коефіцієнт автономії	<0,1	0,1-0,3	0,3-0,4	0,4-0,5	0,5-0,6	≥0,6
Коефіцієнт забезпеченості запасів власними оборотними коштами	<0,2	0,2-0,5	0,5-0,7	0,7-1	1-1,2	≥1,2
Коефіцієнт придатності основних засобів	<0,250	0,250-0,400	0,400-0,550	0,550-0,700	0,700-0,850	≥0,850
Рентабельність витрат операційної діяльності, %	<0	0-5,0	5,0-10,0	10,0-15,0	15,0-25,0	≥25,0
Чиста рентабельність господарської діяльності, %	<0	0-10,0	10,0-20,0	15,0-20,0	20,0-30,0	≥30,0
Тривалість одного обороту оборотних активів, днів	>240	210-240	180-210	150-180	150-120	<120
Тривалість одного обороту дебіторської заборгованості, днів	>210	180-210	120-180	90-120	60-90	<60
Тривалість одного обороту кредиторської заборгованості, днів	>210	180-210	120-180	90-120	60-90	<60

Наступним кроком такої оцінки є узагальнення результатів аналізу й формування інтегрального показника, на основі якого можна оцінити фактичний фінансовий стан та що допоможе зробити висновки про раціональність й необхідність більш суттєвих аналітичних розрахунків в розрізі окремих аспектів діяльності окремого суб'єкта бізнесу.

На основі системи вищевказаних коефіцієнтів оцінки фінансового становища підприємства й питомої ваги кожного з індикаторів варто розрахувати інтегральний показник оцінки фінансового стану окремого суб'єкта бізнесу за вказаною формулою:

$$III = \sum_{i=1}^{10} R_i \times \left(\frac{V_i}{100} \right), \quad (1)$$

де R – рейтинг і-го фінансового показника;

V_i – частка і-го фінансового показника в зведеному показнику.

В результаті розрахунку такого інтегрального показника ми отримуємо його значення в люфті від 0 до 5, що свідчить про певний тип загального фінансового стану підприємства. Шкала градації глибини кризи для агропромислових підприємств наведена в табл. 3.

Таблиця 3

**Шкала оцінювання рівня кризового стану підприємств сфери
агропромислового комплексу**

Інтегральний показник	Діапазон значень інтегрального показника			
Значення показника	0-1,99	2-2,99	3-3,99	4-5
Інтерпретація результатів	Кризовий фінансовий стан	Невизначений фінансовий стан	Задовільний фінансовий стан	Стійкий фінансовий стан

Запропонована модель, на відміну від вже існуючих, містить в собі показники, що визначають не лише рівень прибутковості, фінансової стійкості, ліквідності й ділової активності, а також враховує ступінь виробничого потенціалу підприємства на базі значення коефіцієнта придатності основних засобів, що, як ми вважаємо, має істотний вплив на існуючий фінансовий стан та перспективи його динаміки в майбутньому, а низьке значення даного показника викликає прояви ознак майнової кризи суб'єкта господарювання.

Список використаних джерел:

1. Ткаченко Н. М. Шляхи подолання кризових явищ у цукровій промисловості / Н. М. Ткаченко, О. О. Ткаченко // Економіка АПК. – 2015. – № 8. – С. 46–50.

Тарасенко Оксана Петрівна

Начальник управління державної
казначейської служби України у м. Полтаві
Полтавської області

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ОБЛІКОВОЇ ПОЛІТИКИ
НА ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ**

У статті розглядаються питання визначення терміну «облікова політика» і основні положення її побудови в Україні.

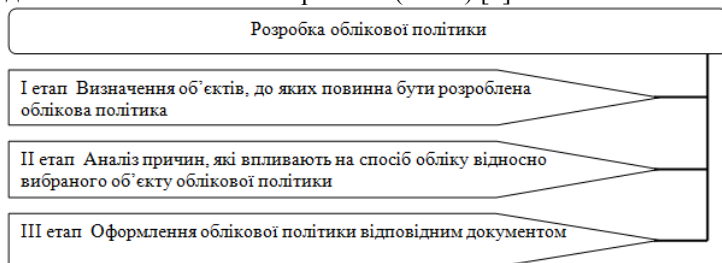
Ключові слова: облікова політика,

Облікова політика в Україні офіційно почала застосовуватися з 01.01. 2000 року - з дати введення в дію положень (стандартів) бухгалтерського обліку (П (С) БО). Поняття терміна «облікова політика» розкривається в Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Украї-

ні» та П (С) БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [1]. Згідно ст. 1 Закону «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні»:

«Облікова політика - сукупність принципів, методів і процедур, які використовуються на підприємстві для складання та подання фінансової звітності».

При розробці облікової політики повинна бути забезпечена достовірність і доречність звітної інформації для потреб користувачів. При цьому необхідно визначитися з професійними судженнями щодо вибору облікової політики та здійснення облікових оцінок. Розробку облікової політики слід здійснювати за такими напрямками (мал.1) [3]:

Мал. 1. Етапи розробки облікової політики

Зауважимо, що від правильної розробки наказу (розпорядження, положення) про облікову політику підприємства залежить не тільки об'єктивне висвітлення інформації у фінансовій звітності, а й аналіз діяльності підприємства, прийняття рішень по організації роботи підприємства і т.п. Тому, ми вважаємо, що брати участь в розробці такого документа повинні не тільки бухгалтерська служба на чолі з головним бухгалтером, а й керівники (засновники) підприємства.

Незважаючи на той факт, що розробка наказу про облікову політику - це творчий процес, однак перед складанням Положення про облікову політику потрібно врахувати ряд факторів, які можуть вплинути на вибір методів. А саме:

- 1) форма власності та організаційно-правова форма підприємства (державне, приватне, акціонерне товариство, товариство з обмеженою відповідальністю і т. д.)
- 2) вид діяльності (торгівля, промисловість, будівництво і т. д.);
- 3) організаційна структура управління та наявність структурних підрозділів;

4) кількість господарських операцій, обсяги діяльності, обсяг продажів, чисельність персоналу, наявність відокремлених підрозділів, дочірніх підприємств і т.д. ;

5) особливості оподаткування діяльності;

6) поточна і довгострокова мета підприємництва (залучення кредитних ресурсів, здійснення інвестиційних програм і т. п.);

7) ступінь матеріально-технічного оснащення (комп'ютерна техніка, програмне забезпечення);

8) рівень кваліфікації кадрів;

9) технологічні особливості виробництва, особливості організації постачання і збуту;

10) системи і форми розрахунків з покупцями і постачальниками;

11) взаємовідносини з фінансовими структурами;

12) система звітності перед власниками, а також іншими користувачами фінансової інформації;

13) стан законодавства, перспективи його зміни [2].

Офіційно типова форма наказу (положення) про облікову політику не затверджена. Підприємство самостійно встановлює «норми» облікової політики (які, безумовно, повинні базуватися на нормах П (С) БО), з огляду на специфіку свого бізнесу.

Розпорядчий документ про облікову політику підприємства має визначити: 1) методи оцінки виходу запасів; 2) періодичність визначення середньозваженої собівартості одиниці запасів; 3) порядок обліку і розподілу транспортно-заготівельних витрат; 4) окремий субрахунок для обліку транспортно-заготівельних витрат; 5) методи амортизації необоротних активів; 6) вартісні ознаки предметів, що входять до складу малоцінних необоротних матеріальних активів; 7) класи 8 та / або 9 Плану рахунків бухгалтерського обліку; 8) періодичності (період) зарахування сум дооцінки необоротних активів до нерозподіленого прибутку; 9) метод обчислення резерву сумнівних боргів; 10) перелік створюваних забезпечень майбутніх витрат і платежів; 11) порядок оцінки ступеня завершеності операцій з надання послуг; 12) перелік і склад змінних і постійних загальновиробничих витрат, бази їх розподілу; 13) перелік і склад статей калькуляції виробничої собівартості продукції (робіт, послуг); 14) порядок визначення ступеня завершеності робіт за будівельним контрактом; 15) дати визначення придбаних фінансових активів в результаті систематичних операцій; 16) бази розподілу витрат за операціями з інструментами влас-

ного капіталу; 17) порога суттєвості щодо окремих об'єктів обліку; 18) переоцінки необоротних активів; 19) періодичності відображення відстрочених податкових активів і відстрочених податкових зобов'язань; 20) окремого балансу філіями, представництвами, відділеннями та іншими відокремленими підрозділами підприємства.

Питання організації бухгалтерського обліку на підприємстві належать до компетенції його власника (власників) або посадової особи відповідно до установчих документів. Розробка облікової політики, як правило, покладається на головного бухгалтера. Але краще, коли в роботі над цим документом буде брати участь створена на підприємстві комісія. До складу цієї комісії включають головного економіста, головного бухгалтера, технолога, внутрішнього аудитора тощо. Це дозволить зробити правильний (об'єктивний) вибір тих чи інших методів обліку. Зі змістом наказу про облікову політику потрібно ознайомити всіх працівників підприємства, які зобов'язані виконувати його положення. За невиконання норм зазначеного документа необхідно закликати до відповідальності, яка встановлюється внутрішніми правилами підприємства. Крім того, недостовірне відображення подій впливає на показники фінансової звітності, що означає внесення в неї неправдивих даних [3].

Таким чином, необхідно відзначити:

1) облікова політика - сукупність принципів, методів і процедур, які використовуються підприємством для складання та подання фінансової звітності. Конкретні, індивідуальні правила і принципи обліку підприємства затверджуються наказом про облікову політику. У процесі розробки цього документа рекомендуємо враховувати вимоги міжнародних стандартів бухгалтерської звітності;

2) офіційно типова форма наказу про облікову політику не затверджена, тому підприємство самостійно встановлює методи і процедури, які будуть використовуватися, з огляду на специфіку свого бізнесу;

3) деякі складові облікової політики самостійно встановлюються підприємством, про що потрібно вказати в наказі про облікову політику. Але є ряд складових, які чітко встановлені відповідними П (С) БО.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.99 р. № 996-XIV. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>

2. Лист Міністерства фінансів України «Про облікову політику» від 21.12.2005 р. № 31-34000-10-5 / 27793. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
3. Будько О. Облікова політика як інструмент впливу на фінансові результати діяльності підприємства // Економічний аналіз. Випуск 5. - 2010 р. - С. 232-235.

Улітко Марина Миколаївна, 3 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра правознавства та фінансів
наук. керівник - ст. викладач Черкас В. В.

ПРОБЛЕМАТИКА АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ФІНАНСАМИ ПРИВАТНИХ ПІДПРИЄМСТВ

В сьогоденнішніх умовах світова фінансова й економічна криза та її вплив на економіку України призвели до того, що значна кількість вітчизняних товаровиробників виявились неспроможними з економічної точки зору, протистояти поставши перед загрозою банкрутства. Так загострилася проблема розробки та впровадження такої системи антикризового фінансового управління, яка б забезпечила не лише вихід підприємств із кризи та стану банкрутства, але і їх фінансове оздоровлення і процвітання [1].

Важливим завданням теорії антикризового фінансового управління підприємством є розробка науково-обґрунтованих моделей діагностики фінансової неспроможності та банкрутства підприємства. Термін „діагностика” означає визначення стану об’єкта управління на основі реалізації комплексу дослідницьких процедур та виявлення слабких ланок і „вузьких місць” [2, с.504]. Основою діагностики банкрутства є фінансовий аналіз. Досліджуючи значення фінансового аналізу в контексті агентської теорії проф. Ковальов В. підкреслює виняткову його роль у пом’якшенні протиріч, зумовлених проблемою агентських відносин [3, с.504]. Якісна діагностика банкрутства сприяє нейтралізації конфлікту між суб’єктами фінансових відносин та підвищує ефективність антикризового управління.

Метою оцінки кредитоспроможності підприємства є прогнозування його спроможності своєчасно і повністю розрахуватися за своїми борговими зобов’язаннями [36, с.320]. У разі високої ймовірності неплатоспроможності чи незадовільного фінансового стану підприємство вважається таким, якому загрожує фінансова криза та банкрутство.

Необхідність антикризового управління визначається, у першу чергу, цілями і завданнями розвитку. Наприклад, виникнення кризових ситуацій в екології, що загрожують існуванню людини, її здоров'ю, змушує знаходити нові засоби антикризового управління.

Усю сукупність проблем можна представити чотирма групами. Перша група включає проблеми розпізнавання передкризових ситуацій. Це непроста справа — своєчасно побачити настання кризи, знайти її перші ознаки, зрозуміти її характер. Від цього залежить запобігання кризі. Але не тільки від цього. Механізми запобігання кризі треба побудувати і запустити в дію. І це теж проблема управління.

Друга група проблем антикризового управління пов'язана з ключовими сферами життєдіяльності організації. Це, насамперед, методологічні проблеми її життєдіяльності. У процесах їх вирішення формулюються місія і ціль управління, визначаються шляхи, засоби і методи управління в умовах кризової ситуації. Ця група включає комплекс проблем фінансово-економічного характеру. Наприклад, в економічному антикризовому управлінні виникає необхідність визначення типів диверсифікованості виробництва чи проведення конверсії. Це вимагає додаткових ресурсів, пошуку джерел фінансування. Існують також проблеми організаційного і правового змісту, безліч соціально-психологічних проблем.

Проблеми аналізу й оцінки кризових ситуацій також мають велике значення. Тут існує безліч обмежень за часом, кваліфікацією персоналу, методологією й організацією вирішення проблем в умовах кризового функціонування організації, недостатності інформації й ін. У цій же групі можна розглядати і проблеми розробки інноваційних стратегій, що сприяють виводу організації з кризи.

Четверта група проблем включає конфліктологію і селекцію персоналу, що завжди супроводжує кризові ситуації.

Не можна упускати зі структури антикризового управління і проблеми інвестування антикризових заходів, маркетингу, а також проблеми банкрутства і санації підприємств.

Антикризове управління складом своїх типових проблем відбиває ту обставину, що воно є особливим типом управління, яке володіє як загальними для управління рисами, так і неспецифічними його характеристиками.

Таким чином антикризове фінансове управління на даний час є одним з основних елементів для ефективної господарської роботи будь-якого підприємства.

Для підтримання фінансової рівноваги, забезпечення стабільної ліквідності, платоспроможності та прибутковості фінансовий менеджмент повинен організувати фінансове господарство на підприємстві таким чином, щоб операційна, інвестиційна та фінансова діяльність здійснювалися з врахуванням вимог політики антикризового фінансового управління.

В загальному вигляді антикризове фінансове управління - це система прийомів та методів управління фінансами спрямована на попередження фінансової кризи та банкрутства підприємства. Антикризовий фінансовий менеджмент у значній мірі повинен спиратися на функціональний та методологічний інструментарій контролінгу, а також враховувати вимоги Закону “Про відновлення платоспроможності боржника або оголошення його банкрутом”, який визначає механізм фінансової санації та банкрутства підприємств. Антикризове фінансове управління підприємством можна розглядати в двох ракурсах:

по-перше, - це система профілактичних заходів, спрямованих на попередження фінансової кризи: постійний аналіз сильних та слабких сторін підприємства, прогнозування банкрутства, управління ризиками (мінімізація та нейтралізація), впровадження системи попереджувальних заходів тощо;

по-друге, - це система управління фінансами, спрямована на виведення підприємства з кризи, в тому числі шляхом проведення санації чи реструктуризації суб'єкта господарювання.

Враховуючи ту обставину, що одним із головних факторів виникнення фінансової кризи та неефективності заходів щодо оздоровлення багатьох вітчизняних підприємств є низький рівень менеджменту і фінансового менеджменту зокрема, елементи системи антикризового управління доцільно запроваджувати як на підприємствах, які є порівняно благополучними і функціонують успішно, так і на тих, які опинилися у фінансовій кризі. У першому випадку, основне завдання системи полягає в недопущенні фінансової кризи, а в другому - подолання фінансової кризи, тобто фінансове оздоровлення підприємства.

Список використаних джерел:

- 1.Ткаченко М. О. Оцінка та інструментарій антикризового управління / М. О. Ткаченко // Економіка промисловості. - 2015. - № 2. - С. 154-158.
- 2.Василенко В.О. Антикризове управління підприємством. – К.: Цул, 2012. – 504 с.

Черкас Віра Володимирівна

Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
старший викладач кафедри правознавства та фінансів

РОЛЬ ОСНОВНИХ АСПЕКТІВ МАРКЕТИНГ-МЕНЕДЖМЕНТ

Анотація. Маркетингове управління - це умова стабільного розвитку підприємства; інструмент стратегічного управління для розширення і розвитку на основі дослідження ринку, який сам безперервно розвивається, під впливом зростання потреб людини і суспільства. Комерціалізація товару, з точки зору комплексу маркетингу, є результатом прийнятих рішень по кожному зі складових комплексу. Комерціалізація товару формує послідовність створення цінності і донесення створеної цінності до клієнта.

Ключові слова: маркетингова діяльність, маркетинг, менеджмент, мотивація, стратегія, інтеграція.

Відповідно до загальноновизнаних принципів менеджменту якості, прийняття рішень має здійснюватися на основі фактів, а вдосконалення - бути постійним. Відповідно, управління маркетинговою діяльністю, якщо маркетинг інтегрований в систему менеджменту якості, має здійснюватися на постійній основі, ринок - постійно аналізуватися.

Три стадії розвитку маркетингу виділив Ж.-Ж. Ламбен. Пасивний маркетинг має на увазі збут вироблених товарів поза конкурентного середовища, тобто в умовах стабільного попиту; організаційний маркетинг базується на підвищенні ефективності підприємства; а активний маркетинг характеризується підвищенням важливості стратегічного маркетингу і є одним з формуючих критеріїв суспільства споживання.

С. Маджаро розглядав маркетинг як поєднання науки і мистецтва управління. Він писав: ... маркетинг більше, ніж інша діяльність фірми, залежить від таланту працівника. Не знімаючи питання про необхідність навчання маркетингу, зауважимо, що, як показує досвід, чуття, інтуїція і талант можуть збагатити маркетинг навіть більше, ніж будь-яку іншу діяльність фірми ... [1].

Деякі дослідники вважають, що маркетингове управління має охоплювати всі види діяльності компанії. Ф. Дж. Роджерс описав принцип компанії IBM і на його основі стверджував: продажем повинен займатися кожен співробітник, незалежно від посади [2]. Д. Паккард також зауважив, що маркетинг занадто важливий, щоб віддавати його на відкуп відділу маркетингу [3].

М. Мак-Дональд в книзі Стратегічне планування маркетингу говорить про скептичному ставленні до ролі маркетингу у створенні цінності продукту. К. Брокхофф ввів поняття якості маркетингу і сформулював аспекти якості маркетинг-менеджменту.

К. Брокхофф першим заговорив про філософію маркетингу на початку 1990-х років. Він ввів поняття якості маркетингу. Він сформулював сім аспектів якості маркетинг-менеджменту, першим з яких виділив філософський аспект, що полягає в задоволенні потреб споживачів з увагою на постійні нововведення. Також К. Брокхофф звернув увагу на необхідність турботи про образ фірми і продукції в очах споживача, досліджень ринкового середовища, комплексного підходу до маркетингу та гнучкості системи управління маркетинговою діяльністю, якістю і підприємством в цілому (відхід від бюрократії і централізації), а так само на важливість орієнтації на безпеку і екологічність продукції і діяльності підприємства.

У роботах Джона А. Ховарда і Джерома МакКарті були сформульовані інструменти аналізу, планування і контролю маркетингової діяльності, що стало поштовхом для широкого поширення маркетингу в практиці управління підприємством. Такими інструментами є схеми аналізу зовнішнього середовища, позиціонування, життєвий цикл товару), брендинг, портфельний аналіз і ін. [6]

Еволюційний розвиток концепцій управління посилює ріст ролі маркетингу в діяльності організацій. За класифікацією А. Файоля продажу є лише складовою комерційної діяльності, такою ж як покупка або обмін, Портер виділяє в ряду першочергових функцій підприємства цілий ряд процесів, які пов'язані з поширенням товарів і послуг: зовнішня логістика, що включає обробку замовлень, складські операції і т. д, маркетинг та продажу, які включають рекламу і просування, і після продажне обслуговування.

Класифікаційну систему управлінських функцій можна представити у вигляді блоків: структури, маркетинг і бізнес-планування, організація і логістика, облік, фінанси, економіка, людські ресурси; і трьох допоміжних: комунікації, документообіг та програмно-технічні платформи

За Ф. Котлером, існують 4 принципу організації маркетингової діяльності компанії:

1. Функціональний. В організації керується таким принципом кожен структурний підрозділ очолює фахівець. Це може бути маркетинголог-дослідник або менеджер по якогось виду діяльності (продажу, рекламі, менеджери і т.д.);

2. Географічний. Маркетолог відповідає за окремі регіони, території або держави;

3. Товарний (марочний). Кожен менеджер особисто розробляє план маркетингової діяльності та стратегію для кожного бренду або товару;

4. Ринковий (купівельний). Менеджер розробляє план маркетингової діяльності та стратегію для певного сегмента покупців. Якщо розглядати комерціалізацію товару з точки зору комплексу маркетингу, то вона є результатом прийнятого рішення по кожному зі складових комплексу.

Про три стадії розвитку маркетингу писав Ж.-Ж. Ламбен. Пасивний маркетинг має на увазі збут вироблених товарів поза конкурентного середовища (в умовах стабільного попиту); організаційний - підвищення ефективності роботи всього підприємства; активний маркетинг - підвищення важливості стратегічного маркетингу (що є одним з формуючих критеріїв суспільства споживання). З цього підходу слід, що управління маркетинговою діяльністю має здійснюватися на постійній основі, ринок постійно повинен аналізуватися.

Саме на основі постійного аналізу повинно здійснюватися прийняття рішень, що відповідає одному з принципів менеджменту якості прийняття рішень на основі фактів [9]. Тобто маркетинг повинен бути інтегрований в систему управління якістю підприємства.

Залежно від області діяльності і специфіки підприємства, маркетинг виконує різні функції і діє на різних рівнях. Тобто він може являти собою одну з рівноважних функцій, а може бути розвинений до керуючої функції, що зв'язує споживача і виробництво.

У вітчизняній практиці мають місце два найбільш поширених види інтеграції маркетингу в систему управління якістю в організації: як функція управління або функція обслуговування. Якщо маркетинг використовується як функція управління, то предметом досліджень є мотивації організації в цілому, а маркетингові плани і стратегії затверджуються на рівні вищого керівництва, цілі і завдання делегуються відповідним виконавцям. У другому випадку, якщо маркетинг інтегрується як функція управління, він сприяє скоординованій маркетинговій діяльності та підтримці контролю. Однак, недолік даного підходу полягає в форматизме, який пов'язаний з ростом обсягу планово-звітної роботи, а інформаційна ефективність цієї роботи поступово знижується.

Керуюча роль маркетингу диктує необхідність підпорядкування маркетингової службі зазначених інших структурних ланок, винятком може

стати тільки фінансово-економічна служба. На практиці успішних комерційних підприємств західних фірм видно, що служба маркетингу повинна знаходитися на вищих позиціях в структурі підприємства, адже діяльність маркетингових структур суттєво впливає на інші управлінські функції.

Висновки: Маркетингове управління в цілісній системі управління якістю підприємства реалізує функцію координації різних аспектів діяльності для уникнення та пом'якшення криз надвиробництва, управління попитом і пропозиціями. Інтеграція маркетингу в систему управління якістю на підприємстві повинна забезпечити виробництво і ефективний збут товарів, які відповідають вже існуючим і, що важливо, потенційним потребам конкретного споживача.

Сьогодні маркетинг орієнтований на глобалізацію ринків і концентрацію бізнесу, використання інформаційних технологій, розвиток інноваційної діяльності підприємств. Як результат сучасний маркетинг не тільки керує прибутковістю окремого товару, а й переходить до управління прибутковістю споживачів. Функціональна роль маркетингового управління передбачає створення маркетингового підрозділу, який займається виключно питаннями маркетингу, і стоїть на одному ієрархічному рівні з підрозділами, що відповідають за фінанси, закупівлі, виробництво і збут.

Наявність маркетингового відділу на підприємстві не гарантує відповідності властивостей продукції запитам споживачів і автоматичного досягнення довгострокового успіху в конкурентному середовищі. Служба маркетингового управління повинна бути інтегрована в систему управління якістю підприємства, що забезпечить найбільш ефективне втілення маркетингових концепцій і стратегій на практиці виробництва товарів і послуг, які будуть затребувані ринком.

Список використаних джерел:

1. Маджаро С. Международный маркетинг. М.: Международные отношения, 1979. 264 с.
2. Роджерс Ф. Дж. (Бак). Путь успеха: Как работает корпорация IBM. М.: Изд-во: Азбука, Терра-Книжный клуб, 1997. 256 с.
3. Котлер Ф., Вероника Вонг, Джон Сондерс, Гари Армстронг. Основы маркетинга, 5-е европейское издание – Principles of Marketing: European Edition 4th. — М.: «Вильямс», 2016. — С. 1200.
4. Голубков Е.П. Маркетинговые исследования: теория, методология и практика. 2-е изд. - М., «Фин пресс» переиздано 2016

Шарава Р.І., к.е.н., доцент,
професор кафедри правознавства та фінансів
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»

СИСТЕМА РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

У статті розглянуто особливості нормативно-правового та економічного регулювання банківської системи України через призму інтеграції у світовий фінансовий простір. Проаналізовано особливості сформованої в Україні системи банківського нагляду та визначено необхідність переходу від інституційного регулювання до макроруденційного та мікроруденційного типів впливу. Сформовано основні завдання та пріоритети головного регулятора на ринку банківських послуг України – Національного банку України. Визначено ключові показники ефективності регулювання банківської системи в Україні. Регулювання банківської діяльності в Україні є складовою загальної системи імперативного регулювання держави. Наголошується на необхідності під час реформування системи нормативно-правового регулювання враховувати загальноєвропейські директиви, рекомендації, регламенти у фінансовій сфері.

Ключові слова: *нормативно-правове регулювання, банківський нагляд, інституційне регулювання, макроруденційне та мікроруденційне регулювання, Національний банк України, імперативне регулювання.*

Практично в усіх країнах світу повноваженнями нормативно-правового регулювання банківської діяльності належать вищим органам державного управління законодавчої та виконавчої гілок влади. Визначальну роль серед цих органів відіграє парламент, оскільки діяльність банків більшості розвинутих країн регламентується цілою низкою законодавчих актів, що встановлюють чіткі вимоги як щодо організаційно-правових так і до функціональних засад діяльності [1, с. 89].

Головним органом регулювання діяльності банків в Україні залишається Національний банк. Водночас, на сьогодні відбуваються численні дискусії зі приводу доцільності зосередження в НБУ фактично усього спектру регулятивних і наглядових функцій адміністративного та індикативного регулювання.

Під час формування моделі державного регулювання діяльності фінансових посередників в Україні важливо враховувати досвід країн Європейського Союзу, а також значний вплив як національних, так і глобалізаційних факторів. До базових національних чинників віднесемо: розвиток

інститутів фінансового сектору держави, зокрема діяльності фінансових посередників (страхових компаній, кредитних спілок, інвестиційних фондів тощо), що також потребують ефективного впливу; необхідність забезпечити стабільність і надійність банківського сектору; потребу у посиленні інституційної, операційної та фінансової складової органів регулювання; бажання приєднатись чи приєднання держави до різних міждержавних організацій (Світова організація торгівлі, Європейський Союз, «Група розробки фінансових заходів боротьби зі відмиванням доходів – ФАТФ») та міжнародних угод («Міжнародної конвергенції щодо вимірювання та вимог до капіталу – Базель II», «Нових банківських стандартів капіталу і ліквідності» – Базель III) [2, с. 101].

В умовах необхідності підвищення ефективності системи банківського регулювання її нагляду в Україні, доцільно поступово трансформувати інституційну складову регулювання діяльності банків у напрямку виокремлення макропруденційного і мікропруденційного регулювання. Враховуючи системний вплив які національних, так і глобальних чинників на формуванні інституційного середовища регулювання банківського сектору, а також досвід регулювання і нагляду за діяльністю інститутів кредитної системи в Україні, можемо зробити висновки про доцільність скоординованої діяльності органів регулювання банківського сектору та інших фінансових посередників.

У процесі правового регулювання банківської діяльності держава виступає з одного боку регулятором певних відносин, а з іншого – суб'єктом банківських відносин. Це пов'язано з тим, що питаннями грошової емісії, державних запозичень, державних позик займаються уповноважені органи – суб'єкти таких відносин (приміром, НБУ). Загалом вважається, що регулювання банківської діяльності має правовий (прямий), економічний (непрямий) та організаційний прояв [3, с. 78].

Так, пряме регулювання простежується у створенні нормативно-правових актів, які безпосередньо регламентують відносини банківської діяльності. Економічне регулювання, яке передбачає реалізацію основних засад грошово-кредитної політики, здійснюється через Центральний банк держави з урахуванням економічних законів та застосуванням фінансових важелів і стимулів. На наш погляд, економічне державне регулювання банківської діяльності є індикативним регулюванням, що за ст. 66 Закону України «Про банки і банківську діяльність» передбачає:

- 1) встановлення обов'язкових економічних нормативів;

- 2) визначення норм обов'язкових резервів для банків;
- 3) встановлення норм відрахувань до резервів на покриття ризиків від активних банківських операцій;
- 4) визначення процентної політики;
- 5) рефінансування банків;
- 6) кореспондентських відносин;
- 7) управління золотовалютними резервами, включаючи валютні інтервенції;
- 8) операцій з цінними паперами на відкритому ринку;
- 9) імпорту та експорту капіталу.

На нашу думку, наведене є все ж таки механізмом регулювання, до якого включаються як форми правового регулювання (використання, виконання, додержання, застосування), так і засоби (норми фінансового, банківського, цивільного права, суб'єктивні права і юридичні обов'язки учасників банківської діяльності, рішення судів тощо), і способи правового регулювання (дозволи, зобов'язування, заборони). Варто зазначити, що думки науковців з цього питання не є одноставною.

Досліджуючи регулювання банківської діяльності в Україні та ЄС, варто зазначити, що необхідність та ефективність державно-правового регулювання банківської діяльності як і всього фінансового ринку обумовлена, зокрема, такими факторами: на фінансовому ринку реалізуються національні інтереси держави (комплекс економічних пріоритетів розвитку країни); на фінансовому ринку переплітаються інтереси різних учасників, а саме – держави, суб'єктів господарювання, юридичних та фізичних осіб, домогосподарств; головною дійовою особою на фінансовому ринку є суб'єкти господарювання, що мають найбільшу частку в «чистих» заощадженнях серед інших інституційних секторів економіки. Населення в основному не володіє достатнім обсягом знань у сфері фінансових відносин, і відповідно виникає необхідність в правовому захисті інтересів інвесторів на фінансовому ринку, що може забезпечити лише держава [4, с. 109].

Ступінь ефективності правового регулювання банківської діяльності визначається оптимальним співвідношенням між його практичною реалізацією і отриманим соціально корисним ефектом. Водночас, корисним результат може бути як для всіх суб'єктів господарювання, так і виключно для державно-владних. Варто зауважити, що на шкоду

інтересам держави ніколи не прийматиметься нормативно-правовий акт, щої регулює банківський сектор.

У контексті адаптації внутрішнього національного законодавства до вимог права ЄС визначимо головні рисами такого регулювання на універсальному рівні:

1. Диференційований підхід до лібералізації доступу на ринки таких послуг;

2. Сфокусованість на питаннях лібералізації доступу на ринки фінансових послуг і залишення інших питань регулювання для національного та регіонального рівнів;

3. Рамковий характер зобов'язань держав-членів Всесвітньої організації торгівлі з основних багатосторонніх угоди та спрямованість на подальшу лібералізацію.

Засади принципи регулювання фінансових послуг на регіональному рівні у праві ЄС полягають у формуванні різних правових режимів для субсекторів фінансового сектору (банківського, страхового та інвестиційного), а також формування загальних правил нагляді країни походження, встановлення принципу взаємного визнання, застосування збалансованого підходу при встановленні на території ЄС свободи надання послуг та заснування нових суб'єктів господарювання.

Оснву національного правового регулювання банківських відносин становлять положення Конституції України. Так, за п. 1 ч. 2 ст. 92, Конституції України виключно законами України встановлюються «засади створення і функціонування фінансового, грошового, кредитного та інвестиційного ринків; статус національної валюти, а такожі статус іноземних валют на території України».

Згідно ст. 99 Конституції України основною функцією НБУ є забезпечення стабільності грошової одиниці. Ця функція реалізується у грошово-кредитній політиці НБУ. Відповідної до ст. 1 і 24 Закону «Про Національний банк України» грошово-кредитна політика – це комплекс заходів у сфері грошового обігу таї кредиту, спрямованих на забезпечення стабільності грошової одиниці України через використання законодавчо визначених засобів таї методів. Основні засади грошово-кредитної політики визначаютьі показники діяльності НБУ у середньостроковій перспективі для досягнення цілей НБУ. При розробленні Основних засад грошово-кредитної політики використовуються макроекономічні показники, розраховані Кабінетом Міністрів України.

Водночас окремо можна виділити групу нормативно-правових актів, які становлять правовий базис для сучасної банківської діяльності. Такими нормативно-правовими кодифікованими актами є кодекси, зокрема, ЦК України, ГК України, ПК України, БК України. В окремих європейських державах, наприклад, Німеччині, Франції, Швейцарії прийнято комерційні (торгові) кодекси, норми яких також регулюють окремі питання банківської діяльності. Таке різногалузеве регулювання відносин у сфері банківської діяльності пояснюється тим, що комерційні банки це:

1. суб'єкти господарювання, діяльність яких має на меті отримання прибутку;
2. суб'єкти розрахункових відносин, що регулюється на договірних засадах;
3. суб'єкти податкових відносин (платники податків, податкові агенти);
4. учасники відносин зі управління бюджетними коштами (у випадках функціонування в державі банківської чи змішаної системи виконання бюджетів).

Наступна група – спеціальні закони, що стосуються безпосередньої регулювання банківської діяльності. До цієї групи актів відносимо «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» від 5 квітня 2001 р., «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» від 28 листопада 2002 р. у редакції Закону від 18 травня 2010 р., «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» від 23 лютого 2012 р., «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 20 липня 2014 р.

Відповідно до ст. 56 Закону України «Про Національний банк України» НБУ видає нормативно-правові акти з питань, віднесених до його повноважень, які є обов'язковими для органів державної влади і органів місцевого самоврядування, банків, підприємств, організацій та установ незалежно від форм власності, а також для фізичних осіб. Зазначені нормативно-правові акти видаються у формі постанов Правління НБУ, а також інструкцій, положень, правил, що затверджуються постановами Правління НБУ. Варто зауважити, що нормативно-правові акти НБУ, які відповідно до закону є регуляторними актами, розробляються, розглядаються, приймаються та оприлюднюються з урахуванням вимог Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності».

Отже, охарактеризувавши нормативно-правові та економічні важелі регулювання банківської діяльності в Україні та ЄС можна зробити наступні висновки:

1. Правове регулювання банківської діяльності Європейського Союзу має декілька рівнів, поєднуючи міжнародне та національне регулювання. При цьому загальноєвропейські нормативно-правові акти, до яких належать директиви, регламенти та рекомендації, встановлюють основоположні принципи функціонування фінансової системи Європейського Союзу, які знаходять відображення у національних нормативно-правових актах.

2. Державно-правове регулювання банківської діяльності в Україні є складовою імперативного регулювання, спрямованого на захисті публічних фінансових інтересів держави та приватних інтересів клієнтів банків й інших фінансово-кредитних установ. Таке регулювання в Україні не завжди враховує всі директиви та регламенти Європейського Союзу, що уповільнює процес інтеграції національної банківської системи у європейську.

3. На сучасному етапі Україні варто прискорити перехід від імперативного до макропруденційного регулювання банківської діяльності.

4. Сучасне регулювання банківської діяльності відбувається на макроекономічних етапах, пов'язаних із реалізацією заходів грошово-кредитної політики, та на рівні процесів створення, організації, реєстрації банків, ліцензування окремих банківських операцій тощо.

Список використаних джерел:

1. Костюченко О.А. Правові аспекти банківської діяльності: посібник з проблем банківського права. Київ : Криниця, 2003. 320с.
2. Базель II: проблеми та перспективи використання в національних банківських системах: монографія / за ред. А.О. Єпіфанова, І.О. Школьник. Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2011. 261с.
3. Туляй Е.Ю. Финансово-правовое регулирование банковской деятельности в Российской Федерации. Томск : НТЛ, 2010. 184с.
4. Школьник І.О. Фінансовий ринок України: сучасний стан і стратегія розвитку : монографія. Суми: ВВП «Мрія-1» ЛТД; УАБС НБУ, 2008. 348с.

Шкуратовська М. С., 3 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»
наук. керівник - к.е.н., доцент Артюх-Пасюта О.В.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ КОМПЛЕКСНОЇ ДІАГНОСТИКИ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

У статті запропоновано методику проведення комплексної діяльності інноваційної діяльності, розрахунку інтегрального показника активізації інноваційної діяльності підприємства.

Ключові слова: інноваційна діяльність, діагностика, оцінка.

Методика проведення комплексної діагностики інноваційної діяльності підприємства повинна включати такі основні етапи та процедури:

забезпечення процесу діагностування: вибір технічних і програмних засобів; визначення базових параметрів, що характеризують нормальний стан процесу функціонування об'єкта діагностики; опис можливих відхилень від базових параметрів, формулювання симптомів - ознак відхилення; збір матеріалів для діагностичного аналізу; формування бази даних; обробка результатів; їх систематизація за складовими; визначення системи показників;

аналітичне оцінювання показників: інноваційної діяльності в цілому по підприємству (інноваційної активності); структури інноваційної діяльності підприємства; окремих видів інновацій (продукції, проєктів, процесів); впливу інноваційної діяльності на фінансовий стан підприємства в цілому та на його позиції на ринку та оцінка рівня активізації інноваційної діяльності;

постановка діагнозу: виявлення проблем в інноваційної діяльності підприємства; визначення ваги та ступеня впливу факторів зовнішнього і внутрішнього середовища, оцінювання змін, зумовлених їх дією; інтерпретація, пояснення, представлення та візуалізація результатів діагностичного дослідження; визначення достовірності, точності поставленого діагнозу;

прогнозування розвитку проблемної ситуації та здатності підприємства щодо її вирішення;

розробка рекомендацій для прийняття управлінських рішень: формування рекомендацій стосовно впровадження коригувальних і/або запобіжних заходів щодо усунення виявлених проблем з урахуванням їх пріоритетності та можливості виконання; розробка сценаріїв розвитку стану інноваційної діяльності підприємства, як поточного, так і у перспективі, та за умов прийняття управлінських рішень за результатами діагностики;

вибір оптимальних варіантів розв'язання проблеми стану інноваційної діяльності або інноваційного розвитку підприємства;

моніторинг ефективності прийнятих управлінських рішень: дослідження впливу прийнятих за результатами комплексної діагностики інноваційної діяльності підприємства управлінських рішень; оцінка досягнення поставленої мети та завдань діагностування; оцінювання наслідків, пов'язаних з реалізацією управлінських рішень; порівняння результатів оцінки інноваційної діяльності підприємства до та після впровадження заходів.

Чітке визначення мети, завдань, методів та дій на кожному етапі комплексної діагностики інноваційної діяльності підприємства дозволяє узгодити даний процес за термінами виконання, складом виконавців і інформаційним забезпеченням.

Діагностичне дослідження інноваційної діяльності підприємства має циклічний характер, що передбачає коригування завдань діагностики в разі отримання наслідків реалізації управлінських рішень, прийнятих за її результатами, які не задовольняють інтереси зовнішніх та внутрішніх користувачів. Уточнення завдань комплексної діагностики інноваційної діяльності підприємства може зумовлювати зміни методів діагностики, а також показників оцінювання, що впливає на процес діагностичного дослідження, спрямовуючи його на вирішення найбільш важливих завдань щодо інноваційного розвитку підприємства.

Для здійснення комплексної діагностики інноваційної діяльності підприємства найчастіше використовують показник ефективності, що дає можливість визначити вигоду, яку отримало підприємство від її здійснення. Беззаперечно цей показник є важливим, проте він не передбачає визначення стану інноваційного потенціалу та інноваційної активності підприємства. У зв'язку з цим, вважаємо, що для оцінки інноваційної діяльності підприємства доцільно розраховувати інтегральний рівень її активізації ($I_{АП}$).

Інтегральний рівень активізації інноваційної діяльності підприємства запропоновано розраховувати за формулою 1.

$$I_{АП} = \sqrt[7]{X_1 \times X_2 \times X_3 \times X_4 \times X_5 \times X_6 \times X_7}, \quad (1)$$

де, X_1 - рівень освоєння нових видів продукції та рівень унікальності інноваційної продукції (з урахуванням ціни, обсягів реалізації, частки ринку, конкурентоспроможності, споживчих характеристик на різних етапах технологічного циклу тощо);

X_2 - рівень впровадження нових технологічних процесів;

- X_3 - рівень комп'ютеризації та механізації виробничих процесів;
- X_4 - рівень освітньо-фахового та наукового потенціалу персоналу;
- X_5 - рівень фінансової ефективності нововведень;
- X_6 - рівень інвестиційної ефективності інновацій;
- X_7 - рівень екологічної ефективності інновацій.

Кожну із складових інтегрального рівня активізації інноваційної діяльності підприємства слід розглядати як комплексну величину, яка характеризується відповідною системою показників та слугує базою для реалізації методичних положень щодо розрахунку її інтегрального показника.

Для забезпечення можливості якісно оцінити рівень активізації інноваційної діяльності доцільно виділити сім зон рівня активізації: дуже високий (надвисокий), високий, середній, задовільний (нижче середнього), низький, дуже (надзвичайно) низький в діапазоні $[0; 1]$. Обрана кількість інтервалів, на думку автора, є оптимальною для інтерпретації отриманих результатів.

Розраховане значення запропонованого показника дасть змогу розробити систему заходів щодо покращення інноваційної діяльності підприємства та слугуватиме вихідним етапом процесу розробки та вибору стратегії інноваційного розвитку підприємства.

Таким чином, авторами запропоновано етапи та процедури комплексної діагностики інноваційної діяльності підприємства та алгоритм розрахунку інтегрального рівня активізації інноваційної діяльності підприємства.

Перспективи подальших розвідок в обраному напрямі полягають у формуванні системи показників складових інтегрального рівня активізації інноваційної діяльності підприємства.

Список використаних джерел:

1. Коюда П. М., Шейко І. А. Ефективність інноваційної діяльності підприємств: теорія та практика : монографія. Х. : ХНУРЕ, 2013. 337 с.
2. Лук'янова В. В. Сучасний стан теоретичних основ діагностики діяльності підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2009. № 3. С. 52-58.
3. Білошкурський М. В. До проблеми економічної діагностики стану розвитку інноваційної діяльності підприємств : матеріали міжн. наук.-практ. конф. «Соціально-економічні трансформації в умовах глобалізації: світовий та вітчизняний виміри» (м. Херсон, 01-02.03.2013 р.). Херсон, 2013. С. 56-58.

Яшева Галина Артемьевна

доктор экономических наук,
профессор, заведующий кафедрой экономической теории
и маркетинга Витебского национального
технического университета, Республика Беларусь

РЕВИЗИЯ И АУДИТ МАРКЕТИНГОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Эффективный маркетинг требует соответствующей организации маркетинговой деятельности. Организация маркетинговой деятельности на предприятии имеет не меньшее значение, чем уровень стратегического маркетингового мышления владельцев и высших менеджеров компании. Если деятельность предприятия должным образом не организована - блестящие идеи и квалифицированный персонал не дадут желаемых результатов. Следовательно, деятельность маркетинга невозможна без контроля, осуществляет наблюдение за происходящим в организации в целом и в ее структурных подразделениях для достижения определенных маркетинговых целей.

Ключевые слова: маркетинг, контроль, аудита, стратегия, бизнес, ревизия.

Каждое предприятие время от времени должно осуществлять оценку подхода к маркетинговой деятельности и его соответствия современным условиям ведения бизнеса. Украинские и зарубежные ученые этот вид контроля называют ревизией маркетинга.

Целью ревизии маркетинговой деятельности является выявление проблем на предприятии и разработка мероприятий по их устранению.

Ревизия маркетинга - это прием стратегического контроля, осуществляемого высшим звеном руководства, целью которого является, выяснить действительно ли предприятие использует все маркетинговые возможности, насколько эффективно оно это осуществляет. Во время ревизии маркетинговой деятельности проводится всесторонний анализ информационной базы планирования, контроль целей и стратегий, организационных процессов и структур. [1, с. 178] При проведении ревизии маркетинговой деятельности собственными силами привлекая отдел внутреннего контроля предприятие может решать все проблемы быстро и оперативно, ведь работнику предприятия не нужно вникать в специфические вопросы, потому что они профессионально осведомлены в данных вопросах. Еще одним преимуществом является то, что работы выполнены

ревізором-сотрудником обійдуться підприємству значительно дешевше, а також для работника отдела внутреннего аудита доступ ко всей информации, в том числе и конфиденциального характера. При заказе сторонних профессионалов-консультантов проверка будет более глубокой, беспристрастной, а также руководители предприятия получают рекомендации по совершенствованию маркетинговой деятельности. Цель маркетингового аудита - определение проблем в системе маркетинга, превентивное выявление несоответствия состояния предприятия требованиям его рыночной среды, а также разработка рекомендаций по уменьшению таких возможных разногласий, вызванных особенностями рыночной ситуации спецификой функционирования предприятия. Маркетинговый аудит, как и все виды аудитов начинается со встречи руководителя предприятия с аудитором, они заключают договор о предоставлении аудиторских услуг. На следующем этапе аудитор составляет детальный план о целях исследования, источники данных, список лиц, которые будут опрошены в ходе проверки, какие вопросы будут обсуждаться, когда и где это произойдет.

Основным правилом маркетингового аудита является то, что опрашивать стоит не только менеджеров предприятия, но и клиентов и поставщиков.

Основные черты маркетингового аудита:

- следует рассматривать все направления маркетинга предприятия для выявления подлинных источников проблем
- системное изучение среды маркетинговой деятельности, ее целей и стратегий
- независимость аудита (для лучшего результата проведения следует привлекать независимых специалистов)
- периодичность проведения аудита для предотвращения образования проблем, которые могут привести к негативным явлениям. [2, с. 320].

Различают следующие виды маркетингового аудита в зависимости от определенных признаков:

- Аудит внешней среды предприятия - это аудит факторов внешней среды маркетинга, над которыми предприятие не имеет прямого контроля или контролирует их слабо.

-Аудит внутренней среды предприятия - это аудит факторов внутренней среды маркетинга, над которыми предприятие имеет контроль.

-Документальний аудит заключається в установленні правильності, об'єктивності, законності маркетингових заходів по даним первичних і отчетних документів.

- Фактичний аудит заключається в визначенні дійсного стану об'єкта контролю шляхом спостереження, аналізу, підрахунку і тому подібне.

- При ретроспективному аудиті об'єктами вивчення є показники маркетингової діяльності, відображають події і явище, які вже відбулися.

В відмінність, стратегічний (перспективний) аудит об'єкт вивчення має показники маркетингової діяльності, відображають події і явище, яке відбувається або може статися в майбутньому. Проведення зовнішнього аудиту маркетингової діяльності, як правило, відрізняється комплексним підходом експертів-аналітиків до розробки більш досконалої і актуалізованої стратегії маркетингу, до створення умов для зміцнення позицій підприємства на ринку. Недолік внутрішнього аудиту в тому, що далеко не в усіх випадках можлива об'єктивна і неупереджена оцінка стану справ на підприємстві. Працівники адаптовані до внутрішнього середовища і можуть не звернути уваги на окремі, навіть суттєві, недоліки в маркетингової діяльності. [3, с. 295]. Ітак, маркетинговий аудит є незалежним методом глибокого стратегічного і оперативного контролю всієї сукупності маркетингової активності або її частин. Маркетингова діяльність є об'єктивною необхідністю орієнтації науково-технічної, виробничої і збутової діяльності підприємства на врахування ринкового попиту, потреб і вимог споживачів. Вона спрямована на визначення конкретних цілей і шляхів їх досягнення. В сучасному світі виробник повинен випускати продукцію, яка знайде продаж і принесе прибуток.

Для цього необхідно вивчати суспільні і індивідуальні потреби, запити ринку як передумову виробництва. Діагностика системи маркетингу має стандартизований характер і відповідає наступним умовам:

1) Періодичності. Діагностика маркетингової діяльності здійснюється щорічно або в будь-якій іншій календарній період, а не тільки тоді, коли до цього змушують обставини;

2) Всесторонности. Проверка маркетинговой деятельности охватывает все операции маркетинга, а не только те, в отношении которых возникают наибольшие сомнения. Концентрации внимания только на мероприятиях маркетинга, которые вызывают наиболее серьезные опасения, может предоставить руководству неверное представление о причине основных проблем. Так, высокие расходы связаны с реализацией продукции, могут быть вызваны не плохой подготовкой сбытового персонала, а невысоким качеством товаров или неэффективностью политики стимулирования сбыта;

3) Последовательности. Проверка маркетинговой деятельности состоит из процедур, которые выполняют в определенной последовательности. По выявлению проблем идет разработка плана, который включает меры краткосрочного и долгосрочного характера, направленные на повышение эффективности всей системы маркетинга;

4) Объективность. Проверка маркетинговой деятельности осуществляется лицами, достаточно независимые от отдела маркетинга, с целью обеспечения нужной объективности их точки зрения. Используются специалисты, имеющие большой опыт в проведении таких проверок и достаточно хорошо знакомы со спецификой деятельности предприятия.

Таким образом, анализ маркетинговой деятельности представляет собой периодическую, всестороннюю, объективную проверку маркетинговой деятельности предприятия и соответствия маркетинговой стратегии внешним условиям, проводимой в определенной последовательности, в ходе которой выявляются основные проблемы, стоящие перед субъектом хозяйственной деятельности. Результатом такой проверки является план мероприятий, направленный на повышение эффективности всей системы маркетинга предприятия. Маркетинговая деятельность фирмы направлена на то, чтобы достаточно обоснованно, опираясь на запросы рынка, устанавливать конкретные текущие и главным образом долгосрочные (стратегические) цели, пути их достижения и реальные источники ресурсов хозяйственной деятельности; определять ассортимент и качество продукции, ее приоритеты, оптимальную структуру производства и желаемую прибыль. Контроль маркетинговой деятельности - это оценка результатов выполнения маркетингового плана и принятие необходимых мер для его корректировки, поскольку, если упустить время, когда уточнения и изменения можно внести в план безболезненно для компании, последствия могут быть непредсказуемыми.

Основными задачами маркетингового контроля являются: четкое определение количества и вида показателей в зависимости от уровня их использования; количественное выражение показателей; получение максимально простых вербальных и количественных показателей, создание методики, определение степени их выполнения; использование единой методологической базы для расчета плановых и фактических показателей; использование комплекса показателей для оценки выполнения плана маркетинга и его эффективности. Изучение и решение проблем, связанных с контролем маркетинговой деятельности - одна из самых важных задач в маркетинговой деятельности предприятия. Так как, выявление сильных и слабых сторон маркетинговой деятельности, анализ уровня выполнения планов маркетинга необходимы для правильного выбора целей и стратегий маркетинговой деятельности на следующий плановый период. Составляя план маркетинга, трудно предусмотреть все непредвиденные обстоятельства, которые могут возникнуть в процессе работы. Поэтому контроль за выполнением намеченного плана маркетинговой деятельности должен стать обязательным аспектом работы предприятия.

Список использованных источников:

1. Пелишенко В. П. Маркетинговый менеджмент [Текст]: Учеб. пособие. / В. П. Пелишенко. - М.: Центр учебной литературы, 2013. - 200 с.
2. Корж М. В. Маркетинг: Учеб. пос. - М.: Центр учебной литературы, 2015. - 344 с.
3. Антонюк А.А. Выбор подходов к формированию показателей оценки эффективности маркетинговой деятельности на предприятии / А.А. Антонюк // Государство и регионы. Сер.: Экономика и предпринимательство. - 2017. - 315 с.

СЕКЦІЯ 5. СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРЕТИЧНОЇ ТА ПРИКЛАДНОЇ ФІЛОЛОГІЇ

Бабич А.О., 3 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра філології та соціально-гуманітарних дисциплін
наук. керівник – доцент **Данилюк Л.В.**

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНА СПЕЦИФІКА СУЧАСНОГО АНГЛОМОВНОГО ГАЗЕТНОГО ЗАГОЛОВКУ В МЕДІА-ДИСКУРСІ

Анотація. У даному дослідженні йде мова про функціонально-семантичні особливості сучасного англomовного газетного заголовку в медіа-дискурсу. Було з'ясовано, що переклад газетно-інформаційних матеріалів є достатньо творчим процесом, який вимагає від перекладача знань певних особливостей цього жанру. Під час перекладу газетно-інформаційних текстів, перекладач повинен враховувати мету тексту, характер аудиторії, мовні характеристики тексту оригіналу, культурні та індивідуальні аспекти мови тощо.

Ключові слова: газетний заголовок, медіа-дискурс, способи перекладу.

В останні десятиліття в зв'язку з активізацією суспільно-політичної діяльності в світі та глобальної інформатизації, мова ЗМІ стала об'єктом пильного вивчення психолінгвістики, когнітивної лінгвістики, дискурсивного аналізу. Інтенсивність інформаційних медіа процесів багато в чому визначається структурою їх просторових особливостей: характером зв'язків і відносин суб'єктів; концентрацією соціальних, політичних, військових, економічних, ідеологічних сил і чинників, що діють у сфері світового, міжнародного та національного, регіонального та локального простору. Однією з провідних проблематичних задач сучасної лінгвістики є переклад газетних та онлайн-газетних заголовків із мови оригіналу на мову перекладу, і безсумнівно, вона вважається важливою задачею, так як газети, поряд з телебаченням і радіо, залишаються важливим і затребуваним джерелом інформації.

Разом із друкованими засобами масової інформації почали розвиватися телебачення і Інтернет. Такий розвиток інформаційних технологій вплинув на роботу перекладачів, адже інформаційний обіг вимагає швидкого перекладу інформаційних текстів. На початку XIX століття тексти в

газетах не мали заголовків. Над кожною статтею вказувався тільки географічний пункт – назва міста, звідки прийшла стаття та дату її подання до редакції. Вперше заголовки з'явилися у афішах на першій сторінці номера, повідомляючи матеріали видання. Таким чином, поступово заголовки перейшли і на інші сторінки номера, розміщуючись над найважливішими статтями та інформаційними повідомленнями номера.

Вивченням проблем, пов'язаних із функціонуванням газетного заголовку в різних мовах, займалися І.Арнольд, Е.Лазарева, Н.Шевченко, В.Ронгінський, В.Мужев, Л.Терентьєва, І.Сиров та ін. Проте багато специфічних особливостей цього явища ще залишаються недостатньо дослідженими.

У свою чергу, М. М. Антонович вважає, що основною функцією заголовків є привернення уваги, суть якої полягає в тому, що вони містять чітке, стисле повідомлення, яке запалює іскру зацікавленості у потенційного читача. Таким чином, газетні заголовки можна вважати найважливішою частиною структури новин. Вони не лише інформують, але й узагальнюють історію певної статті, щоб люди зацікавилися нею і придбали газету. Українські заголовки та заголовки зарубіжних медіа значно відрізняються. Кожний заголовок має певні особливості, що відповідають його мові, культурним, релігійним чи ідеологічним аспектам. Тому для перекладу заголовків перекладачі використовують різні стратегії, мовні стилі та мовні трансформації. Зазвичай заголовки формуються редактором, а не самим автором статті. Вони формуються у останню чергу, але водночас є першим елементом, який потрапляє на очі читачеві. Типовий заголовок у двох словах описує головну думку усієї історії. Він інформує швидко і точно, щоб розбудити зацікавленість читача і змусити його прочитати статтю до кінця.

Порівнюючи заголовки українських та англійських видань, можна зазначити, що англійські заголовки часто написані в спеціальному стилі, що дуже відрізняється від звичайної англійської мови. У цьому стилі існують спеціальні правила граматики, а слова часто використовуються у досить незвичному стилі. Беручи до уваги розбіжності в граматичній структурі та лексичному наповненні української та англійської мов, слід зазначити, що при перекладі часто використовуються граматичні й лексичні трансформації. У якості ефектних мовних засобів, які активізують читачу увагу, в газетних заголовках широко використовуються фразеологічні звороти. Це обумовлено тим, більшість фразеологізмів має експресивно-стилістичне забарвлення. Цей прийом дає автору можливість не

тільки зацікавити аудиторію, а й налаштувати компетентного читача на діалог культурних однодумців.

Для адекватного перекладу заголовків з реаліями, скороченнями чи власними назвами необхідно ретельно опрацювати зміст статті, а також відмовитися від формальних словникових відповідників на користь функціональної точності. Перекладачі-початківці часто доволіно змінюють заголовки, даючи статті свій власний заголовок. Незважаючи на те, що «новий» заголовок може краще відобразити зміст, завданням перекладача залишається адекватна передача особливостей іншомовного заголовка. Необхідно передати не тільки зміст, але і форму заголовка, не порушуючи при цьому норм української мови і стилістичних норм, прийнятих в українських газетах. Окрім цього, передача значення заголовків вимагає від перекладача знання контексту, оскільки переформулювання та відтворення первісного значення в перекладі стосується не лише його мовного значення, а й "ефекту", який він прагне досягти.

Отже, переклад газетно-інформаційних матеріалів є достатньо творчим процесом, який вимагає від перекладача знань певних особливостей цього жанру. Під час перекладу газетно-інформаційних текстів, перекладач повинен враховувати мету тексту, характер аудиторії, мовні характеристики тексту оригіналу, культурні та індивідуальні аспекти мови тощо. Складність розуміння газетних і журнальних заголовків обумовлена двома причинами: допущення порушення мовних норм; недостатньо повні і глибокі знання реалій і культури країни мови, що вивчається, а також фразеології. Однією з найвагоміших проблем, яка може виникнути під час перекладу медійних заголовків – можливість передачі їх емоцій, впливу та основної думки з однієї мови на іншу.

Список використаних джерел:

1. Богданова О. Ю. Сопоставление функциональных особенностей заглавий художественных произведений и современной публицистики (на англоязычном материале). Ярославский педагогический вестник. 2012. № 3 Т. I: Гуманитарные науки. С. 140-143.
2. Зуброва О. До питання характеристики англomовного газетного заголовку. Науковий вісник Херсонського державного університету : Серія «Лінгвістика» МОН України, Херсонський держ. ун-т. Херсон : Видавництво ХДУ, 2010. Вип. 12. С. 312-315.
3. Федоренко Л. В. Принципи перекладу заголовків медійних текстів. Одеський лінгвістичний вісник : науково-практичний журнал; Національ-

ний університет «Одеська юридична академія». Вип. 6. Т. 2. Одеса, Гельветика, 2015. С. 130-134.

4. Шевченко С. П. Заголовок у сучасних інтернет-виданнях. Український інформаційний простір: науковий журнал Інституту журналістики і міжнародних відносин Київського національного університету культури і мистецтв. 2014. Вип 2. С. 241-247.

Бацман О.С., Пазушан А.В., 1 курс магістратури,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра філології та соціально-гуманітарних дисциплін
наук. керівник – доцент Данилюк Л.В.

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПЕРЕКЛАДУ ДОКУМЕНТІВ

Анотація: У цій статті говориться про методологічні аспекти перекладу англomовних документів на українську мову. Було з'ясовано, що наявні перекладацькі прийоми створюють багатий інструментарій для досягнення максимально можливої адекватності та еквівалентності перекладу стандартних документів, з огляду на їх стилеві особливості.

Ключові слова: документи, способи перекладу, повний переклад, реферативний переклад.

Для того, щоб здійснювати практичний переклад документів, необхідно визначити для себе, за допомогою яких методів, способів та прийомів перекладу це здійснюється.

Науковці виділяють кілька основних методів перекладу: повний та реферативний. Перший, у свою чергу, підрозділяють на буквальный, комунікативний і семантичний, із яких для перекладу документів застосовують переважно перші два [1, с. 80].

Перш ніж переходити до процесу перекладу, текст, що підлягає перекладу, необхідно поділити на певні смислові частини, які будуть перекладатися. З цією метою вводиться поняття «одиниця перекладу», що визначається як найменша частина тексту оригіналу, якій можна підшукати відповідник у мові перекладу, однак її складові частини у мові перекладу самостійних відповідників не мають [2, с. 31].

Різновиди одиниць перекладу виділяють відповідно до мовних рівнів, на яких вони виділяються. Таким чином, існує переклад на рівні фонем / графем, морфем, слів (лексем), словосполучень, речень або ж цілого тексту. Більшість із них можуть використовуватися при перекладі текстів

офіційно-ділових документів. Процес виділення структурних одиниць необхідний для підбору відповідника (еквівалента) або ж вибору перекладацького прийому для здійснення міжмовної трансформації [2, с. 32].

Різні дослідники виділяють різноманітний перелік перекладацьких прийомів / трансформацій. Але здається правильним дослідити максимально повний перелік прийомів, для того, щоб мати можливість вибрати потрібні для того, щоб використовувати їх для практичного перекладу [3, с. 112].

Загалом перекладацькі прийоми підрозділяють на три основні групи: лексичні, граматичні та стилістичні, кожна з яких має свій, досить розгалужений, перелік прийомів [3, с. 112].

Окрім загальних прийомів перекладу, враховуючи стильову специфіку документів, слід також звернути увагу на специфічні прийоми перекладу термінів та скорочень, які є важливими елементами стандартних документів [3, с. 116].

Відповідно до одного із визначень, «термін – це спеціальне слово (або словосполучення), прийняте у професійній діяльності, що вживається в особливих умовах». Однією із найважливіших ознак терміну є його однозначність, що означає, що більшість термінів не має близьких синонімів, а, з іншого боку, трактувати термін можна тільки однозначно, без наявності підтексту і переносного значення [4, с. 5].

Серед основних способів перекладу термінів виділяють прямий і непряий переклад, для кожного з яких існує своя підбірка прийомів [4, с. 5].

Специфічні прийоми також використовуються і під час перекладу скорочень та аббревіатур.

Загалом можна зробити висновок, що наявні перекладацькі прийоми створюють багатий інструментарій для досягнення максимально можливої адекватності та еквівалентності перекладу стандартних документів, з огляду на їх стильові особливості.

Список використаних джерел:

1. Виноградов В.С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы). К., 2011. 224 с.
2. Білоус О. М. Теорія перекладу : Курс лекцій: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / О. М. Білоус; Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. В.Винниченка. Кіровоград, 2012. 116 с.
3. Алексеева И.С. Введение в переводоведение: учеб. пособ. для вузов / И.С. Алексеева. К.: Академія, 2014. 352 с.

4. Анисимова А.Г. Методология перевода англоязычных терминов гуманитарных и общественно-политических наук. Автореферат диссертации. М., 2010. 51 с.

Бікмухаметов Д.С., 3 курс

Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра філології та соціально-гуманітарних дисциплін,
наук. керівник – доцент Рябокінь Н.О.

ПРОФЕСІЯ ВИКЛАДАЧ ТА ПЕРЕКЛАДАЧ

Анотація: У цій статті розглядається професія викладача та перекладача. Описуються спільні та відмінні їх риси. Також дається повна характеристика видів перекладачів та специфіка їх роботи. Доводиться те, що перекладач виконує надзвичайно важливу та точну роботу – переклад. Адже від правильного перекладу може залежати багато: життя, здоров'я, мир в країні.

Ключові слова: викладач, перекладач, усний перекладач, письмовий перекладач, технічний переклад.

Мета статті – дослідити яким повинен бути перекладач працюючий у бізнесі, політиці, проблеми підготовки сучасного професійного перекладача, вчителя.

Сучасний світ дуже швидко змінюється, з'являються нові технології, вчені роблять нові відкриття, а разом із цим розвиваються мови різних держав, з'являється багато нових слів. Ритм життя з кожним роком все швидше. На сьогодні перекладач, це не просто людина котра володіє досконало мовою, але це людина котра володіє інформацією стосовно того, що вона перекладає. Тобто перекладаючи історію, політику, юриспруденцію, треба буди обізнаним у цих галузях науки як на рідній так і на іноземній мові. Робота перекладача у політичній сфері дуже складна тому що охоплює усі галузі життя: промисловість, торгівлі відносини, підписання міжнародних договорів, інтернет, фінансові відносини, медицина та ін. Точність і відповідальність у такій роботі дуже висока. Переклад політичних текстів потребує знання спеціальної термінології, досконале володіння стилістикою мови та правильну подачу матеріалу. Оволодіння даними навичками суспільно-політичного перекладу неможливо без професійної лінгвістичної освіти. Тому виконання політичного перекладу непрофесійною людиною може спричинити за собою серйозні наслідки.

Політичний переклад - це абсолютна ясність формулювань і точне дотримання мети автора тексту або оратора. При виконанні політичного і суспільно-політичного перекладу, перекладач повинен максимально чітко доносити до аудиторії усі логічні акценти тексту оригіналу.

Як і у кожній професії, перекладач повинен постійно вчитися, поповнювати свої професійні знання і бути конкурентноздатним на ринку філологічних послуг.

Я не просто так вирішив розповісти саме про політику, бізнес, роботу за кордоном, так як останнім часом ці питання актуальні для нашої країни. Нажаль за 6 сторінок складно охопити усе, але я спробую розповісти про те, що цікавить більшість: про роботу, скільки можна заробити, помилки, цікаві ситуації та яким повинен бути перекладач, або людина, котра працює з іноземними мовами.

І почнемо мабуть з людини... Якою повинна бути людина, що працює на професійному рівні серед відомих політиків, бізнесменів, або просто у іншій країні викладаючи іноземну мову наприклад у Китаї? Більшість не замислюється над тим, які навички повинен мати професійний перекладач, вчитель. Та забігаючи наперед, роблячи деякі висновки, можу сказати, що це практично досконала людина, такий собі універсальний солдат. Чому? Про це детальніше.

Почнемо з роботи вчителя, наприклад у Китаї. Два роки тому, ми з моїм другом поїхали у Китай працювати артистами. Нова країна, багато нових вражень, а також багато цікавої та корисної інформації. На відміну від мене мій друг досконала володів англійською мовою, та вирішив змінити амплуа артиста на вчителя англійської мови. Ось тут і виявилось, що професія вчителя іноземної мови у Китаї, це не тільки володіння мовою, а ще й артисцизм, витривалість, добра фізична форма, креативність та міцні нерви. Чому так? Усе просто. У Китаї важливу роль приділяють освіті. Та на відміну від нашої системи, для цієї країни важливо не тільки знання, але й цікаве викладання. Тому усе що ми робили з моїм другом до того як він став вчителем, йому знадобилось. Щоб краще учні запам'ятовували матеріал, він співає пісні, грає в ігри, влаштовує спортивні змагання, перевдягається в костюми та багато чого іншого. Складно? Так. Але йому подобається, та зарплатню він отримує цілком достойну.

Але якщо ви вирішили що викладач це не те що вам потрібно і все ж ви налаштовані бути перекладачем, тоді йдемо далі.

Як ви вже знаєте то існує письмовий та усний переклад. Зупинимося на кожному, та трохи розглянемо складності та відмінності кожного.

Професія письмового перекладача вимагає від тебе постійно сидіти перед комп'ютером і писати, що дуже погано впливає на спину і очі. Крім цього треба знати і працювати зі спеціальним програмним забезпеченням наприклад таким як: перекладацькі програми, так звані «кішки» (CAT tools - computer assisted translation / computer aided translation), які запам'ятовують вже виконаний переклад (наприклад, однакових формулювань або термінів), щоб не потрібно було двічі робити одну і ту ж роботу. Різні інструменти для перевірки орфографії, граматики та стилістики (наприклад, Grammarly або LanguageTool) і додаткові інструменти для роботи з текстом. Illustrator або InDesign, якщо перекладач працює з інфографікою або іншими схемами. Перекладачі, які займаються створенням субтитрів, теж зазвичай роблять це в спеціальних програмах. Програми для підрахунку слів у різних форматах файлів, програми для клієнт-менеджменту, програми для створення баз даних з оригіналу і перекладу.

І усі ці програми треба знати, володіти ними, щоб у потрібний час вони полегшували життя перекладача, постійно оновлювати та поширювати розвиток не тільки у філології, а також технічні та комп'ютерні знання.

Також письмовий переклад включає в себе багато роботи зі словниками та іншими джерелами. Це потрібно, щоб знайти якісні аналоги, які не просто будуть близькими за значенням, але будуть природно звучати мовою на яку ви перекладаєте і мати аналогічне емоційне забарвлення.

І крім усього дуже важливу роль грає що ви перекладаєте. Якщо це художня книжка, стаття у журнал, то декілька неточних слів вам пробачать, але якщо це технічний переклад, тоді вольності із текстом тут не пройдуть. Технічний переклад є одним з найскладніших видів перекладу тому ви працюєте з документами, інструкціями, довідниками і словниками, що містять технічні тексти. Чому це так важливо? Причин декілька:

- при неточному або помилковому перекладі понять і термінів, як правило, змінюється сенс всього тексту;
- точність перекладу повинна бути максимальною: слід враховувати, що будь-яка помилка, наприклад, в описі обладнання, може привести до виходу його з ладу вже на стадії налагодження;
- стиль мови зобов'язаний бути виключно науково-діловим;
- технічний переклад будується логічно і точно, оформляється згідно з прийнятими стандартами.

Щоб бути обґрунтованим приведу декілька прикладів. Якщо ви багато подорожуєте, то ви обов'язково стикалися з країнами де потрібна віза. У деякі країни потрапити легко, але такі країни як Велика Британія, Америка, Китай потребують дуже уважно заповнювати документи. Поїздка за кордон починається з подачі документів до Посольства тієї країни, куди ви плануєте вирушити. В першу чергу вам буде необхідний переклад документів для англійської візи. Наприклад, для туристичної візи необхідний переклад документів з печаткою бюро перекладів. Для інших документів потрібен апостиль або нотаріально завірений переклад документів на англійську мову. Для оформлення візи на батьківщину великого Шекспіра необхідно підготувати досить об'ємний пакет документів. Все необхідне повинно бути перекладено на англійську мову, в іншому випадку ці документи не будуть прийняті при подачі заяви на видачу візи. Я не раз бачив як погано і не чітко заповнені документи не розглядалися, і через здавалося б дрібні помилки, люди поверталися так і не отримавши робочу візу у Китаї. Мій друг тричі заповнював документи разом із китайським перекладачем, поки той не побачив що усе вірно. Результат вам відомий, візу отримав і працює викладачем.

Є інші приклади коли помилки перекладачів змінювали відносини між країнами, людьми, а може і історію.

Стосовно помилок італійці давним-давно вигадали каламбур *traduttore* - *traditore*, «перекладач - зрадник». Але іноді така підозрілість буває виправданою: одне невірно витлумачене слово може погубити тисячі людей.

Багато хто пам'ятає цитату з Євангелія від Матвія: «Легше верблюда пройти крізь вушко голки, ніж багатієві потрапити в Царство Небесне». Але звідки взялася таке дивне порівняння? Вся справа в неточному перекладі. У грецькому тексті через вушко голки проходить не *kamelos* - «верблюд», а *kamilos* - «мотузка». Однак сенс вчення через цю неточність практично не спотворився, тому в подальшому такий екстравагантний спосіб вирішили залишити.

Найбільше число неточностей виявляється в описі препаратів. У 2011 році в Нью-Йорку було проведено опитування яке виявило, що тільки 3% аптек наймають професійних медичних перекладачів. Був випадок, коли чоловік приймав у день 11 пігулок для зниження тиску замість однієї, тому що іспанське число 11 пишеться так само, як і англійське «один раз» - *once*.

І це тільки декілька помилок, але котрі так чи інакше змінили історію, світ, долю деяких людей.

Існує три види усного перекладу: послідовний, синхронний та шушотаж (фр. «chouchoutage» — «шепот»).

Як все відбувається: клієнт робить запит, бронює час, в ідеалі - розповідає про захід та надає матеріали для підготовки. На практиці матеріалів часом немає взагалі, тому завдання перекладача - почитати щось на цю тему в цілому і знайти переклад потенційно важливої термінології, щоб впоратися з завданням на місці.

При послідовному перекладі перекладач сидить або за столом з учасниками заходу, або на сцені поруч з доповідачем, або ходить з учасниками зустрічі по заводу або по лісі, усе залежить від різних факторів і треба бути завжди напеготові, зосередженим і уважним. Завдання - запам'ятати або записати репліку доповідача і відтворити її на іншій мові. За правилами усного перекладу доповідача перебивати не можна, тобто, фактично, це проблема перекладача - запам'ятати все від паузи до паузи, навіть якщо це мова на п'ять хвилин. Тому треба мати гарну пам'ять, концентрацію та уважність.

Шушотаж, або нашіптування. Такий переклад використовують, коли основну мову не розуміють 1-2 людини. Тоді перекладач сидить поруч із ними і нашіптує їм, що відбувається. Це дозволяє не розтягувати захід вдвічі, як це відбувається при послідовному перекладі, і не орендувати техніку для синхрону заради 1-2 чоловік.

Синхронний переклад почав масово використовуватися у другій третині минулого століття. До цього моменту під час різних міжнародних зустрічей використовувався виключно послідовний переклад. Він був незручний з тієї причини, що приводив до затягування процесу і поганій взаємодії оратора з публікою. Концентрація уваги слухачів на мовлення спікера істотно знижувалася, так як того доводилося після кожного речення зупинятися і чекати, поки кілька перекладачів по черзі переведуть текст на потрібні мови.

З введенням в практику синхронного перекладу процес комунікації оратора зі слухачами значно скоротився. Але організаторам конференцій на міжнародному рівні знадобилися, по-перше, установка спеціального технічного обладнання і, по-друге, кваліфіковані перекладачі синхроністи з бездоганним знанням іноземної мови, здатні в швидкому темпі одночасно з промовою спікера переводити об'ємні тексти.

Але буває і винятки, коли присутній усього один перекладач і ось до чого це може призвести. Виступ лідера лівійської революції Муаммара

Каддафі на Генасамблеї ООН не тільки істотно перевищило часовий ліміт (2 години замість 15-ти хвилин), але і привело до втрати працездатності його особистого перекладача. Як повідомляє The New York Post, синхроніст Каддафі в якийсь час не витримав. "Я більше не можу", - сказав перекладач по-арабськи в мікрофон і втратив свідомість. Останні 20 хвилин виступу лівійського керівника перекладала начальник арабської служби перекладу ООН Раша Айяліякін. За деякими відомостями, причиною удару лівійського перекладача стала перевтома.

Тому професія перекладача-синхроніста вважається елітною, статусною. Вона дозволяє людині багато подорожувати по світу, але і вимагає від нього постійного вдосконалення своїх знань.

Перекладач це не просто людина котра досконало знає мови, це різностороння людина котра повинна розумітися у багатьох аспектах нашого життя, щоб гарно і професійно надавати послуги у сфері перекладу. Це вихована людина, стримана, котра вміє зберігати таємниці, особливо якщо ви працюєте з відомими людьми, а переговори мають секретні дані, розголошувати які не можна нікому, звісно близьким також. Дана професія вимагає постійного спілкування та постійного розвитку, а також:

- високий рівень володіння іноземною і рідною мовами
- знання про культуру в широкому сенсі слова
- дослідницькі навички і вміння працювати зі словниками, інформацією
- вміння писати
- навички організації роботи і тайм-менеджменту
- вміння концентруватися
- навички публічного мовлення
- розвинена короткострокова пам'ять в поєднанні з умінням робити нотатки
- імовірність прогнозування (специфічна навичка для синхронного перекладу, коли перекладач на початку фрази і контексту приблизно здогадується, яким буде її закінчення, і будує речення в перекладі відповідним чином)
- витривалість
- надійність: переклад зазвичай є частиною великого процесу, від якого залежать інші процеси
- здатність адаптуватися: вміння в потрібний момент мобілізувати свої ресурси і впоратися з викликом
- командний дух

- неупередженість: перекладачам дуже важливо вміти передавати іншою мовою ту емоцію, яка була висловлена в оригіналі, а не свою власну
- допитливість: якщо людині не цікаво вивчати різні теми, навряд чи йому сподобається їх перекладати
- почуття гумору: не тільки для спілкування з клієнтами, як це буває в усіх фрілансерів, а й щоб створити приємну атмосферу в команді під час усного перекладу.

Список використаних джерел:

1. <https://happymonday.ua/ru/jak-staty-perekladachem-i-skillky-zarobljaje-perekladach>
2. <https://nypost.com/2009/09/25/own-aide-baffled-by-dafy-ese/>
3. <http://www.adventtranslation.ru/publications/features-of-simultaneous-interpretation/>
4. <https://www.nsa.gov/Portals/70/documents/news-features/declassified-documents/tech-journals/mokusatsu.pdf>
5. <https://www.lourdesderioja.com/2018/10/19/interpreting-trump/>

Воловик Л. Б.

Полтавська державна аграрна академія,
к.філол.н., доцент кафедри гуманітарних і соціальних дисциплін

ТЕКСТОТВІРНІ ПОТЕНЦІЇ НІМЕЦЬКИХ ПРЕФІКСАЛЬНИХ ДІЄСЛІВ В ЕКОНОМІЧНОМУ ТЕКСТІ

В статті розглядаються текстотвірні потенції німецьких префіксальних дієслів в текстах економічних газетних статей. В розглянутих текстах префіксальні дієслова виконують ряд функцій, серед яких важливими є когерентна, інформативна та структурно-сміслової завершеності.

Поняття функціонування термінів у термінознавстві є широким за обсягом і враховує умови функціонування термінів у текстах що належать до різних жанрів. Важливу роль відіграє правильна побудова тексту, де не тільки логіка розвитку думки автора, але й форма її вираження сприяє успішному сприйняттю переданої інформації. Вихідною базою для побудови комунікативно значущих компонентів тексту виступають терміни та термінологічні словосполучення, які несуть основне смислове навантаження в спеціальних текстах [1; 20].

Вивчення елементів, що складають синхронну словотворчу систему мови проводилось з посиланням на лексикографічні дані шляхом словни-

кового відбору досліджуваних лексичних одиниць з певною їх класифікацією. Однак поряд з особливостями структурно-семантичної організації похідних слів не менш важливим аспектом аналізу є визначення ролі даного типу лінгвістичних одиниць в оформленні тексту. На актуальність і важливість аналізу похідних слів як структурних елементів тексту звертається увага в ряді досліджень (Н. Д. Арутюнова, К. С. Кубрякова, Н. С. Валгіна, Р. Г. Гагаулін). Об'єктом аналізу репрезентації твірних основ (ТО) дієслів та похідних основ (ПО) іменників – економічних термінів стали тексти економічних статей, у німецькомовних газетах «Markt», «Transfer».

Текст економічної газетної статті – це особливий вид тексту. Ситуація, про яку піде мова в тексті, є тією ж тимчасовою ситуацією, при якій відбувається її читання, адже вона вже частково відома тому, хто її читає як із інших джерел інформації, так із попередніх інформацій, викладених у попередніх номерах газети. Загальність ситуації виражена датуванням газети. Текст економічної газетної статті створений для зорового сприйняття і за характером інформації – це текст-повідомлення [1; 31]. Текст економічної газетної статті багатомірний, він поділяється в залежності від теми на менші тексти окремих статей, кожен з яких є цілісно завершеним, але всі ці тексти складають один текст всього випуску газети, так як цей текст цілісний по відношенню до заголовку, має завершеність самим фактом закінчення газети, єдиний з точки зору часового критерію і комунікативних намірів [2; 106-107].

Для виявлення текстотвірних потенцій префіксальних дієслів, ми користуємося найбільш поширеним в даний час визначенням терміну «текст», що включає такі основні властивості тексту, як структурна і семантична єдність, завершеність, прагматична настанова. [3; 16]. Текстотвірні потенції префіксальних дієслів зумовлені їхніми системними властивостями, до яких належить семантична вмотивованість. Дана властивість проявляється в тексті завдяки здатності префіксальних дієслів служити засобом внутрішньотекстового зв'язку зі спільнокореновими словами попередніх чи наступних речень:

«Er bewirbt sich um eine Stellung. Woran erkennt man einen unter vorbereiteten Bewerber im Jobinterview? Er wird auf die Aufforderung, seinen beruflichen Werdegang zu schildern. Ihre Bewerberstory ist kurz, spannend, unterhaltsam, auf einen oder mehrere Höhepunkte angelegt» (Markt, 13. Jahrgang, Ausg. 35, 2015).

Префіксальні дієслова разом з іншими засобами міжфразового зв'язку характеризуються здібністю здійснювати зв'язок у тексті не тільки між окремими реченнями, але і між абзацами:

«Ich betreibe Selbstmarketing, wenn ich positive Kontakte zu anderen aufbaue und meine Begeisterung und mein Engagement für bestimmte Themen vermitteln kann. Andere betreiben klassischen Marketing. Im Gegensatz zum klassischen Marketing, beidem die Verkaufs argumente häufig von Kollegen aus anderen Fachabteilungen geliefert werden, heißt es beim Selbstmarketing, seine Stärkenselb stzuer spüren» (Markt, 15. Jahrgang, Ausg. 35, 2017).

Одним із системних властивостей префіксальних дієслів є їхня здатність функціонувати в якості ТО слів та утворювати нові похідні одиниці. При цьому між ТО і ПО встановлюються структурно-семантичні зв'язки:

«Jeder Manager er wartet, dass er gutes Geld bekommt. Diese Erwartung des Einkommens als Haupttriebfeder für den Job zu nennen gilt jedoch als Gesprächskiller» (Markt, 15. Jahrgang, Ausg. 35, 2017).

Семантико-структурна і комунікативна організація тексту здійснюється в результаті дотримання деяких правил, серед яких важливу роль відіграє вибір способу повторної номінації, порядку слів, типу модальності.

У німецькій економічній термінології широко розповсюджено явище повторної номінації. Питання про повторну номінацію постає при створенні зв'язного тексту, тобто вибору словесної заміни для уже названого суб'єкта чи об'єкта. Щоб запобігти повторенню одних і тих же слів, виникає необхідність лексичних заміन. Однак такі заміни не завжди зручні і допустимі, адже труднощі виникають при створенні спеціальних економічних текстів, де підшукати інше найменування економічному поняттю не можливо із-за чіткого визначення його змісту. У такому випадку повторення ключових слів (термінів) не уникнути [3; 52]:

«Das verstehe ich nicht unter einer kreativen Bewerbung». Pseudokreative Bewerbungen, die um jeden Preis auffallen wollen, seien für sie eher eine Plage. Die Agentur er halte häufig außer gewöhnliche Bewerbungen: „Ansch einend haben viele Leute das Gefühl, in einer Werbeagentur müsse man sich besonders kreativ bewerben“, sagt sie» (Markt, 15. Jahrgang, Ausg. 40, 2017).

Можливість заміन в економічних текстах має певні текстуальні обмеження. Відсутність замін (при лексичному повторі) може підвищити семантично-стилістичну напруженість тексту, посилити його виразність [2; 52].

«Verwenden Sie eine eindeutige Betreffzeile. Verwenden Sie keine Abkürzungen (zum Beispiel kfm., d.h., dto.). Verwenden Sie in Ihrer Bewerbungs-

Mail kein HTML-Format, sondern stellen Sie Ihr Mail-Programm auf das Nachrichtenformat "Nur Text" ein» (Markt, 15. Jahrgang, Ausg. 40, 2017). Вибір засобів повторної номінації при побудові тексту підкоряється як структурно-семантичним правилам, так і стилістично-композиційним [2; 52]. Ступінь інформативності засобів повторної номінації, засобів заміни залежить: 1) від здатності замітника поєднувати функцію заміщення з функцією повідомлення нової інформації; 2) від наявності виділеного термінологічного еквівалента [3; 18]. *«Verbrauchsgüter–Gebrauchsgüter. Das Begriffspaar Verbrauchs – und Gebrauchsgüter wird in der Praxis vor allem für Konsumgüter verwendet. Verbrauchsgüter werden sofort und ein malig verbraucht (z.B. Brot, Bier, Zigaretten). Gebrauchsgüter dienen dem mehr maligen Verbrauch. Sie können länger fristig und mehr malig genutzt werden (z.B. Kleidung, Wohnung, Autos, Möbel)»*[3; 13].

Засоби повторної номінації і способи їх застосування, при всій їх словесній різноманітності, складають дві основні групи: 1) засоби, що підсилюють інформативні якості тексту за рахунок термінологічного компонента; 2) засоби, що належать до чисто формальних показників зв'язку текстових компонентів. Перші поглиблюють і поширюють змістову структуру тексту [2; 58]:

Перспективне направлення подальших досліджень визначається комплексним вивченням економічних термінів в економічних текстах у напрямі від ТО префіксальних дієслів до співвідносних з ними за структурою та семантикою ПО – економічних термінів.

Список використаних джерел:

1. Bartling H., Luzius F. Grundzüge der Volkswirtschaftslehre. München: Verlag Franz Vahlen. 2015. 319 S.
2. Daneš F. Zur linguistischen Analyse der Textstruktur. In: *Folia linguistica. Acta Societatis linguisticae Europaeae*. 2014. T.IV, 1/2. 76 S.
3. Fingerhut M. Deutsch lernen für den Beruf. Arbeitsbuch. Ismaning: Verlag Für Deutsch. 2013. 119 S.

Вятоха С.В.

студентка IV курсу спеціальності «Філологія»
Український гуманітарний інститут, Буча, Київська обл.

Данилюк Л.В.

к.ф.н., доц. кафедри філології та
соціально-гуманітарних дисциплін
Полтавський інститут економіки і права

КОНОТАТИВНІ ЕМОЦІЙНІ КОНСТРУКЦІЇ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Анотація: У статті викладені результати аналізу емоційної конотації у сучасному англomовному комунікативному дискурсі. Розглянуті три підходи до визначення конотації загалом, та емоційної конотації зокрема, що існують сьогодні у лінгвістиці. Проведено аналіз конотативних емоційних конструкцій конкретного англomовного комунікативного дискурсу і встановлено, що емоційні конотації знаходять своє лінгвістичне вираження в назвах емоцій, їх описах, та у конотативних значеннях лексем та виразів.

Ключові слова: емоційні конотації, англomовний дискурс, назви емоцій, опис, модальність, конотативне значення.

Сьогодні, у час широкого використання різноманітних інформаційних технологій та появи такого явища як інформаційна війна, виникає нагальна необхідність дослідження питань комунікації, що представляють суб'єктивний бік повідомлення, розкривають його «людиноцентричну» природу і призначені транслювати емоції.

Таким явище є конотація, що все частіше привертає увагу дослідників: над науковим обґрунтуванням цього поняття працювали Л.І. Мацько та О.В. Мироненко досліджувався емоційний генезис конотативних значень лексичних одиниць (М.Н. Барабуля), вивчалася роль конотації в метафоризації (Ж.А. Вардзелашвілі) та семантиці слова (Т.А. Графова). Є студії, що розкривають конотацію як лінгвістичний прояв певного аспекту свідомості носіїв мови: національної свідомості українського народу (М. Гук), емотивної сфери психіки (В.І. Шаховський), проте функціонування емоційної конотації в широкому контексті, зокрема англomовному – тема, яка розкрита у вітчизняному мовознавстві ще не достатньо, що і зумовлює її актуальність.

Мета дослідження розглянути особливості конотативних емотивних утворень в сучасній англійській мові на конкретному мовленнєвому ма-

теріалі сучасного комунікативного дискурсу, а саме - англomовному тексті промови, виголошеної в ООН 24 січня 2005 року Лауреатом Нобелівської премії письменником Елі Візелем.

Об'єкт дослідження – конотація як лексико-семантичний і стилістичний засіб мовлення.

Предмет дослідження – специфіка вживання конотацій та їх емоційних компонентів в сучасному англійському комунікативному дискурсі.

У сучасній лінгвістиці до визначення поняття конотації загалом, емоційної конотації зокрема, виділяються три підходи: 1) під конотацією розуміється наявність у лексеми смислової надбудови, тобто додаткових семантичних і прагматичних особливостей лексичного значення та значень одиниць інших рівнів структури мови, які нашаровуються на їхній предметно-поняттєвий аспект и можуть бути зумовлені як змістовою стороною, так і внутрішньою формою слова (В.М. Русанівський); 2) конотація – елемент прагматики, коли всі мовленнєві сутності, що включають конотацію, надають тексту суб'єктивну модальність, сам текст нібито «оживає» (Ю.Д. Апресян, К.А. Алендорф, Л.В. Кротова); 3) конотація – компонент лексеми, який дає можливість використовувати її для вторинної номінації; виникає на асоціативно-образних уявленнях і як би заміщає пряме об'єктивне значення (Л.І. Мацько).

Конотація має свою структуру, що включає три постійні компоненти - експресивний (пов'язаний з виразно-образотворчою суттю лексичної одиниці), оцінний (дає позитивну або негативну оцінку предмету або явищу) і емотивний / емоційний компонент (репрезентує емоційний потенціал суб'єкта відносно певного явища чи події). Останній утворює емоційну конотацію.

Емоційна конотація – це спосіб вираження в мові емоцій, психологічний зміст яких полягає у відображенні у формі безпосереднього переживання (задоволення, радості тощо) значущості для життєдіяльності індивіда явищ і ситуацій, які впливають на нього [0, с. 220]. Характеристиками емоції є інтенсивність, валентність (знак) і модальність (неповторна барва переживання). Способами вербалізації емоцій, згідно В.І. Шаховського, є *назва, опис і вираження*. Назв, тобто прямого називання емоцій, на думку В.І. Шаховського, небагато, біля десятка базових, барвисті відтінки переживання, передає їх опис, залишаючи емоції без назви: в тексті емоції спостерігаються не прямо, а через специфічні мовні знаки [Шаховський, с. 4]. Вираження емоційності може відтворюватись у різний спосіб

«емоцією на емоцію», пропущеної через власне «Я» мовця. Мовні форми реалізації емоції, як зазначає О.В. Мироненко, складні і тонкі, обумовлені як змістовною стороною, так і внутрішньою формою слова [Мироненко, с. 187].

Характеристики емоційного змісту, який несе конотація, є проєкція тих, що описані в психології, на «матерію» мови. Йдеться про *інтенсивність*, або силу емоційного компонента, закладеного в тексті, яка може викликати ефект посилення, або зменшення, продукує слова з аргументативною – згрубіло-збільшувальною, і демінутивною – пестливо-зменшувальною семантикою. Також це *валентність* з її пунктами позитивності-індиферентності-негативності. І, врешті, *модальність*, що конкретизує знак емоційної семи, виявляючи неповторну забарвленість вкладеного в значення слова відчуття [4, с. 15]. Конкретна конфігурація цих характеристик утворює певну забарвлену єдність, що зветься стилістичною, мета якої створити певний колорит, стиль - високий чи низький, урочистий, книжковий, дружній, офіційний, розмовний.

Дослідження структури та форм вираження емоційних конотацій проводиться на матеріалі конкретного англомовно-комунікативного дискурсу, а саме промові-зверненні. промова єврейського письменника і публіциста, Нобелівського лауреата і Посланника миру Елі Візеля в Лізі Націй. Вона сказана напередодні 60-річчя визволення Аушвіца, де він був в'язнем, де канули його рідні, і де народилася головна місія його життя – бути голосом жертв Катастрофи, ширше – будь-якої дискримінації, заради всеосяжного засудження насильства і байдужості, заради позиції «Більше ніколи!». Перед доповідачем постала непроста задача – вмістити в форму офіційного звернення то нелюдське страждання і біль, які він пережив колись, одночасно перетворивши їх в полум'яний заклик до добра і милосердя. Емоції пронизують все словесне «тіло» промови..

Текст промови Елі Візеля обораний для аналізу явища емоційної конотації не випадково, а цілеспрямовано, оскільки Елі Візель, колишній в'язень фашистського концтабору, єврейський письменник і публіцист, Нобелівський лауреат вбачав свою основну місію бути голосом жертв нацистської та будь-якої дискримінації заради всеосяжного засудження насильства і байдужості, а тому його промову можна розглядати як зразок емоційної конотації, де він у форму офіційного звернення вмістив те нелюдське страждання і біль, які він пережив колись, одночасно перетворивши їх в полум'яний заклик до добра і милосердя. Автор використовує і

прямі назви емоцій, і їх опис, і конотативний ряд лексем., детальний аналіз яких показує, що у промові 22 назви емоцій високої інтенсивності (2 позитива і 20 негативів), 14 назв емоції середньої інтенсивності (по 7 позитивних та негативних) і 4 лексеми є індіферентними. (*протилежність любові – байдужість*). Отже, висока негативна емоційна конотація мови письменника очевидна. Аналіз видів емоцій та способів їх вираження показав, що за *інтенсивністю* емотиви високої інтенсивності використані 22 рази, (2 позитива і 20 негативів); назв емоції середньої інтенсивності - 14 (по 7 кожної); За модальністю тезаурус ноуменів емоцій в 4 рази перевершує перелік базових одиниць, відкриваючи високодиференційованість відповідної лексики автора.

Що стосується опису емоцій, вони здійснюються у формі синтаксичних конструкцій, які у промові можна поділити на дві групи: стверджувальні і питальні презентують унікальне забарвлення переживання комунікатора.

Тут задіяні групи слів, тому це – прояви конотацій засобами синтаксису. Таких описів в промові дві групи: стверджувальні та питальні. Стверджувальні висловлювання емоцій містять семантичний контраст – або внутрішній, або зовнішній (контактний, дистантний), народжений зіткненням антонімічних слів або виразів: *...in the heart of European Christendom - civilization by a brutal dictatorial regime*. Внутрішній контраст виявляється конфліктом, пов'язаним з висловлюванням почуття, або закладеним всередині його. Так, у другому абзаці автор говорить про труднощі підібрати слова для емоцій: *When speaking about that era of darkness, the witness encounters difficulties. His words become obstacles rather than vehicles; he writes not with words but against words*. Це переживання ілюструється лінгвістичним положенням про «муки слова» при комунікуванні мовцем своїх емоцій. Описи емоцій у вигляді питальних речень лінгвісти називають «інтелектуальними емоціями», тобто емоційними супровідниками розумових процесів (Є. Ільїн), або «афективно-когнітивними комплексами» (К.Е. Ізард). Шляхами їх інтенсифікації є кількісне нарощування питань, при їх скороченні, що моделює (і створює враження) автоматної черги. Сама промова «зависає» на питанні, ним завершується:

Описи емоцій у Е.Візеля - це виражена в емоціях теза про нерозв'язність загадки світового зла і відвічність її вирішень.

Аналіз конотативних значень лексем вираження можна проводити в категоріях емоцій як інтенсивність і забарвленість. Інтенсивність конота-

тивно-стілексичних одиниць визначається у вживанні в тексті ступенів порівняння прикметників і прислівників: порівняльна форма в бік посилення якості, або зменшення / втрати. У Візеля використано кілька варіантів, як-то, показ на початку тексту масштабності прецеденту: *The man who stands before you this morning feels deeply privileged*. Глибинно-висотний предикат вжито по відношенню до почуття. Таким чином задається масштабування всіх переживань, програмується як великий розмір. Далі, перехідний варіант – вживання маркера надлишкової концентрації – *too*. Як віддуння грізних днів, воно тричі повторюється в кінці промови, в останніх абзацах, відкидаючись завершальним *not too late*. І, нарешті, застосування виразів замежовості, коли емоційна складова вилилася за верхній, больовий поріг, була знеособлена і втратила свою якість, перетворившись в утробне відчуття мороку. Це і *unprecedented cruelty, i immense solitude, infinite despair, absolute evil and malediction*. Що до валентності і емоційного забарвлення виразних слів та виразів промови, то їх індикаторами є контекст, належність до певного стилістичного шару лексики: культури і мистецтва (як показник видатних досягнень людської природи); біблійних та релігійних сфер (як ознака наявності духовності і Духа), а також офіційного і політичного ладу (як домінанта об'єктивного і соціального початку). Проте, стилістичні засоби виявляються дефункціоналізуючими: культурогенезні алюзії показані в жорстких антиноміях; біблійний пласт лексем представлений не молитвою чи вірою, а тим, що «Бог закрив лице»; а в термінах сухих офіційних мовленнєвих одиниць формулюється теза геноциду.

Взагалі, емоційна щільність тексту Візеля, враховуючи проаналізовані прямі і непрямі способи вербалізації емоцій, становить 25 %, тобто майже кожне 4 слово несе в собі конотаційні емоції переважно негативного змісту, на фоні яких яскраво виблискують рідкісні кристали дерогативів, що осягають все частіше кінець промови правозахисника, подаючи людству надію і сподівання.

Висновки. Емоційні конотації в промові Е.Візеля знаходять своє лінгвістичне вираження і в назвах емоцій, які є переважно інтенсивними пейрогативами за модальністю переживань; і в їх описах, які є корелятами акту волі і пізнання як споконвічне намагання розгадати таємницю зла; і в конотативних значеннях лексем та виразів з застосуванням дефункціоналізуючих пластів лексики та стилістики, що створює враження грандіозної пано-

рами історії як вираження тяжкого мороку і омани, яка сама себе спростовує, і має бути відвернена силою пам'яті майбутніх поколінь.

Список використаних джерел:

1. Загальна психологія: Підручник / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. – К.: Либідь, 2005. – 464 с.
2. Кропотова Л.В. История развития лексической коннотации / Л.В. Кропотова. – Електронний ресурс // Режим доступу: <http://www.lib.tsu.ru/mminfo/000349304/09/image/09-033.pdf>
3. Мацько Л.І. та ін. Стилїстика української мови: Підручник / Л.І. Мацько, О.М. Сидоренко, О.М. Мацько; За ред. Л.І. Мацько. – К.: Вища шк., 2003. – 462 с
4. Мироненко О.В. Лексико-семантична категорія конотації у проєкції на прислівникові слова / О.В. Мироненко // «Молодий вчений». – № 10 (37), жовтень, 2016 р. – С. 186 – 189.
5. Русанівський В.М. Структура лексичної і граматичної семантики. Наукова Думка, 1988. -299 с.
6. Шаховский В.И. Лингвистическая теория эмоций : Монография / В.И. Шаховский. – Волгоград: Издательство ВГПУ «Перемена», 2008. - 418 с.
7. Speech By Elie Wiesel at the United Nations / Електронний ресурс // Режим доступу: <http://www.jewishheritage.org.ua/en/2490/speaking-by-elie-wiesel-at-the-united-nations.html>

Герасименко М.М., Павленко С.С., Зкурс
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра філології та соціально-гуманітарних дисциплін
наук. керівник – доцент Рябокiнь Н.О.

СПОСОБИ ВІДТВОРЕННЯ АНГЛОМОВНИХ ПАРЕМІЙ В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ

Анотація: У даній статті йде мова про способи відтворення англomовних паремій в українських перекладах. Були визначені основні способи перекладу англomовних паремій на українську мову: повна відповідність, часткова відповідність, калькування, описовий переклад

Ключові слова: паремії, прислів'я, приказки, повна відповідність, часткова відповідність, калькування, описовий переклад

Відтворення прислів'їв і приказок складає особливу перекладацьку проблему. На відміну від одиниць, фразеологізмів еквівалентних слову, у

прислів'їв і приказок образний зміст, тобто їх внутрішня форма, звичайно, зберігає свою значущість, що функціонально дієво. Носії мови не тільки знають сенс прислів'я і ситуації в яких його слід вживати, але й сприймають образ, метафору, порівняння, що формує прислів'я. Звичайно, початкові реалії, пов'язані з виникненням прислів'я, забуваються, але двоплановість прислів'їв зберігається. Їх прямий сенс і сенс іносказання співіснують. Сенс вільного поєднання, що лежить в основі прислів'я, і його зміст іносказання актуалізується в мові. Тому перекладачу важливо передати обидва ці компоненти: і сенс прислів'я, і його метафоричний зміст [3].

Зазвичай використовуються наступні способи відтворення прислів'їв та приказок:

1. **Повна відповідність (еквівалент)** прислів'я, коли в мові перекладу є прислів'я, рівнозначне по сенсу, функції і стилістичним характеристикам прислів'ю оригіналу і співпадає з нею повністю або в основі своєї по образному змісту. Іншими словами, метафора, поміщена в прислів'ях, повинна спиратися на ідентичні образи.

<i>A wolf guzzles counted sheep too Never offer to teach fish to swim One must howl with the wolves</i>	<i>Вовк і полічених овець краде Не вчи рибу плавати З вовками жити - по-вовчому вити</i>

Як ми бачимо, у цьому способі відтворення прислів'їв та приказок не втрачається лексична образність зоонімів. Якщо це риба в українській мові, то вона й залишається рибою і в англійській мові, так само як і вовк і кінь. Порушена тільки структура речення, що й являється розбіжністю зі способом відтворення за допомогою калькування.

2. **Часткова відповідність прислів'я**, коли прислів'я мови перекладу еквівалентне прислів'ю оригіналу по сенсу, функції і стилістичному забарвленню, але розрізняється своїм образним змістом.

<i>Dog doesn't eat dog Put a cat among the canaries Beware of a silent dog and still water</i>	<i>Вовк вовка не кусає Замкнув вовка межі вівці Бійся козла спереду, коня ззаду</i>

Розібравши цей спосіб відтворення можна зазначити, що прислів'я мови перекладу еквівалентне прислів'ю оригіналу по сенсу, функції і стилістичному забарвленню, та втрачає образну відповідність.

3. Припередачі прислів'їв нерідко використовується прийом **калькування**. Він відрізняється від описуваного в пункті 4 способу перекладу тільки тим, що калька не піддається ніякій персональній ритмічній і метафоричній організації. Прислів'я відтворюється майже дослівно, і сам

контекст підказує, що читач має справу зі стійким оборотом, відтвореним по оригіналу.

<i>A wolf in sheep's skin</i> <i>As hungry as a wolf</i> <i>A man is a wolf to a man</i>	<i>Вовк в овечій шкурі</i> <i>Голодний як вовк</i> <i>Людина людині вовк</i>

Тут, як ми бачимо, зберігається повна специфіка прислів'я, приказки. Спосіб калькування зберігає усі образні лексеми в їх початковій формі, у формі мови оригіналу.

4. До **відповідностей**, «псевдоприслів'їв» вдаються, коли перекладач вважає недоцільним використовувати наявні в мові відповідності або коли взагалі немає повного або часткового еквівалента прислів'я. В цьому випадку перекладач «винаходить» прислів'я, відтворюючи без модифікацій або з деякими змінами образний зміст оригінального прислів'я і, звичайно, зберігаючи його сенс.

<i>A good riddance to bad rubbish</i> <i>To hold a wolf by the ears</i> <i>The cat would eat fish and would not wet her feet</i>	<i>Баба з воза - кобилі легше</i> <i>Битись, як риба об лід</i> <i>Щоб рибку з'їсти, треба в воду лізти</i>

У цьому способі відтворення паремій, як бачимо, зазвичай зоонімічна лексика не зберігається. І практично повністю змінюється лексичний фон прислів'я чи приказки.

5. Ще один спосіб відтворення паремій – це **переказ фразеологізму**, тобто **описовий спосіб** відтворення.

Відсутність необхідних відповідностей і неможливість дослівного калькування впливають на вибір цього способу відтворення. Він зводиться до тлумачення, пояснення прислів'я, яке в тексті перекладу практично перестає існувати як самостійна мовна одиниця і немов розчиняється в контексті[2].

<i>It is a good fishing in troubled water</i>	<i>В каламутній воді риба ловиться краще</i>

Отже, хоча і в більшості випадках первісне значення зоонімічної лексики у прислів'ях та приказках англійської та української мов розбіжне та функцію зоонімічна лексика виконує однаково: зберігає емотивне значення паремії та несе в собі відповідне сенсове навантаження.

Список використаних джерел:

1. Авксент'єв Л.Г. Семантична структура фразеологічних одиниць сучасної української мови та особливості її формування. Мовознавство. 1997.

2. Алефіренко М.Ф. Проблема фразеологічного рівня мови. Мовознавство. 1984.
3. Раєвська Н.М. English lexicology. Київ 1991.

Городницька І.М., 1 курс магістратури,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра філології та соціально-гуманітарних дисциплін
наук. керівник – доцент **Рябокінь Н.О.**

ТРУДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ НЕОЛОГІЗМІВ У АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Анотація: У цих тезах йде мова про труднощі перекладу неологізмів в англійській мові. Було з'ясовано, що перший найчастотніший спосіб перекладу неологізмів на українську мову — це переклад шляхом транскрипції або транслітерації. Також застосовувалися такі методи: транскрибування, калькування, описовий еквівалент тощо.

Ключові слова: неологізми, транскрипція, транслітерація, транскрибування, калькування, описовий еквівалент.

Неологізми — це нові слова, що з'являються в мові в результаті різних змін в суспільному житті, в області науки, культури та мистецтва. Варто розрізняти неологізми двох видів: нові слова з новими значеннями чи нові значення, які з'явилися у існуючих слів. Обидва види створюють певні труднощі для перекладу, тому що такі слова і їх значення неможливо знайти у звичайних словниках і навіть не завжди можна знайти у найновіших словниках. Будь-якому перекладачеві відомо, що словники фіксують нові слова з відставанням на кілька років. Варто порівняти словники, видані до початку Другої Світової Війни і словники післявоєнного періоду, щоб чітко побачити значну різницю. Однак відставання словників з фіксацією - це ще не найбільша проблема для перекладача. Іншим фактором, який гальмує фіксацію нових слів є те, що неологізми, так само як і сленгізми, з'являються так швидко, особливо у сфері публіцистики, науки та техніки, що, за словами І. Р. Гальперіна, “ніякий словник не може, та і не повинен одразу фіксувати їх появу”. [1, с. 107]

Більшість словників неологізмів видаються у англійськомовних країнах, наприклад: Oxford Advanced Learners Dictionary of Current English [2], The Longman Register of New Words [3], The Oxford Dictionary of New Words [4]. Також в нагоді стануть інтернет-джерела нової лексики, такі як: ви-

щезазначений словник The American Heritage [5], розділи нових слів у Merriam Webster Open Dictionary та Oxford English Dictionary.

Процес перекладу неологізмів з англійської мови на українську проходить у 2 етапи:

1. З'ясування значення неологізма (коли перекладач або використовує останні видання англійських тлумачних словників, або усвідомлює значення нового слова взявши до уваги його структуру і контекст).

2. Власне переклад, тобто передача засобами української мови, а саме: транскрипція, транслітерація, калькування, описовий переклад.

Що ж до вибору того чи іншого способу перекладу, він залежить від багатьох суб'єктивних факторів, таких як: особистість перекладача, його досвід, інтелект, здатність оперувати абстрактними поняттями, обстановка під час процесу перекладу, стиль тексту, стиль конкретного автора. Однак, перш за все необхідно прагнути до того, щоб еквівалент неологізма у англійській мові максимально відповідав нормам і правилам української мови.

Що ж робити перекладачу, коли він зустрічається з неологізмом? Перш за все йому варто зрозуміти суть та значення нового слова на основі контекста та аналізу його структури. Щоб наочно продемонструвати труднощі перекладу неологізмів розглянемо кілька прикладів. Фрази *I can dig it* та *Do you dig this song* неможливо перекласти на основі звичних значень дієслова *to dig*. Лише скориставшись словником "The American Heritage" можна знайти наступне значення цього слова, не зареєстроване у інших словниках більш раннього року видання: *to comprehend, to appreciate, to enjoy (slang)*, тобто, в перекладі українською: розуміти, оцінювати, подобатися (сленг) [2]. Тобто переклад вищенаведених речень повинен бути таким: "Я люблю це", "Тобі подобається ця пісня?". Подальше вивчення етимології дієслова *to dig* показує, що у цьому своєму значенні він прийшов з жаргону бітників (*the beat jargon*), а потім був підхваченим засобами масової інформації. В результаті чого нині дане значення слова стало широко відомим.

В іншому випадку може допомогти коренева структура слова. Слово *peacenik* відносно недавно з'явилося у англійській мові. Розбивши це слово на 2 частини *peace* + *nik*, легко здогадатися, що *nik* - це суфікс для створення іменників. Під впливом російського суфікса (наприклад, у словах *sputnik, lunik*) в англійській мові такі слова почали з'являтися все частіше. Тобто *peacenik* - це учасник мирних демонстрацій, маніфестант, бо-

рець за мир. Те ж саме можна сказати про термін *nixonomics*. Так американські журналісти назвали економічну політику колишнього президента США Ніксона. Спершу даний термін використовувався лише жартиливо, але в наш час він вже досить широко використовується у друці і його можна зустріти навіть у офіційних текстах.

Ще одним прикладом є прикметник *heavy*, який у останній час використовується в розмовному спілкуванні не лише у значенні “важкий”, але і в значеннях “сильний”, “вагомий” (наприклад, *a heavy idea* – переконлива ідея).

З точки зору психолінгвістичного аналізу дуже цікавим є ряд політичних неологізмів, які означають символічну силу і вдавану владу: *straw man*, *paper tiger*, *stalking horse*. Загальнолітературний фразеологізм *puppet government* - “маріонетковий уряд” відомий всім, однак більш нові неологізми із вищезазначених можуть спантеличити навіть дуже досвідченого перекладача. Як перекласти такий політичний неологізм як *straw man* (або *man of straw*). Буквальне його значення - “солом'яна людина”. Звісно, це метафора і необхідно передати цей метафоричний аспект українською мовою. Можна прийняти варіант “ненадійна людина”, однак переосмислення цього неологізму пішло ще далі. *Straw man* у сучасній політичній мові означає “фіктивний кандидат, що висувається для того, щоб відволікти виборців від іншого кандидата”. Неологізм *paper tiger* перекладається методом кальки, як “паперовий тигр”, тобто використовується у значенні “безпечний супротивник”. Словосполучення *stalking horse* важко перекласти, не знаючи сфери його застосування. У словнику “The American Heritage” цей неологізм визначають як “*any sham candidate put forward to conceal the candidacy of another or divide the opposition*”, тобто “будь-який фіктивний кандидат, що висувається для того, щоб відволікти увагу від іншого кандидата або розколоти опозицію”. Таке багатослівне тлумачення не можна використовувати для перекладу, але модно виділити основні ознаки і тоді перекласти цей неологізм як “фіктивний кандидат, підставна фігура в політичній грі”.

Зовсім недавно з'явився у політичній мові термін *off the reservation*, цей неологізм означає “залишатися в рядах партії, але не підтримувати кандидата, висунутого партією”. Цей термін використовується, зазвичай, у мові політиків і може бути невідомим навіть носіям мови.

Отже, які ж способи перекладу неологізмів варто рекомендувати?

Перший спосіб — це переклад шляхом транскрипції або транслітерації. Так, фразу *steel lobby* ми перекладаємо як “лоббі сталеварних компаній”. Це найбільш короткий варіант. Переклад-пояснення - “група людей, які в кулуарах Конгресу намагаються тиснути на членів Конгресу в інтересах власників сталеварних компаній” - не можна назвати вдалим.

Транскрипція і транслітерація — це квазібезперекладні методи передачі неологізмів, їх називають так тому, що при використанні цих прийомів факт перекладу ніби обходиться і замінюється актом запозичення звукової (при транскрипції) або графічної (при транслітерації) форми слова разом із значенням в мові оригіналу. Однак, безперекладним цей прийом насправді лише здається: фактично тут запозичення використовується лише як необхідна передумова для його здійснення. По суті цей метод перекладу є одним із найдавніших і найбільш розповсюджених на стадії дописьмових мовних контактів, але він продовжує відігравати велику роль і у нинішні часи. Однак в наш час використання цього методу перекладу пов'язане з багатьма обмеженнями, такими як: стилістичні норми, мовна політика, традиції різних соціолінгвістичних колективів та ін.

Метод *транслітерації* полягає у тому, щоб за допомогою букв української мови передати букви, з яких складається слово англійської мови. Для цього перекладачу не обов'язково було навіть знати вимову англійського слова, можна було обмежитися його зоровим сприйняттям. Наприклад, *Nikkei* - “Ніккей, індекс курсів цінних паперів на Токійській фондовій біржі”.

Значно більш популярним в перекладацькій практиці має прийом *транскрибування*, що полягає у передачі не орфографічної форми слова, а фонетичної. Така передача завжди досить умовна і відтворює лише деяку подобу англійського звучання.

У окрему гілку серед перекладних способів виділяється *калькування*, яке займає проміжне положення між повністю перекладними і безперекладними способами передачі неологізмів. Безперекладним калькування можна назвати тому, що під час його використання зберігається незмінною внутрішня форма слова. Калькування як прийом створення еквівалента схожий на буквальный переклад — еквівалент цілого слова створюється шляхом простого об'єднання його складових частин. З цього можна зробити висновок, що калькування використовується для перекладу неологізмів складних слів. Наприклад, слово *multicurrency* складається зі двох слів, *multy* можна перекласти як “багато” і *currency* як “валюта”, при

їх об'єднанні отримуємо “багатовалютний”. Або слово *interbank*, що складається з *inter*, що перекладається як “між” та *bank* - “банківський”, отримуємо “міжбанківський”. Перевагою калькування є стислість і простота еквіваленту. Його короткість та потенційна термінологічність робить їх дуже привабливими для використання у газетно-публіцистичних та суспільно-наукових роботах.

Також одним із способів передачі неологізмів є *описові еквіваленти*. Описовий переклад полягає у передачі значення англійського слова за допомогою більш-менш розповсюдженого пояснення. Цей спосіб можна використовувати для пояснення значення слова у словнику, так і при перекладі неологізмів у конкретному тексті.

Описовий переклад виконується різними способами. Розглянемо два приклади:

1. Біржевий термін *open outcry* можна було б буквально перекласти як “відкритий викрик”, тому що всім відомо, що на біржі необхідно дуже швидко реагувати на попит і пропозицію, і при позначенні ціни, і для того, щоб випередити конкурентів не кричати просто неможливо. Однак такий спосіб передачі (а тим паче транскрибування і транслітерація) є неприйнятним. Найкращим прийомом було б використання описового перекладу. Варто використати значення терміну з достатньо авторитетного словника *The Oxford Dictionary for the Business World* (1993), який тлумачить термін *open outcry* як “*a meeting of commodity brokers with dealers in order to form a transaction. Traders form a ring around the person shouting out bids and offers*”, а переклад у цьому випадку буде звучати так: “метод біржової торгівлі шляхом прямого контакту продавця з покупцем”.

Розглянутий в даному прикладі спосіб описового перекладу варто назвати *пояснювальним*, тому що у еквіваленті пояснюються важливі елементи значення слова. Хоча пояснювальний переклад більш близький до тлумачення слова, але він все ж залишається перекладом і може бути використаний у справжньому тексті. Однак, навіть при оптимальному підборі пояснювального еквівалента він має такі недоліки як багатослівність і деяка факультативність еквівалента.

2. Прийом описового перекладу можна здійснити і по-іншому. *Метод підстановки* використовується коли для передачі неологізма використовується слово чи словосполучення, що уже існує у мові, на яку перекладають. Це слово не є неологізмом у цій мові, однак має схоже значення зі словом, яке перекладається. Повне співпадіння значень можна

спостерігати дуже рідко, набагато частіше при методі підстановки має місце семантична трансформація. Така трансформація може бути концентричною чи зміщеною. При концентричній трансформації має місце розширення або звуження значення слова при перекладі, наприклад: *industrial country* - країна з розвинутою промисловістю, або *transition country* - країна з перехідною економікою. При зміщеній трансформації має місце неповне співпадіння значень слова, яке перекладають з його еквівалентом у мові перекладу. Наприклад, *exchange rate* перекладаємо як “курс обміну валют”.

Отже, неологізм необхідно сприймати як нормальне мовне явище і відсутність слова у словнику не має бути перешкодою для його перекладу, тому що саме перекладацька практика дає найбільший вклад у поповнення лексичного складу мови перекладу неологізмами, що приходять з інших мов. В будь-якому випадку, коли відоме значення нового слова, можна передати його за допомогою розглянутих способів.

Список використаних джерел:

1. Гальперин И.Р. О термине сленг / И.Р. Гальперин // Вопросы языкознания. М. : Наука, 2018. № 6. С. 107–114
2. American Heritage Dictionary <https://ahdictionary.com/>
3. Hornby A.S. Oxford Advanced Learners Dictionary of Current English / A.S. Hornby. Oxford: University Press, 2013.
4. The Longman Register of New Words. M., 2015.
5. The Oxford Dictionary of New Words. Oxford. New York, 2010.

Григоренко А.С., 1 курс магістратури
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»
кафедра філології та соціально-гуманітарних дисциплін
наук. керівник – доцент Рябокінь Н.О.

ДІАЛОГІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ЯК УМОВА РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ СТУДЕНТІВ МЕДИЧНОГО ВУЗУ

Анотація: У даній статті йде мова про діалогізацію педагогічної взаємодії як умови розвитку професійної спрямованості студентів медичного вузу. На основі результатів емпіричного дослідження з'ясовано характер взаємин між викладачами і студентами, стилі їх педагогічної взаємодії. Розкриваються особливості педагогічної взаємодії: проводиться аналіз рі-

зних підходів до її визначення та розглядаються основні її механізми. Особлива увага приділяється такій стороні педагогічної взаємодії між викладачем та студентами, як педагогічне спілкування, розглядаються так звані «бар'єри» спілкування та способи їх подолання.

Ключові слова: професійне становлення майбутніх лікарів, професійна спрямованість, педагогічна взаємодія, діалогічне спілкування, ідентифікація, педагогічне спілкування.

У наш час все більш помітним стає інтерес громадськості, органів державної влади, засобів масової інформації і самого медичного співтовариства до широкого кола питань соціально-економічного, морально-етичного і юридичного характеру, пов'язаних з сучасним станом системи охорони здоров'я та медичної освіти. З новою силою актуалізувалися питання гуманізації медичної освіти, особистісно-професійного розвитку майбутнього лікаря, особливо його мотиваційно-ціннісної сфери, морально-етичних якостей, професійної спрямованості. Саме від рівня професійної спрямованості, ціннісного ставлення до професії залежить передусім успішність професійної діяльності лікаря. Сучасні реалії потребують активізації педагогічних пошуків методичних шляхів розвитку професійної спрямованості майбутніх лікарів у період їх підготовки у медичних вузах [1, 2].

Отже існують різні підходи до визначення педагогічних умов розвитку професійної спрямованості, що дає підстави вважати цю проблему до кінця не вирішеною і продовжити пошук оптимальних умов розвитку професійної спрямованості студентів у вузах.

Метою статті є: з'ясування значення діалогізації педагогічної взаємодії як умови розвитку професійної спрямованості студентів медичного вузу. Сутність педагогічної взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу, психолого-педагогічні основи співпраці викладача і студента, окремі питання забезпечення педагогічної підтримки студентів у процесі їх професійного становлення, особливості управління процесом професійної підготовки майбутнього фахівця у медичних вишах через забезпечення взаємодії викладача і студента розглядалися у працях вітчизняних і зарубіжних педагогів і психологів на рівні теоретичних узагальнень чи були предметом конкретних експериментальних досліджень таких учених як І.Бех, М.Шимін (питання педагогічної етики взаємодії викладачів та студентів); І.Зязюн, О.Касьянова, С.Максименко, С.Мусатов, Б.Беляєв (взаємодія викладача і студента як умова успішності навчально-виховного процесу); Л.Долинська (філологічна взаємодія викладача та студента як багаторівневий про-

цес); Б.Братусь, П.Блонський, А.Брушлинський, О.Волкова, В.Занков, С.Рубінштейн (вивчення та характеристика суб'єкта педагогічної діяльності); М.Боришевський, Р.Мартін, В.Нагаєв, П.Симонов (засоби забезпечення та регулювання спілкування у навчально-виховному процесі); Т.Гаврилова, А.Бодальов, М.Рибакова, Ю.Кулюткін (питання взаємовідносин). Діалогічна взаємодія викладача та студента є багаторівневим процесом, під час якого відбувається одночасне засвоєння як мотиваційно-смислової, так і предметно-операційної сторін педагогічної професії, тобто відбувається як особистісне, так і професійне зростання. [4, 6, 7].

Основною внутрішньою умовою діалогічного типу взаємин виступають взаємини між викладачем та студентом, які можна кваліфікувати як особистісні. Такий тип взаємин характерний для рівноправних партнерів у спілкуванні, які довіряють і позитивно ставляться один до одного. При цьому викладач сприймає студента як цікаву інформативну особистість, орієнтується на його неповторну індивідуальність, створює умови для його саморозвитку, а студент вбачає у викладачеві старшого товариша, порадирика, авторитетну особу. У ході професійного навчання і виховання майбутні лікарі знайомляться з професійними нормами та стандартами, прийнятими у медичному закладі, засвоюють професійні цінності і формують професійну ідентичність, розвивають у себе професійно важливі якості. Іншими словами, відбувається особистісно-професійний розвиток майбутніх лікарів, успішність яких залежить від багатьох чинників. Серед найбільш значущих з них можна виділити приклад викладачів, кураторів, керівників практики, які покликані демонструвати майбутнім лікарям зразки ціннісного ставлення до професії і через психологічний механізм ідентифікації впливати на формування їх професійної ідентичності та розвиток професійної спрямованості. Формування особистості майбутнього лікаря як фахівця значною мірою залежить від особистісних якостей викладачів, їх авторитету, здатності впливати на думки студентів. В усі часи підкреслювалося, що лікар окрім ґрунтовних знань і умінь повинен володіти високою загальною культурою, певними людськими якостями. Особливою мірою це стосується викладачів медичних вузів, які займаються професійною підготовкою майбутніх лікарів. Форма і способи поведінки та спілкування викладача зі студентами мають потужну виховну силу і суттєво впливають на розвиток професійної спрямованості студентів. Особистий приклад і професійна майстерність викликають повагу до викладача, виробляють у студента витримку, гуманність і толерант-

ність у спілкуванні з пацієнтами, бажання зробити для хворого все необхідне. Передати студентам свої професійні переконання викладач може тільки у випадку, якщо цінує людську гідність в собі та інших людях, діє згідно з власними переконаннями і надає таку ж свободу вибору студентам, вірить в себе і в них, любить їх і піклується про їх особистісне та професійне становлення. Для передачі професійно етичних цінностей викладачеві також важливо володіти комунікативними навичками і звертатися під час розгляду питань професійної етики до розуму і почуттів студентів. Володіючи глибшими знаннями і уміннями в порівнянні з студентами і будучи для них авторитетом, хороший викладач в той же час демонструє на своєму прикладі повагу до гідності людини і розмовляє з студентами «на рівних», незалежно від їх віку і національності. Будь-які прояви зарозумілості і спроби нав'язати свою думку з питань професійних цінностей і моралі, як правило, викликають негативну реакцію з боку студентів [1, 6]. Тільки якщо викладач представляє таку систему професійних і моральних принципів, зразком виконання яких є сам, студенти повірять у проголошуваним ним істини і сприймуть її. Дуже важливо прищепити студентам-медикам уявлення про єдність матеріального і духовного начал у людині, необхідних для розуміння біопсихосоціальної суті хвороб. Щоб лікувати людей, лікареві важливо не тільки призначати їм лікарські препарати або навчати здорового способу життя. Не менш важливо навчити пацієнта знаходити сенс і радість у своєму житті, мир і злагоду в своїй душі, без чого перемогти хворобу неможливо. Для цього лікар спершу сам має навчитися регулювати свої почуття, думки і поведінку. Особистий приклад особливо важливий під час навчання студентів на клінічних кафедрах, коли викладач демонструє дотримання моральних норм і принципів у процесі спілкування не тільки з студентами і колегами, але й з пацієнтами. Деструктивний вплив на професійне становлення студентів справляють ситуації, коли слова педагога розходяться з справами, і він в реальності нехтує тими професійно-моральними нормами, дотримуватися яких раніше закликав. Все це пред'являє дуже серйозні вимоги до викладачів медичного вузу, чиї особистісні якості повинні відповідати званню наставника майбутніх лікарів [6].

Отже, одне з важливих завдань викладачів медичних вузів полягає в тому, щоб викликати довіру студентів до себе, захопити їх власним прикладом, викликати бажання ідентифікувати себе з представниками медичної професії. Як свідчать психолого-педагогічні дослідження, ідентифіка-

ція є одним з найважливіших психологічних механізмів розвитку професійної спрямованості особистості, засвоєння нею професійних норм і цінностей.

Для забезпечення повноцінної діалогічної взаємодії суб'єктів педагогічного процесу важливо долати бар'єри професійно-педагогічного спілкування. Визначають найбільш типові «бар'єри», які можуть суттєво заважати побудуванню педагогічної взаємодії між викладачем та студентами [3].

Щоб професійно-педагогічне спілкування було ефективним, викладачеві треба оволодіти психолого-педагогічною культурою спілкування, що відповідає принципу гуманізму, а саме:

- 1) знати психологію студентського віку та психологічні особливості конкретної аудиторії;
- 2) об'єктивно оцінювати поведінкові реакції, комунікативну активність окремих студентів, адекватно емоційно відгукуватися на них;
- 3) уміти швидко організувати аудиторію і привернути її увагу до змісту заняття (прийоми само презентації, публічного виступу), залучати до активної навчальної роботи всіх студентів;
- 4) вибирати такий спосіб своєї професійної поведінки, який найкраще відповідав би психологічним особливостям і психічному стану студентів;
- 5) володіти прийомами стимулювання інтелектуальної ініціативи й пізнавальної активності студентів, умінням організовувати діалогічну взаємодію;
- 6) своєчасно коригувати свій комунікативний задум відповідно до реальних умов педагогічної взаємодії;
- 7) аналізувати процес педагогічного спілкування, встановлювати співвідношення мети, засобів і результатів комунікативної взаємодії.

Л.А. Петровська і А.С. Співаковська зазначають, що діалогічне педагогічне спілкування характеризується такими особливостями, як: відвертість, доброзичливість, взаємне довір'я, зорієнтованість на розв'язання проблем, взаєморозуміння, симетричність психологічних позицій. І.О. Зязюн вказує, що для викладача, зорієнтованого на діалогічну взаємодію, притаманні такі особливості, як: відкритість у поглядах, повага до вихованців, зацікавленість їх життям, небайдужість до їхніх проблем, емпатія, розуміння внутрішнього світу вихованців, надання їм реальної допомоги [5]. Л.В. Стоянова стверджує, що побудова взаємин між викладачем і студентом на принципах діалогу, гармонії ділових і особистісних відносин виступає істотною умовою підвищення ефективності професійної підго-

товки майбутніх лікарів, засвоєння ними професійно значущих зразків діяльності та поведінки.

Отже, ми маємо підстави стверджувати, що важливою умовою розвитку і зміцнення професійної спрямованості майбутніх лікарів є діалогізація педагогічної взаємодії, яка стимулює ідентифікацію студентів з викладачами як носіями професійних норм і ціннісних орієнтацій. Організація педагогічних відносин з студентами на засадах діалогічного підходу передбачає сприйняття викладачами студентів як психологічно рівноправних партнерів, взаємну активність, особистісну відкритість і довіру, готовність стати на точку зору партнера, віру в значні потенційні можливості професійного становлення студентів, налаштованість на взаєморозуміння і творчу співпрацю з ними. Побудова педагогічного процесу на принципах діалогу, як психологічно рівноправного співробітництва викладача і студентів, є важливою умовою ідентифікації майбутніх лікарів з носіями професійної культури, засвоєння деонтологічних норм та принципів медичної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Основы дидактики в профессиональной деятельности преподавателя медицинского вуза и колледжа / Под редакцией М.Г. Романцова. Санкт-Петербург. 2010. 94 с.
2. Кайдалова Л.Г. Педагогічна майстерність викладача: навчальний посібник / Л.Г.Кайдалова, Н.Б.Щокіна, Т.Ю.Вахрушева. Х.: НФаУ, 2009. 140 с.
3. Ершов П.М. Общение на уроке, или режиссура поведения учителя/ П.М. Ершов, А.П. Ершова, В.М. Букалов.- 2-е изд., перераб. и доп. М.: «Флинта», 1998. 336 с.
4. Митина Л.М. Психологическая диагностика коммуникативных способностей учителя: учебное пособие/ Л.М.Митина; Кемер. обл. ин-т усовершенствования учителей; Психол. Ин-т Рос. Акад. Образования.- Кемерово: Кемер. обл. ИУУ, 1996.49с.
5. Волкова Н.П. Професійно-педагогічна комунікація: навчальний посібник / Н.П. Волкова. К.: ВЦ «Академія», 2006. 256 с.
6. Томан Иржі. Мистецтво говорити / Пер. з чес. В.І. Романця. – 3-є вид. К.: Україна, 1996. – 269 с.
7. Бойко В.В., Макаров В.В., Перетяга Л.Е. Голосовая культура – неотъемлемая часть педагогической культуры преподавателя. // Материалы XLVI учебно-методической конференции «Педагогічна культура викладача вищої школи». Х., 2012. С. 25-27.

Гусейінова А.В., 4 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра філології та соціально-гуманітарних дисциплін
наук. керівник – доцент Рябокінь Н.О.

СФЕРИ ВЖИВАННЯ АНГЛОМОВНИХ ТЕРМІНІВ

Анотація: У цих тезах йде мова про сфери вживання англomовних термінів. Було з'ясовано, що англійська є мовою міжнародного спілкування, завдяки цьому, первинно терміни виникають саме англійською мовою і тільки потім розповсюджуються на інші мови. Також було визначено, що термінологічна лексика пристосовується у граматичному відношенні до мови реципієнта. Рівень пристосування є різним, але відрізняють повністю і частково асимільовані терміни.

Ключові слова: терміни, загальновживані слова, лексичні запозичення, сленг, аббревіація.

Англomовні терміни широко застосовуються у багатьох галузях промисловості та науки. Англійська є мовою міжнародного спілкування, завдяки цьому, первинно терміни виникають саме англійською мовою і тільки потім розповсюджуються на інші мови. Наприклад, щоб співпрацювати з іноземними партнерами, людям треба орієнтуватись в економічних термінах англійської мови. Зі швидким розвитком деяких професійних галузей, таких як інноваційної медицини, ІТ, аграрного сектору, електроніки тощо, як вважає Г.О. Хацер стає нагальним знаходження правил та закономірностей, за якими утворюється фахова англійська термінологіка [3, с. 282]. Сучасна англійська економічна термінологія є дуже рухливим шаром мови, який відображає та фіксує процеси і висновки подій на мовному рівні, і дуже яскраво цю ситуацію можна знайти у ЗМІ. Можна також звернути увагу, що великого значення в часи поглиблення глобалізації країн та міжнародних зв'язків набуває функціонування англійської юридичної термінології разом з термінологією правознавчих актів в юридичних документах, що містять деякі юридичні рекомендації, вимоги та положення. З розвитком туризму, як галузі, кількість англomовних термінів зростає і в цій сфері. Була зроблена періодизація англійських туристичних термінів, що дало відокремити 4 таких етапи [2, с. 60]. Однією з особливостей розвитку лексики мови майже кожної є зростання ролі англomовних термінів у багатьох сферах спілкування.

У теперішній час число термінів у розвинених мовах набагато перевищує кількість загальновживаних слів [1, с. 6]. Розвиток суспільства по-

требує поглиблення основних наукових понять та утворення термінів для позначення науково-технічних неологізмів. Англійська терміносистема є однією з найрозвиненіших, вона постійно змінюється та наповнюється новими термінами. Англійська мова – це глобальний мовний код ХХ сторіччя, що набула статусу міжнародної. Англійська мова є основною в Інтернеті. Нею володіє близько 1,5 людей. 80% світових наукових досліджень публікується англійською та друкується близько 50% з 10 000 щоденних газет. Вона є рідною для 12 націй, які налічують та англійський словниковий запас налічує близько півмільйона слів [4].

Лексичні запозичення – це різновид поповнення словнику будь-якої мови. Англіцизми – це слова, що походять з англійської мови [5, с. 246], вони все частіше стають повноцінними частинами нашої мови. Англіцизми підкоряються нормам іншої мови і застосовуються на одному рівні з рідномовним синонімом. В останній час, в зв'язку з розвитком ІТ майже усі мови відчувають вплив з боку англійської, а отже кількість англіцизмів в інших мовах збільшується з кожним роком.

Термінологічна лексика пристосовується у граматичному відношенні до мови реципієнта. Рівень пристосування є різним, але відрізняють повністю і частково асимільовані терміни. Згадуючи асиміляцію комп'ютерних термінів, слід звернути увагу на терміни розмовного типу, які стали частиною ІТ сленгу. Вони вважаються лексикою нижчою від загальноживаного стандарту: слова, що у звичайній мові не використовуються або мають спеціальний лексико-семантичний зміст.

Сленг є яскравою особливістю щоденної мови. Він виникає по причині зручності або бажання відокремитись від інших груп. Як вважає О.М. Медвідь сленг відображає характер молодшого покоління, який є засобом гумору, допомагає звернути чужу увагу, підкреслити особливу рису явища, спростити спілкування.

Широке застосування мають англійські аббревіатури. В них цифри і літери можуть застосовуватись як фонетична складова складів і слів. Наприклад, 4 у слові B4, тобто before. Те ж саме буває і з літерами, коли вони окреслюють звукосполучення, що відповідають звукам при читанні алфавіту. Наприклад, b у випадку з b4.

Всупереч поширеній думці, що англійська мова у професійному спілкуванні виступає посередником, слід констатувати, що стосовно мов, на які поширюється опис, це правило стосується лише роботи вчених, що розробляють окремі технічні проекти, насамперед у міжнародних колекти-

вах. Після цього етапу роботи особам, відповідальним за реалізацію проєкту, надається повна описова та виконавча документація, і питання про використання будь-якої іншої термінології, ніж та, яка прийнята саме цією мовою, не виникає.

Технічна термінологія створює дуже великий і динамічно розвинений обшар, який часто виходить за межі інтересів лінгвістів-термінологів.

Список використаних джерел:

1. Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. Основи термінотворення : семантичні та соціолінгвістичні аспекти : монографія. Київ : КМАcademia, 2000. 218 с.
2. Прима В. В. Англomовна туристична термінологія. Записки з романо-германської філології. 2016. Вип. 2. С. 60.
3. Хацер Г. О. Терміни-словосполучення в англomовному юридичному дискурсі: аналіз композиційних процесів. Вісн. ун-ту ім. А. Нобеля. Сер. Філологічні науки. Дніпро, 2018. № 1 (15). С. 282.
4. Чернікова Л. Ф., Смілик Т. І. Англiцизми в сучасній українській мові. Культура народів Причорномор'я. 2009. № 152. С. 129.
5. Ludlow P. High Noon on the Electronic Frontier: Conceptual Issues in Cyber-space. Cambridge MA: Massachusetts Institute of Technology, 1999. 536 p.

Дедухо А. В., к. філол. н.
Полтавська державна аграрна академія,
кафедра гуманітарних і соціальних дисциплін

ПРОКЛЯТТЯ ЯК МОВЛЕННЕВИЙ АКТ

У межах теорії мовленнєвих актів представлено інвективні висловлювання, а саме із семантикою «прокляття». Висловлювання-злопобажання наявні в різних мовних картинах світу, зокрема і в українській, як наслідок негативних процесів, що відбуваються в сучасному суспільстві. Наведено стилістично марковані, іноді з вульгарною конотацією висловлювання-прокляття.

Ключові слова: інвектива, висловлювання-прокляття, ситуація спілкування.

У лінгвопрагматичних дослідженнях наголошується, що вивчаючи мовленнєвий акт, варто зважати на такі прагматичні чинники: особливості ситуації взаємодії, поведінку співрозмовників, а також важливим є так

званий перлокутивний ефект, тобто який вплив має намір адресанта і його правильна інтерпретація адресатом.

Діяльність людей має спільний характер, вона передбачає певні мотиви, цілі, стратегії. У сучасному суспільстві спостерігаємо під час спілкування співрозмовників здатність до агресивних мовленнєвих висловлювань, зокрема інвективних. Використання актів проклять як виду мовленнєвої агресії пояснюється як частотністю вживання висловлювань і дискурсів з відповідною інтенційною семантикою, так і тим, що прокляття ускладнює процес спілкування, призводить до конфронтації. На думку Л. П. Крисіна, незвичайно активізувався жанр мовленнєвої інвективи, що використовує різноманітні засоби негативної оцінки поведінки й особистості адресата – від експресивних слів і зворотів, що є нормативними в межах літературного слововживання, до просторічної та лайливої лексики. Усі ці особливості сучасного мовлення – наслідок негативних процесів, які відбуваються в позамовній дійсності, вони тісно пов'язані із загальними деструктивними явищами в галузі культури [2, С. 385].

Агресія як властивість людської поведінки має різноманітні засоби втілення в мовленні. Мовленнєва агресія в різних сферах життєдіяльності людини виконує багато функцій, серед них: засоби впливу на адресата, бажання завдати горя, засіб показати свою владу, власну перевагу. Мовленнєва агресія може вирізнятися ступенем інтенсивності: від висловлювань неприязні до словесних образ. Оскільки власне прокляття – виявлення агресії, то прокляття як мовленнєвий акт – це вербальна агресія. На думку Ю. В. Щербиніної, агресія – це будь-яка дія, що має на меті заподіяти шкоду [5, С. 178].

Інкветива може реалізовуватися по-різному, набувати нових форм. Ті чи ті форми інкветиви характеризуються більшою чи меншою мірою непристойності, образи. Інкветива емоційно «заряджає» ситуацію спілкування. Сила такої емоційної «зарядженості» прямо пропорційна значущості цієї ситуації для співрозмовників, тому ефект інкветиви посилюється зі збільшенням її емоційної образи для комунікантів.

Інкветивне висловлювання моделює ситуацію порушення культурних вимог з боку мовця. Вербалізація такого роду висловлювання реалізується іноді за допомогою літературної лексики, однак найчастіше через просторічні або фразеологічні звороти, які характеризуються стилістично маркованою зниженістю і набувають вульгарної конотації, яка реалізує намір мовця – принизити, образити, зганьбити: *Бісова душа; Вражий син;*

Дурний, як цін; Морда – хоч пацюків бий; Подлого стерва робота; Бовдур; Йолоп; Пришелепуватий; Гаспид тощо.

Прокляття в сучасному розуміння наближене до давнього поняття магічного замовляння. Воно передбачає певне словесне висловлення, адресоване учаснику спілкування, як «формула прокляття», що можна розтлумачити як процес «передачі» проклятого злим силам. У міфології та народних повір'ях прокляття розуміють як словесний ритуал, спрямований завдати шкоди/горя/болю визначеному адресату.

В українській національній культурі «формула прокляття» має різноманітні мовні варіанти. Співрозмовники можуть уживати окрім висловлювання *Будь ти проклят(а)* й інші мовні звороти: *Тю (тьху) на тебе!; Сто чортів у печінку; Щоб тобі язик руба став; Щоб тобі руки посудомило; Бодай тебе тряся взяла; Бодай ти галушки не проковтнув; А щоб тобі чорне було; А щоб тобі рачки лазити; А щоб тобі повилазило; А щоб ти щастя не знав; А щоб твоєю мордою просо молотили.*

Інвектива може набувати форми «автоінвективи», тобто прокляття має «зворотню спрямованість», адресуючись самому мовцю: *Щоб я до сходу сонця не дожив, якщо...; Щоб мене грім побив і блискавка спалила, якщо...*

Згідно із класифікацією Дж. Остіна, одного з авторів перших класифікацій мовленнєвих актів, прокляття варто віднести до бехабітивних мовленнєвих актів, сутність яких полягає у реакції на поведінку інших людей, їхню долю й вираження установок стосовно чиеїсь поведінки в минулому чи майбутньому. На думку А. Вежбицької, прокляття і благословення Дж. Остін розглядає як звичайний вид побажань, без магічного чи релігійного підтексту. «Істотна різниця між благословенням і прокляттям, з одного боку, і побажанням – з іншого, мабуть, полягає в тому, що в першому випадку передбачається сила слів, що вимовляються, а в іншому – їхнє безсилля» [1, С. 112].

Згідно із класифікацією І. В. Крюкової, конструкції проклять можна поділити на три групи: 1) перформативні прокляття-декларації: висловлювання на зразок *Я проклинаю тебе/Вас*; наприклад: *Проклинаю тебе великою ненавистю брата і проклинаю тебе долею нашою щербатою, душоугубе махновський, злодюго каторжний, у бога, в світ, у ясний день...* (Ю. Яновський «Вершники»); *Проклинаю тебе, – закричав Панас в агонії, – проклинаю моєю останньою хвилиною!* (Ю. Яновський «Вершники»); 2) прокляття-побажання: висловлювання на зразок *Будь проклятий ...*; наприклад: *Так будь ти проклятий; Нехай тобі грець; Бувай ти клятий (ро-*

змовне мовлення); 3) злопобажання: висловлювання на зразок *Щоб ти...! Щоб тебе...!* Наприклад: *А щоб ти сказився/скис/луснув; А щоб тобі курка на ногу наступила; А щоб тебе підняло та геннуло* (розмовне мовлення) [3, С. 126].

Найяскравіша відмінність проклять від інших мовленнєвих актів полягає в обов'язковій моделі адресата. У стандартній комунікативній ситуації адресатом мовлення є співрозмовник. У прокляттях, на думку С. М. Толстой, реальний співрозмовник «не є суб'єктом тих змін, які очікує відправник», він виявляється лише об'єктом, на шкоду якому вимовляється текст. Цей істинний адресат весь час незримо присутній десь поряд, будучи до моменту мовлення пасивним спостерігачем ситуації [4, С. 75].

Висловлювання, що виражають прокляття, є доволі розповсюдженою формою спілкування. Семантика прокляття найяскравіше демонструє інтенцію мовця. Прокляття як мовна одиниця є самостійним висловлюванням у складі мовленнєвих актів і обумовлене прагматичною ситуацією здійснення таких мовленнєвих актів, спрямоване на досягнення певних перлокутивних ефектів – завдати адресатові моральної та/або фізичної шкоди шляхом реалізації вербального акта. Використання в мовленні висловлювань проклять призводить до конфліктної ситуації спілкування, що тягне за собою вербальну агресію, різну за інтенсивністю та формами виявлення. Висловлювання прокляття є розповсюдженим явищем в інвективних формах спілкування, загальна функціональна спрямованість яких – це словесне вираження побажання біди та нещастя.

Список використаних джерел:

1. Вежицкая А. Язык. Культура. Познание : пер. с англ. Москва : Русские словари, 1996. 416 с.
2. Крысин Л. П. Русское слово, свое и чужое: Исследования по современному русскому языку и социолингвистике. Москва : Языки славянской культуры, 2004. 888 с.
3. Крюкова И. В. Речевой акт проклятия и лексико-грамматические средства его осуществления : дис. канд. филол. наук : 10.02.19. Ставрополь, 2011. 179 с.
4. Толстая С. М. Вербальные ритуалы в славянской народной культуре. Логический анализ языка. Язык речевых действий. Москва : Наука, 1994. 173 с.
5. Щербинина Ю. В. Вербальная агрессия. Изд. 2-е. Москва : Издательство ЛКИ, 2008. 360 с.

Демченко Н. О.

PhD, кандидат педагогічних наук,

доцент, доцент кафедри теорії і практики перекладу,

ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”

ОСОБЛИВОСТІ ВІДБОРУ КІНОМАТЕРІАЛІВ ДЛЯ НАВЧАННЯ ПЕРЕКЛАДУ СТУДЕНТІВ ФІЛОЛОГІВ (СТАРШИЙ ЕТАП)

Анотація: У даних тезах розглянуто сучасні проблеми теоретичної та прикладної філології. Зокрема, особливості відбору кіноматеріалів для навчання перекладу студентів філологів (старший етап). Було з'ясовано, що можливості роботи з кінофільмами, безсумнівно, може збагатити в значній мірі методичний арсенал викладача і зробити роботу студентів творчою, а значить дуже привабливою.

Ключові слова: перекладач, кінофільми, перекладацька компетенція.

Навчання перекладачів завжди було багатогранним і досить складним процесом, що вимагає як від того, якого навчають, так і від викладача неабияких зусиль для вирішення поставлених завдань. Сучасна педагогічна наука в союзі з психологією здатна вирішувати багато методичні завдання, необхідних для навчання кваліфікованих фахівців.

Технічні можливості, що реалізуються за допомогою комп'ютерних технологій, а саме використання продукції кіноіндустрії неймовірно збагачує методичну палітру викладача. Але незважаючи на те, що кінофільми знаходять все більш широке застосування в навчальному процесі, ефективність їх використання все-таки ще досить низька. Це пов'язано, перш за все з тим, що відбір кінофільмів для перегляду пов'язаний з певними труднощами. Треба відзначити, що сьогодні вибір надзвичайно широкий, але це не полегшує вирішення проблеми, так як матеріал для роботи в аудиторії повинен відповідати певним вимогам. Кінофільм повинен в першу чергу відповідати усній тематики, затвердженою програмою вузу і відповідної кафедри, корелювати мовної труднощі етапу навчання, відповідати естетичним нормам, прийнятим в даному суспільстві, а також бути представлений в хорошому технічному стані. Фільми для навчання іноземної мови, а в даному випадку навчання перекладу, повинні нести культурологічну складову, яка є інтегральною частиною змісту навчання. Обов'язковим компонентом демонстрації повинні бути титри, які супроводжують художнє або науково-популярне оповідання. Слід зазначити, що програма, як правило, не детермінує кількість годин, що відводиться на засвоєння певного обсягу матеріалу, в той час як, наприклад, студенти третього

курсу мовного вузу повинні володіти активним словником близько 3500 одиниць. Місце фільмів, спрямованих на активізацію і вдосконалення вмінь, на оволодіння компетенцією усного перекладу кіно мови ніяк не визначається навчальною програмою, отже, кіноматеріал, який їм належить переводити повинен бути визначений самим викладачем. Бажано, щоб обсяг у представленій у фільмі лексики приблизно відповідав активного словника студента. Завдання не просте і вимагає великої попередньої роботи викладача. Метою даної статті не є визначення прийомів і методів роботи з вищезгаданим матеріалом, тому ми не зупиняємося на методи ці роботи, спрямовані на навчання перекладацькими компетенціям. Можливості роботи з кінофільмами, і форми роботи з ними вимагають окремого дослідження, але, безсумнівно, така робота може в значній мірі збагатити методичний арсенал викладача і зробити роботу студентів творчою, а значить дуже привабливою.

Єршова Л.В., 1 курс,
Полтавський інститут економіки і права університету «Україна»,
кафедра філології та соціально-гуманітарних дисциплін,
наук. керівник – доцент Рябокінь Н.О.

ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРОБЛЕМИ ХУДОЖНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ

Анотація: У даних тезах говориться про особливості та проблеми художнього перекладу в лінгвістиці. Було з'ясовано, що жоден переклад не може бути абсолютно точним, тому що кожна мова відрізняється своїм складом, в ній просто може не бути таких слів, які би точно відобразили те, що хотів виразити автор, тому і не може досконало передати зміст оригіналу, що неминуче призводить до втрати певного об'єму інформації. Також було визначено, що відмінність перекладу і художнього перекладу полягає в тому, що практичне мовлення виконує передовсім функцію передачі інформації, а в художньому тексті до цього додається й естетична функція.

Ключові слова: переклад, художній переклад, літературний переклад.

Протягом останніх десятиліть спостерігається інтенсивний розвиток у галузі перекладознавства. Це зумовлено, на наш погляд, стрімким розвитком міжнародних зв'язків, глобалізацією соціально-економічних, наукових, культурних процесів, інтеграцією до світового освітнього простору. Як наслідок, відбувається постійний обмін набутою інформацією та

культурними надбаннями. Художній переклад є одним із найбільш очевидних проявів міжкультурної взаємодії.

Полягає у викладі основного матеріалу, дослідженні та аналізі художнього перекладу у перекладознавчій дисципліні, міжкультурного простору. Основні задачі перекладу художнього тексту, виклад проблем і базової структури оригіналу, зрівняння перекладу з художнім, спосіб подолання перекладачем основних проблем тексту оригіналу в перекладі.

Художній переклад - це вид перекладу, в якому вихідним документом є художня література.

Переклад літературних текстів включає в себе:

- ✓ літературний переклад книг, статей, оповідань та інших видів прози,
- ✓ художній переклад віршів,
- ✓ переклад рекламних матеріалів,
- ✓ переклад інших текстів.

Культурна спадщина європейських країн, світова історія, ідеї філософів давнини та сучасності, стародавні епоси народів світу, твори сучасних авторів – усе це стає доступним в умовах сьогодення завдяки діяльності фахівців з художнього перекладу. Художній переклад заслужено вважається одним із найбільш складних та цікавих видів перекладу. У ході здійснення перекладу з іноземної мови, професійний перекладач зазвичай просто створює новий твір. Для виконання якісного художнього перекладу недостатньо добре володіти іноземною мовою, необхідно відчувати текст оригіналу та здійснити переклад таким чином, щоб людина з іншим менталітетом відчула на своїй мові саме те, що хотів вкласти у свої строки автор літературного твору. У контексті здійснюваного дослідження вважаємо за необхідне більш детально зупинитись на трактуванні терміну «художній переклад». Зауважимо, що художній переклад – це достатньо складний процес, що здійснюється перекладачем. Він має свою специфіку не лише на лінгвістичному, а й на стилістичному рівнях, оскільки вибір мовних засобів, як правило, визначається на суб'єктивно-психологічному рівні, внаслідок творчої діяльності перекладача. Необхідно зазначити, що кожен перекладач виокремлює для себе суть художнього перекладу по-різному, керуючись найбільш важливими, на його думку, складовими цього процесу.

Переклад літератури принципово відрізняється від інших категорій, і особливості художнього перекладу творів численні. Це означає, що на додаток до надання інформації читачеві, літературний переклад також вико-

нує естетичні функції. Художній образ, створений в конкретному літературному творі (будь то образ персонажа або природи), безумовно, вплине на читача. З цієї причини літературний перекладач повинен враховувати всі особливості вихідного тексту. При прочитанні розповіді, вірша або будь-якого іншого літературного твору, перекладеного з іноземної мови, ми сприймаємо сам текст з його значенням, емоціями і характерами.

Досягти головної мети перекладу, а саме створити певний образ для читача, є досить складним завданням. Тому художній переклад може мати деякі відхилення від стандартних правил, аби показати, які особливості хотів передати письменник читачеві. Дослівний переклад не може відобразити глибину і сенс літературного твору. Вся справа в тому, як перекладач це сприймає, адже читати фразу можна по-різному. Він переписує текст від початку до самого кінця. Досвідчений перекладач зможе передати майстерність і гумор, які в книзі хотів відобразити носій, зберігши стиль і атмосферу.

Основні вимоги до перекладу художньої літератури, яким має слідувати перекладач:

1) Точність. Перекладач повинен донести до читача всі думки, висловлені автором. При цьому важливо зберегти не тільки основні положення, але також нюанси і відтінки вислову. Піклуючись про повноту передачі вислову, перекладач разом з тим не повинен нічого додавати від себе, не повинен доповнювати і пояснювати автора. Це також було б спотворенням тексту оригіналу. При перекладі прози перед перекладачем постає проблема неспівпадання у смисловому навантаженні і стилістичній виразності слів та зворотів різних мов. Але у прозі слово несе перш за все змістове навантаження і є виразником стилістичного тону, а в поезії слово стоїть в ритмічному ряді поетичного твору, і це призводить до певної зміни його якостей. Спроба відтворити у поетичному творі усі конструктивні елементи неодмінно призведе до втрати гармонії твору, тому необхідно визначити, які елементи в даному творі є головними і відтворити їх з усією можливою точністю, не звертаючи, або звертаючи неістотно, увагу на інші. Як зазначають науковці, переклад повинен звучати як оригінальні вірші і це один з елементів точності чи вірності. Але через призму приймаючої мови повинні чітко відчуватись національний дух та національна форма оригіналу, а також індивідуальний стиль поета. Перекладач поетичних творів повинен пропонувати своїм читачам з кожним новим перек-

ладом нові образи, нові форми, нові стилі, і в кожному перекладі повинен вгадуватися його особистий стиль.

2) Лаконічність. Перекладач не повинен бути багатослівним, думки повинні бути викладені в максимально стислій і лаконічній формі.

3) Ясність. Лаконічність і стислість мови перекладу, проте ніде не повинна бути неясність викладу думки, її нерозуміння. Слід уникати складних і двозначних оборотів, що ускладнюють сприйняття. Думка має бути викладена простою і зрозумілою мовою.

4) Літературність. Як уже зазначалося, переклад повинен повністю відповідати загальноприйнятим нормам літературної мови. Кожна фраза повинна звучати влучно і природно, не зберігаючи ніяких слідів синтаксичних конструкцій оригінального тексту. На основі виконаного дослідження можна зробити висновок, що художній переклад має двосторонній характер: з одного боку він є результатом міжлітературної комунікації, в той же час він багато в чому обумовлює і визначає її. Традиційно вважається, що основна функція перекладу – інформативна, оскільки теорія художнього перекладу не виходила за рамки національно-літературного процесу, або розуміла його надто односторонньо. Проте нині переклад виконує дві основні функції: інформативну і творчу. Отже, художній переклад – це відтворення засобами рідної мови особливостей чужоземного літературного тексту в нерозривній діалектичній єдності його змісту і форми. Переклад є одним з важливих елементів сприйняття літератури іноземною мовою.

Проблема художнього перекладу – співвідношення того, що хотів донести читачу автор і того, що перевів перекладач. Художній переклад обумовлений не лише об'єктивними факторами, але й суб'єктивними. Жоден переклад не може бути абсолютно точним, тому що кожна мова відрізняється своїм складом, в ній просто може не бути таких слів, які би точно відобразили те, що хотів виразити автор, тому і не може досконало передати зміст оригіналу, що неминуче призводить до втрати певного об'єму інформації. Тут головним фактором є особистість перекладача, який при переведенні тексту обов'язково випустить щось із змісту, а також його бажання показати чи не показати всі особливості оригіналу (існують і такі «нехороші» перекладачі). Закономірністю є те, що при перекладі твору на іншу мову, в силу мовних розбіжностей, асоціативні зв'язки руйнуються. Щоб твір продовжував «жити» в новому мовному середовищі, перекладач повинен прийняти на себе функції автора і відт-

ворити творчий процес його створення і заповнити новими асоціаціями, які викликали б нові образи, властиві даній мові. Ще однією проблемою художнього перекладу, яка не поступається попередній можна вважати відсутність точності і вірності. Особливо це помітно в поезії, наприклад в перекладі хоку. У віршах потрібна ритмічність і римованість. Спроба відтворити у поетичному творі усі слова неодмінно призведе до втрати гармонії твору, тому необхідно визначити, які елементи в даному творі є головними і відтворити їх з усією можливою точністю, не звертаючи велику увагу на інші. Перекладач поетичних творів повинен пропонувати своїм читачам з кожним новим перекладом нові образи, нові форми, нові стилі, і в кожному перекладі повинен вгадуватися його особистий стиль. В цьому випадку читач досить легко і впевнено може вгадати з перших рядків, що цей сонет Шекспіра перевів його улюблений перекладач. Художній переклад, як такий, має дві основні функції – інформативну і творчу. По традиції, вважалось, що основною функцією має бути інформативна, а творча – це так, другорядність. Проте зараз, у стані глобального обміну інформацією, потрібно творчу функцію винести на перше місце.

Чим відрізняється переклад від художнього перекладу:

Відповідаючи на питання, що таке художній переклад, потрібно виділити, що такий спосіб перекладу вимагає творчого підходу і навичок перекладу. Як наслідок, цей спосіб викликає безліч суперечок і протиріч в ідеях в науці. Одна з найбільш частих труднощів в перекладі полягає в тому, що вихідний і цільові мови відносяться до різних культур. Наприклад, твори, написані арабською мовою, повні священних текстів, взятих з Корану, і їх переклад і значення можуть бути важкими для розуміння людьми іншої релігії. В результаті зрозуміти різні культури стає важче, ніж зрозуміти різні мови. Ще одна складність - це переклад тексту, який описує традиції, що належать до будь-якої нації або певної території в світі. Крім того, слова або терміни, що належать певній нації або території, можуть не мати еквівалента на іншій мові. У подібних випадках перекладач повинен дати визначення цим словам. Як видно, синтаксичні способи двох мов не завжди можуть узгоджуватися один з одним. При дослівному перекладі тексту порушуються синтаксичні норми мови і тут потрібна фантазія. Внаслідок цього значення вихідного і перекладеного текстів іноді відрізняються один від одного. Мова автора і його мета визначені, але спосіб вираження невідомий для вивчаємої мови. Перекладач повинен

передати почуття і емоції автора і персонажів, використовуючи необхідні літературні прийоми.

У процесі редагування текстів художнього перекладу використовуються такі методи:

✓ Епітети перекладаються з урахуванням описаного слова і його використання за структурою і семантичним особливостям;

✓ Порівняння перекладені з урахуванням стилістичного розмаїття тексту;

✓ Метафори перекладаються семантично з урахуванням взаємодії персонажів;

✓ Неологізми перекладаються з використанням нових сучасних слів, зберігаючи первісний зміст;

✓ Іронія перекладається шляхом порівняння слів і контрасту;

✓ Топологія і розумні назви - назви місць і людей перекладаються зі збереженням сенсу, щоб справити враження на читачів.

Отже, з даної статті можна зробити висновок і коротко написати про те що, художній переклад є одним з найскладніших видів перекладу, який потребує не лише просто знання іноземної мови, а й вміння мислити творчо, відчувати менталітет народу тексту оригіналу. Літературний переклад виконує також естетичну функцію, читач має відчуття весь пейзаж, атмосферу та персонажів вихідного тексту, що має великий вплив на відчуття самого читача і його емоції, які виникнуть в ході прочитаного твору. Художній переклад також має основні вимоги перекладу, яким має слідувати перекладач. Як я вже зазначила: лаконічність, художність, точність, ясність. Це є дуже важливими пунктами у кожному перекладі на мою думку, які допоможуть перекладачеві досягнути адекватного і зрозумілого перекладу.

Слід зазначити, що безумовно є ще проблеми художнього перекладу, які обумовлені не лише об'єктивними факторами, але й суб'єктивними. Жоден переклад не може бути абсолютно точним, тому що кожна мова відрізняється своїм складом, в ній просто може не бути таких слів, які би точно відобразили те, що хотів виразити автор, тому і не може досконало передати зміст оригіналу, що неминуче призводить до втрати певного об'єму інформації. Можна ще сказати про відмінність перекладу і художнього перекладу. Найголовніша різниця полягає в тому, що практичне мовлення виконує передовсім функцію передачі інформації, а в художньому тексті до цього додається й естетична функція. Щоб зробити пере-

клад художнього твору, мало знати мову оригіналу й мову перекладу. Таким чином, відповідь на питання, що означає художній переклад, є комплексним завданням. Будь-яка перекладацька робота повинна вказувати на вміння та особливості перекладача. Тому основне завдання перекладача - спробувати створити бездоганний переклад твору, використовуючи всі навички і методи, що існують в мові.

Список використаних джерел:

1. Ажнюк Б. М. Перекладознавство / Б. М. Ажнюк // Українська мова: Енциклопедія. – Вид. 3-тє, зі змінами і доп. К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана. 350 с.
2. Електронне джерело <https://translate.jurklee.ua/uk/chto-takoe-hudojestvennyi-perevod/>
3. Електронне джерело <https://studfile.net/preview/6342212/page:2/>

Кірстен Дік,
U.s. Peace Corps volunteer

THE TOP TEN MOST HELPFUL WEBSITES FOR ENGLISH TEACHERS

Summary: This article describes and describes the 10 most popular sites for English teachers in the world. The names of these sites are given and their main functions are described.

Keywords: sites, language sites, translation sites.

As teachers, we can all use websites in and out of the classroom. I hope this list is helpful for you!

1. YouTube. I believe using video in the classroom can make almost any lesson more effective. Internet videos are free, you can find something on any topic, and almost all of them are in English. For an alternative to *you tube*, see number 10, *video jug*.

To use video in the classroom, you do not need any fancy equipment. If you have a laptop, it will be enough. This is how i use *you tube* in the classroom. I first find a video to use in class. Finally, i use a program on my computer to save the video to my hard disk until class is over. It's that easy! That way, i don't need to connect to the internet in class. If i had no way to download the videos, i could still try to connect to the internet before class, load the video, and take my laptop with me – without closing my browser window. I think this second method is less reliable.

2 – 4. Voice of America (VoA). *Voice of America* broadcasts world news in many languages, including English, simplified English, Ukrainian, and Russian. The news is well-written and easy to follow. Most English teachers I have met in Ukraine are very familiar with BBC. So what's better: BBC or VoA? I believe *voice of America* is a great complement to BBC. Using both can make your students well-rounded. Just like BBC's "learning English," VoA offers "special English."

I like the principles behind special English. Here i quote how VoA special English describe it on their website:

It has a core vocabulary of 1500 words. Most are simple words that describe objects, actions or emotions. Some words are more difficult. They are used for reporting world events and describing discoveries in medicine and science.

Special English writers use short, simple sentences that contain only one idea. They use active voice. They do not use idioms.

Special English broadcasters read at a slower pace, about two-thirds the speed of Standard English. This helps people learning English hear each word clearly. It also helps people who are fluent English speakers understand complex subjects.

This is why I find the VoA special English podcasts easier to use in the classroom than BBC learning English. Furthermore, VoA has news in Ukrainian and Russian both, so you see some articles in English and Ukrainian.

For podcasts, try <<http://www.voanews.com/learningenglish/podcasts/>>

For news in Ukrainian, try <<http://www.voanews.com/ukrainian/news/>>

5. Kyiv Post. Learning English is not just about foreign countries like Britain or the united states. It's also about Ukraine being an important country in the world. For Ukrainians to participate effectively in international communication, we need to develop the ability to talk about the issues Ukraine is facing today.

The best way to start doing this is to have students read the Kyiv post. You can read it online, and many peace corps volunteers receive paper copies about every month or so. If you can find a volunteer who is receiving the Kyiv post, they might be able to let you have an old copy.

6 – 7. British broadcasting corporation (BBC). The most popular English news website. There are many great podcasts to choose from. You can often hear Received Pronunciation as well as other English accents from Britain and around the world. For an alternative to the BBC, try *Voice of America* (numbers 2 – 4).

For news in Russian, try <<http://www.bbcussian.com>>

8. Merriam-Webster dictionary. When I first saw English teachers in Ukraine use *Google translate* for help with new words, I was very surprised! Most English teachers I have met in Ukraine know English at the advanced level. At this level, it is best to stay in English instead of moving between languages. To do this, you need a good monolingual dictionary. On the web, the best one I have found is the Merriam-Webster dictionary.

This dictionary gives examples of words. Examples are so important because very often words that have similar meanings in English, Russian, or Ukrainian are used differently.

You can even use a monolingual dictionary if you are translating from Ukrainian into English. Once you've got an idea of something to say, use the dictionary to check and see what your variant could mean to a native speaker.

9. Florida linguistics. Linguistics is often taught to upper-level university students in Ukraine. All the information on *Florida linguistics* is relevant to students, from definitions of linguistic terms, to biographies of famous linguists, to pronunciation rules of English and other languages. There are many linguistics websites, but *Florida linguistics* is the only website that puts everything students need right in one place.

10. Video jug. A great video website. All the videos on *Video jug* are produced professionally. The speech is clear, and can use both American and British accents. The site is well organized into different categories. Videos are easy to follow because producers must follow a certain format, like always ending with the word "done!" Finally, watching many videos over time can help students develop an understanding of the mentality in English-speaking countries.

I hope this list was helpful for you, and happy teaching!

Коваленко М.В., магістр
Мюнхенського університету ім. Людвіга-Максиміліана,
сертифікований Neurolanguage Coaching®,
викладач мовної школи "Sycher Sprachen Sprechen",
м. Мюнхен, Німеччина

BRAINFRIENDLY СТИЛЬ ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Анотація: У даній статті йде мова про стиль викладання іноземної мови, зокрема англійської мови. Описано його специфічні характеристики

ки. Було визначено, що одним із основних психологічних механізмів сприйняття, розуміння і засвоєння граматики є комунікативно-візуально аудіальний стиль, що задіює одночасно декілька зон нашого мозку.

Ключові слова: візуали, аудіали, кін естетики, . комунікативно-візуально аудіальний стиль.

За останнє десятиліття спостерігаються рушійні зміни у викладанні іноземної мови, прагнення до використання сучасних технологій і, останнім часом, переважно через глобальну пандемію коронавірусу, вимушений перехід до інтерактивних завдань і homeschooling. Вчителі намагаються підібрати ті завдання, які будуть давати ефективніше і швидше засвоєння матеріалу. Учні, у свою чергу, перейшли на той рівень тотальних «digitalnatives», коли вони мають кращі навички при використанні комп'ютерних програм і засобів масової інформації, ніж вчителі. «Total digitalnatives» звикли до яскравих якісних зображень, відчуття віртуальної реальності, швидкості зміни зображень і тому викладачі, не лише іноземних мов, а і вчителі-предметники рухаються у напрямку освоєння матеріалу за допомогою розуміння різних теорій сприйняття нашого мозку при навчанні.

Існує дуже багато міфів і теорій про те, як нашому мозку легше навчатися і, як йому навчатися складніше, залежно від того, які зовнішні фактори на нього впливають. Одна з теорій, яка виникла ще у 1984 році стає на шлях розподілення людей на візуалів, аудіалів і кінестетиків. Засновник теорії Девід Кольб пропонує визначити, до якого навчального стилю відноситься учень і це є основою у визначенні вправ, які отримує учень. Диференційна найвідоміша система, яка розподіляє усіх учнів надає водночас відчуття індивідуалізованого викладання, але й сумнів і задалегідь дуже складне завдання провести урок з урахуванням кожного в класі. Відповідно, якщо у групі учнів є візуали, то інформацію потрібно подавати через візуал-картинки, відео, схеми, кінестетам потрібно дати все помацати руками, аудіалам слухати. Існує також четвертий тип reading/writing, при якому людина засвоює вивчення через прочитання і написання. І, звичайно, змішані типи. Чи можливо змінити стиль? Припустимо, що ми визначили у нашому класі чотири студента, три з яких умовно лише візуали, а четвертий аудіал. Наскільки взагалі потрібно концентруватися на їх стилях навчання, коли аудіал буде отримувати відмінні завдання від його групи? Відповідь: «не існує декілька однакових мізків» [1, с. 14], що стверджує Девід Рок. І також додає, що «Все, що виробите в цьому житті є результатом спроб мозку знизити ризик або посилити позитивний досвід»

[4, с. 23]. Наш мозок дуже пластичний, бо «Thanks to new and emerging research, we now know that our intelligence changes throughout our lives» [4, с. 45] і тому може звикнути до різних звичок навчатися, де головною умовою є отримання позитивного досвіду. Чи ви помічали, що ви не хочете навіть слухати про граматику, бо колись у школі вам викладали її не комунікативними методиками і ви не використовували знання на практиці, вправи були нудними не яскравими і однотипні. І тому якщо для візуала досвід навчання через аудіо буде позитивним і навпаки, то мозок запам'ятає цей стиль, як цікавий і ефективний. А чи пам'ятаєте, які вправи для вас у дитинстві були ефективні при вивченні, наприклад, англійської мови? Пригадали?

А зараз поринемо у спогади досвіду у вивчення граматики. «Більшість учнів, які вивчають іноземну мову, ненавидять граматику» [4, с. 7]. Відомо також, що на деяких курсах не рекомендовано повідомляти учнів про те, що сьогодні буде вивчатися граматична тема, щоб не викликати в мозку негативну реакцію. Як же вибрати той самий «brainfriendly» стиль викладання і ще й граматики наприклад? Для складання стратегії дій пропонуються наступні кроки, беручи до уваги вимоги нашого часу, еластичності мозку і потреби в позитивних емоціях:

1. Визначити негативний досвід студента, які саме вправи були неефективні і нецікаві.

2. Зрозуміти, який контент буде працювати для навчання в залежності від віку студента і його інтересів.

3. Показати нові типи завдань з використанням кольорів, інтерактиву, ігор, brainmaps, додати комунікації (для digitalnatives) для створення нових нейронних ланцюгів.

4. І самий головний стимулятор мозку ПОЗИТИВ.

Одним з основних психологічних механізмів сприйняття, розуміння і засвоєння граматики є комунікативно-візуально аудіальний стиль, що задіює одночасно декілька зон нашого мозку. Для проведення асоціацій і співставленням з рідною мовою можна включити переклад речень, а для «total digitalnatives» викласти матеріал в інтерактивному відео.

PICTURES OF ENGLISH TENSES - LEVEL 1 1A

I'm David Dark Blue

I paint houses
every day

I'm Lorna Light Blue

I'm painting
my kitchen
at the
moment

I'm Bill Brown

My Uncle Bertie painted
this picture in 1920

I'm Yolanda Yellow

I'm going to paint
that clock tomorrow

Here are four
very important
colour families

Brain friendly Publications - www.brainfriendly.co.uk

Mark Fisher

The "BIG PICTURE" - 1A

Марк Флетчер і Річард Мунс розробили подання теорії граматики і вправ з використанням кольорів, малюнків і історій, які створюють в нашому мозкові асоціації на дії і часи. Приклад надання матеріалу знаходиться на сторінці зліва.

Здатність сприймати інформацію, краще і легко запам'ятовувати полягає в детальному визначенні необхідних компонентів, які можуть стати самим «brainfriendly» стилем викладання англійської мови при умові виключення «негативних» вправ і використання еластичності, візуальних матеріалів, асоціацій з рідною мовою в позитивному інтерактивному контексті.

Список використаних джерел:

1. Рейчл Пелінг. Мовний коучинг. Лондон, Великобританія, 2013.
2. Rachel P. Brainfriendly grammar. England: Express publishing, 2019.
3. Fletcher M., Munns R. Pictures of English Tenses Level 1 Elementary Brain-Friendly publications. England, 1992.
4. Рок Д. Мозг. Инструкция по применению. Как использовать свои возможности по максимуму и без перегрузок. Англия: АльпинаПаблишер, 2020.
5. Tileston, Donna Walker. Ten best teaching practices: how brain research and learning styles define teaching competencies / Donna Walker Tileston.— 3rd ed. United States.

Кононенко Ж.А., 1 курс магістратури,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра філології та соціально-гуманітарних дисциплін
наук. керівник - доцент Рябокінь Н.О.

СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ІНОЗЕМНИХ ТЕКСТІВ

Анотація: Названо особливості та характерні риси сучасного перекладу. Досліджено особливості автоматизованого перекладу та помилки, що виникають при такому виді перекладу. Охарактеризовано важливість та названі особливості необхідності коригування автоматизованого перекладу.

Ключові слова: переклад, мовні фактори, помилки перекладу, автоматизований переклад, комунікація, суспільні зв'язки.

Характерними рисами тенденцій сучасності є активізації суспільства під дією посилення процесів у світі глобалізації та рівень інформатизації, що приводить до інтернаціональних, міжнародних зв'язків і комунікацій. На даний час науково-технічний розвиток неможливий без взаємного обміну спеціальними даними, що виникають в різних країнах світу. Мовний фактор постає перешкодою на цьому шляху і здолати його при допомозі традиційного підходу до перекладу повністю не є можливим, оскільки об'єми текстів, які потребують у перекладі, поступово зростають, і збільшення кількості перекладачів не в силах повністю задовольнити потребу у всіх типах перекладу. Сфера перекладу вже стала невід'ємною частиною системи міжнародних зв'язків в умовах сьогодення [4]. Швидка можливість подолання мовної перешкоди під час спілкування є використання системи машинного перекладу. Такий спосіб підвищує продуктивність перекладацької діяльності.

На даному етапі розвитку електронно-інформаційних систем та технологій машинні можливості для перекладу можуть бути в якості додаткової підмоги для людини, але вони не здатні замінити людину-перекладача. Це пов'язано з тим, що зазвичай, машинний переклад не здатний зробити повноцінний переклад з однієї мови на будь-яку іншу, оскільки є низка проблем з семантичним, граматичним та синтаксичним зв'язком в структурі речення, з відтворенням термінології, що належить до тієї чи іншої галузі. Якість машинного способу перекладу прямо залежить від рівня складності подачі науково-технічного тексту: чим складніший первинний текст, тим більше значних помилок буде в відтвореному машиною перекладі. Отримані помилки великою мірою дезінформують людину щодо логічного та прагматичного тлумачення слів у отриманому тексті, не зовсім точно зображують

предмет висловлення. Беручи до уваги наявність великої кількості помилок за рахунок машинного перекладу, редагування постає обов'язковим моментом оброблення кінцевого тексту [3].

Таким чином, можемо стверджувати, що переклад є процесом де результат створюється на основі первинного тексту однією мовою рівноцінним йому за комунікативною складовою тексту іншою мовою. Виникають певні труднощі, що виникають під час електронного перекладу. Серед основних помилок виділимо такі (рис. 1):

Рис. 1. Особливості автоматизованого перекладу

1. Неперекладені слова. У кінцевому тексті українською мовою дуже часто задіяні англійські слова, оскільки вони відсутні в електронному словнику української мови. Отже, наявність орфографічної помилки неминуча. Врахування цього прошарку помилок корегується людиною, яка додатково заповнює словник користувача, спираючись на морфологічну структуру даного слова.

2. Лексико-семантичні проблеми під час перекладу. Такі труднощі виникають коли для багатозначного слова було залучено еквівалент з електронної бази словника, що не зовсім відповідає контексту. Причини того, що з'являються такі помилки є не повний або не зовсім точний лексико-графічний опис різних варіантів тлумачень багатозначного слова, та врахування граматичного змісту по тексту, а також моделі керування і лексичні класи слів.

3. Складнощі перекладу дієприкметників та дієприкметникових зворотів. Такі труднощі полягають у тому, що фразеологічне словосполучен-

ня, а разом з ним і економічні терміни, відображаються словосполукою, що не вноситься до електронного словника, а відтак електронний автоматичний переклад виникає послівно.

4. Помилки під час перекладу прийменників. Проблеми цього типу є у тому, що в електронному словнику не враховується первинне прийменникове керування, наприклад дієслів, віддієслівних іменників, та як результат цього прийменники електронна машина (комп'ютер) перекладає однібічно і тому неправильно. Ліквідувати такий тип помилки під час автоматичного перекладу може супроводжуватися втіленням керування рівнозначних початкових вхідних і вихідних одиниць у базі словників.

5. Невідповідність зв'язків узгодження й керування. Така помилка є найбільш поширеною для комп'ютерного машинного перекладу, так як вона може бути пов'язана зі збоєм у роботі кожного з сегменту системи перекладу, з сегменту морфологічного та синтаксичного і словотворчого.

6. Складнощі під час перекладу пасивних конструкцій. У книжних стилях, наприклад російської мови, багато використовують три компонента пасиву конструкції, які утворюються по-перше: іменником називного відмінку який позначає об'єкти дії, по-друге: дієсловом недоконаного виду пасивного типу, що закінчується на закінчення –ся, по-третє: іменником орудного відмінку, який означає суб'єкт дії. Таким чином, згаданий вид пасивних конструкцій для української мови не є типовим, і він досить багато разів застосовується в наукових текстах, наприклад, в авторефератах та дисертаціях, або наукових статтях. Зазначимо, що перевагу необхідно давати активним конструкціям, так як вони більш пристосовані та реальніше для синтаксису української мови. Серед пасивних максимально адаптованим є використання пасивних дієприкметників доконаного виду, так як вони є проміжним щаблем в перетворенні особових речень у безособові при означенні результату [2]. Акцентуємо на тому, що на сучасному етапі технічного розвитку комп'ютерний переклад не змінює пасивні конструкції в активні. Зменшення помилок має супроводжуватися упорядкуванням синтаксичних та лексичних варіантів-еквівалентів українською мовою та замінами в алгоритмічних кроках синтезування дієприкметників у електронних базах словників.

Зробивши аналіз особливостей машинного перекладу, можна прийти до висновку, що після електронного перекладу фахівцями даної сфери треба обов'язково зробити перегляд та відредагувати отриманий текст з метою виправлення помилок, що виникли під час комп'ютерного перек-

ладу. Комп'ютер ніколи не зможе замінити перекладача. Він не зрозуміє широкою мірою зміст перекладаємого тексту, та не здатний враховувати семантичні ознаки. Розміркування як такого під час електронного перекладу не виникає. Речення розкладається на частини, в ньому обробляються стандартні базові конструкції, де слова та словосполучення перекладаються за закладеними словниками в пам'яті комп'ютера. Далі перекладені частини речення поєднуються за правилами іншої мови. На даний час розвиток програм перекладу вдосконалюють. Вважаємо, в майбутньому з'являться такі програми перекладу, які будуть максимально точнішими, а відтак постануть помічниками в перекладацькій роботі. На сьогодні електронний переклад є тільки допоміжним актором у діяльності перекладача.

Співробітництво та взаємодія нашої держави із іншими учасниками, а також швидкий обмін та поширення інформації спонукає до специфічного відношення, розуміння та поширення перекладу іноземної літератури, текстів та інших видів перекладів. Поряд з цим, одним із вагомих орієнтирів у дослідженнях постає розуміння особливостей іноземних наукових текстів, що мають мовні риси, такі як лексичні, граматичні, соціокультурні, ідеологічні та інші. Також мають значення при перекладі види діяльності, тип мислення або навіть, так звані, позамовні фактори. Наприклад, освіченість, вподобання, комунікативність, темперамент та інші особливості.

Якщо говорити про наукові тексти, то вони мають також особливі складові, що відрізняють їх від інших текстів. Наприклад, для такого виду перекладу характерні насиченість статистичної інформації, відсутність художніх епітетів, має місце закінчений зміст основної думки та відповідна термінологія [4]. Тож, головною особливістю таких текстів є логічність, лаконічність, зв'язаність і послідовність фактів. В таких текстах присутні перевищена кількість складнопідрядних речень, що розкривають взаємозв'язки між фактами, подіями та об'єктами дослідження. Ще одна складова такого виду перекладу є наявність безособових форм дієслів та дієприкметникових оборотів [1].

Як підсумок можна сказати, що переклад посідає важливе місце у спілкуванні повсякденного та виробничого характеру. Стосовно наукових текстів, то до них належать значна кількість як лексичних, так і граматичних особливостей. Суспільство постійно знаходиться у русі і розвитку, а тому мова перекладу має тенденцію паралельно розвиватися набирати

свою актуальність. Всі названі та перелічені особливості і специфіка перекладу текстів обумовлені швидким розвитком оточуючого середовища, активними фінансовою, виробничою, комунікативною та іншими сферами суспільного життя, обміном інформацією з іншими країнами. Тож, правильний переклад є головною умовою у порозумінні і взаємодії всіх можливих учасників та представників різних сфер діяльності сучасного суспільства.

Список використаних джерел:

1. Бесклетна О. О. Структурні особливості перекладу складних термінів фінансової лексики з української мови на англійську 2013. URL: http://конференция.com.ua/files/image/konf_13/doklad_13_5_40.pdf (дата звернення 25.02.2021 р.)
2. Михалевич О.М. Інтерпретація понять «термін», «економічний термін», «економічна терміносистема» в сучасній лінгвістиці. 2010. URL: <http://book.net/index.php?p=achapter&bid=20024&chapter=1> (дата звернення 25.02.2021 р.)
3. Сітко А. В., Струк І. В. Адекватність і еквівалентність у перекладі мовних особливостей. 2016. URL: http://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/24368/1/Адекватность_и_эквивалентность_у_перекладі_мовних.PDF (дата звернення: 21.03. 2021)
4. Теорія і практика перекладу / І.І. Тимченко, Г.Т. Головченко, І.В. Дерев'янка, Г.І Остапенко; ред. Б. Б. Тимофєєва. Х.: Знання ЛТД, 2016. 284 с.

Король Л. Л.

Полтавський національний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка
кафедра загального і слов'янського
мовознавства та іноземних мов

ФОРМУВАННЯ ІНОЗЕМНОМОВНОЇ МОНОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ НЕФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ В МЕЖАХ ЖАНРУ САМОПРЕЗЕНТАЦІЇ

Вагомим аспектом іноземномовної підготовки майбутнього фахівця у закладі вищої освіти є сформованість умінь об'єктивно презентувати себе, зацентрувати увагу на професійно значущих особистісних рисах, досвіді, досягненнях, професійних устремліннях тощо.

Не випадково як сам феномен самопрезентації, так і його жанрові ознаки залишаються на вістрі уваги широкого кола науковців. Так, В. Агєєв, Н. Бордовська, О. Журавльова, З. Зав'ялова, Ю. Захарова, М. Кабірі, Н. Некрасова, К. Михайлова, М. Луговська, Є. Соколова-Бауш, Т. Пітман та інші вчені висвітлили теоретичні засади та категорійну сутність самопрезентації. Психологічні чинники самопрезентаційної поведінки особистості, налаштованої на формування бажаного враження про себе в інших, характеризували у своїх наукових студіюваннях Д. Майєрс, О. Почепцова, В. Філатов, І. Фролова, В. Хороших, Т. Чигирин, R. Arkin, E. Goffman та інші. Роль цього явища у соціальній взаємодії розкрили А. Малишенко, Н. Оніщенко, Д. Пірсон, І. Петрова, Г. Чередник, а деякі методичні аспекти мотивування студентів до іноземномовної самопрезентаційної діяльності – М. Духаніна, Д. Брофі, В. Тітова, С. Хазова й інші.

Аналіз низки досліджень аргументує думку про те, що дискурс самопрезентації націлений як на поточний академічний успіх, так і на перспективу вдалого працевлаштування та конкурентоспроможності в соціумі [1, с. 38]. Водночас, незважаючи на ґрунтовність емпіричного наукового наробку, питання формування монологічної компетенції в контексті аудиторної самопрезентаційної діяльності студентів-нефілологів висвітлено наразі недостатньо.

У дослідженнях вітчизняних методистів компетентність у монологічному мовленні (КММ) розглядається як здатність суб'єкта навчальної діяльності до реалізації усного спілкування у формі монологу відповідно до комунікативного завдання. Сутнісним опертям для КММ слугують декларативні та процедурні знання, інтелектуальні, навчальні, організаційні, компенсаторні вміння, фонетичні, граматичні, лексичні навички та комунікативні здібності [3, с. 340–343]. Такий характер мовлення, переконує Н. Кузнецова, вимагає від студентів певних умінь: правильно складати одну завершену фразу, комбінувати різноструктурні фрази, трансформувати, розширювати, доповнювати вже засвоєні мовленнєві зразки згідно з метою та умовами спілкування, вільно викладати свої думки, обговорювати факти, розкривати причинно-наслідкові зв'язки явищ і подій [2, с. 176]. Не можна не погодитися з науковицею, що з-поміж лексичних особливостей монологічного висловлювання варто вирізнити підбір певних усномовних формул, за допомогою яких оповідач починає / завершує фрагмент свого дискурсу (*to begin with, well, to continue*), впливає у свій монолог елементи особистого ставлення (*I think, in my opinion, fortunately,*

it seems to me), систематизує/ резюмує певні відомості, міркування (therefore, that is why) [2, с. 176]. Зрозуміло, що асортимент конекторів, потрібних для точного окреслення авторської думки, можна посутньо розширити, утім навіть побіжного переліку достатньо, щоб ствердити їхню перспективу бути інтегрованими в дискурс іноземномовної самопрезентації.

Такий дискурс, головню, побутує у формі монологічного мовлення й актуалізується не лише під час опанування студентами нефілологічних спеціальностей ЗВО відповідної розмовної теми на заняттях з іноземної мови, а й у розмаїтті інших академічних ситуацій, як-от: участь в олімпіадах, конкурсах, наукових комунікативних форумах, проєктах, навчальних іграх тощо. При цьому той чи той жанр академічного дискурсу диктує обсяг, добір адекватних мовних засобів, діапазон охоплення інформації, фактів, їхньої аргументованості. Наприклад, під час розповіді про себе на занятті підготовлений монолог студента може тривати до 5–7 хвилин, розкривати низку мікротем (риси характеру, коло захоплень та вподобань, активності, академічні успіхи, досягнення, перемоги та нагороди, якими найбільше пишається, стосунки з іншими людьми, цінності, плани на майбутнє тощо) та спиратися на візуальний супровід, тоді як формат самопрезентаційного монологу на студентській науковій конференції усталено звужується до лаконічного, стилістично нейтрального викладу інформації про себе, повідомлення афіліційного контенту, теми доповіді, що виголошуватиметься.

Як бачимо, самопрезентаційні вміння й навички невіддільні від формування іноземномовної монологічної компетенції – спроможності адекватно, логічно, доцільно послуговуватися зв'язним монологічним мовленням.

Монолог-самопрезентація на занятті з таких дисциплін, як «Іноземна мова», «Іноземна мова (за професійним спрямуванням)» та ін. ставить за мету різнобічне розкриття себе, прагнення сформувати привабливий образ про себе, завоювати симпатію та довіру, запам'ятатися, додати авторитету, створити підґрунтя для подальшого знайомства, пошуку однодумців. Отож основні компоненти самопрезентації в ході міжособистісної взаємодії, до яких належать суб'єкт самопрезентації (людина, яка прагне сформувати певне ставлення до себе) та об'єкт самопрезентації (цільова аудиторія) [4, с. 22], ілюструють те, що в процесі формування іноземномовної самопрезентаційної компетенції відшліфовуються не лише суто лінгвістичні вміння, як-от: набуті систематичні знання про мову (граматичний, лексичний, фонологічний, орфографічний, пунктуаційний, сема-

итичний контексти), а й уміння студента стежити за реакціями аудиторії, корегувати свою мовленнєву поведінку відповідно до зовнішніх домінуювальних реакцій, здійснювати самоаналіз комунікативної діяльності.

Крім того, в дискурсі самопрезентації взаємодіють як вербальна (фактологічна насиченість, правильність, стилістична вправність мовлення тощо), так і невербальна інформація (зовнішній вигляд, сформованість навичок соціальної перцепції, встановлення зорового контакту, емоційна саморегуляція, застосування засобів візуалізації).

Примітно, що на етапі підготовки до самопрезентації іноземною мовою студент має не лише глибоко обміркувати деталі виступу-монологу, його структуру, інформаційну та лексичну насиченість, зокрема, стилістичні прийоми, а й підготувати засоби візуалізації.

Таким чином, оволодіння студентами нефілологічних спеціальностей закладу вищої освіти жанром іноземномовної самопрезентації пов'язане з формуванням монологічної компетенції – одним із ключових завдань сучасної лінгводидактики.

Список використаних джерел:

1. Король Л. Хмари слів як засіб підготовки студентами філологічних спеціальностей іноземномовної самопрезентації. *Ukrainian Traditions and European Innovations in the Training of Future Philologists*. Venice : Ca' Foscari University of Venice, 2021. pp. 38–42.
2. Кузнецова Н.Ю. Розвиток вмінь усного монологічного мовлення студентів немовних вузів на основі професійно-спрямованих текстів (на прикладі англійської мови). *Молодий вчений*. № 11 (14). 2014. С. 174–181.
3. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика : підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних ун-тів / за заг. ред. С. Ю. Ніколаєвої. Київ : Ленвіт, 2013. 590 с.
4. Хороших В. Самопрезентация как ресурс современного молодого специалиста. *Научно-технические ведомости СПбГПУ. Гуманитарные науки*. № 1. 2013. С. 22–24.

Кравченко В.Л.
канд. філол. наук, доц.,
Полтавський національний педагогічний університет
імені В.Г. Короленка,
кафедра англійської та німецької філології
наук. керівник – доцент Іванов В. Ю.

ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ПІДХІД У ДОСЛІДЖЕННІ ГРАМАТИЧНИХ КАТЕГОРІЙ

Це дослідження відноситься до кола проблем, пов'язаних із вивченням мовних категорій, присвячений одній з актуальних задач сучасної лінгвістики – виявленню нових аспектів дослідження граматичних категорій. У статті розглянуто проблему застосування функціонального підходу дослідження граматичних категорій. Звернення до функціонального підходу в мові є не невід'ємним етапом у розвитку мовознавчої науки. Автор статті зосереджує увагу на поняттях “функція”, “функціональність”, “функціональна морфологія” тощо. Було встановлено, що у лінгвістичній теорії системно-структурний та функціональний напрямки утворюють єдність, далеку від відношень рівноваги та рівномірного розподілу їх компонентів.

Ключові слова: *функція, функціональність, функціональна морфологія, граматична категорія.*

Проблеми пошуків нових аспектів дослідження граматичних категорій у сучасній лінгвістиці вже починає виходити за рамки граматики. Вже вивчення окремих значень граматичних форм виходить за ці рамки, оскільки ці значення репрезентуються не тільки граматичною формою, але й контекстом. Ще в більшій мірі відокремлюється від саме граматичного напрямку дослідження периферійних компонентів функціонально-семантичних категорій (лише деякі з цих компонентів мають відношення до граматики). В цілому ми маємо тут справу зі складним переплетінням та взаємодією елементів, які відносяться до різних сторін та рівнів мови. Тому, коли ядром є морфологічні категорії, та увага дослідника зосереджена в основному на проблемі “морфологічна категорія та її поле”, ми ще залишаємося переважно в галузі **функціональної морфології**.

Звернення до функціонального підходу до мови у наші часи є не випадковим, але повинно розглядатися як зовсім закономірний етап у розвитку мовознавчої науки.

Проте, як це нерідко буває, ключовий термін, який відображає новий поворот у розвитку науки, здобуває досі широке значення, використовує-

тяться у самих різних випадках. Ще А. Мартіне у своєму лінгвістичному словнику [7, с. 179-180] відмічав 4 значення слова “функція” в лінгвістичних роботах. У конкретних лінгвістичних працях та аналізі матеріалу зі загальним терміном “функціональний”, “функціональний підхід” можуть бути досить різні опозиції понять. Ознайомлення з лінгвістичною літературою дозволяє виявити наступні різні співвідношення функціонального підходу у лінгвістичних дослідженнях. Функціональне визначається по-різному в залежності від мовного рівня, який є об’єктом аналізу: фонологічного, лексичного, граматичного.

У функціональному напрямку граматичних досліджень на перший план висувається поняття **функції**. Ми виходимо з того, що функція мовної одиниці – це властива їй у мовній системі властивість до виконання певного призначення і до відповідного функціонування у мовленні, разом з тим функція є результатом функціонування, тобто реалізоване призначення, досягнута у мовленні мета. У словнику термін “функція” визначається як “спосіб поведінки, притаманний будь-якому об’єкту та сприяючий збереженню існування цього об’єкту або тієї системи, в яку він входить у якості елементу” [5]. Для мови функція врешті-решт пов’язана з комунікацією, бо лише завдяки комунікації мова продовжує існувати та розвиватися.

Розробка поняття функції у граматиці пов’язана з більш широкою проблематикою функцій мови [2; 3]. Кожна конкретна функція тієї чи іншої одиниці входить у більш широку систему функцій мови та мовлення у своєму прояві залежить від системи.

Вивчення особливостей реалізації функцій мовних одиниць в наукових та інших спеціальних текстах (з їх внутрішньою диференціацією) – важлива теоретична проблема, яка має і практичне значення, проте розгляд цього кола питань не входить у задачі даної роботи.

Розрізняючи за багатьма лінгвістами семантичні і структурні функції мовних одиниць, ми маємо на увазі наступне. Семантичні функції включають до себе елементи смислового змісту (в тій чи іншій мовній інтерпретації) та співвідносяться з позамовною дійсністю. Структурні функції слугують системно-структурною формою, що організує мовні елементи.

Зв’язки семантичних та структурних функцій широко представлені в синтаксисі. Семантичні функції знаходяться у складних відношеннях з функціями прагматичними. Функції зв’язуються зі значенням мовних одиниць і вивчення функцій тієї чи іншої форми охоплюють аналіз її значення (значень).

Функціонування мовних одиниць розуміється як обумовлена будовою мови та актуалізоване у мовленні взаємодія різнорівневих елементів мовної системи та середовища. Сам процес функціонування відбувається у мовленні, проте закономірності, правила та типи функціонування мовних одиниць відносяться до системи мови.

Напрямок функціональних досліджень давно існує у лінгвістиці. Досі зберігають свою значущість праці О. Єсперсена, А. Нурена, представників пражської школи.

Аналізуючи висловлювання теоретиків функціонального підходу у науці[4], можна зробити наступні загальні висновки відносно цього підходу:

1. Функціональний підхід досліджує об'єкт у його відношенні до **середовища**, відношення між об'єктом, який є **носієм функції**, і середовищем. Функція елементу визначається його роллю у системі.

2. Функціональний підхід, враховуючи відношення об'єктів до середовища, вивчає їх роль у контексті цілого. Таким чином треба говорити про функції частини по відношенню до цілого.

3. Між системою і функцією – діалектичні співвідношення. Функція виходить з системного положення певного об'єкту (елементу), функціональний підхід дозволяє у багатьох випадках краще визначити положення предмета в системі.

В.Г. Гак зробив огляд типів функціональних підходів до вивчення мови і побудови функціональної граматики і прийшов до висновку, що у цій галузі, як і у багатьох галузях мовознавства, немає єдиної точки зору [1, с. 180-189]. Але її і не може бути, бо досліджуваний об'єкт має багато різних характеристик і при різних описах за основу беруться певні об'єктивно існуючі характеристики об'єкту. Тому для повного та всебічного опису мови необхідно поєднання різних функціональних підходів. Закономірно тому поява різних “функціональних граматики”. І при аналізі значення ГК найбільш доцільно виходити з її поліфункціональності [6с. 93].

Так, функціональний підхід може додатково освітити деякі спірні питання граматики та “реабілітувати” деякі категорії, які викликають сумнів у граматистів.

При аналізі граматичних значень форм необхідно звертати увагу на рухливість цих значень, а також поліфункціональність граматичних форм.

Список використаних джерел:

1. Гак В.Г. Языковые преобразования. М. : Языки русской культуры, 1998. 768 с.

2. Каушанская В.Л., Ковнер Р.Л., Кожевникова О.Н. и др. Грамматика английского языка. Л.: Просвещение, 1973. 319 с.
3. Кравченко Н.К. Мова і суспільство. Соціолінгвістика. URL: <http://discourse.com.ua/lekci/mova-susplstvo-socolngvstika/> (дата звернення 1.04.2021)
4. Марков Ю. Г. Функциональный подход в современном научном познании. Новосибирск: «Наука», 1982. URL: <http://psylib.org.ua/books/marko01/index.htm> (дата звернення 12.12.2020)
5. Функція. *Філософський енциклопедичний словник : енциклопедія* / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди ; голов. ред. В. І. Шинкарук. Київ : Абрис, 2002. 742 с.
6. Burlakova V.V. The Doctrine of the Phrase in the Works of Foreign Linguists. Moscow: Vyssh. shk. 1971. 108 p.
7. Martinet André. Encyclopaedia of Linguistics / Philipp Strazny, editor. New York, Oxon: Fitzroy Dearborn, 2005. С. 48-50.

Маленко О.О.

Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди,
кафедра українознавства і лінгводидактики
докт. філол. наук, професор.

ВИКЛИКИ ВИЩОЇ МОВНОЇ ОСВІТИ СЬОГОДЕННЯ: ВІД ЗМІСТУ ДО ФОРМИ

Мовна (не фахова філологічна) освіта у вищих навчальних закладах орієнтована на формування в студентів умінь здійснювати професійно орієнтовану комунікацію; розумітися на фахових поняттях і термінах, грамотно відтворювати їх у письмових та усних повідомленнях; використовувати лінгвостилістичний потенціал для успішного спілкування. Для реалізації комплексу цих завдань найпершої ваги набувають комунікативно орієнтовані технології, націлені на здійснення навчальної інтеракції, діалогічності й полілогічності освітнього процесу.

Ключові слова: мовна освіта, комунікативні компетентності, академізм, діалогове навчання, професійна комунікація.

Сучасна вища освіта орієнтовна на прагматику професійних компетентностей, що передбачає здатність випускника закладу вищої освіти застосовувати здобуті знання й сформовані вміння та навички в практичній

діяльності з настановою на соціальну й особисту успішність. З огляду на це вихідним результатом вищої мовної (філологічної) освіти мають стати отримані випускником вишу мовно-мовленнєві компетентності щодо продуктивного здійснення професійної та суспільної комунікації. Основною функцією мови прийнято вважати комунікативну, що зумовлює й найважливішу мету вивчення будь-якої мови — вільне володіння її лексико-граматичними, стилістичними й прагматичними ресурсами в різних форматах спілкування. На виконання цієї освітньої настанови спрямовані вимоги держстандарту з української та іноземних мов для ЗВО, ця мета закладена в навчальних програмах з мовних дисциплін, на це скеровують свої зусилля викладачі-мовники.

У просторі фахової (філологічної) освіти, де володіння мовою, якої навчаються студенти, належить до предметних результатів навчання, маємо переконливі лінгвокомунікативні компетентності здобувачів освіти (за умов їхньої відповідальності й мотивованості до навчання). Якщо говорити про не фахову мовну освіту, рівень цих компетентностей й досі невисокий — як у володінні державною мовою, так й іноземними. Щодо іноземних мов, то тут більш серйозні проблеми, які охоплюють власне лінгвістичну підготовку студентів (знання іноземної мови), психологічний аспект (долання психологічних комплексів у говорінні) і комунікативний (володіння стратегіями й тактиками успішного спілкування іноземною мовою). Проте є проблеми й щодо результатів навчання української мови. Хоча це державна мова нашої країни й нею активно послуговуються в широкому суспільному, медійному й рекламному контентах, однак фіксуємо не зовсім задовільний стан володіння нашими студентами й випускниками українською мовою в професійному дискурсі й загалом соціальному.

Професійний (галузевий) дискурс поєднує декілька фахових рівнів: предметний, метамовний, комунікативний. Предметний пов'язаний із конкретними галузевими знаннями й теоретико-практичним досвідом; метамовний — з володінням фаховим поняттєво-термінологічним інструментарієм; комунікативний — зі здійсненням результативної професійної комунікації. Зміна векторів мовної освіти із суто лінгвістичної на комунікативну компетентність здобувачів освіти зумовила пріоритети діалогічного навчального процесу, його вихід з репродуктивних форм роботи й спрямованість більшою мірою на мовленнєву діяльність, а не пасивне засвоєння мовних знань. Засвоєння будь-якої мови в її комунікативній реалізації орієнтується на навчальне спілкування, тобто моделювання тих

ситуацій, де відбувається вербальна взаємодія суб'єктів навчання. Цими суб'єктами можуть бути як викладач — студент, так і студент—студент.

Враховуючи, що контингент студентської молоді в широкому загалі має невисоку особистісну й соціальну мотивацію до навчання через суспільну неспроможність реалізувати формулу «гарно вчишся — гарно влаштуєшся в професії — зробиш успішну кар'єру», то здійснювати мотиваційну справу щодо заохочення студентів до навчання покладено на плечі викладачів. Тобто зацікавлення професією або конкретною навчальною дисципліною корелює з тим, як викладач організує процес навчання в аудиторії або за її межами, наскільки сучасним, актуальним і прагматичним є зміст його лекцій, наскільки професійно орієнтованими є завдання для виконання на практичних заняттях і вдома, наскільки викладач є функційно грамотним, тобто володіє сучасними освітніми методиками й комп'ютерними технологіями. Викладач, який ставить перед собою мету «розговорити» студента в навчальній аудиторії на задану тему й послідовно реалізує цю мету системою відповідних форм і методів, отримує комуніканта, здатного вступити в навчальний діалог, висловити свою позицію, захистити її за допомогою відповідних аргументів, спровокувати дискусію з актуальних проблем дисципліни. Цілеспрямована, методично й вербально грамотна комунікативна діяльність викладача є одним із чинників формування мотивації студента до навчання й зацікавлення предметом, а відтак зумовлює його результативність у здобутті знань і формуванні фахових, зокрема й комунікативних, компетентностей.

І тут маємо врахувати опозицію «академічне навчання» — «діалогове навчання». Академізм завжди був пріоритетною ознакою вищої освіти, екстраполюючись у зміст і форму навчання. Академічна лекція, семінар, практичне заняття, колоквиум — такі форми освітньої діяльності орієнтовані на суб'єктно-об'єктну модель навчання, де суб'єктом є викладач, транслятор нової інформації, регулятор процесу здобуття знань. Об'єкт навчання — здобувач освіти, що засвоює знання, вибудовуючи у свідомості заданий викладачем вектор сприймання інформації, її обробки й переробки. Сьогодні статус викладача змінений з носія нового знання на *study manager*, якому припадає роль модератора освітньої комунікації. Монологічність, менторність, дидактизм — риси академізму. Діалогічність, полілогічність, рефлексія — риси сучасного навчання, комунікативного за своєю сутністю.

А це вже питання *методичної* не стільки грамотності, скільки відповідності сучасним вимогам до навчальної взаємодії на мовних заняттях. Університетська мовна (не-фахова) освіта спрямована насамперед на опанування професійно орієнтованим мовним матеріалом, що має вихід насамперед на профільний текст, при цьому розмовна практика (професійна) й досі поступається репродуктивній (у кращому разі аналітичній) роботі з текстом, аудіюванню з тестами, виконанню письмових завдань. Додати ще зменшення годин з української мови за професійним спрямуванням та іноземної мови в навчальних планах — і комунікативний складник мовної освіти знову стає в пасиві. Тобто більше пишемо, вкладаючись у дуже скромні навчальні години й мало комунікуємо. Результат відомий: низький рівень мовних знань і мовленнєвих компетентностей.

Сьогодні весь світ переймається проблемою оновлення формально-змістових складників освіти. Усе частіше йдеться про пошуки неформальних способів навчання, що спираються саме на комунікацію, полілогічність, інтерактивність, за якими – свідоме входження суб'єкта в простір інформаційно насиченого й замотивованого пізнання світу, здобуття професійних компетенцій, успішної соціалізації. Наприклад, популярні в західній практиці навчальні проєкти, коли в пошукову роботу включена певна група студентів, які мають конкретні завдання, а успішний результат проєкту залежить від діяльності кожного. До того ж основну увагу приділено здатності суб'єктів навчання знайти інформацію, обробити її, виступити з усною презентацією власних досягнень, відповісти опонентам на питання, вступити в дискусію, аргументуючи власну позицію. Така практика в наших вишах ще не адаптована стратегічно й методично до фахових потреб здобувача освіти, тому має спорадичний характер.

Актуальними для освітнього процесу в багатьох країнах є інтерактивні технології, які продемонстрували свою навчальну силу: кейс-стаді, брейнстормінг, воркшоп, сторителінг та ін., грамотне й коректне застосування яких на заняттях сприяє професійному й лінгвокомунікативному розвитку студента. Питання в тому, наскільки викладач сам компетентний та обізнаний із цих форм навчання, наскільки він готовий вийти із зони академічного комфорту й відреагувати на виклики часу. Тому важливим складником успішної мовної освіти є зацікавленість у цьому всіх суб'єктів навчальної інтеракції, тобто викладачів й студентів, їхня спільна й органічна діяльність у досягненні бажаних результатів.

Мацько А.Р., 4 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра філології та соціально-гуманітарних дисциплін
наук. керівник – доцент Рябокінь Н.О.

СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНИХ ТЕРМІНІВ В ІТ

Анотація: У даних тезах розглядаються семантичні особливості англomовних термінів в ІТ дискурсі. Було з'ясовано, що класифікація термінів за семантичними ознаками дає можливість відокремити тематичні групи термінів. Соціальні комунікації допомагають визначити, до якої родової належності відноситься термін, а також угруповання, які виділяють одну тематичну групу серед інших

Ключові слова: термін, ІТ дискурс, комп'ютерна мова, мікрополе, термінополе.

Різні поняття, відокремленні за лексико-семантичними особливостями, отримують належне місце в структурі відповідної категорії. Ці категорії є гранично широкими семантичними групами і є найбільш важливими поняттями в систематизації спеціальної, термінологічної лексики. Як зазначав Д. С. Лотте є 4 категорії понять: предметів, процесів (явищ), властивостей і величин [5, с. 78]. Інші дослідники виділяють у фаховій лексиці такі категорії понять: предмети; процеси; стани; режими; властивості; величини; одиниці вимірювання; наука; професії [5, с. 79].

Для позначення всієї термінології певної області використовують поняття терміносистема. Воно підкреслює таку важливу властивість термінології, як системність. Термінологічна система може бути розбита на окремі елементи. Важливе значення тут набуває поняття термінологічного поля.

Термінологічне поле формується і розвивається навколо основної домінанти – родового поняття. У нашому випадку такою домінантою є поняття «комп'ютер». Уся ІТ термінологія так чи інакше пов'язана з цим поняттям. Архітектура комп'ютера поділяється на апаратне і програмне забезпечення. У термінологічному полі комп'ютерної мови можна виділити 2 термінологічних мікрополя, в яких ці поняття є родовими – термінологія апаратного забезпечення і термінологія програмного забезпечення. Мікрополя також можуть ділитися на інші мікрополя нижчого рівня. Наприклад, програмне забезпечення може бути представлене або операційною системою Microsoft, або операційною системою Linux. Ці поняття можуть утворювати свої термінологічні мікрополя. Комлева И.Л. виділяє наступні тематичні напрямки, за якими розвивається комп'ютерна термінологія:

- загальні відомості про комп'ютери (історія створення, виробництво, моделі і їх призначення),
- апаратне забезпечення (обладнання, що включає монітор, системний блок, клавіатуру і мишу в стаціонарному комп'ютері, або різні по влаштуванню суміщені аналоги ноутбука, планшета або смартфона),
- програмне забезпечення (операційна система з набором
- стандартних програмних додатків),
- програмування (широкий спектр можливостей обробки інформації, пов'язаний зі створенням і використанням різноманітних алгоритмічних програм),
- функціонування обчислювальної системи (арифметичні дії і рішення задач за допомогою комп'ютера),
- комп'ютерні технології (інформаційно-комунікаційні технології, мультимедійні технології тощо).

Кожне з цих напрямків є мікрополе для загального термінополя комп'ютерної термінології. Якщо врахувати, що термінологічні мікрополя можуть бути виділені за різними підставами, то їх області можуть перетинатися [3, с. 16]. Крім того, І.Л. Комлева класифікує комп'ютерну термінологію виходячи з логіко-семантичної структури на такі класи:

- предмети (флеш-карта, жорсткий диск),
- процеси (копіювання, збереження),
- величини (байт, піксель),
- ознаки і властивості (вид робочого столу, конфігуративні параметри операційної системи).

Семантична структура комп'ютерного терміна виражається поняттям умотивованості пояснення значення, яке може бути: 1) повністю мотивованим (інтерфейс, пристрій, портал, мережа); 2) частково мотивованим (рідкокристалічний дисплей, курсор); 3) невмотивованим, бо термін може бути словом, невмотивованим в мові джерелі, наприклад: пам'ять, мова; 4) псевдо мотивованим (число дійсного типу, число з плаваючою точкою)[1, с.22].

Розмова о семантичних особливостях термінів не завжди стосується всіх семантичних особливостей слова і будь-яких лексичних одиниць. Відмінність терміна від інших лексичних груп в семантичному плані полягає в тому, що семантика терміна обмежується насамперед функціональними особливостями термінів в рамках їх використання в тій чи іншій галузі. З іншого боку, семантичні особливості термінів полягають перш за все в тому, що вони повинні позначати одне поняття і семантично повин-

ні відповідати тому поняттю, яке вони позначають, отже, багато семантичних особливостей для терміна звужуються і перш за все багатозначність не може бути властива термінам.

Слід зазначити, що серед інших термінологій англійська комп'ютерна термінологія посідає особливе місце в лінгвістичному відношенні. Її відмінною рисою можна вважати значну кількість запозиченої лексики, також мають місце і інші семантичні процеси – семантичний розвиток значень існуючих раніше слів (звуження і розширення значень). Як і в інших термінологіях, так і в комп'ютерній термінології значне місце займає загальнонародна лексика. Тобто вона перестала бути вузькоспеціальною областю знань і знаходиться в процесі активного взаємодії із загальноновживаною лексикою.

На сьогоднішній день немає однозначного погляду стосовно понять лексико-семантична та тематична групи [2, с. 131]. Грунтуючись на спільності цих понять, лінгвісти зазначають, що вони обидва виражають об'єктивну дійсність. Але науковці ділять ці поняття, звертаючи увагу на те, що лексико-семантична група є результатом закономірностей розвитку лексичної семантики мови, а тематична група базується на від рівні знань народу й способі класифікації явища дійсності. Як вважає Л.М.Томіленко основою для відокремлення тематичних груп є предметно-логічний зв'язок між поняттями. Г.В. Межжеріна розглядає лексико-семантичну групу як структурно-семантичну одиницю мови, для якої характерний семантичний зв'язок слів та їхніх значень [4].

Класифікація термінів за семантичними ознаками дає можливість відокремити тематичні групи термінів. Соціальні комунікації допомагають визначити, до якої родової належності відноситься термін, а також угруповання, які виділяють одну тематичну групу серед інших. Як вважає І. Б. Ментинська до складу української ІТ термінології входять такі тематичні групи:

1. Назви галузей науки: інформатика, кібернетика, програмування, кібербезпека тощо.

2. Назви ІТ професій (на основі чинного професійного стандарту: розробник проєктів у галузі ІТ, фахівець з інформаційних ресурсів, систем, із розробки програмного забезпечення, менеджер продуктів ІТ.

3. Одиниці вимірювання інформації: за національними стандартами, що відповідають системі СІ, ті що використовують двійкові множники та префікси, одиниці вимірювання простору та часу.

4. Найменування програмного забезпечення: системне ПЗ, прикладне ПЗ

5. Символи мов програмування: C/C++, C#, Java, JavaScript, PHP, Python, Ruby, GNU bc, Euphoria, Limbo, Lua, Moy, Breeze тощо.

6. Назви типів комп'ютерів: десктоп, лаптоп, неттоп, нетбук, моноблок, сервер тощо.

7. Назви комп'ютерних елементів та приладів: процесор, монітор, клавіатура, принтер, сканер, модем, відеокарта, материнська плата, жорсткий диск, оперативна пам'ять тощо.

8. Назви ІТ процесів: аналіз, тестування, автентифікація, перезавантаження, автозбереження, оптимізація, кодування тощо.

9. Найменування інтернет-комунікацій: тег, шаблон сайту, хостінг, CEO, просування сайту, сайт, соцмережа, Інтернет.

Список використаних джерел:

1. Зауташвили Д. Тенденции заимствования и адаптации компьютерной терминологии : дис. ... канд. филол. наук : 10.00.00. Тбилиси, 2009. 166 с.
2. Кобець Л.К. Лексико-семантична група як складник лексико-семантичної системи. Мова і культура. Київ, 2012. Вип 15. Т. 4. С. 129-135. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mik_2012_15_4_23(дата звернення: 16.01.2021).
3. Комлева И. Л. Принципы формирования русской компьютерной терминологии : дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01. Москва, 2006. 221 с.
4. Межжеріна Г. В. Структурна організація семантичних одиниць (поле – лексико-семантична група – слово). Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика : зб. наук. пр. Київ : Вид.-полігр. центр Київ, 2002. Вип. 5. С. 114–126.
5. Catford I. C. A Linguistic Theory of Translation. London : Oxford University Press, 1990. 103 p.

Менько Б., 4 курс,

Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра філології та соціально-гуманітарних дисциплін

наук. керівник – доцент Данилюк Л.В.

ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННСВОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОГО СТИЛЮ МОВИ

Анотація: У цій статті говориться про формування мовленнєвої компетенції студентів під час вивчення офіційно-ділового стилю у внз. Було визначено, що в державних освітніх стандартах саме через компете-

нції – загальнокультурні і професійні – формулюються вимоги до освоєння основних освітніх програм.

Ключові слова: компетенції, освітній стандарт, мовні компетенції, офіційно-діловий стиль.

Одним з провідних понять сучасної педагогічної науки і практики є поняття компетенцій. Компетенції розуміють як сукупність знань, умінь і навичок, що формуються в процесі навчання тієї чи тієї дисципліни, а також здатність застосовувати отримані знання, уміння і навички на практиці.

У державних освітніх стандартах саме через компетенції – загальнокультурні і професійні – формулюються вимоги до освоєння основних освітніх програм. Серед загальнокультурних компетенцій, якими повинні володіти майбутні фахівці, називають уміння логічно правильно, аргументовано й чітко будувати усне й писемне мовлення. Ця компетенція належить до мовних, що входять до складу комунікативних і відображають здатність учасника спілкування використовувати одиниці мови й мовлення залежно від того, у якій сфері це спілкування відбувається.

Ділова сфера комунікації розвивається найбільш інтенсивно і для успішного спілкування випускникові вищу необхідно володіти значним багажем мовних компетенцій, що спираються на стійкі уявлення про особливості офіційно-ділового стилю мови, а саме: знання функціональних особливостей стилю, його диференціації, мовних особливостей, способів вираження імперативності; правил оформлення документації; уміння використовувати усталені звороти під час створення усних і письмових текстів; активне володіння лексику, що застосовується в ділових переговорах; навичок оформлення документів відповідно до стандартів і з дотриманням норм сучасної української літературної мови. Розвиток цих компетенцій – необхідна складова підготовки фахівців у будь-якій сфері діяльності.

Вивчення у вищій офіційно-діловій стилістиці передбачено всіма напрямками навчання шляхом засвоєння лінгвістики української мови, культури мови та основ ділового спілкування. Проте галузеві стандарти передбачають вивчення української мови для всіх спеціальностей і напрямів з різним обсягом годин навіть в одному закладі. Негативні наслідки такого обмеження мовної підготовки не раз були предметом обговорення педагогічної спільноти.

Ділова комунікація посідає нині одну з лідируючих позицій не тільки за місцем в ієрархії суспільних переваг, але й за кількістю порушень від

літературних норм, а також за кількістю ситуацій, у яких виявляється комунікативна невдача фахівців.

Зі зміною геополітичної ситуації європейське суспільство дедалі стає комунікативним. Сучасне соціально-економічне становище в нашій державі потребує високих вимог до якості вищої освіти, знань фахівців усіх галузей господарства й рівня їх професійної компетентності, оскільки професійно-орієнтоване навчання мови має важливе значення. Набувають значущості пошуки нових мовних стратегій для підвищення ефективності навчання української мови здобувачів вищої освіти. Викладачам необхідно організувати так навчальний процес, щоб він зацікавив студентів.

Проведений аналіз дозволив виділити методи, у використанні яких формування мовних компетенцій у процесі засвоєння специфіки офіційно-ділового стилю мови найбільш продуктивне. Насамперед це проблемно-пошукові методи, які базуються на принципі діяльнісного підходу, що передбачає проектування в навчальному процесі таких ситуацій, коли студент виступає суб'єктом діяльності в реальних життєвих обставинах. Такий підхід спирається на інтеграцію навчальних предметів, а саме: на поєднання професійних та загальноосвітніх дисциплін, передбачає використання різноманітних проблемно-діяльнісних форм проведення занять, із застосуванням колективної роботи й індивідуальної діяльності. У сукупності це створює умови для реалізації індивідуальних творчих здібностей і формування досвіду колегіального вирішення поставлених завдань, розвиваючи соціально важливі якості. Професійна зорієнтованість змісту навчання, яка спирається на використання ігрових технологій, що імітують професійну діяльність під час навчання студентів, грає важливу роль, тим більше, що саме вирішення питань службового характеру вимагає від працівника будь-якої сфери грамотного, свідомого, чіткого використання навичок ділового спілкування і в усній, і в писемній формі. Адже успіх вирішення багатьох ситуацій залежить від того, якою мірою він оволодів необхідними для цього мовними компетенціями.

Вивчення курсу «Українська мова за професійним спрямуванням» пропонувано студентам на перших курсах, коли спеціальні дисципліни ще не представлено в навчальному процесі повною мірою, а зацікавленість майбутньою сферою діяльності велика. Такий інтерес можна викликати, здійснюючи роботу професійно орієнтовану. Для всіх спеціальностей і напрямів – вивчення і використання законодавчих актів, що регулюють функціонування певного відомства; документів адміністративно-

канцелярської діяльності (посадові інструкції, трудові угоди, акти тощо); створення із застосуванням механізмів рольової гри. Це може бути моделювання ділової бесіди за запропонованим сценарієм, що створює всі умови для того, щоб засвоєння норм ділового спілкування отримало об'єктивну оцінку в очах учасників навчального процесу. Наприклад, студентів необхідно відрегулювати певні адміністративні питання, уявляючи себе в ролі керівника будь-якої ланки, відповідального за організацію того чи того заходу, за створення сприятливої атмосфери в підрозділі, за підбір кадрів і регулювання відносин з ними, або в ролі підлеглого, який порушив посадову інструкцію або виявляє свій творчий потенціал і вносить пропозицію щодо поліпшення організації службової чи виробничої діяльності.

Такий прийом має позитивні передумови для реалізації в подальшій професійній діяльності. Інтерес до ділової гри одразу викликає пропозицію сформувати адміністрацію і створити необхідні для керівництва документи: статут, інструкції, положення, накази; здійснити адміністративні дії, що супроводжують оформлення протоколів, актів, доручень, заяв, службових записок та ін. Організація занять у такій формі передбачає ретельний відбір матеріалу, щоб форма гри сприяла реалізації основного завдання (розвиток мовних компетенцій) і зробила провідним формування в діяльності студентів алгоритму використання певних синтаксичних конструкцій, лексичних рядів (синонімів, паронімів), граматичних форм і норм організації текстового простору.

Щоб зберегти на заняттях інтерес до ділової гри, варто пропонувати необхідні для створення текстів компоненти не у вигляді готових стандартних варіантів, а в режимі пошуку, коли доводиться відбирати доречні для конкретного випадку комбінації серед наявних у різних ситуаціях. Одночасно роботою над термінами студентам пропонуються мовні формули, які треба співвіднести з певним видом документа й обґрунтовано використовувати в ситуаціях, що передбачають створення конкретних типів ділових текстів. До роботи залучаються документи особового характеру, складені будь-якими авторитетними особистостями. Серед опублікованих матеріалів можна пропонувати не тільки автобіографії. У зібранні творів письменника є ділові листи, прохання, заяви, доручення, пояснювальні записки та ін. Якщо ці тексти створені на початку ХХ ст., студенти мають можливість порівняти використані автором мовні засоби і форми з характерними для сучасної ділової комунікації. Так, вартим ува-

ги є звернення до твору «Моя автобіографія» Остапа Вишні. Аналіз таких текстів продуктивний у силу інтересу до самого автора і манери викладу ділового тексту в художньому стилі.

До форм організації навчального процесу, що сприяє активізації свідомості студентів, слід віднести роботу щодо оцінювання доцільності застосування канцелярського мовлення в інших сферах комунікації. Паралельно з оцінюванням недоречності ділового мовлення в міжособистісному спілкуванні для роботи використовуються речення, відібрані з реальних офіційно-ділових текстів. Вони передусім демонструють те, як безглуздо і смішно виглядають автори, які не дотримуються норм літературної мови у сфері ділової комунікації. У пропонуваних висловах студенти виявляють види помилок і знаходять варіанти їх виправлення. Підбір аналогічного матеріалу можна запропонувати зробити самим студентам. Знайти їх можна в оголошеннях у громадських місцях (у транспорті, на щитах міських організацій, у студентських гуртожитках, у деканатах, структурних відділах університету). Численні приклади помилок різного характеру можуть підбирати студенти в рекламних текстах. Важливо, що всі ці ілюстрації знаходяться під рукою там, де людина проводить більшу частину свого життя. Це сприяє формуванню неприйняття низької мовної компетентності й постановці завдання подолати таку мовну поведінку в межах власного особистісного та професійного зростання.

Застосування представлених форм організації навчальної діяльності інтенсифікує навчальний процес, що в підсумку сприяє формуванню значущих мовних компетенцій у сфері ділової комунікації для майбутньої професійної діяльності випускників вишів України.

Нагорна П.Е.

старший викладач кафедри
філології та соціально-гуманітарних дисциплін
Полтавського інституту економіки і права

PECULARITIES AND EXAMPLES OF TASK BASED TEACHING

With developing of methodic, Task Based Teaching (TBT) became so popular among English teachers. This is a great source of studying English and can help to practice both grammar and speaking skills. So, what the TBT method is and why it's so popular nowadays?

Task Based Teaching is a method of sequencing activities, students solve a task that involves use of language rather than just answering vocabulary or grammar questions. Task based learning has a deep application for learning in a classroom atmosphere. Classroom is a place for exercising and installing new ideas with a goal to teach and refine knowledge by providing a platform of opportunities to the learners. Task can range from simple to complex or even comprehensive work designs that favour the learners to develop skills in communication.

Due to this, students can see the wholeness of language, practice grammar and speaking skills in context. According to the latest researches, TBT includes several points which teacher needs to pay attention:

- Pre-task – first stage in this method where you give all instructions to your students. You can show a model, example of completed task for better understanding,

- The Task – level, when your learners start their work. It's preferable to divide them into pairs or small group rather than big group where some students can avoid taking active part in activities. Suggest students to make short plan of their work,

- A Review – part of work, when the main part of work is completed and students want to share their results. You can suggest peer work, especially for weaker groups. Students analyze the methods they've chosen, grammar and language.

- Practice – TBT method shows the weakest area of pupils English, so after review you can practice some skills.

Teachers can find many examples of task activity, here are some of them:

Task -1: Learning Vocabulary. Pre task: All the students were asked to bring a copy of the text, and just read through the whole text, without any burden of knowing or understanding any part of the text. They were asked to complete reading of the text and were asked to mark the tough words according to them. **Task:** Once the words were selected the students had to pass the selected words into their group and make a collection of words which were similarly selected as tough by others in the group and other words were kept aside. **Review:** Once the word list was prepared, a discussion was made within the group on the possible meaning that the learners could relate and the meaning was jotted down, once the whole exercise was over with a help of a dictionary, the meaning was identified and also other related meanings in the form of synonyms were also taken down for further study and reference by the members of

the group. **Practice:** At the end of this exercise we were able to compile a glossary of words, other than those discussed at the end of the text and also a collection of synonyms and antonyms were ready within a short interval. Many learners were able to learn many more words than those given in the glossary.

Task-2: Learning Tenses.**PreTask:** All the students within their group were asked to select an example sentence for each tense form; this was done after teaching them the tense forms through a chart. **Task:** Each of the learners would collect one or two sentences for each of the tense forms and mark them under the specific tense. Hence each learner would be able to collect twelve to fifteen sentences. **Review:** Once the list of sentences were ready with each learner they were asked to move into their groups and start verifying within the group on the appropriate sentence chosen along with the tense, each right sentence is ticked and wrong identification is discussed. **Practice:** At the end of the activity, alongside the teaching process the students get a practical knowledge and working exercise on applying the already taught concept of tenses to the text, ultimately they became aware of the application of tenses in a practical manner with the context of the leaning text itself.

Task 3: Develop writing and speaking skill: Pre task: This activity aimed at a comprehensive development of speaking and writing skill. These two are relatively difficult concepts but are most useful in a communication process. In order to develop these skills, an activity was conducted for the students, they had to make a story on any phrase or word and make it as a title of the whole story which they had to present in about 150 -200 word length. The written story had to be presented before the class in order to develop the confidence and also to check the progress attained by the learners individually. **Task:** The learners individually sit down after reading the text; selecting a word or phrase of their choice they complete a story, the process involves a careful and effective use of grammar and vocabulary forms that are already learnt. **Review:** This is a phase of presentation that the learners undertake after completing the story of their choice word. It's not a test of perfection but it's a phase of development associated with confidence. The learners are given the required assistance to complete the assignment. Other students note the various errors and areas of improvement are suggested to them. **Practice:** After briefing the participants on the importance of Vocabulary and Grammar it was noted that the development and application of this skill is needed with utmost perfection in writing and speaking, because a good command of vocabulary

and grammar is extremely necessary as graduates, aspiring their future in various multinational companies and other spaces of professional importance.

So, TBT method is full of advantages. Most useful of them:

- Students are free of language control. They need to decide which methods will be most effective, what grammar they need. So, they practice whole language rather than peculiar part,
- TBT encourages to create natural context from students experience and it can sound more natural than just speaking on peculiar topic,
- Students will need to use whole range of lexical phrases, idioms, collocations,
- The language explored arises from the students' need. This need dictates what will be covered in the lesson rather than a decision made by teacher or coursebook,
- It is a strong communication source where students spend a lot of time communicating,
- It is very motivating.

Норберт М., викладач
Райланд-Пфальц, Німеччина

BERUF – PHILOLOGE

Zusammenfassung: Diese Studie befasst sich mit den Besonderheiten des Berufs des Philologen. Die Hauptmerkmale und Merkmale von Philologen als Fachleuten werden beschrieben. Die wichtigsten Positionen, in denen ein Philologe arbeiten kann, sind ebenfalls aufgeführt.

Schlüsselwörter: Philologe, Herausgeber, Lehrer, Übersetzer.

Ein Philologe ist nicht nur ein Sprachexperte, er ist ein Spezialist, der professionell übersetzt und eine Fremdsprache noch besser beherrscht als seine Muttersprache. Im Zuge der Globalisierung und des rasanten Tempos der modernen Technologie hat die englische Sprache die Welt schnell erobert. Keine andere Sprache der Welt ist so global wie Englisch. Diese Sprache ist zu einem universellen Kommunikationsweg zwischen verschiedenen Kulturen und Völkern geworden. 80% aller im Internet enthaltenen Informationen werden in dieser Sprache veröffentlicht. Der englische Philologe ist genau der Spezialist, der in der modernen Gesellschaft äußerst gefragt ist, sodass die Relevanz des Berufs keine Einwände hervorruft.

Beschreibung des Berufs

Ein englischer Philologe ist ein Spezialist, der nicht nur Fremdsprache, Grammatik und Gebrauchsstil fließend beherrscht, sondern auch Kultur, mündliche Rede und literarische Arbeit kennt. Zusätzlich zu den traditionellen "Karrieremöglichkeiten" für einen Lehrer, Dozenten, Gelehrten oder Übersetzer ist die Beschäftigung eines englischen Philologen viel umfassender und interessanter. Die Aussichten für eine erfolgreiche Tätigkeit liegen in anderen verwandten Bereichen:

- Englischer Philologe-Journalist - eine Spezialität für diejenigen, die einen großartigen journalistischen Stil haben und bereit sind, viel zu schreiben. Ein Philologe kann sein eigenes Blog betreiben, freiberuflicher Korrespondent für ausländische Print- und Online-Veröffentlichungen sein und Texte bearbeiten.

Ein Philologe-Redakteur ist fast derselbe Journalist, aber mit Erfahrung. Der Herausgeber wählt Artikel zur Veröffentlichung aus und entwickelt Themen für Journalisten. Für einen englischen Philologen ist dies eine großartige Gelegenheit, mit ausländischen internationalen Publikationen und den Medien zusammenzuarbeiten.

- Korrekturleser-Philologe - eine großartige Gelegenheit, Ihre Kenntnisse der Alphabetisierung zu testen und ständig mit großen Textmengen zu arbeiten.

- Content Manager ist der gleiche Editor, nur für Websites. Für Internetseiten ist ein englischer Philologe nützlich, um mit Nachrichten, Werbung, Verkauf von Waren und Dienstleistungen zu arbeiten.

- Ein englischer Philologe-Vermarkter ist ein Spezialist, der eine Fremdsprache beherrscht und Wirtschaft versteht.

Für einen englischen Philologen ist es wichtig, eine gute Aussprache zu haben und eine Fremdsprache perfekt zu beherrschen. Solch ein Spezialist verbringt viel Zeit mit Übersetzen. Gute Eigenschaften sind also gutes Gedächtnis, die Fähigkeit, sich zu konzentrieren und Ihre Zeit richtig zu planen.

Anstellungsaussichten

- Internationale Handels- und Regierungsbehörden als Übersetzer;
- Universität der Ukraine und der Welt als Lehrer;
- Botschaften, internationale Organisationen (UNO, NATO usw.);
- Top-Management;
- private und öffentliche Schulen und Hochschulen;
- öffentliche und private Unternehmen mit internationalen Partnern;
- Assistenten und Assistenten in Rechtsinstitutionen;
- Verlage, Werbeagenturen;

• IT-Unternehmen.

Wie man ein englischer Philologe wird

Auf Englisch kommunizieren zu können, reicht nicht aus, um im Beruf zu arbeiten. Die englische Philologie ist ein eingehendes Studium einer Sprache, die nur von einer hochwertigen Hochschule angeboten werden kann. Für das Studium sollten Sie die Bereiche "Philologie", "Englische Philologie" und verwandte Bereiche auswählen, da Philologen normalerweise parallel und Literatur oder eine zweite Fremdsprache (Polnisch, Französisch, Deutsch, Spanisch usw.) studieren.

Павлова Т.О., 1 курс магістратури,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра філології та соціально-гуманітарних дисциплін
наук. керівник – доцент Рябокінь Н.О.

АНАЛІЗ КЛАСИФІКАЦІЇ ТЕРМІНІВ

Анотація: У цій науковій розробці аналізуються класифікації термінів в мовознавстві. Було з'ясовано, що усі класифікації можна поділити за галуззю застосування, структурними особливостями та способом побудови. Також було виявлено, що терміни повинні, наскільки це можливо, дотримуватися 14 встановлених термінологічних правил.

Ключові слова: терміни, пре термін, квазітермін, професійна лексика, номени.

Існує багато класифікацій термінів. Їх можна поділити: за галуззю, в якій вони застосовуються, за структурними особливостями за способом побудови тощо. Наприклад, у своїх працях А.В.Суперанська відокремлює терміни-слова (визначаються одним словом), терміни-словосполучення (розрізняють вільні та зв'язані словосполучення) та багатокомпонентні терміни (складаються з трьох і більше частин).

Як зазначає Т.І. Панько терміни-словосполучення складаються з 3 різних типів [2, с. 33]. До першого типу належать терміни-словосполучення в котрих компоненти відносяться до слів спеціального словника. Це окремі і самостійні слова, які ми можемо використовувати і за межами самого словосполучення. Вони можуть зберігати своє окреме значення. При об'єднанні у словосполучення вони утворюють нове значення, яке має свій власний зміст.

Терміни словосполучення другого типу можна поділити на 3 різних групи:

1) що складаються з одного технічного терміна і загально уживаного слова;

2) складаються з першого спеціального компонента – прикметника, специфічного має для тої чи іншої галузі науки;

3) утворені компонентами, де другий термін, який являється основним, у поєднанні з першим утворюють спеціальне для галузі значення. Терміни – словосполучення третього типу складаються з двох компонентів загальноновживаних слів, які поєднуючись утворюють терміни.

Терміни – це слова і їх сполучення, якими можна позначити конкретні поняття та об'єкти, що використовуються у певній галузі, науковій, технічній, юридичній та інших. Термінами можуть бути слова, які використовуються наприклад в вузьких рамках однієї сфери і значення, що належать, як до галузі, так і до загальноновживаних. Термін, як спеціалізована мовна одиниця, протиставляється природним мовним одиницям. Підкреслюються відмінності між термінами та загальною лексикою, а також той факт, що терміни не завжди створюються і функціонують відповідно до принципів літературних мов.

Окрім опису термінологічних одиниць, представники цього напрямку також зосереджуються на стандартизації, гармонізації та уніфікації термінологічних лексик. У свою чергу, представники описової тенденції припускають, що термін не є спеціальною лексичною одиницею, а лише одиницею, що використовується у спеціальній функції [3, с. 55]. Підтвердженням цієї тези, як зазначає Н. Овчаренко має стати той факт, що кожне слово загальнонаціональної мови можна термінологізувати, а кожен термін – детермінологізувати. У термінології загального виразу виділяють три етапи:

1) претермін – початкова фіксація концепції в даній галузі;

2) квазітермін – термінологічна одиниця, завданням якої є пошук оптимального визначення об'єкта в межах конкретної термінологічної лексики з метою досягнення однозначності в межах цієї лексики;

3) термін – умовна одиниця, що відповідає оптимальному визначенню поняття в межах певної галузі знань, однозначно в межах конкретної термінологічної лексики [1, с. 173].

Термін є передусім результатом мислення спеціалістів та інструментом професійного спілкування, метою якого є вербалізація концепції (аб-

страктної чи конкретної) у галузі конкретної галузі спеціальних знань. На думку філософа Флоренського, суть науки як такої полягає у формуванні відповідної термінології, оскільки "слово вільне і невизначене перетворити в відповідний термін – це і значить розв'язати проблему" [4, с. 229]. Султанов, однак, підкреслює, що "чим стисліше визначено поняття, тим краще з наукової сторони розкрита смислова структура досліджуваного предмету". Тому серед основних термінологічних критеріїв зазвичай згадується розподіл в певній галузі професійних знань. Цей факт вже пов'язаний з етимологією слова термін, що походить з латинського граничний камінь, межа. Однак не всі підрозділи відповідають цій вимозі однаково. Наприклад, Прохорова вважає, що в кожній термінологічній системі можна виділити три типи термінологічної лексики:

- лексика низького ступеню термінологізації – загальноповсюдний лексикон, який є частиною терміносистеми, наприклад назви простих предметів (наприклад, голова, рука в медичній термінології);

- лексика із середнім ступенем термінологізації, тобто загальний для декількох термінологічних областей (наприклад, загальні технічні терміни, такі як поршень, двигун);

- вузькоспеціалізована лексика, що стосується лише конкретної галузі термінології (наприклад, жом в цукровій промисловості). Терміни з низьким ступенем термінологізації та однаковими одиницями в загальній мові часто мають не однакове поняття.

Лексика із середнім ступенем термінології, тобто загальним для декількох галузей і навіть термінологічних лексиконів є ефектом явища транстермінологізації, перейняття певним лексиконом термінологічних одиниць з інших систем у значенні, адаптованому до їх власних потреб [5, с. 80]. Це явище є результатом міждисциплінарних зв'язків та універсальних категорій наукового мислення. Термін, який є лексичною одиницею, також є одиницею конкретного термінологічного поля, де всі терміни взаємопов'язані і утворюють ієрархічне ціле.

Для того, щоб поєднати мовну та спеціалізовану природу терміна, В.М. Лейчик пропонує використовувати поняття лінгвістичного субстрату, що показує як лінгвістичну, так і термінологічну природу терміна. Згідно з нею термін є складне тришарове поняття, що включає:

- 1) природний мовленнєвий субстрат – матеріальний (звуковий або графічний)

2)логічний суперстрат – ознаки, що дозволяють терміну позначати спільне – абстрактне або конкретне поняття;

3)термінологічну сутність, тобто змістовні і функціональні ознаки, що дають терміну виконувати функції елемента теорії, що описує певну спеціальну сферу людських знань чи діяльності.

Зосереджуючись на правильності терміна, Ядацька називає його правильним, якщо він відповідає таким критеріям:

- функціональність – термін повинен заповнювати відповідні прогалини в системі назв;
- логічність (концептуальність) – термін повинен пропонувати належні асоціації з визначенням, тобто його значення повинно відповідати змісту визначеного поняття;
- систематизованість – термін, як за формою, так і за значенням, повинен займати належне місце в спеціальній лексичній системі, а висловлене ним поняття повинно займати відповідне місце в системі понять у конкретній галузі;
- відтворюваність – побудова терміна повинна забезпечувати можливість побудови похідних назв;
- економність – дата повинна бути короткою та легкою для вимови;
- правильність – термін повинен відповідати мовним стандартам.

Діяльність, спрямована на вдосконалення окремих термінологічних лексиконів шляхом розробки єдиної та однозначної термінології, їх називають термінологічною роботою, яка регулюється міжнародними установами, такими як ISO (Міжнародна організація зі стандартизації), та національними установами, такими як РКН (Польський комітет зі стандартизації). Залежно від того, чи спрямована термінологічна робота на створення загальних термінологічних стандартів чи принципів, що діють у певній галузі професійних знань, розрізняють базову термінологічну роботу та спеціалізовану. Остання спрямована до конкретного адресата і полягає у визначенні меж професійних знань, конкретизації та впорядкуванні понять та назв, систематизації термінів, розробці принципів правильного визначення та конфронтації термінологічних систем різних мов.

Усі свої основні риси (однозначність, точність, відсутність емоційного маркування, систематичність тощо) спеціалізована лексика реалізує в межах конкретного термінологічного поля, за межами якого ці характеристики перестають застосовуватись. Однак навіть у точно визначеній обла-

сті професійних знань спеціалізована лексика не є однорідною і однаково не відповідає зазначеним критеріям.

На відміну від традиційних термінів, професійна лексика нерозривно пов'язана з національною лексикою. Традиційно розрізняють у звичайній спеціалізованій лексиці розрізняють поняття номена та терміна. Номени або номенклатурні вирази позначають реальні, матеріально експериментальні об'єкти, а також відношення: предмет – ідеальний образ предмета – вираз. Термін, згідно з цим підходом, є окреслений ідеальний об'єкт, тобто походить від інтелектуальної конструкції і позначає взаємозв'язок: об'єкт – поняття – вираз (наприклад, номінальна ефективність). Відповідно до цього підходу, термін (у вузькому значенні цього слова) означає теоретичне поняття, а номен – емпіричне [5, с. 14–15]. Сутність терміна відображена у визначенні, а номена, навпроти, має своє визначення, але на практиці його простіше намалювати, ніж описати. Враховуючи вищезазначені міркування, Ю. Люкшин вважає, що об'єктом дослідження термінології, залежно від прийнятої методології, можуть бути [5, с. 15]: а) терміни у вузькому розумінні (теоретичні поняття, наприклад, номінальна ефективність), б) номени (назви номенклатури), в) вирази (терміни та номени), г) спеціалізована лексика (терміни, номени, фахова мова).

Терміни повинні, наскільки це можливо, дотримуватися 14 встановлених термінологічних правил: – стабільність (не змінювати назв, які вже присвоїли), – вітчизняність (терміни повинні базуватися на державній мові), – міжнародність (етимологія повинна відповідати міжнародним назвам), – однорідність (термін має бути створений або повністю з рідних джерел, або повністю з іноземних джерел), – логічність (формулювання терміна повинно викликати якомога більше істотних асоціацій), – систематичність (назвам декількох рівнозначних понять повинна відповідати назва вищого поняття), – стислість (термін повинен містити лише одну інформацію для кожного явища), – однозначність (термін повинен означати лише одне поняття), – одноманітність (лише один термін повинен означати дане поняття), – відтворюваність (джерела цього терміна повинні передбачати створення похідних назв), однаковість (якщо можливо, термін повинен містити джерела або структуру, спільну для споріднених термінів), – оперативність (термін повинен бути максимально коротким і легким для вимови), – правильність (термін повинен відповідати вимогам правильності мови), – емоційність (термін не повинен викликати емоційних заперечень).

Терміни відрізняються від загальномовних слів: спеціальність, тобто використання терміна конкретними користувачами в конкретних ситуаціях та з посиланням на конкретні об'єкти; умовність, що виникає внаслідок того, що термін не виникає природним шляхом, а є результатом цілеспрямованої діяльності конкретної професійної групи; системний характер, такий, що кожен термін завжди є частиною певної термінологічної системи; точність та однозначність, що виникають внаслідок того, що кожен термін у межах певного домену чи сфери діяльності людини має конкретне визначення та системне значення; нейтральне емоційно-стилістичне маркування, що виникає внаслідок пізнавальної та практичної функцій терміна.

Список використаних джерел:

1. Овчаренко Н. І. Теоретичні передумови дослідження терміносистем (на матеріалі сучасної української термінології). Лінгвістичні студії. 2010. Вип. 20. С. 172-175.
2. Панько Т. І. Українське термінознавство. Львів: Світ, 1994. 33с.
3. Романова О. О. Спеціальна лексика української мови як об'єкт лінгвістичного дослідження: термін і номен. Термінологічний вісник. Харків, 2011. Вип. 1. 55 с.
4. Флоренский П. А. У водоразделов мысли. Москва : Правда, 1990. 229 с.
5. Łukaszyn J., Zmarzer W. Teoretyczne podstawy terminologii. Warszawa : Katedra Języków Specjalistycznych UW, 2006. 189 p.

Пашко С. В., 1 курс магістратури,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»
кафедра філології та соціально-гуманітарних дисциплін
наук. керівник - доцент Данилюк Л. В.

ПОНЯТТЯ ДИСКУРСУ. ХУДОЖНІЙ ДИСКУРС

Анотація: У даних тезах розглядається поняття дискурсу в лінгвістиці, зокрема специфіка художнього дискурсу. Було визначено, що художній дискурс формується і функціонує в безперервному процесі становлення, де різні форми і види мовлення утворюють ціннісно марковані парадигми на основі суспільно, культурно обумовлених принципів вибору, закріплення, стереотипізації, руйнації і реструктуризації вихідних стереотипів.

Ключові слова: дискурс, художній дискурс, стереотипізація, стереотипи.

Поняття дискурсу є одним із основних понять сучасної прагматичної лінгвістики та лінгвістики тексту. Сучасні уявлення про дискурс віддзеркалюють увесь хід лінгвістичної науки. У першій половині XX століття мовознавство протягом досить тривалого періоду було зосереджене на вивченні однієї з двох діалектично зв'язаних сторін мови - мовної системи, але, починаючи з другої половини 60-х років, центр уваги лінгвістів переноситься на іншу сторону цієї діалектичної єдності - мовленнєву діяльність та її продукт - дискурс, формальні характеристики якого були отримані у 1952 році З. Херрісом.

Теорія дискурсу як прагматизованої форми тексту бере свій початок у концепції Е.Бенвеніста, який розмежовував план дискурсу (discours) - мовлення, яке привласнюється людиною, яка говорить і план оповідання (сесіт). Під дискурсом Е. Бенвеніст розуміє усіляке висловлювання, яке зумовлює наявність комунікантів: адресата, адресанта, а також, наміри адресанта певним чином впливати на свого співрозмовника.

У сучасній лінгвістиці поняття дискурсу трактується неоднозначно. Для визначення нашого розуміння дискурсу всі існуючі підходи можна звести до наступних.

1. Дискурс визначається через текст або текст через дискурс .
2. Дискурс розуміють як когнітивний процес, пов'язаний із творенням мовленнєвої поведінки.
3. Дискурс розглядається як послідовність взаємозв'язаних висловлювань, об'єднаних спільністю цільового завдання.
4. Дискурс визначається як засіб бесіди та мислення, які, як і жанри можуть ставати ритуалізованими.
5. Дискурс тлумачиться як мовленнєве утворення, одиниця вищого, ніж речення, рівня.
6. Дискурс розглядається як форма мовленнєвого спілкування, яка передбачає взаємозв'язок між мовцем та слухачем, як міжособистісна діяльність.
7. Дискурс розуміється як складна комунікативна подія.
8. Дискурс тлумачиться як соціолінгвістична структура, яка твориться адресатом у конкретних комунікативних, соціальних та прагматичних ситуаціях.

У рамках першого підходу спроба визначити текст через дискурс або дискурс через текст приводить до визначення первинності тексту/ дискурсу. Так, В. О. Звєгінцев розуміє дискурс як елементарну одиницю тексту, тобто складне ціле або змістовну єдність, що вирізняється на рівні мови і, як правило реалізується у вигляді речень, пов'язаних між собою смисловими зв'язками.

Однією з вартих уваги рис тексту є те, що його інтерпретація здійснюється через речення, при чому речення розглядаються як члени дискурсу. Наявність змістовної надбудови, спроможної з'єднати окремі речення в єдине ціле і призводить до утворення зв'язного тексту або дискурсу. Смислова інтерпретація зв'язності дискурсу є причиною схеми розгортання тексту.

Дискурс трактується як складне комунікативне явище, що включає в себе соціальний контекст, інформацію про учасників комунікації, знання процесу продукування та сприйняття текстів. Дискурс за Т. Ван Дейком, - це складна комунікативна подія, суттєва складова соціокультурної взаємодії, характерні риси якої - інтереси, цілі та стилі. (Чернявская, 2003)

Отже, аналізуючи все вищесказане, можна зробити наступний висновок: хоча теорія дискурсу вже досить тривалий час опрацьовується і досліджується вченими-лінгвістами, загальновизнаного підходу та універсального визначення поняття “дискурс” ще досі не існує. Воно (поняття) розглядається з точки зору найрізноманітніших аспектів: і як комунікативний процес, і як текст, і як система, і як комунікативна подія. Але, не дивлячись на те, що всі ці підходи і базуються на різноманітних рисах та характеристиках, вони не виключають одне одного. Тому, на базі вищенаведеної інформації ми вважаємо за доцільне спробувати дати узагальнене визначення дискурсу. Дискурс - це комунікативна подія, що обумовлюється взаємозв'язком між мовцем та слухачем і передбачається мовленнєвою поведінкою останніх.

Художній дискурс поєднано з іншими типами дискурсів, але водночас він відрізняється від них. Йому, як і іншим культурно позначеним дискурсам, є властивим латентний і дійсний плани буття/функціонування, що виявляється зокрема як нефіксована імпровізація, написання твору, його реалізація при колективному чи індивідуальному читанні чи акторському виконанні. Ці плани визначають засади художньої комунікації, які в свою чергу зумовлюють методи суб'єктивного чи об'єктивного спрямування у творенні художньої дійсності, настанову мовця, що втілюється в

"образі автора", функцію і роль адресатів тощо. Предмет художнього повіdomлення існує в умовно реальному чи вигаданому світі уяви автора та його адресата, відтворюючи основні риси мовленнєвого структурування як дійсного способу, який включає елементи пізнання, пропису, аргументації та інтерпретації. Проте докорінна відмінність художнього дискурсу від побутових та інших культурно визначених дискурсів полягає, по-перше, у його цілеспрямованій вторинності відносно первинних жанрів мовлення і, по-друге, у його основоположній здатності до творення багаторівневої структури смислів на засадах вапоризації тих чи інших механізмів означення.

Художній дискурс формується і функціонує в безперервному процесі становлення, де різні форми і види мовлення утворюють ціннісно марковані парадигми на основі суспільно, культурно обумовлених принципів вибору, закріплення, стереотипізації, руйнації і реструктуризації вихідних стереотипів. У звичайній побутовій чи суспільно, професійно спеціалізованій ситуації спілкування всі її складові відіграють переважно типологічно належну їм роль. Коли відбувається перехід до мовлення художнього, ці складові набувають нового значення, яке є, по-перше, знаком переходу до іншого, непобутового поетичного виміру, а, по-друге, стає носієм нових, невластивих йому початково смислів.

Список використаних джерел:

1. Бацевич Ф. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник/ Флорій Бацевич., К.: Академія, 2004.
2. Чернявская В. Е. От анализа текста к анализу дискурса : немецкая школа дискурсивного анализа / В. Е. Чернявская // Филологические науки. 2003. № 3.

Полянська Т., 4 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра філології та соціально-гуманітарних дисциплін
наук. керівник – доцент Данилюк Л.В.

МІЖНАРОДНЕ СПІЛКУВАННЯ – ТАК ЧИ НІ

Анотація: У даному дослідженні розглядається поняття міжнародного спілкування в суспільстві. Описуються певні проблеми, які виникають під час спілкування між людьми різних культур. Також звертається увага на схожості та відмінності американської та української культури.

Ключові слова: міжнародне спілкування, менталітет, національні стереотипи.

Міжнародне спілкування - це процес спілкування (вербального та невербального) між представниками різних країн і націй, комплекс конкретних способів співпраці між людьми, які говорять на різних мовах та мають різне культурне походження.

Під час спілкування представників різних культур можуть трапитись деякі проблеми, пов'язані з відмінностями ментальності людей. Основною перешкодою тут є той факт, що ми сприймаємо інші культури через призму власної культури, тому наші висновки, як правило, обмежені межами нашої культури.

У наш час, коли культури існують не ізольовано, а елементи інших культур проникають все глибше і глибше у всі сфери життя українського народу, особливо важливо вивчити особливості міжкультурної комунікації, щоб уникнути незручних моментів та непорозумінь.

У цьому науковому дослідженні ми намагались знайти деякі подібності та відмінності в американських та українських менталітетах. Наш інтерес до американської культури пов'язаний з глибоким впливом американського способу життя та цінностей на сучасне українське суспільство завдяки їх широкому поширенню в інформаційному просторі (через Інтернет-спілкування, фільми, соціальні медіа). Ми вважаємо, що тема американського менталітету сьогодні є особливо актуальною через зростання міжнародних зв'язків між нашими двома країнами.

Не викликає сумнівів, що типові представники цих націй абсолютно різні, оскільки вони вирощувались в абсолютно різних соціальних умовах, мають різні культурні цінності. Але чи є загальні риси? І якщо так, то як ми можемо використовувати ці загальні риси для кращої співпраці?

Отже, "українці проти американців" чи "українці та американці"? Або іншими словами "Співпраця чи конфронтація"? Чи відмінності настільки глибокі, що можуть викликати реальні проблеми в процесі спілкування між представниками двох націй?

Основна мета нашої роботи - проаналізувати менталітет українців та американців, щоб знайти шляхи взаєморозуміння.

Основними цілями є:

- Визначити поняття "ментальність"
- Описати особливості кожного національного характеру, з'ясувати подібності та відмінності;

• Проаналізувати стереотипи щодо обох націй та з'ясувати, об'єктивні вони чи ні.

Практичне використання полягає у сприянні кращому порозумінню між нашими народами з метою «сприяння світовому миру та дружбі» (як це бачив Дж. Ф. Кеннеді, створюючи Корпус Миру в 1961 р.). Матеріал цієї дослідницької роботи може бути використаний на уроках спеціальних курсів на кшталт «Дослідження країни».

Дослідження має одне доповнення - «Як досягти успіху під час роботи з американцями? Відмінності в поведінці та сприйнятті, які слід врахувати », що може бути корисним для тих, хто повинен підтримувати професійні стосунки з американцями.

Опишемо деякі відмінності: Українці інколи дають поради, про які їх ніхто не просить. У США непрохана порада сприймається як демонстрація власної переваги та втручання в особистий простір іншої людини. Навіть на Інтернет-форумах, де жінки розміщують питання для того, щоб інші матері поділилися з ними своїм досвідом, американки обережні.

Нам притаманно відкидати скарги інших, коли ми вважаємо, що вони не є достатньо вагомими, аби заслуговувати на наше співчуття. У США так більше роблять люди старшого покоління, а українці – з мого досвіду – в будь-якому віці можуть ошелешити такою відповіддю.

І якщо самовиховання та самовдосконалення на Батьківщині може бути річчю корисною, то в імміграції - життєве необхідною. Інколи приїжджі досягають цього легко та швидко, зробивши незначні зміни у власній поведінці. В інших же випадках - на це йдуть роки та навіть десятиліття.

Прохазка Г. А., 1 курс магістратури,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»
кафедра філології та соціально-гуманітарних дисциплін
наук. керівник – доцент Данилюк Л.В.

СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Анотація: У сучасних реаліях розвитку держави, робота із перекладу іноземних текстів та здійснення перекладу в процесі спілкування, набувають особливого значення, оскільки сприяють налагодженню діалогу між країнами, підвищують рівень довіри, допомагають у вирішенні політичних, економічних та правових проблем сучасною людиною. Укладан-

ня міжнародних договорів, проведення дипломатичних зустрічей вимагають високої точності перекладу, глибоких знань і досконалого володіння іноземною мовою.

Ключові слова: міжнародне право, іноземна мова, переклад, термінологія.

Світ у XXI столітті охоплений процесами глобалізації, які торкнулися майже усіх сфер буття людини. Політика, право, економіка вимагають узгоджених рішень і поведінки усіх суб'єктів національних і світових систем. Паралельно із досягненнями науки, техніки і технологій цивілізація непомітно для себе досягла надзвичайно тісного спілкування і взаємодії. Людина перестала бути самою у світі, а держави, як основні рушії міжнародного спілкування, також усвідомили, про усі переваги спільних і узгоджених дій. Для них питання війни і миру, розвитку економік, безпеки, вже не є тим, з чим потрібно справлятися наодинці.

Переклад з іноземної мови на сьогоднішній день, залишається одним із актуальних питань міжнародного спілкування і міжнародних відносин. Особливо важливим це питання постає у праві, оскільки глобалізаційні процеси охоплюють і правові сфери взаємодії, а розвиток останніми роками уніфікації права, спонукає до відкриття більш глибоких пластів взаємодії.

Проблемам перекладу юридичних термінів приділяли увагу Цимерман М., Лахмостової А.І., Гумовської І.М. [1-4] та ін., проте на сьогоднішній день вона продовжує залишатися малодослідженою, враховуючи стрімкий розвиток науки і глобалізаційні процеси.

У міжнародному спілкуванні найчастіше використовуються англійська і французька мова, при чому остання є мовою дипломатів. Англійська мова використовується для ділових зустрічей та спілкуванню на міжнародному рівні. Англійською мовою складаються примірники міжнародних договорів: конвенцій, декларацій, хартій з подальшим перекладом на інші мови.

Для здійснення правильного перекладу необхідно точно розуміти зміст документу, значення юридичних термінів, вміти їх тлумачити, що іноді ускладнюється через відсутність відповідних понять, в тих країнах, на мову яких потрібно перекласти документ. Проблема на сьогоднішній день частково знімається через широку практику міжнародних установ, таких, як ООН, Рада Європи, та спеціалізованих, наприклад, Інститут уніфікації міжнародного приватного права, щодо запровадження міжнародних стандартів в окремих сферах, уніфікації правових документів.

Проте неточності і помилки продовжують зустрічатися, оскільки кожна мова є унікальною, багатою на відтінки, тому не завжди вдається встановити дійсним зміст перекладаємого.

Наприклад, як зазначає Цимерман М., law - in politics and jurisprudence, is a set of rules or norms of conduct which mandate, proscribe or permit specified relationships among people and organizations, intended to provide methods for ensuring the impartial treatment of such people, and provide punishments of/for those who do not follow the established rules of conduct.

«Право (у політиці і юриспруденції) - зведення правил або норм поведінки, які регулюють відносини між людьми і організаціями з метою забезпечення неупередженого відношення до них, і передбачають покарання відносно тих, хто не дотримує встановлені правила поведінки».

Тут слово law вжито у понятійному значенні, яке в російській мові має декілька відповідностей - законодавство, юриспруденцію, правознавство, законотворчество. Всі вони синонімічні і можуть бути вжиті замість слова "право".

Але більшість випадків підбору лексичних відповідників залежно від контексту правознавчих текстів залежить від культурологічних і соціологічних факторів. У різних етнічних спільнотах спостерігаються абсолютні різниці, іноді несумісні підходи до явищ і предметів [1, с. 34].

Серед лексичних труднощів юридичного перекладу Лахмостова А.І. посилається на позицію Карабана В. І., який виокремлює "багатозначність слів (термінів) та вибір адекватного словникового відповідника або варіанту перекладу слова (терміна), особливості вживання загальнонародних слів в юридичних текстах, правильне застосування того чи іншого способу перекладу лексики. визначення межі припустимості перекладацьких лексичних трансформацій, переклад термінів-неологізмів, аббревіатур, такі "фальшиві друзі" перекладача, як псевдоінтернаціоналізми. лексикалізовані форми множини іменників та терміни-омоніми, етноспецифічна лексика і етнонаціональна варіантність термінів, іншомовні слова і терміни в англійських науково-технічних текстах, різного роду власні імена і назви (фірм, установ і організацій) тощо". Вона зазначає, що до граматичних відмінностей автор відносить особливості граматичної будови мови, форми і традиції письмового наукового мовлення. "Так, в англійських фахових текстах значно частіше, ніж в українських, вживаються форми пасивного стану та неособові форми дієслова, дієприкметникові звороти й специфічні синтаксичні конструкції, особові займенники першої особи однини та

одночленні інфінітивні й номінативні речення тощо". Основна складність перекладу юридичних текстів, а саме переклад термінів, полягає у розкритті та передачі засобами української мови іншомовних реалій. Було би невірним говорити про переклад термінів як таких. Обов'язковою умовою повноцінного перекладу будь-якого спеціального тексту, особливо науково-технічного, – повне розуміння його перекладачем. Механічне заучування термінів, без проникнення у їх сутність, без знання самих явищ, процесів та механізмів, про які йдеться в оригіналі, може призвести до грубих помилок у перекладі. Перекладач повинен детально вивчити ту область науки і техніки, в якій він працює. Тільки тоді він зможе сміливо користуватися відповідними термінологічними словниками [1, с.20].

Зазначене у повній мірі стосується і юридичної науки, зокрема галузі міжнародного права. Буквальний переклад англomовного тексту не завжди буде відповідати дійсному змісту документу. Другим, не менш цікавим явищем є міграція термінологічних елементів. Вона відбувається через проникнення термінів в інші галузі суспільної науки.

На думку Гумовської І.М., міграція термінологічних елементів призводить до таких явищ, як транстермінологізація, детермінологізація, диференціація значень, ретермінологізація тощо. Таке можливо, коли підмова однієї галузі науки абсорбує термін іншої підмови. Як динамічне явище міграція спричиняє кількісне (у вигляді нових номінативних одиниць) і якісне (нових значень) збагачення певної лексики на рівні мовлення: через засоби масової інформації, науково-популярну і художню літературу. Як статичне явище міграція визначає кількісне та якісне збагачення лексики певного прошарку мови на рівні системи [2, с. 56-57].

Наприклад, поняття віртуального простору і віртуальної реальності виникли, як частини комп'ютерної термінології, кібернетичної науки. У подальшому трансформація торкнулася їх використання в інших науках і галузях, у тому числі, в праві. Проте такий перехід є глибинним, певною мірою двостороннім, оскільки дійсно в ході його збагачуються не тільки наука, яка його отримує, так і звідки було зроблено запозичення, оскільки розширюються горизонти застосування. Поповнюється також і лексика мови.

Таким чином, підсумовуючи можемо зробити висновки, що на сьогоднішній день здійснення якісного перекладу в юридичній сфері залишається актуальною проблемою, оскільки вимагає широко спектру знань, умінь і навичок перекладача, збагачує лексику інших мов, запозичується ними, трансформуючи зміст і значення. Буквений, дослівний переклад

юридичних текстів не завжди є доцільним, оскільки не завжди буде відображати змістову частину перекладу.

Список використаних джерел:

1. Цимерман М. Англо-русский юридический словарь переводчика. М.: Наука, 1993. 401с.
2. Лахмостова Альона Ігорівна Структурні особливості англійських та німецьких складних термінів та їх переклад (на матеріалі текстів юридичної тематики). С.20. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ir.nmu.org.ua/handle/123456789/151607>
3. Гумовська І.М. Англійська юридична термінологія в економічних текстах: генезис, дериваційні та семантико-функціональні аспекти / Гумовська І. М. дис. на здоб. канд. філолог.наук. Львів, 2000. 186 с.

Рева І.А.

старший викладач кафедри гуманітарних і
соціальних дисциплін

Полтавського державного аграрного університету

СПЕЦИФІКА АВТОРСЬКОГО МОНОЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ В КНИЗІ «РОЗДУМИ ПРО КРІСТУ Т.» К. ВОЛЬФ

Анотація: У даному дослідженні розглядається специфіка авторського монологічного мовлення в книзі «Роздуми про Крісту Т.» К.Вольф. Дане дослідження показує, що як у напрямі постмодернізму немає чітких часових меж і ознак, так і творчість К. Вольф не відноситься до якось певного періоду. Її можна назвати вільним письменником. Завдяки визначенню основних різновидів монологічного мовлення у книзі «Роздуми про Крісту Т.», простежили індивідуальну психологію К. Вольф.

Ключові слова: монологічне мовлення, внутрішній монолог, мова автора.

У сучасній філології постмодернізм окреслюється як сучасний культурологічний, літературний феномен, часові межі якого є певною мірою конверсійними. Великою мірою це зумовлене тим, що в основі естетики постмодернізму лежить певна дифузія різних художніх і, навіть, світоглядних систем. Причому дифузія ця є вкрай неоднорідною, і часто справляє враження безсистемної, евентуальної. Відтак органічно звучить іронічне визначення постмодернізму, що належить одному з найяскравіших постмодерністів в українській літературі Ю. Андруховичу, «постмодернізм –

це одна з інтелектуальних фікцій нашого часу, така собі конференційна вигадка якихось французів чи американців...». Своєрідним підтвердженням наведеного визначення може бути, зокрема, те, що дотепер серед дослідників немає сталої єдності, стосовно питання, коли саме розпочинається доба постмодернізму.

Основу теоретико-філософських засад постмодернізму закладено в працях філософів Ж. Дерріди, Ж. Батая, Ж.-Ф. Ліотара, М. Фуко, а також у роботах Р. Барта. Постмодерністи, завдяки гіркому історичному досвідові, стали переконуватися у марноті спроб поліпшити світ, почали втрачати ідеологічні ілюзії, вважаючи, що людина позбавлена змоги не лише змінити світ, а й осягнути, систематизувати його, що подія завжди випереджає теорію. Принципи повторюваності та сумісності перетворюються на стиль художнього мислення з притаманими йому рисами еkleктики, тяжінням до стилізації, цитування, переінакшення, ремінісценції, аллюзії. Митець має справу не з «чистим» матеріалом, а з культурно освоєним. Проте в німецькій літературі з'являються автори, які не використовують літературні запозичення. Вони намагаються послуговуватися власним стилем і своїми індивідуальними рисами такими як: описи внутрішнього «я» або спостереження за іншими [4, с. 234].

К. Вольф – німецька письменниця, котра висвітлює не тільки власну душу, але ще й осучаснює сюжети через монолог і діалог з читачем, не дотримуючись стильових рис напряму та його представників.

Метою даного дослідження є ознайомлення авторських ознак монологічного мовлення в книзі «Роздуми про Крісту Т.» К. Вольф.

Монолог у художньому творі, як правило, виконує певні композиційні та архітектонічні завдання, характеризуючи персонажі і ставлення автора до них. За словами В. Виноградова, вільне володіння формами монологічного мовлення – мистецтво. Для монолога необхідна творча сила індивідуальної своєрідності і відповідна традиція суспільно-побутових форм мовлення. Мистецтво тут полягає в оволодінні традиційною монологічною розмовною структурою, в умінні наповнити її відповідною лексикою і органічно ввести в текст. У сучасних художніх творах монологічна форма надзвичайно різноманітна – від ліричного пафосу до пристрасної публіцистики. В основу якої входить багатство лексики зі складністю синтаксису, що свідчить про вміння висловлювати свої думки і в усній, і в писемній формах. Мова автора будується звичайно від третьої особи, хоч іноді автор може звертатися до читача і безпосередньо. Такі окремі звер-

тання автора не роблять ще викладу прямим авторським монологом, коли автор стає одним з персонажів твору. Розповідь від третьої особи дає змогу авторові зосередити увагу читача на переживаннях героя в момент оповіді, відбиває першу реакцію героя на слова чи вчинки співрозмовника, і таким чином передає ставлення героя і до співрозмовника, і до дійсності. Часто слова автора – це не другорядний, додатковий засіб характеристики персонажа, а важлива ланка в художньому цілому. В. Кухаренко пропонує розглядати потік свідомості, внутрішній монолог, автодіалог і малі вкраплення внутрішнього мовлення як головні форми внутрішнього мовлення. На основі інформаційної структури внутрішнього монологу, тобто з точки зору напрямку руху розумової діяльності персонажа, розрізняють:

1) Ретроспективний внутрішній монолог – це вербалізований потік спогадів; його використовують з метою передачі автобіографічних даних, а також надання соціально-психологічної характеристики персонажа.

2) Актуальний внутрішній монолог – це спосіб вербалізованого зображення

внутрішньої реакції персонажа, рушійних сил його поведінки, підтексту його дій у даний момент.

3) Проспективний внутрішній монолог – це підтип внутрішнього монологу, який характеризує проектування майбутніх передбачених або нездійснених подій; широке використання умовних речень створює ефект ірреальної дійсності [3, с. 44].

Доробок «Роздуми про Крісту Т.» опубліковано в 1968 р. Твір – без жанрового означення, але документальність книги досить умовна: це психологічний портрет реальної жінки, і водночас літературний образ. Крістіна Т. була подругою письменниці, тому в романі є невигадані цитати зі щоденників і листів, доповнені «роздумами» автора. Це певний «проект біографії» – тема, модна в літературі цього періоду, якщо, приміром, порівняти «Назву себе Гантенбайн» і п'єсу «Біографія: гра» М. Фріша. Найбільша мрія Крісті – побудова власного будинку на морському узбережжі, коли будинок збудовано, – смерть у 35 років від лейкемії. К. Вольф використовує прийом поліфонії, де її власний голос веде тему пам'яті. Книга тривалий час перебувала в центрі літературних дискусій, адже авторку дорікали за недостатню дистанційованість від своєї героїні. Це справді так, К. Вольф передає власну тугу за подругою монологічно, наприклад: *«Auf ihrem Dorf Friedhof liegt sie unter den beiden Sanddorn-*

sträuchern, tot neben Toten. Was hat sie dazu suchen? Ein Meter Erde über sich, dann der mecklenburgische Himmel, die Lerchen schreie im Frühjahr, Sommergewitter, Herbststürme, der Schnee. Sie schwindet. Kein Ohr mehr, Klagen zuhören, kein Auge, Tränen zusehen, kein Mund, Vorwürfen zu er widern. Klagen, Tränen, Vorwürfe bleiben nutzlos zurück. Endgültig abgewiesen, suchen wir Trost im Vergessen, das man Erinner ungenannt [5, с. 9]». – «На своєму сільському кладовищі, під двома куцями обліпихи лежить вона, мертва біля мертвих. Що могло їй знадобитися тут? Над нею метровий пласт землі, ще – Мекленбуртске небо, співи жайворонків по весні, літні грози, осінні бурі, сніг. А вона зникає. Немає більше вух, здатних почути скарги, очей – побачити сльози, рота – відповісти на докори. Скарги, сльози, докори безплідно згасають. І ми, відкинуті назавжди, шукаємо розради в здатності забувати, яку прийнято називати спогадом». На цьому прикладі звертаємо увагу на те, що використано актуальний внутрішній монолог. К. Вольф ніби забуває про всіх, навіть, про читача, вона так заглиблюється в свої страждання, що не помічає нікого. Але все ж таки читаючи книгу «Роздуми про Крісту Т.», відчувається гнітюче почуття. Читачеві стає зрозуміло, що провідною ідеєю твору стає смуток, нудьга, тривога, не характерні ознаки для даного періоду.

Австрійський психоаналітик К. Юнг виділяє особисте несвідоме. складається з переживань, які були колись свідомими, але потім стали забутими чи витисненими із свідомого. За певних умов вони стають усвідомленими. Структурні одиниці особистого несвідомого є констеляцією почуттів, думок і спогадів, що певним чином організовані в так званих «комплексах». Центральну роль серед архетипів К. Юнг відводив архетипу «самості» як потенційному центру особистості на відміну від «Его» («Я») як центру свідомості. Так у книзі «Роздуми про Крісту Т.» знаходимо ретроспективний внутрішній монолог, котрий базується на особистісному несвідомому авторки: «*Es war der Tag, an dem ich sie Trompete blasen sah. Da mag sie Schonmonate lang in unserer Klasse gewesen sein. Da kannte ich ihre langen Glieder und den schälen krieges Gang und den kunstlosen, kurzen Haarschwanz in der Nacken Spange schon auswendig, eben sowie ihre dunkle, etwas rauhe Stimme und ihr leichtes Lispeln [5, с. 12]*». – «*Це був день, коли я побачила, як вона трубить у трубу. Там в нашому класі, ми могли знаходитись місяцями. Тоді я пізнала її довгі кінцівки, хитку ходу та невмілий короткий хвіст волосся, в зубах брекетти, децю грубий голос та її легка шепелявість*».

Таким чином, дане дослідження показує, що як у напрямі постмодернізму немає чітких часових меж і ознак, так і творчість К. Вольф не відноситься до якось певного періоду. Її можна назвати вільним письменником. Завдяки визначенню основних різновидів монологічного мовлення у книзі «Роздуми про Крісту Т.», простежили індивідуальну психологію К. Вольф.

Список використаних джерел:

1. Зарубіжні письменники. Енциклопедичний довідник. Тернопіль. 2005. Т. 1. 824 с.
2. Коваль А. Практична стилістика української мови. Київ. 1987. 352 с.
3. Кухаренко В. Інтерпретація тексту. Москва. 1988. 192 с.
4. Помазан І. Історія зарубіжної літератури ХХ. Харків. 2016. 264 с.
5. Wolf C. Nachdenken über Christa T. Suhrkamp. 2007.

Рябокін Н.О.

к.ф.н., доц. кафедри філології та
соціально-гуманітарних дисциплін
Полтавський інститут економіки і права

ОГЛЯД СПОСОБІВ ПЕРЕКЛАДУ ТЕРМІНІВ (АНАЛІЗ СПЕЦІАЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРИ)

Анотація: У цій розвідці розглянуто аналіз спеціальної літератури з теми способів перекладу термінів дискурсу ІТ на українську мову. Дано визначення терміну та визначені найефективніші методи та засоби їх перекладу на рідну мову. Це калькування, описовий переклад (експлікація), еквівалентний переклад та транскодування.

Ключові слова: термін, дискурс ІТ, калькування, описовий переклад (експлікація), еквівалентний переклад, транскодування.

Переклад термінів входить до одних з найскладніших проблем у перекладознавстві, бо термінологія належить до лексики, яка розвивається швидкими темпами. Вона має попит у фахівців багатьох сфер та вимагає спеціальної уваги. Деколи виникають труднощі в процесі їх перекладу, бо адекватний переклад є неможливим без спеціальних знань, які пов'язані з походженням, видами, функціонуванням та особливостями перекладу термінів. На сучасному етапі розвитку перекладознавства підвищена увага приділяється оптимізації перекладу термінологічних одиниць фахових мов [Абабілова, с. 126].

Переклад термінів потребує доброго знання галузі інформаційних технологій, розуміння змісту термінів англійською мовою і знання термінології українською мовою. У процесі перекладу термінології виділяються 2 етапи: 1. З'ясування значення терміна (у контексті тексту). 2. Переклад значення рідною мовою [Карабан, с. 315 – 407].

Аналіз спеціальної літератури дозволяє стверджувати, що термін, у більшості випадків є досить однозначним, він не має синонімів, а здатний лаконічно надавати значень предметам або явищам. При його перекладі, можемо не зосереджуватись на контексті, бо еквівалентом терміну буде тільки термін. При цьому не зажди перекладом терміну буде проста заміна англійського слова українським.

Важливим кроком під час перекладу англomовних термінів дискурсу ІТ, є підбір правильного методу перекладу, бо переклад галузевої термінології відбувається за допомогою кількох методів. Головне завдання перекладача є підбір правильного прийому, щоб якнайточніше передати значення кожного терміна. Сьогодні перекладачі послуговуються низкою способів перекладу лексичних одиниць різного виду, і термінами, зокрема. Це калькування, описовий переклад (експлікація), еквівалентний переклад та транскодування. Розглянемо їх детальніше.

Калькування – один із прийомів перекладу, який полягає в тому, що слова і вирази однієї мови перекладаються іншою мовою шляхом точного відтворення засобами мови, на яку відбувається переклад їх морфемну або словесну структури. Цілком очевидно, що калькування як спосіб перекладу безеквівалентної одиниці може використовуватися лише тоді, коли слово має прозору словотворчу структуру і внутрішню форму. Із тексту перекладу калька може входити в мову і з оказіонального слова переходити в розряд узуальних слів. Калькування – означає створення слів або висловів за зразком будови відповідного слова чи вислову іншої мови.

Також калькування, як спосіб утворення нових мовних одиниць, відноситься до мало вивчених лінгвістичних явищ, бо думки вчених щодо калькування і на сьогодні досить відмінні. Одна група відносить кальки до різновиду запозичень, інша – співвідносить їх із буквальним перекладом. Ці дві групи беруть основи з праць Баллі Ш., бо він вперше використав термін "калька" у праці «Французька стилістика», яка була опублікована в 1909 році. Вона започаткувала стилістику як окрему частину мовознавства. Як зазначав Баллі Ш. кальки – це слова, які утворені механічно, шляхом буквального перекладу, за зразком слів, перекладених з іноземної мови.

Як вказує Л.С. Бархударов, калькування полягає в передачі безеквівалентної лексики вихідної мови за допомогою заміни її складових частин – морфем або слів (у випадку стійких словосполучень) їх прямими лексичними відповідниками в іншій мові. Із думкою Бархударова Л.С. погоджується і Казакова Т.А., визначаючи калькування як відтворення комбінаторного складу слова або словосполучення, коли складові частини слова (морфеми) або фрази (лексеми) перекладаються відповідними елементами мови. Переклад-калька зазвичай застосовується при передачі значення складних слів і термінів словосполучень. Також наголошується, що калькуванню можуть піддаватися і елементи цілих смислових груп. Наводяться приклади калькування різних англійських слів, які демонструють, що створення нового слова відбувається на основі копіювання структури вихідної лексичної одиниці: *superpower* – наддержава; *mass culture* – масова культура; *green revolution* – зелена революція. У низці випадків використання прийому калькування супроводжується зміною порядку проходження елементів калькування: *first-strike weapon* – зброю першого удару; *land-based missile* – ракета наземного базування.

Калькування не можна вважати простою механічною операцією, оскільки, використовуючи цей спосіб, часто доводиться вдаватися до різних трансформацій: зміна відмінкових форм, кількості слів у словосполученні, порядку слів, морфологічного чи синтаксичного статусу слів тощо.

Калькування також можна використовувати при перекладі англійських аббревіатур. Через дослідження калькування, можна знайти ряд особливостей застосування зазначеного способу у галузі перекладу комп'ютерних термінів українською мовою. Спосіб калькування як один із способів запозичення іншої мовної лексики представляє собою утворення слів і виразів за допомогою копіювання, буквального (частіше допоміжного) перекладу структур іншомовних слів. Кальки – слова або вирази створені засобами власної мови в результаті буквального, трафаретного перекладу відповідних іншомовних одиниць.

Кількість різновидів кальки у різних авторів є різною. Виділяють, зокрема, словотворчі або лексичні кальки, створені з іншої мови по її системі словотворення, семантичні кальки – переносні значення, що виникли в українських словах під впливом семантики іншомовних слів, синтаксичні кальки – створенні по іншомовній моделі синтаксичні конструкції, нехарактерні для української мови, словотворчо-синтаксичні кальки – словосполучення, що виникли при перекладі вихідних складних слів,

фразеологічні кальки – буквальный переклад іншомовних фразеологізмів по частинах, а також напівкальки – слова або вирази, що складаються з різномовних елементів, отриманих в результаті калькування однієї частини і збереження в початковому вигляді іншої частини.

Транскодування – це такий спосіб перекладу, де звукова та/або графічна форма слова однієї мови відтворюється засобами абетки іншої мови. Транскодування термінів застосовується тоді, коли в мові перекладу немає коректного відповідного терміну, і не можливо знайти слово, яке б еквівалентно відтворило зміст терміну і відповідали більшості вимог утворення термінів. Існує 4 типи транскодування: транскрибування, транслітерація, транс кодування змішане і адаптивне [Шевцов, с. 129]. Так як під час транскодування слово має одне значення, то цей спосіб перекладу влучно застосовувати, якщо в мові перекладу є потреба чітко створити однозначний термін. Нерідко використовується транскодування для перекладу термінів, якщо поняття у мові, з якої перекладається, утворюється з латинських або давньогрецьких терміноелементів [Абабілова, с. 126].

Перш ніж використовувати цей спосіб перекладу, перекладач має переконатися, що в мові перекладу немає перекладного відповідника, що перекладається, бо через транс кодування можуть виникати подібні дубляжі термінів в мові перекладу, а це заважає чіткості певної терміносистеми. Існує 4 типи транскодування: транслітерування, транскрибування, змішане і адаптивне транскодування [Там само, с. 127], розглянемо їх детальніше.

Транслітерація – це метод переписування (перетворення) тексту написаного знаками (літерами) одного фонетичного письма (голосного, приголосного, алфавітно-силабічного), використовуючи знаки (літери) іншого фонетичного письма. Це літерна подібність оригінальної форми терміну. Вона заснована на принципі суворой відповідності букв: одна графема даної системи письма завжди узгоджується з однією і тою самою графемою іншої системи. Транслітерація дозволяє відтворити оригінальні позначення, що зазвичай неможливо при фонетичній транскрипції. Вона використовується в наукових дослідженнях, паперових та електронних бібліотечних та архівних каталогах, в географічних атласах тощо.

Транскрибування або транскрипція – це система написання звуків однієї мови за допомогою графічних символів іншої. Зокрема, його можна використовувати для запису слів однієї мови у формі, яка дозволяє легко відтворити звук людині, яка цього не знає – тоді звуки однієї мови записуються символами іншої мови, але заданий звук не завжди повинен від-

повідати лише одному символу, а деякі символи можуть бути використані для позначення кількох різних звуків у вихідній мові. Інколи транскрипція може обслуговувати одержувачів за допомогою різних мов, найчастіше використовуючи символи міжнародного фонетичного алфавіту – це так звана фонетична транскрипція.

Транскрибування, на відміну від транслітерації, не завжди відображає заданий символ одного алфавіту з одним символом другого алфавіту, оскільки це спосіб передачі звуків, а не літер. Із цієї причини, наприклад, символ «j» кирилицею може подаватись за буквами «дж». Завдання транскрипції – відтворити звук мови оригіналу, а транслітерація – оригінального написання, використовуючи символи іншої писемної системи, наприклад: *provider* – провайдер, *fax* – факс. Цьому способу перекладу відповідає така особливість у перекладі українською мовою, як відтворення в будь-якому випадку літери г, наприклад, *driver* – драйвер.

У випадку змішаному транскодуванні використовуються принципи транскрибування і транслітерація. Для перекладу однієї частини слова може використовуватись відтворення буквенної системи слова, а для іншої застосовуватись передача звуків і навпаки, наприклад *interface* – інтерфейс, *context* – контекст [Черноватий, с. 110]. Під час змішаного транскодування, більша частина слова відтворює його звучання у вихідній мові, але поруч з тим передаються деякі елементи його графічної форми.

Ще одним видом транскодування у перекладознавстві є спосіб адаптивного транскодування, в якому форма слова вихідної мови адаптується до фонетичної та/або граматичної структури мови перекладу. При адаптивному транскодуванні літерами мови може передаватися вся форма, або велика її частина. Адаптивне транскодування є самим поширеним типом транскодування. Це пояснюється відмінністю у фонетичній та граматичній структурах мов: англійська – в більшості аналітична, українська – синтетична. У деяких випадках переклад терміна адаптується до фонетичної, а в других – до граматичної структури української мови.

Описовий переклад або експлікація – це відтворення значення лексичної одиниці за допомогою розгорнутих словосполучень, що розкривають істотні ознаки позначуваного даного лексичною одиницею явища, за допомогою її дефініції, в випадку якщо жоден з словесних прийомів підбору відповідності не задовольняє ситуації, перекладачі вдаються до опису, наприклад *freeware* – безкоштовне програмне забезпечення, *shareware* – умовно безкоштовне програмне забезпечення. Описовий – це прийом пе-

рекладу нових лексичних елементів вихідної мови, де простий термін замінюється під час на перекладу словосполучення, що адекватно передає зміст простого терміна.

Описовий переклад, зазвичай, вживається паралельно з транскрипцією і застосовується при перекладі термінів, унікальних об'єктів, культуронімів тощо, якщо опис як перекладацький прийом зазвичай супроводжує слово, представлене в будь-якій простій формі, або навіть вживається в тексті замість самого слова, то перекладацький коментар, як правило, виноситься за межі тексту і потрапляє або в виноску на тій же сторінці, або приводиться в наприкінці тексту в якості примітки.

Як стверджує С. В. Баранова якісний описовий переклад, мусить відповідати таким вимогам: 1) переклад мусить точно відповідати терміну і коректно передавати його значення, 2) переклад не має бути аж занадто докладним, 3) синтаксична структура у випадку складеного терміну не має бути дуже складною. На думку Карабана В.І. описовий спосіб перекладу має свої мінуси: існує ймовірність неточного перекладу терміну, цей спосіб не відповідає вимозі стислості термінології. Такий випадок може виникати у словосполученнях, які утворені термінами, що не увійшли у використання в конкретній науковій або технічній галузі мови перекладу і їх треба перекласти, використовуючи опис явища або процесу [Карабан, с. 178].

Використовуючи описовий переклад потрібно звертати увагу на те, щоб вираз в українській мові повноцінно і точно відтворював основні ознаки терміну в англійській мові. Щоб правильно застосовувати описовий переклад, потрібно перевірити, чи існує перекладний відповідник – еквівалент терміну, продивитися нову літературу цієї галузі, щоб не виникало термінологічних дублетів в українській мові.

Експлікацією називається лексико-граматичне перетворення, в якому термін мови оригіналу перекладається словосполученням, яке визначає та пояснює цей термін. Термін експлікація ввів у мовознавство Карнап Р. для роз'яснення неточних понять, що використовуються в щоденному житті або на початкових періодах наукового чи логічного розвитку.

Як вважає Комісаров В. Н., експлікацію є переклад оригінальної інформації на рівні граматики, лексики, або глобального контексту та фонових знань [Комісаров, с. 213]. Експлікація – термін, найчастіше вживається як синонім пояснення. Під експлікацією також розуміють роз'яснення шляхом точних формальних визначень сенсу вживаних символів, логічних констант та ін. Це також етап дослідження, що полягає в розкритті

сутності того чи іншого предмета, явища, пояснення. Експлікація є процесом розгортання, в результаті якого розкривається зміст будь-якої одиниці, а його частини отримують самостійність і можуть бути відзначені один від одного.

Ефективність експлікації у випадку перекладу термінів українською мовою можна роз'яснити неподібністю у шляхах утворення окремих слів та словосполучень. Можна зазначити, що в англійській мові більшість складають безприйменникові багатокомпонентні словосполучення. Така ситуація не властива українській мові, тому утворюються особливі труднощі під час перекладу. Але ці складнощі можна усунути за рахунок калькування, у якому змінена черга компонентів словосполучення. Деінде експлікація може взаємодіяти з калькуванням.

Еквівалентність – це збереження відносної рівності змістовної, семантичної, стилістичної й функціонально-комунікативної інформації, що знаходиться в оригіналі й перекладі. Еквівалентність залежить від ситуації походження тексту оригіналу і його відображення в мові перекладу. Вона є одним з основних і складних питань теорії перекладу, бо саме рівень еквівалентності різномовних текстів дозволяє нам оцінювати успішність перекладу. Еквівалентність означає необхідність більшої тотожності змісту оригіналу і перекладу, у межах, сумісних із нормативними вимогами, які забезпечують адекватність перекладу.

Еквівалентним перекладом можна назвати переклад, який відповідає поняттю комунікативної рівності. Взагалі на базі такої рівності і може виконуватись переклад будь-якого виду. Еквівалентність – це шлях передачі основного змісту мовою оригіналу, інформативність, яку передає текст, зберігаючи різні функції мовних одиниць. Однозначно еквівалентність є більш широким поняттям відносно «точності перекладу», бо в другому випадку розглядається відповідність «предметно-логічного змісту» відносно оригіналу. Інакше кажучи, еквівалентність диктує правило максимальної орієнтованості в напрямку оригіналу. Одне з найважливіших завдань перекладача – це досягнення еквівалентності перекладу і якнайближчій передачі змісту тексту оригіналу.

Еквівалентним перекладом називається переклад, що відтворює зміст іншомовного оригіналу на одному з рівнів еквівалентності. Під змістом оригіналу мається на увазі вся передана інформація. Не всякий еквівалентний переклад визнається адекватним, а лише той, який відповідає, крім норми еквівалентності, і іншим нормативним вимогам. Під поняттям ек-

вівалентності розуміють змістову, стилістичну, семантичну і функціональну відповідність тощо, які існують у мові оригіналу. Можна зазначити, що еквівалентність – це в більшій мірі ідентичність розуміння тексту, не тільки як розум сприймає інформацію, але і як реагують почуття, сукупність не тільки явно виражене в змісті, але й невиражена суть, яка знаходиться у підтексті. Еквівалентність також залежить від причин виникнення тексту, його значення, впливу мови оригіналу.

Як зазначає В.В. Коптілов, різниця в системах мови оригіналу та перекладу і в особливостях утворення текстів обох із цих мов можуть стримувати можливість цілковитого збереження в перекладі змісту оригіналу. Еквівалентність в перекладі може базуватись на збереженні різних елементів змісту, що знаходяться в оригіналі. Залежачи від частини змісту що відтворюється в перекладі для забезпечення його еквівалентності, існують різні типи еквівалентності. На кожному з цих рівнів переклад може створювати міжмовну комунікацію.

Список використаних джерел:

1. Абабілова Н. М., Білокаміньська В. Л. Особливості перекладу термінів українською мовою. Молодий вчений. 2015. № 2 (17). С. 126-128.
2. Карабан В. І. Граматичні труднощі лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Вінниця : Нова книга, 2002. 407 с.
3. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) : учеб.пособ. Москва :Высшая школа, 1990. 328 с.
4. Черноватий Л., Шех В. Проблеми передачі вузькоспеціальної англійської термінології українською мовою. Наукові записки Кіровоградського держ. пед. ун-ту ім. Володимира Винниченка . Сер. Філологічні науки : зб. наук. пр. 2009. Вип. 81(4). С. 109-116.
5. Шевцова О. В. Способи еквівалентного перекладу лексичних одиниць текстів конвенцій з англійської та французької мов українською. Наукові записки нац. ун-ту «Острозька академія». Сер. Філологічна : зб. наук. пр. 2012. Вип. 25. С. 129-131.

Савчук К., 1 курс магістратури,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра філології та соціально-гуманітарних дисциплін
наук. керівник – доцент Рябокінь Н.О.

АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНИХ ТЕРМІНІВ ІТ УКРАЇНСЬКОЮ МООВОЮ

Анотація: У даних тезах йде мова про специфіку перекладу англomовних термінів ІТ українською мовою. Було визначено 4 головних способи їх перекладу: транскодування, калькування, описовий переклад, еквівалентний переклад.

Ключові слова: ІТ дискурс, транскодування, калькування, описовий переклад, еквівалентний переклад.

Для проведення самостійного дослідження було відібрано 200 англomовних термінів ІТ дискурсу, та визначено спосіб перекладу цих термінів. У перекладі одиниць вибірки використані такі способи перекладу: калькування – 91 одиниця, транскодування – 19 одиниць, вживання еквіваленту з мови перекладу – 53 одиниці, описовий переклад – 3 одиниці та 34 одиниці, що вживаються мовою оригіналу. Можна зробити висновок, що найбільш вживаним способом перекладу є калькування. Перевага калькування у цьому дослідженні пояснюється великою кількістю складних термінів у вибірці.

При дослідженні вибірки англomовних термінів дискурсу ІТ технологій потрібно звертати увагу на її важливі особливості:

1. Процес аналізу ІТ термінів ускладнюється великою кількістю неологізмів і неоднорідністю термінології (професіоналізми, арготизми, сленгізми).

2. Термінологія ІТ галузі у своєму словотворі підпорядкована законам української мови. Зокрема, поширеними способами словотворення термінів і є афіксальний, безафіксний, а також лексико-семантичний.

3. Для ІТ дискурсу характерним є використання засобів мовної експресії.

4. Серед причин великої кількості англomовних запозичень є особливий розвиток ІТ технологій в англomовних країнах, а найбільше – у США [3, с. 102].

При перекладі англomовних ІТ термінів використовують кілька способів перекладу. Ми визначили 4 головних: транскодування, калькування,

описовий переклад, еквівалентний переклад. Розглянемо детальніше застосування цих способів у вибірці.

Транскодування неологізмів застосовується в перекладі тоді, коли в мові перекладу відсутнє відповідне поняття і перекладний еквівалент, і не можна якісно підібрати слово в мові перекладу, які б передавали зміст поняття і відповідали нормам термінотворення [5, с. 130].

Транскрипція та транслітерація не часто використовуються у чистому вигляді. Може застосовуватись транскрипція зі частинами транслітерації. За допомогою транслітерації / транскрипції перекладаються, наприклад, такі англійські терміни: Alpha – Альфа, byte – байт, monitor – монітор, click – клік, тощо. Серед прикладів чистої транскрипції можна навести терміни code – код, file – файл, interface – інтерфейс. Приклади транслітерації зустрічаються рідше: script – скрипт, server – сервер, тощо. Для адекватного перекладу термінології, що передається одним словом, потрібно враховувати те, що подвоєння приголосних поміж голосними літерами не передається, ось наприклад account – акаунт. Серед особливостей можна зазначити, що літера г у кінці слова передається як звук [г], незалежачи від того, чи вимовляється він у англійському вихідному слові, наприклад: server – сервер. Літера [х] в українській мові передається за допомогою літер к і с, наприклад, syntax – синтаксис. Транскодована термінологія, яка міцно оселилася в мові перекладу, в словниках передається без додаткового описового перекладу: tag – тег, transaction – транзакція.

Перевагою транслітерації та транскрипції серед способів перекладу термінів є їх надійність. Транскодування у цьому випадку передає лише звукову оболонку слова, при перекладі малознайомих, не добре вивчене поняття. А зміст такого терміну розуміється через контекст, і є можливість уникнути інтерпретації його спеціальних характеристик на мові перекладу. Така модель перекладу на теперішній момент дуже розповсюджена під час перекладу англійських ІТ термінів. В такому випадку англійське поняття набуває українську морфологію, парадигму відмінювань, зберігаючи з цим вихідний корінь при написанні кирилицею. Транслітерація та транскрипція – це дуже продуктивні способи перекладу, що збагачують як стандартну лексику, так і сленгову, наприклад user – юзер, shareware – шаровари (ресурс спільного використання) [4, с. 375]. Коли транслітерація і транскрипція застосовуються, при перекладі окремих слів термінів, переклад словосполучень проходить частіше за допомогою калькування та експлікації.

Адаптоване транскодування – це спосіб перекладу, при якому застосовується не лише транскодування, але і її перетворення з метою передати його в іншій формі, що зумовлено не організацією інформації в оригіналі, а спеціальним завданням міжмовної комунікації [1, с. 104]. Адаптоване транскодування направлене на задану форму перетворення інформації, яка міститься в оригіналі. За допомогою адаптованого транскодування перекладаються такі терміни: *profile* – профіль, *viewer* – в'ювер. Особливістю використання цього способу перекладу в українській мові є пом'якшення в кінці слова, яке не зустрічається в англійському слові, як наприклад, у слові «модуль». Серед особливостей адаптивного транс кодування є присутність родового закінчення в мові перекладу, як наприклад, у слові «модифікація».

Під час перекладу англomовних текстів ІТ дискурсу використовуються повні семантичні кальки: *disk storage* – дискова пам'ять, *image recognition* – розпізнання зображення, і неповні семантичні кальки: *cyberworld* – кіберсвіт. Кальки схильні до асиміляції, та в деяких випадках їх відокремлюють в окрему групу *translationloans* – запозичення при перекладі. Частіше усього калькування використовується при перекладі словосполучень-термінів. Інколи в процесі перекладу ІТ термінів калькування і транскрипція застосовуються одночасно, наприклад: *filesystem* – файлова система. Використовуючи калькування перекладаються найменування технологічних стандартів, програмні продукти, назви комп'ютерного обладнання, наприклад, корпорацій - AMD, Microsoft, Intel тощо. Наприклад, назва Microsoft вживається частіше інших в ІТ дискурсі. Результатом цього є її записування в публіцистиці кирилицею – Майкрософт.

Калькування як прийом перекладу застосовується не тільки при перекладі складних слів, а і при перекладі одного з компонентів складеного терміна. Не рідко калькування використовується в перекладі складних термінів, які були створені при використанні розповсюджених загально-народних слів. У деяких випадках застосування способу калькування супроводжується зміною калькованих елементів. Часто під час перекладу транскрипція і калькування застосовуються одночасно, наприклад, *composite key* – композитний ключ, *filesystem* – файлова система. В цих випадках українські відповідники англomовних ІТ термінів створені при використанні вибору першого словникового відповідника кожного з термінів. Калькування є виправданим під час перекладу термінів словосполучень де складові частини цих словосполучень уже отримали певне місце у термі-

носистемі мови перекладу і є доступним для розуміння фахівців. Додатковою перевагою способу калькування є стислість отриманого терміну і співвіднесеність з вихідним словом. Калькування може використовуватись тоді, коли перекладений термін не порушує норм вживання і сполучуваності слів.

У тому випадку, якщо словосполучення утворюється з термінів, що не входять у використання в деякій ІТ галузі в мові перекладу і вимагають свого пояснення, використовують описовий переклад [2, с. 178].

Це лексико-граматичнеперетворення, в якому слово мови-оригіналу заміщується словосполученням, що дає пояснення цієї одиниці. Експлікація є дуже продуктивним шляхом перекладу ІТ термінів, бо бурхливий розвиток цієї сфери багатьом термінам допомагає знайти потрібні еквіваленти і закріпитися в мові перекладу [2, с. 180]. Використовуючи експлікацію перекладають багатокомпонентні словосполучення.

Продуктивність експлікації при перекладі англomовних термінів українською мовою пояснюють розбіжностями у шляхах утворення слів та словосполучень.

В англomовній термінології переважають багатокомпонентні безприйменникові словосполучення, які не притаманні українській мові і це утворює деякі труднощі під час перекладу [2, с. 181]. Такі труднощі часто усувають використовуючи калькування зі зміною компонентів словосполучення: BIOS (Basic Input/ Output System) – базова система введення-виведення, DPB (Disk Parameter Block) – блок параметрів диска. Серед переваг калькування перед експлікацією є багатослівність експлікацій, а при калькуванні кожній частині словосполучення у мові оригіналу відповідає один елемент словосполучення у мові перекладу, тобто відтворюється умова економії мовних засобів. Деколи описовий переклад використовується сумісно з калькуванням, наприклад, MS-DOS – дискова операційна система фірми Microsoft.

Щоб правильно використовувати описовий спосіб перекладу, треба добре знати предметну сферу тексту, який перекладається, для того, щоб правильно відтворити зміст поняття. З дослідженої вибірки можна розглянути такі приклади *schema statements* - SQL вирази управління схемою даних, *big int* - ціле число великого діапазону.

Коли, під час перекладу значення англomовного терміну цілком співпадає з українським, то такий спосіб є еквівалентним. Такий спосіб перекладу є досить розповсюдженим під час перекладу англomовних ІТ термінів, хоча

насправді українська мова має не таку вже й велику кількість аналогів у цій сфері, наприклад *desktop* – робочий стіл, *notepad* – записна книжка. Еквівалентність є комунікативної рівноцінністю, за допомогою якої текст і перетворюється на переклад. Еквівалентність є передача змісту тексту в перекладі, яку розглядають як інформацію, щое в тексті з стилістичними, образними, естетичними функціями лексичних одиниць. Еквівалентність є одним з найважливіших завдань перекладача, яке відображається в найповнішій передачі змісту тексту, і справжня відповідність змісту оригіналу і перекладу дуже важлива. Еквівалентність залежить також від походження тексту оригіналу і його відображення в мові перекладу.

Терміни словосполучення нерідко застосовуються у вигляді абревіатур/акронімів, велика кількість яких є загальноживаними в ІТ дискурсі. Абревіатури, як спосіб словотворення є одним з найпродуктивніших в сьогоднішній англійській мові, що пояснюється прискоренням темпу життя і бажанням економії мовних засобів. Акроніми є ознакою, яка притаманна ІТ дискурсу. Застосування абревіатур є можливим якщо адресат володіє спільним з автором тезаурусом. В ІТ дискурсі розповсюджене вживання акронімів спричинено великою кількістю термінів словосполучень, скорочення яких є потрібним для економії місця, наприклад: RAM – Random Access Memory.

Якщо перекладач зустрічає термін, в перекладі якого він сумнівається, то важливо перевірити, чи не належить він до термінів, що не перекладаються. У дослідженій вибірці таких термінів 34 одиниці. Наступним кроком буде з'ясування, чи є вже варіант перекладу цього терміну. Якщо переклад терміну існує, то варто застосовувати саме його, не залежачи від того, по якій моделі він був утворений. Денотативна модель перекладу, яка описана вище, не намагається змінити норми перекладу термінів ІТ дискурсу, а лише описати їх. Тільки у випадку, якщо постійного перекладацького еквівалента термін ще не отримав, можна самостійно вибирати спосіб перекладу. Перевагу варто надавати семантичним еквівалентом, що забезпечує адекватну передачу наочно-логічного значення терміну. Порівняно з транскрипцією, еквівалентний спосіб перекладу дає можливість отримати розуміння перекладеного терміну звичайним носієм української мови. Під час перекладу складених термінів варто вибирати елементи з українськими, а не запозиченими основами [2, с. 260]. Проблема стандартизації перекладу термінів ІТ дискурсу перекликається зітворенням адекватних глосаріїв перекладацьких відповідностей понять для ужи-

вання в системах Translation Memory. Терміни мають перекладатися од-
номанітно і однозначно, можливо при правильному використанні добре
сформульованої моделі перекладу.

Список використаних джерел:

1. Грицькова Н. В. Проблеми перекладу технічних текстів комп'ютерної тематики. Вісник Дніпропетровського ун-ту. Сер. Мовознавство. Донецьк, 2013. Вип. 19 (1), т. 21, С. 101-106.
2. Грицькова Н. В. Проблеми перекладу технічних текстів комп'ютерної тематики. Вісник Дніпропетровського ун-ту. Сер. Мовознавство. Донецьк, 2013. Вип. 19 (1), т. 21, С. 101-106.
3. Лотте Д. С. Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминологических элементов : монография / за ред. Т.Л. Канделаки, С.В. Гринева. Москва : Наука, 1981. 149 с.
4. Новий російсько-українсько-англійський тлумачний словник з інформатики : словник термінів / ред. М. Д. Гінзбург; уклад.: М. Д. Гінзбург, Л. І. Білоусова, І. М. Корніловська. Харків: Корвін, 2002. 656 с.
5. Шевцова О. В. Способи еквівалентного перекладу лексичних одиниць текстів конвенцій з англійської та французької мов українською. Наукові записки нац. ун-ту «Острозька академія». Сер. Філологічна : зб. наук. пр. 2012. Вип. 25. С. 129-131.

Сизоненко Н. М.

Полтавська державна аграрна академія,
к. філол. н., завідувач кафедри
гуманітарних і соціальних дисциплін

СТРУКТУРНА ОРГАНІЗАЦІЯ ТА СЕМАНТИКА УЗУАЛЬНО- ТЕКСТОВИХ ДІЄСЛІВ МОВЛЕННЯ, ЯКІ УВОДЯТЬ СЛОВА АВТОРА (НА МАТЕРІАЛІ ЗБІРКИ НОВЕЛ М. ДОЧИНЦЯ «ХЛІБ І ШОКОЛАД»)

Актуальною для сучасної лінгвістики залишається проблема класифікації дієслів мовлення (ДМ) за семантичним критерієм попри солідний досвід наукового її вирішення. Дослідники Л. Васильєв, Н. Гут, А. Кероп'ян, В. Кодухов, М. Мілих, З. Нічман, Г. Пашковська, Ю. Якуніна одно-
стайні щодо виокремлення ДМ на позначення акту говоріння, проте інші параметри семантики мовлення науковці трактують по-різному з огляду на застосовані критерії та рівень деталізації класифікації.

У цьому дослідженні класифікуємо ДМ, які уводять слова автора, на такі лексико-семантичні підгрупи (ЛСП): ЛСП дієслів мовлення, у яких сема говоріння виявлена в будь-якому контексті (*власне ДМ*); ЛСП дієслів мовлення, у яких сема говоріння актуалізується в контексті (*узуально-текстові ДМ*), ЛСП дієслів мовлення, у яких сема говоріння як така відсутня, проте ці ДМ використовуються для введення прямої мови (*оказіонально-текстові ДМ*) [1; 2]. Власне ДМ, які уводять слова автора (на матеріалі збірки новел М. Дочинця «Хліб і шоколад»[3]), ми проаналізували в попередньому дослідженні [4]. Мета цієї розвідки –проаналізувати структуру та семантику узуально-текстових ДМ.

За результатами дослідження узуально-текстових ДМ виявлено 59 лексичних фіксацій у різних видо-часових формах (дієслова подаємо в початковій формі, у дужках вказуємо кількість уживань лексем та кількість уживань лексем з обставинними поширювачами). Структурну організацію цієї ЛСП складають:

1)дієслова звучання (40 фіксацій): *виукнути* (4+6), *крикнути* (3+3), *прошелестіти* (0+2), *випалити* (1+1), *пошипіти* (0+1), *прохрипіти* (0+1), *ревти* (1), *ревати* (1+0), *зареготати* (0+1), *дзвякнути* (0+1), *задзвеніти* (0+1), *застогнати* (0+1), *крякнути* (1+0), *густити* (0+1), *гримнути* (0+1), *гойкнути* (1+0), *бриніти* (0+1), *продунати* (0+1), *хмикнути* (0+1), *чмикнути* (0+1), зокрема і ті, які виражені віддієслівними іменниками опредметненої дії: *крик* (1+0), *окрик* (1+0), *дзвін* (1+0), *відлуння* (1+0);

2)фазові дієслова (10 фіксацій): *почати* (1+3),...*почати* ... *закінчити* (0+1), *заговорити* (1+0), *продовжувати* (2+0), *перебивати* (1+0), *довершити* (1+0);

3)контекстуально фазові дієслова (9 фіксацій): *кинути* (1+2), *відрубати* (0+2), *прорватися* (1+0), *зронити* (0+1), *вихопитися* (1+0), *знаходити* (1+0).

Наведені вище частотні показники дають змогу стверджувати, що М. Дочинець використовує як однослівні ДМ, так і з обставинними поширювачами, які дають змогу конкретизувати час, місце, мету, спосіб комунікації, наголосити на індивідуальних особливостях мовлення персонажа.

З'ясуємо семантику ЛСП узуально-текстових ДМ.

До *дієслів звучання* уналежнюємо дієслова, які групуються навколо лексеми зі значенням «звучати». Найчастотнішими є дієслова мовлення, які характеризують звучання за висотою, гучністю і тривалістю (*гримнути*, *дзвякнути*, *задзвеніти*, *дзвін*, *бриніти*, *густити*, *випалити*, *виукнути*,

крикнути, окрик, пролунали, відлуння): «Вставай, дівко, білий день! – гукала вона зі своєї лежанки» [3, с. 238]; «Уже коли вони з матір'ю були на розі вулиці, з черешневого гілля почувся пронизливий дитячий крик: «Злізу-у-у! Злізу, чуєш? Вертайся скоріше...» [3, с. 212]. Використовує автор і дієслова, що репрезентують звучання рослин (*прошелестіти*) і тварин (*пошипіти, ревати, ревати, крякнути*): «Прощатися буду, – *прошелестів* висхлими губами Кирило» [3, с. 54]; «Зачала *ревати*: «Дайте грошей на змагання, до дітей вертаюся» [3, с. 90]. Нечисленними єгомональні дієслова звучання – відвигуків дієслова, що передають емоції (*хмикнути, чмикнути, гойкнути*) та дієслова, що передають звуки, викликані фізіологічними процесами в організмі людини (*прохрипіти, застогнати*): «Газдинька через вікно *гойкнула*: «Не хочеш ти, захоче другий» [3, с. 205]; «Ну от, – ненавидюще дивлячись у стелю, *прохрипів* Кирило. – Догорає моя свіча» [3, с. 54].

Для відтворення процесуальних характеристик мовлення персонажа М. Дочинець використовує фазові ДМ, які вказують на початок, тривалість і завершеність дії. Серед них можна виокремити ДМ із значенням початкової фази (*почати, заговорити*), ДМ із значенням серединної фази (*продовжувати, перебувати*) і ДМ із значенням кінцевої фази (*довершити*). Наприклад: «Якщо ви до Лосика... до Юрка, то його немає, – серйозним тоном *почав* я. – Має солідне замовлення. Але ви присядьте» [3, с. 100]; «Знаєте, у мене виникла ідея, – *заговорив* він. – Пропоную відзначити нашу зустріч. Десь посидимо ...» [3, с. 149]; «Чуєш, співають щось про любов, про сім'ю, – *продовжував* молодший. – Якраз ілюстрація до нашої бесіди» [3, с. 159]; «Так ось, ти дивуєшся: неже так важко одружитися, – *перебив* його старший брат. – Напевно, одружитися неважко взагалі» [3, с. 159]; «Жінка знову тріпнула вогненною гривовою і вже притишено сумовито *довершила*: «Ось воно – слово» [3, с. 71]. Трапляються й поєднання в одному контексті ДМ із позначенням початкової і кінцевої фази мовлення: «Наш волян... – *почала* вона грайливо, а *закінчила* знічено: – Я вас розбудила?» [3, с. 140].

До контекстуально фазових дієслів зараховуємо ДМ, які описують немовленнєві дії людини, проте з контексту вдається встановити їхню приналежність до фазових дієслів, співвідносних із часовою тривалістю дії – миттєвістю/тривалістю/локалізованістю у часі: *відрубати* – коротко відповісти, миттєво *перервати* мовлення адресанта; *прорватися* – раптово *розпочати* говорити; *кинути* – швидко *висловитися*; *зронити* – промовис-

то *сказати* після мовчання; *вихопитися* – несподівано *сказати*. Такі ДМ виникають внаслідок метафоризації і належать до слів з переносним значенням. Наприклад: «Не палю, і запальничка мені не потрібна, – *відрубав* дід з різким угорським акцентом» [3, с. 151]; «Лише раз *прорвалося* матірине: «А б'ють там?»» [3, с. 168]; «Сорок третій номер, – *кинув* він через плече. – Прийом тільки після сієсти» [3, с. 136]; «Не така жінка страшна, як себе малює, – *зронив*, задоволено посміхаючись, молодший» [3, с. 161]; «А гроші? – *вихопилося* в тебе, хоча на гадці було зовсім інше» [3, с. 195].

За результатами здійсненого дослідження можемо констатувати, що у збірці новел М. Дочинця «Хліб і шоколад» незначну частину становлять узуально-текстові дієслова, які індивідуалізують мовлення персонажів, конкретизують обставини здійснення комунікації. Найчисленнішою мікрогрупою ДМ, які входять до ЛСП узуально-текстових ДМ, є дієслова звучання. Для репрезентації «внутрішнього часу» мовлення автор використовує фазові дієслова, зокрема ті, які формально до мовленнєвих не належать, проте у метафоричній формі виражають семантику мовлення (контекстуально фазові дієслова).

Список використаних джерел:

1. Андреева Е. Г. Сопоставительный анализ семантических классов глаголов, вводящих прямую речь (английский и русский языки). *Вестник РХГА*. Санкт-Петербург, 2015. № 1. С. 362–373.
2. Борисович О. В. Семантичні характеристики дієслів мовлення в оглядах серіалів (на матеріалі англomовних онлайн-медіа). *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія : Філологія. Соціальні комунікації. Київ, 2019. Т. 30 (69). № 2. Ч. 1. С. 64-67.
3. Дочинець М. Хліб і шоколад. Новели тонкого литва і холодної чеканки. Мукачево : Карпатська вежа. 2018. 263 с.
4. Сизоненко Н. Структурна організація та семантика власне дієслів мовлення, які уводять слова автора (на матеріалі збірки новел М. Дочинця «Хліб і шоколад») / Мова і міжкультурна комунікація: теорія та практика : колективна монографія / за наук. редакцією Н. Сизоненко. Київ: Видавництво Ліра-К, 2020. С.80–90.

Silchuk O. V.

Ph.D. in Pedagogy,

Associate professor of the department
of Humanities and Social sciences

Poltava State Agrarian Academy

THE ANALYSIS OF METAPHOR AND HYPERBOLE IN THE HOLY BIBLE (THE BOOK OF HEBREW)

The paper focuses on analysis of figurative expressions based on the verses in the book of Hebrew. Particular attention is given to the real meaning of metaphor and hyperbole as the most dominant types of figurative expressions in the book. The author has analyzed the data based on the linguistic study of Nuansa ErlyKasna Purba.

Keywords: figurative meaning, figurative expression, metaphor, hyperbole.

Figurative expression is a part of non-literal meaning. It is used to make a special effect to a language, and to make a language more beautiful. According to Oxford Learner's Dictionary "Figurative is used in a way that is different from usual meaning, in order to create a particular mental image" [2]. That is one of the reason why we analyze non-literal meaning of figurative expressions in the Holy Bible. We strongly believe that the Holy Bible is a source for semantic study.

In this paper, we have two questions as the problem of the study: 1. What is the real meaning of the dominant types of figurative expressions (metaphor and hyperbole) in the Holy Bible on the book of Hebrew? 2. How do we explain and interpret the examples metaphor and hyperbole in the Holy Bible on the book of Hebrew?

There are some types of figurative expression: hyperbole, metaphor, personification, simile, irony, metonymy, and synecdoche. In this study, hyperbole and metaphor are discussed, analyzed and interpreted on the cases in the Holy Bible. We have studied the collected data from the book of Hebrew made by of the linguistic researcher Nuansa ErlyKasna Purba. Here in the table 1 we can see data of Metaphor in the book of Hebrew.

Metaphor

Metaphor is a figure of speech in which a word or phrase literally denoting one kind of object or idea is used in place of another to suggest a likeness or analogy between them [1].

Table 1. Data of Metaphor

№	The Data	Source
1	Who being the brightness of his glory, and the express image of his person, and upholding all the things by the word of his power, when he had by himself purged our sins, sat down on the right hand of the Majesty on high:	Hebrew 1:3
2	For it became him, for who are all things, and by who are all the things; in bringing many sons unto glory, to make the captain of their salvation perfect through sufferings.	Hebrew 2:10
3	And having been perfected he became the author of eternal salvation to all who obey Him	Hebrew 5:9
4	But thus man, after He had offered one sacrifices for sin forever, sat down at the right hand of the God.	Hebrew 10:12

Data 1 show us that the writer uses the word “brightness” as the metaphor. We can see that according to Webster Dictionary, the meaning of “brightness” is something that reflecting of giving out a lot of light, but on this occasion he means to show the beliefs that Jesus is powerful, full of mercy and grace [1]. The brightness: in this sentence, Jesus is compared with the brightness (some kind of light that shine fully), and the brightness which belong to the Lord. So here, Jesus who is believed as the Son of the Lord by the Christian is compared with one of the God’s characteristic. In conclusion, there are two things that are compares, the first thing is designated by the second things to express that Jesus is the symbol of the God’s glory. So, it can be classified as a kind of metaphor which a word or phrase that ordinarily designate one thong is used to designate another, thus making an implicit comparison.

In data 2, “captain of their salvation” is a kind of symbol. In literal meaning, it means that there is a rank of salvation, it is captain. But when we interpret figuratively, the meaning is: that Jesus becomes the leader of human being that brings all the people to the salvation which come from the Lord through His suffering in the world. His suffering has brought people to the Lord. So, the phrase is to symbolize the role of Jesus in the connection between the Lord and human being.

In data 3, in Oxford Dictionary the word author means “a person who create or begins something” [2] and the meaning of the word salvation is saving or being saved from the sin”. It is quite illogical if the salvation can be written because it is and abstract thing. The phrase “the author of eternal salvation” symbolizes the Lord, Jesus Christ who become the Christian savior when

He sacrifice Himself in the holy cross. In conclusion, the sentence expresses the idea of the reader that Jesus will save the people who obey Him and live just like the way of Jesus, no more sins and disobedience of His words. These people will be perfect and they will enter the heaven.

In the data 4, if we interpret the clause “sat down at the right hand of the God” literally, mean that Jesus will sit down in the God’s right hand and also mean that He is sitting at God’s part of body, the meaning will make no sense [3].

Another dominant type of figurative expression in the book is hyperbole (Table 2).

Hyperbole

Hyperbole is a rhetorical and literary technique where an author or speaker intentionally uses exaggeration and overstatement for emphasis and effect [4].

Table 2. Data of Hyperbole

№	The Data	Source
1	Who being the brightness of his glory, and the express image of his person, and upholding all the things by the word of his power , when he had by himself purged our sins, sat down on the right hand of the Majesty on high:	Hebrew 1:3
2	And there is no creature hidden from His sight, but all things are naked and open to the eyes of Him to whom we must give account.	Hebrew 4:13
3	Who through faith subdued kingdoms, work righteousness, obtain promises, stopped the mouths of lions.	Hebrew 11:33
4	For our God is a consuming fire.	Hebrew 12:29

In the data 1 the clause “.....and upholding all the things by the word of His power”. There is a sense of exaggeration here, where a subject that is the word can hold all the things in the world. Usually people hold something by their hands or by using some tools. A word an abstract thing that is impossible to hold all the things in the world. This exaggeration is used to emphasize the power of God, to describe how powerful He is. The reader will get an extra effect beyond their logic thinking when they read and try to understand the sentence. The writer classifies it into hyperbole which definition is a figure of speech in which exaggeration is used for emphasize or effect.

If we interpret the data 2 literally, it is impossible in this world if all the people things are naked and opened because according to the Oxford Dictionary naked means “without clothes on” [2]. But figuratively the meaning is that

good knows of us all even the smallest thing from us. Nothing can be hidden from Him. It uses exaggerating way or hyperbole to describe the God's power and ability toward His creature. The sentence is to show us that we cannot hide from God because He is our God and creator.

Logically, in the data 3, it is impossible to stop the mouth of lions just by faith. As we know that the lions are beast animal, harmful, and only few people can stop them empty-handed. But here, it is told that Daniel can stop it just by his faith. Figuratively, this verse is used to describe the power of faith, the faith to God. People who have faith and believe in God are able to do anything even to move the mountain. As a conclusion, it exaggerates the faith.

The data 4 contain two kinds of figurative expression. Beside metaphor, this verse can be also classified as the human mind. If we can imagine that a consuming fire of a great fire that is able to vanish everything by bumming it, so does God. When He is angry, He is scary and powerful [3].

Thus, the Holy Bible (the book of Hebrew) is a valuable source for linguistic researchers who study types of figurative expressions. These figurative expressions are classified into the non-literal meaning. Some semantics aspects of the use of non-literal meaning in the figurative expression in the Holy Bible are shown. Metaphor and hyperbole are the most dominant types of figurative expressions that is used in the Holy bible: Hebrew. However, we should mention that the analysis of figurative expressions of this study is one among the approaches to interpret metaphor and hyperbole in the Holy Bible (the book of Hebrew).

References:

1. Merriam-webster dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/metaphor> (дата звернення 20.04.2021)
2. Oxford learner's dictionaries. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/figurative?q=Figurative> (дата звернення 20.04.2021)
3. Purba, Nuansa ErlyKasna. An Analysis of Figurative Expression on the Holy Bible in the Book of Hebrew. *The Episteme: Journal of Linguistics and Literature*. Vol. 2, №. 2. URL: https://uhn.ac.id/files/akademik_files/1712070328_2016_The%20Episteme%20Journal%20of%20Linguistics%20and%20Literature%20Vol%202%20No%202_1.%20An%20Analysis%20of%20Figurative%20Expression%20on%20The%20Holy%20%20Bible.pdf (дата звернення 20.04.2021)
4. What is hyperbole? Definition of hyperbole with examples. URL: <https://www.masterclass.com/articles/what-is-hyperbole-definition-of-hyperbole-with-examples#quiz-0> (дата звернення 20.04.2021)

Січова Д.Ю.

викл. кафедри філології та

соціально-гуманітарних дисциплін

Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Анотація: У даній розвідці говориться про використання інформаційних технологій та інтерактивних методів викладання іноземної мови у внз. Було визначено, що першочерговими завданнями внз є розвиток дистанційного навчання, створення комплексу нових програмно-методичних засобів і електронних бібліотек, модернізація і розвиток інфраструктури існуючої мережі, збільшення пропускної спроможності каналів, що використовуються.

Ключові слова: інформаційні технології, дистанційне навчання, програмо-методичні засоби.

Тенденція до розвитку інформаційних технологій формує середовище в якому людина та її знання, в усьому світі, є основою науково-технічного прогресу. Сучасний рівень науки та техніки дає можливість прогнозувати майбутній розвиток та покращення системи та структури освіти.

Використання комп'ютерних технологій, які використовуються в сучасних інформаційних технологіях викладання іноземної мови у вищих навчальних закладах свідчить, що вже на цьому етапі багато з них дозволяють враховувати особисті та соціально-психологічні якості студентів, рівень знань, умінь та навичок.

Розвиток глобальної комп'ютерної мережі Інтернет відкрив нові перспективи вдосконалення системи вивчення іноземної мови. Це відображується як на технічному оснащенні освітніх закладів, розширенні їх доступу до світових інформаційних ресурсів, так і на використанні нових видів, методів і форм навчання, орієнтованих на оптимізацію педагогічного процесу за рахунок підвищення пізнавальної мотивації студентів і активізації їх самостійної роботи та пізнавальної діяльності в процесі вивчення іноземної мови [1].

Всебічний розвиток студента на основі включення його в різноманітну самостійну доцільну діяльність в галузі іноземної мови є стратегічним напрямком розвитку освітньої систем в сучасному суспільстві.

При цьому виділяються три основні взаємопов'язані задачі: 1) модернізація сучасних систем освіти; 2) інтеграції засобів інформаційних тех-

нологій в процес вивчення мов; 3)реалізація принципів самостійної активності і усвідомленості пізнання як ведучих принципів навчання [2].

Шляхом до реалізації цих принципів є підвищення пізнавальної мотивації через пошук ефективних засобів індивідуалізації і диференціації навчання.

Під індивідуалізацією в педагогіці традиційно вважається урахування індивідуальних особистостей в процесі вивчення іноземної мови, їх психофізіологічних, вікових і особистісних якостей; під диференціацією – урахування групових особистостей, з умовою об'єднання груп за ознакою збігу тих чи інших індивідуальних особливостей.

Найбільш пріоритетними напрямками у зв'язку з вищезазначеними стратегічними задачами розвитку системи освіти є: розвиток дистанційного навчання, застосування методу веб-проектів і кооперованої діяльності студентів, а також пов'язані з цими напрямками методи навчання: дослідницький, пошуковий, метод мозкової атаки, збір і обробка даних, експеримент і дослідницька робота, аналіз і узагальнення.

У багатьох дослідженнях [1, 2, 3] показано, що використання інформаційно-комунікаційних технологій при забезпеченні індивідуалізації і диференціації навчання сприяє активному включенню студентів в учбовий процес (вони стають суб'єктами навчання) і полягає в:

- розширенні можливостей пред'явлення учбового матеріалу;
- здійсненні комплексного багатосенсорного впливу на різні канали сприйняття шляхом використання тексту, звука, відеоінформації;
- підвищенні мотивації навчання;
- оптимізації темпу роботи студента;
- якісній зміні контролю за діяльністю студентів, що досягається підвищенням його об'єктивності та забезпеченням оперативного зворотного зв'язку;
- формуванні рефлексивної самооцінки.

Включення сучасних інформаційних технологій в процес вивчення іноземних мов створює реальні можливості підвищення якості навчання в цій сфері. Однак варто зазначити, що рівень інформатизації навчальної і наукової діяльності залишається все ще достатньо низьким. І тому першочерговими завданнями ВНЗ є розвиток дистанційного навчання, створення комплексу нових програмно-методичних засобів і електронних бібліотек, модернізація і розвиток інфраструктури існуючої мережі, збільшення пропускної спроможності каналів, що використовуються.

Список використаних джерел:

1. Кихтан В.В. Изучение иностранного языка с использованием дистанционной технологии // http://www.window.edu.ru/window/library?p_rid=24309-26k-.
2. Полат Е. С. Основные направления развития современных систем образования // <http://www.ioso.ru/distant/library/publication/polat.html>
3. Титова С. В. Ресурсы и службы Интернета в преподавании иностранных языков. М., 2003. С. 33.

Скрипник М. І., 1 курс магістратури,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»
кафедра філології та соціально-гуманітарних дисциплін
наук. керівник - доцент Рябокінь Н.О.

ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКИХ АБРЕВІАТУР ЗА ДОПОМОГОЮ СЛОВНИКОВОГО МЕТОДУ У ДИСКУРСІ СТОМАТОЛОГІЇ

Анотація: У цій статті були розглянуті переваги та недоліки перекладу англійських аббревіатур за допомогою словникового методу у дискурсі стоматології. Було з'ясовано, що багато аббревіатур з'явилися нещодавно і не внесені до словників; існують відмінності вживання певної термінології при перекладі; відсутність певного поняття, що позначає певна аббревіатура взагалі; незнання аббревіатури тощо.

Ключові слова: аббревіатури, словниковий метод, специфіка перекладу.

Переклад медичних аббревіатур з англійської мови є достатньо важким для розуміння процесом. Для правильного перекладу цих лексичних одиниць, перекладач повинен гарно орієнтуватися у сфері, про яку йдеться у тексті. Розробка чіткого плану розшифровки та передачі її змісту з англійської мови на українську є ключовою задачею будь-якого перекладача.

Необхідно зважати та наступні фактори: нещодавня поява аббревіатури і її відсутність в словниках; відмінності вживання певної термінології; відсутності певного поняття, що позначає певна аббревіатура взагалі; незнання аббревіатури тощо.

Процес розшифрування аббревіатури складається з визначення нескороченої форми конкретного скорочення. Значення аббревіатури не є тотожним до нескороченої форми слова чи словосполучення. Саме тому розшифровка – це визначення ініціальної форми слова та встановлення значення даної

аббревіатури відповідно до конкретного контексту. При розшифруванні аббревіатур використовують такі загальноприйняті методи як: аналіз контексту, використання спеціальних довідкових матеріалів (посібників, словників та інших), використання різноманітних термінів-аналогів.

Переклад стоматологічних аббревіатур найбільш ефективним способом можна здійснити шляхом пошуку їх значення у словниках медичних термінів. Перевагами такого методу є те, що переклад аббревіатури за таким методом буде як найбільш точним – еквівалентний оригіналу. Словники медичних (стоматологічних) аббревіатур є незамінними при перекладі англійських аббревіатур латинського походження, частіше за все це назви певних анатомічних утворів, рецептурна термінологія, назви діагнозів та інше.

Але такий спосіб має чимало недоліків. Аббревіатури є рухомими елементами лексики, а медичні словники оновлюються вкрай рідко. Саме тому, є чимало аббревіатур, що не описані у словниках. За останні 20 років, стоматологія кардинально змінилася, поступово клініки почали відмовлятися від традиційних методів лікування на користь використання цифрових технологій CAD/CAM. Інформація щодо скорочень у даній галузі відсутня у словниках аббревіатур, що робить даний спосіб не ефективним.

Словниковий метод не є інформативним та ефективним при перекладі сучасної стоматологічної літератури в якій описується лікування або методи діагностики за допомогою новітніх пристосувань, але можна вільно та ефективно його використовувати при перекладі базової стоматологічної літератури: анатомія, фізіологія, біохімія зубо-щелепної системи та інше.

Для того, щоб перекладати новітні аббревіатури, перекладач повинен володіти навичками та знаннями сфері медицини та стоматології, а саме, мати певний досвід роботи у різноманітних галузях стоматології таких як: терапевтична, ортопедична, хірургічна стоматологія, ортодонтія, фармакологія та зубне протезування. Також перекладач має мати практичні навички для розуміння процесів виготовлення ортодонтичних апаратів, виконання прямих та непрямих реставрацій зубів з використанням сучасного обладнання та матеріалів, це допоможе уникнути в подальшому непорозумінь. Тим більш для адекватного та правильного перекладу аббревіатур з англомовної, перекладач повинен бути всебічно розвинутим та володіти знаннями базових дисциплін таких як: фізики, органічної та неорганічної хімії, матеріалознавства та інші.

Скрипник М. І., 1 курс магістратури,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра філології та соціально-гуманітарних дисциплін
наук. керівник - доцент Рябокінь Н.О.

СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКИХ АБРЕВІАТУР У ДИСКУРСІ ЦИФРОВОЇ СТОМАТОЛОГІЇ

Анотація: У даній роботі було розглянуто та здійснено переклад абревіатур, що були використані у інструкцію до нового програмного забезпечення лікарської системи для отримання оптичних цифрових відбитків CEREC Primescan. Були використані наступні методи перекладу: транскодування, переклад повною формою слова або словосполученням, передача англійського скорочення еквівалентним українським скороченням, транскодування повної (вихідної) форми відповідного скорочення. Зроблено висновки, що поява і становлення абревіації як словотвірного способу у дискурсі стоматології – це лише один з елементів тієї великої кількості перетворень, яких зазнає ділова англійська мова на сучасній стадії свого розвитку.

Ключ слова: переклад, абревіатури, стоматологія, медицина.

Останнім часом кількість вживання різноманітних абревіацій значно збільшилася. Це простежується у всіх наукових та науково-популярних стилях. Професійна медична та стоматологічна література не є виключенням.

У даній роботі було розглянуто та здійснено переклад абревіатур, що були використані у інструкцію до нового програмного забезпечення лікарської системи для отримання оптичних цифрових відбитків CEREC Primescan. Були використані наступні методи перекладу: транскодування, переклад повною формою слова або словосполученням, передача англійського скорочення еквівалентним українським скороченням, транскодування повної (вихідної) форми відповідного скорочення.

Зроблено висновки, що поява і становлення абревіації як словотвірного способу у дискурсі стоматології – це лише один з елементів тієї великої кількості перетворень, яких зазнає ділова англійська мова на сучасній стадії свого розвитку. Саме тому це є перспективним напрямком досліджень мови у перекладацькому аспекті.

У англійській мові широкого вжитку набули різноманітні скорочення. Останнім часом кількість вживання різноманітних абревіацій значно збільшилася. Це простежується у всіх наукових та науково-популярних

стилях. Професійна медична та стоматологічна література не є виключенням. Для вищенаведених галузей аббревіації є одними з основних способів словотвору. Звісно, для кожної галузі, процесу творення нових слів шляхом скорочення лексичних одиниць проходять по-різному, саме тому і виникають труднощі у їх перекладі[1]. Саме тому існує необхідність у дослідженні даної проблеми, а саме, специфіки утворення аббревіатур в англійській мові і аспекти їх перекладу та вживання в різних типах словосполучень.

Лексичні скорочення поділяються на аббревіатури, усичення та контамінації. Аббревіатури поділяються на акроніми й аббревіації. Акронім – це слово, яке утворюється з першої літери або літер складного слова чи словосполучення: CAD / CAM Computer-Aided Design та Computer-Aided Manufacture (автоматизоване проектування /автоматизоване виробництво). Дана аббревіація вимовляється як одне слово, а не окремо по літерах, відповідно до правил англійської мови. Аббревіації містять здебільшого приголосні та вимовляються як окремі літери англійського алфавіту [3].

В наш час існує чимало способів перекладу аббревіатур з англійської мови українською. До основних належать [2]:

- 1)транскодування (транскрибування або транслітерування);
- 2)переклад повною формою слова або словосполученням;
- 3)передача англійського скорочення еквівалентним українським скороченням;
- 4)транскодування повної (вихідної) форми відповідного скорочення.

На даний момент проводиться значна кількість досліджень з вивчення аббревіації, але в дискурсі стоматології кількість таких робіт не є значною. Саме тому у даному дослідженні нами було розглянуто чимало нових аббревіатур, які широко використовуються у дискурсі стоматології, а саме у цифровій стоматології. Нами було обрано напрям цифрової стоматології через те, що ця галузь активно розвивається, кожен рік стоматологічні компанії випускають нове обладнання, програмне забезпечення, протоколи, матеріали для опису методики роботи з ними активно застосовуються нові аббревіації. Цим і викликаний дослідницький інтерес до даної тематики.

Було проаналізовано інструкцію до нового програмного забезпечення лікарської системи для отримання оптичних цифрових відбитків CEREC Primescan та здійснено переклад аббревіатур, які найчастіше зустрічалися з використанням усіх вищезазначених методів перекладу:

CAD/CAM (Computer-Aided Design/Computer-Aided Manufacture) - CAD/CAM автоматизоване проектування /автоматизоване виробництво
CR (centric relation) – ЦС (центральне співвідношення)
OVD (Occlusal Vertical Dimension) – ВРО (вертикальний розмір прикусу)
PIC (point of initial contact) – ТІК (точка ініціального контакту)
In Lab SW (in Lab software) – програмне забезпечення in Lab
STL (stereolithography) – СЛГ (стереолітографія)
MT (minimalthickness) – МТ (мінімальна товщина)
AD (attachment diameter) – ДП (діаметр прикріплення)
AT (attachment height) – ВП (висота прикріплення)
GS (gingival spacing) – ЯВ (ясенна відстань)
PCS (proximal contacts strength) – ПЦК (проксимальна щільність контактів)
PM (preparation margin) – МП (межі препарування)
SC (screw channel) – КГ (канал гвинта)
GMUJ (gingiva mask upper jaw) – ЯМВЩ (ясеннева маска верхньої щелепи)
MUA (multi unit abutment) – АМЮ (абатмент мультиюніта)
AJS (automatic jawscan) – АСЩ (автоматичне сканування щелепи)
BR (bite registration) – РП (реєстрація прикусу)

Зважаючи на вищенаведені приклади, аббревіація не є випадковим явищем для наукового стилю, вона значно полегшує сприймання інформації та дає можливість за короткий проміжок часу донести зміст певного повідомлення. Поява і становлення аббревіації як словотвірного способу у дискурсі стоматології – це лише один з елементів тієї великої кількості перетворень, яких зазнає ділова англійська мова на сучасній стадії свого розвитку. Саме тому це є перспективним напрямком досліджень мови у перекладацькому аспекті.

Список використаних джерел:

1. Кісіль С. Функції аббревіацій в сучасній англійській мові. Освіта, наука та виробництво: розвиток і перспективи : матеріали І Всеукраїнської науково-методичної конференції, м. Шостка, 21 квітня 2016 р. Суми : СумДУ, 2016. С. 76–77.
2. Карабан В. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця : Нова книга, 2004. 576 с

З.Корнєва З., Глінка Н. Новітні аббревіатури та скорочення в англійських економічних текстах та їх переклад українською мовою. Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. 2008. № 4. С. 308–312.

Тагільцева Я. М., к.філол.н., доцент,
Савенкова О. О., старший викладач
Полтавська державна аграрна академія
кафедра гуманітарних і соціальних дисциплін

КОМПОЗИТИ В ЕКОНОМІЧНІЙ ТЕРМІНОСИСТЕМІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ (ГРАМАТИЧНИЙ АСПЕКТ)

У статті здійснюється аналіз англійських складних слів-термінів економічної тематики на граматичному рівні. Визначаються їхні морфологічні особливості. Розглядається специфіка синтаксичного способу утворення даної категорії лексики.

Ключові слова: економічна терміносистема, композит, граматичний аспект.

Словоскладання є одним з потужних і ефективним способів утворення нових слів в англомовній комунікації. На сучасному етапі розвитку англійської мови спостерігається активний процес утворення нових слів шляхом поєднання кількох лексичних компонентів, що обумовлюється наміром мовця спростити комунікацію і зробити мовленнєвий матеріал більш лаконічним.

Як наслідок, виникають складні слова, або композити, дослідженню яких присвячено чимало наукових праць. Так, С.С. Воробйова розглядає напрями дослідження, роль та місце складних та складнопохідних слів у сучасній англійській мові [2]. Л.Г. Радочинська досліджує особливості словоскладання [4]. D. Christianto вивчає англійські композити в загальному контексті[5]. У фокусі даної наукової студії – специфіка композитів на граматичному рівні в межах економічної терміносистеми.

На нашу думку, сьогодні під час бурхливого розвитку внутрішніх та зовнішніх економічних відносин, прискорення процесу глобалізації англійська мова в даній сфері комунікації набуває все більшої актуальності. Отже, економічна терміносистема потребує глибокого наукового дослідження. Слід зазначити, що ми розглядаємо дану терміносистему як таку, що поєднує наступні підтипи: фінансову, облікову, банківську сферу, по-

даткову тощо. Крім того, об'єктом нашого дослідження слугували такі жанрові різновиди англomовного економічного дискурсу, як інтерв'ю, економічні новини, доповіді, дискусії, статті тощо.

Відзначимо, що під терміном «складне слово», «комполит» ми розуміємо складну за своєю структурою лексичну одиницю, утворену шляхом поєднання слів, що представляють самостійну форму і мають власне лексичне значення.

У контексті граматичного аспекту ми маємо на меті розглянути морфологічні та синтаксичні ознаки комполитів заявленої тематики. Морфологічна ознака передбачає встановлення єдності складного слова на відміну від словосполучення і приналежності компонентів до тієї чи іншої частини мови. У зв'язку з цим ми виділили типові моделі складних слів, що представлені в економічній терміносистемі сучасної англійської мови:

N (noun) + N: cart-wheel, charter-party, invoice-license, pan-pin, landlord;

N + A (adjective): brand-new, capital-intensive. У даній модельній групі слід відзначити частотність вживання прикметника free як другого компонента складного слова (carriage-free, competition-free, crisis-free, accident-free).

Серед комполитів з першим компонентом іменником часто спостерігаються такі слова, як break (break-even, break-up, breakthrough), cash (cashflow, cash cow, cash-poor), check (checkbook, checklist, checkoff), counter (counter-insurance, countersale, countertrade), euro (eurobond, euroclear, euroland), price (price-fixer, price-rigger, price-nursing).

A + N: deadline, fast-seller, heavy-duty, wholesale. Поширеними є прикметники high (high-capacity, high-grade, high-quality), long (long-range, long-term, long-run), low (low-income, low-price, low-tax).

V (verb) + Ad (adverb): build-up, buy-back, payback, close-out. В якості елементів комполита спостерігаємо такі дієслівні форми, як дієприслівник (brought-in-capital) і «герундіальні слова» (Н.В. Аржанцева[1]): breaking-in, bridging-room, dealing-room, job-coaching. Доволі часто в економічних термінах вживаються комполити з другим компонентом Participle II (custom-tailored, deck-loaded, duty-paid, foreign-made, privately-owned).

Ми підтримуємо думку Г. В. Наконечної, яка вважає, що у композиційній відносини можуть вступати між собою найрізноманітніші частини мови, якщо для створення якогось складного слова є логічне обґрунтування [3, с. 94], що й спостерігаємо в межах даної терміносистеми.

Крім того, морфологічна ознака цілісного оформлення складних слів виявляється у вживанні одного й того ж слова як другого компонента композита. У системі економічних лексичних одиниць часто-густо другою складовою виступає слово *man* (*one-man*, *shopman*, *congressman*, *fieldman*, *dayman*) на позначення людини певного напрямку або характеру економічної діяльності.

Англійські економічні терміни представлені також трикомпонентними складними словами з таким з'єднувальним елементом, як прийменник (*appropriation-in-aid*, *brought-in-capital*, *market-to-market*), сполучник (*leads-and-lags*, *asked-and-bid*). Крім того спостерігаємо комбінації самостійних частин мови, серед яких виділяємо моделі: *A+N+N* (*triple-tax-exempt*, *chairmanship*, *foremanship*, *spareroomsubsidy*), *N+N+N* (*shareholder-spring* – протест акціонерів у Великобританії проти директора компанії), *N+N+V* (*reverseshowrooming* – вивчення властивостей товару в Інтернеті з подальшою його купівлею).

Згідно з нашими спостереженнями, у контексті досліджуваної терміносистеми вживаються слова повсякденного спілкування. Так, активно функціонує лексема *head* як перший компонент композита (*headlease*, *headquarters*, *headroom*), інтерес представляють такі складні слова, як *price-nursing* (підтримання стабільності курсу цінних паперів шляхом ринкових операцій), *cashcow* (прибутковий бізнес).

Як бачимо, композити економічної тематики поєднують у своєму складі різностильові елементи: слова, які належать офіційному діловому, науковому стилю, а також розмовні, неформальні одиниці, що, на наш погляд, можна пояснити явищем термінологічної омонімії.

Синтаксичний спосіб утворення складних слів представлений фіксованими сполученнями, котрі зберігають у своїй структурі синтагматичні зв'язки, що властиві мові: артиклі, прийменники, прислівники, сполучники (*across-the-board*, *by-bidder*, *off-board*, *on-call*, *buyer-up*, *close-out*, *pay-as-you-go*, *give-and-take*). Припускаємо, що такий спосіб словоскладання утворився на основі скорочення певних синтаксичних структур, а також у зв'язку з незрозумілою системою відмінків у англійській мові.

Таким чином, композити складають значну частину сучасної англійської економічної терміносистеми. Не зважаючи на те, що в англійській мові переважає структурна модель композитів *N+N*, у складних словах економічної сфери активно функціонують прикметники, дієслівні форми і службові частини мови, що свідчить про тенденцію до спрощення і стис-

лості мови. Така компресія мовних структур дає змогу забезпечувати достатню інформаційну насиченість матеріалу, компактність, точність змісту, що є властивим стилістиці економічного тексту.

Список використаних джерел:

1. Аржанцева Н.В. Сложные слова со вторым компонентом – отглагольным существительным в немецком и английском языках: дис. ...канд. филол. н.: 10.02.20 / Казанский государственный университет. Казань, 2004. 214 с. URL: <http://www.dissercat.com/content/>.
2. Воробйова С. С. Особливості складних і складнопохідних слів у сучасній англійській мові. URL: <http://www.stattonline.org.ua>.
3. Наконечна Г.В. Словоскладання як один із найпоширеніших способів словотвору німецької мови. *Наукові записки КДПУ*. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка. 2009. №81. С. 93–95.
4. Радочинська Л.Г. Особливості словоскладання в англійській мові. *Materialy Miedzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji «Aktualne problemy nowoczesnych nauk - 2014»*. Volume 16. Filologiczna nauka - Przemyśl. Nauka i studia, 2014. С. 56–60.
5. D. Christianto Compound words in English. *A Journal on Language and Language Teaching*. Vol.23. No 1. 2020. URL: <https://e-journal.usd.ac.id/index.php/LLT/article/view/2030>

Тулиця О. Ю., канд. філол. наук, доцент
ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет
економіки і торгівлі»

ТРАНСЛЯТОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ РЕАЛІЙ

Анотація: У статті визначено реалій як специфічні етнокультурні складники тексту. Проаналізовано погляди сучасних лінгвістів на реалії та специфіку їх відтворення при перекладі іншими мовами. Було з'ясовано, що вибір шляху їх перекладу залежить від кількох чинників: 1) від характеру тексту, 2) від значимості реалії в тексті, 3) від характеру самої реалії, її місця в лексичних системах мови-оригіналу та мови-перекладу, 4) від самих мов – їх словотворчих можливостей, літературної та мовної традицій, і 5) від реципієнта.

Ключові слова: реалія, переклад, способи перекладу реалій.

Реаліями називають лексичні одиниці певної мови, які не мають повних семантичних відповідників у інших мовах. Таким чином, реалія – це

предмет матеріальної культури, лексична семантика такої одиниці визначається етнонаціональними особливостями, які не мають повних еквівалентів у інших культурах. Таким чином, у сучасній транслятології постає питання про специфіку перекладу реалій.

Н. Ф. Зайченко, О. В. Коваль-Костинська, О. Л. Паламарчук переконали, що проблема відтворення такої лексики при перекладі ускладнена тим, що необхідно передати не тільки особливості певних побутових чи історичних реалій твору, але й донести до читача правильне розуміння усталених образів, що складаються в кожного народу протягом віків, знайти в мові такі засоби, які б достовірно відображали риси національної психіки народу – носія іншої мови. На думку дослідників, при відтворенні лексичних одиниць, що позначають предмети, поняття, явища, пов'язані з побутом певного народу, його історією, культурою, використовуються різні способи їх відтворення: транскрипційна передача, приблизний переклад, заміна функціональним аналогом та опис, пояснення, контекстуальний переклад [2, с.180]. А.В. Федоров писав про три способи «перекладу» реалій: 1) транслітерація (повна чи часткова), безпосереднє використання даного слова, що означає реалію, або його кореня у написанні літерами своєї мови чи в поєднанні з суфіксами своєї мови; 2) створення нового слова або словосполучення для означення відповідного предмету; 3) використання слова, що означає щось близьке (хоча й не тотожне) за функцією до іншомовної реалії [5, с.181]. Р.П. Зорівчак виділяє такі способи: транскрипцію (транслітерацію); гіперонімічне перейменування; дескриптивну перифразу; комбіновану реномінацію; калькування, повне і часткове; міжмовну транспозицію на конотативному рівні; метод уподібнення (субституцію); винайдення ситуативного відповідника (контекстуальний переклад); контекстуальне тлумачення (інтерпретацію) реалій [3, с.93]. С. Влахов та С. Флорин зазначають, що поняття «переклад реалії» умовне: реалія, як правило, неперекладна (у словниковому порядку) і, знову ж як правило, вона передається в контексті не шляхом перекладу” [1, с.79]. Безумовно, що автор повинен спиратися на контекст і в кожному окремому випадку добирати «шлях трансформації». Реалію необхідно вводити в переклад так, щоб реципієнт не мав труднощів у розумінні і в той же час сприймав етнокультурний колорит.

Досить поширений вид «перекладу» реалій вважає гіперонімічне перейменування. В одномовному плані відношення гіпонімії характеризуються так: А є гіпонімом В, якщо твердження, що Х є А, імпліцитно

означає, що $X \in B$, напр.: укр. «*свитка*» – гіпонім стосовно гіпероніма – укр. «*одяг*». Наприклад, в німецькому перекладі «*langer Bauernkittel der Ukrainer*». Під міжмовною гіпонімією розуміємо відношення слів однієї мови, що називають видові поняття, до слів іншої мови, що означають родові поняття. З погляду компонентного аналізу лексичного значення, у зміст гіпоніма входять усі семантико-диференційні семи гіпероніма і, крім того, його семантичний континуум вміщає ще деякі семи, властиві лише йому. При заповненні лексичної лакуни способом гіперонімічного перейменування відбувається вилучення певної інформації, втрачається культурологічна і лінгвокраїнознавча атрибуція реалії – це, по суті, дерекалізація реалій, бо часто конкретне поняття передається лексемою надзвичайно широкої, розпливчатої референції.

Комбінована реномінація – це найчастіше транскрипція з описовою перифразою (чи гіперонімом) для тлумачення семантики реалії – досить ефективний, на думку багатьох дослідників, спосіб передачі країнознавчої інформації, хоча й багатослівний. Тому часто не використовується у ліричній поезії, де необхідною умовою адекватності є також відтворення композиційного смислу (розмір, метр, рима, ритм та ін.). Транскрибоване слово має сему «незвичність», а дескриптивна перифраза чи гіперонім містять роз'яснення семантики реалії, як денотативну, так і конотативну (країнознавчу, експресивну чи етномовну) інформацію. Наприклад: *На сина глянула, взяла, Його тихенько сповила Та, щоб дожать до ланового, Ще копу дожинать пішла* (Т. Шевченко). - *Auf Iwan blickte sie verstohlen, Nahm ihn, tat nach den Windelnsehn Und ging dann, wie's der Vogtbefohlen, Das Weizenstückzu Endemähn* (A. Kurella). До ланового передається німецькою реалією *Vogt* – (іст.) фогт, доглядач управитель, але далі ще *befohlen* – наказував, велів, розпорядився. Отже, *wie's der Vogtbefohlen* – дослівно *так, як розпорядився управитель (наглядач)*.

Щодо прийомів «перекладу» реалій, то С.Влахов та С.Флорин, наприклад, вважають, що «їх можна, узагальнюючи, звести в основному до двох: транскрипції та перекладу» [1, с.87]. Транскрипція передбачає механічне перенесення реалії з однієї мови в іншу графічними засобами останньої, максимально наближаючись до оригінальної фонетичної форми. Переклад реалії (заміна, субституція) як прийом використовується тоді, коли транскрипція з різних причин неможлива чи небажана. Дослідники виділяють також такі прийоми передавання реалій при перекладі: 1. Введення неологізму: а) калька, б) напівкалька, в) засвоєння, г) семантичний неологізм. 2.

Приблизний переклад: а) родо-видовий відповідник, б) функціональний аналог, в) опис, пояснення, тлумачення. 3. Контекстуальний переклад.

Реалії кожного разу ставлять автора перед альтернативою: транскрибувати чи перекладати? Вибір шляху залежить від кількох чинників: 1) від характеру тексту, 2) від значимості реалії в тексті, 3) від характеру самої реалії, її місця в лексичних системах мови-оригіналу та мови-перекладу, 4) від самих мов – їх словотворчих можливостей, літературної та мовної традицій, і 5) від реципієнта.

Список використаних джерел:

1. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе. Москва, 1980. 352 с.
2. Зайченко Н. Ф., Коваль-Костинська О. В., Паламарчук О. Л. Національно-культурний компонент мовної системи як перекладознавча проблема. *Мовознавство*. 1998. № 2–3. С. 179–186.
3. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англomовних перекладів української прози). Львів, 1989. 215 с.
4. Тупиця О. Ю. Безеквівалентна лексика в поетичному тексті: проблема створення етномовної картини світу. LAP LAMBERT Academic Publishing RU, 2018. 117 с.
5. Федоров А.В. Основы общей теории перевода (Лингвистический очерк). Москва, 1968. 396 с.

Khaimenova H.S., 1 year of study
Poltava Institute of Economics and Law
Department of Philology and Social Sciences and Humanities
Professor **Ryabokin N.A.**

MODERN TRAINING METHODS FOR FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE

The modern world, which is in a pandemic, has a need to form the professional competence of a family doctor, which requires the use of modern teaching methods, one of which is role-play.

Key words: role-play, professional competence, emergency medical care.

An important feature of postgraduate education of doctors is the emphasis on professional practical training. During the study in the higher educational medical institution the graduate receives the minimum of ideas, knowledge and skills necessary for the beginning of labor activity. Further, throughout the life there is an improvement of previously acquired and acquired in the process of

work knowledge and skills [1]. In view of this, the quality of postgraduate education acquires special significance. One of the most effective ways of transmitting information to students at the postgraduate stage of medical school is an interactive lesson, which is a self-study. During the interactive learning there is an opportunity to observe and study the experience of other people, to receive additional information, to analyze, to model situations, to simulate situations. Interactive teaching methods allow to involve not only the human mind, but also his feelings and emotions, which encourage creativity. One of the forms of interactive learning is role-playing games [2].

Role-play is a method of learning, during which participants play different roles based on situations related to the topic of the lesson. The main feature of the game is the conventionality of actions, which makes the activity lively and exciting, allows you not to feel fear of the consequences of mistakes. Role-playing games promote the development of clinical thinking skills, problem-solving, working out different behaviors in difficult situations, educating people to understand and empathize. During the role-play, learners act out situations of human relationships in the light of previously studied principles [3].

The issues of professional development of the section of emergency care by interns are considered to be one of the most important in modern postgraduate education of doctors and require an in-depth approach in training with the use of domestic and international methods. Teamwork in providing emergency care, the rapid creation of a competent response team led by a leader, remain one of the complex problems of medicine [4].

The aim is to study the possibilities of the effectiveness of role-playing in the formation of the competence of doctors - interns in the specialty - family medicine.

Materials and methods. The formation of competence in the family doctor in the study of "emergency care" is an important stage in modern education. The main task of training and developing the skills of a doctor is the qualified formation of professional competencies that can help the intern to provide qualified medical care in various emergencies in practice.

Role-playing techniques make it possible to solve the following tasks: instantly form and consolidate in practice the role of the leader in providing emergency care; quickly create a team of qualified professionals who are able to work together in critical situations; embody interchangeability in teamwork; immediately analyze the work done and draw the necessary conclusions.

During the training we simulated the real professional situation, which was based on the clinical case of "Circulatory arrest due to the causes of cardiovascular disease." Classes on the study of the section "Emergency Medical Care" were conducted on the basis of the Central Training Center ME «Poltava Regional Clinical Hospital. M.V. Sklifosovsky» PRC. The training used a wide range of simulation equipment: mannequins for basic cardiopulmonary resuscitation (CPR), automatic external defibrillator (AED), robot simulator.

Results and discussion.

The formation of the competence of interns in the specialty "general practice-family medicine" was carried out in several stages.

- The task that was worked out in the first place and which was given the most attention - is to master the algorithm of emergency care in case of sudden cardiac arrest with basic cardiopulmonary resuscitation;

- The second stage of training was assigned to the strategy of automatic external defibrillation (AED), according to which the principles of defibrillator operation are thoroughly considered;

- The third stage combined the previous two tasks with careful practice and improvement of technical skills of cardiopulmonary resuscitation and automatic external defibrillation;

- The next section was the acquisition of the skill "Ensuring intraosseous access", because when conducting intensive resuscitation, drugs are necessarily introduced;

- After mastering the initial practical skills, we moved on to the next stage, namely the development of advanced cardiopulmonary resuscitation skills in a simulator, which included an in-depth clinical examination of the "patient" on the principle of ABCDE (airway - airways; breathing - respiratory organs; circulation - organs blood circulation, disability - nervous system, exposure - everything else). Formulation of clinical diagnosis, cardiopulmonary resuscitation, followed by automatic external defibrillation, qualified installation of intraosseous access and administration of drugs, according to the clinical case.

At a certain stage of preparation, when the teacher notes that all interns have mastered the necessary skills of emergency care, preparation for the role-play begins. The role-play scenario was to provide emergency care to a patient with sudden coronary death.

The role-play began with a visual example demonstrated by a teacher who played the role of team leader. In addition, the teacher was sure to explain and comment on the complex elements of the simulation. When playing a role-

play, interns must understand that a leader is a position that requires the simultaneous performance of several roles, such as practice and algorithmization of teamwork, timely assessment of technical skills of team members, analysis of work and planning the next step of the algorithm. The main task of the leader in practice is to control the quality of the group, the development of tactics of patient management, rather than performing technical tasks.

The last stage of the role-play is the final debriefing, which is also a difficult stage of learning. The leader needs to be able to thank the team for working together, regardless of the end result. Also a difficult step for a leader is the ability to ask questions to each team member, highlighting quality work and trying to understand the reasons for failure in their work. Debriefing provides an opportunity to say again the necessary algorithm of actions, which improves its memorization. During the final survey among interns, positive feedback was found among all surveyed participants. This proposed teaching method was effective, helped to improve the quality of CPR by interns, deepened knowledge of both theoretical foundations and provided an opportunity to improve practical skills.

Conclusion. The formation of professional competence of interns in teamwork, in providing CPR to patients, is one of the priorities of modern medical education. This type of interactive learning, such as role-playing, helps to consolidate the algorithms of emergency care, teaches effective communication in the team. Step-by-step leadership training helps interns to take responsibility for themselves and team members. Therefore, the main educational task is to form a generation of doctors who can not only provide qualified emergency medical care, but also take on the role of leader, which will significantly improve the results of therapy. The use of role-playing games in the education of interns helps to increase the motivation to acquire knowledge, improves confidence in their knowledge, and provides a personalized approach to the training of future doctors.

List of references:

1. Simulation technologies in the training of family physicians / V.M. Zhdan, M. Yu. Babanina, E.M. Kitura [etc.] // Family Medicine. 2019. №4 (84). P.94-96.
2. Modern implementation of simulation distance education of medical workers / V.M. Zhdan, H.S. Khaimenova, M. Yu. Babanina [etc.] // Actual problems of modern medicine: Bulletin of the Ukrainian Medical Dental Academy. 2020. Vol. 20, issue. 2 (70). P.244-247.

3. Larti N. The effects of an empathy roleplaying program for operating room nursing students in Iran / N. Larti, E. Ashouri, A. Aarabi / J Educ Eval Health Prof. 2018 № 15. 29 p. DOI: 10.3352 / jeehp.2018.15.29.
4. Arthur J. French. Simulation and Modeling Applications in Global Health Security. Global Health Security. 2020. P.307-340. DOI: 10.1007 / 978-3-030-23491-1_13. PMCID: PMC 7123972.

Чергінець Т. А., 4 курс,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра філології (переклад),
наук. керівник - доцент, к.ф.н. **Данилюк Л.В.**

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Анотація: У цій науковій розвідці йде мова про проблеми та перспективи міжкультурної комунікації в лінгвістиці. Описані види комунікативних конфліктів та основні причини їх виникнення. Зазначені базові професійні компетенції перекладача – це багатогранний комплекс навичок і вмінь, який охоплює володіння щонайменше двома (фаховими) мовами (рідною та іноземною), а також так звані «фонові» знання.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, комунікативні конфлікти, компетенція перекладача, фонові знання.

Термін "міжкультурна комунікація" відноситься до обміну знаннями, ідеями, думками, концептами та емоціями між людьми з різних культур. Перше визначення міжкультурної комунікації запропонували в 1972 р американські вчені Ларрі Самовар і Річард Портер у книзі "Комунікація між культурами" ("Communication between Cultures"). Згідно з цим визначенням, міжкультурна комунікація - це такий вид комунікації, в якому відправник і одержувач належать до різних культур [2].

Останнім часом питання мовної міжкультурної комунікації стають усе більш актуальними. Комунікація у будь-якому вигляді - це, передусім, процес передачі інформації. Успіх комунікації залежить від того, наскільки точно буде зрозуміла передавана інформація. Кожній нації властиві свої цінності, традиції, правила і норми поведінки. Із-за відмінностей в культурах може виникнути нерозуміння або міжкультурний конфлікт. Недостатня культурна обізнаність призводить до неправильного перекла-

ду іноземних текстів, а невідповідного читача деякі вирази на іншій мові можуть поставити безвихідь.

Конфлікт комунікативний — зіткнення комунікативних стратегій адресанта і адресата, яке унеможливує спілкування.

Розрізняють конфлікти конструктивні (спрямовані на пошукрішення) і деструктивні (призводять до руйнування стосунків і розвалу справи).

Фахівець із конфліктології П. Келлет вважає, що більшість конфліктів виникають унаслідок непорозуміння та хибної інтерпретації інформації. Причому зробити так, щоб певне значення стало спільним для обох сторін, нерідко виявляється складно [3].

Однією з найбільш частих причин комунікативного конфлікту є відсутність в одній з культур поняття, яке має словесне вираження в іншій мові, що зіставляються. Це призводить до того, що при перекладі з однієї мови на іншу далеко не завжди можна знайти відповідний еквівалент. Наприклад, свято *Boxing Day*, яке відзначається в Америці і в країнах Європи 26 грудня (наступний день після Різдва). Цього дня прийнято ходити одному до одного у гості і відкривати подарунки (*box* - в даному випадку переводиться як "коробка", "подарунок"). У Україні така традиція відсутня, тому це словосполучення може бути переведене студентами дослівно як "день боксу", що абсолютно не відповідає реальному значенню.

Англійське вираження "*keep your fingers crossed*" означає "тримай пальці схрещеними" і використовується для побажання успіху і удачі. У слов'янській культурі такого звичаю не існує, тобто дослівний переклад цього виразу і його використання в іншому культурному середовищі також може привести до комунікативної невдачі.

Конфлікт між культурними представленнями різних народів може виникнути і в тих випадках, коли предмети і явища реальності позначені мовними одиницями, що мають еквіваленти в іншій мові. Наприклад, в російській мові словосполучення "зелені очі" не парне число негативного навантаження, той час як в англійському культурному просторі вираження *green eyes* посиляє носителя мови до трагедії Шекспіра "Отелло", яка містить одно з найвідоміших хрестоматійних суджень про ревності : "Бережіться ревності, сеньйор, / То - чудисько із зеленим оком, / що глумиться над свій здобич".

Без знання сенсів, які культура привносить до мови, неможливо зрозуміти, що вкладається в поняття "Чорна кішка". Саме по собі, ізольоване від контексту, це словосполучення означає домашню тварину чорного ко-

люру. У слов'янській культурі зустріч з чорною кішкою, згідно з народною прикметою, обіцяє біду. Чорна кішка провіщає невдачу, нещастя. В протилежність слов'янській народній традиції, в західній культурі чорна кішка більше обласкана народною любов'ю. Так, у Великобританії чорна кішка є символом удачі, вона зображається на листівках з побажаннями удачі і успіху.

Безумовно, вивчення міжкультурних взаємодій і зіставлення мовних репрезентацій картини світу в різних мовах сприяє розвитку мовної особистості, здатної долати мовні бар'єри, адекватним чином декодувати і використати культурні знання в процесі комунікації. Отже, викладання іноземної мови через призму міжкультурної комунікації є важливим педагогічним завданням, спрямованим на формування у студентів міжкультурної мовної компетенції.

Базова професійна компетенція перекладача — це багатогранний комплекс навичок і вмінь, який охоплює володіння щонайменше двома (фаховими) мовами (рідною та іноземною), а також так звані «фонові» знання, насамперед, із соціокультури, історії та політики країн, мовами яких володіє перекладач. За таких умов перекладач сприймає первинний — як правило, іноземномовний — текст з позицій відповідної (іноземно) мовної картини світу, а потім «перекодує» його на іншу (рідну) мову з врахуванням соціокультурних традицій/ надбань носіїв цієї мови.

Повертаючись до факту асиметричності відображення мовами об'єктивної дійсності, перекладацьку діяльність можна трактувати й таким чином: переклад — це дешифрування значень одиниць висхідного тексту з наступним передаванням цього значення одиницями мови перекладу, що передбачає «закриття» (предметних, семантичних, стилістичних) лакун, які існують в мові перекладу порівнян з мовоюоригіналу.

При перекладі текстів, і особливо художніх творів, водночас виникає ціла низка інших факторів, які ускладнюють адекватне «перекодування» авторського задуму. До них належать численні національно-культурні відмінності в асоціативному мисленні, образному сприйнятті дійсності, традиційних жанрових і композиційних формах, тобто стильових уподобаннях, і т.п. У більшості випадків тут йдеться про так звані «лінгвокультуреми», тобто мовні одиниці, які не тільки вербалізують певне значення, але й несуть в собі «національну інформацію про культурні цінності, реалії тощо» [1, с. 9].

Список використаних джерел:

1. Медвідь Н.С. Лінгвокультурами в українській соціально-психологічній прозі першої половини ХХ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Медвідь Наталія Сергіївна. — К., 2009. — 25
2. Боголюбова Н.М. Міжкультурна комунікація. К., 2017 [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. Режим доступу: https://stud.com.ua/90283/kulturologiya/mizhkulturna_komunikatsiya (дата звернення 12.04.2021)
3. Електронна версія «Великої української енциклопедії» [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. — Електронні дані. — Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво» за участі Інституту програмних систем НАН України, 2015-2021 Powered by MediaWiki — Режим доступу: https://vue.gov.ua/Конфлікт_комунікативний (дата звернення 15.04.2021)

Чорнокал А. В., 2 курс,
Полтавський інститут економіки і права університету «Україна»,
кафедра філології та соціально-гуманітарних дисциплін,
наук. керівник – доцент Рябокінь Н.О.

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ І ФУНКЦІОНУВАННЯ ТЕРМІНІВ В ЛІНГВІСТИЦІ

Анотація: У даному дослідженні йде мова про основні проблеми формування та функціонування термінів у лінгвістиці. Зокрема зроблений огляд спеціальної літератури про дослідження економічних термінів у мовознавстві.

Ключові слова: терміносистема, терміни, види термінів, лексикоматематична група.

Вивчення історії формування словникового складу мови надзвичайно актуальне у сучасному мовознавстві. Значно зросло зацікавлення питаннями термінології, насамперед – становленням і розвитком окремих терміносистем, особливостями використання термінів у літературній мові, їх стандартизації. Проблеми формування і функціонування термінів в українській мові, зокрема питання стандартизації галузевих терміносистем, розглянуто в дослідженнях Д. С. Лотте, В. П. Даниленко, П. Й. Горещького, Д. Х. Баранника, Л.С. Паламарчука, Т. І. Панько, Л. М. Полюги, А. Й. Багмут, Т. Р. Кияка, Л. О. Симоненко, Б.П. Михайлишина, В. С. Калашника, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк та ін. Галузева термінологія виникає завдяки ви-

користанню живої народної мови, а саме її словотворчих можливостей. Відтак, особливості формування українських галузевих терміносистем зумовлюються структурно-граматичною специфікою національної мови. Водночас термінотворення породжує свої специфічні мовні моделі, які, проникаючи у загальнолітературну лексику, розширюють її словотвірний потенціал. Кожна галузь науки розвиває певний корпус спеціалізованих понять, представлених організованою системою термінологічних номінацій. Термінологічна розбудова мови віддзеркалює суспільний розвиток, зокрема, науковий прогрес.

На певних хронологічних зрізах досліджено різні види лексики: назви понять часу (М.П. Кочерган), наукова лексика у творах Г.С. Сковороди (Л.П. Гнатюк), абстрактна лексика (Л.М. Полюга), друкарська (Е.І. Огар), назви осіб (О. В. Кровицька), педагогічна лексика (О. Ю. Зелінська), медична (Г. М. Дидик-Меуш, Т. В. Олещук), назви понять, пов'язаних із музичним мистецтвом (С. З. БуликВерхола), та ін. Динаміку лексичних норм української літературної мови ХХ ст. описала Л. В. Струганець. Зміни в лексичному складі сучасної української мови на матеріалі ЗМІ стали об'єктом наукових студій О. А. Стишова.

В українському мовознавстві створено наукові праці, присвячені вивченню торговельної й економічної лексики. Ф. Є. Ткач у своєму дослідженні словникового складу документів Б. Хмельницького частково схарактеризувала торговельні терміни. Л. І. Батюк у своїй праці «Лексика літопису самовидця» дослідила лише окремі слова, пов'язані з торгівлею. В. В. Німчук, аналізуючи ділову мову Волині і Наддніпрянщини ХVІІ ст., серед інших предметно-тематичних груп виокремив у лексиконі актових книг такі: назви економічних і ділових стосунків; назви числових понять, грошових одиниць, одиниць виміру. Спробу описати пласт торговельних термінів здійснено в академічному виданні «Історія української мови: лексика і фразеологія» (Київ, 1983). У цій праці автори визначили та схарактеризували види торговельних номенів, які функціонували в ХVІ – ХVІІ ст.: торговельна лексика, назви промислових одиниць, метрологічна лексика (одиниці довжини і шляху, одиниці міри сипких тіл і рідин, одиниці ваги). Назви осіб, пов'язаних із торгівлею, висвітлено в тематичній групі суспільно-політичної лексики. Дослідженням мови українських пам'яток ХVІ – ХVІІ ст., зокрема актів Львівського Ставропігійського братства, займався М. Л. Худаш. Результатом роботи вченого стала монографія «Лексика українських ділових документів кінця ХVІ – початку ХVІІ ст.»

(1961), у якій автор не лише визначив тематичні групи лексики, а й з'ясував етимологію адміністративно-юридичної лексики, особливості її функціонування у ділових документах та шляхи запозичень лексичних одиниць. М. Л. Худаш уперше в українській лінгвістиці дослідив номенклатуру історичної метрології, проаналізував низку метрологічних назв, що функціонували в кінці XVI – на початку XVII ст. у мовленні мешканців одного з найбільших торговельних центрів українських земель того часу – міста Львова. Торговельну лексику козацького вжитку описала Л.П. Бойко та виокремила такі тематичні групи: назви процесів і дій, пов'язаних із купівлею-продажем; лексика на позначення торгових приміщень та місць торгівлі; лексика на позначення осіб, пов'язаних з торгівлею; лексика на позначення митних зборів. Мовознавець зазначила, що у сфері назв процесів та дій, пов'язаних з купівлею-продажем, у запорозькому козацькому вжитку спостерігалася фонетична, словотворча та морфологічна варіативність. Л. П. Бойко стверджує, що основу торговельної лексики запорозького козацького вжитку становлять слова загальнонародної української мови, успадковані від староукраїнської [1, с. 6-12]. Грунтовний аналіз процесу формування в українській мові народної термінології на позначення самобутніх одиниць виміру і ваги здійснив В.О. Винник. Результати дослідження були узагальнені в окремій монографії «Назви одиниць виміру і ваги в українській мові». Автор простежив становлення метрологічної лексики української мови, з'ясував семантико-стилістичні функції, словотвірні можливості та фразеологічну потенційність її складників, визначив їх місце в лексико-семантичній системі сучасної української літературної мови [2, с. 26-48]. Т.І. Панько, І.М. Кочан, Г.П. Мацюк у праці «Українське термінознавство» в розділі «Суспільно-політична термінологія» частково проаналізували терміни, пов'язані з торгівлею та економічним життям суспільства. Т.І. Панько дослідила історію внормування економічних термінів, простежила особливості функціонування певних лексем на позначення економічних понять у XIX – XX ст.

Функціональні вияви та процеси в економічній терміносистемі української мови на матеріалі творів І. Я. Франка схарактеризувала О. М. Михалевич, виділивши такі лексико-тематичні групи: назви суб'єктів, зокрема, назви осіб, які диференціюються за соціальними ознаками, та назви осіб за професіями і родом занять; назви об'єктів: номени на позначення понять, пов'язаних зі сферою фінансових та грошових стосунків, назви на позначення економічних понять та реалій; назви дій та процесів; назви

установ, організацій. Закономірності становлення соціально-економічної термінології у діахронно-синхронному та функціональному аспектах з'ясувала Т. М. Дячук та виокремила лексико-тематичні групи і підгрупи: назви осіб, а саме: назви осіб, що диференціюються за ознаками класовості; назви осіб, що відрізняються місцем в ієрархічній структурі управління; назви осіб, які відрізняються статусом зайнятості в секторах економіки; назви осіб, що диференціюються за рівнем грошових виплат. Лексико-тематична група назв об'єктів соціально-економічного життя також охоплює ряд дрібніших тематичних об'єднань, зокрема: назви документів, назви властивостей, назви наук та їх напрямів, назви на позначення розрахункових понять. Третя лексико-семантична група соціально-економічних термінів об'єднує назви процесів та дій [3, с. 5-14]. Лексико-семантичну групу “плати – податки – повинності” описала у своїй праці Т. І. Крехно, визначила основний масив лексичних одиниць, що слугували засобами номінації у сфері плат, податків, повинностей у мові XV – XVIII ст., проаналізувала розвиток семантики окремих номенів, що входять до групи “плати – податки – повинності”, з'ясувала основні джерела формування відповідного словника в українській мові XV – XVIII ст., дослідила характерні типи словотворення для макросистеми, виявила закономірності внутрішньої організації, дослідила системні відношення між аналізованими номенами.

Список використаних джерел:

1. Бойко Л.П. Торговельна лексика запорозького козацького вжитку : автореф. дис. ... канд. філол. наук/ Л.П. Бойко. Дніпропетровськ, 1997. С. 6-12.
2. Винник В.О. Назви одиниць виміру і ваги в українській мові / В.О. Винник. Київ, 1996. С. 26-48.
3. Дячук Т. М. Українська соціально-економічна термінологія: становлення і кодифікація : автореф. дис. ... канд. філол. наук / Т. М. Дячук. Київ, 2003. С. 5-14.

Чумаш Д. О., 1 курс,
Полтавський інститут економіки і права університету «Україна»,
кафедра філології та соціально-гуманітарних дисциплін,
наук. керівник – доцент Рябокінь Н.О.

ДО ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ МОВ СВІТУ

Анотація: У цьому дослідженні йде мова про класифікації мов світу. Розглянуті основні класифікації та перераховані методи, на яких вони базуються. Перераховані мовні сім'ї та описані мови, які до них належать. Також з'ясовано, що таке природні та штучні мови.

Ключові слова: класифікація мов світу, генеалогічна класифікація, природні мови, штучні мови.

У світі нараховується близько 3,5-4 тисяч мов як літературних, так і не літературних [3, С. 83]. Усі вони різні та мають свої особливості. Проте серед них виділяються групи з певними спільними рисами.

Існують різні наукові критерії класифікації мов. Згідно з генеалогічною класифікацією мови групують за їхнім походженням. При типологічній класифікації увага звертається на структурні особливості мов: наприклад, морфологічна класифікація враховує характер будови слів; синтаксична – спосіб вираження підмета; за способом вираження граматичних значень розрізняють синтетичні й аналітичні мови тощо. Вже не одне десятиріччя мовознавці з усього світу намагаються якнайкраще класифікувати мови та дослідити їх особливості. Серед них кращі вчені України (доктор філологічних наук, професор Кочерган М.П., доктор філологічних наук, професор, академік АН ВШ України, член-кореспондент НАН України Карпенко Ю.О.), Росії (доктор філологічних наук, професор Головін Б. Н., доктор філологічних наук, професор Реформатский О.О.) та й навіть більш ранішні дослідження французького мовознавця Антуана Мейє, який писав: «Дві мови є спорідненими, коли вони є результатом двох різних еволюцій однієї й тієї ж мови» [2], та французький учений Г. Постеллус, який ще в 1538 р. у книзі "Про спорідненість мов" намагався довести походження всіх мов від давньоєврейської. Генеалогічна класифікація мов - вивчення і групування мов світу на основі споріднених зв'язків між ними (на основі спільного походження від якоїсь прамови) [4, С. 87].

Генеалогічна класифікація базується на порівняльно-історичному методі, мета якого полягає:

- у встановленні спорідненості мов, їх спільного походження шляхом порівняння слів, звуків і граматичних форм;

- у реконструюванні слів і граматичних значень у мові-предку;
- у встановленні закономірностей у зміні слів, звуків і граматичних форм після розходження мов.

За генеалогічною класифікацією розрізняють:

- Індоевропейські мови. Ця мовна сім'я є найчисленнішою. До неї входить понад 150 мов, якими розмовляє майже половина людства. Вони об'єднуються в 12 груп: індійську, іранську, слов'янську, балтійську, германську, романську, кельтську, грецьку, албанську, вірменську, анатолійську й тохарську [1, С. 64].

- Українська мова відноситься до слов'янської групи індоевропейської мовної сім'ї. Вивчення слов'янської філології забезпечує системні знання про слов'ян та їхні мови як інтелектуально-естетичну словесну творчість народу, яка історично розвивалася і була нерозривно пов'язана з культурними процесами та взаємодією живих і мертвих споріднених мов.

- Семіто-хамітські мови. Поширені в північній частині Африки від Атлантичного узбережжя і Канарських островів до узбережжя Червоного моря, а також у Західній Азії та на острові Мальта

- Кавказькі мови. Налічує майже 40 мов. Поширена на Північному Кавказі, в Закавказзі та Туреччині.

- Фіно-угорські мови. Група мов поширена частково на своїй прабаб'яківщині – на Уралі та Поволжі, а частково – у Прибалтиці й Подунав'ї.

- Самодійські мови. До живих самодійських мов належать ненецька, нганасанська, енецька і селкупська.

- Тюркські мови. Функціонують в середньоазійських державах, Закавказзі, Росії, Ірані, Афганістані, Монголії, Китаї, Румунії, Болгарії, Югославії, Албанії та Україні.

- Монгольські мови. У сім'ю монгольських мов об'єднані монгольська, бурятська, калмицька, дагурська та інші мови. Монгольські мови сформувалися внаслідок розвитку діалектів колись єдиної монгольської мови. та ін.

Натуралізм - напрям, який поширював принципи і методи природничих наук на вивчення мови і мовленнєвої діяльності. Виникнення натуралістичної школи було зумовлене бурхливим розвитком у середині XIX ст. природничих наук. Основоположником натуралізму став німецький мовознавець Август Шлейхер.

Під впливом природничих наук Шлейхер створив свою теорію родовідного дерева. Його заслугою є те, що він чітко сформував поняття індо-

європейської прамови, тобто мови, від якої походять усі індоєвропейські мови.

Індоєвропейська сім'я мов є найчисленнішою. До неї входить понад 150 мов, якими розмовляє майже половина людства - 2 млрд. 171 млн. 705 тис. осіб (дані за 1985 р.; всього населення Землі - 4 млрд. 660 млн. 295 тис). Вони об'єднуються в 12 груп: індійську, іранську, слов'янську, балтійську, германську, романську, кельтську, грецьку, албанську, вірменську, анатолійську й тохарську.

До індійської групи належать більше 96 живих мов, якими розмовляють 761 млн. 075 тис. осіб. Найпоширенішими є гінді, урду, бенталі, панджабі, лахнда, сіндхі, раджастані, гуджараті, маратхі, сингальська, Непалі, біхарі, орія, кашмірі, циганська.

Міжнародні природні мови існували в різні історичні епохи і в різних кінцях світу. Наприклад, старогрецька - в античній Європі, мова палі - на півдні Індії, на Шрі-Ланка і в Південно-Східній Азії, арабська і перська - на Близькому Сході. Своїм широким функціонуванням вони відігравали значну культурну роль, хоч і були чужими для багатьох верств населення.

- Природна мова — мова, яка використовується для спілкування людей, створена нештучно, а тому вона не має автора.

- Штучна (наукова) мова - спеціальні мови, які, на відміну від природних, сконструйовані цілеспрямовано. Таких мов існує вже більше тисячі, і постійно створюються все нові і нові.

Розрізняють такі види штучних мов:

- Мови програмування і комп'ютерні мови - мови для автоматичної обробки інформації за допомогою ЕОМ.

- Інформаційні мови - мови, що використовуються в різних системах обробки інформації.

- Формалізовані мови науки - мови, призначені для символічного запису наукових фактів і теорій математики, логіки, хімії та інших наук.

- Мови неіснуючих народів, створені в белетристичних або розважальних цілях.

- Міжнародні допоміжні мови - мови, що створюються з елементів природних мов і пропонувані як допоміжний засіб міжнаціонального спілкування.

Наукові мови підкоряються нормативним принципам: однозначності, предметності і взаємозамінності.

Розвиток слов'янських мов. Слов'янськими мовами користуються 290 млн. 475 тис. осіб (1985 р.). Виділяють три підгрупи слов'янських мов: східну, західну і південну.

Східна підгрупа - до неї належать українська, російська та білоруська мови.

Українська мова - державна мова України. Поширена також у Росії (на Кубані і в Зеленому Клину на Далекому Сході), Білорусії, Польщі, Словаччині, Чехії, Югославії, Канаді, США, Аргентині, Бразилії та Австралії. Загальна кількість мовців досягає 41 млн.

Має три діалекти: південно-східний (середньо-наддніпрянські, слобожанські та степові говірки); південно-західний (волинсько-подільські, галицько-буковинські та карпатські говірки); північний (лівобережні, правобережні та волинсько-поліські говірки).

Літературна українська мова пройшла три етапи свого розвитку: давньоукраїнський, або давньоруський (XI- XIII ст.), староукраїнський (XIV - середина XVII ст.) і сучасний (із кінця XVIII ст.). Перші пам'ятки писемності сягають XI ст. (Остромирове Євангеліє 1056-1057 рр., "Ізборники Святослава" 1073 р. і 1076 р.). Пам'ятками другого етапу є юридичні акти XIV-XV ст., Пересопницьке Євангеліє 1556-1561 рр., "Словник" і "Грама-тика" Л. Зизанія (1596 р.), "Лексикон словенороський" П. Беринди, твори М. Смотрицького, І. Вишенського, Т. Ставровецького. Сучасна українська літературна мова формувалася під впливом творчості І. Котляревського. Вагому роль у нормуванні та утвердженні її відіграла творчість Т. Шевченка, якого вважають основоположником сучасної української літературної мови. Писемність - на основі кирилиці.

На формування російської літературної мови помітний вплив мала старослов'янська мова. Становлення сучасної російської літературної мови пов'язане з творчістю О. Пушкіна, в якій синтезовано різні мовні течії в єдину систему, основою якої стало літературно оброблене російське народне мовлення. Писемність (кирилиця) перейнята від Київської Русі.

Білоруська мова. Поширена в Білорусії та на суміжних територіях Росії, України, Литви, Польщі, а також у Латвії, Естонії, Казахстані, Канаді, США, Аргентині. Загальна кількість її носіїв перевищує 10 млн. Має два діалекти: північно-східний і південно-західний, на стику яких утворилися перехідні (середньо-білоруські) говірки, що лягли в основу сучасної літературної мови. У розвитку сучасної білоруської літературної мови велику роль відіграла творчість Я. Купали та Я. Коласа. Найдавніша писем-

на фіксація білоруської мови - Договір Полоцька з Ригою 1330 р. Писемність - на основі кирилиці.

Висновки: Отже, генеалогічна класифікація мов – це класифікація мов, в основу якої покладено принцип їх спорідненості. Споріднені мови виникли шляхом диференціації діалектів однієї первісної мови, яку називають прамовою або мовою-основою.

Під впливом природничих наук Шлейхер створив свою теорію родовідного дерева. Його заслугою є те, що він чітко сформував поняття індоєвропейської прамови, тобто мови, від якої походять усі індоєвропейські мови. Такою мовою він цілком резонно вважав НЕ санскрит, як вважали до нього, а мову, яка існувала до появи писемності і зникла, але яку на основі живих мов та пам'яток писемності мертвих мов можна реконструювати. Найвідомішими і найпоширенішими мовними сім'ями є індоєвропейська, семіто-хамітська, кавказька, фіно-угорська, самодійська, тюркська, монгольська, тунгусо-маньчжурська, китайсько-тибетська, тайська, аустронезійська, аустроазіатська.

Поряд із мовами міжнаціонального і регіонального спілкування виникали й існують міжнародні, або світові, мови. Це мови, що служать засобом спілкування народів різних держав. Цю роль виконують мови природи (живі) і штучні.

Принцип типологічної класифікації мов ґрунтується на припущенні, що усі мови світу, незалежно від того, споріднені вони чи ні, розповсюджені в одній частині світу або у різних, можуть бути об'єднані між собою за якимись спільними ознаками їх структури, перш за все морфологічної. Саме тому сама класифікація отримала назву морфологічної або типологічної.

Список використаних джерел:

1. Бевзенко С. П. Вступ до мовознавства: короткий нарис: навчальний посібник. К.: Вища школа, 2006. 288с.
2. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства: підручник. К.: ВЦ «Академія», 2009. 336с.
3. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: підручник. К.: ВЦ: «Академія», 2006. 368с.
4. Лучик В. В. Вступ до слов'янської філології: підручник. К.: Академія, 2008. 344с.
5. <http://stud.com.ua/81767/literatura/klasifikatsiya>

Чуфістова Ю.Г., 1 курс магістратури,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра філології та соціально-гуманітарних дисциплін
наук. керівник – доцент Данилюк Л.В.

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ

Анотація: У даній статті наводиться особливості перекладу юридичних термінів з англійської мови. Найбільша увага приділяється умовам і прийомам ефективного та адекватного перекладу англійської юридичної термінології на українську мову з огляду на співвідношення національного законодавства із міжнародними правовими нормами.

Ключові слова: юридичні терміни, способи перекладу, багатозначність термінів, еквівалент.

Українська юридична термінологічна система зазнає динамічного розвитку у зв'язку із активною інтеграцією з Європейським товариством. Зокрема, зростають обсяги взаємодії в економічній сфері, що призводить до нагального обов'язку українського бізнесу бути більш обізнаним та грамотним у процесі такої взаємодії. Адже, належний правовий захист необхідний для досягнення максимальної економічної вигоди і недопущення збитків.

Тому, дедалі стають актуальними питання ефективного та адекватного перекладу термінології англійського права, оскільки англійська юридична термінологія характеризується більшою різноманітністю порівняно з іншими мовами.

Перш за все слід відмітити, що перекладач юридичних матеріалів не просто повинен ідеально знати мову, її граматику, стилістику та лексику. Він має бути «своїм» на правовому полі, знати тонкощі законодавства, деталі правових систем інших країн і міжнародних стандартів. Перекладач юридичних документів має розуміти відповідальність, адже одна найменша неточність може призвести до матеріального збитку чи отримання судового позову. Тому, професійний перекладач у такому випадку - це людина, яка вільно володіє іноземною мовою, знається на певній галузі права, володіє профільною «юридичною іноземною» із властивою їй лексикою.

Питання перекладу юридичних термінів висвітлено у працях багатьох науковців. Однак дане питання залишається актуальним і потребує постійного дослідження та вдосконалення.

Висновки: Особливості перекладу юридичних термінів полягають у їх багатозначності та часто у відсутності еквівалентів у мові перекладу.

Тому для ефективного та адекватного перекладу пропонуються прийоми, описані у даній статті.

Шелешко П.В., Материнко В.О.

1 курс магістратури,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
кафедра філології та соціально-гуманітарних дисциплін
наук. керівник – доцент Данилюк Л.В.

ЛІНГВАЛЬНІ ІННОВАЦІЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У СФЕРІ ІНТЕРНЕТ

Анотація: У даному дослідженні розглянуті лінгвальні інновації англійської мови у сфері Інтернету. Було з'ясовано, що сфера Інтернет, яка вносить істотні зміни у словниковий склад англійської мови та “надає життю” цілу низку лексичних інновацій, вимагає від сучасного перекладача постійного підвищення рівня знань та кваліфікації.

Ключові слова: лінгвальні інновації, сфера Інтернет, неологізми, концепт, телескопія.

На початку ХХІ століття комп'ютерні технології зі стрімкою інтенсивністю продовжили займати своє місце як невід'ємна частина суспільного життя. Цілий ряд лексичних одиниць не тільки закріпився за інформаційною мережею, а й перетворився на справжні центри словотворення.

Це стосується насамперед слова *electronic*, що, окрім загальних значень, все частіше використовується в значенні “здійснюваний через комп'ютерну мережу” – *electronic cash, electronic commerce*; та його аббревіатурна форма(*E-*): *E-generation, e-book, e-business, e-shop* [1, с.93].

Впровадження технологій у сферу ділових відносин стало поштовхом до створення синонімічних рядів поняття “електронна комерція” (економічні операції через комп'ютерну мережу): *e-commerce, e-business, cyberbusiness*. Схожий процес спостерігаємо і навколо концепту так званої “*віртуальної валюти*”: *cybercurrency, e-money, e-cash, digitalcash, cyberdollars*.

Можливість проведення різноманітних банківських та брокерських операцій через Internet також знайшло своє відображення у цілій низці неологізмів, як-от: *cyberpayment, cyberbanking, cyberbroking*. З'явився особливий різновид цінних паперів – акції компаній, пов'язані з виробницт-

вом комп'ютерної техніки та програмного забезпечення, –*cyberstock*. Окремі такі підприємства отримали назву *dot.coms (dot.comies)* [3, с.35-37].

Виникли якісно нові (цифрові) засоби масової інформації (відповідно – *Newmedia / Digitalmedia*). Цей процес зумовив необхідність відображення у мові таких новоутворених реалій, як електронні журнали (*e-zine, cyberzine*), процес їх розповсюдження у “віртуальному” просторі (*cybercast, datacast, Webcast*). Цікаво, що ці неологізми створено шляхом **телескопії** – зрощення сталих комп'ютерних морфем (*e-, cyber, Web-*) з елементами, що їх було виділено зі слів *magazine*– журнал та *broadcast*– трансляція. Так “хибна морфема” (елемент –*zine*) отримала у новоутворенні значення “батьківської” лексики.

Видатні, визнані авторитети в галузі новітніх технологій, які складають так звану “кібереліту” (*cyberelite*), позначаються поняттями *cyberati* або *digirati*. Суть новоутворення– в зрощенні відповідного словотворчого елемента зі словом “*literati*”, що функціонує в значенні “висококваліфікована людина, професіонал”. Світ спеціалістів із виробництва комп'ютерної техніки отримав назву *computerdom*.

Взагалі ж, особи, що володіють навичками роботи з комп'ютерною технікою, стали позначатись неологізмами *cybersavvy, computersavvy, netsavvy*, які концентруються навколо поняття *savvy*, вживаного у значенні “компетентний, володіючий необхідними знаннями” та функціонуючого в ролі словотворчого елемента. Зазначимо, що лексична одиниця *savvy* потрапила до англійської мови як перекручення французького дієслова “*savoir*” – знати.

Як бачимо, одне й теж поняття комп'ютерного “профі” сприяє виникненню цілої низки синонімічних словотворчих елементів [4, с.189]. Подібний випадок синонімії споглядаємо при означенні комп'ютерного користувача (*cyberuser, junkie*), до нестями захопленого своїм ПК: *computer-junkie, cyber-junkie, data-junkie*.

Це далеко не весь перелік інновацій, але ми чітко розуміємо, що швидкий розвиток комп'ютерної галузі та сфери Інтернет, які вносять істотні зміни у словниковий склад англійської мови та “надають життя” цілому ряду лексичних інновацій, вимагає від сучасного перекладача постійного підвищення рівня знань та кваліфікації.

Список використаних джерел:

1. Андрієнко Л. О. Особливості неологізмів у сфері інформаційних технологій та Інтернету / Л. О. Андрієнко // Гуманітарний вісник. Серія : Іно-

- земна філологія: Всеукр. зб. наук.пр. Черкаси : ЧІТІ, 2011. Число п'яте. С. 93-95.
2. Андрусяк І. В. Англійські неологізми початку ХХІ століття як складова мовної картини світу : автореф. дис.... на здобуття наук .ступ. канд. філол. наук : Спеціальність 10.02.04 «Германські мови» / Ірина Василівна Андрусяк. Київ, 2013. 20 с.
3. Білецька Т. О. Дискурсивно-структурні особливості англомовних текстів описів товарів комерційних Інтернет-сайтів / Т.О. Білецька // Лінгвістика ХХІ століття: нові дослідження і перспективи. 2010. С. 35–46.
4. Чирвоний О.С. Роль словоскладання у поповненні словникового складу англійської мови в сфері інформаційних технологій // Мова і культура. (Науковий щорічний журнал). – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2012. –Вип.8. Т.V.Ч.2. Національні мови в їх специфіці та взаємодії. С. 188-191.
5. Чирвоний О.С. Умови виникнення та особливості функціонування англомовного комп'ютерного лексикону // Наукові записки. Випуск 75(1). Серія: Філологічні науки (мовознавство): У 5 ч. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В.Винниченка, 2014. С. 326-329.

Шипко М.В., Бобирьова Л.Є., І курс магістратури,
Полтавський інститут економіки і права,
кафедра філології та соціально-гуманітарних дисциплін,
науковий керівник: к.ф.н., доцент **Рябокін Н.О.**

ОСОБЛИВОСТІ ТЕРМІНІВ ЯК ОДНОГО З ШАРІВ СЛОВНИКОВОГО СКЛАДУ

Анотація: Стаття присвячена вивченню термінів як одного із шарів словникового складу та їх особливостей. Проаналізовано наукові дослідження з питань термінології, зокрема, фінансово-економічних терміно-систем та виявлено основні проблеми, що виникають при перекладі на українську мову англомовних термінів.

Ключові слова: поняття «термін», класифікація термінів, вимоги до терміну.

Розвиток науки і техніки у ХХ-ХХІст. призвів до швидкого розвитку відповідних термінологій. Виникла необхідність у стандартизації термінів, а також аналізі, врегулюванні й впорядкуванні термінологій різних галузей

науки й техніки. Під упорядкуванням розуміється приведення термінологічної системи у відповідність до вимог, що висуваються до термінів.

Сьогодні Україна є членом міжнародних організацій, що значно впливає на її науково-технічний прогрес. Міжнародна інтеграція та стрімкий розвиток економіки зумовили інтенсивне зростання економічної та фінансової термінології й обумовили необхідність її всебічного дослідження.

Серед вітчизняних і зарубіжних науковців, що займалися термінологією та, зокрема, фінансово-економічними терміносистемами, О.С. Ахманова, Л.Г. Верба, Г.О. Винокур, М.М. Глушко, В.П. Даниленко, О.І. Дуда, А.С. Дьяков, Е.Ю.Жарких, Т.Р. Кияк, А.Я.Коваленко, К.Р. Макконнелл, М.І.Мостовий, А.А.Реформатський, Ф.О. Циткіна, Д.В.Щерба та інші. У своїх працях лінгвісти вивчають особливості формування і функціонування економічної термінологіки в цілому та в окремих її підсистемах, таких як терміносистема ринкових взаємин, фінансово-економічних взаємин, кредитно-банківської справи, маркетингу тощо.

Не зважаючи на відносно тривале існування термінознавства, до нашого часу немає загальноприйнятого визначення поняття «термін». І це при тому, що вчені наголошують на обов'язковості дефініції як умови для існування будь-якого терміну. Неоднозначним є і сам термін «дефініція», який часто вживається як синонім слова «визначення» чи як його видовий термін.

Не зважаючи на значну кількість наукових досліджень з термінології, проблематиці перекладу фінансово-економічних термінів не було приділено належної уваги. Фінансово-економічні терміни, їх структура, способи утворення та перекладу потребують поглибленого вивчення. Саме тому *метою статті* є аналіз наукових досліджень з питань термінології, зокрема, фінансово-економічних терміносистем та виявлення основних проблем, що виникають при перекладі на українську мову англійських термінів.

Нормативні вимоги до терміну вперше були сформульовані Д.С. Лотте, який відносив до них системність термінології, незалежність терміну від контексту, стислість терміну, його абсолютну та відносну однозначність, простоту і зрозумілість, ступінь упрощення терміну [3, с.28].

М.І. Мостовий визначає термін як слово або словосполучення з історично умотивованим чи умовно закріпленим значенням, що відбиває одне поняття в спеціалізованій галузі знання чи виробництва [4, с. 142].

В.І. Карабан визначає термін як мовний знак, що репрезентує поняття спеціальної, професійної галузі науки або техніки та вважає, що науково-технічні терміни становлять суттєву складову науково-технічних текстів [2, с. 49].

Огляд наукових досліджень з питань термінології показав, що чимало науковців робили спробу класифікувати терміни та за структурно-семантичною ознакою поділяли їх на терміни-слова, терміни-словосполучення, терміни-запозичення, терміни-аббревіатури [1].

Однослівні терміни представлені іменниками (кореневими чи афіксальними), прикметниками та дієприкметниками, дієсловами (кореневими, суфіксальними та префіксальними), наприклад, *debt* – *борг та ін.*

Терміни-словосполучення різної структури складають більшу частину економічної терміносистеми, зокрема: терміни-словосполучення із сурядним зв'язком компонентів; терміни-словосполучення з підрядним зв'язком компонентів.

Існує три типи термінів-словосполучень:

1) терміни-словосполучення, компонентами яких є самостійні слова, що можуть вживатися окремо та зберігають своє значення, наприклад, *tax-podatok* -> *tax-free* - звільнення від податків;

2) терміни-словосполучення, у яких один із компонентів - термін, а другий - компонент загальноживаної лексики. Компонентами такого типу можуть бути два іменники або іменник і прикметник, наприклад, *pure profit* - *чистий прибуток*.

3) терміни-словосполучення, обидва компоненти яких є словами загальноживаної лексики, наприклад, *face value* - *номінальна вартість*.

Терміни-словосполучення утворюються шляхом додавання до терміну, що позначає родове поняття, конкретизуючих ознак з метою отримання видових понять, пов'язаних з початковим. Такі слова утворюють термінологічні гнізда, описуючи позначене ними явище із різних сторін та у різних проявах. Так, англійський термін *debt* - «борг, заборгованість» використовується як основа для ряду термінів: *debt capacity* - *борговий потенціал*, *debt recovery* - *стягнення боргу*, *floating debt* - *поточна заборгованість*, *external debt* - *зовнішній борг*.

Терміни-запозичення - терміни, що запозичені з інших галузей знань та походять з грецької і латинської мов: *status*, *structure* тощо.

Терміни-аббревіатури - буквені скорочення словосполучень. В англійській термінології є багато складноскорочених назв-аббревіатур; значення

скорочених та повних варіантів повністю співпадають. За структурними особливостями вихідних словосполучень можна виділити чотири групи абrevіатур:

1) утворені шляхом ініціальної абrevіації на основі словосполучень, що складаються з повнозначних слів, наприклад, *EMS (European Monetary System)*;

2) утворені за допомогою словосполучень, ускладнених неповнозначними словами, які не беруть участі в утворенні абrevіатури, наприклад, *OECD (Organization for Economic Cooperation and Development)*;

3) утворені на основі словосполучень, що містять слова складної структури, наприклад, *CHIPS (Clearing House Interbank Paying System)*.

4) утворені на основі трьох зазначених вище типів: *TQM (total quality management)*.

Особливістю економічних термінів є їх полісемія. У загальноживаній лексиці вона збагачує та розширює словниковий запас. У термінологічній лексиці вона призводить до складнощів перекладу, а також до невпорядкованості конкретної термінології.

Близьким до полісемії є явище омонімії економічних термінів. Одні вчені не диференціюють явище полісемії та омонімії, і називають здатність одного мовного знаку мати декілька значень, які відображають різні поняття, багатозначністю. Інші, даючи визначення омонімії та полісемії, підкреслюють, що омонімія - виключно міжсистемне явище, а полісемія - внутрішньо системне. Термінологічна омонімія - це позначення однаковими за формою мовними знаками низки понять в одній чи декількох системах понять спеціальної галузі знань чи діяльності.

Отже, не зважаючи на те, що поняття термін досліджувалось багатьма науковцями, остаточного та єдино правильного його визначення не існує. Найбільш об'ємним вважається визначення терміну як мовного знаку, що співвідноситься з поняттям і предметом певної професійної сфери та на основі цього співвідношення входить до певної терміносистеми як її невід'ємний елемент.

Усі терміни мають низку характерних ознак, до яких належать системність, наявність дефініції, однозначність терміну в межах однієї предметної галузі, однієї наукової дисципліни або сфери професійної діяльності; стилістична нейтральність, відсутність експресії, образності, суб'єктивно-оцінних відтінків.

Основними вимогами до терміну є кратність, однозначність, вмотивованість, системність. Термін повинен володіти абсолютною однозначністю; формальна структура термінів повинна виражати зв'язки між поняттями. Також повинна бути передбачена можливість формальних перетворень термінів з метою отримання нових термінів для позначення новостворених понять; термін повинен бути коротким.

Численну групу англійської економічної термінологічної лексики становлять слова, які називають наукові поняття загальнозживаними словами і словосполученнями шляхом метафоричної номінації. Метафоричність термінів значно ускладнює їх переклад, оскільки, з одного боку, потрібна влучність передачі змісту, а з іншого - реципієнти не завжди бувають обізнаними з явищами, властивими світовому ринкові і, зокрема сучасній українській економіці. Тому перекладачі часто уникають дослівного перекладу образної лексики, вводячи у контекст пояснення її значення.

Список використаних джерел:

1. Cotton D., Favley D., Kent S. Market Leader. Upper-Intermediate Level Longman / D. Cotton, D. Favley, S. Kent. London: Longman, 2006. 173 p.
2. Карабан В.І. Теорія і практика перекладу з української мови на англійську мову / В. І. Карабан. Вінниця: Нова книга, 2003. -323 с.
3. Лотте Д.С. Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминологических элементов / Д. С. Лотте. М.: Наука. 1981. 149 с.
4. Мостовий М.І. Лексикологія англійської мови. Підручник для студентів ін-тів і фак. іноземної мови/ М.І. Мостовий. Харків: Основа, 1993. 255 с.

Щербак Т.А., 4 курс

Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»
кафедра соціальної роботи
наук. керівник – доцент **Рябокін Н.М.**

ПЕРЕКЛАД В СУЧАСНОМУ ЖИТТІ

Анотація: У цій статті розглянуто переклад як процес в сучасному житті та професія перекладача. Описані види перекладу: усний та письмовий. Також дається характеристика основним якостям та здібностям професійних перекладачів.

Ключові слова: переклад, перекладач, усний переклад, письмовий переклад.

Ще не так давно перекладацька діяльність зводилася до перекладу художньої літератури. Результатом динамічного розвитку науки і техніки, тобто науково-технічного розвитку, до якого людство дійшло у другій половині ХХ століття, ця ситуація кардинально змінилася. Щоденністю став обмін науковими знаннями, результатами наукових експериментів, спільні дослідження, дискусії про майбутнє людини і розвиток природного середовища. Контакти у сфері науки і мистецтва значно розширилися, зросло зацікавлення історією і суспільними процесами, почалося більше цінувати цивілізаційні досягнення інших народів.

У розвитку цих процесів велику перешкоду міг би робити мовний бар'єр, і тому позиція перекладача значно зросла, оскільки він був посередником, що полегшує контакти. Праця перекладача водночас зробилася важчою. Не достатньо стало лише знати мову, яка появляється у процесі перекладу, необхідним стало також мати загальні і спеціальні знання. І навіть більше, щораз помітнішою є різниця між спеціалізацією перекладача усного і письмового.

Робота перекладача полягає у перекладі з однієї мови на іншу текстів у друкованому варіанті. Усний перекладач перекладає вимовлене слово з однієї мови на іншу. У залежності від того, чи переклад відбувається безпосередньо після почутих коротких фраз, чи після виголошення довших частин промови, можемо виділити переклад одночасний (симультанічний) і консекутивний. У випадку другого виду перекладу перекладач спрочує собі роботу, роблячи записи під час слухання тексту. Натомість симультанічний переклад відбувається в кабінках. Також існує інша форма одночасного перекладу, так званий переклад пошепки, яке відбувається дуже близько до осіб, що потребують перекладача.

Не дивує факт, що в таких умовах зростає зацікавлення теорією і практикою перекладу. Лінгвісти займаються семантичною еквіваленцією граматичних і лексичних засобів; психологів і перекладів цікавлять ті аспекти процесу перекладу, які пов'язані з фактом, що переклад виконується людиною. Практики збирають помилкові переклади і на їхній основі пробують дійти до загальних висновків, які дозволять уникнути помилок у майбутньому.

Усний та письмовий переклад став необхідним елементом для нормального функціонування безлічі організацій. Імениті компанії, і ті, хто тільки починає свій бізнес, потребують подібних послуг, які допомагають просуванню на іноземних ринках.

Якщо ви вже замислюєтеся над тим, як перекладати свій контент, то обговорювати важливість його перекладу різними мовами вже не потрібно. Поговоримо про важливість професійного перекладу контенту та його якість. Поза всяким сумнівом, під час підготовки продукту або послуги ви вкладаєте душу у свою розробку та робите свою пропозицію унікальною. І ви, певна річ, прагнете, щоб після перекладу іншими мовами контенту, що супроводжує ваш продукт, ставлення споживачів до нього залишилось незмінним. І тут зовсім не важливо, чи це етикетка, інструкція до устаткування або багатосторінковий веб-сайт.

За допомогою безлічі професійних перекладачів компаніям вдається домогтися успіху на різних ринках світу завдяки низькій вартості перекладацьких послуг і наявності великої кількості досвідчених професіоналів у цій галузі. Переклад з португальської на англійську, переклад з голландської, переклад з англійської на італійську, з англійської на хінді, переклад медичних текстів - ось найбільш популярні різновиди перекладів. Індустрія перекладів розвивається в високому темпі, і завдяки тому, що глобальний ринок допомагає розвиватися, очікується подальше зростання.

Головне завдання професійного перекладача - забезпечити точну передачу інформації на іншій мові. Щоб переклад був найбільш точним, над ним повинен працювати носій мови або обох мов. Отже, бюро перекладу доб'ється найбільшого успіху, якщо воно буде наймати носіїв мови для виконання онлайн-перекладу або інших перекладацьких завдань. Переклад з іноземних мов є життєво важливим для компаній, що працюють в багатьох областях. Будь-яка з перекладацьких послуг повинна забезпечити, перш за все, точну передачу тексту, яка повинна бути в рівній мірі зрозумілою на обох мовах. У той же час перекладач потребує додаткового навчання, в залежності від різновиду перекладу, на якому він спеціалізується. Онлайн-переклад набув великої популярності у багатьох країнах, зокрема, в тих, де вартість інших послуг перекладу висока.

Навряд чи можна знайти інтернет-користувача, який не знав би про існування безкоштовних онлайн-перекладачів і не користувався б цими сервісами. Такі ресурси популярні та доступні. Постає очевидне запитання: навіщо потрібні перекладацькі компанії? Можливо, переклад іноземною мовою можна довірити роботам? Проте чи існує гарантія того, що штучний інтелект правильно зрозумів вашу унікальну ідею або обов'язкові умови та точно передав зміст обраною мовою? Для спілкування й обмі-

ну враженнями з приятелем-іноземцем, з яким ви познайомилися під час відпустки, машинного перекладу цілком достатньо.

Проте якщо мова йде про технічне завдання для проектування будівлі, вимоги до устаткування для інтернет-телефонії або інструкції з експлуатації медичного обладнання, найменші неточності тлумачення можуть стати причиною дорогих наслідків. І нехай у вас є чітка термінологічна база, але ж в описових конструкціях не завжди буде доречно використовувати терміни. А коли йдеться про маркетинговий текст, то тут перекладати слід думку, а не текст. Адже ми часто використовуємо ідіоматичні вирази, аналоги яких можуть бути відсутні в інших мовах. У кожній мові є багато фразеологізмів, що формуються реаліями та культурою відповідної країни або регіону.

Наприклад, якщо *ви сушите собі голову*, то ваш американський читач швидше зрозуміє вас, якщо ви використаєте фразу *To cudgel your brains over something* (дослівно: бити свої мізки палицею).

Список використаних джерел:

- 1.Дюришин Д. Межлитературные формы художественного перевода// Проблемы особых межлитературных общностей. М., 1993.
- 2.Дюришин Д. Теория сравнительного изучения литературы. М., 1989.
- 3.Комиссаров В.Н. Общая теория перевода. М., 1999.
- 4.<https://kenaztranslations.com/navishcho-prof-pereklad/>
- 5.<http://www.dialogkyiv.com.ua/ua/blog/pereklad-tse-nadzvychaino-vazhlyvo.html>

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1.

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ТА СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ

Базиль Т.С.	Особливості сформованості основних компонентів психологічної готовності до управлінської діяльності майбутніх менеджерів системи охорони здоров'я	3
Бебик В.М., Мякушко Н.С.	Соціальна глобалістика: об'єкт, предмет, методологія	7
Грабовець І.В., Черноус Л.С.	Комунікативні технології як потенціал розвитку сучасного світу	11
Ємець С.А.	Соціалізація учнівської та студентської молоді засобами експонатів полтавського літературно-меморіального музею В.Г. Короленка	15
Заїка В.М., Гоняйлова Т.І.	Особливості прояву агресивних тенденцій в підлітковому віці	19
Заїка В.М., Денисенко А.О.	Особливості реабілітації осіб хворих на алкоголізм методами психотерапії	25
Заїка В.М., Ільченко Р.М.	Застосування методу М. Мюррей в практиці психокорекційної роботи	29
Заїка В.М., Ківшик О.М.	Логічне мислення як основа саморегуляції поведінки підлітків	32
Калашнікова Л.В., Чорна В.О.	Тренди транснаціональної трудової міграції українців в умовах пандемії	35
Куйбіда В.С., Бурик З.М.	Державна політика сталого розвитку	43
Куторжевська Л.І.	Соціально-побутовий фольклор – засіб соціалізації здобувачів освіти мистецького ліцею	48
Левада Л.	Соціалізація учнів із затримкою психічного розвитку, інтелектуальними порушеннями в закладах професійної освіти	52
Непокупна Т.А., Щурик Н.В., Прищепенко Д.П.	Насилля як соціокультурний феномен і міждисциплінарна проблема	57
Сайко Н.О.	Сучасні тенденції розвитку вищої освіти в Україні	62
Фесенко А.М., Чорна В.О.	Соціологічна концепція революції Пітирима Сорокіна: основні позиції та критичні застереження	71

СЕКЦІЯ 2.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ АДАПТИВНОЇ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ, СПОРТУ ТА ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ

Андрійченко В.	Мотивація до занять фізичною культурою і спортом у закладах вищої освіти	76
Андрущенко А.В.	Особливості фізичної реабілітації дітей з розладами аутистичного спектру	80
Банцер Н.А.	Теоретичний аналіз ставлення студентів до здорового способу життя та фізичного виховання	83
Біліченко С.	Корекція фонетичної сторони мовлення	87
Бойко В.С.	Аналіз впровадження здоров'язбережувальних технологій у процес навчання учнів молодшої школи	92
Бугаєнко В.Ю.	Основні методи адаптивного фізичного виховання школярів з порушенням зору	97
Вишар С.В., Клеценко Л.В.	Застосування кінезотерапії в практиці фізичної реабілітації осіб із невальною аміотрофією	103
Гавриш Д.Р.	Фізкультурно-оздоровчі системи у фізичному вихованні студентів	105
Гайдідей А.М.	Аспекти комплексного підходу до медико-психолого-педагогічної реабілітації хворих на ДЦП	109
Гермашевська Л.В.	Фізична реабілітація у дітей з порушеннями зору	112
Гета А.В.	Інтеграція в суспільство осіб з інвалідністю засобами адаптивної фізичної культури	117
Гета А.В.	Можливості використання скандинавської ходьби на заняттях адаптивним фізичним вихованням у вищій школі	123
Говорун І.	Корекція фонетико-фонематичної сторони мовлення у молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення	129
Гребенюк А.В.	Фізіотерапія при варикозній хворобі вен	133
Гребінець І.М.	Особливості лікування остеохондрозу за допомогою фізичних вправ та плавання	137
Грицай А.Г.	Формування психічного аспекту здоров'язберігаючої компетентності здобувачів вищої освіти	143
Губарь Т.В., Коваленко А.О.	Значення оздоровчо-рекреаційної рухової активності в житті людини	148
Губарь Т.В., Стецюк Т.А.	Лікувальна фізична культура як складова реабілітаційних програм хворих після інсульту в умовах курорту	152
Дейнека О.М.	Теоретико-методологічні аспекти формування здорового способу життя студентської молоді	159

Дмитренко М.В.	Засоби та методи розвитку фізичних якостей дітей, які займаються стрибками у воду	163
Калініченко А.	Застосування дихальних вправ особами з вадами слуху при супутніх захворюваннях	167
Корбаньова Ю.	Актуальні проблеми спеціальної педагогіки та психології	172
Кочерга А.В.	Здорового способу життя у формуванні, збереженні та зміцненні здоров'я	177
Кулініч Ж.С.	Бодіпозитив у адаптивному фізичному вихованні та його вплив на психоемоційний стан осіб з порушенням слуху	182
Лінде Н.В.	Адаптивна фізична культура в соціально-побутовій сфері	185
Ліплява С.	Методика занять з адаптивного фізичного виховання зі здобувачами вищої освіти, які мають нейроциркуляторну дистонію	190
Максименко М.	Дизонтогенез розвитку за аутичним типом	194
Маник А.	Корекційно-відновлювальна робота з дітьми, які мають розлади аутистичного спектру	199
Маник О.	Корекційно-розвиткова робота при дизорфографіях	204
Михайлова А.	Аспекти корекції граматичної сторони мовлення	206
Нечмоглод В.І.	Сучасні підходи до здоров'яформування в процесі фізичного виховання студентів спеціальних відділень	213
Пашко Н.	Психокорекція у навчально-виховному процесі	217
Подробаха А.О.	Особливості занять адаптивним фізичним вихованням із дітьми з порушеннями у стані здоров'я	222
Попелюх С.А.	Фізична рекреація як основний елемент загальної рекреації	228
Степанова І.	Психологічні аспекти комп'ютерної залежності та її вплив на дітей	233
Стрельнік Г.Ю.	Іпотерапія як засіб фізичної реабілітації та лікувальної фізичної культури	237
Тимошенко А.В.	Умови корекції порушень постави на заняттях у спеціальних медичних групах засобами фізичної реабілітації	242
Тушна В.В.	Адаптивний потенціал лікувальної фізичної культури при порушенні діяльності серцево-судинної системи людини	247
Фуркайло В.В.	Формування збереження і зміцнення професійного здоров'я майбутнього вчителя з фізичного виховання	252

Хмеленко Д.О.	Здоровий спосіб життя як основний чинник збереження та зміцнення здоров'я студентів	257
Циганок Л.О.	Оздоровчий вплив аеробіки на функціональний стан організму	263
Чернова Є.	Аспекти формування мовленнєвої діяльності розумово відсталих дітей	266
Чучуй О.Г.	Можливості корекції постави у дітей дошкільного віку засобами фізичної реабілітації	273
Юренко В.	Корекційно-розвиткова робота при дислексіях	279
Яременко О.В.	Формування здоров'язберезувальної компетентності дошкільників	281
Ярмоленко О.	Особливості розвитку лексичної сторони мовлення молодших школярів із розумовою відсталістю	287

СЕКЦІЯ 3.

ПРАВОВІ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНІ ВИМІРИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО СВІТУ

Аванесян Г.М.	Конкуренція в господарській діяльності: сутність та концепції дослідження	293
Барабаш І.В.	Процесуальний статус інших учасників цивільного процесу та їх функції в цивільному судочинстві	297
Барабаш І.	Митний режим транзиту в Україні	300
Барабаш І.	Самозахист цивільних прав: правові аспекти	305
Бардіна П.О.	Правове регулювання нетипових форм зайнятості	308
Басенко Р.О.	Орден єзуїтів та його вчення про людину у контексті розвитку цінностей сучасної молоді	312
Бойчук А.Ю.	Діяльність одеської судової палати (історико-правовий аналіз)	316
Бондаревський М.	Принципи провадження у справах про адміністративні правопорушення	322
Бунча А.	Особливості відповідальності за шкоду, завдану джерелом підвищеної небезпеки	327
Бунча Г.	Окремі питання правових засад та понять господарського права	331
Varga Cs.	Technological progress and the challenge to the law's mutability	335
Волошина К.В.	Господарсько-правові засоби оптимізаційного впливу на капітальне будівництво	340
Волошина К.В.	Конституційно-правовий статус парламенту Великобританії	345
Гладкий С.О.	Масовізація як контртенденція розвитку українського громадянського суспільства	349

Гожий Р.	Значення медіації у вирішенні конфліктів	353
Гожий Р.	Правові аспекти кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів	357
Голубицька К.	Використання електронних доказів у рамках кримінального провадження (за матеріалами судової практики)	360
Гресь В.	Процесуальний статус учасників провадження у справах про адміністративні правопорушення	368
Гресь В.	Проблеми визначення початку строків позовної давності	372
Дергільова Т.	Цивільно-правові засоби захисту права власності в Україні	377
Дніпров О.С.	Статус Кабінету Міністрів України як суб'єкта публічного адміністрування	383
Дурнов Є.С.	Нормативно-правове забезпечення інноваційного розвитку в Україні	386
Журавльова З.В.	Служба судової охорони в Україні: теоретичні підходи та нормативне регулювання адміністративно-правового статусу	390
Задорожна А.П.	Спори про підсудність в цивільному процесуальному праві	394
Зварич Р.В.	Роль регулятивної функції права в механізмі державно-владних відносин в Україні	399
Івашко Т.	Проблеми припинення суб'єктів господарювання	403
Кальян О.С., Кальян С.Є.	Окремі правові та політичні аспекти мирного вирішення спорів за статутом Організації Об'єднаних Націй	407
Кармаза О.О.	Медіація у виборчому процесі	410
Клименко Д.	Неповнолітній як суб'єкт відповідальності за кримінальним правом України	414
Клименко Д.	Права та обов'язки «основних» учасників провадження у справах про адміністративні правопорушення	417
Клименко Д.	Спадкове право окремих країн ЄС	422
Коба С.	Забезпечення права на особисту недоторканість особи	429
Коваленко В.Ф.	Процесуальний порядок формування підозри у кримінальному провадженні	434
Ковальчук К.	Наукові теорії щодо сутності юридичної особи	436
Короед С.О.	Теоретичні та законодавчі підстави відступлення права віндикаційної вимоги в цивільному праві України	440

Кравченко А.П.	Деякі питання державного регулювання підприємницької діяльності	443
Кресіна І.О., Кресін О.В.	Звільнення від кримінальної відповідальності як елемент концепції перехідного правосуддя	447
Кушерець Д.В.	Актуальні інструменти використання штучного інтелекту в юридичній діяльності	453
Лебедик Л.В.	Підготовка майбутніх фахівців у сфері соціальної роботи до застосування соціально-педагогічних технологій	456
Леонтович О.	Роль прецедентного права у захисті прав людини в США	461
Лісний І.А.	Вплив ринку цінних паперів на інвестиції в сфері економіки	464
Лісовець М.А.	Показання свідків як засіб доказування в цивільному судочинстві	469
Лісовець М.	Проблеми реформування митних органів України	473
Лісовець М.	Безготівкові гроші як об'єкт цивільного права	477
Луцька Г.В.	Напрями цивільно-правової політики держави на тимчасово окупованій території України	482
Махінчук В.М., Короєд С.О.	Позови засновників юридичних осіб як форма реалізації доктрини зняття корпоративної вуалі: аналіз судової практики	486
Нагайник С.	Актуальні питання протидії корупційним злочинам у сфері державного оборонного замовлення	491
Піддубний Д.І.	Принцип верховенства права як обов'язковий елемент медіації у публічно-правових спорах	494
Парфенюк О.В., Осташова В.О.	Окремі аспекти становлення правового регулювання інституту компенсацій за порушення патентних прав у Німеччині	499
Пилипенко В.	Проблеми справляння податку на додану вартість в Україні та шляхи його подолання	503
Плескач О.В.	Поняття парламентаризму та його моделі в сучасному світі	507
Прилуцький С.В.	Принцип природного суду та його відображення у праві на повноважний суд	511
Серік Д.М.	Особливості монархічної форми державного правління	517
Синяговський А.	Обмеження в діяльності суб'єктів господарювання	520
Скляр В.С.	Місце правової доктрини в системі джерел права	525
Steblianko W.S.	Zintegrowany funkcjonalny system rozwoju innowacji społeczności terytorialnych	530

Стрельніков В.Ю.	Формування навичок фасилітатора у майбутніх фахівців сфери соціальної роботи	533
Стрілко Д.Л.	Правове регулювання інвестиційної діяльності в аграрному секторі	538
Тимченко Г.П., Менюк Д.О.	Перегляд судових рішень, що набрали законної сили, як елемент права на справедливий суд	544
Товста С.	Проблеми самочинного будівництва в розрізі юридичної практики	547
Цибанєв О.	Стадії процедури перегляду постанов у справах про адміністративні правопорушення	549
Чубенко І.	Державне замовлення як форма співробітництва держави і підприємств	554
Шабуневич С.Н.	Принцип верховенства права как основа развития современного правового государства	559
Яременко М.О.	Гендерна рівність у трудових відносинах	563

СЕКЦІЯ 4.

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРІОРИТЕТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ РИНКОВИХ ВІДНОСИН

Артюх-Пасюта О.В.	Формування організаційно-економічного механізму управління процесом зміцнення економічної безпеки СТОВ «Удай-Агро»	566
Веретіна Ю.В.	Наукові підходи до стратегічного оцінювання інновацій на підприємстві	571
Воробйова О.О.	Інституту банкрутства невід'ємний елемент ринкової економіки в Україні	574
Данілішіна А.В.	Цифрове золото, як потенціал світових грошей	580
Жарова О.В.	Інноваційна діяльність підприємства: теоретичний підхід	582
Živitere M.	Анализ финансового состояния предприятия: основные этапы проведения	585
Кушніренко Т.В.	Національна екологічна політика України: стан та перспективи розвитку	588
Ладутько В.К.	Оценка регулирующего воздействия как инструмент повышения эффективности нормотворчества в налоговой сфере	593
Левитская А.П.	Аудит финансовой отчетности на базе МСА	598
Лісконог М.Р.	Шляхи поліпшення стану та структури майна підприємства і джерел їх утворення	602
Мілька А.І.	Нормативно-правове регулювання консолідованої фінансової звітності	607

Московець Ж.М.	Економічна сутність поняття «комплексна діагностика інноваційної діяльності підприємства»	610
Нагорний Є.О.	Вдосконалення методики аналізу кредитоспроможності	612
Онищенко А.М.	Інструменти соціально-економічного розвитку в системі податкового регулювання	617
Пазушан А.В.	Сутність маркетингової діяльності підприємства	620
Рудь Н.В.	Діагностика фінансового стану підприємства	625
Самойлік Т.А.	Бізнес-планування та його маркетингові елементи	628
Стадніченко С.М.	Напрями та методи оптимізації грошових потоків підприємства	632
Стельмах О.М.	Удосконалення системи моніторингу кризових явищ у діяльності сільськогосподарських підприємств	637
Тарасенко О.П.	Концептуальні основи облікової політики на підприємствах України	642
Улітко М.М.	Проблематика антикризового управління фінансами приватних підприємств	646
Черкас В.В.	Роль основних аспектів маркетинг-менеджмент	649
Шаравара Р.І.	Система регулювання банківського сектору: вітчизняний та європейський досвід	653
Шкуратовська М.С.	Методика проведення комплексної діагностики інноваційної діяльності підприємства	659
Яшева Г.А.	Ревизия и аудит маркетинговой деятельности предприятия	662

СЕКЦІЯ 5. СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРЕТИЧНОЇ ТА ПРИКЛАДНОЇ ФІЛОЛОГІЇ

Бабич А.О.	Функціонально-семантична специфіка сучасного англomовного газетного заголовку в медіа-дискурсі	667
Бацман О.С., Пазушан А.В.	Методологічні аспекти перекладу документів	670
Бікмухаметов Д.С.	Професія викладач та перекладач	672
Воловик Л.Б.	Текстотвірні потенції німецьких префіксальних дієслів в економічному тексті	678
Вятоха С.В., Данилюк Л.В.	Конотативні емоційні конструкції в сучасній англійській мові	682
Герасименко М.М., Павленко С.С.	Способи відтворення англomовних паремій в українських перекладах	687
Городницька І.М.	Труднощі перекладу неологізмів у англійській мові	690

Григоренко А.С.	Діалогізація педагогічної взаємодії як умова розвитку професійної спрямованості студентів медичного вузу	695
Гусейїнова А.В.	Сфери вживання англомовних термінів	701
Дедухо А.В.	Прокляття як мовленнєвий акт	703
Демченко Н.О.	Особливості відбору кіноматеріалів для навчання перекладу студентів філологів (старший етап)	707
Єршова Л.В.	Особливості та проблеми художнього перекладу	708
Кірстен Д.	The top ten most helpful websites for english teachers	714
Коваленко М.В.	Brainfriendly стиль викладання англійської мови	716
Кононенко Ж.А.	Сучасні особливості перекладу іноземних текстів	720
Король Л.Л.	Формування іноземномовної монологічної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей в межах жанру самопрезентації	724
Кравченко В.Л.	Функціональний підхід у дослідженні граматичних категорій	728
Маленко О.О.	Виклики вищої мовної освіти сьогодення: від змісту до форми	731
Мацько А.Р.	Семантичні особливості англомовних термінів в ІТ	735
Менько Б.	Формування мовленнєвої компетенції студентів під час вивчення офіційно-ділового стилю мови	738
Нагорна П.Е.	Peculiarities and examples of task based teaching	742
Норберт М.	Beruf – Philologe	745
Павлова Т.О.	Аналіз класифікації термінів	747
Пашко С.В.	Поняття дискурсу. Художній дискурс	752
Полянська Т.	Міжнародне спілкування – так чи ні	755
Прохазка Г.А.	Специфіка перекладу в міжнародному праві	757
Рева І.А.	Специфіка авторського монологічного мовлення в книзі «Роздуми про Крісту Т.» К. Вольф	761
Рябокін Н.О.	Огляд способів перекладу термінів (аналіз спеціальної літератури)	765
Савчук К.	Аналіз особливостей перекладу англомовних термінів ІТ українською мовою	773
Сизоненко Н.М.	Структурна організація та семантика узуально-текстових дієслів мовлення, які уводять слова автора (на матеріалі збірки новел М. Дочинця «Хліб і шоколад»)	778
Silchuk O.V.	The analysis of metaphor and hyperbole in the Holy Bible (the book of Hebrew)	782
Січова Д.Ю.	Використання інформаційних технологій та інтерактивних методів викладання іноземної мови	786

Скрипник М.І.	Переваги та недоліки перекладу англійських аббревіатур за допомогою словникового методу у дискурсі стоматології	788
Скрипник М.І.	Специфіка перекладу англійських аббревіатур у дискурсі цифрової стоматології	790
Тагільцева Я.М., Савенкова О.О.	Композити в економічній терміносистемі англійської мови (граматичний аспект)	793
Тупиця О.Ю.	Транслятологічні проблеми перекладу реалій	796
Khaimenova H.S.	Modern training methods for formation of professional competence	799
Чергінець Т. А.	Міжкультурна комунікація: проблеми і перспективи	803
Чорнокал А.В.	Проблеми формування і функціонування термінів в лінгвістиці	806
Чумаш Д.О.	До питання класифікації мов світу	810
Чуфістова Ю.Г.	Особливості перекладу юридичних термінів	815
Шелешко П.В., Материнко В.О.	Лінгвальні інновації англійської мови у сфері інтернет	816
Шипко М.В., Бобирьова Л.Є.	Особливості термінів як одного з шарів словникового складу	818
Щербак Т.А.	Переклад в сучасному житті	822

Наукове видання

**Інноваційний потенціал та правове забезпечення
соціально-економічного розвитку України:
виклик глобального світу**

Матеріали
Міжнародної науково-
практичної конференції

м. Полтава, 18–19 травня 2021 року

Матеріали подано в авторській редакції

Редакційна колегія не несе відповідальність за зміст матеріалів

Друкарська підготовка:

Полтавський інститут економіки і права закладу вищої освіти
«Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»:

36000, м. Полтава, вул. Монастирська, 6

Тел.: (0532) 50-99-66

E-mail: piel-admin@ukr.net